

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ 26. KOLOKYUMU
6-8 KASIM 2002, ANKARA

Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama

TMMOB
ŞEHİR PLANCILARI ODASI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
26. KOLOKYUMU

**YOKSULLUK, KENT YOKSULLUĞU
VE PLANLAMA**

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI
Ankara, 2002

Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokiyumu
"Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama"
© TMMOB Şehir Plancıları Odası
Ankara, 2002

Baskıya Hazırlık: Güliz Korkmaz
Baskı: Ekim 2003, ANKARA

ISBN: 975-395-618-5

Basım Yeri: Ümit Matbaacılık
Adres: Kazım Karabekir Cad. 93/A İskitler - ANKARA
Tel: (0312) 341 88 34

ÖNSÖZ

Gelir dağılımındaki adaletsizlik, işsizliğin büyük boyutlara ulaşması yoksulluğun ana nedenidir. Özellikle küreselleşme sonucu dünya ekonomisini ve sosyal yaşamını etkileyen çok gelişmiş ülkelerle IMF ve Dünya Bankası gibi Uluslararası Finans Kuruluşlarının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayatmalarda bulunmaları, bu ülkelerde var olan işsizliği daha da büyük boyutlara ulaştırmış, yoksulluğun da hissedilir şekilde artmasına neden olmuştur. Ülkemiz de bu dış etkilerden nasibini almıştır.

Toplumun ve bireyin yoksullaşması doğal olarak bireyin yaşadığı yerleşim alanlarına da yansımıştır. Birinci önceliği iş ve aş bulmak olan birey; topluma, yaşadığı çevreye yabancılaşmış ve hayatta kalabilmek için her yolu meşru sayan anlayışla, bütün değerlerini yitirme sürecine girmiştir. Ne yazık ki aynı süreç hâlâ devam etmektedir.

Kentlerimizdeki fiziki sağlıksız yapılanmaların yanında en az onun kadar önemli olan kentli olma; sokağına, mahallesine ve kentine sahip çıkma kültürünün de kaybolması önemli bir sorun olarak durmaktadır.

Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumunda ülkemiz için çok büyük önem arz eden YOKSULLUK, KENT YOKSULLUĞU VE PLANLAMA konusunun ele alınması, tartışılması ve bu tartışmalar sonucu çözüm yollarına ulaşılması ile çok önemli bir görev yerine getirilmiştir.

Kolokyumu düzenleyen TMMOB Şehir Plancıları Odasına, Üniversitemizin seçkin Öğretim Üyeleri ve konusunda uzman diğer katılımcılara teşekkürü bir borç biliyoruz.

Tuncay ALEMDAROĞLU
Içanadolu Belediyeler Birliği
ve
Yenimahalle Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

PROGRAM	7
KATILIMCILAR LİSTESİ.....	13
AÇILIŞ KONUŞMALARI	17
DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ	33
TEMATİK AÇIKLAMALAR	
Yoksulluğu Düşünme Biçimimiz Samimiyet Sınavını Geçebilir mi? İlhan TEKELİ	37
Kentsel Yoksulluk ve Mekansal Ölçek Sorunu Tank ŞENGÜL	45
I. OTURUM	
YOKSULLUK, KENT YOKSULLUĞU: KURAMSAL AÇILIMLAR	
Toplumsal Barışın Korunması Bağlamında Kent Yoksulluğunun Çağdaş Kentsel Dinamik Çerçevesinde Değerlendirilmesi Fatma ÜNSAL	55
Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Tanımlanmasında Geçinme ve Aile Stratejilerinin Etkileri Sibel KALAYCIOĞLU.....	65
Planlama Sürecinin Sosyal Adalet Kavramları Çerçevesinde Değerlendirilmesi Pervin ŞENOL.....	73
Yoksulluk-Varsılık Diyalektiği Kavramsal İrdeleme Yücel GÜRSEL	81
II. OTURUM	
YOKSULLUKLA MÜCADELE: KAMU POLİTİKALARI	
Kentsel Yoksulluk ve Su Tanyel Özelçi ECERAL	89
Yoksulluğu “Sosyal Riski Azaltma Projesi” İle Önlemek Yerine “Avrupa Sosyal ve Kentsel Şartları” İle Planlama Eylemine Yönelmek İbrahim CILGA.....	101
Yoksulluğun Yönetimi L.Yıldız TOKMAN.....	105
III. OTURUM	
YOKSULLUKLA MÜCADELE: YEREL POLİTİKALARI	
Yoksulluk ve Yerel Yönetimlerin Rolü Mehmet TUNÇER.....	117
İmar Afları Sonrasında İzmir’de Gecekondu Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme Semahat ÖZDEMİR, Adile Arslan AVAR, Nuray SEVİNÇ, Pervin ŞENOL, Hasibe, VELİOĞLU, Berrin ARICAN, Birkan BEKTAŞ, Evrim GÜÇER, Mert KOMPİL, Uğur YANKAYA	127
IV. OTURUM	
YOKSULLUĞUN ÜRETİLMESİ VE DÖNÜŞTÜRÜLMESİNDE PLANLAMANIN ROLÜ I	
Kent Yoksulluğunun Azaltılması Amacıyla Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Kuştepe Örneği Seda H. BOSTANCI, Elif KORKMAZ	159
Kent Yoksulluğunun Mekana Yansımalarının Çok Parçalı Kentsel Büyüme ve Bütünleşik Planlama Karşıtlığında İncelenmesi-İzmir Örneği Yıldırım ORAL, Özer KARAKAYACI	173
Sürdürülebilir Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma Işığında GAP: Kentsel Yoksulluk Mustafa Oğuz SİNEMİLLİOĞLU	181

V. OTURUM

YOKSULLUĞUN ÜRETİLMESİ VE DÖNÜŞTÜRÜLMESİNDE PLANLAMANIN ROLÜ II

- Kentsel Yoksulluğun Değişik Tanımları Üzerine *Güven BİLSEL, Erkan POLAT, Seda ÇALIŞIR, Ozan HOVARDAOĞLU*.....193
- Kent Yoksulluğu ve Coğrafi Bilgi Sistemleri *Özge YALÇINER*.....199
- İstanbul'da Ayrıcalıklı Konut Alanları ve Yoksulluğa Kentsel Kaynak Transferleri Çerçevesinden Bir Bakış: Bahçeşehir, Acarkent, Beykoz Konakları ve Kemer Country *Hatice KURTULUŞ*.....215
- Gecekondu Bölgeleri ve Yerinde Islah Projelerine Sosyolojik Bir Bakış: Gecekondu Sorunu ve Yoksulluk Üzerine Görgül Bir Çalışma *Reyhan Varlı GÖRK*.....231

VI. OTURUM

KENT YOKSULLUĞU: 'ÖTEKİLER' I

- Bir Başka Yoksulluk: Kadın Yoksulluğu Üzerine *Berrin BALAY*.....253
- İstanbul Sokaklarında Çalışan ve Yaşayan Çocuklar *Abdullah KARATAY*.....271
- Güç Koşullardaki Çocuklar *Mustafa DERNEK*.....289

VII. OTURUM

KENT YOKSULLUĞU: 'ÖTEKİLER' II

- Kentlerde Kadın Yoksulluğuna Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Yaklaşım: Kavramsal ve Metodolojik Vurgular *Yıldız ECEVİT, Süheyla TÜRKYILMAZ*.....293
- Kentte Yaşlanmak, Yoksullaşmak *Güzin TÜREL*.....305
- Kentlerin En Yoksunları: Çalışan Çocuklar *Sevil ATAÜZ*.....313
- Karanfilköy Gecekondu Yerleşmesinde Yaşayan Çocukların Sosyal Kopma-Segregasyon-Düzeylerinin İrdelenmesi *Hale EREZ, Oylum SEYREK*.....319

VIII. OTURUM

KENT YOKSULLUĞU: GÖÇ, ETNİK İLİŞKİLER VE KİMLİK SORUNU

- Küresel Kent Yoksulluğu ve Avrupa'daki Türkler Üzerine *BOSTANOĞLU*.....333
- Kent Yoksulluğunun Değiştirdiği Toplumsal ve Mekansal İlişkiler Bağlamında Kimlik Yapılanmaları-İzmir Gecekondu Örneği *Hayat Zengin ÜNVERDİ*.....361
- Zorunlu Göç, Kentsel Yaşam ve Geriye Dönüş: OHAL Sürecinde Bir Toplumsal Hareketlilik ve Yoksullaşma Olgusu Üzerine Sosyolojik Değerlendirmeler-Van Örneği *Cahit BAĞCI*.....373
- Kent Yoksulluğu ve Etnik İlişki Ağları: Halkalı Örneği *Melik Zafer YILDIZ*.....385

IX. OTURUM

KENT YOKSULLUĞU: MEKANSAL DİŞAVURUMLAR

- Kentler ve Tutunamayanlar: Konya Örneğinde Kentsel Yoksulluk *M. Akif ÇUKURÇAYIR*.....405
- Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarla başı, İstanbul *İclal DİNÇER, Zeynep Merey ENLİL*.....415
- Yeni Zenginlerin Saklı Kentlerinden Yeni Yoksulların Terkedilmiş Kentlerine: 1980 Sonrası İstanbul'un Kültürel Peyzajı *Zeynep Merey ENLİL*.....425
- Kentsel Yoksulluk, Eşitsizlikler ve Gerilimler *Birkan BEKTAŞ, Uğur YANKAYA*.....433
- Yoksulluk Mekanları-Mekan Yoksulluğu *Yasemin ÇAKIRER*.....441
- Türkiye Metropollerinde Gettolaşma *İpek Özbek SÖNMEZ*.....459

ÖĞRENCİ PANELİ.....469

KENT, YOKSULLUK, PLANLAMA VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....491

PROGRAM

1. GÜN

09:00-09:30 **KAYIT**

09:30-11:15 **AÇILIŞ KONUŞMALARI**

Ümit Nevzat UĞUREL
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Sinan AYGÜN
Ankara Ticaret Odası Başkanı

Tuncay ALEMDAROĞLU
İç Anadolu Belediyeler Birliği Başkanı ve Yenimahalle Belediye Başkanı

Prof.Dr. Orhan KUNTAY
Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

Kaya GÜVENÇ
TMMOB Başkanı

Prof. Dr. Rıza AYHAN
Gazi Üniversitesi Rektörü

11:15-11:30 **DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ**
TMMOB Şehir Plancıları Odası

11:30-11:45 **“YOKSULLUK ve KENT KONULU” SAYDAM GÖSTERİSİ**

11:45-13:00 **ÖĞLE ARASI**

13:00-14:30 **TEMATİK AÇIKLAMALAR**
İlhan TEKELİ
Tarık ŞENGÜL

14:50-17:30 **YOKSULLUK, KENT YOKSULLUĞU: KURAMSAL AÇILIMLAR**
Oturum Başkanı: Yıldız ECEVİT

Toplumsal Barışın Korunması Bağlamında Kent Yoksulluğunun Çağdaş Kentsel Dinamikler Çerçevesinde Değerlendirilmesi
Fatma ÜNSAL

Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Tanımlanmasında Geçinme ve Aile Stratejilerinin Etkileri
Sibel KALAYCIOĞLU

Planlama Sürecinin Sosyal Adalet Kavramları Çerçevesinde Değerlendirmesi
Pervin ŞENOL

Yoksulluk-Varsıllık Diyalektiği Kavramsal İrdeleme
Yücel GÜRSEL

TARTIŞMA

2. GÜN

BÜYÜK SALON

09:00-10:30 **YOKSULLUKLA MÜCADELE: KAMU POLİTİKALARI**
Oturum Başkanı: Gönül TANKUT

Kentsel Yoksulluk ve Su
Tanyel Özelçi ECERAL

Yoksulluğu “Sosyal Riski Azaltma Projesi” İle Önlemek Yerine “Avrupa Sosyal ve Kentsel Şartları” İle Planlama Eylemine Yönelmek
İbrahim CILGA

Yoksulluğun Yönetimi
L. Yıldız TOKMAN

TARTIŞMA

10:30-10:50 **ARA**

10:50-12:20 **YOKSULLUKLA MÜCADELE: YEREL POLİTİKALARI**
Oturum Başkanı: Zekai GÖRGÜLÜ

Yoksulluk ve Yerel Yönetimlerin Rolü
Mehmet TUNÇER

İmar Afı Sonrasında İzmir’de Gecekondu Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme
Semahat ÖZDEMİR, Adile Arslan AVAR, Nuray SEVİNÇ, Pervin ŞENOL, Hasibe VELİOĞLU, Berrin ARICAN, Birkan BEKTAŞ, Evrim GÜÇER, Meri KOMPİL, Uğur YANKAYA

TARTIŞMA

12:20-13:20 **ÖĞLE ARASI**

13:20- 15:20 **YOKSULLUĞUN ÜRETİLMESİ VE DÖNÜŞTÜRÜLMESİNDE PLANLAMANIN ROLÜ I**
Oturum Başkanı: Orhan KUNTAY

Kent Yoksulluğunun Azaltılması Amacıyla Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Kuştepe Örneği
Seda H. BOSTANCI, Elif KORKMAZ

Kent Yoksulluğunun Mekana Yansımalarının Çok Parçalı Kentsel Büyüme ve Bütünleşik Planlama Karşılığında İncelenmesi-İzmir Örneği
Yıldırım ORAL, Ertunç GONCAGÜL

Rantiyecilik ve Gelir Dağılımına Etkisi-Ankara Dikmen Vadisi ve Balgat Örnekleri

Çiğdem Çiftçi, Özer KARAKAYACI

Sürdürülebilir Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma Işığında GAP: Kentsel Yoksulluk

Mustafa Oğuz SİNEMİLLİOĞLU

TARTIŞMA

15:20-15:40 **ARA**

15:40-17:40 **YOKSULLUĞUN ÜRETİLMESİ VE DÖNÜŞTÜRÜLMESİNDE PLANLAMANIN ROLÜ II**

Oturum Başkanı: Baykan GÜNAY

Kentsel Yoksulluğun Değişik Tanımları Üzerine

Giiven BİLSEL, Erkan POLAT, Seda ÇALIŞIR, Ozan HOVARDAOĞLU

Kent Yoksulluğu ve Coğrafi Bilgi Sistemleri

Özge YALÇINER

İstanbul'da Ayrıcalıklı Konut Alanları ve Yoksulluğa Kentsel Kaynak Transferleri Çerçevesinden Bir Bakış: Bahçeşehir, Acarkent, Beykoz Konakları ve Kemer Country

Hatice KURTULUŞ

Gecekondu Bölgeleri ve Yerinde Islah Projelerine Sosyolojik Bir Bakış: Gecekondu Sorunu ve Yoksulluk Üzerine Görgül Bir Çalışma

Reyhan Varlı GÖRK

TARTIŞMA

KÜÇÜK SALON

10:50-12:20 **KENT YOKSULLUĞU: 'ÖTEKİLER' I**

Oturum Başkanı: Feral EKE

Bir Başka Yoksulluk: Kadın Yoksulluğu Üzerine

Berrin BALAY

İstanbul Sokaklarında Çalışan ve Yaşayan Çocuklar

Abdullah KARATAY

Güç Koşullardaki Çocuklar

Mustafa DERNEK

TARTIŞMA

12:20-13:20 **ÖĞLE ARASI**

13:20-15:20 **KENT YOKSULLUĞU: 'ÖTEKİLER' II**
Oturum Başkanı: Şule KARAASLAN

Kentlerde Kadın Yoksulluğuna Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Yaklaşım: Kavramsal ve Metodolojik Vurgular
Yıldız ECEVİT, Süheyla TÜRKYILMAZ

Kentte Yaşlanmak, Yoksullaşmak
Güzin TÜREL

Kentlerin En Yoksunları: Çalışan Çocuklar
Sevil ATAÜZ

Karanföyköy Gecekondu Yerleşmesinde Yaşayan Çocukların Sosyal Kopma-Segregasyon-Düzeylerinin İrdelenmesi
Hale EREZ, Oylum SEYREK

TARTIŞMA

15:20-15:40 **ARA**

15:40-17:40 **KENT YOKSULLUĞU: GÖÇ, ETNİK İLİŞKİLER VE KİMLİK SORUNU**
Oturum Başkanı: Ahmet TURGUT

Küresel Kent Yoksulluğu ve Avrupa'daki Türkler
Özer BOSTANOĞLU

Kent Yoksulluğunun Değiştirdiği Toplumsal ve Mekansal İlişkiler Bağlamında Kimlik Yapılanmaları-İzmir Gecekonduları Örneği
Hayat Zengin ÜNVERDİ

Zorunlu Göç, Kentsel Yaşam ve Geriye Dönüş: OHAL Sürecinde Bir Toplumsal Hareketlilik ve Yoksullaşma Olgusu Üzerine Sosyolojik Değerlendirmeler- Van Örneği
Cahit BAĞCI

Kent Yoksulluğu ve Etnik İlişki Ağları: Halkalı Örneği
Melik Zafer YILDIZ

TARTIŞMA

3. GÜN

BÜYÜK SALON

09:00-12:20 **KENT YOKSULLUĞU: MEKANSAL DIŞAVURUMLAR**
Oturum Başkanı: Sezai GÖKSU

Kentler ve Tutunamayanlar: Konya Örneğinde Kentsel Yoksulluk
M. Akif ÇUKURÇAYIR

Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası, İstanbul
İclal DİNÇER, Zeynep Merey ENLİL

Yeni Zenginlerin Saklı Kentlerinden Yeni Yoksulların Terkedilmiş Kentlerine: 1980 Sonrası İstanbul'un Kültürel Peyzaşı
Zeynep Meryem ENLİL

Kentsel Yoksulluk, Eşitsizlikler ve Gerilimler
Birkan BEKTAŞ, Uğur YANKAYA

Yoksulluk Mekanları-Mekan Yoksulluğu
Yasemin ÇAKIRER

Türkiye Metropollerinde Gettolaşma
İpek Özbek SÖNMEZ

TARTIŞMA

12:20-13:20 **ÖĞLE ARASI**

13:20-15:20 **ÖDÜL TÖRENİ**
Basın Ödüülleri Töreni
TMMOB Şehir Plancıları Odası Katkı ve Teşekkür Plaketleri Töreni
Meslekte 25. Yıl Ödüülleri

15:20-15:40 **ARA**

15:40-18:40 **KENT, YOKSULLUK, PLANLAMA VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**
Oturum Başkanı: Ümit Nevzat UĞUREL

Akın ATAUZ
Rıfat DAĞ
Erol DEMİR
Erhan DEMİRDİZEN
Yusuf Ahmet KULCA
Zekeriya ÖZGÜR
H. Tarık ŞENGÜL

KÜÇÜK SALON

09:00-10:30 **ÖĞRENCİ YARIŞMASI ÖDÜLLÜ PROJE SUNUŞLARI VE ÖĞRENCİ YARIŞMASI ÖDÜL TÖRENİ**
Oturum Başkanı: Gülten KUBİN

10:30-10:50 **ARA**

10:50-12:20 **ÖĞRENCİ PANELİ**
Oturum Başkanı: Kübra CİHANGİR ÇAMUR

Önder ULUSOY, Dokuz Eylül Üniversitesi
Filiz ZEYBEK, Erciyes Üniversitesi
Kaan SAKAKLI, Gazi Üniversitesi
A.Ahu GÜLÜMSER, İstanbul Teknik Üniversitesi
Cem KIRLANGIÇOĞLU, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Müge GÜLEN ve Gökçe AKSOYLAR, Mimar Sinan Üniversitesi
Evrin ŞAHİN, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Fatih EREN, Selçuk Üniversitesi
Makbule YÖNEL, Yıldız Teknik Üniversitesi

KATILIMCILAR LİSTESİ

- İlhan TEKELİ, *Prof.Dr., ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*
H.Tarık ŞENGÜL, *Doç.Dr., ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi*
Yıldız ECEVİT, *Doç.Dr., ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi*
Fatma ÜNSAL, *Yrd.Doç.Dr., Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*
Sibel KALAYCIOĞLU, *Doç.Dr., ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi*
Pervin ŞENOL, *İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*
Yücel GÜRSEL, *TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanı*
Gönül TANKUT, *Prof.Dr., ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*
Tanyel Özelçi ECERAL, *Dr., Şehir Plancısı*
İbrahim CILGA, *Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi*
L.Yıldız TOKMAN, *Şehir Yüksek Plancısı*
Zekai GÖRGÜLÜ, *Prof.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*
Mehmet TUNÇER, *Doç.Dr. Şehir Yüksek Plancısı*
Semahat ÖZDEMİR, *Doç.Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*
Adile Arslan AVAR, *Yrd.Doç.Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*
Nuray SEVİNÇ, *İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*
Pervin ŞENOL, *İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*
Hasibe VELİBEYOĞLU, *İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*
Berrin ARICAN, *İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*
Evrin GÜÇER, *İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*
Mert KOMPİL, *İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*
Uğur YANKAYA, *İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*
Birkan BEKTAŞ, *Şehir Plancısı*
Seda H. BOSTANCI, *Şehir Plancısı*
Elif KORKMAZ, *Şehir Plancısı*
Yıldırım ORAL, *Yrd.Doç.Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*
Ertunç GONCAGÜL, *Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*

Çiğdem ÇİFTÇİ, *Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

Özer KARAKAYACI, *Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*

Mustafa Oğuz SİNEMİLLİOĞLU, *Dicle Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi*

Baykan GÜNAY, *Doç.Dr., ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

S.Güven BİLSEL, *Prof.Dr., Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

Erkan POLAT, *Dr., Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi*

Seda ÇALIŞIR, *Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi*

Ozan HOVARDAOĞLU, *Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*

Özge YALÇINER, *Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*

Hatice KURTULUŞ, *Yrd.Doç.Dr., Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi*

Reyhan Varlı GÖRK, *Yüksek Mimar*

Feral EKE, *Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

Berrin BALAY, *ODTÜ GİSAM*

Abdullah KARATAY, *İstanbul Beyoğlu Çocuk ve Gençlik Merkezi Müdür Vekili*

Mustafa DERNAK, *Ankara Behice Eren Çocuk ve Gençlik Merkezi Müdürü*

Şule KARAASLAN, *Prof.Dr., Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

Süheyla TÜRKYILMAZ, *Çankaya Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü Öğretim Görevlisi*

Güzin TÜREL, *Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi*

Sevil ATAÜZ, *Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi*

Hale EREZ, *Şehir Plancısı*

Oylum SEYREK, *Şehir Plancısı*

Özgün BALKANAY, *ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*

Ahmet TURGUT, *TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Başkanı*

Özer BOSTANOĞLU, *Şehir Yüksek Plancısı*

Hayat Zengin ÜNVERDİ, *Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*

Cahit BAĞCI, *Yrd.Doç.Dr., Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi*

Melik Zafer YILDIZ, *Sosyolog*

Sezai GÖKSU, *Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

M.Akif ÇUKURÇAYIR, *Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi*

İclal DİNÇER, *Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

Zeynep Merey ENLİL, *Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

Yasemin ÇAKIRER, *Selçuk Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Araştırma Görevlisi*
İpek Özbek SÖNMEZ, *Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

Akın ATAÜZ , *Şehir Plancısı, Bölge Yüksek Plancısı*

Rıfat DAĞ, *GAP Bölge Kalkınma İdaresi Danışmanı*

Erol DEMİR, *Yrd.Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi*

Erhan DEMİRDİZEN, *TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Sekreteri*

Yusuf Ahmet KULCA, *Umut Çocukları Derneği Başkanı*

Hüsnü ÖNDÜL, *İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı, TMMOB Hukuk Danışmanı*

Zekeriya ÖZGÜR, *Mersin Yenisehir Belediye Başkanı*

Gülten KUBİN, *TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şube Başkanı*

Kübra Cihangir ÇAMUR, *Dr., Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi*

BİLİM KURULU

Prof. Dr. İsmet Vildan ALPTEKİN (Mimar Sinan Üniversitesi)

Prof. Dr. Korkut BORATAV (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Fulin BÖLEN (İstanbul Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Seniha ÇELİKHAN (Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü)

Yrd. Doç. Dr. Erol DEMİR (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Feral EKE (Gazi Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Rahmi ERDEM (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Sema ERDER (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Melih ERSOY (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Sezai GÖKSU (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Baykan GÜNAY (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Oğuz IŞIK (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Şule KARAASLAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan KUNTAY (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Akın SÜEL (İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü)

Doç. Dr. H. Tarık ŞENGÜL (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Fikret ŞENSES (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin YURTSEVER (Erciyes Üniversitesi)

YÜRÜTME KURULU

Eser ATAK
Osman BALABAN
Nevzat CAN
Aybike CEYLAN
Aynur ÇAKIR
Dr. Kübra Cihangir ÇAMUR
Erhan DEMİRDİZEN
Ülkü DUMAN
Dr. Fatma Erdoğan ARAS
Yaser GÜNDÜZ
Gülten KUBİN
Tolga LEVENT
Feray SALMAN
Doç. Dr. Tarık ŞENGÜL
Gülçin TUNÇ
Aslı Gürel ÜÇER

DÜZENLEME KURULU

İsmail ALACA, ÖÇK Kurumu Başkanlığı
Bahar ARABACI, İller Bankası Genel Müdürlüğü
Dr. Fatma Erdoğan ARAS, Gazi Üniversitesi
Şükrü AŞÇI, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
Osman BALABAN, TMMOB Şehir Plancıları Odası
Prof. Dr. S.Güven BİLSEL, Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Fulin BÖLEN, İstanbul Teknik Üniversitesi
Deniz ÇAĞLAYAN, Özürlüler İdaresi Başkanlığı
Yasemin ÇAKIRER, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Sezai GÖKSU, Dokuz Eylül Üniversitesi
Mehmet GÜRKAN, Kültür Bakanlığı
Ayşe SÜMEN, TOKİ Başkanlığı
Dr. Hülya YAKAR, Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Hami YILDIRIM, Selçuk Üniversitesi

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Ümit Nevzat UĞUREL

TMMOB Şehir Plancıları Odası Başkanı

26.sını kutlamakta olduğumuz Dünya Şehircilik Günü kapsamında düzenlenen “Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama” başlıklı kolokyumun tüm katılımcılarını, TMMOB Şehir Plancıları Odası adına saygıyla selamlıyorum.

Bugün başlayan ve 3 gün boyunca sürecek olan etkinliğin gerçekleşmesindeki çabalarından dolayı, Düzenleme Kurulunda yer alan arkadaşlarımıza, Bilim Kuruluna, Yürütme Kuruluna, etkinliğin ortağı ev sahibi Gazi Üniversitesi Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünün tüm kadrosuna ve etkinliğin hazırlık süresince emeği geçen herkese; teşekkürlerimi sunuyorum.

Yoksulluk konusunda duyarlılıklarıyla, önemli olduğuna inandığım meslekleri ve gösterdikleri ilgiden dolayı, İç Anadolu Belediyeler Birliğine ve Başkanı Yenimahalle Belediye Başkanı Sayın Tuncay Alemdaroğlu'na, Diyarbakır Belediyesine ve Başkanı Sayın Feridun Çelik'e, Ankara Ticaret Odasına ve Başkanı Sayın Sinan Aygün'e, Belediye Planlama Hizmetleri Vakfına ve Başkanı Sayın Remzi Sönmez'e, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna ve bildirileriyle kongreye katılan tüm katılımcılara; ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odasının kongre konusunu “Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama” olarak belirlemiş olması, farklı ortamlarda meslektaşlarımız tarafından tartışılmaya başlanmış olan sürecin, bütüncül olarak olumlu ve olumsuz yönleriyle tartışılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Yoksulluk, bugün basit bir biçimde tanımlanabilecek bir sorun olmanın ötesine geçmiştir. Yoksulluğun bir yandan derinleşirken bir yandan da çeşitlenerek yeni biçimlerinin ortaya çıktığı son yıllarda, bu sorunun tanımlanmasına ilişkin farklı yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Kısaca son yıllarda geliştirilen yeni kavramlarla, yoksulluk kavramının yeni boyutlar eklenerek daha da zenginleştirildiği görülmektedir. Bu nedenle kolokyumda tüm bu yeni tartışma ve yaklaşımları kapsayacak biçimde genel bir yoksulluk tartışmasının yapılması, gerek kolokyum sırasında gerekse kolokyum sonrasında kent planlama meslek alanında yürütülecek çalışmalara olumlu bir katkı yapacaktır.

Yoksulluk, toplumsal bir sorun olarak gündemimizde önemli bir yer tutuyor. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin derinleşmesine, refah devleti uygulamalarının zayıflatılmasına paralel olarak kentsel yoksulluğun boyutlarının artması ve çeşitlenmesi, küreselleşmenin ya da diğer bir anlatımla yeni dünya düzeninin bugün en somut sonuçlarından biri olarak karşımızda duruyor. Bu gelişmeler yoksulluk sorununu, hem akademik çevrelerin hem de siyasi çevrelerin önemli gündemlerinden biri haline getirmiş bulunuyor. Bu konuda yapılan çalışmaların sayısı hızla artarken, gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeylerde çeşitli kuruluşlar, yoksulluk sorunun toplum üzerindeki olumsuz sonuçlarını hafifletmeye yönelik siyasal önerilerle ortaya çıkıyorlar.

Kentlerimiz, yoksulluğun yarattığı sorunların ağırlaştığı, yoğunlaştığı ve somutlaştığı mekânlar olarak duruyor. Gelecek yıllarda sorunların, kentleri öncekinden çok daha büyük bir krizin içine itmesi kaçınılmaz görünüyor. Büyük kentler, zengin ile yoksul mahallerin oluşturduğu bir çelişki yumağı haline gelirken, kentsel hizmetler, yaşam düzeyi ve mekân standartları açısından birbirinden

yalıtılmış bu mekânlar arasındaki fark da açılmaktadır. Söz konusu tüm bu eşitsizlikler ve parçalanmanın, kent planlama açısından önemli sonuçları olacağı açıktır. Bu değişimleri görmezden gelen ve yoksulluğun sürekli derinleşmesi karşısında, sosyal adalet temelli bir yaklaşımı ön plana çıkarmayan bir planlama pratiğinin sorgulanması kaçınılmazdır. Plancıların kent sorunlarına yaklaşımları ve önerdikleri çözümlerin, değişen ve derinleşen bu çelişki ve eşitsizlikler karşısında yeniden düşünülmesi gerekiyor. Kentsel hizmetlerin sunumundan plan önceliklerine, gecekondular konusunda takınılacak tavırdan mevcut kent dokusunun dışına kaçmaya başlayan varsıl kesimlerin konut alanlarına kadar uzanan geniş bir alanda, plancılarının nasıl bir tutum takınacaklarının gözden geçirilmesi bir zorunluluk haline gelmiş bulunuyor.

Kent planlama kuram ve pratiğinin kentsel yoksulluğun giderilmesi ve kentsel sosyal adaletin sağlanması için girişeceği çabalar, kaçınılmaz olarak kent yoksulluğu olgusunun kavramsal ve kuramsal düzeyde çözümlenmesinden başlayacaktır. Bu nedenle kolokyumun önemli tartışma konularından biri, kent yoksulluğunun tarihsel bir perspektif içinde gelişiminin, değişen anlamlarının ve bu sorunun nedenlerinin incelenmesi olacaktır.

Başta akademik çevreler ve siyasetçiler olmak üzere pek çok kurum hatta kuruluş ve sivil örgütler, kentsel yoksulluk sorununa ve bu sorunun kimi zaman çözümüne, kimi zaman ise sonuçlarının katlanılabilir kılınmasına ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Ne var ki, tüm çaba ve çalışmaların üzerinde anlaşıldıkları ortak bir yoksulluk tanımı olmadığı gibi, sorunun nedenleri ve çözüm için beklenen politik yaklaşımlarda da bir ortaklaşmaya rastlanılmamaktadır. Tüm bu yaklaşımlar doğrultusunda yapılmış çalışmaların sonuçlarının, hem kendi içlerinde hem de karşılıklı olarak değerlendirilmesi konunun farklı boyutlarıyla tartışılmasına olanak verecektir. Planlamanın, salt fiziksel gelişimin denetlenmesi ve yapılaşma koşullarının belirlenmesinden ibaret olarak değil, kentsel gelişme ve dönüşüm süreçlerinde oluşan zenginliğin kamu yararına yeniden dağıtımını da kapsayan bir kurum olarak algılanması, kent yoksulluğuyla planlamayı kaçınılmaz bir biçimde ilişkili kılmaktadır. Böyle bir kavrayışta planlama eyleminin, yoksulluğun üretilmesi, dönüştürülmesi ve yoksulluğun önlenmesi, kamusal hizmetlerin ve kamusal alanların örgütlenmelerindeki rolü ve sorumluluğu önemli bir tartışma alanı olarak belirginleşmektedir.

Bu noktaya nasıl geldiğimizi de, bundan sonra olabilecekleri de hatırlamakta yarar olduğunu düşünüyorum. 1980'lerden itibaren gelişmekte olan birçok ülkede uygulamaya konulan liberal politikaların başlıca öngörülere; devletlerin sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırması, tüm mali piyasaların yabancı yatırımcıların serbestçe girip çıkabilecekleri yapıya kavuşturulması ve varolan kamu işletmelerinin derhal özelleştirilmeleriydi. "Küreselleşme süreci" olarak tanımlanan bu yeni dünya düzeni, giderek artan bir biçimde Türkiye ve benzeri toplumlarda çeşitli dayatmalara yol açtı. Söz konusu dayatmalar az gelişmiş ülkeleri daha da güçsüz ve bağımlı hale getirdi, gerek siyasal gerekse de ekonomik alanda toplumların kaderi uluslararası sermayeyi temsil eden birkaç kuruluş ve merkez tarafından belirlenir hale getirildi. Çalışanlara verilecek ücretlerden hangi kuruluşların özelleştirileceğine kadar bir dizi karar, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından verildi. Çokuluslu şirketlerin çıkarları savunulurken, yaşamlarını çalışarak kazanan insanların önemli bir bölümü işlevsiz görülen toplumsal yaşamın dışına itilmeye başlandı. Söz konusu gelişmeler yaşanırken bir elin parmağını aşmayacak sayıda imtiyaz sahibi, Türkiye'nin bütçesinin %20'sini bulan bir tutara banka boşaltma operasyonlarıyla devletin gözü önünde el koydu.

Amerikan üniversitelerinde küreselleşmenin altyapısı oluşturulurken, bunları uygulamaya geçirme görevi de Dünya Bankası ve IMF'ye verilmiştir. Bu yıllarda ülkemizde iktidarda olan Turgut Özal da, prensleri aracılığıyla bu süreci Türkiye'de uygulamaya başladı. 1985'de İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının kurulması, 1988'de 32 sayılı Karar ile sermaye hareketlerinin dünyada hiçbir ülkede olmayan bir şekilde serbest bırakılması, 1989'dan itibaren bütçenin iç borçlanmayla denge-

lenmeye başlanması, küreselleşmenin mali sektör üzerindeki ideolojisine uygun bir biçimde yapılanma kararlarıydı.

Bu koşullarda yaşanan 90'lı yılların sonunda gelinen durum ve önerilen yeni çözümler ise şöyle özetlenebilir: Sermaye, bol ama marjinal kârlılığın düşük olduğu gelişmiş ülkelere kayacaktı, kaydı. Sadece kendi sermayesini garanti altına alma anlayışıyla oluşturulan düzenlerde, yatırımlara yönlendirilemeyen ve devlet garantisinde olan sermaye devlet borcu haline dönüştü. Kaynaklarını mali piyasalarda yitiren ve yatırım yapamaz hale gelen ülkeler, sonunda borçlarını da ödeyemez oldular. Uluslararası sermayeyi temsil eden söz konusu merkezler, borç tuzağı içine düşen devletlere, devletin toplumsal sorumluluklarından sıyrılmasını ve kaynaklarını başta uluslararası sermaye olmak üzere özel girişimcilğe yönlendirmesini beklerken, özelleştirme, plansızlık ve kamu kuruluşlarını küçültmeyi bir devlet politikası haline getirmeyi zorunlu kıldı. "Küreselleşme" olarak adlandırılan bu yeni düzen, hemen her alanda insansız, kültürsüz, toplumsal dayanışmanın olmadığı, eşitlik ve hakkaniyet kaygılarının yer almadığı bir ortamı yaratırken, bu değerlerin yerine yarışmacılık, piyasa değerleri ve güçlü olanın ayakta kaldığı bir dünya kurmayı hedefledi. Ancak, yine de borçların geri ödenemez duruma gelmesi, yine bu çevreleri korkuttu.

Yeni bir süreç yaşamaya başlıyoruz, IMF'nin yeni bir planı, "Kamu Borçlarının Yeniden Yapılandırılmasına Yeni Bir Yaklaşım" isimli bir çalışma bu duruma yeni çözümler öneriyor. Uluslararası sermayenin alacaklarını tahsil edebilmesini hedefleyen bu programa göre, borcunu sürdüremez olan ülke zamanında IMF'ye iflas ettiğini bildirecek, böylelikle alacaklıların mahkemelere giderek, borçlu ülkenin genel bir yeniden yapılandırma yapması önlenmiş olacaktır. Borcun mali değerinin çok fazla düşmemesi ve alacaklıların kaybının en aza indirilmesi sağlanacak. Bunların sağlanabilmesi için, borcun çoğunluğuna sahip olanlar görüşmelerde son söze sahip olacaklar. İflas masası süreci başlayınca, konuyla ilgili her türlü hukuki girişim askıya alınacak. IMF ve Dünya Bankası kredileri, iflas mekanizmasına girmeden geri ödemelerde öncelikli olacak. Borçlu ülke, yeniden yapılandırmaya tabi borçlanma araçlarının değerini korumaya yönelik politikalar uygulamayı taahhüt edecek. Borçlu ülkenin borcunu sürdürebilir bir düzeye düşürmek için, iç borç da yeniden yapılandırma kapsamına alınacaktır. Görüldüğü gibi sonunda gelinen durum, serbest piyasa mekanizmasının ve küreselleşme ideolojisinin iflasını açıklamaktadır. Sermaye kendini kurtarmak için, kendi koyduğu kuralları bile hiçe sayıyor. Hani sermaye tam serbesti, şimdi niye yatırımcılarını korumak adına, sermayenin gelişmekte olan ülkelerde kontrol altına alınması öneriliyor? Hani amaç geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmak idi. Neden iç borçların konsolidasyonu öneriliyor? IMF'nin yeni kuramı, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere mali yatırımlarını güvence altına almanın, bu ülkelerin her türlü ekonomi politikalarına el koymanın araçlarını oluşturarak müdahaleci bir yaklaşımın zorunlu olduğunu öngörmektedir, küreselleşmenin iflasını açıklamaktadır.

Küreselleşmenin iflası ise, insan unsurundan uzak politikaların daha da ağırlaşması. ülkelere bırakılan kısıtlı inisiyatiflerin de, ellerinden alınması demektir. Uluslararası kuruluşların ve şirketlerin alacaklarını tahsil etmek üzere istedikleri gibi at koşturdukları yeni bir düzenin başlamasıdır. Yeni sömürgecilik düzeninden vazgeçerek, tekrar 20. yüzyılın başındaki sömürgecilik düzenine geri dönüş demektir. Bu açık sömürge düzeni, 11 Eylül gibi gerekçelerle çeşitli askeri operasyonlarla destekleniyor. Bugünkü Afganistan'ın, 20. Yüzyılın başındaki Cezayir'den farkı var mıdır? Irak'ı yarın aynı kader beklemiyor mu? Yemen'de iki gün önce vurulan militanların yargılanma hakkı yok muydu?

Değerli katılımcılar, meslek alanımıza ilişkin gelişmeler de, bu sürece benzer bir gelişme göstermiştir. 1985'de yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu ile merkezi idaredeki yetkileri yerel yönetimlere devredilmiştir. Altyapısı oluşturulmadan küreselleşme ideolojisinin bir uzantısı

olarak halkın katılımını da dışlayarak uygulamaya konulan bu süreç, yeterli bilgi birikimi ve kadroları olmayan yerel yönetimleri çaresiz bırakmıştır. Kentlerimizde, kırsal kesimde, tarım ve orman alanlarında, kıyılarda her türlü denetimden uzak bir yağma ortamına zemin yaratılmıştır. Rantın yüksek olduğu alanlarda, merkezi yönetimin birçok biriminin bu yetkileri kısım kısım geri almaya başladığı ve özelleştirmelerle yerel yönetimlerin devre dışı bırakıldığı bir dönem de bunu takip etmiştir. Kamu yararı, planlama, tam istihdam ve benzeri kaygılar bir yana bırakılırken, kurnalsızlaştırılmış bir ortamda rant arayışları ne pahasına olursa olsun özelleştirme, yolsuzluk, sendikasıztlaştırma, kamu çalışanlarının bir grup seçkin dışında yoksullaşmaya mahkûm edilmesi, yasal çerçeveler de hazırlanarak yeni düzenin tanımlayıcı öğeleri haline getirilmiş bulunuyor. Kamunun uzun yıllardır yaptığı birikim, kamu arazilerinin ve Kamu İktisadi Teşekküllerinin talan anlayışıyla satılması örneğinde olduğu gibi hızla eritiliyor.

Söz konusu dramatik gelişmelerin hem kırsal hem de kentsel düzeyde sonuçları çarpıcı biçimde görülüyor. Tarım sektörünün, IMF dayatmaları çerçevesinde tümünden gözden çıkartılması kırsal nüfusun bu alanlarda tutulmasını giderek güçleştirirken, söz konusu politikaların halihazırda önemli sorunlar yarattığı büyük kentleri de bu nüfusun hedefi haline getiriyor, yeni göç dalgaları kaçınılmaz hale gelmektedir. Uzun süreli bir plansızlığın ve kaynak yetersizliğinin sorunları katmerlendirdiği kentlerde, işsizlik, konut sorunu, altyapı sorunları son dönemde çok daha dramatik boyutlara varmış bulunmaktadır. Ancak, kentlerde yaşanan sorunların tüm nüfusu aynı biçimde etkilemediği açıktır. Devletin müdahalesiyle Planlama kurumunun çökertildiği bir ortamda, kentler giderek herkesin kendi çözümlerini ürettiği mekânlara dönüştürülmektedir. Bir taraftan güçlü ve zengin sınıfların yer aldığı yüksek konforlu kentsel mekânlar ve çevresinden yalıtılmış konut alanları mevcut kentsel dokudan kendisini soyutlayarak yükselirken, diğer yanda altyapısız, plansız, sosyal donatımları bulunmayan, kendi kaderine terkedilmiş, bir anlamda kentin içinde kentli olması reddedilen kent yoksulları sayıları giderek artan bir biçimde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Kuşkusuz kentin güçlü kesimleri, kendileri için yüksek konforlu mekânlar üretirken, rant arayışlarıyla kentlerin içine düştüğü plansızlığın ve kaosun da başlıca sorumluları olmaktadır. Öte yandan kentin yoksul kesiminin çözüm üretmeye yönelik araçlarının sınırlılığı, kentsel sorunları ve çelişkileri derinleştiren bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır.

Piyasa mekanizmasının yarattığı ve derinleştirdiği toplumsal eşitsizliklerin ve adaletsizliğin toplumsal bir patlamanın eşiğine getirdiği kentlerde, söz konusu sorunu çözmeye yönelik en etkin araçlardan biri olan Planlama kurumuna karşı girişilen saldırı son yıllarda bu kurumu da felç etmiş bulunmaktadır. Genel bir plansızlaşma eğilimine ek olarak, planlama süreci içinde tanımlanması kimi uygulamaların planlamanın yerine getirilmeye çalışılması da bu felç etme sürecini güçlendiriyor.

Söz konusu sorunlarla başa çıkabilmenin ön şartı, Planlama kurumunun tekrar ayakları üzerine kaldırılmasıdır. Kuşkusuz bu yeniden ayaklandırma çabası, piyasanın rant yaratma mantığını meşrulaştırma aracına dönüşen mevcut imar planlama anlayışının ve pratiğinin dışında, insan merkezli ve imar parseli yaratmaktan çok, yaşanılabilir kentsel çevreler yaratmayı hedefleyen yeni bir kent planlama yaklaşımı olmalıdır. Bu çaba, planlamayı bağımsız bir bilim alanı olarak tanımlayabilmek ve bu alandan etkin bir planlama paradigması üretmek olarak da anlaşılmalıdır.

Planlama kurumunun en önemli aktörleri olan planlılar, bu süreç içinde aldıkları tüm yaralara rağmen bu tür toparlanma sürecinin en önemli aktörlerinden biri olma göreviyle karşı karşıyadır. Gerçek serbest çalışan gerekse de kamu sektöründe çalışan planlılar, daha yaşanılır, hakkaniyet ve insanca yaşama olanak veren kentlerin yaratılmasında ve bunun sağlanmasında önemli bir araç olan planlama kurumuna sahip çıkma konusunda kendi dar konumlarından ötesini gözetken bir anlayışı geliştirmek zorundadır. Bu tür bir bakış açısı, sadece kentlerin dışlanan kesimlerini savunmak anlamına gelmeyecek, aynı zamanda plansızlığın bir strateji olduğu bir anlayış içerisinde dışlanan

plancılar kendi konularını iyileştirmeleri açısından da etkin bir strateji geliştirebilmesine olanak sağlayacaktır. Daha adil, eşitlikçi, demokratik ve katılımcı kentlerin yaratılması, kültürel, doğal ve tarihi değerlere sahip çıkılması ve bunların korunması, Avrupa Birliğine ya da küresel bir ekonomiye eklenmenin bir gereği olarak değil, insanca bir yaşamın önkoşulu ve çalışan sınıfların en temel hakkı olarak savunulmalıdır. Hem toplumsal sorumluluklarına, hem de kendi mesleğine ve meslek kurumuna sahip çıkmak, plancılar olarak hepimizin görevidir. Şehir Plancıları Odası'nın, daha katılımcı, demokratik ve toplumsal adaleti savunan bir anlayışı koruyup, geliştirmesi bu mücadelenin en önemli parçasıdır. Kuşkusuz içinde bulunduğumuz durum hem meslektaşlarımıza, hem de meslek odasına önemli görevler yüklemektedir. Bu görevlerin yerine getirilmesi kolektif bir eylemlik, etkinlik sürecinin hayata geçirilmesiyle mümkün olacaktır. Böyle bir yapı içinde Şehir Plancıları Odası, üye tabanından gelecek demokratik ve katılımcı sesler ve işbirliği içerisinde belirlenecek politikalarla, üyelerine ve topluma yol gösterici olabilecek ve kamu alanında etkin bir rol alabilecektir. Bu tür bir örgütlenme ŞPO'yu meslek örgütleri içinde de daha etkili olmasını sağlayacaktır.

Bu dönemde yaşanan krizler yapısal politikalarla değil, para politikalarına ve borçlanma endeksli günlük çözümlerle değiştirilmeye çalışılmış, toplumun umudu canlı tutmak içinse, seçimler gündeme getirilerek yapay bir değişim havası yaratılmaya çalışılmıştır. Ne var ki, tüm bu sorunların sonucunda değişen bir şey olmayacağı da artık bilinir hale gelmiştir. 3 Kasım seçimleri anılan türden bir senaryonun parçasından ibaret algılanmalıdır. Bu seçim süreci de göstermiştir ki, Türkiye'de krizlere ve sosyal sorunlara neden olan politikaların uygulanması siyasi partilerin söylemi haline gelmiştir. Partilerin büyük bir bölümünün kendilerini merkeze tanımladığı, birbirinden farklı olmadıkları böylesi bir ortamda seçimler, IMF ve Dünya Bankasının sermaye yanlısı politikalarını en iyi uygulama iddiasındaki partilerin yarışı haline gelmiştir. Siyasal iktidar talepleri açısından, ülkenin sorunlarını çözümüne yönelik net bir şey söylememek sadece söyler gibi yapmak genel bir davranış ve söylem şeklini almıştır. Türkiye'de yaşanan ve felakete dönüşen deprem ve sel gibi afet olaylarını geride bıraktığımız üç yılın ardından, başta siyasi partiler olmak üzere toplumun pek çok kesiminde kentleşme ve planlama politikaları üzerine ciddi ve bilimsel bir tavrın geliştirilmesi ve bilincin yaratılması gerekirdi; tıpkı seçim sürecinde üzerinde en çok durulması gereken konulardan birinin de Türkiye'nin kentleşme ve planlama politikalarının olması gerektiği gibi. Ne var ki, gerek partilerin programları, gerekse de seçim bildirgeleri bu konuyu ustalıkla görmezden gelmiştir.

Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu yoksulluk, yolsuzluk, işsizlik, biriken iç ve dış borçlar konularında ciddi bir tavır, farklı bir yaklaşım görmek mümkün değildir. Yoksulluk konusu, siyasi partiler ve medya tarafından oy ve rating artırımına temel olacak bir gösteri, bir malzeme olarak ele alınmaktadır; yoksulluk sorununun yapısal nedenlerine değinilmemektedir. Dünya genelinde üretimin ve tüketimin artmasına, bilim ve teknolojinin gelişmesine rağmen yoksulluğun, eşitsizliğin ve çaresizliğin gözle görülebilecek kadar somutlaşması yaratılan her türden değer paylaşımını ve bölüşümü belirleyen yapının niteliğinde aranmalıdır. Sosyal adalet anlayışının demode ilan edilmesiy-le birlikte, yoksullukla mücadele alanının sivil toplumun gönüllü katkılarına bırakılması anlayışı da bu türden bölüşümün politikalarının göstergelerindedir. Bütün veriler ve yaşananlar, ülkemizde yoksulluğun geniş kitlelere yayıldığını gösteriyor. Yoksulluk, artık sadece bir gelir eksikliği olarak ele alınmamakta, parasal olmayan somut göstergelere göre de tanımlanmaktadır. Nüfusun ciddi bir oranının temel insani varoluş haklarını yerine getiremediği, beslenme, barınma, giyim, eğitim, sağlık, kültür, haberleşme, ulaşım gibi insanca yaşam olanaklarından yoksun olduğu açık biçimde gözlenmektedir. Birey kentsel, toplumsal hayata katılamamakta, kendisine ve topluma müdahale edememekte, toplumsal gelişimden dışlanmaktadır.

Bu çerçevede yoksulluğun, ekonomik olduğu kadar toplumsal, siyasi ve tarihsel bir olgu olarak kavranması gerekmektedir. Gelinen nokta yoksullukla her alanda mücadele etmekten geçmektedir. Plancılara düşün görev de, yoksulluğun giderilmesine yönelik hedefler ile bunların uygulanmasını

sağlayacak araçları koymaktır. Öncelikle kentte ve planlamaya bakış açılarında bir siyasallaşmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Planlamanın bir hegemonya aracı olduğu unutulmamalı, planlamanın insanların yaşam kalitesini artırdığı, sosyal adaleti sağladığı ve eşitsizliği azalttığı ölçüde yeni bir çıkış yolu hatırdta tutulmalıdır. Planlama konularında verilen hizmet ve faaliyetlerde, yoksulluk planlarının gündeminde her zaman yer alacağı gibi, bu konuda inceleme ve araştırmalara öncelik vermek de artık önemli bir görev haline gelmiştir.

Odamız tarafından düzenlenen 26. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu'nun bunun için bir başlangıç ve sorunları ortaklaştırma aracı olacağına Yönetim Kurulumuzun duyduğu ümidi burada bir kez daha vurgulamak istiyorum.

Sinan AYGÜN

Ankara Ticaret Odası Başkanı

Değerli Rektörüm, Sayın Dekanım, değerli konuklar, Sayın Belediye Başkanım, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü nedeniyle düzenlenen 26. Kolokiyumun açılış konuşmasını yapmaktan, burada sizlerle beraber olmaktan onur duyduğumu belirtmek istiyorum. Bu toplantıyı düzenleyen Şehir Planlıcılar Odası ve Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü adına emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Biz de Ankara Ticaret Odası olarak, uzun süredir sosyal sorumluluklarımız çerçevesinde yoksullukla mücadeleyi bir görev bildik ama bunu yaparken de tek başımıza değil, diğer sivil toplum örgütleriyle ortaklaşa yapmayı yeğledik. "Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama" konusu son derece doğru seçilmiş bir konu, çünkü 2000'li yılların en büyük sorunu yoksulluktur. Niye yoksulluktur? Yolsuzluktan dolayı yoksulluktur. Niye yoksul olmuşuz? IMF programından, Dünya Bankasından, Dünya Ticaret Örgütü'nün dayatmasından yoksul olmuşuz.

Ben çok fazla uzağa gitmeden, bunun Türkiye örneklerini size kısaca arz etmek istiyorum. Türkiye'ye baktığımız zaman, Türkiye 1999 yılının sonundan ve 2000 yılının başından beri hızla yoksulluğa doğru gitmektedir. Bunda da en büyük nedenin, uygulanmakta olan yanlış ekonomik politikalar olduğunu net olarak görebiliyoruz. 2000 başında uygulanmakta olan IMF programından dolayı çok basit bir örnek vermek istiyorum; Türkiye'nin cebinde 200 milyar dolar parası vardı, program bittikten sonra cebinde 150 milyar dolar kaldı. Her vatandaşın cebinde 3000 dolar parası vardı, program kazaya uğradı 2000 dolara düştü. Demek ki, uygulanan politikanın yanlışlığından dolayı gittikçe yoksullaşmaya başladık ve yoksullaşma artarak da devam ediyor. Gördüğümüz gibi, Ankara'nın orta yerlerinde bile kâğıttan, tenekeden evlere, gecekonduklara rastlamak artık çok mümkün. İnsanlar tren yollarında, terminallerde yaşamaya başladı ve kriz de artarak devam ediyor. Tabii ki, uygulanan yanlış politikalar, hâlâ uygulanmaya devam ediyor ve bunun sıkıntısı da vatandaşa, sabit gelirlili, çiftçi, hayvancılıkla uğraşan kesimlere yansıyor. Ne diyor? "Dolaylı vergileri artıracaksın, devamlı zam yapacaksın" Neye zam yapacaksın?: Elektriğe, suya, benzine, akaryakıtta zam yapacaksın. Bakın, 2000 yılının Ocak ayında, çiftçimiz 3 kilo buğday verip 1 litre mazot alırken, bu yıl 6 kilo verip 1 litre mazot alabiliyor ve mazottan dolayı çiftçimiz %100 fakirleşmiş durumdadır. Yine, gübre almak için 360 gram buğday verirken, bu yıl 1,1 kilo buğday verip gübre alıyor. Ne oluyor? Çiftçi fakirleşiyor! "Aman, çiftçiye destek yapma, Türkiye'de tarımın bütçeye çok büyük etkisi var, Türkiye'de tanıma yapılan destek ülkeyi bitirdi" diyen zihniyet; Amerika Birleşik Devletleri'nin çiftçisine kişi başına yılda 15.000 dolar, Avrupa Birliği ülkelerinin yılda

13.000 dolar ve Türkiye'nin de 1.400 dolar destek yaptığı ortamda Türkiye'ye "1.400 dolar desteği kaldırı artık, yeter" diyor. 1991 yılında 23 ürün desteklenirken, geçtiğimiz yıldan beri bu 23 ürün 3 ürüne düştü. İşte, bu 3 üründen şeker ve tütün de, yasayla beraber destekten kaldırıldı ve sadece tahıl kaldı. Toprak masrafı ve özelleştirmeden dolayı tahıl da desteklenmeyecek. Bundan sonra hepimiz Fransız fasulyesi, İngiliz mercimeği, İtalyan nohudu yemeye başlayacağız. Çünkü Türk çiftçisinin artık gidebilecek bir yeri kalmadı. Ektiği ve ürettiği anda zarar etmeye başladı.

İşte, had safhada sıkıntı tarımda başlıyor ve tarımdaki bu sıkıntı köylerden kentlere bir akını gerekli kılıyor. Köylümüz, "şehre gidince hemen iş bulurum" niyetiyle kentlere geliyor ve bunun sonucunda kentlerdeki yoksulluk bir kat daha artıyor. Ankara içerisinde öyle yerlerimiz var ki, kişi başı yıllık geliri 30 bin dolar olan bir kesimle, kişi başı milli yıllık geliri 200 dolar olan bir başka kesim arasındaki mesafe, ekonomik açıdan büyük uçurum olmasına rağmen, mekânsal olarak 100-150 metre kadar birbirine yaklaşmış durumdadır. Bunu Gaziosmanpaşa Kırkkonaklar civarında, Çankaya tarafında çok rahat görebilirsiniz. Tabii ki, bu yoksulluk Türkiye'deki çocuklarımızı da çok büyük sıkıntıya sokuyor. Şu anda korunmaya muhtaç 1 milyonun üzerinde çocuğumuz mevcuttur. Türkiye'de ölüm oranları çok fazladır. Resmi öğretmen açığımız 68 bin, derslik sınıf açığımız da çok fazla. Tabii, bunlar derin konular, bunlara çok fazla girmek istemiyorum, çünkü ben açılış konuşması yaptığım için kendimi 15 dakikayla sınırlandırmayı düşünüyorum.

Yoksulluk, sırf kent yoksulluğuyla kalmıyor, ülke yoksullaşmaya devam ediyor. Biz, yaptığımız araştırmada gördük ki, Amerika'da bir kişi 120 kilo, İspanya'da 114 kilo, Fransa'da 100 kilo kırmızı et tüketirken Türkiye'de bu 20 kiloya düşüyor. Türkiye böyle yoksul bir ülke durumuna geldi. Yine, balık tüketiminde, Türkiye 8,9 kilo iken, İspanya, Fransa, İtalya 30'ar kilo civarındadır. Yine, Türkiye'de bir Türk vatandaşı 8 kilo tavuk eti tüketirken, ABD'de 47 kilo, Kanada'da 36 kilo, Avustralya'da 32,5 kilo tüketiliyor. Buradan şu çıkıyor: Türkiye bir yoksullaşma sürecine doğru gidiyor. Neden dolayı gidiyor? Benden önceki konuşmacının da arz ettiği gibi, içi boşaltılan bankalar, soygunun devam etmesi, siyasetteki yapılandırmanın yanlış olması, siyasetçilerin yabancılarla beraber hareket ederek "Avrupa Birliği'ne girmezsek tren kaçıyor, biz mahvolduk, bittik, öldük" ve "Türkiye'nin kurtuluşu Avrupa Birliğinden geçer" zihniyetini yaratmaları nedenleri ile Türkiye yoksulluğa doğru gidiyor.

Uygulanmakta olan IMF programına baktığımız zaman, bu program dünyada 89 ülkede uygulanmış ve başarılı olan bir ülke uygulaması yok. Şunu gördüm: Malezya, Rusya ve birkaç ülke, IMF'yi ülkesinden kovmuş ve kendisini düze çıkarmıştır. Endonezya IMF'yi ülkesine çekmiş, bunun üzerine halk ayaklanması çıkmış ve darbeyle sonuçlanmıştır.

Sağlık durumumuza bakıyoruz, yoksullaşma devam ediyor ki, sağlık durumumuzda da dünya ortalamasının çok çok altındayız. Kişi başına düşen sağlık harcaması Amerika Birleşik Devletlerinde 3700 dolar, Almanya'da 2800 dolar, Norveç'te 2500 dolar, İtalya'da 1500 dolar, Portekiz'de 873 dolar, Yunanistan'da 693 dolar, Arnavutluk'da 670 dolar, Benin'de 370 dolar, Macaristan'da 306 dolar iken, Türkiye'de maalesef kişi başına düşen sağlık harcaması 108 dolardır.

İlginç bir rakam vereceğim: Parlamentomuz kapandı, milletvekillerimiz artık yarın rozetlerini çıkarıyorlar, halkın arasına karışacaklar. Geçtiğimiz yıl Türk milletvekillerinin ortalama sağlık harcaması 3375 dolar olmuş, yani milletvekillerimiz ABD'deki standardı yakalayabilmiş, o da Türkiye'de 550 kişiye nasip olmuş. Milletvekillerimizin yıllık sağlık harcaması 3375 dolar iken, bizimki, vatandaşınki, 108 dolar olmuş. O yüzden mutlu olmamız gerekiyor, 550 kişi Amerikalı gibi Türkiye'de sağlık harcamasından faydalanmış diye. Baktığımız zaman, Türkiye'de yoksulluk o kadar devam ediyor ki, 1990 yılında bütçeden sağlığa ayrılan pay %4,8 iken, 2001 yılında bu %2,7'ye, 2002 yılında %2,4'e düşmüş, 2003'de IMF bütçesi diyor ki, "bunu biraz daha düşürün". Gelişmiş ülkelere baktığımız zaman, Amerika'daki sağlık harcamasına bütçenin %19'u, Almanya'da %17'si ayrılmış, bizde %2'si ayrılmış ve hâlâ "düşürün" deniliyor.

O yüzden Türkiye kendi programını yapmadan, kendi ayakları üzerinde durmadan bunu başarması mümkün değildir. Bu program da, Türkiye'nin ulusal, milli programıdır. Eğer, IMF'den hâlâ para almaya devam edersek, oturur bu masada ülkenin bağımsızlığını, Sevr'i tartışırız. Bunların amaçları, Türkiye'yi sağlıklı, sollu yeniden işgal etmektir. Ben bir paranoya içerisinde değilim, ama bunu net olarak uygulanan politikalarda, azınlık yasalarında görebiliyorum. O yüzden Türkiye'nin tekrar politika belirlemesi lazım.

İşte Ak Parti iktidara geldi; inşallah, başarılı olurlar. Takip edebildiğimiz kadarıyla, 3 gündür "sivil toplum örgütleriyle diyalog içinde olacaklarını, IMF programını uygulamaya devam edeceklerini" söylüyorlar, "Ama bu arada tarımı, ziraatçıyı ihmal etmeden, üretimi ihmal etmeden devam edeceğiz" diyorlar. İnşallah, öyle olur; öyle olmayanları gördünüz, işte 3 Kasım günü halk cezalandırdı. Onlar bizi, esnafı, tüccarı, sanayiciyi, köylüyü bu program sayesinde yerin dibine sokmuşlardı, biz de onları sandığın dibine soktuk. %53 oyu olan iktidar partileri, hükümet maalesef sandıktan %13 oyla çıkabildi, oylarında da %500 oranında bir düşüş oldu.

Son olarak, Türkiye'nin yoksullaşmasının rakamına baktığımız zaman, biliyorsunuz kurulan Fak Fuk Fon var. Bu fondan sağlık, aşı, eğitim, giyim, gıda, yakacak, burs gibi faydalanmalar yapıyor. Son 3 yılın rakamlarına baktığımız zaman, 2000 yılında 5.931.166 kişi yardıma muhtaç iken, bu 2001 yılında 9.211.007 kişiye çıkmış ve 2002 yılının 4 ayındaki rakam aşağı yukarı 7.000.000'a gelmiş. Demek ki, 2002'nin 4 ayını baz alırsak, aşağı yukarı 16-17 milyona çıkacak. Programa başladığımız 2000 yılında 6 milyon, programın çıktığı yılda 9 milyon, herhalde 1 yıl sonra 16 milyon. Demek ki, Türkiye hızla yoksullaşmaya gidiyor ve bu sürece kadar 31.319.000 kişi 1999-2002 yılları arasında Fak Fuk Fon yardımı aldı.

Tabii, burada yoksullaşmadaki en büyük sorunlardan biri de, Sayın Belediye Başkanım da burada, kaçak yapılaşmaya çok önem verilmesi gerekiyor. Eğer, Türkiye'de kaçak yapılaşmanın önünü kesmezseniz, Türkiye maalesef göçe maruz kalır. Eğer, köylümüz kalkıp buraya gelir, "burada nasılsa başımı sokacak bir yer bulabilirim" derse ve belediyeler buna meydan verirse, maalesef Türkiye ve kentlerimiz artık gerçekten yoksulluğun emarelerini taşımaya başlar diye düşünüyorum. Bu konuda Şehir Plancıları Odasına büyük görev düşüyor. Biz, göreve geldiğimizden beri, kendileriyle diyalog içinde, uyum içinde çalışmaya özen gösterdik. Hatta, bu panelin bizim Odamızda yapılmasını teklif ettik, "misafir olarak başımızın üstünde yeriniz var" dedik. Ama burada böyle bir bölüm olduğunu bilmiyorduk, böyle bir bölüm olması da bizim için iyi oldu, öğrencilerimizle tartışalım istedik.

Kısaca toparlamak gerekirse, Türkiye'nin kurtuluşu, uygulanmakta olan bu politikalar değil, Türkiye'nin kurtuluşu milli, ulusal programdır, teslimiyetçi program değildir. Milli program, ulusal program olmazsa, Türkiye yoksullaşmaktan, "küreselleşme" adı altında köleleşmeden, IMF'den, Dünya Bankasından, birtakım çokuluslu şirketlerin pazarı olmaktan kurtulamaz ki, oyunun düzeni budur, bütün dünyada böyle işlemiştir, böyle yapılmıştır.

İnanıyorum ki, Sayın başkanlarımız, bizler buradayız; biz, bu ülkeyi çok zor aldık, atalarım çok zor aldı. Ulu Önderin bize teslim etmiş olduğu ülkeyi, yabancılara ne pahasına olursa olsun kesinlikle vermeyeceğiz. Ulu Önderin dediği gibi, çok sıkıştığımız zaman bile eğer muhtaç olursak damarlarımızdaki asil kan hâlâ duruyordur, kanımız pahasına olsun vermeyeceğiz. Bu ülke bizimdir bu ülkeden bizi kimse süremeyecektir.

Tuncay ALEMDAROĞLU

Yenimahalle Belediye Başkanı ve İç Anadolu Belediyeler Birliği Başkanı

Sayın Rektör, Sayın Dekan, Sayın Başkanlar, değerli katılımcılar; günaydın. Öncelikle, bu toplantıda konuşma olanağı verdikleri için Şehir Plancıları Odasına teşekkür ediyorum.

Gerçekten bugün için çok önemli bir konu ve belki de Türkiye’de çevrelerin, bilim adamlarının, kamuoyunun tartışmasına tam zamanında açılıyor. O nedenle bu çalışmaların başarılı olması, burada herkesin yöneticilerin, yönetilenlerin kendilerine düşen dersi, yararı çıkaracağını umuyorum.

Ben, 3 yılı aşkın bir süredir hizmette bulunduğum Yenimahalle İlçe Belediyesi çevresinde, kentsel yoksulluğun yansımalarını aktarmayı ve bu kolokyuma katkıda bulunmayı düşünüyorum. Çoğumuzun bildiği gibi, Yenimahalle ülkemizin kentleşme konusunda bir laboratuvarıdır. Bunu hem yapılaşma süreci, hem de süre giden yaşam biçimleri açısından söylemek olanaklıdır. 19.500’ü planlı 42.000 hektarlık bir alanda 600.000’e yaklaşmış bir nüfus yaşamaktadır. 1948 yılında 5218 sayılı yasayla ilk kez yerel yönetimlere verilen evi olmayanlara arsa tahsisi yapma yetkisi dahilinde yapılmış tek uygulama olan “Yenimahalle İlk Yerleşim Alanı” ilçemize adını vermiş çekirdek yerleşim alanıdır.

Yenimahalle ilk yerleşiminde ilk kuşak yaşayanlar yerlerini verasetle paylaşmış mülkiyete bıraktılar. İlk yapıların neredeyse tamamı yap-sat yoluyla yıkılıp, yeniden yapıldı ve yapılmaya devam ediyor. İlk yerleşim alanının güçlü sosyal birlikteliği, yeni konut sahiplerine rağmen sürdürülmekte ve alanda yeni konut sahipleriyle, yaşlı ilk sahipler birlikte yaşamaktadırlar.

Küçük parsellerde yap-sat üretiminin neden olduğu görsel sorunlar göz ardı edilirse, bugün için sorsuz bir bölge olduğu söylenebilir. Ancak, ilk plandaki nüfus yoğunluğuna göre yapılan altyapının, önümüzdeki yıllarda yetersiz kalacağı ve önemli sorun olarak karşımıza çıkacağından hiç kuşku duymuyorum. Şentepe, Yenimahalle İlk Yerleşim Alanı gelişirken, bu projenin yerleştiği kamu arazisinin kuzeyinde 1960’lı yıllarından başlayarak bahçeli tek konut şeklinde gecekondulaşmıştır. Ülkemizin büyük kentlerinde ve diğer bölgelerinde olduğu gibi, Şentepe’de gecekondulaşma 1985 yılına kadar aynı nitelikte sürmüştür. 1983 başlangıçlı imar af yasalarının uygulanması sonucu, mülksüzlük durumunu karmaşık bir mülkiyet yapısına dönmüştür. İmar affı uygulamalarının sonucu olarak elde edilen eşsiz mülkiyet hakları, alanda sosyal yapıyı çökertmiş, alanın kent içindeki konumu, rant kuşağı oluşu, kent çevresinde bol miktarda yeni konut alanının planlanmış olması buraya olan yap-sat talebini azaltmıştır.

1996 yılında Şehir Plancıları Odası’yla ortak yürütülen “Yenimahalle-Şentepe Kentsel Tasarım Rehabilitasyon Projesi” olarak isimlendirilen YEŞKEP projesi, yap-sat dışında seçenek olup olmadığını araştırmak ve sahiplerinin de katılımıyla öne çıkan seçeneği uygulamaya taşımak amacındaydı. Ancak alan çalışmaları sırasında anlaşıldı ki, gecekondulaşma sahipleri yap-sat uygulamasında ısrarlılar, çünkü yıllardır konutlarına emek, çaba harcamaktan yorulmuşlar, yap-satın hazırcı tembelliğinden yararlanmak istiyorlar; her çocuklarına birer daire bırakmak dileğindedirler. Yaşayanların ilgi göstermemesi nedeniyle, YEŞKEP askıya alındı, yap-sat beklentisinin bittiği noktada, yenide gündeme getirilmesi yararlı olacak, ancak hâlâ yap-sat beklentisi sürmektedir.

1983 başlangıçlı imar af yasaları, imarlı arsa yerine bir konut hakkı vaat edebilseydi, sonuçları çok farklı olabilirdi. Gecekondulaşma maliklerinin rızasına ya da kamulaştırmaya dayalı olan dönüşüm projeleri çok kısa sürede gerçekleştirilebilir ve gecekondulaşma olgusu en alt düzeye inebilirdi. Bugün bölgede her gecekondulaşmanın birkaç daire beklentisi öyle güçlü ki, 20 yıldır azalmadan sürüyor.

Yenimahalle ve kuzeyinde yasadışı yapılaşan Şentepe'ye paralel olarak batıda Demetevler bölgesi, 1960'lı yıllarda hisseli mülkiyete yap-sat yoluyla kaçak apartmanlaşmayla başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında özel çiftlik kurma hevesiyle elde edilmiş büyük araziler, hızla hisseli mülkiyete dönüşmüş ve 1980 yılına kadar kaçak apartmanlaşma devam etmiştir. Fiziksel koşulları çok kötü ve çirkin olmasına karşın, yasadışı bazı giderlerden muaf olarak üretilmiş ucuz konutlardan çok sayıda dar gelirli konut sahibi olmuştur. Alanda imar affı uygulamasının sonucunda, konut sahiplerine yansıyan ilave arsa bedeli, imar borcu belediyeye büyük tepki gösterilmesine neden olmuştur. Hektara net 1300 kişi gibi, çok yoğun, farklı kültürde nüfus yapısını barındırmaktadır. Bugün ilçe merkezi sayılan alanda kamu arazileri, 1970'li yıllarda 775 sayılı yasanın uygulama örnekleri olan çok sayıda kooperatif yerleşimine mesken olmuştur. Bankaevleri, Motorlu Taşıtlar Konut Yapı Kooperatifi, Gayret Mahallesi, Yıldızevler gibi eskiyen yapıların, cephe bakım ve diğer tesisat yenilemesine paralel ve başka sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Ankara Metrosunun çalışmaya başlamasıyla, bu konut kuşağının konumları anlamını değiştirmiş, metro istasyonuna yakınlık nedeniyle çok belirgin bir değer artışına uğramıştır. Önümüzdeki 5-10 yıl içinde yapıların eskiyen ve yeniden dönüşüm taleplerinin, daha örgütlü şirketlerce desteklenerek tekrar gündeme gelmesi beklenmektedir.

Batıkent, Yerel Yönetim Konut Yapı Kooperatifleri koalisyonuyla üretilmiş en büyük ilk projedir; 50.000 konut, 250.000 nüfus kapasitelidir. Ticaret ve sosyal merkezlerin üretimi sürmektedir.

1990 sonrası günümüz gelişmelerini birlikte yaşıyoruz. Yenimahalle ilçesinin kuzeyinde Yuva, Susuz bölgeleri 1990 sonrası planlanan alanlarda yap-sat ve kooperatif koalisyonuyla uygun olarak işletilmektedir. Büyük şirketlerce üretilen lüks konut alanları Eskişehir Yolu boyunca kentin güneyinde yoğunlaşmaktadır.

Böylesine farklı yerleşimlerin bulunduğu kentimizde, kentsel yoksulluk kavramına üç açıdan bakmaya çalışacağım: Bunlardan ilki kentteki yoksullar, ikincisi, kentin yoksulluğu ve üçüncüsü de, kentin yoksulluğundaki kent yoksullarıdır.

Kentin yoksulları, maddi yönden yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli parasal gücü olmayanlar, barınma, giyinme ve beslenme gibi en doğal gereksinimlerini karşılayamayanlardır. Bu, makro ekonomik bir sorun olarak görülmelidir. Sosyal devletin, bütçe dağılımı içinde doğrudan ya da dolaylı ekonomik yardımı sağlanmalıdır. Bunların barınma, beslenme, giyinme sorunları ele alınmalı ve çözümler üretilmelidir. İnsanların kentli olması nedeniyle, bu sorunların yerel yönetimler tarafından çözülmesi doğru olanıdır. Ancak, ulusal gelirden yerel yönetimlere ayrılan payların çok düşük olması, yerel yönetimlerin gelirlerini belirleme yetkisinin olmaması, bu sorunun yerel yönetimler tarafından çözümü bugün için olanaklı kılmamaktadır. Kaldı ki, yoksullara yardım amacıyla oluşan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonuna da yerel yönetim bütçesinden ödenek aktarılmaktadır.

Kentsel rantın yoksul kesime aktarımı gibi görünen ve zaman zaman gündeme getirilen imar affı yasaları da, beraberinde daha büyük sorunlar getirdiği yaşanarak görüldüğünden bundan böyle yapılmamalıdır. Gecekondu af yasalarıyla, gecekondu sahiplerine arsa tapusu vererek kamu arazilerini dağıtmak yerine, kamu arazileri yerel yönetim ve Toplu Konut İdaresi ortak projelerine tahsis edilmeli ve daha çok sayıda yurttaşa daha çok sayıda sosyal konut üretilmelidir.

Yoksulların belirli süreler kalabileceği barınma mekânları yapılmalı ve kentteki yoksulların barınma sorunları bu şekilde çözümlenmelidir. Beslenme ve giyinme sorunları herkesin işsizlik sigortası kapsamına alınmasıyla, merkezi yönetim tarafından çözümlenmelidir. Bu düzenleme yapılırken Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu yeniden gözden geçirilmeli, böylece birtakım kişi ya da kurumların bunu farklı şekilde malzeme olarak kullanması, yazılı ve görsel basına yansıyan insan onuruna yakışmayan görüntüler de böylece önlenmiş olacaktır.

Kentin yoksulluğu kavramını, fiziksel ve kültürel donatı yönünden yetersiz kentler için kullanabiliriz. Maddi yoksulluk ya da mülksüzlük burada anlamını yitiriyor. Burada sorun, sosyal ve kültürel açıdan kentli olamama, fiziksel açıdan da kentin planlı ve projeli yapısının bozulması ve donatı alanlarının yetersizliği olarak düşünüyorum. Sosyal ve kültürel açıdan kentli olamama, kentte yaşadığı halde kentsel olan her şeyden uzak kapalı devre yaşayan insanlarımız var. Kentle olan tüm ilişkileri, sadece o coğrafyada konutunun bulunmasından öteye gitmeyen insanlar ve gruplar var. Konutunun bulunduğu apartmanda yaşayanlarla ilişkisi, yönetim giderine katılma payını tartışmaktan öteye gitmeyen, sadece akraba ve hemşehrileriyle bir araya gelebilen gruplar var. Hal böyle olunca da, kentsel değerler onlar için hiçbir anlam ifade etmiyor.

Bu sorunun giderilebilmesindeki temel etken eğitim olmakla birlikte, bu işi eğitim kurumlarına göndermeden yerel yönetimlerin de yapabilecekleri işler olduğunu düşünüyorum. Bu insanlar hangi nedenle olursa olsun, televizyonun başından kaldırılıp, evinden dışarı çıkarılarak, kentte yaşayan insanlarla bir araya getirmenin yolunun sosyal donatı alanları olacağını düşündük. Bu nedenle biz, Yenimahalle ölçeğinde piknik alanlarına, yürüyüş yollarına, spor alanlarına, kültürel etkinliklere ve bunların sergilenebilecekleri fiziki alanlara öncelik verdik. Özellikle yeşil alan ve park düzenlemelerinde buraların sadece oturma alanı olmasının dışında, öncelikli olarak spor, ortak etkinlik yapılabilecek aktif yeşil alanlar olmasına özen gösterdik. Görev geldiğimizde planlanan ve bugün kullanımda olan yaya bölgeleri, piknik alanları, yürüyüş yolları, futbol, basketbol, voleybol sahaları, tenis kortları ve kapalı yüzme havuzları bu amaca yönelik çalışmalarımız oldu. Bunun yanında 1960'lı yıllardaki açık hava sinemalarından esinlenerek uyguladığımız "Her Park Sinema Projesi", yaşlılarımıza yönelik "Yaşlılarevi Projesi", her yaşta hemşehrilerimize açık olan el becerisi, spor ve sanata açık kurslarımızla sorununun bir boyutunu aşmaya çalışıyoruz ve bunlardan da olumlu sonuç aldığımızı söyleyebilirim. Bu alanlardan yararlanan, etkinliklere katılan insanların kentte çevresine daha farklı bakmaya başladığını, yeni dostluklar geliştirdiğini mutlulukla görüyoruz. Bu deneyimlerimiz bir kez daha gösterdi ki, kenti kent yapan lüks villalardan öteye sosyal donatı alanlarıdır. Şentepe ve Güventepe mahallesinde yapımı süren kültür merkezi hizmete girince, buranın da kentimiz ve oradaki eğitim ve sosyal yönden geri kalmış yurttaşlarımıza yararlı olacağına inanıyoruz.

Fiziksel açıdan kentin planlı ve projeli yapısının bozulması, planlı alanlarda projeli olarak inşa edilen yapıların daha sonradan projesine aykırı olarak yapılan ekler ve değişiklikler, balkon kapatmaları, kat ilaveleri, çıkmalar fiziksel çevreyi kirletiyor ve bence çevreyi bir anlamda yoksullaştırıyor. Gecekondu alanlarının tamamıyla, mimarlık ve proje hizmetinden bağımsız kendiliğinden üretilmiş organik tutarlılığıyla karşılaştırıldığında, tasarım açısından daha yoksul bir çevre ortaya çıkarıyor. Bu ve benzeri yapılar, elbette imar düzenlemelerine aykırı ve belli yaptırımları var. Ancak, yıkım yaptırımı her zaman kolay uygulanan bir yaptırım değildir. Belediye olarak yıkınca hemşehrimize karşı karşıya geliyoruz ve bu durumda çoğu kez kolluk gücünden istenilen ölçüde yardım alamıyoruz. Yıkım yapılmayınca da, Belediye Başkanı olarak hürriyeti bağlayıcı cezaıyla karşı karşıya kalıyoruz. Bu konuda düzenlemelerin yetersiz kaldığı tartışmasızdır. Aksi olsaydı, bugün projesine aykırı kaçak yapı dediğimiz olguyla karşı karşıya olmazdık.

Bu nedenle plan ve projeye aykırı yapılaşmanın önlenmesi için, belediye yetkilileri için öngörülen hürriyeti bağlayıcı cezanın, yapı sahibi ve yapı yüklenici için de öngörülmesi gerekir. Belki, bu düzenleme kente karşı suç kavramı içinde ele alınır ve yasal düzenlemeye gidilirse daha yararlı olacağı, kaçak ve projesine aykırı yapılanma sorununun çözüleceğine inanıyorum. Bu konuda bir örnek vermek istiyorum, Orman Yasası'nda değişiklik yapılmadan önce ormanlarımızı korumak mümkün olmuyordu, ama hürriyeti bağlayıcı cezaıyla cezalandırma getirdi, orman suçlarından verilen cezalarda af ve paraya çevirme ortadan kaldırıldı ve ormanlar bir ölçüde korundu.

“Kentin yoksulluğunda kent yoksulları”, gecekondu alanları tam bu tanıma uygun düşmektedir. Geçen zaman ve imar affı uygulamaları sonucunda genellemek çok doğru olmasa da, maddi olarak en yoksul kesim yine bu alanda olduğunu kabul etmeliyiz. Artık lüks villa standardına ulaşmış, kendi bahçeli konutunda yaşayanların sayısı yanında %20’si kiracı olan yaşayanlar dikkate alındığında, gecekonduda yaşayanların %20’sinin yoksul olduğunu kabul etmeliyiz. Bu bölgelerde sosyal, kültürel hizmetler yetersiz, insanların kentin diğer bölgelerindeki bu hizmetlere ulaşmadaki isteksizliği ya da maddi yetersizliği vardır. Bunun yanı sıra yap-sat, dönüşüme dayalı ıslah imar planları mevcut dokuyla birebir çakışmadığından altyapı yatırımları da, yap-sat talebiyle orantılı sınırlı kalmıştır.

Gecekondu maliki, ekonomik yönden yetersiz olduğu için gecekondusunu yıkıp, yerine yeni projesine uygun konut yapamamaktadır ve zorunlu olarak arsa karşılığı konut yapacak yükleniciyi beklemektedir. Uzun süredir yaşanan ekonomik sıkıntılar, konuta olan talebin azalması ve benzeri nedenlerle yüklenicilerin bu yöne yönelmesini önlemiştir. Belediye olarak bizim hazırladığımız Yamaçevler, Pamuklular Vadisi, Dededoruk kentsel dönüşüm projelerini bile uygulayıcı bulamadığımız için hayata geçiremedik. Belediye olarak ekonomik güçsüzlüklerimiz, bu projelerimizin uygulamasına olanak vermedi. Bugün, Ankara özelinde konuta olan talep, barınma ihtiyacından kaynaklanmamaktadır, tamamen tasarruf ya da birden fazla konut edinme ihtiyacından kaynaklandığını düşünüyorum. Hal böyle olunca da, konut konusunda görevli kurum çalışmalarını ve kaynaklarını tamamen dönüşüm projelerine yönlendirmeli, diğer kooperatiflere ya da konut taleplerine kredilerini vermemelidir diye düşünüyorum. Ancak, bu suretle dönüşüm projelerinin hayata geçirilmesinin mümkün olabileceğine inanıyorum.

Çalışmalarınızda başarılar diliyorum. Benim dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum.

Orhan KUNTAY

Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkanı

Değerli Rektörüm, Değerli Dekanım, değerli katılımcılar, sevgili öğrenciler; hoş geldiniz, koloklyuma şeref verdiniz.

Değerli Yenimahalle Belediye Başkanım projelerden bahsetti, Türkiye birçok proje üretiyor, bu projeleri uygulamak için çalışıyor, gayret gösteriyor. Bazı bildiğimiz sözcükler de var, diyoruz ki, “bütünsel bir proje gerekir, Ankara için yapısal bir plan yapalım, tamamlayıcı etütleri izleyelim, evvela nazım plan gerekir” şeklindeki cümleleri çok duyduk, çok izliyoruz. Ankara aldı başını gidiyor, nazım planı yok. İstanbul adlı başını gidiyor, nazım planı yok. Demek ki, biz proje üretmekte bir sıkıntı çekiyoruz. Bu proje üretmek ne demektir? Bunun üzerinde durmak istiyorum. Bir sorunu çözmek için proje üretirsiniz, ama başlıca temel konu projenin katılımı sağlanmasıdır. Toplumsal proje katılımı sağlanır. Bu katılımı sağlanacak proje bir kültür gerektirir. Projeye nasıl katılacağız? Yıllardır katılım üzerine konuşuyoruz, ama projeye nasıl katılacağımızı bilmiyoruz. Bir de bakıyorsunuz, bir spor salonunda katılım toplantısı yapılıyor; böyle bir katılım mümkün değildir. Katılımın anlamı, o projenin geliştirilmesini sağlayacak toplantılar düzenlemektir. Katılımla ilgili en belirgin olarak, Avrupa araştırma alanıyla ilgili Türkiye 6. Çerçeve Programında, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu bir karar yayınlıyor. Bu kararda diyor ki, “proje kültüründe temel olarak katılım” Peki, ne yapacağız? 6. Çerçeve Programında, çok sayıda ve uluslararası düzeyde araştırma projeleri önermemiz gerekmektedir. Çok ilginç olanı, ben bunun üzerinde durmak istiyorum, Tür-

kiye proje üretmiyor, Türkiye proje yoksuludur. Ne kadar acıdır, yani bu resmi bir raporda yazılıdır. Türkiye, değerlendirme ve destekleme düzeyini tam bilemediği için Avrupa Birliği'ne proje üretmiyor.

Benim bu kolokyum çerçevesinde sizden ricam, Değerli Rektörümden de rica ediyorum, bu projeyi sağlamak, proje geliştirmek amacıyla bankoda bir sayfa açacağız ve projeyi üretmeye katılanlarla birlikte Perşembe günü saat 13:00'de küçük bir toplantı yapacağız. "Biz nasıl bir proje üretebiliriz? Türkiye'nin öncelikleri nelerdir? Proje üretmek için üniversiteler arasında nasıl ilişki kurabiliriz? Sivil toplum örgütleriyle nasıl ilişki kurabiliriz? Diğer üniversitelerin katılımı nasıl sağlanacak?" konularında ilgili bu toplantıyla birlikte bir toplantı başlatmak istiyorum. Böylece genelde proje kültürümüzü geliştirilmesini ve yaygınlaşmasını sağlamak üzere bir başlangıç yapmak istiyorum.

Kaya GÜVENÇ

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Başkanı

Sayın konuklar, sevgili arkadaşlarım, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği adına sizlere saygılarımı sunuyorum.

Şehir ve Bölge Planlama Bölümümüze ve Odamıza teşekkür ediyorum. Bu kolokyumun düzenlenmesinde emeği geçen arkadaşlarımıza da teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

"Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama" belki ilginç bir tarif oldu. Türkiye 3-4 aydan beri bir seçim atmosferinde çalkalanıyor ve tahmin ediyorum, seçim alanlarında en çok duyulan sözlerden biri yoksulluk olayıydı. Bunun yanı sıra, neredeyse son zamanlarda artık bu kavramın bütünüyle bir ögesi olan IMF politikaları da bir hayli tartışıldı. Sanıyorum, yeni bir başlangıç, yeni bir dönem için, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 22. Dönemi ve yeni bir iktidar için bu kolokyumdan çıkacak olan sonuçlar ilgiyle izlenecek ve değerlendirilecektir. En azından Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği bunun takipçisi olacaktır.

Yoksulluğun tanımını, değerli bilim insanları, uzmanlarımız burada tartışıp yapacaklar. Yoksulluk yeni bir kavram değildir. İstedığınız kadar geriye aktarabilirsiniz, ama geçtiğimiz yüzyılın ortalarına geldiğiniz zaman da şunu görüyorsunuz: Dünyada gelişmiş kapitalist ülkeler, sosyalist ülkeler ve "gelişmekte olan ya da az gelişmiş" dediğimiz genellikle bizim gibi sanayi devrimini kaçırmış ülkeler var. Yoksulluk nerelerde var? Ağırlıklı olarak bu son grupta var, yani bütünsel olarak, ülke olarak yoksul durumdadır. Her ülkenin içinde müthiş dengesizlikler var. Gelişmiş kapitalist ülkelerde de yoksulluklar ve dengesizlikler var. Sistem gereği bu dengesizlikleri en aza indirenler sosyalist ülkeler. O tarihler, yani geçtiğimiz yüzyıl, 20. yüzyılın ortaları diye baktığımız tarihler, aslında gelişmiş kapitalist ülkelerde refah devleti kavramının öne çıktığı, planlama kavramının öne çıktığı dönemdir. Tabii, genç arkadaşlarımızın en azından kitaplarından bilirler, 1966 tarihi ilginç bir tarihtir, 1948'deki o Temel İnsan Hakları Beyannamesi'nden sonra, Birleşmiş Milletlerde Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi var. 1948'deki önemli temel bazı insan haklarına biraz daha vurgu yapıyor. Örneğin, çalışma hakkına, aklıktan korunma hakkına atfta bulunuyor, bunlara referanslar veriyor.

Tekrar ifade edelim, neydi olay? İkinci Dünya Savaşından sonra kapitalist sistemin kendi gelişme modelini, refah devleti modeliyle bütünleştirmesi yönünde bir gelişmeydi. O bakımdan da planla-

ma kavramı ön plandaydı. Planlamayla birlikte refah devleti, Türkiye’de 1961 Anayasası’yla sosyal devlet kavramıyla daha çok benzeşti, örtüştü. Sosyal devlet kavramı vardı. Neydi sosyal devlet kavramı? İşte açıktan korunma hakkını hayata geçirmeydi, yani refah devletinin doğrudan doğruya birincil ögesi gibi gösterilen tam istihdam veya çalışma hakkı, barınma hakkı ve buna benzer haklar idi. Bedelsiz eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik, altyapıların geliştirilmesi vesaire, bütün bunların hepsine baktığınız zaman, refah devleti. Ne oldu? Geldiğimiz 2000’li yıllarda, sadece iki rakamla ifade edeyim. 1999 yılı itibariyle dünya nüfusunun %15’nin yaşadığı 24 yüksek gelirli ülke, toplam dünya gelirinin %78’ni alıyor. Buna karşılık düşük gelirli nüfusun yüzde 40’ı aldığı gelir %4, tablo budur. 1960-70’lerde durum bu kadar vahim değildi, tekrar ifade ediyorum gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasında müthiş bir uçurum vardı, ama böyle bir uçurum yoktu. Ne oldu? Sevgili Oda Başkanım uzun uzun aktardı, “küreselleşme” dediğimiz, aslında sistemin devamı olan, yani emperyalist sistemde bir değişiklik yok, o devam ediyor, adını değiştirdiler. Neydi küreselleşme? Uluslararası sermayenin veya büyük sermayenin, kâr oranlarını artırmak için yeni alanlara açılma ihtiyacını hissetti ve bu yeni açılma ihtiyacı refah devleti uygulamalarına yönelik oldu. Eğitim alanına el attı, özelleştirdi veya özelleştirme sürecini başlattı. İkincisi, sağlık alanına el attı, özelleştirme sürecini başlattı, yani sermaye buralara el attı. Bu alanlar sermayenin yeni kâr alanları haline gelmeye başladığı için böyle oldu. Yoksullukla ilgisi o tarihten itibaren hem gelişmiş ülkelerde, hem de gelişmemiş olan ülkelerde müthiş uçurum yarattı, biraz sonra tekrar geleceğim.

Aynı zamanda “1970’ler” diye tanımlayabileceğimiz, o küreselleşmenin yoğun olarak dünyadaki uygulamalarına geçtiği dönem olan 70’lerin sonlarına doğru, bir kavram daha gündeme geliyor: Planlamanın terk edilmesi kavramı. Planlama, refah devletinin, yani gelişmişliğin bir sonucudur. Sosyalist ülkelerde planlama çok temel bir olay, bunu zaten biliyoruz. Geri kalmış ülkelerde planlama kavramı 1960’dan sonra ağırlıklı olarak gündeme gelmeye başladı, 1933’deki ilk planı da hatırlatmak gerekiyor. Esas olarak 1960’lardan sonra geliyor. Kapitalist sistemde planlama kavramının gündeme geldiği dönem 1929’daki büyük krizdir, ama daha ağırlıklı olarak gündeme geldiği dönem İkinci Dünya Savaşı’dır. Planlama kavramı, bu anlamda terk ediliyor. Gelişmiş ülkelerde planlama kavramı, devletin uzun vadeli çıkarlarını korumak için makro düzeyde bazı hedefler koyduğu, bazı teşvikler yaptığı bir anlayışa kavuşuyor. Bizim gibi ülkelerde planlama kavramı tamamen terk ediliyor. Sebep nedir?.. Sebep çok basit, deniliyor ki “planlamaya ihtiyaç yoktur, planlamayı kim yapar? Planlamayı piyasa yapar, piyasa güçleri her şeyi planlar”. Küreselleşmeyle birlikte bize dayatılan kavram budur ve 1980’lerle birlikte olay bu noktaya gelmiştir.

Belki, kısaca bir saptama yapmak gerekiyor, “küreselleşme” dediğimiz çağ, yani son 20-25 yıllık bir dönemi söylüyoruz. Yoksulluk yaygınlaşıyor, derinleşiyor; bu birinci saptamadır. Zenginlik merkezileşiyor, yoğunlaşıyor. Türkiye’ye ilişkin sadece 2000 yılına ait bir rakam, Türkiye’nin haneler itibariyle en zengin yüzde 1’inin milli gelirden aldığı pay %17’dir. Bunun kabaca tercümesi yaklaşık ayda 13 bin dolarlık bir gelir. En yoksul %1’in aldığı pay onbinde 7’dir. Tercümesi ayda 54 dolar, yani dünyanın yoksulluk sınırı olarak kabul ettiği günde 2 dolarlık gelir düzeyinin hemen hemen sınırında olan, açık sınırına yaklaşan bir olaydır. Bence, bu konuşmayı, tartışmayı bu minval üzerine veya farklı alanlarda sürdürebiliriz. Tekrar ifade edelim, burada çok değerli bilim insanlarımız bu konuyu didikleyecekler ve bir sonuç bildirgesiyle bu kolokyum görüşlerini bir şekilde ifade edecek.

Benim demek istediğim olay, küreselleşmeye karşı “Efendim, küreselleşme kötüdür” falan değil. Küreselleşme bir olgudur. Her olgu karşısında ülkelerin, ulusların, sınıfların doğal korunma mekanizmaları, geliştirmekte zorunda oldukları mekanizmalar vardır. Sıma da bir olguydu, ama sıtmayla savaş, mücadele vardı ve insanlar sıtmadan kurtuldular. Buna karşı küreselleşmenin kötü tarafları, iyi tarafları da mutlaka vardır, yani her işin, her madalyonun iki yönünü mutlaka görmek gerekiyor. Küreselleşme, dünya halklarına açlığın ve yoksulluğun yaygınlaşmasından ve derinleş-

mesinden, savaşlardan başka çok fazla bir şey getirmemiştir; bunu bilmek lazım. Küreselleşme, Türkiye’de yaşadığımız o krizi, işsizliği, yolsuzluğu, planlama kavramının bütünüyle terk edildiği, bilimin ve teknolojinin gerekleri yerine rantın gereklerinin ön plana çıktığı kentleşme anlayışı, yerleşim politikası anlayışını gündeme getirmiştir. Onun için küreselleşme bir olguysa, o zaman bu ülkenin halkı da küreselleşmenin olumsuz etkilerini bertaraf edecek araçlara sahip olmak zorundadır. Nedir o araçlar? O araçlar ulusal politikalar, planlama araçları, bilime ve tekniğe dayalı kalkınma stratejileri, kalkınma anlayışları, sanayileşme, bilim ve teknoloji politikalarıdır. Esas sorunun orada olduğunu ifade etmek istiyorum. Devletin küçültülmesi gibi, IMF politikalarına tam teslimiyet gibi kavramları kullana kullana ben bıktım, muhtemelen beni dinleyenler de bıktılar. Sadece ben değil, Türkiye’de binlerce, onbinlerce insan bu kavramları sürekli kullandık. Türkiye’de hakikaten yoksulluğu ortadan kaldırmak istiyorsak, planlama kavramıyla birlikte hem Türkiye’yi hem kentlerimizi daha yaşanır bir ülke haline getirmek istiyorsak, bunları tekrarlamak, bunları siyasi idareye dönüştürmek zorundayız. Siyasi iradeye dönüştürmek o kadar kolay değil, siyasi iradeye dönüştürmek için çok çaba harcamak gerekiyor, ama sanıyorum bunu başaracak imkânlarımız da var.

Sevgili Oda Başkanımın da konuşmasında ifade ettiği bir hususa değinmek istiyorum. Bu tür kolokyumlar bizler açısından en azından bilim insanlarının, çeşitli ilgili kuruluşların ve demokratik kitle örgütlerinin, bir anlamda belediyelerimizin, hatta merkezi idarenin belli konularda ortak kavramlara ve ortak görüşlere, politikalara kavuşması yönünden son derece önemlidir. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, odalarıyla birlikte bu çabayı sürdürecektir. Yeni bir iktidar geliyor, yeni iktidarın programını inceleyecek, şifre çözücülüğü görevini devam ettirecek ve ne demek istiyorlarsa, bunu kendi meslek alanlarımızda, sizlerle, halkımızla, üyelerimizle paylaşacağız, uyacağız. Siyasi irade şu veya bu yönde bir tercih koyabilir, ama bunun kısa, orta ve uzun vadede bize ne getirdiğini, halka ne getirdiğini, Türkiye’nin bütünsel anlamda kalkınmasına, geleceğine ne getirdiğini tartışmak ve uyarmak zorundayız. Uyarılarımız dikkate alınmazsa, tabii ki buna karşı mücadele etmek durumundayız. Ben ümit ediyorum ki, kendileri hem seçim bildirgelerinde, hem demeçlerinde şimdiye kadar bu işi hep birlikte, yani ilgili bütün kuruluşlarla ve halkın çıkarlarını göz önünde bulundurarak yapacaklarını söylediler. Biz bunun böyle olmasının doğru olduğunu düşünüyoruz. Hele Türkiye’deki seçmenlerin %46’sı Parlamentoda temsil edilmiyorsa, o zaman bizim örgütlere çok daha ciddi görevler düşüyor. Bu görevler çerçevesinde tahmin ediyorum ki, şimdiye kadar yaptıklarımızı etkinleştirerek yapmaya devam edeceğiz. Belki yüzyılımızın, belki küreselleşmenin en ciddi, en ağır sonucu yoksullaşma sorununa parmak basacağı, planlama kavramını yeniden gündeme getireceği ve daha yaşanabilir kentler ve çevreler için bizi ipucu vereceği için bu kolokyumu çok önemsiyorum.

Rıza AYHAN

Gazi Üniversitesi Rektörü

Saygıdeğer başkanlar, hanımefendiler, beyefendiler, değerli konuklar; “Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama” konulu kolokyuma teşriflerinizden dolayı hepinize teşekkür ediyorum.

Mühendislik Mimarlık Fakültesine, bölümümüze ayrıca çok teşekkür ediyorum. Teşekkürümün sebebi, üniversiteyi üniversite yapan unsurları idrak ederek, üniversiteyi üniversite yapan unsurlar üzerinde çalışmalarıdır.

Üniversitenin üniversite haline gelebilmesi için, malum olduğu üzere sadece bir eğitim müessesinin kapısına tabela çakmak yetmez. Alanında eğitim-öğretim faaliyetini sürdürmek, araştırmalar yapmanın yanında mutlak suretle topluma yararlı, topluma katkı sağlayacak faaliyetlerde de bulunması gerekir. Bu faaliyetlerin en önemlisi, üniversitenin kendi birimi içinde yapmış olduğu çalışmaları diğer meslektaşlarıyla paylaşmak, ama bilhassa sivil inisiyatifle bu hususları müzakere etmektir. Görüyorum ki, değerli bilim adamları, değerli yöneticilerimiz, bunu tam manasıyla idrak etmek suretiyle, kendi bilim çevrelerinde yapmış oldukları araştırmaları meslektaşlarıyla paylaşmak, meslektaşlarıyla paylaşmanın yanında topluma katkı sağlamak üzere sivil inisiyatifle, mahalli idareyle ve mülki idareyle paylaşma ihtiyacını duymaktadır. İşte bu, Türkiye Cumhuriyetini 21. yüzyılın çağdaş ülkeleri arasına getirecektir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bu böyle olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında mülki idare, merkezi idare her zaman yapacağı çalışmaları çeşitli kesimlerle müzakere etmiş, münakaşa etmiş, yapacaklarını bir plan, bir program çerçevesinde yerine getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tesadüfen kurulmamıştır; bu tartışmalardan meydana gelen planlama, görüş birliği, destek sağlama suretiyle, muasır devletler seviyesine erişmek için önemli bir merhale kat etmiştir. Aradan geçen zaman içinde, müzakere, münakaşa anlayışı ayrılıklara sebebiyet vermiş, planlama ve müşterekliği sağlama hususunda herhangi bir gayret gösterilmemiştir ve bunun tabii neticesi de yoksulluktur.

Ülkemizde gerçekten en büyük problemlerden birisinin de, yoksulluk olduğu hepimizin malumdur. Bu, kentte yaşayan insanların yoksulluğu şeklinde olduğu gibi, kentlinin yoksulluğu şeklinde de karşımıza çıkıyor. Bu, sadece maddi olarak, madde olarak bir yoksulluk şeklinde nitelendirilmemesi gereken bir husustur. Elbette, madde olarak yoksulluk fevkalade önemlidir, ama gayri maddi unsurlar, yani maddi olmayan unsurlarda da yoksulluk son derece önemlidir. Biraz evvel, sayın Yenimahalle Belediye Başkanı, aziz meslektaşım ifade buyurdular, Yenimahalle, “yeni mahalle” olarak yapılmıştı, Bahçelievler de “bahçeli evler” olarak yapılmıştır. Bugün Yenimahalle yok, Bahçelievler de yok. Ben bir Ankaralı olarak Yenimahalle’mi ve Bahçelievler’imi arıyorum. Öğrencilik yıllarımda hiç benimle alakası olmasa bile Bahçelievler’in sokaklarında, o bahçeleri seyrede seyrede gitmek benim için büyük bir hazdı. Benim için Yenimahalle de aynıydı. Kentin hafızası yap-satçılarla tam manasıyla elinden alındı, kent hafızasız, kültürsüz kaldı. İstanbul bunu apayrı bir şekilde yaşıyor.

Kentin insanların yoksulluğunu engellemek için elimizden gelen gayreti sarf etmeliyiz. Hep şükrediyorum, diyorum ki, “İyi ki sosyal hukuk devletiyiz” Sosyal hukuk devletinin gereklerini belki bugün için yerine getiremiyoruz, ama hiç değilse sosyal hukuk devletinin gereklerinin yerine getirilebileceği hususunda bir umudumuz vardır. Sosyal hukuk devletinin gereklerinin mutlaka yerine getirilmesi suretiyle, kentte yaşayanların refah seviyesinin artırılması, hatta dünya ölçeğindeki yoksulların güçlendirilmesinin temin edilmesi gerekir. Kent yoksulluğu içinde unutulmaması gereken bir husus, o kentin kendisinin tarihin sürecinin içinden gelerek ortaya çıkarmış olduğu yaşayan bir olgu, her gezenin tarihi yaşayarak ortaya koyabileceği olgunun da zenginleştirilmesidir; en azından muhafaza edilmesi gerekir.

Bu sempozyumun hem kentte yaşayanların yoksulluğuna, hem de kentin yoksulluğuna çare bulacağından emin olarak, hepimize saygılar sunuyorum, başarılar diliyorum.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

Serdar KARADUMAN

Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi 2. Başkanı

1970’li yıllarda dünyada (ve Türkiye’de) ithal ikameci kalkınma politikalarının iflas etmesi ve sistemin bir bütün olarak krize sürüklenmesiyle birlikte, özellikle 1980’li yıllardan itibaren, dünya kapitalist sisteminin yeni liberal çizgide yeniden inşa edilmesine tanıklık edilmiştir. Adına ‘küreselleşme’ denilen bu yeni döneme karakterini veren gelişme, sermayenin ulus aşırı şirketler aracılığıyla hızla ve herhangi bir sınırlamaya bağlı kalmaksızın, yüzyılın önceki dönemlerinden ve 19. yüzyılda olduğundan çok daha yoğun bir biçimde dolaşması olmuştur. Ulus aşırı şirketlerin sermaye çektikleri ülkeler açısından da, özellikle Latin Amerika örneklerinde görüldüğü gibi, yeni iş olanakları yaratmaktan çok işsizlik yarattığı ve bu şirketlerin kitlelerin aşırı yoksulluğunu hiç de azaltmadığı saptanabilmektedir.

Yeni liberal dönem, kapitalizmin 1930 krizinden sonra geliştirilen ‘sosyal devlet’ anlayışının da geride kalmasına yol açmıştır. Bu dönemde “ideolojilerin sonunun geldiği” ilan edilmiş ve mutlak bir ‘piyasa’ düzenine geçilmiştir. Dolayısıyla, artık yeni bir ‘toplum’ ve ‘birey’ tanımı yapılmış, bireylerin piyasa içindeki ‘alıcı’ ve ‘satıcı’ olma kapasiteleri daha anlamlı hale gelmiş, devletin ‘sosyal’ işlevleri ise sistem açısından giderek ‘yük’ olarak görülmeye başlanmıştır.

Kısaca altını çizdiğimiz bu küresel piyasa örgütlenmesi, dünya nüfusunun geniş bir kesimini de piyasa mekanizmasının dışına itmiştir. Yeni liberal ekonomi politikaları, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını derinleştirdiği gibi, bu ülkelerin içindeki farklı kesimler arasındaki gelir düzeylerinin de büsbütün açılmasına yol açmıştır. Yeni liberal ideoloji bir yandan küresel düzlemde karşısına çıkan bütün engelleri aşarak kapitalist sistemi bu yönde tahkim ederken, bir yandan da dünya nüfusunun geniş bir kesiminin giderek daha büyük bir ivmeyle yoksullaşmasına neden olmuştur. Nitekim Dünya Bankası, 2000 yılında dünyadaki yoksul insan sayısının 1.2 milyara, dünya nüfusunun beşte birine ulaştığını ilan etmiş bulunmaktadır. Bu 1.2 milyar yoksul nüfusun %43.5’i Güney Asya, %24.3’ü Güney Sahra, %23.2’si Doğu Asya ve Pasifik, %6.5’i Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde yaşadığı da yine aynı kaynaklar tarafından açıklanmıştır. Yoksul nüfus büyüklüğünün ve ülkeler arası eşitsiz gelişme eğiliminin 1970’li yıllardan itibaren artarak sürdüğünü özellikle vurgulamak gerekmektedir. Bu dönemde ‘sosyal devlet’ in yerini ‘sermaye devleti’ almış; devlet bu yönde yeniden kurumlaştırılma projesine maruz bırakılarak, sosyal harcamalara yönelik yapılanması büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) programları aracılığıyla, dünyada pek çok ülkenin gelecek ufku, devlet giderlerinin azaltılması ve piyasanın genişletilmesi ekseninde oluşturulmuştur. Hatta, gelir dağılımındaki dengesizlikler ve yoksullaşmanın, ‘hantal’ devletin ‘gereğinden fazla’ olan giderlerinden kaynaklandığı savı hegemonya kurmuştur. Bu çerçevede, özellikle sosyal sigorta sistemlerinin devletler tarafından finanse edilmediği bir dönem başlamıştır. Bunun nedeni olarak, kaynakların yetmezliği ve sınırlı kaynakların üretim yapmaya dönük verimli yatırımlarına tahsis edilmesi gerekliliği gösterilmiştir.

Oysa, durumun tam olarak böyle olmadığı, hatta yoksullaşmanın ‘piyasa mekanizması’ tarafından kaçınılmaz olarak yaratıldığı bilinmektedir. Buna ek olarak, yoksulluğun ve yoksullaşmanın, belirli düzeylerde ‘önlem’ alınmazsa, sistem açısından büyük bir risk haline geleceği de bilinmektedir. Bu bilginin 1970’li yıllardan itibaren, yani piyasa mekanizmasının yeni liberal ekonomi politika-

ları öncülüğünde küresel düzeyde etkinliğini kurduğu dönemlerden başlayarak, Dünya Bankası, IMF ve bazı gelişmiş ülke devletleri ve politika yapıcıları tarafından da bir veri olarak dikkate alındığı görülmektedir.

Nitekim, 1975 yılında Avrupa Topluluğu ilk yoksullukla mücadele programını uygulamaya koymuş; Dünya Bankası da, 1978 yılından bu yana yayınlanmakta olan Dünya Kalkınma Raporunu 1980, 1990 ve 2000/2001 yıllarında özel olarak bu konuya ayırmıştır. Johannesburg'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin nihai raporunda da yoksulluğun önlenmesi, sadece ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde de önemli bir hedef olarak konulmuştur. Zirve raporunda, yoksulluğun önlenmesi hedefine temel teşkil edecek şekilde verilen iki tespit yoksulluğun dünya ölçeğindeki mevcut ve gelecekteki durumunu dramatik bir biçimde gözler önüne sermektedir. Zirve raporu, 2015 yılında dünya insanların yarısının günlük 1 dolardan daha az bir gelirle ve açlık tehlikesi ile karşı karşıya yaşamak durumunda kalacağını, yine aynı tarih itibarıyla aynı oranda insanın temiz ve güvenilir içme suyu olanaklarından yararlanamayacağını vurgulamaktadır. Johannesburg Zirvesinde bu dramatik tablonun önlenmesi sorununun az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iç ve ulusal sorunları olmadığı, uluslararası ölçekte önlemler alınması gereği ve bunun sürdürülebilir kalkınma hedefinin kaçınılmaz bir parçası olduğu da önemle vurgulanmıştır.

Yoksulluk sorunu az gelişmiş ülkelerde çok daha dramatik bir biçimde yaşanıyor olsa da, gelişmiş ülkelerin bu sorundan tümüyle azade olduklarını söylemek de mümkün değildir. Gelişmiş ülkelerde bu sorunun siyasal alandaki yansımalarına ve bunlardan kaynaklanan zor kullanmaya yönelik 'devlet' politikalarına yakın geçmişte tanıklık edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde artan işsizlik ve yoksulluk, Avrupa coğrafyasında aşırı sağcı-milliyetçi politik çizginin son 50 yıllık süreç içinde yeniden güç kazanmasına yol açmıştır. 11 Eylül olayları da, yoksul güney ile zengin kuzey arasındaki çatışma alanının önleni alınmadığı takdirde giderek genişleyeceği düşüncesinin benimsenmesine neden olmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinin 11 Eylül olaylarından sonra izlediği müdahaleci ve gerilim yaratan politikası, müdahale edilen Ortadoğu ülkeleri açısından giderek yoksulluğun artması sonucunu doğurmakta, bölgedeki savaş senaryoları dünyadaki kutuplaşmayı ve çatışmayı yeni bir mecraya sürüklemektedir. Afganistan'a yapılan askeri müdahalenin sonuçları ortadadır. Dolayısıyla, yoksullaşmayla askeri faaliyetlerin artması arasında doğrudan bir ilişkinin bulunduğu belirtilmek gerekmektedir.

Ülkemizdeki mevcut durum yoksulluk açısından irdelenirken "kişi başına düşen GSMH" bir değişken olarak alındığında, Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında kişi başına en düşük gelire sahip ülke özelliğini uzun yıllardır koruduğu gözlenmektedir. Bu düşük gelire ülkedeki %20'lik zengin kesimin toplam gelirin %50'sine sahip olması şeklindeki gelir dağılımı adaletsizliği de eklendiğinde ülkemizdeki yoksulluğun ulaştığı boyutlar ortaya çıkmaktadır. Aynı tablo bölgeler açısından irdelendiğinde ise yukarıda belirtilen rakamların mekansal yayılımı da ortaya çıkmaktadır. 1994 rakamlarına göre toplam hane halklarının %42'sini barındıran Marmara ve Ege Bölgesi toplam gelirin %52'sini almaktadır. Toplam hane halklarının %16'sını barındıran Doğu ve Güneydoğu Bölgesi ise toplam gelirin %10'u ile yetinmektedir. Yapılan araştırmalara göre ülkemizde hane halklarının %20'si, bireylerin ise %35'i yoksullukla karşı karşıyadır. Yine benzer araştırmalarda, yoksulluğun bağlı olduğu faktörler ise kırdan yaşamak, düşük öğrenim düzeyine sahip olmak, sosyal güvencesiz işlerde çalışmak ya da işsiz, hasta ve yaşlı olmak olarak sıralanmıştır. Yani özetle ülkemizin dünyanın kişi başına düşen geliri en düşük ülkelerinden biri olmasına, gelir dağılımındaki bölgesel ve sınıfsal adaletsizlikler ve diğer sosyal faktörler eklendiğinde; "yoksulluk sorununa çözüm bulma" konusunun ülkemizin en acil gündemlerinden birini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizde yoksulluğun uzun yıllardır süregelen bir sorun halini alması, toplumun orta kesimlerinin sürekli bir erime içerisine girerek yoksul sınıflara dahil olmaya başlaması süreci, ülkemizdeki siyasi dengeleri de çok değişken kılmaktadır. Özellikle son on yılda batı demokrasilerinin aksine

merkezdeki siyasi oluşumlar yerine, sürekli olarak kültür temelli radikal siyasi oluşumların itibar görmesinin en önemli nedenlerinden biri bu sürekli yoksulluk ve orta kesimlerin erimesi sürecidir. Bu politik zeminin ise sosyal alanda yarattığı kutuplaşma ve toplumsal gerilimler, toplumda etnik ve bölgesel, sınıfsal ve cinsel ayrımcılığın dayandığı temellerin ise önde gelenlerini oluşturmaktadır.

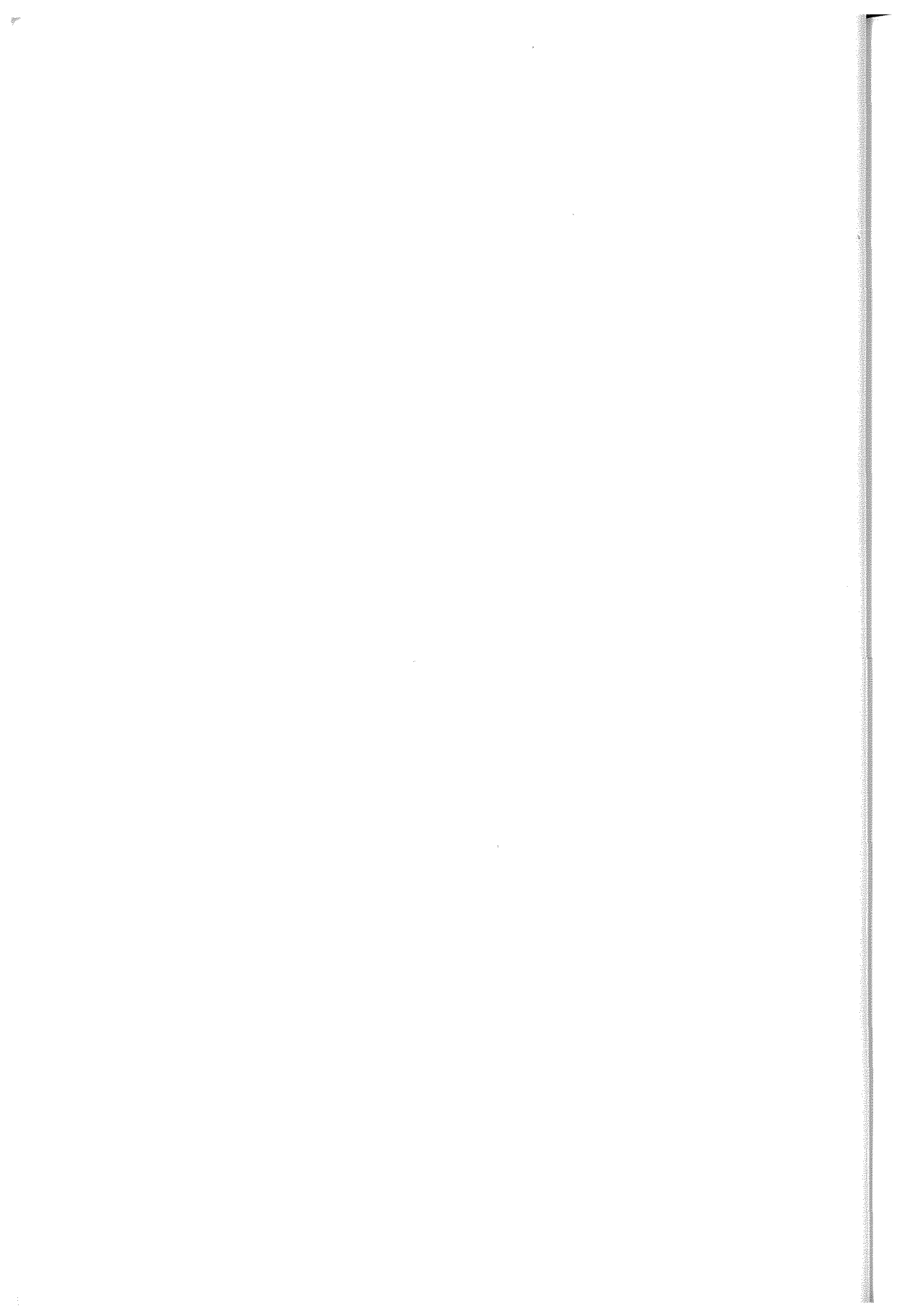
Yoksulluk ve yarattığı sorunların ağırlaşmasına ve derinleşmesine paralel olarak, başta büyük kentlerimiz olmak üzere kentlerimiz, bu sorunun yoğunlaştığı ve somutlaştığı mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan yoksulluk ve yarattığı sorunlar, kentleri öncekinden çok daha dramatik boyutlarda bir krizin içine itmektedir. Büyük kentler zengin gettoları ile yoksul gettolarının oluşturduğu bir çelişki yumağı haline gelirken, gerek kentsel hizmetler, gerek yaşam düzeyi, gerekse de mekan standartları açısından birbirinden yalıtılmış bu mekanlar arasındaki fark giderek açılmaktadır. Yoksul mahallerinin kendisi ise barındırdıkları sosyal huzursuzluk ve patlama potansiyeli nedeniyle kendi başına ayrı bir problemi oluşturmaktadır. Son on yılda özellikle İstanbul'da yaşanan bir kaç örnek olay bu gerilimin boyutlarını yansıtmaktadır. Yoksulluk kronikleştiği sürece bu patlama ve sosyal huzursuzluğun boyutlarının da genişleyeceği ortadadır.

Yukarıdaki tablonun doğal bir sonucu ise kentlerin merkezlerinin giderek çöküntü alanı haline gelmesi ve ortak yaşamı yansıtan sosyal, kültürel işlevlerinden arınması olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun farklı sınıf ve kesimlerinin, kent yaşamının çeşitli evrelerinde bir araya geldikleri kamusal etkinliklerin ve mekanların giderek yok olması beraberinde yabancılaşma ve benzeri olumsuz sonuçları getirmektedir. Paralel bir sürecin devletin ve yerel yönetimlerin sosyal işlevlerini de budadığını düşündüğümüzde kentlerin son bin yıllık "uygarlığın kamusal mekanı olma" misyonunun bile tehlikeye girmesi söz konusudur.

Oda olarak, gerek kentlerin işlevlerinde gündeme gelen bu türden tehlikelerden gerekse de kentlerde yaşanan parçalanma başta olmak üzere çeşitli yoksulluk ve yoksunluk göstergelerinden bağımsız ve bunlara çözüm üretme perspektifinden yoksun bir planlama kurumunun ve anlayışının eleştirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu eleştiri, planlamanın fiziksel çevrenin gelişimi ve denetimi ile ilişkili 'dar' anlamından kurtarılması hedefini de içermelidir. 'Dar' anlamının ötesine geçemeyen planlamanın toplumla sağlıklı bir ilişki kurabilmesinden söz etmek de mümkün değildir. Türkiye'nin planlama ve kentleşme tarihi bu durumun örneklerini oldukça çok sayıda barındırmaktadır.

Planlamanın ülke ve bölge ölçeklerinde kaynakların dağılımının rasyonel biçimini belirleme işlevi göz önünde bulundurulduğunda, üst ölçekli planlamanın kentler ve bölgeler arasındaki gelişme farklarının giderilmesinde uygun bir araç olabileceği anlaşılabilecektir. Daha alt ölçeklere inildiğinde ise, gerek yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı ve sorunsallaştığı alanların, kentli haklarının sağlandığı kentsel çevrelere dönüştürülmesinde gerekse de kentsel yaşamın yok olmaya başlayan kamusal yaşamın kente geri kazandırılmasında yine planlama kurumuna önemli görevler düşmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu, her ölçekteki planlara ve planlama sürecine, piyasanın ve yatırımcıların kısa vadeli çıkarları ve yer seçme eğilimleri karşısında toplumun uzun vadeli hedefleri doğrultusunda düzenleyici olma gücünün, kazandırılmasıdır. Böylesi bir gücün kazandırılmasında kentsel rantların işlevi ve boyutu görmezden gelinemez. Kentin ve toplumun kolektif eylemi sonucu oluşan değer artışları ve rantlar üzerinde etkin bir denetim kurabilen ve bunların kamuya ait olan bölümünün yoksulluğun çeşitli biçimlerinin giderilmesinde kullanılabilen bir planlama kurumu, toplumla sağlıklı bir ilişki kurabileceği gibi toplumun son seçimlerde de gözlenen siyasal taleplerine de kendi olanakları çerçevesinde cevap olabilecektir.

Bu yıl 26.sı gerçekleştirilen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumunda yapılacak tartışmaların ve geliştirilecek görüşlerin, ülkemizin planlama ve kentleşme alanındaki sorunlu yapısının daha adil, daha eşitlikçi ve sağlıklı kentsel ve toplumsal ortamlar yaratılmasını sağlayacak bir yapıya dönüşmesinde önemli katkıları olacaktır ve TMMOB Şehir Plancıları Odası bunun takipçisi olacaktır.

TEMATİK AÇIKLAMALAR

YOKSULLUĞU DÜŞÜNME BİÇİMİMİZ SAMİMİYET SINAVINI GEÇEBİLİR Mİ ?

İlhan TEKELİ

GİRİŞ

Yoksulluk son yıllarda hemen, hemen tüm uluslar arası kuruluşların gündeminde yer alıyor. Bir çok araştırma yapılıyor. Yoksulların miktarının nasıl ölçüleceği konusunda yöntemler geliştiriliyor. Çarpıcı miktarlarda yoksul bulunduğu hesaplanıyor. Yoksulların yaşam stratejileri araştırılıyor. Varlıklarını nasıl sürdürdükleri ortaya konuluyor. Kuşkusuz bütün bunlar gerekli, yapılmış olmalarından rahatsız olmak için bir neden yok. Bu araştırmaları yapanlar çoğunlukla iyi niyetli kişiler. Araştırmacıların yaptıkları saptamalar ne kadar betimleyici olursa olsun, yine de sistem hakkında, açık ya da üstü kapalı bir eleştiri getirmiş oluyorlar.

Bütün bu gelişmelere karşın yoksulluk konusunda söylenenler, uluslararası kuruluşların gündemindeki müzakereler, yapılan araştırmalar sonrasında çözümler konusunda oluşan söylem, söylenenle yapılan arasındaki farklılık, başka bir deyişle samimiyetsizlik, bende sürekli bir huzursuzluk yaratıyor. Bugünkü konuşmamda, sizinle bu huzursuzluğu paylaşmaya çalışacağım. Bu huzursuzluğun temel nedenini bu sorunun gerisindeki tarihsel yük oluşturuyor. Denilebilir ki on bin yıl önceleri üretimde artı ürünün oluşmaya, neolitik devrimin gerçekleşip insan yerleşmelerinin ortaya çıkmaya başladığından beri insan toplumlarında bir eşitsizlik ya da görelî yoksulluk sorunu olmuştur. Bu eşitsizliği topluma kabul ettirmek için geliştirilen tüm söylemler de hep böyle bir samimi-yetsizliği taşımak durumunda kalmışlardır.

Dünya'daki eğilime paralel olarak, Şehir Plancıları Odamız da, bu yıl ki Dünya Şehircilik Günü toplantısını yoksulluğa ayırınca benden bir konuşma yapmamı istediler. Kısa bir süre önce TE-SEV'in bir toplantısında yaptığım bir konuşmayı tekrarlamamı istiyorlardı. O bildiriye tekrarlamak yerine bu konuda yaşadığım huzursuzluğu sizinle paylaşmama olanak verecek yeni bir bildiri yazmaya karar verdim. *Bu bildiri de yoksulluk üzerinde düşünme biçimimizin samimiyet düzeyini irdelemeye çalışacağım.* Kullanılan söylemlerin ne kadar fırsatçı olarak yapıldığını araştıracağım.

Bunun için *ilk olarak* yoksulluk olgusunun bir çözümlenmesini yapacağım. Yapılan çözümlelerde, bu olguya yüklenen özelliklerin, politikaların oluşturulmasında ne tür sorunlar yarattığı üzerinde duracağım. *İkinci olarak* toplumdaki değişik aktörlerin birey olarak, komünite olarak, devlet olarak, küresel olarak yoksullukla nasıl ilişki kurduklarını, nasıl yorumladıklarını araştıracağım. *Üçüncü aşamada* yoksullukla ilişki kurma biçimine ilişkin ahlakın nasıl oluştuğu ve içeriğinin ne olduğunu ele alacağım. *Dördüncü olarak* değişik aktörlerin pratikte yoksullukla başa çıkabilmek için yaptıklarını, üçüncü aşamada geliştiğini gördüğümüz ahlaksal çerçeve ile karşılaştırarak ne tür iki yüzlülüklerin var olduğunu ortaya koymaya çalışacağım.

BİR OLGU VE KAVRAM OLARAK YOKSULLUK

Kavram olarak yoksulluğu irdelerken, Türkçemizdeki eski terimlere de bakayım dedim. Bunlar fakir zengin ikilemi üzerine kuruluyor. Zengin bir maden, ya da fakir bir maden dediğimizde maden içeriğinin az ya da çokluğundan söz ediyoruz. Yani fakir ve zengin ikilemi azlık ya da çokluk gibi görelî bir ikileme dayanıyor. Oysa yeni Türkçe’de bu kavram yok var gibi iki kesin ayrıma dayandırılıyor. Varsıl, yoksul diyoruz. Eskiden yoksul tanımlanırken fakrî zaruret içinde olduğu söyleniyordu. Zaruret gibi doyurulması ihmal edilemeyecek gereksinmelere atf yapan kavramlar kullanılıyordu. Tam yoksulluğa işaret etmese de bir yardım kurumuna verilen ad olan “darülaceze” sözcüğünde aciz yani yeterli kapasitesi bulunmamanın altı çiziliyordu.

Geçmişin kavram çerçevesine ilişkin bu işaretleri saptadıktan sonra tartışmamı yoksulluk kavramı üzerinden sürdüreceğim. Yoksulluk temelde nötr bir kavram, mutlak olmaktan çok görelî olana işaret ediyor. Ama yok olanın ne olduğunun kabulüne göre yoksullukla ne kastedildiği de çok değişiyor.

Yoksulluk böyle tanımlandığında ilginç bir soru ortaya çıkmaktadır. Bu da yok olanlar tamamlandığında, yoksulluk hemen ortadan kalkar mı sorusudur. Eğer sadece mantıksal tutarlılık kaygısı taşınırsa bu soruya evet diye yanıt vermek gerekir. Oysa bu evet sorusu kolayca verilemeyecek bir yanıtır. Genellikle araştırmacılar *yoksulluğun bir duruma işaret ettiğini kabul ediyorlar*. Durum dediğimizde bunun *kalcı ya da geçici olması* söz konusudur. Bir ülkede yoksullar sayısını hesaplamak istediğimizde kalıcı ve geçici olanların toplamını sayarak bir saptama yapıyoruz.

Yoksulluğun geçici ve kalıcı olarak sınıflandırılması ancak yoksulluğu yaratan öğelerin nitelikleri üzerinde durularak kavranabilir. Bir kimsenin yoksulluğunun nedenini sadece işini kaybetmesi dolayısıyla gelirinin düşmesi ise, bu kişi yeterli gelir getiren bir iş bulduğunda, geliri artacak, yoksul kategorisinin dışına çıkacaktır. Burada söz konusu olan geçici bir yoksulluktur. Yeterli gelir sağlayan bir kişi kendisinin ve ailesinin yeniden üretimini sağlayacak tüketim düzeyini gerçekleştirecektir, bu tüketim kalıbı içinde kendisine *onurlu bir yaşam sağlayacak toplumsal ilişkilerini* gerçekleştirebilecektir.

İkinci ya da *kalcı türdeki yoksulluk bireylerin kapasitelerinin bulunmaması* dolayısıyla olandır. Eğer varolan iş piyasası içinde yarışabilecek kapasiteleri olmayan bireyler kendisine yeterli gelir sağlayacak bir iş bulamayacak ve bu gruplar için yoksulluk kalıcı olacaktır. Bu halde yoksulluğun giderilebilmesi, ancak kapasite geliştirmeye yani orta ve uzun erimde gerçekleştirilebilecek uyum süreçlerine bağlı olmaktadır.

Yoksulu belirleyen yokluk gelir, kapasite ya da belli bir kültürün bulunmayışı olduğuna göre çok farklı türlerde yoksulluk söz konusu olmaktadır. Eğer bir kişi belli türde bir kültüre sahip ya da açık değilse bir çok sosyal ilişkiyi geliştiremeyecek dışlanacaktır. Yoksullukla kültür ilişkisi, sadece yoksulun çoğu kez de dışlanmış olmasını açıklamasıyla tüketilemez. Uzun süre yoksul ailelerde, mahallelerde yaşayanlar için *yoksulluk bir yaşam biçimi ya da kültürü niteliği kazanır*. Yoksulluk kültürü içinde yaşanan koşullara tahammül etmeyi sağlıyor, bu durumu adeta normalleştiriyor, bireyin kapasite oluşturmamı engelliyor. Yoksulluğu habitus haline getiriyor. İçinden kurtulunması zor bir tuzak haline sokuyor. *Yoksulluğu kalıcılaştırıyor*.

Yoksulluğu kalıcılaştıran sadece yoksulluk kültürü olmuyor. Aynı zamanda içinde yaşadığı yer de buna katkıda bulunuyor. Yoksul bir ülkenin, yoksul bir ilinin, yoksul bir mahallesinde doğan bir kişinin yoksulluk tuzağından kendisini kurtarıp sıyrıması olasılığı çok düşük kalmaktadır.

Tablo 1

<u>Yoksulluğun Nedeni</u>	<u>Yoksulluğu Giderebilecek Politikalar</u>
Yetersiz Gelir, İşsizlik	Doğru Makro Ekonomik Politikalar
Yetersiz Kapasite	Orta Erimli Uyum Programları
Yoksulluk Kültürü	Devrimci Kültürel Dönüşüm

Daha önce yoksulluk kavramı konusunda geliştirdiğimiz tartışma Tablo (1) de özetlenmiş bulunmaktadır. Bu tablo yoksulluğun geçiciliği ve kalıcılığı konusunda yaptığımız tartışmaya da netlik kazandırmaktadır. Eğer yoksulluk geçici ve konjonktürel bir olgu olmaktan çıkıp kronik ve kalıcı bir hal aldıysa ve biz de onu yoksulluk kültürü olarak adlandırdıysak planıcı olarak kendimizi önemli bir çıkmazla karşı karşıya bırakmış oluruz. *Eğer yoksulluğu böyle bir kültür ve bir bütünlük olarak tanımlıyorsanız* bunu müdahale edilmesi zor bir kapalı sistem haline getirirsiniz. *Yoksulluk adeta kaçınılmaz bir kader haline gelir.* Böyle bir açıklama belki bu sosyal olguyu açıklamak isteyen sosyologlar için belki yeterli olabilir. Oysa *böyle bir açıklama planıcı için yeterli olmaz.* Çünkü o durumu değiştirmek istemektedir. Böyle herşeyi kader haline getiren bu teori onun işine yaramaz.

Eğer durumu değiştirmek isterseniz kültür üstünden yapılan açıklamaların görmezden geldiği başka mekanizmaları ortaya çıkarmanız gerekir. Denilebilir ki her toplumda belli bir *düzeyde düzey hareketlilik kanalları* vardır. Bu kanalların tıkanmasını önlemek, çalışmasını kolaylaştırmak yoksullukla mücadele etmek isteyen bir planıcı için çok önemlidir. Planıcı kendi müdahale olanaklarının önünü tıkayan değil, tersine açan kuramlara önem verecek, o tür kuramları geliştirmeye çalışacaktır.

TOPLUMUN DEĞİŞİK AKTÖRLERİ YOKSULLUK OLGUSUYLA NASIL İLİŞKİLER KURUYORLAR ?

Günümüz toplumlarında yaşayan her birey kaçınılmaz olarak yoksulluk olgusuyla şu ya da bu biçimde karşı karşıya bulmakta belli bir ilişki geliştirmek durumunda kalmaktadır. Toplumda değişik toplumsal gruplara mensup bireylerin yoksullukla kurdukları ilişkilerin nasıl farklılaştığını gösterebilmek için toplumu varlıklılar, orta sınıflar ve yoksullar diye üç gruba ayırarak, her bir grubun tutumunu analiz edelim.

Varlıklıların yoksullar karşısında çözümlenmeye çalıştıkları ilk ve temel sorun, *kendi konularının haklılığına kendilerini inandırmak*, diğerlerinin yoksulluğu karşısında bir suçluluk duymasını engelliycek bir söylemi geliştirmek olmaktadır.

Bu bakımdan geliştirilen söylemler *hak edilen yoksulluk* üzerine kurulmaktadır. Eğer bu yoksulluk hak ediliyorsa durum normaldir. Vicdan azabı çekmek için bir neden kalmamaktadır. Eğer zengin olan bir kimse varlığını varolan kurumsal yapı içinde açıklayabiliyorsa, artık toplumda hüküm süren yoksullukla kendisin yaptıkları arasında bir ilişki olup olmadığını sorgulama gereksinmesini duymamaktadır.

Varlıklıların eşitsiz bir toplumda rahatsızlık duymamasını sağlayan bir başka mekanizma yaşam pratiği içinde yoksulları dışlamak olmaktadır. Bu piyasa mekanizmasının da yardımıyla mekansal olarak bir birinden ayrı mekanlarda yaşamasının sağlanmasıyla gerçekleşmektedir. Bu dışlama onları tehlikeli görerek, pis olduklarını söyleyerek vb. yollarla pekiştirilmektedir.

Dışlamanın bir başka yolu onları yardım edilecek kişi görmek ve bu statüyü onlara kabul ettirmekle sağlanmaktadır. Onlara yardım etmek yoluyla bir yandan toplumda saygınlık kazanılmakta, öte yandan yoksulluk statüsü onlara kabul ettirilmiş olmaktadır.

Varlıklı kesimin yoksulla kurduğu ilişkinin diğer bir yönü iş pratiği içinde ortaya çıkmaktadır. Yoksul kesim ister üretimde olsun, ister ev işlerinde olsun bir ucuz emek kaynağı olarak görülmektedir. Bu statünün yoksula kabul ettirilmesi emeğin ucuzlatılmasının bir aracı haline gelebilmektedir. Benzer bir araçsal ilişki siyaset alanında kayırmacılık halinde ortaya çıkmaktadır. Yoksulun siyasal bağlılığı kayırmacılıkla sağlanan çıkar karşılığı satın alınmaktadır.

Orta sınıfların yoksullukla ilişkisinin en önemli yönünün **yoksulluğa düşme korkusu olduğu** söylenebilir. Özellikle alt orta sınıflar bu korkuyla yaşarlar, onların davranışlarını büyük ölçüde bu korku belirler.

Orta sınıflardaki bu korku onların özellikle çocuklarının eğitilmesine önem vermesine neden olur. Bu konuda çok duyarlılar, çocuklarının yoksulluğa düşmeyecek kapasitede yetişmesi için her türlü fedakarlıkta bulunurlar.

Orta sınıflar varlıklı gruplardan farklı olarak değişik türde söylemler geliştirebilirler. Bir yandan yoksulluğun varlığını sistemin niteliklerine bağlayan söylemleri geliştirmekte kendilerini haklı görebilirler. Bu gruplar yeni ve daha eşitlikçi düzenlerde kendilerinin konumlarının daha iyi olabileceğini düşünebilirler. Ama öte yandan, orta sınıfların bir kısmı, varlıklı sınıfların mağduru suçlama söylemini de benimseyebilmektedirler. Hatta denilebilir ki mağduru suçlama da kendilerini varlıklı gruplardan daha haklı görebilirler. Çünkü kendileri kapasitelerini geliştirerek yoksulluktan kaçınabilmiştir.

Yoksullar için temel sorun toplum içinde kendisine karşı onurunu, saygınlığını koruyabilmektir. Bunun için **garibanizm diye adlandırılacak bir söylem geliştirilmektedir**. Bu söylem bir tür kutsallaştırılan mazmulluğun psiko patolojisini oluşturmaktadır. Ancak bu yolla yoksulluk taşınabilir kılınmaktadır. Bunun için sembolik bir tersine çevirmeye statülerin tersine çevrilmesi gerçekleştirilmektedir. Bu yolla yoksul kendini dışlayan zengini, bir başka biçimde dışlamış olmaktadır. Bu da yoksulluk kültürünü üretmeye katkıda bulunmaktadır. Bu kültür de yoksulların kendi kurtuluşlarını sağlayacak devrimci atılımları dizginlemektedir. **Yoksullar hem kızgındırlar, hem de kızma hakları konusunda kararsızdırlar**. Kızma konusundaki haklılıklarını kararlı bir biçimde üretmemektedirler.

Yoksullukla kurulan ilişkiye **komüniteler** açısından da bakabiliriz. Bir kentsel mekanın toplumsal gruplar açısından farklılaşması kapitalist sistemde piyasa mekanizması tarafından belirlenmektedir. Piyasa mekanizması ödeme güçleri homojen olan ailelerden oluşan mahallelerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu da değişik grupların birbirlerini dışlamasına neden olmaktadır. Yoksulların toplandıkları ve bu yolla dışlandıkları mahalleler yoksulluğun kültürünün oluşmasını kolaylaştırmaktadır. Yoksulluğun sürdürülmesini kolaylaştırmaktadırlar. Ama bir plancı bu komünitelerin belli koşullarda yoksulluğa karşı koymanın bir yolu olabileceğini de düşünebilir ve bunun için örgütlenmesini sağlayabilir. Bir kişinin tek başına ya da aile olarak yoksul bir mahallede yaşarken kendisini yoksulluktan kurtaracak fırsatları değerlendirmesi olasılığı çok azalmaktadır. Ama bu komünite de yaşayanlar iç dayanışmalarını geliştirecek biçimde örgütlenirse güçlenir ve toplumdaki fırsatlardan yararlanarak yoksulluğun etkilerini azaltma kapasitesini elde edebilirler.

Devletin yoksullarla ilişki kurma biçimi de önemli etik sorunlar içermektedir. Modernitenin ulus devletinin tüm vatandaşları yasa karşısında eşittir. Bu vatandaşlık kavramının normatif bir sonucudur. **Devlet karşısında yoksul olanla, yoksul olmayanın bir farkı olmaması gerekir**. Ama kapitalist bir toplum içinde yaşayanlar günlük yaşamlarında bazıların daha eşit olduğunu görürler.

Vatandaşların eşitliğinin norm olduğu bir toplumda bu eşitsizliği sürdürmek kolay olmaz. İkinci Dünya Savaşı sonrasında insan hakları özellikle pozitif haklar kavramlarının benimsendiği bunun paralelinde refah devleti anlayışının geliştiği dönemde devlet yoksullar konusunda suskun kalmaz. Bireylerin temel gereksinmelerinin karşılanması sorumluluğunu yüklemek durumunda kalır.

Devletin yoksul grupların temel gereksinmelerini karşılaması varlıkların yoksullara yardım etmesinden çok farklı bir olgudur. *Zaruret içinde olanlar* devletten gerekli yardımı aldıklarında bunu *bir lütuף olarak değil bir hak olarak almaktadırlar*. Bunu bir onur sorunu olarak görmeleri hafiflemektedir. Bu yardım onlara anonim ilişkiler içinde gelmektedir. Kendilerini toplumda bir kişiye borçlu hissetmeleri için bir neden kalmamaktadır. Eğer devlet bu tür işlevleri yerine getiriyorsa bir anlamda eşitsizliği ve yoksulluğu normalleştirmekte ve bunun çözümünü kurumsallaştırmaktadır. Bu tür bir kurumsallaşmanın geliştiği bir toplumda, bu grupları tehlikeli gruplar olarak ilan etmeğe de gerek kalmamaktadır.

Devletin yoksulluk karşısında kendisini görevli saydığı bir durumda yapması gerekenler Tablo(1)'rin paralelinde; 1) insanların temel gereksinmelerini karşılayacak yardım ilişkilerini kurumsallaştırma, 2) yoksulların kapasitelerini artırmalarına olanak verecek servisleri karşılamak, 3) yoksulluk kültürünün kırılması sağlanmak diye özetlenebilir.

Uluslararası toplum ise günümüzde yoksulluk olgusunu görmezden gelemiyor. Konuyu uluslararası kuruluşlar sürekli gündeminde tutuyor. Bu konuda geliştirilmiş *insan hakları çerçevesi gerekli normatif çerçeveyi oluşturuyor*. Ama bu konuda etkili önlemler geliştiremiyor. Uluslararası toplum bu konuyu çözmek için kendi potansiyellerini zorlamıyor. Kağıt üstünde önlemler geliştiriyor. Çözümlerini daha güçsüz aktörlerin daha az merkezi konuma sahip kurumların yeniden düzenlenmesinde bulmaya çalışıyor.

Tabii ki kapitalist sistemin işleyişinin ayrılmaz bir sonucu olan eşitsiz büyümeyi sorunun temel nedeni olduğunu görmezden geliyor. Bu sorunun çözümü için *yararlanılabilecek yeniden dağıtım mekanizmalarını gündemine almıyor*. Uluslararası platformlarda bu konuların gündeme alınması engelleniliyor. Bu engellemeler piyasa mekanizmasının işleyişinin yüceltilmesiyle yapıyor. Eşitsiz büyüme hep ekonomik etkinlik açısından savunuluyor. Bu hep kapitalden yararlanmanın etkinliği adına yapıyor. Oysa günümüzde insan kapitalinin en önemli üretim faktörü haline geldiğini biliyoruz. Ondan da en az kapital kadar etkin yararlanmalıyız. Günümüzde mutlak yoksulluğun dünyada yüzde 20 ye ulaştığını biliyoruz. *Bu ziyan edilmiş bir insan kapitalidir*. Ama bu ziyanı sorgulamıyoruz. *Bunu hangi kurumsal düzenin yarattığını*, bunun yerine ne tür bir kurumsal düzenin geçirilmesi gerektiğini araştırmıyoruz.

YOKSULLUK KARŞISINDA İNSANLIĞIN KABUL ETTİĞİ AHLAKSAL ÇERÇEVE

Bu konuda eğer yoksulu insan dışı saymıyorsanız baş vuracağımız çerçeve insan hakları çerçevesidir. *Her insanın onurlu yaşam hakkı vardır*. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 25'inci maddesi "Her şahsın, gerek kendisi, gerek kendi ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesi-ne ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkanlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır" şeklindedir. Bu aslında insanlara yoksul olmama hakkı tanımaktadır.

Onurlu insan hakkı kavramından yola çıkılırsa yoksulluk konusunda insanlığın tek amacı olabilecektir. *O da yoksulluğun ortadan kaldırılmasıdır* (poverty eradication). Ama bunun gerçekleştirilemeyeceği konusundaki daha temkinli tutumlar çok daha mütevazî hedefler olan yoksulluğun

azaltılmasına (poverty reduction), ya da yoksulluğun hafifletilmesine (poverty alleviation) yönelmektedir.

Böyle daha gerçekçi hedefler koymasının bir başka yüzü kendisini ILO'nun 1976'da kabul ettiği *temel gereksinimler yaklaşımında* göstermektedir. Temel gereksinimler; 1) Bir ailenin (beslenme, barınma, giyim vb.) özel tüketimi için gerekli minimumlar, 2) İçinde yaşanan topluluk için topluluk tarafından sağlanan toplu tüketim konusu olan hizmetler (güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, kamu ulaşımı, sağlık ve eğitim hizmetleri), 3) kendilerini etkileyen kararların alınmasına katılma, 4) Mutlak düzeydeki temel gereksinimlerin, temel insan haklarının daha geniş bir çerçevesi içinde karşılanması, 5) İstihdama temel gereksinim stratejisinin hem amaç hem de araç olarak yaklaşılması" diye sıralanmıştır.

İster en genelde, ister gerçeklerle sınırlanmış olarak ortaya konulan bu hedefler iyi niyetle ifade edilmişlerdir. Ama bu hedeflerin başarılmasının olanaklı olup olmadığı sorulabilir. Mevcut duruma bakarak kötümserliğe kapılmamak gerekir. *Eğer siyasal irade varsa bunlar gerçekleştirilebilir.*

Burada kimsenin kendisini yoksul hissetmediği bir toplumun olanaklılığından söz ediyoruz. Eğer doğru aktörler, doğru kurumsallaşma seçilebilirse çok uzun tarihsel süreçlere bırakmadan bu gerçekleştirilebilir bir hedef olur. Denilebilir ki bir toplumsal sorunun kağıt üzerindeki çözümüne toplumun değişik kademelerindeki aktörlerin esas alınmasına bağlı olarak çok sayıda karşılık bulunabilir. *Ama çözüm ne kadar alt düzeydeki aktörlere bırakılıyor, üst düzeydeki aktörler kullarını kıpırdatmıyor yeni kurumsal çözümler üretmiyorlarsa o kadar samimiyet dışı bir tutum söz konusudur.*

PRATİKTE YOKSULLUK KARŞISINDA NELER YAPIYORUZ ?

Günümüzde dünyanın insan hakları konusunda ulaştığı gelişmişlik düzeyi yoksulluğun ortadan kaldırılması gerektiğini söylüyor. Ama günümüzün kapitalist dünyası bunu ne ölçüde ciddiye alıyor ? Günümüzde insan hakları kurumları birinci nesil denilen negatif insan hakları diye bilinen insan haklarının gerçekleştirilmesi için devletler üzerine baskı koyuyor. Oysa konumuz asıl ilgilendiren *ikinci nesil pozitif insan haklarının gerçekleştirilmesi konusunda aynı duyarlılığı göstermiyor.* Tersine makro ekonomik gerekçelerle refah devletinin geriletilmesi eğilimi ağırlık kazanıyor.

Eğer insanlık insan hakları konusunda bir samimiyet sınavına tabi tutulacaksa, bu sınav da günümüzde refah devletinin neden geriletilmesi gerektiği sorusunu yanıtlaması kolay olmaz. 1960'ları dünyasında üretkenlik düzeyi günümüze göre çok daha düşük iken dünya ekonomileri refah devletlerini kaldırıyor. Oysa geçen süre içinde üretkenliğin çok artmış olmasına karşın refah devletinin olanaksız olduğunu söylemek çok inandırıcı olmaz. Miktarı yükselen artı değer başka bir yere kanalize edilmiş olmaktadır. *Bu artı değer yıkıcı yaratıcılığa gitmektedir.* Burada teknolojik gelişme hızının yoksullukla karşılıklı ikame edilmesi gündeme gelmektedir. İnsanlığın tercihine bırakılırsa daha az hızlı teknolojik gelişme ve daha az yoksulluğu tercih edebilir. Ama ona sorulmakta hızlı bir teknolojik gelişme düzeninin kurgusu tarafından emrivaki halinde tercih edilmektedir. Bu tercihin artan eşitsizlik karşısında topluma kabul ettirilebilmesi için hızlı gelişmenin zaman içinde refahın yaygınlaşmasını sağlayacağı söylenmektedir. Eşitsizliğin ortadan kalkması zamana bırakılarak insanlar olan bitene razı edilmeye çalışılıyor. Bu önerme uzun buhransız dönemler de bir ölçüde geçerli olabilir. *Oysa buhranlı yeniden yapılanma dönemlerinde eşitsizlik sürekli artıyor.*

Refah devletinin yoksulluk karşısında yüklenilebileceği işlev alanının daralması halinde bu işlevlerin görülmesine Sivil Toplum Kuruluşları soyunuyor. Bu işlevlerin görülmesini gönüllü kuruluş-

lar ve komünite organizasyonları sağlamaya çalışıyor. Oysa STK'lar devlete göre bu işlevleri yerine getirmekte daha az ve güçsüz araçlara sahiptirler. Örneğin bu işlevlerin görülmesinde devlet vergi koyabilir. Yeniden dağıtım işlevlerini kolayca kurumsallaştırabilir. Ama ötekiler bunları yapamaz.

Refah devleti bu konuda sorunlarla karşılaşınca bu sorunun çözümünü daha alt kademede bir örgütlenmeden beklemek samimi bir tutum değildir. *Tersine yapılması gereken daha üst kademeye tırmanmak global düzeyde çözümler aramaktır.* Hakikaten yoksullukla kararlı bir mücadele yapmak küresel düzeyde yeni kurumsal düzenlemelere gitmektir.

Daha önce üzerinde durduğumuz üzere günümüzde yoksulluk üzerinde söz söyleyen tüm uluslararası platformlarda varolan ekonomik kurumlarda *hiçbir ciddi yeniden düzenleme yapılmadan yoksulluğun çözülebileceği yansımaları yaratılıyor.* Bu platformların tabu bir konusu var. Yeniden dağıtım mekanizmalarının oluşturulmasından kimse söz etmiyor. Kazara biri konuşursa onu bu platformda herkes duymazlıktan geliyor.

Bu platformlarda önerilen çözümlerde her ülkenin piyasa mekanizması içinde makro ekonomik dengesini koruması, o halde ekonomik gelişmenin olacağı ve yoksulluğun bu yolla zaman içinde çözüleceği söylenerek yaratılan illizyon sürdürülmeye çalışılıyor. Böyle bir analizde yoksulluğun geçici olduğu, kalıcı ve kültürelleşmiş bir yanının bulunmadığı varsayılmış oluyor. Oysa bu bölüme kadar yaptığımız tartışmalar bize bunun doğru olmadığını gösterdi. Ama günümüzde bunun ötesine geçen bir durum söz konusudur. *Deniliyor ki eski dönemlerin yoksulluğuyla günümüzün yoksulluğu arasında önemli bir niteliksel fark bulunmaktadır.* Eskiden yoksulluk işlevseldi. Ücretleri düşürüyordu. Ama günümüzde işlevsel değil. Ekonomi günümüzde yoksulu tamamen dışlama olanağına sahip olabilmektedir. Bu fazla ya da *artık insanın* varlığı demektir. *Bu yoksulluktan daha fena bir durumdur.* Artık insana bir gelir sağlanarak ona harcama olanakları sağlansa bile yoksulluğu giderilemez. Ona toplumda kendisini işlevsel gördürecek bir iş sağlanmadıkça onurlu yaşam hakkı gerçekleştirilemez.

Eğer bir ekonomi artık insanlar yaratıyorsa o sistem ona etkinlik yakıştırılarak savunulamaz. Sistem eleştirilmeden soruna çözüm bulunamaz. Ama bu eleştirinin gündem dışı tutulması için her şey yapılıyor. *Bu eleştiriye açık olunmazsa samimiyet sınavı da geçilemez.*

Eğer yoksulu değil, artık insanı bir sorun olarak görmeye başlarsanız bir çok önlem çözüm olmaktadır çıkar. Yoksula belli bir fondan para dağıtmak, ya da bir başka türde transfer ödemesi sağlamak sorunu çözmez. *Onu artık insan olmaktan çıkarmak gerekir.*

Bunun için *insanı bir sorun olarak değil, üzerine yatırım yapılacak bir kaynak olarak görmek* bir çözüm yolu açabilir. Ona yatırım yaparak kapasiteleri geliştirilebilir. Bu geliştirilmiş kapasitesi olan insanların toplumun kendisine açtığı fırsatlardan yararlanma olasılığı artar. *Bu yolla kendisini artık bir insandan, işlevsel bir insana dönüştürmüş olur.*

Eğer küresel düzeyde bir şey yapılmasından kaçılıyor, devletin yapabilecekleri sınırlanıyorsa çözüm birey düzeyine bırakılıyorsa STK'lar güçlü değilse yapılabilecekler çok sınırlı hale gelmektedir. Tek, tek yapılabileceklerin çözüm getirmediği bir ortamda yoksulların yararlanabilecekleri tek nesnel olanak *onların örgütlenmesini sağlayarak güçlenmesini gerçekleştirmektir.* Yoksulları tek, tek kayırmacılık ilişkisi içinde paçasını kurtaran olmaktan çıkararak, çözümünü fırsat eşitliği sağlamakta, kapasite geliştirmekte, güvenliklerinin artırılmasında bulan bunun için pazarlık edebilen bir konum kazandırmaya çalışacaktır.

Bu tartışma gösteriyor ki dünya toplumu bu konuyu çok sık konuşmasına rağmen bu sorunu çözmek için küresel düzeyde yeni kurumsallaşmalar geliştirerek bu amaçla büyük miktarlarda fonlar oluşturarak ciddi gayretler içine girmemekte çözümün büyük ölçüde birey düzeyinde aranması ge-

rektiğini savunan bir yaklaşım içine girmektedir. *Böyle bir tutumun samimiyet sınavını geçtiği iddia edilemez.*

SON VERİRKEN

Bu irdelememiz bize gösteriyor ki, *hiçbir insan yoksulluğu hak etmemektedir.* Onurlu yaşam en temel insan hakkıdır. İnsan hakları bildirgelerine, antlaşmalarına imza atmış her devlet belli sorumluluklar yüklenmiş olmaktadır. Bu devletler: 1) Herkese kapasite oluşturma olanağı açmış, 2) Bunları fırsat eşitsizliğiyle malul olmadan gerçekleştirmiş, 3) Makro ekonomik dengelerini korumuş, 4) Güçsüzlerinin acizlerinin gereksinmelerini karşılamış olmaları gerekir.

Bir devletin sorumluluklarını böyle yerine getirdikten sonra, o toplumda bu fırsatları kullanmayanlar *yoksul denilebilecek yaşam kalıplarını seçen marjinal gruplar bulunabilirler.* Ama bunlara bakarak bu kişilerin yoksulluğu hak ettiklerini söylemek doğru olmaz. Hak etme sözcüğünün altında bir küçültücü, bir suçlayıcı tutum bulunmaktadır. Oysa bu halde bir yaşam kalıbı seçilmiştir. *Buna saygı göstermek gerekir.* Bu tür seçmeleri, küçük gruplar düzeyinde kaldıkça, bir sorun olarak algılamak için bir neden yoktur.

Oysa toplumun varsıl grupları içinde, yoksulların yoksulluklarını hak ettiklerini söyleyerek suçlama eğiliminin ortadan kalkacağını sanmamak gerekir. Aslında varsıl gruplar bu suçlamayla genellikle ucuz emek arzı konusunda bir baskı yaratmak istemektedirler. Bu suçlamalarını kanıtlamak için genellikle şu kadar ücret veriyorum çalışmıyorlar saptamasını yapmaktadırlar. Bu saptamalar büyük ölçüde doğrudur. Ama bu halde çalışanların emeğini değer pahası karşılığında satma hakkı olduğunu, bu değer pahası olmadan satmak istememelerinin anlayışla karşılanmadığı görülmektedir.

Yoksulluk konusunda timsah göz yaşları dökenler, samimiyet sınavından geçemeyenler çok sayıda olmaktadır.

KENTSEL YOKSULLUK VE MEKANSAL ÖLÇEK SORUNU

Tarık ŞENGÜL

I. Giriş

Son yirmi yılda uygulamaya sokulan neo-liberal politikalar yoksulluk sorununu bir kez daha akademik ve siyasa yapıcı çevrelerin gündeminde üst sıralara taşımış bulunuyor. Sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından yoksulluk sorununun farklı boyutlarına ilişkin nitelikli araştırmalar gerek gelişmiş gerekse de Türkiye gibi çevre ülkelerde yapılıyor. Ekonomistler, sosyologlar, antropologlar, kent bilimciler yoksulluk sorununun farklı boyutlarını irdeleyip, yoksulluk sürecini yaratan dinamikler, bu dinamiklerin, başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere, hanehalkları üzerinde yarattığı etkiler ve bu etki karşısında hanelerin ne tür geçinme stratejileri geliştirdikleri ayrıntılı biçimde ortaya koyuyorlar.

Söz konusu çalışmaların yoksulluk ve kentsel yoksulluk sorunlarına yönelik bilgi birikimimize önemli katkılarının olduğu tartışmasızdır. Bununla birlikte, söz konusu çalışmaların bütününe baktığımda, yoksulluk sorununun mekansal boyutunun kavranışına ilişkin önemli sorunların bulunduğu görülmektedir. Mekansal yapılara ve bunların gerek yoksulluk gerekse yoksullukla başa çıkma stratejilerindeki merkeziliğine giderek artan biçimde dikkat çekilmesine karşın, söz konusu duyarlılığın belli bir kuramsal ve yöntemsel çerçeveden ve olgunluktan yoksun olduğu gözlenmektedir.

Bu konuşmada temel amacımız yoksulluk sorununun genel olarak mekansallığının özel olarak da bir ölçek sorunu olarak nasıl çalışılabileceğine ilişkin kuramsal ve yöntemsel bir çerçevenin geliştirilmesine yönelik bir katkı sağlamaktır. Konuşmamın ilk bölümünde toplumsal ilişkilerin mekansal boyutu üzerine bir değerlendirme yer alıyor. Bu değerlendirmeyi yaparken toplumsal ilişkilerin mekansallığının en önemli boyutlarından birisi olan mekansal ölçekten ne anlaşılması gerektiği üzerinde duracağım. Daha sonraki bölümde farklı ölçeklerde yoksulluk sorununun yaşanıışı ve bu çerçevede ölçeklerde ve ölçekler arasında ortaya çıkan değişmelere işaret edeceğim. Sonuç bölümü genel bir değerlendirmeden oluşuyor.

II. Toplumsal İlişkilerin Mekansallığı ve Ölçek Sorunu

Yoksulluk sorununun mekansal boyutunun analizinde birbiriyle çelişkili iki yaklaşımın var olduğu söylenebilir. Birinci yaklaşım (görelî mekan yaklaşımı), kent mekanında ortaya çıkan yoksulluk manzaralarını yoksulluğu yaratan toplumsal ilişkilerin bir yansıması olarak görmektedir. Toplumsal yapıdaki eşitsizlikler ve sömürü mekana yansımakta ve mekan aracılığıyla dışa vurmaktadır. Örneğin gecekondular sorunu ortaya çıkışı itibarıyla emek piyasasında dışlanan ya da görece dışlanan kesimlerin konut sorununa devletin duyarsız kalmasının bir yansıması olarak algılanmaktadır. İkinci bir yaklaşım biçimi ise (mutlak mekan yaklaşımı), mekanın kendisine önemli bir belirleyicilik atfetmekte ve yoksulluğun bu mekanlar aracılığıyla üretildiğini varsaymaktadır. Örneğin çöktü alanları ya da varoşlar yoksulluğun ve yoksulluk kültürünün üretildiği mekanlar olarak görülmekte, bu tür mekanların ortadan kaldırılmasıyla yoksulluk ve benzeri sorunların da ortadan kaldırılacağı savlanmaktadır.

Kuşkusuz yoksulluk ve benzeri toplumsal olguları yaratan süreçleri mekanın kendisinden çıkartmaya çalışmak anlamsızdır. Bu tür süreçlerin toplumsal ilişkilerdeki eşitsizliklerden ve sömürüden kaynaklandığı açıktır. Kent mekanında ortaya çıkan bir dizi sorun, gecekondular, çöküntü ve sefalet alanları, altyapı eksiklikleri ve benzer sorunların mekansal öğeleri söz konusu toplumsal ilişki ve süreçlere yönelinmeden anlaşılabilir. Bununla birlikte, bu tür öğeler bir kez ortaya çıktığında kendisini ortaya çıkaran toplumsal ilişkilere indirgemek de doğru değildir. Örneğin yoksulluğun belli alanlarda yoğunlaşması bu alanlarda yaşayanlar arasında yoksulluk kültürünün üretilmesinde önemli bir paya sahiptir. Ya da mekansal standartların düşük olduğu yaşam çevrelerinin belli hastalıkları ortaya çıkartmasa bile teşvik ettiği bilinen bir durumdur. Toplumsal ilişkilerle mekansal yapılar arasındaki ilişkiyi daha sağlıklı bir çerçeveye yerleştiren ilişkisel mekan anlayışına göre, mekansal yapılar belli toplumsal ilişkilerin sonucu ortaya çıkmakla birlikte, bir kez ortaya çıktıklarında toplumsal ilişkiler üzerinde belli etkiler yaratırlar. Bu etkinin kendisi toplumsal ilişkilerden çıkartılamaz. *Mekansal yapıların yarattığı farklılık etkileşimde bulunduğu toplumsal ilişkilerden koparılmadan, ancak bu ilişkilere de indirgenmeden analiz edilmek zorundadır.*

Toplumsal ilişkilerin mekansallığının belki de kendisini en çarpıcı olarak gösterdiği boyut coğrafi ölçek boyutudur. Değişim toplumsal yaşamın kaçınılmaz bir özelliğidir. Bu nedenle toplumsal yaşamı ve ilişkileri bir süreç ve akışkanlık olarak algılamak gereklidir. Ancak sürekli akışkanlıkların içinde belli sınırlar çizilmesi ve düzenlemelerin yapılması toplumsal yaşamın yeniden üretimi açısından zorunludur. Mekansal ölçek bu akışkanlıklara belli bir düzenlilik kazandırma ve sınır çizme çabalarının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. En basit anlamıyla ölçek belli bir birimi diğer ölçeklerden ayıran sınır anlamına gelmektedir. Bu sınır çerçevesinde mekansal bir birim diğer birimlerden farklılaşmış belli bir özerklik kazanmaktadır. Ancak verili bir ölçeği kendi sınırları içinde anlamaya çalışmak, belli bir ölçeğin diğer ölçeklerle sürekli etkileşimi ve bu çerçevede yeniden belirlenmesi nedeniyle, yanıltıcı olacaktır. Bu nedenle, herhangi bir ölçek ancak kendi üzerindeki ve altındaki ölçeklerle etkileşimi içinde değerlendirilmek zorundadır.

Diğer bir anlatımla, toplumsal ilişkilere belli bir sabitlik kazandırma çabaları her an meydan okunan bir sürece işaret etmektedir. Her hangi bir anda belli bir mekanın oluşumu, şekillenmesi ve farklılaşması diğer ölçeklere referansla ve belli bir hiyerarşik yapılanma içinde gerçekleşmektedir. Ancak bu tür bir oluşum süreci durağanlığı olmayan bir nitelik taşımaktadır. Farklı ölçekler arasında her an bir mücadele ve yeniden belirleme/belirlenme ilişkisi mevcuttur. Ölçekler arasındaki hiyerarşide belli bir ölçek her an hem daha üst ölçeklerden hem de daha alttaki ölçeklerde konumlanan toplumsal ilişkiler ve güçler tarafından meydan okunmaktadır. Bu meydan okuma süreci özü itibarıyla bir iktidar mücadelesidir.

Özetlemek gerekirse, ölçeklerin üretimi çerçevesi teknolojik gelişmişlik düzeyince çizilen siyasal bir sürece işaret eder. *Belli bir anda bir ölçek bir yandan o ölçek içinde davranan toplumsal güçler arasındaki iktidar mücadelesinin, diğer yandan da bu ölçeğin dışındaki ölçeklerde davranan toplumsal aktörlerle girişilen mücadele ve dayanışmaların bir sonucu olarak üretilmektedir.* Bu nedenle her ölçeğin sınırları gerek kendi içinden gerekse de kendi dışından gelen etkiler ve mücadele sonucu yeniden çizilir. Bu yeniden belirlenme süreci toplumsal güçler arasındaki iktidar mücadelesindeki değişimlere de işaret etmektedir. Diğer bir anlatımla, belli bir ölçeğin uğradığı değişimden kazananlar ve kaybedenlerin olması kaçınılmazdır.

Ölçekler arası hiyerarşi içinde konumunun yeniden tanımlanması söz konusu olan ölçeklerin gerisinde bulunan toplumsal güçlerin bu yeniden tanımlama karşısında farklı stratejiler geliştirebilirler. Daha üst ölçeklerden gelen baskılar karşısında belli bir ölçeğin gerisindeki toplumsal güçler kendi ölçeklerinde kalarak savunmacı bir stratejiye yönelebilir. Burada üç farklı durum ortaya çıkması mümkündür. Birincisi, nadiren de olsa, görece başarılı bir savunma sonucu ölçeğin hiyerarşi içindeki yerinin korunmasıdır. İkincisi, görece başarısız bir savunma sonucunda ölçekler arası hiyerarşide güç ve konum kaybıdır. Üçüncü olasılıksa, savunmanın tamamen çökmesi ve ölçeğin çö-

zülmedir. İkinci ana stratejiye diğer ölçeklerden gelen baskılar karşısında üst ve alt ölçeklere açılarak daha geniş bir ittifak içerisinde tehditleri göğüslemektir. Diğer ölçeklere açılma, içe kapanma stratejisiyle karşılaştırıldığında, daha farklı sonuçlar doğurabilir. Belli bir toplumsal güç kendi ölçeğini korumanın ötesinde, daha üst ölçeklerde geliştirdiği ittifaklar ve verdiği mücadelenin sonucu bu ölçeklerin aktörü haline gelip güçlenebilir. Bununla birlikte, bu tür ittifakların başarısızlığı, içe kapanmacı stratejidekine benzer bir dizi olumsuz olasılığı da gündeme getirebilir. Ölçek sorununa ilişkin bu değerlendirmelerden sonra farklı ölçeklerin tanımlanmasına geçebiliriz.

Toplumsal yaşamın örgütlenmesinde yedi temel ölçekten söz edilebilir. Bunlar, küresel, ulusal, bölgesel, kentsel, yerel topluluk, ev ve insan bedeni ölçekleridir. Yukarıda da söylediğimiz gibi her ölçeği diğerlerinden ayıran belli toplumsal ilişkilerden söz edilebilir. Küresel ölçeği tanımlayan başlıca toplumsal süreç sermaye birikimi ve bu süreçte sermayenin bitip tükenmez hareketliliğidir. Ulusal ölçek ulus devletlerin iktidar yatağı olarak tanımlanırken, yerel ölçeği tanımlayan toplumsal ilişkilerin ne olduğu sorusu önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Kimileri için bu ölçeği tanımlayan temel ilişki emeğin yeniden üretiminin mekanı olmasıyken, kimileri için emek pazarı bu sınırları çizen temel belirleyicidir. Konut ölçeğini tanımlayan temel ilişki aile ve hanehalkı ilişkileridir. En alt düzeyde ise insan bedeni yer almaktadır. İzleyen bölümde kent yoksulluğu sorununa mekan ve ölçek sorununa odaklanarak tartışıp, yukarıda yaptığımız soyut tartışmaya somutluk kazandırmaya çalışacağız.

III. Farklı Ölçeklerin Deneyimi Olarak Yoksulluk

Kent yoksulluğu sorununu ölçek sorunuyla ilişkilendirirken, küresel, ulusal ve bölgesel ölçekleri belli boyutlarıyla dikkate almakla beraber, daha alt ölçekler olan yerel topluluk, ev ve insan bedeni ölçekleri üzerinde yoğunlaşacağız. Bu tür bir yeğlemenin nedeni söz konusu üst ölçeklerin önemsizliği değildir. Tam tersine yoksulluğu yaratan süreçlerin önemli bir bölümü bu üst ölçeklerden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte yoksulluk deneyimini yaşayan kesimlerin bu deneyimleri büyük ölçüde burada yoğunlaşacağımız ölçeklerde gerçekleşmektedir. Çalışan sınıfların tepkileri ve yoksulluk sorunu karşısında, başta geçinme stratejileri olmak üzere, ortaya koyduğu yanıtlar daha çok bu alt ölçeklerle sınırlı kalmakta, nadiren daha üst ölçeklere taşınabilmektedir.

Yerel ölçek

Yukarıda da değindiğimiz gibi yerelin tanımı oldukça sorundur. Yerel ölçek genellikle kent ölçeği olarak kullanılmaktadır. Bu tür bir özdeşleştirme, yerel yönetimlerin yoksulluğa yönelik stratejilerini ele alırken ya da hizmet sağlama birimi olarak değerlendirildiğinde anlamlıdır. Ancak yerel halk açısından ele alındığında karşımıza daha karmaşık bir durum çıkmaktadır. Kent yoksullarının önemli bir kesimi için, yerel ölçek yer yer kent bütününe kapsasa da, çoğu durumda yerel mahalle ya da daha yakın çevreyle sınırlanmaktadır. Bu tür bir ölçeğin sınırlarını çizen toplumsal ilişkilerin muğlaklığı söz konusu ölçeğin sınırlarının çizilmesine yönelik bir belirsizliğe de neden olmaktadır. Bununla birlikte bu tür bir belirsizlik söz konusu ölçeğin önemsizliği anlamına gelmemektedir.

Yoksulluğa karşı oluşturulan stratejilerde kent yoksulları yerel topluluk düzeyinde dayanışma ilişkileri geliştirmektedir. Kent yoksullarının kendilerini dışardan gelen olumsuz etkilere karşı korumada yerel topluluk ölçeğinin önemli bir savunma ağı olarak işlev gördüğü çeşitli çalışmalarda vurgulanan bir boyuttur. Tarihsel olarak bakıldığında bu tür bir ölçeğin her dönemde çeşitli değişimlere uğramakla birlikte varlığını koruduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası kentlere yönelen ve hızla gecekondulaşan kesimlerin en önemli sosyolojik özelliklerinden birisi kentte yerleşim stratejilerinde etnik ve hemşehrilik temelli ilişkilerin belirleyiciliğidir. Gecekondu alanlarının oluşum sürecinde yer seçim kararlarının hemşehrilik ve etnik türdeşlik temelinde belirlendiği

yeni gelenlerin kendileriyle aynı köy ya da kasabadan gelenlerle aynı semtlere ve mahallelere yerleştikleri görülmektedir. Bu tür bir strateji yoksulların kentte tutunmasında kendilerine benzeyenlerle dayanışmaya olanak verdiği için önemli rol oynamıştır. Kentlerin gecekonduların alanlarının gelene göre tanımlanması, İskilipliler ya da Erzurumlular mahallesi gibi, bir yandan kentte tutunma ve geçinme stratejilerine önemli bir katkı yaparken, başka bir düzeye de söz konusu yoksulların dar bir yerellik içinde sıkışmasına da neden olmuştur. Çünkü kentin diğer gecekondular alanlarında yaşayanlarla çeşitli sorunlar açısından ortaklıklarına rağmen, etnik ve hemşehrilik temelinde tanımlanan her yerel topluluk kendi içinde örgütlenerek üst ölçeklere, örneğin belediyelere, sorunlarını taşımış, diğer yerel topluluklarla çizdiği ölçeğin dışına çıkmadığı için hemen hiç bir konuda ittifaklara girişmemiştir. Bu tür bir ölçek sıkışması, gecekonduların niceliksel gücünü niteliksel bir güce dönüştürmelerini de önemli ölçüde sınırlamış, her yerel topluluk kendi sorunların kendi topluluğu çerçevesinde siyasallaştırarak çözmeye çalışmıştır.

Yoksullar açısından yerel ölçek oluşumu dinamik bir süreç olarak zaman içinde önemli dönüşümlere uğramıştır. Öncelikle, kentte belli bir tarihte gelenlerin kentte kalış süreleri uzadıkça yerel topluluk ölçeğinin üzerinde ilişkilerin kurulduğu gözlenmektedir. Örneğin işyeri düzeyinde sendikalara üyelik ya da siyasal partiler içinde aktif hale gelme gibi stratejiler yerel topluluk düzeyinin üzerindeki ölçeklerde de düşünme ve davranmayı olanaklı hale getirmiştir. Bununla birlikte bu tür yerel üstü ölçeklerde örgütlenmelerin yerel topluluk ölçeğindeki örgütlenmeyi çözmediği, ancak önemli dönüşümlere uğrattığı söylenebilir. Yapılan çalışmalar yerel topluluk ölçeğinin dikkate değer dönüşümlere rağmen bir dizi özelliğini ve bu çerçevede de işlevselliğini koruyabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, yerel ölçeğin dikkate değer biçimde dönüştüğü durumlarda söz konusudur. Örneğin imar afları ve hazırlanan imar planları çerçevesinde, bir çok gecekondular alanı apartmanlaşmış, bu tür bir dönüşüm, görece homojen yapıların yerine daha heterojen yerel topluluk yapılarının almasına almasına yol açmıştır. Bu tür durumlarda, etnik ve hemşehrilik temelli yerel topluluklar büyük ölçüde çözülmüştür.

Ancak kentlerin bütününe belli bir tarihsel perspektif içinde bakıldığında, daha önce kurulmuş alanlarda bu tür dönüşümler yaşanıp, yerel topluluk yapıları yıkılıp daha muğlak ve gevçek yerel topluluklara dönüşümün yolları açılırken, yeni gelişen gecekondular alanlarında, daha önceki dönemlerde gecekondulaşan yerel topluluklara benzerlik gösteren yeni alanların ortaya çıktığı da gözlenmektedir. Kente sonraki dönemlerde gelenler de, bir çok durumda, etnik ve hemşehrilik temelli ilişkileri kullanarak kente yerleşip, bu temelde yerel topluluklar oluşturmaya devam etmişlerdir. Diğer bir anlatımla, bu tür bir yerel topluluk yapısı kentin belli alanlarında çözüme eğilimi gösterirken, bir başka anlamda, belli dönüşümler göstermiş bir biçimde, yeniden ortaya çıkabilmektedir. Özetlemek gerekirse, etnik ve hemşehrilik temelli bir yerel topluluk ölçeği oluşturma stratejisi kent yoksullarını tanımlayan önemli bir öge olarak geçerliliğini sürdürmektedir.

Bu tür bir ölçek stratejisinin yoksulluk sorunuyla ilişkili süreçler açısından önemli sonuçları vardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, görece içine kapanık bir ölçek stratejisinin mikro ölçekte önemli avantajları vardır. Kente gelindiğinde gecekondular yapılacak arsa bulunması ve bu arsa üzerine gecekonduların inşaa edilmesinde daha önceden var olan bir dizi ilişkinin kullanılması dikkate değer avantajlar sağlamaktadır. Gecekondular yapım sürecinde hemşehrilerin ve akrabaların sağladığı işgücü yanında, bu tür ilişki ağları işbulma konusunda da önemli destekler sağlamaktadır. Kentte yerleşik hale geldikten sonra da söz konusu ilişkiler dayanışma ağları olarak işlev görmektedir. Herşeyden önce bu tür bir dayanışma ağının içinde yer almak aileler ve bireyler açısından önemli bir ontolojik güvenlik duygusunu doğurmaktadır. Bu tür bir topluluk içinde yer almak, yoksulluk ve yoksulluk tehditi karşısında bireylere belli bir güvenlik duygusu sağlamaktadır. Bununla birlikte bu tür bir görece kapalı ölçek stratejisinin önemli maliyetleri de vardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, yerel toplulukların kendi içine kapanması söz konusu grupları bir araya getiren sınıf temelli bir siyaset biçiminin önünü de önemli ölçüde kapatmaktadır.

Bununla birlikte, bu durum söz konusu grupların taleplerini yerel üstü ölçeklere taşıyamadığı anlamına gelmez. 1950'li yıllardan başlayarak bu tür yerel topluluklar siyasal sisteme patronaj ilişkileri çerçevesinde eklemlemeyi başarmıştır. Yerel toplulukların içinden çıkan seçkinler aracılığı ile parti temelli siyasete eklemlenen bu kesimler yaşamlarını kolaylaştıracak kazanımları devletten elde etmişlerdir. Gecekondu affından, altyapı sağlanmasına, kamu kuruluşlarında iş bulmadan, söz konusu kurumlarda sorun çözmeye kadar uzanan geniş bir alanda önemli kazanımlar elde eden yerel topluluklar için bu tür bir yerel üstüyle eklemleme stratejisi yoksullukla başatme ve kentle eklemleme açısından önemli bir kanal ve ağ oluşturmuştur. Kuşkusuz bu her yerel topluluk için aynı derecede geçerli bir temsiliyet biçimi değildir. Belli eşitsizlikler içinde de olsa, yakın zamanlara kadar kent yoksullarının dikkate değer bir bölümü bu tür bir ilişki biçimi içinde kendi yerel topluluk ölçekleri üzerindeki ölçeklere etkide bulunabilmişlerdir. Buna karşılık, ulusal ölçekte örgütlenmiş devletin yerel ölçek üzerindeki kontrolü bu tür bir ilişki sayesinde gerçekleşmiştir. Bu tür bir eklemlemede, devlet yerel toplulukları siyasal sisteme eklemlemeyi başarırken, bu eklemlemeler, yukarıda da değindiğimiz gibi, yerel toplulukların birbirinden görece yalıtılmışlığı çerçevesinde olmuştur.

Türkiye'nin son dönemde yaşadığı bir dizi krizin yukarıda sözünü ettiğimiz yerel ölçekteki ilişkiler üzerinde önemli etkileri vardır. Patronaj ilişkilerine dayalı üst ölçekle eklemleme ilişkilerinin başarısı büyük ölçüde bu tür bir ilişkinin sürdürülmesini sağlayacak kaynakların varlığına bağlıdır. Yaşanılan krizler devletin bu ağlara kaynak aktarımını giderek daha zor hale getirmiştir. Kaynak aktarımının tıkanacağı bir durumda bu tür bir ağ sisteminin anlamı da kalmamaktadır. Nitekim, son dönemde iktidarı çeşitli biçimlerde ve dönemlerde paylaşan siyasal partilerin içine düştüğü kriz bu tıkanmayla yakından ilintilidir.

Yerel topluluklar açısından bakıldığında, dolaylı ücret anlamına gelen bu kaynakların daralması ve bu çerçevede de patronaj ilişkilerinin giderek tıkanması yerel toplulukların yerel üstü ölçeklerle kurduğu en etkin ilişki biçiminin krizi anlamına gelmektedir. Bu durumda iki tür stratejinin izlenebileceği görülüyor. Birincisi yerel toplulukların görece içine kapanmasıdır. Bazı yerel toplulukların bu yönde eğilimler gösterdikleri görülmektedir. İçeride kapanma stratejisi de kendi içinde farklılıklar göstermektedir. Bazı yerel topluluklar için bu tür bir geri çekilme bir stratejiden çok, çaresizliğin sonucudur. Bu tür yönelime giren yerel toplulukların kendi içinde geliştirmiş olduğu dayanışma ilişkilerinde de önemli çözümler olduğu gözlenmektedir. Kaynakların daraldığı bir ortamda yerel topluluk içinde bir birine destek olma kapasitesi giderek eridiğinden yerel toplulukları ayakta tutan mekanizmaların aşınması da kaçınılmaz hale gelmektedir.

Ancak bazı yerel topluluklar için bu daha farklı ve siyasal içerikli bir yönelime işaret etmektedir. Belli kentlerde dini cematler biçiminde içeride kapanma stratejisi bu tür bir yönelimin en çarpıcı örneklerinden birisidir. Devletin sağlamakta zorlandığı kaynaklar farklı bir model içinde dini cematler tarafından sağlanmakta ve yerel toplulukların desteği kazanılmaktadır. Aşevi açılmasından, elbise yardımına, devlet eğitimine alternatif eğitimden, sağlık hizmetlerine kadar bir dizi alanda söz konusu alanlarda dini vakıf ve cemaatlerin bu alanlarda aktif hale geldiği bilinen bir durumdur.

Son dönemde ortaya çıkan krizlerin yerel topluluklar açısından dikkat çektiği, ancak üzerine gidilmeyen bir başka boyut ise daha önceki dönemlerde yoksulluk sorunu dışında kalan orta sınıfın dikkate değer bir bölümünün yoksulluk tehdidiyle karşı karşıya kalmasıdır. Söz konusu tehdit sadece geleneksel orta sınıfa yönelik değildir. Kriz karşısında özel sektörde işten çıkartmalar ve düşen ücret düzeyleri yeni orta sınıfı da yoksullaşma sürecine sokmuştur. Kuşkusuz bu kesimlerin gecekondu kesimlere göre sahip olduğu kaynaklar daha yüksek düzeyde görünmektedir. Bununla birlikte bu kesimin yerel topluluk düzeyinde örgütlenme geleneği daha sınırlıdır. Bu durum yeni koşullara adapte olabilmek açısından daha olumsuz koşullar yaratırken, yoksulluk sorunu karşısında yerel topluluk ölçeğini aşan arayışları bir ölçüde kolaylaştıracak bir durum olarak değerlendirilebilir.

Ancak bu tür bir gelişmenin ortaya çıkıp çıkmayacağı bugünden çıkarsama yapılması zor bir durumdur.

Ev Ölçeği

Genel kabul gören biçimiyle ev ölçeği akrabalık ve evlilik bağlarıyla birbiriyle ilişkilenen insanların dış dünyaya karşı kendilerine görece korunaklı ve güven içinde hissettikleri bir ortamdır. Bu çerçevede ev, dış dünyanın tehditleri ve gözetiminden kaçılan, insanların kendilerini görece rahat ve özgür hissettikleri ve belli bir mahremiyetin sağlandığı bir mekansal ölçektir. Bir diğer boyutuyla ev insan bedeninin (diğer bir anlatımla emek gücünün) biyolojik ve kültürel yeniden üretiminde en asli mekansal ölçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yerel topluluk ölçeğinde olduğu gibi, belki çok daha yoğun bir biçimde, dış dünyaya karşı bir dayanışmanın ev ölçeğinde gerçekleştiği açıktır. Kaynakların, yer yer karşılıklılık ilkesi gözetilmeden, ev halkı tarafından paylaşıldığı bir ilişki biçimi bu ölçeği diğerlerine göre daha özgün bir konum kazandırmaktadır. Bununla birlikte, yerel topluluk ölçeğindeki farklı biçimler olsa da, ev ölçeği kendi iç ilişkileri açısından iktidar ilişkilerinden yalıtılmış değildir. Eğer günümüz toplumlarını niteleyen en önemli özelliklerden birisi ata erkil ilişkilerse bu ilişkinin üretilmesinde ev temel ölçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tür bir eşitsiz ilişki kendisini sadece ev içindeki sosyal ilişkilerde değil, evin kendi içindeki mekansal örgütlenmede ve kendi dışındaki ölçeklerle etkileşim sürecinde de göstermektedir. Bu nedenle ev bir dizi sosyo-mekansal eşitsizliğin diğer ölçeklerle etkileşim içinde yaratıldığı ve yeniden üretildiği bir mekansal ölçek ve birimdir. Erkek hane reisi karşısında kadının ya da çocukların ve özellikle de kız çocuklarının ikinciliği ev içi mekanın kullanımında ve ev dışı ölçeklerle etkileşiminde açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Erkek hane reisine karşısında ev ölçeğini daha yoğun kullanan kadın nadiren eve ilişkin alınan kararlarda etkili olabilmektedir. Diğer ölçeklerden gelen baskılar ve gözetim karşısında belli bir özgürleştirici ve koruyucu etkisi olduğu varsayılan ev ölçeği bir çok durumda kadınlar ve kız çocukları için ataerkil aktörlerce gözetlenen bir 'hapisaneye' dönüşebilmektedir.

Diğer ölçekler gibi, kendi iç dinamikleri ve diğer ölçeklerden gelen etkilerle ev ölçeği de sürekli bir değişim içindedir. Bu değişim hem niceliksel hem de niteliksel boyutta gerçekleşmektedir. Örneğin, geniş aile giderek yerini çekirdek aileye bırakırken, ataerkil ilişkiler de, ortadan kalkmasa da zayıflayabilmektedir. Bütün bu değişime karşın ev ölçeği yeniden üretim sürecinde en önemli mekansal birim olarak varlığını korumaktadır. Bu çerçevede bir çok araştırmacının da işaret ettiği gibi, ev yoksulluk karşısında geçinme stratejilerinin geliştirildiği temel mekansal ölçektir. Ev ölçeği ve bu ölçeğin yoksulluk sorunu ve geçinme stratejileri içindeki yeri ve söz konusu süreçte yaşadığı dönüşüme ilişkin olarak bir kez daha Türkiye deneyimine dönmek aydınlatıcı olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı göç ve kentleşme sürecinde öne çıkan en temel öğelerden birisi, bilindiği gibi, gecekondulaşmadır. Göç sürecinin en temel özelliklerinden birisi sürece katılmak zorunda kalanların ontolojik güvenlik duygusunun derin biçimde sarsılmasıdır. Kırsal bir yaşam biçiminden bilinmezlerle dolu kentsel yaşam biçimine geçiş sürecinin ne derece sancılı bir süreç olduğu açıktır. Kente varışlarında 'başını sokacak bir yer' bulma sorunu birincil sorun olarak kendisini dayatırken, yukarıda da değindiğimiz gibi, yerel topluluk ölçeğindeki ilişkileri kullanarak ve yasal-kurumsal yapının kurallarını da 'göz ardı' ederek, kentin yeni yoksulu aileleri bir odayla başlayan ev ölçeği oluşturma serüvenine başlamıştır.

Bu çerçevede, gecekondulaşma, söz konusu dönemde, kentte tutunma ve geçinme stratejilerinin en önemli öğelerinden birisidir. Bir oda ile başlayıp, zaman içinde, oda sayısı ve konut konforu artırılırken, yerel topluluk ölçeğindeki mücadelelerle, konutu tamamlayan fiziksel ve sosyal altyapı da iyileştirilebilmiştir. Yaşam mekanında gecekondulaşmayla simgelenen bir strateji izlenirken, ha-

nehalklarının çalışma mekanına ilişkin örgütlenmesi de ev açısından önemli sonuçlar taşımaktadır. Genellikle erkek gelir getiren olarak ev dışı kamusal alana yönelirken, kadınların çocuk büyütme, ev içi işler gibi sorumlulukları yüklenerek ev içinde yani özel alanda kalmıştır.

Bu aşamada kullanım değeri etrafında kurgulanan ev giderek kendi dışındaki ölçeklerle ilişki içinde başka içeriklerde kazanmaya başlamıştır. Değişim değeri ile evini büyütüp kiraya vermeye başlayan ilişki, giderek arsa ve yapısına tapu elde etmeye ve uzun vadede de apartman alanlarına dönüşme düşlerine dönüşerek devam etmiştir. Bu çerçevede, arsasıyla birlikte bir yandan kent yoksulları için gecekondular bir yaşam alanı olarak ön plana çıkarken aynı zamanda değişim değeri potansiyeli taşıyan bir taşınmaz olarak da geçinme stratejileri içindeki merkeziğini korumuştur.

1980'li yıllar gecekondular alanlarının değişim değerlerinin ön plana çıktığı yerleşmeler olmuştur. İmar aflarıyla apartmanlaşmaya açılan bu alanlar, özellikle büyük kentlerde, kent içindeki konumuna paralel olarak dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün gerçekleştiği alanlarda gecekondular sahipleri apartmanlaşan alanlardan kendi paylarını almışlardır. Bir çok araştırmacıya göre, bu tür bir konut/arsa merkezli strateji yoksullukla başatma açısından önemli bir araç işlevi görmüştür. Bu tür bir stratejinin tüm kentlerde ve belli bir kentin tüm gecekondular alanlarında aynı geçerlilik düzeyinde uygulandığı şüphelidir. Bununla birlikte, gecekondular düzeyinde geliştirilen stratejilerin farklı ağırlıklarda da olsa, geçinme stratejilerinin önemli bir öğesi olduğu açıktır. Bununla birlikte son krizin de işaret ettiği bir boyut söz konusu stratejilerin giderek tıkanmıştır. Büyümenin büyük ölçüde durduğu ve krizin süreklilik kazandığı bir durumda, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, gecekondular alanlarının apartmanlaşması süreci de önemli derecede yavaşlamış bulunmaktadır. Bu çerçevede geçinme stratejilerinde ortaya çıkan tıkanmada bu tür bir gerilemenin de önemli payı vardır.

Son krizin yoksullaşma sürecini keskinleştirdiği üzerinde sıkça durulan bir tespittir. Kuşkusuz bu tür bir gelişmenin en önemli sonuçları ev ölçeğinde yaşanmaktadır. Yoksullaşan haneler ev ölçeğini hem sosyal hem de mekansal anlamda yeniden üretme konusunda giderek daha fazla zorlanmaktadır. Konutlarının kirasını ödeyemedikleri için sokağa ya da ailelerinin yanına itilen ailelere ilişkin haberlerin sayısı her gün biraz daha artmaktadır. Elektrik, su, doğalgaz ücretlerini karşılayamadıkları için bu hizmetlerden yararlanamayan hanelerin sayısının çarpıcı biçimde arttığı da bilinen bir durumdur. Bütün bu gerilemelere dayanmayan ailelerin çözümü DİE boşanma istatistiklerine yansayan bir durumdur. Diğer bir anlatımla, son krizle birlikte, ev ölçeğinin yeniden üretilmesinde kent yoksulların giderek daha fazla zorlandığı, bir çok durumda ev ölçeğinin çözülme tehditiyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Ev ölçeğinin tehdit edildiği bir durumda ev içi iktidar ilişkilerinin, bir çok durumda, önemli değişmeye uğradığı gözlenmektedir. Bir çok hanede ev dışı çalışma yaşamına katılmayan kadın, çeşitli biçimlerde, çalışma yaşamına katılmaya yönelmektedir. İster eve iş alma biçiminde olsun ister ev dışı enformel/düzensiz işlerde olsun son yıllarda kadınların emek pazarına katılımında bir artışın olduğu açıktır. Kuramsal düzeyde bu tür bir dışı açılmanın ev içi ataerkilli ilişkileri dönüştürücü etkisinin olduğu varsayılabilir. Ancak bu boyuta ilişkin çalışmaların sıkça işaret ettiği bir boyut ev dışında üstlenilen yükün ev içindeki yükü azaltmaması nedeniyle kadınların üzerindeki yükün arttığı yönündedir. Benzer biçimde çocuk emeğinin de aile ölçeğini savunmaya yönelik olarak ev dışı çalışma hayatına katıldığı sıkça gözlenen bir yönelimdir. Bu tür bir gelişmenin kısa erimde ev ölçeğinin yeniden üretilmesine katkısı olsa bile uzun vadede, yoksulluğun sürekli hale gelmesinin de habercisi olduğu açıktır.

İnsan Bedeni

İnsan bedeni, diğer ölçekler gibi, sosyal olarak inşa edilmiştir. Kişisel olarak tanımlanan alanın gerisinde kuşkusuz fiziksel bir varlık olarak bedenden söz edilebilir. Ancak bu tür bir alanın an-

lamlandırılış ve dış dünyadan farklılaştırılış süreci sosyal süreçler içinde gerçekleşmektedir. 'Erkeklik' ya da 'kadınlığın' insan vücudu etrafında üretilmesi her toplumda farklı algılanmakta ve gerçekleşmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin farklı toplumlarda farklı özellikler göstermesinde erkek ve kadın vücudunun farklı biçimlerde yeniden üretilişinin önemli payı vardır.

İnsan bedeninin 'sağlıklı' yeniden üretim de kuşkusuz toplumdan topluma değişen bazı değerler etrafında gerçekleşmektedir. Bir toplum için sağlıklı beslenme bir diğer toplum için sağlıklı olabilmektedir. Mutlak yoksulluk tanımlarının giderek yerini görece yoksulluk kavramına bırakmasında bu tür bir göreceliliğin rolü önemlidir.

Yoksulluk süreci ile insan bedeni arasındaki ilişki diğer ölçeklere göre çok daha çarpıcı düzeydedir. Çünkü yoksulluğun yarattığı yetersizliklerin nihai olarak kendisini gösterdiği yer insan bedenidir. Sağlıklı beslenme sonucu insan vücudunun kendisini üretmede yetersiz kalmakta, sonuç kendini vücudun hızlı deformasyonu, hastalıklar ve müdahale edilmezse ölümle, yani insan bedeninin yok oluşuyla, göstermektedir.

En alt sosyal ölçek olarak insan vücudunun yeniden üretimi diğer ölçeklerle olan ilişkisiyle yakından ilgilidir. Bireyin ontolojik olarak kendisini güvende hissetebilmesinin en önemli girdilerinden birisi kendisini güvende hissedebileceği bir eve sahip olabilesidir. Benzer biçimde, belli bir yerel topluluğa aitlik duygusu bireylerin ontolojik güvenlik duygusunu artırın niteliktedir. Bunların olmadığı bir durumda, örneğin evsizlik durumunda, bir ölçek olarak insan bedeninin yeniden üretimi de zorlaşmaktadır. Ev ver yerel topluluk düzeyinin çözüldüğü durumlarda, beden ölçeğinin de belli bir çözüme sürecine girmesi kaçınılmaz hale gelmektedir.

Bu tür bir çözüme farklı biçimlerde kendisini göstermektedir. Yoksullaşma sürecine ilişkin yapılan araştırmalarda, alkol ve madde bağımlılığı ile yoksullaşma arasında güçlü bir bağ bulunduğu görülmektedir. Benzer biçimde, 'bedenini satmaya' yönelen kadınların temel gerekçesinin de yoksulluk olduğu bilinen bir durumdur. Yukarıda işaret ettiğimiz durumlar, bireylerin bedenleri üzerinde kontrolü kaybetmeleri anlamına gelmektedir. Bu tür bir kontrol kaybının nihai olarak ölümle sonuçlanıyorsa bedenin bir ölçek olarak çözülmesi anlamına geldiği açıktır. Bu tür bir çözülmenin en çarpıcı örneği ise, yoksulluk, işsizlik ve benzeri nedenlerden kaynaklanan intiharlardır. Son yıllarda DİE tarafından yayınlanan verilere bakıldığında yukarıda insan bedeninin çözülüş sürecine işaret eden sorunların hepsinde dramatik artışların olduğu gözlenmektedir.

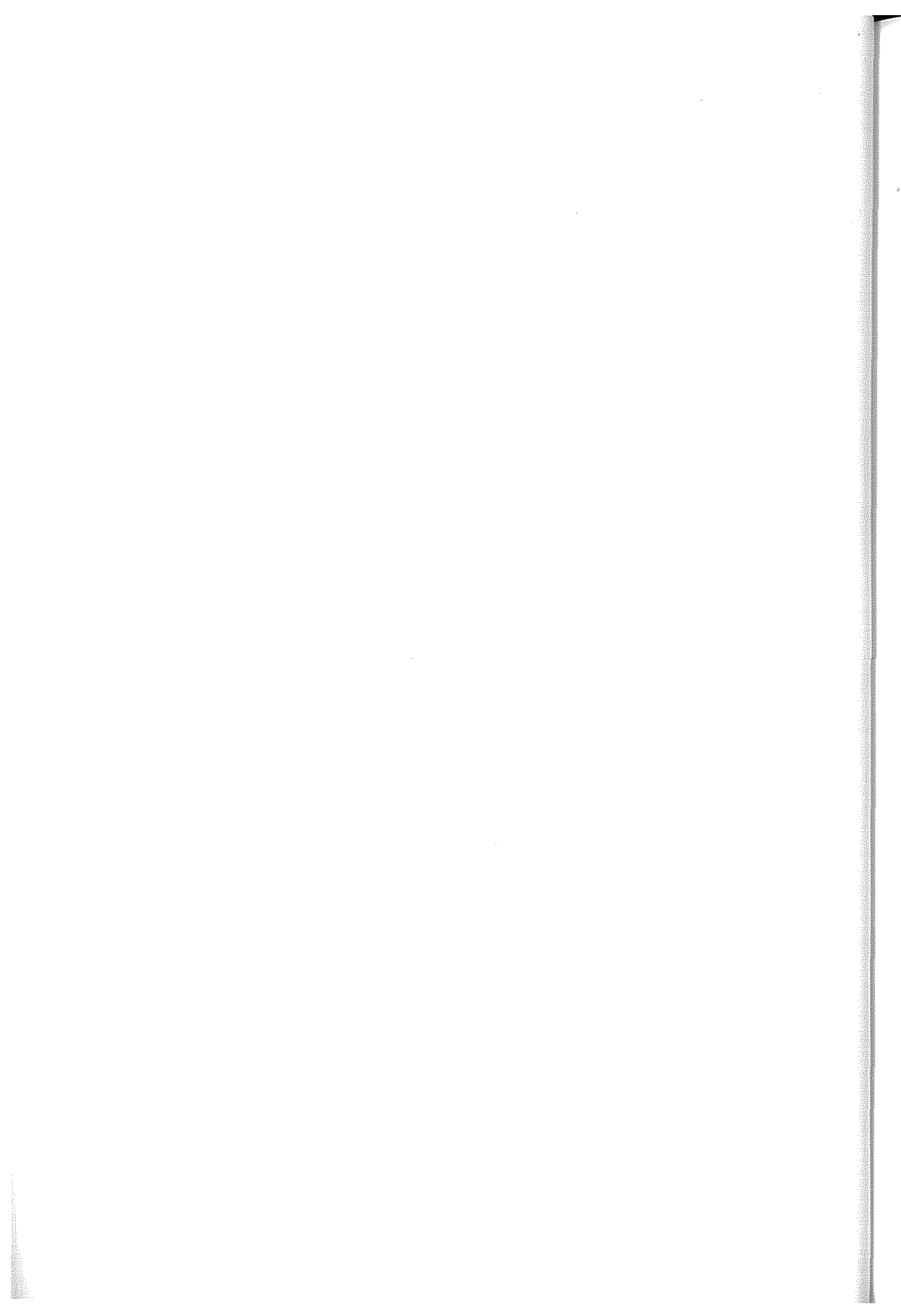
V. Sonuç

Son yirmi yıl çalışan sınıflar açısından önemli kayıpların olduğu bir döneme işaret etmektedir. Söz konusu gerileme son krizle birlikte daha da açık hale gelmiştir. Çalışan sınıfların yoksullaşması son dönemde çarpıcı boyutlara ulaşmıştır. Bu konuşmada yoksulluk sorunun bir ölçek sorunu olarak alıp, farklı ölçeklerde çalışan sınıfların gerek yoksulluk deneyimini nasıl yaşadıklarını gerekse bu süreç karşısında kendilerini nasıl savunduklarını gözden geçirmeye çalıştık. Çalışan sınıfların diğer ölçeklere göre daha etkili oldukları yerel topluluk, ev ve insan bedeni ölçekleri üzerine yaptığımız değerlendirmeye söz konusu ölçekleri yeniden üretmekte bu kesimlerin giderek daha fazla zorlandıklarını göstermektedir.

Yoksulluk sorununu yaratan süreçlerin yerel üstü ölçeklerden kaynaklandığı bir süreçte yoksulların giderek yerel ve yerel altı ölçeklere itilmeleri bu kesimi sadece yoksullaştırmamakta aynı zamanda siyasal olarak da güçsüz hale getirmektedir. Kuşkusuz yerel ölçekte verilen mücadeleler önemlidir. Ancak bu mücadeleler daha üst ölçeklerdeki mücadelelere eklenmediği sürece, en iyi ihtimalle, geçici ve kısmi kazanımlara aracılık edebilecektir.

BİRİNCİ OTURUM
Oturum Başkanı: Yıldız ECEVİT

*Yoksulluk, Kent Yoksulluğu:
Kuramsal Açılımlar*

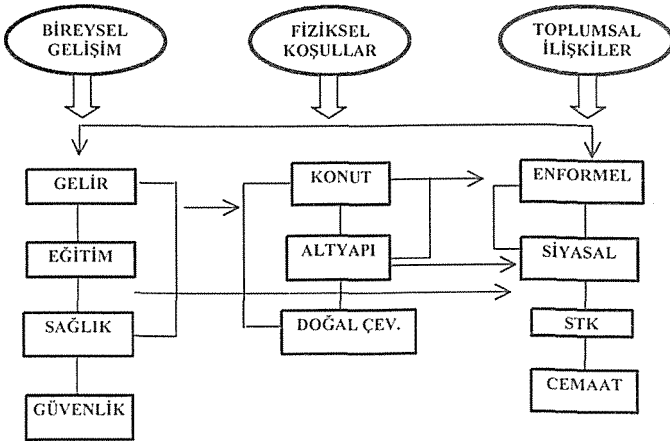
TOPLUMSAL BARIŞIN KORUNMASI BAĞLAMINDA KENT YOKSULLUĞUNUN ÇAĞDAŞ KENTSEL DİNAMİKLER ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatma ÜNSAL

GİRİŞ

Kentsel planlamanın temel dayanağı olan refah devleti anlayışının ve refah devletinin güç/otorite kaynağı olan kalkınma ekonomisinin yerini serbest piyasa ekonomisine bırakması, bu kongrenin üst başlığına referansla, iki iddiayı beraberinde getirmektedir. Bunlardan birincisi; kalkınma ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçişte, sosyo-ekonomik düzenin yapısal değişimi çerçevesinde, kentlerde, istihdam merkezli ekonomik güvence eksikliği ve adaletsiz bölüşüme bağlı olarak kent yoksulluğunun arttığına dair iddiadır. İkincisi ise; kamu yararının maksimizasyonu ilkesine odaklanan planlamanın, ekonomik kârlılığın maksimizasyonu ilkesine yönelik piyasa süreçleri içinde varlığını sürdürebilmesi için kavramsal karşıtlıkları ortadan kaldıracak/en aza indirgeyecek yapısal değişime gereksinim duyduğuna dair iddiadır.

Çıkış noktası kaynakların hakça paylaşımı olan kentsel planlama çerçevesi içinde, dünyada adaletsiz gelir dağılımında ilk sıralarda yer alan Türkiye’de, kent yoksulluğuna ekonomik ve toplumsal çözümler üretilmesi, bu çözüm önerilerini kavrayan yenilikçi kentsel yönetim modellerinin kurgulanması gerekmektedir. Söz konusu çözüm önerilerinin geliştirilmesine yönelik düşünce yollarının açılmasını hedefleyen bu bildiri kapsamında, kent yoksulluğu, ekonomik bir sorun olmanın ötesinde, geniş kapsamlı bir tablo içinde değerlendirilmektedir. Bu tablo üç temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; bireysel gelişim, fiziksel koşullar ve toplumsal ilişkilerdir. Bireysel gelişimin alt bileşenleri; gelir, eğitim, sağlık ve güvenlidir. Fiziksel koşulların alt bileşenleri; konut, kentsel altyapı ve doğal çevredir. Toplumsal ilişkilerin alt bileşenleri ise; enformel örgütlenmeler, siyasi partiler, sivil toplum kurumları ve cemaat ilişkileridir. Kent yoksulluğunun temel ve alt bileşenleri ile bu bileşenler arasındaki etkileşim kanalları Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Kent Yoksulluğunun Bileşenleri

Bu bildiri kapsamında, çağdaş kentsel dinamiklerin kent yoksulluğu tablosu üzerindeki etkileri, temel bileşenlere referansla, incelenmekte ve toplumsal barışın korunmasına yönelik riske dikkat çekilerek, çözüm önerilerine zemin teşkil edecek bir yerelleşme/demokratikleşme formatı tanımlanmaya çalışılmaktadır.

KÜRESEL/KAPİTALİST ÇERÇEVE İÇİNDE KENT YOKSULLUĞU

Küresel yaygınlık kazanan serbest piyasa ekonomisinin ücretli kesim üzerinde yarattığı baskı, bu kesimin merkez/çevre ülke vatandaşı olmasına bağlı olarak ters yönlü etki yaratmaktadır. Başka bir deyişle, küresel hareketlilik kazanan sermayenin, en iyi koşulları sunan işgücü piyasasına yönelmesi, merkez ülkelerin ücretli kesimi için işlerini kaybetme riski yaratırken, çevre ülkeler için istihdam potansiyeli yaratmaktadır. Küreselleşmenin yayılcı politikasını besleyen de bu ön kabuldür. Ancak, aynı hareketlilik, sermaye için en iyi koşulları sunabilmek adına öncelikle ücret düzeyinden, daha sonra da sosyal güvenlik hakları ve çalışma koşullarından ödün vermeyi gerektirmektedir.

Küreselleşmenin, ücretli kesim için sıfır toplamlı bir oyuna dönüşme süreci somut bir örnek üzerinden daha kolay anlaşılabilir. Pakistan'ın Punjab eyaletinde, ISO kalite standartlarına sahip firmalar, Amerikan Borsasında 165 Milyon \$ hacmi olan tıp aletleri üretiminin büyük bir kısmını gerçekleştirmektedirler. Public Services International'ın raporu, emek yoğun bu sektörde ortaya çıkan çalışma koşullarında, çalışanların derilerini kaplayacak düzeyde metal parçacıklarının havayı doldurduğunu ve çalışanlar için risk düzeyi yüksek bir solunum ortamı oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bir bakıma; gelişmiş bir toplum üyesinin yaşamını uzatmak için, gelişmemiş bir ülke çalışanın sağlığı riske atılmaktadır.¹ Bu örneğin, küreselleşmenin içsel çelişkilerine dair çarpıcı bir örnek olduğu kabul edilmektedir. Bu ve benzeri örnekler, küreselleşmeyi reddedecek kadar idealist, her koşul altında benimseyecek kadar fırsatçı (opportunist) olmadan, koşulları ihtiyatla irdeleyip, savunma mekanizmaları olan gerçekçi bir model tasarlanmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu bildirinin ardındaki ön kabul de budur.

1980'li yıllarda, sermayenin küresel ölçekte kazandığı hareketliliğe bağlı olarak, küresel ağ sistemi ve Dünya kenti hipotezi ortaya atılmıştır. Bu hipoteze göre, kentlerin biçimi, fonksiyonu ve statüsü, küresel sisteme eklenme ve küresel finansmana yer verebilme kapasitesine bağlıdır. Yapılı ve doğal çevre için verilen toplumsal mücadelenin içinden doğan bu kapasite, kuşkusuz bir toplumsal bedeli de beraberinde getirmektedir. Bu bedelin, toplumun tüm kesimleri için dengeli biçimde dağıtılması ve gelir bölüşümündeki eşitsizlikten olumsuz olarak etkilenen kent yoksullarına yeni bir bedel olarak yüklenmemesi gerekmektedir.

Küreselleşme süreci, kentleri ekonominin merkezi haline getirerek, nüfusun metropoliten kentlere yığılmasına neden olmakta ve mekansal/toplumsal kutuplaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Kentler, bir yandan altyapı yetersizlikleri ve yaşam kalitesi düşük konut alanları ile çevrilirken, diğer yandan kentlerin küresel sistem içinde etkin bir konuma gelme girişimlerinin mekansal uzantısı olan yüksek kaliteli yaşam ve iş çevreleri ortaya çıkmaktadır. Görelî yoksulluğu besleyen bu mekansal ayrışma, toplumsal barışın korunması bağlamında bir risk yaratmaktadır. Bu risk faktörünün, kent yoksullarının kitleler halinde kentsel mekan içinde yer değiştirmeye zorlandıkları takdirde, daha da artacağı düşünülmektedir. Türkiye'de henüz böyle bir deneyim yaşanmamış olmakla birlikte, Asya'da, dünya kenti formasyonunun gereklerini yerine getirmek üzere, kent yoksullarının kent merkezini terk etmeye zorlandıkları örneklere rastlanmaktadır. Asya örneklerinde; küresel sermaye, kent merkezlerinde bulunan geleneksel sermaye grupları ve çöküntü alanlarında yaşayan

¹ Financial Times, 11.2.2000.

kent yoksulları üzerinde baskı yaratmışlardır. Bangkok örneğinde; küreselleşme sürecinin getirdiği ticari gelişme, 10 mil yarıçaplı bir alan içinde, 11.000 düşük gelir grubuna ait birimi (yaklaşık 100.000 nüfus), 1984-1988 arasında taşınmaya zorlamıştır. ²

Küreselleşme iddiası taşıyan kentlerde, ayrışma, mekan ile sınırlı kalmamakta, toplumsal ayrışma da kaçınılmaz olmaktadır. Küresel sistem içinde, işgücünü, emek yoğun üretimden, üst düzey üretim ve hizmet sektörüne transfer edebilen ülkelerin başarı şansı yükselmektedir. Ancak, bu transferi olanaklı kılan ve gücün anahtarlarından biri olan eğitime ulaşma yolları, özellikle kent yoksulları için, oldukça sınırlıdır. Bu durumda, küresel süreçler ve bu süreçleri tetikleyen teknolojik gelişmeler, bu teknolojiye kumanda edebilecek ekonomik güce ve eğitime sahip olanlar ile olmayanları ayırt etmekte, edemeyenleri ise dışsallaştırmaktadır. Türkiye koşullarında bu dışsallık, sadece formel dokunun dışında kalma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Eğitim durumları nedeni ile küresel rekabet ortamına giremeyen kent yoksulları, yaşamlarını sürdürebilmek için toplumsal ilişkiler üzerinden, enformel yollardan veya siyasal süreçlere eklenilerek kentsel yaşam içinde kendilerine bir yer (ekonomik ve mekansal) edinmektedirler. Dışsallığın, toplumsal barışı tehdit edebilecek risk boyutunu tolere eden bu örgütlenmenin, sürdürülebilirlik ve Avrupa Birliği ile ilişkiler bağlamında, ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme, daha sonraki bölümlerde yer almaktadır.

Toplumsal örgütlenme, bir yandan da, küresel ekonomik düzen içinde işgücü pazarında rekabet gücünü arttırmak adına ödün verilen sosyal güvenlik araçlarını da ikame etmektedir. Küresel hareketliliğe sahip sermayenin vergi yükümlülüklerinden kaçabilmelerini sağlayan manevra kabiliyetleri, ulus-devletin vergi gelirlerini azaltarak, sosyal güvenlik sistemine verilen desteği dolaylı olarak zayıflatmaktadır. Böylelikle, kent yoksullarının sosyal güvenliklerini toplumsal örgütlenmeyle terk etmek dışında kalan seçenekleri azaltmakta ve bu örgütlenme ile organik bağları kaçınılmaz olarak güçlenmektedir.

Özetle, 1980'lerden sonra güçlenen küresel/kapitalist süreçler, özellikle metropoliten kentlerimizde mekansal ve toplumsal ayrışmaya neden olarak toplumsal barışın korunması bakımından risk taşımaktadır. Ancak, bu ayrışmanın içinden doğan toplumsal dayanışma modeli, en azından kısa dönemde toplumsal barışın korunmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak, küresel süreçlerden kent yoksulları adına kazanımlar elde edilmesi ve zararın en aza indirgenmesi için, küreselleşme paradigmasından koparak kentsel sisteme eklenen çağdaş kentsel dinamikler ile kent yoksulluğunun etkileşiminin irdelenmesi gerekmektedir.

Bu bildiri kapsamında, sürdürülebilirlik, özelleştirme ve Avrupa Birliği sürecinin kent yoksulluğu üzerindeki etkileri saptanmakta, bu etkilerin toplumsal barışa yönelik risk boyutuna dikkat çekilecek, yerleşme/demokratikleşme bağlamında çözüm yolları tanımlanmaktadır.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KENT YOKSULLUĞU

Çağdaş planlamanın kavramsal temelini oluşturan sürdürülebilirlik olgusu, ekonomik, toplumsal ve ekolojik gelişmenin birlikte gerçekleşebileceği kaynak yönetimi alternatiflerini yaratmayı hedeflemektedir. Bu hedef, kuşkusuz, toplumsal sermayenin optimum kullanımını gerektirir. Başka bir deyişle, toplumun kültürel ve moral değerleri harekete geçirilerek, refah, toplumsal barış ve politik stabilitenin sağlanması gerekmektedir. Bu durumda, toplumsal barışı tehdit eden unsurlara rağmen sürdürülebilirliğin sağlanması, sürdürülebilirliğin kavramsal temelinin reddedilmesi anlamına gelmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin kentleşme deneyimlerine göre, ekonomik bü-

2 Mike Douglass (1998), 118.

yüme için sürdürülebilirlik ilkelerinden ödün verilmektedir. Dünya kenti formasyonu kazanabilmek için, doğal ve tarihi değerlerin kısmen gözden çıkarıldığı, bir uzlaşma ortamı yaratılmaktadır. Bu uzlaşma ortamının yan ürünü de toplumsal barıştır.

Bu kavramsal çerçeve, İstanbul'a referansla irdelendiğinde ortaya çıkan durum şudur: İstanbul'da doğal eşikler (su toplama havzaları ve orman alanları), kentsel gelişme alanlarını sınırlamaktadır. Bu sınırlar, kentsel arazi arzını küçültürken, kentleşmeye bağlı talep karşısında arazi fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu durumda, serbest piyasa koşullarında konut sorununu çözmeye terk edilen kent yoksulları için iki seçenek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, özel girişimcinin yatırım yapmaya değer bulmadığı ve çevresel değerler bakımından dezavantajlı alanlarda konut üretilmesidir. Çevreyi kirleten endüstri alanlarının çeperinde, çöp toplama alanlarında, sel ve taşkın riski yüksek alanlarda konut üretilmesi bu kapsama girmektedir. İkincisi ise, yasal sınırlayıcıların bulunduğu alanlarda konut üretilmesidir. İstanbul Sultanbeyli örneği, bu seçeneğin kapsamının bir yereysel konut üretiminin çok ötesinde olabildiğini ortaya koymaktadır.

Birinci ve ikinci seçeneklerde, kent yoksulları bilerek ve isteyerek bir risk almaktadırlar. Bunlardan birincisi yaşam kalitesi adına, ikincisi ise yasal statüsüne bağlı olarak konutun yıkılma olasılığı adına alınan risklerdir.

İstanbul'da hep var olduğu halde "yeni fark edilen" bir risk alanı daha bulunmaktadır. Bu da depremsellik riskidir. Son bir yıl içinde, konut stoğu ve yapılanmış çevre üzerine yapılan analizler, İstanbul'da gelir düzeyi ile sismik hareketlilik düzeyinin ters orantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Gelir düzeyi düştükçe, depremden etkilenme ve hasar görme riski yükselmektedir.

Kent yoksullarının konut edinmek veya kentsel düzene eklenmek için, bilinçli veya bilinçsiz olarak üstlendikleri bu risk, salt kent yoksullarının yaşamlarını tehdit etmekle sınırlı kalmamaktadır. Özellikle, yasal sınırlayıcılara rağmen yapılaşmanın önüne geçilemeyen/geçilmeyen alanlarda, kentsel nüfusun bütününe yönelik, çevre sorunları olarak geri dönen bir risk potansiyeli bulunmaktadır. Bugün İstanbul'da, su toplama havzaları ve orman alanları, ekolojik dengeleri sarsacak boyutlarda yapılaşmaya açılmış bulunmaktadır. Bu yapı stoğu, büyük ölçüde kentin göreceli yoksul kesimleri tarafından kullanılmaktadır.

Söz konusu yapı stoğu, bir anda ve bu hacimle ortaya çıkmamıştır. İstanbul'da mevcut konut stoğunun %80'i son 30 yılda inşa edilmiştir. Böylesine yoğun bir yapılaşma sürecinin, Devletin örtülü desteği olmadan ortaya çıkması mümkün değildir. Özellikle son 30 yılda, konut üretimi, giderek daha örgütlü biçimde, yerel ve merkezi yönetimlerle sessiz sözleşmelere dayanarak gerçekleştirilebilmiştir. Bir bakıma devlet, sürdürülebilirlik ilkelerinden ödün vererek, kendi kaynaklarına dayanarak karşılayamadığı konut ve sosyal güvenlik talebini, toplumsal örgütlenmeye ihale etmiştir. Bu ihalenin getirisi de, toplumsal barış ve devletin kaynaklarının serbest kalmasıdır. Serbest kalan kaynakların kullanılma biçimi ise bu bildirinin kapsamı dışında kalmaktadır. Başka bir deyişle, gelir bölüşümünün adaletsizliğinden kaynaklanan gerilim, devletin, doğal ve tarihi değerlerin tahrip edilmesi pahasına elde edilen kentsel rantın paylaşımına dolaylı destek vermesine bağlı olarak, hoşgörüyü ve toplumsal barışa dönüşmektedir.

Bugün gelinen noktada, yine İstanbul'a referansla, bu saadet zincirini kıran ve toplumsal barışı tehdit eden durum şudur: Devlet, uluslararası anlaşmalarla taahhüt altına girerek, doğal ve tarihi değerlerin korunması konusunda daha duyarlı bir yaklaşıma zorlanmaktadır. Depremsellik olgusu bütün dünyanın gözlerini İstanbul'a çevirmiştir. Devlet, en iyimser senaryolarda bile nüfusunun %1'e yakını kaybedebileceği bir yapılaşma gerçeği ile yüzyüze kalmıştır. Büyük ölçüde kent yoksullarına yönelik bu risk ortamında, devletin geliştirmesi beklenen model içinde, konut inşa edilebilir alanın daralmasından kaynaklanan rant artışını dengeleyecek finansal araçların yanısıra, toplumsal barışın korunmasına yönelik araçlar da tanımlanmalıdır.

İstanbul'un dünya Kenti olma iddiasına bağlı olarak yüzleştiği bir diğer gerçek de, yabancı sermayenin ve kredi kurumlarının altyapı yatırımlarını ön koşul olarak koymasındır. Kentsel yönetimlerin, bu bedeli kent yoksullarına yüklemek yerine, yabancı sermaye yatırımlarından kent yoksullarına kazanımlar elde etmenin yollarını araştırması gerekmektedir. Yabancı sermaye ile yapılacak müzakerelerle, altyapı yatırımlarının öncelikle kent yoksullarının sorunlarının çözülmesine ve toplumsal barışın güvence altına alınmasına katkı sağlayacak biçimde yönlendirilmesi gerekmektedir.

ÖZELLEŞTİRME VE KENT YOKSULLUĞU

Kent yoksulluğu ile mücadelede, yoksulluğu ekonomik anlamda azaltma olanaklarının sınırlı olduğu durumlarda, "yoksulluğu hafifletme" yolu benimsenebilir. Yoksulluğu hafifletme bağlamında, bu kesimin yaşam koşullarını iyileştirmek ve kolaylaştırmak hedeflenmektedir.³ Bu hedef doğrultusunda, kentsel hizmetler alanı ve kamuya ait taşınmazlar, kent yoksulları adına devletin düzenleyici rolüne olanak yaratması bakımından önem taşımaktadır.

Devletin düzenleyici rolü kapsamında, daha az kârlı olan ancak toplumun yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik faaliyetlerin yürütülebilmesi ve toplumsal çelişkilerin yatıştırılabilmesi için, belli sektörleri ve hizmetleri kullanmak gerekmektedir.⁴ Ancak, 1980'lerden sonrasında hükmeden liberal ekonomik düzen içinde, Devletin düzenleyici rolüne işlerlik kazandırmak bir yana, öteden beri elinde tuttuğu kentsel hizmet alanlarını ve kamu arazilerini de kaynak yaratmak amacı ile özel sektöre devretme eğilimi doğmuştur. Elbette ki, hizmet üreten kurumların özel sektöre devredilmesi veya piyasa kurallarına göre işletilmesi, bu kurumların kâr oranlarını yükseltecektir. Ancak, kısa dönemde sağlanan kârlılığın, uzun dönemde kent yoksulları üzerindeki baskıyı arttırarak, toplumsal barışa yönelik bir risk faktörüne dönüşebileceği dikkate alınmalıdır.

Ulaşım, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi toplumsal tüketim/yeniden üretim alanlarının piyasa koşullarının düzenleyiciliğine terk edilmesi, bu hizmet alanlarının ticarileşmesine veya kaynak yaratmaya yönelik fakılaşmasına neden olmaktadır. Bu dönüşüm, hizmetlerin elde edilebilirliği bakımından kent yoksullarını dezavantajlı konuma getirmekte ve eşitsizlik ortamını beslemektedir. Ticarileşmiş hizmetlere ulaşmakta zorluklarla karşılaşan kent yoksulları, enformel ilişkilere bağımlı hale gelmektedir.⁵

Ulaşım, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi hizmet alanlarının, kârlılığı birincil hedef olmaktan çıkarılarak, devletin yeniden dağıtım işlevini yerine getiren birer misyonu bulunmaktadır.⁶ Türkiye koşullarında hipotetik bir durum olmakla birlikte, kamu bankalarının da belli bir sektörü desteklemek veya yatırımın coğrafi dağılımını yönlendirmek gibi, kredi satışından kâr elde etmenin ötesinde, hakça paylaşma katkı sağlayan bir rolü vardır. Ancak, kamu bankaları, 1980'li yıllardan itibaren, yoksul kesimlerin üzerindeki yükü hafifletici bir rol oynamak yerine, yanlış politikalara ve suistimallere araç olması nedeni ile, kendileri birer yük haline dönüşmüştür. Benzer şekilde, KİT'ler de, mal ve hizmet üreten, istihdam yaratan kurumlar olarak önemli işlevleri olduğu halde, kamuoyu nezdinde, "kurtulmak gereken" kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Politik yanlışlar ve suistimaller, kent yoksullarının yaşam kalitesinin yükseltilmesinde, bireysel gelişmelerine olumlu katkıda bulunan kurumların elden çıkarılması olan özelleştirmeyi haklı çıkarmamaktadır.

3 İlhan Tekeli (2000), "Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", *Yoksulluk*, TESEV:İstanbul, 149.

4 Manuel Castells (1997), *Kent, Sınıf, İktidar*, Asuman Erendil (çev.), Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara, 31.

5 Sema Erder (1998), "Kentteki Enformel Örgütlenmeler, Yeni Eğilimler ve Kent Yoksulları", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı: İstanbul, 107-114.

6 Melih Ersoy (1995), "Özelleştirme ve Planlama", *Kamu Özelleştirme ve Arazileri*, TMMOB Şehir Plancıları Odası: Ankara, 20-26.

Özelleştirme ile planlamanın ortak paydalarından biri de, kentsel arazidir. Özelleştirme kapsamında, kamu mülkiyetinde olan kentsel arazilerin bir kısmının özelleştirilmesi ve kent merkezlerinde yüksek rantlara sahip KİT arazilerinin özel sektöre devredilmesi söz konusudur. Oysa, bu araziler, kentsel makroformun gelişmesinin yönlendirilmesinde (ki bu işlev, İstanbul gibi doğal eşikleri yok sayarak yayılan bir makroform için oldukça önemlidir) ve yoksul kesimlerin, enformelliğe teslim olmadan, konut gereksinimlerinin karşılanmasında önemli bir potansiyel taşımaktadır.

Özelleştirme operasyonlarının, ekonomik fayda/toplumsal maliyet analizi yapılarak ve sosyal, siyasal değerlerin eklenmesinden oluşan, toplumsal barışı sağlayan hassas dengeye duyarlı bir çerçeve içinde ele alınması gerekmektedir.

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİ VE KENT YOKSULLUĞU

Avrupa Birliği, küresel düzen içinde giderek önemi artan ulus-üstü güç birliği odaklarından biridir. Avrupa Birliği'nin, anlaşmalarda kullanılan söyleme referansla, toplumsal fayda arayışına yöneldiği kabul edilmektedir. Bu nedenle de, Avrupa Birliği sürecinin, kaynakların hakça paylaşımını sağlayarak, adaletsiz bölüşümün derinleştiği kent yoksulluğu ile mücadelede olumlu katkı sağlaması beklenmektedir. Ancak, Avrupa Birliği sürecinde en aza indirgenmesi ve gelecekte de ortadan kaldırılması hedeflenen enformel ekonominin, kent yoksulları için yaşam kaynağı olduğunun dikkate alınması ve kayıt dışı düzeneğin Avrupa Birliği standartlarına uyarlanmasının toplumsal maliyetinin duyarlılıkla ele alınması gerekmektedir.

Ekonomik bütün içinde enformel kesimin hacminin kavranması, sorunun boyutlarının anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Son 10 yılda ortalama %35 seviyesinden, %60'a yükselen enformel ekonomi, 2001 yılında %66.2'ye çıkmış bulunmaktadır.⁷ Bu hacme ulaşmış olan enformel kesimin, kısa dönemde ortadan kalkması olanak dışı olduğuna göre, bu soruna parçalı çözümler üretilmesi gerekmektedir. Sorunun ne şekilde parçalara bölüneceği ve etaplama, kent yoksullarının bu operasyondan alacağı hasarı en aza indirmek bakımından önem taşımaktadır.

Enformel kesim ile kent yoksullarının yaşamları dört alanda keşişmektedir. Bunlar; konut edinme, iş bulma, kentsel hizmetlerden yararlanma ve perakende tüketim alanlarıdır.

Enformel yollardan konut edinme: Gelişmekte olan ülkelerde hızlı kentleşme olgusu, kırsal nüfusun çözülmesine ve büyük kitlelerin kentsel nüfusa eklenmesine neden olmaktadır. Bu kitlelerin konut gereksinimlerinin yasal yollardan karşılanamaması, yasa-dışı yollardan konut üretimini kaçınılmaz kılmıştır.⁸ 1980'lerden sonra, sanayileşmenin yerini ranta dayalı bir ekonomik yapıya bırakmasına paralel olarak, barınma amaçlı yasa-dışı konut üretimi, rant amaçlı konut üretimine dönüşmüştür. Enformel konut piyasası, barınma veya rant amaçlı konut üretimi ile, kent yoksullarının kentsel sisteme dahil olmalarına olanak yaratmaktadır.

Enformel yollardan iş bulma: Enformel düzenek, kent yoksullarının konut sahibi olması ile sınırlı kalmamakta, iş olanakları da yaratmaktadır. İstanbul'da nüfusun yarısının sigortasız ve güvencesiz esnek işlerde çalıştığı ortaya konmuştur.⁹ İşgücünün statüsünden, işyerinin vergi yükümlülüğüne uzanan geniş bir açılım içinde, bütünü ile veya kısmen, enformel olmanın yolları üretilebilmektedir. Enformel yollardan üretilen istihdamın, kent yoksulluğu üzerindeki etkisinin uzun dönemli bir vizyonla ele alınması gerekmektedir. Çünkü, enformel kesimde üretilen iş olanakları, her zaman düşük ücretli olmamakta, aksine yüksek ücretli olabilmektedir. Ancak, bu işlerin düzensiz ve sos-

7 Radikal Gazetesi, 7.10.2002.

8 İstanbul'da (1992), toplam konut sayısının sadece %42'si başından itibaren yasal yollardan üretilmiştir. %38'i imar afları ile yasal statü kazanmış, %20'si ise yasa-dışı statü taşımaktadır.

9 Murat Güvenç (2000), "Kent Yoksulluğu", *Yoksulluk*, TESEV:İstanbul, 91-113.

yal güvenlikten yoksun olması, uzun dönemde güvencesiz bir yaşlı nüfusun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Devletin vergi kaybı da, kent yoksullarının sorunlarının çözümüne yönelik bir değer kaybı olarak değerlendirilmektedir. Enformel kesimin kayıt altına alınması bağlamında, vergi kazancının sosyal güvenlik alanına kaydırılması önem taşımaktadır.

Enformel yollardan kentsel hizmetlerden yararlanma: Enformel konut üretim süreçlerinde ortaya çıkan mahallelerde kentsel hizmetlerin üretilmesi veya bu hizmetlerden yararlanılması enformel yollardan gerçekleştirilmektedir. Kentsel hizmetlerin yetersiz olduğu durumlarda anlık ve geçici çözümler üretilmektedir. Örneğin, toplu taşımacılığın yerine dolmuş kullanılmakta, altyapı derme çatma yöntemlerle kurulmakta, elektrik ve su kaçak yollardan elde edilmektedir.

Enformel yollardan perakende tüketim: İşporta yolu ile ucuz tüketim mallarının yaygınlaşması kapsamında, kent yoksulları hem alıcı hem de satıcı olarak, bu enformel düzenek içinde yerlerini almaktadırlar.

Kent yoksullarına yaşam alanı yaratan enformel kesim, toplumsal ilişkilerden güç kazanmaktadır. Toplumsal ilişkilerin organizasyonunu iki eksenle değerlendirmek gerekmektedir. Bunlar iç ilişkiler ve dış ilişkilerdir. İç ilişkiler, toplumsal grubu birarada tutan mekanizmalardır. Tepkisellikler, dışlama, sözel biçimde veya şiddete yönelik yıpratma eylemleri ile dışa vurmaktadır. Dış ilişkiler ise, toplumsal grubun varlığını sürdürebilmesi için, grup dışı ilişkileri düzenleyen mekanizmalardır. Dış ilişkilerde mücadeleci veya uzlaşmacı bir tavır benimsenebilir. Mücadeleye yönelik tepkisel tavır, siyasal güçler tarafından dönüştürülme potansiyeli taşımaktadır. Buna karşılık, uzlaşmacı bir tavır ile kent yoksullarına kazanım elde edildiğine dair örnekler de bulunmaktadır. Endonezya'da, cemaat liderlerinin kamu otoritelerince resmen tanındığı, hatta maaşa bağlandığı bir statü tanımlanmıştır. İç ve dış ilişkilerin bütününde din ögesi önemli bir rol üstlenmektedir.

Enformel kesimin boyutları, siyasal ve kurumsal yapının yani formel kesimin bunları ne ölçüde mümkün kılabilmesine bağlıdır. Başka bir deyişle, enformel kesimin bu boyutlara ulaşması, Devletin örtülü desteğini göstermektedir. Enformel konut alanlarına, Devletin, eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetleri başta olmak üzere kentsel hizmetler götürmüş olması, bu desteğin somut göstergeleridir. Esnek üretime geçiş bağlamında, fason üretim yapan kurumlar üzerinden, formel üretim kurumları ile enformel kesim arasında düzenli bir ilişki zemini doğmaktadır. Enformel kesimin kentsel sistem ile bütünleşmesinde en önemli göstergelerden biri de imar aflarıdır.

"Devlet devlete karşı" ironisinin içinden doğan ve toplumsal barışı doğuran hassas denge konumunda, devlet enformelliği tolere etmektedir. Bu enformellik ortamında kent yoksulları kendilerine bir yaşam alanı yaratabilmektedirler. Yarattıkları bu yaşam alanında, toplumsal ilişkileri güçlü olduğu için ve siyasal yaşama eklemlenebildikleri için, gelir bölüşümündeki adaletsizliği tolere edebilmektedirler. Avrupa Birliği sürecinde, enformelliğin azaltılması bağlamında, bu hassas dengenin gözetilmesi gerekmektedir.

ÇAĞDAŞ KENTSEL GELİŞME DİNAMİKLERİ VE TOPLUMSAL BARIŞ

1980'lerden itibaren kentler üzerinde etkileri giderek artan çağdaş kentsel gelişme dinamikleri, kent yoksulları üzerinde, ekonomik ve psikolojik baskı yaratmaktadır.

Küresel/kapitalist düzenin bir gereği olarak ortaya çıkan küresel işgücü piyasasının rekabetçi koşulları bir yandan gelir düzeyi ve sosyal güvenlik haklarının azalmasına neden olurken diğer yandan yaşam kalitesini olumsuz etkileyen çalışma koşullarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca, işgücü piyasasında rekabet gücünü arttıran ve gelişen teknolojiye kumanda etmeyi sağlama eğitimi olanakları da, büyük ölçüde kent yoksullarının erişebilirlik sınırlarının ötesindedir.

Metropolitan kentlerin sürdürülebilirlik kaygıları ve doğal eşiklerin varlığı kentsel rant artışı yolu ile kent yoksullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Kent yoksulları için, yaşam kalitesinden ödün vererek, çevresel faktörler nedeni ile riskli bölgelerde yerleşmek sınırlı sayıda seçenekten biri haline gelmektedir.

Yerel ve merkezi yönetimlerin kaynak yaratma girişimleri bağlamında özel sektöre tanınan ayrıcalıklar, kamusal denetim alanını daraltarak, kârlılık hedeflerini ön plana çıkarmaktadır. Kentsel hizmetlerle sübvansede edilen kent yoksullarının bu desteği de kaybetmesi, paylarına düşen stresi arttırmaktadır.

Barınma ve çalışma dahil neredeyse tüm yaşamlarını enformel kesim içinde yaratabilen kent yoksulları için, enformel sektörün varlığı yaşamsal önem taşımaktadır. Elbette ki, enformelliği savunmak akılcı değildir. Ancak, enformel sektöre müdahalenin zamanlaması ve tarzı önem taşımaktadır. Bu sektörün işlevini yerine getirecek toplumsal destek politikalarının ivedilikle geliştirilmesi gerekmektedir.

1980'lerden itibaren, metropolitan kentlerimizi etkisi altına alan çağdaş kentsel dinamiklere paralel olarak toplumsal ilişkilerin organizasyonunda da bir dönüşüm yaşanmaktadır. Kente yeni gelenlerin sorunlarına çözümler üreterek, hem bu kesimin hem de devletin yükünü hafifleten büyük aile ve hemşehirlilik dayanışması giderek tampon işlevini yitirmekte ve enformel ilişkiler düzenine dönüşmektedir. Eşitsizliği tolere etmek üzere kurgulanan bu düzenin kendisi etnik farklılaşma gibi yeni eşitsizlikler doğmasına neden olmaktadır.¹⁰

Dayanışmadan tepkiselliğe doğru yaşanan dönüşümü hızlandıran temel öğelerden biri de umudun tükenmesidir. Kente göçen nüfus içinde yeni neslin referans alanı kent ortamıdır. Bir önceki neslin yaşadığı görece refah duygusu yerini giderek ezikliğe bırakmaktadır. Toplumsal sistem içinde umdu canlı tutan, gelir düzeyine bağlı toplumsal hareketlilik de umudu canlı tutan bir atmosfer yaratmaktadır. Ancak, üst üste yaşanan ekonomik krizler, gelir grupları arasındaki geçirgenliği sağlayan ekonomik canlılığı ortadan kaldırmakta ve umudun tükenmesini hızlandırmaktadır. Umudun tüendiği ve öfkenin biriktiği bir ortamda, bu öfkeyi "öteki"ne yönlendirmek giderek kolaylaşmaktadır.

Bir değer sisteminden diğer bir değer sistemine geçen insanların kişilik sorunları ile karşılaşma olasılığı ve toplumsal normların dışında kalan eylemlere yönelme olasılığı oldukça yüksektir. Beklentilerin radikal biçimde yükselmesi, risk alma potansiyelini de yükseltmektedir.¹¹

Mekansal rantı toplayabilmek ve giderek küçülen payı koruyabilmek amacı ile yaşanan bu dönüşüm, denetlenmesi zor bir iç örgütlenmeyi de beraberinde getirmektedir.¹² Kentsel ranttan alınan payı korumak veya kırsal kültürün etik değerlerine sahip çıkmak adına cinayet dahil şiddet olaylarına karışabilen bu grubun, manipüle edilme riski oldukça yüksek seviyelerdedir. Günlük kentsel yaşam içinde yaşanan küçük tepkisellikler, etnik ayrım üzerine yapılan toplumsal hareketleri tetikleyebilmektedir.

YERELLEŞME/DEMOKRATİKLEŞME ÇERÇEVESİNDE ÖNERMELER

Çağdaş kentsel dinamiklerin, kent yoksulluğunu arttıran ve bu kesimi çözümsüzlüğe/çaresizliğe iterek toplumsal barışı tehdit eden dizgesinin kırılma noktası yerleşme ve demokratikleşmedir. Yerleşme/demokratikleşme projesi, elbette ki toplumsal gerilimi ortadan kaldıracak sihirli bir

10 Sema Erder (1998), 107-114.

11 İlhan Tekeli (1982), "Kent Suçluluk ve Şiddet", *Türkiye'de Kentleşme yazıları*, Turhan:Ankara, 311-323.

12 Tansı Şenyapılı (2000), "Enformel Sektör: Devingenlikten Durağanlığa/ Gecekondulaşmadan Apartmanlaşmaya", *Yoksulluk*, TESEV:İstanbul, 161-181.

formül değildir. Ancak, kent yoksulluğu ile mücadelede etkin olabilecek, işlevselleştirildiği takdirde emniyet çıkışı olabilecek araçları bünyesinde taşımaktadır. Kentsel yönetimler; toplumsal barışı korumak adına, Dünya kenti formasyonunun getirilerinden kent yoksulları adına kazanımlar elde etmenin stratejilerini belirlemek zorundadırlar.

Dünya kenti olma iddiası ve bunun ardındaki küresel güçler, ekonomik büyüme/gelişmeyi tek seçenek haline getirmektedirler. Asıl tartışılması gereken, ekonomik büyüme eğilimi içinde yoksulluğu azaltmanın ve daha kolay taşınır hale getirmenin stratejilerinin tanımlanmasıdır. Bu stratejilerin iki temel hedefi olmalıdır. Bunlardan birincisi yeni kaynaklar yaratılması, ikincisi ise bu kaynakların, kısmen, üst ve orta gelir gruplarından oluşan az geçirimli tabakalardan süzülerek değil, doğrudan alt gelir gruplarına ulaşmasının sağlanmasıdır. Böylelikle toplumsal barış ortamının güçleneceği ve ekonomik verimliliğin de artacağı düşünülmektedir.

Yeni kaynaklar;

- enformel kesimin kayıt altına alınmasından vergi geliri elde edilmesi,
- merkezi yönetimden alınan payın yeniden dağıtılması,
- müzakere yolu ile yabancı/özel sermayeden katkı sağlanması,

ile elde edilebilir. Bunlardan birincisinin daha uzun dönemli bir beklenti olduğu düşünülmektedir. İvedilikle işlerlik kazandırılması gerektiği düşünülen diğer iki kaynak üzerinde durulacaktır.

Yerel yönetimlerin merkezi yönetimden aldığı payın, kentsel yoksulluk kriterleri dikkate alınarak, yeniden dağıtılması gerekmektedir. Öncelikle metropoliten kentlerimizde, kentsel yoksulluk kriterleri baz alınarak bir kentsel bölgeleme yapılması ve merkezi yönetimden aktarılan gelirin bu bölgeleme esasına göre paylaşılması gerekmektedir. Böylelikle, yaşam kalitesi ile yerel yönetimlerin vergi gelirleri arasındaki ters orantı da, kent yoksulları lehine değişme olanağına kavuşmuş olacaktır. Kentsel yoksulluk kriterlerinin belirlenmesinde ise, ekonomik ölçütlerin yanı sıra, yaşam kalitesinin belirleyicisi ve toplumsal barışın güvencesi olan fiziksel ve toplumsal koşullar da dikkate alınmalıdır.

Kaynak yaratmanın bir diğer yolu, yerel yönetimlerin kent yoksulları adına kazanımlar elde etmek adına özel/yabancı sermaye ile müzakereye girmesidir. Müzakere yolu ile kaynak yaratma modeli içinde, kent yoksullarının doğrudan, aracısız kazanım elde etmesine yönelik toplumsal destek programlarına öncelik verilmelidir. Sermaye gruplarından müzakere yolu ile elde edilmesi hedeflenen kazanımlara örnek olarak;

- konut alanlarının iyileştirilmesi, altyapı sağlanması gibi mekana yönelik yaptırımlar,
- istihdam olanakları yaratılmasına yönelik yaptırımlar,
- işgücü potansiyelini ve kapasitesini arttırmaya yönelik eğitim programları,
- sağlık, güvenlik, sosyal güvenlik gibi hizmetlerin sağlanmasına yönelik yaptırımlar sayılabilir.

Yeni kaynakların yaratılmasını hedefleyen bu yaklaşım içinde denetlenebilirlik büyük önem taşımaktadır. Denetimi ve kaynakların doğru yerlere ulaşmasını sağlamanın en etkin yolu ise kent yoksullarının kent yönetimine katılabilmesinin kanallarının açık tutulmasıdır. Böylelikle, toplumsal barışa yönelik bir risk faktörüne dönüşme potansiyeli taşıyan toplumsal dinamiklerin, politik stabilitenin yapıtaşları olmasının yolları açılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Castells, Manuel (1997) *Kent, Sınıf, İktidar*. Asuman Erendil (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Devas, Nick (2001) "Does City Governance Matter for the Poor?", *International Planning Studies*, Vol.6, No.4, ss. 393-408.
- Douglas, Mike (1998) "World City Formation on the Asia Pasific Rim: Poverty, Everyday Forms of Civil Society and Environmental Management", J.Friedmann ve M.Douglass (der.), *Cities for Citizens* içinde, W.Sussex: Wiley.
- Erder, Sema (1998) "Kentteki Enformel Örgütlenmeler, Yeni Eğilimler ve Kent Yoksulları", *75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, ss. 107-114. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Ersoy, Melih (1995) "Özelleştirme ve Planlama", *Kamu Özelleştirme ve Arazileri* içinde, ss. 20-26. Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını.
- Güvenç, Murat (2000) "Kent Yoksulluğu", *Yoksulluk*. ss.91-113. İstanbul: TESEV.
- Kapstein, Ethan (1998) "Workers and the World Economy", *Is Global Capitalism Working?* içinde, ss. 3-24. USA: Foreign Affairs Reader.
- Şenyapılı, Tansı (2000) "Enformel Sektör: Devingenlikten Durağanlığa/ Gecekondulaşmadan Apartmanlaşmaya", *Yoksulluk* içinde, ss. 161-181. İstanbul: TESEV:İstanbul.
- Tekeli, İlhan (1982) "Kent Suçluluk ve Şiddet", *Türkiye'de Kentleşme Yazıları* içinde, ss. 311-323. Ankara: Turhan.
- Tekeli, İlhan (2000) "Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", *Yoksulluk* içinde, ss. 139-159. İstanbul: TESEV.
- Ünsal, Fatma (2001) "Kentsel Planlamada Avrupa Birliği ile Uyumu Kolaylaştıracak Yenilikçi Araçlar", *25. Dünya Şehircilik Günü-5.Türkiye Şehircilik Kongresi: Avrupa Birliği Süreci ve Planlama* içinde, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını.
- Ünsal F., Erbas E., Çavuşoğlu E. (2001) "Social Cohesion and Spatial Segregation in Globalisation Era: The Case of Istanbul", *Immigration and Place in Mediterranean Metropolises* içinde, ss. 119-136. Lisbon: Luso-American Foundation.

TÜRKİYE'DE KENTSEL YOKSULLUĞUN TANIMLANMASINDA GEÇİNME VE AİLE STRATEJİLERİNİN ETKİLERİ

Sibel KALAYCIOĞLU

GİRİŞ ve AMAÇ

Türkiye'de, 1990'lerde başlayan yoksulluk çalışmaları (Dumanlı, 1993; Erdoğan, 1996; World Bank, 2000; TÜSİAD, 2000), 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ile bir ivme göstermiştir. Özellikle 2001 ekonomik krizi sonrası popüler gündemde ve medyada tartışılmaya başlanması da bu konudaki duyarlılığı arttırmaktadır. Dünya Bankası 1990'lardan bu yana raporlarında sürekli dünyadaki artan yoksul nüfusa dikkat çekmekte ve yoksulluğun yurttaşların temel haklarına ulaşma-ya yaratacağı sorunlara işaret ederek, yoksulluğu hafifletmenin yollarını aramaktadır.

1980'lerden başlayarak bütün dünyada belirgin bir eğilim haline dönüşen küresel ekonominin gerek uluslar arası finans piyasalarındaki mal ve hizmetlerin dolaşımı ve gerekse de üretimin örgütlenmesi üzerinde büyük etkileri olmuştur. Gelişmiş bir ekonomik yapıya sahip ülkeler küreselleşen ekonominin gereklerini yerine getirebilmekte daha başarılı olurken, az gelişmiş ekonomilere sahip ülkeler bu konuda zorlanmaktadırlar. Bu ülkelerde sık sık yaşanan krizler de bu zorlanmanın bir göstergesi olup, arası çok açılmış bir kutuplaşmaya doğru sürüklenmektedirler. Öte yandan, küreselleşmeden kaynaklanan zorlukların farklı derecelerde ve formlarda hem gelişmiş hem de az gelişmiş ekonomilerde kültürel, politik ve toplumsal boyutlarda da yansıtıldığı da çok vurgulanan bir durumdur. Yine her ülke küresel ekonomiye uyum sorunlarını kendi ekonomik ve toplumsal yapısı içinde ve yeniden yapılanma süreçlerine girerek çözmeye çalışmak zorunda kalmıştır.

Yeniden yapılanma, ülkedeki üretimin yeniden örgütlenerek adem-i merkeziyetçi bir yapıya dönüşmesini, ürün ve işgücü piyasalarında yeni bilişim teknolojilerinin kullanılmasını, üretim sürecinin esnekleşmesini ve yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkmasını, sermayenin serbest dolaşımını hızlandıracak yasal düzenlemelerin yapılmasını içeren bir yeniden yapılanma sürecidir. Bu süreçte doğal olarak siyasi ve toplumsal mekanizmalarda değişim ve uyum beklenmektedir. Siyasi mekanizmaların uyumunda en önemli değişim ise "ulusal ölçekte sosyal yatırımlardan sorumlu olan ve bu amaca yönelik sosyal politikalar geliştirip, uygulayan devlet" anlayışından giderek vazgeçilmesidir. Bu yeni devlet anlayışı, kısıtlı kaynakların daha verimli kullanılması, israftan kaçınılması ve en önemlisi kamu harcamalarında sosyal bütçeye ayrılan payın düşürülmesi hedeflerine yönelik olarak meşrulaşmaktadır. Toplumsal düzeyde ise eskiden geçerli olan "devletin himayesinde olan yurttaş" yerine, yeni yurttaşlık tanımları aranmaktadır (Nash, 2000). Bu arayış özellikle Batının gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerinde, "liberal demokrasi" ilkelerine de en uygun olduğu düşünülen, "başarılı, kendi ayağı üzerinde durabilen, girişimci ruha sahip ve kendi sorumluluğunu alabilen, himayeci bir otoriteye gerek duymayan yeni yurttaş" tanımı ile özdeşleşmektedir.

1980'lerden beri farklı ülkelerde farklı derecelerde uygulanan bu politikalar 1990'ların ortasından sonra ortaya nüfusun yaşam kalitesinin düşmesi sonucunu çıkarmıştır. Bunun anlamı gerçek ücretlerde ve alım gücündeki düşüşle hane halkı gelirlerinde azalma; özellikle çalışanlarına düzenli gelir sağlayabilen Fordist ve büyük ölçekli işletmelerdeki teknoloji dönüşümüne bağlı olarak işgücününün azaltılması ve dolayısıyla işsizliğin artması; sanayi ve hizmetlerdeki istihdamda enformel sektör işlerinin oranının yükselmesi; tüketim mallarının fiyatlarının kişilerin alım gücünün ötesinde yükselmesi; insan kaynaklarını geliştirmeye yönelik, yani eğitim ve sağlık konularına yapılan

yatırımların kısıtlanması gibi gelişmelere işaret etmektedir. Bu gelişmelerin sonucunda “korumasız/değişen şartlardan kolay etkilenen” gruplar olarak yoksul ve düşük gelirli hane halkları, kadınlar, çocuklar, gençler ve yaşlılar olumsuz etkileri en çok yaşayan kesimler olmuştur. Kamusal hizmetlerin ve sosyal ve ekonomik olanakların nicel ve nitel olarak kısıtlandığı, ulaşılmadığı, erişilemediği durumlarda yoksul hane halkları yaşamlarını sürdürebilmek ve konularını kaybetmemek için çoklu yaşam stratejileri geliştirmek zorunda kalmışlardır (Jordan, 1996).

Bu bildiri, 1995’lerden bu yana Ankara, İstanbul, İzmir gibi metropol kentlerde aralıklarla ve farklı başlıklı araştırmalarla sürdürülen, özellikle düzensiz kent mekanlarında yaşayan, çoğu kırdan kente göç etmiş ailelerle gerçekleştirilen ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen niteliksel verilerden çıkarılan yorumlara dayanmaktadır. Değişik konulu ve çoğu öğrencilerle beraber saha dersi kapsamında gerçekleştirilen araştırmalarda, ailelerden aile ve göç tarihi, iş ve işsizlik tarihçeleri ve deneyimleri, demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri, kimlik ve aidiyet bilgileri, yaşam ve mekana ilişkin koşulları, sosyal güvence bilgileri ve sosyal dayanışma/ toplumsal ağ bağlantıları ve kültürel, siyasi tutum ile ilgili geniş yelpazede bilgiler edinilmiştir. Bu araştırmaların sonuçlarından çıkarak bu makalede önce, Türkiye’de bir ‘ayakta kalma’ ve ‘orta sınıflaşma dinamiği’ olarak gördüğümüz toplumsal ağlar üzerine geliştirilen bir şema ile ilgili çok kısa bilgiler verilecektir (Model için bkz: Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, 2002). Ancak bu makalenin ana tartışması iki yönde gelişecektir.

- a. Yoksulluğun toplumsal ağlarla /geçinme ve yaşam stratejileri ile nasıl ilişkilendiği ve yoksulluğun bu çerçevede nasıl anlaşılması gerektiğini üzerine bir tartışma yapılacaktır.
- b. Yoksulluğun kadın, yaşlı, çocuk ve genç olarak farklı toplumsal kesimler üzerinde neden olduğu toplumsal, sınıfsal, siyasi etkileri tartışılacaktır.

AİLE HAVUZU ve DİĞER TOPLUMSAL AĞLAR

Öncelikle Türkiye’de bir ‘ayakta kalma şeması’ ve ‘orta sınıflaşma dinamiği’ olarak gördüğümüz Aile Havuzu ve onu destekleyen toplumsal ağlar hakkında bilgi vermek gerekirse, bu şemaya ilişkin önemli başlıklar aşağıda verilmektedir:

1. **Aile Havuzu**, sadece ulusal sınırlar içinden değil, uluslararası sınırlar boyutundan bakılması gereken geniş bir akrabalık silsilesi içindeki birikim, mal, gelir, zenginlik ve hizmetlerin el değiştirilmesi, kuşaklar arası aktarım işlevleri olan, özellikle kırdan taşınan bir mekanizmadır. Diğer tüm toplumsal ağların merkezi ve odağıdır. Toplumda kendi işinin sahibi olan veya olmayı hedefleyen kesimin ağırlıklı olarak bulunmasına paralel olan bir mekanizmadır.
2. **Toplumsal ağlar**, ise aile havuzunun etrafını çevreleyen, destek olan ve geniş akrabalık silsilesinin ait olduğu ve önem sırasına göre, hemşerilik, komşuluk, etnik ve dini cemaat aidiyetleri, siyasi kimlikler/ideolojiler ve en son da sivil toplum kuruluşları ile kurulabilen bir çok farklı ilişkiyi kapsamaktadır.
3. Aile Havuzunun içindeki potansiyellerin/havuzu besleyen kanalların (bkz. Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, 2002) olamadığı veya yararlanılamayan durumlarda toplumsal ağ mekanizmaları devreye girmektedir. Aynı zamanda aile havuzunun potansiyelleri ile beraber de kullanılabilen **toplumsal ağların** etki alanları genişleyerek yayılabilmekte ve ailede hem kadın hem de kocanın toplumsal çevresinin, ilişkilerinin çeperi kadar büyüebilmektedir.
4. Toplumsal ağları bir bütün olarak ele alırsak kır kökenlilerin büyük kent kökenlilere oranla bu konuda daha deneyimli ve istekli olması, daha çok bu potansiyelleri kullanabilmesi, kentte bulunan iki kesim arasında ekonomik, kültürel, siyasi düzlemde büyük farklılıklar yaratmaktadır. An-

cak, bazen küçük kentlerden büyük kentlere göç eden ailelerde de aile havuzu dayanışmasının ve potansiyellerin başarı ile kullanılabilirdiği görülmektedir.

5. Toplumsal ağlara sadece Cumhuriyet Türkiye’sinde, kentlere göçün başlamasından sonra, yaklaşık 1950’lerde başlayan ve 2000’li yıllara kadar süren, ve en azından üç kuşağı bağlayan bir süreçte bakarsak, birinci kuşaktan üçüncü kuşağa doğru giderek bu potansiyellerin daralmasından bahsedebiliriz. 1990 sonrası yaşanan ikinci göç/zorunlu göç dalgası ile gelenler bu mekanizmaları geliştirmeye zaman ve fırsat bulamadığı için bugün çalışmalarda hep en alt yoksul dilimde , en alt %5’lik kesimde belirginleşmektedirler.

6. Toplumsal ağlar için söylenebilecek bir başka yeni gelişme üçüncü ve görece önceki kuşaklardan daha eğitilmiş ve kentli olan kuşağın tercih ve hedef değiştirmesidir. Yani babalarından/aileden gelebilecek her türlü sosyal ve ekonomik dayanışmayı ret edip “kendi gücü ile bir şeyler yapabileme” “kendi ayağı üzerinde durabilme” arzuları yaygınlaştığı oranda üçüncü kuşağın/gencin, toplumsal statü/sınıf skalasında aşağıya düştüğü durumlar yaşanabilmektedir. Bu tercih değişimi için tarih vermek gerekirse 1990’ların başları düşünülebilir. Ancak bu tercih değişiminin gençler için yüksek bir bedeli (aşağıya düşme/yoksullaşma/ailenin sağlayabileceği kaynaklardan mahrum olma gibi) vardır. Bu anlamda yukarıda kısaca açıklanan toplumsal ağlara yeniden dönmeyi ve yoksullaşma gibi ağır bir bedeli ödememeyi de tercih edebilir. Ancak bu durumda döneceği katmanın aile havuzu, komşuluk, hemşehrilik ilişkileri değil doğrudan etnik, dini, kültürel, siyasi ağlar olması olasılığı yüksektir. Zira burada ailedeki ataerkil otoritenin kontrolünden farklı bir kontrol vardır. Bu tercihi yapan genç kendi bağımsız kimliğini etnik, dini ve siyasi tercihleri olarak belirginleştirmekte ve bunu aile veya baba istediği için değil, kendi inisiyatifini ile gerçekleştirmektedir. Bir anlamda bu tercih gencin bireysel tercihi olmakta ancak onu yine toplumsal ağ ilişkilerinin içine girmeye zorlamaktadır. Doğal olarak burada gencin daha eğitilmiş, daha kentli ve teknoloji kullanımının sağladığı yeni bilgilere (enformasyon) daha açık olduğu düşünülmelidir. Dolayısıyla genç, aile, akraba, hemşehri stratejisi yerine birey olduğunu hissedebileceği bir dayanışma tercihinin yönelmektedir.

YOKSULLUK TOPLUMSAL AĞLARLA NASIL İLİŞKİLENİR ve BU ÇERÇEVEDEN NASIL ANLAŞILABİLİR?

Çalışmanın bu bölümünde yoksulluğun toplumsal ağlarla/ayakta kalma ve yaşam stratejileri ile nasıl ilişkilendiği ve yoksulluğun bu çerçevede nasıl anlaşılabilirliği konusunu ele almak tanım geliştirmek açısından yararlı olacaktır. Bu anlamda,

- Erkek hane reisinin hasta, özürlü, kayıp veya çalışamaz olduğu hanelerde,
- Hane reisinin kadın olduğu hanelerde,
- Ailedeki kadının çevresi ile ağ ilişkilerini geliştirmekte isteksiz veya çekingen olduğunda,
- Geniş ailede yaşanan ailevi anlaşmazlıklarla,
- Ailedeki bir önceki kuşağın birikimlerini sonraki kuşağa aktarmakta isteksiz olduğu ailelerde (Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, 2000)
- Kadınların ev dışında çalıştırılmadığı ailelerde,
- Ayakta kalma stratejisi olmayan, geliştirmek istemeyen veya geliştiremeyen ailelerde (‘Yoksulluk Kültürü’, Lewis, 1959)
- Hanelerdeki bağımlı kişi sayısının (yaşlı ve küçük çocuk) yüksek olduğu, haneye gelir getiren kişinin ise tek veya hiç olmadığı ailelerde,

yatırımların kısıtlanması gibi gelişmelere işaret etmektedir. Bu gelişmelerin sonucunda “korumasız/değişen şartlardan kolay etkilenen” gruplar olarak yoksul ve düşük gelirli hane halkları, kadınlar, çocuklar, gençler ve yaşlılar olumsuz etkileri en çok yaşayan kesimler olmuştur. Kamusal hizmetlerin ve sosyal ve ekonomik olanakların nicel ve nitel olarak kısıtlandığı, ulaşılmadığı, erişilemediği durumlarda yoksul hane halkları yaşamlarını sürdürebilmek ve konularını kaybetmemek için çoklu yaşam stratejileri geliştirmek zorunda kalmışlardır (Jordan, 1996).

Bu bildiri, 1995’lerden bu yana Ankara, İstanbul, İzmir gibi metropol kentlerde aralıklarla ve farklı başlıklı araştırmalarla sürdürülen, özellikle düzensiz kent mekanlarında yaşayan, çoğu kırdan kente göç etmiş ailelerle gerçekleştirilen ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen niteliksel verilerden çıkarılan yorumlara dayanmaktadır. Değişik konulu ve çoğu öğrencilerle beraber saha dersi kapsamında gerçekleştirilen araştırmalarda, ailelerden aile ve göç tarihi, iş ve işsizlik tarihçeleri ve deneyimleri, demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri, kimlik ve aidiyet bilgileri, yaşam ve mekana ilişkin koşulları, sosyal güvence bilgileri ve sosyal dayanışma/ toplumsal ağ bağlantıları ve kültürel, siyasi tutum ile ilgili geniş yelpazede bilgiler edinilmiştir. Bu araştırmaların sonuçlarından çıkarak bu makalede önce, Türkiye’de bir ‘ayakta kalma’ ve ‘orta sınıflaşma dinamiği’ olarak gördüğümüz toplumsal ağlar üzerine geliştirilen bir şema ile ilgili çok kısa bilgiler verilecektir (Model için bkz: Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, 2002). Ancak bu makalenin ana tartışması iki yönde gelişecektir.

a. Yoksulluğun toplumsal ağlarla /geçinme ve yaşam stratejileri ile nasıl ilişkilendiği ve yoksulluğun bu çerçevede nasıl anlaşılması gerektiğini üzerine bir tartışma yapılacaktır.

b. Yoksulluğun kadın, yaşlı, çocuk ve genç olarak farklı toplumsal kesimler üzerinde neden olduğu toplumsal, sınıfsal, siyasi etkileri tartışılacaktır.

AİLE HAVUZU ve DİĞER TOPLUMSAL AĞLAR

Öncelikle Türkiye’de bir ‘ayakta kalma şeması’ ve ‘orta sınıflaşma dinamiği’ olarak gördüğümüz Aile Havuzu ve onu destekleyen toplumsal ağlar hakkında bilgi vermek gerekirse, bu şemaya ilişkin önemli başlıklar aşağıda verilmektedir:

1. **Aile Havuzu**, sadece ulusal sınırlar içinden değil, uluslararası sınırlar boyutundan bakılması gereken geniş bir akrabalık silsilesi içindeki birikim, mal, gelir, zenginlik ve hizmetlerin el değiştirilmesi, kuşaklar arası aktarım işlevleri olan, özellikle kırdan taşınan bir mekanizmadır. Diğer tüm toplumsal ağların merkezi ve odağıdır. Toplumda kendi işinin sahibi olan veya olmayı hedefleyen kesimin ağırlıklı olarak bulunmasına paralel olan bir mekanizmadır.

2. **Toplumsal ağlar**, ise aile havuzunun etrafını çevreleyen, destek olan ve geniş akrabalık silsilesinin ait olduğu ve önem sırasına göre, hemşerilik, komşuluk, etnik ve dini cemaat aidiyetleri, siyasi kimlikler/ideolojiler ve en son da sivil toplum kuruluşları ile kurulabilen bir çok farklı ilişkiyi kapsamaktadır.

3. Aile Havuzunun içindeki potansiyellerin/havuzu besleyen kanalların (bkz. Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, 2002) olamadığı veya yararlanılamayan durumlarda toplumsal ağ mekanizmaları devreye girmektedir. Aynı zamanda aile havuzunun potansiyelleri ile beraber de kullanılabilen **toplumsal ağların** etki alanları genişleyerek yayılabilmekte ve ailede hem kadın hem de kocanın toplumsal çevresinin, ilişkilerinin çeperi kadar büyüebilmektedir.

4. Toplumsal ağları bir bütün olarak ele alırsak kır kökenlilerin büyük kent kökenlilere oranla bu konuda daha deneyimli ve istekli olması, daha çok bu potansiyelleri kullanabilmesi, kentte bulunan iki kesim arasında ekonomik, kültürel, siyasi düzlemde büyük farklılıklar yaratmaktadır. An-

cak, bazen küçük kentlerden büyük kentlere göç eden ailelerde de aile havuzu dayanışmasının ve potansiyellerin başarı ile kullanılabilirdiği görülmektedir.

5. Toplumsal ağlara sadece Cumhuriyet Türkiye’sinde, kentlere göçün başlamasından sonra, yaklaşık 1950’lerde başlayan ve 2000’li yıllara kadar süren, ve en azından üç kuşağı bağlayan bir süreçte bakarsak, birinci kuşaktan üçüncü kuşağa doğru giderek bu potansiyellerin daralmasından bahsedebiliriz. 1990 sonrası yaşanan ikinci göç/zorunlu göç dalgası ile gelenler bu mekanizmaları geliştirmeye zaman ve fırsat bulamadığı için bugün çalışmalarda hep en alt yoksul dilimde , en alt %5’lik kesimde belirginleşmektedirler.

6. Toplumsal ağlar için söylenebilecek bir başka yeni gelişme üçüncü ve görece önceki kuşaklardan daha eğitilmiş ve kentli olan kuşağın tercih ve hedef değiştirmesidir. Yani babalarından/aileden gelebilecek her türlü sosyal ve ekonomik dayanışmayı ret edip “kendi gücü ile bir şeyler yapabileme” “kendi ayağı üzerinde durabilme” arzuları yaygınlaştığı oranda üçüncü kuşağın/gencin, toplumsal statü/sınıf skalasında aşağıya düştüğü durumlar yaşanabilmektedir. Bu tercih değişimi için tarih vermek gerekirse 1990’ların başları düşünülebilir. Ancak bu tercih değiştirmenin gençler için yüksek bir bedeli (aşağıya düşme/yoksullaşma/ailenin sağlayabileceği kaynaklardan mahrum olma gibi) vardır. Bu anlamda yukarıda kısaca açıklanan toplumsal ağlara yeniden dönmeyi ve yoksullaşma gibi ağır bir bedeli ödememeyi de tercih edebilir. Ancak bu durumda döneceği katmanın aile havuzu, komşuluk, hemşehrilik ilişkileri değil doğrudan etnik, dini, kültürel, siyasi ağlar olması olasılığı yüksektir. Zira burada ailedeki ataerkil otoritenin kontrolünden farklı bir kontrol vardır. Bu tercihi yapan genç kendi bağımsız kimliğini etnik, dini ve siyasi tercihleri olarak belirginleştirmekte ve bunu aile veya baba istediği için değil, kendi inisiyatifini ile gerçekleştirmektedir. Bir anlamda bu tercih gencin bireysel tercihi olmakta ancak onu yine toplumsal ağ ilişkilerinin içine girmeye zorlamaktadır. Doğal olarak burada gencin daha eğitilmiş, daha kentli ve teknoloji kullanımının sağladığı yeni bilgilere (enformasyon) daha açık olduğu düşünülmelidir. Dolayısıyla genç, aile, akraba, hemşehri stratejisi yerine birey olduğunu hissedebileceği bir dayanışma tercihinin yönelmektedir.

YOKSULLUK TOPLUMSAL AĞLARLA NASIL İLİŞKİLENİR ve BU ÇERÇEVEDE NASIL ANLAŞILABİLİR?

Çalışmanın bu bölümünde yoksulluğun toplumsal ağlarla/ayakta kalma ve yaşam stratejileri ile nasıl ilişkilendiği ve yoksulluğun bu çerçevede nasıl anlaşılabileceği konusunu ele almak tanım geliştirmek açısından yararlı olacaktır. Bu anlamda,

-Erkek hane reisinin hasta, özürlü, kayıp veya çalışamaz olduğu hanelerde,

-Hane reisinin kadın olduğu hanelerde,

-Ailedeki kadının çevresi ile ağ ilişkilerini geliştirmekte isteksiz veya çekingen olduğunda,

-Geniş ailede yaşanan ailevi anlaşmazlıklarla,

-Ailedeki bir önceki kuşağın birikimlerini sonraki kuşağa aktarmakta isteksiz olduğu ailelerde (Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, 2000)

-Kadınların ev dışında çalıştırılmadığı ailelerde,

-Ayakta kalma stratejisi olmayan, geliştirmek istemeyen veya geliştiremeyen ailelerde (‘Yoksulluk Kültürü’, Lewis, 1959)

-Hanelerdeki bağımlı kişi sayısının (yaşlı ve küçük çocuk) yüksek olduğu, haneye gelir getiren kişinin ise tek veya hiç olmadığı ailelerde,

-Etnik ve bölgesel farklılıkların etkili olduğu ailelerde,

-Zorunlu göç ile hiçbir hazırlık yapmadan, toplumsal ilişkiler kurulmadan kente göç etmek zorunda kalan ailelerde, orta sınıflaşma/tutunma/ayakta kalma ve yaşam stratejisi olarak geliştirilen toplumsal ağların olamadığı koşulları görmekteyiz (Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, 2002). Bu durumlarda aileler yoksullaşma ve altta düşme konumuna gelmektedirler. Bir diğer deyişle, bu koşulların oluşması ile aile havuzu ve/veya diğer toplumsal ağlar çalışmamakta ve yoksulluk başlamaktadır. Bu durumda, hem mutlak ve görece yoksulluk kavramları hem de yaşam kalitesi/insani gelişme göstergeleri kapsamında düşünüldüğünde, her türden bir konum kaybı ve yoksullaşma söz konusudur. Aile fertleri, öncelikle aile havuzundan alabilecekleri mal ve hizmet desteklerinden ve sonrada aile havuzunu çevreleyen diğer toplumsal ağlardan bir nedenle yararlanamamakta ve önce mutlak anlamda (düşük gelir, sosyal güvenceden mahrum olma, eğitimsizlik, kronik hastalıklar, özürllülük ve çalışmama, sağlıklı konut ve en temel altyapı olanaklarına ulaşama, ev sahipliği yerine kiracılık gibi) yoksulluk yaşamaktadırlar. Ayrıca, daha sağlıklı ve güvenceli bir yaşam kalitesine, kültürel ve siyasi temel hak ve temsiliyetlere ulaşamamaları, gelecekte durumlarını düzeltme beklentisinden ve çocukları ile ilgili daha iyi iş, eğitim ve yükselme beklentilerinden yoksun olmaları da görece yoksulluğu yaşamaları anlamına gelmektedir.

Ancak Türkiye’de yoksulluğu kavramsallaştırmaya çalışırken, en azından bizim çalışmalarımızda, bir yanda mutlak, görece yoksulluk kavramlarının olayı tüm boyutları ile kavrayamadığını hissederken, öbür yanda, bir çeşit mücadele stratejisi olarak geliştirilen ve ailelerin kendi güçleri, bilgi ve deneyimleri ile ortaya çıkardıkları toplumsal ağların çok güçlü mekanizmalar olsa da, kent ortamında her türlü darbeye açık olduklarını da gördük. Aile içi çatışmalar olduğu kadar ekonomik krizler ve kentsel gelişmelerde bu yapının sürdürülebilirliğini uzun süre korunmasını olanaksız hale getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de yapılabilecek esas yoksulluk tanımı, sosyal devletin korumasında temel haklardan yararlanmak yerine, Oscar Lewis’in çalışmasında belirttiği gibi, özellikle kır kökenli ve göçmen ailelerin ancak bu tür olumlu uyum mekanizmaları ile ayakta kalmaktan başka şanslarının olmamasıdır. Yani yoksulluk, toplumsal adalet ve eşitlik kavramlarının toplumda yapılanması, kurumlaşması ve kaynakların dağıtımında sosyal devletin himayesinin dışında kalan, dışlanmış bir kesimi çağırıştırmaktadır. Türkiye’de veya diğer az gelişmiş ekonomilerde yoksulluğun tanımlanmasında esas göz önünde tutulması gereken, yoksulların kendi kendine ayakta kalma stratejileri geliştirmek zorunda kalan ve bunu yapamazlarsa sistemin dışına düşen kişiler olmasıdır. Bir diğer deyişle, yoksulluğu tanımlayan boyut aslında yoksulluğa çare olarak düşünülen bu dayanışma ve direnme mekanizmalarıdır. ‘Yoksul kişi’ bir yanda ancak bu tür mekanizmalar geliştirerek ayakta kalabilen, bu mekanizmaları geliştiremediği zamanda suçlanan, “başarısız” görülen ve etiketlenen kişidir. Oscar Lewis’in dediği gibi, “Bu mekanizmaları oluşturup oluşturmamak değil, bunu oluşturmak zorunda kalmak ve bu şekilde ayakta kalma durumunda kalmak yoksulluğun bir başka kriteridir”. Bu anlamda, mutlak yoksulluk, görece yoksulluk kavramlarının Türkiye’ye bakıldığında yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Bunları kullanamayan hem mutlak yoksul, hem de görece yoksuldur. Ama onun ötesinde bir şey daha vardır. Bu mekanizmaları geliştirmeye zorlanmakta özünde yoksulluğun bir kriteridir.

Öte yandan, birçok akademik çalışmada toplumsal ağ mekanizmalarına çok olumlu bakılmamaktadır. Bunun bir nedeni devlet tarafından yapılabilecek sosyal yatırımların “nasılsa insanlar başının çaresine bakıyorlar” anlayışı ile geliştirilmemesidir. Bir diğer nedeni, yurttaşlığın temel haklarını talep etme ve toplumsal örgütlenme ve aksiyon pratiklerini engellediğinin düşünülmesidir. Bir üçüncü karşı çıkış ise, bu tür dayanışmaların toplumda olumsuz anlamda kullanılan “cemaatleşme” veya “enformelleşme” eğilimlerinin alt yapısını oluşturduğunun düşünülmesidir. Yani bu anlamda “yoksul kişi” hem bu stratejileri geliştirmek zorunda bırakılan, bunları geliştiremezse “başarısız” olarak etiketlenen, hem de bu mekanizmaları geliştirdiğinde de bencillikle veya enformel, klientel ilişkilerin kaynağı olmakla suçlanan kişi/ kişilerdir.

Bu tartışmalar günümüzde, Avrupa’da sosyal devletin yeniden düşünülmesi ve planlanması sürecinde çok anlamlıdır. Yeni süreç bir yanda tamamen “bireye dayalı modellerden”, tamamen “sosyal devlete dayanan modellere” veya “topluluk olarak kendini güçlendirme stratejisi” ile “sivil toplum kuruluşları, sosyal devlet ve özel sektörün ortaklığına dayalı modellere” kadar çok boyutlu tartışılmaktadır. Bu anlamda toplumsal ağlar bir yanda yeni-liberal görüşlerin “başarılı birey/yurttaş” tanımını meşru kılmak için kullandıkları bir mekanizma olmakta ancak öte yanda, devletçiliği savunan görüşlerin de karşı çıktığı kritik bir noktada durmaktadır. Bu şekilde bir bakış açısı da özellikle Türkiye koşullarında yoksulluğu kavramanın, “yoksul kişi”yi veya “kent yoksulu”nu tanımlamanın önemli bir boyutu olarak ele alınmalıdır.

Çeşitli nedenlerle bu tür beceriyi gösteremeyen aileler ise yoksulluğun ikinci bir yönünü yaşamaktadırlar. Yine Oscar Lewis’in terimini kullanmak gerekirse bu aileler toplumlarda “başarılı bir ayakta kalma mekanizmasını geliştirememiş” yani başarısız aileler olarak etiketlenmektedir. İşte bu başarısızlık etiketi de, birde toplumda farklı tabularla bezendiği zaman (geçimsiz, söz dinlemeyen, kıymet bilmeyen, alkolik, kumarcı, dini kurallara saygı göstermeyen, cahil gibi) daha da ciddi olmakta ve neredeyse yoksulluk o aileye toplumun verdiği bir cezaya dönüşmektedir. Dolayısıyla yaşam stratejilerini geliştiremeyen aileler, geliştirebilen yoksullara kıyasla, birkaç defa daha yoksullaşmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse, yoksulluk veya kent yoksulluğu çok kriterli ve de katmanlı olarak anlaşılabilir. Bu katmanlılığı belli bir yoksulluk veya açlık sınıra altında kalanlar olarak açıklamak, veya belli hizmet ve olanaklardan farklı derecelerde yararlanabilenler şeklinde açıklamak da mümkündür. Ancak, bunlar daha çok ekonomik ağırlıklı tanımlardır. Daha sosyolojik bir bakış açısı ile yaklaşarsak, öncelikle yoksulluğun farklı katmanları olduğunu, kır yoksulluğunun kent yoksulluğundan farklı olduğunu vurgulamak gereklidir. Bu anlayışla, kentlerde bir üst konumda olan yoksullar yaşamlarını sürdürebilmek için zorunlu olarak toplumsal dayanışma ağlarını geliştirebilmiş olanlardır. Öte yandan bunları geliştirirlerse cemaat ilişkileri içinde kalıp yurttaş olmaya direndikleri için dışlanacaklardır. Bu gruptan bir altta ise bu mekanizmaları geliştirmekte “başarısız” olan ve toplumda etiketlenme ve dışlanmayı daha da güçlü yaşayanlar vardır.

YOKSULLUĞUN KADIN, YAŞLI, ÇOCUK ve GENÇ OLARAK FARKLI TOPLUMSAL KESİMLER ÜZERİNDE NEDEN OLDUĞU TOPLUMSAL, SINIFSAL, SİYASİ ETKİLERİ

Sınıfsal düzlemde bakıldığında ve P.Bourdieu’nin (1986) ekonomik, toplumsal, kültürel ve sembolik olmak üzere, dört sermaye kavramı kullanıldığında, toplumsal ağ pratiklerinde bir sınıfsal davranış görmek olasıdır. Ekonomik sermaye özellikle Aile Havuzu içinde nesiller arasında aktarılabilirse; bunun yanında ailenin diğer ağ potansiyellerini kullanabilmesi ile toplumsal sermayeyi kullanabilme gücü ortaya konabilirse, ayakta kalabilme anlamında başarılı bir uyum mekanizması yaratılmaktadır. Ayrıca, bu mekanizmanın üzerinde durduğu akıl, bu konudaki bilgi ve tecrübe birikimi ve deneyimler, diğer nesillere de kültürel ve sembolik sermaye olarak aktarılmaktadır. İşte bu anlamda kırdan kente taşınan ve kuşaklar arasında da sürdürülebilir bir pratik, bir anlamda “yoksullukla başa çıkma da başarılı ailelerin oluşturduğu paylaştıkları bir habitus” yaratılmaktadır. Buradan devamla, bu ailelerin hem çocuklarının eğitimi ve işleri, hem yaşam kalitesi, hem de mekanda yukarı doğru bir toplumsal hareketlilik yapması ve orta sınıfa doğru yönelmesi olasılığı belirmektedir. Yani toplumsal ağları olabilen ve kullanabilen aileler bu anlamda orta sınıflaşabilme (en azında daha eğitilmiş çocukları aracılığı ile) potansiyelini taşımaktadırlar.

Ancak, yukarıda bahsedilen nedenlerle kırılğan ve dış etkenlerden olumsuz etkilenme olasılığı da yüksek olan bir pratik tam tersine birçok aileye aşağıya düşme, yoksullaşma, alt sınıf olma, dışlan-

ma olasılığını da daha fazlası ile getirmektedir. Bu durumda yine kuşaklar arasında aktarılan bir kültürel ve sembolik sermaye oluşacaktır. Ancak, bu aktarılan kültürel ve sembolik sermaye olumsuz bilgi ve deneyimlerden oluşacağı için giderek yeni kuşakların önünü kesecek ve mücadele gücünü azaltacak bir toplumsal, kültürel ve sembolik sermayeye dönüşecektir.

Sınıfsal açıdan bir diğer bakış ise, toplumlarda yaşanan emek-sermaye çelişmesine enformel istihdam, güvencesiz ve düşük gelirli işler, ev emeği, evde gelir getiren ancak her türlü kontrolün dışında işverenin istediği gibi kullanabildiği emek süreçleri, kötüleşen iş koşulları ve işsizliğe ek olarak, birde sosyal devlet yatırımlarında fiziksel ve toplumsal dışlanma, kendi stratejileri ile yalnız bırakılma anlamında yeni boyutlar eklenmesidir.

Siyasi düzlemde ise hep bir sarkaç gibi arasında sürekli gidip gelinen liberal ve bireyci devlet modeli ile müdahaleci devlet modelleri arasında toplumsal ağ ve aile dayanışmalarının hep bir kilit noktada durmasıdır. Batıda, bireyciliğin tarihinin çok daha eski ve köklü olması nedeni ile yoksulluğun hafifletilmesinde daha çok komşuluk ilişkileri ve sivil toplum kuruluşları araya girmekte iken, az gelişmiş ekonomilerde aile-akrabalık ilişkileri ve Türkiye’de bunlara ilaveten toplumsal ağlar da devreye girmektedir. Bütün bunların sonucu olarak, klientel ilişki ağlarının güçlenmesi; bireylerin toplumsal ve siyasi kurumlar ile olan ilişkilerinde yurttaş davranışlarını benimseyememesi; bireysel inisiyatif ve sorumluluk alma davranışının düşük olması; öte yandan bireylerin kendilerini sadece ait oldukları aileye, cemaate, gruba sorumlu hissedip, devlet kurumlarına karşı görevlerinde sorumlu hissetmemesi ve dolayısıyla haklarını da savunamaması vb. Türkiye’nin toplumsal ve siyasi yapısı ile ilgili birçok ilginç özellik ortaya çıkarmaktadır.

Yoksulluğun toplumsal sonuçları ile ilgili olarak tartışılması gerekli bir noktada, yoksulluğun suç ve şiddet olgusu ile beraber veya bunlara yol açabilecek bir potansiyel olarak görülmesidir. Bu konuda yapılan çeşitli çalışmalarda yoksullukla suç ve şiddet arasında mutlak bir ilişki tespit edilemese de, bu varsayım yoksul ailelerin oturdukları semtlerin, mekanların ve ailelerin daha sıkı bir güvenlik kontrolü ve şüphe kuşağı altında tutulmasına yol açmaktadır. Bu şekilde varsayılan yoksulluk ve suç ilişkisi de yoksulluğun kavramlaştırılmasında önemli bir kriter olmaktadır. Zira yoksullar ikinci bir etiketlenme ve dışlanma ile karşı karşıya kalmakta, oturdukları mekanlar suç bölgesi olarak görülmekte ve örneğin, bu bölgelerden çıkıp iş aramaya giden bir kişiye iş verilmemekte, çocuk okula alınmamakta, kadınlara yönelik şiddete hedef olabilmekte, ve de kent içindeki “çöküntüleşmiş” ve “köhneleşmiş alanlar” olarak tanımlanmaktadır.

Son olarak, yoksulluğun farklı kesimler üzerindeki olumsuz etkileri de ele alınarak, bu etkilerin de bu kesimler açısından yoksulluk kriterleri oluşturduğunu görebilmek gerekir. Farklı toplumsal kesimler denince ilk olarak çocuk ve gençler akla gelebilir zira bu kesim her toplum için gelişmenin simgesidir. Gençlerin ve çocukların iyi bir eğitim alabilmesi, yarınlara güvenle bakabilmesi toplumsal, mekansal, ekonomik ve siyasi olanaklara kavuşmaları ile doğru orantılıdır. Ancak, genç için gelecekte işsizlik, istediği eğitime ulaşamama, can ve mal kaybı riski, statü kaybı riski, varsa bunlar da o genç için görece yoksulluk kavramının içinde mutlaka düşünülmesi gereken kriterlerdir. Aynı şekilde toplumda kadınlar erkeklerle eşit eğitim ve iş şanslarına ulaşamıyorlarsa, ailede ve toplumda şiddet görüyorlarsa, yurttaşlık haklarından ve siyasi haklarından yararlanamıyorlarsa, kadınların yaşam ve refah koşulları ailede ve toplumda genel olarak en düşüğe, kadının kendi sağlığı üzerinde hiçbir kontrolü yoksa ve sağlık hizmetlerine ancak aile içindeki hane reisinin izni ve desteği ile ulaşabiliyorsa; vb. yine yoksulluğu tanımlamanın önemli bir kriteri olmalıdır.

SONUÇ OLARAK: YOKSULLUĞUN YENİDEN TANIMLANMASI

Yoksulluğun tanımlanmasında ilk boyut Dünya Bankası’nın 1990’da yayınladığı raporla beraber gündeme gelen ve dünyada sürekli artan yoksulluğa, yoksul nüfusun artmasına ve yoksulların te-

mel haklara ulaşmada yaşadıkları sıkıntılara, sorunlara dikkat çekilen bir kırılma noktasıydı. “Yoksulluğu tamamen kaldıramayız, ama en azından hafifletebiliriz, hafifletmenin yollarını arayalım” şeklindeki bir çağrı 1990 yılından beri Dünya Bankası dokümanlarında ve sonra da diğer kurumların dokümanlarında ve politika önerilerinde yer almaya başladı. Aslında yoksulluk Kapitalizm içinde yeni bir olgu değildi. Yoksulluk devamlı yaşandığı halde, Kapitalizm içinde hiçbir zaman ortadan kaldırılmak istenmemişti. Küresel ekonomi hem uluslararası finans piyasalarında mal ve hizmetlerin dolaşımında etkili oldu, hem de ulusal ölçekte üretimin yeniden örgütlenmesinde etkileri oldu. Gelişmiş ekonomiler bunun iyi, kötü, olumsuz etkilerini bir şekilde kendi bünyelerinde halledediler. Ama az gelişmiş ekonomiler, küreselleşmiş ekonominin getirisi kadar, götürüsünü de zorluklarla yaşadılar. En önemli götürüsü, yoksulluk veya az gelişmiş ekonomilerde yaşanan toplumsal polarizasyon oldu ve giderek bu polarizasyonun arası açıldı. Yoksulluktan etkilenen kesimlerin sayıları arttığı kadar yoksulluğun ve yurttaşlık kavramının yeni tanımlarına gereksinim duyuldu. Toplumsal ve siyasi düzeyde “devletin himayesinde olan yurttaş” kavramı yerine, Batının gelişmiş ekonomilerinde liberal demokrasi ilkelerine en uygun olduğu düşünülen “başarılı, kendi yağı üzerinde durabilen, girişimci ruha sahip, kendi sorumluluğunu alabilen ve himayeci bir otoriteye gerek duymayan yeni yurttaş” tanımı gelmeye başladı. Yoksulluk tanımları da (underclass-alt sınıf, urban poor-kent yoksulu, dangerous classes -tehlikeli sınıflar, deserving poor/non-deserving poor-hak eden/hak etmeyen yoksul, working poor-çalışan yoksul vb.) bu yeni yurttaş tanımı ile örtüşmeye başladı. Örneğin, başarılı yurttaş, “kendi stratejisini geliştirebilen, kendinin ve ailesinin ev, iş, sağlık gibi sorumluluğunu alabilen” kişidir. Bir diğer deyişle, kişi “sosyal kapital” derecesine göre yoksul veya varsıl sayıldı. Bu kapitale sahip olamayan da yeni dünyada hem yoksul hem de bir dışlanma nedeni olarak görüldü.

Yoksulluğun boyutlarını Türkiye’den belirlemeye çalıştığımızda ise mutlak ve göreceli yoksulluk kavramlarının yaşananları tam olarak kavrayamadığı tartışılmaktadır. Türkiye küresel dünyadaki gelişmelerin yanında kırdan kente göç, enformelleşme, düzensiz ve geçici işlerin yaygınlaşması ve en sonunda da üst üste yaşanan ekonomik krizler ve işten çıkarmalar gibi kendi iç dinamiklerinin sonuçlarını da yaşamaktadır. Burada göz önünde tutulması gereken şey aile havuzu ve toplumsal ağlar gibi zorunluluk karşısında ve sorunları ile yalnız bırakılan insanların geliştirdikleri dayanışma ağları, geçinme stratejileri ile bu yoksulluğa, dışlanma uğruna bir süre çare bulunabiliyorsa de, giderek bu stratejilerin de kan kaybetmesidir. Bu ağlar da toplumsal ve ekonomik değişikliklerden daha kolay etkilenir, kırılğan bir hal almakta ve giderek çözülmektedirler. Türkiye’de yoksulluğa çare olarak görülmüş olan bu ağlar gerçekten uzunca bir dönem etkili olmuşsa da artık yeterli değildir ve giderek de toplumda yeni eşitsizliklerin doğmasına neden olmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de sosyal politika yapanların veya olaya müdahale etmek isteyenlerin göz önünde bulundurması gerekli en önemli etken, yoksulların eskisi kadar kendi sorunlarını çözebilmek yeteneğine sahip olmadıkları ve bunun toplumsal, mekansal, siyasal, kültürel olarak her düzlemde yansıtacağıdır.

KAYNAKÇA

Bourdieu, Pierre (1986) *Distinction: A Social Critique Of The Judgement Of Taste*. Londra, New York: Routledge.

Bourdieu, Pierre (1987) “What Makes A Social Class?”, *Berkeley Journal Of Sociology*, Vol. 22, ss.1-18.

Dansuk, Ercan (1996) *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılara İlişkisi*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

DPT (2001) *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: DPT Yayınları.

Dumanlı, Recep (1993) *Fakirlik, Dünya'da ve Türkiye'de*, SPGM, Ankara.

Ecevit, Yıldız; Erman, Tahire; Kalaycıoğlu, Sibel; Rittersberger-Tılıç, Helga (1999) *Migrant Women's Participation in the Labor Force in Urban Turkey*, Final Report, World Bank.

Erdoğan, Güzin (1996) *Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma*, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara.

Kalaycıoğlu, Sibel; Rittersberger-Tılıç, Helga (2000) "Intergenerational Solidarity Networks of Instrumental and Cultural Transfers in a Sample of Migrant Families in Turkey", *Ageing and Society*, 20: 532-542.

Kalaycıoğlu, Sibel ve Rittersberger-Tılıç, Helga (2002) "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri". A.A. Dikmen (der.) *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk* içinde, 7. Sosyal Bilimler Kongresi Yayınları. Ankara: İmaj Yayınevi.

Lewis, Oscar (1959) *Five Families; Mexican Case Studies in the Culture of Poverty* New York: Basic Books.

Nash, Kate (2000) *Contemporary Political Sociology: Globalization, Politics and Power*, Londra: Blackwell.

TÜSİAD (2000) *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, İstanbul: Tüsiad Yayınları, 2000-12/290.

World Bank (2000) *Turkey, Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study*, May 17, World Bank Yayını.

PLANLAMA SÜRECİNİN SOSYAL ADALET KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Pervin ŞENOL

GİRİŞ

1980'lerden günümüze; ekonomik alanda üretim ilişkileri-üretim biçimi ve sermaye birikim süreçlerindeki dönüşümler ve bu dönüşümlerin kentler ve planlama sürecindeki izleri; siyasal alanda ulus-devlet ve refah devleti uygulamalarındaki farklılaşmalar ile temsili demokrasinin krizi, yönetim-yönetişim, sivil toplum örgütlenmeleri gibi tartışmalar gündemimizde yer almaktadır. Bu geniş perspektifteki tartışmalar; ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal dönüşümlere paralel olarak, yaşamın ve yaşam alanlarının yeniden organize edilmesine yönelik değerlendirmeleri kapsamaktadır. Sürecin toplumsal yapıdaki dönüşümüne ve etkilerine ilişkin olarak, artan eşitsizlikler, kutuplaşmalar, yoksullaşma, kıt kaynakların kullanım ve dağılımına yönelik saptamalar yapılırken, "yeni" tanımlama ve ele alımlar gündeme getirilmektedir. Planlama disiplini de bu tartışmalar içinde kavramlarını, özünü, sürecini ve varoluş biçimini yeniden tartışmaya başlamaktadır. Bu tartışmalar, planlama disiplininin nasıl bir perspektifte ele alınacağı ve kendini yeniden nasıl yapılandıracağı üzerinde sorgulamaları başlatmaktadır.

Bu bildirinin ana teması, yaşanan dönüşümlerin, gerçekliklerin, sosyal adalet kavramı içinde nasıl ele alınabileceğidir. Sosyal adaleti merkeze alan bir başlangıç için farklı adalet teorileri üzerine genel bir değerlendirme yapmakla başlanacaktır. Sonrasında ise adalet teorisinin planlama disiplini içinde mekansal sosyal adalet kavramı ile yeniden tarifiendirilme biçimleri üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede bildirinin amacı, planlama disiplininde kentsel sosyal adalet merkezli somut, kesin bir yol, yöntem, model önerisinden çok konunun tartışmaya açılmasını sağlamaktır. Hangi sosyal adalet teorisinin (özü ve amaçları açısından), hangi araç ve yöntemlerle (prosedürleri açısından), hangi toplumsal gerçeklikler boyutunda (farklı coğrafyaların farklı gerçeklikleri açısından) ele alınması gerektiğine dair bir tartışma platformu oluşturabilmek amaçlanmaktadır.

SOSYAL ADALET KAVRAMSALLAŞTIRMALARI

Toplumsal yapı, birey-toplum ilişkisi, iktidar ilişkileri ve ekonomik ilişkiler temel alınarak geliştirilen farklı adalet yaklaşımları; **kime** (sınıfsal ilişkiler temelindeki kabulü, yada toplumsal ilişkileri ele alış ve insanı-bireyi tanımlayışı), **neye** (temel aldığı alan olarak ekonomik, kültürel süreçler) göre, **nasıl bir süreçte** (uygulamaya yönelik geliştirilen öneriler ve prosedürleri), ve **hangi araçlarla** (uygulamaları açısından kurumlar ve ilkeler) ele alındığına göre değişmektedir. Siyaset felsefesi alanında Antik Yunandan bugüne dek süregelen adalet tartışmaları içerikleri, hedefleri açısından farklılıklar taşımaktadır. Günümüz tartışmalarında sıklıkla Nozick, Rawls, MacIntyre ve Young'un yaklaşımları üzerinde durulmaktadır.

Nozick, liberteryen bir çizgide, bireyi merkeze alan bir yaklaşımla, bireysel hak ve özgürlükleri temel alarak "minimal devlet"i iyi düzenlenmiş bir toplumun en iyi aracı olarak tanımlamaktadır.

1 Nozick, Robert,(2000); Anarşi, Devlet ve Ütopya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını

Bireylerden oluşan bir toplumda, günümüz devleti gibi kapsayıcı bir devletin, bireysel özgürlükleri sınırlandırması açısından gereksizliğini vurgulamaktadır. Nozick'e göre eşitsizlikler, sonuçlar üzerinden değil süreç açısından ele alınmalıdır. Bu anlamda, birey haklarını ihlal etmeyen, dolayısıyla toplum için bireyi ikincil kılmayan bir düzenleme adil toplumsal düzen için en meşru yapıdır. Bu yapıyı Nozick "minimal devlet" olarak tanımlamaktadır. Minimal devlet ve bireysel hak-özgürlükleri merkeze alarak yapılacak bir düzenlemenin, adil toplumsal ilkelerin başlangıcını oluşturacağını öne sürmektedir. Bireysel haklar ve yükümlülükler üzerinde temellendirilen bu adalet yaklaşımı, refah devletinin "...toplumu oluşturan bireylerden bazılarını diğerlerine (ekonomik olarak) yardım etmeye zorladığı için..." adil olmadığını öne sürmekte ve adil bir toplum için "...kabul edilebilecek en kapsamlı devlet..." olarak "minimal devlet"i önermektedir. (Nozick, 2000: 13, 203)

1980'ler sonrasında tartışma yaratan "devlet" ve işlevlerine yönelik görüş ve uygulamalarda bu yaklaşımın izlerini görmek mümkündür. Küçülen devlet, kamu alanlarından elini çeken, sadece bireysel hakların düzenleneceği bir mekanizma olarak gündeme gelen "devlet" tartışmaları söylemlerini, bir ölçüde, bu yaklaşımla meşrulaştırmaktadır.

Rawls'ın hakkaniyet olarak adalet (justice as fairness) yaklaşımında, adaletin, "bölüşümsel/dağıtıcı adalet" (distributive justice) ilkelerinin düzenlenmesi ile gerçekleştirileceği kabul edilmektedir. Bu düzenlemede Rawls; ilkeler, uygulama süreçleri ve araçlarının yeniden tanımlandığı bir perspektif sunmaktadır. Bireyden çok toplumu ön plana çıkararak bu yaklaşım en çok tartışılan adalet yaklaşımlarından biridir. Marksist ve commüniteryan çevrenin eleştirilerine rağmen, bir adalet teorisi geliştirme çabalarında, Rawls'ın yaklaşımının değerlendirildiği görülmektedir.² Toplumsal sözleşme (social contract) ile biraraya gelen bireylerin üzerinde uzlaştığı değerler ve yöntemler olarak bu adalet teorisinde Rawls'a göre iki temel adalet ilkesinden bahsedilmektedir:

"İlk ilke Her bir kişi, herkes için özgürlüğün en geniş bütünsel sistemiyle bağdaşır olan eşit temel özgürlüklerin en geniş bütünsel sistemine ilişkin eşit hakka sahip olmak durumundadır.

İkinci ilke Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, hem

a)adil tasarruf ilkesiyle tutarlı olarak, en az avantajlı olanların azami faydasına olacak şekilde, hem de

b)hakkaniyetli fırsat eşitliği koşulları altında, herkese açık görev ve pozisyonlara bağlı olacak şekilde düzenlenmek durumundadır.³⁻⁴

2 Peffer (2001) Marksist bir çerçeveden adalet teorisinde ve Harvey'in ilk dönem kentsel sosyal adalet tartışmalarında Rawls'ın formülasyonundan yola çıkmakta ve bu formülasyonu geliştirdiği görülmektedir(Harvey, 1993). Benzer şekilde Nozick (2000), Rawls'ın teorisini eleştirmekle birlikte herhangi bir sosyal adalet çalışmasının ya Rawls'ı referans alması yada neden reddettiğini açıklaması gerektiğini vurgulamaktadır.

3 Aktaran, Hünler, S. Z. (1997); İki Adalet Arasında, Vadi yayımları, Ankara, s: 48

4 Ekonomi politik bir perspektifte adaleti bölüşümsel ilkeler açısından ele alan bir başka yaklaşım Peffer tarafından marksist bir perspektifte geliştirilmektedir. Peffer, Rawls'ın adalet teorisine yöneltilen marksist ve sol eleştirileri: mülkiyetin toplumsallaşmamış olması; kapitalizmin hareket yasalarının -özellikle değişim değerinin azamileştirilmesi yasası- aşılması sorunu; Rawls'ın orjinal pozisyon tanımlamasında toplumsal sözleşme yöntemlerinin bireylerin doğasına ilişkin burjuva ve bireyci varsayımların yer alması; sınıflı bir toplumda adalet ilkelerinde uygulama sorunu ile refah devleti kapitalizminin savunuculuğunun yapılması; toplumsal ve ekonomik alan da demokrasi değil (örn işyerinde) siyasal demokrasi talebinin olması; bir bütün olarak dünyadan çok tekil toplumlara (ulus-devlet gibi) uygulanması amacı; açılardan gündeme getirmektedir (Peffer, 2001: 365-370)

Commüniteryan bir yaklaşım çerçevesinde **MacIntyre** ise, adaleti moral bir değer olarak ele almaktadır. Analitik ve prosedürel adalet ilkelerinin, adalet algı ve değerini açıklamaktan çok, adalet algılarını hakim kılan bir mekanizma olduğunu savunmaktadır. Modern toplumun yitirdiklerinin anlatımı olarak bu yaklaşım, adaletin formel olarak üretilmesinin çıkmazlarına işaret etmekte ve insanlığın yitirdiklerini sergilemeye çalışmaktadır.⁵

Post-yapısalcı olarak kabul edilen **Young**'un adalet yaklaşımında ise, adalet kavramı sadece bölüşüm ilkelerinde değil, fakat aynı zamanda bireysel kapasitelerin, kolektif iletişimin ve ortaklaşmanın gelişimine de işaret etmektedir. Young, adaletin bölüşümsel değerlere olduğu kadar, bölüşüm sürecinin mantığı açısından da ele alınmasını önermektedir. Bu çerçevede, bölüşümsel adalet ilkelerinin temel aldığı ekonomik alan yerine, kültürel belirlenim tarzlarının eleştirisi olarak adalet ön plana çıkmaktadır (Young, 1990:39-64)⁶. Adil bir kent, farklılıkların birarada varolabildiği ve dışlama biçimlerinin barınmadığı bir ortam olarak ele alınmaktadır. Sosyal adaletin eleştirel bir teorisinin sadece dağıtım ilişkilerini değil, bu ilişkiler içinde üretilen ve yeniden üretilen ilişki ve süreçleri de göz önünde bulundurmasını önermektedir. Sosyal adaletin ele alınışında; karar verme sürecindeki güç ilişkilerinin, sürecin işleyişinin⁷ ve kültürün en az mal ve kaynakların üretim ve bölüşümü kadar önem taşıdığını belirtmektedir (Young, 1990: 48-53).

Görüldüğü gibi, liberteryan, liberal, communiteryan ve postyapısalcı adalet kavramsallaştırma ve tartışmalarının temel sorun alanını, üretim ilişkilerini, toplumsal yapı ve ilişkilerini tanımlayıcı farklılaşmaktadır. Bu farklılıklara karşın, günümüz eşitsizliklerinin değerlendirilmesinde yol gösterici olabilecek iki genelleme üzerinde durulabilir: Bölüşümsel (ekonomi politik alanda yer alan) ve post yapısalcı (kültürel açıdan ele alan) adalet yaklaşımları.

İlk olarak ekonomi-politik ve bölüşümsel adalet düzleminde; hak-özgürlük- sorumluluklar ile toplumsal fayda ve maliyetlerin rasyonel bir dağıtım olasılığı üzerinde geliştirilen teoriler yer almaktadır. Bu alanda geliştirilen yaklaşımlarda, eşitsizliklerin saptanması sonrasında, prosedürel olarak bu eşitsizliklerin nasıl kaldırılacağına yönelik öneriler geliştirilmektedir. Liberal bir perspektifte Rawls ve marksist perspektifte Peffer bu genelleme içinde kabul edilebilir.

İkinci grupta ise, adalet kavramının ekonomik temelli ele alınışını yetersiz gören ve kültürel değerlerin kavramın kapsamında olduğunu vurgulayan yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlarda, evrensel değerlerin genel geçerliliğine yönelik eleştiriler ve farklı rasyonelliklerin, farklı adalet anlayışlarının olduğu üzerinde durularak, ırk, cinsiyet, mikro iktidar alanları gibi değişkenlerle eşitsizlikler sergilenmektedir.

Ekonomi-politik yaklaşımlar, planlama disiplini açısından kentsel kaynak, olanak ve maliyetlerin en adil dağıtımının nasıl olacağı üzerine odaklanmaktadır. Kentsel mekanda gereksinimlerin karşılanması avantajlılık durumu ve en dezavantajlıların maximum avantajı sağlanmasına yönelik düzenlemelerin nasıl yapılacağı tartışmalarında bu çerçevede geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kültürel yaklaşımlar açısından ise toplumsal olarak üretilen güçsüzlük, marjinallik, sömürü ilişkilerinin nasıl çözümleneceği üzerinde durulmaktadır. Genel bir ifadeyle, denilebilir ki, her iki yaklaşımın ras-

5 MacIntyre, Alasdair,(2001); *Ethik'in Kısa Tarihi*, çev: S.Z.Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul

6 Bu yaklaşımda, baskının beş farklı biçimi olarak sömürü(exploitation), marjinalleşme (marginalization), güçsüzlük (powerlessness), kültürel emperyalizm (cultural imperialism) ve şiddet (violence) adalet kavramı içinde ele alınmalıdır(Young, 1990:39-65)

7 Young, sosyal yapının, süreçlerin ve ilişkilerin yeniden yaratımında belirleme ve baskının dağılımı süreçlerini üç farklı boyutta ele almaktadır; 1. Merkezileşmiş şirketler ve bürokratik baskı 2. Yerel yönetimlerdeki karar mekanizması ve bu mekanizmanın yeniden bölüşümdeki gizli yüzü 3.Kent içinde, kentlerarasında ve suburblerde dışlama ve ayrışma süreci.(Young, 1990: 241-248)

yonellik, gelecek yönelimi, toplumsal yapının irdelenmesi ile eşitsizliklerin ele alınışında “yarar” ve “fayda” kavramlarını ele alışları farklı çerçevelere dayanmaktadır.

PLANLAMA DİSİPLİNİ VE SOSYAL ADALET: KENTSEL MEKANDA ÜRETİLEN KARARLAR VE SOSYAL ADALET KAVRAMININ ELE ALINIŞI

“Sosyal adalet nedir?” sorusuna verilen yanıtlar, o veya bu şekilde toplumsal ilişkiler bütününde bir toplum modelini ön varsaymaktadır. Bu varsayımın yönelimleri, sadece toplumsal fayda ve maliyetlerin dağılımı açısından değil, fakat aynı zamanda toplumsal yapının evrilmeye yönünün ne olduğunu belirleyici bir niteliğe sahiptir. Sosyal adaletin/eşit(siz)liklerin belli oranlarda mekanda, mekânla, yeniden yaratılıp-üretilip-dönüştürüldüğü ve mekansallaştığına ilişkin yaklaşımlar 1960’larda başlamıştır. Mekânın ve planlama disiplininin belirli bir adalet kabulünün izlerini taşıdığı, ve aynı zamanda eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde araç görevini de üstlendiği görüşü de bu yaklaşımlar tarafından ele alınmıştır. Bu perspektifte mekân ve mekân bilimleri, nötrallitenin ötesinde, tüm bileşen ve aktörleriyle belirli bir sosyal adalet kavramının yeniden oluşturulmasında da araçsal bir rol üstlenmektedir (Harvey, 1993; Castells, 1997; Fainstein, 1979).

Kentsel mekânın, yapıcı çevrenin ve dolayısıyla planlama etkinliğinin soyut, değerlerden ve sosyal ilişkilerden bağımsız olmadığı görüş ve değerlendirmelerine paralel olarak, sosyal adalet kavramı da toplumsal ilişkiler, zaman ve mekân ile olan ilişkisi içinde tartışılmaya başlanmıştır.⁸ Tartışmalar, adalet olgusunun, içinde bulunulan zamandan/mekandan ve mekânın ise sosyal ilişkiler ve adalet kavramından bağımsız olmadığı noktasına ulaşmıştır. Bu çerçevede, mekân artık sadece eşitsizliklerin görünür alanları olarak değil, aynı zamanda bu eşitsizliklerin toplumsal olarak hem yaratıldığı, hem de yeniden üretildiği alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerle birlikte, mekân organizasyonu olarak planlama disiplininin, mekânın ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretimindeki rolünün değerlerden bağımsız olmadığı, bu nedenle de tarafsızlık iddiasında olamayacağı yaygın olarak kabul görmektedir. Bu rolü üstlenen bir disiplinin uygulayıcıları olarak planlılar ise, artık sadece teknik eleman olma niteliğini taşımamaktadır. Böyle bir kırılma noktasında planlama ilkeleri ve uygulamalarındaki rasyonellik ve tarafsızlık iddiaları eleştirilmektedir. Buna paralel olarak geleneksel rasyonel model de, planlama sürecinin teorik ve fiziksel sonuç merkezli olduğu, ve mevcut eşitsizlikleri yeniden ürettiği gerekçeleriyle eleştirilere uğramaktadır (Fainstein, 2000).

Bu tartışmalar doğrultusunda, 1990’lardan itibaren planlama teorilerinde farklı adalet tartışmaları yapılmaktadır. Bu yaklaşımlardan, İletişimsel (Communicative) ve Arabulucu (Collaborative), Adil Kent (Just City), Yeni Kentleşme (New Urbanism) açısından adalet tartışmaları planlamanın özü, süreci ve sonuçları açısından değerlendirilmektedir.

* İletişimsel-Arabulucu (Communicative-Collaborative) Yaklaşım

Rasyonaliteyi, Habermas’ı izleyerek, öznelarası karşılıklı birbirini anlama çabası ile ulaşılan bir akıl yürütme olarak tanımlayan bu model, planlama sürecinde planlamanın rolünün ne olması gerektiği üzerinde odaklanmaktadır. Planlamanın rolü çıkar grupları (stakeholders) arasında aracılık yapmak olarak tanımlanmaktadır. Rasyonel modelin teknik eleman, uzman rolünden farklı olarak, bu yaklaşımda planlı, farklı deneyimleri dinleyen, farklı bakış açıları arasında konsensusun kurulmasında asistanlık üstlenmektedir. Modelin merkezinde yer alan planlama sürecinin demokratikleştirilmesi amacı, uzlaşma sürecinde sosyo-eko-

8 Harvey, D.: Social Justice and the City; Castells, M.; Kent, Sınıf, İktidar

nomik hiyerarşinin katılımcının pozisyonunu etkilemediği ve hiç bir çıkar grubunun baskın olmadığı müzakereci bir uzlaşmayı öngörmektedir.

*** Adil Kent (Just City) Yaklaşımı**

Bu yaklaşım, planlamanın özüne ilişkin bir adalet tartışması başlatmaktadır. Planlama etkinliğinde belirleyiciler ve kazananların kimler olduğunu, ekonomi politik bir perspektiften, ancak ekonomik ingirgemeciliğe düşmeden ele almaya çalışmaktadır. Bu anlamda ırk, cinsiyet merkezli grup tanımlamaları ile sonuçların değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde odaklanılmaktadır. Ekonomi-politik bir perspektifte, iyi bir kentin doğası üzerine yapılan vurguda; sosyal faydaların bölüşümündeki normatif pozisyonlar ve kültürel temelli belirleyicilikler birarada değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda, güçsüz grupların karar verme sürecine katılımları ve planlama sonucunda ortaya çıkan eşitsizlikler sergilenmektedir.

*** Yeni Kentleşme (New Urbanism)**

İstenir, makul bir kentin fiziki dokusunun oluşturulmasında tasarım merkezli bir yaklaşımı merkeze almaktadır. Piyasa güdümlü kentsel gelişmenin topluma ve kente verdiği zararlar, modern kentin homojenleşmesi ve kentsel saçaklanma eleştirilmektedir. Bu gelişmelere karşıt olarak, fiziki mekan tasarımının, merkezine heterojen bir kent vizyonu alınarak geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Fiziksel planlama ve kentsel tasarımda, sosyal değişimin bileşenleri olarak üç sosyal hedef; topluluk (community), sosyal eşitlik (social equity) ve ortak fayda (common good) da ön plana çıkarılmaktadır.(Talen, 2002; Fainstein,2000)

Bu üç yaklaşım planlama etkinliğiyle kimlerin, hangi süreçler ve araçlarla mevcut eşitsizlikleri oluşturduğunu sorgulamaktadır. Her üç yaklaşım sürece, sonuca ve özüne yönelik olarak genelde piyasa süreçlerine ve özeld rasyonel planlama yaklaşımına eleştiriler yönelmektedir.

Kent planlama etkinliğinin özü, süreci, araçları ve sonuçlarına yönelik bu yaklaşımlar ve sosyal adalet kavramlarında yapılan genellemeler iki farklı yönelimi oluşturmaktadır:

1. Ekonomi politik perspektifte; kentsel kaynaklar, maddi mallar ve olanakların gereksinimlere ne oranda karşılık verecek şekilde dağıtıldığı -bölüşümsel adalet ilkelerinin düzeyi-
2. Kültürel açıdan; bölüşüm/dağıtım sürecinin işleyişinde karar verici mekanizmanın rolü ve toplumsal ilişkiler açısından adalet/eşitliğin düzeyi/etkinliği

Maddi malların kentsel alanda dağılımına yönelik olarak, bölüşüm ilişkilerinin pratikte nasıl düzenleneceği gereksinimler doğrultusunda ele alınabilir. Rawls'ın adalet teorisindeki ilkeler çerçevesinde sosyal adalet tartışması yapan Harvey "*adil bir dağılıma adil olarak varılması*" için:

1. Gelir dağılımı, kaynakların kullanımı ve yerleştirilmesinde; her bir alandaki nüfusun gereksinimlerini karşılayacak ve fiziki-sosyal çevrenin zorluklarını en aza indirecek şekilde yerleşimini,
2. Mekanizmanın (kurumsal, organizasyonel, politik ve ekonomik) en dezavantajlı alanların olabildiğince avantajlı kılınacak şekilde düzenlenmesini önermektedir.(1993; 116-117)

Toplumsal düzlemde minimum insan gereksinimleri olarak barınma, kentsel donatılardan yararlanma ve ulaşılabilirlik gibi olanakların nasıl dağıtılacağıın kriterleri, farklılaşan gereksinimler ve farklı sosyo-ekonomik yapılar göre yeniden tanımlanmadığı ölçüde mevcut adalet/eşitlik sorunları derinleşerek artacaktır. Bu farklı düzeydeki gereksinimler belirli bir öncelik düzenlemesine alınmadığı ölçüde minimum standartlar anlayışımız öznenen bağımsız olmaktan kurtulamayacak ve homojen toplum algısının oluşturduğu eşitsizlikleri eşit kabul eden yanlıgı devam edecektir. Bu an-

lamda Harvey'in çizdiği taslağın planlama etkinliği için yeni bir perspektif özelliği taşıdığı söylenebilir. Ancak, böyle bir bölüşümsel adaletle en başarılı adil dağılımın gerçekleştirildiği ortamlarda adalet sorunu bitmiş olacak mıdır? Bölüşümsel adalet gerek süreç ve sonuçlar açısından, gerekse sürecin nasıl işlediğini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. İyi düzenlenmiş bir toplumun, düzenleme ilkeleri sadece ekonomi politik açıdan ve bölüşüm ilkeleriyle ele alındığında adil bir topluma ulaşılabilir mi? Başlangıç için bölüşüm ilişkilerinin yeniden tanımlanması ve hak, özgürlük, yetki ve sorumlulukların yeniden düzenlenmesi adil bir toplumun temellerinin atılmasında motor görevi görebilecektir. Ancak, farklılıkların asimilasyonunu yaratan normatif bir buyuruculuğu içermeyen bir düzenleme, salt bölüşümsel ilişkiler içinde çözümlenebilecek midir? Dışlanma, güçsüzleşme gibi toplumsal ilişki ve süreçlere yansıyan eşitsizliklerin çözümünde bölüşüm ilişkilerinin sonuç üzerinde odaklandığı ve sürecin demokratikleştirilmesinin ikincil kaldığı görülmektedir. Kültürel düzlemde varolan eşitsizlik ve adaletsizliklerin iyi düzenlenmiş bir toplum içinde, salt kurumlar ve yasalar aracılığıyla çözülebilme olanağı nasıl sağlanacaktır? Toplumsal yapının ve ilişkilerin bir parçası olan mekansal ilişkilerin, mekanda ve mekanla yeniden kuruluşunun bir aktörü olarak planlama etkinliği nerede duracaktır? Bugünkü planlama pratiğimizde bu sorulara ve yaklaşımlara nasıl yanıt verildiği, planlama sistemimizin durumunun kısa bir değerlendirmesi içinde ele alınacaktır.

TÜRKİYE PRATIĞİNDE PLANLAMA SÜRECİNİN İŞLEYİŞİ

Türkiye pratiğinde kent planlama etkinliği yasal çerçevenin sunduğu olanaklar ve tanımlanan "hak"larla fiziki mekan üretimine, çoklukla planlamanın dışında kaldığı bir süreçle, devam ediyor. Planlama camiasında bu süreç planlamanın katılımı olmadığı iddiasıyla eleştiriliyor. Karar verici mekanizma olarak yerel çıkar grupları ve yönetimler ise, planlama sisteminin ve sürecinin ağırlığını eleştiriyor. Planlama etkinliği, böyle bir ortamda "düzenli" alanları "yasal" haklar ve karar verici grupların gelecek öngörülerini çerçevesinde yeniden üretmeye çalışıyor. Bu sürecin içinde barındırdığı adalet kavramı nasıl tanımlanabilir? Planlama pratiğimizde ön plana çıkan "düzenli ve sağlıklı" yapıları çevre iddiasının gerçekleştirilmesinde sermaye ve mülkiyet sahipliği ve küçük bir oranda planlamanın katıldığı kentsel çevrenin planlı oluşumu sürecinde, planlamadan beklenen, çoğunlukla, yasalarca tanınan mülkiyet haklarının korunması yönündedir. Bu hakların korunması yolunda yapılan planlar bölüşüm ilişkilerini yeniden tanımlarken, bir yandan mevcut bölüşüm ilkelerinin haklaştırılmasında, öte yandan, mülkiyet desenindeki eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde rol oynamaktadır. Bölüşüm ilişkilerinin yanı sıra, kentsel mekandaki ayrışmaların, kutuplaşmaların gelişmesi de önlenemez kalmaktadır.

Planlama disiplini içinde bölgeleme, fonksiyonel, sektörel fiziki kararlar, dışlamaların ve mevcut eşitsizliklerin yeniden üretiminde soyut fiziki kararlar gibi görülmeye, pratik süreçte sistemin işleyişi bu süreçlerin somut sonuçları olarak, eşitsizliklerin yeniden üretiminde, karın maksimizasyonunda önemli bir araç niteliği taşıyor. Mülkiyet haklarını temel alarak üretilen mekanlar, bu hakları koruyup yeniden üretiyor. Bu "haklara" sahip olmanın avantajı ve bölüşümsel ilkelerin başlangıcındaki eşitsizlikler planlama pratiği içinde yeniden üretiliyor ve yasallaştırılıyor. Mülk sahibi ve karar mekanizmasında yer alan grupların dışında kalanlar baştan "haksız" bir başlangıç noktasında oldukları için planlama dışında ve öteki konumunda kalıyorlar. Bu durumda gecekondulu/gecekondulu yoksulluk ve dezavantajlı grupların barınma (kullanım değeri taşıyan) ihtiyacından çok, mülkiyet haklarını gaspeden gruplar olarak ele alınıyor. Planlama pratiğinin dışında kalmaya mahkum bir grup olma niteliği taşıyor. Bu grubun barınma gereksinimi, verili piyasa ilişkileri içinde, barınma gereksinimini ticarileştirme eğiliminde olan yapılarca karşılanıyor. Planlama eylemi ise bu süreçlere, yasal olarak düzenleme ilkelerini onaylayan "imar affı yasaları" ile dahil olabiliyor. Bu

aşamada ise üretilen planların sonucunda gecekodu alanlarının kentsel alana eklememesi ve yeni bir piyasa yaratmasının ötesine geçip geçmediği de tartışmalı bir konu olarak kalıyor.

Kentsel yenileme projelerinde de, bir kentin gelecek için vizyonunun oluşturulması çalışmalarında da öncelikler kentsel alanda yaşayanlar ve yaşayanların değerlerinden, gereksinimlerinden çok, üretilen alanın maddi değerlerini merkezine aldığı süreç işleyiş ve sonuç pek de değişmiyor. Kültürel olarak dışlanma mekanları da yoksullukla birlikte yeniden ve yeniden üretiliyor. Gecekodu ve çöküntü bölgeleri, “istenen fiziki formun” önünde “düzenlenmesi zorunlu alanlar” olarak ortaya çıkıyor. Kentsel alandaki ranta dayalı gelişme stratejileri, barınma ve yaşama alanlarında el değiştirme değerini merkeze alarak, toplumsal ilişkilerdeki adalet sorununu dönüştürüyor ve yeniden üretiliyor. Bireylerin “hak”larının nasıl düzenleneceği toplumsal ilişkiler içinde yeniden yorumlanıyor.

Bu pratik içinde planlama sürecinde, dağıtım ilişkilerinin neler olması gerektiği yönündeki normatif ölçütler “mülkiyet hakları” ve rasyonel planlama pratiğinden gelen “kamu yararı” ilkesidir. Böyle bir pratikte, örneğin yoksulluğun mekansal yansıması olarak gecekodu alanlarının bir yanda ticarileşerek, öte yanda barınma gereksiniminin çözüm arayışlarının bir yanıtı olduğunu görebiliriz, planlama disiplini içinde verilecek bir yanıtımız, önerimiz var mı? Ya da, kentsel mekanların kamusal alanların ticarileşmesi ve özelleşmesine planlama disiplinin üreteceği bir yaklaşım var mı? Kutuplaşmaların artmasından nasibini alan kentsel mekanlara planlama disiplini nasıl yaklaşıyor? Bu tür sorulara Türkiye pratiğinde planlama disiplininin verilecek yanıtlar fiziki planlama süreci içinde üretilen düzenli planlı alanları onaylamak ve üretmekle sınırlı görünüyor. Bu planlı alanların üretilmesinde sistematik verilerin derlenmesi, kapsamlı gelecek öngörülmesi alanların yer seçimlerinin belirlenmesi, uygulama için gerekli otoritelere devredilmesinin ve yasalara uygun bir sürecin işlenmesini beklemenin dışında planlama pratiğimiz ne üretmektedir? Gerçekte 1960’lardan bugüne planlamaya yöneltilen eleştiriler dikkate alındığında bu yöndeki soyut ve nötr planlama disiplini mevcut dengesizlikleri ya yeniden üretiyor ve toplumsal yapının bu üretilen dengesizliklerini meşrulaştırıyor, ya da çaresiz, olması gerekenler üzerinde seyirci kalıyor.

Gecekodu alanları örneğinde olduğu gibi, mülkiyet bağlamı bir kavramsal çerçeve, bir yandan çelişkileri örtük kılarak, değişim değerini yüceltecek, öte yandan bölüşümsel adalet ilkelerini de eşit olmayan bireylerin eşitliğini ön varsayan, eşitsiz bir projenin uygulamasını üstlenecektir.

Yoksulluk-yoksunluk sorununu piyasa mekanizmaları içinde, hukuksal olarak düzenlenmiş “bölüşüm ilişkilerindeki” adaletsizliğin mekansal sonucu olarak ele aldığımızda, planlama disiplini içinde fiziki mekana yansıyan eşitsizlikleri değerlendirme olanağı doğabilecektir. Bu noktada iyi bir fiziki çevre yerine koyulacak öncelik, adil dağıtım ilkeleri üzerinde yoğunlaşacaktır. Kentsel kaynak, olanak, fayda ve maliyetlerden adil bir yararlanma çerçevesi oluşturulma çabasıyla mekana ve disipline bakılabilecektir. Bu durumda; fiziki çevrenin forma yönelik kaygılarından çok gereksinimler doğrultusunda, iyi bir yaşam çevresinin ne olacağına yönelik bir tartışma platformu oluşturulabilecektir. Fiziki mekandaki öncelikler bölüşüm ilişkilerini kökten değiştiremeyecek olmasına rağmen, nasıl bir mekansal ele alışın, planlamanın ne ve nasıl olması gerektiğinin tartışma sürecini yeniden başlatabilecektir.

BİR DEĞERLENDİRME

Kentsel mekanda ortaya çıkan eşitsizliklerin küresel kapitalist gelişmelerin sonucu olduğu kabul edilerek, bu sürecin sistemin köklü değişiklikleri olmaksızın değiştirilemeyeceği iddia edebilir. Bu perspektifte planlama disiplini, bugünkü gibi, verili koşullar içinde, kendine biçilen görevi üstlenir ve derinleşen eşitsizliklere seyirci kalır. Ancak bu eşitsizliklerin ne tür araçlar, ele alış ve yöntemler ile değişebileceğini bu sistemin verili koşulları içinde tartışma çabası, reformist gibi görünse

de, alternatif süreçlerin yaşanması, deneyimlenmesi için önemli kabul edilip, dönüştürme için bir çaba başlatılabilir. Bu dönüşüm salt mekansal değil, aynı zamanda düşünsel düzeyde, hak, eşitlik, adalet kavramsallaştırmalarımızın yeniden inşaa edilmesi için bile olsa önemli bir adım gibi görünmektedir. Bu perspektifte planlama disiplininde öncelik kazanacak tartışmalar;

* Haklar yerine temel insani gereksinimlerin karşılanmasını ön plana çıkaran bir dağılım ilişkisinin yeniden nasıl tariffeneceği,

* Ekonomik olduğu kadar kültürel olarak, toplumsal ilişkilerin hegomenik ve hiyerarşik oluşumuna ve dışlanma politikalarına karşı farklı bir planlama süreci tasarımının, toplumsal ilişkilerin demokratikleştirilmesini de içerecek şekilde, nasıl gerçekleştirilebileceği,

* Planlama etkinliğinin özünü, sürecini ve sonuç ürünü olarak fizik mekanı, ekonomik ilişkiler ve kültürel belirlenimleri dışında bırakmayarak, içinde bulunulan zaman-mekan ve toplumsal gerçeklikleri ve farklılıkları dikkate alarak, - ancak çoğulcu liberal söylemin farklılık, kimlik probleminin içine düşmeden-, nasıl başarılabilirliği, üzerinde yoğunlaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Allmendinger, P. (2002) "Towards a Post-Positivist Typology of Planning Theory", *Planning Theory*, Vol.1(1):77-99.
- Castells, M. (1997) *Kent, Sınıf, İktidar*, çev. Asuman Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fainstein, S ve Fainstein, N. (1979) "New Debates in Urban Planning", *International Journal of Urban and Regional Research*, vol:3, p: 381-403.
- Fainstein, S. (1996) "Justice, Politics and the Creation of Urban Space" *The Urbanization of Injustice* içinde, London: Lawrence&Wishart.
- Fainstein, S. (2000) "New Direction in Planning Theory", *Urban Affairs Review*, (March):344-70.
- Harvey, D. (1992) "Social Justice, Postmodernism and the City", *International Journal of Urban and Regional Research*, 16, p:588-601.
- Harvey, D. (1993) *Social Justice and the City*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Hünler, S. (1997) *İki Adalet Arasında, Liberal ve Komunitaryan Düşüncelerin Çatışma Alanı*, İstanbul: Vadi Yayınları.
- MacIntyre, A. (2001) *Ethik'in Kısa Tarihi, Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıllar*, çev. H. Hünler & S.Z. Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Merrifield, A. ve Swyngedouw, E.(der.) (1996) *The Urbanization of Injustice*, London: Lawrence&Wishart.
- Nozick, R. (2000) *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, çev. Alişan Oktay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Peffer, R.G. (2001) *Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Talen, E. (2002) "The Social Goals of New Urbanism", *Housing Policy Debate*, vol:13,Issue.1, pp:165-188
- Young, I.M (1990) *Justice and The Politics of Difference*. Princeton: N.J. Princeton University Press.

YOKSULLUK-VARSILLIK DİYALEKTİĞİ: KAVRAMSAL İRDELEME

Yücel GÜRSEL

Şehir Plancıları Odası'na, böyle bir konuyu tartışma platformuna getirdiği için teşekkür ederim. Aslında bu konuya istekli olmamın nedeni şuydu: Birleşmiş Milletler 1997 yılında "yoksulluğun giderilmesi dünya 10 yılı" nı ilan etmişti, hemen o sene Ağustos ayında Birleşmiş Milletler kurulduğunda kurulmuş bir örgüt olan Uluslararası Mimarlar Birliği "yoksulluğun giderilmesinde mimarlığın rolü" konusunda dünya çapında bir tartışma açtı. Bu fikir yarışmasıydı ve onunla da ilgilendim. Dolayısıyla, ben Mimarlar Odası'nda yapılmasını düşündüğüm görev ve eylemi Şehir Plancıları yaptığı için kutluyorum.

Birleşmiş Milletler, FAO gibi örgütleri ve yine o kategoride Dünya Bankası gibi organizasyonları siyah-beyaz gibi ikiye ayırmamak lazım. Avrupa Birliği de böyle, Türk entelijensiyası aydınları bu hataya sık sık düşüyor ve bir olay karşısında "ya siyah, ya beyaz" diye yorumluyorlar. Bütün gelişmeler içinde iyi, olumlu faktörler varken, olumsuz faktörler de var. Bizim görevimiz, bu kargaşa içinde tayin edici dinamikleri yakalayabilmektir. Bilim adamının, aydının sorunu budur. Ben, konuya bununla başlamamak düşüncesindeyken, sabahki tartışmada İlhan Tekeli'nin tartışmaya açtığı perspektif şudur: "Olgu mu değişiyor, bakış açısı mı değişiyor, yoksa her ikisi birden mi değişiyor?" gibi bir belirsizlik (indeterminizm) durumunu tarifliyor. Eğer dikkatle izlersek, dünyada egemen karakteri belli olan gelişme proseslerinde, birdenbire bilim adamı olarak doğru tavır almak gibi bir refleksi kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalıyoruz. Her ne kadar bir bilim adamı, bir aydın, bir meslek mensubu bilimsel kuşkucu olmak mecburiyetindeyse de, bilimsel kuşkuculuk, belirsizliğe mahkum olmuş bir tavırsızlığa neden olan huzursuzluğa dönüşmemelidir. Bilimsel kuşkuculuk, sonunda nesnel gerçekliğe yaklaşmak sorumluluğudur. Biz, nesnel gerçekliği, insanlığın bize armağan ettiği düşünce teknikleriyle, yöntemleriyle, ölçme biçimleriyle, ister sosyal bilimlerde olsun, ister doğa bilimlerinde olsun, nesnel gerçekliği yakalama şansına sahip olan bir 20. yüzyıl ve onun ardılı 21. yüzyıl aydınıyız. Böyle bir süreçte planlamaya bakarken, ya da dünyanın geleceğine bakarken, "belirsizliklerin egemen olduğu, bu belirsizlikler nedeniyle kuşkulu ve huzursuz olunan" bir tutumu ben reddediyorum; esas tartışma konusu budur.

Batu uygarlığı, yani 20. yüzyılda iki dünya savaşı çıkarmış Batı uygarlığı, esas itibarıyla Rönesans ve hümanizmle başlayan aydınlanma süreci ve Endüstri Devrimi'nden dolayı, inceleme yöntemini olguları parçalayarak geliştirmiştir. Batı uygarlığı, doğa olaylarını araştırmış, doğayı parçalarına ayırarak kavramıştır ve topluma da böyle bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Endüstri Devrimi'yle determinist bir dünya görüşü geliştirmiştir. Sürecin başındaki girdileri, örneğin çeliği koyarsınız, sonra da otomobil çıkartırsınız; Endüstri Devrimi'nin esası budur, determine bir dünya görüşüdür. Endüstri Devrimi ve burjuva devrimi topluma da böyle bakmıştır. Ulus-devlet determine bir projedir, yani "ben şu sınırlar içinde, şöyle bir toplum tasarlıyorum" demıştır. Bu süreç içinde üretim ve tüketim dengesizliği, karşıtlığı, paylaşım savaşlarına neden olmuştur, ve Birinci, İkinci Dünya Savaşları çıkmıştır. Bu savaşlar pazar kavgasından dolayı çıkmıştır ve bugün de Bush, Irak'a müdahale ediyor, bunların nedenleri, nereye gideceği konusu belirsiz değildir. Bunun temelinde doğaya ve topluma bakış vardır. Bunun karşılığı Newton fiziği, yani bütün Endüstri Devrimi'nin temelindeki bu fiziktir. Ama 20. yüzyıl içinde kendisinden başka bir fizik doğurmuştur ve o da quantum fiziğidir. Quantum fiziğinde ise -bunun teorisyeni Heizenberg'dir- belirsizlik vardır, yani atomun, elektronun hızını ölçerken müdahale ediyorsunuz, ama yeri belirsiz oluyor, yerini belirler-

ken hızını ölçemiyorsunuz. Buradan Batı uygarlığı kendi içindeki birikimi âdeta yadsıyarak, belirsizliğe düşmüştür. Bu planlamaya çok net bir biçimde yansdı. Şehir planlılığı önceden bir 20. yüzyıl disipliniyken, (fiziki planlama olarak burada da deklere edildi) yani bu veriler, değerler varken, siz geleceği böyle düşünüyorsunuz, determine ediyorsunuz, ama realite bunu reddediyor. Neden? Çünkü, o determine etmek istediğiniz kentsel geleceğin, diğer faktörler ve özellikle insan faktörleri, sizin o tasarrufunuzu parçalıyor, yıkıyor. Bu sefer ne yapıyorsunuz? Zaten Batı uygarlığı çıkmazı nerede yaşadı? Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'yla yaşadı, yani kapitalist ekonomi bir çıkmaz yaşadı. Bu çıkmazın üzerine yeni bir ideolojiyi, doğru bir ideolojiyi geliştirmek yerine, bu sefer de planlama aşamasında belirsizlik ideolojisi egemen oldu. Bunun planlama karşılığı da; bir planlama yapamayız, ancak egemen süreci regüle edebiliriz oldu. Bunun ikisi de yanlış, bir kere bu konuda anlaşalım. Bu sadece plancılık açısından değil, "geleceğimize nasıl bakıyoruz" diye ele aldığımız zaman, gelecek belirsiz midir, kaçınılmaz bir gelecek mi vardır? Böyle ikilem olabilir mi? Kaçınılmaz bir gelecek olsa, zaten bu kaderciliktir, Tanrı bize geleceği tayin etmiştir. Çok mu belirsizdir? Hayır, belirsiz de değildir. Burada bilim adamının görevi, bu iki bataktan, iki uçtan kurtularak olası gerçekleri yakalamaya çalışmak olmalıdır. Olası gerçekler sonsuz değildir, bu verili koşullarda tek gerçek yoktur, ama sonsuz da değildir. İşte o aşamada doğru olan bilimsel tavır, belirsiz kabul edilen olasılıklar arasında, olası gerçeği yakalayarak, bu konuda tavır almaktır.

Bu dünya ölçeğinde de böyle, yani bugün kapitalist ekonominin sıçrama noktası olan küreselleşme, esas itibarıyla küreselleşmeye yön veren dinamikler açısından, NASA'daki bilgiler, küreselleşmenin egemen odakları açısından dünya kaynaklarının geleceği belirsizlik içinde midir? Hayır, 30 yıl içinde petrol kaynaklarının, dünyadaki tarımsal rekoltelerin ne olduğu konusunda çok sağlam bilgiler var ve bu bilgilere göre stratejiler geliştirilebiliyor. Bu bilgiler karşısında bizi belirsizliğe mahkûm eden bir ideolojik süreç de var. İşte bizim mirasımız şudur ki, bu noktada varsıllık, yoksulluk diye bir kavramı tartıştığımız zaman, bize yine armağan ettiği temel bazı bilimsel kriterler var. Bu kriterlerin başında da, her kavram zıddıyla tanımlanabilir, buna bilimde "Zıtların Birliği" denir. Bunların içinde değişim süreklidir, yani her şey değişmektedir ve bu değişimler bizi aptala dönüştürmemelidir, toplumlar ve dünya değişecektir. Çelişki evrenseldir, devamlı çelişki çıkacaktır, yani bugün Avrupa'yla, ABD arasında çelişki çıkacaktır. Nicel birikimler, nitel dönüşümlere neden olacaktır, biz bunları görmeyince şaşırıyoruz, bir seçim sonucuna ya da Avrupa'daki bir gelişmeye şaşırıyoruz.

Buradan acaba refah ve yoksulluk meselesi nedir sorusuna geçiyorum. Benim tezim şu: Bugün eğer yoksulluğu kavramsal olarak irdeleyeceksek, esas sebebi, olan zıddından yani refahtan yola çıkmamız ve "refah ne demektir?" diye bakmamız lazımdır. Tabii ki, dünyayı yönetenler, yani "küreselleşme süreci" dediğimiz olağan süreç içinde yöneten güçler, dünyayı kolay yönetmek istiyorlar. ABD, Avrupa Birliği, Japonya, Asya var, biz de bu yönetim sistemine katılmıyoruz, yani biz kenarda kalmamalıyız, Avrupa Birliği içinde olmalıyız, dünyanın yönetilmesi süreçlerinde aktif rol almamız, çünkü zaten ekonomiyi, kaynakları yönetecekler. Bunu tabii ki, siyasi olarak ve çaresiz kaldıklarında askeri olarak yönetecekler. Bütün bunların temelinde esas avantajlı olan, insanların düşüncelerini yönetmektir. Adamı zorla çalıştıramazsınız, isyan eder, ama kafasını, beynini kontrol ederseniz, onu gönüllü bir köle haline getirebilirsiniz. İşte Batının, genellikle "refah budur" diye geliştirdiği kavramlar ve o kavramlar çerçevesinde ekonomiye yönlendirme süreçleri, bizim yoksulluğumuza neden olmaktadır, yani ana tezim budur. Yoksulluk kavramı içinde, yoksulluğun bazı kategorilerinde bocalamak yerine, bize dayatılan "refah toplumu, gelişmiş toplum budur" kavramlarını irdelemeliyiz. Nedir bu? Ben epey hazırlıklı geldim, ama zaman imkân vermeyecek. Son yıllara bakarsanız, Batı bize "Ne kadar enerji üretiyorsanız, o kadar uygarsınız" demişti. Bunu iflas ettiği ortaya çıkmıştır, sonuçta bize demişler ki, "Bir toplumda entelektüel olarak ne kadar çok katkı tüketiliyorsa, o kadar uygardır". Bu da yetmemiştir ve bu sefer de "Eğitim, sağlık harcamalarına ayrılan fonlar, bir toplumun uygar olduğunu gösteriyor" denilmiştir, bunu da çürütmek müm-

kündür. Hatta sonunda “patent ne kadar alıyorsanız, o kadar uygarsınız” denilmiştir. En sonunda bilgi toplumu, kişi başına otomobil, kişi başına hastane sayısı gibi rakamlarla, size kullanılmayan hastaneler, üniversiteler yaptırıyor, otomobiller üretiriyor. Sonra zorlama pazarlama yöntemleri geliştiriyorlar ve siz bütün bunlarla aslında yoksullaşıyorsunuz. Üstelik öyle yoksullaşıyorsunuz ki, bu kavramlara göre kendisini biraz varlıklı kabul edenler de zihinsel anlamda yoksullaşıyorlar.

Refah tanımını da yapmak istiyorum. Bir mimar olarak sizlerle şunu paylaşmak istiyorum: Biz kreş, huzurevi, hastane, hapishane yaparız. Bir çekirdek aileyi düşünün, karı-koca çalışıyor ve çocuğu kreşe veriyorlar ve muhtemelen de kadının aldığı aylık kadar kreşe para veriyorlar. O çocuk da servis arabasıyla kreşe gidiyor. Pek, bu çocuğun gerçekten sevgiye olan ihtiyacı karşılanmış oluyor mu? Karşılanmıyor, dolayısıyla kreşi koyduğunuz yer, kreşin toplum içerisinde aldığı rol, gerek aile içinden, gerekse toplumsal olarak ona ayrılan paralar, aslında çocukların uygar, mutlu bir toplumda sevgi ilişkisi içinde bir çözüm olmuyor. Huzurevleri daha beter durumda. Huzurevleri yapıyorsunuz, paralar harcıyorsunuz, bir aile yaşısını huzurevine göndermek için çok paralar veriyor ve ondan sonra onu tecrit ediyorsunuz. Rakamlara baktığınız zaman, huzurevlerine para ayıran bir toplum olursunuz, ama örneğin Avusturya’da huzurevinde insanlar öldürülüyor. Yaşlılar intihar ediyorlar, çünkü terk ediliyorlar. Ona ayırdığınız paralar da, sanki refah göstergesiymiş gibi oluyor. Diyelim ki, hapishanede yatıyorsunuz, hapishaneyi doğru tanımadığınız zaman, insanlar hapishanede suçlu olmayacak şekilde eğitilecekler, yani yeniden topluma kazandırılacaktır, modern toplumda böyledir. Böyle olmuyor, hapishaneler suçluyu kemikleştiriyor, yeniden üretiyor. Dolayısıyla, hastaneleri de ele aldığınız zaman, hastaların tecrit edilmiş ortamlarda tedavilerinin yanlışlığı ortadadır. Hele hele zihinsel ve ruhsal hastaları, sosyal ortamlardan ayırmadan tedavi edilmeleri gerektiği açıktır. Daha da önemli bir örnek vereceğim, yıkıcı yaratıcılık. Bakıldığında ne kadar güzel, çok pahalı oyuncaklar alıyorsunuz, çocuklar onu parçalıyor. Halbuki bugün pedagoji bilimi diyor ki, “çocuğun kendisinin oyuncak yapması önemlidir”. Bir kâğıdı bükmesi ya da tahta parçasına bez sarması, bir benek yapması çocuğun ruhsal, bedensel yaratıcılığını geliştirmesi bakımından, pahalı bir oyuncaktan çok daha yararlıdır. Sonuç olarak, demek ki Batı dünyasının zenginlik, refah diye otomobil sayısından, diğer kategorilere kadar bize sunduğu her kriter bizim yoksullaşmamıza neden olan süreçlerdir ve biz şehir plancıları, mimarlar olarak buna hizmet ediyoruz.

Bunun bir de kültürden örneğini vereceğim, bu çok daha önemlidir. Kültürlü toplum, diyelim ki Atatürk Kültür Merkezi’nde konserlere giden bir toplum. Düşününüz, bundan 50 yıl önce Şanlıurfa’da mahallelerde toplumsal yaşam içinde ud-saz çalmasını öğrenen insan sayısı, bugün parayla, profesyonelce öğrenilenden çok daha fazlaydı. Ne yapıyorsunuz? Para vererek İdil Biret’i dinliyorsunuz, ya da Sezen Aksu’yu dinliyorsunuz, ama toplumun büyük çoğunluğu sadece kültürü tüketiyor. İdil Biret’i dinlemek mutluluktur, ama bir piyano çalabilmek daha büyük mutluluk değil midir? Bir müzik aletini çalabilmek, yani kendi müziğini, kültürünü üretebilmek daha büyük mutluluktur ve bu daha yüksek bir refah göstergesidir. Üstelik, sesinizi de terbiye etmiş ve türkü söyleyebiliyorsanız paylaşımcı bir kültür ortamının katılımcısı da olabilirsiniz. Bize empoze edilen “acaba sinemaya, tiyatroya ne kadar para ayırıyorsunuz”. Bunların hiçbiri, yani “kültüre ayrılan fonlar” diye dayatılan fonların perde arkasını incelediğiniz zaman, ölçütleri bir şekilde incelediğiniz zaman, aslında bunların yoksulluk olduğunu gösterebiliriz. Dolayısıyla, yoksulluk ve refah bir bütünsel kavramdır. Bunu isterseniz bir insan olarak alın, isterseniz kenti bütün olarak alın, isterseniz ulusu, bütün insanlığı, bu böyledir. Bütün insanlık bir yoksulluk içindedir, ama bu yoksulluk varlık içinde yoksulluktur. Üretiliyor, yani köpeğin önüne ot koyuyorsunuz, atın önüne et koyuyorsunuz, et de, ot da var, ama yoksulluk var. Bu, geçmiş toplumlar için de geçerlidir. Dolayısıyla, kapitalist sistemin küreselleşme süreci içinde bize empoze ettiği yaşam tarzı, yani o konfor kriterleri -buna en çok mimarlar ve şehir plancıları vasıta oluyorlar- inadına yoksulluğu yaratan süreçlerdir. Bu yoksulluk, aynı zaman İdil Biret’i dinleyenlerin de yoksulluğudur, çünkü hep İdil Biret dinleyeceklerdir, daha çok müzik aleti çalan toplum yaratma konusunda bir sosyal program yoktur.

Kültür üretiminin demokratik olması, toplumun her yaşta tüm fertlerinin kültür ve sanat üretiminde yer alması diye bir program yoktur.

Mekânsal örgütlenme de, bu determinist planlama anlayışı açısından, herhangi bir alan, uzmanlaşma süreciyle, kentten de uzmanlaşma sürecine paralel olarak planlanması, işyerlerinin, konutların birbirinden ayrılması, kentten parçalanması ve bizim buna hizmet ediyor pozisyonunda olmamız, kentten yoksulluğunun-kentsel yoksulluğun, esas kaynaklarından biridir. O alt kategori yoksullukların giderilmesi için, ancak bu düzeyde kavrayarak ve tavır alarak, bu süreçlere karşı bilinci, dünya görüşünü zenginleştirerek, bir anlamda toplumu, siyasi süreçleri besleyerek ve bunu örgütlü yaparak davranabilmek yeteneği gerekir. Burada yüzyıllar boyu süren bu konuyu incelerken "yoksulluğun tarihsel bir kategori olarak ele alınması gerektiğini ve o kategori içerisinde geleceğe yönelik bir tanıma gidebileceğimizi" söyledim. Fakat, bu ayrıntılara girebileceğimi zannetmiyorum, ama bizim mimarlar, plancılar olarak ve elbette iktisatçılar olarak da, bir gelecek tasavvuruna ihtiyacımız vardır, yani yoksulluğun olmadığı bir tasarım söz konusudur. Bu bize ait bir sorumluluktur, yoksulluk ve refah bir meslek alanının sorumluluğuna indirgenemez. Yine de egemen ideolojiler çerçevesinde en çok ekonomistler sorumlu görülmektedir. Ekonomistler tabii ki, sosyal bilimcidirler, yani sadece sosyologlar sosyal bilimci değildirler. "Dünyaya yoksulluğu bir bela olarak saran birincil sorun alanı" dersiniz, bu alan iktisat alanıdır, çünkü kalkınma politikalarını bu alan belirliyor. Bu konuda bir örnek vermek istiyorum, kaynak da vereceğim. 1999 yılında Doğan Kitapçılık'tan çıktı, Amerika'da eğitim görmüş Bangladeşli bir bilim adamı olan Muhammet Yunus'un kitabı, "Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru" Muhammet Yunus önemli işler yapmış bir adamdır. Bazı sözlerini aktarmak istiyorum, sayfa 261'de diyor ki, "Yoksulluk, yoksullar tarafından değil, toplumsal yapılar ve toplumun izlediği politikalar tarafından yaratılır. Bir toplumun yaşam kalitesini, o toplumun zenginlerinin nasıl yaşadıklarına değil, nüfusun en alt düzeydekilerin hayatlarını nasıl geçirdiklerine bakarak değerlendirmeliyiz". Bunlar bütüncü değerlendirmeler, ama şu çok önemli: "Ekonomistler, bugün yaşadığımız türde dünyanın yaratılmasına muazzam ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Öte yandan sosyal bilimci olarak başarısız oldukları gerçektir. Yoksulları tümüyle görmezden gelmiş, hiçbir vicdan belirtisi göstermeden, yoksulluğun kaldırılması sorununu göz ardı etmişlerdir." Bunu gerçekten dünya çapında bir adam söylüyor, ben buna katılıyorum. Dolayısıyla, bütün bu sorunların faturasını iktisatçılara, mimarlara, plancılarla yüklemek söz konusu değildir. Bizim görevimiz, bize atılan yaşam tarzının, ideolojinin, refah kriterlerinin yoksulluğun kaynağı olduğunu bilerek ve her meslek grubu kendi alanında buna bu şekilde tavır alarak bir çıkış yoluna katkıda bulunabiliriz.

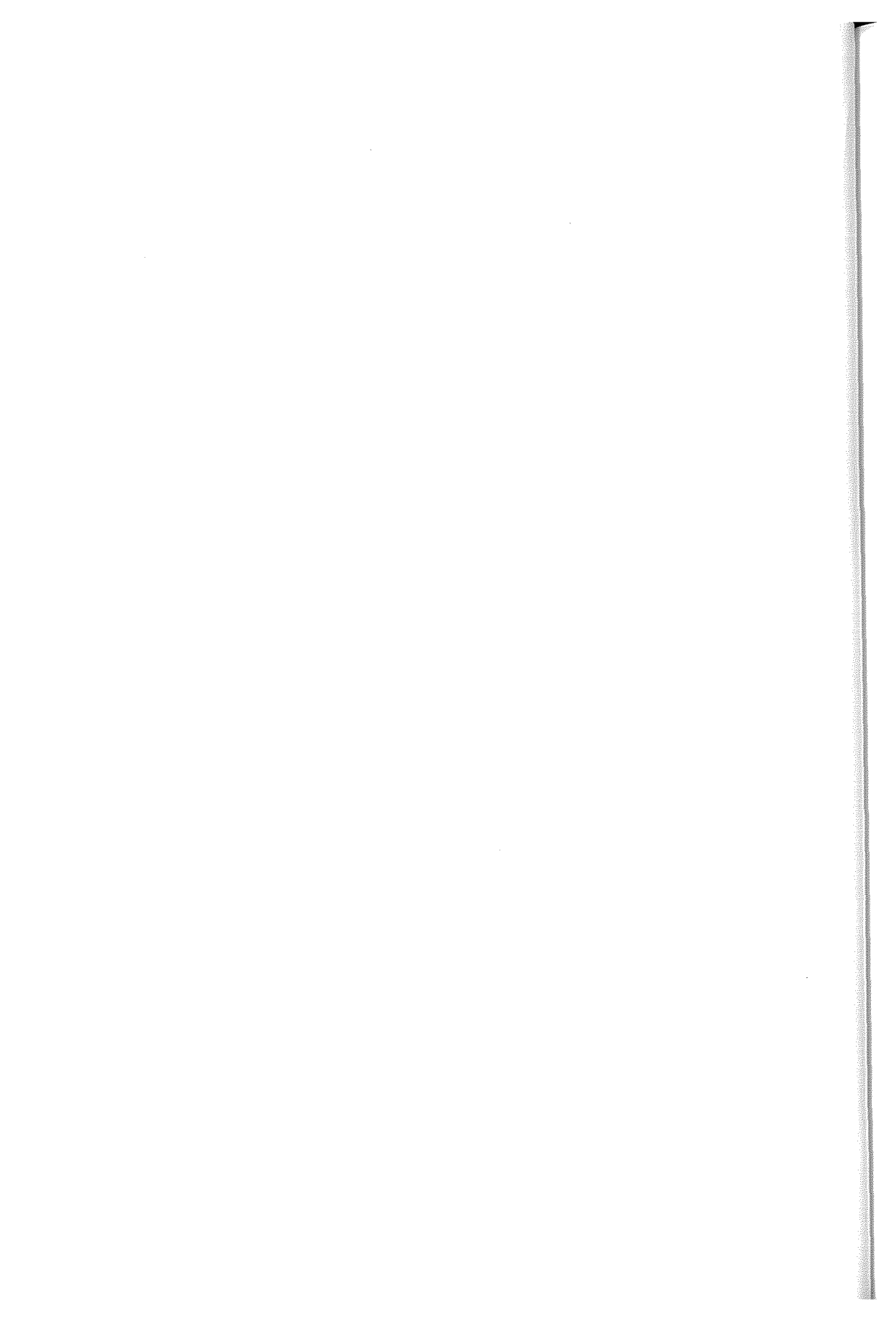
Refah, yani kavramsal olarak bir yoksulluk kavramı söz konusuysa, bu kavramın karşıtı olan varsılığı tanımlamaya çalışırsak, bunun bütünsel tanım olduğunu söyleyemiyoruz. Burada bireysel, ailesel, yerel, kentsel, ulusal, küresel kategorilerin hepsini birden söyledim. Kendi tanımımı ifade etmek istiyorum: Varsıllık, bir bütün olarak bireyin biyolojik, toplumsal, kültürel varlığını, varoluşunu kendi istem ve eylemleriyle anlamlandırabilmesi ve sürdürülebilmesidir. Burada anlamlandırılabilir olayı tayin edici bir faktördür. Bu üç aks, biyolojik varoluş, biyolojik varlığını sürdürümüyle, bireyin doğal yaradılışıyla ve doğayla uyum içinde temiz hava, temiz su, beslenme, yaşama ve cinsel gereksinimlerin karşılanabilmesidir. Düşününüz, bugün aslında temiz hava, temiz su bir refah standardı haline geldi. Kapitalist ekonomi ne yapıyor? Size, temiz hava, temiz suyu 500.000 dolarlık bir villa olarak pazarlıyor. Eğer, İstanbul'da yaşıyorsanız, temiz havaya ihtiyacınız varsa ve bu da bir refah kriteriyse ne yapacaksınız? Kırsal alanda kaçak ya da bir şekilde temiz havayı parayla alacaksınız, işte buyurun. Temiz hava için böyle bir para söz konusu mudur? Değildir, yani doğru düşünsel bir tercih olarak, temiz hava kürenin, gezegenin doğal halidir. İkincisi, toplumsal varoluş bireyin diğer bireylerle, anne-baba, yerleşme bölgesi, kentsel, ulusal ve küresel ilişki alanı. Demek ki, bir toplumsal varoluş, aynı zamanda yerel aidiyete dayalı ulusal ve evrensel vatandaş olmaktır. Tüm toplumsal ilişki alanları ile özgür iletişim, dayanışma ve sevgi

ilişkisi kurabilmesidir. Burada iletişim alanlarındaki, hani internet, televizyon yoluyla işlenen küresel sahtekarlıkların ne olduğunu deşifre etmek lazım. "İnternet'in demokrasi yarattığını söylüyorlar, yani bilgi demokratik olarak dağılıyor" deniyor, ama bu hiç doğru değil, bilgisayar yeteri kadar pazarlandıktan sonra, bilgi kaynaklarını hemen parasal hale getirdiler ve bunun da kontratını aldılar, bunu da bileceksiniz. Üçüncü alan da, en önemli gördüğüm alan kültürel varoluş, kültürel varlığı sürdürme bireyin ekonomik, sanatsal, kültürel, düşünsel ve davranışsal varlığını sürdürmesidir. Üretim eylemi, sanatsal ve kültürel eylemden kopmamalıdır. Her birey, kültür ve sanat üreticisi olarak yaşamını anlamlandırabildiği ölçüde varsıldır. Dolayısıyla, bu kriterleri koyduğunuz zaman, örneğin Marilyn Monroe yoksul bir insan olarak öldü ya da Bill Gates de yoksul bir insan olarak ölecektir, yani bu bir tanımdır. İstanbul'da klozetini altın kaplatan bir sonradan görme zengin, aslında yoksuldur. O zaman bizim böyle bir perspektifi ideolojik olarak savunduğumuz zaman, küreselleşme sürecinin bütün insanlığı yöneten dinamiklerine karşı, ideolojik bir berraklık sağlayamazsak, onun düşünsel olarak öngördüğü yaşam tarzlarına boyun eğerseniz, elbette bunun kaçınılmaz sonuçları olan en alt tabaka yoksulları inceleriz, çünkü o algılanması kolay-göze batan gerçektir. Ama çıkış yollarını asla bulamayız ve arayışlarımız belirsizlik içinde sonuçsuz kalabilir. Sizleri buna ikna etmek için şu örneği veriyorum, aslında tıp bilimi "sağlık" diyor, sağlık nedir? Bedensel, zihinsel, ruhsal sağlık bir bütündür. Siz çok sağlıklı görünüyor olabilirsiniz, ama bir yerde zihinsel sağlığınız bir hastalık içindeyse, aslında sizin sağlığınız bozuktur. Her şeyiniz çok iyidir, ama dişiniz çürüktür ve burada sağlık problemi var demektir. O anlamda bu yoksulluk, varsıllık meselesinin bütünsel bir kavram olarak değerlendirilmesini işaret ediyorum.

Önümüzdeki dönem, bir uyumsuzluk, karamsarlık, gerçekliği göz ardı edeceğimiz bir dönem değil, bunun çözümü mümkündür ve bilim adamlarının, aydınların, tabii plancıların ve mimarların da dünyanın geleceğine ağırlığını koyması lazımdır. Bir gelecek tasarımı düşünmemiz gerekiyor. O tasarımla yoksulluk-varsıllık çatışmasını çözmemiz mümkündür.

İKİNCİ OTURUM
Oturum Başkanı: Gönül TANKUT

*Yoksullukla Mücadele:
Kamu Politikaları*

KENTSEL YOKSULLUK VE SU

Tanyel Özelçi ECERAL

GİRİŞ

Son yıllarda yoksulluk ve yoksulluğun azaltılması, kalkınma sürecinin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmektedir. Yoksulluk yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade eden öznel bir kavramdır. Bir toplumun kabul edilebilir bir asgari yaşam standardını neyin oluşturduğu konusundaki tercih ve beklentileri yoksulluk kavramının özneliğini yansıtır. Bununla birlikte 'mutlak yoksulluk', temel insani gereksinimlerden, gıda maddeleri, temiz içme suyu, sağlık koruma (hıfzısıhha, sanitasyon), sağlık, barınak, eğitim ve bilgilenme olanaklarından aşırı derecede yoksun olmak demektir (Birleşmiş Milletler, 1995). Birleşmiş Milletler (1996) Sosyal Kalkınma Komisyonu, "Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Strateji ve Eylemleri" belirlerken, 'temel sosyal hizmetler' ve 'temel insani ihtiyaçlar' kavramlarından yola çıkmışlardır. Burada temel sosyal hizmetler; temel eğitimi, temel sağlık hizmetlerini, beslenmeyi, aile planlamasını ve temiz su ve sıhhi çevre koşullarına düşük maliyette erişimi içerecek biçimde tanımlanmaktadır. Temel insani ihtiyaçların tanımı ise kapsam olarak daha geniştir ve istihdam, barınma ve kişisel hürriyet de dahil olmak üzere yaşamın tüm alanlarını kapsar.

Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde ellisinin kentlerde yaşadığı gözönünde bulundurulduğunda, yoksulluk sorununun kentler açısından ne kadar önemli olduğu açıktır. Kentlerdeki yoksulluk, genel kentleşmeye ve bu alanlardaki hızlı nüfus artışına paralel olarak süratle artmaktadır. Kentsel yoksulluk bütün ülkelerde ve bölgelerde rastlanan bir olgudur. Bu durum, aşırı kalabalık, mikroplu içme suyu ve kötü sağlık koşulları, güvenilir olmayan barınaklar, suç işleme ve başka toplumsal sorunlar gibi özel sorunlar yaratmaktadır.

Bu bildiri kapsamında, kentsel yoksulluk ile kentsel yoksulluğun belirleyicisi olan temel insani ihtiyaçlardan biri olan sağlıklı ve temiz suya erişim ilişkisi tartışılacaktır.

20. yüzyılda dünya nüfusu 3 katına çıkarken, insan amaçlı su kullanımının 6 kat kadar artması, küresel ölçekte su krizini temel bir sorun olarak ortaya çıkarmıştır. Dünya nüfusunun büyük bir bölümü, güvenilir ve sağlıklı suya erişememekte, her yıl 3-4 milyon çocuk suya dayalı hastalıklar nedeniyle yaşamını yitirmektedir. Dünya ölçeğinde kentsel nüfus arttıkça, suyun yetersiz kalması aşağıdaki faktörlerin etkisiyle daha da ciddi boyutlara ulaşmaktadır (Srinivas H., 2002):

- Suyun bir kamu malı ya da ekonomik bir mal olarak kabul edilmesindeki isteksizlik nedeniyle verimsiz kullanılması,
- Birçok yerde su ve atıksu hizmetlerini yürüten kurumların yetersizliği,
- Su yönetiminin sektörler ve kurumlar arasında sosyal, ekonomik ve çevresel amaçlar gözönünde bulundurulmadan parçalanmış olarak yürütülmesi,
- Kentsel arazi kullanımına dayalı kirlilik nedeniyle su kalitesinin ve miktarının azalması,
- Çevre sorunları ile buna bağlı sağlık sorunlarının artması ve
- Alternatif su kaynakları ile ilgili yeterince araştırma yapılmaması.

Özellikle gelişmekte olan ülke ve bölge kentlerinde su temini, katı atık toplama, kanalizasyon, sağlık koruma, gibi temel altyapı hizmetlerine erişim düşük gelir gruplarının yaşadığı kentsel kesimlerde çok yetersiz kalmaktadır. Bu alanlardaki hızlı nüfus artışı bu durumu daha da ağırlaştırmakta, verimlilikte ve yaşam kalitesindeki düşüş ile çevresel yaşam koşullarını bu alanlarda yaşayanların sağlığını tehlikeye sokacak duruma getirmektedir.

Su ve su ile ilişkili temel kentsel altyapı hizmetleri için olan gereksinim yoksulluğun diğer yönleri gözönünde bulundurulduğunda daha da büyük önem taşımaktadır. Bu bildirinin ikinci bölümünde, kentsel yoksulluğun sağlık, eğitim, gelir/tüketim, ve sosyal yaşam boyutları ile suya erişim ilişkisi tartışılacaktır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin diğer bölgelerine göre sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi oldukça düşük ve su ile ilgili problemlerin en çok yaşandığı bölgelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bölgesel yoksulluk ve düşük gelir gruplarının yaşadığı kentsel alanlarda yaşanan yoksulluk ile su ve su ile ilişkili kentsel altyapı hizmetlerine erişim ilişkisi tartışılacaktır.

KENTSEL YOKSULLUK VE SU İLİŞKİSİ

Son yıllarda yoksulluğun giderilmesi ile ilgili çalışma yapan uluslararası kuruluşlar sağlıklı ve temiz içmesuyuna erişen nüfus ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadırlar. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı UNDP, 1998'den bu yana insani yoksulluk endeksi (Human Poverty Index, HPI) aracılığı ile gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğun ölçülmesinde salt parasal göstergelere dayanmayan, asgari toplumsal refah haklarından dışlanma durumunu ölçen bir yaklaşımı temel almıştır. Yoksulluğun birçok boyutundan oluşan bu karma endeks "güvenilir suya erişim (güvenilir suya erişimi olamayan nüfusun toplam nüfusa oranı)" verisini yoksulluk göstergelerinden birisi olarak kullanmaktadır. Ayrıca yine UNDP, "Sürdürülebilir Tüketim ve Yoksulluğun Azaltılmasına Doğru" raporunda su ve halk sağlığını koruma tedbirlerini altı öncelikli konudan biri olarak belirtmiştir.

Su ve yoksulluk arasındaki ilişkiye verilen önem yeni değildir. Yoksulluk ve suya erişim birçok yönden birbirleriyle bağlantılı iki konudur. Su ile ilgili problemler her zaman bir yönüyle refah, gayrisafi hasıla, insani gelişme endeksi, yaşamın fiziksel kalitesi gibi değerlere yansımıştır (Akder, 2002). Bununla birlikte, su ve yoksulluk arasındaki ilişki giderek suyun daha az bulunur hale gelmesine odaklanmaktadır. Suyun az bulunur olması iki yaklaşım ile açıklanabilir: suyun arzı ya da suya olan talep. Suyun arzı yaklaşımına göre suyun az bulunur olması, gelişmeyle birlikte artan ihtiyaçlara cevap verememe ile ilgilidir; suya olan talep yaklaşımı ise potansiyel su arzının yetersiz olması ile ilgilidir.

Sosyal ve ekonomik gelişmeyle birlikte yaşam standartlarının yükselmesi, kişi başına içme ve kullanma suyu ihtiyacını önemli ölçülerde artırmaktadır. Bu nedenle, yeni su kaynaklarının geliştirilmesi ve bunların toplumun kullanımına sunulması için yeterli finansmanın sağlanması bir zorunluluk haline gelmiştir. Hidrolojik döngü doğal bir süreçtir. Ancak insanlar kullanılabilir suyu altyapı inşa ederek belli bir düzeyde kontrol edebilir; depolayabilir, dağıtabilir, yeniden kullanılabilir duruma getirebilir. Bu altyapıdan yoksun olma da yoksulluğun bir göstergesidir. Yoksulluğun azaltılması için bir ölçüt olan ekonomik gelişme bu altyapının bir fonksiyonudur (Akder, 2002).

Yetersiz su ve su ile ilgili altyapı hizmetlerinin etkisi esas olarak yoksullar üzerinde olmaktadır. Formel sektör tarafından iyi hizmet götürülemeyen yoksul kesim temel ihtiyaçlarını kendileri karşılamaya çalışmaktadır. Çoğunluğu ya uzak mesafeden su taşımakta ya da olduğundan yüksek fiyatlarla su satan karaborsacılar teslim olmaktadır. Gelişmekte olan ülke kentlerinde hizmet götürülmeyen yoksullar bir litre su için, formel olarak su sağlanan kentte yaşayan diğer insanlardan yaklaşık olarak 10 kat daha fazla bir bedel ödemektedirler (World Bank, 2002). Bunun yanında su-

yun modern ve uygun koşullarda arzını sağlayan bir kamu hizmeti olarak sağlanmasıyla yoksullar büyük bir fayda sağlamaktadırlar.

Su ile ilgili altyapı hizmetleri için olan gereksinim yoksulluğun ekonomik, sosyal ve sağlık boyutları düşünüldüğünde daha da büyük önem taşımaktadır. Yoksulluğun ekonomik boyutu ele alındığında, yoksullara yetersiz su ve altyapı hizmeti, yaşam maliyetini yükseltirken gelir elde etme potansiyelini düşürmekte, yaşam standartlarını düşürürken de yaşamı daha riskli bir duruma getirmektedir. Gelir/tüketim açısından incelendiğinde su için daha yüksek oranlarda harcama yapılması ve sağlık harcamalarının artması gelir potansiyelinde düşüğe neden olmaktadır. Su taşıma için harcanan zaman, emeğin başka bir gelir getirici işte kullanılmasına engel olmakta ayrıca sudan yoksun olma, suyu girdi olarak kullanan iş imkanlarından yoksun olmayı da beraberinde getirmektedir.

Yoksulluğun sosyal boyutu ele alındığında ise, yoksullara yetersiz su ve altyapı hizmeti, sudan kaynaklanan hastalıklar, kötü beslenmeye dayalı gelişme geriliği, düşük yaşam beklentisi ile sağlık hizmetlerine büyük bir yük getirmektedir. Çocukların özellikle de kız çocukların su kaynaklı hastalıklar, yetersiz sağlık koruma hizmeti ve su taşıma nedeniyle eğitimden geri kalmasına yol açmaktadır. Sosyal yaşantı açısından incelendiğinde ise su taşıma görevinin genellikle kadınlar tarafından yerine getirildiği gözönünde bulundurulduğunda cinsiyet eşitsizliğini artırıcı bir etkisi vardır.

Gelişmekte olan ülkelerde ve bölgelerde suya erişimi olmayan evlerde suyu taşımak genellikle kadınların görevidir. Eve uzak su kaynaklarından (kuyu, çeşme, dere vs.) suyun taşınması kadınların ve çocukların günlük yaşantılarının bir bölümünü oluşturduğu için çocuklar eğitimden geri kalmakta, kadınların emek gücü ise su taşıma ile harcanmaktadır. Güvenilir suya erişimdeki bu zorluk "mutlak su yoksulluğu" olarak tanımlanabilir (Akder, 2002).

Kamu sağlığını sudan kaynaklanan hastalıklardan koruyacak olan suya erişim ve kanalizasyon sisteminin varlığı, sağlıklı bir kentsel çevrede yaşamın en temel önkoşuludur.

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE KENTSEL YOKSULLUK VE SU İLİŞKİSİ

Yoksulluk sorununun temel nedenlerinden biri de bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarıdır. Türkiye'de gerek kişi başına düşen milli gelir ve gerekse insani gelişme temel göstergeleri yönünden değerlendirildiğinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin geri kalmışlık sorunu hemen dikkat çekmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Türkiye'de su ile ilgili problemlerin en çok yaşandığı bölgelerden biri olması nedeniyle kentsel yoksulluk ve su ilişkisi Güneydoğu Anadolu Bölgesi örneğinde tartışılacaktır.

Türkiye'de yıllık %1,5 nüfus artışı varsayımına dayandırılarak 2020 yılında ulaşılacak nüfus 85 milyonun üzerinde ve kişi başına düşecek tüketilebilir su rezervi ise 1042 m³/kişi/yıl olarak tahmin edilmektedir. Tüketilebilir kişi başına su rezervinin 1000 m³ civarında ve altında olan ülkelerde önemli su sorunlarıyla karşılaşılacağı uluslararası kaynaklarca kabul edilmektedir (DPT, 2000). Bu durumda Türkiye, kaynaklarını etkin olarak kullanmadığı ve yeni kaynaklar geliştirmediği takdirde söz konusu dönemde ciddi problemlerle karşılaşacaktır. Halihazırda, hızlı nüfus artışı, köyden kente göç, yatırımların geciktirilmesi ve zamanında bitirilmemesi nedeniyle içme ve kullanma suyu temininde sıkıntılar yaşanmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel su problemleri gün geçtikçe büyümektedir. GAP Projesi ile bölgenin altyapısında iyileşme sağlanmasına karşın suya erişimin yetersizliği ve yoksulluk Güneydoğu Anadolu Bölgesi kentlerinin önemli bir sorunu olarak yaşanmaktadır.

GAP Bölgesi'nde Kentsel Yoksulluk Göstergeleri

Bu bölümde bölge genelinde az gelişmişliğin ve yoksulluğun belirlenmesinde yararlı olabilecek bazı göstergelerden yararlanılacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi temel demografik göstergeler açısından Türkiye ortalamaları ile karşılaştırıldığında; yıllık nüfus artışı, doğum hızı, doğurganlık hızı, bebek ölüm hızı gibi az gelişmişlik göstergesi sayılabilecek değişkenlerin tümünde Türkiye değerlerinin üzerinde değerlere sahiptir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve İlleri Temel Demografik Göstergeler

Değişkenler	Toplam nüfus (1000 kişi)	Yıllık nüfus artış hızı (%)	Kaba doğum hızı (‰)	Kaba ölüm hızı (‰)	Toplam doğurganlık hızı	Bebek ölüm hızı (‰)	Doğuşta yaşam beklentisi (yıl)
Türkiye	67845	1.8	21.5	6.7	2.5	35.3	69.1
Bölge	6604	2.5	35.9	6.1	4.2	60.0	63.0
Adıyaman	624	2.0	35.8	6.6	4.0	49.1	66.5
Batman	447	2.6	38.3	7.8	4.5	68.9	60.1
Diyarbakır	1364	2.2	37.6	6.5	4.3	55.0	63.1
Gaziantep	1294	2.5	28.1	6.3	3.2	48.4	68.5
Kilis	115	-1.3	27.2	6.0	3.1	46.2	66.9
Mardin	705	2.3	37.4	9.8	5.1	71.1	59.8
Siirt	265	0.8	41.4	7.2	5.7	58.6	62.1
Şanlıurfa							

Kaynak: GAP-BKİ, 2002a

Ekonomik gelişmişlik göstergelerinden kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla değerleri ise Türkiye ortalamalarının oldukça altındadır (Tablo 2).

Tablo 2. Türkiye, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve İlleri Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (1987 Fiyatlarıyla Milyon TL)

	İller içindeki sıralaması	1987	1997
Türkiye		1.421.616	1.802.763
Güneydoğu Anadolu		855.824	986.350
Adıyaman	62	800.704	800.526
Diyarbakır	56	940.228	900.002
Gaziantep	32	1.205.877	1.486.354
Mardin	63	674.078	771.939
Siirt	68	779.878	671.441
Şanlıurfa	58	565.488	885.638
Batman	48	-	1.081.151
Şırnak	74	-	475.775
Kilis	26	-	1.640.315

Kaynak: DİE, 1999

Yoksulluğun ekonomik göstergelerinden biri olan hanehalkı geliri değeri de Türkiye ortalamalarının oldukça altında yer almaktadır (Tablo 3). Ortalama hanehalkı sayısının Türkiye ortalamalarından belirgin bir biçimde yüksek olması ile birlikte yoksul hanehalkı ve yoksul bireylerin yüzdesi Doğu Anadolu Bölgesi ile birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Türkiye ortalaması ve diğer bölgelerle karşılaştırıldığında en yüksek değerlere ulaşmaktadır (Tablo 4).

Tablo 3. Türkiye ve Bölgelere Göre Ortalama Hanehalkı Geliri (1994) (000) TL

Türkiye	165.089
Kent	202.471
Kır	117.203
Marmara	239.787
Ege	146.085
Akdeniz	146.279
İç Anadolu	142.171
Karadeniz	140.000
Doğu Anadolu	132.151
Güneydoğu Anadolu	99.579
Gaziantep	101.991
Diyarbakır	107.073

Kaynak: DİE, 1994

Tablo 4. Türkiye ve Bölgelere Göre Yoksul Hanehalkı ve Bireylerin Oranı

	Ortalama hanehalkı sayısı	(1) Yoksul hanehalkı oranı %	(2) Yoksul bireylerin oranı %	(3) Yoksul hanehalkı oranı %
Türkiye	4.66	11	15	31
Marmara	4.15	5	7	29
Ege	4.82	3	4	24
Akdeniz	4.52	7	11	29
İç anadolu	4.28	10	12	30
Karadeniz	4.69	13	19	34
Doğu Anadolu	5.56	18	25	33
Güneydoğu Anadolu	5.78	18	24	37

Kaynak: DİE, 1994

- 1) Hanehalkı başına günlük minimum gıda harcamasına göre yoksulluk sınırına göre
- 2) Kişi başına günlük minimum gıda harcamasına göre yoksulluk sınırına göre
- 3) Hanehalkı başına günlük temel ihtiyaçlar harcamasına göre yoksulluk sınırına göre

Yoksulluğun sosyal göstergelerinden sağlık ve eğitim verileri incelendiğinde de değerlerin Türkiye ortalamalarının çok altında (yaklaşık %50 oranında) olduğu görülmektedir (Tablo 5 ve Tablo 6).

Tablo 5. Türkiye, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve İlleri Sağlık Göstergeleri

	10.000 kişiye düşen yatak sayısı	Bir hekime düşen nüfus
Türkiye	24,3	2154
Bölge	13,1	920
Adıyaman	8,9	2990
Batman	5,0	2427
Diyarbakır	21,0	1603
Gaziantep	21,1	1515
Kilis	18,6	929
Mardin	6,9	3684
Siiirt	10,5	2737
Şanlıurfa	8,3	2834
Şırnak	6,2	3751

Kaynak: GAP-BKİ, 2002a

Tablo 6. Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Okullaşma Oranları (2000 yılı) (%)

	Türkiye	Güneydoğu Anadolu
Okul Öncesi Eğitim (3-5 yaş)	9,80	2,12
İlköğretim (6-13 yaş)	97,60	82,39
Genel Ortaöğretim (14-17 yaş)	36,60	18,40
Meslek ve Teknik Eğitim (14-17 yaş)	22,80	6,82
Yükseköğretim	27,80	4,30

Kaynak: Anadolu Üniversitesi, 2001

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye nüfusunun %10'una sahip iken, Türkiye'de suya dayalı bulaşıcı hastalıkların yaklaşık % 75'i bölgede görülmektedir (Tablo7).

Bu genel sorunların yanı sıra, Bölge'nin farklı kentlerinden (Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Kilis) toplanan "su mesajları" da yoksulluğun değişik boyutları ile su ilişkisini bölgede yaşayan kentli yoksulların ağızından ortaya koymaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki su ve altyapı probleminin en belirgin göstergesi, temel ihtiyaç olan suyun, 21. yüzyılda hala, Bölge kentlerinde eve taşınması yoluyla sağlanmasıdır. Kutu 1'deki mesajlar bu durumu dramatik olarak ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ve bölgelerde suya erişimi olmayan evlerde suyu taşımak genellikle kadınların görevidir. Bölge kentlerinde de kadınların bu görevi üstlendiği, günlük yaşantılarının belli bir bölümünü su taşıma faaliyeti ile geçirdikleri görülmektedir.

1 "Su mesajı projesi", Mart 2003 tarihinde Japonya'da düzenlenecek olan 3. Dünya Su Forumu'nun (www.worldwaterforum.org) hazırlık çalışmalarındandır. Bu bildiriye yer alan su mesajları GAP Bölge Kalkınma İdaresi Bölge Müdürlüğü uzmanlarından Adalet Budak'ın bölge kentlerinden toplamış olduğu su mesajlarından derlenmiştir.

Kutu 1. Suyun taşınması ve kadın

*Mardin'in Evren Mahallesinde oturuyoruz. Musluklarımızdan su akıyor. Mahalle çeşmesinden su taşımak zorundayız. Özellikle yaz aylarında çeşme çok kalabalık oluyor ve uzun süre sıra beklemek zorunda kalıyoruz. Tüm mahalleli bir araya gelerek çeşme için bir görevli bulduk ve maaşını biz ödüyoruz. Bu kişinin görevi; çeşme başında bekleyerek sıra ile insanlara su veriyor.

*Mardin Evren Mahallesi çok amaçlı toplum merkezi sorumlusuyum. 3 yıldır bu mahallede çalışıyorum. Kadınlara ve genç kızlara; okuma-yazma kursları, sağlık ve anne eğitimi gibi dersler veriyoruz bu merkezde. Mahallenin su problemi büyük, kadınlar su taşımak zorundalar çeşmeden. Bu nedenle verdiğimiz eğitimlere düzenli bir şekilde katılmıyorlar. Kadınlarla su sorunu konusunda görüşüp belediyeye müracaat ettim. Belediye taşıt ve araç desteği vereceğini bütçesinin yetersiz olması nedeni ile içme suyu hattı döşemeyeceğini söyledi.

*Kışın içme suyumuz her gün akıyor. Yazın akmadığı günler oluyor. Su taşımak zorunda kalıyoruz. Bu oldukça zor bir iş.

*Gecekondu mahallesinde yaşıyorum. Bir ay öncesine kadar mahallemizin içme suyu şebekesi yoktu. Üst mahalleden su taşırdık. Susuzluk çok zor, taşımakta kolay değil. Taşınan su ile; ev temizliği, yemek çamaşır ve banyo yapmak zorundaydık. Günde 3 veya 4 saatimi alırdı su taşımak

Kutu 2'deki mesajlar, yetersiz su ve altyapı hizmetinin, sudan kaynaklanan hastalıklara neden olduğunu vurgulamaktadır. Bölge'de genellikle kanalizasyon suyunun içmesuyuna karışmasından kaynaklanan problem tamamen yetersiz altyapının yarattığı sağlık sorunuyla ilgilidir.

Kutu 2. Yetersiz altyapı ve hastalıklar

*Mahallemizin içme suyu boruları kırılmış, kırık borulardan içme suyuna kanalizasyon suyu karışıyordu. Bu nedenle; tifo, dizanteri ve ishal gibi hastalıklar çok yaygındı. İçme suyu boruları değiştirildi su yoluyla bulaşan hastalıklar önemli oranda azaldı.

*Su yoluyla bazı hastalıkların bulaştığını biliyorum. Bu hastalıkların önlenmesi için içme suyunun çok temiz olması gerekiyor. Mahallemizde tifo, ishal ve dysentery gibi hastalıklar çok yaygın. Sanırım bunun nedeni, içme suyumuza kanalizasyon suyunun karışması. İçme suyu boruları eski ve kırık, kırık borulardan kanalizasyon suyu sızıyor.

*Şanlıurfa'nın Yakubiye mahallesinde oturuyoruz. Mahallemizde kanalizasyon suyu bazen içme suyuna karışıyor. Farkında olmadan bu suyu içiyoruz. Yaz aylarında çocuklar tifo ve ishal gibi bulaşıcı hastalıkların riski altındalar. İçme sularını, kanalizasyon sularından korumamız gerekiyor.

*Su problemimiz çok büyük. 5 yıldır musluklarımızdan su akıyor. Temizlik yapamıyor, çocuklarımıza banyo yaptırıyoruz yeterince. Yaz aylarında tifo ve ishal gibi hastalıklara özellikle çocuklar çok sık yakalanıyorlar.

Kaynakların yetersiz olması, altyapının eksikliği, bilinç düzeyinin düşüklüğü ile birleşince Kutu 3'teki mesajlarda belirtilen ve halk sağlığını önemli ölçüde tehdit eden bir kentsel yaşam ortamını ortaya çıkılmaktadır.

Kutu 3. Halk sağlığı

*Şanlıurfa'da, şehre yakın sebze bahçeleri var. Bu bahçeler kanalizasyon suyu ile sulanıyor. Burada üretilen sebzeler şehir pazarında satılıyor ve bizlerde satın alıyoruz. İyi yıkamadan yediğimiz zamanlarda oluyor.

* Mahallemizin atık suları sokaktaki açık kanaldan akıyor. Atık sular çevreye hastalık saçıyor. Bazen çocuklar pis suların içinde oynuyorlar.

Suya erişimin yeterli olmadığı, sağlıklı bir kentsel çevrede yaşamının ancak güvenilir suya erişim ile sağlanabileceği Kutu 4'deki mesajlardan anlaşılmaktadır.

Kutu 4. Suyun kalitesi

*İçme suyu düzenli bir şekilde akıyor. Su sıkıntımız yok fakat sağlıklı değil. Bazen klor miktarı çok fazla oluyor, kokudan içemiyoruz. Kışın yağmurlu günlerde bulanık bazen de çamurlu akıyor.

*Şanlıurfa'nın bir ilçesinde yaşıyoruz. İlçemizde içme suyu şebekesi yoktu ve su taşımak zorundaydık. Şimdi içme suyu şebekemiz var su taşıma problemimiz yok. Fakat su sağlıklı değil, tifo ve kolera gibi hastalıkların riski altındalar.

* Şehir şebekesinden su alıyoruz. Su çok kireçli ve güvenilir değil içmek için. Şişe suyu satın almak isterim ama satın alacak gücüm yok, çünkü kalabalık bir aileyiz. Suyu kaynatarak içmek istemiyorum, çünkü kaynamış suyun vitaminleri ölüyor.

Kutu 5 ve Kutu 6'daki mesajlar ise hizmet alamayan yoksul kesimin nasıl elverişsiz koşullarda temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları ve yüksek fiyatlara su satan karaborsacılara teslim olduklarını vurgulamaktadır.

Kutu 5. Su ticareti

*18 yıl önce Evren mahallesine taşındık. Şehir suyu şebekemiz var ama haftada veya 2 haftada bir gün ve 12 saat akıyor. Mahalledeki çeşmeden su taşıyoruz. Yaz aylarında su tüketimi çok olduğu için su satın almak zorunda kalıyoruz. Bu işin ticaretini yapanlar var. Tankerlerle mahalleye su getirip satıyorlar petrol gibi.

Kutu 6. Su ve ekonomi

*Şişe suyu çok pahalı satın alamıyoruz. Musluklardan akan su da çok sağlıklı değil. Parası olan sağlıklı suyu satın alıp içebilirken, bizim gibi parasız insanların sağlıksız musluk suyu içmesi hiç adil değil.

Su mesajlarının yanısıra Şanlıurfa'da yapılan "su anketi"² de bölgenin su ve su ile ilgili altyapı ve kurumsal problemlerini Bölge'de yaşayanların görüşleri ile birlikte yansıtmaktadır. Su anketinin değerlendirilmesi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

2 "Su Anketi" GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından 22 Mart 2002 Dünya Su Günü'nde Şanlıurfa Harran Üniversitesi'nde yapılan panele katılan Bölge'de yaşayan 78 kişiye yapılmıştır. Ankete cevap verenlerin %36'sını akademisyenler, %35'ini öğrenciler, %15'ini kamu çalışanları, %14'ünü ise diğerleri oluşturmaktadır.

Anketi yanıtlayanlardan % 82'si musluk suyuna ulaşabildiklerini ve bu suyun yeterli olduğunu, %9'u ise musluk suyuna ulaştıklarını ancak bunun yeterli olmadığını, diğer %9'u ise musluk suyuna ulaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Anketi yanıtlayanlardan %92'si kullandıkları suyun içmek için ya da yemekte kullanmak için temiz ve güvenli olmadığını söylemişlerdir. Suyun düşük kalitesi, kireç oranının fazlalığı, suyun bulanık ve kokulu olması ve yeraltı su şebekesinin eski ve paslı olması ile tanımlanmış. Bu sorunlar karşısında kapalı şişedeki hazır suların ya da su arıtıcıların kullanıldığı belirtilmiştir.

Anketi yanıtlayanların %85'i yaşadıkları yerde kanalizasyon olduğunu %15'i ise kanalizasyonu dışarıya (yeraltına, çukura, tarlaya, dereye) attıklarını ifade etmişlerdir. Kanalizasyonları olduğunu söyleyenlerden % 60'ı ise bu konuda problem yaşadıklarını söylemişlerdir. Bu problemler;

- şebeke tıkanıklıkları,
- kanalizasyon şebekesinin yetersizliği, yağışlı zamanlarda taşması,
- arıtma tesisinin olmayışı,
- içme suyuna kanalizasyon karışması,
- kanalizasyon sularının açıktan akması,
- kanalizasyon sularının sebze sulama amacı ile kullanılması,
- koku, görüntü ve sağlık problemleri yaratması olarak tanımlanmıştır.

Anketi yanıtlayanların %80'i evleri için su taşımadıklarını, %10'u evleri için su taşıdıklarını, diğer %10'u ise içme suyunu taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Anketi yanıtlayanların hemen hemen hepsi su taşımanın çok ilkel bir yöntem olduğunu ve suya erişimin insanın temel haklarından biri olduğunu ifade etmişlerdir.

Anketi yanıtlayanlar yaşadıkları yerde, tifo tifüs, kolera, sarılık, dizanteri, ishal, hepatit A, böbreklerde taş, bolimus, shistozomiozi gibi hastalıkların varlığından söz etmişler, bu hastalıkların da genel olarak yaz aylarında artış gösterdiğini ve çocuklarda daha sık rastlandığını söylemişlerdir.

Bu hastalıklara karşı önlem olarak söylenenler;

- şebeke suyunun kaynatılması
- suya klor karıştırılması
- kapalı şişelerdeki içme suyunun kullanımı
- ilaç kullanımı

Anketi yanıtlayanlardan %56'sı su ile ilgili tesislerle ilgili problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Vurgulanan problemler;

- baraj suyunun arıtılmadan şehir şebekesine verilmesi
- atık su ve içme suyu tesislerinin yetersizliği
- tesislerden güvenli ve temiz su elde edilememesi
- su arıtma tesisi sayısı azlığı
- klorlamanın bazen yetersiz olması
- belediyenin sağladığı suyun güvenli olmaması
- dağıtım şebekesinin yetersizliği

Anketi cevaplayanların %25'i su ile ilgili kuruluşlarla ilgili bilgilerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Su ile ilgili kuruluşlarla ilgili düşüncelerini aktaranların değindikleri noktalardan bazıları şöyledir;

- belediyeler içme ve kullanma suyu temininde daha etkin olmalı
- kurumlar koordineli çalışmalı
- temizliğe daha fazla kaynak ayrılmalı
- daha fazla yatırım yapılmalı
- kamuoyu bilgilendirilmelidir

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin Etkileri

Türkiye yüzölçümü ve nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, önce su kaynaklarının geliştirilmesini amaçlayan bir mühendislik projesi olarak başlayan, daha sonra çok sektörlü, entegre, bölgesel bir yatırım programı olarak ele alınan GAP, günümüzde insan odaklı sürdürülebilir bir kalkınma projesi olarak yürütülmektedir (GAP-BKİ, 2001).

Çok sektörlü, entegre, bölgesel bir yatırım programı olarak ele alınması, su ve su ile ilişkili altyapı problemlerinin çözümüne yönelik alt projeleri gündeme getirmiştir. Halen devam etmekte olan İnşaat ve Altyapı Çalışmaları³, GAP Kentsel Sanitasyon ve Planlama Projesi⁴, GAP Bölgesi Halk Sağlığı Projesi⁵ bu projelere aittir.

GAP Bölgesi'nde 1989 yılında içmesuyu şebekesine sahip belediye sayısı %8 iken, 1992 yılında %24 ve 1999 yılı verilerine göre ise %40'a ulaşmıştır (1997 yılında içmesuyu şebekesi Türkiye ortalaması

%66'dır). Halen belediyelerin %30'unda içme suyu teminine yönelik inşaatlar devam ettirilmektedir. 2010 yılında bölgenin tüm içme suyu şebekesinin bitirilmesi planlanmıştır (GAP-BKİ, 2000).

2001 yılı itibarıyla; GAP Bölgesi'ndeki 196 belediyeden 119'una en az bir kere içme suyu tesisi götürüldüğü, 25inde etüd çalışmalarının devam ettiği, 43 belediyenin yatırım programında yer aldığı; 32 belediyenin henüz hiç ele alınmadığı belirlenmiştir (İller Bankası, 2001). Ancak, içme suyu inşaatı tamamlanmış pekçok belediyede, tahminlerin üzerinde nüfus artışı olmuş ve ihtiyaçlar artmıştır.

GAP Bölgesi'nde kanalizasyon sistemleri ve arıtma tesislerine ait çalışmalarda ise çok ilerleme kaydedilememiştir. 1992 yılında belediyelerin kanalizasyon şebekesi belediye sayısına göre %2

3 İnşaat ve Altyapı Çalışmaları; kentlerde, altyapı yapımına ağırlık verilmesi, içme ve kullanma suyu, kanalizasyon, arıtma katı atık, ve elektrik altyapısının iyileştirilmesi ve bu altyapının önümüzdeki 15-20 yılda gerçekleştirilmesi beklenen kentsel nüfus patlamasının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanıp uygulanması çalışmalarını kapsamaktadır.

4 GAP Kentsel Sanitasyon ve Planlama Projesi; GAP Bölgesi'nin sosyo-ekonomik yapısını geliştirmek için, entegre planlamanın gereği olarak; kalkınma ile ilgili kentsel altyapının hızlı kentleşme süreci sonucunda artan kentsel talebe göre yetersiz kalmaması, kırsal ve kentsel altyapının iyileştirilmesi yönünde temel çözümlerin geliştirilmesi ve kentsel altyapı tesislerinin daha iyi işletilmesi yönünde proje kapsamındaki belediyelerin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesini amaçlamaktadır.

5 GAP Bölgesi Halk Sağlığı Projesi; bir araştırma projesi olarak GAP illerinde mevcut sağlık sorunlarının önüne geçebilmek için, sağlık hizmetlerinin durumu, bulaşıcı hastalıklar, paraziter hastalıklar, çocuk sağlığı, mevsimlik gıçler vb. gibi konuları kapsamaktadır.

oranında sağlanmışken bu rakam 2000 yılı verilerine göre %3'e ulaşmıştır. Halen belediyelerin %10'unda inşaatlar devam etmektedir. 1997 yılı nüfus sayımı kullanılarak yapılan çalışma sonucunda 2001 yılında GAP Bölgesi'nde %11'inin kanalizasyon şebekesi tamamlanmış, %60'ı ile ilgili çalışmalar devam etmekte, %29'u ile ilgili hiçbir çalışma olmadığı belirlenmiştir (GAP-BKİ, 2000).

GAP ile birlikte Bölge'nin altyapısında sağlanan görece iyileşmeye rağmen mevcut ve yeni projesi tamamlanmış kentsel su sistemlerinin büyük kısmı, finansman ve eleman yetersizliği nedeniyle iyi işletilememekte; bakım ve onarım hizmetlerinin yeterince yerine getirilememesi şebeke arızalarını ve şebeke kayıplarını arttırmaktadır.

Kurumsal olarak yerel yönetimler, merkezi hükümetin çeşitli organlarının belirlenen esaslar çerçevesinde hazırlanan kentsel altyapı planlarının işletim ve bakımından sorumludurlar. Ancak birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi kentsel altyapı hizmetlerinin sunumunda yaşanan birçok soruna temel teşkil eden yerinden yönetim anlayışının, ülkemizde de yeterince uygulanmadığı görülmektedir.

GAP Bölgesi'nin kentsel alanlarında yaşayan nüfusun içme, kullanma suyu, kanalizasyon ve atık su ile ilgili mevcut durumun teknik ve mali açılarından değerlendirilmesi ve etkin bir yönetim anlayışının geliştirilebilmesi için, kentsel altyapı planlama sürecinde yer alan merkezi hükümet ve yerel yönetimlerle birlikte özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin bölge insanının katılımı ile birlikte çözüm üretmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Kentsel alanlarda su kaynaklarının yönetimi için birlikte planlanmış bir strateji gereklidir. Kentsel su kalitesi, kullanım, politika ve suyun yönetildiği program/proje koşulları çerçevesinde bir 'mevcut durum raporu' geliştirilmelidir. Mahalle ya da kent ölçeğinde suyun kullanımı ile ilgili eğilimler izlenmeli ve problemin boyutlarını anlamak için karşılaştırmalı analizler yapılmalıdır. Su konuları sağlık, gıda güvenliği, yoksulluk, eğitim vb. diğer kentsel problemlerle, ilişkilendirilmelidir.

Kentsel projeler ve planlar her zaman yoksulluğun azaltılmasını amaçlayan bir biçimde tasarlanmamaktadır. Ancak yoksulluk hedefli kentsel su, altyapı ve sağlık koruma projeleri kentsel yoksulluğun azaltılması için çok önemlidir. Burada iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bütüncül kentsel kalkınma projeleri (gecekondü bölgelerinin islah projeleri gibi) ile temel hizmetlerin biri ya da birkaçında iyileştirme projeleri. Birinci yaklaşımda, yenileme çalışmalarından en önemlileri, temiz su temini, kanalizasyon, katı atık toplama gibi hizmetleri içeren bir altyapı paketinin sağlanması ile hedeflenen toplumun refah düzeyini arttırmaktır. Fiziksel iyileştirmenin yanı sıra, gelir getirici faaliyetlerin yaratılması, sağlık birimleri, eğitim birimleri ve toplum merkezlerin de bu paket içine dahil edilmektedir. Diğer yaklaşım ise temel hizmetlerden birinden veya birkaçından yoksun kentte yaşayanların mümkün olduğunca büyük bir bölümüne ulaşarak iyileşme sağlamaktır. Burada hedef grup belirli bölgeler ya da gruplar değil, temel hizmetlerden biri ya da birkaçından yoksun kentlilerdir. Bu iki yaklaşımdan birini seçmek toplumun talebine, hizmetler için değer ödeme isteğinin var olup olmadığına, maliyet ve tasarım koşullarına (yerleşimlerin fiziksel durumu) ve kurumsal ortama (belediyelerin kapasitesi, sivil toplum örgütlerinin etkinliği, diğer kurumların bütüncül bir gelişme programını gerçekleştirebilme kabiliyetlerine) göre değişebilir.

Yoksulluğun ortadan kaldırılması için altyapı tesislerinin artırılması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gereklidir. Geri kalmış bölgeler için özel bir "altyapı yatırımları stratejisi" oluşturulmalıdır. Bu strateji içerisinde fiziki (maddi) altyapı, kurumsal altyapı ve personel altyapısı ile ilgili olarak strateji ve aksiyon önerileri ortaya konulmalıdır. Yoksulluğun ağır yükünü taşımakta olan

bölgelere yardım etmeleri için, resmi ve özel sektörleri, daha gelişmiş bölgeleri, eğitim kurumlarını ve akademik kurumları ve hükümetlerle bağlantısı olmayan örgütleri seferber etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akder H. (2002) 'Water and Poverty', O. Ünver ve Rajiv K. Gupta (der.) *Water Resources Management: Cross-Cutting Issues* içinde, Ankara METU Press.

Anadolu Üniversitesi (2001) *Bölge Kalkınma Planı, Eğitim Planlaması Çalışması*.

Birleşmiş Milletler (1995) *Kopenhag Toplumsal Kalkınma Deklarasyonu Ve Eylem Programı*, 20-22 Ekim 1995.

Birleşmiş Milletler (1996) *Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Strateji ve Eylemler*.

DPT (2000) "İçmesuyu, Kanalizasyon, Arıtma Sistemleri ve Katı Atık Denetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

Erten, M.; Ceylan, A.; Özcan, M. (1996) *Güneydoğu Anadolu'nun Sorunları: Halk Sağlığı Gezici Seminer Raporu*.

GAP-BKİ (2000) *Kentsel ve Kırsal Alan Mevcut Altyapı Durumu Raporu*, Kasım 2000, Ankara.

_____, (2001) *Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum*, GAP-BKİ, Ankara.

_____, (2002b) "Kentsel Su ve Atık Su Yönetimi" Ulusal Çalıştay 2002 GAP-ÜİK-IWRA Ulusal Çalıştay Hazırlık Çalışması, 11 Mart 2002.

DİE (1994) *Hanehalkı Gelir Araştırması*, Ankara.

_____, 1998. *Elektrik, Gaz ve su İstatistikleri*, Ankara.

_____, 1999. *İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler*, Ankara.

İller Bankası (2001) *Belediyeler Bazında İçmesuyu Faaliyet Raporu*.

Srinivas H. (2002) "An Integrated Urban Water Strategy".

World Bank (2002) *Water Resources Sector Strategy Paper*, Draft of March 2002.

YOKSULLUĞU “SOSYAL RİSKİ AZALTMA PROJESİ” İLE ÖNLEMELER YERİNE “AVRUPA SOSYAL ve KENTSEL ŞARTLARI” İLE PLANLAMA EYLEMİNE YÖNELMEK

İbrahim CILGA

Disiplinler arası bu kolokyumda, özellikle sosyal çalışma bilim çevresi olarak sosyal riski azaltma projesiyle, “yoksullukla baş etme” konusunda son dönemin önemli bir alanı olan, ancak kamuoyunda çok fazla öne çıkmayan bir alanı tanıtmak istiyorum.

Özellikle son ekonomik krizle baş etme süreci içinde, IMF’yle olan ilişkiler kapsamında, ekonomiyi yeniden güçlendirme programı ortaya çıktı. Ekonomiyi yeniden güçlendirme programı özünde, Türkiye’de gelişen, geliştirilen bir ekonomik krizin ve bunun ortaya çıkardığı boşlukların ödenmesiyle ilgili sorunların çözümüne dönük makro ekonomik dengeleri gözetken, daha çok IMF’nin kendi politikaları doğrultusunda oluşturulmuş, Türkiye’nin küresel ekonomiye uyum ve borç çevirme kapasitesini artırmaya dönük bir paketti. Bu programa yönelik olarak yapılan eleştirilerin başında, özellikle güçlü ekonomiye geçiş programı üzerine yapılan tüm değerlendirmelerde, bağımsız sosyal bilimci çevre tarafından da dile getirilen eleştiri sosyal boyutunun eksik olduğu gelmektedir. Sosyal devlet uygulamalarının böyle bir ekonomik kriz içinde eksik bırakıldığı doğrultusunda hem programın bütününe ilişkin, hem de sosyal alana ilişkin büyük yapısal eleştiriler yapılmaktadır. Ben sunuşumda daha çok sosyal boyuta ilişkin bir pencereyi sizinle paylaşacağım. Ama o bütünlüğün içinde 2001 Mayıs ayında özellikle ekonomik yeniden yapılandırma programının yarattığı etkiler, yoksullaşma süreci içinde ortaya çıkan yeni bir proje oldu. Bu proje IMF’yle değil, Dünya Bankası’yla beraber gerçekleştirildi. Özellikle sosyal boyutunun eksikliğine dönük olarak Kemal Derviş ve Hasan Gemici’nin ortaklaşa hazırladığı ve Dünya Bankası’na sundukları bir proje, Türkiye’de sosyal riski azaltma projesi olarak ortaya çıktı. Bu proje, aslında kamuoyunda ekonomiyi yeniden yapılandırma programının bir sosyal boyutu olarak geliştirilmişti. Bu bütünlük içinde algılanması ve tartışılması gereken konu, bütünlükten yoksun bir biçimde, daha dar bir alanda gündeme geldi. Aslında bu proje, büyük ölçüde, Kemal Derviş ve Hasan Gemici’nin birlikte hazırladıkları ve Dünya Bankası’na gönderilen proje mektubunda ekonomik kriz sürecinde bir sosyal reform paketi olarak sunuldu. Bu çerçevede de özellikle yaşanan ekonomik kriz sürecinde, toplumda ortaya çıkan yoksullukla baş etmeyi sağlayacak belli önlemleri içeren bir proje deseni üzerinde uygulanabilir bir çerçevede çeşitli anlaşmaların yapıldığını görüyoruz. Aslında bu açıdan bakıldığında zaman, sosyal riski azaltma projesini, bir kere ekonomik paketin sosyal boyutu olarak algılamak gerekmektedir. Ekonomik, sosyal, siyasal kriz sürecinde, aslında IMF’nin ve Dünya Bankası’nın daha önce Güney Amerika ülkelerinde ve Hindistan’da uyguladığı bir projenin çerçevesi, 2 aylık bir hazırlık sürecinin ardından Türkiye’de de aynı anlayışla, aynı deseni uyarlanarak gündeme getirildi. Türkiye’de sosyal riski azaltma projesi üzerine bir değerlendirmeyi kısaca yapıp, o doğrultuda bu proje Türkiye’de gerçekten sosyal riski azaltabilecek bir içeriğe sahip mi?, değil mi? Neleri içeriyor ve onun yerine neler ortaya konulmalı? Gibi konuların sorgulanması ve tartışılması gerekiyor.

Aslında ben hemen sona dönerek, bu tartışmalarda şunu da öne çıkarmaya çaba göstermek istiyorum: Türkiye 1950’lerden beri Avrupa Konseyi üyesidir. Avrupa Birliği’ne yöneldiğimiz bir süreçte aslında Türkiye, Avrupa Konseyi’nin 50’lerden beri üyesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni kabul eden bir devlettir; bu konuda hiçbir yasal düzenlemeye gerek yoktur. Bu doğrultuda Av-

rupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne bağlı olarak, Avrupa Sosyal Şartı'nı da hazırlığından beri izlemiş, tarafı olmuş ve geç de olsa 1989 yılında bunu Parlamentosundan geçirerek bir ulusal yasa değerinde nitelik kazandırmıştır.

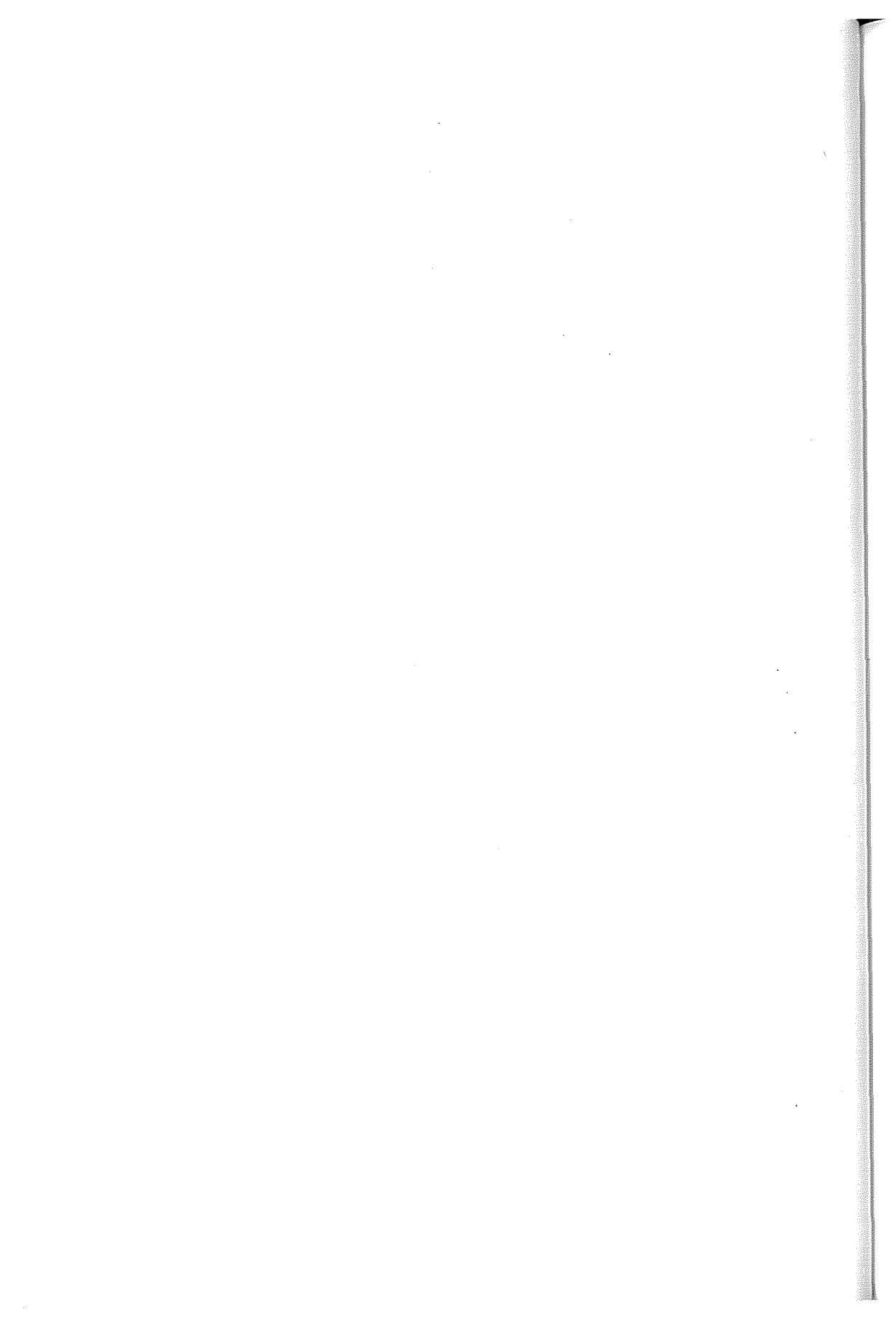
İkinci boyutuyla, Avrupa Kentsel Şartı da, yine Avrupa Konseyi sürecinde ortaya çıkmıştır ve kentsel yönetimin ve kentsel sosyal hizmetlerin organize edilmesinde bir bütüncül anlayışı içermektedir. Kent kültürünün, kent yapısının daha çağdaş, katılımcı, demokratik bir yapıda, çok yönlü olarak organize edilmesini gerektiren ve kısa dönemde konjonktürel olarak yaşanacak ekonomik risklerle de baş edebilecek bir kent yönetimini, kentsel sosyal hizmetleri gündeme getiren boyutları da içermektedir. Türkiye'nin devresel olarak yaşadığı ekonomik kriz döneminde, aslında tarihsel olarak uzun bir dönemdir elinde bulunan bu tür yasa değerinde araçlar var. Özellikle bu doğrultuda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine bağlı olarak Avrupa Sosyal Şartı, demokratik, laik, çağdaş, katılımcı bir devlet yapısının oluşturulması ve sosyal devleti çok yönlü olarak güçlendirecek bir sistemin devlet yapısı içinde organize edilmesi ve devletin toplum için sosyal araçların ve aygıtların oluşturulmasına olanak veren bir metin olarak karşımızda duruyor. Avrupa Kentsel Şartı, bu bağlamda, merkezi yönetim kadar yerinden yönetim ilkeleri doğrultusunda kentsel yönetimin Türkiye'de yeniden yapılanması için çağdaş bir belge olarak gündemde duruyor. Bu tür belgeler yerine ekonomik kriz sürecinde IMF'yle yapılan ekonomiyi yeniden yapılandırma programı bağlamında, özellikle Güney Amerika Ülkelerinde uygulanan Dünya Bankası deneyimlerini Türkiye'ye taşıyan ve çağdaş bir devlet yapısının, çoğulcu bir demokratik toplum düzeninin ve sosyal devlet oluşumunu içermeyen öngörülerini olan, daha farklı, daha palyatif, daha sınırlı bir öngörüü içeren bu projenin öne çıkarılması, bu doğrultuda ortaya çıkarılmak istenilen yapılar ve buna bağlı olarak gelişecek uygulamalar yönünden önemli bir paradigma farklılığını içermektedir. Ben, önce giriş olarak konuyu bu çelişkili desen içinde sizlerle paylaşmak istiyorum.

Gerçekten Türkiye'de sosyal riski azaltma projesi-başlığından da anlaşılıyor-sosyal riskin yapısal dinamikleri ve bununla baş etme mekanizmalarını yapısal, sistemci, bütüncü ve disiplinler arası olarak ele alan bir düzeni, düzenlemeyi ve sistem oluşumunu içermemektedir. Bu daha çok sosyal kalkınma, sosyal korunma ve cinsiyet ayrımcılığını temel alan, yoksulluğu azaltmayı öngören bir anlayışla düzenlenmiştir. Bu doğrultuda özellikle kısa dönemde projeyi geliştirmekteki hedef, sosyal riski azaltma düşüncesidir. Ama nasıl bir risk? Krizin etkilediği en alttaki kalabalık aileli profilini tanımlayıp, o doğrultuda onlara para, sosyal hizmetler sunmak yerine, daha çok fon oluşturarak, bu fondan kısa dönemde acil kaynak aktarımını sağlayan bir mantığı içeriyor. Bunun örneklerini okul başlangıcında 1,5 milyon kişiye 50 milyon TL.'lik eğitim-öğretim yardımı yapılması ve öğrencilere süt dağıtılması biçimindeki uygulamalarla gördük. Bu bağlamda, belli toprak miktarlarına göre tarımsal kesime yapılması düşünülen doğrudan yardım, belli parasal kaynakların kırsal alana acil olarak, plansız, programsız ve üretime ya da nereye döneceği kontrol edilmeden aktarılmasını içeren bir uygulamadır ve bu yolla sosyal riski azaltmaya dönük bir çabaya yönelmektedir. Amaç, krizin etkilediği en yoksul kesimi, onun yaşadığı temel sorunlar göz önünde bulundurularak bir emniyet ve güvenlik ağı içinde tutmaktır. Bu ağ sayesinde bu kesim için adeta bir trampolin etkisi yaratılması, kendi kavramlaştırmasıyla bir alt tabakadan daha yüksek gelir tabakasına tırmanma şeridi oluşturarak parasal destekle böyle bir ilerleme olanağı sağlayan bir yardım sisteminin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda "deprem sonrası AKUT benzeri uygulamalar yolu gibi, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları yoluyla hızlı bir mücadeleye girişip en uçta, kalabalık ve krizden en çok etkilenmiş ailelere belli ayni ve nakdi yardımlar yapılabilir mi?" mantığı üzerine kurgulanmış bir projedir. Bu öngörülerini tabii ki işlemedi. Proje kaynakları hâlâ Türkiye'ye gelmedi. 500 milyon dolarlık bir proje kaynağının 2001 yılında Türkiye'ye geleceği kamuoyuna yansıtılmıştı. Bu etik açıdan, bağımsız ulus-devlet yapısı açısından son derece onur kırıcı bir gelişme olarak kamuoyunda ve basında ilgili birim çevrelerince değerlendirildi.

Proje, sosyal riski azaltmak açısından hızlı bir mücadeleyi öngörüyor. Aslında bu tür uygulamalar, Arjantin’de, Ekvator’da, Hindistan’da yapılmış, ancak, hızlı mücadeleyi sağlayabilecek kapasite az gelişmiş ülkelerde bulunmadığı için, yani mali kaynak, etkili bir kurumsal ağ eksikliği ve yeterince gelişmemiş bir sosyal güvenlik sistemi gibi nedenlerle başarısız olmuştur. Gerekli kaynakların yurtdışından aktarılma olasılığı olduğu halde aktarılmadığı, krizin kısa dönemli etkileriyle yoksulların çok yönlü çelişkileri yaşadığı ve bunlarla baş edemediği, üstelik yeni çelişkiler içine girdiği bir dönemde bu projeler etkili olmamıştır. Bu projeler, daha çok toplumsal, ulusal düzeyde çözüm mekanizmalarını üretebilecek bağımsız karar organlarının işleminin önünü tıkayan bir işlevi de beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda bu proje, Türkiye’de sosyal güvenlik, sosyal yardım ve hizmetler sistemlerini yeniden yapılandırılan bir model öngörüsüyle sunulmamaktadır. Sosyal devleti güçlendiren, merkezi yönetimi sosyal devletin nitelikleri ve işlevleri doğrultusunda, demokrasi kültürü, insan hakları, temel hak ve özgürlükleri, sosyal ekonomik hakları geliştiren bir işlevselliğe ve yapıya dönüşümü öngörmemektedir. Daha çok Dünya Bankası’nın klasik bir kaynak aktarım mantığı içinde, dar bir mantıkla öne çıkmaktadır. Batı Avrupa’nın 20. Yüzyılda, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya attığı sosyal hukuk devleti ve refah devletinin temel düşüncelerini, kurumlarını ve uygulamalarını Türkiye’de gerçekleştirecek olan modelleri destekleyecek, üretebilecek bir sosyal reform niteliği de taşımamaktadır.

Kurumsal güçlendirme öngörüsü, daha çok Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonunun bir genel müdürlük biçiminde yeniden düzenlenmesini ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun da bilgisayar ağına geçirilmesini içermektedir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın uygulamalarından da bildiğimiz gibi bu bilgisayar ağının 3 yıl içinde değiştirilmesi gerekiyor. Bu tür bir kurumsal kalkınma öngörüsü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nu yeni bir yapıya kavuşturmadan, sadece bilgisayar ağı oluşturulması, teknolojisi kapasitesinin artırılması ve bu yönde personel eğitimi verilmesini içermektedir. Bunun gerçekleştirilmesine ilişkin olarak 100 ila 500 milyon dolar arasında değişen yatırım yapılması planlanmaktadır. Öngörülen bu mali kaynak Türkiye’ye henüz gelmedi. Neden? Çünkü, Dünya Bankası’nın bir önkoşul olarak öne sürdüğü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün kurulması geçen hükümetin uygulamaları içerisinde gerçekleşmedi. Daha önce, Özal döneminde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nın kurulması gündeme gelmişti. Bununla önerilen model Türkiye’de sosyal devleti güçlendiren değil, aksine mevcut oluşumları farklı yerlere götüren bir sürece yol açmıştır. Bunun eleştirisini yapmadan, mevcut kurumların fon kaynaklarıyla yetinen ve kamuoyuna da daha çok palatyatif tedbirler olarak yansıyan uygulamalarla, sosyal riski azaltma uygulamalarını bu proje çerçevesinde yansıtmıştır. Aslında ortada bir proje var, ama Türkiye’ye aktarılmayan bir kaynak da var. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı 1983-84’den beri yaptığı gibi, kendi ulusal kaynaklarıyla yoksullukla baş edememe sorunlarını da yaşayarak bu konuda aynı, nakdi yardımları eskiden olduğu gibi yapmaktadır. İlgili proje kapsamında, Türkiye’deki vakıflarda görev yapmak üzere sosyal çalışmacı, psikolog, iktisatçı ve işletmecilerden oluşan 400 kişilik personel alımı yapılmıştır. Ancak, bu elemanlar ne yapacaklarını bilmemekte ve sosyal riski azaltma projesi bir yerde durmaktadır.

Sosyal alanı düzeltebilecek proje öngörüsü olmayan Dünya Bankası uygulamaları geçen dönemde yerini aldı. Bu proje 2005 yılını hedefleyen bir uygulama perspektifine sahip ancak bu projenin geleceği açısından belli belirsizlikler söz konusudur.

YOKSULLUĞUN YÖNETİMİ

L. Yıldız TOKMAN

Tarih boyunca kentleşme ekonomik ve sosyal gelişmeyle, eğitim sağlık ve sosyal servislere ulaşma kolaylığıyla, kültürel ve politik alanlara katılımı özdeşleştirilmiştir. Kentler sanayi ve ticaretin olduğu kadar medeniyetin öncüsü olmuşlardır. Bununla birlikte, dünyadaki kentli nüfusun büyük bir kesimi yoksulluk içinde yaşamaktadır. Planlama ve yönetme yoksunluğu, yatırım ve teknoloji yoksunluğu, sosyal ve ekonomik fırsat yoksunluğu yoksulluğu doğurmaktadır.

Bildiride konuya ilişkin yasal yönetsel ve finansal düzenlemeler Uluslararası ve Ulusal yaklaşımlar çerçevesinde incelenmiştir.

ULUSLARARASI YAKLAŞIM

HABİTAT II

Hedef ve ilkeler

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II 'nin iki ana teması, 'Herkes yeterli barınak' ve 'Kentleşen bir dünyada sürdürülebilir insan yerleşmelerinin gelişmesi' dir. Habitat Gündemi, ortak amaçlar, ilkeler, ve taahhütler çerçevesinde herkesin yeterli barınağa, sağlıklı ve güvenli bir çevreye, temel hizmetlere, verimli istihdam olanaklarına" sahip olduğu, geleceğin sürdürülebilir insan yerleşmelerinin vizyonunu çizen uluslararası bir çağrıdır.

Bugün, yarısı kentsel alanlarda yaşayan dünya nüfusunun, artan yoksulluk ve mekansal, sosyal ekonomik, kültürel, her türlü yaşam olanağı yoksunluğuyla karşı karşıya olduğunu vurgulayan Habitat gündemi yoksulluğun yokedilmesini sürdürülebilir insan yerleşimleri için gerekli görmektedir.

'Yoksulluğun yokedilmesi-kökünün kazınması' ilkesi Dünya Sosyal Gelişme Zirvesi'nde Kopenhag 1995'te benimsenen çerçeveye ve diğer büyük Birleşmiş Milletler konferanslarının sonuçlarına dayanmakta olup, sosyo-ekonomik ve mekansal eşitliğe ilişkin temel hedefleri aşağıdaki gibidir:

Sosyo-Ekonomik Eşitliğe İlişkin Temel Hedefler: Başta yoksullar, korunmasız ve muhtaç grupların mensupları olmak üzere, özellikle de yoksulluğun yakıcı bir sorun haline geldiği gelişmekte olan ülkelerde, herkesin temel gereksinmelerinin karşılanmasını, aynı zamanda da, bütün kadın ve erkeklerin serbestçe seçilmiş üretken çalışma, istihdam ve sürdürülebilir geçim kaynaklarına kavuşmasını sağlamak.

Mekansal Eşitliğe İlişkin Temel Hedefler: Herkes için arsa ve kentsel servislere eşit erişim olanağını sağlayacak, sosyal açıdan bütünleşmiş insan yerleşimlerini teşvik etmek, ayrımcılık ve diğer dışlayıcı politika ve uygulamalara karşı savaşmak, konut, ulaşım, istihdam olanakları, çevre koşulları ve toplumsal hizmetler konusunda kent ve bölge planlamasını bütünleştirmek, gecekondu bölgelerinde iyileştirme çalışmaları yapmak, coğrafi açıdan dengeli bir yerleşim düzeni oluşmasını teşvik etmek.

TAAHHÜTLER

HABİTAT II'de tüm devletlerin ortak amaçları gerçekleştirmek için kabul ettiği taahhütler, şu başlıklar altında toplanmıştır:

- * herkese yeterli barınak
- * sürdürülebilir insan yerleşimleri
- * yapabilir kılma ve katılım
- * cinsler arasında eşitlik
- * konutların ve insan yerleşimlerinin finansmanı
- * uluslararası işbirliği
- * ilerlemelerin değerlendirilmesi

Bu taahhütler yerine getirilirken, yoksullara, evsizlere, kadınlara, yaşlılara, yerlilere sığınmacılara, yerinden edilmiş insanlara, özörlölere, korunmasız ve muhtaç insanlara ve bunların içinde yaşadığı koşul ve gereksinmelere özel önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

KÜRESEL EYLEM PLANI

Küresel Eylem Planı'nın ana stratejisi, yapabilir kılma, şeffaflık, ve katılımıdır. Hükümetlerin bu konudaki çabası özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını yapabilir kılacak, yasal, kurumsal ve finansal çerçevenin oluşturulmasıdır.

İnsan yerleşmelerinde hizmetlerin eşit ve hakça verilmesini ve bu hizmetlerden eşit ve hakça yararlanılmasını özendirmek için yapılabilecek mekansal düzenlemeler şöyle sıralanabilir:

- * temel hizmetlere eşit erişimi ve bu hizmetlerin devamlılığını sağlayacak kentsel politikaları geliştirmek
- * kamu kaynakları gereksinimi ve tanımlanmasında, mekansal planlama ve tasarımda, kentsel altyapı ve sosyal donatının sağlanmasında hakça bir yaklaşımla katılımı özendirmek
- * kültürel açıdan farklı sosyal gruplar arasında bütünleşmeyi kolaylaştırıcı mekanlar sunmak
- * insanların, yerleşmelerinin gelişmesi ile ilgili planlama, karar verme, izleme ve değerlendirmelere katılmalarını sağlamak
- * semt ve mahalle merkezlerinin geliştirilmesini sağlamak
- * yoksullukla savaşıyan yerel ve gönüllü kuruluşları desteklemek

ULUSAL YAKLAŞIM

Yoksullukla mücadelede ulusal yaklaşım, kentleşme ve yoksulluğa ilişkin ulusal göstergelerin belirlendiği, sürekli artan 'kentsel işsizlik oranı', 'kentsel yoksullaşma' ve derinleşen 'gelir uçurumu' gözönünde bulundurularak HABİTAT II Türkiye Ulusal Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, sosyal yardım ve hizmetlere ilişkin yasal, yönetsel ve finansal düzenlemeler çerçevesinde incelenmiştir.

KENTLEŞME, İŞSİZLİK, YOKSULLUK

Türkiyenin sosyal göstergeleri diğer orta gelir düzeyindeki ülkelerden geridir. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik İndeksine göre orta insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasında Türkiye 1995 yılında 69. sırada iken 1999 yılında 86.sıraya düşmüştür

Türkiye 'de işgücüne katılım oranı ortalama %49.2 'dir. (%73.1 erkek, %25.5 kadın). Bu oran kent- sel alanlarda %44.1 (%70.7 erkek, %38.6 kadın) olmaktadır. İşsizlik oranı ise %6.6'dır. Bu oran kentsel alanlarda %8.9'a (%7.9 erkek, %13.1 kadın) yükselmektedir. Eğitimli gençler arasında iş- sizlik oranı %21.70'dir. Bu oran kentsel alanlarda %22.4 (%19.8 erkek, %25.9 kadın) olarak belir- lenmiştir. 2000 yılı son çeyreği ile 2001 yılı son çeyreği arasında geçen dönemde işsizlerin sayısı %32.4 oranında artmıştır.¹

En alt %20'lik hanehalkı grubunun gelir payı 1987 yılında %5.24 iken, 1994 yılında %4.86 olmuş; en üst %20'lik hanehalkı grubunun ortalama gelir payı 1987 yılında %49.9 iken %54.9'a, kentler- de ise %50.9'dan % 57.2 ye yükselmiştir. 1987-1994 döneminde, en alt ile en üst gruplar arasın- daki gelir farkı oranları Türkiye genelinde 9.6'dan 11.2'ye, kentlerde ise 9.4 'ten 11.9'a çıkmıştır.

Gösterge olarak 'Gini katsayısı' alındığında 1987 yılında 0.43 olan katsayının, 1994 yılında 0.49 ol- duğu görülmektedir. Katsayı, kırsal alanlarda aynı kalırken, kentlerde 0.44 'ten, 0.51'e yükselerek, olumsuz yönde bir değişme göstermiştir.

Mutlak yoksulluk oranı kentlerde %4.6, kırsal alanda %11.8, Türkiye genelinde ise yaklaşık %8 olarak verilmektedir. Temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluğa düşme riski oranı %24 'dir.² Aynı verilere dayanarak Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmaya göre mutlak yoksul- luk oranı %7.3'tür. Hane halklarının %31'i, nüfusun ise %36'sı ekonomik savunmasızlık çizgisi al- tında bulunmaktadır (hanehalkı başına yaklaşık 190\$).³

TÜRKİYE ULUSAL RAPORU ve EYLEM PLANI

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı-HABİTAT II kapsamında Ulusal raporlar hazırlanırken sorun alanlarının niceliksel olarak saptanmasında kullanılan 51 kentsel göstergenin ilki "yoksulluk, istihdam ve verimlilik"tir.

Yaklaşık 250 kamu, özel ve sivil toplum kuruluşunun katılım ve katkısıyla hazırlanan Ulusal Eylem Planı'nda saptanan 27 öncelikli konudan biri "mekansal eşitsizliğin bireylerin kaderlerini belirleyiciliğinin azaltılması ve dışlanmışlıklarının önlenmesi açısından mekansal eşitliğin siyasal ve ekonomik kararlarda gözönünde tutulan bir ölçüt haline gelmesi" dir. Bu konu, uluslararası sistem- lere bağımlılıkları ve toplumun yeniden yapılanmasında kritik rol oynamaları nedeniyle genel ve köklü dönüşümlere en fazla bağımlı olan öncelikli konulardandır.

Habitat II Gündemi'nin temel ilkelerinden olan, eşitliğin ve hakça olmanın mekansal eşitliği ve mekanların hakça dağıtımını da kapsadığı, farklı sosyal grupların kendilerini yeniden üretmesinde mekansal farklılaşmaların önemli olduğu, bireyler arasında eşitliğin sağlanmasında öncelikle mekansal birimler arasında ki eşitliğin araçsal bir önem taşıdığı vurgulanmıştır.

Önerilen çözüm, piyasa üstü yeniden dağıtım mekanizmaları oluşturulmasıdır. Bu oluşumda ulus- lararası kuruluşların, devletlerin kuracakları fonların ve finansal sistemlerin karar ölçütlerinin belirlenmesinde bu konuda duyarlılık gösterilmesi gerekmektedir.

1 DİE işgücünün nüfus içinde dağılımı verileri 2000-2001 yılları

2 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

3 Dünya Bankası Dökümanı Rapor No: 22510-TU

Yapılacak işler olarak, kamu hizmetlerinin dağılımında eşitlik ilkesinin uygulanmasını sağlamak için, siyasal süreçten ve sivil toplum kuruluşlarının yaratacağı baskılardan yararlanılması, eşitliğin, değişik ölçeklerdeki plan kararlarında kullanılan temel ölçütlerden biri olması, mekansal farklılaşmayla toplumsal farklılaşmanın ne kadar üst üste düştüğünün araştırılması istenilmektedir

Burada sorumlu aktörler, uluslararası yardım ve finans kuruluşları, merkezi ve yerel yönetimler, Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet İstatistik Enstitüsü, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları ve mahalle örgütleridir.

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

"Sosyal Hizmet ve Yardımlar" konusu Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na altlık oluşturan özel ihtisas komisyonu raporlarından biri olarak ele alınmış ve kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerden oluşan bir grup tarafından geniş katılımlı olarak hazırlanmıştır. Raporunda ve Kalkınma Planında 'yoksulluğa' ilişkin mevcut durum belirlenmesine esas olan sosyo-ekonomik göstergeler gelir dağılımı adaletsizliğini ve 'yoksullaşmayı' göstermektedir. Planda 'Sosyal ve Ekonomik Sektörlerle İlgili Gelişme Hedefleri ve Politikalar' ana bölümü altında, 'Sosyal Refahın Artırılması' alt bölümü, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele, istihdam, çalışma hayatı, sosyal sigorta sistemi, sosyal hizmet ve yardımlar konularını kapsamaktadır

Planla belirlenen amaç, ilke ve politikalar aşağıdaki gibidir:

1. Ekonomik büyümeyi esas alan, mutlak yoksulluğu giderecek, görelî yoksulluğu azaltacak ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştıracak iktisadi ve sosyal politikaların uyum içinde uygulanması,
2. Gelir dağılımının iyileştirilerek yoksulluğun azaltılması ve ekonomik refah artışından toplumun bütün kesimlerinin adil pay alması,
3. Yoksulluğun azaltılması ve muhtaç durumda bulunan kişilere etkin sosyal koruma sağlanması, sosyal hizmetlerin ihtiyaç sahiplerine yaygın etkili ve sürekli bir şekilde ulaştırılması,
4. Sosyal hizmet ve yardım sağlayan kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği sağlanması,
5. Sosyal Hizmetler Ana Planı hazırlanması,
6. Sosyal Yardım Temel Yasası çıkarılması,
7. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin dar gelirlî ve yoksul kesimler için ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasının sağlanması,
8. Bu kesimin konut ihtiyacını gidermeye yönelik projelerin desteklenmesi'dir.

SOSYAL HİZMET ve YARDIMLAR

1982 Anayasası 'Sosyal Güvenlik Hakkı'nı Anayasal bir hak olarak (madde 60), sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gereken sosyal grupları ise "şehit, gazi, dul ve yetimler, sakatlar, yaşlılar, korunmaya muhtaç çocuklar" olarak belirlerken (madde 61) bu alandaki görevlerinin mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getireceği hükmünü koymuştur (madde 65).

Türkiyede sosyal güvenlik sistemi formel sektörde çalışanları kapsayan Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı ve kendi işini kuranları kapsayan Bağkur'dan oluşmuştur. Sosyal güvenlik siste-

mi, formel sektörlerde çalışanlar için emeklilik ve maluliyet durumlarını içerirken, formel sektörde çalışmayanları dışlamaktadır.

Çağdaş bir sosyal güvenlik sisteminin işsizlik ve yoksulluğa karşı koruma oluşturması gerekir. Türkiye’de, mevcut sosyal güvenlik sisteminin tıkanması, işlemez hale gelmesi, hükümetlerin bu alanda değişiklik yapma çabalarına girmesine neden olmuştur (emeklilik yaşının yükseltilmesi, emeklilik sigorta sisteminin sağlık ve işsizlik sigortasından ayrılması ve bireysel emeklilik). 1999 yılında kabul edilen işsizlik sigortasına bugüne değin işlerlik kazandırılmamıştır.

Yasal, yönetsel ve finansal düzenlemelerle oluşturulan sosyal yardım programları, kapsamları açısından çakışan sosyal grupları hedef almakta, örneğin, yaşlı ve özürlü grupların, işsiz ve çalışma yaşında olan gruplara göre sosyal yardım alma şansı daha yüksek olmakta, birden fazla sosyal yardım programından yararlananlar olduğu gibi hiç ulaşamayanlar da bulunmaktadır

Yasal olarak işsizler hiçbir sosyal yardım programına girmemekte, işsizlik sigortasının işlerlik kazanması sorunu çözebilecek gibi gözükse de, informal yada tarım sektöründe çalışanların işsizlik durumlarında yardım alma şansları bulunmamaktadır.

SOSYAL HİZMET ve YARDIMLARIN ÇERÇEVESİNİ OLUŞTURAN ÖNEMLİ YASAL DÜZENLEMELER:

- * 10.07.1976 tarih ve 2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç Güçsüz ve Özürlü Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması” hakkında kanun.
- * 27.05.1983 tarih ve 2828 sayılı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu”.
- * 29.05.1986 tarih ve 3294 sayılı “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu”
- * 29.05.1986 tarih ve 3816 sayılı “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması” hakkında kanun.

SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMAYI TEŞVİK FONU VE VAKIFLARI

3294 sayılı yasanın amacı ‘...fakrî zarîret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gereğinde her ne surette olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş kişilere (3582/16.06.1989 sayılı yasa ile eklendi) yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzii edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek..’ olarak (madde 1) olarak tanımlanmıştır.

Yasanın kapsamı ‘fakrî zarîret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabii olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan-2022 sayılı kanuna göre aylık gelir alan kişiler dahil (3582/16.06.1989 sayılı yasa ile çıkartıldı)- vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim, öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek ,üretken duruma geçirilebilecek kişiler..’ olarak belirlenmiştir (madde 2).

Yasada öngörülen hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi için Başbakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuştur (madde 3). Fonun gelirleri, bütçe ödeneği, diğer fonların %10’u-Bakanlar Kurulu Kararı ile-, trafik para cezasının %50’si, TRT reklam gelirlerinin %30’u ve diğer vergi kesintilerinden oluşmuştur (madde 4).

Fonda toplanan kaynağın dağıtımını ve yasanın amacına uygun çalışmalarını gerçekleştirmek için her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur. Vakıf başkanları illerde vali, ilçelerde kaymakamdır. Vakıf mütevelli heyeti, belediye başkanı, defterdar-malmüdüri, emniyet

amiri, milli eğitim müdürü, sağlık müdürü, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu müdürü, müftü ve vali ya da kaymakamın seçtiği üç hayırsever hemşehriden oluşmaktadır (madde 7).

Vakıfların gelirleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan her ay aktarılan miktar, mahali idare bütçelerinin %2'si, her türlü fitre, zekat vb. yardımlar, işletme iştirak gelirleridir (madde 8).

Fonun çalışma usulü ve esasları ile toplanacak kaynağın Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'na dağıtım esaslarını düzenleyen yönetmelik 17.07.1986 tarih ve 19167 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Başbakan tarafından görevlendirilecek bir Devlet Bakanının başkanlığında Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı, Vakıflar Genel Müdürü ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Müdürü'nden oluşan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu, fonda toplanan kaynakların vakıflara ağırtımında yetkili olup, kararlar Başbakanın onayı ile yürürlüğe girmektedir (madde 3, yönetmelik)

Fonun ve Kurulun sekreteryaz hizmetleri Başbakanlıkça yerine getirilmektedir (madde 4, yönetmelik). İlgili kamu kurumu, Devlet Bakanlığı bünyesinde, personeli farklı kamu kuruluşlarına bağlı yaklaşık 50-70 çalışkanı olan bir genel sekreterlik olarak hizmet vermektedir.

Kurul kararı ve Başbakan onayı ile vakıflara aktarılan fon gelirleri il veya ilçenin gelişmişlik kriteri, nüfusu, yerel halkın yaptığı bağış miktarı, işsizlik durumu ve vakıflar tarafından hazırlanacak projeler gözönünde bulunarak dağıtılmaktadır (madde 8, yönetmelik)

Vakıfları İçişleri Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü denetlemektedir. Fonun yasa ve ilgili yönetmelik ile belirlenen yükümlülükleri daha sonra çıkarılan diğer yasa ve kanun hükmündeki kararnemelerle artırılmıştır.

Fondan, il ve ilçelerde oluşturulan 931 vakıf kanalıyla yardım yapılmaktadır. 2001 yılında yaklaşık 550 trilyon TL harcanmıştır.⁴ Yardımların daha çok o yerin vali ya da kaymakamının inisiyatifine bağlı olarak değişik alanlarda dağıtıldığı görülmektedir. Fon harcamaları:

- * Vakıflara aylık transferler,
 - * Mesleki eğitim ve istihdam projeleri (arıcılık, seracılık, el sanatları vb.),
 - * Yeşil kartlıların ilaç giderleri,
 - * Doğal afet yardımları,
 - * Aile yakacak ve yiyecek yardımları,
 - * Üniversite bursları,
 - * Öğrenci yurtları, huzurevleri vb. yatırım projeleri
- ana başlıkları altında toplanabilir.

DiĞER UYGULAMALAR

3816 sayılı yasa ile 1992 yılında başlanan yeşil kart uygulaması Sağlık Bakanlığı tarafından yönetilmekte, genel sağlık sigorta sistemi oluşturulana kadar geçerli olacak geçici bir çözüm olarak görülmektedir. 1999 yılında 8,7 milyon kişi yeşil kart sahibi olup, en yaygın sosyal yardım uygulamasıdır.⁵

4 bkz. Tablo. SYDTE. Gelir ve Harcamaları 1998-2001, Dünya Bankası Dökümanı s.72

5 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı s.133.

Yasa kapsamına girebilmek için, herhangi bir sosyal güvenlik sistemi kapsamında olmamak, asgari ücretin %30'undan daha az bir gelire sahip olmak, motorlu taşıt dahil mülk sahibi olmamak gerekmektedir. Bunlar sağlık bakım hizmetlerinden ücretsiz yararlanmakta, ancak ilaç yardım kapsamında bulunmamaktadır. İlaç harcamaları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan yapılmaktadır.

2022 sayılı yasa ile 1976 yılından başlayarak yapılan uygulama Emekli Sandığı tarafından yönetilmekte herhangi bir sosyal güvenlik sistemine bağlı olmayan 65 yaş üzerindeki muhtaç kişileri ve %40'tan fazla özürlü olan kişileri kapsamaktadır. 1999 yılında 937.878 kişiye yardım edilmiştir.⁶

2828 sayılı yasa ile 1983 yılında kurulan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kendi bütçesine ve kamu tüzel kişiliğine sahip, Cumhuriyet öncesinde vakıflarla süregelen bir yardımlaşma geleneğinin devamı olarak, Cumhuriyet döneminde çocuklara yönelik sosyal hizmetleri yürütmek üzere yasal çerçevesi çizilen ve kapsamı genişletilen çocuklar, gençler, özürllü, yaşlılar, korunmaya ihtiyaç duyan ailelere bakım ve yardımda bulunan bir kamu kuruluşudur. 364 sosyal hizmet birimi, 97 eğitim kurumu, 77 çocuk yuvası, 50 huzurevi, 48 bakım ve rehabilitasyon merkezi, 36 toplum merkezi, 16 anaokulu, 6 yaşlı bakım evi, 7 kadın sığınma evi, 7 gençlik evi, 16 çocuk ve gençlik merkezi, 1 yetişkin danışma merkezi vardır.⁷

1999 yılı verilerine göre yaklaşık 73000 derneğin %57 'sinin, ve yaklaşık 4000 vakfın %33'nün sosyal yardım ve hizmet amacıyla kurulan sivil toplum kuruluşları olduğu görülmektedir.⁸

KRİZ YAKLAŞIMI

SOSYAL RİSK AZALTMA PROJESİ

Sosyal Risk Azaltma Projesi (*Social Risk Mitigation Project*) 'nin hedefi '*Ekonomik krizin yoksullar üzerindeki etkisini azaltmak, orta ve uzun dönemde sosyal risk azaltma ve önlemeye yönelik kurumsal yapıyı ve yerel girişimleri geliştirici programları desteklemek*' dir.

Proje, 5 yıl süreli olup, başlangıç ve bitiş tarihleri Eylül 2001 ve Aralık 2005'tir. Hükümetin Dünya Bankası'ndan alacağı 500 milyon \$ tutarında karma kredi ile gerçekleştirilecektir. Projenin toplam maliyeti 635 milyon \$ 'dır. Proje sorumlusu kurum, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Genel Sekreterliği, ilgili kurumlar, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Devlet İstatistik Enstitüsü'dür.

PROJENİN DESTEKLEDİĞİ ANA POLİTİKA VE KURUMSAL REFORMLAR

1. Yoksul çocuklu ailelerin sağlık ve eğitim sorununu çözecek bir sosyal güvenlik ağının kurulması,
2. Kamu kaynaklarının verimli kullanımı için sosyal yardım hedeflerinin daha etkin saptanması,
3. Kurumsal yapının güçlendirilmesi,
4. Yoksullara istihdam olanakları yaratılması,

6 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı s.133.

7 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sosyal Hizmetler ve Yardımlaşma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.57-60.

8 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sosyal Hizmetler ve Yardımlaşma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.36.

5. Politika oluşturmaya temel olacak sürekli bir yoksulluk izleme ve değerlendirilme sistemi oluşturulması,

6. Sivil toplum katılımı ile yoksulların güçlendirilmesi olarak belirtilmektedir

Ekonomik krizin sosyal etkilerini belirlemek için, proje öncesi yaptırılan sosyal değerlendirme bulguları bilinen çarpıcı gerçekleri doğrulamaktadır.

Bunlardan bazıları şöyledir:

- * Yoksul ailelerde çocuk emeğinin yaygın olarak kullanılması,
- * Yasal zorunluluğa karşın okul harcamalarını karşılamayarak çocukların okuldan alınması,
- * Yiyecek tüketiminin değişerek azalması,
- * Çok çocuklu aileler,
- * Sosyal sigortası olmayan yalnız yaşayan yaşlılar,
- * Sosyal sigortası olmayan ve/veya çok küçük yaşta çocuğa sahip dul kadınlar,
- * Sosyal sigortası olmayan ve çok sayıda küçük çocuğu olan çalışamaz durumdaki aileleri,
- * Mülkü olmayan kırsal aileler,
- * Gecekonduklarda yaşayan köyleriyle bağlantıları kopmuş ailelerin en yoksul grupları oluşturması.

Ayrıca, Dünya Bankası tarafından sağlanan kaynakla, ODTÜ'ne yoksulluk düzeyi ve hanehalkı tüketim düzeyi, yoksulluk profili, yoksul ve yoksul olmayanların sağlık hizmetlerine erişim durumu, yoksulluk korrelasyonları, sağlık göstergeleri, işgücü ve istihdam bilgilerini içeren bir hanehalkı araştırması yaptırılmaktadır.

PROJE BİLEŞENLERİ⁹

1. Hızlı Müdahale 100 milyon \$

Ekonomik krizden etkilenen en yoksul kesime acil destek verilmesi, 2001 yılında yaklaşık 1 milyon öğrenciye okula devam paketi (giysi, kitap, kırtasiye vb.) ile yeşil kart sahiplerine ilaç ve tıbbi malzeme, mevcut sosyal yardım programlarının genişletilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

2. Kurumsal Geliştirme 36.61 milyon \$

İlgili kamu kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi için, yönetim bilgi sisteminin (MIS), finansal yönetim sisteminin, yoksulluğu izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulması, hanehalkı gelir gider araştırmaları yapılması, yoksulluk haritalarının düzenlenmesi, personel eğitimi ve kamuoyu bilgilendirme kampanyaları yapılacaktır.

3. Koşullu Nakit Transferi 360 milyon \$

Yoksul olanların sağlıklı ve eğitimli çocuklar yetiştirebilmesi için okul bırakma oranını düşürerek, okula devam oranını ve sağlık hizmetlerinden yararlanmayı artırmak amacıyla çocuklu aileleri hedef alacaktır.

⁹ Dünya Bankası Dokümanı, s.21-23

4. Yerel Girişimler 133,85 milyon \$

Yoksullara sürdürülebilir istihdam olanakları sağlamak için istihdam edilebilirlik eğitimi-özellikle kadınlar ve işsiz gençlere yönelik-gelir yaratıcı proje yardımları, sosyal hizmetlerin geliştirilmesi sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte gerçekleştirilecektir.

SONUÇ

Uluslararası ayırım gözetmeksizin dünya kentli nüfusunun nüfusunun büyük bir kesimi yoksulluk içinde yaşamakta, uygarlıkla özdeşleşen kentsel yerleşmeler bu anlamda büyük bir çelişkiyi de içinde barındırmaktadır.

Yoksullukla mücadeleyle ilişkin uluslararası yaklaşım, Habitat II Gündemi'nin 'herkese yeterli barınak' ve 'kentleşen bir dünyada sürdürülebilir insan yerleşmeleri' ana temaları çerçevesinde irdelenmiştir. Eylem Planı'yla öngörülen; kentsel yerleşmelerde hizmetlerin eşit ve hakça dağıtılmasını, ve bu hizmetlerden eşit ve hakça yararlanılmasını sağlayacak, mekansal düzenlemeler, kentsel planlamanın meslek etiği ve temel ilkelerinden farklı bir yaklaşım getirmemektedir

Yoksullukla mücadelede, ulusal yaklaşım, Habitat II Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile sosyal yardım ve hizmetlere ilişkin yasal yönetsel ve finansal düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Ulusal Eylem Planında ki mekansal eşitlik tanımı ve mekansal eşitliğin öncelikli konular arasında incelenmesi, Habitat II Gündemi'nin eşitlik ve hakçalık ilkesine yeni bir bakış getirmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ulusal kamu politikalarını yönlendirici bir öneriler bütünü olarak irdelendiğinde, yoksullukla mücadele konusunun sosyal refahın artırılması çerçevesinde düşüldüğü görülmektedir.Bu bağlamda, işsizliğin azaltılması,sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik politika önerileri içinde mekansal eşitlik kavramına dolaylı olarak değinen tek öneri 'yoksulların sosyal hizmetlere ulaşım kolaylığının sağlanması ve konut ihtiyacını gidermeye yönelik projelerin desteklenmesi'dir. Ulusal Eylem Planı mekansal eşitliğin sağlanması anlamında kalkınma planına yansıdığı söylenemez.

Yoksullukla mücadelede, kökü Osmanlı dönemindeki vakıflara uzanan bir sosyal yardım geleneği sosyal yardım ve hizmetlere ilişkin yasal düzenlemelere yansımıştır. Yoksul, özürlü, yaşlı, çocuk, kadın gibi toplum tarafından korunmaya muhtaç görülen kişiler değişik yasal düzenlemelerle bir anlamda korunma altına alınmaya çalışılmışlardır. Kamu kaynaklarının bu anlamda etkin ve hakça kullanımının, yasal ,yönetsel ve finansal düzenlenmesi yetersiz ve yeniden yapılanmayı gerektirmektedir.

1986 yılında oluşturulan fon yoksullara milli gelirden kaynak transferi olarak olumlu nitelendirilebilirse de kaynağın hakça dağıtımını düzenleyen ölçütler ile yerinde kullanılmasının izleme, değerlendirme ve denetimine ilişkin düzenlemelerin olmaması tüm iyiniyetli yaklaşımlar gibi, her ölçekteki kullanımında, keyfiliği içermektedir.

Sosyal Güvenlik sistemi kapsamına girmeyen kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlanmaları için geçici bir çözüm olarak başlatılan yeşil kart uygulamasının en yaygın uygulama olması bile, kamunun, diğer alanlarda olduğu gibi, bu alanda da yeniden yapılanmasının kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır.

Ekonomik krizin etkilerini azaltmak amacıyla Dünya Bankası Projesi olarak başlatılan yaklaşım, gerçekte kalkınma planıyla bu konuda önerilen politikalardan farklı görülmemekte; ancak kamuoyunda yeterince tartışılmamış olmasının uygulamada sorun yaratabileceği, sivil toplum kuruluşları ve ilgili çevrelerce yeterince katılım sağlanamayacağı nedenleriyle eleştirilmektedir.

İnsan kaynağına verilen önem çerçevesinde çocuklara yönelik sürekli bir sağlık ve eğitim yardım sistemi önermesi, yoksulların istihdamına yönelik yerel proje önerileri, kurumların yeniden yapılandırılması önerisinin bir proje bütünlüğü içinde ele alınması ve kamu yönetiminin uygulamada istekli olması sağlayacağı finansal kaynaktan daha önemli gözükmektedir.

Bu ve benzeri projelerin mesleğimiz açısından en önemli ve eksik yönü mekansal boyutunun olmamasıdır. Yoksullukla mücadeleye yaklaşımda mekansal eşitliğe ilişkin düzenlemeler önemsenmemiş ya da en iyi olasılıkla unutulmuştur.

Burada, ilgili meslek örgütlerinin görevinin; plançıların, konunun aktörleri olarak olayın içinde yer almak için gösterdikleri çabaya destek olmak ve konuya farklı bir yaklaşım getirmek olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

DPT (2001) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sosyal Hizmetler ve Yardımlaşma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 2593-ÖİK605.

DPT (2000) *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*.

Dünya Bankası Dokümanı, Rapor No:22510-TU.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Yönetmeliği, 17.07.1986 tarih ve 19167 sayılı Resmi Gazete.

TOKİ (1999) *Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu*.

TOKİ (1996) *Habitat II Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı*.

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, 14.06.1986 tarih ve 19134 sayılı Resmi Gazete.

3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması hakkında kanun, 3.07.1992 tarih ve 21273 sayılı Resmi Gazete.

ÜÇÜNCÜ OTURUM
Oturum Başkanı: Zekai GÖRGÜLÜ

*Yoksullukla Mücadele:
Yerel Politikalar*

YOKSULLUK VE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ

Mehmet TUNÇER

AMAÇ ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bildiride; kentsel yaşam ve mekan kalitesi ile “Yoksulluk”, “Kent Yoksulluğu” arasındaki ilişki üzerinde durulacak ve “Yerel Yönetim” lerin rolü üzerinde görüş üretilmeye çalışılacaktır.

“Kent Yoksulluğu” sadece ulusal gelirin düşüklüğü ve paylaşımındaki adaletsizliklerden ibaret değildir.

1. Kent Yoksulluğu, mahalle ve sokak ölçeğinden başlanarak “yaşam çevresi”(habitat) kalite ve niteliklerini belirleyen bir tanımlama olmalıdır.
2. Bu kavramda çevresel, görsel, estetik, duygusal kaygı ve niteliklere yönelik öğeler de yer almalıdır.
3. Bu kavramda doğal, kültürel ve tarihsel değerlerin sürdürülebilir korunması ve geliştirilmesine yönelik ilke ve politikalar yer almalıdır.

Özetle, “Kent Yoksulluğu” basit bir gelir ve kente yansımaları olgusu olmaktan öte, bir anlamda, kaynakların düşüncesizce/akılsızca kullanımı, israf edilmesi, belirli bir plan/proje/tasarım disiplini olmadan yoksun, “Kent Politikası” olmaksızın kullanımınıdır.

“Kent Politikası” olgusu ile “Yerel Yönetimler” arasında doğrudan bir ilişki kurularak, yerel yönetimlerin “Kent Yoksulluğu” konusundaki yetki, görev ve sorumlulukları tartışılacaktır.

VARSAYIMLAR VE TEORİK ÇERÇEVE

VARSAYIM 1: “Kent Yoksulluğu” aynı zamanda “Yaşam Çevresi Kalitesi” dir. Bu kavram, kentsel teknik ve sosyal donatı alanlarının yeterliliği ve niteliği ile doğrudan bağlantılıdır ve ölçülebilir.

Kentsel çevrede içme suyu, katı/sıvı atık toplama/bertarafı, arıtma sistemlerinin olup olmaması, elektrik ve tele iletişim, ulaşım sistemlerinin varlığı/yokluğu bu kavramın derecelendirilmesinde kullanılmaktadır.

Eğer tüm altyapı sistemleri iyi kötü işler halde ama kanalizasyon arıtma sistemi, çöp deponisi yok ise o kentte “Kent Yoksulluğu”dan ve sağlıksız bir kent yaşamı ve çevre sorunlarından bahsedilebilir.

Günümüzde pek çok kentte bu sağlıksız yaşam koşulu geçerlidir. Başkent Ankara’da bile çöp deponisi oluşturulamamıştır, Mamak çöplüğünün durumu bilinmektedir.

Deprem, heyelan, su baskını, yangın gibi afetlere karşı örgütlülük düzeyi, önleyici önlemler de “Kentsel Yoksulluk” kavramı içerisinde yer almalıdır.

Teknik donatı nitelik ve niceliği yanı sıra; sosyal donatı alanlarının niteliği ve niceliği de “Kent Yoksulluğu” ve “Yoksulluk” kavramlarının ölçülebilirliğinde bir göstergedir. Örneğin; yeşil alan

standartlarının (kişi/m²) düşüklüğü bir çok kentin (Ankara dahil) kent yoksulluğunun en önemli göstergelerinden biridir. Ayrıca, yeşil alanların nitelik, kalite ve kamusal kullanıma açıklığı gibi göstergelere bakılırsa, insan yaşamında önemi bulunan yeşil alanların standartların ne kadar altında olduğu görülebilir.

VARSAYIM 2 : *“Yaşam Çevresi” ve “Yaşam Kalitesi”; akılcı sürdürülebilir, plan/projelerle, programlarla ve yerel aktörlerin/halkın katılımı sağlanarak artırılabilir: Kentlerde yaşam çevresi ve kalitesinin artırılması ile “Kent Yoksulluğu” ile mücadele edilebilir.*

1. Planlama ve projelendirme çalışmalarının uygulanması esnasında; o yörede yaşayan kişilerin işgücü katkılarının alınması ve iş olanakları yaratılması olasıdır.
2. Her türlü planlama ve projelendirmede, özellikle kentsel tasarım, koruma, sağlıklaştırma, dönüşüm ve çevre düzenlenmesi çalışmalarında nitelikli/niteliksiz işgücüne gereksinim bulunmaktadır.
3. Bu çalışmalar “Yaşam kalitesini” geliştirmeye yönelik olduğu kadar, “Kent yoksulluğu” na da çözüm üretmeyi hedeflemelidir.
4. Yerel projeler, yerel halkın katılımı ve yerel işgücünü seferber ederek, geleneksel imcece yöntemlerine benzer şekilde örgütlenebilir. Sivil Toplum Örgütlerinin katılımı ve katkısı önem taşımaktadır.
5. Bu çalışmalar, “yerel yönetimler” tarafından akılcı bir şekilde tasarlanmalı ve örgütlenmelidir.

VARSAYIM 3 : *Kent Yoksulluğu/yoksulluk ile mücadele etmede “Kent Politikası”, “Kentsel Dönüşüm Plan/Projeleri” ve “Özel Kamusal Projeler” büyük önem taşımaktadır.*

Çünkü, bunlar hem küçük/yerel iş olanakları, hem de Kentsel Dönüşüm, Yenileşme ve Sağlıklaştırma (Islah) sağlarlar.

VARSAYIM 4: Kent yoksulluğu ile mücadele etme, “Sürdürülebilir Kalkınma” strateji ve politikalarının da temel bir alt bileşenidir. Çevre ve kentsel kaynakların planlı ve akılcı (rasyonel) kullanımını, sürdürülebilir kalkınmanın temel öngörülerindendir.

VARSAYIM 5: Sürdürülebilir Kentsel Gelişim/Yenileme/Dönüşüm ve Sağlıklaştırma Politikalarının en önemli tasarlayıcısı ve uygulayıcısı “Yerel Yönetimler” dir. Yerel Yönetimler bu görevlerini yerel halkın, sivil toplum örgütlerinin ve merkezi yönetimin desteğini alarak gerçekleştirebilirler.

Bu bildiride kent yoksulluğu, dolayısı ile yoksulluk ile savaşmada Yerel Yönetimlerin ve bu savaşmada önem taşıyan “Kentsel Dönüşüm Plan ve Projeleri” rolü üzerinde durulacaktır. Bunlar;

1. Portakal Çiçeği Vadisi Dönüşüm Projesi,
2. Ulus, Hacı Bayram Camii Çevre Düzenleme Projesi,

gibi kentin yasal olmayan, ve tarihi kent dokusu gibi yapılaşma ve çöküntü bölgelerinde sosyal-ekonomik sorunlu kesimlerinde ele alınmış ve uygulanmış projelerin incelenmesi hedeflenmektedir.

Bu değerlendirme sonucunda; Yerel Yönetimlerin kent yoksulluğu konusunda yetki, görev ve sorumlulukları irdelenecek ve geliştirilebilecek sonuçlara varılması hedeflenecektir.

TANIMLAR ve ANLAMLARI

1. Merkezden Yönetim ve Yerinden Yönetim

Merkezden yönetim, bir ülkede merkezi yönetimin kamu görevlilerinin daha geniş yetkilere sahip olduğu ve alt kademelerin yetkilerinin ve takdir haklarının azaldığı bir yönetim biçimidir.¹ Eğer Anayasa ve diğer yasalarla, aynı ülke içinde yerel nitelikte ve aynı organlara ve yetkilere sahip kuruluşlara yer verilmiş ise, bu tür yönetim biçimine de yerinden yönetim (adem-i merkeziyet, decentralisation) denilmektedir. Yerinden yönetimde, yerel örgütler ve bunların memurları merkez örgütlerinden emir almazlar, ancak, merkezin belirli sınırlar içinde denetleme yetkileri vardır. Yerel örgütler kararlarını kendileri alırlar, ayrı bütçeleri vardır.

2. Yönetsel Denetleme (İdari Vesayet)

Yerinden yönetim kuruluşların, merkezden yönetim organlarının denetleme yetkileri vardır. Bu yetkiye “İdari Vesayet” denilmektedir. İdari vesayet, devletin yerinden yönetim kuruluşları üzerindeki denetleme yetkisidir. Devlet böylece, yerinden yönetim kuruluşlarının çalışmalarında gerekli yasalara ve kurallara uyulmasını sağlar.

3. Özerklik

Muhtariyet (Autonomie) sözcüğünün tam karşılığı olarak kullanılan özerklik, bir toplumda demokratik hükümet etmenin gerçekleşmesinde ve insan hak ve hürriyetlerin korunmasında bazı kurumlar için temel bir unsur sayılmakta, bazı hizmetlerin bu tür kurumlar aracılığı ile yürütülmesinde, ülke çıkarları yönünden yarar görülmektedir.

“Özerklik”, merkezden yönetimin ve bürokratik çalışmanın sakıncalarını gidermek veya azaltmak için düşünülen bir yönetim biçimidir. Yetkilerin tek elde toplanması, kararların üst düzeylerde merkez organları tarafından alınması, yürütmeyi geciktirmekte ve hizmetleri aksatmaktadır.²

Özerkliğin Sınırı: Özerklik, özerklik tanınan idarelerin etkin kararlar almasını ve ülke çıkarlarına daha iyi uyan hizmetler yapabilmesini sağlamak için tanınmıştır. “Genel çıkarlara ve yasalara uygunluğun ötesine ve ilerisine geçilmesini gerektirir.”

Özerkliğin boyutları Anayasa ve yasaların çizdiği sınırlar içinde kalır. Yasaları olumsuz yorumlayarak ülke çıkarlarına ters kararlar almak ve bu doğrultuda uygulamalar yapmak özerklikle bağdaşmaz. “Özerklik” hizmetler daha iyi yürütülsün diye tanınmıştır. Özerkliğin amacı kişilere kişisel çıkarlar sağlamak, ayrıcalıklar tanımak değildir.

Günümüzde belediyelerin (yerel yönetimlerin) birçok uygulaması plansız, keyfi, politik/parasal çıkar sağlayıcı olduğu görülmektedir. Bu durum kamu kaynaklarının verimsiz, geri dönüşü olmayan, anlamsız harcamalara yönlendirilmesine neden olmaktadır. Yukarıdaki tanımlar da yerel yönetimlerin ve merkezi yönetimin yetki ve sorumluluklarını anımsatmak için verilmiştir.

“Kentsel yoksulluk”, “kent yoksulluğu”, kavramları sadece kişilerin bireysel gelir düşüklüğü, GSMH içindeki yerinin en altta olması demek değildir.

Kentlerde “Kent Yoksulluğu” ;

- * Sosyal, teknik donatı alanlarının eksikliği, yetersizliği ve nitelik/kalite yoksunluğu,
- * Yaşam çevresindeki yetersizlikler, eksiklikler ve nitelik/kalite sorunları, olarak iki grupta özetlenebilir.

1 Tortop, N. (1984) *Mahalli İdareler*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., No: 211, S. 5.

2 Tortop, N. (1984) y.a.g.e, s. 20.

SOSYAL ve TEKNİK DONATI “YOKSULLUĞU”

Sosyal ve teknik donatı yoksulluğu kapsamına rekreasyon alanları, yeşil/spor alanları, kentsel park standartları (kişi/m²) yetersizliği, bu donatıların bulunmaması ya da kalite yetersizlikleri ile eğitim, sağlık, sosyal-kültürel, dinsel, kamusal tesislerin standartlarının (kişi/m²) yetersizliği ve kalite ve nitelik yetersizlikleri girmektedir.

Teknik altyapı yoksulluğu kapsamında içme, kullanma ve atık su sistemleri ile özellikle çevre korunması bakımından önem taşıyan arıtma sistemlerinin, sellere neden olan yağmursuyu drenaj sistemlerinin yetersizlikleri; elektrik, tele-iletişim, doğal gaz vb. teknik altyapı ile konut konforuna yönelik sistemlerin yetersizliği ve yer yer olmaması; ulaşım sistemlerinin sağlıksız, yetersiz olması, dolmuş vb. marjinal sistemler ile çözüm aranması, toplu taşın sistemlerinin bulunmaması, yetersizliği ve kapasite düşüklüğü ile mühendislik çözümlerinin yeterli ve çağdaş düzeyde olmaması, özellikle Merkezi İş Alanları'nın otopark, servis/yaya sistemlerinin yetersiz ve plansız olmasını sayabiliriz.

YAŞAM ÇEVRESİ “YOKSULLUĞU”

Kentlerde “Yaşam Çevrelerinde” karşı karşıya bulunulan bazı önemli sorunları “Kentsel Yoksulluk” kavramı içerisinde değerlendirmek olasıdır. Bunların bir çoğu planlama, projelendirme, program ve teknik bilgi yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Sorunların temelinde “Yerel Yönetimler” in uygulamaları ve güncel yanlış kentsel politikalar yatmaktadır.

“Yaşam Çevresi Yoksulluğu”nu yaratan sorunların başlıcaları şöyledir:

1. Ucuz kentsel arsa ve gecekonduya alternatif konut üretimindeki yetersizlikler, imarlı konut alanlarındaki yüksek yoğunluklu uygulamalar,
2. Sürekli kazılan yollar, koordinasyonsuz altyapı çalışmaları,
3. Sürekli değiştirilen kaldırımlar, yenilenen asfaltlar ve rögar vb çalışmalar,
4. Her seçim döneminde yenilenen kent mobilyaları (Çöp kutusu, banklar, aydınlatma elemanları vd), duraklar, büfeler,
5. Sürekli yerleri ve kimlikleri değişen duraklar, hatta ağaçlar, sokak isimleri vb.

YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ

Yerel yönetimlerin yönelik yetki ve sorumlulukları kapsamında sosyal ve teknik donatı yoksulluğuna getirilebilecek çözüm önerileri aşağıdaki gibidir:

1. İmar Yasası uyarınca yerel yönetimler tarafından hazırlanacak Nazım ve Uygulama İmar Planları ile yeşil, spor ve rekreasyon alanları standartlarının yükseltilmesi gerçekleştirilir.
2. Özellikle kentlerde hazine arazileri ve diğer kamusal toprakların değerlendirilmesi ve arazi yağmasının önlenmesi ile mümkündür. Eğitim, sağlık, sosyal-kültürel, dinsel ve kamusal alan standartlarının yükseltilmesi de benzer şekilde yerel yönetimlerin “Planlı Kentsel Politikalar” izlemesi ile gerçekleştirilecektir. Yerel yönetimlerin, su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi, işletim ve dağıtımına yönelik yetki ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Metropolitan kent yönetimleri (Büyükşehir Belediyeleri) özel yönetim birimleri oluşturarak (İSKİ, ASKİ, BUSKİ), son yıllarda etkin altyapı projeleri hazırlayıp uygulamaya koymuşlardır. Bu alt-

yaşı projelerinin bir kısmı yurtdışı kredileri ile gerçekleştirilmiştir. Yerel yönetimlerin büyük bir kısmının ülke genel bütçesine yüklenen borçlarının ülke enflasyonu ve borçlarında payı olduğu söylenmektedir.

Altyapı uygulamalarında merkezi yönetimin yetkileri ve uygulamaları ağırlık taşımaktadır. Büyükşehir Belediyeleri teknik altyapı yatırımlarını Merkezi Yönetimin de desteğini (İller Bankası) alarak, büyük ölçüde kendi çabaları ile sürdürmektedirler. Bu yatırımlarda da dış kredi kullanımı dış borçların artmasına ve dolaylı yoldan "Kent Yoksulluğu" nun artmasına neden olmaktadır. Ulaşım sistemleri yerel yönetimlerin en büyük yatırım kalemlerinden biridir. Özellikle, toplu taşıma sistemleri, alt-üst geçit yapımı, yerel yönetimlerin en maliyetli uygulamalarıdır. 3030 Sayılı Yasa uyarınca metropoliten kent bütünündeki bütün uygulamalarda Büyükşehir Belediyeleri yetkilidir. Yanlış ulaşım sistemi seçimi, plansız yatırımlar, kent yoksulluğu yaratan yanlış ve büyük maliyetli uygulamalarıdır.

Yerel yönetimlerin "Kent Yoksulluğu"na çözüm üretmede en etkili olabileceği alanlar kentsel mekan dönüşümlerine uygun olan alanlardır. Ucuz konut ve kentsel dönüşüm projeleri geliştirilmesi yoluyla, bu alanlarda kentsel yoksulluğun giderilmesine yönelik uygulamalar gerçekleştirilebilir.

ÖRNEK 1: PORTAKAL ÇİÇEĞİ VADİSİ KENTSEL GELİŞME PROJESİ

Bu proje, kentsel rantların akılcı kullanımı ile hem kamunun hem de, o yörede yaşayanların yararına uygulamaların yapılabileceğini gösteren somut bir örnektir. Kentsel donatı alanlarının yetersizliği "Kent yoksulluğu" kavramında önemli bir yer tutmaktadır.

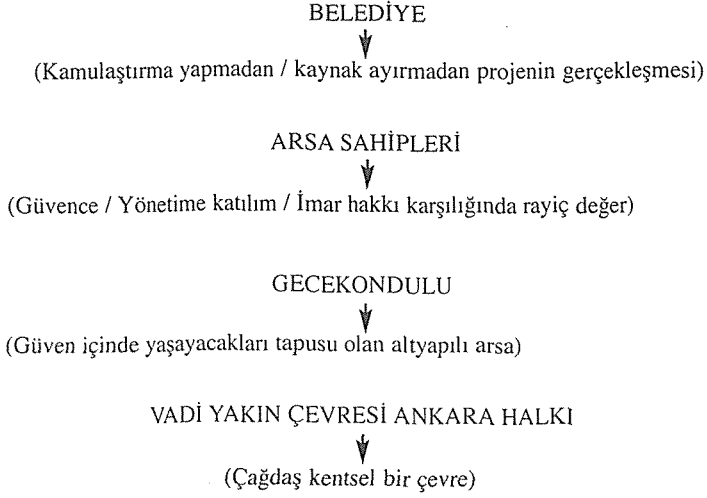
1990'lı yılların başında Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin, Dikmen Vadisi, Hacı Bayram, Batıkent, Eryaman ve benzeri projelerinde uyguladığı; projeden etkilenen kişilerin temsilcileri ile projenin uygulanmasından sorumlu belediye bürokratlarının katıldığı "Proje Karar Kurulu" yaklaşımının farklı bir biçimi bu projede uygulanmaktadır.

"Gecekonudan Çağdaş Kente (GEÇAK)", "Portakal Çiçeği" ve "Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi" gibi "Dönüşüm Projeleri" kamu eliyle özel sektöre ve gecekondu yapanlara belirli rantlar getirirse elde edilen yaşam çevresi, açık ve yeşil alanlar bakımından önemli kazanımlar olduğu söylenebilir. Kent yoksulluğunun giderilmesinde bir araç olarak kullanılabilir. Ancak, kamu eliyle gecekondu yapanların ödüllendirilmesi, inşaat firmalarının büyük rantlar elde etmeleri bu projelerin eleştirilmesi gerekli yönleridir.

Ayrıca, Portakal Çiçeği Vadisinde yeşil alanların tam olarak gerçekleştirilememiş olmasına rağmen yapılaşmaların tamamlanmış olması da eleştirilmesi gerekli bir başka yönüdür. Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Gelişme Projesi'nde kurumsal yapı, arsa sahiplerinden gerek belediye, gerekse kişiler ve girişimcinin kamu ve özel kesim işbirliği ile bir araya geldikleri bir şirket örgütlenmesi biçimindedir. Böyle bir yapı içinde modelin oluşturulması, proje yönetiminin nasıl olacağı, proje hukuk düzeninin nasıl kurulacağı, finansmanın nasıl yaratılacağı vb. gibi konular, kısacası "Proje Senaryosu" projeden doğrudan etkilenen kişilerce birlikte tasarlanmıştır.³

Proje, mülkiyetin toplulaştırılması, finansmanın sağlanması ve proje yönetim biçiminin belirlenmesi konularını içeren bir dinamizme ve sürece sahiptir. Projenin dinamizmini farklı gruplar oluşturmaktadır. Bunlardan biri proje alanı içinde imar hakları bulunan arsa sahipleridir. Bu grup projeden doğrudan etkilenen ve projenin kaderini belirleyen gruptur. İkinci grup ise vadideki gecekondularda yaşayan halktır. Üçüncü grubu ise proje kararlarından doğrudan etkilenmemelerine rağmen

3 GÖKSU, F. (1993) "Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Gelişme Projesi". ANKARA Dergisi, Cilt:2, Sayı:5, s. 83.

men, vadiye yatırımlardan etkilenen kentte ve özellikle vadi çevresinde yaşayanlar oluşturmaktadır.

PROJEDEN ETKİLENEN GRUPLARIN İSTEMLERİ

Proje dinamizminin harekete geçirilmesi ve başarı şansı özellikle projeden doğrudan etkilenen grubun ve vadiye yapılacak yatırımlardan dolayı etkilenecek grubun ortaya konulan amaçlar çerçevesinde bir araya getirilmesi ile mümkün olmaktadır.

Modelde:

- * Ankara'ya çağdaş ve kentsel standardı yüksek bir alan kazandırılması,
- * Belediye'nin kaynak ayırmadan, "kendi kaynağını kendi yaratan" bir proje gerçekleştirilmesi,
- * Arsa sahiplerinin geçmişte aldıkları imar hakkı karşılığında projede yaratılacak değerlerden pay alması amaçlanmıştır.

Model, proje amaçları ve uzmanlaşmanın sağlanabilmesi için belirlenen ilkeler, arsa sahipleri ile yapılan bir dizi toplantı ve ikili görüşmelerde tartışılmıştır.

Tartışmalar sonucunda varılan uzlaşmanın temel ilkeleri ve konuları şunlardır;

- * Vadi içinde yer alan tüm arsaların gerek bulunduğu konum, gerek geçmişte verilen imar hakları yönünde aynı değerde kabul edilmesi, yani eşitlik ilkesi,
- * Geçmiş yıllarda vadi içinde verilmiş imar haklarının düşürülmesi, ancak yaratılacak kentsel standardı yüksek çevre ve inşaat kalitesi sayesinde arsa sahiplerinin mağdur edilmemesi,
- * Vadinin en az %70-80'inin yeşil alan olarak düzenlenmesi,
- * Projedeki yatırımların gerçekleşmesi için arsa sahiplerinden, gerek Belediye, gerekse kişilerin kaynak ayırmamaları, yani projenin kendi kaynağını kendi yaratması.

Projenin başlaması için gerekli en önemli süreç uzlaşmadır. Arsa sahiplerinin büyük bir çoğunluğu ile uzlaşılması sonucunda Portaş A.Ş kurulmuştur.

Proje öncesi, vadinin yaklaşık %52'si Belediye, %47'si kişi mülkiyetinde iken, uygulanan model sonucunda %80 'lik bir alan projeye uzlaşma yoluyla dahil edilmiştir.⁴

Vadide yapılacak en önemli yatırım yeşil alandır. Yaklaşık 80.000 m² büyüklüğündeki yeşil alan Seymenler ve Botanik Parklarından daha büyük olacaktır.

Yeşil alanda tüm Ankaralıların yararlanacağı aktiviteler ve imaj noktaları yaratılacaktır. Bunlar kent balkonu, kent asansörü, vadi girişleri, derin vadi imajı, spor alanları, meydanlar, yaya köprüleri olacaktır.

Vadide yapılacak ikinci önemli yatırım ise Ansera'dır. Yaklaşık 40 m çaplı cam kubbenin altında, portakal ağacının da yetişeceği seranın yanı sıra cep sinemaları, tiyatro, bowling ve bilardo salonlarının yer aldığı kültürel ve ticari alanlar da bulunacaktır.

Projeye anlaşma yoluyla girenlere verilecek ve proje finansmanını yaratacak konut inşaatları ise üçüncü önemli yatırımı oluşturmaktadır. Yaklaşık 300 lüks konutun inşa edileceği bloklarda yüzme havuzu, sauna ve kapalı otopark olacaktır.

Sonuç olarak, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin "Yeşil ve Çağdaş Bir Ankara" hedefi doğrultusunda planlanan Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Geliştirme Projesi Başkente, kamuya maliyet yüklemekten, geniş yeşil alanlar, kültür ve eğlence merkezleri, lüks konut ve işyeri alanları ile beraber bakımlı ve kaliteli bir çevre ile yaşayan bir vadi kazandırmayı hedeflemektedir.

Projede elde edilen rantın bu şirket aracılığı ile rantı yüksek olmayan gecekondu kesimlerinde, tarihsel çevrelerde ve planlı kent kesimlerinde kentsel projelerde kullanılması ile, dikeydeki kentsel rantların kamu yararına değerlendirilmesi süreci başlayacaktır. Projenin eleştirilmesi gerekli bir başka yönü de, kentin başka kesimlerine böyle bir "Rant Transferi Modeli" ni öngörmemiş olmasıdır.

ÖRNEK 2: HACIBAYRAM CAMİİ ÇEVRE DÜZENLEME PROJESİ

Hacı Bayram Camii çevresi, "I. Derece Kentsel Sit Alanı" olarak belirlenmiştir.⁵ Bu kesimde 1983-1984 yıllarında "Hacı Bayram II. Çevre Koruma İmar Planı" hazırlanmıştır.⁶

Hacı Bayram Camii ve Augustos (Ogüst) Mabedi' nin bulunduğu, 1989 yılı öncesi otopark ve dolmuş durağı olarak kullanılan meydan ile yolu içeren kısmın 1/ 500 Ölçekli Çevre Düzenleme Projeleri "Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması" sonucunda elde edilmiştir.⁷ Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma-İslah İmar Planı çerçevesinde genel hedef; geleneksel kent merkezinin çöküntü bölgesi haline dönüşen yapısını yeniden ele alıp, korunması ve sağlıklılaştırılması, dolayısı ile kentsel ve kültürel/çevresel yoksulluğa çözümler üretmektir. Hacıbayram Çevre Dü-

4 GÖKSU, F. (1993) y.a..g.e. s.86

5 TUNÇER, M. (1987) *Hacı Bayram Çevre Düzenlemesi*, "Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Hacı Bayram-ı Veli ve Dönemi Semineri", 2-3 Aralık 1986. Seminer Bildirisi. IV. Vakıf Haftası, Vakıflar Gn. Md. Yay. Ank. s.205 ve G.E.E.A.Y.K.' nun 12.4.1980 gün / A-2167 sayılı kararı.

6 Bu plan, T.K.T.V.Y.K. ' nun 03.09.1985 Gün / 1378 Sayılı Kararı ile uygun bulunmuştur. "Hacı Bayram II. Çevre Koruma İmar Planı" ve "Uygulama Koşulları " için bkz. Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzeni Yarışması Şartnamesi, Ankara Büyük Şehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı, 1986 s.72 ve s.88.

7 Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması, 20.05.1986 tarihinde açılmış, 21.11.1986 tarihinde sonuçlanmıştır.

zenlemesinin hedefi ise, sahip olduğu tarihsel, kültürel ve turistik özellikleri ile korunması ve yaşatılması gereken bu alanın erişilebilir ve yaya ağırlıklı kullanılabilir bir kent meydanı oluşturmaktır.

UYGULAMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE GELİŞTİRİLEN ÇÖZÜMLER

ODTÜ Proje Grubu, Hacı Bayram Camii Çevre Düzenleme Projesi'ni (1/200 ve daha büyük ölçeklerde detay projelerini) hazırlamıştır. Projede, teknik konuların yanı sıra, konunun **“toplumsal boyutlarına da dikkat edilmesi gerektiği”**, yalnızca bir mekan düzenlemesi olarak ele alınmadığı, bu çevrede yaşayanların, burayla ilgili tüm kararlara bir mekanizma çerçevesinde katıldığı belirtilmektedir. Bu alanda yaratılan değerın nasıl paylaşılacağına ilişkin bir mekanizma, **“Hacı Bayram Karar Kurulu”** denilen bir örgütlenme oluşturulmuştur.⁸

Uygulamada, Büyükşehir Belediyesi **“Proje Demokrasi”** adı verilen bir sistem uygulamaya koymuştur. Bu sistemde; Hacı Bayram Projesi ile ilgili olarak alınan her türlü karar, mekan düzenlemesinde, kaynakların kullanılmasına kadar, mutlaka o projenin muhatabı olan insanların da katıldığı bir kurul tarafından alınmış ve bu kurulun gözetimi ve denetiminde uygulanmıştır. Bankalardan, çeşitli finansman kuruluşlarına kadar bir takım kuruluşların bu proje ile ilgilenmeleri ve ona destek vermeleri, ancak böyle bir değer paylaşım sistemiyle olanaklı olabilecektir.

Buna benzer sistemler yaratılarak, kişilerin işin içine girmeleri sağlanırsa ve orada yaratılacak projeden değer elde edeceklerini ve o değeri hakça paylaşacaklarını bilirlerse; kültür politikalarının yanı sıra koruma politikalarında da **“Demokratikleşme”** sağlanmış olacağı belirtilmektedir.⁹

Koruma Politikaları, kentlerde **“hemşehrilik bilinci”**nin yaratılması açısından da çok önem taşımaktadır. Korunan yerler, korunma durumunda olan yerler aynı zamanda o kentte yaşayan insanlar için anı odaklarıdır. Ankara gibi insanların neredeyse tümünün başka yerlerden geldiği kentlerde, ortak anı odaklarının korunması yaşamsal önem taşımaktadır.

Oluşturulan **“Hacı Bayram Karar Kurulu”** nda yer alan kişi ve kuruluşlar şunlardır:

YÖNETİM:

Ankara Büyük Şehir Belediye Başkanı

Altındağ Belediye Başkanı

SEKRETERYA:

* İmar Dairesi Başkanlığı

1. Özel Kişi ve Kuruluşlar İle Sivil Toplum Örgütlerinin Temsilcileri:

- Mülk sahipleri,
- Esnaf derneklerinin temsilcileri,
- Dini işlerle ilgili kuruluşların temsilcileri,
- Kiracıları temsil eden kişiler,

8 KARAYALÇIN, M. *Koruyucu Kent Yenilemesi ve Yerel Yönetimler*, 13-14 Aralık 1991, Türk-Alman Semineri Açılış Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara Şb. Yay., s. 14.

9 TUNÇER, M. (2000) *Tarihsel Çevre Koruma Politikaları: Ankara*. Kültür Bakanlığı Yayınları NO: 2520, Kültür Eserleri Dizisi : 281., s. 23.

2. Büyük Şehir Belediyesi temsilcileri:

- Emlak Dairesi Başkanı, Fen İşleri Dairesi Başkanı,
- Hukuk, Maliye, İstimlak Müdürlükleri.

Yapmak ve uygulamak, İmar, Fen İşleri, Emlak ve Hukuk Dairesi arasında yatay koordinasyon gerektirmektedir. Belediye' nin örgütlenmesi ise dikey bir örgütlenmedir.

Hacı Bayram Camii Meydan Düzenlemesi' nde uygulanan strateji; başlangıçta, kamulaştırma olmadan bir şey inşa etmek ve daha sonra burada yaratılan değeri vererek, bir takım başka değerleri Belediye mülkiyetine geçirerek ve inşa ederek, bir tür "doldur boşalt" yöntemi uygulamak olmuştur.¹⁰ Bu yöntem de tarihsel çevrelerdeki çevre düzenleme uygulamaları için önemli ipuçları vermektedir.

1983 yılında başlayan koruma planlaması ve çevre düzenleme çalışmalarının, 1986 yılında yarışma ile uygulamaya doğru yönlendirildiği ve 1993 yılında tamamlandığı görülmektedir. 10 yılı aşkın süren bu süreç izlendiğinde kamunun etkin olarak proje ve uygulama yapmasındaki sıkıntıları görülmektedir.

Bu sorunlar şu şekilde özetlenebilir:

- 1-Yerel Yönetimlerin teknik ve parasal açıdan yetersiz olması, bilgi ve deneyim birikiminin bulunmaması,
- 2-Yerel Yönetimlerin kendileri ve merkezi yönetimle olan ilişkilerinde iletişim ve eşgüdüm eksikleri, bürokratik engeller,
- 3-Yerel Yönetimin uygulama alanında yaşayan halkın planlama ve uygulamaya olumlu katkı ve katılımlarını sağlamada yaşadığı zorluklar ve yetersizlikler,
- 4-Yasal ve yönetsel çerçevede bulunan yetki kargaşası.

Ayrıca; proje öncesi, otobüs ve dolmuşlar, özel araçlar için bir otopark ve durak noktası olan meydan, düzenlemeden kısa bir süre sonra denetimsizlik nedeniyle dolmuşlar hariç aynı durumuna geri dönmüştür.

Doku korunması, kültürel varlıkların korunması Projenin başlıca hedeflerinden biri olmasına rağmen, özellikle Hacıbayram'a Anafartalar Caddesi'nden ulaşan aksın batı kesiminin tamamen yok edilmesi de Projenin eleştirilen uygulamalarındandır.

Meydanın ölçeğinin kaçması, yoğun ve aşırı mimari unsurlar kullanılarak Cami ve Augustos Mabedi'nin mütevazı yapısının zedelenmesi, meydandan Kale manzarasının kısmen kapanması da eleştirilmesi gerekli noktalaradır.

Ancak, projenin Ulus tarihsel kent merkezindeki çöküntü bölgesinin bir bölümünü sağlıklılaştırarak, alana bir dinamizm ve çağdaş bir çehre kazandırması da "Kent Yoksulluğu" nun dönüşüm projeleriyle bir noktaya kadar çözüm getirilebileceğine iyi bir örnektir.

10 BADEMLİ, R. *Koruyucu Kent Yenilemesi ve Yerel Yönetimler* . 13-14 Aralık 1991, Türk-Alman Semineri, Bildiriler, TMMOB.

İMAR AFLARI SONRASINDA İZMİR'DE GECEKONDU GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Semahat ÖZDEMİR, Berrin ARICAN, Adile AVAR, Evrim GÜÇER, Pervin ŞENOL, Mert KOMPİL, Nuray SEVİNÇ, Uğur YANKAYA, Hasibe VELİBEYOĞLU, Birkan BEKTAŞ

GİRİŞ

Bu bildiri kapsamında sonuçlarının bir bölümü sunulacak olan araştırma, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (İYTE) Mimarlık Fakültesi, Şehir Planlama Yüksek Lisans Programında yer alan proje dersi kapsamında, 2001 yılının Ekim ayında başladı. Araştırmanın yanıtını aradığı temel soru, 1980'li yıllarda çıkan imar affı yasalarından sonra, İzmir'de gecekondulaşmanın bitip bitmediği idi. Anılan af yasalarına dayanarak binlerce hektar araziye kapsayan "ıslah imar planları"nın dışında, yeni gecekondular var mıydı, nerede, ne büyüklükte, ne nitelikte, kimler tarafından ve kimlere ait araziler üzerinde, nasıl yapılmaktaydı.

Yukarıdaki sorulardan da anlaşılacağı gibi araştırmanın odağında yer alan "gecekondular", bu çalışmada hukuki tanımıyla örtüşen bağlamda ele alınmıştır. Özetle, ruhsatsız ve mülkiyeti yapı sahibine ait olmayan, başkasının arazisi üzerinde ve arazi sahibinin izni olmaksızın yapılan yapılar, "gecekondular" olarak nitelendirilmiştir.

Araştırmada öncelikle İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBŞB) ve Mücavir Alan Sınırları içinde kalan kentsel yerleşik alan incelenmiş ve bu yerleşik alanda ıslah planlarının yapıldığı, planlı gelişmelerin olduğu ve gecekondular ve kaçak yapılaşma alanlarının bulunduğu kesimler belirlenmiştir.

Bu inceleme sonucunda, kent bütününde 8 bölgede gecekondular alanlarının geliştiği saptanmıştır. 8 bölgenin 2'sinde yer alan 4 ayrı mahalledeki gecekondular alanları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu incelemenin özet sonuçlarının sunulacağı araştırma, 2003 yılına dek devam edecektir. İBŞB sınırları içindeki diğer gecekondular alanlarını ve İBŞB dışında, ancak ana kente yakın belde belediyelerindeki gecekondular varlığını aynı ayrıntıda inceleyecek olan araştırma, TÜBİTAK ve İYTE tarafından desteklenmektedir. Araştırmanın devam ediyor olması nedeniyle, bu aşamada aktarılacak sonuçlar betimsel düzeyde bırakılmıştır. Bornova'nın Yeşilçam ve Narlıdere'nin Atatürk, II. İnönü ve Hıca mahallelerinde yapılan alan araştırmasında ilköğretim okulu öğretmenleri, sağlık ocağı çalışanları, mahalle muhtarları, kahvehane ve hane halkı görüşmeleri ile, yerleşmelerin gelişimi ve sorunlarına ilişkin bilgiler alınmıştır. Yeşilçam mahallesinde toplam 68 hane ile görüşme yapılmış ve görüşülen haneler yaklaşık olarak 10 hanede bir seçilmiştir. Narlıdere gecekondular mahallelerinde 51 hane ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler, belirli sorular ekseninde gerçekleştirilmiş, standart bir anket tekniği uygulanmamış, her ailenin göç hikayesi elde edilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler, araştırma ekibince yapılmıştır.

1. Planlı, ıslah İmar Planlı, Kaçak Yapı Ve Gecekondular Alanlarıyla İzmir Kenti

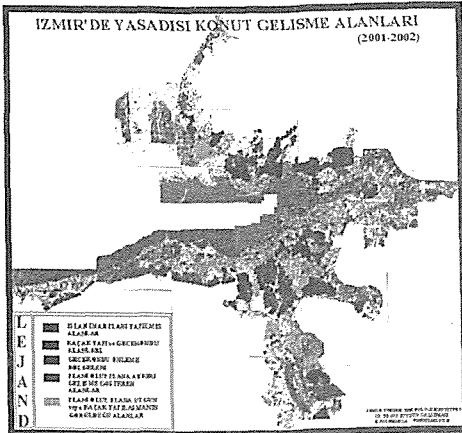
2000 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, İBŞB sınırları içindeki 9 ilçe belediyesinde toplam 2.250.149 kişinin yaşadığı İzmir kenti, yer aldığı çok özel coğrafyaya karşın, kentsel yapılaşma açısından büyük sorunlar yaşayan bir kenttir.

Kentsel yerleşik alanın giderek Büyükşehir Belediye ve Mücavir Alanının sınırlarının dışına taşıdığı kente; "planlı" gelişmiş olarak nitelendirilen kentsel bölgeler, aslında aşırı yapılaşma yoğunluğu, yetersiz sosyal-teknik altyapı, yetersiz açık-yeşil alan vb. nedenlerden ötürü, çoğunlukla sağlıklı kentsel yaşam çevreleri değildir.

1985-1995 yılları arasında ülkemizin diğer büyük kentlerinde olduğu gibi, İzmir'de de gerek yerel yönetimlerin öncülüğünde, gerek Emlak Bankası'nın girişimiyle, gerekse de kooperatifler ve bireysel girişimciler tarafından çok sayıda toplu konut yerleşimi oluşturulmuş, ancak bu yerleşim birimlerinin çok azında sağlıklı ve nitelikli yaşam çevresi oluşturulabilmiştir.

1950'li yıllardan beri İzmir kentinin gündeminde olan kaçak yapı ve gecekondu alanları, 1980'li yıllara dek, çoğunlukla Körfez'i çevreleyen yamaçlarda, "planlı" gelişen kentsel alanların bitişiğinde yapılaşmış ve yine 1980 sonrası çıkan ve kamuoyunda "imar affı yasaları" olarak bilinen yasalarla af kapsamına alınmış ve bu alanlara dönük olarak ıslah imar planları üretilmiştir. İzmir kenti özelinde, üretilmiş bu ıslah planları aracılığıyla, sağlıklı bir fiziki çevre dönüşümünden söz edebilmek mümkün değildir. ıslah planı sınırları içinde kalan alanlarda öncelikle mülkiyet sorununun çözülmesi hedeflenmiş, yapılar affedilmiş ve çoğunlukla af kapsamına alınan yapılar üzerine yeni katlar, kısmen ruhsatlı, kısmen kaçak olarak ilave edilmiştir. ıslah planı sınırları dışında kalan alanlarda ise kentsel büyüme devam etmiş, bu büyüme bazı bölgelerde ruhsatlı, bazı bölgelerde kaçak yapılaşma, bazı bölgelerde de gecekondulaşma biçiminde olmuştur.

Yukarıda özetlenen farklı nitelikteki kentsel bölgelerin, kent bütününde hangi sınırlar içinde olduğunun belirlenmesi, bu araştırmanın odağında olan, ıslah imar planı sınırları dışındaki yeni gecekondu alanlarının belirlenebilmesi için kaçınılmazdı ve öncelikle bu bilgi üretildi. Anılan sınırların belirlenebilmesi için Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediye arşivleri incelendi, çalışanlarıyla görüldü, 1/10000 ölçeğe, Büyükşehir Belediyesi tarafından üretilen kent haritası, altlık olarak kullanıldı. Bu harita ile kent dolaşıldı ve sokak düzeyinde ayrıntılı tespitler yapılarak 2001-2002 kesitinde İzmir kentinde, planlı gelişen, planı olmasına karşın ruhsatsız gelişen alan sınırları, İBŞB sınırları içinde onaylanmış tüm ıslah imar planı sınırları ve bu sınırlar dışındaki yeni kaçak yapı ve gecekondu alanları belirlendi (Harita 1).

İzmir Körfezi'ni çevreleyen "planlı" gelişme alanlarını neredeyse bir kuşak biçiminde saran ve Körfez'e bakan yamaçlarda konumlanan 1950-1980 dönemi gecekondu ve kaçak yapı alanlarını içine alan, ıslah imar planları, İzmir'de çok hızlı bir biçimde ve çok büyük alanları kapsayarak üretilmiştir. Yalnızca İBŞB tarafından 25.2.1985-2.12.1985 tarihleri arasında 54 mahallede 32 ayrı ihale ile, 1881 ha. büyüklüğündeki alana, ıslah imar planı yaptırılmış, onaylanmış ve uygulamaya konmuştur.¹ 1985-1998 yılları arasında İBŞB ve ilçe belediyeleri tarafından ıslah imar planı yapılan toplam alan² büyüklüğü ise, 3214,6 ha'dır. (bkz. Tablo 1)

1 İBŞB ıslah imar planı çalışmaları hakkında bilgi, İBŞB Nazım Plan Bürosu'ndan alınmıştır.

Tablo: 1. Yıllar İtibariyle Yapılan İslah Planlarının İlçelere Göre Dağılımı

İLÇELER	1985-1987	1988-1994	1995-1998	Toplam
Narlıdere	36.9	-	-	36.9
Bornova	57	19.7	363.3	440
Konak	856.7	164.7	31.7	1053.1
Karşıyaka	812.3	36.2	100.5	949
Çiğli	129	5.2	22.5	156.7
Buca	261.2	263.5	3.2	527.9
Gaziemir	36.7	3	10.2	49.9
Güzelbahçe	-	-	1.1	1.1
Toplam	2189.8	492.3	532.5	3214.6

İslah imar planlarının ilçelere, yapıldığı yıllara ve büyüklüklerine göre dağılımı incelendiğinde, 1985-1987 yılları; 2189,8 ha ile öne çıkmaktadır. Bu dönemde üretilen ıslah imar planlarının büyük bölümü ise Konak ve Karşıyaka ilçeleri sınırları içindedir. 1985-1998 yılları arasındaki toplam değerler incelendiğinde de Konak ve Karşıyaka ilçeleri yine ilk iki sırayı almakta, bu ilçeleri Buca ve Bornova ilçeleri izlemektedir. Yaklaşık 3200 ha. büyüklüğündeki bu kentsel yerleşik alanda, anılan ıslah imar planlarına dayanarak ne tür dönüşümler yaşandığı, kuşkusuz ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bu araştırmanın öncelikli inceleme konusu gecekondu alanlarıdır ve bu nedenle ıslah planını sınırları içinde kalan alanlar incelenmemiştir. Ancak sınır tespiti aşamasında yapılan arazi çalışmalarındaki gözlemlerimiz sonucu, ıslah planı sınırları içinde sağlıklı dönüşümlerin yaşanmadığı saptaması yapılabilir.

Yukarıda aktarılan ıslah imar planı sınırları dışında ise kaçak yapılaşma ve gecekondu alanlarının varlığı, gerek ilçe belediyelerinden alınan bilgi ve belgelerle, gerekse de yerinde yapılan tespitlerle görülmüştür. Araştırmanın bu aşamasında, başlangıcındaki soruyu yanıtlamak mümkün olmuştur. Kentin pekçok bölgesinde, kendilerine ait olmayan araziler üzerinde yapılmış ve yapılmakta

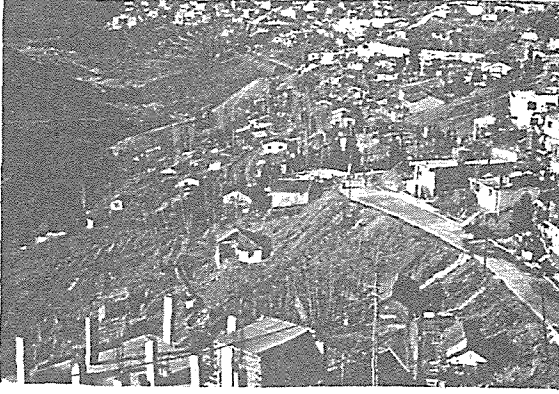
olan yeni gecekondu alanları vardır. Hrt. 1'de sınırları belirtilen bu gecekondu alanlarının ilçeler itibariyle dağılımı ise şöyle özetlenebilir:

Konak İlçesi

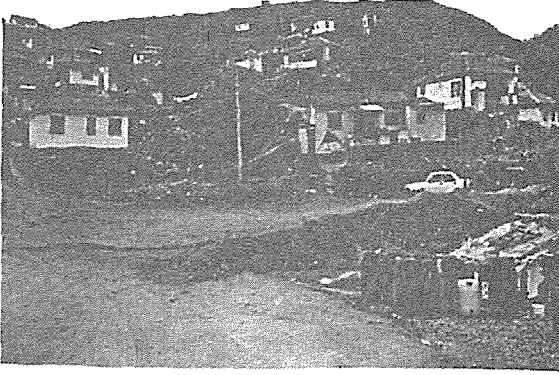
İzmir-Aydın-Çeşme otoyolunun kuzeyinde ve ıslah imar planı sınırları ile bu otoyol arasında kalan alanda tek katlı, toplama malzemelerden yapılmış, yığma yapılardan oluşan bir gecekondu bölgesi vardır (Fotoğraf 1). Konak ilçesi sınırları içindeki bir diğer gecekondu mahallesi ise, Ali Fuat Erden Mahallesi'nin batı kesiminde dere yatağına bakan yamaçta ve yine ıslah imar planı sınırının hemen

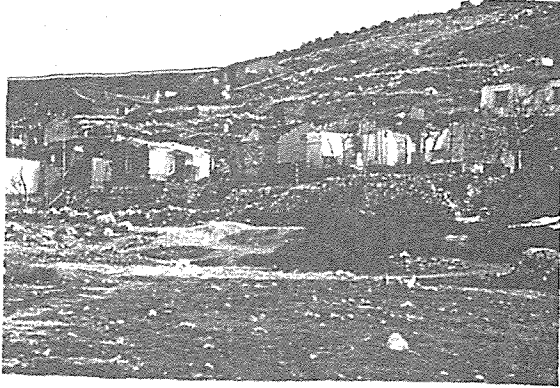
Fotoğraf 1: Konak'ta Aydın otoyolu kenarında kalan gecekondu

Fotoğraf 2: Ali Fuat Erden mahallesindeki gecekondu beton yol ile dere yatağı arasında kalmaktadır.

Fotoğraf 3: Karşıyaka'da son dönem gelişen gecekondu alanlarında Onur mahallesi

Fotoğraf 4: Buca-Kuruçeşme, Otoyol kenarı gecekondu-ları

bitişğinde yer alan mahalledir (Fotoğraf 2).

Karşıyaka İlçesi

İzmir-Çanakkale otoyolunun kuzey kesiminde yer alan Onur Mahallesi'nde bugün bile yeni gecekonduların yapımı devam etmektedir. Çok eğimli yamaçlarda, tek katlı, hiçbir altyapısı olmayan bu gecekondu bölgesi (Fotoğraf 3), bu araştırma kapsamında tespit edilen en büyük gecekondu bölgesidir.

Buca İlçesi

Buca İlçesi'nde üçü de İzmir-Aydın otoyolu kenarında, üç bölgede, son dönem gelişen yeni gecekondu alanı tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, Kuruçeşme'de, Buca-Koop ile otoyol arasında yer almaktadır. Tümü tek katlı ve toplama malzeme ile yapılmış gecekonduların hemen kuzeyinde 10 katlı kooperatif binaları yer almaktadır (Fotoğraf 4).

Buca İlçesi sınırları içindeki diğer iki gecekondu alanı, Mustafa Kemal Mahallesi sınırları içindedir. Hazine arazilerinin işgali ile kurulan gecekondu alanında evler yine tek katlıdır ve toplama malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 5).

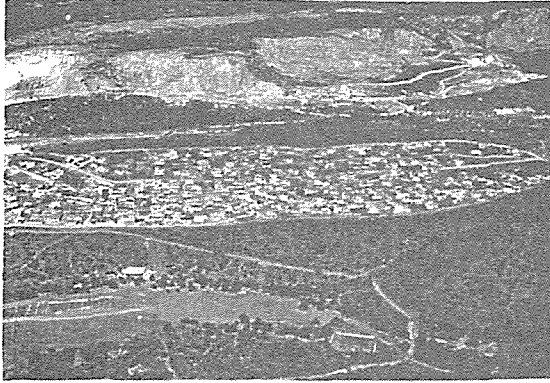
Mustafa Kemal mahallesi sınırları içindeki ikinci bölge ise 20 yıl önce kurulmaya başlamıştır. Hazine mülkiyetindeki ve şahıs mülkiyetindeki arazilerin işgali sonucu oluşan mahalle, diğer gecekondu mahallelerine göre gerek yapı kalitesi, gerekse de altyapı olanakları açısından daha iyi durumdadır.

Gaziemir İlçesi

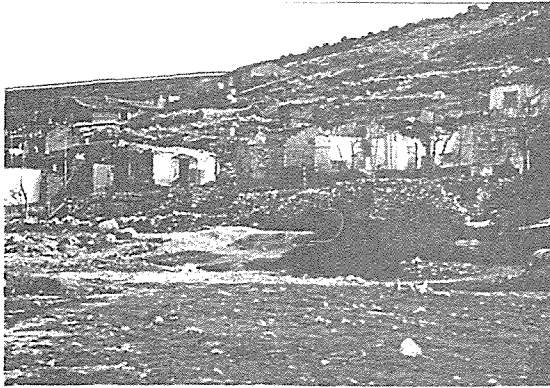
Gaziemir İlçesi'nde Yeşil Mahallesi sınırları içinde iki bölgede gecekondu ve kaçak yapılaşma bir arada yer almaktadır. Birinci bölge, doğal sit alanı olarak belirlenen alan içinde ve

Fotoğraf 5: Buca-Mustafa Kemal Mahallesi gecekondu-
ları.

Fotoğraf 6: Bornova Yeşilçam mahallesi gecekondu
yerleşmesinden genel bir görünüm

Fotoğraf 7: Yeşilçam mahallesi gecekondu-
ları

kısmen hazine mülkiyetinde olan bölgedir. İkinci bölge ise orman sınırları içinde yine gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmanın birlikte yer aldığı alandır.

Bornova İlçesi

Mevlana Mahallesi, Gürpınar Mahallesi gibi mahallelerde kaçak yapılaşmanın da yoğun biçimde görüldüğü Bornova İlçesi'nde, gecekondu niteliğinde olan Yeşilçam Mahallesi (Fotoğraf: 6,7), bu araştırmada ayrıntılı olarak incelenen gecekondu mahallelerinden birisidir. Bu mahallenin gelişimi, mahalle yaşayanlarının sosyal, ekonomik özellikleri, konutlarının ve yaşam çevrelerinin fiziki nitelikleri, mülkiyet biçimi ve dönüşüm süreci, bir sonraki bölümde sunulacaktır.

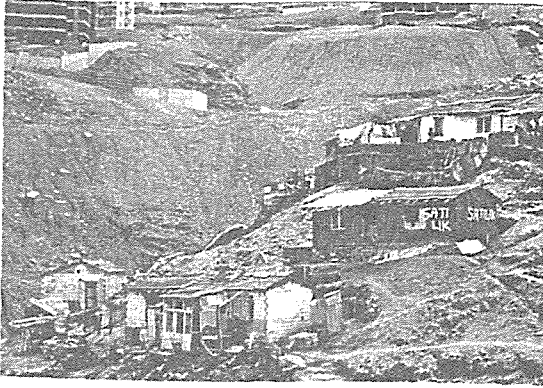
Narlıdere İlçesi

Narlıdere İlçesi'nde dört mahallede gecekondu oluşumu görülmektedir (Fotoğraf: 8,9). Bu mahallelerden birisi Huzur Mahallesi, diğer üçü II. İnönü, Atatürk ve Ilıca mahalleleridir. Alanda bugün bile gecekondu inşaatının devam ettiği, yeni yapılan bazı gecekonduların ise yıkıldığı gözlemlenmektedir. Bu araştırma kapsamında ayrıntılı olarak incelenen diğer üç mahalle bu mahallelerdir ve analiz sonuçları bir sonraki bölümde sunulacaktır.

Daha önce de denildiği gibi İBŞB sınırları içinde, 8 bölgede, ıslah imar planı sınırları dışında yeni gecekondu alanlarının oluştuğu tespit edilmiş ve gecekondulaşmanın bitmediği görülmüştür. Bu Gecekondu alanları İzmir'in kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına kadar kentin tüm çeperlerinde yer tutmuşlardır. Kentin çeperlerinde birbirinden ayrı bölgelerde ancak çoğunlukla bir önceki dönemin kaçak yapı ve gecekondu alanlarını "yasal" kılan, ıslah imar planı sınırlarının hemen bitişiğinde gelişen ve kente sokulma çabasında olan bu alanların ge-

Fotoğraf: 8. Narlıdere Atatürk- II. İnönü-İlica Gecekondu Mahallelerinden Genel Görünüm

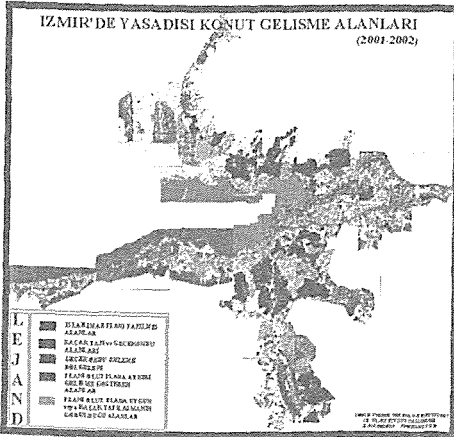

Fotoğraf: 9. Narlıdere Gecekonduları

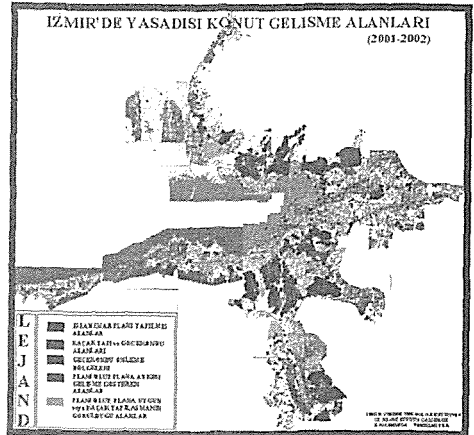
nel özellikleri; özel ve kamu arazilerinin işgal edilmesi sonucu oluştuğu, tamamında altyapı sorunları bulunduğu (kanalizasyon-su tesisatı bulunmadığı, kaçak elektrik kullanımının yaygın olduğu), çeşitli nedenlerle tehlikeli sayılabilecek alanlarda yer seçtikleri (dere yatakları, heyelan alanları, dağ yamaçları), çoğunlukla tek katlı ve derme çatma yapılmış olmalarıdır.

Araştırmanın bugüne dek tamamlanan kısmında, iki bölgede yer alan 4 mahalle ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu iki bölgede çok farklı süreçlerin yaşandığı görülmüştür. Araştırma kapsamında, tespit edilen diğer 6 bölge de aynı ayrıntıda incelenecek ve İzmir kenti özelinde, son dönem gecekondu- larının oluşum süreci ve niteliği konusunda genellemeler yapmak mümkün olabilecektir. İzmir ana kentinin yakınındaki belde belediyelerinde, gecekondu varlığı ve oluşum sürecinin incelenmesi de araştırmanın ikinci aşamasını oluşturacaktır.

Aşağıda, önce Bornova İlçesi'ndeki Yeşilçam Gecekondu Mahallesinin sonra da Narlıdere İlçesi İlica, II. İnönü ve Atatürk Mahallesi gecekondu- larının oluşum süreci ve niteliği aktarıla- caktır.

Harita 1: İzmir'de Yasadışı Konut Gelişme Alanları

Harita 2: Yeşilçam ve Narlıdere Gecekondu Yerleşmelerinin İzmir İçindeki Konumu

2. Bornova Yeşilçam Mahallesi Gecekondu Yerleşmesi

2.1. Yeşilçam Mahallesi Fiziki Yapı Analizi ve Gelişim Süreci

Yeşilçam Mahallesi'nin fiziki gelişim sürecine, arazi kullanım yapısına, binaların fiziki özelliklerine ve kentsel sosyal-tekniik altyapıya ilişkin bilgiler, aşağıdaki veri kaynaklarından elde edilmiştir.

1984, 1997 tarihli ve 2001 yılında araştırma ekibince güncellenmiş 1/1000 ölçekli halihazır haritalar, yerleşimin fiziki gelişim sürecinin incelenmesinde kullanılmıştır. Mahallenin fiziki yapısının analizinde, arazi kullanış ve bina durumuna ilişkin veriler, arazi çalışmaları ile toplanmış ve halihazır haritalar üzerine işlenmiştir. Yeşilçam ilköğretim okulu öğretmenleri, sağlık ocağı çalışanları, mahalle muhtarı, kahvehane ve hane halkı görüşmeleri ile yerleşmenin gelişimi ve sorunlarına ilişkin bilgiler alınmıştır.

Yeşilçam Yerleşiminin Fiziki Yapısının Gelişimi

Araştırmanın ilk inceleme alanı olan Yeşilçam, İzmir-Ankara karayolunun güneyinde, Bornova-Pınarbaşı-Kemalpaşa sanayi aksının doğusunda bulunan, İzmir'in son dönem gecekondualarının ve kaçak yapılarının yoğunlaştığı bir yerleşimdir. Bornova merkeze 6 km uzaklıktaki Yeşilçam'a, otolunun Işıkkent bağlantısı olan Kemalpaşa Caddesi veya İzmir-Ankara Karayolu ile ulaşılmaktadır. Vadi içinde konumlanmış olması nedeniyle karayolundan görülemeyen yerleşme, batı ve güneybatısındaki ambarlar sitesi, kuzeyindeki orman alanı ve güneyindeki askeri alanla sınırlanmış durumdadır.

Yeşilçam gecekondu alanının gelişiminde;

- 1998 yılına dek köy statüsünde olması ile yapılaşmanın denetimsizliği,
- Bornova'ya yakın ve ana ulaşım aksları üzerinde yer alması,
- Hazine arazilerinin ve hisseli parsellerin bulunması,
- İş alanlarına yakın olması (Kemalpaşa, Işıkkent, Pınarbaşı sanayi alanları)

etkili faktörler olarak sayılabilir.

Alanda ilk yapılaşmalar 1972 yılında, Kavaklıdere Köyüne bağlı bir mahalle iken başlamış, 80'li yıllara kadar yavaş bir gelişme göstermiş ve 1990'lı yıllarla birlikte nüfus ve yapı yoğunluğu hızla artmıştır. 2001 yılında, Yeşilçam'da, muhtarlıktan elde edilen verilere göre, 757 bağımsız hanede toplam, 3225 kişi yaşamaktadır.

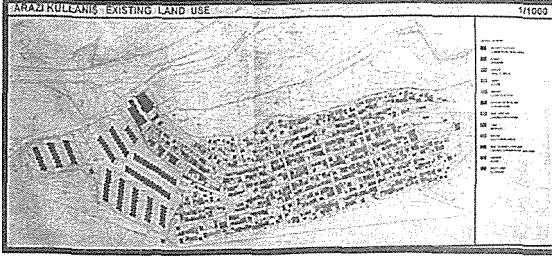
2001 yılı Kasım ayında yapılan alan araştırmasında, yerleşmeye ilk gelenlerin, kent içinde kiracı olan ve kademeli göç ile gelen dar gelirli aileler olduğu görülmüştür. Yeşilçam muhtarı ile yapılan görüşmede, 1972 yılında muhtarın kendi ailesi ile eş zamanlı olarak iki ailenin de, alanda ilk konutları inşa ettikleri öğrenilmiştir. Yapılan hane halkı görüşmelerinde, 1970-1984 yıllarında 5 aile, 1985-1989 yıllarında 13 aile 1990-1994 yılları arasında 20 aile (%29), 1995-1999 yılları arasında ise 11 aile, binalarını inşa ettiklerini belirtmiştir. (19 ailenin yasadışı yapılarının inşaa yıllarına dair ise bilgi elde edilememiştir.)

1978-1984 döneminde, İzmir Nakliyeciler Kooperatifine ait depolama alanının mahallenin batısında kurulması, fiziki yapıdaki gelişmeleri hızlandırmıştır. Ambarlar Sitesi olarak bilinen bu alanda çalışmak üzere gelen ailelerin, konutlarını işyerine en yakın yerde inşa etmeleri de nüfusun artmasına neden olmuştur.

Araştırmanın yapıldığı 2001 yılında, orman alanları, askeri alan ve karayolu arasında kalan Yeşilçam bütünü'nün, konut alanı olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Mahalle, konut alanı (13 hektar), Efes Çadır-Branda Fabrikası (0.4 hektar) ve Ambarlar sitesi (5.2 hektar) ile beraber yaklaşık

23 hektar alan üzerinde yayılmaktadır. Alanın yoğunluk değerlerine bakıldığında ise, Brüt Yoğunluk: 180kişi/ha, Net Yoğunluk: 249kişi/ha olarak görülmektedir.

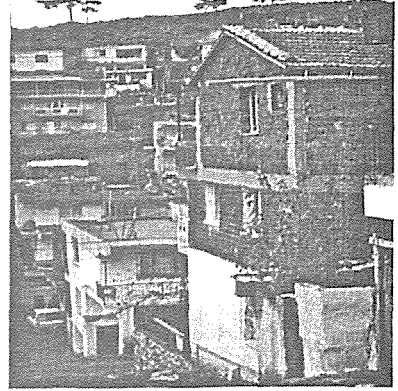
Bu kullanımların dışında, yeni yapılmakta olan 28 adet inşaat, depo olarak kullanılan 10 adet bina ve 200 adet müstemilat bulunmaktadır. Bu müstemilat yapıları arasında, mahallenin ortak olarak kullandığı "tandır"lar da bulunmaktadır. Ancak bunun yanısıra konut yapılarının zemin katlarında, perakende satış, küçük imalat ve zanaatkarlık işlevleri de yer almaktadır.

Harita:3. Yeşilçam Mahallesi Arazi Kullanımı (2001)

döneminde toplam bina sayısı 706'ya ulaşmıştır. 706 binanın 393'ü tek katlı, 216'sı iki katlı, 59'u 3katlı ve 5'i 4 katlıdır. Yapılan hane halkı görüşmelerinde, kat ilavelerinin nedeni, gerek duyulduğunda aile bireylerine konut sağlama veya kiraya verme isteği şeklinde ifade edilmiştir. Bu dönemde kat artışları dışarda bırakıldığında, toplam bina sayısında % 20 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

Başlangıçta tek katlı yapılan binalar, daha sonra ihtiyaçlar doğrultusunda ek yapılarla yatayda ve dikeyde gelişmiş ve eklemelerle bugünkü doku ortaya çıkmıştır. Alanda bir çok konutun üst katında filizlerin ve tamamlanmamış inşaatların bulunması yapı yoğunluğundaki artışın devam edeceğini göstermektedir. (Fotoğraf:10, 11)

Fotoğraf: 10, 11. Yeşilçam Mahallesinde eklemlemelerle Büyüyen Konut Dokusu

Konut Üretiminde Kullanılan Yapım Sistemleri ve Bina Kalitesi

Yeşilçam'da konutların yapım süreçlerine bakıldığında, konutlar, herhangi bir altyapı ve bina projesi olmaksızın, ücret karşılığında ustalara yaptırılmakta veya aile bireylerinin katkılarıyla yapılmaktadır. Başlangıçta temel barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik inşaa edilen binalar, zamanla

gereksinimlerin artması ve ekonomik gücün iyileşmesi oranında yatayda ve dikeyde eklenerek büyütülmüştür.

Yeşilçam'da binaların yapım sistemine bakıldığında, toplam 706 binanın 581 adedi (%82) betonarme, 118 adedi yığma, 7 adedinin ise karma sistemde yapıldığı saptanmıştır. Ana yapı malzemesi olarak genellikle en kısa sürede yapı yapmayı sağlayan ucuz ve toplama malzemeler kullanılmıştır. Düşük kalitede ve eski olan yığma yapıların büyük bir kısmı alana ilk yerleşenlere aittir ve bu binaların bazı bölümlerinin sentetik ahşap malzeme ile kapatıldığı görülmüştür.

Bina yapımında ana yapı malzemesi olarak genelde tuğla kullanılmasına karşın bazı yapılarda briketin veya gazbetonun, tuğlayla birlikte kullanıldığı örneklerde rastlanmaktadır.

Yeşilçam'ın vadi içinde konulanması ve yerleşme alanı içinden geçen derenin yağışlarda taşması, özellikle dere yatağında bulunan binaları olumsuz etkilemektedir. Ayrıca binaların, eğimden kaynaklı olarak zemin kodunun altında kalmasına önlem olarak yapılan istinat duvarlarının nitelikli olmaması nedeniyle su aldığı görülmüştür.

Yapıların strüktürel niteliklerine göre yapılan değerlendirmede, Yeşilçam'da bulunan toplam 706 binadan, 387'sinin (%54) orta nitelikli, 242'sinin (%34) kötü nitelikli ve 77'sinin (%11) iyi nitelikli olduğu saptanmıştır.

Kentsel Sosyal ve Teknik Altyapı Sorunları

Yeşilçam'da yapılan görüşmelerde en çok şikayet edilen ve arazide saptanan sorunlar kanalizasyon, yol ve içme suyu konusundadır. Yerleşmenin idari yapısındaki değişiklikler, temel altyapı hizmetlerinin sağlanamamasının esas nedenlerinden biridir.

1999 yerel ve genel seçimleri öncesinde Büyükşehir Belediyesi İzmir Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından, alana su şebekesi döşenmiştir. Muhtarlık kayıtlarından, 432 hanede su şebekesi bağlantısının olduğu bilgisi alınmıştır. Evlerin önüne dek şebeke döşendiği halde, gerekli ücreti ödeyememeleri nedeniyle evlerine su bağlantısı yapamayan (ve belli bir tarihten sonra da bağlantının yasaklandığı) haneler, su ihtiyaçlarını tankerlerden satın aldıkları sularla karşılamaktadırlar. Bu suların temizliği konusunda da sorunlar yaşanmaktadır.

Yeşilçam'da teknik altyapıya dair gözlenen bir diğer sorun da elektriktir. Bazı haneler kaçak olarak kullanırken, bazı haneler ise aflardan sağlanan olanaklarla yasal olarak kullanma hakkını elde etmişlerdir.

Yerleşme bütününde, kanalizasyon sistemi konusunda bazı çalışmalar yapılmasına rağmen, bu çalışmaların projelendirme ve uygulama eksiklikleri çeşitli problemlere neden olmaktadır. Yamaçlarda bulunan ve anayola dik inen sokaklarda birbirine monte edilmemiş, kırılmış künkler nedeniyle atık sular anayola akmaktadır. Kanalizasyon sisteminin ambarların sınır duvarının bulunduğu alanda büyük bir fosseptik çukuruna bağlanması, taşma, sızıntı ve patlama konusunda ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Bu nedenle alanda bir kanalizasyon şebekesinin varlığından söz etmek ne-redeyse imkansızdır.

Kanalizasyon bağlantısının düzenli olmaması ve yerleşimin vadide bulunmasının bir diğer olumsuz etkisi, yoğun yağışlarla birlikte yamaçlarda ve vadi tabanında bulunan dere yatağı çevresindeki yapılarda gözlenen su baskınlarıdır. Yamaçlardaki binalar, yağışlar sırasında su baskını önlemek için setler gerdiklerini belirtmektedirler. Ayrıca, kış mevsimlerinde Ambarlar Sitesi duvarı, dere yatağında biriken yağmur sularının akışını engelleyerek, bu duvara yakın olan 35-40 kadar haneyi su baskınlarına maruz bırakmaktadır.

Yerleşimin yol yapısında dayanıklı malzemenin kullanılmaması önemli sorunlardan bir diğerine yol açmaktadır. Yeşilçam'da tek asfalt kaplamalı sokak, Efes Çadır ve Branda Fabrikası'ndan camiye

kadar uzanan sokaktır. Yağmur yağdığı zaman mahalledeki diğer sokaklar çamur içinde kalmaktadır. Bu durum araçların olduğu kadar yayaların da alana ulaşımında ve öğrencilerin okula gidişlerinde sorunlar yaratmaktadır. Yeşilçam'ın kent merkezi ile olan bağlantısı belediye otobüsü ve dolmuşlar ile sağlanmaktadır. Toplu taşıma araçlarının sefer sayısının ise, yetersiz olduğu belirtilmektedir.

Yeşilçam'da teknik altyapının yanı sıra kentsel sosyal altyapıda da eksiklikler/sorunlar görülmektedir. Kültürel tesislerin, yeşil, spor ve oyun alanlarının olmayışı görüşmelerde de ifade edilen başlıca sorunlardır. Mahallede, kültürel ve sosyal ihtiyaçlar için, altı kahvehane, bir futbol klüp binası ile merkezde, 864 m² olan bir cami bulunmaktadır. Alanın doğusunda, konut alanlarının dışında bulunan ve 170 m² olan çocuk oyun alanı ise oyun araçlarının azlığı ve alanının küçüklüğü ile yetersiz, konumu itibari ile de kullanışsızdır. Bu sosyal altyapı imkanlarının hiçbiri de kadınlara hitap etmemektedir.

Alanın güneyinde 1979 yılında 2 derslikli olarak yapılan Yeşilçam İlköğretim okulunda, ikili öğretim ile 70-80 kişilik sınıflarda, 605 öğrenciyi 20 öğretmen eğitim vermektedir. 1995 yılında eklenen tek katlı 4 derslikli iki binanın ruhsatının bulunmaması ve duvarlarında çatlakların olduğu okul müdürünce ifade edilmektedir. 2001 yılında, okulun yetersiz kalması sonucunda 360 m² taban alanlı, 4 katlı ve 16 derslikli yeni binanın inşaatına başlanmış ve 2002 yılı şubat ayında öğretime açılması hedeflenmiştir.

Mahallede var olan tek sağlık ocağı, bir doktor, bir hemşire ve iki ebe ile yetersiz kalmaktadır. Kendine ait sağlık ocağı bulunmasına rağmen, eleman eksikliği nedeniyle Yeşilçam sağlık ocağından, Kavaklıdere köyünden gelen hastalar da yararlanmaktadır.

Hemen tüm üyeleri İzmir'de uzun yıllardır yaşamakta olan araştırma ekibinin, gözden irak ve vadi içindeki konumu nedeniyle de çevreden görülmeyen Yeşilçam Mahallesinin varlığından haberi yoktu. Alan araştırması sırasında varlığı öğrenilen ve gerçekliğine yaklaşılmaya çalışılan Yeşilçam'ın fiziki çevresi hakkında son olarak şu söylenebilir. Temel yaşam gereksinmelerini karşılamaktan uzak, su baskını/sel gibi risklere açık ve çok sayıda sorunu olan bir yaşam alanıdır Yeşilçam. 2001 yılı itibariyle 30-40 milyon TL'ye kiralık evlerin bulunduğu, 3-4 milyar TL'ye satılık evlerin bulunduğu bu mahallede, burada yaşamaktan hoşnut olmayan ve çaresizlikten burada yaşadıklarını dile getiren insanlar yaşamaktadırlar. Mahalledeki evlerin üçte biri oldukça kötü nitelikte, rutubet içinde ve su baskınına maruz kalan evlerdir.

2.2. Yeşilçam'da Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durum

Demografik Yapı

a) Hane Reislerinin Doğum Yerleri

Yeşilçam Muhtarının ve sakinlerinin ifadesiyle Yeşilçam'da "72 milletin insan yaşar." Bu, kimilerince Yeşilçam'ın "farklılıklar"ı dışlamadan barındırabildiğini vurgulamak, kimilerince de, ki, bunlar daha çok önceleri yerleşenlerdir, "eskiden daha az ve farklılaşmamış bir nüfus vardı ve daha huzurluyduk" demek için kullanılan bir ifadedir. Gerçekten de, 2001 tarihli Muhtarlık kayıtlarına göre (muhtarlık kayıtlarından 1671 kişiye ulaşılmıştır), Yeşilçam'ın "Türkiye'nin her yerinden" göç aldığı görülmüştür. Hane reislerinin doğum yerlerine bakıldığında, Ege bölgesinde doğanlar, %46 oranla ilk sırada, Doğu Anadolu'da doğanlar %35 ile ikinci sırada yer alır. Bunları sırasıyla, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Akdeniz ve Marmara bölgelerinde doğmuş olanlar takip eder. Özellikle Akdeniz ve Marmara bölgelerinde doğanların çok az olması, Türkiye'de bu bölgeler lehine bir dengesizliğin olduğunu gösteren araştırmaları da desteklemektedir.

Yeşilçam'daki gözlemler ve Sağlık Ocağı personeli, temel ilk öğretim müdürü ve muhtar ile görüşmelerden elde edilen veriler birlikte değerlendirildiğinde, Doğu Anadolu Bölgesi'nde doğmuş

olanların oranının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak, Doğu Anadolu'dan gelenlerin hepsinin muhtarlık ve sağlık ocağındaki ev halkı tespit fişleri (ETF) kayıtlarının olmaması, Yeşilçam nüfusu içinde, olduğundan daha düşük bir oranla temsil edilmelerine neden olmuştur.

Yeşilçam'da yaşayanların doğdukları illere bakıldığında, Kütahya ve İzmir başta gelmektedir. Arkasından Doğu Anadolu Bölgesinden Kars, Erzurum ve Ağrı gelmekte, onları da İç Anadolu Bölgesi'nden Konya ve Malatya izlemektedir.

b) Yaş ve Cinsiyet Dağılımları

Yaş, cinsiyet, aile yapısı ve hane halkı büyüklüğü gibi demografik değişkenlere dair veriler, Muhtardan alınan bilgiler ve Yeşilçam Sağlık Ocağı'ndaki ETF fişleri incelenerek oluşturulmuştur. Yeşilçam'da nüfusun %54'ü erkek, %46'sı da kadındır. Bu farklılık, Yeşilçam'a iş bulmak üzere gelip akrabalarının yanında kalan fakat halen ailesini Yeşilçam'a getirmemiş genç erkeklerin varlığı ile ilişkilidir. Yaş dağılımına bakıldığında ise, Türkiye genelindeki ile özdeş olduğu gözlenmiştir; 0-13 yaşlar arasındaki çocuklar, %31,7; 14-25 yaşlarındaki gençler, %26,2; 26-55 yaş arasındakiler, %36,5; ve 55 yaş ve üstündekiler de, %5,6 ile temsil edilmektedirler. Nüfusun büyük çoğunluğunu, tamamı çalışma yaşında olan 14-55 yaş arasındakiler oluşturmaktadır. 14 yaşındakilerin de çalışma yaşındakilere dahil edilmesinin nedeni, ilköğretim okulunu bitirmiş ya da yarıda bırakmış olan, bu yaşlardaki bütün erkeklerin Türkiye'nin başka benzer yerleşmelerinde olduğu gibi, Yeşilçam'da da doğrudan işgücüne katılmasıdır. Hane halkı görüşmelerinde, ilköğretim okulunun ilk beş yılını bitiren veya liseye giden bütün erkek çocukların, okul zamanı değilse bile, yazın mutlak iş aradıkları ve her hangi bir iş bulduklarında da çalıştıkları ifade edilmiştir.

c) Aile Yapısı ve Hane Halkı Büyüklüğü

Yeşilçam'da ortalama hane büyüklüğü 5.07'dir. Hanelerin %57'si en fazla dört kişiden; %38'i, 5-10 kişiden; %7'si de 11 ve daha fazla kişiden oluşmaktadır. Belirtilmelidir ki, genç nüfusun çok fazla olduğu Yeşilçam'da, en fazla 4 kişi olan aileler, ya yeni evli ya da çok genç çiftler ve çocuklardan oluşanlardır. Üç kuşağın bir arada yaşadığı ya da birden fazla aile reisinin olduğu geniş aileler yanında, aynı binanın ayrı katlarında oturup, geçimi aynı olan geniş aileler vardır. Hane halkı 11 ve daha fazla kişiden oluşan ailelerin hemen tamamı, geleneksel ya da geniş ailelerdir. Diğer yandan, aynı binada ya da ayrı sokaklarda olsun, ayrı mekanlarda yaşayıp, geçimi birlikte olan aileler de, özellikle krizden sonra, hane reislerinden biri işsiz kaldığında, diğerinin onlara destek olduğu ifade edilmiştir.

Ayrıca, Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelmiş olan ailelerin, geniş aile, Ege ve İç Anadolu Bölgesi'nden gelen ailelerin ise daha çok çekirdek aile olduğu görülmüştür.

Ailelerin Yeşilçam'a Göç Süreçleri ve Nedenleri

a) Ailelerin Göç Ettikleri Yıllar ve Göç Biçimi

Yeşilçam otuz yıl önce, irili ufaklı az sayıda tarlanın, zeytin ağaçlarıyla çevrili olduğu bir alandı. O zamanlar Kavaklıdere köyüne bağlı olan Yeşilçam'a ilk evi 1972 yılında, Yeşilçam'ın şimdiki muhtarı yapmıştır.

1972'den 80'lerin ortalarına kadar çok yavaş bir gelişme gösteren Yeşilçam'da tek tük haneler olduğu tespit edilmiştir. Göç edenlerin sayısı Yeşilçam'ın bağımsız bir köy olmasıyla büyük artış göstermiştir. Yeşilçam'da ilk yapılaşmanın başladığı 1970 yılından beri her beş yıllık aralar ile göç oranlarına bakıldığında, en yoğun göç, 1990 ve 1994 yılları arasında olmuştur. Ailelerin %31'i 1990-94; %29'u 1985-89; %25'i 1995-99; %4,4'ü 1975-79; %4,4'ü 1980-84; %4,4'ü 2000 ve sonrasında; %2'si de 1970-74 arasında Yeşilçam'a gelmiştir. Muhtarlık ve hane halkı görüşmeleri de,

Yeşilçam'ın en çok, 1992-95 yılları arasında göç aldığını göstermiştir. Bunun nedeni, "o yıllarda muhtar numarataj verdiği için ev yapmak daha kolaydı," şeklinde açıklanmıştır.

Göçün belli bir dönem aralığında yoğunlaşması, hiç şüphesiz, Yeşilçam'ın geçirdiği konut yapımına açık, ucuz arazi oluşumu süreciyle açıklanabilir. Bu, sonraki bölümlerde daha ayrıntılı incelenecektir. Ucuz arazi alma imkanı ve ev yapmanın daha kolay olması yanında, aynı yıllarda Doğu ve Güneydoğudaki politik destabilizasyon, bu bölgelerden Türkiye'nin diğer kentlerindeki benzer yerleşmelerde olduğu gibi, Yeşilçam'a da yoğun göçe neden olmuştur.

Ailelerin göç biçimleri incelendiğinde ise; %48'inin doğrudan Yeşilçam'a geldikleri görülmüştür. %35' i ise önce İzmir'de başka bir mahallede geçici bir süre kalıp, sonra Yeşilçam'a yerleşmiştir. Geri kalan aileler ise, öncelikle, geçiş şehirleri olarak adlandırabileceğimiz şehirlere göç etmiş ve oradan Yeşilçam'a gelmişlerdir. İzmir içinden Yeşilçam'a gelen aileler daha önce Pınarbaşı, Çamdibi, Gültepe ve Bayraklı gibi semtlerde oturmuşlardır. Kademeli göç etmiş ailelerin uğrak yerleri incelendiğinde ise, sınıflandırılacak bir veri yoktur. Hemen hemen tüm şehir isimleri birer kez kullanılmıştır. En çok adı geçen bazı şehirler; Balıkesir, Bolu, Bilecik, Ankara ve Eskişehir'dir.

Ailelerin geldikleri bölgelerin dağılımında ise, en yüksek oranda, %38 ile, Doğu Anadolu temsil edilmektedir. Bunu, %24 ile Ege Bölgesi; %15'er ile İç Anadolu ve İzmir; %4 ile Güneydoğu Anadolu; ve %3 ile de Akdeniz takip eder. Doğu Anadolu ve İzmir'in de dahil olduğu Ege Bölgesi hemen hemen eşit oranlarla temsil edilmektedir. Tabii ki İzmir'den gelen ailelerin çoğunun İzmir'li olduğu ve kent içi yer değiştirme yoluyla Yeşilçam'a gelmiş oldukları da belirtilmelidir. Yeşilçam'a en çok göç veren şehirler ise, sırasıyla, Kütahya (Simav ve Gediz ilçeleri'nden), Kars, Konya, Erzurum ve Ağrı'dır.

Kütahya'nın özellikle bazı kırsal alanlarından gelen aile sayısının çokluğu, akraba ve hemşehri ilişkileriyle açıklanabilir. Aynı ilişkiler bu oranda olmasa da diğer iller için de kısmen geçerlidir.

Ailelerin Yeşilçam'a göç nedenleri incelenirken, göçün bir çok nedene bağlı, değişken, bir sosyal olgu olduğu unutulmamalıdır. Bağlı olarak, göçü tek bir nedenle açıklamak oldukça zordur. Ancak ailelerin göç nedenlerini gösteren dağılıma bakıldığında, iş bulma ve olumsuz ekonomik şartlarını düzeltme umudu ilk sırada yer almaktadır. Bu, Türkiye'de göçün en önemli nedenidir. İş bulmak için yaşadıkları yerden ayrılmaya karar verenlerin Yeşilçam'ı seçmesinde ve yerleşmesinde ise en önemli nedenlerden biri, akraba tavsiyesidir. Ayrıca belirtilmelidir ki, göçe neden olan hiçbir etken kendi başına, bağımsız bir olgu değildir. Tümü de olabilir, yalnız bir tanesi de, ancak burada temel ve öncelikli neden üzerinde durulmuştur. Bu açıdan baktığımızda akraba tavsiyesi ve ilişkilerinin vesile olduğu göç oranı hemen ikinci sırada gelmektedir. Bu da yine yurdumuzda göç alan benzer bölgelerde de gördüğümüz, bir arada yaşama, birbirine destek olma isteği ile ilişkilendirilebilir. İzmir'e veya büyük bir kente göçe neden olan bu iki olgu haricinde, Yeşilçam'ı cazip kılan asıl nedenler, ucuz arsa ve ev edinme imkanı olduğu inancıdır. "Ucuz arsa ve ev" bulabilecekleri inancı, hemşehri ve akraba ilişkileri ile birleşerek, Yeşilçam'ı daha cazip hale getirmiştir.

Ailelerin Yeşilçam'a yerleşmesinde en çok belirleyici etkenler, Yeşilçam'daki işgücü yapısıyla beslenen civardaki iş sahalarında- örneğin, Ambarlar Sitesi, Efes Çadır ve Taş Ocağı- iş bulma umudu, ve işyerine yakın olma isteğidir. Bunları, zorunlu göçle gelenler -ki bunlar, Doğu Anadolu Bölgesi'nde köyleri boşaltılmış ailelerdir- ve eğitim ve yeni bir çevre edinme isteği ile gelenler izlemektedir.

Diğer yandan, özellikle 29 Şubat krizinden hemen sonra Yeşilçam'dan göç edenler olmuştur. Haziran 2001'de ETF kayıtlarından yapılan tespite göre, 50 hane göç etmiştir. Bu hanelerin çoğu, geldikleri yere geri dönmüştür. Ancak, "yazdırmak istemedikleri için," geri dönme nedenleri bilinmemektedir.

Geçim koşullarını iyileştirmek umuduyla köylerinden ayrılanlar, özellikle 29 Şubat krizinden sonra son derece güç koşullarda yaşamaktadırlar. Özellikle zorunlu göç nedeniyle köylerini terkedenerler, “başlarını sokacak bir yer” bulmuşlardır. Fakat, “kuru beton karın doyurmadığı” için köylerine dönüp, oradaki arazilerini işlemek istemektedirler. Ancak, köylerine giriş izninin olmaması bir yana, izin alabilse bile, çoğu işsiz olan hane reislerinin yol parasını karşılamaları çok zordur. Bu nedenle, memleketlerine geri dönmeyen şimdilerde neredeyse olanaksız olduğunu vurgulamışlardır. Diğer yandan, köylerine dönüş izni söz konusu olmadığı halde, işsizlik nedeniyle memleketine geri dönmek isteyip, yol parasını karşılayamadığından dönemeyenler de vardır. Bu da çok ciddi bir çıkışsızlığa, sıkışmışlığa işaret etmektedir.

Yeşilçam’da İşgücü Yapısı, Meslek Dağılımı ve Eğitim Durumu

a) İşgücü Yapısı ve Meslek Dağılımı

Yeşilçam, son ekonomik krizin yoğun olarak hissedildiği bir yerleşmedir. Ambarlar Sitesi’nde veya diğer sektörlerde (tekstil gibi) çalışanlar kriz ve diğer ekonomik nedenlerden dolayı işten çıkarılmışlardır. İşsizlerin önemli bir kesimi de, Doğu ve Güneydoğu’dan zorunlu göç nedeni göç etmiş, kentte iş bulamayan veya geçici işler yaparak yaşamını sürdürmeye çalışanlardır. Bu grup, özellikle genç nüfustan oluşmaktadır.

Hane reislerinin iş durumu dağılımında, en yüksek rakamlar ile emekliler (%21) ve işsizler (%21) temsil edilmektedir. Emekli ve işsiz kesimden sonra en büyük oran işçi kesimine aittir (%14). Esnafın oranı ise, %13’tür. Nakliyeciler ve hurdacıların oranları, %4’er, oto tamircisi, teknisyen ve bekçilerininki de %3’erdir. Rakamların da gösterdiği gibi, Yeşilçam’daki, daha çok niteliksiz işgücüdür.

Yeşilçam, Batıçim, 5. Sanayi Sitesi gibi sanayi kuruluşlarına yakın bir yerdir. İşçi kesimi içinde bu sanayi alanlarında çalışanların oranı hayli yüksektir. Sanayi kuruluşlarına yakınlığı, yukarıda da belirtildiği gibi, çalışan grubun Yeşilçam’da oturma kararını almasında da önemlidir. Yeşilçam’da inşaat işçiliği gibi sürekli olmayan işlerde çalışanların sayısı da oldukça yüksektir.

Diğer yandan, kadınların işgücü piyasasına katılımı son derece düşüktür; %75’i ev hanımıdır. Sadece %2’si emeklidir. Temizlikçilik, aşçılık ve çocuk bakıcılığı yapanlar da %5’erlik oranlar ile temsil edilmektedir. İşçi olarak çalışan kadınlar (%6), genelde yakın çevrede kurulu olan sanayi kuruluşlarında temizlik işlerinde, atölyelerde ya da mevsimlik tütün işinde düşük ücretle çalışmaktadırlar. Diğer yandan, özellikle 1990’lı yıllarda, Doğu Anadolu’dan göç edenler, İzmir’in ilçelerine, ailece, kadınlar ve çocuklar da dahil, mevsimlik pamuk işlerine gitmektedirler.

Yeşilçam’da çalışanların işyerleri, Yeşilçam’ın, Bornova’daki sanayi kuruluşlarına yakın olması ile ilişkili olarak, daha çok Bornova’dadır. Çalışanların yoğunluklu olarak 5.Sanayi sitesindeki kuruluşlarda ve yine Yeşilçam ile komşu olan Ambarlar Sitesinde çalıştıkları görülmektedir. Yaklaşık %80’lik bir kesim Bornova ve Yeşilçam içinde yer alan kuruluşlarda çalışmaktadır. Diğer yandan, geçici işçilerin çokluğu ve bazılarının da çalışma yerlerinin sabit olmaması nedeniyle bunların çalıştıkları semtleri tespit etmek zordur.

Nitelikli işlerde çalışanların son derece az olduğu Yeşilçam’da, sosyal güvence durumu da benzer bir olumsuzluğu destekler niteliktedir. Hane reislerinin %53’ü SSK’lı; %11’i Bağ-Kur’lu, %2’si Emekli Sandığına bağlı; %5’i Yeşil kart sahibi; %2’si yaşlılık maaşı almaktadır. Hiç bir sosyal güvencesi olmayanların oranı ise, %28 gibi hiç de azımsanamayacak bir düzeydedir. Sosyal güvencesiz olanlar, daha çok, doğu ve Güneydoğu’dan göç edenlerdir. Sosyal güvenceye sahip olmayanların özellikle Doğu ve Güneydoğu’dan göç edenlerce temsil edilmesinin en önemli nedeni, en yüksek işsizlik oranının bu kesim içinde olması ve çalışanların da hemen hepsinin inşaat işleri başta olmak üzere, süresiz işlerde çalışmalarıdır.

İş ve meslek dağılımı, sosyal güvence durumu gibi göstergelere bakıldığında, Yeşilçam'ın gelir düzeyi düşük ailelerin yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim olduğu görülebilir. Bu, çoğu yüz yüze görüşmede, "parası olan Yeşilçam'da yaşamaz"; "parası olanın burada ne işi var?" gibi ifadeler ile vurgulanmıştır. Gelir düzeyinin düşük olması ile birlikte değerlendirilebilecek bir diğer gösterge de, eğitim durumudur.

b) Aile Reisi Ve Eşinin Eğitim Durumu

Yeşilçam'da eğitim düzeyinin düşük olduğu bulgulanmıştır. Hane reislerinin %62'si ilkokul; %12'si ortaokul; %4'ü lise mezundur. Herhangi bir okuldan mezun olmayanların oranı ise, %15'dir. Yeşilçam'da, yüksek okul mezunu olan hiç bir hane reisine rastlanmamıştır. Görüşülen hane reislerinin eşlerinin eğitim durumu da şu oranlar ile temsil edilmektedir: %55 ilkokul mezunu; %3 lise mezunu; %31 herhangi bir okuldan mezun değildir. Kadınların %10'un da eğitim durumuna dair bilgiye ulaşamamıştır. Yeşilçam'da da Türkiye'nin bir çok benzer yerleşmesinde olduğu gibi, eğitim düzeyinin düşük olması yanında, kadınlar ve erkekler arasında da kadınlar aleyhine bir farklılık görülmektedir. Özellikle kahvehane sohbetlerinde işsizliğe, yoksulluğa, "buralara gelmek zorunda kalmalarına", giderek mevcut düzene tepkilerini ve öfkelerini dile getiren Yeşilçamlıların bir bölümü çocuklarının bu mahallede büyümesini istememektedir. Mahallelinin dile getirdiği bir başka sorun, özellikle genç erkekler arasında sıklıkla yaşanan kavgalardır. Jandarma komutanı ile yapılan görüşmede de bu bulgu doğrulanmıştır. Hanehalkı görüşmelerinde kavgaların nedeninin işsizlik, yoksulluk ve eğitimsizlik olduğu ve mahalleye karakol istedikleri belirtilmiştir.

2.3. Yeşilçam Yerleşiminde Mülkiyet Yapısı Ve Dönüşümü

*** Mülkiyet Yapısı ve Dönüşümüne İlişkin Araştırma Süreci**

Yeşilçam yerleşiminin mülkiyet dokusunun dönüşümüne ilişkin olarak üç farklı veri kaynağından yararlanılmıştır. İlk veriler yerleşme sınırları içinde kalan parsellerin kadastral ve mülkiyet bilgileridir. Bu veriler için 2001-Aralık-2002 Ocak aylarında, Bornova Kadastro Müdürlüğü, Bornova Belediyesi ve Bornova I. Bölge Tapu Sicil Müdürlüklerinde çalışılmıştır. Tapu Müdürlüğünde, 2002 Ocak ayında yapılan çalışmalarda, parsellerin tapuya ilk tescil edildikleri yıllardan 2002 Ocak ayına kadar olan süre içinde, tapu kayıtlarındaki tüm bilgiler detaylı olarak incelenmiştir. Birinci gruptaki bu veriler alandaki mülkiyet dokusunun oluşumunda yasal süreci temsil etmektedir.

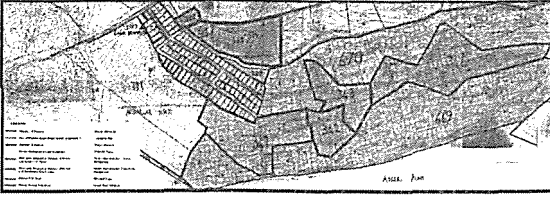
İkinci tür verileri ise, alan çalışmalarında yapılan kahvehane sohbetleri ve mahalle muhtarlarıyla yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Yerleşme sınırları içinde, 2001 Kasım-2002 Ocak aylarında, toplam altı kahvehane ve iki mahalle muhtarıyla yapılan görüşmeler, alanın mülkiyet sorunları hakkında ve burada yaşananların arsa edinmelerinde farklı süreçlerin olduğunu ortaya koymuştur. Bu görüşmelerde, mülkiyetin yasal arsa alım-satım sürecinin dışında "el senedi" ile, sözlü anlaşmalarla veya bedel ödemeksizin alana yerleşildiğine, el değiştirdiğine yönelik bilgilere ulaşılmıştır. Yasal arsa/mülkiyet edinimi dışındaki bu süreç, alan'daki mülkiyet dokusunun oluşumundaki yeni belirleyicileri temsil etmektedir. Mülk sahiplerinin kendi arsa sahiplikleri üzerine görüşleri de mülkiyet dokusunun oluşumunun ve karmaşanın anlaşılmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Hanehalkı anketleri ve bu anket/görüşmelerdeki arazi/arsa sahipliğine ilişkin sorulara verilen cevaplar ise üçüncü tür verileri oluşturmaktadır.

Yukarıda belirtilen veriler, Yeşilçam yerleşmesi özelinde, kentsel arsa pazarı hakkında, ve geçkondu yaşayanlarının arsa edinme ve kentle eklenme sürecine nasıl girdiklerini tartışmak için bir perspektif sağlamaktadır.

* Yeşilçamda Mülkiyet Dokusunun Oluşum ve Dönüşümü

Bugünkü Yeşilçam yerleşmesinin güney sınırını askeri alan, kuzey sınırını tescil dışı orman arazisi ve güneybatı sınırını Ambarlar sitesi oluşturmaktadır. Vadiyi oluşturan tepelerin yamaçlarında yer alan bölge, tümüyle konut alanıdır. Konutların bulunduğu bu alanda dört adet çok hisseli şahıs arazisi, üç adet hazine parseli ve 101 adet görece düzenli parsel yer almaktadır. Konut alanlarının bulunduğu bu alandaki toplam parsel sayısı 111 adettir. 111 adet parselin 3'ü büyük hazine parselidir ve yerleşmenin coğrafi olarak ortasında, yoğun konut yapılaşması vardır. Dört parsel ise hisseli şahıs parseli olup, 1977-78 yıllarında tapuya tescillenmiş ve en yoğun konut yapılaşmasının yer aldığı diğer parselleri oluşturmaktadır. 101 parselin bulunduğu bölge, hazine adına kayıtlı iken bir kısmı (66 adet) 1988-2002 yılları arasında satışı yapılarak şahıs parsellerine dönüşmüştür ve görece düzenli parsel alanını oluşturmaktadır. Konut yerleşimine sınır oluşturan dört parselden üçü ise tescil dışı olarak adlandırılan ve orman alanında kalan, yerleşmenin kuzey sınırındaki parsellerdir.

Hali hazır haritalar ve arazi kullanım paftaları incelendiğinde birbirine paralel sokaklar ve özellikle 101 adet parselin bulunduğu bölgede görece düzenli parseller görülmekle birlikte, alan bütününde herhangi bir özel parselasyon planının varlığına ilişkin bir bilgi edinilememiştir. Bornova Kadastro Müdürlüğü ile yapılan görüşmede² 101 adet parselin ilk tespit yılında bu düzenle tespit ve kayıt yapıldığı belirtilmiştir. Toplam 101 parselin bulunduğu bu bölgedeki parsellerin 66'sının satışı yapılarak hazine mülkiyetinden şahıs mülkiyetine geçmiş, diğerleri ise 2002 Ocak ayında hazine mülkiyetine kayıtlı parseller olarak saptanmıştır. (bkz. Harita: 4. Yeşilçam Mülkiyet Sahipliliği)

Harita: 4. Yeşilçam Mülkiyet Sahipliliği

Yerleşmenin güneybatısında yer alan Ambarlar sitesinin tapu kayıtlarındaki verilere göre üzerine kurulduğu üç parselden birinin tescil dışı, birinin özel mülkiyet ve birinin (35328 m² büyüklüğündeki 238 no'lu parsel) hazine mülkiyetinden satışı yapılarak Ambarlar sitesi adına kaydedildiği saptanmıştır.

Yeşilçam yerleşiminin mülkiyet dokusu, alanda yer alan mülkiyet sahipliği temel alınarak üç alt başlık içinde detaylı olarak ele alınacaktır;

- Hazine mülkiyetinde olan parseller;** ilk tapu tescilinden 2002 yılına dek hazine mülkiyetinde olan parseller ile yerleşimin kuzey sınırını oluşturan tescil dışı alanlar bu bölümde ele alınacaktır.
- Hazine mülkiyetinden satış yoluyla şahıs mülkiyetine geçen parseller;** ilk tescilleri hazine mülkiyeti adına kayıtlı ancak, 1990 yılı sonrasında satışı yapılan parseller ele alınacaktır.
- Hisseli şahıs parselleri;** ilk tescillerinden 2002 yılına dek şahıslar adına kayıtlı, hisseli parselleri içermektedir.

a. Yeşilçam Yerleşmesinde Hazine Mülkiyetinde Yer Alan Parseller

Hazine mülkiyetine kayıtlı olan parselleri tescil dışı ve hazine mülkiyetine kayıtlı parseller olarak iki alt kategoride ele almak mümkündür. Tescil dışı olan 233, 234, 235, 236 no'lu parseller ile 814 no'lu hazine parseli yerleşimin kuzey sınırını oluşturmakta ve 2008 sokak ile sınırlanan bu alanda yaklaşık 17 bina bulunmaktadır.

² 09.10.2002 tarihinde Bornova Kadastro Müdürlüğü ile yapılan görüşme ve 2001 Kasımında Bornova Belediyesinde yapılan çalışmada herhangi bir parselasyon planına ulaşılamamıştır.

Yerleşme bütününde, (kuzey sınırında kalan 814 nolu parsel dışında) hazine mülkiyetinde yer alan 41 adet parselin toplam alanı 157902 m² (yaklaşık 15.8 ha) dir. 41 hazine parselinin tapuya tescilleri 1979 ile 1996 yılları arasında gerçekleştirilmiştir³. Yapılan hanehalkı görüşmelerinde, hazine mülkiyetinde yer alan bu parseller üzerindeki konutların bir kısmından ecir-misil alındığı belirtilmiştir. Tapu kayıtlarında da parseller üzerindeki konutların şahıslar adına kaydedildiği görülmüştür.

229, 669 ve 670 no'lu parseller, yerleşmenin konut yapılaşmasının en yoğun olduğu ve yerleşmenin ortasında yer alan hazine parselleridir. Toplam alanları 146935 m²'dir. Bu üç parsel üzerinde 431 birim konut vardır.

264-336 no'lu parseller arasındaki toplam 37 parsel, düzenli parsellerin olduğu alanda yer almakta ve ortalama parsel büyüklükleri 140 ile 305 m² arasında değişmektedir. Bu parsellerin toplam alanı 6932 m²'dir.

Hazine mülkiyetine kayıtlı üç büyük parsel üzerindeki bina sayılarının yıllara göre dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır. Verilere göre, hazine mülkiyeti üzerindeki binaların yataydaki gelişimi 1984 sonrasında, dikeyde kat adedindeki artışlar ise 1997-2001 yılları arasında olmuştur.

Tablo 2'den izlenebileceği gibi, 1978 yılında hazine ve çok hisseli şahıs mülkiyetindeki 5 adet parsel üzerinde toplam 77 bina bulunmaktadır. 1984 yılına geldiğinde, alanın tamamını kapsayan halihazır haritasına göre, 3 adet hazine ve 4 adet hisseli şahıs parselleri üzerindeki bina sayısı toplamı 320'ye ulaşmış olup, 210'u hazine parsellerinde 110'u hisseli şahıs parsellerinde yapılaşmıştır.

1997 yılında bir önceki dönemden farklı olarak, alanda üç ve dört katlı binalar bulunmaktadır. 1997 yılında bina sayısındaki artışla birlikte kat sayılarında da artış görülmektedir. 1997 yılında 371 bina hazine parselleri üzerinde, 182 bina hisseli şahıs parselleri üzerinde olmak üzere toplam 553 bina mevcuttur.

2001 yılında tek katlı bina sayısı 352'ye düşmüştür. Bu, kat sayılarındaki artışa işaret etmektedir. 2001 yılı 7 parsel genelinde toplam bina sayısı 651 olup bunun 431'i hazine, 220'si hisseli şahıs parselleri üzerindedir.

b. Hazine Mülkiyetinden Satış Yoluyla Şahıs Mülkiyetine Geçen Parseller

Hazine mülkiyetinden satışı yapılan parseller, Yeşilçam yerleşmesinin tek ulaşım aksı ve yerleşimin girişi ile Ambarlar sitesi arasında kalan görece düzenli parsellerdir.

Hazine mülkiyeti adına kayıtlı iken şahıslara satışı yapılan parsel sayısı 66 ve parsellerin alansal büyüklüğü 48391 m²'dir. Satılan parsellerin 2'si 1981 yılında, 1'i 1985, 62'si 1989, 1'i 1990 yılında tapuya hazine adına tescil edilmiştir. Parsellerin 65'i 133 m² ile 332 m² arasında değişen büyüklüklerdedir.

c. Hisseli Şahıs Parselleri

Yerleşme alanındaki toplam 4 adet hisseli şahıs parselinin (341, 342, 343, 344 no'lu parseller) alansal büyüklükleri toplamı 57610 m²'dir. İlk tapulama tarihleri 1977 ve 1978 yılları olan bu parsellerde, tapulama tarihinde 526 hissedar sayısı, 2002 yılı itibarıyla 621'e ulaşmıştır.

Tapu kayıtlarından elde edilen verilere göre bu arsalarındaki hisselenme payları ve bu payların karşılığı olan alansal büyüklükleri (m² cinsinden) 13 m², 27 m², 55 m², 65 m², 218 m², 242 m², 109 m²'dir. Hisseli şahıs parsellerinin tapuya tescil tarihleri olan 1977 ve 1978 yıllarından önce, köy ta-

³ İncelenen tapu kayıtlarında hazineye kayıtlı mülkiyetlerin büyük bir çoğunluğunda "hazine hükmen" ibaresi yer almakta ve açılan davalar sonucunda hazine adına tescillendiği anlaşılmaktadır.

pusunda da hisseli olarak kayıtlara geçildiği görülmüştür. İlk hissedarlara ve hisselenme oranlarına ulaşmak amacıyla Bornova Tapu Sicil Müdürlüğünde kök kayıtlarına ulaşılmak istenmiştir. Ancak Bornova II. Tapu Sicil Müdürlüğü'ne bağlı köy tapusu kök kayıtları, Tapu Müdürlüğüince de incelenmesi zor, neredeyse imkansız bir arşivde saklanmaktadır. Bu nedenle I. Tapu Sicil Müdürlüğüince sağlanan 1972 yılı kayıtlarından öteye gidilememiş ve verilere ulaşılamamıştır.

Tablo 2: Hazine Parsellerindeki ve Çok Hisseli Özel Şahıs Parsellerindeki Bina Sayılarının Yıllar/Kat Adetlerine Göre Dağılımı

Yıllar / Parsel No	Üç Adet Büyük Hazine Parseli				Çok Hisseli Dört Adet Şahıs Parseli				Toplam		
	669	670	229	Toplam	341	342	343	344		Toplam	
1 katlı	36	9	Veri yok	45	veri yok	2	8	14	24	69	
1978	2 katlı		1	1				1	1	2	
	inşaat	2	1	3			2	1	3	6	
Toplam		38	11	0	49	0	2	10	16	28	77
	1 katlı	121	33	2	156	22	10	19	36	87	243
1984	2 katlı	3	1		4			4	4	8	
	inşaat	32	18		50	5	1	13	19	69	
Toplam		156	52	2	210	27	11	19	53	110	320
	1 katlı	153	91	4	248	37	14	19	50	120	368
1997	2 katlı	59	38		97	7	5	10	19	41	138
	3 katlı	7	4		11	4		2	3	9	20
	4 katlı				0	1			1	1	
	inşaat	9	6		15	6	2	3	11	26	
Toplam		228	139	4	371	55	21	31	75	182	553
	1 katlı	138	84	5	227	39	16	23	47	125	352
2001	2 katlı	80	59		139	19	8	12	28	67	206
	3 katlı	19	18		37	1	3	6	11	21	58
	4 katlı	3			3	2			2	5	
	inşaat	15	4	1	20			1	3	4	24
	harabe	4	1		5		1		1	6	
Toplam		259	166	6	431	61	28	42	89	220	651

*Bu tabloda görece düzenli parsellerin bulunduğu alan hesaplama dışında tutulmuştur.

**1978 yılı halihazır haritası alandaki 342, 343,344 ve 669 no'lu parsellerin tamamı ile 670 no'lu parselin yarısına yakın bir kısmını kapsamaktadır. Bu nedenle, 1978 yılında, diğer parsellerdeki bina sayıları tabloda yer almamıştır.

***Parseller bazında sayımda, her iki parselin de üzerinde bulunan binaların çoğunluğu hangi parselde bulunuyor ise o parselde kabul edilerek sayım yapılmıştır. Tabloda yer alan bina sayılarına dahil edilmeyen diğer binalar ise; 1978 yılında 343 ve 344 no'lu parseller üzerinde bir camii, 1984 yılında 669 no'lu hazine parseli ile 341 no'lu hisseli şahıs parselleri üzerinde bir ilkokuldur.

Bornova I. Bölge Tapu Sicil Müdürlüyle, Ekim 2002 tarihinde yapılan iki görüşmede hisselenme ve hisseli satışlarla ilgili şaibeli bir durumun varlığına işaret edilmiştir. Tapu müdürü, "...mülkiyet hakları yasalar, özel kanunlar ve mahkeme kararları haricinde sınırlanamaz. Anayasal güvence

altına alınmıştır. Bu nedenle de alansal büyüklüğü ne olursa olsun tapuda satış işlemlerine engel olunamaz. Ancak 13 m² değerindeki satışlarda alıcının uyarılması gereklidir. Bu tür satışlarda kandırma ve hile olduğunu düşündürdüğü"nü belirtmektedir.

Yeşilçam'lılardan örnek olarak yer alan 344 nolu parselde ait bir Tapu Senedi incelendiğinde; 1985 yılında yapılan tapu işleminde 150/126000 hissenin⁵, 75/126000 hissesinin satışı yapılmıştır. 150/126000 değerlerinden 150 değeri, hisselenmeye esas olan payı, 126000 değeri ise hisselenmeye esas olan paydayı ifade etmektedir. Bu durumda toplam alanı 23342 m² olan 344 nolu parselde 150/126000 oranında hisselenmiş olan şahsın arsasının m² karşılığı 27,7(yaklaşık 28m²)dir. 75/126000 hissenin satışında, 75 hisselenmeye esas olan pay, 126000 hisselenmeye esas olan payda değeriyle satışı yapılan arsanın m² karşılığı ise, 13,8 (yaklaşık 14 m²) dir. Bir başka deyişle, 150/126000 hissenin, yani 27,7 m²'nin, 75/126000 hissesi, yani 13,8 m²'si Tapu Müdürlüğünde resmi işlemlerle el değiştirmiştir. Tapu Senedi sahipleri, yapılan görüşmelerde de, satın alınan yerin büyüklüğünün hisseye esas olan payın (75 ve 150 değerlerinin) m² değeri olduğunu sanarak satın aldıklarını, fakat sonradan gerçek m²'sini öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Yapılan 36 görüşme içinde geliş nedenlerini belirtenlerden, 8'i ucuz ev ve arsa, 6'sı ise ucuz arsa ve akraba tavsiyesi nedeniyle bu alana geldiklerini ifade etmişlerdir. Oysa arsa/arazi ve konuta ödenen bedel sahip olduklarını sandıkları arsanın küçük bir kısmına karşılık gelmektedir. Bu yanılgıyı sonradan fark eden bir hanehalkı reisi, arsayı aldıkları dönemde aynı miktar parayla yerleşik alanda (Buca'da) bir apartman dairesi alabileceklerini, ancak bahçeli olduğu için burayı tercih ettiklerini ifade etmiştir. Yasal süreçte ve tapu işlemlerini gerçekleştirerek arazide hisse sahibi olan yerleşim sakinleri, tapularının karşılığı olan m² cinsinden büyüklükleri konusundaki gerçeği, satın alma sonrasında öğrendiklerini, kandırıldıklarını ifade etmişlerdir.

Hisseli şahıs parsellerini yasal arsa edinme süreciyle alanların evleri, satın alınan hisseli şahıs arazisi üzerinde değil, hazine mülkiyeti üzerinde yer almaktadır. Bu şahıslar ellerinde tapu olmasına karşın, fiilen hazine arazilerini işgal etmiş durumdadırlar. Hisselendikleri parselde 13.8, 27.7, 55 m² gibi oldukça küçük arazi parçasını satın almış olmalarının yanı sıra konularının başka parseller üzerinde olması, hisseli şahısların durumlarını daha da sorunlu ve karmaşık hale getirmektedir.

Tapu kayıtlarının dışında, arazi çalışmalarında yapılan görüşmelerde, müstakil tapu ile ve tapusuz olarak alana yerleşenlerin de olduğu saptanmıştır. Görüşülen 68 haneden 53'ünün hisseli tapusu, 3'ünün senetli satışla ve tapusuz olduğu, 4'nün müstakil tapusunun, 2'sinin affa uğramış hisseli tapusunun olduğu ve 6'sının ise tapusuz olduğu saptanmıştır. Yeşilçam yaşayanları bugün artık, gecekondü statüsünün ve arsa mülkiyetindeki sorunların farkındadır. Özellikle kahvehane görüşmelerinde bu konuda bir çözüm üretilmesi taleplerini dile getirmişlerdir. Tüm bu karışıklıklara rağmen, Yeşilçam'da tapu kayıtlarına dayalı olmadan, senet usulü ve sözlü anlaşmaya dayalı konut satışları da⁶, Tapu Müdürlüğünce yapılan yasal hisse el değiştirmeleri de halen devam etmektedir. Bu durumda bir yanda tapusu olan hissedarlar bir yanda tapusuz hissedarlarla alandaki gerçek hisselenme sayısını tespit etmek güçleşmektedir. Kesin olarak kabul edilebilecek tek değer, Tapu Kütüğünde 2002 Ocak ayında, hisseli şahıs parsellerinde, 791 el değiştirme sonucunda oluşan, kayıtlı 621 hissedar olmasıdır.

Yeşilçamda Mülkiyet Dokusu ve Değişimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Yeşilçam yerleşiminde mülkiyet yapısında yapılan detaylı veri toplama ve yerleşim halkıyla gerçekleştirilen görüşmeler, parsellerin "şaiabeli" hisseli satışlarının bugünkü mülkiyet sorununun

5 150/126000 hisse oranında 150 değeri, hisselenmeye esas olan payı, 126000 değeri ise hisselenmeye esas olan paydayı ifade etmektedir.

6 Kahvehane görüşmelerinde, işletme sahibi oturduğu tek katlı evi, bir kaç ay önce 3 milyara, el senediyle satın aldığını, tapusunun olmadığını söylemiştir.

kaynağı olduğunu göstermektedir. Yerleşmenin en büyük sorunlarından biri bu satışlardaki, hissedar sayılarının fazlalığı ve hisselenmeye esas pay ve paydalarına karşılık gelen gerçek m² değerlerinin küçüklüğüdür. 1973⁷ yılından 2002 yılı başlarına dek gerçekleştirilen el değiştirmeler sonucunda, Yeşilçam'da toplam 18 ha'lık konut alanında 3225 kişi yaşamakta ve alan bütününde 706 adet bina bulunmaktadır. Yerleşimdeki dört hisseli şahıs parselinde hissedar sayısı 621 dir. Toplam 57690 m²'lik bu dört hisseli şahıs parseline, hissedarlara eşit oranda hisse verildiği kabul edildiğinde dahi her bir hisseye karşılık gelen m² değeri 92.8 m²'dir. Bununla birlikte alanın mülkiyet dokusundaki bir diğer sorun ise hisse sahiplerinin evlerini kendi hisseleri üzerine yapmamış olmalarıdır. Tapusu olan hisse sahiplerinin bir kısmı evlerini hazine parseli üzerinde, bir kısmı başka hisseli şahıs arazisi üzerinde yapmıştır. Çalışma alanında görülen bu sorunların yanı sıra 1973'te ilk yapılaşmaların görüldüğü yıllardan günümüze bina sayısındaki artışın gerek yatayda, gerekse de dikeyde hızla artması, sorunları daha da derinleştirmektedir. Yasal arsa edinme sürecindeki sorunların yanısıra el senedi/ sözlü anlaşmalarla yapılan satışlarla gelen yeni hissedarlar ve bir ücret ödemeksizin yerleşenlerin olduğu da düşünüldüğünde, alanın mülkiyet sorunu daha da karmaşıklaşmaktadır. Bugün alandaki fiziki yapı ve mülkiyete ilişkin sorunların çözümü oldukça zor görünmektedir.

Tapusu olanların, 14 m² araziye karşılık gelen bu tapularının işe yaramadığı, tapusuz olanların ise bunu zaten kabullendiği ve hukuken hemen tümü gecekondu statüsünde olan yapılarda yaşayan Yeşilçam'lılar, yaşadıkları bunca karmaşa, yoksunluk ve yoksulluğa karşın, araştırma ekibiyle çok yakın ve sıcak iletişime girebilmiş ve sorunlarının çözümüne ilişkin yardım istemişlerdir.

3. Narlıdere Atatürk-II. İnönü-Ilıca Mahalleleri Gecekondu Yerleşmesi

Araştırma kapsamında ayrıntılı olarak incelenen ikinci gecekondu bölgesi, Narlıdere ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. İzmir'in batı kesiminde, körfeze bakan yamaçlarda yer alan bu gecekondu bölgesine ilişkin bulgular, aşağıda verilmektedir.

3.1. Narlıdere'de Fiziki Yapının Gelişimi

İkinci çalışma alanı, İzmir Narlıdere Belediyesi sınırları içerisinde kalan II. İnönü, Atatürk ve Ilıca mahallelerindeki 39,2 ha'lık bir bölgedir. Bu gecekondu bölgesinde Narlıdere belediyesi tarafından bir "gecekondu dönüşüm projesi" başlatılmıştır. Bu alanda Yeşilçam yerleşiminden farklı olarak, gecekondulaşmanın yanısıra, gecekonduların toplu konuta dönüştüğü fiziki bir yapı gelişmektedir.

Çalışma alanının kuzeyinde çoğunlukla tek katlı konutlardan oluşan toplam 20,2 ha'lık gecekondu yerleşim alanının, 13 ha'ı şahıs arazileri⁸, 7,2 ha'ı kamu arazisi üzerindedir. Alanın güneyinde 17 ha'lık bir gecekondu yıkıntı alanı bulunmaktadır. Yıkılan gecekonduların yerleştiği alan 9,3 ha'dır. Bu yıkılan alanın güneyinde ise evleri yıkılan gecekonducuların taşındığı 10-11 katlı 8 binadan oluşan 2 ha'lık Narkent kooperatif alanı yer almaktadır.(bkz. Harita 5: Narlıdere II. İnönü-Atatürk-Ilıca Mahalleleri Gecekondu Yerleşmesi Arazi Kullanımı)

Narlıdere, Yeniköy ve Narlı köy yerleşik alanları etrafında gelişen bir yerleşimdir. Bu yerleşimin ilk sakinleri Osmanlılar döneminde Ege denizi sahillerine yerleştirilen, orman ürünlerinin işlenmesinde ustalaşmış, Tahtacı olarak adlandırılan Alevilerdir.

7 1978 yılı 978/9 nolu komisyon kararının ekinde yer alan bilgilere göre 344 parsel örneğinde de görülebileceği gibi parseller köy kayıtlarında da hisseli olarak kayıtlanmıştır.

8 Bu alan aynı zamanda 120 nolu parsellasyon planının yapıldığı alandır..

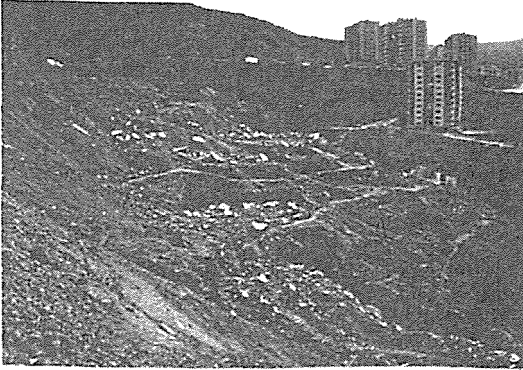
Narlıdere'de islah imar planı sınırları içinde yer alan, imar affına uğramış ilk gecekonduların, eski köy dokularının kuzeyinde kalan zeytinlik ve ormanlık alanlarında yer seçtiği görülmektedir. İnceleme alanımızı oluşturan II. İnönü, Atatürk ve Ilıca mahalleleri üzerinde bulunan son dönem gecekondu alanı ise 1970-75 yıllarında oluşan bu ilk gecekondu yerleşmelerine eklenerek oluşmuştur.

Bölgedeki gecekondulaşmanın nedenleri olarak,

- * ilçede yer alan tarım alanlarının kırdan göç eden ailelere istihdam olanağı sağlaması,
- * kentin batı ulaşım aksı üzerinde bir bölge oluşu ve erişilebilirliğin yüksek olması,
- * mülkiyet yapısında hazine ve çok hisseli şahıs arazilerinin bulunması,
- * dar gelirli gruplara yer göstererek gecekondu yapma olanağı sağlayanların varlığı,
- * göç edenlerin Narlıdere yerleşik halkının kültürel özellikleri ile olan benzerliği sayılabilir.

Gecekonducuların bu üç mahalleye en yoğun göç ettikleri dönem 1985-1989 yılları olarak tespit edilmiştir. Gecekondu bölgesinde gerçekleştirilen 51 hanehalkı görüşmesi sonucu, oturlan evin bina yapım yılları dikkate alındığında, en yüksek oranda binanın 1985-1989 döneminde yapıldığı sonucu ortaya çıkmıştır. 1990'lardan sonra ise yoğun olmamakla birlikte gecekondu yapımı devam etmiştir.

1995-1996'da Narlıdere belediyesinin uygulamaya koyduğu gecekondu dönüşüm projesi ile gecekondu bölgesinde fiziksel olarak farklı bir doku oluşmaya başlamıştır. Öyle ki 1996'da çalışma alanı sınırları içinde 712 gecekondu varken 2002 yılında 427 gecekondu bulunmaktadır.⁹ 2001 yılında gecekondu dönüşüm projesi kapsamında 342 gecekondu yıkıldığı tespit edildiğine göre 1996-2002 döneminde 57 yeni gecekondu yapıldığı sonucuna varılabilir. Bir yandan gecekondu yapılarak, aileler çok katlı "sosyal konutlara" taşınırken, bir yandan da gecekondulaşma devam etmektedir. Boşaltılan bölge ise Nar-bel kooperatifine tahsis edilmiştir.

Fotoğraf: 12. Nar-Kent Toplu Konut Projesi Kapsamında Yıkılan Gecekondu Ve Kooperatif Blokları

Yıkılan gecekondu, 2. İnönü mahallesindeki kamu arazisi olan 1972 kadastral parsel üzerinde yer seçmişlerdir. 1972 nolu parselde, 1996 yılında toplam 448 adet olan gecekondu sayısı 2001 yılında 342'sinin belediye tarafından yıkımıyla, 106'ya düşmüştür. 2002 yılı itibarıyla kamu arazileri üzerinde 111 gecekondu tespit edilmiştir.

1996 yılında alanda bulunan şahıs arazileri üzerinde yerleşen gecekonduların bulunduğu, Narlıdere Belediyesince yapılan 18. madde uygulamasını içeren 120 nolu plan¹⁰ sınırları içinde, 264 gecekondu tespit edilmiştir. 2002 yılında yapılan

⁹ Narlıdere belediyesi, Tapu müdürlüğü ve alan araştırmasında elde edilen verilerin karşılaştırılması sonucu elde edilmiştir.

¹⁰ 120 nolu plan olarak adlandırılan plan; Narlıdere Belediyesi tarafından, üzerinde gecekonduların bulunduğu bölge için hazırlanan imar planına dayanarak yapılan parselasyon planıdır. Planın hazırlanmasından sonra bir takım revizyonlara gidilerek bu planın yerine 120/1 nolu parselasyon planı olarak hazırlanmıştır.

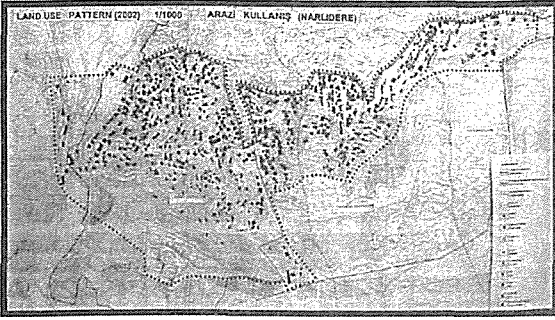

Fotoğraf: 13. Narlıdere Gecekonduları

arazi kullanım çalışmasına göre şahıs arazileri üzerinde 316 gecekondu mevcuttur, buna göre gecekonduların sayısı 52 adet artmıştır.

Hanehalkı görüşmelerinde ortaya konan ortalama 5.48 hanehalkı büyüklüğünden yola çıktığımızda Narlıdere, İlica, Atatürk ve 2.İnönü mahallelerinde, gecekondualarda yaşayanların nüfusu yaklaşık olarak 2521 kişi olarak hesaplanmaktadır. Nar-Kent bloklarında ise yaklaşık olarak 1620 kişi yaşamaktadır. Alanda brüt yoğunluk; 158 kişi/ha, yapılaşma yoğunluğu (TAKS) ise 0.75'tir.

Sağlık, eğitim, yeşil alan gibi herhangi bir sosyal donatı alanının bulunmadığı çalışma alanında, 7 inşaat, 4 depo olarak kullanılan yapı ve 220 müştemilat bulunmaktadır.

Harita 5: Narlıdere Gecekondu Bölgesi Arazi Kullanımı

dımıyla gecekondu yapmaktadır. Yapılan gecekondu öncelikle bir veya iki odalı olarak inşaat edilmekte, zamanla ailenin maddi gücüne bağlı olarak ek yapılarla büyümektedir.

Çalışma alanında yapılan hanehalkı görüşmelerinden çıkan sonuçlara göre; 49 binanın %2'sini bir odalı, %15'ini dört odalı yapılar oluşturmaktadır. Bu oran gecekonduarda ek yapı yapma eğiliminin yüksekliğini göstermektedir.

Yine, hanehalkı görüşmeleri verilerine göre, 51 binanın yapım sistemine bakıldığında, 44'ü (%86) yığma, 7'si (%14) betonarme yapılarıdır. Yığma yapıların büyük kısmı ilk yerleşenlere ait olup, genelde tek katlıdır. Gecekonduların yapımında en kısa sürede yapı yapmayı sağlayacak ve ucuz mal olabilecek malzemeler kullanılmıştır.

Narlıdere gecekonduları başlangıçta tek katlı, barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmış, daha sonra ek yapılar yapılarak yatayda ve çok az dikeyde büyüme göstermiştir. Yatay büyümenin halen devam ettiği alanda 7 adet inşaat halinde gecekondu tespit edilmiştir. Alanda %88 oranında tek katlı, % 9,3 oranında iki katlı, %1 oranında üç katlı yapılar yer almaktadır.

Tek katlı yapıların yoğunluğunun en önemli nedeni, ailelerin gelir düzeyinin yetersizliğidir. Yaşayanların hemen hemen yaşamlarını sürdürebilecek bir gelire bile sahip olmadıkları gecekondu alanında aileler kat ilavesi yerine ihtiyaç doğrultusunda ilave oda yapma yoluna gitmektedirler. Aynı-

ca buradaki gecekonduların çoğunluğu yıkım tehdidi ile karşı karşıyadırlar. Narlıdere Belediyesince 2002 yılı Haziran ayı içinde 5 adet yeni gecekondular yıkılmıştır. Ancak Eylül ayı içinde yapılan arazi çalışmalarında yeniden yapıma girişiminin olduğu saptanmıştır. Rantı yüksek bir bölge olan bu alanda, arazi sahipleri ile gecekondular arasında gerginlik yaşanmaktadır. Yapılan hanehalkı görüşmelerinde aileler buradan çıkarılacak olmaktan ürktüklerini ve bunun çatışmaya neden olabileceğini ifade etmişlerdir.

Narlıdere Gecekondularında Kentsel Sosyal ve Teknik Altyapı

Narlıdere bölgesindeki gecekonduların yerleşmesinin en temel sorunlarından birisi içme suyudur. Su ihtiyacı yerleşme içerisinde yer alan su deposu ve çeşmelerden karşılanmaktadır. Bu çeşmeler yaşayanlar tarafından imece usulü yapılmış ve su da 5 km mesafedeki Balçova barajından döşenen su boruları ile getirilmiştir. Yetersiz su şebekesi bağlantısı nedeniyle mahalle halkı su gereksinimini karşılamak için 1-2 hafta hortumla su alma sırasının kendisine gelmesini beklemektedir. Yetersizliğin de ötesinde, hanehalkı görüşmelerinde, kullanılan suyun sağlık açısından tehlikeli olduğu belirtilmiştir.

Narlıdere gecekondularında altyapı sorunlarından bir diğeri elektriğin olmayışıdır. 2002 yılında çıkarılan yasa ile gecekonduların yerel yönetimler tarafından kentsel alt yapıya ilişkin hizmet olanağı sağlanmıştır. Alanda 2 trafo bulunmaktadır. Ancak gecekonduların alt yapı hizmetlerini satın alabilecek ödeme gücüne sahip değildir. Yakın zamanda elektrik bağlanabilmesi için TEDAŞ tarafından talep edilen ücretin gecekonduların karşılayabileceği değerin üstünde olduğu dile getirilen sorunlardandır.

Gecekonduların alanlarında, su ve elektrik problemlerinin yanısıra ulaşım problemi de çözüm bekleyen sorunlardandır. Ana ulaşım güzergahının yetersizliğinin yanı sıra konutlar arası ve konutlar ile ana-yol arasında bağlantıyı sağlayan yolları yoktur. Olanlar da, çok eğimli patika yollardır. Nar-Kentin yapılması ile alanın Narlıdere merkezine ulaşımını sağlayan bir belediye otobüsü güzergahı oluşturulmuştur. Fakat eğimden dolayı toplu taşıma araçları yerleşimin her noktasına ulaşmamaktadır. Özellikle alanın güney yamaçlarında yaşayan gecekondular bu durumdan şikayet etmektedirler.

Eğimin yer yer %100'e (45°) vardığı çalışma alanında gecekondular oldukça yüksek eğimli arazilerde yerleşmişlerdir. Alanda heyelan tehlikesi gözle görülebilir boyutlardadır. Bu durum gecekondular için olduğu kadar alanda yeni gelişmekte olan kooperatif binaları için de önemli bir tehlikedir. Heyelan tehlikesi, Nar-kent Kooperatifinin bulunduğu alanda ve Atatürk mahallesinde dere altında kalan 0.6 ha'lık konut alanında da mevcuttur. Nar-kent'te istinat duvarlarında kaymalar göze çarpmaktadır. Kooperatif alanının yerleşime açılabilmesi için DEÜ Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümünden alınan raporda, zemin yapısı konusunda pek çok olumsuz durum belirtildiği halde, sonuç görüşü olarak söz konusu alanın yerleşime uygun olduğu bildirilmiş, Nar-kent kooperatifinin yapılması böylece mümkün olmuştur.

Kentsel altyapıya ilişkin bir diğer önemli sorun ise, yoğun yağışlarla birlikte yerleşimi tehdit eden sel tehlikesidir. Çalışma alanı içerisinde 3 dere yatağı bulunmaktadır. Dere yatağına yerleşmiş ve çevresinde yer alan bir kısım gecekondular sel tehdidi altındadır. Özellikle dere yatağında evi bulunan gecekondular şiddetli yağışlarda yaşam tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Çalışma alanında sağlık, eğitim alanları veya yeşil alan gibi herhangi bir sosyal donatı alanı bulunmamaktadır. Burada yaşayanlar alan sınırı dışındaki 27 Mayıs caddesinin, okul sokağını kestiği yerde konumlanmış İnönü ilköğretim okulu ve sağlık ocağını kullanmaktadırlar.

İzmir Körfezi'ne bakan, çok eğimli yamaçlarda, kuru havada yaya olarak bile inip çıkılması çok güç patikalar boyunca ve çok kötü nitelikteki yapılardan oluşan Narlıdere gecekondularını, toplama

malzeme ile inşa edilmiş, çatısı örtülü, iğreti yapılarıdır. Yapıların dış görünüşü de, iç mekanlar da, bu mahallede yaşanan yoksulluğu çok açık biçimde ifade etmektedir.

Yeşilçam ve Narlıdere Gecekonduları Karşılaştırması

Araştırma kapsamı içinde incelenen Narlıdere ve Yeşilçam gecekondu bölgelerinde mülkiyet örtüntüleri ve konumlarından, fiziki ve sosyal özelliklerinden kaynaklanan temel farklılaşmalar söz konusudur.

Coğrafi açıdan ele alındığında Yeşilçam’da gecekondu, vadi olarak nitelendirilebilecek saklı bir alanda yerleşmiş durumda iken Narlıdere gecekondu tepelerinde ve yamaçlarda, rantı yüksek, deniz manzaralı bir bölgede yerleşmişlerdir. Buna karşın hane halklarının alana yerleşme biçimlerine (arsa edinme süreci) baktığımızda Yeşilçam’da gecekondu büyük bölümü, bir dolandırıcılık öyküsü içerirse de, alana yerleşmek üzere bir bedel ödemişlerdir. Ancak Narlıdere’de hanelerin büyük bölümü üzerinde buldukları alanı işgal etmiş durumdadır.

Atatürk, 2. İnönü ve Ilıca mahallerindeki gecekondu Yeşilçam’daki gecekonduya kıyasla önemli bir fark kat adetlerinde gözlemlenmektedir. Yeşilçam gecekondu en yoğun yapı türü %49 oranı ile tek katlı yapıdır ve bunların yanı sıra iki, üç, dört katlı ve inşaatı devam eden yapılar gözlenmiştir. Fakat Narlıdere’deki tek katlı yapı yoğunluğu %91,2 düzeyindedir. Bu durum yerleşmenin temel karakteristiği ve kent toprağına bakışı açısından önemli bir veri teşkil etmektedir.

Yeşilçam gecekondu bir af beklentisi içinde olduklarından, yapılarına kat çıkmaya devam etmektedirler. Alandaki binaların üzerinde inşaat filizleri bırakılmış olması, bu açıdan dikkat çekicidir. Narlıdere’de ise aksine, gecekondu üzerinde bir yıkım tehdidi bulunmakta ve gecekondu alandan tasfiye edileceklerini düşünmekte ve bundan ürkmektedirler. Gecekonduların hemen hepsinin üstünde bir çatı örtüsü vardır. Bu yapı ögesi, hanehalkı ve kahvehane görüşmeleri ile birlikte değerlendirildiğinde denilebilir ki; toprağına bağlı ekonomik beklentiler değil, barınma gereksiniminin karşılanması çabası daha baskındır.

Narlıdere gecekondu kuzeyinde, ıslah imar planı yapılan alan bulunmakta, güneyinde ise yine çok eğimli yamaçlarda, lüks toplu konutlar inşa edilmektedir. Yeşilçam, kendi içine kapalı, izole bir yerleşim birimi iken, Narlıdere’de gecekondu, inşa halindeki lüks apartmanlarla yan yandadır ve gecekondu, bu gelişimin baskısını yaşamaktadır.

3.2. Narlıdere Gecekondularında Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durum

Narlıdere’ye Göç Süreci

a) Ailelerin Narlıdere’ye Göç Süreci ve Nedenleri

Narlıdere’de gecekondulaşma, İzmir bütününe paralel bir gelişme göstermiş; kırdan göç eden alt gelir grubundan ailelerin, konut sorununa kent çeperlerinde çözüm bulmaya başladığı dönemlerde başlamıştır. 1970-75 yıllarında yoğun olarak göç almaya başlayan ilçede, bu durum, günümüze kadar devam etmiştir. İlk gecekondu yerleşmelerine eklenerek oluşan çalışma alanımız ise, 1985 ile 1989 arasında yoğun olarak göç almaya başlamıştır. Ailelerin %75’i, iş ve ekonomik nedenler ile memleketlerinden göç etmiştir. Diğerleri, ailevi nedenler, zorunlu göç ya da çocukları için daha iyi bir eğitim umuduyla göç etmiştir. Narlıdere’yi seçmelerindeki en önemli nedenler, akrabalarının tavsiyesi ve Narlıdere’de akrabalarının olması (%25) ve arsa için ücret ödemek zorunda olmadan konut yapabilmeleridir. Bunları, ucuz arsa ve ev alabilme imkanı (%16) takip eder. Narlıdere’nin seçilmesine neden olan etkenler arasında, işyerlerine yakın olması ve güzel manzarası gibi nedenler de bildirilmiştir.

Ayrıca, Narlıdere'nin tarımsal istihdam alanlarına yakınlığı, tercih edilme nedenleri arasında yer almasa da alanın gelişmesine hız kazandıran temel etkenlerdendir.

b) Ailelerin Geldikleri Yıllar ve Göç Biçimleri

Hanehalkı görüşmelerine göre, Narlıdere'ye göç eden ailelerin sayısı 1980'li yıllardan itibaren artış göstermiş ve 1985-95 yılları arasında en yüksek değerlere ulaşmıştır. Halen Narlıdere gecekondularında yaşayanların %33'ü, 1985-89 yılları; %24'ü de 1990-94 yılları arasında gelmiştir. Narlıdere'nin 1970-1975 yılları arasında da göç aldığı tespit edilmiştir ancak, bu yıllarda gelen ailelerin oranı %6'dır. Ayrıca son iki yılda gelenlerin oranının %10 gibi yüksek bir değere sahip oluşu, Narlıdere'de gecekondulaşma sürecinin halen devam ettiğini göstermektedir.

Ailelerin Narlıdere'ye göç biçimlerine göre dağılımı incelendiğinde ise; görüşme yapılan ailelerin %71'inin Narlıdere'ye doğrudan geldikleri, başka bir il, ilçe veya mahalleye uğramadıkları görülmektedir. Yeşilçam'la da benzer özellik gösteren bu sonuç, daha önce de bahsedildiği üzere, Narlıdere'ye geliş nedenleri arasında da yer alan akraba ve hemşehri ilişkilerinin, büyük kentlere doğrudan göç sürecini kolaylaştırmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, kent içi yer değiştirme yolu ile Narlıdere'ye gelmiş olan ailelerin oranı ise, Yeşilçam'dan farklı olarak, %16 gibi düşük bir orana sahiptir. Ailelerin %12'si de, önce geçiş bölgelerine, daha sonra da kente gelmişlerdir. Narlıdere yerlilerinin oranı ise, %6'dır.

Yer değiştirme yoluyla İzmir'in bir başka semtinden Narlıdere'ye gelenlerin, daha önce oturdukları semtler arasında, Güzelbahçe, Balçova, Yamanlar, Bayraklı gibi semtlerin isimleri geçmektedir. Kademeli göç ile gelmiş olan ailelerin ilk uğrak yerleri hakkında ise sınıflandırılabilir bir veri bulunmamaktadır.

c) Ailelerin Geldikleri Bölgeler ve İllere Göre Dağılımı

Yine benzer yerleşmelerde olduğu gibi, Narlıdere'ye Doğu Anadolu Bölgesinden gelen ailelerin oranı, %61 gibi yüksek bir değerdedir. Doğu Anadolu Bölgesini, %24 ve %10 oranlarla sırasıyla, İç Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri izlemektedir.

Genel olarak, ailelerin geldikleri bölgelerin dağılımı, Yeşilçam'la benzer gibi görünse de, özellikle iki açıdan birbirinden ayrılmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinden gelen ailelerin oranı Yeşilçam'da da ilk sırada yer almasına rağmen, Yeşilçam'da bu kadar yüksek oranlarda (%40) değildir. Ayrıca Narlıdere'de Ege Bölgesinden göç eden ailelerin oranı oldukça düşük iken, Yeşilçam'da Ege Bölgesinden gelen ailelerle İzmir'den yer değiştirme yoluyla gelen ailelerin toplam oranı %34 gibi yüksek bir orandadır.

Ailelerin geldikleri illere göre dağılımı incelendiğinde, Ağrı'dan gelen ailelerin oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ağrı'yı sırasıyla Afyon, Diyarbakır, Sivas, Erzurum, Erzincan, Tunceli ve İzmir izlemektedir. Bu noktada Narlıdere, İzmir'den gelen ailelerin oranının az olmasıyla Yeşilçam'dan farklı bir özellik göstermektedir.

Diğer yandan, Yeşilçam ve Narlıdere gecekondulara yerleşmeleri, sözü edilen farklılıklara karşın, ailelerin göç süreçlerine bakıldığında, çoğunlukla benzer özellikler göstermektedir. Ancak yapılan diğer değerlendirmeler her iki yerleşmenin sosyal, kültürel, fiziki ve mekansal açıdan önemli farklılıkları olduğunu göstermektedir.

Narlıdere'nin Genel Demografik Özellikleri

a) Aile Yapısı ve Hane Halkı Büyüklüğü*

Yapılan hane halkı görüşmeleri ile toplanan, hane halkı büyüklüğü ile ilgili verilere göre, Narlıdere'de çalışma alanımız sınırları içindeki nüfus yaklaşık olarak 2450'dir.

* Narlıdere'de 51 hanehalkı ile görüşme yapılmıştır.

Narlidere'de yaşayan ailelerin, hanehalkı büyüklüğü açısından dağılımına baktığımızda, 5-10 kişilik ailelerin oranının % 64 ile ilk sırada geldiği görülmektedir. Çok çocuklu ailelerin girdiği bu grubu, %32 ile 0-4 kişilik aileler izlemektedir. Çalışma alanında ortalama hanehalkı büyüklüğü ise 6,12'dir. Narlıdere'de hane halkı büyüklüğü değerleri Yeşilçam'a oranla daha yüksektir. Narlıdere'de de Yeşilçam'da olduğu gibi kalabalık ve geniş aile tanımına giren ailelerin sayısı oldukça fazladır.

b) Yaş Dağılımı

Narlidere'de, nüfusun çoğunluğunu %58'lik bir oranla 0-14 ve 15-26 arası gençler oluşturmaktadır. Bu değer, Yeşilçam'da da aynı orandadır. Çalışma yaşındakilerin oluşturduğu 26-55 yaş arası ise %37'lik bir oranla yüksek bir değere sahiptir. Yaşlı sayılabilecek 55 yaş ve üzeri grubun toplam nüfusa oranı ise sadece %4 olarak görünmektedir. Yeşilçam'da da görüldüğü gibi, genç nüfusun bu kadar yüksek olması, yüksek işsizlik oranı ile birlikte düşünülmelidir.

Narlidere'de Eğitim Durumu Ve İşgücü Yapısı

a) Eğitim Durumu

Yoğun olarak kırdan göç alan İzmir gecekondularında eğitim düzeyinin yetişkinler için oldukça düşük olduğu belirtilmişti. Yeşilçam'da çıkan sonuçlar da bu doğrultuydaydı. Yine, Narlıdere'de de eğitim düzeyi erkek ve kadınlar arasında farklılık göstermektedir. Erkeklerde ilkokulu bitirenlerin oranı %67 iken, kadınlarda %41, hiç okula gitmeyenlerin oranı erkeklerde %28, kadınlarda ise %59'dur. Narlıdere değerleri Yeşilçam'la karşılaştırıldığında, kadınlar ve erkekler arasındaki eğitim düzeyi arasındaki fark, Narlıdere'de daha fazladır; ve Narlıdere'de yaşayan ailelerin eğitim düzeyleri Yeşilçam'dan daha düşüktür.

Çocukların eğitim durumunu gösterir dağılım incelendiğinde ise durum farklıdır. Zorunlu eğitime geçiş ve eğitim olanaklarının kentlerde yeterli düzeyde sağlanıyor olması çocukların eğitim düzeyini yükseltmektedir. Ayrıca görüşmelerde ailelerin büyük bir kısmı çocuklarını eğitimlerine devam etmelerini istediklerini ifade etmişlerdir.

b) İşgücü Yapısı

*** İş ve Meslek Dağılımı**

Gecekondu nüfusu işgücü yapısının, İzmir'de özellikle işçi ağırlıklı olduğu belirtilmişti. Bu, daha önce İzmir'de yapılan araştırmalarda ve Yeşilçam'da olduğu gibi Narlıdere'de de aynıdır. Ayrıca zaten daha çok niteliksiz, süreksiz ve güvencesiz işlerde çalışanların çoğu, Yeşilçam ve Narlıdere'de son yıllarda yaşanan ekonomik kriz sonucu, tamamen işsiz kalmış; işsizlerin sayısı çok belirgin bir şekilde artmıştır. Her iki gecekondu yerleşmesinde işsizlerin toplam içindeki ortalama oranı %33 gibi yüksek bir değerdedir.

Narlidere'de aile reislerinin iş durumu ve mesleki dağılımını incelenirse, en başta, %12'şerlik oranlar ile emekliler ve inşaat işçileri gelmektedir. Görüşmelerin tamamı değerlendirildiğinde, inşaat işleriyle uğraşan kişilerin oranının, bunun çok üstünde olduğu gözlenmiştir. Ancak mesleği inşaat işçiliği olan bir çok kişi, araştırmanın yapıldığı tarihlerde işsizdir.

Kadınlar ise yine benzer yerleşmelerde görülen %73 gibi yüksek bir oranla ev kadını olarak çalışmaktadırlar. Çalışan kadınların bir çoğu, Narlıdere'nin yakın çevresindeki bahçe ve seralarda çalışmaktadır. Bu da mevsimlik de olsa Narlıdere'de, kadınlar için en geniş iş alanını oluşturmaktadır.

Aile reislerinin ilk yaptığı işi gösterir mesleki dağılımda ise, yukarıda söylediklerimizi destekleyen rakamlar yer almaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihlerde çoğu işsiz olanların ilk işi, inşaat iş-

çiliğidir (%48). Yeşilçam'dakine benzer olarak, Narlıdere'de de işgücünün daha çok niteliksiz işçilerce temsil edildiği görülmektedir.

* İşyerlerinin Bulunduğu Semtler

Gecekondulaşma sürecinin en önemli özelliklerinden biri, gecekondu sakinlerinin özellikle işyerlerine yakın alanlara yerleşme eğilimidir. Yeşilçam'daki gibi, Narlıdere'deki gecekondu sakinleri de öncelikle yakın çevredeki işyerlerinde çalışmaktadır. Ancak, inşaat işçilerinin çoğu mevsimlik inşaat işlerinde çalışmakta, inşaat mevsiminde, gruplar halinde, İzmir ya da komşu kentlerdeki kıyı ilçelerine gitmekte, işleri bitince, Narlıdere'ye dönmektedirler.

Çalışanların işyerlerinin bulunduğu semtlerin dağılımı incelendiğinde Narlıdere'nin, toplam içindeki payı %48'dir. Narlıdere'yi %10 ile Balçova izlemektedir. Yeşilçam ve Narlıdere'den çıkan sonuçlar göstermektedir ki, gecekondu yerleşmelerinde, çalışanlar, genellikle ulaşımı kolay yerlerdeki işleri tercih etmekte ve öncelikle yakın civardaki iş olanaklarını değerlendirmektedirler.

* Sosyal Güvence ve Sağlık Durumu

Narlıdere'de sosyal güvence durumu ile ilgili en önemli nokta, yeşil kart sahibi ailelerin oranının oldukça yüksek olmasıdır (%25). Diğer yandan, daha da önemlisi, Narlıdere'deki gecekondu sakinlerinin %51'inin hiçbir sosyal güvenceye sahip olmamasıdır. Yeşil kart sahiplerinin oranı Yeşilçam'a göre 4 kat, sosyal güvencesi olmayan ailelerin oranı ise 2 kat fazladır. Bu veriler, pek çok ailenin hiçbir sağlık güvencesinin olmadığını da gösterir. Narlıdere gecekondu sakinlerinde, bazı istisnai durumlar dışında sadece yoksullara verilen yeşil kart sahipleri ve hiç bir sosyal güvencesi olmayanlar, nüfusun dörtte üçünü aşmaktadır. Narlıdere gecekondu sakinlerindeki sosyo-kültürel ve ekonomik durum göstergelerinin, bir sonraki bölümde tartışılan mülkiyet yapısı ve dönüşümü ile birlikte değerlendirilmesi, gecekondu ve yoksulluk ilişkisinin daha açık görülmesini sağlayacaktır.

3.3. Narlıdere İlçesi, 2. İnönü, Atatürk Ve İlca Mahallesi Mülkiyet Yapısı ve Dönüşümü

A. Mülkiyet Yapısı ve Dönüşümüne İlişkin Araştırma Süreci

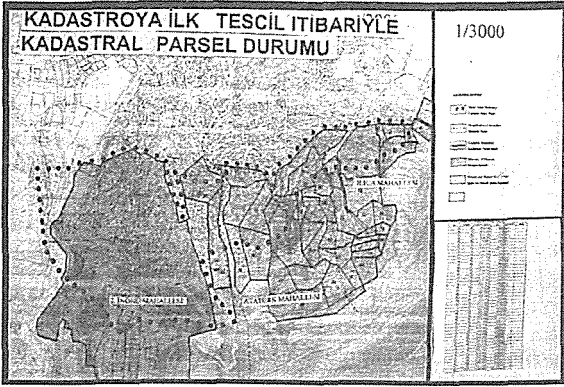
çalışma alanında mülkiyete ilişkin veri kaynakları, Nisan 2002 tarihinde Narlıdere İlçesi Tapu Müdürlüğünde elde edilen verilere, Narlıdere Belediyesi Harita ve İmar Müdürlüğü kayıtlarına, arazi kullanış verilerine, hane halkı, kahvehane sohbetleri ve muhtarlık görüşmelerine dayanmaktadır.

B. Narlıdere İlçesi, Gecekondu Alanlarının Mülkiyet Dokusunun Oluşum ve Dönüşümü

Narlıdere ilçesinde, çalışma alanını içine alan üç mahallenin güney ve doğu sınırlarını toplu konut alanları ve orman arazisi, kuzey sınırını islah imar planı yapılmış alanlar, batı sınırını ise orman arazisi oluşturmaktadır. Narlıdere'de gecekondu sakinlerinin bulunduğu alanda, 47 adet kadastral parsel tespit edilmiştir. Çalışma alanındaki 47 adet kadastral parselin toplam alanı 101.2 hektardır. Bu parseller dışında maliyeye ait cebel araziler bulunmaktadır. Bu cebel arazilerin toplam alanı ise 1.2 ha'dır ve bu yerler, kadastral parsel boşlukları olarak tarif edilen, dere yataklarına denk gelmektedir. Narlıdere ilçesinde gecekondu sakinlerinin bulunduğu alan, mülkiyet sahipliği göz önüne alınarak, iki başlık altında detaylı olarak incelenecektir.

a. Şahıs Mülkiyetinde Yer Alan Parseller

Kadastro kayıtlarına göre şahıs mülkiyetinde yer alan parsellerin 1944 ve 1953 yılları arasında tapuya ilk tescilleri yapılmıştır. Alandaki 47 adet kadastral parselin, ikisi hazineye, 45 tanesi ise özel şahıslara aittir. Şahısların mülkiyetinde olan 45 kadastral parselin toplamı ise 34 hektardır. Çalışma alanında kamu arazilerinin oranı %75 iken, şahıs arazilerinin oranı ise %25'dir.

Harita 6: Narlıdere Gecekondu Bölgesinde Kadastro Parsel Durumu

Tapu kayıtlarına göre tescil tarihinde şahıs arazilerinin 9 tanesi müstakil, 36 tanesi ise hisseli şahıs kadastral parsellerdir. Müstakil şahıs arazilerinin tapuya ilk tescil tarihinden hisseli satışın yasaklandığı 1984 yılına kadar, hisselendirilerek satışta devam etmiştir.

Tapudaki kayıtlara göre 1970-1980 ve 1981-1996 yılları arasında arsa el değiştirmelerinin en yoğun olduğu iki dönemdir. Alanda yapılan görüşmeler ve kadastro çalışmaları sonucunda, bu iki dönemin gecekondu yapımının hızlandığı dönemler olduğu tespit edilmiştir. Bu şahıs arazileri üzerinde 316 adet

gecekondu yer almaktadır ve işgal edilerek, hiçbir bedel ödemeksizin yapılmışlardır ve tapuları yoktur. 1990'ların başlarında ise kooperatiflerin arsa el değiştirmelerinde önemli rol almaya başladıkları tapu kayıtlarından tespit edilmiştir.

Şahıs arazileri üzerinde el değiştirmelerde etkin olan kooperatifler şunlardır: Altınvadi Koop., Zirve Arsa Koop., Buca Yeni Dostlar Koop., Artı Kent Konut Koop., Maltepe Yapı Koop., Sahra Yapı Koop., Özlem Çağın Koop., Şiringül Yapı Koop., Yeni Oluşum Koop., Gülbeyaz Koop., Şans Konut Yapı Koop., Altınova Yapı Koop., Özekim Yapı Koop., Hasat Arsa Yapı Kooperatifleridir. Bu kooperatiflerin dışında mülkiyeti hazineye ait olan 1972 nolu kadastral parsel üzerinde Narkent ve Narbel konut yapı kooperatifleri bulunmaktadır. Belediye yetkilileri 1996 da kooperatiflerin yapılmasına başladığını belirlenmişlerdir.

b. İmar Planları Sonucu Oluşan Mülkiyet Dönüşümü

Çalışma alanında mülkiyetin şahıslarda olduğu araziler üzerinde, 1995 ve 1999 yıllarında iki imar planı uygulaması yapılmıştır. 1995 yılında onaylanan ilk uygulama 120 no'lu parselasyon planıdır. 18.madde uygulaması sonucu kadastral parseller imar ada/parsellerine dönüştürülerek, mülk sahipleri oluşan imar ada/parsellerine hisselendirilmiştir.

Ancak, 120 no'lu parselasyon planı yapıлып onaylandıktan sonra iki mülk sahibi tarafından plana itiraz edilmiştir. İki yıl süren mahkeme sonucu İdare Mahkemesi iptal kararı almıştır. Bunun sonucunda, mahkeme kararına göre 1998 yılında yeni bir plan (120/1) yapılmıştır. Bu plan 1999 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

120/1 plan sınırları içinde alanın güney çeperlerinde özel mülkiyetteki gecekondu alanlarını çevreleyen yerlerde yaklaşık 10 tane özel kooperatif bulunmaktadır. Narlıdere Tapu Müdürlüğünde yapılan incelemelerde 1990'dan itibaren, özel kooperatiflerin şahıs arazilerini satın almaya başladıkları tespit edilmiştir. Bu arada 1996-1998 yılları arasında kooperatiflerin inşaatları belirli bir aşamaya gelmiştir.

Tüm bu uygulamalar sonucunda, özel mülkiyetteki araziler üzerinde yapılmış olan gecekondu, bugün artık yine özel mülkiyetteki imar ada/parselleri üzerinde yer almaktadırlar veya yine imar planında yol, yeşil alan, ortak kullanım alanı vb. olarak gözüken alanlarda yer almaktadırlar. Bu imar planının uygulanması için de bu gecekonduların yıkılması gerekmektedir. Gecekonducuların dile getirdikleri yıkım korkusu ve olası çatışma ortamı, bu noktadan kaynaklanmaktadır.

c. Hazine Mülkiyetinde Yer Alan Parseller

Çalışma alanı içinde iki tane hazineye ait kadastral parsel bulunmaktadır. Bu kadastral parsellerin toplamı 67,2 ha'dır. Kamu arazilerininin 67 hektarı 2. İnönü mahallesinde, 0,2 hektarı ise Ilıca mahallesindedir. 2. İnönü Mahallesinde büyüklüğü 67 ha olan 1972'nolu kadastral parselin kadastraya tescil tarihi 1988 yılıdır. Bu parsel kadastro kayıtlarına göre önce Maliye adına tescil edilmiş daha sonra aynı tarihte Konak Belediyesi adına tescillenmiştir. 1993 yılında Konak Belediyesinin mülkiyetinden Narlıbahçe Belediyesine tahsis edilmiştir. 1994 yılında aynı parsel Narlıdere Belediyesine adına yeniden tashih edilmiştir. 1972'nolu kadastral parsel, alan araştırmalarımıza göre 1970'li yıllardan itibaren yoğun olarak gecekondular tarafından işgal edilmiştir. Ilıca mahallesinde yer alan hazineye ait 47 nolu kadastral parselin tescil tarihi ise 1944 yılıdır. Bu parsel hala hazine mülkiyetindedir.

Alanda iki hazine parselinden biri olan 1972 nolu kadastral parsel içinde 60 ha lık bir alan 1995 yılında TOKİ tarafından toplu konut alanı olarak ilan edilmiştir. Bu toplu konut alanı içinde gecekonduların islah etmek amacıyla Narlıdere Belediyesi kendi mülkiyeti olan bu parsel içinde 1995-1996 yılları arasında 342 gecekonduların sahibi ile anlaşma yaparak 2001 yılında gecekondularını yıkmıştır. Bu anlaşmaya göre gecekonduların yıkılan vatandaşlar, 1972 nolu parsel sınırları içinde Nar-Kent Yapı Kooperatifi tarafından yapılan 8 bloklu apartmandaki dairelere yerleştirilmiştir. Nar-Kent Yapı Koop, 1200 üyeden oluşan özel bir kooperatiftir. Nar-Kent Yapı Kooperatifi'nin gecekonduların yıkılan vatandaşlar için 8 blok apartman yapmasının nedeni, belediye ile olan arsa anlaşmasına dayanmaktadır. Bu anlaşmaya göre 342 gecekondunun boşaltıldığı alanı, toplu konut yapmak amacıyla Narlıdere Belediyesi, Nar-Kent Yapı Kooperatifine vermiştir. Nar-Kent Yapı Kooperatifinin gecekondular için yaptığı konutların finansmanı Nar-Kent Yapı Kooperatifinin 1200 üyesi ve gecekondular tarafından karşılanmıştır. 1972 nolu kadastral parsel sınırları içinde, üzerinde gecekonduların işgali olmayan ve bugün Nar-Kentin güneyinde yer alan yerde 850 konutluk Nar-Bel blokları inşa edilmiştir. Nar-Bel Yapı Kooperatifinin %95'i Narlıdere Belediyesine aittir. 1972 nolu kadastral parsel sınırları içine yıkılan 342 gecekonduların dışında yaklaşık, 106 gecekondular bu projenin dışında kalmıştır. Bu gecekondulara yönelik herhangi bir proje üretilmemiştir. Üretilen çözüm yalnızca toplu konut alanı ilan edilen alanda kalan gecekonduların içermektedir. Yıkılan 342 gecekonduların bulunduğu alanda gelecekte Nar-Kentin blokları inşa edilecektir. Daha önce de değinildiği gibi, gerek yıkılan gecekonduların yaşayanların taşındığı 8 blok apartmanın inşa edildiği arazi, gerekse de onlar tarafından boşaltılan Nar-Kent Kooperatifi tarafından, üyelerine yapılacak yapıların bulunduğu alan çok eğimli ve zemin sorunu olan bir alandır.

2002 yılı verilerine göre, Narlıdere'de Hazine arazileri üzerinde 111, şahıs arazileri üzerinde 316 adet gecekondular tespit edilmiştir. Hane halkı görüşmesi yapılan ailelerin % 86'sı ev sahibi, %14'ü kiracıdır. Narlıdere gecekondular bölgesi, 2450 kişinin yaşadığı, çok eğimli yamaçlarda ve yaya olarak bile erişimi çok güç alanlarda kurulmuş, çoğunlukla tek katlı ve kötü nitelikli, güvenliği olmayan yapılardan oluşan, büyük altyapı sorunlarının yaşandığı, bugün bile yeni gecekonduların yapımının görüldüğü, bir bölümünün de olaylı biçimde yıkıldığı bir gecekondular bölgesidir. Gecekonduların alanının kuzeyini; bir önceki dönem gecekondular ve kaçak yapılarını yasal hale getiren, islah imar planı yapılmış alan oluştururken; güneyinde, kooperatiflerce yapılan çok katlı, deniz manzaralı, lüks apartman inşaatları yer almaktadır. Arada sıkışık kalmış bu gecekondular bölgesinde yaşayan ve büyük bir bölümü yoksulluk içinde olan, Narlıdere gecekondularının uzun dönemde, buldukları bölgede tutunamayacaklarını bugünden görmek mümkündür. Ancak, alandan nasıl, hangi süreçlerle, ne zaman ve ne bedeller ödenerek çıkarılacakları; merkezi yönetimin, yerel yönetimin, arsa sahiplerinin benimseyecekleri politikalara bağlıdır.

SONSÖZ

Yeşilçam ve Narlıdere, biri İzmir kentinin doğu, diğeri batı ucunda ve son 15-20 yıl içinde oluşan, iki gecekondu bölgesidir. İki bölgenin gelişim sürecinde, oluşturulan fiziki çevrede, arsa edinme/işgal etme biçimlerinde farklılıklar görülse de, ortak yönleri çoktur. Her iki bölgede de yaşayanlar çok ciddi ekonomik sorunlar yaşamaktadırlar. Yaşam çevreleri çok ciddi yetersizlikler içermekte ve büyük riskler taşımaktadır. Bugünün yasal ve kurumsal yapısında, çözümsüzlükle karşı karşıyadırlar.

Tüm bu sorunlara karşın, son yıllarda en azından İzmir’de yerel yöneticilerin ve biz plancılının gündeminde, gecekondu ve alt gelir grubu kentlilerinin barınma sorunu, neredeyse yer almamaktadır. Bunun bir nedeni, son yıllarda yoğun bir biçimde yaşamakta olan ekonomik, toplumsal dönüşümler ve buna paralel olarak bilimsel zeminde yaşanan kavramsal tartışmalar olurken, bir diğeri nedeni de, bir önceki dönemin gecekondu ve kaçak yapılarına uygulanan af yasaları ve bu bölgelerin yaşadıkları dönüşümlerdir. Giderek alt gelir grubu kentlilerin barınma sorunu, “onlar kendi sorunlarını çözer” biçiminde görülmeye başlanmıştır. Planlama pratiğimizde 40 yıllık geçmişine karşın bugün hala en gelişmiş, kapsamlı yasalardan birisi olan “Gecekondu Yasası”nın varlığı unutulmuştur.

Oysa Narlıdere ve Yeşilçam gecekondu mahallelerinde örneklendiği gibi, kentin hemen bitişiğinde, çok sayıda insan, çok sağlıksız çevrelerde, barınma ve hayata tutunma kavgası vermektedir. Oluşturdukları çevrelerin sorunları, bugünün yasal ve kurumsal yapısında çözümsüzlükle karşı karşıyadırlar. Ancak çözümler bulunmak zorundadır, çözüm bulabilmek için de bu alanların “görünür” hale gelmesi, incelenmesi ve bu alanlara ilişkin bilgi üretilmesi gerekmektedir. Sonuçlarının bir bölümünün sunulduğu bu araştırma, bu amaçla yürütülmektedir.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

Oturum Başkanı: Orhan KUNTAY

*Yoksulluğun Üretilmesi ve Dönüştürülmesinde
Planlamanın Rolü I*

KENT YOKSULLUĞUNUN AZALTIKMASI AMACIYLA KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ ve KUŞTEPE ÖRNEĞİ

Seda H. BOSTANCI, Elif KORKMAZ

GİRİŞ

Kentlerin mekansal büyümelerinin, çevre sorunları ve doğal afetler söz konusu olduğunda, sınırlarına geldiği günümüzde mevcut kentsel mekanların kullanımında yeniliklere gereksinim duyulmaktadır. Bu nedenle, kentlerde, sosyal, mekansal ve kültürel konularda çıkmazlar içindeki bölgelerin, çok bileşenli çözüm önerileriyle yeniden üretilmesi anlamına gelen “kentsel dönüşüm” kavramı gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Çoğu ülkenin kentleşme politikalarının lokomotif gücü kentsel dönüşüm projeleri olmaktadır.

Problemli ve kısa vadeli çözüm önerileri ile iyileştirmenin gerçekleşmeyeceği alanlarda, sosyal, ekonomik ve mekansal faktörler göz önüne alınarak, kentsel dönüşüm yaşanmalıdır. Bunun gerçekleştirilemediği durumlarda, gecekondudan çöküntü bölgelerine ve slumlaşmaya kadar giden bir süreç, mekansal deformasyonun yanı sıra sosyal çöküntüyü de, beraberinde getirmektedir. Bu sosyal çöküşü yaşayan kent yoksulları, kentlerde şiddet ve tahribata yol açmaktadır. Böyle durumlarda, yasal müdahale kısa vadeli, geçici bir çözümdür. Asıl çözüm, vasıfsız işgücü diye nitelendirilebilecek ve işsiz olan kent yoksullarına, kentsel sistem içinde yer edinebilecekleri, zanaatlar kazandırmak, alternatif iş imkanları yaratmaktır. Bu sürecin devamında da yoksul kesimin yeni nesline eğitim imkanları sağlamak hedeflenmelidir.

Planlama, mekansal kararların yanında sosyal sürecin işleyişine de öneriler getirebilen bir disiplindir. Bu özelliği ile, kent yoksullarına, barınaktan iş imkanları yaratılmasına kadar hedeflenen sosyal dönüşümde, disiplinler arası çalışmaları yürütme sorumluluğunu da kazanmaktadır. Bu görevin sorumluluğu da kentsel dönüşüm projelerinin uygulanmasına ve başarısına bağlı görülmektedir.

Göç, nüfus artışı, yeni teknolojilerle işgücü gereksiniminin azalması, toplumsal ve kültürel farklılıklar, kentlerde yaşamaya başlayan ve kente adapte olamamış işsiz kent yoksullarının gün geçtikçe artmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak toplumsal şiddet ve mekansal çöküş yaşanmaktadır. “Ekonomik büyümeye rağmen kent yoksulluğunun 25 yılda bir çok ülkede yaygınlaştığı, Türkiye’nin de bu sürecin dışında kalmadığı saptanmaktadır. Yeni kent yoksulları arasında sürekli işsizlik oranının yüksek olduğu ve konjonktürdeki iyileşmelerden etkilenmediği saptanmıştır.” (Güvenç, Şenyapılı, Tekeli). Bunun anlamı gün geçtikçe artan kent yoksullarının, şiddet, hastalık ve sosyal patlama tehditleri ile gündemde olmasıdır. Bundan da önemlisi, kentlerde dışlanmış, açlık ve hastalıkla mücadele eden şanssız bir kesimin var olmasıdır. Günümüzde birçok ülke kentsel sorunların başında kent yoksulluğunu ele almaktadır. Yoksulluk, kentlerde eşitsizliği ve uçurumu gün geçtikçe arttırmaktadır.

Gecekondulu olgusunun temelinde ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapısı ve gelişmişlik düzeyi yer almaktadır. “Gecekondulu bölgeleri kentsel yoksulluğun mekana yansıdığı alanlardır. Kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluğa dönüştüğü alanlar olarak da nitelendirilebilir.” (Keleş, 1990). Kırsal alanda, işsiz kalmış kesimin iş bulma umuduyla kentlere gelmesi sonucu, kısa yolla barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla oluşturulmuş bölgelerdir. Genel olarak gecekondulu bölgelerinde yaşa-

yanlar işsiz ya da marjinal sektörde çalışan vasıfsız işçilerdir. Daha çok düşük gelir grubunun yaşadığı bu bölgeler yeterli yaşam standardına sahip değildir. Türdeş görünümlü, baraka niteliğinde, sosyal ve teknik donatıdan yoksun, yeterli güvenlik ve sağlık koşullarının olmadığı bu bölgeler kentin çevresinde yer aldığı gibi kent merkezinde, önemli iş merkezlerine yakın stratejik konumda da yer alabilmektedirler. “İstanbul’da gecekondulaşmanın artışı 2.Dünya Savaşı sonrasında rastlanmaktadır. Kazlıçeşme-Zeytinburnu, Mecidiyeköy, Yıldız, Şişli gecekondulaşmanın yaşanmaya başladığı bölgelerdir.” (Kazgan, Kirmanoğlu, Çelik, 1999). Bu tür bölgeler sağlıklı ve düzenli kentleşme ve sürdürülebilir gelişme açısından özellikle, İstanbul gibi büyük kentlerde çok önemli sorunlar oluşturmaktadırlar. Gün geçtikçe gecekondu, kaçak yapılaşma niteliği kazanmıştır. Bunun sonucunda, bu yaşam alanları çok katlı ve organize bir hal almıştır. Böylece, bu bölgelere müdahale de güçleşmiştir.

Kent yoksulluğunu ve sosyal çöküntüyü azaltmak için, kentsel dönüşüm projelerini bir araç olarak gösteren bildiri, bu şekilde, Kuştepe’de hazırlık aşamasına olan bir çalışmanın yaklaşımlarını ortaya koyarak sonlanmaktadır.

KUŞTEPE ROMAN MAHALLESİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PİLOT PROJE ÖNERİSİ

İstanbul’un Avrupa Yakasında, Şişli İlçe sınırları içerisinde yer alan Kuştepe, kaçak ve çarpık yapılaşma ile gelişmiş, kentin merkezinde sosyal donatı alanları ve altyapı eksikleri bulunan yoğun ve geniş bir bölgedir. Kuştepe bütününde bir kentsel dönüşüme gereksinim vardır. Bölgenin kemikleşmiş yapısı bu dönüşüm adına bir engel teşkil etmektedir. Bu nedenle bütünsel bir dönüşüm yerine, uzun vadeli strateji ve hedefleri bulunan, belli kriterler doğrultusunda seçilecek alanlarda uygulanacak pilot projelerle, kentsel dönüşüm çalışmalarına başlanması düşünülmektedir. Kuştepe’nin temel sorunun yoksulluk olduğu için de pilot projelerin en yoksul ve sorunlu bölgelerde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bölüm içinde, bu hedeflerle seçilmiş Roman Mahallesi, mevcut durum değerlendirilmesi yapılarak proje stratejileri belirlenmiştir.

PROJE ALANI MEVCUT DURUMUNUN KENTSEL DÖNÜŞÜM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Proje alanı mevcut durumun kentsel dönüşüm açısından değerlendirilmesi için, öncelikle Kuştepe’nin genel olarak kentsel özellikleri belirlenmiştir. Buradan yola çıkarak, Roman Mahallesinin, mekansal, sosyal ve ekonomik açıdan Kuştepe’deki durumu ve bölgede yaşanan sorunlar irdelenmiştir. Bunlarla birlikte alanın gelişme potansiyelleri de ortaya konmuş ve Roman Mahallesi ‘Sağlıklı Konut ve Çevre Edindirme Programı’ hazırlanmıştır.

Kuştepe’nin Kentsel Özellikleri

Kuştepe, İstanbul’un önemli merkezlerinden Mecidiyeköy’e ve Maslak MIA’ya yakın konumu ve işgücü potansiyeli ile yeni projelere geliştirilmesinde potansiyel bir alan olarak görülmektedir. Bununla beraber bölgenin çok büyük olması, parsel bazında yoğun ve çarpık yapılaşma, yetersiz teknik ve sosyal altyapı ve düşük gelir grubunun bölgede oturanların çoğunluğunu oluşturması, yeni projeler için dezavantajlar olarak görülmektedir. Bu bölgenin ekonomik, sosyal ve mekansal dönüşümlerle sürdürülebilir bir bölge olarak kente kazandırılması gerekmektedir.

“Bu hedefle bölgeye bakıldığında, klasik imar planı yöntemleri ile herhangi bir projenin uygulanabilmesinin imkansız olduğu görülmektedir.” (Göksu) Bu nedenle böyle bir potansiyele sahip alanın sürdürülebilirlik adına çözümlenebilmesi, stratejik bir planlama yaklaşımı ile mümkündür. Bu stratejik yaklaşımla, bölgenin en yoksul ve en acil yenileşme tedbirlerinin alınacağı alanların seçilip dönüşümün başlatılması gerekmektedir.

Kuştepe'nin Üstten Görünüşü

Roman Mahallesinin Kuştepe'deki Durumu

“Sürdürülebilir kentsel yenileme çalışmaları sosyal çöküntünün görüldüğü bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu bölgelerin spesifik karakteristikleri;

- Düşük gelir grubunu yaşadığı bölgeler olması
- İşsizlik oranının yüksek olması
- Eğitim düzeyinin düşük olması
- Suç oranının yüksek olması
- Konut ve çevre koşullarının yetersiz olması” (Gibson ve Kocabaş, 2001)

Bu çerçeveye içinde, bu sorunların Kuştepe de en yoğun yaşandığı bölge, araştırılmıştır. Alan gezi sırasında, konut durumu, yaşam koşulları, yerleşik halk ve altyapı sorunları açısından en yoksul bölgenin, Roman Mahallesi olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle mahallenin, kent yoksulluğunu azaltmada bir örnek proje olarak ele alınıp dönüştürülmesi uygun bulunmuştur.

Mevcut Durum ve Sorunlar

Kuştepe Roman Mahallesi, mekansal değerlendirilmesi yapıldığında; yaklaşık 100 hanenin yaşadığı birkaç sokaktan oluşan ve planlı gelişen bölge ile çarpık ve yoğun apartmanlaşmış bölge arasında kalmış ve belediyenin park alanı üzerinde gelişmiş bir mahalle, durumunda olduğu görülmektedir. Baraka görünümündeki yapıların, kendiliğinden gelişmeleri araba geçemeyecek kadar dar sokakların oluşumuna neden olduğu için ulaşımda sorunlar yaşanmaktadır. Buradan, mevcut konumlanma ile, bölgeye altyapı hizmetinin getirilemeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Konut durumu da deprem riski taşıyan İstanbul'da endişe vericidir.

Bölgenin sosyal yapısı ele alındığında, kültürü ve yaşam tarzı ile kendi içinde gruplaşan bir Roman Topluluğu sözkonusudur. Topluluğun bu farklı yapısı, çevresindeki diğer topluluklarla kopukluk meydana getirmekte ve gelişen çevrenin bölgeye baskısı sözkonusu olmaktadır. Doğum kontrolünün düşünülmediği bu bölgede, her ailenin beş ve daha fazla küçük çocuğu bulunmaktadır. Bu da, dar bir alanda yoğunlaşma sonucu, bölge içinde yada dışında bu halk adına çözüm üretmeyi zorlaştırmaktadır.

Ekonomik açıdan ele alındığında, Roman Mahallesi, Kuştepe'nin gündelik ve marjinal kesimde çalışan, gelir durumu en düşük olan ve yoksul sınıfına giren, gecekondudan ziyade yalnızca barınma sorunlarını çözmek için tek ve iki katlı, birkaç haneyi bir arada barındıran, yapılarda mücadele içinde yaşayan bir topluluktur.

Bu bölge ile ilgili sorunlar özetlenecek olursa; mevcut imar planında yeşil alan olarak gözüken bölgenin, gerçekte gecekondü bölgesi olması, planın bağlayıcılığının olmadığını ve yasal yönetsel çerçevenin işleyişinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Yasadışı yapılanma ile doğal çevrenin tahribatı, sürdürülebilir kentsel yenilemenin sağlanmasında önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal ve ekonomik sorunlarda bölgede geliştirilmeye çalışılan projenin engelleri arasındadır.

Gelişme Potansiyelleri

Maslak, Şişli, Mecidiyeköy gibi, İstanbul'un en önemli iş merkezlerinin yakınında bir yerleşim olması, merkez fonksiyonlarına, merkezi teknik ve sosyal altyapıya yakınlığı, bölgeye kurulmuş olan üniversitenin mekansal ve sosyal avantajlarını değerlendirebilme olanağı ve önemli oranda iş gücü potansiyeli, Kuştepe genelinin güçlü bir gelişme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ulaşım kolaylığı bu bölgenin tercih edilmesinde büyük önem taşımaktadır. Roman Mahallesi özelinde gelişme potansiyelleri göz önüne alındığında; yoksulluk olgusunun dünya ölçeğinde tartışıldığı ve küresel ölçekte çözüm önerilerinin arandığı günümüzde, böyle bir alanda yapılacak projenin yurt dışından da destek alabileceği düşünülmektedir.

ROMAN MAHALLESİ 'SAĞLIKLI KONUT VE ÇEVRE EDİNDİRME PROGRAMININ ÖZELLİKLERİ

Amaç

İstanbul'un merkezinde yaşayan Roman topluluğunun barınma ve yaşam düzeylerinin daha uygun koşullarda gerçekleştirilmesine yönelik bir işbirliği yönteminin geliştirilmesi ve yaygınlaşabilir örnek bir projenin gerçekleştirilmesidir.

Hedef

İki yıl içinde, 100 hanenin; mevcut alan içinde, uygulanacak 'Sağlıklı Konut Edinme Programı' çerçevesinde daha iyi koşullarda yaşayacakları örnek bir mahallenin yaratılması, yada bir başka bölgede, gerçekleştirilecek bir proje içinde değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu proje ile birlikte mekansal dönüşümün yanı sıra sosyal dönüşümün de gerçekleştirilmesi, eğitim, sağlıkla ilgili temel sosyal donatıların optimum standartlara kavuşturulması ve dönüşüm projesi kapsamında işsiz kesimin de iş olanakları bulması için araştırmalar yapılmaktadır. Bunlarla birlikte, bölge halkının katılımıyla, kamu ve özel sektör işbirliğinin gerçekleşmesi ve kent yoksulluğuna katılımcı geniş kapsamlı çözüm önerilerinin araştırılması hedeflenmektedir.

Öncelikler

- Barınma sorunlarının çözümü,
- Kentsel yaşamın iyileştirilmesi ve topluluğun bölgeye entegrasyonu,
- Özellikle çocuk nüfusun eğitimi ve aile bireylerine iş olanakları sağlamaya yönelik beceri programlarını geliştirilmesidir.

İşbirliği

Şişli Belediyesi ve Kentsel Proje Geliştirme ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş tarafından geliştirilmekte olan Kuştepe Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında ele alınan proje, bölgedeki Romanların bir çatı altında bir sivil inisiyatif olarak örgütlenmeleri ve belediye ile ulusal ve uluslararası kuruluşlarla bir işbirliği çerçevesinde ortaklaşa gerçekleştirilmesine yönelik olacaktır.

İşbirliğindeki temel ilke, özellikle Roman halkı için evlerin yapımı ve sağlıklılaştırılmasında kentsel imce ilkesi ile katılımlarının sağlanması olacaktır. Ayrıca, projeden yararlanan aileler uzun vadeli ödemeler ile bulunacak fonun karşılığını ödemeye çalışacaklardır.

Roman Mahallesi 'Sağlıklı Konut Ve Çevre Edindirme Proje Alanı

SONUÇ

İstanbul'un kentsel gelişimini genel olarak incelediğimizde plan kararlarının dışında gelişmeler dikkati çekmektedir. Bunun sebebi de her toplantıda tartışıldığı gibi imar plan kararlarının, çok aktörlü bir süreç içinde oluşturulamamasıdır. Günümüzde, gerek sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi, gerek belediyelerin halkın katılımını sağlayacak yollar araması bu anlayışın değişimini göstermektedir. Bunlarla birlikte, planlamada danışmanlık şirketlerinin de sürece katılımı, çok ortaklı ve gerçek katılımı sağlayacak bir gelişime olanak vermektedir. Plan üretmekten önce, planın işlevliğini garanti edecek stratejik yaklaşımlara gereksinim vardır. Bu stratejiler de, uygulama alanındaki halkın beklentilerine ve kentsel dinamiklerin dengesine bağlı olarak gerçekleştirilmelidir. Kuştepe Roman Mahallesi, bir çok kent yöneticisinin, ya görmezden geleceği yada çözüm olarak, mevcut yerleşimi ortadan kaldırmayı düşüneceği bir alandır. Bu bölgede yaşayanların yersiz bırakılması, yeni bir mekan tahrifatına, eski bölgenin kaçak yapılaşma alanı olarak gelişmesine, bölge halkının toplumsal şiddet potansiyeli kazanmalarına ve hepsinden önemlisi zor şartlarda yaşam mücadelesi veren insanların daha da çaresiz hale gelmesine neden olabilecektir. Bu alanda halkın çıkarlarını da ele alan bir strateji geliştirmek, zor olmakla birlikte, kent yoksulluğunu azaltmada planlamanın katkısını ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır.

Kuştepe Roman mahallesi adına temel kararlar alınmakla birlikte, proje mali desteği sağlanmadığı için, planlama aşamasına geçilememiştir. Planlama aşamasında, sosyal, ekonomik ve mekansal veriler daha analitik bir inceleme içinde ele alınacaktır. Kuştepe, Roman Mahallesi, başlattığımız çalışma için model önerisi geliştirirken, üzerinde durduğumuz anahtar konular; yoksulluk sorununa çözüm arayışları, sürdürülebilir planlama yaklaşımları, deprem olgusunun İstanbul için hazırlanan projelerdeki hayati önemi, Avrupa Birliği süreci ve bu konuların içinde ele alındığı, katılımcı, uzlaştırıcı bir stratejik planlama vizyonunu geliştirme hedefidir. Avrupa Birliği standartlarına uygun kentsel dönüşüm projelerinin hazırlanması, Türkiye için yepyeni bir süreci başlatacaktır.

TEŞEKKÜR

Çalışmamıza katkılarından dolayı, Sn. A. Faruk Göksu'ya teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Gibson, Mike ve Kocabaş, Arzu (2001) *London Sustainable Regeneration-Challenge and Response*.

Göksu, Faruk *Kuştepe Dönüşüm Projesi*.

Kazgan, G.: Kirmanoğlu, H.; Çelik, Ç.; Yumul, A. (1999) *Kuştepe Araştırması*.

Keleş, Ruşen (1990) *Kentleşme Politikası*. İmge Kitabevi Yayınları.

www.tesev.org.tr, Güvenç, Murat; Şenyapılı, Tansı; Tekeli, İlhan. *Yoksulluk-Kent Yoksulluğu (Özet)*

KENT YOKSULLUĞUNUN MEKANA YANSIMALARININ, ÇOK PARÇALI KENTSEL BÜYÜME VE BÜTÜNLEŞİK PLANLAMA KARŞITLIĞINDA İNCELENMESİ-İZMİR ÖRNEĞİ

Yıldırım ORAL, Ertunç GONCAGÜL

AMAÇ

Ülkemizde son 40-50 yıl içerisinde yaşanan dinamiklerin ve bunların etkilediği dönüşümlerin, özellikle büyük kentlerde dengeli gelişmeden çok uzak, nüfus artış oranları çok yüksek ve *kimlik-siz* büyüme biçimlerine neden olduğu izlenmektedir. Bunun sonucunda ise rantların belirleyiciliğinde oluşan kentsel yığılmaların ve çok yönlü bütünleşme sorunlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Ülkenin her noktasında aynı anlayışla ve birbirlerine benzeyen yaklaşımlarla, sınırsız ve dene-timsiz bir büyüme biçimini temel alan imar uygulama anlayışı ve pratikleri, bu dönüşümlere ve ge-lişen dinamiklere ayak uydurulamadığını ve bunların yönlendirilemediğini açıkca ortaya koymak-tadır. Son dönemdeki uygulamalar temel bazı kazanımların yitirildiğini de göstermektedir. Özel-likle son 20 yıllık süreçte neo-liberal politikalar, piyasa koşullarının etkin belirleyiciliği ve küresel-leşme rüzgarlarıyla kentler yanlış bir yarışma ortamına sokulmuş ve nesnel koşulları göz ardı edi-lerek noktasal ve çok parçalı planlarla gelişmelerine yön verilmeye çalışılmıştır. Sonuçta bugün kentlerin kapasitelerinin üzerinde oluşmuş nüfus yığılmaları, yaşanan istihdam sorunları, sosyal ve fiziki altyapı yetersizlikleri ve sağlıksız kurumsallaşma düzeyleri, çok parçalı büyüme sürecinin ge-çersizliği ve başarısızlığının kanıtları olarak belirginleşmektedir.

Karşılıklı olarak birbirini etkilediği kabul edilen toplumsal ve mekansal dönüşümlerin, kentli in-san ilişkilerinin ve davranışlarının her aşamada yeniden oluşmasına neden olduğu da bilinmekte-dir. Söz konusu oluşum kentlerle ilgili tüm teknokratik, yasal ve yönetsel çerçevelerin kamu yara-rı ve genel planlama ilkeleri gözetilerek yeniden düzenlenmesi ve irdelenmesi işlevini gerekli kı-lmaktadır. Ülkemizde bu işlevin etkin bir biçimde gerçekleştiği söylenemez. Sonuçta ise, bir bü-tünlük tanımlaması olan kent kavramının gerekleri yerine getirilememekte ve bir türlü birleştirile-meyen parçaların yığınsallığına kent adı verme yanlışlığına düşülmektedir. Böylece “çok parçalı kentsel büyüme” ve “bütünleşik planlama” söylemleri bir tür karşıtlık olarak planlama kurumunun gündemine yerleşmektedir. Temel konunun “yoksulluk” olarak seçildiği bir ortamda gündeme yer-leşen bu karşıtlığın tartışılmasının da yararlı olacağı düşünülmüştür.

KENTLER VE KENT PLANLAMASI AÇISINDAN “YOKSULLUK” VE “BÜTÜNLEŞİKLİK” KAVRAMLARI

Ele alınan konu kapsamında yoksulluk ve bütünleşik durumların tanımlanması gerekli olacaktır. Bu nedenle bildiride geliştirilecek söylemler açısından *yoksulluk*, “*Ortak toplumsal hedeflerin ge-rektirdiği toplam yatırım ve harcamaların, zaman ve mekanda tutarlı bir biçimde gerçekleştirilme-si amacıyla gerekli olan güç ve beceriye sahip olma kapasitesinin eksikliği*” olarak tanımlanmış-tır. *Bütünleşik planlamanın* ise, yine zaman içinde ve mekansal olarak, “*Kentlerde arazi kullanış-larının ve tüm alt-üst yapı unsurlarının işlevsel ve estetik ölçütlere göre birlikteliğini ve kenarlaş-masını sağlayacak karar süreçlerine ilişkin bir tasarım-uygulama –denetleme kapasitesi*” olduğu kabul edilmiştir.

KENTSEL YOKSULLUK

Konunun amacı ve içeriğiyle ilgili olarak yoksulluğun biçimleri tanımlanmak istenmiştir. Kentlerin oluşumunda belirleyici olan üç tür yoksulluk tanımı, *bireysel, kamusal ve teknolojik yoksulluklar* olarak yapılabilecektir. Kentsel yerleşmeler büyüdükçe ve yayıldıkça, gerek bireylerin kendileriyle ilgili olarak, gerekse kamu yönetiminin tüm toplumsal gereksinimler için yapacağı *harcamaların kişi başına düşen miktarı* artış gösterecektir. Söz konusu toplam harcamaların kapasitesi bir risk eşiği olarak kabul edilecek olursa yerleşmelerin büyümelerinin bu eşik içinde tutulmasından söz edilmesi de gerekli olmaktadır. Bu eşiklerin ötesine geçilmesi durumunda ise kurumsal ve fiziksel yapısı ile formu olgunlaşmamış yerleşmelerin ortaya çıkmaları kaçınılmazdır. Ülkemiz kentlerinde bu eşiklerin ötesine geçildiği ve söz konusu durumun mekandaki olumsuz sonuçlarının tümüyle ortaya çıktığı gözlenebilmektedir.

Yukarıda belirtilen sınıflamaya geri dönülüp kentsel yoksulluğa *bireyler açısından* bakıldığında, kentli kişi ve grupların ortalama gelirlerinin, yapmaları gereken zorunlu harcamaları karşılayamayacakları sınırın altına düşmesinin riskleri hatırlanmalıdır. *Kamu yönetimleri açısından* yoksulluğun ise, yerel ve merkezi olarak yapılması gerekli ve kişi başına gerçekleştirilmesi zorunlu olan kamu harcama kapasitesinin ortalama düzeyin altına düşmesi hali olduğu düşünülmelidir. Ancak bu iki tanımın kent ilişkilerinin tümünü kapsamadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu nedenle üçüncü bir yoksulluk türünün daha belirlenmesi gerekmektedir. *Teknolojik yoksulluk* olarak kabul edilecek bu türün tanımı ise, gerek bireyler tarafından gerekse kamu yönetimlerince yapılması öngörülecek aynı kategori ve aynı düzeydeki harcamalarla kentlerde daha etkin ve verimli, yatırım ve uygulamaların yapılabilmesi olanağından kaynaklanmaktadır. *Maddesel ve toplumsal teknoloji* olanaklarının eksikliği veya bunlardan yeterince yararlanılmaması kesinlikle bir ciddi yoksulluk halidir ve kentler için diğerlerinden daha riskli durumların ortaya çıkmasının da nedeni olmaktadır. Türkiye’de bu söylemin doğruluğu konusundaki örneklere ülkenin yerleşmelerinde sıkça rastlanabilmektedir. Ayrıca yoksulluğun *akçalı yetersizlikler* anlamında kullanılmaması da gerekmektedir. Gelişen maddesel ve toplumsal teknolojilerin paralelinde kaynakların kentsel amaçlı kullanımlarında, etkinliğin ve verimliliğin artırılmasının gerekleri üzerinde de durulmalıdır.

Yoksullukları böylesine tanımlamanın yanısıra bunların kentlerde ikili ve üçlü olarak belirlenebildiğini saptamak mümkündür. Bu durumda *bileşik yoksulluk* olarak yeni bir kavramsal tanımlamaya gidilmesi zorunlu olmaktadır.

Mekan organizasyonu girişimleri çerçevesinde fiziki sorunların nedensellikleri araştırılırken yoksulluğun ağırlıklı bir değişken olduğu görülmektedir. Bu nedenle yoksulluğun yukarıda belirtilen özelliklerine göre mekana yansıma biçimlerini araştırmak önem kazanmaktadır. Bu yansımalar çok parçalı yaklaşımlarla bağlantılı olarak örnek için seçilen İzmir’den ve çevresindeki yerleşmelerden günlük bazı algılamalarla verilmeye çalışılacaktır.

BÜTÜNLEŞİK KENTSEL PLANLAMA

Kamu siyasetinin ve planlama pratiğinin geldiği noktada bugün *fiziki planlamada bütünleşik ve çok parçalı yaklaşımlar karşılığı* sürekli olarak gündemde kalmakta ve tartışma konusu olmaktadır. Yukarıda getirilen tanımlar çerçevesinde kent yoksulluğunun bu karşılıklı içinde tartışılabilmesi amacıyla bütünleşik kentsel planlamadan ne anlaşıldığına ve çok parçalı yaklaşımlarla neyin tanımlanmak istendiğine de açıklık kazandırılması gereklidir. Çeşitli ölçütlere göre aynı karşılıklı etkileşim içinde kalmakta olduğu kabul ve hesap edilen kentsel yerleşme ve kırsal alanların birlikte ele alınıp tümünün aynı toplumsal hedeflere erişmek amacıyla stratejik bir planlama çalışmasına konu edilmesi bütünleşik planlama yaklaşımının temel ilkesidir. Görüleceği gibi bu yaklaşımın konusu olabilecek etkileşim alanının doğru sınırlandırılması ilgili çalışmalar için ilk önemli

aşamadır. Sınırları belirlenmiş bir alanda yürütülecek bütünleşik kentsel planlamada, planlamanın kavramsal yapısı ve kurumlaşma koşulları açısından iki temel vektörün birlikte oluşturulmasının zorunluluk olduğu düşünülmelidir. Bunlar:

- * Kademelenmenin ve hiyerarşik ilişkilerin kurulması. (kamu siyasetinin ve yönetim olgusunun gereğinin yerine getirilmesi.)
- * Mutlak bir planlama politikasına ve stratejik tipolojiye dayandırılması. (adı konmuş bir davranış biçimine dayandırılması)

KENTSEL PLANLAMADA ÇOK PARÇALI YAKLAŞIM

Çok parçalı yaklaşım ise; bütününe oluşmasına yardımcı olmayan, rastlantısal ve çoğu zaman bütüne yabancılaşan, her türlü baskıya açık ve dirençsiz, üst düzey dengeleri gözetmeyen, mikro ekonomik-toplumsal-siyasal endişe ve tercihlere dayandırılan karar biçimidir. Bu çalışmanın doğrudan konusu olmamakla birlikte Türkiye’de çok parçalı kentsel büyümenin ortaya çıkışı nedenlerini kısaca hatırlamak gerekli olacaktır. Yine sonuçları kolaylıkla algılanabilen bu büyüme biçiminin aşağıdaki nedenlere dayalı olarak geliştiği bilinmektedir;

- * *İç göç dalgaları.*
- * *Planlama kurumunda boşluklar ve eksiklikler.*
- * *Öncelikler dizisi ve program anlayışlarından sapmalar.*
- * *Toplumsal kopukluklar.*
- * *Örgütlenmeyen ve yönetilemeyen talepler.*
- * *Siyasi tercihler.*
- * *Yetersiz ve uygulanmayan sosyal teknolojiler.*
- * *Altyapı karar ve uygulamalarında rastlantısalılık.*
- * *Şebeke ve çok boyutlu çözüm arayışlarından sapmalar.*
- * *Olumsuz global etkiler; Dış finansman ve kredi odaklarının dayatmaları.*

KENT YOKSULLUĞUNUN ÇOK PARÇALI KENTSEL BÜYÜMEDE PAYI

Genel olarak çok parçalı kentsel büyüme yaklaşımlarının sorumlularının arasında, yukarıda tanımlanan anlamda kent yoksulluğunun bulunduğunu düşünmek yalnız olmayacaktır. Yoksulluğun, bireysel, kamusal ve teknolojik bileşenleriyle kentlerin örgütlenememesi, form ve yapı olarak olgunlaşmamasındaki nedensellik payı oldukça yüksektir. Bu payın oransal büyüklüğünün bir parametreye dayandırılmasını gerektirebilir. Standart kentsel gereksinmelerle, standart kentsel gelirler arasındaki fark, yoksulluğun parametresi olarak kabul edilebilir. Bu durumda farkın açılması, yoksulluğun artması anlamını taşıyacaktır. Bir başka deyişle kentlerle ilgili bireysel ve kamusal gelirin, standart harcamanın gerektirdiği sınırın altına düşmesi kent yoksulluğunun ve bundan kaynaklanan mekansal bozuklukların göstergesi durumundadır. Kentsel arazi kullanışlarında ve ulaşım şebekelerinde işlevsel karışıklıklar, trafik kompozisyonunda bozukluklar, ada ve parsel organizasyonunda tutarsızlıklar, kent yönetim hizmetlerinde fiziki bozukluklar, yarım kalmış inşaatlar ve yakın çevresiyle uyumsuz yapılaşmalar, teknik altyapı eksiklikleri ve yetersizlikleri, kentsel yapı ve formda sapmalar ve tutarsızlıklar bu tür mekansal sorun örneklerinden bazılarıdır.

Söz konusu parametrelere ilişkin standart çağdaş ve evrensel normlar istatistiksel olarak saptanabilir. Kentsel yerleşmelerin büyümesine ve genişlemesine bağımlı olarak harcamaların standart gereksinimlerinin de artması beklenilmelidir. Bu durumda kentsel büyümede riskli eşiklere gelinecek ve nüfus büyüdükçe kişi başına endekslenen harcamaların yerine getirilmesi zorlaşacaktır. Bu harcamalar bireysel ve kamusal olanakların çok üstüne çıkabilir. Bu nedenle bölgeler ve kentler arası dengelerden, kır-kent dengesinden söz etmek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Planlamanın işlevi bir yandan nüfusun ve kentsel büyümenin yukarıda belirtilen riskli eşiklere gelmesini önlemek diğer yandan yoksulluğun etkilerini en aza indirmektir.

İZMİR'DE YOKSULLUKLA İLİŞKİLENDİRİLEN ÇOK PARÇALI KENTSEL BÜYÜMENİN MEKANA YANSIMA ÖRNEKLERİ

Yoksulluğun yukarıda verilen tanımlar çerçevesinde İzmir'de mekana yansıma biçimleri algılanmaya çalışılmıştır. Bu algılama sonucunda saptanan mekansal sapmalar ve tutarsızlıkların aynı zamanda çok parçalı büyümenin olumsuz sonuçları olarak belirdiği de görülmektedir. İzmir'den seçilen mekansal algılama örnekleriyle geliştirilecek bir sınıflandırma yaklaşımının genel geçerli olabileceği de düşünülebilir.

İzmir'in merkezileşme sürecine bakıldığında özetle, ilk yaklaşık 20 km. lik erişme alanının odakdaki yerleşimin yoğunlaşması ile bunun alternatif gelişme sahasını, ikinci yaklaşık 80 km. lik erişme alanının ise metropoliten etkileşim sınırlarını oluşturduğu görülmektedir. Böylesine bir alanda sınırsız sayıda örneğe rastlanacağı beklenilmelidir. Çalışma yalnızca bu bildirin sunum süresi ile sınırlı kalan özlü bir denemedir. Ayrıca seçilecek her örneğin hangi yoksulluk türü ile ilişkilendirileceği oldukça zor bir saptamadır. Başka bir deyişle her örnekte birden çok türün bileşik etkilerinin varlığı izlenebilmektedir.

Seçilen örnekler İzmir'de mekansal olumsuzlukların tümüyle belirleyici olduğu gibi bir varsayım dayandırılmamıştır. İzmir için yapılan bu çalışma kapsamında yapılan bir deneme ile aşağıdaki kategorilerde bir gruplamanın mümkün olduğu saptanmaktadır:

1. Grup: Bu kategori birey yoksulluğunun kentle ilişkilendirilmesinin ilk basamağı olarak önem kazanmaktadır.

Henüz kente girmeyi başaramayan ancak etrafında dolaşp duran en yoksul katmanların, bulabildikleri ilk denetimsiz alanda gelişigüzel malzeme ile yaptıkları tümüyle geçici barınak noktaları bu türden örneklerdir. Denetimsiz denilen nokta yeni kurulmuş bir belde belediyesinin hemen bitişiğindedir. Söz konusu belediyenin ilk bulduğu kaynaklarla kendisi için uygun gördüğü gösterişli yapı! oldukça çelişkili bir durum yaratmaktadır. Bu grup için seçilen mekansal yansıma örnekleri İzmir'in çevresindeki ilk 20 km.nin çeperlerinde yer almaktadır.

2. Grup: İkinci kategoride birey yoksulluğunun unsurları artık kente girmeyi başarmışlardır.

Seçtikleri barınaklar geçici olmamakla birlikte gelişigüzel malzeme ile yapılmışlardır. Topoğrafya eşiklerini zorlayarak kendilerine yer seçmişlerdir. Kalıcılıkları ise kentin form ve strüktürünün oluşmasında etkin rol almalarına neden olmaktadır. Bu kategorideki örneklerin günümüzdeki görüntüsü, söz konusu ilk *de-facto* yerleşimlerin artı değer kazandırıp özendirdikleri alanların bitişiğinde, kimi zaman da içinde, daha üst toplumsal katmanların yine topoğrafya eşiklerini zorlayarak konutları için yer seçmeye başlıyor olmalarıdır.

3.Grup: *Bu kategoride ise yerleşimin odağında, en temel yapılaşma kurallarına uyulmaksızın ait çok parçalı oluşum örnekleri saptanabilmektedir.*

Drenaj kanallarının korunmaması, doğal zeminin düzeltilmesi sırasında binalara taban kotları ve mahreç verilmesi türünden normlara hiçbir biçimde dikkat edilmemesi, ayrıca giderek yörede yaşanabilecek heyelan ve su baskını sorunları için ortamın yaratılması, bu örneklerin ortak özellikleridir. Mevcut dere yatağının olumsuz kullanımı ve drenajın göz ardı edilmesi gibi, örneğin metropoliten bölgenin kuzeyinde yer alan Kınık'da rastlanan bir mekan oluşumunun hiç de farklı olmayan bir benzerine odak yerleşmede de rastlanabilmektedir.

4.Grup: *Çok parçalı oluşumun genel olarak kentsel altyapının bütünleşmesi ve kenarlaşması zorluklarını birlikte getirdiği örnekler de gözlenmektedir.*

Bu grup için seçilen örnekler yol şebekesi ile sınırlı tutulmuştur. Rastlantısal kent formlarının ortaya çıkmasına neden olan uygulamaların aynı zamanda normlara uymayan ulaşım alt yapısının doğmasına da neden olduğu kanıtlanabilmektedir. Seçilen örnekler yerleşme odağından alınmıştır. Arter niteliğindeki bir trafik yükünü taşıması beklenen yol güzergahındaki kesit ve kavşak yetersizliklerini göstermektedir. Ağır vasıtaların minimum dönüş yarı çapına uygun olmayan kavşaklar, iki yapı arasında karşılıklı iki taşıtın geçmesine izin vermeyecek en kesitler ve bekleme-yanaşma olanağı bulunmayan otobüs durak yerleri, tipik bütünleşme sorunları arasında sıralanabilecek niteliktedirler.

5.Grup: *Bu grup ise çok parçalı yaklaşımlar tarafından, ada ölçeği yapılanmasında, arazi kullanım bütünlüğünde ve ulaşım koridorlarında yaratılan programlama ve etaplama sorunlarını simgelemektedir.*

Buldukları çevrenin arazi kullanım kararlarıyla tutarlı uygulamalar olmasına karşın yapı sahiplerinin kaynak yetersizlikleri ve diğer beklentileri başta olmak üzere çeşitli programlama-uygulama bozukluklarının ortaya çıkardığı bina yalnızlaşmaları ve bu tür yapıların imalatlarındaki yarım kalmışlıklar, ana arter veya sürat yolu olarak tasarlanarak imar planı içinde konumlandırılmış yol gabari genişliklerinin gereksinim olduğu halde henüz inşa edilememesi, İzmir'de odaktan kuzeye erişen demiryolu güzergahında elektrifikasyona geçilmesi, hattın süratlendirilmesi ve işletmeye açılması aşamasına gelinmiş olunmasına karşın hemzemin karayolu geçitlerinin henüz köprülendirilememiş bulunması, bu grubun ortak özellikleri için seçilen örneklerdir.

Ada ölçeğinde blok yapı uygulamasının yarattığı işlevsel ve estetik olmayan bina kenarlaşması örneklerine ülkemizin kentlerinde sıkça rastlamak mümkündür. Konuyu anlatan tipik bir örnek olması nedeniyle Ege Bölgesi ilçelerinde saptanan bir görüntünün üzerinde durmak yararlı olacaktır.

6.Grup: *Bir başka tipik oluşum kentsel arazi kullanışlarının alan gereksinimlerinde ortaya çıkan kenarlaşma zorluklarında belirginleşmektedir.*

Tipik bir örnek olarak ticaretin kaldırımlara taşması verilebilir. Ticaretin hacmi, alan gereksinimi ve pazarlama özellikleri ile bileşik yoksulluğun nedenlediği parçalı büyüme mekan- da gelişmektedir. Bunun için iki örnek seçilmiştir; birincisi İzmir'in yerleşme odağından, ikincisi ise metropoliten bölge içinde kalan bir ilçe merkezinden. Her ikisinde de ticaret birimlerince kaldırımın ve dükkan önü işgalinin kendini nasıl dayatmakta olduğu gözlenmektedir ve nitelik benzerlikleri nedeniyle hangisinin nereden seçilmiş örnek olduğunu tespit etmek olanaksızlaşmaktadır.

7. Grup: Bu grupta ise çok parçalı büyümenin bileşik yoksulluk koşullarında gelişen en tipik örnekleri olan mevzii plan uygulamaları ele alınmalıdır.

İzmir merkez yerleşmesinin öngörülen aksların dışında gelişmesi mevzii plan dayatmalarıyla oluşmaktadır. Ayrıca mevzii imar planı alışkanlıkları, kadastro parsel sahipliği ile sınırlandırıldığından tümüyle çevresinden kopuk ve çevre özelliklerine aykırı yerleşmeler olarak ortaya çıkmaktadırlar.

8. Grup: Makro projelerde global etki ile ortaya çıkan bütünleşme olumsuzlukları.

Makro nitelikli projelerin kararlaştırılması ve zamanlaması sürecinde ve uluslararası kredi mekanizmalarının dayatması ile ortaya çıkan örnekleri bu grupta saymak gerekecektir. Kamu organizasyonu yetersizlikleri ve dış kredi kullanım biçimindeki yanlışlıklar nedeniyle çok parçalı büyüme yaklaşımının mekana yansıyan olumsuzluklarına tipik bir örnek olarak da İzmir'de durdurulan kordon geçiş yolunun yarım kalan inşaatına ait viyadük ayakları gösterilebilir.

SONUÇ

Yoksulluğun her biçimi yukarıda da sunulduğu gibi, mekan organizasyonu girişimlerini olumsuzca etkilemektedir. Planlama kurumu ve kademeler arasındaki ilişkiler düşünüldüğünde ise yoksulluğun giderilmesi ve önlenmesine, ayrıca her kademede ortaya çıkan yoksulluk kökenli kentsel sorunların çözümü söz konusu kademenin üstündeki planlama ölçeklerinde geliştirilecek ve uygulanacak stratejilere ve politikalara bağlıdır. Bunun bir makro ölçek sorumluluğu olduğu kabul edilmelidir. Bütünleşik planlamanın niçinleri olarak sayılabilecek;

- * Yatırımlarda tasarruf ve en çok geri dönüşlerin sağlanması olanakları,
- * Sağlıklı bir mekan organizasyonu,
- * Dengeli ekonomik ve toplumsal gelişme,
- * Amaç ve hedef gütmeye,
- * Geri dönüşlerle karar optimizasyonu ve doğru çözümleri bulma olanağı,
- * İç ve dış performans optimizasyonu,
- * İzlenebilen makro değişkenlikler,
- * Parametreler üzerinde etkinlik ve ölçme olanakları,
- * Ölçek denetimi,
- * Yasama ve uygulama etkileşimi,
- * Kurumsal yapı oluşumu ve organizasyon kolaylıkları,
- * Bütüne ait programlama ve etaplama biçimleriyle çok parçalı yaklaşımların olumlu yönlerinden de yararlanma etkinliğinin kurulması,

gibi nitelikler ise, kent yoksulluğunun yarattığı işlevsel ve mekansal olumsuzlukların en aza indirilmesinde çok parçalı büyüme yaklaşımlarının hiçbir biçimde çözümleyici olamayacağını ortaya koymaktadır. Kentsel siyasetin ve planlamanın temel amacı çok parçalı büyümeye karşı koymak, yoksulluk bileşenlerinin etkilerini ve mekansal olumsuzluklarını azaltmak olmalıdır. Yoksulluğun

kendisinin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi girişimleri ise, üst kademelerle olan ilişkilerin gündeminde sürekli olarak tutulmalıdır.

İzmir ve çevresinden seçilen bazı tipik mekansal algılama biçimleri bildirinin amaçladığı düşüncüyü aktarmayı hedeflemektedir. Kenti bu öğelerin temsil ettiği gibi bir kabul yapılmamıştır. Örneklerde gösterilen kentsel öğeler İzmir'in toplumsal topoğrafyasında konumlandırıldığında diğer boyutlarda değerlendirmelerin de yapılması olasıdır. Örneklerin seçildiği İzmir'in, Türkiye ortalamasının üzerinde göstergeler taşıdığı da, söz gelişi İzmir'in; kişi başına milli gelirinin 1999 yılında 4150 USD olduğu, İnsani Gelişme Endeksi'nde 5. sırada ve İnsani Yoksulluk Endeksi'nde ise 6. sırada bulunduğu da bilinmektedir. Bu durumda İzmir ile karşılaştırıldığı zaman Türkiye'de diğer düşük ortalamalı kentlerde daha yaygın ve daha bozuk mekansal görünümünün varlığının anlaşılması kolay olacaktır.

KAYNAKÇA

"Mutlak Yoksulluğun Eleştirisi", <http://www.alinteri.org/Arsiv/25/yoksulluk.html>

"Yoksulluğun Nedenleri", <http://alinteri.org/Arsiv/26/yoksulluk.html>

Akpınar, Haldun (2001) *Kendini Düzenleyen Haritalar, Avrupa Birliği'ne Aday Ülkelerin Karşılaştırılması*, İstanbul. <http://www.isletme.istanbul.edu.tr/akpinar>

DPT (2001) *8. Beş Yıllık Kalkınma Planı-Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.

<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gelirdag/oi610.pdf>

DPT *Sayılarla Türkiye Ekonomisi: Gelişmeler (1980-2001), Tahminler (2002-2005)*.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tarih/tr/1980-01.pdf>

Gilbert, Alan ve Gugler, Josef (1991) *Cities, Poverty and Development: Urbanization in the Third World*, Oxford University Press.

Gottdiener, Mark. "Mekan Kuramı Üzerine Tartışma. Kentsel Praksise Doğru". *Praksis*, Bahar 2001 Sayı 2. Sayfa.248.

Kaygalak, Sevilay. "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin Demirtaş Mahallesi Örneği", *Praksis*, Bahar 2001, Sayı: 2.

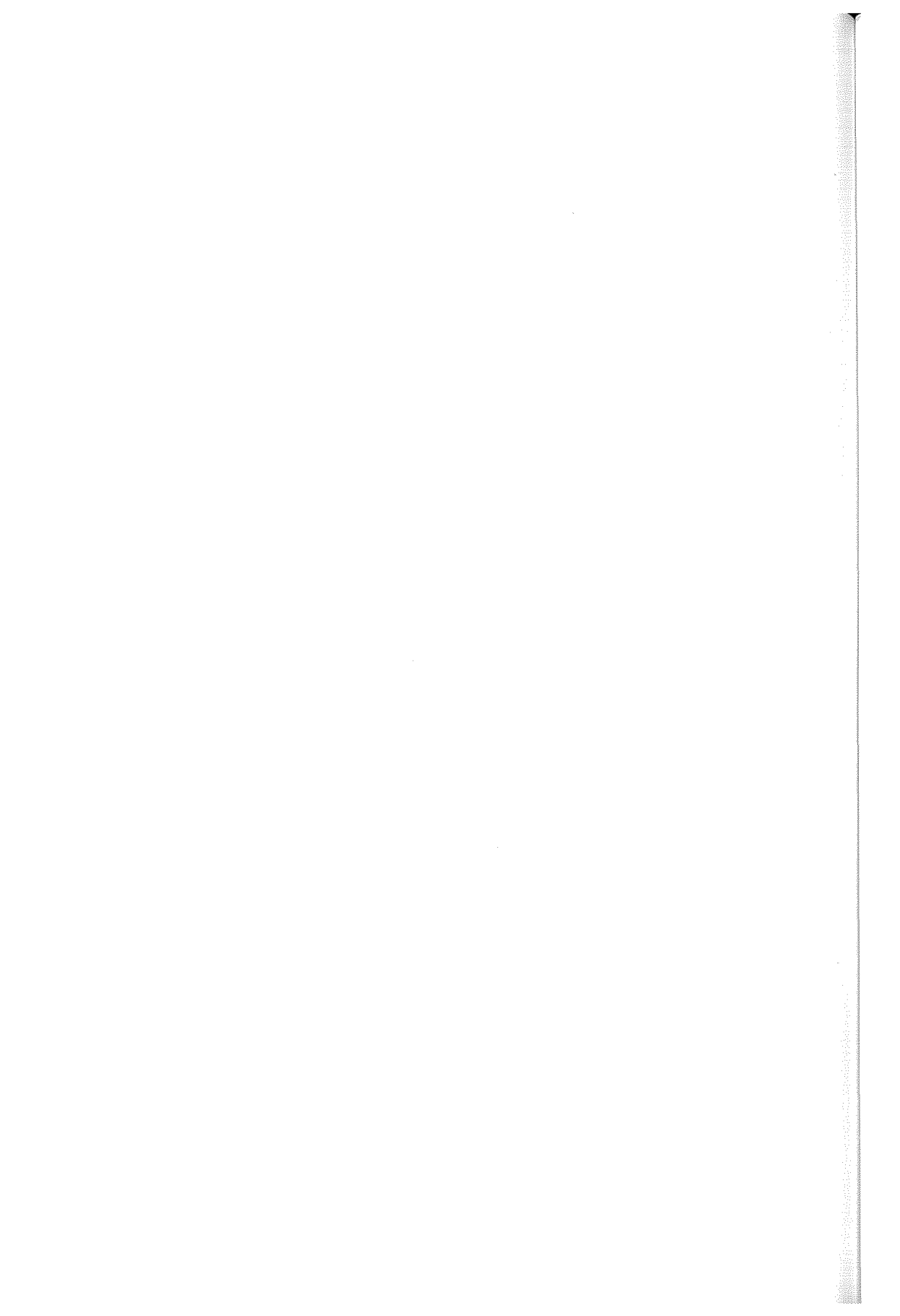
ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı (2000). *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara Örneği*, Yayın No:4, Ankara.

Sarı, Cahide (2002) *Yoksulluk ve Neo-Liberal İdeoloji*. <http://www.uzunuyuyus.com/default.asp?PG=90>

TC Maliye Bakanlığı İzmir Defterdarlığı (2002) "2002 Yılında Uygulanacak Asgari Arazi Metrekare Birim Değerleri", İzmir.

Tekeli, İlhan (2000) "Kent Yoksulluğu ve Modernite' nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", TESEV, *Kent Yoksulluğu Semineri*, İstanbul. http://www.tesev.org.tr/projeler/yoksulluk_kent_metin_tebliğ2.php

Uyar, Necati, "Gündem:Yoksulluk", <http://www.evrensel.net/02/07/14/kose.html#7>

RANTÇILIK VE GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: ANKARA DİKMEN VADİSİ VE BALGAT ÖRNEKLERİ

Çiğdem ÇİFTÇİ, Özer KARAKAYACI

GİRİŞ

Ülkemizde gelir dağılımında görülen adaletsiz uçurumların en önemli sebeplerinden bir tanesi hiç kuşkusuz rantçılıktır. Rant kelimesi “toprak kirası” anlamına gelmektedir. Günümüz iktisat dilindeki karşılığı ise; “arzi kısıtlı bir kaynağın, piyasa fiyatı üzerinde sağladığı getiri”dir (Seyidoğlu,1999).

Bu çalışmada inceleme konusu, kıt kaynak “kentsel arsa”dır. Herhangi bir toprak parçası olmayan kentsel arsanın en belirgin özellikleri; kent yerleşik alanı sınırları içinde olması, teknik ve sosyal altyapı hizmetleriyle bir bütün olarak sunulması ve daha da önemlisi üst ölçekte yapılan imar planı ile üzerinde ne tür kullanışların bulunacağını tanımlanmasıdır. Dolayısıyla bizim üzerinde durduğumuz rant konusu, imar rantlarıdır ki, inşaat izni olmayan veya kısıtlı olan arazilere imar durumu çıkartarak veya mevcut imar planlarını değiştirerek sağlanan her ölçekteki yapılaşma bu kazanç kapsamına girmektedir. Özetle fiili üretim dışında edinilen herhangi bir arazi parçasının, zamanla boş tutularak o yerin merkezileşmesi ile birlikte kazandığı değerle beraber; imar planlama çalışmalarının başlaması ile meskun alan niteliğine dönüşen mülkün, yetkili idarece alt yapısının tamamlanması suretiyle zamanla kazandığı artı değer, imar rantı olarak karşımıza çıkan değişik süreçlerdir. O halde rant değerinin artışı ile nüfus artış hızı ve dolayısıyla kentsel alan büyüme hızı arasında doğrusal bir ilişki vardır. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün 2000 yılı iller itibariyle Gayri Safi Yurt İçi Hasıla oranları incelediğimizde; Türkiye genelinde en büyük katkı sağlayan ilk on il sıralamasında; İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli, Bursa, Adana, İçel, Antalya, Manisa ve Konya illerini görüyoruz (DİE, 2002). Bu on il Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılının %59,4’ünü üretmektedir. Her ildeki kentleşme hızı ise Türkiye ortalaması olan %66 oranının üzerindedir. Araştırma alanı Ankara’da ise bu oran %88’dir. Bunun anlamı açık olarak; kentleşme oranı hızla artan bölgelerde arazi değerinin sürekli olarak artacağıdır. Nitekim kentli nüfusun büyümesine koşut olarak kent topraklarının miktarları da sürekli olarak artmaktadır. Burada karşımıza iki farklı türde rant çıkmaktadır (Tekeli,1991). Birincisi kent toprağının arttırılıp, toprak değerinin çok yüksek düzeyde olmadığı “diferansiyel rantlar”, ikincisi ise toprak miktarının arttırılmamasından kaynaklanan “tekelci ve mutlak rantlar”dır. Tekelci rant, arsanın kent içindeki konumu ile ilgilidir. Zamanla ilave edilen yeni kentsel arsalarla, eski arsalar, kent merkezine yakın konuma gelir ve artı değer kazandırmaya başlar. Bu artı değer arsa sahibine ortalama üstünde bir getiri sağlamaktadır. Öte yandan mutlak rant da ister arsa sahibinin arsa kullanımına kendi getireceği sınırlamalarla (arsayı boş olarak bekletmek vs.), isterse de kamunun elindeki toprakları kullanıma açmaması yoluyla (plan yapmaması), yaratılan bir kıtlık sonucu oluşmaktadır. Bu da arsa sahibine kesinlikle normal üstü getiri sağlamaktadır. DİE’nin 1997 yılı için hazırladığı iktisadi faaliyet kollarına göre; Gayri Safi Yurt İçi Hasıla çizelgesi incelendiğinde; ülkemizdeki üretim dışı gelirlerin, ulusal gelir içindeki payının çok yüksek olduğunu görmekteyiz (DİE,2002). Tablo 1’i incelediğimizde bu oran inceleme konusu Ankara ilinde daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Üretim karşılığı olmayan bu kazançların içinde, kent rantları ise en büyük payı oluşturan kriterlerden biridir. Şüphesiz üretim dışı yolla edinilen bu rant kazançları, milli geliri arttırmamakta ve bunlar birer transfer işlemi olmanın ötesine

geçmemektedir. Ancak bu gerçeğe rağmen, ülkemizde halen arazi değeri yoluyla kazanıma teşvik vardır (Komisyon,1996). Günlük basılı yayın organlarının “Arazisi altın 27 il”, “Rantiye sayısı 250 bini buldu”, “En zengin il Kocaeli”, gibi manşetleri izleyerek bile, halkın sermaye birikim şekli konusunda fikir edinmek mümkündür.

Tablo 1.İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH-1997

İktisadi Faaliyet Kolları	Cari Fiyatlar (Pay olarak %)		
	Türkiye	İç Anadolu	Ankara
Tarım	14,5	17,1	5,1
Sanayi	25,3	18,3	17,6
İnşaat Sanayi	6,0	7,2	8,4
Ticaret	20,8	20,5	26,5
Ulaştırma ve Haberleşme	13,9	17,5	22,3
Mali Kuruluşlar	5,1	7,8	14,8
Kamu Sahipliliği	2,9	4,0	6,6
Serbest Meslek ve Hizmetler	3,7	3,9	5,9
Banka Hizmetleri	4,8	12,7	27,2
Devlet Hizmetleri	8,9	12,3	13,3
Kar Amacı Olmayan Özel Hizmetler	0,2	0,6	1,4
İthalat Vergisi	3,4	3,5	5,4

Kaynak:DİE 2002

İMAR PLANLARI-PLANLAMA VE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ (ANKARA Dikmen Vadisi ve Balgat Örnekleri Üzerine Genelleme)

Ülkemizdeki mevcut mülkiyet sistemine göre, kentsel arsanın sahibine sunduğu başlıca dört yarar söz konusudur (Tekeli,1991).

- Bunlardan birincisi kentsel arsa sahibi kentsel fonksiyonların karşılanması için yer sağlayacaktır. Bunu ya kendisi için doğrudan kullanacak yada başkasına kiralama karşılığında rant sağlayacaktır.
- İkincisi kentsel arza sahipliliği dolayısıyla toplumsal statü sağlayacaktır.
- Üçüncüsü sermaye birikimi enflasyon karşısında korunacaktır.
- Dördüncüsü ise; toplumun sağladığı arsa değerine hiçbir katkıda bulunmadan arsa sahibi olacaktır.

Burada özetlenen, imar hakları, üretim dışı sermaye kazanımı olarak; toplumun tüm bireyleri tarafından kullanılan yatırım aracı haline dönüşmüştür. Bunların kentsel arazi üzerindeki somut görüntüleri, kentin dört farklı bölgesinde, dönüşüm hareketlerine sebep olmuştur. Bu bölgeler:

1. Kent dışı toprakların hızla kentsel arsaya dönüştüğü kent çeperleri,
2. Meskun alan içinde zamanla merkezilik sıfatını üstlenen bölgelerde dönüşüm,
3. Vakıf yada hazineye ait bölgelerde yapılaşma talebi (gecekondu bölgeleri),
4. İmar planının getirdiği yoğunluk kararlarının arttırılması talebi (kaçak yapılaşma bölgeleri), olarak özetlenebilir.

Söz konusu bölgelerde, yapı kullanım izin bölgelerine göre; Türkiye genelinde en yaygın kentsel kullanımlar %95 ağırlıkla konut, %4'ü çalışma, %1'i de sosyal ve teknik donatım tesisleridir

(DİE,2002). Ankara özelinde de; benzer durum söz konusu olup yatırımlar %94 oranında konuta, %4 oranında çalışma sektörüne, %2 oranında ise sosyal ve teknik altyapıya yönelmiştir.

Tablo 2. Yapı İstatistikleri, 1998

Kullanım Biçimleri	Türkiye (Adet)	İç Anadolu (Adet)	Ankara (Adet)
Ev	34641	4459	1001
Apartman	52129	6464	3487
Ticaret	2192	352	99
Sanayi	1614	264	108
Sıhhi, Sosyal Tesis	295	50	28
Kültürel Tesis	111	22	6
Dini Tesis	34	10	7
İdari Tesis	91	18	4
Diğer	709	123	24
Toplam	91816	11762	4764

Kaynak: DİE,2002

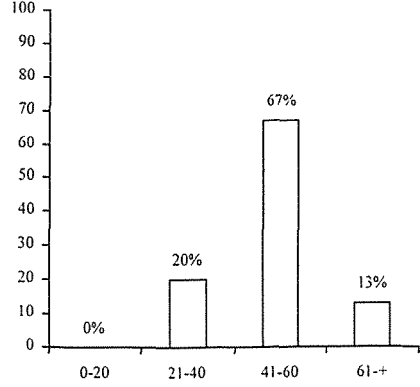
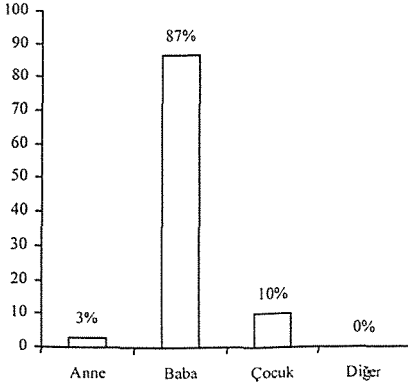
Şimdiye değin özellikleri tanımlanan imar rantı ve kentsel arsa dönüşümü bilgileri ışığında, Ankara Dikmen Vadisi ve Balgat Bölgesi tipik örneklem alanı olarak seçilmiştir. İnceleme konusu alan, 1930'larda henüz imarlı alan içinde değilken, kent dışı toprak statüsünde; yerleşme alanı dışındadır. 1957 yılında kısmen Dikmen, Ayrancı ve Çankaya imarlı alan içine girmekte, Dikmen Deresi bu iki bölge içinde yeşil doku olarak korunmaktadır.

Ancak bu yıllarda Dikmen Vadisinde ruhsatsız ruhsatsız yapılaşma başlamıştır. Bölgede 1984'te Yıldız İslah İmar Planı, Maliye Meslek Lisesi Eğitim ve Sosyal Tesis Alanı Mevzii Planı ve TBMM-Atakent Mevzii İmar Planı, 1985'te Polis Akademisi Mevzii İmar Planı, Tapu Kadastro Lisesi Mevzii İmar Planı, Diplomatik Site Mevzii İmar Planı, Meclis Çalışanları Yapı Kooperatifi Mevzi İmar Planı değişikliği ve Türk-Koop Mevzii İmar Planı, 1986'da Dikmen-Oran Koridoru Nazım İmar Planı ve Polis Evi Mevzii İmar Planı, 1988'de ise Dikmen Nazım İmar Planı yapılmıştır. Böylece vadinin bütünlüğü önemli ölçüde zedelenmiş ve gerek resmi kurumlar aracılığı ile gerekse özel teşebbüsler kanalıyla; özel ve kamu mülkiyetindeki alanlarda yasa dışı yapılaşma yoğunluk kazanmıştır.

Tüm bu parçacık planlama yaklaşımlarını gözeterek şekilde 1989 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Çankaya Belediyesi birleşerek, "1986 onanlı Dikmen Deresi Yeşil Alan Projesi"ni, "Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi" olarak revize etmiştir. Bu revizyon planının makro ölçekli öncelikli hedefi; proje sınırları içindeki Dikmen Vadisi yeşil sistemini, güneyde ODTÜ Ormanı, Eymir Gölü, İmrahor Vadisi ve Çal Dağı rekreasyon sistemiyle bütünleştirerek, kent mikro iklimini rahatlatmaktır. Öte yandan kentin düzenli gelişmiş bölgeleri arasına sıkışan bu bölgesini de; konut yenileme programı çerçevesinde, sağlıklı ve düzenli hale getirmekte diğer bir hedeftir. Vadi genelinde tabanda yaygın olan gecekondu bölgesini vadi yamaçlarına kaydırarak, boşaltılan bölgede yeşil, sosyal, rekreatif ve sportif faaliyetleri barındıran kültür park alanı oluşturmuştur.

öylece yenilenen Dikmen Vadisi Projesi'nde, öncelikle imar afları yolu ile kazanılmış müteşep haklar gözetilerek kentsel arsa oluşum süreci başlamıştır. Akabinde yapılan kısmi imar planları ile bu alanlara teknik ve sosyal altyapı sunulmuş ve taşınmazlar değer kazanmıştır. Günümüzde ise ilgili bölge çevresinde ilave olunan yeni yerleşim alanlarıyla kent merkezine yakın duruma gelerek, ayrıca kentsel rant getirisine sahip olmuştur. Tüm bunlara ilaveten yapılan "Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi" ile daha nitelikli bir planlama anlayışı getirilerek, artı değer kazanımı daha da artırılmıştır. Bu değer artışının boyutlarını tanımlayabilmek amacı ile çalışmanın bu bölümünde bölgedeki eski ve yeni gayrimenkul sahipleri ile anket sorgulaması yapılmıştır. Anketler

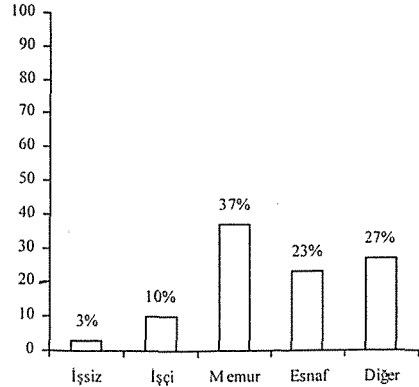
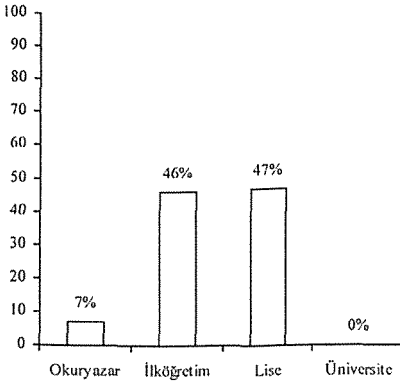
rastgele seçim metodu ile %3'lük bir örneklem büyüklüğünü temsil etmektedir. Görüşme için seçilen aile bireylerinin %87'si aile reisi, %3'ü anne, %10'u çocuklardan oluşmuştur (Bkz Şekil 1).

Şekil 1: Ankete Katılanların Aile İçindeki Yeri Şekil 2: Deneklerin Yaş Dağılımı

Deneklerin %67'si orta yaş üzerinde, %20'si genç yaş grubu ve %13'ü de yaşlı nüfus grubunda yer almaktadır (Bkz Şekil 2).

Eğitim seviyeleri bakımından deneklerin dağılım oranlarını incelediğimizde, %46'sının ilköğretim, %47'sinin lise ve geri kalan %7'sinin de okur yazar oldukları görülmektedir (Bkz Şekil 3).

Şekil 3 : Deneklerin Eğitim Seviyesi

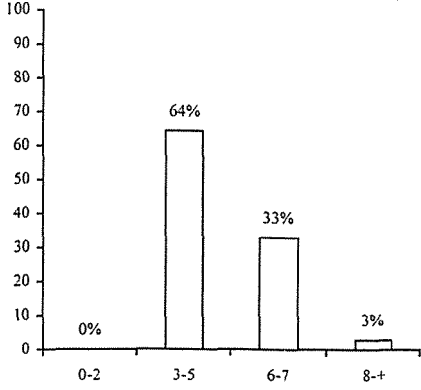
Şekil 4 : Deneklerin Meslek Dağılımı

Ankete katılanların meslekleri konusunda ise %37'si memur, %23'ü esnaf, %27'si diğer, %3'sü işsiz ve %10'u işçidir (Bkz Şekil 4).

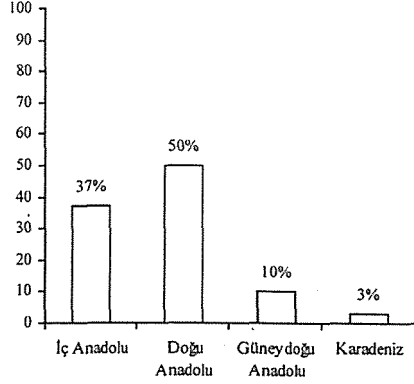
Bölgede yaşayanların hane halkı sorgulamasına göre %64'ü 3-5 kişilik grup, %33'ü 6-7 kişilik grup ve %3'ü de 8 kişilik grubu tanımlanmaktadır (Bkz Şekil 5).

Buraya kadar ki aile profili, ataerkil aile tipinde 21-40 yaş arası genç-orta yaş grubu ağırlıkta; eğitim seviyesi uzmanlaşmış eğitim kategorisi altında ilköğretim ve lise mezunu ağırlıklı, hane halkı 5.25 oranında bir yapıyı göstermektedir ki bu tabloya göre bölge nüfusunun, kırsal karakterden

kentsel karaktere doğru bir geçişi yaşadığını ifade etmek mümkündür. 1989 tarihli bölgeye ait nazım imar planında tanımlanan tablo da aynı tespiti yapmaktadır.

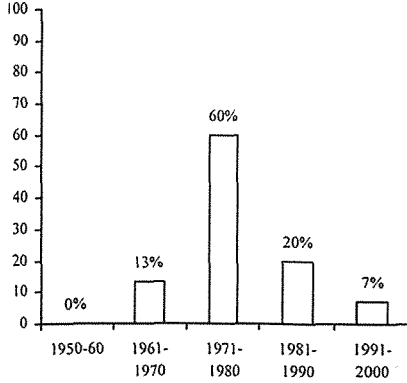

Şekil 5: Hane Halkı Büyüklüğü

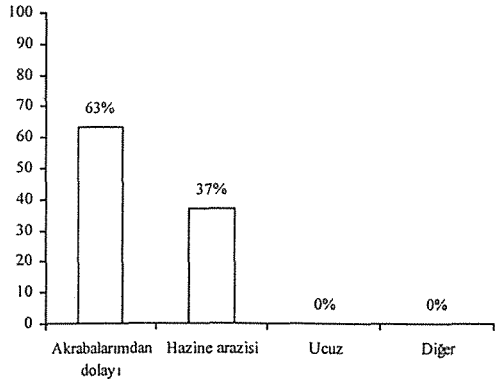

Şekil 6: Doğum Yerlerine Göre Nüfusun Dağılımı

Aile bireylerinin doğum yeri bakımından dağılımında %16'sı Ankaralı, %37'si İç Anadolu bölgesinden, %50'si Doğu Anadolu Bölgesinden ve %10'u de Güney Doğu Anadolu bölgesinden ve %3'ü Karadeniz Bölgesinden gelmiştir (Bkz Şekil 6).

Şekil 7: Bölgede Yaşayan Ailelerin Bölgeye Geliş Yılları

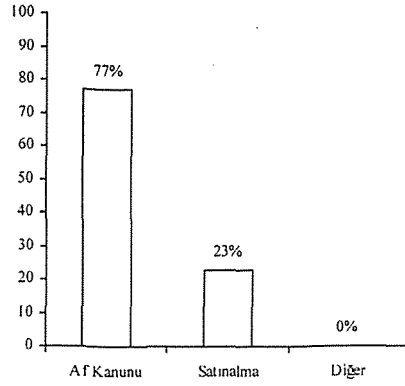
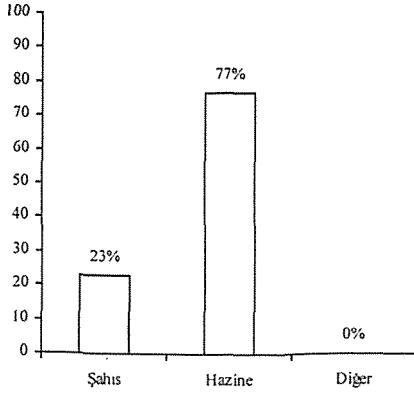

Şekil 8: Bölgede Yerleşme Durumu Nedenleri

Bölgede yaşayanların, bölgeye geliş yılları %60'ı 1971-1980 arasında, %20'si 1981-1990 arasında, %13'ü da 1961-1970, %7'si 1991-2000 arasında cevabını vermiştir (Bkz Şekil 7).

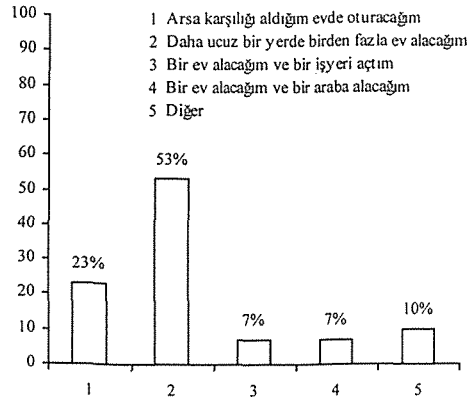
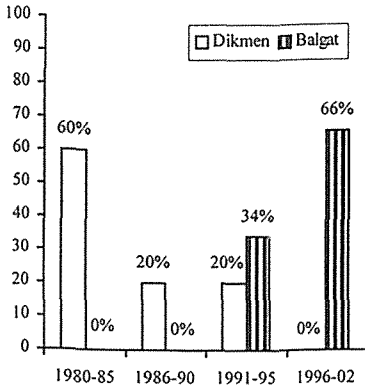
Bölgede yaşama nedeni olarak verilen cevaplar değerlendirildiğinde %63'ü akrabalarından dolayı %37'si de hazine arazisi olduğu için burayı tercih etmiştir (Bkz Şekil 8).

Yaşadığımız konuttaki arsanın daha önceki mülkiyeti kime aitti sorusuna alınan cevaplar; %77 oranında hazineye ait, %23'ü de şahıs olarak tanımlamıştır (Bkz Şekil 9).

Şekil 9: Yaşanılan Taşınmazın Önceki Mülkiyeti Şekil 10: Arsa Elde Ediliş Şekli

Arsanızı hangi yöntem ile elde ettiniz sorusuna alınan cevaplar ise; %77 oranında af kanunu ile, %23'ü de satın alma olarak belirtmiştir (Bkz Şekil 10).

Şekil 11: Dikmen'de ve Balgat'ta Mülkiyete Sahip Olma Dönemi

Şekil 12: Arsa'dan Elde Edilen Gelir

Bölgede yaşayanların oturdukları mülkiyete sahip oldukları zaman dilimini ise; Dikmen örneğinde %60'ı 1980-1985, %20'si 1986-1990 ve %20'si 1991-1995 dönemi, Balgat örneğinde ise %34'ü 1990-1995, %66'sı da 1996-2002 olarak tanımlamıştır (Bkz Şekil 11).

Arsadan elde edilen artı gelirin nereye yatırıldığı sorusuna, %53 oranında birden fazla ev aldığı, %23'ünün arsa karşılığı aldığı evde oturduğu, %7'sinin ev ve araba aldığı geri kalan %7'sinin ev alıp işyeri açtığı, %10'unun da diğer harcamalarda kullandıkları bulunmuştur (Bkz Şekil 12).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Zaman içinde kazanılan imar hakları ile artan kentsel arazi rantı, üretim dışı edinilen ciddi bir sermaye birikim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. İnceleme konusu alan içinde deneklerin %77'si

orta gelir grubunda aileler olmasına karşın; bunların %53'ü birden fazla ev sahibi olmuş, %7'si hem ev hem araba ve %14'ü de kendi evlerinde ikamet etmektedir.

Kazanılan bireysel kent rantı planlama düzenini bozmakta özellikle doğal ve tarihi çevreyi yok etme sürecini hızlandırmaktadır. 1983 yılından sonra çıkartılan af kanunları ile Dikmen Bölgesinde ve Balgat Bölgesinde yaşayanların büyük çoğunluğu tapu sahibi olmuştur. Akabinde yapılan kısmi imar planları ile bölgenin sosyal ve teknik altyapısı sağlanmıştır. Bu arada vadi tabanının bile doldurulduğu, dere baskın alanlarını hiçe sayan gecekondu yapılaşması aynen kabul edilip doğal çevre değerleri tahrip edilmiştir. Sonuçta bu bölgenin dışında kalan alanların da kentsel arsa statüsüne geçişiyle plansız gelişen bölgede, görsel ve yapısal kirlilik, çevre değerlerindeki bozulma, özellikle çarpık yapılaşma dikkati çekmiş ve en önemlisi merkezilik derecesi kuvvetlenen bu bölgede; arazi değerlerinin artmasıyla, bölge yüksek gelir diliminin de kullanımına açılarak revizyon planına tabi tutulmuştur.

İmar afları kente karşı işlenen en büyük suçlardır. Nitekim çalışmamızda da Dikmen ve Balgat'ta taşınmaz sahibi konut kullanıcılarının %77'sinin ikamet ettiği konuta af kanunları ile sahip olduğunu taşınmazın önceden hazineye ait araziler olduğunu vurgulamaktadır.

Bu durumda kazanılan değer artışları kamu mülkiyetindeki alanlar üzerinden haksızca elde edilmiştir. Özetle kamu hakkı bireysel kar uğruna gasp edilmiştir. Üstelik Af Kanunundan yararlanan bu %77'lik kesmin, %37'si hazine arazisi olması sebebi ile bilerek bu bölgeyi seçmiştir. Bölgede yaşayanların %84'ünün de göç yoluyla buraya geldiği düşünülürse, bölgeyi kullananların zaman içinde kentsel karaktere adapte olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Ankara Ticaret Odasına kayıtlı emlakçı sayısının 650 civarında olduğu, Ankara Emlakçılar Derneği'ne göre de Maliyeye kayıtlı emlakçı sayısının 1000 civarında olduğu belirtildiğinden; Ankara'da her 3500 kişiye bir emlakçı düşmektedir. Bu tablo bile üretim dışı gelir kazanımı rantçılığın Ankara'da ne kadar yaygın olduğunun delilidir. Bu durumda kentsel mekandaki değer artışlarında bu değer artışını hem plan yapma hem de teknik ve sosyal altyapıyı kurmak sureti ile sağlayan kamuyu da hak sahibi yapmak kaçınılmaz olmaktadır. Böylece kamunun denetleme mekanizması rolü de daha etkinleşmiş olacaktır. Bu suretle rantların ulusal gelirdeki oranı da düşürülerek; sermaye birikimi üretim sağlayan sahalara yönelecektir.

KAYNAKÇA

Seydioğlu, H. (1999) *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık.

Tekeli, İ. (1991) "Mülkiyet Kurumu, Kamu Yararı Kavramı ve İmar Planları Üzerine", *Kent Planlaması Konuşmaları*, Ankara: TMMOB Yayınları.

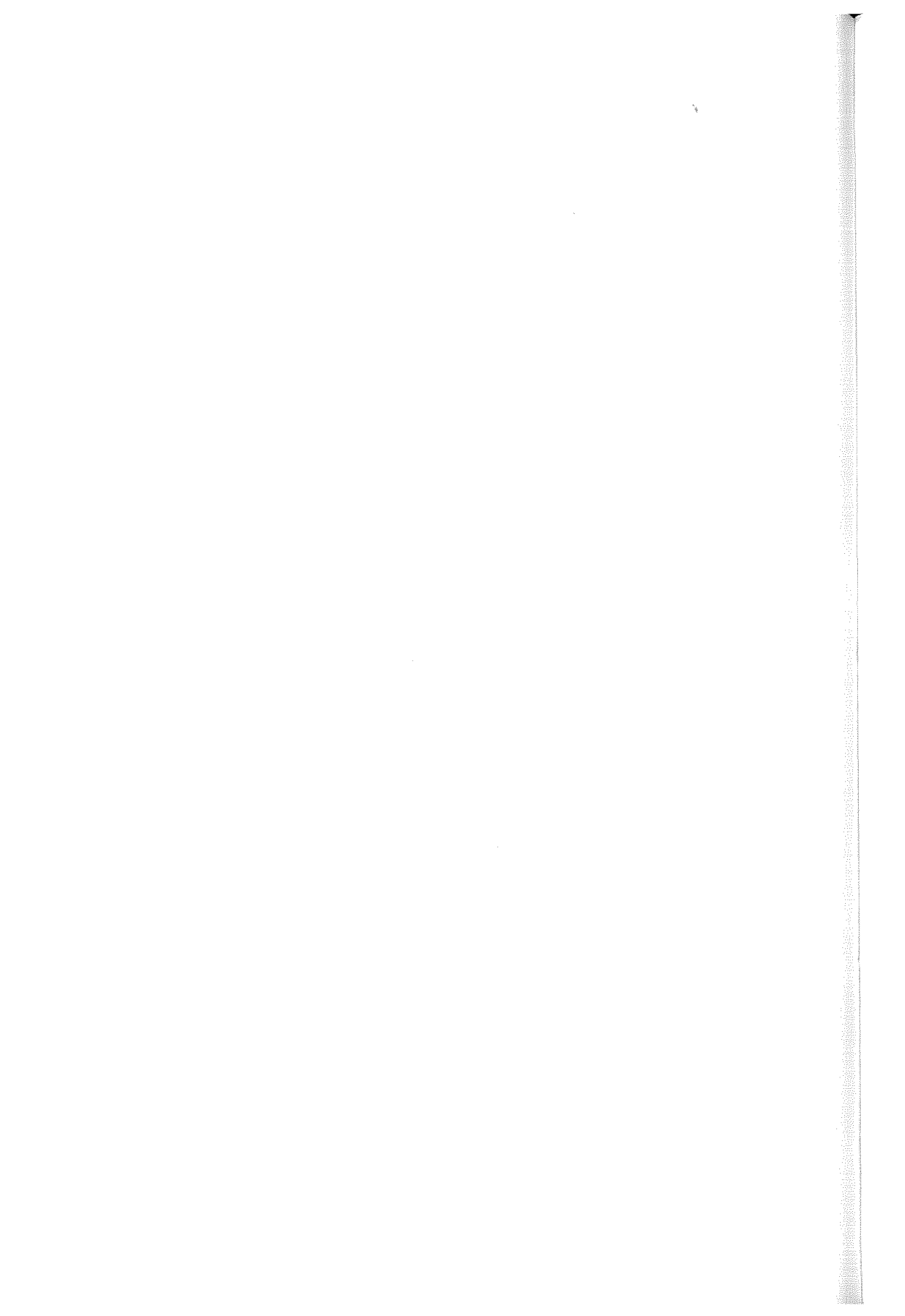
Komisyon (1996) "Arazisi Altın 27 İl", *Hürriyet Gazetesi*-21 Nisan, s:8.

www.die.gov.tr

Komisyon (1996) "En Zengin İl Kocaeli", *Hürriyet Gazetesi*-9 Nisan, s:30.

Komisyon (1996) "Rantiye Sayısı 250 Bini Buldu", *Hürriyet Gazetesi*-17 Mart, s:8.

Komisyon (1989) *Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi 1/5000 Nazım İmar Planı Açıklama Raporu*, Metropol İmar Proje İnşaat Danışmanlık Raporu, Ankara.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMA İŞİĞİNDA GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP): KENTSEL YOKSULLUK¹

Mustafa Oğuz SİNEMİLLİOĞLU

GİRİŞ

“MIT ekonomisti Lester Thurow der ki:

Eğer dünya nüfusu, İsviçre'nin üretkenliğine, Çin'lilerin tüketim alışkanlıklarına, İsveç'lilerin eşitlikçi davranışlarına ve Japon'ların sosyal disiplinine sahip olsaydı gezegen mevcut nüfusu, hiçkimseyi yoksun bırakmadan defalarca beslerdi. Diğer taraftan, eğer dünya nüfusu Çad'ın üretkenliğine, Birleşik Devletler'in tüketim alışkanlıklarına, Hindistan'lıların eşitlikçi olmayan davranışlarına ve Arjantin'lilerin sosyal disiplinine sahip olsaydı gezegen şimdiki nüfusuna yakın herhangi bir yeri besleyemeyecekti” (Meadows vd., 1992:101-103).

Sürdürülebilirlik ve Kalkınma olguları çerçevesinde GAP bölgesi özelinde ele alınacak Yoksulluk ve kentsel yoksulluk tarihin başlangıcından bugüne sürekli bir sorun olarak gündemde olmasına karşın hiçbir zaman günümüzdeki kadar varlığını hissettirmemiştir. Sorun şu anda yalnızca insan oğlunu tehdit etmekle kalmıyor aynı zamanda insanoğlunun yaşadığı ortamı, tabiatı da tehdit etmektedir.

GAP'nin aşamalarını ele alarak, GAP bölgesindeki Kentsel yoksulluğu inceleyeceğimiz bu çalışmada, Kalkınma ve Sürdürülebilirlik olgularının da olayın çerçevesinin tanımlanmasında çok önemli bir yer tuttuğunu düşünmekteyiz. Bu nedenle çalışmamızda Kalkınma ve Sürdürülebilirliğin genel tanımlarını ve bizim nasıl algıladığımızı açıkladıktan sonra Türkiye'de bölgesel kalkınma ve GAP sürecini inceleyerek kentsel yoksulluğun bir boyutunu değerlendirmeye çalışacağız.

KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Kalkınma, iyileşme ve gelişmeye öncülük eden değişimi gösterir. Bunun sonucu olarak gerçek kalkınmayı tanımlamak normatif bir konudur (Pearce ve Warford, 1993:42).

Todaro ise, kalkınmanın özünü üç temel olgu ile açıklamaktadır. Bunlar, İnsan yaşamının sürdürülebilirliği, İnsanın kendine saygı duyması ve bunun sürekliliği, üçüncü olarak ise, seçebilme şansına sahip olma olarak tanımladığı özgürlüktür (Todaro, 1994). Buradan yola çıkan Todaro (1994), kalkınma amaçlarını;

- * Yaşamın sürekliliğinin temeli olan malların elde edilebilirliğinin artırılması ve dağıtımının yaygınlaştırılması,
- * Yaşam seviyesinin yükseltilmesi,
- * Sosyal ve ekonomik seçeneklerin alt ve üst sınırlarının genişlemesi olarak sıralanmaktadır.

¹ Bu Çalışma 1998 İTÜ'de yapmış olduğum “Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Dengesizlik İkilemi: GAP Örneği” isimli Doktora çalışması ve sonuçlarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

UNDP'nin (1995) yaptığı kalkınma tanımı yukarıda söylenenlerin hepsini içeren ve doğrulayan bir tanımlamadır; "Kalkınma ilk olarak insanın kapasitesini arttırmalıdır, böylece insanlar toplum içerisinde anlamlı ve üretken çalışabilirler; ikinci olarak, ekonomik büyümenin meyvelerinin eşit dağılımını garanti etmelidir. Üçüncü olarak, toplum içindeki çalışmalara herkesin katılma şansı olmalıdır".

Kalkınmanın tarihine bakıldığında,

- * Geleneksel yöntemle gelişme anlayışında, her şey gelişme uğruna feda edilebilir,
- * Modern yöntemde; sürecin sorgulanması başlamakla birlikte sınırsız bir serbestlik vardır,
- * Günümüzde, doğa ile uyumlu bir yaşam için, sürdürülebilir kalkınma gündeme girmiştir ancak henüz dünya ulusları, toplum ve örgütleri tarafından tam olarak benimsenmemiştir.

"Kalkınma"nın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal amaçları da vardır. Eğitim, sağlık, organizasyon ve ulaşım gibi toplumun alt sistemleriyle uygun eşiklerin araştırılması gerekmektedir. Bu nedenle uygarlık süreci ile yakın benzerliği bulunmaktadır (Chadwick, 1987). Diğer taraftan, Malecki (1991:10), kapitalist sistemde, yerel yönetimler ve bölgeler arasındaki etkileşimin kalkınma sürecini tanımladığını belirtmektedir.

Sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme ve insan iyiliğinin(well-being), bütün sistemleri temeli olan doğal kaynaklara bağlı olduğunu kabul eder (Timmer, 1991:320). Bu nedenle "Eğer ekonomik politikalar sürdürülebilir olmak zorunda ise çevreye çok büyük bir öncelik verilmelidir" (Pearce ve Warford, 1993:36).

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini, olanaklarını yok etmeden bugünün gereksinimlerini karşılayan kalkınma (WCED 1987:8; Blowers, 1992) olarak tanımlandığı gibi, ekonomik kalkınmanın planlanmasına rehberlik eden (James vd., 1989) ekolojik bir kavram (Timmer, 1991) olarak da açıklanmaktadır.

Çevre ile uyumlu olmayan bir kalkınma, süreç içerisinde zayıflayarak anlamını yitirmek durumunda kalacaktır. İlk olarak, çevre kalitesi, sağlıklı hava, temiz ve yeterli su gibi, başlı başına yaşamın iyileştirilmesi anlamına gelir ki, kalkınma bu süreci amaçlar. Buna karşın, eğer gelir artışı nedeniyle meydana gelen fayda sanayileşme ile başlayan kirlilik maliyetiyle dengelenme durumunda olursa, bu durum kalkınma olarak algılanamaz. İkinci olarak, çevreye verilen zarar, gelecek dönemlerdeki verimliliği azaltacaktır (World Bank, 1992).

Yukarıda belirtilen genel söyleme karşın, Gelişmiş Ülkeler(GÜ), sanayi ve tüketim toplumu olmanın sonucu olarak yaşadıkları bölgeleri kirlendirirken, Azgelişmiş Ülkeler (AÜ), belki de nedeninin adından anlaşılabilceği azgelişmişlik sonucu, yaşadıkları bölgeleri kirlenmektedirler; "örneğin Hindistan'da tam 114 kasaba ve kent, çöplerini ve diğer atılmamış atıklarını doğrudan Ganj Nehri'ne dökmektedir" (Gore, 1993:105).

KALKINMA VE TÜRKİYE

Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıçtaki politikalarına bakıldığında, bölgelerarası dengesizlikleri giderme politikasından çok tümden kalkınma ve azgelişmişliği giderme perspektifi söz konusudur. Kuşkusuz yatırımların dağılımında belirli denge politikaları güdülmektedir ancak, doğal kaynaklar ve mevcut altyapı belirleyici rol oynamaktadır.

Bölge Planlaması ve Kalkınması, 1960'lı yıllarda başlayan yeni bir alandır (Atalık 1990). Planlı Kalkınma dönemi olarak da adlandırılan bu dönem, I.Beş yıllık Kalkınma Planı'nın başlangıç yılı

olan 1963 yılında başlamaktadır. Temel olarak sektörel incelemeler ve belirli bir sayıda sektörel faaliyetler üzerine yapılmış olan I. Beş yıllık Kalkınma Planı, alansal kalkınma yöntemlerinin güvenilirliğini sorgulamamıştır. GAP bir tarafa bırakılırsa, 1963'ten bugüne bütün Beş yıllık kalkınma planları bu şekilde uygulanmaya çalışılmıştır (Atalık, 1990:13).

Planlı kalkınma dönemi öncesinde, şehirleşmenin durdurulması gerektiği ve durdurulabileceği tartışılmıştır. Şehirleşme gelişmeyi gösteren ve hızlandıran bir oluşum olarak değil katlanılması gereken ve olumsuz bir eğilim olarak karşılanmıştır (DPT, 1967).

Bu olumsuz durum, beşer yıllık kalkınma planlarının yapılmaya başlanmasıyla, en azından anlayış olarak ortadan kalkmaya başlamıştır. Nitekim, I. Beş Yıllık Kalkınma Planında, Bölge Planlaması ve Kalkınması adı altında bölüm ayrılmış, durum tespiti ve gerekli çalışmalar üzerinde durulmuştur.

II. Kalkınma Planı'nda da, I. Planın eleştirisi yapılarak, şehirleşme olgusunun hızlanacağı saptanmakta ve bölgeler arası dengesizlikler konu edilmektedir. "İktisadi faaliyetleri az gelişmiş bölgelere yönelmek için, kamu yatırımlarında birden fazla kuruluş yeri üzerinde durulacak, iktisadi olmak niteliğini kaybetmeden geri kalmış bölgelerdeki gelişme merkezlerinde yapılmaları tercih edilecek, bu bölgelere yöneltici bir politika izlenecektir. Şehirleşme desteklenecek ve şehirleşmeden ekonomiyi itici bir güç ve gelişme aracı olarak yararlanılacaktır" (DPT, 1967). Bu olumlu düşünceler, bugüne iyi bir şekilde yansımamıştır. Bölgeler arası dengesizlik giderek artmıştır.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda dikkate değer bir diğer husus, "Bölgeler arası dengeli gelişmeyi gerçekleştirmek için hizmet yatırımları bu hizmetlerden yeter ölçüde yararlanamayan kitlelere yöneltilerek bu yatırımların bölgeler arası dengeli dağılımı sağlanacaktır. Az gelişmiş bölgelerin büyüme potansiyeli yüksek stratejik şehirleşme merkezlerinde yoğunlaştırılarak kendi kendine gelişme gücü kazanan ve çevresini etkileyen gelişme noktaları elde edilecektir" (DPT, 1967:263). Teorik olarak Rostow'un kalkış (take-off) aşaması ile benzeşen 'ilke', Marshall yardımından sonra ki döneme denk gelmektedir. DPT(1967) tarafından bölgesel gelişme ilkesi olarak açıklanan düşüncenin, ne kadar uygulanabildiğini tespit etmek zordur; ancak bugün mevcut olan bölgeler arası dengesizlik, göz önüne alındığında başarısızlık söz konusudur.

Kalkınma tarihine kısaca baktığımız Türkiye'deki sürdürülebilirlik süreci ise, bir hiçten ibarettir. Kuşkusuz bunda Sürdürülebilirlik kavramının yeniliği de önemli bir etkidir.

BÖLGESEL DENGESİZLİĞİ GİDERME YOLUNDA BİR ADIM: GAP

Bölgesel dengesizliği, diğer bir deyişle kentsel yoksulluğu giderme yolunda bir adım olarak değerlendirilebilecek GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki (Bölge) doğal kaynakların ülke ekonomisine kazandırılması amacıyla DSİ tarafından başlatılmış olan çalışmalar Bölgedeki geri kalmışlığı azaltmak için düşünülen projelerin birleştirilmesi sonucu olarak oluşmuştur. Türkiye'de daha önce de Aşağı-Seyhan Projesi ya da Keban Barajı ve Hidro-Elektrik Santrali (HES) gibi bölgesel kalkınma projeleri yapılmasına karşın, GAP şimdiki değin yapılmış ve yapılmakta olan projeler içinde en büyük kalkınma projesi olduğu söylenmektedir.

Ülkenin yedi coğrafi bölgesinden birisi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi (GAP Bölgesi) GAP'nin de sınırlarını oluşturmaktadır. GAP Bölgesi, idari olarak bölge içerisinde bulunan 9 ili kapsamaktadır. Bu iller; Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Batman, Şırnak ve Kilis'tir. GAP Bölgesinin kapsadığı alan 73.863 km² olup, bu alan Türkiye'nin toplam alanının %9.5'una denk düşmektedir.

DSİ tarafından bölgede tasarlanan sulama ve enerji amaçlı 13 adet projeyi kapsayan GAP'ın başlangıcında sürdürülebilirlik perspektifi görülmektedir. Daha sonra, bölgesel kalkınma projesine dönüştürüldüğü söylenen GAP, başlangıçta bölgedeki potansiyeli ekonomiye kazandırmak amacıyla başka bir program/amaç içermemiştir. Kuşkusuz bu dönüştürme olması gereken olumlu bir gelişme olarak görülmektedir.

GAP BÖLGESİNİN GERİ KALMIŞLIĞI VE NEDENLERİ

DİE tarafından yapılan 'Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklılıkları' çalışmasında (1973:75); "Doğu ve Güney Doğu Anadolu illeri günümüz Türkiye'sinin en az gelişmiş illeri oldukları gibi, gelecekte de bu durumlarını aşacak olanaklara sahip görünmemektedirler.

Düzenlenen bileşik gelişme endeksinin tüm açıklığı ile ortaya koyduğu gibi, Türkiye'de değişik gelişme düzeylerine sahip yöreler olmuştur. Gelişmiş illerin kalkınma ve büyüme hızları her geçen yıl artmaktadır. Endeksin ortaya koyduğu farklılığın daha da büyümesi beklenmelidir" şeklinde iki önemli tespit yapılmaktadır.

Farklılığın nedenlerinin açıklanmadığı, yalnızca sonuç değerlendirilmesinin yapıldığı çalışmadaki, 'farklılığın daha da büyümesi beklenmelidir' varsayımı bugün doğrulanmıştır, ancak bu varsayımın gerekçeleri çok net değildir. 1971 yılında DPT bünyesinde Kalkınmada Öncelikli Yöreler Dairesi'nin kurulması (DPT, 1990) bölgeler arası dengesizliğin devlet tarafından daha önceden tespit edildiğini göstermektedir. Devletin kurumları arasındaki bu temel görüş farklılığı, yönetim ve organizasyon eksikliği olarak değerlendirilmektedir.

Bölgenin geri kalmışlığı ile ilgili benzer bir saptamayı, GAP'ın ilk aşamasının tamamlanmasına iki yıl kala, GAP BKİ Eski Başkan yardımcılarından, Mutlu (1992:116) yapmaktadır: "Ülkenin en geri kalmış 7 iliyle birlikte Gaziantep'i kapsayan GAP Bölgesi, tüm açılardan geri kalmışlığın bütün özelliklerini taşımaktadır".

Yukarıda açıklanan, GAP Bölgesindeki geri kalmışlık, ülkenin diğer bölgeleri ile arasında olan dengesizlik ve ikilemin tarihsel nedenini Yerasimos (1992:347) şu şekilde açıklamaktadır: "Ekonomik hayatın denetim altında tutulduğu ve servetlerin, Ankara'da dağıtıldığı bir dönemde, kabileci-feodal eski Kürt aristokrasisinin bütün siyasal gücünden tecrit edilmesi, doğuyla ülkenin geri kalan kısmı arasındaki kopukluğu olduğu gibi bırakır".

Kuruluşundan bugüne planlı kalkınmaya önem veren Türkiye, özellikle Kalkınma Planları döneminde göze çarpan, yapılanmadan önce planlama sürecinde başarısız olmuştur. Planlar uzun vadeli projeler ve düşünceler üzerine değil, mevcut sorunların çözümü gibi kısa vadeli ve perspektifi olmayan politikalar üzerinde şekillenmiştir. Türkiye'nin kozmopolit yapısı, farklı etnik kökenlerden gelen halkların olması, öngörüsü olmayan politikalarla birleşince kalkınmanın önünde önemli bir engel olmuştur.

Kalkınma planları uzun erimli bir dönem stratejisi izlemelerine rağmen, ekonomik göstergelere bakıldığında başarısızlık söz konusudur (Kepenek, 1984), tespiti yukarıda yapılmakta olan görüşü desteklemesi bakımından önemlidir.

1990'lara kadar Bölgesel Gelişmeyi, bölgeler arası dengesizliğin azaltılması şeklinde ele alındığını belirten DPT (1990), bu amaçla Kalkınmada Öncelikli Yöre(KÖY) uygulamasının getirildiğini, ancak sanayinin bölgesel dağılımında istenilen seviyeye ulaşılamadığını belirtmektedir.

Görüldüğü kadarıyla, yalnızca 'sanayileşmenin bölgesel dağılımında' değil, KÖY tanımı ve uygulaması da istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Tanımı, sınırları ve kaynak konusu çok iyi çözülmeyen KÖY programının uygulamasında da bir çok problemler olmuştur. İlk olarak hemen her il bu prog-

rama dahil edilmek istemiş-hala istenmektedir- ve bu konuda bütün siyasi gücünü kullanmıştır. Bu baskılar sonucu bir çok proje program dışı olarak başlamıştır. Örneğin, Malatya, Şanlıurfa, Gaziantep yerleşmelerinin herbirine olan uzaklığı 200 km.'yi geçmiyen Adıyaman'a hava alanı yapılması, kaynakların optimum kullanılmaması, ekolojik dengenin kalkınmada bir maliyet girdisi olarak değerlendirilmemesi, kalkınmada önceliklerin belirsiz olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

Bir başka örnek, GAP çerçevesinde Şanlıurfa'ya Uluslararası Havaalanı yapımı sırasında görülmektedir. Havaalanı için yer tespitinden sonra, aynı ilin ilçeleri olan Hilvan ve Siverek idari sınırlarında değişiklik yapılmasının nedenleri anlaşılammamaktadır. İlk akla gelen neden (eğer başka neden yok ise) Siverek ilçesinin il olması durumunda, havaalanının Şanlıurfa sınırları içerisinde kalması için yapılmış olan politik bir manevradır.

DPT'nin 1996 yılında yayınladığı illerin sosyo-ekonomik sıralamasına bakıldığında, ilk 20 il, Samsun-Hatay aksının batısında konumlanmış durumdadır ve gelişmişlik düzeyi arasındaki fark çok belirgindir. En son 20 sırayı alan il ise, Yozgat ili dışında, ilk 20 ilin tersine bu aksın doğusunda konumlanmış durumdadır. Bunlardan Gümüşhane ve Bayburt dışında, 7'si GAP ili olmak üzere, Güneydoğu ve Doğu Anadolu illeridir. Bu çalışmada 1973 yılında DİE'nin "Bölgeler Arası Gelişme Farklılıkları" için hazırladığı 'İllerin Gelişmişlik Düzeyini Yansıtan Endeks' ile karşılaştırıldığında, ilk 4' sıra değişmemektedir. İlk on sıra karşılaştırıldığında ise 1973'ten bugüne 8 il ilk 10'daki yerlerini korumaktadırlar. 1973 yılında 67. sıra ile en sonuncu olan Adıyaman yerini bir diğer Doğu ili olan Muş'a devretmiştir. GAP illeri arasında, 1973'ten bugüne, sıralama olarak Adıyaman dışındaki iller gerilemişlerdir.

İLLERİN GELİŞME DÜZEYİ: ANALİTİK BİR KARŞILAŞTIRMA

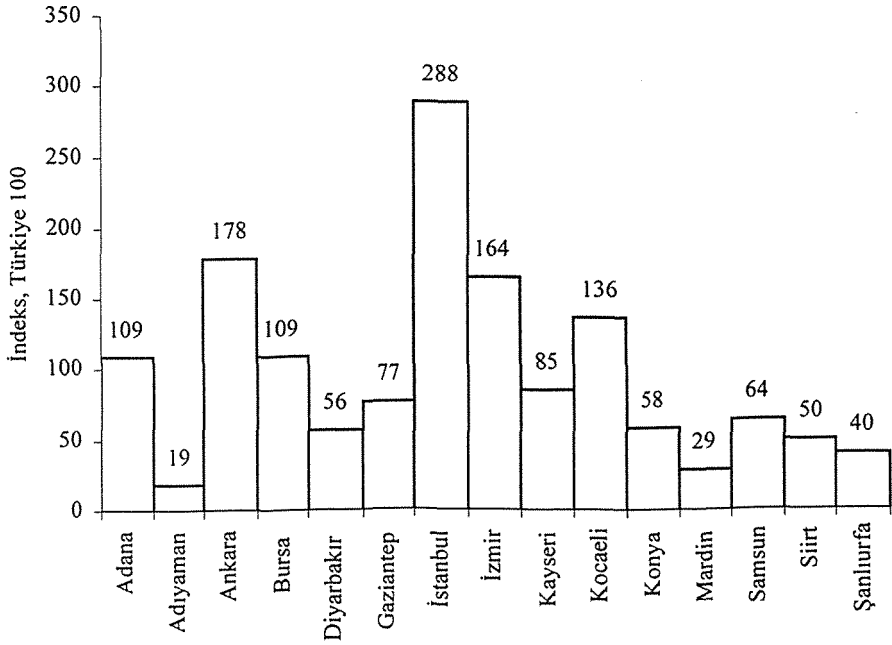
Bölge illerinin kalkınma düzeylerini ve süreçlerini, GAP'ın etkileri ile birlikte değerlendirmek için yapılan bu çalışmada, GAP Master Planı'nda belirtilen aşamalardan, birinci aşama öncesi ve sonrasının DİE ve DPT verilerine dayanılarak karşılaştırılması olacaktır.

Bu çalışmada yöntem, DİE'nin 1973 yılında, Türkiye'nin bütün illeri için yaptığı "İllerin Gelişme Düzeyi" (İGD) Endeksi'nde kullanılan formülün, bugünkü değerler ile yeniden çalıştırılması şeklinde olacaktır.

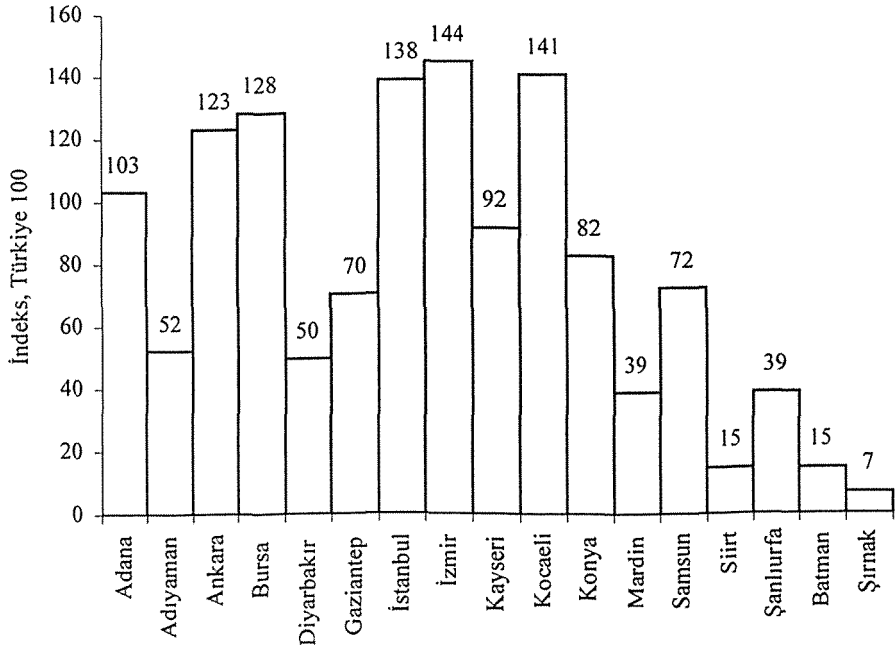
Kullanılan formül: $İGD = 12\sqrt{A*B*C*D*E*F*G*H*I*J*K*L}$ şeklindedir. Formülde kullanılan harflerin anlamları, Ek-1'deki (Tablo1 ve Tablo 2) Lejand' da verilmektedir.

Veri toplama sürecinde, bire bir karşılaştırma yapabilmek için DİE'nin kullandığı göstergelere ulaşmaya çalışılmıştır. İki veriye (Kişi başına ödenen gelir vergisi ve Bir Radyoya düşen kişi sayısı) ulaşılammıştır. Bulunamayan bu iki göstergenin yerine, 'Kişi Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı' ile 'Onbin Kişiyeye Düşen Faks' göstergeleri kullanılmıştır. Bir diğer değişiklik il sayılarında olan artmadır. Zaman ve veri faktörlerine bağlı olarak yeni iller de değerlendirilmeye çalışılmıştır. (Bkz. Tablo 1) Tablo 2'de ise aynı veri ve formül ile, Türkiye'nin Bölgeleri değerlendirilmiştir.

Çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde, mutlak değer olarak, Adıyaman (%33) ve Mardin (%10) illerinde artış kaydedilirken, Diyarbakır (%4.84), Gaziantep (%2.40) ve Siirt (%28) illerinde düşüş kaydedilmiştir. Şanlıurfa'da ise değişiklik olmamıştır. 1973 yılında, henüz il olmayan Batman ve Şırnak illeri 1996 yılı için, bölge illeri arasında en düşük iki değeri almışlardır. Yeni il olan Kilis, 1973 yılında olduğu gibi Gaziantep iline dahildir. Tablo 1'de belirtilmiş olan sonuçlar, Şekil 1 ve Şekil 2'de görsel olarak görülmektedir.

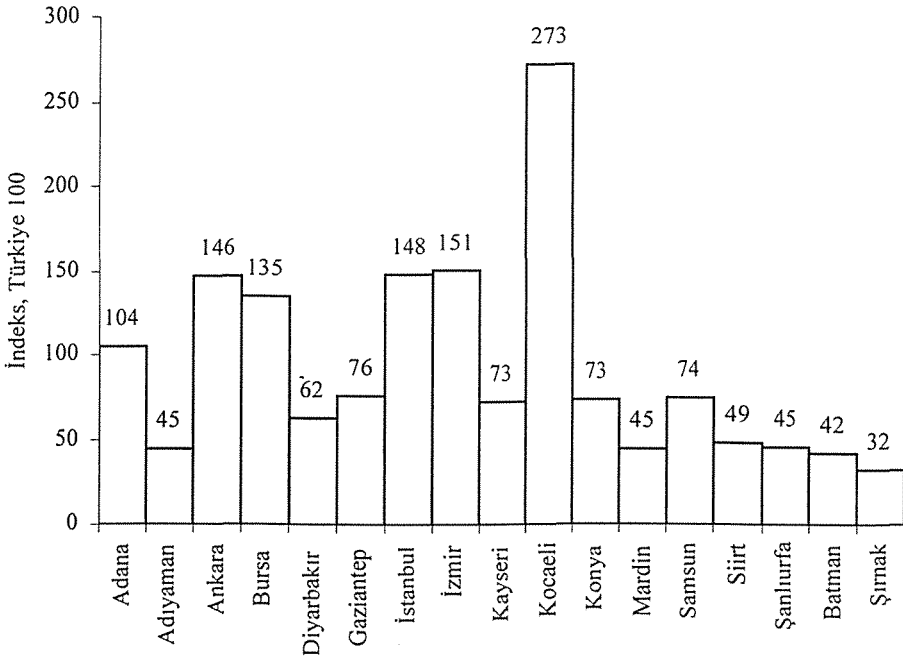
Şekil 1: İllerin Gelişmişlik Düzeyleri, 1973

Şekil 2: İllerin Gelişmişlik Düzeyleri, DİE, DPT 1996

Türkiye'nin önemli illerine bakıldığında, 1973 yılında ilk 4 sırayı alan (Şekil 1); İstanbul, Ankara, İzmir ve Kocaeli, sıralamaları değişirken, Bursa Ankara'nın aldığı değer üzerinde bir değer almıştır. Yeni sıra İzmir, Kocaeli, İstanbul, Bursa ve Ankara şeklindedir. Yine mutlak değer olarak en yüksek rakam ile en düşük rakam arasındaki fark 1973 ile kıyaslandığında düşük çıkmıştır. Değerlendirmeye alınan 17 il arasında, Gaziantep hariç, bütün GAP illerinin en alt sıralamada yer alması ayrı bir tespittir. Gaziantep ile GAP illeri arasına giren yalnızca bir il, Samsun'dur. (Bkz. Şekil 2)

Çalışmada yapılan bir diğer ölçüm ise kabul edilmiş göstergelerin geometrik ortalamasının alınması şeklindedir. Bu denemede, ilk göze çarpan farklılık, endeks oranındaki sayısal artıştır. İlk denememizde birinci sırayı alan Kocaeli, çok daha büyük bir farkla yeniden ilk sırayı aldığı görülmektedir. Bu denemede de, ilk denemeye paralel olarak Gaziantep dışında, GAP illeri en son sıraları almaktadırlar. Gaziantep'in sıralamadaki yeri Gaziantep'in lehine 2 basamak yükselmektedir. GAP illeri arasında, Siirt ve Şanlıurfa'nın, Mardin ve Diyarbakır ile yer değiştirdiği görülmektedir. (Bkz. Şekil 3)

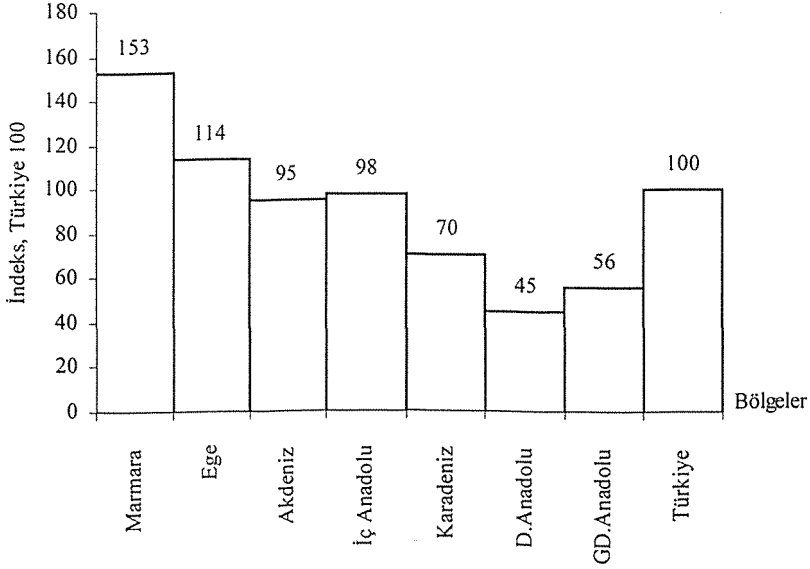

Şekil 3: İllerin Gelişmişlik Düzeyleri (Geometrik Ortalama) 1996

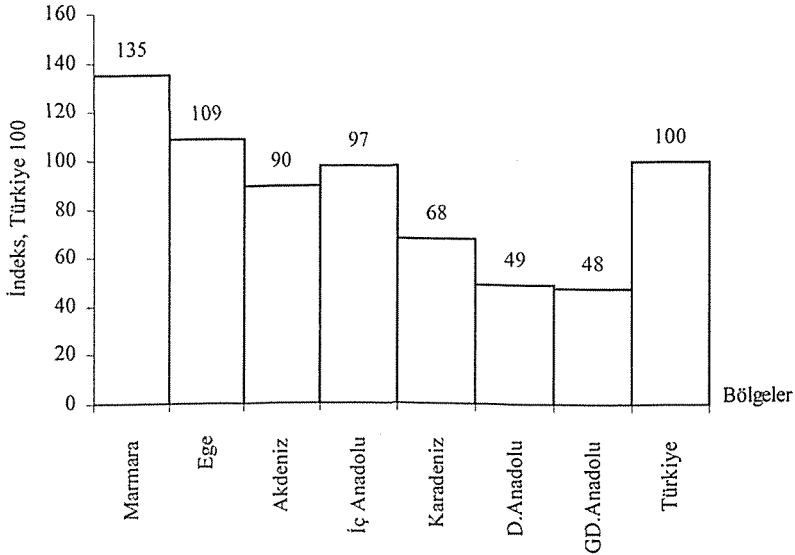
Yapılan çalışma, DPT'nin 1996 yılında yaptığı İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması ile karşılaştırıldığında, Gaziantep dışında GAP illerinin, sıralamanın en altında yer almaları bakımından paralellik görülmektedir.

Aynı hesaplama yöntemiyle bölgelerin gelişmişlik düzeyleri de değerlendirilmeye çalışıldı (Bakınız Tablo 2). Coğrafi Bölge yapısına göre yapılmış olan ölçümlerde, GAP bölgesi en alt sırayı almıştır. Marmara Bölgesi (135)'nin endeks olarak %38'i düzeyinde kalan GAP Bölgesi (47)'ne en yakın bölge Doğu Anadolu Bölgesi (49)'dir. Daha sonra Karadeniz Bölgesi (68) gelmektedir. Ege, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgelerinin, sırasıyla 109, 90, 98 gibi bir birine yakın değerler aldıkları görülmüştür. (Bkz. Şekil 4)

Aynı değerler, Geometrik ortalama yöntemiyle, bölgelerin düzeyi yeniden ele alındığında ise, bölgeler arasındaki farklılığın büyüdüğü görülmüştür. GAP bölgesi %9'luk bir artış gözlenirken, Marmara bölgesinde %17'lik bir artış görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesinde %2 dolayında bir negatif değişim olurken diğer bölgelerde önemli bir değişiklik görülmemektedir. Kısaca, Alt ve üst gruplar arasındaki farklılığın süreklilik arz ettiği söylenebilir. (Bkz. Şekil 5)

Şekil 4: Bölgelerin Gelişmişlik Düzeyleri, 1996

Şekil 5: Bölgelerin Gelişmişlik Düzeyleri, Geometrik Ortalama

SON DEĞERLENDİRME

Bölgesel gelişme programlarının başarısı tercihlerin iyi yapılması, kaynakların optimum kullanımı kadar organizasyonun iyi yapılmasıyla da bütünleşmek zorundadır. GAP'ın hazırlık ve başlangıç aşamasında, Bölge'deki karmaşık durum yatırımların gelmesini engellemiştir. Projenin finansmanının yeterince ve zamanında yapılmaması organizasyonun çok iyi yapılmadığını yansıttığı gibi Türkiye'nin kalkınma konusunda önceliklerinin sürekli olarak değiştiğini de göstermektedir.

GAP yatırım, planlama ve gerçekleştirme programlarında belirli bir gecikme görülmektedir. Bir diğer deyişle, GAP'ta *Planlanan ve Gerçekleşen* arasında düşük düzeyde bir korelasyon görülmektedir. GAP, henüz yasasının çıkmamış olması, bütçeden yeterli tahsisin yapılmaması, Sulama proje ve çalışmalarının, GAP'ın ikinci aşamasının içinde olduğumuz dönemde, birinci aşaması tamamlanması planlanan alanın %50'sinin bile işletilmeye açılmaması bu durumun göstergeleri olduğu gibi, bu durumun süreklilik arz edeceğinin de belirtileridir.

Mühendislik yatırımlarının büyük bir çoğunlukla öncelikli olduğu GAP'ın birinci aşamasında yapılmış yatırımların, bölgenin sosyo-ekonomik yapısına yeterince yansımadağı görülmektedir. Bir diğer deyişle tablolar, kalkınma ve dengesizlik ikileminin sürekliliğini yansıtmaktadırlar.

Türkiye'de Bölgesel kalkınma politika ve programları, sık sık politik nedenler ve oy avcılığı nedeniyle aksatılmakta, değiştirilmekte ve kaynak israfı yapılmaktadır. DPT'nin uygulamaya çalıştığı KÖY programına yapılan müdahaleler, oy kaygısı nedeniyle yatırım programlarına müdahaleler bu sürecin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Adıyaman'a havaalanı yapılması, GAP'ın birinci aşaması bile tamamlanmadan, KOP, DAP gibi projelerin uygulamaya konmak istenmesi, yatırım yapılırken siyasi ve hemşehrilik beklentileri nedeniyle ilçe sınırlarının değiştirilmesi, il sayısının, yalnızca vatandaş talebi, bir diğer deyişle yukarıda da belirtilmiş olan oy kaygısı nedeniyle artırılması belirtilebilecek önemli örneklerdir.

Kısaca kentsel yoksulluğu azaltacak ve sürdürülebilir bir kalkınmaya ön ayak olacak GAP ve GAP Bölgesi için şu değerlendirmeler yapılabilir;

Bölgelerarası dengesizliğin mevcut olduğunun kabul edildiği, giderilmesi için plan ve programların yapıldığı (DPT, 1979), buna paralel olarak, merkezi yönetimin çok güçlü olduğu Türkiye'de, yatırımların dengeli dağılması anlamlı ve bir o kadar da düşündürücüdür.

Bölgesel Kalkınmada, kapital kadar organizasyonun da önemli olduğu görülmektedir. Türkiye'nin kalkınma program ve çalışmalarında, organizasyon olgusuna yeterli önemi vermemesi sorunları besleyen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Çok Kapsamlı Entegre Bölgesel Kalkınma Projelerinin önemli kalemlerini oluşturan insana yatırımın olması gereken düzeyde olmadığı görülmektedir.

GAP Bölgesi'nin geri kalmışlığının sürdüğü ve bunun devam edeceği, bir diğer deyişle kentsel yoksulluğun artacağı eğilimi vardır.

GAP'ın başarısı, enerji ve tarımsal üründe sağlanan artış ile ölçülmesinden çok, insan kaynaklarına yapılan yatırım ve toplumun yaşam düzeyinin yükseltilmesine yapacağı fayda ile değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, bugüne kadar önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

GAP için yapılmış ve yapılmakta olan yatırımlar, yalnızca Bölge için yapılmış yatırımlar değil, tüm Türkiye için yapılmış yatırımlardır. Bu nedenle 'Bölge'ye kaynak aktarımı yapılmaktadır' düşüncesi geçerli değildir.

KAYNAKÇA

- Atalık, G. (1990) "Some Effects of Regional Differentiation on Integration in the European Community" in *the Papers of the Regional Science Association*, Vol.69, 1990, pp.11-19.
- Blowers A. (1992) "Planning for a Sustainable Future: Problems, Principles and Prospects" in *Country Planning*.vol.59.
- Chadwick, G. (1987) *Models of Urban and Regional Systems in Developing Countries*. Oxford, New York: Pergamon Press.
- DİE (1973) *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara.
- DPT (1967) *II.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, Ankara.
- DPT (1990) *VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler, 1984-1988*, Ankara.
- Gore, A. (1993) *Küresel Denge*. İstanbul: Sabah Yayınları.
- James, D.E. vd. (1989) 'Ecological Sustainability and Economic Development', Archibugi, F.; Nijkamp, P.(der.), *Economy and Ecology: Towards Sustainable Development* içinde, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Kepenek, Y. (1990) *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Verso Yayınları.
- Malecki, J.E. (1991) *Technology and Economic Development*. Longman Group UK Ltd.
- Meadows, D.H. vd. (1992) *Beyond The Limits*. Vermont: Chelsa Green Pub. Co.
- Mutlu, S. (1992) "Bölge Gelişmesinde Temel Etmenler ve Türkiye'de Durum", *Ammc İdaresi Dergisi*, Cilt:25/3, s.93-125.
- Pearce, D.W.; Warford., J.J. (1993) *World Without End*. Oxford, New York, Toronto: Oxford University Press.
- Timmer, C.P. (1991) 'The Agricultural Transform', Chenery, H.; Sirinivasan, T.N. (der.), *Handbook of Development Economics* içinde, Amsterdam: Elsevier Science Publishers.
- Todaro, M.P. (1994) *Economic Development*. New York: Longman.
- UNDP (1995) *Public Sector Management, Governance and Sustainable Human Development*. NewYork.
- World Bank (1992) *World Development Report*. Washington D.C.
- WRI (World Resources Institute) et al., (1996) *World Resources*. New York.
- Yerasimos, S. (1992) *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap 3*. İstanbul: Belge Yayınları.

NOTLAR:

- 1) Bölgeler ile ilgili verilerin tamamı DPT 1996'dan alınmıştır.
- 2) firma Başına Ortalama İşçi Sayısı Değerlendirme Dışı Bırakılmıştır.

BEŞİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: Baykan GÜNAY

*Yoksulluğun Üretilmesi ve Dönüştürülmesinde
Planlamanın Rolü II*

KENTSEL YOKSULLUK/YOKSUNLUĞUN DEĞİŞİK TANIMLARI VE BOYUTLARI ÜZERİNE

S. Güven BİLSEL, Erkan POLAT, Seda ÇALIŞIR, Ozan HOVARDAOĞLU

GİRİŞ

“Bir toplumda insanlar en çok neden söz ediyorlarsa ona sahip değillerdir.”

Lao-Tze (M.Ö. 570-485)

Sözlük anlamıyla *yoksulluk*; varsılığın karşıtı olarak algılandığında, zengin olmamayı, sıkıntı içindeliği, fakirliği, “var” olandan ve “varlık”tan *yoksunluğu* ya da kullanım ve değişim değeri olan mallara erişim olanaklarının *sınırlılık durumunu* tanımlamaktadır. Bununla birlikte aynı sözcük, ikincil (mecazi) kullanımı ile de istenilen nitelikte ve özellikte olmayan “yetersiz” anlamını da taşımaktadır.

Olaya kent boyutunda bakıldığında ise, birincil anlamında “kentsel yoksulluk”, ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlarla kent ve bölgesinin belirli kaynaklardan yoksun oluşu yanında, bir ekonomik mekanizma ya da bir toplumsal gerçeklik anlamında kentin görelı dengesizliği, düzensizliği ve bozulmuş işlevselliği olarak anlaşılabilir. Diğer yandan “kentsel yoksulluk”, kentsel çevrenin fiziksel olanaklarının yetersizliği yanı sıra toplumsal etkinlik, yetkinlik ve organizasyonlar açısından da bir yetersizliği tanımlamaktadır.

Bu çalışma kapsamında özellikle vurgulanmak istenilen “yoksulluk” kavramı, kent toplumunun sahip olduğu ‘özdeğerlerin’ yeterince farkında olmamalarından kaynaklanan bir ‘düşünsel engellilik’ durumunu tanımlar. Bu kapsam içerisinde, giderek kent kültürü, kentlilik bilinci ve kent görünümü üçleminde kültürel, etik ve entelektüel anlamda bir yetersizlik olgusunun günümüz kentlerinde algılanmakta oluşu da önem kazanmaktadır.

Gerçekte, kent mekanında sonuçları görsel olarak da algılanan ve kaçınılmaz toplumsal değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu süreç, kentsel gelişimde ‘evrimsel bir süreklilik’ten çok, ‘devrimsel sıçramalar’ biçiminde olagelmektedir. Bu sıçrama ile günümüz kentlerinde, toplumsal ayrışma, fiziksel–toplumsal anlamlarıyla eklenememe, bütünleşememe, kenarlaşmama sorunlarıyla topyekûn kentsel yaşam kalitesinin görelı geriliği ile de belirlenmektedir.

Bu son anlamıyla kentsel yoksunluğu önlemenin yolunun, geçmişten geleceğe uzanan bağlar yenisinden kurgulanarak, mekanın gerisindeki öykünün doğru okunmasını sağlayan bir yaklaşımla tarihsel, mekansal ve kültürel açıdan sürekliliğin yakalanabilmesinden geçtiği söylenebilir.

YOKSUNLUK & YOKSULLUK

Yeni içerisine girilen binyılda, “küresel” karşısında “yerel”in ayakta durma çabalarıyla, sadece kentsel yaşam değil kentler de yeni kabuklara bürünüyor. Bu kabuk içerisinde ‘öz’ü oluşturan kentliler de bu değişime ayak uydurmaya çabalar bir durumdalar. Doğuştan gelen ya da sonradan kazanılan ‘hak’ların eşit olarak sunulmadığı bir yaşam ve adeta bir ‘yarış ortamı’ içerisindeki kentliler, değişim geçiren bu kabukta ya yarışa devam etmekte ya da yarıştan kopmak zorunda kalmaktadırlar.

Bu yarış ortamı, ya 'var'dan 'yok'a süregelen bu durumla, ya da 'varlık'tan 'yokluk'a bitimli bir sonla sonuçlanmaktadır. 'Varlıklılık/varsıllık' ya da 'yoksuzluk/yoksulluk' ya da 'yoksunluk'...

Yoksulluk daha çok istenilen nitelikte ya da düzeyde olmamayı tanımlarken, yoksunluk istenilen niteliğin ya da düzeyin 'yok' olması ya da olmaması anlamını taşımaktadır. Bu karşıtlıklar içerisinde konunun öznesi olan insanın toplumsal bir varlık olması nedeniyle, bireysel 'yokluk'lar, 'toplumsal/kentsel bir yoksulluk'la sonuçlanabilecek süreçleri de tetiklemektedir. Sadece özdeksel olarak tanımlanamayacak bu süreçler, kentsel bütüne kadar giden bir 'yoksulluk'u da tanımlamaktadır. 'Yoksunluk' gibi birtakım şeylerin yokluğunu çekmek ya da 'yoksunmak' zorunda kalan kent ve kentliler yetersizlikle savaşımı doğal olarak farklı boyutlarda ve düzeylerde yaşamaktadırlar.

Yoksulluk eytişimsel açıdan ne kadar 'özdeksel bir olgu' olarak görünse de aslında bir 'yaşamsal görüngüdür (fenomen)'. İnsanın kentle olan söyleşisinin ya da ilişkisinin aslında 'özdeksel bir özümleme' olduğu açıktır. Bu özümlemenin gerçekleşme biçimi, sistematik bir süreç olan insanın ve kentin değişimiyle ve gelişimiyle koşut olarak sağlanır. Yani basit bir benzetişimle, aslında insanın ya da oluşturduğu etkileşimsel bütün olan toplumun yoksulluğu kentin, kentin yoksulluğu da kentli insanın ya da toplumun yoksulluğudur.

'Kişisel uzamdan (personal space)' 'eylemsel alansallığa (territoriality)' doğru gerçekleşen gelişme sürecinde yoksulluk olgusu aslında 'sarmal olarak' gerçekleşmekte, *karşıtlıklar arasındaki karşılıklı bağlanılar* biçiminde kentle eklenmektedir. Bir diğer anlatımla, insanın değer, tutum ve davranış örüntülerinin güdü ve amaçlarıyla örtüşen bir düzeyde, kenti oluşturan öge ve bileşenlerle olan karşılıklı etkileşimi, aslında bireysel ve toplumsal etkinliklerin yine bireysel ve toplumsal gereksinimler ölçüsünde karşılanması ile tanımlıdır.

İnsanın yaşamsal ya da çevresel gereksinimleri farklı düzey ve biçimlerdeki 'istekler' in oluşmasına neden olurken, eytişimsel olarak bu görüngünün eyleme dönüşmesiyle, bu ilişki de farklı düzeylerde değişikliklere uğrar. Oluşan yeni gereksinimler sonucunda kentsel çevre 'ilk etken' görünümlüdeyken, bir yandan da gereksinimlerin karşılanmasında bir 'koşul ya da çözümleyici' rol oynamaktadır.

Yoksulluk aslında tamamen gereksinimlerle ilgili özdeksel bir olgudur. Dolayısıyla da, davranışın temelindeki gereksinimlerin en zorunlu olanından, en ağdalı olanına doğru uzanımında, aslında yoksulluğu tanımlayacak 'hangi tür' gereksinimlerden yoksun olduğu önem kazanmaktadır. Maslow'un (1943) çok bilinen 'insan gereksinimleri dizgesi' ndeki:

- * Biyolojik ve fiziksel
- * Güvenlik
- * Ait olma istemi / bağlanma
- * Saygınlık (prestij)
- * Özgerçekleştirim (yetenekleri geliştirme)

* Entelektüel, duygusal ve estetik doyum

gereksinimlerinin 'karşılanma düzeyi' oldukça önemlidir. Prohansky ve diğerlerine göre (1970), birincil gereksinimleri olan biyolojik ve fiziksel gereksinimlerle güvenlik gereksinimleri karşılanmadıkça insan, diğer üst düzeydeki gereksinimleri algılayamayacaktır. Bu anlamda, en yaşamsal ve doğal gereksinimler olan barınma, konfor, soy sürdürme, süreklilik, kalıcılık, bağlamcılık gibi gereksinimlerden ve can-mal güvenliği, mahremiyet, egemenlik alanı gibi güvenlikle ilgili gereksinimlerden yoksun olmak yoksulluğun ilk görüngüsü olmaktadır. Daha sonraki gereksinimlerin ise eytişimsel olarak karşılanmaması ise yoksulluğun farklı boyutlarda ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bütünün içinde 'görece özerk' ve birbirinden ayrı düzeyler ya da aşamalar bulunmaktadır. Bu karmaşık/kompleks yapısal birlik içinde birlikte varolurlar ve özgül belirlemelere göre birbirleriyle eklenerek, son aşamada ekonomik düzey ya da aşama tarafından belirlenirler. Yoksulluk bu bağlamda, sistemin bir düzeyinde çoğunlukla özdeksel bir ekonomik düzey tarafından tanımlı olarak görünür.

Bundan başka, "tüm insanlar eşittir, ama bazıları daha fazla eşittir" söyleminin kapsamında, yoksulluğun bir kader mi, yoksa sonradan meydana gelen bir olgu mu olduğunun da önemi vardır; çünkü yoksulluk bir 'süreç' tir. Belli bir zaman aralığındaki bir durumu anlatır.

KENTSEL YOKSUNLUK & KENTSEL YOKSULLUK

Kentler de yoksulluğu farklı düzeylerde yaşarlar aynı insanlar gibi:

- * Geleneksel yaşam normlarının giderek yitirilmesi;
- * Tarihsel kent merkezlerinin terk edilerek çöküntü alanları şekline dönüşmesi;
- * Kentsel sit koruma alanı sınırlarının giderek küçültülmesi ve geleneksel değerlerin buldozerlenmesi;
- * Anıtsal yapıların içinde yer aldıkları kendileri ile eş zamanlı tarihsel kentsel dokudan kopularak çevrelerinin yıkılıp temizlenmesi ve bu yolla boşaltılmış mekânlarda ölçeksiz-anlamsız-tanımsız kılınması;
- * Kentsel ortamın güçlü toplumsal ilişkileri, yarı öznel mekânları ile insan ölçeğinde yapıları ve organik doku özellikleri yok edilerek, bunların yerine artık komşuluk ilişkilerini en aza indirgeyen sıkışık düzende, yüksek katlı, modernist apartman bloklarının tercih edilmesi;
- * Ülkemizde kentsel değişim-gelişim süreçlerinde sıkça rastlanan yeni doldurulan bir kıyı aracılığıyla, alışıl gelmiş su-kara ilişkileri ve deniz kenarı değerlerini yok ederek, geleneksel yerleşmenin denizle olan ilişkisinin koparılması;
- * Adına 'plan' denilen organizasyonlarla yok sayılan kentsel değer ve varlıkların üzerine, yüksek, yoğun, yeşil yerine griye, insan yerine betona önem veren artık yaşanılabilir olmayan çağdaş yaşam çevreleri yaratılması, sonra da bunların tek tek uygulanmalarına izin verilerek, geleneksel kentin yitirilen dokusunun 'sürekli bir şantiye'ye dönüştürülmesi;
- * Tarihsel kent merkezi ve çok sayıda sivil mimarlık örneklerini barındıran geleneksel çarşı ve tarihsel konut dokusunun, çeşitli yöntemlerle tek tek yok edilerek bunların daha yoğun bir yapılanmaya ya da işlevsel değişime uğratılması ve bu yolla mekansal olduğu kadar tarihsel-kültürel anlamda sürekliliğin de kopartılması;
vesaire, vesaire, vesaire...

Hep bu bilgi/bilinç/kültür yoksunluğu-yoksulluğunun gözle görülür sonuçlarıdır. Bir 'kültür yozlaşması' olması yanı sıra bu 'yeni moda alışkanlıklar' ın kazanılmasının (!) gerçekte bir tür bilgi ve bilinç yoksunluğundan kaynaklandığı tanısı da konulabilir.

'Her şeyin insan için' olması gereken kentsel mekânların yeniden biçimlendirilmesinde toplumsal ve bireysel eylemleri en iyi biçimde kuşatması-kucaklaması gereken geometrik düzenlemelerin çoğunlukla yaya insan hareketliliği yerine, duran ve hızla hareket eden motorlu taşıt varlığı ve gereksinimine göre tasarlanması; taşıtların tasarım hızları yavaşlamsın diye yayaların insanlık dışı tırma-

niş ve inişlere zorlanması; yayalar için tasarlanan mekanların taşıtlarla işgal edilmesine göz yumulması, aynı bilgisiz, bilinçsiz, kültürsüz tavrın bir diğer yansımasıdır.

Kentsel yoksulluğun ve kentteki toplumsal, mekansal ayrışma ve ikili yapının tartışıldığı bu toplantıda, sorgulanması gerekli bir diğer olgu da, gerçekte çözümü zor yoksulluk sorunsalının, salt varoşlarda mı olduğu, yoksa kentin 'düzenli' ya da özenle düzenlenmiş (!) kesimlerinde rastlanılan bir yoksunluk-yoksulluk mu olduğudur. Diğer bir açıdan, varoşlardaki yoksulluğun mu, yoksa diğer bahsedilen alanlardaki yoksulluğun mu giderilmesinin daha zor olduğudur sorunsal...

Bir o kadar ilginç bir bulgu da, varoşlardaki yetersizliklere yanıt vermede bulunan çözüm yolları olan 'imar afları' ve 'ıslah planları' ile oralara 'düzen getirmek'(!) eyleminin, bu yolla -ne yazık ki- çevresel yoksullukları-kentsel yoksunluklara dönüştürme amacını taşımasıdır. Bu alanları bilinçsizce daha bir yaşanılamaz kılarak hem de...

Giderek kimliksizleşme olgusu, kentsel doku ve yapılı çevrenin 'hangi' kentte bulunduğunun ayrıtına varılamayacak düzeyde tekdüzeleşmesi yanı sıra; kentin anılarda yer edecek bir isim ve anlam taşımayan (özgün yerlere dönüşmemiş), hepsi birbirini andıran biteviye mekanlar topluluğu olması demektir ki, kanımızca bu tür anı-değer, özgün-dil ve kimlik-kişilik yoksunluğu da kentsel yoksulluğun bir önemli boyutudur.

Diğer yandan, konu edindiğimiz bu tinsel yoksulluk türleri, özdeksel olan yoksulluk gibi, kitlelerin kente göçüşünü yönlendirmek, iş olanakları yaratarak toplumun gelir ve refah düzeyini yükseltmek gibi oldukça uzun erimli de olsa, salt ekonomik anlamda düzenlemelerle çözümlenemez gibi görünmektedir.

Kentsel dış mekanlarda [bilinçli] yerel yönetimlerce yürütülecek görsel kirlilik ya da gürtütlü kirliliği ile savaşım verilmesi, bu konuda ilginç ama yüzeysel olarak değerlendirilebilen bir başlangıçtır; ancak ülkemizde son yirmi yıldır oluşturulan ve "dışsal" bilinçsizlik, bencillik, saygısızlık biçiminde yansıyan 'bir koy beş al!' köşe-dönme felsefesi ile tanımlanabilen "içsel kirlenme" türleri ile kolay kolay baş edilemez.

SONUÇ YERİNE

Bunun için artık daha fazla zaman yitirmeden eğitim süreci her düzeyde yeniden gözden geçirilmeli, uygarlık bilgisi, kentlilik-hemşerilik bilinci açılarak, doğal ve kentsel değer ve kaynakların, geleneksel çevrelerin korunması için gereken duyarlılık toplumda oluşturulmaya çalışılmalıdır.

Kentsel dış mekanın 'doğru' geometri ile yeniden düzenlenmesi, tasarlanan işlev dışı kullanımlara sürekli yönetim ve denetimlerle gerçekten engel olunması, sürekli ya da geçici olsun aykırılıklara kesinlikle ödün verilmemesi, 'kentsel aflar' dan artık vazgeçilmesi, mekanın temizliğinin ve düzenliğinin korunması sağlanmalıdır.

Mekansal düzenlemeler aracılığıyla toplumun yeniden bilinçlendirilip-yapılanması da uzun vadeli bir uğraş alanı olarak önemli görölmektedir.

Burada, 'geçmişten geleceğe uzanan bir kültür köprüsü' oluşturularak, kentlerde kültürel sürekliliğin yeniden sağlanması birincil önemdedir. Bunun için iyi bir başlangıç 'mekanın gerisindeki öykünün doğru okunması'dır.

Gün geçtikçe yoksulluk ve yarattığı sorunlar büyüklü küçüklü tüm kentleri daha fazla zorluk içerisinde tutsak etmekte; çelişki yumağı haline gelen, kentsel hizmetler, kentsel yaşam kalitesi ve mekansal standartlar açısından gitgide yoksullaştırmaktadır. Bu tür yaşamsal gereksinimleri karşılayan donatılar ve düzenlemelerden yoksun olan kentlerde, artık kentlilerin yoksul olmasından söz edilmesinin çok büyük bir önemi kalmamaktadır.

Söz konusu tüm bu eşitsizlikler ve parçalanma kent planlama pratiğinde de olumsuz yansımalarla karşılaşacaktır. Kentsel, toplumsal ve bireysel yoksulluğun giderek derinleşmesi karşısında planlama biliminin ve erkinin sessiz kalması, tüm katmanlarda yoksulluğun devam etmesine hatta daha da olumsuz durumlar içerisinde kalınmasına yol açabilecektir. Nihilist yaklaşımlar, günümüz kentlerinde yaşanan her türden yoksulluğu gidermekten çok, daha çok yoksulluk içerisinde girilmesine yol açacak olumsuz durumlar ortaya çıkaracaktır. Gerçekte böyle bir konunun daha evrensel bir bakış açısıyla yaklaşılmasına gereksinimi vardır.

KAYNAKÇA

Alexander, C.; Poyner, B. (1970) *Emerging Methods in Environmental Design and Planning*, Cambridge.

Altman, I. (1975) *The Environment and Social Behaviour*. California: Brooks/Cole.

Bilsel, S. G. (2002) "Kent Kültürü-Kültürel Süreklilik-Kimlik Sorunsalı ve Yaşanılabilir Kentsel Mekan Kavramı Üzerine", *Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu 2002*, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Adana.

Boyer, C. (1996) *The City of Collective Memory-Its Historical Imagery and Architectural Entertainment*. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press.

Burgess, P. (2000) "Discovering Hidden Histories, the Identity of Place and Time", *Journal of Urban History*, Volume 26, Issue 5.

Chouniard, V. (1994) "Reinventing radical geography: Is All That's Left Right?", *Environment and Planning*, Vol. 12.

Gür, Ş. Ö. (1996) *Mekan Örgütlenmesi*. Trabzon: Gür Yayıncılık.

Harvey, D. (1997) *Justice, Nature and Geography of Difference*. Oxford: Blackwell Publishers.

Lee, T. (1976) *Psychology and the Environment*. London: Methuen.

Leighton, A. H. (1959) *My Name is Legion: Foundations for a Theory of Man in Relation to Culture*. New York: Basic Books.

Maslow, A. (1943) "Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, 50.

Moore, G. T. (1997) *Advances in Environment, Behavior and Design*, Volume 4.

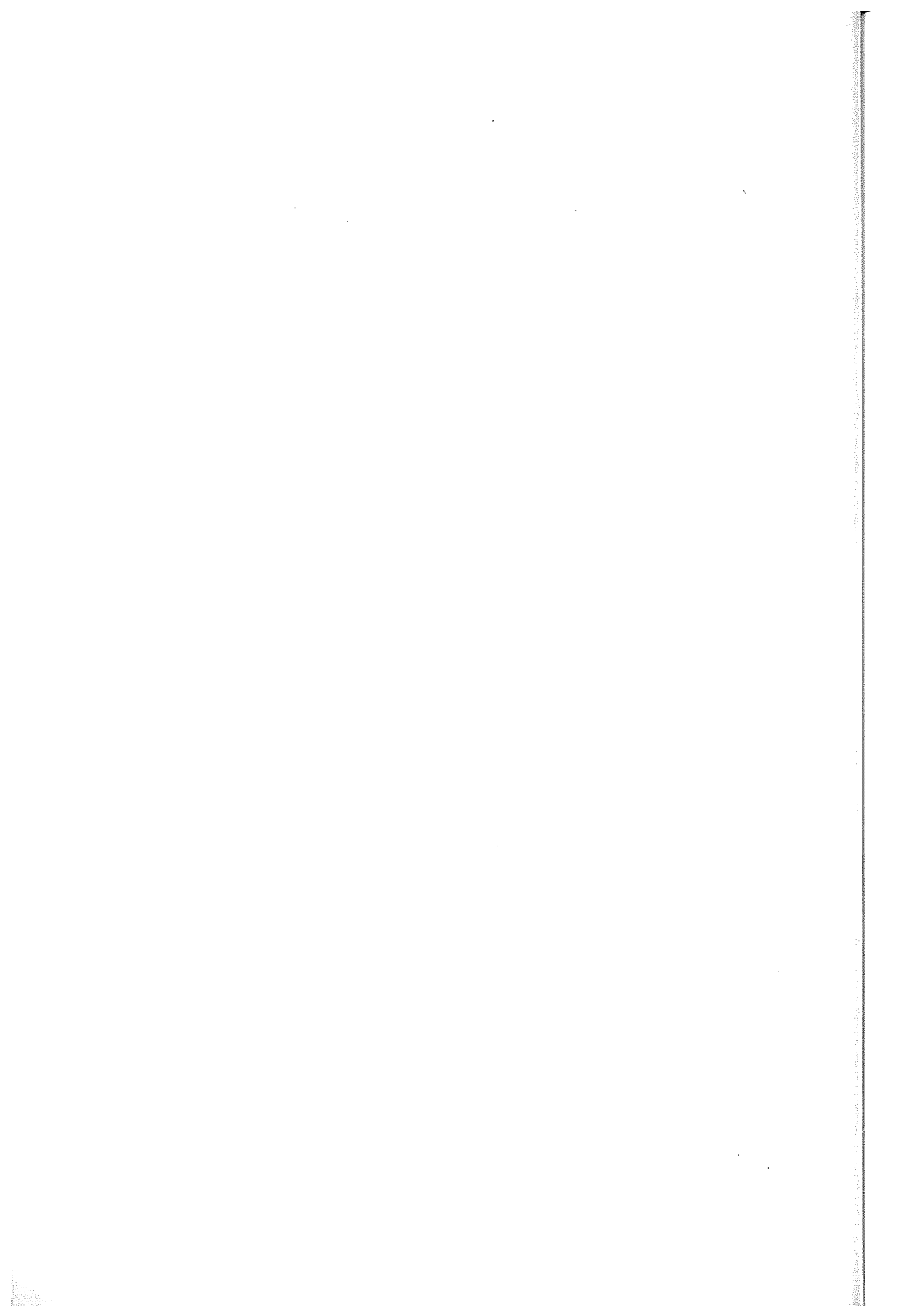
Polat, E. (2002) "Kentsel Yaya Mekanlarındaki Tüm Kullanıcılar İçin Karar-Destekli Bir Tasarım Modeli Önerisi; Ankara Kent Merkezi Örnekleme", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Proshansky, H., v.d. (1970) *Environmental Psychology*. New York: Holt Rinehart and Winston.

Schroth, S. (2000) *Image of City and Ideas of Society*. UDG Kevin Lynch Memorial Lecture, Berlin.

Swarzer, M. (2000) "The Contemporary City in Four Movements", *Journal of Urban Design*, Volume 5, Issue 1.

Wansborough, M.; Maggean, A. (2000) "The Role of Urban Design in Cultural Regeneration", *Journal of Urban Design*, Volume 5, Issue 2.

KENT YOKSULLUĞU VE COĞRAFI BİLGİ SİSTEMLERİ

Özge YALÇINER

GİRİŞ

Dünyada her gün 68 bin insan, günde 1 dolardan az bir gelirle geçinmek zorunda olan yoksul bir kitleye katılmaktadır (De Jonge, 1998). Kalkınmakta olan ülkelerin nüfusunun 1.3 milyarı tam anlamıyla yoksulluk içindedir. Bu ülkelerde her yıl çoğu kadın ve çocuk olan 13-18 milyon kişi açlık ve yoksulluktan kaynaklanan ve tedavisi mümkün bulaşıcı hastalıklardan ölmektedir. Yani, dünya yüzünde her saat başı 1.700 insan hayatını kaybetmektedir.

Dünya Bankası tahminlerine göre 33 milyon kentli, dünya kentli nüfusunun %28'i, 1989 yılında yoksul sayılırken 2000 yılında bu değerler iki katına çıkmış ve %57'ye yükselmiştir (Akinyemi, 2001). UNCHS tahminlerine göre 2.2 milyon insan 2000 yılında, plansız alanlarda, elektriksiz ve susuz olarak yaşamaktadır ve yoksulluk, suç ve hastalık onları tehdit etmektedir.

Yoksulluğun bu endişe verici göstergeleri, sadece az kalkınmış Afrika ve Asya ülkeleriyle sınırlı değildir (De Jonge, 1998). Ekonomik olarak kalkınmış ülkelerde, yoksulluk tehlikeli bir şekilde yayılmaktadır. Sanayi ülkelerinde 100 milyondan fazla insan resmi yoksulluk çizgisinin altında yaşamaktadır ve bu ülkelerde 5 milyondan fazla evsiz insan bulunmaktadır. Gelir dağılımı eşitsizliği yoksulluk sorununun temel nedenlerinden birisidir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin boyutlarına işaret eden UNDP başkanının (1996) verdiği bilgiye göre, dünyanın en zengin 358 milyarderi dünyanın %45'inin sahip olduğu kaynağa sahiptir. Bu gerçekten çok düşündürücü bir gerçektir.

Ekonomik büyümeye rağmen kent yoksulluğunun 25 yılda birçok ülkede yaygınlaştığı, Türkiye'nin de bu sürecin dışında kalmadığı saptanmaktadır. Bugün Türkiye'deki standartlara göre yoksulluk çizgisinin altında bulunan insanların oranı, Marmara ve Ege Bölgelerinde %1,4 iken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde %30'dur (Bilgin,1998).

Bu anlamda kent yoksulluğunun bölgesel ve mekansal boyutuna bakıldığında, mekansal ayırımın ve eşitsizliğin pek çok nedeni-sonucu bulunabilir. Ülke politikaları ve ekonomisinden, kent planlamaya, uygun olmayan çevresel koşullardan, kentsel hizmetlerin zayıflığına, fiziksel ve sosyal altyapı yetersizliğinden, suç oranı ve işsizliğe kadar giden bu problemler mekansal olarak incelenilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kentsel yaşam kalitesini ölçmek amacıyla Coğrafi Bilgi Sistemlerinin aracılığıyla mekansal eşitsizlikleri ortaya koymak ve hasar görebilir grupları belirlemektir. Bu bağlamda, ilk önce kent yoksulluğu ve coğrafi bilgi sistemleri anlatılmakta, sonra arasındaki ilişki kurulmakta ve buradan yola çıkarak dünyadaki ve Türkiye'deki çalışmalar örneklenmektedir.

KENT YOKSULLUĞU

Hızla kentleşen ve büyük şehirlerin gitgide geliştiği dünyada, kent yolsuzluğu ve metropoliten alanların yönetimi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için mücadele gerektiren sorunlardır (HABITAT II,1996).

Küresel ve ekonomik yönden yeniden yapılanma süreci, ulusal ekonomileri özellikle büyükşehirlerde yaşayan insanları etkilemektedir. Eşit dağılımdan uzak olarak bu süreçler, kentsel alanlarda dengesiz gelişmeyi ve kutuplaşmayı beraberinde getirmektedir. Kent yaşamına ilişkin başlıca sorunlar da bunlara benzerlik göstermektedir. Pek çok kentin sosyal dokusu gün geçtikçe daha çok parçalanmaya ve katmanlara ayrılmaya başlamıştır.

Küreselleşmenin bazı etkileri olumludur, iletişimdeki yenilikler, hareketlilik ve alışveriş, yeni sosyal aktörleri ortaya çıkarmakta, bazı organizasyonlar sivil toplum örgütleri ve aktif kentliler ön plana çıkmaktadır.

Küreselleşme yeni fırsatlar ortaya çıkarırken kent yoksulluğu konusunda da ciddi riskler taşımaktadır (HABITAT II,1996). Ekonomik anlamda yeniden yapılanmanın etkilerini, finans piyasalarının küreselleşmesini ve yapısal düzenlemeleri göz önüne alarak, bu faktörler işsiz alt sınıfları daha da fakirleştirmekte ve orta sınıfa da tehdit etmektedir. Teknolojik ve organizasyonel devrim üretim süreçlerinin enformelleşmesine ve istikrarsız iş koşullarına neden olmaktadır. Bu bağlamda hükümet stratejileri, kaynakların bilginin ve arzuların nüfusa dengesiz dağıtımını, kamu hizmetlerinin, malların ve kamu mekanlarının azalmazını içermektedir.

Çok uluslu finans piyasaları, ulusal ekonomik yapıya etki etmekte, ulusal ekonomik politikaları kontrol etmek için kamunun karar verme kapasitesinin zayıflatmaktadır. Gelişimin, ekonomik büyümeye verilen önceliğin ve bilim-teknoloji alanını geliştirmenin sonuçları; kentsel aktivitelerin kısıtlanması ve pek çok geleneksel birliklerin dağılmasıdır. Kent yoksulluğunun nedenleri çoktur, tek bir düzeyde sadece ulusal, yerel anlamda aranmamalıdır.

Kent yoksulluğu, bir paradokstur. Yoksul için, görünmez, devam eden ve gün be gün artan bir gerçekliktir. Yoksulluk sadece gelirin çok az olması ya da olmaması değil, temel hizmetlere erişememe, sosyal statünün değersiz hale gelmesi, kent mekanında marjinal durumlar ve yaşam kalitesinde düşüş, adalete, bilgiye, eğitime, karar-verici güce ve vatandaşlığa kısıtlı erişim, güvenliğin kaybı, şiddet ve hasargörebilirlik anlamına gelmektedir (HABITAT II,1996).

Yoksulluğun nasıl tanımlanması gerektiği kolay cevap verilebilecek bir soru değildir. ODTÜ'nün 1999 da yayınladığı bir araştırma kitabında şöyle yazmaktadır, "kent yoksulluğu, nüfusun belli bir kesiminin, çeşitli nedenlerle, değişik dönemlerde tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir yaşam standardı sağlamaya yeterli kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışsal gerekse toplumsal ilişkiler açısından ciddi sorunlara yol açmasıdır".

Bu anlamda iki tür yoksulluk tanımı öne çıkmaktadır; asgari geçim standardını temel alan mutlak yoksulluk tanımı ile toplumdaki gelir dağılımı esasına göre tanımlanan göreceli yoksulluk tanımı. Mutlak yoksulluk tanımı birey esaslı ve bireylerin fiziksel yaşamlarını sürdürebilme hedefi ile sınırlı tutulurken, göreceli yoksulluk kavramı insanların birey olmak yanı sıra toplumsal varlıklar olduklarını dolayısıyla da yoksulluğun, içinde yaşadıkları toplumun gelişmişlik düzeyi ile, diğer bir deyişle o toplumda yaşayan diğer insanların yaşam standartları ile karşılaştırılmasında ısrar eder.

1970li yıllarda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) temel gereksinim kavramı ile mutlak yoksulluk kavramını esnek bir şekilde kullanmaktadır. Buna göre temel gereksinimler şöyle tanımlanmaktadır:

1. Bir ailenin (beslenme, barınma, giyim vb.) özel tüketimi için gerekli minimumlar,
2. İçinde yaşanan topluluk için topluluk tarafından sağlanan toplu tüketim konusu olan gerekli hizmetler (güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, kamu ulaşımı, sağlık, eğitim vb.)
3. Kendilerini etkileyen kararların alınmasına katılma

4. Mutlak düzeydeki temel gereksinimlerin temel haklarının daha geniş bir çerçeve içinde karşılanması
5. İstihdama temel gereksinme stratejisinin hem amaç hem de araç olarak yaklaşılması (Tekeli,2000)

olarak tanımlanmıştır. Bu aynı zamanda yoksulluğun ne olduğunu da tanımlamış olmaktadır.

COĞRAFI BİLGİ SİSTEMLERİ

Coğrafi Bilgi Sistemleri, program, donanım, yardımcı araçlar ve kullanıcılardan oluşur. Bunlar yardımıyla coğrafi olarak referansı olan mekansal veriyi doğal ve yapay çevre içinde yer kaplayan sabit ve dinamik varlıkların yerlerini, konumlarını, mekansal etkileşimlerini ve coğrafi ilişkilerini belirleyerek bu verileri bilgiye çevirir (Parr, 2000).

Haritalandırma, görüntüleme ve analiz etme işlemlerini bilgisayar aracılığıyla kolay hale getiren Coğrafi Bilgi Sistemleri, fiziksel çevre analizlerinin ve sosyal analizleri bir araya getirip sentezleyerek ve tabloları, grafikleri bu haritalara bağlayarak, günümüz bilgi çağında, mühendislerin, şehir plancılarının ve sosyal bilimcilerin kullanacağı yardımcı bir araçtır.

Kısaca CBS adı verilen bu sistemin getirdiği pek çok kolaylık bulunmaktadır ve bunlar mekana, haritaya bağlı çalışan çoğu branşta kullanılmaktadır.

Coğrafi Bilgi Sistemleri, otomasyonu getirir. Görüntülemeye grafik anlatımı zenginleştirir, konulara ve sorgulara bağlı tematik haritalar geliştirir. Bu tematik haritalar analiz edilebilir, sorgulanabilir ve sentezlenerek sonuca ve alternatiflere götürmeye yardımcı olur. Veritabanı desteğiyle tablosal veriler, mekan ile ilişkilendirilir, coğrafi referansı, koordinatı olan bilgiler ortaya çıkar. Çeşitli sınıflamalar yaptırılabilir ve bu bilgilerin anında güncellemesi yapılır. İstatistiksel her türlü formül girilip mekansal analizler yapılır ve karşılaştırılır. Değerler raporlanır. Diğer teknolojilerle örneğin GPS, uzaktan algılama ve internetle uyumu tamdır. Sonuçta istatistiklere, tablolara, grafiklere ve bunlardan hazır raporlar almaya götürür (Kim ve Levine, 1997).

CBS, karar-destek sistemidir, zamandan tasarruf sağlar, kaliteyi, hassasiyeti artırır. Tekrar yapmayı, emek zıyanını önler ve karşılaştırma yapmayı kolaylaştırır.

KENT YOKSULLUĞU VE COĞRAFI BİLGİ SİSTEMLERİ

Coğrafi Bilgi Sistemleri, sözel bilgilerle, coğrafi konumları ilişkilendirerek bu bilgileri harita şeklinde görüntüler (Akinyemi, 2001). Karar-destek aracı olarak, pek çok farklı biçimdeki veriyi dönüştürür ve mekansal bir çerçeveye sokar. Bu anlamda sosyal pek çok parametre verilerek sonuçlarını mekansal olarak görmek mümkündür. Mekansal eşitsizlikler karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilebilir. CBS'nin, kentsel dokuda yoksulluğun mekandan mekana yer değiştirmesini gözlemleyebilecek ve "nerede?", "nasıl?" ve "neden?" sorularına cevap arayabilecek, kuvvetli ve analitik bir potansiyeli vardır. Kentin tümünde yaşam kalitesini artırmak ve kentsel hizmetlerin düzgün ve daha iyi sunulmasını sağlamak için yöneticiler zaman aralıklarıyla kenti gözlemlemek, analiz etmek, daha iyi kararlar ve politikalar üretmek için CBS gibi bilgisayar ve enformasyon teknolojilerine dayalı araçları kullanmaları çok yararlı ve daha hassas olacaktır. Bu anlamda kent yoksulluğu kavramının CBS ile nasıl desteklendiğine örnek olarak dünyadan ve Türkiye'den örnekler takip eden bölümlerde anlatılmaktadır.

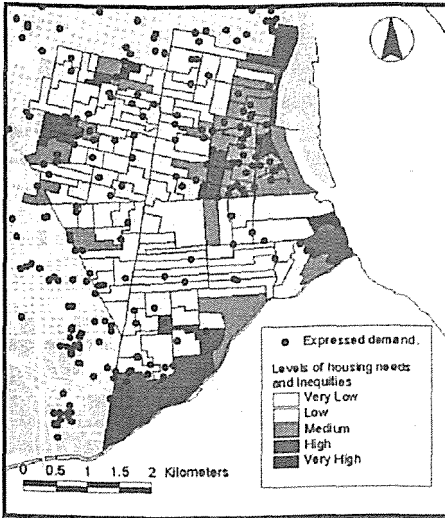
DÜNYADAN ORNEKLER

ROSARIO, ARJANTİN

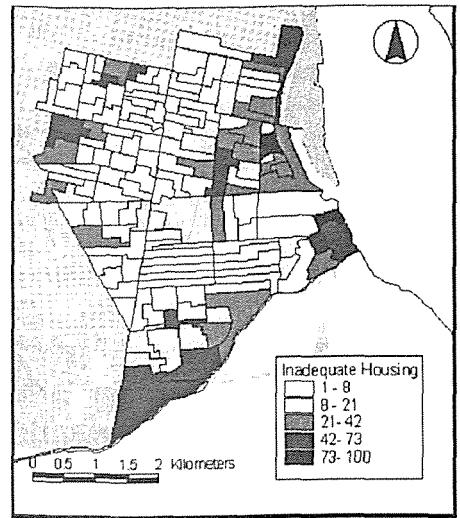
Bu çalışma, Arjantin'in güneyinde, Rosario kentinde mekansal ayrımı, sosyal kutuplaşmayı ve mekansal eşitsizlikleri vb. problemleri tanımlamak, analiz etmek ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ile izlemek amacıyla yapılmıştır (Martinez, 2001).

Rosario kenti, iyi hizmet alamayan, sağlık ve eğitim hizmetleri çok yetersiz olan, konut kalitesi düşük bir alandır. Bu çalışmada özellikle konut alanlarındaki yetersizlikler CBS aracılığıyla ölçülüp analiz edilmiştir.

İlk etapta bazı veriler toplanmıştır. Bunlar şöyledir: hanehalkı büyüklüğü, kalabalık haneler, hanehalkı başına düşen m², konut kalitesi, güvenlik, gecekondu, konut tipi ve konut stoğu. Bu göstergelere göre arazide tespitler yapılmıştır. Daha sonra o bölgede yaşayan insanların Sosyal İşler Departmanına giderek konutlarıyla ilgili sorununu anlatması istenmiştir. Bu ifade edilen taleplerin nerelerden geldiği bir CBS programına girilmiştir ve adres eşleştirmesi yapılmıştır (Şekil 1). Yukarıda sayılan göstergelerle bu ifade edilen talepler çakıştırılmış ve eşit ağırlıklar verilmiştir. Şekil 2'de yetersiz konutlar gruplanmış bir biçimde görülmektedir. En koyu renk en kötü koşullardaki bölgeleri göstermektedir.

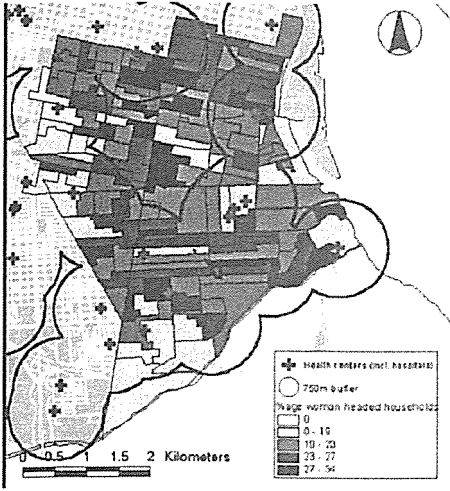

Şekil 1: İfade edilen taleplerin adresleri nokta halinde her bir nokta bir aileyi temsil ediyor ve evlerin kalitesi

Şekil 2: Yetersiz konutların yüzde grupları

Daha sonra sosyal donatılara erişimi ölçmek için sağlık hizmetleri ve anaokullarına erişim ölçüldü. En fazla yürüme mesafesi 750 m (özellikle yaşlılar ve çocuklu anneler için) olarak alındı ve hanehalkı reisi kadın olan yüzde haritasıyla çakıştırıldı. Aşağıdaki harita şunu göstermektedir: genelde kadın ve çocukların fazla yaşadığı bölgelerde anaokullarına ve sağlık hizmetlerine erişim çok ama çok zayıftır (Şekil 3).

Şekil 3: Sağlık tesislerine erişim

Rosario kenti CBS çalışmasının sonuçları:

Rosario kentinde dört bölgenin mekansal eşitsizlikleri göz önüne serilmiştir. Bu bölgeleme orta, yüksek ve çok yüksek olmak üzere derecelendirilmiştir. Bu bölgelerde evlerin iç ve dış koşulları çok kötüdür. Bölgede suç oranı yüksektir. Sağlık ve okul öncesi hizmetlere erişim çok zayıftır. Bu karşılaştırmaları yapabilmek için kullanılan CBS, etkili bir araç olmuştur. CBS kullanımı ve sosyal parametreleri tanımlamak, değişik alanları karşılaştırmak, kentsel yoksulluğa, düşük yaşam kalitesine dikkati çekmiştir. Bu ve bunun gibi çalışmalar en dezavantajlı bölgelere uygulanarak etkili sağlıklaştırma politikaları üretilebilir.

CARABAYLLO, PERU

Bu çalışmanın amacı, Peru'nun başkenti Lima'nın kuzeyine düşen Carabayllo bölgesinde, nüfus istatistiklerini kullanarak, yoksulluğun en üst düzeye çıktığı alanlar ve kentsel gerilimin arttığı alanları ortaya koymaktır. Bunu yaparken mekansal bilgi teknolojilerini ve verilerini kullanmak, analiz etmek ve nüfusa bağlı çevresel faktörleri izlemek hedeflenmiştir (Crouse ve Peters, 2002)

Bireyin yaşam standardının ölçülmesi ve parasal eşiklerle özdeşleştirilen yoksulluk kavramının başka ve çok önemli ölçütleri bulunmaktadır. Eğitim, sağlık birimlerine erişim, su, elektrik ve iletişim hizmetleri sadece bireysel gelirle ölçülemez. Çevresel ve kentsel yoksulluk, kentsel kalitenin düşmesi, bu hizmetlerin olmayışı veya çok az oluşundan kaynaklanır.

Bu çalışmadaki örnek alan Carabayllo'nun nüfusu yaklaşık 150.000'dir. Genelde geniş ailelerin yaşadığı, eğitimsiz kesimin fazla olduğu, göçmenlerin bulunduğu bir yerdir, kent yoksulluğu yaygındır. Bu çalışmada adalar bazında nüfuslar bulunup, sonra oturanların temel hizmetleri ve fizik-

Düzye 1: Yüksek oranda altyapı ve donatı yoksulluğu, yüksek oranda bireysel yoksulluk
Düzye 2: Yüksek oranda altyapı ve donatı yoksulluğu, düşük oranda bireysel yoksulluk
Düzye 3: Düşük oranda altyapı ve donatı yoksulluğu, yüksek oranda bireysel yoksulluk
Düzye 4: Düşük oranda altyapı ve donatı yoksulluğu, düşük oranda bireysel yoksulluk

	Yüksek Oranda Altyapı ve Donatı Yoksulluğu	Düşük Oranda Altyapı ve Donatı Yoksulluğu
Yüksek Oranda Bireysel Yoksulluk	Düzye 1 Olası Çok Yüksek Oranda Yoksulluk	Düzye 2 Sosyal Yardım İhtiyacı
Düşük Oranda Bireysel Yoksulluk	Düzye 3 Altyapı ve Donatı Yardımı İhtiyacı	Düzye 4 Az Yardım veya Yardıma İhtiyacı Yok

sel karakteristikleri incelenmiştir. Bu nüfusun işlevsel karakteristiği de (okuma-yazma gibi) göz önüne alınmıştır. Buna göre dört ayrı düzey saptanmıştır:

CBS içi sayısal haritalar ve nüfus veritabanları oluşturulmuştur. Haritalarda adalar, bölgeler ve semtler bulunmaktadır. Veritabanı bilgilerinde adada yaşayan nüfus ve kişilere ait bilgiler yer almaktadır.

Gelişmeyi belirleyici bir takım parametreler belirlenmiştir. Örneğin telefon sahipliği, tuvalet ve hijyen, içme suyu, elektrik, yetersiz inşaat kalitesi, okula başlamamış çocuk sayısı, kalabalık hane, işsizlik gibi. Her bir parametre ayrı ayrı katmanlarda haritalanmıştır. Sonra bireysel altyapı ve donanımsal parametreler yeni bir kolonda toplanmış, sonra hanehalkına ait özelliklerin olduğu parametreler bir kolonda toplanmış, son olarak tümü bir araya getirilmiştir.

Poverty Distribution

Şekil 4: Tanımlanan düzeylere göre kent yoksulluğu dağılımı

Her çok fazla değilken Düzey 2 ve 3 yoksulluğu daha fazla görülmektedir. Sonuç olarak CBS yardımıyla pek çok verinin üst üste konulmasıyla çıkan ürün ve ürünler sayesinde yöneticilere karar verme aşamasında büyük bir avantaj olmuştur.

Altyapı ve donatı analizinde boru hattıyla gelen temiz içme suyu bulunmayan haneler belirlenmiştir. Kanalizasyon şebekesine bağlı olmayan, elektriği bulunmayan ve telefon hizmetinden yararlanamayan evler çıkarılmıştır.

Hanehalkı yoksulluğunu ölçmek için işsizlik, okula gitmeyen çocuk sayısı, gecekonuda yaşayan nüfus ve kalabalık ailelere bakılmıştır. İnşaat kalitesi çok zayıf olan evler, çocuklu ve çocuğu okula başlamamış aileler, işsizler ve evin m² sine göre çok kalabalık olan haneler çıkarılmıştır.

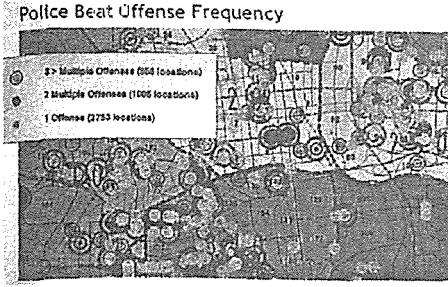
Kent yoksulluğunun fazla olduğu alanlar mekansal anlamda böylece bulunmuştur. Şekil 4 de görüldüğü üzere Düzey 1 yoksulluğu görülen bölge

AMERİKAN EYALETLERİNDE SUÇ ANALİZLERİ: JUVENILE, WINSTON-SALEM

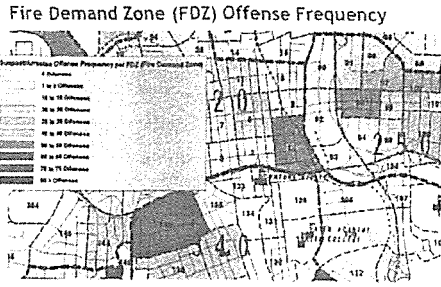
Amerika'da işlenen suçların haritalanması artık klasik kağıt haritanın üzerine suç bilgilerinin rapiyelenmesi değil CBS ortamında esnek ve rahat bir şekilde yapılabilmektedir (ESRI Map Book, Getis vd.). İşlenen suçların mekansal boyutunu görmek ve nerelerde yoğunlaştığını saptamak için CBS önemli bir araçtır.

Kuzey Carolina eyaletinin Winston-salem kentinde, Juvenile bölgesinde işlenen suçların haritalanması Winston-Salem polis teşkilatınca CBS ile yapılmıştır. Suçların işlendiği ve polisin müdahale ettiği noktalar frekans-sıklık haritaları şeklinde çıkarılmıştır. Yangın bölgelerindeki olaylar gruplandırılmıştır. Juvenile bölgesindeki konut hırsızlığı, esrar kaçakçılığı, soygun ve araba hırsızlığı suçlarının konumları haritada belirlenmiştir. Okulların çevresine 1 mil tampon bölgeler atılarak suçların dağılımıyla karşılaştırılmıştır (Şekil 5).

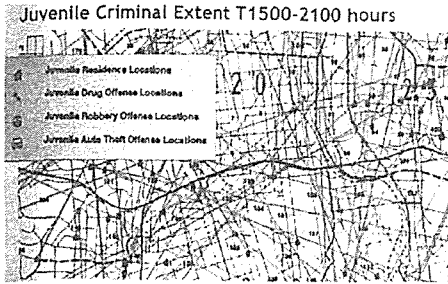
Sonuçlara bakıldığında bu bölgede her türlü suç oranı yüksektir ve suç işleniş ve tutuklanmış olan suçluların profiline bakıldığında yoksulluğun suçu nasıl tetikleyip gerilimi arttırdığına şahit olunmuştur.

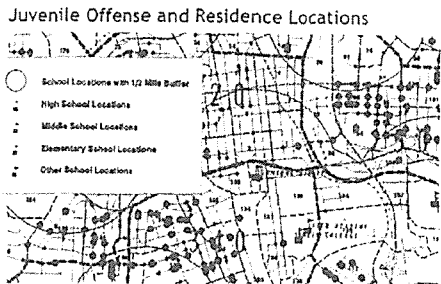
Polisin müdahale ettiği olayların konumları

Yangın bölgeleri içine düşen vukuatlar

Suçların türlerine göre dağılım

Okulların tampon bölgeleri ve suçların dağılımı

Şekil 5: Juvenile'de Suç Dağılımı Haritaları

TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER

UNICEF-DİE CBS PROJESİ

Türkiye'deki yaşam kalitesini ölçmek amacıyla Devlet İstatistik Enstitüsü ve UNICEF 2000 yılında ortak bir çalışma yapmış ve sonunda Coğrafi Bilgi Sistemlerini kullanarak Bölgesel Bilgi Sistemi Haritaları oluşturmuştur (DİE-UNICEF, 2000). 1990 yılında T.C. Hükümeti Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi imzalamıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 150'yi aşkın ülke, son on yıl içinde yaşam kalitesini iyileştirmek ve çocuk haklarını desteklemek yönünde önemli kazanımlara işaret etmektedir: daha iyi sağlık ve beslenme, okula devam vb. Ancak Türkiye'de kaydedilen ilerlemelere rağmen, farklı iller ve bölgeler arasındaki mekansal eşitsizlikler sürmektedir.

Bu anlamda 24 adet yaşam kalitesi göstergesine dayanarak bölgelerdeki nüfusun özellikle kadınların ve çocukların durumu anlatılmaktadır. Göstergeler üç düzeyde sınıflandırılmıştır: İyi Gelişme- Ulusal ortalamaların üstündeki bölgeler olup daha az sayıda insanın etkilendiği yerler, Orta Gelişme- Ulusal ortalamasının içinde kalan bölgeler olup çok fazla olmasa da belli bir sayıda insanın probleminden etkilendiği bölgeler, Yavaş Gelişme- Ulusal ortalamasının altında kalan bölgeler, probleminden etkilenen insan sayısının daha fazla olduğu yerlerdir.

Türkiye'nin illeri 14 alt bölgeye ayrılmıştır. İlk önce 5 bölgeye ayrılmış, batı, güney, iç, kuzey ve doğu olmak üzere, sonra da alt bölgelere ayrılmıştır.

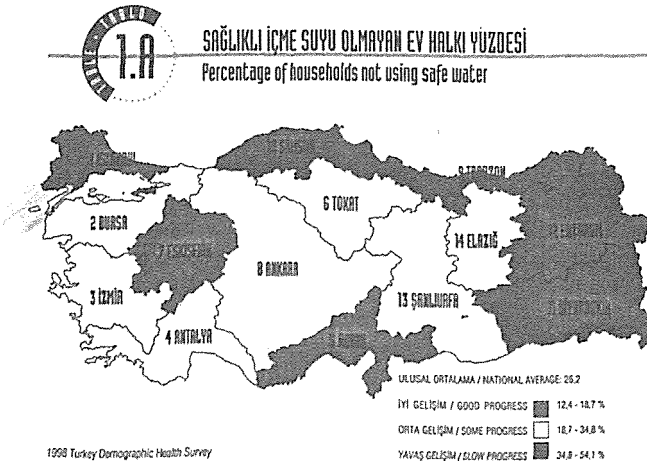
Bu çalışmada sayıca çok 25 göstergeden örnek olarak 6 gösterge seçilmiştir. Çalışmadaki yüzdelere kesin rakamlardan hesaplanmış olup tüm kesin rakamlar 1997 Nüfus sayımına göre alınmıştır (DİE-UNICEF, 2000).

Göstergelerden ilki yoksulluk sınırının altında yaşayan ev halkı yüzdesidir (Şekil 6). Resmi bir tanım olmasa da DPT, yeterli beslenebilmek için günde 3500 kalorinin alınması gerektiğini belirtmiştir. Bunun %70'ine ulaşmayan hanhalkları yoksul sayılmıştır. Türkiye nüfusunun %14,2 si dir. 1997 yılında kişi başına GSMH rakamları kullanılmış ve 14 bölgeye uyarlanmıştır. Buna göre sırayla Erzurum, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Elazığ bölgeleri sınırın altında çıkmıştır.

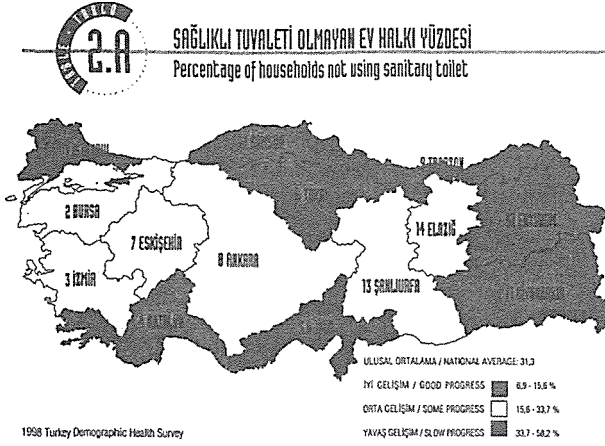
Şekil 6: Bölgelere göre yoksulluk sınırının altında yaşayan ev halkı yüzdesi

İkinci gösterge sağlıklı içme suyu olmayan ev halkı yüzdesidir. Şekil 7'ye göre aşağıdaki bölgelerin sağlıklı bir kaynaktan alınmış içme suyu bulunmamaktadır. Sırasıyla Erzurum, Trabzon, Samsun ve Diyarbakır bölgeleri.

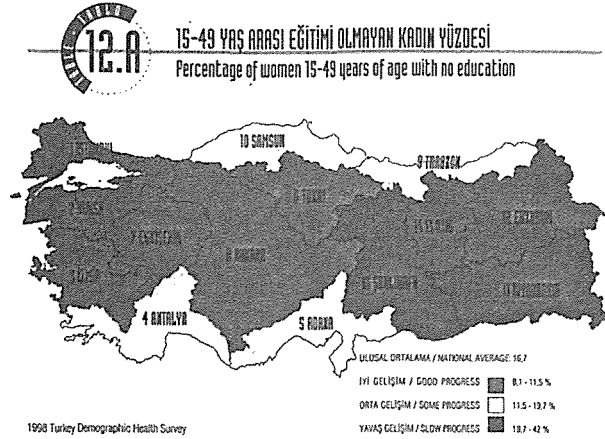
Şekil 7: Bölgelere göre temiz içme suyu olmayan ev halkı yüzdesi

Üçüncü gösterge sağlıklı tuvaleti bulunmayan ev halkı yüzdesini belirtmektedir. Şekil 8 'e göre özel ya da ortak, su içeren tuvaletleri bulunmayan bölgeler şunlardır: Sırasıyla Şanlıurfa, Tokat, Diyarbakır bölgeleri.

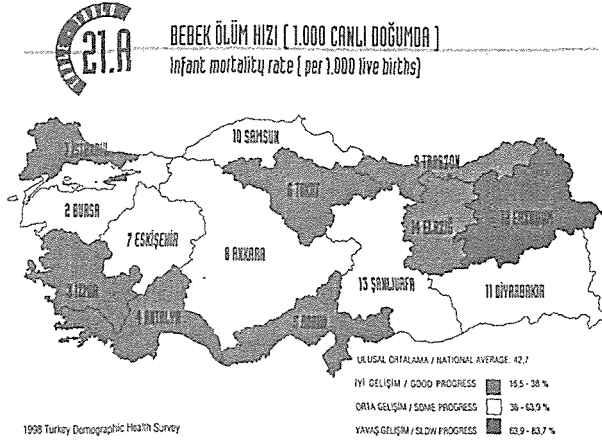
Şekil 8: Bölgelere göre sağlıklı tuvaleti olmayan ev halkı yüzdesi

Dördüncü gösterge 15-49 yaş arası eğitimi olmayan kadın yüzdesini irdelemektedir. Sırasıyla Diyarbakır, Erzurum, Şanlıurfa ve Elazığ bölgelerinde bu oran çok düşüktür (Şekil 9).

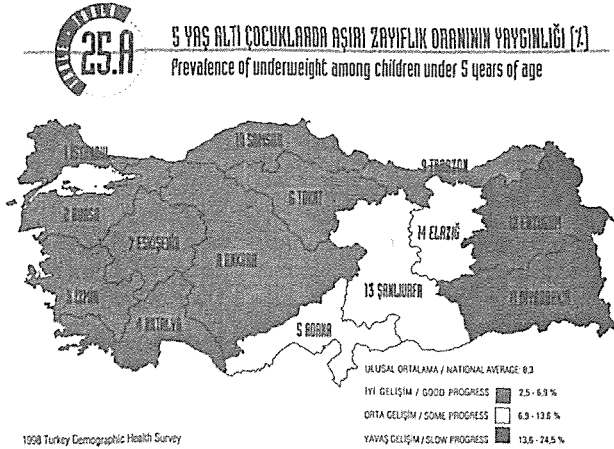
Şekil 9: Bölgelere göre 15-49 yaş arası eğitimi olmayan kadın yüzdesi

Beşinci gösterge olarak 1000 canlı doğumdaki ölümler incelendiğinde şu bölgelerde sonuç kötüdür: Sırasıyla Erzurum, Diyarbakır, Samsun ve Şanlıurfa bölgeleri (Şekil 10).

Şekil 10: Bölgelere göre 1000 canlı doğumdaki bebek ölümü yüzdesi

Altıncı ve son örnek gösterge 5 yaş altı çocuklarda aşırı zayıflık oranının yüzde olarak yaygınlığını incelemektedir. Yaşına göre kilosu, referans nüfusun ortancasından -2 standart sapma düşük olan çocuklar düşük kilolu kabul edilirler. Dünya Sağlık Örgütü'nün kabul ettiği uluslararası bir referans nüfusla karşılaştırıldığında sırasıyla Erzurum, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Adana bölgelerinde durum olumsuzdur (Şekil 11).

Şekil 11: Bölgelere göre 5 yaş altı çocuklarda aşırı zayıflık yüzdesi

Haritalardan çıkan sonuç, şimdi başarılması gereken temel hizmet sunumlarını kırmızı bölgelerde yoğunlaştırıp farklılıkları azaltarak, orta gelişme düzeyindeki bölgelerin performanslarını artırarak, aynı zamanda iyi performans gösteren bölgelerin kazanımlarının korunmasına yardımcı olarak herkes için kaliteli bir yaşam garanti edebilmektir. Bu mekansal eşitsizlikleri görsel anlamda sunmak ve bölgeler arası farkları ortaya koymak anlamında yardımcı araç olarak kullanılan CBS'den Türkiye boyutunda yararlanılması bu örnek çalışmadan da anlaşılacağı üzere başarılıdır.

PENDİK, İSTANBUL

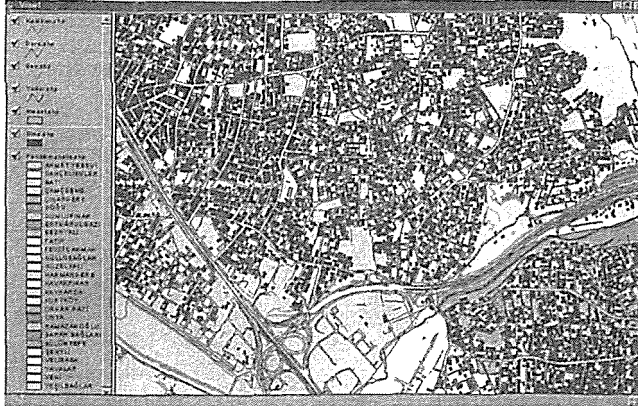
Pendik ilçesi, İstanbul'un bir banliyösü olarak, eski bir geçmişe sahiptir. 29 mahalleden oluşur ve İstanbul'un doğusunda yer alır. İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapısı olan Pendik'in bugünkü nüfusu yaklaşık 400.000'dir (Pendik Belediyesi, 2000). Hızlı nüfus artışına ve sanayi bölgesinin burada yoğun olması sebebiyle göçe maruz kaldığı için 1990'lara kadar düzenli bir yerleşime kavuşmadı. 1990'lardan sonra yapılan toplu konut projeleriyle belli adımlar atıldı. İlçede büyük bir sanayi alanı ve önemli firmaların tesisleri yer almakta, bunların çevresinde gecekondu bölgeleri göze çarpmaktadır. E-5 karayolu yerleşmenin tam ortasından geçmektedir. İstanbul'un 2. havaalanı burada yer almaktadır. Sahil bandı uzundur, sanayi tesisleri ve tersane faaliyetleri sahili kaplamaktadır.

Diğer taraftan, sosyal anlamda Pendik, Balkan göçmenlerini barındırdığı gibi, iç göçün de yoğun görüldüğü gecekondu bölgelerini içermektedir. Erder'e göre (1997) Pendik'te iki sosyal tabaka göze çarpmaktadır, E-5 üstü ve E-5 altı olarak adlandırılmıştır. E-5'in altında, deniz kıyısında yer alan orta sınıf apartmanları, eğlence yerleri, lokantalar ve alışveriş merkezleri, E-5'in üstünde ise yolu, suyu, kanalizasyonu olmayan, kentsel eşitsizliklerin ve çelişkilerin gözlenebileceği mahalleler bulunmaktadır. Bu alanlar kimilerinin "varoş" olarak adlandırdıkları enformel konut alanlarıdır. Bu noktalarda yaşayan değişik etnik grupların dinsel, mezhepsel bir takım çatışmalara girdikleri ve kentsel gerilimi attırdıkları bilinmektedir (Erder, 1997).

PENDİK VE CBS

Pendik ilçesinde Coğrafi Bilgi Sistemi çalışmaları Yalçiner (2002) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada kentin envanteri CBS ortamında oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda yapılar ve yaşayanlar hakkındaki bilgiler mekansal ve mekansal olmayan veriler halinde sisteme girilmiş, tematik haritalar şeklinde hazırlanmış ve sorgulanmıştır. Uzaktan algılama teknolojilerinden, hava fotoğraflarından da yararlanılmıştır.

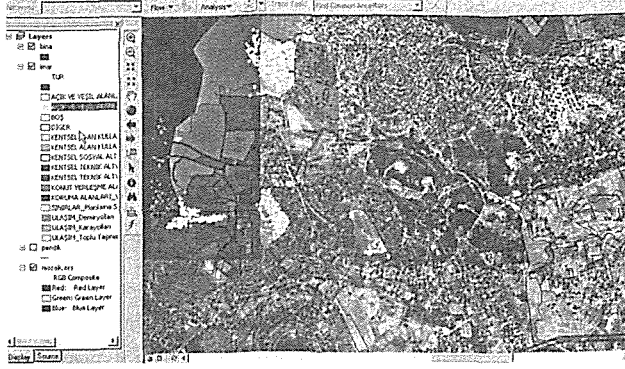
Veritabanı kurulmuştur ve içinde 45 adet tablo bulunmaktadır. Burada binalarla ilgili kullanımı, kat adedi, yapı tarzı, bina kalitesi, daire sayısı gibi bilgiler girilmiştir. Mahalleler ile ilgili olarak ta nüfus ve donatı bilgileri veritabanına eklenmiştir.

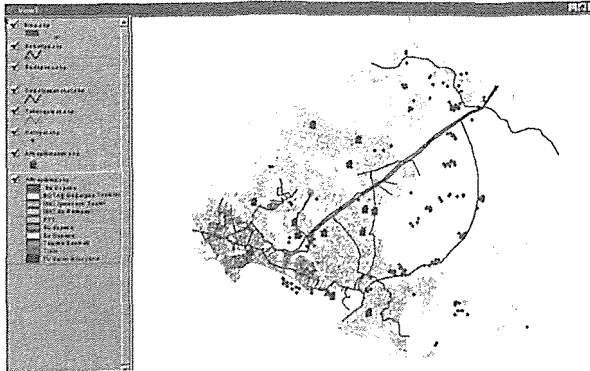
Şekil 12: Pendik'teki yapı ve inşaat dokusu

Şekil 13: Yol dokusu

Şekil 14: Planlanmış yeşil alanların üzerindeki enformel konutlar

Şekil 15: Altyapı durumu

Şekil 16: Mahallelere göre sağlık ocaklarının durumu

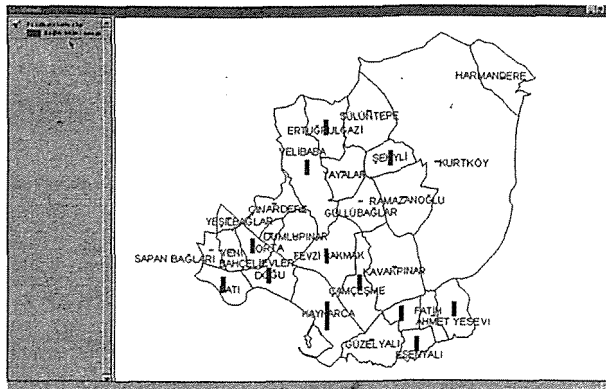
Toplanan bilgilerle oluşturulan tematik haritalar CBS'nin üstün görüntüleme teknikleriyle analiz edilmiştir. Kentsel dokuya bakılacak olunursa (Şekil 12) Pendik'te 45.000 adet yapı ve 2000 yılı itibarıyla 5000 inşaat bulunmaktadır. Kentsel yoğunluğun fazlalığı ve dokunun karmaşıklığı, kentin plansızlığı hemen göze çarpmaktadır. Yol dokusuna bakıldığında çıkmaz sokakların fazlalığı ve ulaşımındaki kaotik yapı dikkati çekmektedir. Gecekondu inşa edildikten sonra önüne yol açılması sonucu böylesine büyük bir alanda bu tip bir yol ağı ortaya çıkmıştır (Şekil 13).

Konut dokusu incelendiğinde özellikle E-5 üstündeki alanda sıkışık enformel konut alanları görülmektedir (Şekil 14).

Son imar planı ile güncel hava fotoğrafları CBS programı tarafından çakıştırıldığında planlanan yeşil alan ve parkların üstünde yer alan enformel konutları görmek mümkündür (Şekil 14).

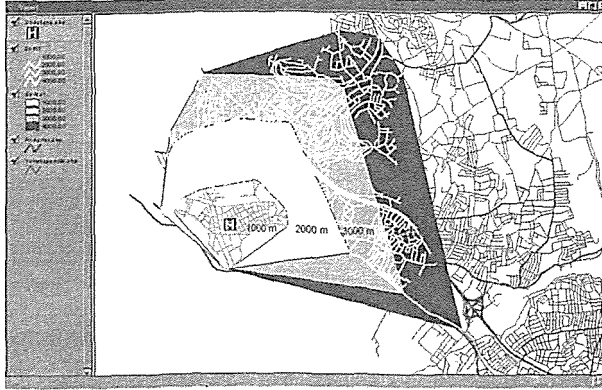
Altyapı faaliyetleri incelendiğinde şehrin E-5 altı diye tanımlandığı sahil kesiminde doğalgaz, kanalizasyon ve içme suyu hatları tamamlanmış iken E-5 üstünde bu altyapı çok eksiktir (Şekil 15).

Bugün Türkiye'deki pek çok ilden nüfusça büyük olan kentte sağlık hizmetlerine bakıldığında mahallelerdeki sağlık ocakları yetersizdir (Şekil 16). Pendik Devlet Hastanesi'nin 50 adet yatağı bulunmaktadır. Bu sağlık bilgileri, uzman hekim ve pratisyen sayıları, donanım, ekipman, hasta istatistikleri CBS den sorgulanmaktadır. Bu sorgularda Pendik Devlet Hastanesi çok yetersiz çıkmıştır.

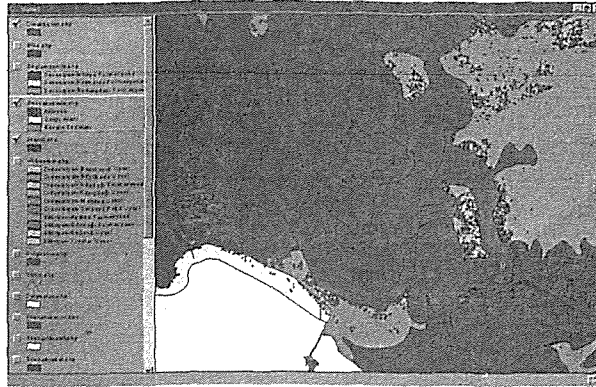
Şekil 16: Mahallelere göre sağlık ocaklarının durumu

CBS'nin hizmet alanı analizleri yapılarak çevresindeki yol ağı göz önüne alındı ve hastaneye 1-2-3 ve 4 km uzaklıkta alanlar çıkarıldı. Şu gerçek bilinmektedir ki ambulansın erişme zamanı, uzaklığa ve yol ağının yapısına göre uzamaktadır (Şekil 17).

Şekil 17: Pendik Devlet Hastanesi hizmet alanı analizi

Ayrıca enformel konut alanları jeolojik analizlerle karşılaştırıldığında dolgu alanda, alüvyal tabanlı gevşek zeminlerde yaşayan nüfusun fazla olduğu görülmüştür (Şekil 18).

Şekil 18: Gevşek zemindeki enformel konut alanları

İstanbul'da, Türkiye'nin en büyük metropoliten kentinde, Pendik ilçesinde CBS aracılığıyla ölçülen kentsel yaşam kalitesi ve mekansal eşitsizlikler anlatılan çalışmada göz önüne serilmiştir.

SONUÇLAR

Sonuç olarak bu bildirdiden çıkan ana mesajlar şunlardır:

I. "Kim yoksuldur ve nerelerde bulunur?" sorularına yanıt aramakta CBS nin katkıları açıktır. Yoksulluk ölçütleri mekansal ve coğrafi konum açısından irelemeye çalışılmıştır.

II. Hanehalkından konuta, konuttan mahalleye, ilçeye, bölgeye ve hatta tüm ülkeye kadar her düzeyde ve her ölçekte mekansal eşitsizlikleri ortaya koymak, görüntülemek, naliz etmek ve karşılaştırmak CBS ile mümkündür.

- III. Kentsel hizmetlerin yeterliliğini ve nüfusla bağıntısını kolayca analiz etmek pek çok örnekle anlatılmıştır.
- IV. Yıllara göre enformel konut alanlarının değişimini, kentsel altyapı ve donatı alanlarını CBS ve uzaktan algılama teknikleriyle ortaya çıkarmak, aynı ortamda görmek ve yorumlamak çok kolaydır.
- V. İnsanlarla mekanları, gruplarla mahalleyi, nüfus ile kenti ilişki olarak incelemek hassas araştırmalara, doğru politikalara götürür.
- VI. Sosyal donatıların etki alanlarını CBS ile görmek mümkündür.
- VII. Kentsel gerilim ve suç gibi sosyolojik olayları mekanla ilişkilendirerek bu olayların vuku bulunduğu alanları ve noktaları görüntülemek, rapor etmek CBS ile kolaydır.
- VIII. Yaşanabilirlikle ilgili pek çok gösterge, pek çok arametre, pek çok katman üst üste konularak analizlerden bir senteze gitmek, puanlamalar yaparak, ağırlıklar vererek en iyi-en kötü değerlendirmeleri yapmak CBS nin önemli avantajlarından.
- IX. HABİTAT II de CBS nin daha etkili kent planlama yaklaşımlarında yardımcı olabilecek araçlardan biri olduğu ve sürdürülebilir yerleşimler için belediyelerin ve diğer yöneticilerin karar verme sürecinde coğrafi teknoloji araçlarını kullanmasının çok etkili ve verimli sonuçlar vereceği belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akiyemi, F.O. (2001) "A GIS Design for Urban Poverty Management", *International Conference on Spatial Information for Sustainable Development*, Nairobi, Kenya, 2-5 October 2001, http://www.ddl.org/figtree/pub/proceedings/nairobi/akiyemi_TS14_4.pdf, 16.10.2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.)
- Bilgin, A. (1998) *Sivil Toplum Kuruluşları Diyaloğu*, Boyut kitapları Yoksulluk Araştırma Dizisi 10, İstanbul
- Crouse, D.I. ve Peters, P.A. "Identifying Areas of Poverty and Environmental Stress with The Use of Socio-Economic Statistics: a Preliminary Analysis of Carabayllo, Peru", (<http://home.golden.net/~dlcrouse/GISDE-CO.pdf>, 16.10.2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.)
- De Jonge, P.H. (1998) *Sivil Toplum kuruluşları Diyaloğu*, Boyut kitapları Yoksulluk Araştırma Dizisi 10, İstanbul
- DİE-UNICEF Kaliteli Yaşam Göstergeleri ve CBS Haritaları, <http://www.die.gov.tr/CIN/got-unicef/progress/gis.html>, 16.10.2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.)
- Erder, S. (1997) *Kentsel Gerilim*. Ankara: Um:Ag Yayınları.
- ESRI Map Book (2000) *Applications of Geographic Information Systems* p.31 Getis vd. Crime Analysis
- HABİTAT II (1996) *Urban Poverty: A World Challenge* Recife International Meeting on Urban Poverty, Recife, Brazil, 17-21 March 1996.
- Kim, K. ve Levine, N. (1997) "Using GIS to Improve Highway Safety", *Computers, Environment and Urban Systems*, Vol.20 No:4/5 pp.289-302.
- Martinez, A.J. (2001) "The Use of GIS to Measure Spatial Inequalities Within Cities: Case Study in the Southern District of Rosario, Argentina" 37th International ISOCARP Congress, September 2001, Utrecht, Netherlands http://www.isl-projekte.unikarlsruhe.de/isocarp_content/cases/cs01_5464/presentation_martinez.htm, (09.10.2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.)
- ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı 1999 Yılı Stüdyo Çalışması "Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara Örneği"

Parr, D.M. (2000) *GIS Glossary of Terms*, Quick Study, URISA, Illinois, USA (<http://www.urisa.org>)

Tekeli, İ. (2000) "Kent yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_yoksulluk_bolgese1.php, 16.10.2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.)

Yalçiner, Ö. (2002) "Urban Information Systems for Earthquake-Resistant Cities: A Case Study on Pendik, İstanbul" basılmamış master tezi, GGIT, Fen Bilimleri Enstitüsü, ODTÜ, Ankara.

İSTANBUL'DA "AYRICALIKLI" KONUT ALANLARI VE YOKSULLUĞA KENTSEL KAYNAK TRANSFERLERİ ÇERÇEVESİNDEN BİR BAKIŞ:

Bahçeşehir, Kemer Country, Acarkent, Beykoz Konakları

Hatice KURTULUŞ

GİRİŞ

Türkiye'nin 1980'li yıllarla birlikte, yeniden yapılanan dünya kapitalizmiyle organik bağlar kurabilecek ekonomi politikalarını uygulamaya koyması, kentler ve metropoliten alanlarında önemli bir dizi dönüşüm ve yeni oluşumu beraberinde getirmiştir.

Kent araştırmacıları da, kaçınılmaz olarak, kentlerde meydana gelen bu dönüşümleri ve yeni yapılanmaları küreselleşme jargonu içinde, yoksullaşma, kentsel yoksulluk ve kent yoksulluğu gibi retorikler yardımıyla anlama ve açıklama çabasına girmişlerdir. Araştırmalar, çoklukla kent yoksulluğu, küresel kent tartışmaları, yeni sanayileşme odakları ve dinamikleri ile yerel yönetim reformlarının da katkısı ile yaratılan yeni rantlar ve konut üretimi ve politikaları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu araştırmalar çerçevesinde, işgal ya da kaçak olarak adlandırılan yerleşimlerle yoksulluk arasında kurulan ilişki, inandırıcılık bakımından, yeni zenginlik biçimleriyle yeni kentsel yerleşimler arasında aynı ölçüde kurulamamıştır. Bu alanda az sayıda araştırma olmasının nedeni, kent araştırmacılarının bu alanı görmemesi değil, alanın muğlaklığı ve bu alanlarda araştırma yapmanın güçlüğü ile bağlantılıdır. Oysa kent yoksulluğu olarak kavramsallaştırılan olgunun kendisi organik olarak bir başka olguyla, yeni kent zenginleri/ zenginliği ile bağlantılıdır. Bu bağlantının temelinde ise, sınırlı kentsel kaynakların belli bir irade aracılığı ve belli operasyonlar yoluyla belli kesimlere aktarılması bulunmaktadır.

Bu bildiride, İstanbul Metropoliten alanı içinde, 1980'li yıllarla birlikte başlayan ve giderek netlik kazanan görüntüleriyle, kendilerini "ayrıcılık" olarak tanımlayan yerleşim biçimleri, bu kaynak aktarımıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan mekansal ayrışma örnekleri olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede, 1980 sonrası, kentin yoksullaşmasına karşın zenginleşen farklı kesimler ve onların talep ettikleri yeni konut ve yaşam çevresi ile bu konutları üreten sermaye kesimi arasındaki "kan bağı" dikkate alınarak, İstanbul'un 4 farklı, "yeni" ve "ayrıcılık" yerleşim alanı olan *Bahçeşehir, Kemer Country, Acarkent ve Beykoz Konakları* yükselen sınıflar ile kentsel kaynakların transferi bağlamında betimlenmeye çalışılacaktır.

KENTSEL ALANA AKTARILAN KAYNAKLARA TEORİK BİR BAKIŞ

İstanbul metropoliten alanında 1980'li yıllarla birlikte yeni bir birikim modeli ve gelişme çizgisini yansıtan bir yapılanma süreci başladı. Bu süreç, dünya kapitalizminin 1970'li yıllarla birlikte girdiği aşırı birikim krizi ve yeniden yapılanma süreciyle doğrudan bağlantılar içermekteydi.

Bu yazının sınırları nedeniyle burada ayrıntısına girilmeyecek olan bu yeniden yapılanma sürecinin gerektirdiği yeni işbölümü çerçevesinde, geç kapitalistleşen ülkeler, değişen rolleri ile bağlantılı olarak "yeni" bir yapılanma sürecine girdiler. Bu yapılanma, geç kapitalistleşen pek çok Asya ve

Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'nin ekonomi politikalarında radikal dönüşümler ve uygulamalarla gerçekleşirken, uzun yıllar süren ithal ikameci kalkınma politikaları yerini dışa açık büyüme/kalkınma stratejisi olarak ifade edilen ve piyasaların serbestleşmesiyle hayat bulacak olan yeni-liberal ekonomi politikalarına bırakmaya başladı.

Erken kapitalistleşmiş ülkelerdeki üretim süreçlerinin yeniden yapılanması, bir yandan yeni mekansal farklılaşmalar yaratırken, diğer yandan da kentin bizatihi kendisinin bir sermaye birikim aracı olarak yeniden üretilmesine olanak sağlıyordu¹. Bir başka deyişle kentlerin ve metropoliten alanlarının, sadece sermaye birikimi sürecini taşıyıcıları değil, aynı zamanda süreci oluşturan aktörler konumunda olmaları daha görünür hale geliyor ve kent toprağının ve üzerindeki yapıların ve hizmetlerin meta olarak sahip oldukları değişim değerinin kapitalizmin varlığını sürdürdürebilmesinde oynadığı kritik rol daha açık hale geliyordu. (Lefebvre, 1991; Harvey, 1985).

Kent içindeki ya da çevresindeki eski ya da çöküntü alanlarının, sermaye müdahaleleriyle, sahip oldukları işlevlerin ve rollerin değiştirilmesiyle yeniden değerlendirilmeleri de kentin, kapitalizmin kendisini yansıttığı bir alan olmasının ötesinde, kapitalizmi var eden aktörlerden biri olarak ele alınmasını zorunlu kılıyordu. Bu yeniden değer kazanmanın çarpıcı örneklerini, çöküntü halindeki eski kentsel alanların, aktarılan sermayeyle yeni fonksiyonlar kazanmaları ve yeni bir sınıfın tüketimine sunulmalarıdır. Soylulaştırma (gentrification) olarak kavramsallaştırılan bu yeniden canlandırma, "yeni" tüketim nesnesine dönüştürme sürecinin talep yanını, daha çok kentsel orta ve üst orta sınıfların kentin merkez mahallelerde yaşama gereksinimi oluşturmaktadır. Arz yanını ise, kent merkezlerinde artan rantların sermayeyi kent dışı alanlara yatırım yapmaya itmesiyle oluşan rant farklarının (rent gap) yarattığı yeni yatırım olanakları oluşturmaktadır (Smith, 1991).

Türkiye'nin en geniş metropoliten alanına sahip kenti olan İstanbul, uluslararası alanda gezinebilen olanağı, küreselleşme süreçleriyle daha da serbestleşmiş olan, aşırı birikmiş sermayenin çekim alanına giren kentlerden biri oldu. Küresel kent tartışmaları ve İstanbul'u bir küresel kent adayı olarak betimleme çabaları bu sürecin retoriklerini oluşturdu. Bir kenti, küresel kent haline getirecek yatırımların önünün açılması söylemi ile yeni kentsel politikaları uygulamaya koyan yerel yönetimler, bu retorik içinde hareket ediyordu. Bu retorik İstanbul'un dünya piyasasında satışa sunulması önerilerini de barındıran akademik yaklaşımlardan da beslenmekteydi. (Keyder, 1994; Keyder ve Öncü, 1993; Çubuk, 1994). Hiç kuşku yok ki, bu yaklaşımlar meşruiyetlerini bunun yeni bir kalkınma stratejisi, bir sermaye birikim potansiyeli olarak görülmesinden almaktaydı.

Ancak, İstanbul'un uluslararası sermaye için bir çekim merkezi olması hesabına dayalı bu gelişme planı, İstanbul'un tarihsel-mekansal birikimi (ya da olumsuzluklarını) ve belli sermaye gruplarının yerel ve merkezi siyasi otorite ile girdikleri kayırmacı (clientalist) ilişkilerin çeşitliliğini ve etkinliğini yeterince hesaba katmadı ya da katamadı.

Türkiye'de, kentsel gelişme sektörünü ulusal ve uluslararası sermaye için cazip hale getirecek politikaların uygulamaya konulması, bu alana aktarılan kaynaklarda 1980 öncesine kıyaslanamayacak büyüklükte artışlarla paralellik göstermekteydi. Kentsel alana aktarılan doğrudan ve dolaylı bu kaynakların konumuz açısından önemli olanları şunlardı:

1. 1984 yılında kurulan Başbakanlık Toplu Konut İdaresi tarafından ya da Emlak Bankası marifetiyle toplu konut kooperatiflerine doğrudan verilen krediler

1 Dünyanın erken kapitalistleşmiş ülkelerinde 1970'lerin sonlarından itibaren başlayan yeni endüstriyel dönüşümler ve yapılanmalara bağlı olarak geliştirilen ekonomi politikaları kentsel-metropoliten alanlarda bir dizi önemli dönüşüm yaratmaya başlamıştı. II.Dünya Savaşı sonrasında sosyal devlet politikaları bir bir uygulamadan kalkmaya ve buna bağlı olarak da kentsel orta, alt-orta gelir gruplarına konut edindirme yardım ve kredileri de, işsizlik ve sağlık sigortası kaynaklarında olduğu gibi, dramatik biçimde kesintiye uğramıştı (Scott, 1988)

2. Özellikle İstanbul'a özel bir coğrafi ayrıcalık olan boğaz sırtları ve kuzey ormanlarının imara açılması.
3. Kentin çeperinde bulunan ve büyük sermayeli inşaat şirketlerinin yatırımına uygun büyüklükteki arazilerin bir dizi el değiştirme sürecinden sonra imara açılması
4. Osmanlı kentinden kalma ancak işlevlerini kaybettikleri için değersizleşmiş tarihsel mekanların yeniden canlandırılması projeleriyle sermaye müdahalesine açılması

Buradaki kaba 4 kategori üzerinden bu kaynak aktarımlarının nasıl doğrudan ve dolaylı aktarımlar olduklarına kısaca değinmek gerekir.

Birinci kategoride, doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki tür kaynak aktarımını göstermekteyiz. Birincisi, kuruluş amacı, alt orta ve orta sınıfların konut sorununu çözmek ve bu yolla kentsel kaynakların dağılımında bu geniş sınıflar lehine bir adalet sağlamak gibi görünen Toplu Konut İdaresi'nin sağladığı kaynak, kentsel alanda, daha önceki yapı-sat dönemi ile kıyaslanamayacak büyüklükte bir sermaye birikimi olanağı yaratmıştır². Berkman ve Osmay'ın çalışması toplu konut kooperatiflerinin bu dönemdeki gelişiminin önceki dönemlerle kıyaslanamayacak büyüklükte olduğunu göstermektedir.(Berkman ve Osmay, 1996). İkincisi, dolaylı kaynak aktarımıdır ki, henüz Toplu Konut İdaresinin kurulma girişimleri sırasında, İstanbul çevresinde (bu çalışmada ele alınan Bahçeşehir'in arazisi de dahil olmak üzere) arazi piyasasında önemli bir hareketlilik görülmektedir. O güne kadar, kente uzaklığı ve parselasyon yolu ile imara açılmamış olmasından dolayı göreceli olarak ucuz ve mülkiyetleri fazla parçalanmamış olan geniş özel çiftlik arazileri ile köy arazileri hızla el değiştirmeye başlamıştır. Üzerlerinde küçük mandıralarda üretilen süt ve süt ürünleri ve az miktarda bahçecilik faaliyetinden başka bir getirisi kalmamış olan bu arazilere olan talep, arazi sahipleri tarafından önemli bir gelir kaynağı olarak görülmüştür. Bu arazilerin üzerindeki geniş ölçekli yatırımların gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkan gelişme rantına el koyan arazinin satın alınmasından inara açılma sürecine kadar rol onayan kişilerdir. Oysa bu arazi yukarıda sözü edilen doğrudan kaynak aktarımı sayesinde böyle bir yatırıma konu olmaktadır. Bu kaynak kamunun kaynağıdır. Ama arazide ortaya çıkan gelişme rantının tamamı küçük bir çıkar grubunun elinde biriktirmektedir. Burada dolaylı bir kaynak transferinden söz etmek mümkündür

İkinci kategori, İstanbul'un kuzey ormanlarının belli sermaye kesimlerinin lehine imara açılması yoluyla sermaye kesimine aktarılan bir diğer kaynağa işaret etmektedir. Her ne kadar, yatırımcıları tarafından, bu arazilerin orman arazisi statüsünde olmadıkları iddia edilse de, yapılan lüks konutların reklam broşürlerindeki en yaygın tema "ormanın içinde gürültü ve kirlilikten uzak, doğayla baş başa bir yaşam olanağı"dır.

Üçüncü kategoride ise, dolaylı kaynak aktarımının bir diğer biçimine tanık olunmaktadır. Yine kentin çeperindeki imarsız geniş araziler, imarsız konumları ile arazi mafyası/yatırımcı-spekülatörlerce imarsız arsa fiyatından satın alınarak toplanmakta ve yerel ya da merkezi siyasi otorite ile girilen kayırma-patronaj ilişkileri yolu ile bu araziye lüks apartman ya da villa sitelerine uygun imarlı arsa statüsü kazandırılmaktadır. Burada da ortaya çıkan değerden toplumun diğer kesimleri pay almamakta, ortaya çıkan değeri doğrudan arazi mafyası ve yatırımcı paylaşmaktadır.

Dördüncü kategori eski bir kentsel alanın, yeni bir işlevle ya da eskiden sahip olduğu ancak şu anda yitmiş olan işlevinin geri kazandırılması yoluyla yeniden canlandırılması sürecindeki dolaylı kaynak aktarımıdır. Literatürde soylulaştırma sözcüğüyle kavramsallaştırılan bu yenileme operasyonu, bir mekanın, tarihsel ya da yerel özelliklerini yeniden ortaya çıkaracak bir yatırımla yeni bir

² Toplu Konut İdaresi aracılığı ile kentsel alana aktarılan bu kamu kaynağı aynı zamanda inşaat sektörünü lokomotif sektörlerden biri haline dönüştürmek ve bu yolla sermaye birikimi olanağı yaratma amacını da hizmet etmektedir.

tüketim nesnesine dönüştürülmesini ifade etmektedir. Yeniden yapılanma sürecinde dünyanın belli kentlerinde sermaye için çekim alanı oluşturan bu soylulaştırma projeleri, İstanbul'da hem eski yapıyı çevrede hem de İstanbul'a has tarihsel bir arazi kullanım biçimi üzerinde uygulamaya konulmuştur. Burada konumuz gereği, eski yapıyı çevredeki soylulaştırma projelerinden çok, kentin coğrafi ayrıcalığı olarak kabul edilen boğaz sırtlarında yer alan tarihi korulardaki, arazi kullanım değişikliğini de içerecek olan yapılaşma süreçleridir. İşgal, arazi mafyası ve sonunda büyük sermaye yatırımıyla yeniden değerlendirilme sürecine giren bu korular kentin tarihi peyzajının önemli bir parçası konumuna sahiptirler. Bu koruların imara açılması, yüzyıllık bir kentsel kaynağın bu arazilerin mülkiyetini bir dizi legal-illegal operasyonla ele geçirmiş olanlara aktarılması anlamına gelmektedir.

Burada ortaya çıkan tablo, 1980 sonrasında kentsel alana transfer edilen kaynakların, ister Toplu Konut İdaresi veya Emlak Bankası eliyle doğrudan, ister arazi mafyası-kayırmacılık ilişkileri ya da sadece kayırmacılık ağları yoluyla dolaylı olarak, kentsel yoksulluğun giderilmesi yönünde değil, varsılığın mekansal olarak ayrışması ve derinleşmesi yönünde aktarıldığını açıkça göstermektedir. Bu süreçte ortaya çıkan mekansal farklılaşmalar, kentsel ayrışmayı açıkça görebileceğimiz bir kentsel desen oluşturmuştur.

DEĞİŞEN SINIF KONUMLARI, KAYNAK AKTARIMI VE MEKANSAL AYRIŞMA DİNAMİKLERİ: DÖRT ÖRNEK

1980 sonrası kentsel gelişme sektörü çerçevesinde İstanbul metropoliten alanına akan kamu kaynakları ve ulusal-uluslar arası sermaye, kentin gelir dağılımında ve dolayısıyla sınıfsal yapısında da bir dizi dönüşümü beraberinde getirdi.

Orta Sınıfın Değişen Rengi ve Konut Talebi

Türkiye'de uygulanmaya konulan yeni-liberal ekonomi politikaları sonucunda gelir dağılımında ücretlerin aldığı pay hızlı bir düşüş eğilimine girdi ve bu düşüştü en büyük payı alan kesim, alt, alt-orta gelir grubu oldu. (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001). Ancak aynı yıllarda ücret gelirleri hızla artan bir grubun yükselişine de tanık olunmaya başlandı. Bunlar İstanbul'un değişen iş yapısı içinde yerlerini almaya başlayan genç profesyonellerdi. Sermayenin üretim faaliyetinden, finans ve rant faaliyetlerine kayma hızına bağlı olarak sayıları artmaktaydı. Uluslar arası ticaret, bankacılık, aracı kurumlar (borsa, vd), finans-yatırım danışmanlık kurumları, halkla ilişkiler-reklam-pazarlama kurumları ve çokuluslu ya da uluslar üstü şirketlerin Türkiye ofislerinde çalışan, 30-45 yaş arası, iyi eğitimli bu grup, aynı zamanda küresel tüketim kültürünün de en başarılı taşıyıcısıydı (Öncü, 1999). Orta sınıfın rengini değiştiren bu yeni ücretli grup, İstanbul'un geleneksel orta sınıflarını oluşturan kamu ve özel sektör "memurlarından" ve fordist üretim sürecindeki fabrika işçisinden farklı yeni bir orta sınıf profili ortaya çıkarıyordu.

Bu gruba, özel dershanelerin, özel ilk-orta eğitim okullarının ve vakıf üniversitelerinin yaygınlaşmaya başlamasıyla, yüksek ücretlerle devlet okullarından özel okullara transfer olan başarılı öğretmenleri, kamu ve orta ölçekli özel hastanelerde çalışan doktorları, serbest ya da orta ölçekli hukuk bürolarında çalışan hukukçuları, askeri pilotluktan, yüksek ücretlerle uluslar arası havayollarına transfer olan pilotları, uzmanlaşmış kamu bankalarından, özel banka ve finans kuruluşlarına transfer olan genç ve başarılı eleman ve yöneticileri de eklemek gerekir. Bu transferler dikkatle incelenecek olursa, yeni orta sınıfın kaynağının da büyük oranda kamu kesimi olduğu görülecektir. Yine, ağırlıklı bu sınıfa hizmet veren orta ölçekli, iç mimarlık, dekorasyon, reklam, vs., şirketleri ile orta ölçekli lokanta-eğlence yeri gibi işletme sahipleri de bu yeni orta sınıf içine girmektedir.

Talep Yanı

Geleneksel orta sınıfın tersine bu yeni orta sınıfın toplumdaki prestiji de giderek artmaktaydı. Bu prestij artışı gelir artışı ile olduğu kadar tüketim biçimlerinin değişmesiyle de bağlantılıydı. Kredi kartı ve banka kredilerine kolay ulaşabilmeleri de bu sınıfın küresel tüketim kültürüne geçişini kolaylaştırmakta ve dolayısıyla toplumdaki statüsünü yükseltmekteydi. Bu sınıf yeni bir konut talebi yaratmaktaydı. Bu talebin bir yanını, bu grubun bekar ya da çocuksuz çiftleri için kent merkezlerine yakın ama geleneksel-gözetleyen mahalle anlayışından uzak konut çevreleri, diğer yanını ise, evli ve çocuklu olanlar için şehirden uzak ama daha "uygar-modern-planlı" konut alanları oluşturuyordu.

Orta-üst orta sınıfın konut talebinin yarattığı yeni alt kentler, kent merkezlerindeki yükselen rantlara dayanamayarak kent dışındaki toplu konut alanlarına taşınan, düşük gelirli geleneksel orta sınıf alt kentlerden farklı bir görüntü sergiliyordu. Bu sınıf kent içinde yükselen rantlar nedeniyle değil, gelirlerindeki artışa ve yeni tüketim kültürlerine bağlı olarak değişen konut ve konut çevresi talebi nedeniyle, kent dışında kendileri için tasarlanmış alt kentlere taşınıyordu.

Kentin merkezi mahallelerinde yer alan, eski moda yapı malzemeleriyle yapılmış eski moda mutfak ve banyolu dairelerden, ebeveyn banyolu, iyi tasarlanmış, bulaşık makineleri ve derin donduruculara uygun mutfaklı dairelerde oturmak, arabalarını kendileri için ayrılan otoparka bırakabilmek ve kentin giderek yükselen karmaşası, kirliliği ve şiddetinden uzaklaşmak, bu yeni orta sınıfın talebini biçimlendiriyordu.

Arz Yanı

Bu sınıfın konut piyasası oluşturduğu bu yeni talebe uygun projeler, 1970'lerin küçük sermayeli yap sat müteahhitlerini aşmaktaydı. Kent içinde giderek azalan arsa sayısına bağlı olarak artan arsa bedelleri zaten bu müteahhitlerin sahip oldukları sermayeyi giderek küçültmüştü. İnşaat sektöründeki yetersiz sermaye birikimi, bu alana girecek yeni bir sermaye sınıfına gereksinimi ortaya çıkarmıştı. Büyük sermaye için alanı cazip hale getirecek politikalar arasında konumuz açısından en önemlisi, Toplu Konut İdaresi ve Emlak Bankası aracılığıyla toplu konut projelerinin kredilendirilmesi oldu. Kentsel alana doğrudan kaynak aktaran bu düzenleme, büyük sermayenin sektöre girmesinde başat rolü oynadı. İstanbul çevresindeki bu projelere uygun büyüklükte çiftlik arazileri ve belli kişilerin ellerinde toplanmış köy arazileri satın alınarak, kamulaştırılarak ya da arazi sahibi, yatırımcı, kredi kuruluşu ortaklığı biçiminde konsorsiyumlar kurularak, büyük ölçekli toplu konut uygulamaları, bir diğer deyişle uydu kentlerin yapımına başlandı.

Bahçeşehir: Sermayeye Doğrudan Kaynak Transferinin Yarattığı Altkent

Orta sınıf içindeki farklı gelir gruplarına yönelik toplu konut projeleri içinde, doğrudan kentsel kaynak transferlerini ve yukarıda sözü edilen yeni orta sınıfın yerleşim talebini iyi temsil eden örneklerin başında Bahçeşehir projesi gelmektedir. Proje, iki Çekmece Gölünün arasında, Tem Otoyoluna bağlanan karayoluyla ulaşılan, İstanbul Taksim merkezine 50 km mesafede bir alt kenttir. Bitmiş ve hala sürmekte olan etaplarla beş bin dönümlük arazide 15.000 civarında çeşitli büyüklük ve tiplerde konut sayısına ulaşılması planlanmıştır. Konutların yaklaşık beşte biri çeşitli büyüklük ve tiplerde, fiyatları 200.000-400.000 \$ arasında değişen villalardan oluşmakta. Bina yükseklikleri, daire sayısı ve daire büyüklükleriyle birbirinden farklı apartman dairelerinin fiyatları ise 60.000-150.000 \$ arasında değişmekte. İlk etabının inşaatlarının başladığı 1980'lerin sonlarında, çevre köylerde yaşayanlar "dağ başı" olarak tabir ettikleri, yolu, suyu olmayan bu araziye kimlerin gelip de yerleşeceğe hayretler içinde bakmaktadırlar.

Başlangıçta, 1994 yılında 6 ailenin yerleşmesiyle yaşamın başladığı Bahçeşehir, orta gelir grubu için uzaklığın göze alınabildiği cazip ödeme koşullarına sahipti. (Emlakçıların ifadesine göre,

1993-94 yıllarında Ataköy'de bir daire satarak Bahçeşehir'de daha büyük ve konforlu iki daire alabiliyor.)

Ancak Bahçeşehir'in yeni orta sınıf için asıl çekim alanı olmaya başlaması, 1995-1996 yıllarında Emlak Bankası'nın başlattığı büyük ölçekli reklam kampanyaları sayesinde oldu. Bu kampanyalarda ana tema, Bahçeşehir'in toplumun "ayrıcılık" kesimine hitap eden modern-uygar-planlı-temiz ve elit bir yaşama çevresi sunduğuydu. Bu kampanyalar, karayolu bağlantısı, iç yollar ve çevre düzenlemelerinin tamamlanmasının da katkısıyla, 1996 yılına gelindiğinde Bahçeşehir'in nüfusu 5-6 bin civarına yükselmiş ve üst-orta gelir grubu için cazibe alanı haline gelmişti. Medya sektörünün iktisadi taşınması ve kent içi sanayilerin kent dışına çıkma süreçlerinin de belirlediği bu cazibe, konut fiyatlarında artış sürecini de birlikte getirmişti. (Yine emlakçıların ifadesine göre bu yıllarında artık Ataköy'deki bir daireye karşılık burada bir daire satın alınabiliyordu). 1998'de yaşayanlar arasında yapılan referandumla belde belediyesi statüsüne geçen Bahçeşehir'in ilk belediye başkanı da kaçınılmaz olarak ANAP'lı oldu.

1999 Marmara Depreminden sonra kentte yaşanan korku hareketliliğinin en fazla yansıdığı yerlerden biri olan Bahçeşehir birdenbire aşırı taleple karşı karşıya kaldı. Hızla artan kira ve ev fiyatları burayı iyice üst-orta sınıf yerleşim alanı görüntüsüne büründürmeye başladı. Bu fiyat ve kiraların artışı, orta sınıfı, Bahçeşehir'in hemen yanında ve fiyatların neredeyse 1/2 daha düşük olduğu Esenkent'e yönlendirdi. Böylece, Bahçeşehir, reklamlarında söz ettiği "ayrıcılık" bir kesimin ulaşıldığı bir altkente dönüştü.³

Bahçeşehir Projesinin, 1980 sonrası kaynak transferini anlamamızda nasıl yüksek bir temsil niteliğine sahip olduğu ise arz yanına bakıldığında ortaya çıkmaktadır. Bu büyüklükteki bir projenin, özellikle de kente olan uzaklığından dolayı taşıdığı risklerin tamamını göze alılabilecek kadar büyük bir transferdir bu.

Bahçeşehir Toplu Konut Projesinin üzerinde gerçekleştiği 5.000 dönümden büyük arazi, eski bir özel mülk çiftliğidir. Bahçeşehir'in yatırımcısı olan 4 ortaklı konsorsiyum içinde, Emlak Bankasından sonra en büyük paya sahip olan Süzer Sermaye Grubundan Mustafa Süzer araziye 1984 yılında 400 Milyon TL. karşılığında satın almıştır.⁴ Süzer Grubunun dönemin iktidarı ile olan yakın ilişkileri hiçbir zaman gizlenmemiş ve Emlak Bankasının İstanbul'da gerçekleştireceği en büyük projelerden biri olan Bahçeşehir, bir dizi olumsuz bilimsel rapora rağmen, Süzer'in mülkiyetindeki bu arazi üzerinde gerçekleşmiştir. Süzer grubu burada hem yatırımcı olarak direk kaynak aktarımından payının alırken, sahip olduğu arazi üzerinde doğan dev gelişme rantının sahibi olmuştur.⁵

Zenginliğin Yeni Anlamı Ve Üst Sınıfların Değişen Konut Talebi

Her şeyden önce zenginliğin tanımlanmasında elbette bazı sorunlarımız var. Zenginlik, toplumsal analiz içinde yoksulluk kadar iyi tanımlanmış/tanımlanabilen bir olgu değil. (Short, 1996). Akademik alanda, zenginlik ve biçimleri üzerine derinlemesine bir çalışma yapabilmek için ihtiyaç duyduğumuz yeterli niteliksel verilere ulaşmak bir yana niceliksel verilere bile çoğu zaman ulaşmakta güçlük çekeriz. Çıplak gözle açıkça izleyebildiğimiz zenginliği bilimsel olarak açıklamak iste-

3 Bahçeşehir'de yapılan bir saha çalışmasında, görüşmecilerin bu ayrıcılığı nasıl yorumladıkları oldukça çarpıcı biçimde ortaya konmaktadır. (Danış, 2000)

4 Bahçeşehir projesinin yatırımcılarının payları: Nurol İnşaat %2.8, Mesa %2.8, Süzer %8.4 ve %86 Emlak Bankasıdır. Arazinin satın alındığı Eskinoz ailesi, 19. yüzyıldan beri bölgede geniş çiftliklere sahip bir ailedir ve Bahçeşehir'in üzerinde gerçekleştiği Dereköy çiftliğini de İkinci dünya Savaşı sırasında, Nazi işgali korkusuyla, bölgede satışa çıkarılan çiftlikler arasından bu aile satın almışlardır. (Kurtuluş, 1999).

5 1980 sonrasında İstanbul'da geniş ölçekli konut yatırımlarını gerçekleştiren büyük sermayeli inşaat şirketlerinin neredeyse tamamına yakınının, bu kaynak aktarımı sayesinde sektöre girdikleri, yapılacak derinlemesine bir çalışmayla açıkça görülecektir.

diğimizde işimiz açık ve konforlu biçimde bilimsel veri toplamadan ziyade dedektifliğe dönüşür. Burada zenginlik ile cemaat kavramı arasında kurulan ilişkinin pek de yanlış olmadığı düşünülebilir.

Bir zamanlar gösterişçi tüketim sayesinde izlenebilen zenginliğin başat özelliği, orta sınıfların ve yoksullarının seyrine açık, mekansal olarak yeterince ayırmamış konaklar, köşkler, malikaneler, kent içi caddelerde gezinilen Mercedes, Rolls Royces, Cadillac marka arabaları. Yeni zenginlik ise, mekansal olarak ayrılmış konut alanlarında, yüksek duvarlar ve güvenlik sistemlerinin arkasında, toplumun daha alt sınıflarının seyrine olanak vermeyecek bir yer seçim davranışı gösteriyor. Bugün üçüncü dünya ülkelerinde olduğu kadar gelişmiş batı demokrasilerinde de, zenginler, kamu gözünden uzakta, güvenlik duvarları arkasında yerleşmektedirler (Short,1996). Zenginlerin böyle refah adacıklarına yerleşme eğiliminin biçimsel olarak daha alt gelir grupları (orta sınıf) tarafından da kopyalanan bir davranış olduğu, Los Angeles'ın dışarı kapanmış adacıklardan oluşan bir patchwork (gated patchwork) görünümünde bir kentsel ayırışma sergilediğinden söz edilmektedir (Davis,1990).

Zenginlikle mekan arasında, birbirini yaratan bir etkileşim olduğu açık ancak bunun nasıl, hangi bağlantularla ortaya çıktığı ve değiştiğini anlamak ve açıklamak o kadar kolay görünmemekte. Bu nedenle burada betimlenmeye kalkışacağımız zenginlik biçimlerinin ve mekanla etkileşimlerinin, bu sorunu aşacak güçte olamayacağını söylemek gerekir.

İstanbul 'da kentsel gelişme sektörüne aktarılan kaynaklar, üretici sermaye dahil olmak üzere geniş bir sermaye grubu için konut yatırımlarını cazip kılarken, yine 1980'li yıllarla birlikte ortaya çıkan farklı zenginlik biçimleri bu alandaki talebin belirleyicisi olmaktadır. 1980 sonrası ortaya çıkan zenginlik biçimlerine (zenginlik kaynaklarına göre) baktığımızda başat üç kategori ile karşılaşmaktayız.

Zenginliğin Yeni Anlamı 1: Fabrikatörden İşadamına

Bu kategori, 1980 sonrası büyük reklam ve halkla ilişkiler şirketlerinin zenginliği tüketimle tanımlama bağlamında A grubu tüketiciler diye adlandırılan zenginlerden oluşmaktadır. Bu kategoride zenginliğin kaynağı oldukça çeşitlidir. Bu kategori, üretim, finans, hizmetler ve medya sermayesi sahiplerini barındırdığı gibi çok yüksek gelir düzeylerine sahip, doktor, avukat ve ulusal ve çok uluslu şirketlerin üst düzey yöneticilerini kapsamaktadır.

Burada zenginliğin kaynaklarının 1960'lar ve 1970'lere göre önemli ölçüde farklılaştığını gösteren kavram "işadamı" dır. 1980'li yıllarla birlikte, toplumun en zenginleri olan ve zenginliklerinin kaynağı son kertede sanayi üretimi olan "fabrikatörler" yerlerini "işadamlarına" bırakmaya başlamışlardır. Bu işadamları arasında fabrikatörler de bulunmasına karşın zenginliğin kaynağının çeşitlenmesi ve muğlaklaşmasına uygun muğlaklıkta bir kavramdır "işadamı". Bu işadamı, özel bir hastane ya da hastaneler zincirinin sahibi bir doktor olabileceği gibi, büyük sanayi yatırımcısı ya da büyük sermayeli inşaat şirketi sahibi veya ithalat ve ihracat şirketi sahibi olabilir.

Bu grup kentsel alana aktarılan kaynaklardan en büyük payı alan inşaat şirketleri sahiplerini barındırdığı gibi, bu inşaat şirketleri tarafından üretilen lüks konutların alıcılarını da barındırmaktadır. Bu gruptaki zenginler, gelir kaynaklarının farklılığına karşın, gelir düzeyleri ve tüketim biçimleriyle aynı grubun mensubu olmaktadır. İşadamları ve az miktarda işkadınından oluşan bu grubun, 1980'lerden önceki fabrikatörlere göre muğlaklaşan profiline karşın, netleşen bir konut ve konut çevresi talebi bulunmaktadır.

Talep Yanı

Bu talebi belirleyen başat kriter, konutun hem seyirden uzak hem de zenginliğin derecesini gösterecek özelliklere sahip olmasıdır. Buradaki seyirden uzak olmak fiziksel bir uzaklığı, mekansal bir ayrışmayı ifade etmektedir. Zenginliğin göstergeleri ise hızla değişmektedir.

Konutun, yeri, yapı tarzı, yerleşim modeli, büyüklüğü, mimari tasarımı, kullanılan yapı malzemesi, iç mimari tasarımı ve komşularının kimler olduğu ya da olacağı bu göstergelerden bazılarıdır. Konutun bir zenginlik statüsü göstergesi olması yeni değildir ama bu göstergedeki değişimler bize yeni bir mekansal ayrışmaya dayalı kent desenini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu talep kriterlerinden iki tanesini konumuz çerçevesi içinde öne çıkılmaktadır. Konutun yeri ve yerleşim modeli.

Konutun Yeri

Bütün büyük kentler gibi İstanbul'un prestijli yerleşim alanları tarih içinde, kentin değişen ekonomik coğrafyasına da bağlı olarak değişime uğramıştır. 19. yüzyılın Pera'sı Boğaz kıyılarındaki şirin köylerinden daha prestijli olduğu gibi, Erken cumhuriyet döneminin Nişantaşı da Pera'dan daha prestijliydi. 1960 ve 1970'lerin Boğaz kıyıları, Levent, Moda ve Bağdat Caddesi de Nişantaşı'ndan daha prestijli hale gelmişti.

1960 ve 70'lerde, sınırlı konut stokuna sahip boğaz kıyılarındaki tarihi yalı ve köşkler ile boş arsaların, hızla bu dönemin zenginlerinin eline geçmesine tanık olunmuştur. Yine aynı dönemde Levent'te 1950'lerde orta sınıflar için, Emlak Kredi Bankası kredisiyle üretilen müstakil evler el değiştirerek villaya dönüşmeye başlamış, Moda ve Bağdat caddesindeki geniş bahçeli eski köşkler yıkılarak ya da bahçelerinde zenginlere yönelik, dönemine göre lüks apartmanlar inşa edilmeye başlamıştır. Bu dönemde kentin ekonomik coğrafyasıyla da uyumlu bu zengin konutları, 1980'li yıllara gelindiğinde, kendilerini, orta sınıf apartman blokları ve biraz dış çevrede gecekondularla çevrilmiş olarak bulmuşlardır. Bu durum yeni prestij alanlarının bulunması ya da yaratılmasını çok karlı bir yatırım alanı haline getirmiştir.

Diğer yandan, bu yılların ithal ikameci politikalarının sınırlamış olduğu ithalat nedeniyle de bu konutlar yapı malzemeleri bakımından dünyada benzer sınıfların tükettiği, daha üstün bir kalite ve estetiğe ulaşamamışlardı. 1980'li yıllarla birlikte bu ürünlerin ithalatındaki serbestleşme, aynı zamanda bu sınıfın, mimarlık hizmetleri ve yapı malzemeleri açısından daha kaliteli ve güzel konut talebini de birlikte getirmiştir.

Birinci sınıf Zenginlerin Yeni Prestijli Konut Çevresi Talebi ve Yeni Yerleşim Modelleri

Bu çalışma için incelenen Adres ve Capital dergileriyle bu dergilerin editör ve haber yapımcılarıyla yapılan söyleşiler, 1980 sonrasında hızla artan iç mimarlık-dekorasyon dergilerindeki tasarım ve örnekler, lüks konutların tanıtım ve satışlarını üstlenen tanıtım ve halkla ilişkiler şirketlerinin hazırladığı tanıtım broşürleri ve reklamlarının bize gösterdiği en başat prestijli konut alanı kriterleri şunlardır:

Doğa, orman, göl, deniz manzarası gibi bir coğrafi özelliğe sahip olmak, ya da Osmanlı elitine ait bir mülkiyet ve arazi kullanım biçimine sahip olmak (başkaları için ulaşılabilirliği ne kadar azsa bu sınıf için o kadar çekici)

Sıradan kalabalıktan (alt ve orta sınıflar)uzaklaşmak, (onların ulaşamayacağı ama kendilerinin kolay ulaşabilecekleri bir mesafe)

Mekansal güvenliğin sağlanması (duvar, engelli kapı, güvenlik görevlileriyle korunan, yabancıların ve özellikle de giderek yükselen kentsel şiddetin giremeyeceği bir yaşam çevresi)

Büyük ve prestijli tasarım ofisleri ve ünlü mimarlar tarafından tasarlanmış, güvenilir bir yerleşim planı ve yüksek kalite ve estetikte yapı malzemesi içeren bir mimari projeye sahip olmak

Profesyonelce tasarlanmış ve yönetilen bir peyzaja sahip olmak

Lüks donanımlı sosyal tesisler, açık ve kapalı spor tesisleri (tenis ve golfü de içeren), çocuk parkları, koşu parkurları, binicilik kulüpleri vd. tesislere sahip olmak ve hatta bünyesinde bir özel ilköğretim okulu ve lise kurma planı içermek

Konut üreticisinin bu sınıfın dışındakileri eleyecek bir satış politikasına sahip olması.

İstanbul'un bu en yüksek gelirli sınıfının prestijli konut alanı tanımı bu kriterler aracılığı ile belirlenmiş olmaktadır.

Sunum Yayı

Yeni zenginler için inşa edilen lüks yerleşimler, akademik literatüre enclave sözcüğü ile girdi. (gated communities, Davis,1990, gated enclaves, Short,1996, fortified enclaves, Caldeira,1996). Bu sözcük, bu yeni konut sunum biçimini gerçekten de çok iyi ifade etmektedir. Bu daha önce eşine rastlanmayan yeni bir sunum biçimidir. Bir sınıfın tüm ihtiyaçları ve arzuları önceden hesaplanarak, bütünüyle tasarlanmış ve tamamlanmış bir yerleşimdir. Bu bir site olmaktan çok ötede, bir yaşam tarzının tasarlanmış ve hazır olarak sunulmasını ifade etmektedir. Oysa biz kentleşme tarihinde mahalle, köy, kasaba gibi tanımlanmış bütün kentsel mekanların sosyo-ekonomik ve coğrafi yapıya bağlı olarak zamanla biçimlendiğini biliriz. Diğer bir deyişle, zengin mahalleleri, zenginler oraya taşıyıp oradaki yapıyı dönüştürmeleriyle, fakir mahallesi, fakirlerin belli mekanlarda yoğunlaşmasıyla, sanatçı mahalleleri sanatçıların bir sokağı ya da semti tercih etmeleri ile oluşur. Oysa burada önce bir mekanın belli bir sermaye müdahalesiyle bir sınıf için doğrudan ve tamamen tasarlanması söz konusudur.

Burada karşımıza çıkan katı bir sunum biçimidir. Esneklik içeremez, çünkü içereceği her türlü esneklik, oraya kendi garanti müşteri kitlesinden başkalarının da girebilmesine ya da tamamı tasarlanmış bütüncül mekanın müdahalelerle bozulması anlamına gelir ki bu garanti müşteri kitlesi için caydırıcılık tehlikesi arz eder. Bu tür sunumlarda, müşteri bırakılan tek esneklik iç mekanların tefrişidir. Burada tek tip villa ya da konak tipinden bahsetmiyoruz elbette. Ancak kaç tipte, tarzda, büyüklükte ve konumda olduklarının kararı da tasarım sürecinde belirlenmiştir. Burada müşteri bunlardan kendisine en uygun olanını seçmektedir sadece.

Burada çok yüksek maliyetli bir konut sunum biçiminden söz edilmekte. Buna bağlı olarak da büyük sermayeli inşaat şirketlerinin kalkıştığı projeler gibi görünmektedirler. Bu inşaat şirketlerinin sayısı 1980'lerin ikinci yarısından sonra ama yoğun olarak 1990'lı yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. Bu artışın bir yanını, büyük sermaye yatırımlarının, üretim alanından, kentsel gelişme alanına transfer olması oluştururken, daha önemli bir yanını da çeşitli biçimlerde edinilen ucuz arazi avantajı ile ulusal ve uluslar arası bankalardan yüksek miktarlarda kullanılan kredi olanakları oluşturmaktadır. Bir inşaat şirketi ne kadar yüksek bir arazi avantajı ile sektöre giriyorsa kredi şansı da o kadar yüksek olmaktadır. Burada ortaya çıkan başat avantaj araziye ele geçirmiş olmaktadır. Birinci bölümde değindiğimiz, kentsel alana kaynak transferleri biçimleri ile bu sunum biçimi arasındaki ilişki açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kemer Country: Kentsel Kaynaklardan İşadamlarına Sunulan Bir Refah Adacığı

İstanbul Emlak Piyasasının en pahalı konutları burada bulunuyor(Harita 1). Farklı konut seçeneklerine göre ev fiyatları 500.000-2 milyon \$ arasında değişiyor. Kemer Country, yukarıda söz ettiğimiz tamamlanmış bir yerleşim alanı olarak emlak piyasasına sunulan yerleşimlerin ilk örneklerinden. İlk üç fazdaki 560 ünite içinde 97 farklı konut tipi var. Proje 125 ünitenin yapımı ile devam

ediyor. 1980'li yıllarda boğaz sırtlarında başlayan villa sitelerden ve Bahçeşehir'in içinde yapılan-
dırılan Bahçeşehir villalarından yukarıda sözünü ettiğimiz kriterlerle ayrılıyor. Bir diğer deyişle çok
iyi tanımladığı bir sınıfsal talebi hem şekillendiriyor hem de yaşama geçiriyor.

Kemer Country'nin projesinin sipariş edildiği Florida'lı mimarlık ve planlama şirketi yeni-gele-
nekçi şehircilik anlayışı içinde yaptıkları projelerle ünlenmiş büyük ve bol ödüllü bir şirket (Bar-
tu, 2000). Bu şirketin dünyanın pek çok yerinde projelendirdikleri pek refah adacığı bulunuyor.

Kemer Country'nin ortaya çıkışının görünmeyen bir tarafı, madalyonun bir de öbür yüzü bulun-
maktadır. Buradan, kentsel kaynak transferlerinin belli sınıflar lehine nasıl gerçekleştiğini okuya-
bilmekteyiz. Madalyonun bu yüzü şifreli bir yüzüdür. Hiçbir tanıtım broşüründe, ya da toplumun
diğer kesimlerinden daha mutlu birilerinin olduğunu söylemekten çekinmeyen reklam bantlarında,
bu yerleşimlerin arzisi ile ilgili bilgilere rastlamayız. Sanki bu araziler bu büyüklükleriyle ve imar
izinleriyle gökten zembille inmiş gibidir. Madalyonun öbür yüzünde bu projelere hayat veren kay-
nak transferleri ve bu transferden paylarını alan yerleşimciler ve inşaat şirketinin sınıfsal akraba-
lıkları gizlidir. Büyük bir şaşkınlıkla izlediğimiz bu yoksul kentin zengin yerleşimlerini madalyo-
nun bu yüzünü çözmeden, yaşam biçimleri yoluyla betimlemek mümkün değildir.

Bu çerçevede öncelikle Kemer Country'nin üzerinde inşa edildiği arazinin konumuna ve mülkiyet
yapısına bakmak gerekmektedir. Proje, İstanbul'un kuzey ormanlarının içinde yer alan Kember-
gaz'da uygulamaya konuluyor. Yatırımcısı olan Kemer Yapı ve Turizm A.Ş. adlı şirketin en büyük
ortağı olan Edin Ailesi, burada arazi toplamaya 1980'li yıllar'a birlikte Kemberburgaz'da, köy tapu-
lu arazilerini, köylüden satın alarak başlıyor. Projenin başladığı 1980'lerin sonunda ailenin elinde
biriken arazi miktarı 1200 hektara ulaşıyor. Köylünün elindeki arazilerin toplanması sırasında böl-
gede bu türden bir yapılaşma beklentisi olmadığından dolayı köy arazisine biçilen değerler esas
oluyor.

Harita 1- Kaynak: "Adres Dergileri 2000-2001 sayıları"

%50'si hukukçu, doktor ve çok uluslu şirket üs düzey yöneticisidir (Bali,1999). Yine burada ev sa-
tın alanların üçte biri Musevî vatandaşlardan oluşuyor (Bali,1999). Edin ailesinin de Selanikli ol-
dukları ve Yahudilikten Müslümanlığa dönenlerden olduğu biliniyor. Kemer Country'de ortaya çı-
kan sınıf profili İstanbul burjuvazisinin profilini de yansıtmış oluyor. İmar izniyle, Edin Ailesine
ve dolaylı olarak İstanbul Burjuvazisine altın tabakta sunulan bu değerli arazi, kentsel kaynakların
aktarılma biçimlerinden ikinci kategoriye denk gelmektedir.

1990'ların başında arazi imara açılıyor ve proje uy-
gulamaya konuyor. Burada ortaya çıkan gelişme
ranti projeye büyük avan-
taj kazandırıyor. Yatırımcı
şirket hazır bir taleple
projeye başlıyor. Projenin
"hedef kitlesi" İstan-
bul'un "hakiki" burjuva-
zisidir. Bugün Kemer Co-
untry'deki mülk sahipleri
arasında çok sayıda Ro-
bert kolej mezunu, Tüsiad
üyesi işadamı bulunmak-
tadır. Bunların % 33'ü
tektilci, %17'si sanayici,

Zenginliğin Yeni Anlamı 2: Tüketiyorum Öyleyse Zenginim

Yukarıda sözü edilen "işadami" kavramı ikinci sınıf zenginler diyeceğimiz bu grupta iyice muğlaklaşmaktadır. Çünkü bu grupta yer alanların bir kısmının hangi işler dolayısıyla işadami oldukları bilinmemektedir. Bu grup içinde, İstanbul'da, arazi, ihale, uyuşturucu, eğlence, spor, fatura, otopark, vd. mafyalarının liderleri ve çekirdek kadroları, yüksek transfer ücretleriyle televizyon kanalları arasında mekik dokuyan televizyon sunucuları, popüler eğlence dünyasının, şarkıcı, şovmen, manken, oyuncu ve futbolcuları, eğlence dünyasının patronları, menajerleri, reklam, tanıtım, film prodüksiyon, halkla ilişkiler, pazarlama, finans, aracı kurum patron ve üst düzey yöneticileri, bu gruba hizmet veren, akademik unvanlı, özel muayenehane sahibi doktor, yine bu sınıfın sıkça karıştığı hukuki problemlerde uzmanlaşmış, avukatlar ve hukuk bürosu sahipleri, uluslar arası ticaret ve organizasyon şirketleri sahipleri olarak sıralanabilir.

Talep yanı: Bu grubun en ayırtıcı özelliği, sınıfsal konumunu tüketim aracılığı ile ortaya koyma çabasıdır. Bu tüketme biçimi ve yoğunluğu, bu grubun toplum içindeki prestijini sağlayan en önemli unsurdur. Gelirlerin nereden, nasıl, hangi miktarlarda geldiği değil, nasıl tüketildiği toplumsal statülerini belirlemektedir. Bu grubun gelirlerini ve zenginliğini muhafaza etmesi kayırmacı ilişkiler kurabilme becerileriyle yakından ilişkili olduğu için bu ağlarda ve güç dengelerinde meydana gelen değişiklikler bu grup için ciddi riskler oluşturmaktadır. Bu nedenle emlak piyasası bu grup için önemli bir güvenlik yatırımı alanını oluşturmaktadır. Bu sınıfın konut talebini belirleyen başat kriter de bu nedenle, yatırım aracı olarak prim yapacak ve moda olabilecek bir konut alanında bulunmasıdır.

Arz yanı: Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte hızla artan apartman ve villa kentlerde villa ve apartman dairelerinin fiyatları 250.000-600.000 \$ arasında değişmektedir. Boğaz sırtları, Etiler, Levent, İstanbul'un Karadeniz kıyıları, Orman ve tarihi koru arazileri üzerinde inşa edilen bu sitelerin büyük bir kısmının arazilerinin bulunduğu bölgede imar planı bulunmamakta, ya da kısmi imar planları bulunmaktadır. Bu arazilerin yine büyük bir kısmı arazi mafyası eliyle toplanmakta ve imara açılması inşaat firmasının sahip olduğu kayırmacı ilişki ağıyla gerçekleştirilmektedir. Burada da ortaya çıkan aşamalı gelişme rantı arazi mafyası ve inşaat şirketi arasında paylaşılmaktadır. 1980'lerden sonra İstanbul'da 100'e yakın, büyük sermaye yatırımı gerektiren konut projesini yürüten inşaat şirketlerinin büyük bir kısmı bu grupta yer almaktadır. Yine burada yer alan şirketlerin büyük bir kısmının 1990'larda bu alana girdikleri görülmektedir. Aralarında, Korkmaz Yiğit, Yüksel İnşaat, Enka ve Alarko gibi tanınmış şirketler olmasına karşın en geniş çaplı konut üretimini yapan Acar topluluğu olmuştur.

Acarkent: Kentsel Kaynaklardan Spekülasyon Sermayesine Transfer Örneği

Acarkent, Beykoz sırtlarında Saip Molla Paşa Korusu (özel orman alanı da denilebilir) içinde 2300 dönümlük arazi içinde yer alan, villa ve apartman bloklardan oluşan bir yerleşim. Arazinin hangi tarihte ve hangi mekanizmalar yoluyla Acar Topluluğu'nun eline geçtiğinin bilgisine tam olarak ulaşılamamakla birlikte, çevresinde yer alan 50-70 yıllık, Gümüşsuyu, İncirköy ve Soğuksu gecekondu mahalleleri bize bir fikir vermektedir. Bu gecekonduların büyük bir kısmının tapu tahsis belgesi bir kısmının da tıpusu olmasına karşın imar planı olmadığı için alt yapı hizmetlerini alamamaktadırlar. (MSU, Rapor, 2002). Bölgenin imar planı olmamasına karşın 1500 villadan ve toplam 80 dairelik 5 apartman bloğundan oluşan Acarkent burada yerleşime açılabilmiştir. Burada konumuz açısından çarpıcı olan, hepsi tamamlanmış olan 80 apartman dairesinden 20'sinin, 1500 villadan 400'ünün dolu olmasıdır. Bu sermaye kesiminin imarsız ve tarihi bir koruyu yerleşime açmakla el koyduğu gelişme rantının yanında 50 yıldır bölgedeki gecekonducuların elde edemedikleri altyapı hizmetlerine hızla sahip olmaları da kaynak transferinin bir diğer yanına işaret etmektedir. Acarlar Grubunun elinde toplanan araziler arasında Beykoz Belediyesi tarafından önce park alanı ilan edilip daha sonra satışa çıkarılan araziler bulunmaktadır (MSU, Rapor, 2002).

Zenginliğin Yeni Anlamı 3. Politik Elite Yakınlık ve Ankara Sermayesi

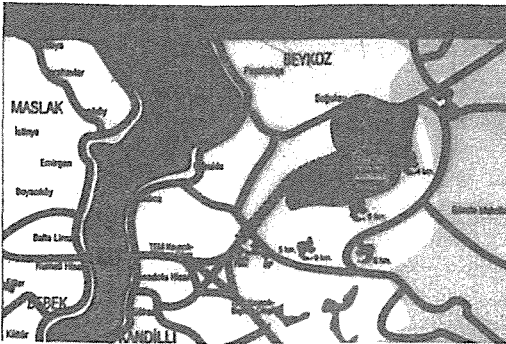
1980'li yıllarla birlikte zenginliğin bir diğer biçimine tanık olunmaktadır. Burada politik elit ve yakınları olarak adlandıracağımız bu kesim ya doğrudan politikanın içinde olan, milletvekili, bakan, başbakan, cumhurbaşkanı ya da bunların birinci, ikinci dereceden akrabaları ve yakınlarından oluşmaktadır. 1980'lere kadar Ankara ile yetinmiş gibi görünen bu kesim, 1980'lerle birlikte İstanbul'un kentsel kaynaklarını yeniden keşfetmiştir. Merkezi ve yerel otoritenin tek partide olmasının da sağladığı avantajlarla İstanbul yeni bir zengin grubuna daha sahip olmuştur.

1980'lere kadar kırdan göçen nüfusun kente yerleştirilmesi maliyetini, kamu arazilerinin bolluğu sayesinde, gecekonduların üzerine yıkan bir politika, yerini, bu kaynakların sermaye kesimine aktarılması sürecine bırakmıştır. Burada Politik elite yakınlık bir seçilmişlik konumu yaratmıştır. Politik elit, kendisi, yakın akraba çevresi ve yakın sermaye çevresi için, kentsel alanda ortaya çıkan ranttan pay alabilecekleri düzenekleri hızla oluşturmuştur.

Talep Yanı: Politik elit ve yakınlarının elde ettikleri birikim olanakları çok farklı alanlardan gelmekte ve yukarıdaki iki grup kadar açık bir ayırım yapmak mümkün olmamaktadır. Çeşitli iş kollarında bu bağlantılarla hızlı birikim yapma olanağına sahip olan bu kesimin konut talebi de bu bağlantının bir parçası olarak oluşmaktadır. Kentin değerli bir parçasının imara açılmasında rol oynayan politik elit, doğrudan ve yakınları aracılığı ile oynadığı rolün karşılığını da orada bir ya da birden fazla konut sahibi olarak almaktadır. Bu grup için talebi belirleyen bir diğer kriter de Ankara sayesinde elde edilen bu ayrıcalığın mümkün olduğunca İstanbul'un tarihsel değerlerini ve Osmanlı Politik Elitinin izlerini taşımasıdır.

Arz Yanı: İstanbul'da 1980'lerin sonlarından itibaren kentsel alanda ortaya çıkan birikim olanağı, İstanbul'u sadece İstanbul'un büyük sermaye grupları için değil, Ankara'nın politik elite yakınlığı açıkça bilinen büyük sermaye grupları için de çekici hale getirmiştir. Özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren Ankara sermayesi İstanbul konut piyasasında prestijli projelere girişmektedir. Bu projelerin hazır bir talebi olduğu düşünülmektedir. Bunların arasında İstanbul'un en pahalı üç yerleşiminden biri olan Beykoz Konaklarının yatırımcısı olan Tepe Grubudur. Yine Ankaralı olan Bayındır Grubu da Beykoz sirtlarında satın aldığı arazide benzer bir projeyi uygulamaya koymuştur. Bu sermaye grubunu İstanbul'da yatırım yapmaya yönlendiren bir diğer etmen de elbette Ankara'nın sınırlı lüks konut talebidir.

Beykoz Konakları: Ankara'lı Politik Elite, Osmanlı Politik Elitinden Bir Armağan

Harita 2: Kaynak- Tepe İnşaat

Beykoz'da Saip Molla Paşa Korusu içinde 1000 dönümlük bir arazi üzerinde 401 konaktan oluşan bu yerleşime FSM Köprüsünün Kavacık kavşağından ayrılan bir tali yolla ulaşılmaktadır. Saip Molla Paşa korusunun imara açılması, yüz yıldan daha uzun bir zamandır İstanbul'a has bir arazi kullanım biçimi olan koruların yok olmasının yanı sıra, kentin tarihsel mirasının da belli bir gruba transferi anlamına gelmektedir (Harita 2).

İstanbul Boğazı boyunca yerleşmiş koruların en genişlerinden biri olan Saip Molla

Paşa Korusu, Boğaz sirtlarındaki kaçak yapılaşmanın en iyi örneklerinden biridir. Beykoz sirtlarındaki kamu arazileriyle, köy tapulu arazilerde gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma süreci 1960'lerden beri gözlemlenen bir olgudur. Ancak Tem Otoyolunun geçişi ile arazinin ulaşılabilirliğinin

kolaylaşması, Boğaz ön görünüm yapı yasaklarının engelleyemediği bir kaçak yapılaşma sürecini başlatmıştır. Bu yapılaşmadan, etrafı gecekonduyla çevrilmiş olmasına rağmen, Saip Molla Paşa Korusu da payını almıştır. 19. Yüzyıl sonu Osmanlı İstanbul'unun politik elitine mensup Saip Molla Paşa'ya ait tarihi av köşkü ve at ahırlarının bulunduğu özel orman arazisi, çeşitli operasyonlar aracılığı ile belirli ellerde toplanmıştır.⁶

Koru içinde 1000 dönümlük arazi üzerinde, Ankara'lı sermaye grubu olan Tepe İnşaat'ın gerçekleştirdiği *Beykoç Konakları*, 250-600 metrekare arasında 401 konak ve tarihi av köşkü ile ahırların restorasyonla sosyal tesislere dönüştürülmesiyle (restorant, şehir kulübü, spor salonları gibi) oluşturulmuş bir refah adacığdır. Çevresine tamamen kapalı bir yerleşim sergilemekte, bahçivanlık, temizlik ve ev temizliği gibi hizmetleri bile yakın çevresindeki yoksul mahallelerden almamaktadır. Buradaki nüfusu 160 konakta oturan aileler oluşturmaktadır. Tamamı bitmiş olmasına 241 konak boş durumdadır. (MSU, Rapor, 2002).

Tepe İnşaatın gerçekleştirdiği projenin, orman arazisini imara açabilecek güçte kayırmacılık ilişkilerinin bir sonucu olduğu açıkça görünmektedir. Bölgedeki viyadük inşaatı sırasında Beykoç Konaklarından 21 villanın güzergah içinde kalması nedeniyle güzergahın değiştirilmesi, diğer yandan bu refah adacığında ev sahibi olanların bir kısmının dönemin hükümetinin önde gelen isimlerinin birinci dereceden akrabaları olmaları da anlamlıdır.

Bu proje ve buna benzer projeler, araştırmacıda, Ankara'nın politik elitinin Osmanlı'nın politik elitinden gecikmiş bir mirası devraldığı duygusunu uyandırmaktadır. Burada da yeni-gelenekçi mimarlık ve yerleşim tarzının bir örneğine tanık olunmakta, Osmanlı kentlerinde Eşraf ve politik elitin çok odalı evleri için kullanılan *konak* sözcüğü kullanılmaktadır. Farklı büyüklükteki konaklar, *segah*, *şehnaz*, *nihavend* olarak adlandırılırken, bir anlamda, Klasik Türk Sanat Müziğinin makamları ile Robert Kolejli, İstanbul Burjuvazisinin kullandığı İngilizce sözcüklere meydan okumaktadır. İstanbul'un Robert Koleji, Amerikan Kız Liseleri, Alman ve Fransız Kolejlerine karşın Ankara'nın İngilizce eğitim yapan TED kolejinin de burada açılması bu arazinin imara açılması, yerleşimcileri ve politik elit arasındaki ilişkiyi anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

Diğer yandan, İstanbul'un tarihsel peyzajının bir parçası olan eski korular, av köşkleri, ve benzer tarihi yapılarının yeniden soylulaştırılarak, belli bir kesimin tüketimine sunulması yoluyla kentten ayrıştırılmasına da tanık olunmaktadır. Kentli nüfusun kullanımına açık korular ve köşkler, özel arazi statüsünde, yüksek duvarlarla çevrili, girilemez adacıklara dönüştürülmektedir. Bu alanların gerek lüks konut yerleşimleriyle imara açılması gerekse yeniden soylulaştırılarak yeni bir tüketim nesnesine dönüştürülmesi sırasında ortaya çıkan gelişme rantı yine yatırımcının elinde kalan, kentin diğer sınıflarının pay alamadığı bir birikim sürecine işaret etmektedir.

SONUÇ

Henüz tamamlanmamış bir çalışmada ortaya çıkan sonuçlar, İstanbul'da giderek artan kentsel yoksullukla, aynı hızda artan kontrolsüz bir zenginliği gözler önüne sermektedir. Yani Yoksulluğun giderilebilmesinde zenginliğin düzenlenmesi gerekliliği (Erder, 2000) kent mekanında daha önceki dönemlerde olmayan açıklığı ile ortaya çıkmaktadır. Bu mekansal ayrışmanın yarattığı kent deseni, karmaşık renklerin yerini sabit renklere bıraktığı daha kolay okunabilen bir desene doğru gitmektedir. Kentsel kaynakların dramatik biçimde eşitsiz dağılımının derinleştirdiği kent yoksulluğunun,

6 Bölgede yapılan bir araştırma sırasında bölgedeki köy muhtarları, dernekler ve eski gecekondu yerleşimcileri ile yapılan mülakatlarda koru üzerinde farklı sermaye gruplarının çatıştığını ancak bu çatışmanın arazi mafyası eliyle gerçekleştiğini, son kertede arazinin bugünkü yatırımcıların eline geçtiği ifade edilmiştir. (MSU, Beykoç Belediyesi Bölge parkı Projelendirme İşi Bağlamında Sosyal Yapıya İlişkin Rapor; Ebru Soytemel, Beykoç Bölge Parkı Planlama Çalışması, Saha Araştırması İzlenimleri, Şubat-2002)

duvarlar arkasında yaratılan ayrıcalıklı cennetlerle, refah adacılarıyla katı mekansal ayrışmasına karşın, sermaye birikimi çerçevesinde ne denli bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir.

1980'li yıllara kadar Türkiye'de izlenen ekonomi politikaları, Hazine elinde birikmiş arazi kaynaklarının, gecekonduya ya da kaçak yapıya, görmezden gelme yöntemiyle transferini olanaklı kılmaktaydı. Devlet, kırdan engelleyemediği çözümlenin yarattığı kentsel maliyetleri böylece göçmenlere yüklemiş olmakta ve arazilerin illegal olarak imara açılmasına göz yumarak kaçındığı maliyetlerin yaratacağı toplumsal gerilim ve çatışmayı engellemekteydi. Bu nedenle de bu arazilerin kentsel kaynakların kırdan göçmenlere/gecekondulara transferi olarak görülmesi yüzeysel bir yaklaşımdır. Burada 1980'lerden sonra belli sınıflara aktarılan kaynaklarla, gecekondulara aktarılan kaynakları aynı kefeye koymak, içinde bebeği yıkadığımız kabın suyunu dökerken bebeği de içinde unutmak anlamına gelir. İki süreci birbirine benzetmek ve buradan sosyal adalet bağlamında bir meşruiyet üretmek, sermaye birikim süreçleri ile kentsel mekanın dönüşümü arasındaki ilişkiyi yok saymayı gerektirir.

Devlet 1980'lere kadar barınma hakkı çerçevesinde, kentsel arazi ve konut üreterek kamuya aktaracağı payı üretime sektörüne aktarmış ve birikim olanağı yaratmaya çalışmıştır. 1980'lerden sonra da bu payı kentsel gelişme sektörüne aktarmaya başlamıştır. Ancak ortaya çıkan sonuçlar, bu alandaki sermaye birikiminin kente geri dönmediğini göstermektedir. Bir yandan İstanbul'un giderek azalan kentsel topraklarının, düşük yoğunluklu lüks konutlarla israfı, diğer yandan, bu alanlarda ortaya çıkan gelişme rantından pay alamayan kent yoksullarının artışı açıkça gözlemlenebilmektedir.

Bir yandan, Boğaz ve Karadeniz kıyıları, Boğaz sırtları, Tarihi koruları ve kentün ciğerleri olan kuzey ormanlarının yapılaşmaya açılması, diğer yandan bu arazilerin çoğaltılamaz coğrafi özelliklerinden dolayı sahip oldukları tekel rantıyla birlikte, imara açılma süreciyle ortaya çıkan gelişme rantının arazi mafyası, politik elite kayırmacılık ilişkileri içindeki sermaye gruplarının elinde birikmesi. Bu alanlarda ortaya çıkan aşırı değerlenmeden eski yerleşimciler olan gecekonduların da pay almasının çeşitli imar planları ile engellenmeye çalışılması. Üstelik de pek çoğunun yarıdan fazlası boş olan lüks yerleşim alanlarının aktarılan bütün bu kaynaklara rağmen, kentsel sermaye birikimi olarak geri dönmemesi özellikle dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

Bartu, A. (2000) "Kentsel Ayrı(ş)ım: İstanbul'daki Yeni Yerleşimler ve Kemer Country Örneği", *21. Yüzyılda Kent ve İnsan*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, s.145-49.

Bali, R. (1999) "Çılgın Kalabalıktan Uzak", *Birikim*, S.123, Temmuz, 35-46

Berkman, G. (1995), "Türkiye'de Konut Kooperatiflerinin Konut Üretimine Katkısı: Başarı ve Başarısızlıkların Değerlendirilmesi", *Konut Araştırmaları Sempozyumu*, Konut Araştırmaları Dizisi 1, ss. 147-79, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara

Danış, D. (2000) "İstanbul'da Uydu Yerleşmelerin Yaygınlaşması: Bahçeşehir Örneği", *21. Yüzyılda Kent ve İnsan*, ss.151-60.

Davis, M. (1990) *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*. Londra: Verso.

Erder, S. (2000) "Yoksulluğun Düzenlenmesinden Zenginliğin Düzenlenmesine Kentleşme ve Kentsel Kurumlar", *21. Yüzyılda Kent ve İnsan*, ss.121-128.

İşık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Harvey, D. (1985) *Urbanization of Capital*. Baltimore: J.Hopkins Univeristy Press.

Keyder, Ç. ve Öncü, A. (1993) *İstanbul: The Concept of World Cities*. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı.

*İstanbul'da "Ayrıcalıklı" Konut Alanları ve Yoksulluğa Kentsel Kaynak Transferleri
Çerçevesinden Bir Bakış: Bahçeşehir, Kemer Country, Acarkent, Beykoz Konakları*

Keyder,Ç. (1994) "İstanbul Nasıl Satılır?", *Forum*, Ocak Sayısı.

Kurtuluş, H. (1999) *The Roles of Çiftlik on the Formation of the Metropolitan Fringe in the Expansion of İstanbul Metropolitan Area*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.

Kurtuluş, H. (2000) "Türkiye'de Kentsel-Metropolitan Alanların Biçimlemesinde Devletin Rolü", *İktisat dergisi*, s.404.

Lefebvre,H. (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.

MSÜ, Rapor (2002), *Beykoz Belediyesi Bölge Parkı Projelendirme İşi Bağlamında Sosyal Yapı Araştırma Raporu*

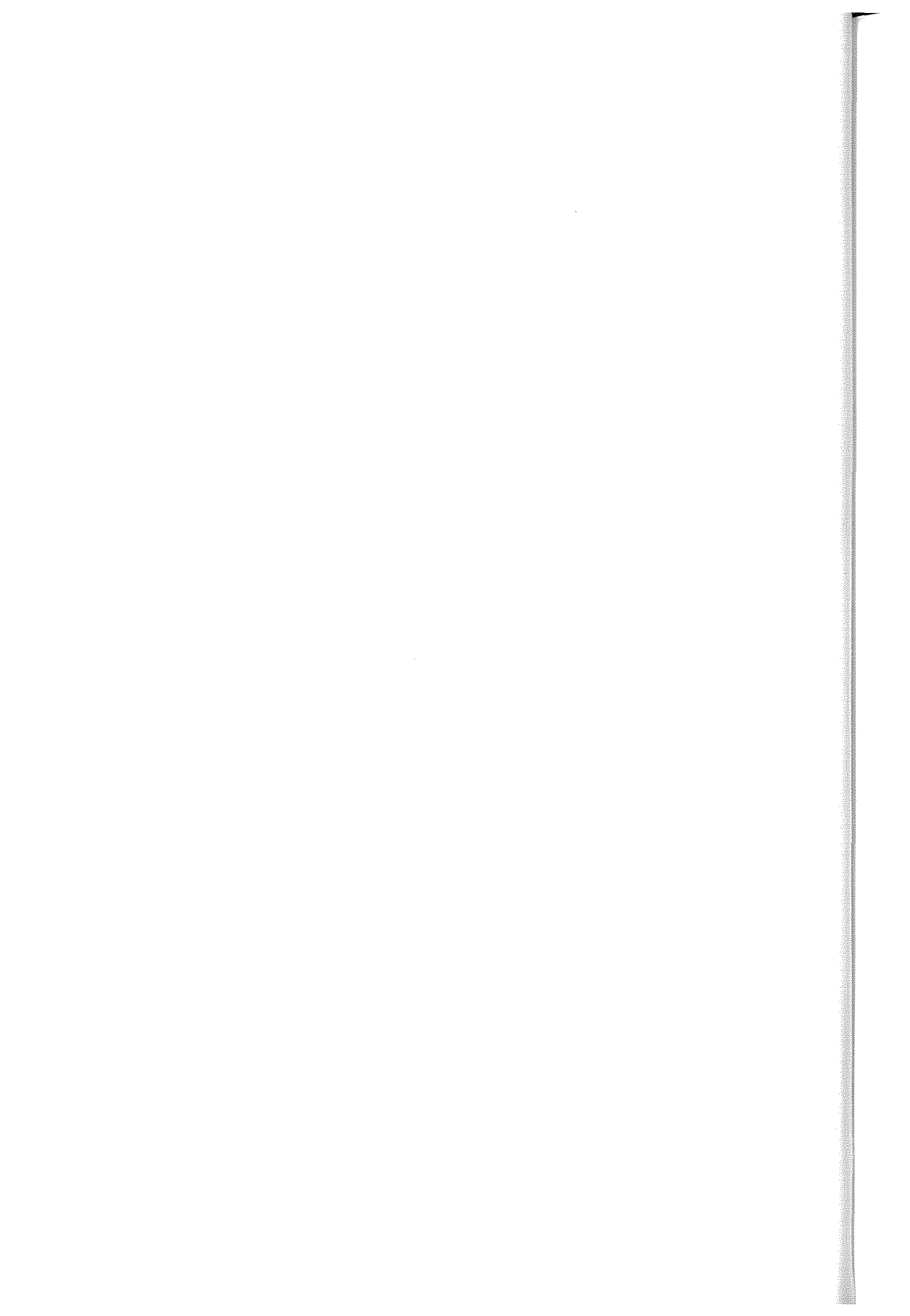
Öncü, A. (1999) "İdeal Ev Mitolojisi", *Birikim*, sayı 123, Temmuz, ss. 26-34.

Scott,A. (1988) *Metropolis*. University of California Press.

Short, R. (1996) *The Urban Order*. Oxford: Blackwell.

Smith, N. (1986) 'Gentrification, The Frontier and The Restructuring of Urban Space', Smith,N., and Williams (der.), *Gentrification of the City* içinde.

Soytemel, E. (2002) "Beykoz Bölge Parkı Planlama Çalışması, Saha Araştırması İzlenimleri", Yayınlanmamış Rapor.

GECEKONDU BÖLGELERİ ve YERİNDE ISLAH PROJELERİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

Reyhan VARLI GÖRK

GİRİŞ

Bu araştırmanın öncelikli amacı, Çankaya Belediyesi tarafından geliştirilen GEÇAK (Gecekondu- dan Çağdaş Konuta) adlı gecekondu bölgelerinin yerinde ıslahını amaçlayan Rehabilitasyon Projesi'nin başlangıçta öngördüğü hedeflerini belirlemek, ardından söz konusu projenin tamamlanması açısından amaçladıklarına ulaşılabilirliğini değerlendirmektir. Yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen ilk Yerinde Islah çalışmalarına özgün bir örnek olan bu proje örneği üzerinden giderken, özellikle GEÇAK 1 diye adlandırılan; Çankaya Belediyesi, gecekondu sahibi olan 47 aile ve yüklenici firmanın işbirliği ile gerçekleşen projenin birinci etabı hakkında toplanan veriler ve örnekler ışığında çalışılmıştır.

Araştırma boyunca GEÇAK Projelerinin genel amaçları ve sonuçları incelenirken; iç göçlerin ve gecekonduleşmanın nedenleri ve yine GEÇAK 1 Projesi örnek alınarak rehabilitasyon projelerinin kültürel ve toplumsal tarafları vurgulanmaktadır. Gilbert'in (1989:85) hipotezinden yola çıkarsak, gecekondu bölgelerinin yerinde ıslahını hedefleyen projelerin çoğunda "mimarlar, çoğu kez kendi imajlarını düşündükleri için [gecekondu bölgelerinde yaşayan] yoksul insanların gerçekte neyi talep ettiklerini kestirmek konusunda yanılığa düşerler." GEÇAK 1 Projesi çerçevesinde hem planlama hem de uygulama aşamasında projenin katılımcılarının-Çankaya Belediyesi, Yüklenici Firma, Gecekondu Hak Sahipleri-kendi beklentileri konusunda herhangi bir yanılığa düşüp düşmediği sorgulanmaktadır. Hiç şüphesiz GEÇAK 1 gibi "Yerinde Islah" projelerinin asıl amacı yoksul insanlara sağlıklı konutlar edindirmek olacaktır, ancak iyi tasarlanmış bir konutun bir başına bu sorunu çözeceğine inanmak doğru olmaz. Bu nedenle bu görüş tüm araştırma süresince yol gösterici olmuştur.

Araştırma boyunca kuramsal çerçevede taranan literatür dışında ağırlıklı olarak Çankaya Belediyesi İmar Müdürlüğü'nce hazırlanmış olan "GEÇAK Raporu" da referans alınacaktır. Görgül yöntemlere de yer verilen bu çalışmada, öncelikle GEÇAK 1 projesinin fikir babası olma sıfatını hak keden ve projenin uygulanışı aşamasında taraf olan gecekondu hak sahiplerinin kurmuş olduğu BESA Yapı Kooperatifi'nin ilk başkanı *Neşet Çayır* ile yapılan söyleşi notları çok aydınlatıcı olmuştur. Bunun yanı sıra, 1997 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü Lisans öğrencilerinin Kırkkonaklar mahallesinde yaptıkları anket çalışmaları sonucu ulaştıkları istatistik değerler ve yine GEÇAK 1 projesi kapsamında yeni konutlarını teslim alan kırk yedi (47) ailenin on dokuzu (19) ve sonradan GEÇAK Projesi konutu satın alan iki aile ile 2001 yılı Kasım ayında yapılan anket çalışmalarının sonucundaki istatistik değerler de kullanılmıştır bu çalışmada. Ayrıca mekana yönelik vurgular yapılırken GEÇAK 1 projesinin uygulanmasından öncesine ve sonrasına ait görsel dokümanlar da yer almaktadır.

GÖÇ VE GECEKONDULAŞMA ARASINDAKİ İLİŞKİ İNSANLAR NIÇİN YER DEĞİŞTİRİR?

İnsanlar yaşam yerlerini değiştirmelerinin nedeni sorulduğu zaman “kent ekonomisi içinde daha iyi bir iş bulma umudu” (Gore, 1971:48) yanıtını alır çoğu kez. Özellikle köyden kente göçlerde köylü, kente göçmeden önce kentteki akrabasını veya hemşehrini bir çok kez ziyaret eder. Gilbert’in de (1989:52) iddia ettiği gibi “potansiyel bir göçer şehirdeki bağlantılarından [tanıdıklarından veya akrabalarından] bir iş sinyali alana kadar bekler.” Göç etmeye karar vermek ciddi bir tercih olduğundan göçün nedenlerini belirlemek gerekir öncelikle. Todara (1997:27) ekonomik nedenler dışında göç kararına neden olabilecek beş farklı alan tanımlar:

1. **Toplumsal Etkenler:** Toplumsal yaşam ve akrabalık ilişkilerinden kaynaklı geleneklerin yarattığı engelleri yıkma arzusu.
2. **Fiziksel Etkenler:** İklim felaketleri.
3. **Nüfus Etkeni:** Ölüm oranlarında azalma ve kırsal alandaki nüfusun aşırı artışı
4. **Kültürel Etkenler:** Ailenin kentte yaşayan uzantısının yarattığı güven hissi
5. **İletişim Etkeni:** Gelişen ulaşım olanakları, kent merkezli eğitim sistemi ve TV, radyo sinema gibi iletişim araçlarının yaygınlaşması.

Tüm bu ekonomik olmadığı varsayılan etkenlere bakıldığında ilk dördünün de ekonomik sorunlar doğurduğu görülür. Zaten yine Todara’nın dediği gibi “köyden kente göç hareketinin birinci nedeni, ekonomistlerin ve ekonomist olmayanların ortak kanısına göre ekonomik etkenlere dayanır.”

ANKARA’NIN GÖÇ ALIŞ NEDENLERİ

Ayakta bir halkız

Kentlerde simgemiz kondularımız

Bin duran uygarlık eskittik

“Göçtür göç”ü vuran davulumuz

...

Sağda sıra sıra apartmanlar

Solda İncesu’yla Esat arası

Derede tepede kondularımız

Çorum’dan, Sivas’dan, Kastamonu’dan

Yozgat’dan, Ankara dolaylarından

Öteki kentlerden köylerden

Bir bir, sonraları onar on beşer

Geldik

Geldik Seyranı kurduk.

(Akın, 1996, 251-253)

Bilindiği gibi Ankara son elli yıldır bu göçlerden nasibini alan büyük kentlerden biridir. Bu büyük göçün temelini kadın ozanımız Gülten Akın gibi 17. yüzyıldaki “Celali Ayaklanmalarına” benzetmek çok da zor olmaz. O yıllarda devletin gücünün tükenmesi sonucu aşırı vergilerden usanan köylü çiftlerini bozarak, köylerini bırakarak göçmüştür (Akın, 1996:247). Halk arasında “Büyük Kaçgunluk” denilen göçün yalnızca nedenleri değişmiş görünmektedir bugün. Yine ozanımızın dediği gibi 1940lardan bu yana “devam eden bir göç süreci içindeyiz” uluşça.

Yüzyılın ilk çeyreğinde Ankara kenti sistematik bir şekilde planlanmış ve bu plan uygulanmaya çalışılmıştır. 1930'ların Jansen Planına göre Ankara şehri, 1950'li yıllarda başlamış iç göçten nasibini almıyaya kadar dereceli olarak genişletilmiştir. Şenyapılı (1981) bu göçün gelişimini 1945 ve 1980 yılları arasında inceler ve dört periyoda ayırır: 1945-49; 1950'ler; 1960'lar ve 1970 sonrası. ODTÜ Sosyoloji Bölümü Lisans öğrencilerinin Kasım 1997'de yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, GEÇAK projelerinin uygulandığı Kırkkonaklar Bölgesi'nin nüfusu 15.000 dolayındadır ve ilk yerleşenler 1950'lerde Bayburt'tan gelen göçmenlerdir. Şekil 1 ve Şekil 2, GEÇAK 1 Projesi kapsamındaki kırk yedi ailenin on dokuzu ve sonradan GEÇAK Projesi konutu satın alan iki aile ile Kasım 2001'de yapılan anket çalışmaları sonucunda oluşturulmuştur. Şekillerden anlaşıldığı gibi GEÇAK 1 Projesi kapsamındaki eski gecekondu sahibi ailelerin Ankara'ya gelişleri 35-50 yıl öncesine (Şekil 2) dayanmaktadır ve ağırlıklı olarak Kırşehir/Kaman ve Çankırı/Ilgaz (Şekil 1) başta olmak üzere-hemşehrilik bağı göze çarpmaktadır Gilbert'in teorisini doğrularcasına. Gilbert (1989: 60), üçüncü dünya ülkelerindeki köyden kente göç hakkında üç temel biçim olduğunu düşünmektedir:

- I. Erkeklerin ailelerinden ayrı olarak geçici göçü (geçici mevsim işçileri);
- II. Aile bireyleri ile beraber kente göçün ardından geçim sıkıntısı ve konaklama nedeniyle geri dönüş;
- III. Sürekli bir iş bulduktan sonra sürekli yerleşim.

Köyden kente göçün bu üçüncü biçiminde aile kentte yaşamaya karar verir ve en kolay yoldan bir konut ya da barınak elde etmeye girişir. GEÇAK Projeleri için kurulan ilk yapı kooperatiflerinden ilki olan 'BESA Yapı Kooperatifi'nin ilk başkanı olan *Neşet Çayır*, Kırkkonaklar mahallesinde 1950'den beri her üç biçimde göçmen görüldüğünü ifade etmiştir. ODTÜ Sosyoloji Bölümü öğrencilerinin Kasım 1997'de yaptıkları anket çalışmalarının sonuçlarına göre; neredeyse hiçbir göçmen aile köye geri dönmeyi düşünmemektedirler. Göçmen ailelerinin kentte doğmuş ya da okul çağında kente gelmiş çocuklarının eğitimleri halen kent içindeki okullarda sürdüğü için kent yaşamının sağladığı olanaklardan vazgeçmek istemediklerinden dolayı, gecekonduya yaşayan göçmen ailelerin çoğu kentte yasal bir konut edinebilmek konusunda oldukça kararlı görünmektedirler.

Kent içindeki gecekonduların hemen hemen hepsi kamu arazileri üzerinde işgal sonucu ve kaçak olarak inşa edilmiştir. Peker'in (1996:8) doğruladığı gibi Türkiye'deki gecekondulaşmanın temeli, 1940'lı yılların ortalarında başlayan tarımda mekanizasyona geçilmesi ile köylerde işsizliğe dayanır. Doğal olarak Türkiye'de göç alan kentlerdeki göçmenlerin büyük çoğunluğu kırsal kökenlidir. Kırkkonaklar mahallesindeki "%84'lük köy kökenli nüfus" da bu görüşe paraleldir (Ulufur, 1997).

Açıkça anlaşılıyor ki gecekondu bölgelerindeki göçmen nüfus geçim sıkıntısı nedeniyle kente gelmiştir. Geçim sıkıntısı göreceli bir kavramdır dolayısıyla gecekondu bölgelerindeki göçmen nüfusun yoksulluğundan söz etmek için başka ölçütler gerekebilir. Yoksulluğun derecesini belirleyebilmek için altyapı ve sağlık koşulları açısından olumsuzluklar içeren kötü kalitede barınaklar ve komşuluk ilişkileri içinde yaşayan insanlar diye bir ölçüt ele alınabilir. Peker'e göre yoksulluk daha çok devletin genel ekonomik dinamikleri ile tanımlanabilen bir şeydir, bu yüzden "1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte uygulanmaya başlanan serbest piyasa ekonomisi ve 1970'li yıllara kadar devam eden devletin kapitalist ekonomi stratejisi ile iç göçlerin başlaması arasında doğrudan bir ilişki olduğuna" işaret eder (1996:8). Yine aynı kaynağa göre "kentlerdeki yetersiz gelişme sonucu sınırlı iş ve pazar olanağı, köyden kente göçen bu insanları kayıt dışı ekonominin içindeki marjinal iş alanlarına iter. Marjinal sektörde çalışan bu insanlar konaklayabilmek için bulabildikleri sınırlı kaynaklarla kamu arazileri üzerinde derme çatma da olsa kendi ba-

rınaklarını inşa ederler. Resim 1’de 1970’li yıllarda komşularının yardımıyla bir ailenin gecekondü inşaatı görülmektedir. Bu evler (Resim 2) çoğunlukla altyapıdan yoksun, bir evin zaruri birimleri dışında sağlık koşullarından uzak ve genellikle bir gece gibi kısa sürede inşa edilmiş barınaklardır.

1990’larda kırsal alanlardaki nüfus ile kentsel alanlardaki nüfus arasındaki denge bozulmuş, ağırlık kent nüfusundan yana olmuştur (Peker, 1996:10). Örneğin “Kırkkonaklar mahallesi 1990’dan bu yana göç almamıştır” (Beşpınar, 1997).

GECEKONDÜ SAYISINDAKİ ARTIŞIN NEDENLERİ

Nedeni her ne olursa olsun artan iç göçle birlikte büyük kentlerde beliren gecekondü bölgeleri, merkezi hükümetin ve yerel yönetimlerin çözmek zorunda olduğu bir problem haline gelmiştir. Çankaya Belediyesi’nin GEÇAK Projesi ile ilgili hazırladığı raporlara göre; “merkezi hükümet giderek büyüyen gecekondü problemine çözüm olması düşüncesiyle 20. 07. 1966 tarihinde 775 sayılı Gecekondü Yasasını çıkartmıştır. Bu yasaya göre gecekonduların yerinde korunması veya gecekondü sakinlerinin gecekondü önleme bölgesi adı altında altyapısı tamamlanmış bölgelere transferi söz konusudur. Ancak zaman içinde bu yasanın yetersiz kalması, uygulama olasılığının çok zayıf olması nedeniyle 1984 yılında bu yasaı destekleyen ve genişleten, geçirilen süre içinde gecekondü yapılaşmasını da yasal hale getiren 2981 sayılı yasa çıkarılmıştır. Yine bu yasanın uygulamada sıkıntı yaratan bazı maddelerinin günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesi amacıyla 3290 ve 3366 sayılı ek kanunlar çıkartılmıştır. Bütün bu yasalara göre gecekondü alanlarındaki mevcut durumu korumaya yönelik imar planları hazırlanır, gecekondücular bu planlarla yasal haklar elde eder.”

Raporda belirtildiği gibi gecekondücular aslında hepimize ait olan kamu arazilerini işgal ederek inşa ettikleri gecekonduları ile hem yasaları çiğnemişler hem de merkezi hükümet tarafından artarda çıkan yasa ve düzenlemelerle bir bakıma ödüllendirilmişlerdir. Doğal olarak ilgili yasalar sonucu 35-50 yıldır aynı mahallede hemşehrileriyle beraber komşuluk ilişkilerini sürdürerek yaşamış gecekondü hak sahiplerinin başka alanlara transferleri olanaksızlaşmıştır. Aynı zamanda eskiden kentin dışında kalan fakat kentsel gelişim sürecinde gittikçe prestijli mahallelere sınırı dayanan bir çok gecekondü bölgesindeki gecekondü hak sahipleri, gecekondü arazilerinin değer kazanmasını dolayısıyla kat karşılığı inşaat yaptırmayı hayal ettikleri için sağlıklı koşullardaki gecekondularında sabırla yaşamışlardır.

GEÇAK Projesi öncesi bölgede yer alan gecekonduların tamamı kaçak olarak, mülkiyeti Çankaya Belediyesi’ne ait olan bir kısmı planlı arsalar üzerine yapılmıştır. GEÇAK 1 Projesi kapsamındaki on dokuz aile ile yapılan ankete göre (Şekil 3), eski gecekondü hak sahiplerinin yaklaşık %75’nin gecekondü arazilerini gerçekte yasal olmayan yollardan edindiklerini öğreniyoruz. Anlaşıldığı üzere bazı aileler kendileri işgalci olmasa bile mirasçısı oldukları bir önceki kuşaktaki aileleri arazileri işgal etmişlerdir.

Gecekondülaşmayı önlemek ve gidermek adına üretilmiş çözümlerden biri olan GEÇAK Projesini incelemeden önce asıl hangi durumlarda gecekondülaşmaya göz yumulduğuna bakmak gerekir. Gilbert (1989:110), kaçak yapılaşmaya ve gecekondülaşmaya olanak tanıyan üç durum tanımlar:

I. Siyasi partiler veya hükümet zaman zaman gecekondü bölgelerinde yaşayan yoksul halkın siyasi desteğine ihtiyaç duyar.

II. Söz konusu yoksul vatandaşlar, çoğunlukla özel mülkiyete ait olmayan kamu arazilerini işgal ettiklerinden uzunca bir süre hiç kimse için tehdit edici değildirlen.

III. Ekonomik ve sosyal değişimlerin yaşandığı dönemlerde gecekondulaşmayı başlatan halk doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bu değişimleri olumlu yönde etkiler.

GEÇAK 1 PROJESİNİN UYGULANDIĞI GECEKONDU BÖLGESİ PROJE ALANINA AİT TOPOGRAFIK BİLGİLER

Çankaya Belediyesi tarafından 1995 yılında hazırlanan GEÇAK Projesi Raporuna göre proje alanı (Resim 5 ve Şekil 5); Ankara'nın güneydoğusunda, Çankaya Belediyesi sınırları içinde Büyükeasat/Kırkkonaklar Vadisi ile kentin en prestij yüksek olan Gaziosmanpaşa Mahallesi arasında yer almaktadır. Proje alanı 9.33 hektar olup, içinde yaklaşık 1200 kişinin yaşadığı bir yerdir. Aynı raporda, alanın topografik eğiminin %20 ile %55 aralığında değiştiği ve eğim aralığı %40 ile %50 arasında değişen güney bölgesinin sakıncalı olduğu belirtilmektedir.

GEÇAK 1 PROJE ALANI KOZA SOKAKTA GECEKONDULAŞMA

Projenin uygulanmasından önce, bölgede yer alan gecekonduların hepsi (Resim 2 ve Resim 3); kaçak olarak, mülkiyeti Çankaya Belediyesi'ne ait bir kısmı planlı kamu arazileri üzerine inşa edilmişlerdir. Ankara'daki gecekondulaşma üzerine çalışmaları bulunan Gilbert (1989: 89), proje bölgesinde kaçak olarak inşa edilmiş olan gecekondu hakkında "Üçüncü Dünya ülkelerinde yapılmış diğer örneklerden farklı olmamakla beraber en kötüsü de değildir" ifadesini kullanır. Gecekonduların çoğu kendiliğinden oluşmuş gibi aniden ortaya çıktıklarına göre ani ve kaçak yapılaşmanın ne olduğunu sormak gerekir öncelikle. Drakakis-Smith (1976:297) bu soruya yanıt olarak temelde "arazinin veya barınağın ya da her ikisinin yasal olmayan yollardan işgalini" şart koşar. Benzer bir tanımla Leeds (1969:44), bu tür yapılaşmalarda ortak özelliğin "yapıların kaçak inşası, kamu arazilerinin bireysel veya organize bir yolla işgali" olduğunu belirtir. Gilbert (1989:89) gecekondu ve sakinleri hakkında aşağıdaki özellikleri sıralar:

- I. Gecekonduların çoğu içinde oturan kişilerin kendilerince (Resim 1) inşa edilmiştir;
- II. Gecekondu bölgeleri genelde işgal edilmiş ve planlamaların henüz uygulanmadığı arazilerdir;
- III. İlk sakinlerin inşa ettiği gecekondu altyapıdan yoksun yapılar ve uzunca bir süre bölge sakinleri bu koşullar altında yaşar;
- IV. Gecekondu sakinleri toplumun fakirlik sınırında yaşayan kesimdir.

Gecekondulaşmanın gerçekleştiği proje alanının yalnızca %5'i şahıs mülkiyetindedir. Ancak şahıs mülkiyetine geçmiş bu araziler üzerindeki gecekondu da kaçak inşa edilmiştir. Merkezi hükümetin 11. 11. 1985 tarihli "İmar Affı Yasası" bu tarihten önce yapılmış olan gecekonduların hepsini yasallaştırmıştır. Yine bu "İmar Affı Yasası" sayesinde gecekondu hak sahibi olan nüfusun buldukları belediye sınırları içerisinde imar ıslah planı yapılmış diğer bölgelere transferleri de söz konusudur.

Çankaya Belediyesi'nin hazırladığı GEÇAK Raporu'nda belirtildiği üzere proje bölgesindeki "gecekondu (Resim 2 ve Resim 3) 35-40 yıl önce yapılmış, bir veya iki katlı, sıkışık, inşaat kalitesi düşük, yapı yapılması jeolojik açıdan sakıncalı alan olarak ilan edilmiş olan bölge üzerinde yer alan ve organik bir dokuya sahip gecekondulardır." Aynı rapora göre; "alanda kanalizasyon ve elektrik şebekesi yoktur. Gecekonduya bağlanan elektrik, çoğu kez kaçak havai hatlar boyunca getirilmiştir. Gecekonduların hepsi büyüklük itibari ile farklılık göstermekte; genelde iki oda, bir

salon ve bir küçük mutfaktan oluşmakta; tuvalet çoğunlukla gecekonduların dışında, banyo ise bazı gecekondularda içeride tuvalet ile birleştirilmiştir.”

GEÇAK Projesi kapsamındaki gecekonduların hak sahipleri ile yapılan söyleşilerde ve aynı zamanda yine Çankaya Belediyesi'nin GEÇAK Raporu'nda anlatıldığı şekliyle, proje öncesi bu alanda ulaşım; insanların birbirlerinin bahçesinden ve patika yollardan geçerek ulaştıkları merdivenler şeklindeki yaya yolları ile bu alanı ikiye ayıran, yer yer genişleyen korunaksız stabilize araç yolu ile sağlanmaktaydı. Bölgede eski gecekonduların hak sahipleriyle yapılan söyleşilerde, daha GEÇAK projesi uygulanmadan önce bile bir takım belediye hizmetlerinin bu alana gelmeye başladığı belirtilmiştir. Drakasis-Smith'in de vurguladığı gibi (1976a: 2) “Türkiye’de belli başlı siyasi partiler arasındaki mücadeleler sırasında, gecekonduların gerçeği beslenmiş *de facto* etkisi ile gecekondular; asfaltlanmış yollara, elektrik ve su şebekesi gibi olanaklara kavuşmuşlardır.” Bölüm 2.3’de Gilbert’in tanımladığı gecekondulaşmaya olanak tanıyan üç durumdan ilki olan bu durum, Türkiye’de 1980’lere gelindiğinde hız kazanmıştır. Zira o yıllarda siyasi partiler gecekonduların bölgelerinde yaşayan nüfusun oy potansiyelinin farkına varmışlardır. ‘Klientelizm’ diye bir kavramı dilimize yerleştiren bu anlayışla, “gecekonduların yasallaştırılacağına dair verilen sözler ile gecekonduların hak sahiplerinin oyları her seçim öncesi manipüle edilmiştir” (Özbek, 1997:220).

GEÇAK PROJE ALANINDAKİ GECEKONDULARIN HAK SAHİPLERİNİN “YERİNDE ISLAH” PROJESİNİN UYGULANMASINDAN ÖNCEKİ YAŞAM ŞEKLİ VE TOPLUMSAL PROFİLİ

GEÇAK Projesinin uygulandığı bölgedeki eski gecekonduların sahibi göçmenlerin hemen hepsi kırsal kökenli (Şekil 1) olduğu için “insanlar bahçelerinde evcil hayvanlar besleyerek gecekonduların şeklindeki yapılarda kırsal bir yaşam sürmektedirler” (1995:2). ODTÜ Sosyoloji Bölümü öğrencilerinin yaptığı bir anket çalışmasının sonucuna göre, bölgede yaşayan gecekonduların hak sahipleri insanların çoğu, kendilerini ne köylü ne de kentli olarak tanımlamaktadırlar. Zaten gecekonduların sakinlerinin “yalnızca %27’si kendilerini kentli gibi hissettiklerini %54.9’u kendilerini hala köylü hissettiğini ifade etmişlerdir” (Beşpınar, 1997). Modernleşmeyi kentleşme ile özdeş tutan bir anlayışa göre; gecekonduların ya da diğer bir deyişle gecekonduların bölgelerinin oluşması, iş bulmak için köyden kente gelen göçmenlerle birlikte “çelişik bir modernleşme deneyimi” (Bozdoğan, 1997:148) olarak algılanmaktadır günümüzde. Türkiye’de 1990 öncesi gecekonduların oluşmasına hiç ortadan kalkmayacak gibi bir durum bir kentleşme sorunu olarak bakılmaktaydı. 1990 sonrasında ise gecekonduların oluşması; yarı köylü, yarı kentli melez bir gerçeklik olma özelliği ile modernizmin kır-kent çelişkisinin ötesine geçerek, GEÇAK gibi ‘Yerinde islah’ projeleri sonunda kentleşme ve modernleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermiştir.

Çankaya Belediyesi’nin hazırlamış olduğu GEÇAK Projesi Raporu’nda, “bölge halkının büyüklüğü genellikle en az beş kişilik ailelerden (Şekil 4) oluşmaktadır. Ailenin geçimini sağlayan erkekler çoğunlukla kamu kuruluşlarında düşük ücretli memur, çevredeki apartmanlarda çok düşük ücretli kapıcı ya da marjinal sektörde çalışan işportacılar.” Yine aynı raporda belirtildiği üzere, “bölge halkının gecekondularını içerisinde kentli nüfusun kullandığı TV, çamaşır makinesi, buzdolabı, müzik seti vb. elektrikli ev aletleri bulunmaktadır.” Projenin uygulanışından sonra GEÇAK 1 kapsamındaki eski gecekonduların hak sahipleri olan 47 aileden 19’u ile yapılan görüşmelerde Çankaya Belediyesi’nin GEÇAK Raporu’nda belirtilenler doğrulanmıştır. Gecekonduların hak sahiplerinden kamu kuruluşlarında ücretli memur olarak çalışanların çoğu halen çalışmaya devam etmekte, yine büyük bir çoğunluğu da yeni GEÇAK konutlarında oturmasalar bile GEÇAK projesinin uygulandığı mahallede kendilerinin kurduğu Taksi durağında şoför olarak çalışmaktadırlar. Kasım 2001’de yapılan araştırmada 19 aileden yalnızca bir ailenin 800 milyon TL üzerinde (Şekil 8) geliri olduğu görülmektedir. GEÇAK Projesi sayesinde edindikleri yeni konutlarını kiraya vererek veya satarak

elde ettikleri yeni gelirlerinden dolayı çoğu aile ortalama bir refah seviyesinde yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

MERKEZİ HÜKÜMETİN VE BELEDİYELERİN GECEKONDU VE GECEKONDUCULARA BAKIŞI

Gelişmekte olan ülkelerin tarihine baktığımızda, gecekonducuların ve gecekonducuların genelde yıkım politikaları ile karşı karşıya kaldığı görülür. Gerçekte kent içinde ve çevresinde bulunması pek arzu edilmeyen ve genellikle düşük gelirli sınıflara ait olan gecekonducuların yerine yeni bir çözüm getirilmeden imha yoluna gidilmesi Türkiye’de de özellikle 1970’li yılların Yeşilçam filmlerine bile konu olmuş, ancak imha yöntemi “sürekli yer değiştirebilme karakteri olan bu nüfus karşısında pek etkili olmamıştır” (Gilbert, 1989: 100). Bu kanıtı destekleyen bir görüş de Abrams’dan (1964: 126) gelmiştir: “Yerine çözüm üretilmeden uygulanan yıkım politikaları [yeni bölgelerde] gecekonduculuğun artmasına, nüfus yoğunlaşmalarına, en basit konut olan barınak ya da gecekonducuların maliyetlerinin artmasına neden olur.”

Peker’inde vurguladığı gibi, Türkiye’de 1970’lerde başlayan enflasyon, arsa spekülasyonuna neden olmuş, gecekondu sahipleri bundan yarar görmüşlerdir. Yine GEÇAK 1 Projesi’nin uygulandığı Koza Sokak örneğinde olduğu gibi “kentlerdeki hızlı gelişim sonucu, eski gecekondu bölgeleri, giderek kent merkezinde kalmışlardır hatta çok katlı gecekondu inşaa edilmiştir” (Peker, 1996:9) Gaziosmanpaşa gibi Ankara’nın en prestijli semtlerinden birinin sınıırına dayanmış Koza sokaktaki eski gecekondu hak sahipleri GEÇAK 1 Projesi’nin uygulanmasından önce de kendilerine 50 m uzakta bulunan; aylığı 1000 US Doları kiraya verilen, beş odalı, jakuzili, saunalı lüks konutlarda oturan yüksek gelirli ailelere komşuluk mesafesinde yaşamışlardır. Zaten GEÇAK 1 Projesi’nin uygulanışı sırasında taraf olan BESA Yapı Kooperatifi Başkanı *Neşet Çayır*; projenin başarı ile uygulanabilmesinin en önemli nedenini bu bölgenin bu özellikli konumuna bağlar. Kendisi de GEÇAK 1 kapsamında eski gecekondu hak sahibi olan *Neşet Çayır*’a göre;

“Ankara’nın diğer gecekonduculuğa sorunu olan bölgeleri, Koza Sokak kadar şanslı olmayabilirler çünkü gecekondu bölgelerinin, ‘Yerinde Islah’ projelerinde kat karşılığı taraf olacak yüklenici firmalar için ekonomik açıdan cazip olması gerekmektedir. Örneğin Mamak Belediyesi sınırları içerisinde daha dramatik koşullarda bir gecekonduculuğa vardır. Ankara’nın Koza Sokak kadar şanslı olmayan gecekondu bölgelerindeki ‘Yerinde Islah’ projelerinin gerçekleştirilebilmesi için ilçe belediyelerinin yanı sıra Başbakanlık Toplu Konut İdaresi ve Arsa Ofisi gibi merkezi hükümete bağlı kamu kuruluşlarının desteği gerekmektedir.”

Tüm kültürlerde yoksullara yardım edilmesi gerektiği inancı gelenekselleşmiştir. Konut bağlamında ise Gilbert’e (1989:85) göre “yalnızca merkezi hükümetler yoksullara konut edindirebilecek programlar geliştirebilirler.” ‘Global Report on Human Settlements’ (1996:32), 1980’lerde merkezi hükümetlerin politik görüşlerinin neo-liberalizme eğilim gösterdiğine ve hükümetlerin konut ve sosyal politikalar içinde daha fazla rol üstlenmeleri konusunda fikir değiştirdiklerine işaret eder. Benzeri gelişmeler Türkiye’de de yaşanmıştır. Taha Akyol’un *Tercüman* gazetesinde yayınlanan bir yazısını kaynak gösteren Özbek’e göre (1997:219), “daha sonra ‘Anavatan Partisi’ başkanı olarak başbakanlık koltuğuna oturmuş olan Turgut Özal, 1979 yılında Başbakanlık görevinde bulunan Süleyman Demirel’e sunduğu bir raporda, gecekondu bölgelerindeki oyların esnekliğini vurgulamıştır.” Bu anlayışla, 1980’lerin başında tapu vaadi ve alt yapı hizmetlerinin getirileceğine dair verilen sözlerle bir oy kaynağı olarak görülen gecekondu bölgeleri 1990’lara gelindiğinde ‘Yerinde Islah’ projeleri kapsamına alınmıştır.

GEÇAK (GECEKONDUDAN ÇAĞDAŞ KONUTA) YERİNDE ISLAH PROJESİ

GEÇAK PROJESİ'NİN İÇERİĞİ VE AMAÇLADIKLARI

Çankaya Belediyesi, GEÇAK Projesi ile ilgili kurum olarak kendilerinin hazırladığı raporda, GEÇAK Projesinin bir “kentsel dönüşüm projesi” olma özelliğinin altını sık sık çizer. Hazırlanan bu raporda GEÇAK Projesi şöyle tanımlanmaktadır:

“GEÇAK Projesi bir kentsel dönüşüm projesidir. Projenin temel amacı, Çankaya’da yıllardır süregelen gecekondular ve konut edinme sorununu çözmek, kentin ve vatandaşların haklarını gözeterek; yeşil, modern, bütünlüklü bir kent yapısı oluşturmaktır. *Konut yerine konut* ana ilkemizdir. Bu proje ile gecekondular çağdaş konutlara, gecekondular mahalleleri de kent dokusuyla uyumlu, estetik, sosyal donatı alanlarının çevrelediği uygar ve yeşil yerleşim alanlarına dönüştürülmektedir. Proje kentlilik bilincini yükseltmek, kent ortak kültürünü geliştirmek gibi çok önemli bir diğer işlevi de taşımaktadır.”

GEÇAK Projesi ilk olarak Gaziosmanpaşa Semtinin dış sınırında yer alan Koza Sokakta Çankaya Belediyesi Encümeninin 16. 12. 1993 günü alınan kararı ile satılan ve Şekil 5’deki planda görülen sarı parseller üzerinde uygulanmıştır. Projenin bütününe oranla 47 aileyi kapsayan GEÇAK 1 alan itibarı ile küçüktür ancak daha sonra 221 gecekondular hak sahibiyile gerçekleştirilecek olan GEÇAK 2 Projesine model olmuştur. Çankaya Belediyesi tarafından hazırlanan GEÇAK Projesi raporunda projenin *amaçları* aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1. GEÇAK Projesi’nin uygulandığı alanlarda yıllardır ikamet eden ve düzensiz konut bölgelerinde tapu veya 2981 sayılı yasa ile hak sahibi sıfatını kazanmış olan vatandaşların, bu zaman kadar yaşadıkları alanlarda korunarak çağdaş konuta kavuşmalarını sağlamaktır. Öncelikle 24 ay içinde tamamlanması amaçlanan ve yüklenici firmaya şart koşulan GEÇAK Projesi konutları inşaatı bitirildiğinde, yüksek yaşam kalitesi sağlamak için tasarlanmış bu konutlara transfer edilecek eski gecekondular hak sahipleri; satış ve kira bedeli kent geneline oranla çok yüksek olan konutlara sıfır maliyetle sahip olacaklardır.
2. Yalnızca GEÇAK Projesi’nin uygulandığı alanlarda; tapu sahibi veya 2981 sayılı yasa uyarınca gecekondular hak sahibi olan vatandaşları projeye dahil ederek, bu vatandaşların kurduğu Yapı Kooperatifleri aracılığıyla projenin uygulanacağı bölgelerde demokratik aktif bir katılım süreci başlatmak, böylelikle oto kontrolü sağlamak. (Resim 7, BESA Yapı Kooperatifi üyelerinin GEÇAK 1 Projesine oylama anını gösteriyor.)
3. Çankaya Belediyesi sınırları içinde bulunan gecekondular bölgelerinin dokusu, kentsel bütünlüğe olumlu etki edecek şekilde değiştirilecektir. Böylelikle, gecekondular ve düzensiz konutlarda oturan hak sahibi vatandaşlar, projeye aktif olarak katılarak, eski gecekondular bölgelerini, kent dokusuyla uyumlu, sosyal donatı alanlarının çevrelediği, uygar ve yeşil yerleşim alanlarına dönüştüreceklerdir.
4. Gecekondulaşmanın yoğunlaşması ve çıkarılan imar affı yasaları sonucu hazine ve belediye arsalarının çoğu kamunun elinden alınmıştır. Tüm kentte yaşayanların ortak malı olan kamu arsalarının elden çıkması bazıları için bir kazanç olmaktadır ama aynı kentte yaşayıp *gecekondular yapmayan* vatandaşlar için ise *kamusal kayıp* olmaktadır. GEÇAK Projesi sonunda kent içinde yaşayan diğer insanların kamusal kaybının giderilmesi sağlanacak, düzenli yapılaşma sonucu çıkan yeşil alanlar kamu yararına sosyal donatı alanı olarak da kullanılacaktır.

GEÇAK PROJESİ'NİN UYGULANIŞI

Çankaya Belediyesi tarafından geliştirilen GEÇAK Projesi, yine kurum tarafından hazırlanan rapora göre, projenin ilk fikir aşamasında, projenin uygulandığı gecekondu bölgesindeki ailelere tek tek gidilerek anlatılmıştır. Projenin yapısı gereği gecekondu sakinleri, konut kooperatifi kurarak projeye katılmaları konusunda ikna edilmeye çalışılmıştır. Gecekondu hak sahibi ailelerle yapılan söyleşilerin sonucuna göre ise proje fikir olarak, asıl bölge sakinlerinin kendilerinden çıkmış hatta projenin fikir babasının BESA Kooperatifinin başkanı *Neşet Çayır* olduğu vurgulanmıştır. Yapılan karşılıklı görüşmelerden sonra, aralarında gecekondu hak sahiplerinin de bulunduğu Büyükşehir Vadisi Sakinleri'nin kurmuş olduğu BESA Kooperatifi Yapı Kooperatifine dönüşerek GEÇAK Projesinde yer alan taraflardan biri olmuştur. Yine Çankaya Belediyesi'nce hazırlanan rapora göre, GEÇAK Projesinde taraf olarak yer alan, söz konusu Yapı Kooperatifine üye olmanın koşulu aynı zamanda 2981 sayılı yasaya göre gecekondu hak sahibi olmaktır. Özetle aşağıdaki koşullar aranmaktadır:

1. 10.11.1985 tarihinden önce gecekondu sahibi olduğunu belgelemek,
2. Gecekondu hak sahipleri, 7.12.1986 tarihine kadar imar affından yararlanmak için T.C. Ziraat Bankası'na 2000 TL yatırarak, 2981 sayılı yasa uyarınca üyelik başvurusunda bulunmak,
3. 2981 sayılı yasanın 13. maddesinin (a) fıkrası uyarınca, Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde başka bir ev veya arsa sahibi olmama koşulu,
4. 1983-1987 yılları arasında yalnızca bir konut veya bir gecekondu sahibi olma koşulu.

GEÇAK Projesine dahil olmak için birtakım koşullar ve sınırlamalar tanımlanmış olmasına ve yaygın bir tanıtım yapılmış olmasına rağmen *Çayır*, projenin uygulanması sırasında "bazı gecekondu hak sahibi olması gereken ailelerin kendi ilgisizliklerinden dolayı projeden haberdar olmadıklarını, bazı ailelerin söz konusu gecekondu hak sahibi olmayıp yalnızca kiracı olmalarına rağmen Yapı Kooperatifine başvurmaya çalıştıklarını bazı ailelerin de birden fazla başvuru yapma yoluna gittiklerini" bildirdi.

Yukarıda sıralanan koşulları yerine getiren kişiler böylelikle, merkezi hükümetin 10.11.1985 tarihinden önce yapılmış tüm gecekonduların yasallaştırılması için çıkardığı 3290 sayılı İmar Affı yasasına göre *gecekondu hak sahibi* olarak ilan edilmişlerdir. Buna göre GEÇAK 1 Projesi kapsamında 47 gecekondu hak sahibi belirlenmiştir. Çankaya Belediyesi, 5656 sayılı yasa uyarınca, toplu konut alanları yaratmak, oluşmuş ve oluşacak konut yapı kooperatiflerine, ihtiyacını karşılamak üzere arsa üreterek tahsisini sağlamak, toplu konut ve belediye meskenleri yapmak, belde sakinlerine kiraya vermek ve satmak görevlerinin, belediyenin zorunlu hizmetleri arasına konulması ile ilgili 9.4.1993 gün ve 82 sayılı Meclis kararını çıkartmıştır. Merkezi hükümetin 5656 sayılı yasa uyarınca, Çankaya Belediyesi, belediyenin arsasını işgal etmiş bu kişilere arsanın bir bölümünü satış yaparak tahsis etmek durumundadır. Bunun üzerine Çankaya Belediyesi, kurum tarafından hazırlanan GEÇAK Raporu'nda belirttiklerine göre;

"Koza Sokakta GEÇAK 1 Projesi kapsamındaki 47 gecekondu hak sahibinin 2981 sayılı yasa uyarınca hak sahipliklerini tek tek araştırarak, bu hak sahiplerinin kurduğu BESA Yapı Kooperatifi'ne üzerinde çağdaş konutlar yapılması amacıyla Belediye, Kooperatif ve Yüklenici işbirliği içinde ve Belediyenin denetleme ve gözlemciliği altında, 2942 sayılı yasa uyarınca, 'Kaymakamlık Kıymet Takdir Komisyonu' tarafından belirlenen bedel üzerinden 5537 ada, 5, 6, 7, 8, 9 parsel numaralı beş adet gayrimenkul tahsisen satmıştır."

Tüm bu hukuksal ve bürokratik işlemlerin tamamlanmasından sonra, proje alanının kentsel tasarımı da yine Çankaya Belediyesi'nin önderliğinde ve gözetiminde gerçekleşmiştir. Hazırlanan projeye göre "proje alanında yerleşime en uygun olan ve alanın kuzeyinde yer alan bölge (Şekil 5);

konut, kreş, eğitim ve çocuk parkı olarak tasarlanmıştır. Alanın güneyinde yer alan ve yapı yapılması sakıncalı ilan edilen alan, park ve rekreasyon alanı olarak düşünülmüştür. Proje alanında yerleşime uygun görülen bölgelerde kültür merkezi, dini tesisler alanı akaryakıt satış istasyonu için yer ayrılmıştır.” GEÇAK 1 (Resim 4) için ayrılan dört adet konut adası dışında GEÇAK 2’yi (Resim 6) de kapsayan planlama ilgili olarak raporda şunlar belirtilmiştir:

“Proje bölgesinin doğusunda yer alan ve A, B (Resim 4) ile gösterilen konut adalarında 13 ve 14 katlı bloklarda (Resim 6) yaklaşık 230 adet daire yer alacak daire büyüklükleri gecekondular hak sahiplerinin kendilerinin belirlediği gibi 115 m₂ olacak ve daireler söz konusu gecekondular hak sahiplerine verilecektir. Diğer konut adalarında 23 ve 24 katlı bloklarda toplam 291 adet daire yer alacak, söz konusu dairelerin %65’i inşaatları yapan yüklenici firmaya, kalan daireler ise Çankaya Belediyesi’ne verilecektir. Her bloğun otoparkı kendi parselleri içerisinde yeraltı ve yerüstü otoparkları olarak çözülecek, merkezi ısıtmalı, asansörlü, inşaat kalitesi yüksek çevre düzenlemesi yapılmış konut blokları olacaktır.”

GEÇAK PROJESİNİN TARAFLARININ HAKLARI VE SORUMLULUKLARI

GEÇAK Projesinin uygulanması aşamasında üç ana taraf belirlenmiştir: Çankaya Belediyesi, Yüklenici Firma, ve BESA Yapı Kooperatifi. Çankaya Belediyesi hazırladığı GEÇAK Raporunda, projede taraf olan *Çankaya Belediyesi*’nin hak ve sorumluluklarını şöyle sıralar:

- *Arsayı temin etmek,
- *Gecekondular hak sahiplerini GEÇAK Projesinden haberdar edip örgütlemek,
- *Proje alanına ilişkin gelişme planını hazırlamak ve tanıtmak
- *Projeyi en iyi şekilde ve en yüksek kalitede ve zamanında uygulayabileceğine inandığı inşaat firmasını verilen teklifleri inceleyerek bulmak,
- *Proje şartnamelerinin hazırlanması,
- *Teklifleri değerlendirilmesi sonucu seçilen firma, Yapı Kooperatifi ve Çankaya Belediyesi arasında imzalanacak protokol ve anlaşmaların hazırlanması,
- *Arsa tahsisi ve satış işlemlerini yapmak,
- *Gecekondular hak sahipleri ile Yüklenici firma arasında aracı rol oynamak,
- *Projelere onay vermek ve projelerin uygulanması aşamasında denetlemek,
- *Tamamlanan inşaatların kullanıma hazır hale gelip gelmediğini kontrol ederek proje sonunda yapı kullanma izin belgelerini vermek.

Yine aynı kaynağa göre *Yüklenici Firma*’nın hak ve sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

- *Gecekondular hak sahiplerine verilecek olan dairelerin büyüklüğü net 115 m₂ olacak şekilde mimari projeler hazırlamak,
- *Planlama alanında yer alacak tüm yeşil alanların uygulamasını yapmak, Tüm gecekondular yıkıldıktan sonra belediyenin onayladığı mimari projelere uygun olarak inşaata başlama izni almak,
- *İnşaatları anlaşma süresi olan 24 ay sonunda bitirmek,

*İhale kanununun 71. maddesine tabi olarak işlev gören gecekondu hak sahiplerinin kurduğu yapı kooperatifine tahsis edilecek olan 38 000 m² alan için, Çankaya Belediyesi Kıymet Takdir Komisyonunun belirleyeceği değer üzerinden; _'ü peşin, kalan kısmı on eşit taksitte her ay olmak üzere Çankaya Belediyesi'ne söz konusu alanın bedelini ödemek.

Gecekondu hak sahipleri tarafından kurulan *Yapı Kooperatifi*'nin hak ve sorumlulukları ise şunlardır:

*Gecekondu hak sahipleri öncelikle bu projede taraf olabilmek için, Çankaya Belediyesi öncülüğünde bir Yapı Kooperatifi kurarak bu kooperatife üye olduklarını belgeleyeceklerdir,

*Projenin uygulanması aşamasında, kararlaştırılan günde proje alanındaki eski gecekondu-ları boşaltarak yıkımın gerçekleşmesine olanak tanyacaklardır,

*Kooperatif kararı olarak hazırlanan gelişme planını kabul edip etmeme yetkileri vardır,

*Projeye ilişkin isteklerini ve önerilerini kooperatif aracılığı ile dile getirebileceklerdir,

*İnşaat süresi boyunca Yüklenici Firma ile doğrudan ilişki kurabileceklerdir,

*Proje sonunda GEÇAK Konutlarına yerleştiklerinde, konut sahipleri kendi aralarında 'Çevre Yönetim Kurulu' kuracaklar, konut bloklarının, bunlara ait bahçelerin, otoparkların bakımını sağlamak, evlerin günlük çöplerinin toplanması için gerekli iş gücü ve masrafların temin edilmesi için aylık ödentileri toplayacaklardır.

GEÇAK PROJESİ'NİN UYGULANMASINDAN SONRA ESKİ GECEKONDU HAK SAHİPLERİNİN YAŞAM ŞEKLİ VE TOPLUMSAL PROFİLİ

Eski gecekondu hak sahibi, yeni GEÇAK 1 Projesi konutlarının sahibi 47 aileden 19 aile ile tek tek yapılan görüşmeler sonucu anlaşıldığına göre en az üç çocuk ve fazlası olan kalabalık aile yapısından dolayı, geleneğe göre, ya en büyük erkek evlat gecekondu hak sahibi olma hakkını elde etmiş nadiren de olsa GEÇAK konutuna dönüştürülen bu hak, satılıp kardeşler arasında paylaşılmıştır. Türkiye'de aile ilişkilerine bakıldığında (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2000) özellikle kırsal kökenli göçmen ailelerin, yaşlılıklarında kendi bakımlarını garanti altına almak için en büyük erkek evlatlarına daha çok maddi yardımda bulunduğunu görürüz. GEÇAK 1 projesi kapsamında ki göçmen ailelerde de durum çoğunlukla böyle olmuştur.

16. 12. 1993 günü Çankaya Belediye Encümeninin aldığı karara göre hukuki ve bürokratik işlemleri tamamlanıp uygulanmasına geçilen GEÇAK 1 Projesi sonucu inşa edilen GEÇAK 1 Projesi konutları 1996 yılı Mayıs ayında gecekondu hak sahiplerine söz verilen zamanda teslim edilmiştir. GEÇAK 1 Projesinin uygulanışı sırasında BESA Yapı Kooperatifi Başkanı olarak görev yapan *Neşet Çayır*, ikinci kuşak bir göçmen olarak, tek çocuk olduğu için kendisini yukarıda sözü edilen gelenek açısından şanslı görmektedir. 1998 yılı Nisan ayında yaptığımız söyleşide *Çayır*, eski gecekondu hak sahibi olan kırk yedi (47) aileden yalnızca sekiz (8) ailenin GEÇAK Projesi sonucu teslim edilen yeni konutlarında oturmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Projenin uygulanışından sonra bölgede oturmayı tercih etmeyenlerin çoğunluğu bu konutları satmış satış bedelini sayıca fazla olan çocukları (Şekil 6) arasında paylaşmış ya da Sincan, Keklikpınarı, Batıkent gibi emlak satış bedellerinin daha düşük olduğu semtlerde en az ikişer hatta üçer apartman dairesi satın almışlardır. GEÇAK konutlarında oturmayıp kiraya verenler ise ya projenin uygulandığı bölgeye yakın olan ve emlak kira bedeli daha düşük olan Seyranbağların'da apartman dairesinde kiraya oturmaya devam etmişler ya da daha ucuz emlak kira bedeli ödeyebilecekleri Dikmen, Keklikpınarı, Sincan, Batıkent gibi semtlere taşınmışlardır.

GEÇAK Projesi sonucu elde ettikleri yeni konutlarını satarak veya kiraya vererek yeni bir gelir kaynağı elde edinen bu ailelerin gelir durumları incelendiğinde, ekonomik anlamda belirli bir ortalama refah seviyesinin üzerinde bir tablo (Şekil 6) görülmektedir. Yapılan araştırma sonucu gelir durumlarındaki bu iyileşmenin GEÇAK Projesi sonucu edindikleri yeni konutlara da bağlı olduğu anlaşılmıştır. Şekil 7 ve Şekil 8’de görüldüğü gibi 19 eski gecekondulu hak sahibi ile yapılan anket çalışması sonucu 15 ailenin ortalama aylık geliri, GEÇAK Projesi’nin uygulanmasından sonra 2001 yılı Kasım ayı itibarı ile 400 milyon ve üzerindedir.

Araştırmadan çıkan diğer bir sonuca göre, birinci kuşak göçmenlerin çoğu yalnızca okur yazar (Şekil 9), ikinci kuşak ilkokul mezunu ya da ortaokul terktir. Ancak şu anda 35-45 yaş arası olan ikinci kuşak göçmen ailelerin 15-25 yaş arasındaki çocukları olan üçüncü kuşakta ise Yüksek Öğrenim oranında ciddi bir artış görülmektedir.

SONUÇ

Bu bildiriye ele alınan asıl konu; Ankara’da Gaziosmanpaşa gibi lüks bir semtin sınırına dayanmış olan eski bir gecekondulu bölgesi olan Koza Sokakta Çankaya Belediyesi önderliğinde gerçekleştirilmiş olan GEÇAK (Gecekondudan Çağdaş Konuta) ‘Yerinde Islah’ Projesidir. Bölgede gecekondulaşmanın geçmişine bakıldığında 35-50 yıl öncesine gidilmektedir. Bölgeye ilk gelen birinci kuşak göçmenler 1950’lerde başlayan tarımda mekanizasyon süreciyle birlikte köylerinde geçim sıkıntısı yaşayan ve *yoksulluk* nedeniyle iş bulabilmek amacıyla kente göç eden bir profil sergilerler. Birinci kuşak çoğunlukla ilkokul mezunu bile değil yalnızca okur yazar olarak tanımlanabildikleri için kente göç ettikleri günlerden beri vasıfsız işlerde hatta marjinal sektör denilen işportacılıkla hayatlarını kazanmışlardır.

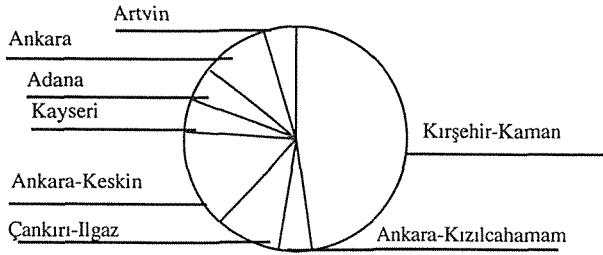
Birinci kuşak aileler en az üç çocuklu ailelerdir ve bu kalabalık sayıdaki çocuklarını en fazla ortaokul nadiren Meslek Lisesi seviyesine kadar okutabilmişlerdir. Göçmen ailelerin ikinci kuşağı birinci kuşağa nazaran daha şanslı görünmektedir iş bulabilmek açısından. İkinci kuşak genellikle, kamu kuruluşlarında ücretli işçi veya memur, bir kısmı da yine kendi eski mahallelerinde GEÇAK Projesi konutlarında oturmasalar bile, kurmuş oldukları Taksi durağında şoförlük yapmaktadır. İkinci kuşağın genel anlamda ifade ettiklerine göre çocukluklarındaki refah düzeylerinden daha iyi konumdadırlar günümüzde. Özellikle çok sayıda kardeşi olan ikinci kuşak göçmenler GEÇAK Projesi sonunda elde ettikleri konutlarının satış sonucu ellerine küçümsenmeyecek bir gelir geçmiş hatta bazı kardeşler paylarını birleştirip “özel iş” kurmuşlardır.

Ankara’da belli bir gecekondulu bölgesinde Çankaya Belediyesi önderliğinde uygulanmış olan Yerinde Islah Projelerinden biri olan GEÇAK 1 (Gecekondudan Çağdaş Konuta) projesi örnek olarak alınmış ve söz konusu proje; elverdiğince hem mimari, hem planlama hem de sosyolojik açıdan *büyükteç altına yatırılmıştır. GEÇAK Projesi öncelikle bölgedeki gecekondulu hak sahiplerini yaklaşık 40 yıldır yaşadıkları bölgeden başka yere transfer etmeden bölgedeki gecekondulaşmayı önlemeyi amaçlamıştır. Zaten artarda çıkarılmış olan yasalar sonucu gecekondulu hak sahiplerini başka alanlara transfer etmek gittikçe zorlaşmıştır.*

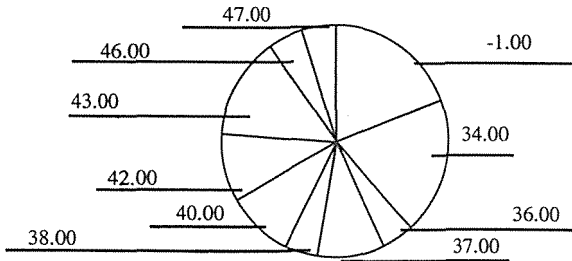
Yerel Yönetimlerin gerçekleştirdiği ilk Yerinde Islah Projesi olan GEÇAK 1 Projesi ile Çankaya Belediyesi, proje sonunda gecekondulu hak sahiplerini sağlıklı gecekondulardan modern ve sağlıklı konutlara transfer etmeyi hedeflemiştir. Ancak yapılan araştırmalar sonucu GEÇAK 1 Modeli kapsamındaki kırk yedi (47) aileden yalnızca sekizi (8) eski gecekondulu bölgesinde kendileri için yapılan yeni modern konutlarda oturmayı tercih etmişlerdir. Gecekondulu hak sahiplerinin bu tercihinin gerekçesi sanıldığı aksine ekonomik değil kültüreldir araştırma sonuçlarına göre zira hem kendi yorumlarından hem de ortalama aylık gelir bazında bakıldığında ve en önemlisi kendilerini yoksul hissetmeyen bu insanlar kardeş sayısının fazlalığından dolayı GEÇAK Projesi

konutlarını daha çok paylaşması kolay olsun diye satmış görünüyorlar. Bir GEÇAK Projesi konutuna tam hisse sahip olan bu nedenle oturmayı tercih edeceği düşünülen aileler ise konutlarını kiraya vererek içinde yaşamaktan daha mutluluk duyacakları akrabalarının ve hemşehrilerinin olduğu Ankara içindeki başka semtlerde oturmayı tercih etmişlerdir. Sonuç olarak asıl amaç “yerinde ıslah” olmasına rağmen proje sonunda bu insanlar yaklaşık 40 yıl boyunca ikamet ettikleri eski mahallelerinden bir şekilde uzaklaşmışlardır. Geçak Projesi'nin tarafları olan; Çankaya Belediyesi, Yüklenici Firma ve Gecekondu Hak Sahipleri teknik ve hukuk açısından bakıldığında hem yükümlülüklerini hem de vaatlerini yerine getirmişlerdir. Ekonomik açıdan bakıldığında Yüklenici Firma için projenin uygulandığı bölgede kat karşılığı inşaat yapmak oldukça karlı bir yatırımdır. Çankaya Belediyesi için ise bu proje hem karlı bir yatırımdır hem de ilçenin bu bölgesindeki gecekondu dokusu modern kent dokusuna dönüştürülmüştür. Yapı Kooperatifi üyeleri olan eski gecekondu hak sahipleri için ise bu proje gecekondu arazilerini yasallaştıran ve onlara gelir getiren bir işlem gibi görünmektedir. Zaten hemen hemen hepsi proje daha başlamadan önce bile proje sonrası edindikleri bu lüks konutlarda oturmayı hiç düşünmediklerini ifade etmişlerdir.

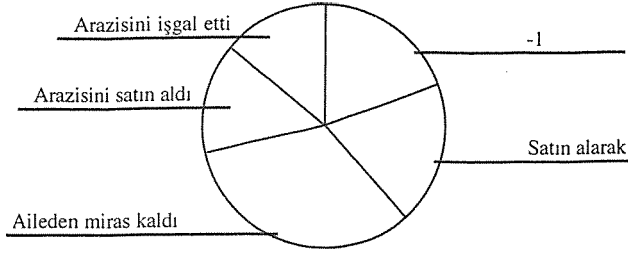
Projenin amacı adı üstünde “Yerinde Islah” iken 47 aileden yalnızca 8 aile bölgede kalmıştır. Kalan 39 aile eski gecekonduları yerine edindikleri yine aynı bölgede inşa edilen 115 metrekarelik modern konutlarını satın Sincan veya Keklikpınarında en az iki modern apartman dairesi almışlardır. Görülüyor ki lüks semt kimliğine bürünen eski mahallelerindeki yeni komşularıyla değil başka bir semtte satın aldıkları veya kiraladıkları apartman dairelerinde eski komşuluklarını yaşayabilecekleri diğer tanıdıklarıyla yaşamayı tercih ediyorlar. Hem yine unutmayalım ki “ev” veya “yuva” dediğimiz şey yalnızca teknik mimari unsurlardan oluşan bir şey de değildir. Yuva dediğimiz mekan, aslında bugünlerde unutmaya başladığımız eskiden “mahalle” dediğimiz daha büyük bir mekana doğru genişleyen bir şeydir aslında. Yoksulluklara çare ararken bu örnekte olduğu gibi yalnızca tekno-bilimsel çözümlerle yola çıkarsak yolumuzdan şaşmak kaçınılmaz olabilir çoğu zaman.

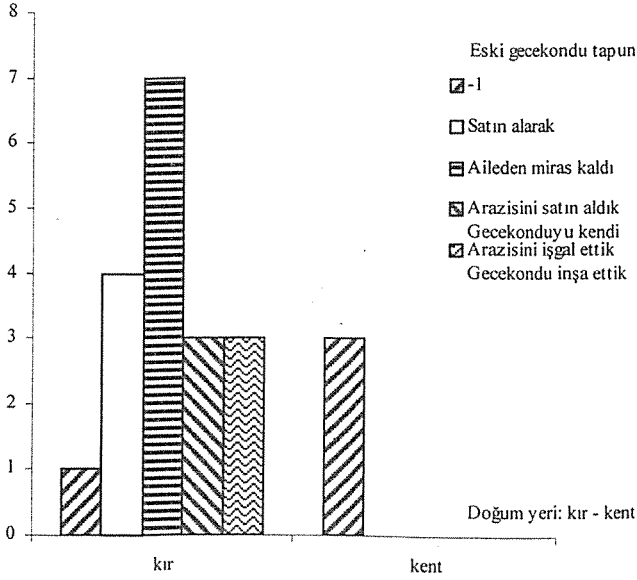
Şekil 1: Gecekondu Hak Sahiplerinin Doğum Yerleri

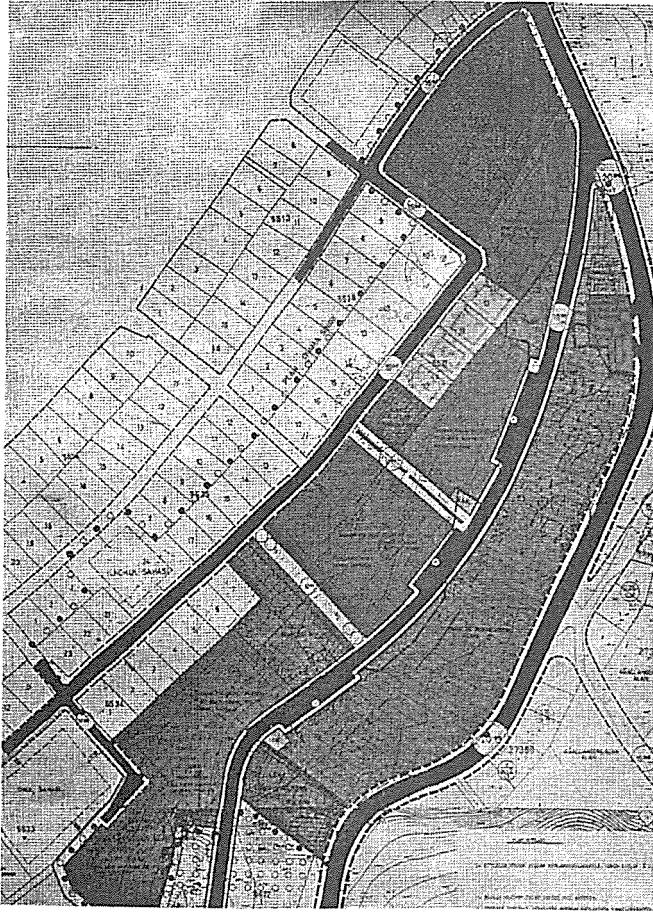
Şekil 2: Gecekondu Hak Sahiplerinin Ankara'ya Geliş Zamanları

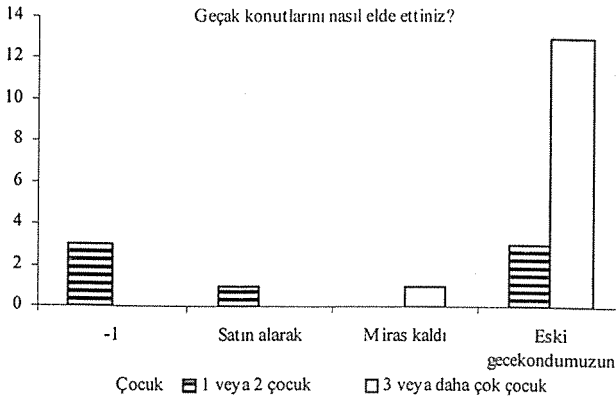
Şekil 3: Eski Gecekondu Tapularını Edinme Şekli

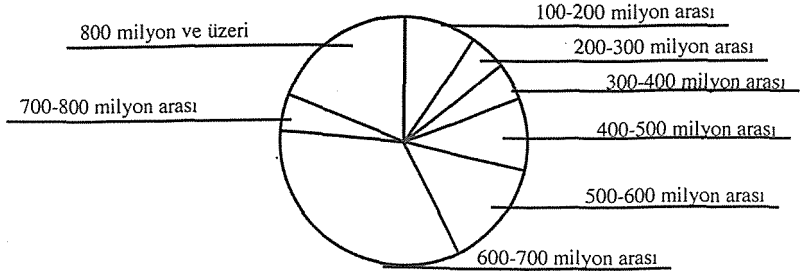
Şekil 4: Gecekonduları Edinme Şekli ve Kıır-Kent İlişkisi

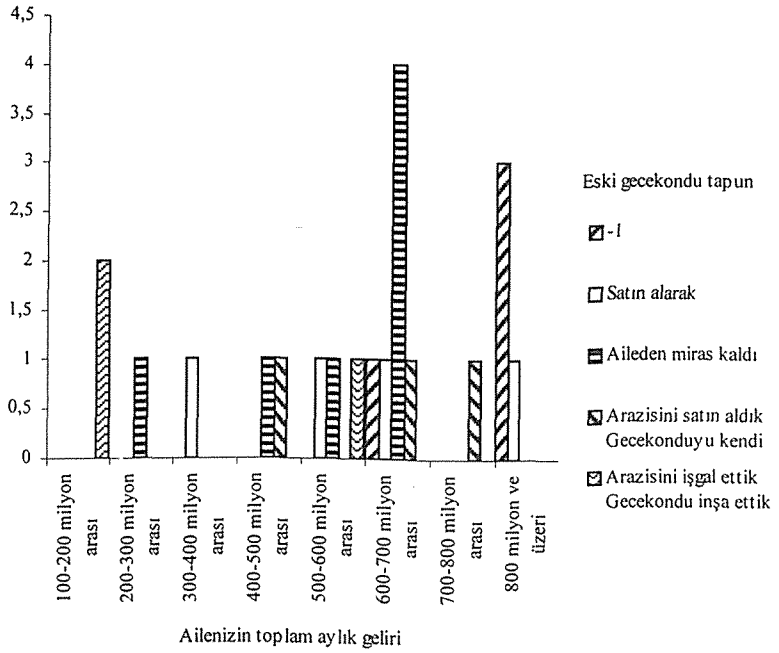
Şekil 5: Yerinde Islah Projesi

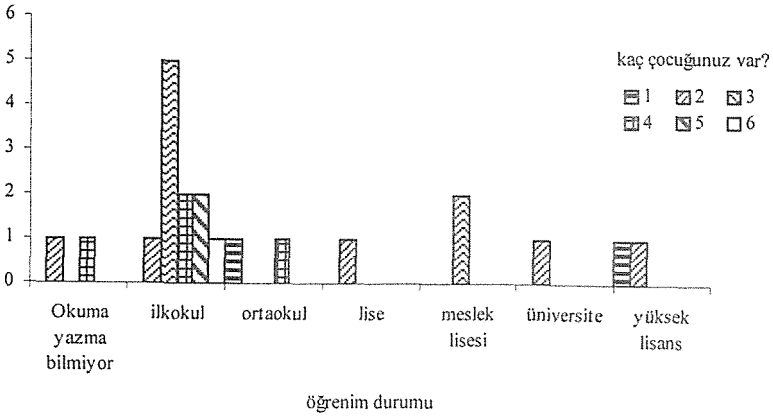
Şekil 6: Eski Gecekondu Hak Sahibi Ailelerde Çocuk Sayısı

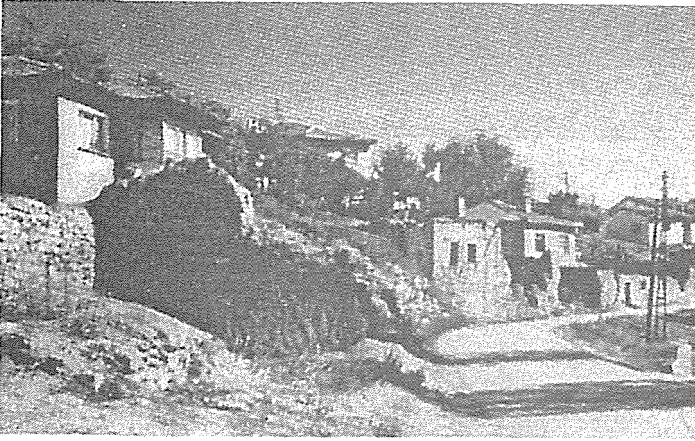
Şekil 7: GEÇAK Projesi Sonrası Gecekondu Hak Sahiplerinin Gelir Durumu

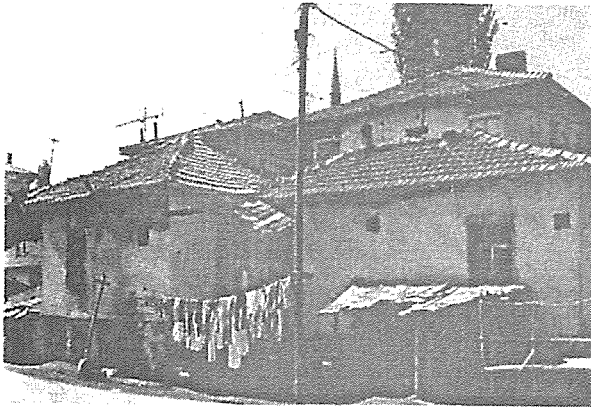
Şekil 8: Eski Gecekondu Hak Sahiplerinin Proje Sonrası Aylık Ortalama Gelir Durumu

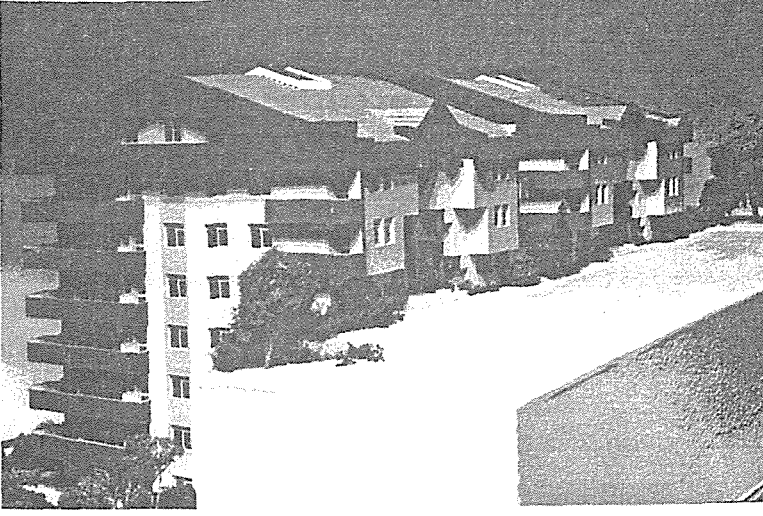
Şekil 9: Öğrenim Durumu ve Çocuk

Resim 1: Koza Sokak, Genel Bir Görünüm

Resim 2: Proje Uygulamasından Önce Gecekondu Evleri

Resim 3: Geçak 1 Projesinin Maketi

Resim 4: Geçak 2 Projesinin Maketi

Resim 5: GEÇAK 1 Projesi Bloklarının Vadiden Görüntüü ve GEÇAK 2 Projesinin Uygulandığı Alanın Gecekondualarının Yıkımından Önceki Görüntüü

KAYNAKÇA

- Abrams, C. (1964) *Man's Struggle for Shelter in an Urbanizing World*. Massachusetts: MIT Press.
- Akın, Gülten (1996) *Toplu Şürler 1956-1991*. İstanbul: YKY.
- Akyol, Taha (1988) "Anap ve İdeoloji" *Tercüman*, 20-27 Ekim.
- Atalay, Özge ve Ali Serdar (1997) "Sociological Report on Kırkkonaklar" ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Sibel Kalaycıoğlu Yönetiminde Alan Çalışması.
- Beşpınar, Umut ve Yunus E. Gürbüz (1997) "Kırkkonaklar Mahallesi Kentleşme", ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Sibel Kalaycıoğlu Yönetiminde Alan Çalışması.
- Bozdoğan, Sibel (1997) 'The Predicament of Modernism in Turkish Architectural Culture: An Overview', *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* içinde, Seattle and London: University of Washington Press.
- Çayır, Neşet (Nisan, 1998) Reyhan Varlı Görk'ün Neşet Çayır ile Yaptığı Kişisel Söyleşi Kayıtları.
- Drakakis, Smith; D. W. "Some Perspectives on Slums and Squatter Settlements in Ankara" (Paper Presented to the Institute of British Geographers Annual Conference: 05.06.1976), Lancaster Polytechnic.
- (1981) *Urbanization, Housing and the Development Process*, Cromhelm.
- "Global Report on Human Settlements" (1996) Executive Summary, *An Urbanizing World*.
- Gilbert Alan ve Joseph Gugler (1989) *Cities Poverty and Development*. New York: Oxford University Press.
- Gore, M. S. (1971) *Immigrants and Neighborhoods: Two Aspects of Life in a Metropolitan City*, Tata Institute of Social Sciences, Bombay.

Kalaycıoğlu, Sibel ve Helga Rittersberger-Tılıç (2000) 'Intergenerational Solidarity Networks of Instrumental and Cultural Transfers within Migrant Families in Turkey', *Ageing and Society*, 20, ss. 523-542.

Leeds (1969) "The Significant Variables Determining the Character of Squatter Settlements" *America Latina*.

Özbek, Meral (1997) 'Arabesk Culture', *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* içinde, Seattle and London: University of Washington Press.

Peker, Mümtaz (1996) 'Internal Migration and the Marginal Sector', Kahveci, E.; Sugur, N.; Nichols, T. (der.) *Work and Occupation In Modern Turkey* içinde. London, New York: Man Sell Publishing Ltd.

Çankaya Belediyesi İmar Müdürlüğü Çalışanları (1995) *GEÇAK Projesi Raporu*.

Şenyapılı, Tansı (1981) *Gecekondu: Çevre İşçilerin Mekanı*. ODTÜ, Ankara.

Todara, Michael P. (1997) "Theory and Policy" *Working: Urbanization, Unemployment and Migration in Africa*, Population Council, No: 104.

Ulufur, Betül; Harun Çırak (1997) "Bir Gecekondu Semti Olan Kırkkonaklar" ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Sibel Kalaycıoğlu Yönetiminde Alan Çalışması.

ALTINCI OTURUM
Oturum Başkanı: Feral EKE

*Kent Yoksulluğu:
'Ötekiler' I*

BİR BAŞKA YOKSULLUK: KADIN YOKSULLUĞU ÜZERİNE

Berrin BALAY

GİRİŞ

Yoksulluk, çirkindir. Bunu herkes bilir. Yoksul doğanlar sonradan ne kadar varıl olsalar da arka- larında bıraktıkları izi ömür boyu nafile silmeye çalışırlar. Yoksulluk gözlerinin ferine, ciğerlerinin derinine, rüyalarına yerleşmiştir bir kere. Yoksulluk insanın tüm benliğine öyle hızla ve güçlü si- ner ki yılların refahıyla havalandırılrsa da kâr etmez. Açlıkla boğuşmuşluğu olan insan ne kadar doy- sa da tokların masasında eğreti oturur. Yoksullukla dövmelenmiş ruhlar örtünüp gizlense de yaka- yı ele verir (Türker, 2001).

Türkiye’de yoksulluk “öteki” üzerinden tanımlanan bir durum olarak son yıllarda gündeme gel- di/getirildi. Ekonomik krizlerle dibe vuran yoksulluk halleri, özellikle büyük kentlerde bir yandan aile içi bir yandan da topluma dönük şiddeti görünür kıldı. Gelir dağılımları arasındaki uçurumlar giderek büyürken yoksulların “tehlikeli gruplar” niteliğiyle sosyal patlamaya yol açacağı bek- lentisini doğurdu. İşte bu dönem yoksullaşma ve yoksulluk sınırı raporlarının ardı ardına yayınlan- masını sağlarken, Cumhuriyet tarihinde ilk kez esnaflar yürüdü. Arjantinde yaşananların etkisiyle de “ötekiler”, “sosyal patlama” beklentisiyle MGK gündemine girdi. 1980’li yıllardan beri konu- şula gelen toplum kalkınması amaçlı toplum merkezleri, bu gündemle birlikte “tehlike arzeden” bölgelerde tampon kurum olarak örgütlendiler.

Türkiye açısından bakıldığında yoksulluktan değil “yoksulluklar”dan bahsetmek mümkün. Her bi- rinin öyküsü biricik ve tek bu nedenle çözümlerde bu biriciklikler üzerinden kurulmalı. Uzattığınız yardım eli ancak bu bakış açısıyla çözüm/çözümler olabilir. Yardım elinden kasettiğim kısa vadede yaşamın sürdürülebilmesini sağlamak, uzun vadede ise sosyal hizmetin temel ilkelerinden olan “balık tutmayı öğretmek”.

Yoksulluk mutlak ve görelî yoksulluk temel ekseninde tanımlanır. Mutlak yoksulluk kavramı; bir kişinin ya da hanenin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari temel ihtiyaçların karşılan- masıdır. Başka bir deyişle satınalma gücü paritesine göre; belirlenmiş kişi başına 1 USD’lik gün- lük harcama seviyesidir. Bu seviyenin altında kalanlar sabit bir ikameti olmayan, sosyal güvenlik ağlarının dışında, toplumdan dışlanmış/dışlanmış ise aşırı yoksulluk kavramı kullanılmaktadır. Ülke içindeki ortalama geliri belli oranın altında olanlar ise görelî yoksulluk kavramı ile tanımlanır (World Bank, 1990). Kötü beslenme, iklim değişikliklerine karşı yetersiz korunma ve evsizlikle tanımlanan yoksulluk, yalnızca yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmez. Bauman, yoksulluğu sosyal ve psikolojik bir durum olarak tanımlar: İnsan yaşamının edebe uygunluğu, içinde bulundu- ğu toplumun nezih yaşam standartlarıyla ölçüldüğü için bu standartlar ulaşamamanın kendisi sıkın- tı, ıstırap ve özsaygı yitimi sebebidir. Yoksulluk, “normal yaşam” olarak kabul edilen herşeyden mahrum bırakılma demektir (1999:59-60).

UNDP, 1998 yılından itibaren İnsani Yoksulluk Endeksini (Human Poverty Index, HPI) gelişmek- te olan ülkelerdeki yoksulluğun parasal göstergelerine dayanarak değil, asgari toplumsal refah haklarından dışlanmanın ölçülmesi üzerine inşa etti. Buna göre, 40 yaşından önce ölme riski taşı- yan insan oranı, okuma yazma bilmeyen yetişkin oranı, içme suyundan ve sağlık hizmetlerinden mahrum insan oranı ve yeterli gelişme eksikliği gösteren beş yaşından küçük çocuk oranlarının tar-

tılı göstergesi, bir ülkenin diğer ülkelere göre yoksullukla mücadele yolunda katettiği mesafeyi ölçmekte kullanılıyor. (akt.İnsel 2001: 62-71).Türkiye bu endekste 176 ülke arasında 85. sırada yer alıyor.

Türk-İş araştırma servisinin yaptığı araştırmaya göre; Haziran 2002 ayında dört kişilik bir ailenin sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi için yapması gereken asgari harcama tutarı, haziran ayında 334 milyon 41 bin liraya yükseldi. Geçen yılın Haziran ayında gıda harcamalarının tutarı 225 milyon lira düzeyinde bulunuyordu. Yoksulluk sınırı; dört kişilik bir ailenin gıdanın yanısıra kira, ulaşım, yakacak, giyim, eğitim, kültür gibi temel ihtiyaçlarını da kapsayan “yoksulluk sınırı” tutarı, haziran ayında 1 milyar 15 milyon liraya yükseldi. Geçen yılın haziran ayında yoksulluk sınırı 683 milyon 891 bin lira olarak hesaplanmıştı (26.6.2002, Hürriyet). Ekim 2002 araştırma sonuçlarına göre; açlık sınırı 352 milyon, dört kişilik ailenin yoksulluk sınırı ise 1 milyar 72 milyon oldu. Buna göre; günde 35 milyon kazanamayanın yoksul olduğu belirtildi (27.10.2002, Radikal). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu’na (Fakir Fukara Fonu) 2002 yılı ilk altı ayında Ankara’da 70 bin kişi başvuru yapmış olmakla birlikte Ankara’da en az 350 bin kişinin yaşamını sürdürebilmek için günlük beslenme imkanına sahip olmadığı tahmin ediliyor (28.7.2002, Radikal).

Yoksulluk, küreselleşmeyle birlikte tanımlanamaz, ölçülemez bir hal aldı. Yine bu doğrultuda “kentsel yeni yoksuluk”, “dezavantajlı gruplar”, “sınıfdışı” (bkz. Güvenç, 2000; Kaygalak, 2001; Bauman, 1999, Mingione, 1996) kavramları yeni yoksulluk kategorilerini açıklamaya dönük kavramlar olarak ortaya çıktı ve bu dönem farklı disiplinlerdeki akademisyenlerin ilgi odağı olurken, sosyal hizmet uzmanlığı ve sosyal hizmet kurumları yeniden tartışılan hatta toplumsal önemi farkedilen kurumlar oldu. Özellikle yoksulluk bağlanımda toplum merkezleri göç alan bölgeler, geçeköndü bölgeleri gibi sorunun somutlaştığı alanlarda tampon kurumlar olarak hızla örgütlenmektedir.

Bugüne kadar gelen yoksulluk araştırmalarında hane yoksulluğu ile hane reisinin istihdam ve eğitim durumu arasında ilişki doğrultusunda yapılmış, kadınların hane içi rolleri ve toplumsal konumlarını gözardı edilmiştir.

Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olarak karşımıza çıkmakla birlikte, yaşam pratiğinde ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yaşanan bir olgu. İlk kez 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı’nda “Yoksulluğun Kadınlaşması” ifadesi yer aldı. Yoksulluk son on yılda ulusal ve uluslararası gündeme yeniden girerken gelir ve tüketim göstergelerinin yanı sıra kadınlar ve hane ilişkileri analiziyle başka bir boyut kazandı.

Kadınların yoksullukla ilişkilendirilmesi; Dünya Bankası Ülke Raporları, OECD Yoksulluğu Azaltma Programları, UNDP Yoksulluk raporlarında somutlaşan iki temel ekseninde gerçekleşti: İlk kalkınma paradigması içinde cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük politikaların kalkınmayla ilişkilendirilerek önerilmesi, ikincisi ise; hane içi geçim stratejilerinin bir kaynak olarak dikkate alınması ve bu stratejilerin kalkınma sürecinin verimliliğini artıracak bir sisteme oturtulmasıdır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, doğrultusunda özellikle Birleşmiş Milletler ve UNDP ulusal gelir, tüketim göstergelerinin yanında haneye ve hane içindeki ilişkileri dikkate alan politikalar oluşturulmaya başlandı. Bu politikaların Türkiye ayağı, kadın bağlamında Başbakanlık Kadın Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü bünyesinde başta UNDP ve Birleşmiş Milletler destekli programlarla yürütülmektedir.

Araştırma, Ankara Şafaktepe Toplum Merkezi’nde AÇEV tarafından yürütülen İşlevsel Yetişkin Okur Yazarlık programına (İYOP) devam eden, Ankara’ya göçle gelen farklı yaş gruplarındaki evli, 50 kadınla, 6 ay boyunca yapılan derinlemesine mülakat, odak grup görüşmeleri ve katılarak gözlem yoluyla elde edilmiştir. Görüşmeye katılan kadınların ailelerinin sadece 7’sinin sabit geliri bulunmaktadır. 43 aileye çoğunlukla kadınların, merdiven yıkama, eve temizliğe gitme (nadiren

erkekler birlikte de gidiyor), çocuk bakma, zaman zaman erkeklerin yaptığı şöförlük, araba park yeri tutma, çaycılık, inşaatta çalışma, tamircilik ve çocukların tezgahçılık yapması gibi değişen sıklıklarla üstlendikleri uğraşlarla elde edilen gelire sahiptir. 1 ailenin çocuğu bulunmamaktadır. Ortalama çocuk sayısı 5'tir. Yaşam alanları çoğunlukla düşük kaliteli malzeme ile yapılmış kot-bal-konsuz daire, kapıcı dairesi ve gecekondu. Ancak gecekondu ile apartman dairesi arasında yaşam kalitesini değiştirecek belirgin bir ayırım bulunmamaktadır. Apartmanda yaşayan ailelerde ekonomik krizden önce en az iki kişinin asgari ücret karşılığı vasıfsız bir işe sahip olduğu belirtilmiştir (otobüs garında bilet satma, servis yapma, şöförlük, fuarlarda hosteslik, tezgahçılık gibi).

Bu yazıda; kadınların yaşam pratiğini sürdürmenin temel engeli olarak gördüğüm yoksulluk, kadınların dillerinden olduğu gibi aktarıldı. Birinci bölüm; evlilik, ikinci bölüm yaşamı sürdürülebilmeyen bir yolu olarak dayanışma ağında olmak ve sosyal yardım, üçüncü bölüm beslenme ve sağlıkla ilgili. Dördüncü bölümde yoksulluğun olmazsa olmaz unsuru şiddet ve kadınların şiddete karşı duruşlarını göstermeye çalıştım. Beşinci bölüm, çocuklar/hayaller/tutunma. Altıncı bölüm, sesini duyurma/şükretme. Yedinci bölüm, gördüğüm kadınların ücretli çalışma içindeki yeri ve yaşamı sürme mücadelelerinin ifade edildiği geçinme stratejilerinden oluşuyor. Çalışma, yoksulluk, kadın politikaları ve sosyal hizmetler ile son buluyor.

EVLİLİK

"Gelinliğinle geldin kefeninle çıkarsın."

Kadın ve erkeğin yoksulluğu deneyimleme biçimleri farklıdır. Özellikle yalnız yaşayan kadınlar, çalışmayan, boşanmış ya da ayrı yaşayan veya dul kalmış kadınlar yoksulluk riski altındadır. Kadınların, eğitimden yoksun olmaları, düşük ücret almaları, sigortasız ve sürekli olmayan işlerde çalışmaları en büyük handikap olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok kadın, evlilik veya fakirlik ya da ikisinin arasında sıkışıp kalmıştır (Alcock, 1997:141). Benim araştırmamda da evlilikler, hep bu sıkışıp kalmışlığın seçeneksizliğinin sonucudur. Araştırmaya katılan kadınlardan biri dışında parçalanmış ailelere mensuptur. Öksüz ya da yetim hatta ikisi de olmayan teyze, dayı yanında büyümüş, yoksul ve çok çocuklu ailelerin kızları. Bir kişi dışında hepsi kuma üzerine gelmiş, genellikle çocukları okula gidene kadar nikahsız yaşamıştır. Arife bu durumu şöyle tarifliyor. "ön teker nereye giderse arka teker oraya gider". Çünkü kendi anneleri de öksüz yetim ya kuma olmuş ya da üzerine kuma gelmiş. İşte yoksulluk öyle bir döngü ki, kırılması neredeyse imkansız. Kuşaklar boyu devam ediyor. Yoksulluk beşeri sermayenin gelişmesine yönelik hizmetlere ulaşamama ve sonuç olarak toplumsal gelişimden mahrum olma ve dışlanmayı getiriyor. Yoksulluk, bu bağlamda haklara ulaşabilme ve ulaşmayı talep edebilme eksikliğini de içeriyor. Bu bir hak yoksunluğudur. Yoksulluk, yoksunluğu içerir (İnsel 2001:62-71).

Hürriyet, "Ben küçükkene babam trafik kazasında ölmüş. Amcam annemle evlenmek istemiş. Annem bizi bırakıp babasının evine gitti. Annem atın üzerinde peşinden ağlayarak koşmam hiç gözümün önünden gitmez. Anne baba sevgisi göremedim. O ezikliğim hiç gitmez. Kimse bana öğretin olmadı. Yenge bana öğretilirdim. Sen yumuramazsın yapamazsın derdi. Kızına öğretirdi.... Bana çok eziyet ederdi yengem. Herşeyi ben yapardım. Çoban gibiydim...Annem başkasıyla evlenmiş. Onu hiç görmedim. En çok onu görmek isterim. Ama ablalarım onu affetmedi. Ben diyorum çare yok ki....Birgün gece köpeğin gürtlütüsü ile uyandık. Yataktan kalktık. Ankara'dan misafirler gelmiş dediler. Beni görmeye gelmişler. 12 yaşındayım (Hürriyet Van-Erciş'li). Tercüman var, konuşurken ben hiç anlamıyorum. Yaşlı bir adam. O kadar çilekeşim ki "aynı külkedisi gibin" -bunu okulda yeni öğrendiğini ifade ediyor- büyükanama gittim ana ben bu adama varacam. Gidiyim evim yuvam olsun dedim.. Bi küçük döşek bir bohça yola düştüm. Hiçbir şey anlamıyorum. Her

şeye kafa sallıyorum. Geldim ki hiçbir şey yok, boş ev. Bir mankat (sedir) yerde eski kilim.... Kuma var yan evde oturuyor.... Dil bilmiyorum. Eziyet sopa, kuma korkuttu ilk çocuğum düştü. Kuma başkasını bulunadek (6 yıl) nikahsız yaşadım. Sonra küçük kardeşim geldi. Bana tercümanlık etti, Türkçeyi öğretti... Herkes benimle alay geçirdi. Dağlı diye. Okumam yok. Çok güldüler..

Rahime, 16 yaşında evlenip İstanbul'a gelin gidiyor. 25 yaşında eşini trafik kazasında kaybediyor. 2 erkek çocukla kalıyor. "Benim iki tane oğlum var. Evlenmeyecektim onları büyütektim. Gelirim yoktu. Babam çocukları kabul etmedi. Onları kayınbabam büyüttü. 6 yıl evde oturdum. Babam ben ölürsem ortada kalırsın, gelinler sana geçim vermez diye...Köyde de bir gelir yoktu. Yaşım gençti...Komşu çocuğu ama ben tanımıyorum. Benden 12 yaş büyük onun da karısı ölmüş, adama evlenip Niğde'den Ankara'ya geldim...Gelmez olaydım...Çocuklarımdan biri hala küs. Çok zor oldu. Dertlere girdim. Beşinci ameliyatım".

Necibe, "13 yaşında gelin oldum. Benim babam yoktu. Beni görmeye gelmişler bahçede kardeşime çingirdaklı bebek yapıyorum... Hiç görmedim. Körü körüne, topal mı, kel mi kör mü şaşı mı başı mı, bilmedim.."

Arife, ikinci evliliği kuma üzerine geliyor. İlk evliliğini 16 yaşında yapıyor. Resmi nikahsız iki oğlu var ilk evliliğinden. İlk kocası kumarbaz, alkolik ilerleyen yıllarda esrar kullanmaya başlıyor. Erkek kardeşleri döverek yola getirmeye çalışsalar da nafile. Evine geri dönüyor. Bir süre Samanpazarı'nda kafeşiyonda çalışıyor. İkinci eşi yakın çevresinden. Ama iki yıl reddediyor. Kuma olmak istemiyor. Nevşehir'de gelenektir. Herkes iki evli diyerek durumunu kabullendiğini gösteriyor. İlk eşinden olan çocuklarının yanında olması ve eşinin çocuklarına iyi davranması nedeniyle çok mutlu. Gelirleri yeterli değil. Kumanın başka birini sevip kaçmasıyla nikah Arife'ye kalıyor.

Fadime, 1982 doğumlu, 4 senelik evli görüşmeden 15 gün önce resmi nikah yapılmış. Beslenme yetersizliğinden yaşına göre gelişmemiş bir erkek çocuğa sahip. Kaynana zulmünden akrabalarının yardımıyla kaçarak üç ay önce Ankara gelmiş. Eşi iş çıkarsa demire gidiyor. "Evlenirken kardeşimin oğlu diye zorla verdi babam. O da pek iyi olmadı".

Diğerlerinin hikayeleri de benzer "acılı" o günleri anlatmak/anmak bile istemediler. Anlatanlar da gözyaşları içinde...Evlilik hikâyelerinin ortak özelliği hep bir felaketler zincirinden oluşmasıdır: kadınların öksüz ya da yetim olmaları ve bunun sonucu olarak erken yaşta evlenmeleri, resmi nikah yapılmadan kuma olmaları ya da üzerine gelmesi (inanılması güç acılı Türk filmleri gibi), yine genç yaşta dul kalıp yeniden evlenmek zorunda kalmaları özellikle çocuklarını bırakıp başka yuvalar kurmaları bu felaketlerin en onulmaz yarısını oluşturuyor ve yaşadıkları evlilikler hep öğrendikleri gibi sevgisiz, birbirleriyle dertleşmekten ortak karar almadan yoksun, birarada ama ayrı dünyalar kadar uzak. Aynur duygularını şöyle dile getirdi: "hep içimde yaşıyorum. Bundan sonra birşey edeyim. Sevgiyi göstermek için".

DAYANIŞMA /SOSYAL YARDIM

Dayanışma örtüntülerini açığa çıkarmaya yönelik sorularında bu ağın neredeyse tamamen kaybolduğunu gördüm (bkz.Bora, 2002). Ne geniş akrabalık ağları, ne komşuluk/hemşerilik ne de aynı cemaate ya da artıyı tutmak türünden ilişkiler içinde tutunabilecek bir güvenlik ağı, dayanışma bulunmuyordu. Dini vecibeleri yerine getirmek amaçlı belli dönemlerde gelen sadaka, fitre ve zekatların verilmesi dışında özellikle daha altta kalan grupta hemen hiç bir dayanışmanın olmadığı ifade edildi. Bu ağın dağılmasındaki en önemli sebeplerden biri akrabaların, komşularında kendileri kadar yoksul olmalarıdır. Diğerleri ise, daha iyi durumda olan akrabalarla görüşememe nedeniyle akrabalar arasındaki ilişkinin giderek zayıflamasıdır. "Gözden ırak olan göntilde ırak olurmuş"...

Kadınlar, farklı dayanışma örüntülerinin olmayışını şöyle ifade ettiler: Dayanışma için devletin olmayışı bunun yanısıra medyanın tersine çalışarak gündemi kaydırdı, “televole kültürü”nü yayma rolünü üstlendiğini vurgulayanlar oldu; Fatma, “Keşke olsa dayanışma, olsa da dayanışsak ama krizden etkilenmeyen yok ki. Televizyonda da televoleler o kanalda olmadı o kanalda. Biraz da kulumuzun halini görseler. Dışarlara karşı üzülüyorum. Biz Osmanlı Devleti, Türkiye Devleti bu durumlara düşmeyecektik. Çok üzülüyorum. Çok huzursuz oluyorum”.

Fatma K., “Okuldan kıza burs vermek istediler. Ama yapamadım (evrakları tamamlayamıyor). Kömür istedim olmadı. Yiyecek miyecek de olmadı...Yeşil kart yok. Başvurdum burada, olmadı. Köyde de olmadı. Sana olmaz üzerinde mal görünüyo dedi.”

Mesude, “Şu an hiç gelirim yok. Eşim çalışmaya İstanbul’a gitti. Buraya yardım almaya geldim. Belki iş bulurlar...Çocukları okutmakta zorlanıyorum. Dergi parası filan veremedim.. Kayınpederim hurda topluyo, biraz bize destek olsa... Ama yapmıyo.”(yardım beklediği insanı öğreniyoruz ki akşamları kahvede yatıyor).

Yalnızlık ve çaresizliğini anlatan Fatma K., “Destek olacak kardeşim yok. Kaçak Fransa’ya gittiler. Annemi, kardeşimi götürdüler haber yok. Eşim de gitti kaçak, geçen yıl hasta oldu geldi. Ciğerlerinden çok hasta yatıyor. Doktora götüremedik...Kız kardeşimi de sorma”.

Akrabalar arasında dayanışmanın çözüldüğüne işaret eden Makbule, “Kızım dershaneye gitmek istiyor. Para yok. Çok sıkıntıdayım. Akşam akrabaları aradım durumları iyi. Borç bile vermediler. Babama çok ağrıyo düşünmekten. Bana çok ağır geliyo. İş bulsam çalışacam”...

Mutlak yoksulluk sınırında yaşayan Fatma’ya uzanan yardım eli. (Çalışma sırasında yardım karşılığında bir beklenti olup olmadığı tespit edemedim). Fatma K.: “Apartmandan yardım ederler. Kızımın böbrekleri rahatsız. Apartmandan biri götürdü 3 ay tedavi oldu. İlaçları apartmanda aldılar.”

Araştırma boyunca dayanışma gösteren yalnızca iki örnek şöyleydi: Neriman, “Benim tarafım çok yardım ediyor. Onunkiler de eder ama. Kışlık bakliyattım köyden gelir. Zaman zaman hediye alırlar çocukların ihtiyaçlarını, onlar olmasa durumum iyice kötü olur”.

Fadime, “Dayımlar, akrabalar ev tuttu, eşya, giysi falan verdiler. Ev sahibimiz çok iyi, birşeye ihtiyacın olursa çekinme gel diyor”. Yengesi, “toplum merkezine giyecek geldi ben çocuğa bakıyım sen seçilmeden bir şeyler al..”

Nadiren rastlanan bir durumu karı-koca dayanışmasını anlatan Saniye, “Eşimden başka kimseden fayda yok. Eşim çok kıymatlıdır”.

Sosyal yardım kurumları tutunmanın en önemli yollarından biri. Bu örgütleri kullanabilmek kadınların “idare edebilme” becerisinde yatıyor. Geleneksel öğretilerden kaynaklı kadınlar, kendi durumunu daha kolay kabul edip, yoksulluğunu itiraf ediyor. İkincisi ise, “yuvayı dışı kuş yapar” anlayışı içinde hanenin yeniden üretimi için, yaşamı sürdürmek adına vazgeçmek yerine genellikle üstesinden gelmek (özellikle çocuklar için) böyle bir çabanın içine giriyor. Beklenen sosyal patlamanın neden olmadığını ben bu noktada şöyle çözümlüyorum: Erkek daha içe dönüyor, hayattan elini eteğini çekiyor. Kadın geleneksel devlet baba söylemi içinde baba desteğini hem istemek hem de kabul etmek anlamında kocanın rolünü devlet babaya devşiriyor. İsyanda bu nedenle olmuyor “baba”ya hürmetten, sonsuz itaatten. Rahime, “devletin verdiği hakkı almak isterim”diyor, Fatma ise şöyle ifade etti hislerini: “Biz Osmanlı Devleti, Türkiye Devleti olarak bu durumlara düşmeyecektik. Çok üzülüyorum. Çok huzursuz oluyorum. Dışarlara karşı inan üzülüyorum”.

Örneklem grubunda bulunan kadınların aynı ve nakti sosyal yardım miktarı ve sürekliliğinin boyutu saptanamamakla birlikte, SHÇEK, Kaymakamlık, Mamak Belediyesi ve zaman zaman Şafaktepe Toplum Merkezi’ne yapılan bağışların dağıtımının yapıldığı bir ağın içinde yer aldığı bilinmekte-

dir. Örneklem grubundaki kadınlar, literatürde görelî yoksulluk olarak tanımlanan açlık sınırının dışındaki hanelerin temsilcileridir. Ancak, anlatılara bakıldığında durumlarını farklı algıladıkları/aktardıkları, zenginlik-yoksulluk bağlamında ya da bu dayanışma ağındaki yerlerini koruyabilmek için "numara" yaptıkları sonucuna ulaşıyorum. Çünkü belirttikleri gelirle yaşam pratiğinde mutlak yoksulluk sınırına gelmeleri hatta sınıfdışı kalmaları beklenirdi.

BESLENME-SAĞLIK

Necibe, "Ekmek 150 binden 200 bine çıkardık. Belediyede 100 bin idi gittik. Bir ekmek yerine iki ekmek alırdık dedik. Sabah namazını kıldıktan sonra sıraya girdik. O zaman belediye postanenin oradaydı (belediyeden Halk ekmeği kastediyor şimdi kapanmış). Hava ışımadan korkarak girdik. Kuyruk çadıra kadar uzardı. Ayağımıza geçer destimiz"

Rahime, "Bu sırada bayan kaçırmışlar"...

Fatma K., Eşi on senedir işsiz. Daha önce dershanede hademelik yapıyormuş. "Kapıcılık yapıyorum. 3 apartmana bakıyorum. 80 milyon asgari ücret değil. 3 tanesinden 10 daire 10 daire, 14 daire çöpü alıp, merdivenleri yıkıyorum".

Güllü, "Katığından geçtim. Etimiş, tavuğumuş onu kurbandan kurbanda görüyor halkımız".

Rahime, "Eskiden kahvaltıda sere sere 3-4 çeşit yerdik. Şimdi bire indi"

Fatma K., "Çok aç yattım. Onlar da yattı."... Çoğu günler çocukların yanında yer gibi yaparım. Su içer yatarım.. Söylenmesi zor afedersin ama dolsuz gezdim dolsuz."

Makbule, "Ana sağlığım doktoruna gittim. Allah razı olsun baktı. Ama ilaçları aylardır alamadım. Hele kışım ölüyüm ağrıdan. Kafam gözüm şişiyö."

Kamile, "Kız hasta, günlerdir ishali durmuyo. Doktora götüreceks herif nerde. Ne olacak bilmem.." Yeşil kart çıkartmak için başvurmak istiyor, yeni duymuş.

Rahime, eşi zabıta emeklisi olduğu için sosyal güvenliğe sahip ama yıllarca nikahsız yaşamış bu dönemde ölen eşin sağlık karnesini kullanmış. "Sağlığım iyi değil. Hatta sağlığım bozuldu. Gizli gizli psikiyatriye gittim. Baktım durumum kötüye gidecek. Kızım için gizli gizli gittim..."

Kamile, "Birikim var. Sinirim var. Tedavi oluyorum. O zamandan beri neylen olacak. Hap alıyorum".

Aynur, "Çocuklarım benim yaşadıklarımı yaşamasın".

Makbule, "Başbakanı indirseler belki düzeler. Sıkıntıdan bıktık."

Fadime intihar etmiş, ölüyüm kurtuluyum bu da ders olsun demiş. "Kayınvalidem benim sebebim" diye not yazmış...

Yoksulluğun giderek derinleşmesiyle birlikte ev içinde geçimsizliğin arttığı en ufak şeyden tartışma çıktığı, özellikle çocukların çok mutsuz olduğu ifade edildi.

Yeşil kart almak en zorlu işlerden biri. Önce oturduğün mahalle muhtarından gidip orada ikametgah belgesi alacaksın, o belgeyle bölge ana-çocuk sağlığı merkezine gideceksin, Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağkur'dan sigortalı olmadığına dair belge alacaksın... gibi uzun, meşakkatli bir o kadar masraf ve yol parasına ihtiyaç duyulan bir süreç. Burada en önemli halkalardan birini muhtar oluşturuyor. Sahada birkaç kez tanık oldum. Muhtar da elindeki erki başka bir zulüm aracı olarak kullanabiliyor. O yok derse ne kaymakamlığın yardımlardan yararlanıyorsun ne de yeşil kart için ilk adımı atabiliyorsun...Kartı almak da zor, almayı başarırısan kullanmak da

zor...Bürokratik örgütlerle iletişime giren kadınlar yeterli donamina sahip değildir. Bir de yoksulluğun ezikliği, sindirilmişliği eklenince zaten olağanüstü zor olan bu süreç içinden çıkılmaz bir hâl alıyor. Kart için her yıl vize alınması ise halkı iyice yıldııyor.

Yoksulluk ve beden ilişkisi her yönüyle araştırmaya değerdir. Yoksulluk bedene öyle bir yansır ki, bedeninin duruşu, ezikliği, konuşurken sesteki güvensizlik, alçak sesin ötesinde yoksullukla ilişkilendirilen birçok hastalık bedeni hapseder. Ve kadın bedeni öyle yıpranmış, törpülenmiş, sesini duyaramamışlığın verdiği bezginlik ve yılgınlıkla yoğrulmuş kemik yaşına en az iki kat eklenmiş beden yaşına tanık oldum. Ve beden, yetersiz beslenmenin izlerini, sağlıksızlığı en iyi görselleştirenidir.

ŞİDDET

“Kadının Sirtından Sopyayı, Karnından Sıpayı Eksik Etmeyeceksin.”

Yoksulluk, “mutlu bir yaşam”ı ifade eden tüm olanaklardan yoksun bırakılmak, “hayatın sunmak zorunda olduğu”nu alamamaktır. Bu da kendini değersiz görmeye, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da birlikte sonuçlanır (Bauman, 1999:60). Şiddet biçimleri açısından çok çeşitlilik göstermektedir: Aşağılanma, küfür, hakaret etme (Kalan, 1998: 104), soğa çıkarmama, komşuya göndermeme gibi özgürlüklerini kısıtlama manevi (duygusal) şiddetten, dayaktan öldürmeye kadar uzanan fiziki şiddet ve cinsel şiddet ise; kadının rızası olmadan cinsel ilişkiye, istemediği cinsel ilişki şekillerine veya cinsel davranışlara zorlama olarak tanımlanır (Sümer, 1998:134) Görüştüğüm kadınların ikisi dışında tüm kadınlar, eşlerinin yanında/yanısına kayıvalide, kayınpeder gibi birincil akrabaların hatta çocukları tarafından uygulanan şiddetin her türüne maruz kalmaktadır. Ancak, hiçbir kadın cinsel şiddetten bahsetmedi. Bu dillendirmeme şiddetin yaşanmadığından değil cinsel hayatın mahrem olarak algılanmasından kaynaklanıyor. Kadınların şiddet olarak görmedikleri ancak görüşmelerde dillendirdikleri istemdişi çocuk sahibi olmak, kocanın kararıyla zaman zaman yaptırıldıkları kürtaj ve düşükleri bu şiddet kapsamında değerlendiriyorum.

Rahime, “2 tane çocuk üstüne geldim. Ben yetim oldum onlar anne. Beni çok itip kaktılar. Dışlanırım hala. Aşağılarlar itilip kakılıp aşağılanırım....Eşim hala döver. Eskiden dövülürdüm şimdi karşılığını veriyorum. Bağırıp, çağırırım. Kaçarım evin içinde kaçırım”. Konuşması çok düzgün, insanlarla iyi iletişim kurabilen Rahime, eşyle hiç iletişim kuramıyor kendini söyle ifade etti: “Mümkün değil. Yetkim yok. Bana o yetkiyi vermediler. Baskı alındayım. Yaşamım bu..Hizmetçi, köle gibiyim. Benim söz hakkım yok. Sadece işler benden sorulur. Para yok, harçlık yok”

Manevi şiddet kadınlarda daha derin izler bırakıyor: Ayşe, “Dövmez ama kötü sözü fazla. Çok küfür eder. Haketmedim...Dövse bu kadar üzülmezdim. Dil yarası içimden hiç çıkmaz”.... “Dışarıda 2 senede bir hastanede yatıyorum. Birikiyorum. Herkese derdimi anlatamam. Doktorlara anlatırım”.

Fatma K., “17 senedir derdin ne, ne ben sordum ne de o. Yorgun gidiyorum, toz toprak içinde, geliyor o alkol içinde..”

Rahime, “İstedğim yemeği bile yapamam. Onların istediğini yaparım yoksa tartışma çıkar”. “Komşulara gitmem yasaktı. Şimdi serbestlendi. 2 yıl oldu. Depresyon geçirdim. Yüz felci geçirdim. Doktor sıkıntından olmuş demiş buna (kocasına). Evin yıkılsa sıklıdım desen bunu çıkar arkadaş edinsin demiş. Biraz biraz serbestledim.. Psikiyatris de anlatmış engelleme demiş. Çok değişmedi.”

Semahat, "Küfeyi çeker, döver hala döver. Onun için karşısında durmam onun için" (62 yaşında, 43 senedir evli).

Fatma K., "Kaynanamın dayağını yedim..."

Kamile, "Kayınpederim döverdi. 6 aylık hamileyken bile".

Hürriyet, "Büyük kızım liseye gidiyor. Beni hiç sevmez. Kötü davranır. Benden utanır bağırıp çağırır. Çok üzülüyorum. Ben ana baba sevgi görmedim diye ses çıkarmıyorum ama çok ağırımaya gidiyo. Senin doğurduğun seni beğenmiyo".

Raziye, "Ondan gizli yaparım. Birşey yapacaksam. Konuşamıyorsun. Konuşsam hemen sus der. Elimden bir kaza çıkacak der".

Samahat, "Kırayı verince çiğerminden bir parça veriyormuş gibi hissederim. İstemeyerek veririm".

Fatma K., "Kızım benden tiksindir. Birgün onu yanımda götürdüm temizliğe. Pis şeyler koymuşlar çöp elime bulaştı. O gündür yıkanmadan eve almaz. Kızım o duruma gelmemek için okuyacağım dedi. Bir daha da gelmedi".

Hürriyet, "Eskiden eşimden dayak yiyordum. Şimdi böbrek hastası pek dövemiyor. Dövmek isterse de karşılık verip itiyorum".

Samahat, "Sevgiyi yeterince veremedim çocuğuma. Dayakla birşey yola gelmez".

Elif, "Beni dövseler de hiç cevaplarını vermiyordum. Annem babam için".

Güllü, "Kayınvalidem çok döverdi. Geçinemezdik. Kocam da ses etmezdi. Çok sıkıntı çektim"

Birgül, "Kayınvalidem herşeye karıştırdı. Komşuya bile gidemezdim. Eşimle aram açıldı. 17 sene kayınvalide, kayınpeder, elti, görümce, 2 bekar kayın, 9 kişi beraber gecekonduda oturduk."

Gülsüm, "Kayınvalidem çok sıkardı. 3 yıl hiç dışarı çıkmadım".

Raziye, "Annemin sekiz çocuğu var. Kız çocuklarını sevmiyor. Benim ihtiyacım var. Malını mülkünü erkek çocuklara veriyor. Ben anneme kırılıyorum".

Şerife, "Önceleri camın önüne gelemezdim. Kim var orda diye. Pazara çarşıya göndermezdi. Kıskaçlık değil, seven insan eziyet etmez...Ben Mersin'e gideceğim derim kalk git der..." Eşi lise mezunu ama ne Şerife'nin okumasına ne de çocuklara yardımcı olmuş. "Çıkarmayı bölmeyi sorarım. Baka baka yap. Tak kafaya vuruyor. Çocuklarını şimdi kafadan hasta...Çocuklarını yıpratmazdım. Bu yaşımda anladım. Çocukları mahvettim".

Fadime, "Kaynamam çok eziyet etti. Sudan sebeplerle çok döverdi. Kocamda ses çıkarmazdı. 8 aylık hamileyken bile dövdü. Eşim o zaman askerde. Doğumda doktorlar farkettiler. Her yerim mosmor. Kim yaptı istersen savcılığı arayalım dediler ama... Öyle bir eziyet ki, çocuğumu emzirmeme bile izin vermedi. Çocuğum, aylarca hastanede yattı ziyarete gitmeme izin vermedi."

Araştırmaya katılan tüm kadınlar(bazılarının eşlerinin tutumu çok katı olmakla birlikte) evden çıkarken karşı komşu olsa bile eşinden izin alması gerektiğini belirtti.

Araştırmamda kadına yönelik şiddetin yalnızca kocadan dolayı değil kayınpeder, kayınvalide hatta çocuklardan doğru olduğunu tespit ettim. Bilindiği gibi şiddet duygusal(manevi), fiziksel ve cinsel olarak kategorize ediliyor. Aile içinde tüm şiddet türleri yaşanmaktadır. Ancak, çocuklardan gelen manevi şiddet olarak sınıflandırabileceğimiz şiddet türü kadınlar arasında onulmaz yaralar açmaktadır.

Toplum Merkezi'nde verilen İnsan Hakları Eğitimi'nin kadınlara önemli katkısı var. Başlangıçta şiddete maruz kaldıklarını ifade etmeyen kadınlar çok iyi oldu komşularımıza söyleriz ne yapması gerektiğini derken, çalışma sonunda şiddeti yalnızca dayak olarak algılayan kadınlar, gördükleri birçok muamelenin şiddet olduğunun farkına vardılar. Hem sorunun farkında olmak hemde sorunun çözümüne yönelik eğitim almak kadınların düşüncelerini değiştirdi: "Biz de yalnız değildik. Başımıza birşey gelse gidecek/sığınak yerimiz var" diyerek yalnız olmadıklarını bilmek onları mutlu ediyordu. Birgül,"kendime güvenim arttı. Kadın haklarının var olduğunu öğrendim 50 yaşında". Güldane, "kadına şiddeti öğrendik. Ekonomik, duygusal şiddetin farkına vardık". Arife, "şiddete uğrayınca nasıl davranılacağını kime başvurulacağını öğrendim". Ancak hiçbirini çocuklarını bırakıp böyle bir mücadelenin içine girmek niyetinde değildi

Bu çalışmada tespit ettiğim önemli bir nokta ise; erkeklerin kadınların gelişimini direk etkileyen etkileyen eğitimleri almaları konusunda yaptıkları kısıtlamalardır. Kadınların geleneksel rollerin devamı olan dikiş, mefruşat, iğne oyası gibi kurslara katılmalarına izin verirken başta okuma-yazma, kadının insan hakları eğitimi ve diğer etkinliklere gizli saklı gelmelerine tanık oldum. Örneğin Sultan, mefruşat kursuna katılmak için evden çıkıyor bir saat o kursa katıldıktan sonra okuma-yazma kursuna geliyordu. Çocuklarıyla dayanışma içindeydi. Çocuklar durumu idare etmesine yardımcı oluyordu. Sultan çok başarılıydı aksayan kayıplarına rağmen. Çok istediği diplomayı komşular görür eşine söyler diye tören sırasında alamadı. Diğer önemli nokta ise, çoğunlukla kadınların kurslara katılımı erkeklerin evden çıkış saatlerine göre düzenleniyordu.

ÇOCUKLAR/HAYALLER/TUTUNMA

Rahime, "Ucuzluk olmasını, evim olsun isterdim. Daha değişik olsun imkanların olsa bayanlara, çocuklara yurt olur ya onları almak erkekleri dışarıda bırakmak. Ömür boyu korumak istiyorum. Erkeklerin hepsi kapı dışarıda olsun".

Rahime, "Sığınmaevine kızımı bırakıp gitmem...Kızım okursa ayrı bir ev açmayı çok istiyorum"

Sultan, "Yaşam bundan sonra iyi olmayacak herhalde. Akli başında biri gelse kendini düşünmeyen. Vay olsun halimize..."

Necibe, "Şimdi yeniden açtılar. 250 milyon maaş verecekler sözüm ona. Sınav açacaklar 28 milyon verecekler. 3 çocuk sınava girecek. Gelir az gider çok. (kastedilen sınav KMS-kamu memur sınavı).

Şehriban, "Hayatımdan memnun değilim. Herşeyin düzenli olmasını istiyorum. Çocuklarımı iyi okullarda okutmak, öğretmen tutmak, meslek sahibi olmasını, kocamda düzenli bir işi olmasını istiyorum. Tabii sağlık ve huzurda."

Ayşe, "Ekonomik durum iyi olsa eşimden boşanırım. Çocuklarımı düşünüyorum. Kendimden çok ağabeyimi düşünüyorum. Ama köyün adetlerini sürdürüyorum. Ama yapamam. Zehirde olsa yutacağım. Ağabeyimi gözönüne alarak herşeye katlanıyorum".

Fatma K, eşi, evlendikten 7-8 sene sonra alkolik olmuş. Tedavi olmak istemiyor. 8 aydır bırakmış. Hasta olunca kalıcı sarılık olmuş. "12 yaşında oğluma vurdururlar bizim törede. Kaçsam iyi ama...Bizde asla öyle şeyler yok. Çok denedim. Boşanmak istedim ama apartmandan dul kalırsan gelemezsin dediler. Katlandım. Kötü olsun başımda olsun. Samimi olan herkes kocasından kıskanır...Çocuklar razı olmadı. Büyük kızım istemedi. Bizi dünyaya getirdin..."

Fatma K., "Kızdan hayır bekliyorum. Dert, para herşey onda. İmkanım olursa sonsuz kadar devam ettirecem. Hepsini başarılı. Hep takdir. Büyük kız meslek lisesine gidiyor. Süper lise hazırlık okuyor. İngilizce."

Hatice, "Okulda tiyatro, sinema, geziye gidilir. Çocukları, onları göndermedim. Çocuklar görmedi. Açılır çok ister diye ekonomik açıdan. Para olsa gönderirim".

Fatma K., "Çocukların baskısıyla okula geldim. Büyük kız yardımcı oluyor... diploma alacağım, ortaokula gideceğim, gidebildiği kadar gideceğim. İşe girmeyi düşünüyorum. Devlet dairesi olmaz ama...Temizlik şirketine girebilirim. Çocuklar, sigorta. Emeklilik için oturup yerim. Bir gecekondu onun da ne olacağı belli değil. O yüzden okumak istiyorum.

Raziye "Paylaşalım isterdik. Konuşalım şunu şöyle yapalım ama her sabah günaydın benden gelir".

Fatma K., "Hayattan, yaşamaktan nefret ediyorum. Çocuklar olmasa hayattan çeker, giderim".

Necibe, "Çocuklar çok üzüntülü davranıyor. Allah var eve gelip birşey söylemez ama anlıyorlar sağa sola koşturuyorlar. İmkân yok. Adamın olmayınca birşey yok. Adamı olan köşeyi dönüyor. Adamı olmayan yere yatıp bakıyor".

Şerife, "Ekonomik özgürlüğüm olsa boşanırdım. Daralıp zaman zaman çocuklara gidiyorum. Huyulu huyundan vazgeçmez".

Şehriban, "Geçinmek için 600-700 milyon istiyorum."

Güllü, "Geçinmek için 400-500 milyon olsa yeterli olur".

Aynur, "bizim zamanımız olmadı. Oyuncak oynamaya. Çocuklar yaşasın istiyoruz".

Fadime, "Evden kaçtım dedim varsın deli desinler...Çocuğumun sesini duyunca geri döndüm".

Elif, " Keşkem şu zamanlarda yeniden bir kız olsam. Yeniden evlensem. Severe mi evlenerim, konuşarak mı evlenirim. Görmüş olarak".

Yoksulların hayalleri ve yaşama tutunma gücü büyük ölçüde çocukların varlığına dayanıyor. Hayaller, çocuklar üzerinden kurulu, onların okuyup kendilerini kurtarmaları kendileri gibi olmamaları devlet kapısına memur olmaları, bir de balkonlu bir evsahibi olmak... Bunun ötesinde toplum merkezi tutunmanın yeni ögesi. Hürriyet duygularını şöyle dillendirdi: "hiç eve gitmek istemiyorum. Burası benim ikinci evim". Hürriyet toplu merkezinde verilen tüm kurslara katılıyor. En büyük hayali çileli yaşamını yazabilmek "kitap yazmak istiyorum" diyor sıklıkla. Okuma yazma kursu dışında kursa devam etmeyen ya da kurstan sertifika alan birçok kadın merkezle yakın temasını sürdürüyor. Komşuya uğrar gibi kapı önü sohbetleri sıklıkla rastlanılan manzaralardan.

SESİNİ DUYURMA /ŞÜKRETME

Madun olmak, "önemli olmamak", "dinlenmeye değer bulunmamak"tır (Beverley'den akt. Erdoğan, 2002:40). Konuşmak özneyi madun olmaktan çıkarır. Madun hem konuşmaz hem de konuşma fırsatı bulamaz. Bu durum o kadar içselleştirilmiştir ki, tüm çalışma boyunca başlangıçta ne konuşayım, konuşacak birşey yok; "halimizi görüyorsunuzla" başlayan cümleler çalışmanın sonlarına doğru bir minnettarlıkla birlikte "bizi açtın bizi dinledin, teşekkürler" gibi cümlelere dönüştü. Toplum içinde ilk kez konuşuruz ama. Alışık değilim. Kimse bizi dinlemez ki. Ne konuşacağım abuk sabuk. Başlangıçta sınıfta güçlükle duyulan sesler giderek yükseldi. Hatta tek tek özel olarak benimle konuşmak istediler. Bir yanda sesimizi kimseye vermezsin (çalışmanın izin verilen bölümlerinde teyp kullandım) demi. Başımıza birşey gelmesin korkusu. Bir yandan da baştakiler sesimizi duysa halimizden bilseler ikilemi vardı. Özellikle özel konuşma isteklerinde daha belirgin olmak üzere tüm konuşmaların içeriklerinde yardım alma, yardıma ulaşma yolunu bulabilme isteği hep

vardı. Bir başka boyutta ise; önemsendiklerini görmek, birilerinin onları dinlemeye değer bulması ve onların da konuşarak bana yardımda bulduklarını bilmek mutlu ediyordu.

Fatma, “Hükümet birazcık garibanlardan haberdar olsa. Bir sesimizi duyurabilsek...“Başta olanlar oy zamanı kapı kapı dolaşmayı biliyorlar. Şimdide gelsinler halkın bir halini sorsunlar. Oraya geçipte efendim şu partiydi, bu partiydi. Onların aldığı maaş 1,5-2 milyar ağıyorlar. Onlar ağlıyorlar. Bir de gariban halkı görsünler. Bizi görsünler yani çok zor durumda halkımız bunu neden görmüyorlar”. Ardından “şekercim sakın sesimizi kimseye verme”.

Altun, “Halkın sesizliğinden olmuyor. Sabırdan soğan ekme yiyor, yavan ekme yiyor. Ama hükümetimize karşı gelmiyor. Milletimiz çok aç. Duyurmamız lazım. Çekiniyoruz”.

Güllü, “Gidemiyoruz. Yol iz bilmediğimiz için gidemiyoruz. Meclise de gitsek kapıcı bile kapıdan koymaz. Derdimizi arzetmeye gitsek. Biz getirdik biz oturtuk o başlara, o mevkilere bizler getirdik.”

Rahime, “biz artık yaşamıyoruz . Artık yaşayanlar konuşsun”.

Güllü, “onlar tok açın halinden nasıl anlıyor. Ecevit’in boynu altına gelsin.”.

Arife, “çocuğu olmayan bilmez. Onların çocuğu yok anlamazlar”.

Elif, “Bizi böyle açtığın için teşekkürler”.

Neriman, “kriz, varlıkları yoksul etti. Yoksulları da daha batırdı. Buna da şükür”.

Fatma, “8-10 ekme alanları görtüp buna da şükrediyoruz. Ben yine kendi halime şükretmek durumunda kalıyorum. Ben bir ekmele idare edebiliyorum. İmkanım olsa yardım etmek istiyorum. Ancak kendimizi çeviriyorum. İdare ediyorum”.

Rahime, “biz bu kadarını gördük. Bizden gelenler hiç görmeyecek.”

Fatma K, “sağlıklı olmak ve çalışmaktan dolayı şükrediyorum”.

Makbule, “Sigortamız neyimiz yok. Bizim Allah’ımız var”. İşten ayrılmak zorunda kalan Makbule tacize uğradını eşine söylemiyor. Toplum Merkezi’nde bizlerle paylaştı. Diğer kadınlar onu takdirle karşıladı hakkını savunduğu için. Üzgündü ama yine de şükretti. “Şimdiyece nasıl geçinmişsek şimdide öyle yaparız. Allah büyüktür.”

Necibe, “Hazırları bitirdik. Gölün dibine indik. Dibinden sıyaracağız diye parmaklarımız acıyo ama. Bundan sonra nasıl olacağımızı Allah bilir... Daha kötüye gideceğiz herhalde. Bugünleri arayacağız herhalde. Bunlar kötü günler diyoruz ama en güzel günlerimizmiş”.

Dinin dünyaya katlanma ve yoksulluktan kaynaklanan çelişkileri yumuşatma ve yatıştırma etkisi yanında “Allah sevdiği kula eziyet edermiş anlayışı bağlanımda kabulleniş, şükrediş belki yaşamalarını kolaylaştırıyor kadınların. Bir yandan da “kimselere yardım edemiyoruz ne bu dünyayı kurdık ne de ötekini zersenişleri” eksik olmuyor.

GEÇİNME STRATEJİLERİ

Yoksulların, yoksulluk karşısındaki iki tür tepkileri var: isyan etmek ve başa çıkmaya çalışmaktır. Geçinme stratejilerini başa çıkma tepkisi içinde değerlendirebiliriz. Şenses bu stratejileri dört ana başlık altında toplamaktadır.

1. Geçimlik etkinliklere yönelme (gıda üretmek, yakacak toplamak vb.) ve sosyal dayanışma örgütleri kurma.

2. Tasarruf(öğün sayısını azaltma, daha ucuz mal ve hizmetler satın alma, çocukları okula göndermeme)
3. Hanenin büyüklüğü ve bileşimini değiştirerek ölçek ekonomilerinden yararlanma (birden fazla ailenin birlikte oturması).
4. Ailede daha fazla bireyin işgücüne katılması (kadın ve çocukların çalışmaya başlaması) (2001: 247-250),
5. Ücret dışı kaynakları artırma (Almanya'daki akrabaların para göndermesi vb.) ve giderleri azaltma çabalarına işaret ediyor (Kalaycıoğlu ve Tılıç 2000).

Fetnet, "Böyle giderse birlikte oturmayı düşünüyoruz."

Necibe, "5 çocuğum var. Biri Ankara Üniversitesi'nde memur. Rektörlükte. 280 milyon maaş evinde 175 milyon kira. Eşinin doğru dürüst işi yok. Otobüs firmasında çalışıyordu garda. Bu kriz iflas ettirdi. O da işsiz kaldı. Bir de çocuğu var. 280 milyon neye yeter. Neyse çocuğun bakımını biz üstlendik. Onlar kendini idare etsin".

Rahime, "Eskiden kahvaltıda sere sere 3-4 çeşit yedik. Şimdi bire indi". "Ekmek kuyruğunda bekliyorum. Karnımın dikişiyle. Karda kışta. Evde de yapmışım daha zarar. Kar edeyim derken. Hepsini alıyorsun. Köyden bir ek gelirin olmadığı için biz daha zarar durumdayız."

Samahat, "Evişlerine gittim. Baktım çocuklar çok perişan onları perişan etmek istemedim. Evde nakış, dikiş yaptım. Onlar bizim geleceğimiz".

Hürriyet, "Yerine göre ekmek soğan yiyebiliyorsun. Eve katkı olsun diye ekmek, bazlama yapabiliyorum. Ecik katkı olsun diye. Kendim arada iş bulursam ev işine gidiyorum. Çocuklar için katlanıyorum. 25 milyona gidiyorum bulursam. Kapıcılık yapıyordum bıraktım. Herkesin ağız kokusunu çekmek istemedim. Elektrik, su parası geliyor yüklen. 3 bebe okutuyorum. Kız lisede. Allah cümlemize yardım etsin"

Fatma, "Elimden gelmedik meslek yok. Oya örüyorum ama kimseye satamıyorum. Evimde yorğan dikiyorum ama millet kırgın alan yok. Hep kendi gücümüzle çabamızla yaşıyoruz."

Arife, "el işi yaparak evime destek olmaya çabalıyorum"

Ayşe'nin üç çocuğu var. Okula devam ediyorlar. Kocasını belediyede temizlik işçisi. "200 milyon maaş. Durumumuz çok kötü. Kirada oturuyoruz. 3 aydır kira borcumuz var. Tek maaş. E nazından kiraya yardımcı olmak istiyorum". Oldukça hoş bir hanım olan Ayşe'nin Eşi çalışmasına izin vermiyor. 6 aydır eşini ikna etmeye çalışıyor.

Fatma K, "Herşeyi yapabilirim. Ben kendime ev yaptım. Gecekondu yerini annemin küçük altınlarıyla aldım. Gecekondu sökülüyordu enkaz topladım. Apartmandan yardım ettiler her yönden. Elektrik, su, telefon herşey var...kendim hallettim sonra yardımcı olmadı. Dayak çok yedim. Ev yapıldıktan sonra çok sevindi. Şikayet edeceğim derdi. Bizim oralarda döver, söver o adet devam ediyor. Şimdi iyi oldu. İnşallah içmez daha."

Makbule, 3 senedir eşi işten ayrılmış. Televizyon tamircisi. iş buldukça çalışıyor. Makbule evde elişi yapıp satıyor ama bu yıl yaptığı havlularda satılmamış kızın çeyizine koymuş. "Komşularla şeker günü yapıyorum. 2 senedir. Bir çuval şeker 58 milyon her zaman kullanırsın"

Kamile, "Evde oya yaptım. Patik yelek ördüm".

Makbule, "Kışın kömür alamadık. Bu sene çok zorluk çektik battaniyenin altında"

Neriman, "Zaman zaman evde çocuk baktım".

Güllü, “13 senedir ev işine gidiyorum Cumartesi-Pazar hariç aynı eve. Eşimde çalıştığı için idare ediyoruz”.

Fatma, “160 milyon maaş. Sorumluluk taşıyorum”.

Hanım, “Bizim köyde Gümüşhane'nin köyü Şiran da 5 gelin var. 70-80 yaşında erkekler ihtiyar 12 yaşında kızları 12 milyar verip alıyo. İnan olsun”.

YOKSULLUK, KADIN POLİTİKALARI VE SOSYAL HİZMETLER

Tanzimattan beri sürdürülen modernleşme politikalar, kadınların üzerindeki görev ve sorumlulukları birkaç kat artırmıştır. Modernleşme, “ataerki”nin dönüşmesine ve yeniden biçimlenmesine neden olmuştur(Pateman akt.Kandiyoti, 1997:110).

1980'li yıllar kadınların toplumsal rollerini sorguladıkları yeni dönemin başlangıcıdır. Resmi ideolojinin biçtiği “Cumhuriyet Kızı” modernleşmenin tam da cumhuriyet elitinin öngördüğü biçimde gerçekleşmedi. Daha önemlisi cumhuriyet kızı bir başka deyişle kentli, orta ve üst sınıftan eğitimli “beyaz türk” kadınların dışında kalanlar, kendileri için yeni kimlik ve roller aramaya başladılar. Ancak bu rol sağ ve sol hareketin içinde “bacı” rolünün ötesine geçememiştir. Yine bu yıllarda yükselen feminist hareket “bağımsızlık bilinçleri” geliştirmeye çalıştıkları, kadınlık ve erkeklik rollerinin, ataerki düzenin sorgulanması ile gündeme geldi. 1990'lı yıllara kadar “kızkardeşlik” ruhu ile eylemlerini sürdüren cumhuriyetin asil kızları arasında islami ve kürt hareketin etkisiyle kopmalar başladı. Kızkardeşlik ütopyasının kırılışı aynı zamanda feminist hareketin de başarısızlığıdır. Aynı cinsten olmak bu geniş coğrafyada bizleri kardeş kılamıyor. Hala feminist hareketin gözden kaçırdığı kardeşler arasındaki “uzaklık” sorgulanmıyor. Yeni politikalar oluşturulamıyor. Uzaklığı burada bir kaç anlamda kullanıyorum. Mekansal uzaklık, görme uzaklığı (yukarıdan bakış), sınıfsal uzaklık, eylemsel uzaklık. İşte kadın yoksulluğu tam da bu uzaklığın odağına oturuyor. Bu nedenlerle kızkardeşlik ütopyaydı. Feminist hareketin duruşu ile ataerki düzenin erkleri, eylemleri farklı olmakla birlikte yoksulluğa /yoksul kadın üzerinde kurdukları ilişki tarzı aynıydı: ezen-ezilen, yöneten-yönetilen, aşağı-yukarı gibi...

Modernleşme projenin neferleri kadınlar, 1980'li yıllara gelindiğinde hatta 1990'lı yıllarda projenin iflasının temel göstergeleri arasında yer aldılar. Kamusal alandaki rolleri bakımından. Feminist hareketle birlikte kadının güçlendirilmesine yönelik projeler kadınların yollarını açarken Atatürk'ün deyimıyla “bir millet kadın ve erkek bir arada yürürse büyür” anlayışını bir türlü yakalamaya muvaffak olamamıştır. Ne Cumhuriyet'in ilk yıllarında ne de bugün. Bugün uygulanan kadın politikaları kadını güçlendirmek adına erkeği yoketmek üzerine kuruldu. Özellikle sivil toplum örgütlerinin bir başka deyişle “yardım” amaçlı kurulmuş tüm kadın dernekleri ve vakıflar başta olmak üzere kurulan örgütlenmeler hedef kitle olarak kadınları seçmiş bulunuyor. Kadınlara karşı olumlu ayrımcılık ilkesiyle vücut bulan bu çalışmalar yıllar ilerledikçe kadınları güçlendirirken, zaten yoksullukla birlikte erkini yitiren erkeği yok sayarak topluma entegre olmasını ve aile içinde giderek yokoluşuna neden olmaktadır.

Kadın, güçlendirilirken tek iktidarı kullanma biçimini erkekten öğrendiği gibi erkek egemen söylemin tutum ve davranışlarıyla aileye hükmeder konuma gelmiştir.

“Evrensel erkek” diye bir şey yok; ama erkek olmak her yerde, şu performans ölçütlerine dayanır....dölleyen- koruyan- geçindiren”...(Gilmore akt. Nagel, 2000:64). İşte bu noktada sivil toplum örgütleriyle iletişimde bulunan birbaşka deyişle kamusal hayata çıkan kadın bu görevleri devşiriyor.

Bugün başta SHÇEK ve özelde toplum merkezlerinin hedef kitlesi, kentlerin kaynaklara ulaşma- da güçlük çeken ve dezavantajlı konumdaki yörelerde yaşayan öncelikle kadın, çocuk, genç ve özürdür (www.shcek.gov.tr). Birçok sivil toplum örgütü kadın odaklı çalışmaktadır. Gönüllü çalışanların da çoğunlukla kadın olması nedeniyle kadın sorunlarına duyarlılık artmaktadır. Özellikle yoksul kesimde kadınlar güçlendirilirken kadın bir şekilde kamusal hayatta varolurken ya da kamusal örgütlerden yararlanırken erkeğe yönelik hiçbir hizmet bulunmuyor. Daha önce kadın adına yaşanan tersine süreç erkek adına yaşanmaya başlıyor. Ailede değişim birlikte olmalıdır. Eşlerden birinin hızla değişimi diğerinin aynı noktada kalması çatışma yaratır. Aileyi oluşturan bireyleri eşit kılamazsanız bir şekilde bireylerin birbirine tahakkümü sözkonusu olur. Bu tespitite hem feminist hareketin hem de devletin kadın politikasının iflasıdır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunu'nun yoksulluğu önlemeye ya da hafifletmeye yönelik (çocuk ve gençlik merkezleri dışında) politika ve hizmet üreten birimi bulunmamaktadır. Ancak toplum merkezlerinin örgütlenmesiyle çok yönlü eğitim programları okuma- yazmadan- insan hakları eğitime- geleneksel dikiş, nakış kurslarından mefruşata kadar verilen dersler aracılığıyla kadınların kendilerini daha güçlü, özgüvenli hissettikleri, ufuklarının açıldığı görülmektedir. Bu eğitimler kadınların başta çocukları ile iletişimleri olmak üzere, sorunlara bakışımı değiştirmektedir.

Kadınlar için, toplum merkezi artık çocukların yanında tutunma araçlarından biridir. Kadınlar, kendilerindeki değişimi şöyle ifade ediyorlar: Rahime, "evimde bulamadığım huzuru okulda bulurum öğretmenim". Makbule, "ilk kez kendim için birşey yapıyorum. Kendi öğretmenim, sınıfım, kitabım var". Arife, "şiddete uğrayınca nasıl davranılacağını kime başvurulacağını öğrendim". Fatma, "toplumda konuşmayı öğrendim", Birgül, "kendime güvenim arttı. Kadın haklarının var olduğunu öğrendim 50 yaşında". Güldane, "kadına şiddeti öğrendik. Ekonomik, duygusal şiddetin farkına vardık. Çalışan kadınların sorunları olduğunu öğrendik". Fatma K, "kız çocuk doğurmanın kendi suçum olmadığını öğrendim. Gidip eşime söyledim bana güldü." Başta toplum merkezleri kanalıyla güçlendirilen kadınlar ayakları üzerinde durmayı öğrenirken, erkeğin yok oluşunun ilk izleri görülmeye başlar. Genel bir tespit olarak erkeklerin endişesi hatta kadınların genel görüşleri toplum merkezinden eğitim alan kadınların eşlerini ya da evlerini terk edeceklerine yönelik yaygın kanı, tersine işleyerek erkeklerin evini terk etmesine yol açtı. Ancak bu konuya ilişkin, istatistiksel anlamda bile kayıt bulunmuyor. Hep önceki ümidiyle polise başvuru bile yapılmıyor. Bu bağlamda; erkeğe yönelik olarak hazırlanan tek proje AÇEV'in baba eğitimi programı ise, eğitici bulunmadığından dolayı uygulanamıyor.

Projenin ikinci çıkması; Kadın güçlenirken bir yandan da dünyanın katırı(Kadioğlu, 2001) rolüne bir kez daha soyunmak durumunda bırakılıyor.

SONUÇ YERİNE

Yoksulluk, dillendiren için de, soran (araştıran) için de oldukça zorlu bir süreç. Neden zor? İki yaşadığımız duygu yoğunluğu yüzünden ne kadar mesafeli durmaya çalışırsanız çalışın bu kılıfımız ya da zırhınız kırılmaya mahkum. İkincisi tüm yaptığımız tespitler, bir amaca ulaşmak için yola çıkışınız "yoksulluğu" tanımlamaktan her yeni gün uzaklaşmaktadır. Çünkü, öyle bir süreç ki, yaşanan ızdırabı, acıyı, ezilmişliği, çaresizliği tanımlamanız mümkün değil. Objektifliğiniz gözlemleriniz ve size aktarılanlarla sınırlı bu nedenle yoksulluk çalışmaları bize bazı ip uçları vermekten öteye gidemez.

Görüşülen kişilerin son derece sınırlı kaynaklara sahip olmaları hatta seçenezsiz durumda olmaları yukarıda bahsedilen "geçinme stratejilerinin" bile kullanımının mümkün olmadığı son zamanlarda yapılan alan araştırmalarıyla somutlaşıyor (Ertaş ve Özkan 2000; Erdoğan, 2002). Artık geçinme

stratejisi yerine “hayatta kalma” stratejilerinin uygulanmaya çalışıldığı söylemek mümkün. Geçinme stratejileri kadın üzerinden kurulur ve kadın tarafından uygulanır. Bu doğrultuda;

* Evde gıda üretmek artık imkansız hale gelmiş. Köyden erzak gelmemesi evin bahçesinde üretim yapılmaması nedeniyle yapılan üretim karlı ya da yeterince tasarruf sağlamıyor. Üstelik kadının daha fazla yorulmasına neden oluyor.

* Bunun yanında yakacak toplamak inşaat bölgeleri dışında mümkün görünmüyor.

* Yaşam bölgesinde tüketim çok fazla değil ki artıklar “öteki”nin yaşamını yeniden üretmesine destek sağlamıyor.

* En önemli geçinme stratejisi olarak; öğün atlamak, kadınların daha az porsiyon yemeleri veya artanları yemeleri ya da minimum gıdayla yaşamı sürdürmektedir. Ancak uzun dönemli öğün atlamalar bedeni gittikçe zayıf kılmakta bağışıklık sisteminde bozuklukların yanısıra psiko-somatik hastalıklara neden olmaktadır. Buna doktora gidememe, yeşil karta sahipse hastalığını öğrenip tedaviden mahrum olmakta kısırılmışlığın başka bir boyutudur. Benim araştırmamda bir kadın dışında (onun da kökeni ve yaşam koşulları oldukça iyiydi) tümü depresyon nedeniyle tedavi görmektedir. Bu kadınlar en az bir kez yatarak tedavi görmüşler. Yine Zaman zaman kronik krize girip yatarak tedavi olmaları gerektiğini belirttiler. Kadınların tümü, anti-depresan ve alabildikleri takdirde ağır kesici ilaçlar kullanmaktadır.

* Uzun uykular hem öğün atlama açısından hem de kışın soğuktan az etkilenmek için başvurulan yöntemlerdendir.

* Aileler son çare olarak geniş aileye dönerek yaşamlarını sürdürebilmenin yeni yöntemlerini arıyorlar. Kız ya da erkek çocuklarla birlikte oturmak, torun bakımını üstlenmek yeni stratejiler arasındadır. Birlikte oturma ne kadar sıkıntılı olduğunu bilerek “ev evin üstünde olmaz amma...”

Geçinme değil yaşam stratejileri olarak gelişen bu stratejilere ek olarak bir şekilde zaman zaman zorlayarak, ısrarcı olarak;

* Akrabalardan maddi yardım alma, kullanılmış giysi, ev eşyası ve gıda yardımı alma, Ramazan ayında fitre ve zekat toplamak.

Geçinme stratejisi içinde dikkate değer maddi bir katkısı yok ama başvurulan diğer yöntemler şöyle sıralanabilir:

* Çamaşır suyunu biriktirip yerleri silme veya tuvalet temizliği için kullanma, komşularla aynı çamaşır suyunu kullanma,

* Ekmeklerin bayatlatılarak yenmesi ve paylaşımı

* Geçinme stratejisi olarak kullanılan, “idare etme sanatı” olarak tanımlanabilecek olan, birçok işin erkekten gizli yapılması işlemdir. Kadınların, ister bir kurumdaki yardım almak olsun isterse bir eve temizliğe, doktora özellikle psikiyatriste gitme ya da okuma-yazma kursu olsun erkekten “evin reisinden” gizli yapıyor. Ben bunu başkaldırma, pasif isyan olmaktan çok herşeye rağmen erkeğin “başında olması isteği”, “ailenin” devamının korunması olarak görüyorum.. Ancak öyle bir ikilem ki, kendisini sıkıştırıp boğuyor. Yoğun stres altındaki yaşamları bu tarz idare etmeyle gerilimi giderek artıyor.

* Diğer araştırmalarda çocukların okula gönderilmemesi tasarruf yöntemleri arasında sayılmaktadır. Ancak benim araştırmamda çocukların okuldan çekilmesi en son düşünülen ve en çok okullaşmanın devamı için direnme dikkat çekmektedir. Çocuklar geleceğin tüm

umutları, devlet kapısında “memur” olmak hala en büyük hayal olarak belirtiliyor. Şafaktepe'nin coğrafi konumu okullaşma süresini uzatan önemli etkenler arasında sayılabilir: Cebeci ve Mamak semtlerinde çeşitli türlerdeki okulların bulunması ve yürünebilir mesafede olmasıdır.

Çocukların okula devamının sağlanmasında kamu ve sivil toplum örgütleri tarafından verilen çeşitli burslara var. Bu kaynaklara ulaşmak oldukça zor bir süreç, anne okuma yazma bilmiyor baba bilse de umursamıyor. Kadın bir şekilde kaynaklara ulaşsa gerekli evrakları tamamlayamıyor. Sosyal hizmet uzmanı kaynaklara ulaşmada ve kaynakların uygun kişilere gitmesinde etkin rol oynuyor. Ancak toplum merkezlerinin yeni örgütlenmeleri ve kurumların çok geniş bir yelpazede hizmet vermek üzere kurulmuş olması, işlevin yönetici insiyatifine bırakılması, personel sayısındaki yetersizlik ve kurumun işlevini yerine getirmesini sağlayacak finansal kaynağın olmaması hizmeti büyük ölçüde engellemektedir. Örneğin, danışanın yardım alabilmesi veya çeşitli kurumlara başvurması için öncelikle nüfus cüzdanı olması gerekiyor. Cüzdanı çıkartmak için ilgili nüfus müdürlüğüne gitmek, yol parası, başvuru evrak parası, fotoğraf çekirme vb. harcamaların yapılması gerekiyor. Kurumun bunu çözebilecek finansal kaynağı bulunmuyor.

Ekonomik daralma ile birlikte erkeklerin hareket kabiliyetleri giderek küçüldü. Enformal sektördeki kısıtlı olanaklarda kadına dönüktü ya da cinsiyet rolleri açısından bu yönde değerlendirildi. Geçinme stratejileri bağlamında kadınların rolü enformel toplumsal ağların yeniden ve yeniden üretilmesiyle ilişkilidir. Bu kapsamda ailenin/hanenin geçimi sadece nakit gelire değil, büyük ölçüde kadınlar tarafından ulaşılabilir kılınan pek çok kaynağa işaret eder (Bkz.Ecevit 2001, Bora 2002).

Yoksulluğun kırılmasındaki en önemli noktalardan biri okur yazarlığın artırılmasıdır. Dünya değişiyor, bireysel istekler, beklentiler artıyor. Bugün temizlik şirketleri bile lise mezunlarını istihdam ediyor. Anneler göreceli olarak daha iyi eğitilmiş kişilere çocuklarını bakımın üstlenmesini tercih ediyor. Kadınların bu nitelikten yoksun olmaları giderek enformal sektörde de istihdam dışı kalabileceklerini göstermektedir. Bu nedenlerle AÇEV'in yetişkinlere yönelik okuma-yazma eğitimlerinin yanı sıra merkezde verilen insan hakları eğitimi, anne-çocuk eğitimi, mahalle anneliği eğitimleri çok önemlidir. Hedef kitle için özel hazırlanmış içerik zenginliği ve yaşamı kolaylaştırmaya yönelik olması nedeniyle kadınlara katkısı oldukça yüksektir.

Başka bir ekonomik katmanda ekonomik düzendeki gerileme nedeniyle eve kadın almanın ya sıklığı değişiyor ya da tamamen alınmaktan vazgeçiliyor (başka bir geçinme stratejisi). Özellikle evde çalışma hiçbir sosyal güvenlik şemsiyesi altında bulunmaması nedeniyle giderek cazibesini yitiriyor. Artık temizlik şirketleri sosyal güvenlikleri nedeniyle tercih edilir durumda. Tabii şirketlerde başka bir geçinme stratejisi uyguluyorlar düzenli aralıklarla işçileri ayrılmış gibi gösterip sigorta primlerini yatırmayarak.

Başta SHÇEK'in ve sivil toplum örgütlerinin yoksulluğu önlemeye veya hafifletmeye dönük uzun erimli, planlı politikaları bulunmuyor. Çözümler günü kurtarmak üzere kuruludur. Yoksulluk, tek yanlı bakış açısına sığdıramayacak kadar çok boyutludur. Yoksulluk, değişik yerlerde, nedenleri, boyutları, türleri ve profili açısından büyük çeşitlilik gösteren ve bir kişiden bir başka kişiye farklı anlamlar taşıyabilen farklı nedenlerden kaynaklanabilen ve farklı çözüm yolları gerektiren bir durumdur (Şenses, 2001:316). Merkezlerin topluma etkisi çok büyüktür (Cantek, 2000; Bora 2002). Bununla birlikte, toplum merkezleri ilk etapta yoksulluğu çözümlene yetisine sahip değildir. Ancak biricik öyküler üzerinden çözümler üreterek aile içinde iletişimin sağlanması, çatışmanın en aza indirilmesi ile daha yaşanabilir hayatlar kurulabilme yeteğini kazandırabilecek hizmeti vermektedir. Bu nedenle, toplum merkezleri yaygınlaştırılmalıdır. Mutlaka hedef grupları genişletilerek erkeklerde dahil edilmelidir.

Konuya ilişkin öncelikle tespitlerin yapılması araştırmacılara düşerken, neoliberal politikaların iflası gerçeğinden hareketle yeni ekonomik politikaların politika yapıcılara düştüğüne işaret etmek gerek. Yeni hükümetin öncelikli politikaları arasında yoksulluk ve sosyal hizmetler yer alır.

Ve tüm çalışma boyunca belki yeni geçinme stratejisi olarak öne sürebileceğimiz kadınların yardım alabilmek için benimle ya da yardım alabileceğini düşündüğü kişi ya da kurumlarla kurduğu ilişki ve bu ilişkinin niteliği biçimiydi. Bu ilişkiyi Necmi Erdoğan çok iyi tarifliyor. Erdoğan, yoksulluk ve pornoğrafi arasında kurduğu ilişkide;

Yoksul gösterimleri, porno filmler gibi mahrem olanı gözler önüne serer, izleyicisinin duygularını tahrik eder... biri sizi cinsel olarak uyarmak için vardır; diğeri vicdanınızı harekete geçirmek için.. her ikisinde “çıplak” olarak sunuldukları iddia edilse de, hep bir “ eksiklik” hissi uyandırır. Ve pornodaki kadın da yoksullarda numara yapabilirler. Tüm bunlar düşünüldüğünde, yoksullar kadınlardır; cinsiyet olarak değilse bile, sembolik olarak (2002: 205).

KAYNAKÇA

Acock- Mcmillan, Pete (1997). *Understanding Poverty*.

Bora, Aksu (2002) “Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?”, “Yoksulluk, Kadınlar ve Hane”, N. Erdoğan. (der.), *Yoksulluk Halleri* içinde, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.

Dağdemir, Özcan (2002) “Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994”, C.C. Aktan (der.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Cantek-Şenol, Funda (2001) “Fakir/haneler: Yoksulluğun “ev hali”. *Toplum Bilim*, 1989, Yaz.

Dumanlı, Recep (2002) “Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ve Boyutları”, C.C. Aktan (der.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Erdoğan, Necmi (2002) “Yok-sanma: Yoksulluk- Maduniyet ve “Fark Yaraları”, N. Erdoğan. (der.), *Yoksulluk Halleri* içinde, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.

Güvenç, Murat (2000) “İstanbul’da işyer-statü temelinde Segregasyon; 1990 sayımı üzerinde İlişkisel Çözümlenmeler”. *Kent Yoksulluğu Seminerleri*, TESEV.

İnsel, Ahmet (2001) “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”. *Toplum ve Bilim*, 1989, Yaz.

Kalan, İlknur (1998) “Ailede Kadına Yönelik Şiddet ve Hukuk Düzeni”, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* içinde, Ankara: TODAİE Yayını.

Kalaycıoğlu, Sibel ve Tılıç- Rittersberger Helga(2000) *Gündelikçi Kadınlar*. Su Yayınları. Ankara.

Kandiyoti, Deniz (1997) “Kimlik Kavramı ve Yetersizlikleri: Kadın ve Ulus”, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar! Kimlik ve Toplumsal Dönüşümler* içinde, İstanbul: Metis Yayınları.

Nagel, Joane (2000) “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, A.G. Altınay (der.), *Vatan, Millet, Kadınlar* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sümer, Neslihan (1998) “Kültür, Yasa ve Aile İç Şiddet”, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* içinde, Ankara: TODAİE Yayını.

Şenses, Fikret (2001) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Türker, Yıldırım. “Fakirlik Çirkinliktir”. *Radikal*, 2 19.11.2001.

Ocak, Ersan (2002) “Yoksulsun Evi”, N. Erdoğan. (der.), *Yoksulluk Halleri* içinde, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.

İSTANBUL'DA SOKAKTA ÇALIŞAN VE YAŞAYAN ÇOCUKLAR SORUNU VE DEVLET TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

Abdullah KARATAY

GİRİŞ

Sokakta çalışan ve yaşayan çocukların büyük kentlerimizin önemli bir sosyal sorunu olarak kabul edilmesi büyük oranda bu çocukların 1990'lı yılların başında 'sokak çocukları' kapsamı içinde değerlendirilmesinden sonra olmuştur. Oysa sokak çocuğu kavramının literatüre girmesinden çok önce de kent ve kasaba sokaklarımızda çalışan çocuklar ve daha az olmakla birlikte sokakta yaşayan ve köprü altı çocukları gibi farklı isimlerle anılan çocuklar var olageldi. Ancak son on beş yılda büyük kentlerin sokak ve diğer bir çok kamusal alanında çocukların çok kalabalık görünmesi bu sorunun yeni bir aşamasıdır. Bu çalışmada bu 'yeni' durum küreselleşmeye bağlı olarak kentin bü-ründüğü kozmopolitleşme ve mekansal ayrışma da dikkate alınarak betimlenmeye çalışılacak. Öncelikle İstanbul İlinde SHÇEK ve İstanbul Valiliğinin "Sokakta Yaşayan/Çalıştırılan Çocukların Korunması Projesinin" yürüttüğü çalışmalar ve ilgili kurumların işlevleri anlatılmaya çalışılacaktır. Daha sonra, yoksul ailelerden gelen sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocukların demografik profilleri, şehir içinde yerleşimleri ve aile durumları anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada bir toplumsal sorun olarak sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklar sorunu karşısında sadece kamunun geliştirdiği çalışmalarla sınırlı kalmıştır.

KENT: KÜRESEL ŞEHİR İSTANBUL'DA YARILMA

Küresel kentlerin ortaya çıkması ile birlikte kentin 'merkezsizleşmesi', kentlerin büyümesi ile kentlerin istihdam çekiciliği bağlantısının kalmaması, eski kentliler denebilecek kentin üst sınıflarının artık periferilerde ikamet etmesi ve klasik konut edinme tarzlarında belirgin farklılaşmalar ortaya çıkması, yeni sanayinin artık kalifiye olmayan büyük yığınların emeğine ihtiyaç duymaması, büyüyen nüfusun çoğunlukla büyüyen kentli yoksul tabaka anlamına geldiği ve kentin eski sahiplerince yavaş yavaş terk edilen eski merkezlerinin artık orta ve alt gelir sahibi toplum kesimlerince doldurulmaya başlaması sonuçta kentin yeni dokusunun yeni baştan değiştiği anlamına gelmektedir'. Yeni dokunun parçalı olduğu, kent içi kentler olduğu, alt kentlerde cemaatleşme eğilimleri geliştiği gözlemleri son yılların temel tespitleri haline gelmiştir.

Ayşe Öncü bu yeni dönemin yeni kentleşme anlayışı doğrultusunda, kentin tarihi dokusunun küresel sermaye akışına hizmet edecek şekilde yeniden kurulduğunu ve kentteki aşırı 'kirlenmenin' sonucu olarak üst sınıfların kent merkezlerini terk ederek kentin uzağında siteler ve bahçe kentlere taşınmaya başladığını belirtmektedir: "Bundan böyle Haliç'in kuzeyinde yükselmekte olan beş yıldızlı otellerle ve cam kaplı gökdelenler uluslararası iş muhitine, kongrelere, turistlere ev sahipliği yapacak, havaalanına inen yolcular, yeni inşa edilen otoyol ve alt-üst geçitler sayesinde şehrin yoksul mahallelerini, fakir halkını hiç görmeden otellerine ulaşabilecek, boğaz kıyılarını görebilecek, açık-hava müzesine dönüştürülen tarihi yarımada'yı ziyaret edebilecekti. İstanbul'u deva-

I Ömer Laçiner (1996) "Kentlerin Dönüşümü ve Yeni Kentlilik Bilinci", *Kente Birlikte Yaşamak Üstüne*, İstanbul: WALD yayını, ss: 63-65

sa bir şantiyeye dönüştüren ve kentin 19.yy dokusunda büyük çaplı yıkımlara yol açan bu 'yenileştirme' faaliyetleri, beş yıl gibi kısa bir sürede el değiştiren büyük servetler ve ayyuka çıkan yol-suzluk dedikoduları ile karışık tamamlandı. 1990'lar başına geldiğinde İstanbul kenti, dışa açılan Türk ekonomisine yaraşan bir vitrine kavuşmuş, şehrin iki bin yıllık ihtişamlı bir tarihi, küresel turizm endüstrisine sunulmak üzere yeniden dekore edilmişti.² Bu dekorasyona rağmen kentin merkezi, aşırı nüfus artışı, işsizliğin artması, yoksulların sayısının artması yanında kirlilik gibi faktörler de eklenince yeni zenginler yaşanacak mekanlarını daha güvenilir ve dolayısıyla bu tehlikeye uzak, merkezden uzak mekanlarda aramaya başladı. "Böylece 1980'ler, İstanbul'un üst ve orta sınıflarının, sağlıklı bir yaşam/temiz bir çevre = yeni ev özlemiyle şehri terk etmeye başladığı yıllar oldu. Üst ve orta sınıfların şehrin merkezinden çevreye doğru yönelmesi, aslında yeni bir olgu değil. Bir zamanlar Şikago'da veya Sydney'de yaşanan 'banliyöleşme' (suburbanizatin) sürecinin, bugün Kahire'de, Cakarta'da ya da İstanbul'da tekrarlanmasından ibaret olarak görmek ve yorumlamak mümkün."³ Bir anlamda modernleşmenin küreselleşmesinin kentlere yansımaları olan bu sürecin dünyanın farklı yerlerinde benzer bir süreci izlemesi modernitenin 'evrenselleşme' eğilimine işaret etmektedir. Ancak küreselleşme nasıl belli toplumsal kesimler için eş zamanlı olarak yerleşme anlamına geliyorsa, Şikago'daki yoksullaşmanın 'slum'lar şeklinde yoksul alt kültürlere sebebiyet vermesi de kentleşme sürecindeki yerleşmenin 'evrensel' boyutu olarak karşımıza çıkıyor. Bu süreç dolayısıyla kentte yarılma anlamına gelmektedir. Ayşe Öncü'nün küreselleşme olgusuyla birlikte açıklamaya çalıştığı sürecin kent yoksulları için anlamı, Şikago'dakine paralel olarak, yoksulların sadece İstanbul kentinin periferisinde değil, geçmişin merkezleri olan, Tarlabası, Hacı Hüseyin, Dolapdere gibi bölgelerin gittikçe içine kapanan bölgelerinde izole olmaya başlaması olmaktadır. Kentin bütünselliği bu süreçle iyice parçalanmakta, artık kentteki herkesin ortak hikayesi aynı olmamaya başlamıştır. Kentteki bu yarılmayı "kent nüfusunu oluşturan kimliklerin aynı senaryonun fragmanları olmadıklarının farkına varma gerçeği olarak saptayabiliriz."⁴ Bunun bilincine varmayı dışlanmanın bilincine varma gibi olumsuz bir bilinçlenme olarak kabul edebiliriz.

İstanbul nüfusunun kent yerleşimi üzerine yapılan araştırmalarda bu durum olgusal olarak da tespit edilmektedir. "Güvenç ve Işık (1996 ve 1998) 1990 yılı nüfus sayımı verilerini kullanarak İstanbul üzerine yaptıkları ve kentiçi mekansal ayrışmaları inceledikleri çalışmalarında, kentin en yoksul ve belki en çaresiz kesimlerinin kent merkezi ve yakın çevrelerindeki çöküntü alanlarında yaşadığını gösterdiler. Bu grup, kent yoksulluğuna ilişkin Batılı literatürün esas konusunu teşkil eden kentiçi yoksul gruba oldukça benzer özellikler gösteriyor. Belirtmek gerekir ki üzerinde pek fazla durulmamış bu kesim, Türkiye'deki kentli yoksulların arasında belki de en çaresiz durumda olanı."⁵ Işık ve Pınarcıoğlu yukarıda aktardıkları yoksulların kente yeni dağılımının Batıda ortaya çıkan dışlanan ve mücadele güçleri kalmayan yeni yoksulları andırdığını ima etmekle birlikte, bunun henüz yaygınlaşmadığı ve yoksulların Türkiye'ye özgü hayatta kalma veya yükselme yolları bulabildiklerini inceledikleri Sultanbeyli örneği ile göstermeye çalışıyorlar. Ancak Kuştepe, Dolapdere, Tarlabası, Hacı Hüseyin gibi bilinen kimi yerleşim yerleri Şehrin merkezi ya da 'çöküntü alanı' olarak kabul edildiğinde, nöbetleşe yoksulluğun periferi ile sınırlı kaldığı ve önemli bir yoksul kesimin kent merkezindeki çöküntü alanlarında yaşadığı görülmektedir. Bu yoksulların durumu için ise Batının dışlanmış ve kendilerini çaresizlik içinde hisseden yeni yoksulları bir referans olarak kullanılabilir gibi görünmektedir. Yine bu yeni yoksulların yeni olarak kabul edilmesinin 'yoksul-

2 Ayşe Öncü (1999) 'İdealinizdeki Ev' mitolojisi, kültürel sınırları aşarak İstanbul'a ulaştı', *Birikim*, Sayı 123, s.27.

3 Ayşe Öncü (1999) agm. s.27.

4 Halil Nalcaoğlu (1999) "Yarılmayan kentin batısı: Ankara ve Batıkent üzerine notlar", *Birikim*, sayı: 123, s.63.

5 Melih Pınarcıoğlu-Oğuz Işık (2001) "1980 Sonrası Dönemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 89 Yaz 2001, s.31.

ların en yoksulu' anlamında süregelen yoksulluk içinde yer alan, birkaç kuşak birbirine yoksulluk devreden aileler ya da yerel cemaatler olduklarına referans edilmek istenmesi yattığı düşünülmektedir. Türkiye'de temkinli kullanılan 'yoksulluk kültürü'nü barındıran öncü toplumsal gruplar olarak kent merkezlerinin çöküntü alanlarında oturan yoksullar olduğu varsayılmaktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında İstanbul'un Tarlabası ve benzeri (Kuştepe, Hacı Hüsrev, Üsküdar Selamsız, Yeni Sahra vs.) birçok semtinin kendi içine kapalılığı; kendi hikayesi ve çözümlerini yaşamasını daha iyi anlarız. Kendi içinde kapalı bir dünya olmaya aday olan Beyoğlu Tarlabası'nın göçle gelen yeni misafirleri geçinmek için daha önce olmayan yeni yollarla yeni geçim örüntülerini keşfetti. Tarlabası'nın çocukları ilk defa kağıt mendil ya da medyadaki adıyla 'selpak' satış işini icat ederek bir geçim kapısını araladı. Bizim çocuk istismarı, onların 'iş' dediği sürecin başlangıç noktası bu 'yerel' çözüm oldu. Ancak zamanla bu çocukların Beyoğlu sokaklarını adeta işgal edercesine artması, çocukları gece yarılarında kadar sokaklarda, barlarda dolaşmaları olayın çocuk istismarı-ihmalî boyutunu gündeme getirdi ve ilk Çocuk ve Gençlik Merkezlerinden biri de Beyoğlundaki bu çocuklar ve ailelerinin sorunun tespit ve çözümü için burada kuruldu. Aşağıdaki verilerde de görüleceği üzere sokakta çalışan/çalıştırılan çocuklar hem Tarlabası gibi *çöküntü alanları* hem de periferideki Sultanbeyli gibi merkezlerden çıkmaktadır. Ancak çocukların yaptığı iş, işin dilencilige yakın olması ile ailelerinin yerleşim yeri arasında kimi farklılaşmalar görülebilmektedir. Örneğin Tarlabası semtinde yerleşik nüfusun yaklaşık %20'sini oluşturan Güneydoğu göçmenleri çocuklarını sokakta çalıştırırken diğer yoksul kesim başka yöntemlere başvurmaktadır. Dolayısıyla bir alt kimlik sunan çöküntü alanlarının da kendi içlerinde homojen bir kimlik sunmadıkları görülmektedir.

TÜRKİYE GENELİNDE DURUM VE SHÇEK'E BAĞLI ÇOCUK VE GENÇLİK MERKEZLERİ

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yaşanan "yeni olgu" karşısında 'Çocuk ve Gençlik Merkezleri' olarak isimlendirilen yeni örgütlenmelerle yeni çözümler üretmeye çabalamakta. Özellikle son yıllarda Güneydoğuda başlayan göçün yoğunlaştığı kent merkezlerinde kurulan Çocuk ve Gençlik Merkezlerinin, göç eden nüfusun kentler için ciddi sorunlara teşkil etmeye başladığı 1997 yılında başlanmıştır.

İstanbul İlinde ise SHÇEK İstanbul Valiliğinin özel desteği ile bu merkezleri yürütmektedir. Çocuk ve Gençlik Merkezleri sokakta yaşayan çocuk ve ailelerine yönelik inceleme, yatılı bakım ve sosyal yardım gibi programlarla çocukların sokaklardan uzaklaştırılması çalışmalarını örgütlemektedir. Bu kurumlar aşağıda tek tek tanıtılacaktır.

Sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocukların problemleri ve dolayısıyla diğer korunma altındaki çocuklardan farklı kabul edilmesi nedeniyle, bu çocuklar için kurulan Çocuk ve Gençlik Merkezlerinin iç işleyişleri klasik kurumlardan Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarından farklılık arz etmektedir. 'Açık Kapı' sistemine göre çocukların kurumlara geliş ve ayrılışları esnek kurallara bağlanmakta ve çocukların kapalı kurumlarda uzun süre kalmayabileceği kabul edilmektedir. Bu kurumlar öncelikle bu yeni tip çocukların ağırlıklı olarak geldiği yoğun göç veren Güneydoğu Anadolu'nun belli başlı büyük kentleri ve göç alan metropol kentlerde kurulmaya başlandığı görülmektedir. Türkiye genelinde 28 Çocuk ve Gençlik Merkezi kurulmuştur. Bunların büyük çoğunluğu başka kuruluşlarla ortak protokollerle işletilmektedir.

İSTANBUL VALİLİĞİNİN 'GÜVENLİK KARARI' VE OLUŞAN YENİ YASAL ZEMİN

İstanbul ilindeki sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklar sorunun çözümüne ilişkin çalışmaların ivmesinde son yıllarda bir yükselme gözlenmesinin temel sebebi sokak çocukları konusundaki mevzuat eksikliğinin kısmen de doldurulmasıdır. Yaklaşık iki yıl süren tartışmaların sonunda İstanbul Valiliğince konuya ilişkin kapsayıcı bir Güvenlik Kararı'nın 19.08.2000 tarihi Resmi Gazetede yayınlanması ve sonrasında uygulamaya ilişkin Uygulama Talimatı ile birlikte yeni açılan Çocuk ve Gençlik Merkezleri daha sistemli çalışmalar başlatmıştır. Çocukların sokaklardan Mobil Ekiplerce muhafaza altına alınarak kurumlara yerleştirilmesi veya ailelerine yerleştirilmesine ilişkin düzenlemeyi içeren bu mevzuat İstanbul'da başlatılmış olmakla birlikte daha sonra diğer birçok İl Valiliklerince de yürürlüğe konmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocuklar sorunu genel bir ülke sorunu olmakla birlikte diğer bir çok olguda görüldüğü gibi İstanbul'da daha yoğun ve yakıcı bir sorun olarak kendini göstermiştir. Sorunun farklı ve ağır boyutu karşısında İstanbul Valiliği'nin SHÇEK mevzuatına ek olarak getirdiği düzenlemeler ve buna uygun oluşan sistem olumlu sonuçlar verdiği söylenebilir; sokakta yaşayan ve çalışan binlerce çocuğa ulaşıldığı, birçok çocuğun ailesine geri kazandırıldığı ve sokağın çocuklar açısından daha güvenli kılınması için günün 24 saati kontrol edildiği bir sistem yaratılmıştır. Bu sistemin eksik işleyen tek yanı hayırsever işveren veya kişilerin çocukların gönüllü koruyucusu olmalarıdır. Toplumun katkısının yeterli düzeye çıkarılması ve dayanışma bilincinin yerleşmesi ile sistemin en önemli ayağı tamamlanmış olacaktır.

İSTANBUL'DA SOKAKTA ÇALIŞAN VE SOKAKTA YAŞAYAN ÇOCUKLARA HİZMET VEREN KURULUŞLAR ⁶

Çoğu kez sokak çocukları deyip geçtiğimiz çocuk grubu homojen bir kitle değildir. Kendi içinde bir çok alt grubu teşkil ederler. Bu kitlenin ana iki alt grubu sokakta çalışan/çalıştırılan çocuklar ile sokakta yaşayan çocuklardır. Bu çocukların sokakta bulunma nedeni, aileleri ile ilişki düzeyleri ve sokak kültürlerinin son derece farklı olması nedeniyle, bu iki çocuk grubuna yönelik tamamen farklılaşmış yöntemler ve kurumsal hizmetler üretilmiştir. Aşağıda tanıtılan Çocuk ve Gençlik Merkezleri bu çocuk gruplarının farklı ihtiyaçlarına göre yapılmış ve hizmet vermektedirler.

1-Ayvansaray Çocuk Koruma İstasyonu

Amacı ve Yapılan Çalışmalar

Sokakta yaşamakta olup kendi isteği ile kuruma gelen veya sokak ekipleri ve Çocuk Şube Müdürlüğü aracılığı ile getirilen çocukların, sağlık, temizlik, giyim, yemek gibi temel ihtiyaçlarının karşılandığı birimdir. Bu merkez Avrupa yakasında haftanın yedi günü hem gündüz hem de gece hizmet vermektedir.

Buraya gelen veya getirilen çocukların öncelikle temel ihtiyaçları karşılanır. Arkasından yapılan ön görüşme ile çocuğun kimlik bilgileri ve ailesi hakkında bilgi toplanılarak kişisel dosyası oluşturulur. Bu aşamadan sonra aile ile irtibat kurulmaya çalışılır. Aile durumu iyi olan ve ikna edilerek evine dönmek isteyen çocuklar ailelerine teslim edilir. Diğer çocuklar ise yatılı olarak hizmet verilen bu kuruluştaki belli bir uyum süreci geçirdikten sonra Ağaçlı Çocuk ve Gençlik Merkezi, Yel Değirmeni Çocuk ve Gençlik Merkezi ve Florya Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne sevk edilmektedir. Kuruluş ekibince sokakta yaşayan ve madde kullanan veya fuhşa terk edilen 18 yaşın altındaki kız çocukları ise muhafaza altına alınarak Taksim Çocuk Evi'ne teslim edilmektedir. Sokakta ya-

⁶ Bu kuruluşlara ilişkin bilgiler İstanbul Valiliği İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğünce kuruluşları ve projeyi tanıtmak üzere hazırlanan "Sokakta Yaşayan ve Sokakta Çalıştırılan Çocukların Korunması Projesi" kitapçığından alınmıştır.

şayan ve madde kullanan bağımlı çocuklar ise ikna edilerek Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Uçucu Madde Bağımlılığı Eğitim ve Tedavi Merkezine (UMATEM) sevk edilmektedir.

Yine Avrupa yakasında aileleri tarafından ihmal ve istismar edilerek sokakta çalıştırılan çocuklar ise Çocuk Şube Müdürlüğü Ekipleri ve İlk Adım İstasyonu elemanlarından oluşan bir ekip ile sahada takip edilmektedir. Bu çocuklarla buldukları mekanlarda görüşmeler yapılmakta ve Ayvansaray İlk Adım İstasyonuna yönlendirilmektedirler. Merkeze gelen çocuklar kimlik bilgileri alındıktan sonra aileleri ile iletişim kurmak ve bir rehabilitasyon sürecini başlatmak amacıyla Ağaçlı Çocuk ve Gençlik Merkezine Yönlendirilmektedirler.

2-Küçükbakkalköy Umud Çocukları İlk Adım İstasyonu

Amacı ve Yapılan Çalışmalar

Sokakta yaşamakta olup kendi isteği ile gelen veya sokak ekipleri ve Çocuk Şube Müdürlüğü aracılığı ile getirilen çocukların, sağlık, temizlik, giyim, yemek gibi temel ihtiyaçlarının karşılandığı birimdir. Bu merkez Anadolu yakasına hizmet vermektedir. Buraya gelen veya getirilen çocukların öncelikle temel ihtiyaçları karşılanır. Arkasından yapılan ön görüşme ile çocuğun kimlik bilgileri ve ailesi hakkında bilgi toplanılarak kişisel dosyası oluşturulur. Bu aşamadan sonra aile ile irtibat kurulmaya çalışılır.

Yine Anadolu yakasında aileleri tarafından ihmal ve istismar edilerek sokakta çalıştırılan çocuklar ise Çocuk Şube Müdürlüğü Ekipleri ve İlk Adım İstasyonu elemanlarından oluşan bir ekip ile sahada takip edilmektedir. Bu çocuklarla buldukları mekanlarda görüşmeler yapılmakta ve Ayvansaray İlk Adım İstasyonuna yönlendirilmektedirler. Merkeze gelen çocuklar, kimlik bilgileri alındıktan sonra aileleri ile iletişim kurmak ve bir rehabilitasyon süreci başlatmak amacıyla Ağaçlı Çocuk ve Gençlik Merkezine veya Yeldeğirmeni Çocuk ve Gençlik Merkezine yönlendirilmektedirler.

3-Ağaçlı Çocuk Ve Gençlik Merkezi

Amacı

İstanbul'da 6-18 yaş arası olan ve ebeveyni tarafından ihmal ve istismar edilerek her türlü tehlikeye karşı korumasız bırakılan, sokakta yaşayan çocukların yeniden topluma kazandırılması ile ilgili çalışmalar yapılmakta; öte yandan sokakta çalıştırılan çocukların da aile ve okulla olan bağlarının da güçlendirilerek ailelerine de yasal sorumlulukları hatırlatılmaktadır. Merkez, sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklar olmak üzere her iki gruba da hizmet vermektedir. Çocuklar Küçükbakkalköy İlk Adım İstasyonu ve Ayvansaray Çocuk Koruma İstasyonundan buraya yönlendirilmektedir.

Sokakta Çalıştırılan Çocuklar

Tıbbi açıdan bakımları yapıldıktan sonra ailelerine ulaşılarak, sosyal servis elemanlarınca aileler ile bireysel görüşmeler yapılmaktadır.

Bu görüşmelerde aileye, sokakta çocuğu bekleyen tehlikeler anlatılmakta ve para kazanma sorumluluğunun çocuğa değil ebeveyne ait olduğu belirtilerek aileye yasal sorumlulukları hatırlatılmaktadır. Ailesi tarafından ihmal ve istismar edilen çocuklar burada uygulanan program doğrultusunda uygun merkezlere yönlendirilmektedir. Merkezimizde bugüne kadar sokakta çalıştırılan 3906 çocuğa hizmet verilmiştir.

Ayrıca, çocuk ve ailesi ile yakın iletişim kurmak, çocuğun ailesi ve çevresiyle ilişkilerini, eğitimi, okula devamını, başarı durumunu, fiziki ve psikolojik gelişmesinin takip etmek, çocuk ve ailesini ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan desteklemek amacıyla sanayi kuruluşu, sivil toplum örgütlerinden hamî aile olmaları istenmektedir.

Sokakta Yaşayan Çocuklar

İlk adım istasyonlarına yönlendirilen sokakta yaşayan çocuklara psiko-sosyal destek verilmesinin yanı sıra kuruluş içerisinde yer alan meslek atölyelerinde de rehabilitasyon hizmetleri çerçevesinde mesleğe yönlendirme amaçlı çeşitli meslek eğitimleri verilmektedir.

Bunlar:

- * Mum Atölyesi
- * Galoş Atölyesi
- * Bakır ve Gümüş Atölyesi
- * Tarım ve Hobi Bahçeleri
- * Hayvan Barınakları

gibi çeşitli atölyelerden oluşmaktadır.

4-Yeldeğirmeni Çocuk Ve Gençlik Merkezi

Amacı

İstanbul'da 6-18 yaş arasında olan ve ebeveyni tarafından ihmal ve istismar edilerek her türlü tehlikeye karşı korumasız bırakılan, sokakta yaşayan çocukları yeniden topluma kazandırmaktır. I. ve II. Kademe eğitim çalışmaları açık ilköğretim, ev ekonomisi, el sanatları, mum atölyesi faaliyetleri...

Sağlık Çalışmaları: Genel muayene ve tetkikler, ruhsal durum muayene ve tetkikleri, gerekirse tedavileri ve madde bağımlılığı tedavisinin takibi ...

Sosyal ve Sportif Etkinlikler: Halk oyunları, yaz okulları, yaz kampları, sinema, tiyatro, gezi v.b.

5. Florya Çocuk Ve Gençlik Merkezi

Amacı

Çocuk ve gençlik merkezlerinde eğitim ve rehabilitasyonunda aşama kaydedilmiş, örgün ve yaygın eğitimde hızla başarıya ulaşabilecek çocukların yarım kalan ilk ve orta öğrenimlerini sürdürmek, birey ve toplumla temaslarını arttırarak aile ve toplum hayatına uyum sağlamak.

Bu merkezde kalan çocuklar, topluma uyum süreçlerinin desteklenmesi amacıyla tek katlı dört kişilik evlerde barındırılarak, onlara evdeki mekan ve eşyaları kullanma alışkanlıklarını kazandırır.

Yapılan Çalışmalar

- * Öncelikli yatılı hizmet vermek ve temel ihtiyaçlarını karşılamak .
- * Çocuk ve okul ilişkisini yeniden kurarak onu örgün eğitimden yararlandırmak.
- * Çevre okullardan yararlandırılmayanlara okuryazarlık (I.Kademe) ve okul denklik diploması (II.Kademe) vererek mütakip yıl örgün eğitime devam etmelerini sağlamak.
- * Çocukla birlikte aileye de Danışmanlık ve Rehberlik hizmetleri vermek.
- * Aileye dönüş sürecine yönelik olarak çocuğu ve aileyi hazırlamak .
- * Sosyal ve kültürel etkinlikler.
- * Genel sağlık hizmetleri

- * Psikolojik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri .
- * Uçucu madde kullanımına ilişkin tedavi sürecini başlatmak.
- * Genel sağlık taramalarını yapmak, yaptırmak ve hastalıklarının tedavileri için gerekli kuruluşlara sevk etmek.
- * Çocukların psiko-sosyal incelemelerini yapmak.
- * Nüfusuna kayıtlı olmayan veya kayıtlı olup nüfus cüzdanı olmayan çocuğa nüfus cüzdanı çıkartmak.
- * Gönüllüleri ilgili kuruluş ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği yaparak hizmetlerin standardizasyonunu sağlamak yoluyla profesyonelliğe teşvik etmek.
- * Çocukları kendi içlerinden ya da toplumdaki gelecekte tacizlere karşı korumak.
- * Meslek edinme gibi faaliyetlere çocukları yönlendirmek, yetiştirmek.
- * Sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocukların sorun alanının çözümüne yardımcı olacak verileri hazırlamak.

6. Beyoğlu 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi

Amacı

İstanbul ilinde sokakta çalışan çocuklarla ilgili olarak ilk çalışmalar Beyoğlu 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'nce başlatılmıştır. Konuya ilişkin ilk uygulamalar, sorun alanına yönelik; çalışma/çalıştırılma nedenleri, çalışma şekilleri, yaş grupları, eğitim durumları, çocukların ve ailelerin psiko-sosyal, demografik ve antropolojik özelliklerini ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur.

Beyoğlu 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi, SHÇEK ve İstanbul Valiliğimizin işbirliği ile 25.10.1998 tarihinde hizmete açılmıştır. Kuruluş ağırlıklı olarak sokakta çalışan çocuklara yönelik gündüzlü hizmet ve ailelere yönelik mesleki rehabilitasyon çalışmaları başlatmıştır. Başlangıçta salt sokak çalışması ve aile merkezli çalışmalarla sınırlı olarak düşünülen merkez, zaman içinde doğan ihtiyaçlara bağlı olarak çocukların oyun, eğlenme, dinlenme ve ev dışı bir buluşma noktasına olan ihtiyaç dikkate alınarak kurum içi faaliyetlere de ağırlık vermeye başlamış ve halen bu çalışmalar sürdürülmektedir. Yapılan çalışmalar:

Aileye Yönelik Çalışmalar: Sokak çalışmaları sonucunda ulaşılan aileler ile hem ikamet adreslerinde hem de merkezimizde görüşmeler yapılmakta, çocukların sokaklarda çalıştırılmasının suç olduğu, çocukların ev, park, okul vs. yerler dışında bulunmalarının tehlikeli olacağı vs konularında kendilerine bilgi verilerek, ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunmaları durumunda sosyal yardım alabilmeleri için prosedür anlatılmaktadır. Bu konularda da ailelere bilgiler verilmekte örneğin okula kayıt, nakil, sağlık, aile planlaması konularında yardımcı olunmakta; aile içi sorun tespit edilen durumlarda bir süreç ve takvim dahilinde vaka programına alınmaktadır. Bütün bu çalışmalar raporlaştırılarak her aile için tanzim edilen dosyalarda arşivleşmektedir.

Sosyal Aktiviteler: Sokak çalışmalarında ve aileler ile yapılan görüşmelerde çocukların boş zamanlarında merkezimize gelmeleri sağlanmaktadır. Merkezimiz çocuk kulübü ve etüt merkezi hüviyetini de taşımaktadır. Ayrıca Merkezde oluşturulan gruplarla mesleki grup terapilerine başlanmıştır. Çocuklara kurum kimliği kazandırmak amacıyla gezi, folklor, piknik gibi sosyal faaliyetler düzenlenmektedir.

Sosyal Yardım:Müdürlüğümüz Sosyal Hizmet Uzmanlarınca incelemeleri tamamlanan sosyal ve ekonomik yoksulluk içinde bulunduğu tespit edilen ailelere aynı yardımlar toplum kaynakları kullanılarak yapılmaktadır

Yetişkin Eğitimi Çalışmaları: Annelere temel sağlık eğitimi, ev hijyeni konularında eğitim verilmektedir. Ayrıca çocukların annelerinin köy kökenli oldukları ve genellikle okuma yazma bilmedikleri bilinmektedir. Bu nedenle okuma yazma kursları başlatılmıştır.

Araştırma-İstatistik: Sosyal sorun boyutlarında olan ve ele alınan bu olgunun çözümünde doğru teşhis en önemli faktördür. Bu nedenle çalıştığımız alan ile ilgili olarak; Merkezimiz Sosyal Hizmet Uzmanlarınca edinilen, gözlenen bilgiler ışığında istatistikler hazırlanmaktadır. Konu ile ilgili olarak araştırma yapan lisans ve yüksek lisans tez öğrencilerine bu olanak tanınmakta, danışmanlık yapılmaktadır.

Toplumla Çalışma: Konuya ilişkin toplumsal bilincin uyandırılması için gönüllü kişi ve kuruluşlarla çalışmaya önem verilmektedir. Bu anlamda çevre okul ve kitle örgütlerinde seminer ve toplantılara kuruluş hizmeti tanıtılmaya başlanmıştır. Konuya ilişkin broşürler ve sokak panolarına afişler asılmaktadır. Ayrıca kurumu, sorunun alanını ve çözümlerine ilişkin bir web sitesi hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Sitenin adresi: www.bckmerkezi.8m.com'dir.

7. Taksim Çocuk Evi

Amacı:

Projenin yürütülmesi esnasında ayıları çok olmamakla birlikte karşılaşılan, sokakta yaşayan 11-18 yaş arası cinsel istismara uğramış ve ticari cinsel sömürüye maruz kalan kız çocuklarına koruma, ilk yardım, tedavi, rehabilitasyon ve ihtiyaç duyulan özel eğitim hizmetlerini vermektir.

İstanbul çocukları vakfı tarafından restore edilip, donatılarak hizmete sunulan merkezde;

- * Sosyal servis çalışmaları
- * Eğitim çalışmaları
- * Sağlık çalışmaları
- * Sosyal ve sportif etkinlikler yapılmaktadır.

8. Bakırköy Ruh Ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Uçucu Madde Tedavi Merkezi (Umatem Kliniği)

Uçucu madde araştırma ve tedavi merkezi (UMATEM) Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi içinde 1995 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı, genç yaştaki madde kullanıcılarını özellikle tiner ya da bali gibi uçucu maddeleri kullananların tedavisi sağlamaktır. UMATEM'e 16 yaşından küçük gençlerin yatışı sağlanmaktadır. Kliniğe yatışı takiben öncelikle genel sağlık kontrolleri yapılmakta ve kullanılan maddenin yoksunluğuna bağlı olarak ortaya çıkan bedensel ve ruhsal belirtiler tedavi edilmektedir.

Yine madde kullanımının ya da doğrudan kullanılan maddenin etkisi sonucu ortaya çıkan depresyon gibi ruhsal sorunlar araştırılmakta ve bunların tedavisi uygulanmaktadır. Gençlerin madde kullanım nedenleri, sosyal yapısı, aile yapısı araştırılmakta ve düzenlenecek bağımlılık tedavisinin yönü belirlenmektedir. Gençlere, kullandıkları maddelerin etkileri hakkında bilgilendirme yapılmakta, bunları tekrar kullanmaya başlamamaları için neler yapmaları gerektiği öğretilmektedir.

UMATEM bünyesinde bağımlılık psikiyatrisi, çocuk psikiyatrisi, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, eğitimci ve hemşireler çalışmaktadır.

9. Vakıfbank Umut Çocukları İlköğretim Okulu

08 Temmuz 1998 tarihinde T.C. İstanbul Valiliği T. Vakıflar Bankası T.A.O. Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu İl Müdürlüğü, İl Millî Eğitim Müdürlüğü arasında imzalanan protokolle hizmete açılmıştır

31 Ağustos 1998 tarihinde 11 çocukla faaliyete geçmiştir. 2001-2002 eğitim öğretim döneminde 28 çocukla hizmet vermektedir. Kurumun finansörü Vakıflar Bankasıdır. Ayrıca, 28 öğrencinin rehabilitasyon çalışmaları Vakıfbank ve İl Millî Eğitim personeli tarafından yürütülmektedir.

Kurumda satranç, zeka oyunları, spor aktiviteleri, tiyatro, müzik gibi sosyal, eğitici faaliyetler yürütülmektedir. Bu faaliyetler her çocuğun kendi yetenekleri doğrultusunda belirlenmektedir.

10. İstanbul Valiliği Rotary Çocuk Evi

İstanbul Valiliği ile Rotary 2420'nci bölge kültüpleri işbirliği ile yapımına başlanan, sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocukların eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinde kullanılacak aynı zamanda sivil toplum kuruluşları ile gönüllülerin koordinasyon ve katılımını sağlayacak çocuk evi, Beyoğlu Tepebaşı'nda 2002 yılında hizmete girmiştir.

Rotary Çocuk Evinde, Beyoğlu 75.Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi sokakta çalışan çocuklar ve ailelerine yönelik çalışmalarını sürdürmektedir. Bunu yanında 40 kapasiteli geçici bakım amaçlı bir birim de bu Merkezde devreye girmişti. Alo 183, Çocuk, Kadın ve Sosyal Hizmetler Hattını günün herhangi bir saatinde ulaşılarak sokakta kalan ya da bir süre evinin dışında kalmak zorunda olduğunu belirten kişilere geçici yatılı bakım hizmeti verilmektedir. Aldığı süre içinde barınma, ısınma, beslenme ve tedavi hizmeti alan kişilerin durumları incelenmekte ve bu süre sonunda uygun bir sosyal hizmet kuruluşuna yerleştirilmekte ya da sorunu çözümlenerek kişi ailesine geri döndürülmeye çalışılmaktadır.

KENTİN “DİĞER” ÇOCUKLARI: İSTANBUL'DAKİ ÇOCUK VE GENÇLİK MERKEZLERİNDE KAYITLI ÇOCUKLAR VE AİLELERİNE İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

İstanbul İlinde “İstanbul Valiliği Sokakta Yaşayan ve Sokakta Çalıştırılan Çocukların Korunması Projesi” kapsamında ve SHÇEK'e bağlı olarak hizmet veren Çocuk Koruma İstasyonları ve Çocuk ve Gençlik Merkezlerinden yararlanan çocukların sosyal kökenleri, yaşları ve aile durumlarına ilişkin kayıtlar ilgili kurumlarca tutulmaktadır. Bu kurumların hizmetlerinden 2000-2002 yılları arasında faydalanan 786 sokakta yaşayan çocuk ve 3263 sokakta çalışan çocuğa ilişkin dosya bilgilerinden faydalanılarak aşağıdaki sayısal sonuçlara ulaşılmıştır. Bu verilerin derlenmesi ilgili kuruluş müdürleri ile sosyal hizmet uzmanları Metin Polat ve Hakan Albayrak tarafından yapılmıştır. İki çocuk grubuna ilişkin veriler ayrı gruplar halinde aşağıda verilmektedir.

SOKAKTA YAŞAYAN ÇOCUKLAR VE AİLELERİ

Sokakta yaşayan 786 çocuk İstanbul'daki 6'sı kamuya ait, ikisi özel çocuk koruma istasyonu ve polis kayıtlarına birçok kez mükerrer olarak girmiştir. Sokak çalışması yapan uzmanların gözlemlerine göre sokakta yaşayan çocuk popülasyonunun tamamına yakını en az bir kez bu kurumlarla tanışmış ve çeşitli hizmetlerden yararlanmıştı. Dolayısıyla 786 sokakta yaşayan çocuk sayısının bu popülasyonun önemli bir çoğunluğunu temsil ettiğini, söylemek mümkündür. Ancak evreni kesin olarak belirlemenin mümkün olmadığı bu örneklemin bütünü temsil ettiğini iddia edemeyiz; sadece kurumlarda faydalanan çocukların özelliklerini yansıttığı ve sokakta yaşayan çocuklar geneli hakkında bir fikir verdiği söylenebilir.

Tablo 1: Sokakta Yaşayan Çocukların Aile Durumları

Aile Durumu	Yüzde (%)
Anne-Baba Birlikte	37.2
Parçalanmış Aile	62.8

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, sokakta yaşamayı seçen çocukların sokakta çalışan çocuklardan ayıran en temel özellik aile yapılarıdır. Görüldüğü gibi sokakta yaşayan çocukların ailelerinin büyük çoğunluğu bütünlüğünü koruyamamış ve dolayısıyla çocuğu yapı içinde koruyacak ortak otoriteyi de kaybetmiştir.

Sokakta çalışan çocuklarla ilgili yapılan hemen tüm çalışmalarda, ailelerin tamamına yakınının 'tam' aile oldukları tespit edilmektedir. Beyoğlu Çocuk ve Gençlik Merkezi tarafından 2000 yılı içinde yapılan ve İstanbul genelini kapsayan araştırmada da bu durum görülmüştür. Araştırma sonucunda, annelerin neredeyse tamamı (%99) ve babaların %93'ü hayattadır. Biçimsel anlamda da olsa bu tamlık çocuk üzerinde aile otoritesinin sürdürülmesi ve çocuğun aileden kopmaması sağlanıyor.

Yukarıdaki tabloda öğrenilen en önemli veri, sokakta yaşayan çocukların üçte birlik kısmının ailesinin İstanbul dışında olmasına karşılık çocukların İstanbul'da kendi başlarına yaşamaya çalışmaları ya da belki kendi başlarına yaşamada başarısız olduklarıdır.

Tablo 2: Sokakta Yaşayan Çocukların Ailelerinin Yaşadığı Bölgeler

Aile Durumu	Yüzde (%)
Anne-Baba Birlikte	37.2
Parçalanmış Aile	62.8

Tablo 3: Sokakta Yaşayan Çocukların Yaşadıkları Bölgeler

S. Yaşayan Çocukların Yaşadığı Semt	Yüzde (%)
Üsküdar	4
Kadıköy	21
Bostancı	8
Bakırköy	19
Eminönü	16
Taksim	25
Bilinmeyen	3
Diğer	4

Tablo 2'yi tamamlayan bir veri yukarıdaki (Tablo 3) tabloda verilmektedir. Sokakta yaşayan çocuklar kentsel mekanın tümüne eşit dağılmamakta; nüfusun toplulaştığı merkezlerde toplanmaktadır. Bu noktada bakıldığında çocukların _'nün Taksim Meydanında toplulaşması bir anlam kazanmaktadır. Yine çocukları çekenin insan kalabalıkları olduğu varsayımında hareketle çocukların İstanbul'un nüfus açısından en kalabalık merkezleri olan Taksim, Kadıköy, Bakırköy, Eminönü, Bostancı ve Üsküdar'da yoğunlaşmaları görülmektedir.

Ancak vurgulanmasında fayda olan ve henüz istatistiklerin diline girmemiş bir gerçeklik de sokakların gündüzcü 'tiner/balicileri'dir. Bu çocuklar daha periferi bölgelerde ve ailelerinin bulunduğu yerlere takılmaktadırlar. Bu çocukların aile ile bağları henüz bütünüyle kopmadığında kamusal mekanları tercih etmedikleri ve ailelerine kolay ulaşabilecekleri yakın mekanları tercih ettikleri söylenebilir. Bu çocuk gruplarına Sultanbeyli, Esenler, Bağcılar ve Gazi Osman Paşa gibi birçok ilçede rastlanmaktadır.

Tablo 4: Sokakta Yaşayan Çocukların Ailelerinin Göç Ettiği Bölgeler

Ailenin Göç Ettiği Bölge	Yüzde (%)
Yurt Dışı	1.9
Ege Bölgesi	2.6
Akdeniz	4.8
İç Anadolu	11.2
Güneydoğu Anadolu	14.1
Marmara	17.1
Karadeniz	22.3
Doğu Anadolu	26

Bir toplumsal sorun olarak sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklar sorununu besleyen temel faktörün 'sorunlu' göç süreçleri olduğu literatüre hakim bir unsurdur. Ancak çocukların aile bağlarının parçalanma düzeyleri ve çocukların sokaktan uzaklaşma oranını da sembolize eden göç zamanı/süresi ile çocukların sokağı tercih biçimi arasında da paralellik gözlenmektedir. Sokakta yaşayan çocukların ailelerinin göç süresinin bu anlamda biraz daha uzun olacağı tahmin edilirken, sokakta çalışan çocukların ise 'yeni göçler' olduğu tespit edilmiştir. Yukarıdaki tabloda da sokakta yaşayan çocukların göç ettiği bölgeler içinde, şehre yeni göç veren Güneydoğu Anadolu'nun belirgin bir önde olması görülmektedir.

Sokakta yaşayan çocukların ailelerinin ülke geneline dağılımına bakıldığında çok belirgin bir toplulaşmanın olmadığı görülmektedir. Ancak yine sırasıyla bu çocukların Doğu Anadolu, Karadeniz, Marmara, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu'nun ağırlıklı yoksul ailelerinden geldikleri görülmektedir. Ayrıca belirtilmesinde fayda olan bir nokta da gerek Marmara ve gerekse Karadeniz'den gelen ailelerin önemli bir kısmının çingene kökenli aileler olduğudur.

Sokakta yaşamak eğer bireysel bir patolojiden kaynaklanmıyorsa, çaresizlik ve biraz da 'cesaret' işidir. Çocukların küçük yaşlarda sokağa terk edilmemeleri ailelerin, toplumun ve devletin koruyucu hizmetlerinin daha yaygın olması ve görece kolay olmasıdır. Çocuklar dış dünyayı ve akran gruplarını tanıdıktan sonra, özellikle ergenlik yaşının başlaması ile aile diğer kapalı kurumsal çözümleri kabul etmemekte ve sokağı ya da 'akran koruyuculuğunu' tercih etmektedir.

Tablo 5: Sokakta Yaşayan Çocukların Yaş Grupları

Çocukların Yaş Grubu	Yüzde (%)
9 Yaş ve altı	1.9
10-12 Yaş	21.2
13-15 Yaş	54.6
16-18 Yaş	22.3

Yukarıdaki tabloda sokakta yaşayan çocukların yarısında çocuğunu 13 yaşında sonra sokağı tercih etmesinin önemli bir nedeni yukarıdaki açıklama olsa gerek. Çocukların sokakta yaşama ve sokakta çalışmaları ile yaşamaları arasındaki farklılaşma aşağıda, sokakta çalışan çocuklar kısmında tekrar dönülecektir.

Sokakta yaşayan çocukların sokağı başlangıçta isteyerek tercih etmedikleri ve cesaret göstererek sokağı tercih ettiklerini yukarıdaki tablo verilerinde daha açık görmekteyiz. Tablo-6'da çocukların sokakta yaşama nedenleri arasında verilen aile içi anlaşamama, aile tarafında çalıştırılma, aile parçalanması ve aile içi şiddetin tümü, ki toplam nedenlerin %91.1'ni oluşturmaktadır, aslında çocuk ile aile arasında şiddeti içeren bir ilişkinin başlaması ve derinleşmesi anlamına gelmektedir. Demek ki çocuklar aile ile ilişkilerinde bir kopma noktasında, çocuk ve aile üyeleri arasında bağların, bağlayıcı otoritenin bittiği noktada başka arayışlar içinde girmekte; aile dışında kendi çözümünü aramaktadır.

Az da çocukların arkadaş ya da kardeşlerinden etkilenmesi de, onları sokağa itmektir. Ayrıca küçük bir grubun da yurt-yuvalarda uyum sağlayamaması sonucu sokakta yaşamayı terci ettiği görülmektedir. Bu grubun da daha çok yuvalardan yetiştirme yurtlarına nakil oldukları ve adolesan döneminin başına denk gelen yaşlarda olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 6: Çocukların Sokakta Yaşama Nedenleri

Sokakta Yaşam Nedeni	Yüzde (%)
Yurt-Yuva Uyuumsuzluğu	2.2
Ağabey Etkisi	2.2
Arkadaş Çevresi	4.5
Aile ile Anlaşamama	14.1
Çalıştırılma	16.3
Aile Parçalanması	27.6
Aile İçi Şiddet	33.1

Tablo 7: Sokakta Yaşayan Çocukların Eğitim Durumları

Çocuğun Eğitim Durumu	Yüzde (%)
Ortaokul Mezunu	0.7
İlkokul Mezunu	17.8
İlkokulda Ara Sınıf Terk	59.5
Hiç Okula Gitmemiş	21.9

Sokakta yaşayan çocukların eğitim durumlarını incelendiği yukarıdaki tabloda, ailelerinin içinde bulunduğu durum ve çocukları ile bağlarının zayıflığına bir işaret olarak görmek mümkün. Çocuklarının büyük bir çoğunluğun aileleri tarafından okula gönderilme eğilimi içinde oldukları ancak bunu sürdürmede başarılı olamadıkları görülmektedir. Temel olarak parasız ve zorunlu olan ilköğretimi bu çocukların bitirememeleri salt ekonomik nedenlerle açıklanamaz; çocuklar ve aileleri arasında başlayan olumsuz süreç sonunda çocukların okul-eğitim süreci ile ilişkilerini etkilemekte ve çoğunu da bitirmektedir.

Ayrıca çok önemli bir oranda da yani toplam çocukların 1/4'ünün okula aileleri tarafında hiç başlatılmamış olması, çocuk aile çatışmasının derinliği açısından anlamlıdır.

Tablo 8: Sokakta Yaşayan Çocukların Madde Kullanım Durumları

Madde Kullanan Çocuklar	Yüzde (%)
Kullanan	38.95
Kullanmayan	61.05

Yukarıdaki tabloda sokakta yaşayan çocuklar hakkında bir olumsuz genelleştirmenin yanlışlığı açısından önemlidir. Sokakta yaşayan çocuklar toplum katında genel olarak 'tinerci-balici' çocuklar olarak algılanmakta ve çoğu kez, sokakta yaşayan çocuklar bu maddelerle anılmaktadır. Oysa bilinmektedir ki madde kullanımı bütün çocukların sokakta yaşamaya başladığı gün tercih ettiği ve sürekli tercih ettiği bir yol değildir. Çoğu kez sokakta ayakta kalmanın, geceleri rahat geçirmenin, tehlikelerden korunmanın, korkuya karşı güçlü olmanın bir yolu olarak tercih edilen uçucu maddeler, uzun süre sokakta kalmış çocukların kullandığı maddelerdir; ve yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi sokakta yaşayan çocukların çoğunlu da bu maddeleri kullanmamaktadır.

Sokakta yaşayıp, kenti vitrini konumundaki ana cadde ve meydanları kullanın ve bu yolla medya-ya malzeme olmayı tercih eden çocukların ağırlıklı kullandığı uçucu maddeler bu yolla tüm çocuklara yanlış olarak genelleştirilmiş olmaktadır.

Tablo 9: Sokakta Yaşayan Çocukların Kullandıkları Madde Türleri

Çocukların Kullandığı Madde	Yüzde (%)
Alkol	6
Uyuşturucu	8
Tiner/Bali	86

Sokakta yaşayan çocuklar ve madde ilişkisinden, çocukların yoksul aile kökenli oluşları yanında sokakta ucuz madde tercihleri görülmektedir. Tiner ve bali gibi ulaşılması kolay ve ucuz uçucu maddeler diğer birçok ülkede de sokakta yaşayan çocuklar tarafından kullanılmaktadır. Bunu yanında az olmakla birlikte uyuşturucu (genellikle hap ya da esrar olduğu bilinmektedir) ve alkol kullanımına da rastlanmaktadır. Ancak alkol ve uyuşturucu esas olarak tiner-bali'ye ek olarak ya da ona eşlik eden keyif verici olarak kullanılmaktadır.

Sokakta yaşayan çocukların yarısına yakını uçucu maddeye kuruluşlara gelmeden bir-iki yıl önce başladıkları görülmektedir. Beş yıl üstü de madde kullanan çocuklara rastlanması, çocukların sokakta kalma süreleri ile ilişkilidir. Ayrıca kurumlarda herhangi bir tıbbi tedaviden geçmeden kalan çocukların madde kullanmaktan vazgeçebildikleri ve sokağa döner dönmez de madde kullanmaya yeniden başladıkları gözlenmektedir.

Tablo 10: Sokakta Yaşayan Çocukların Madde Kullanım Süreleri

Sokakta Yaşayan Çocukların Kaçınıcı Çocuk	Yüzde (%)
5 Yıldan Çok	22.8
3-4 Yıl	20.7
1-2 Yıl	46.2
1 Yıldan Az	10.3

Tablo 11: Sokakta Yaşayan Çocukların Merkeze İlk Girişte Eve Dönme İsteği

Sokakta Yaşayan Çocukların Eve Dönme İsteği	Yüzde (%)
İstiyor	10
İstemiyor	90

Daha önce çocukların sokağı yaşamak amacıyla tercihinin bir cesaret ve çocuğun aile ilişkilerini hemen hemen tümüyle tüketmesi sonucu geliştiğini belirtmiştik. Yukarıdaki veriler bu durumu desteklemektedir; sokakta yaşayan çocuklar için çoğu kez bir aile 'yoktur' artık, ya da çocuklar kendi duygu dünyalarında ailelerini bitirmişlerdir. Çoğu çocuk annesi-babası boşandığı için, başka biriyle evlendiği için, kendisini sürekli dövdüğü için, ailesinden sürekli şiddet olduğu için vs., artık ailesine tekrar dönemeyeceğini ifade eder.

Tablo 12: Merkez Hizmetlerinden Faydalanan Çocukların Son Durumları

Sokakta Yaşayan Çocukların Son Durumları	Yüzde (%)
Bilinmiyor	1.9
Ölü	0.9
Askerde	0.9
Cezaevinde	1.02
Sokakta	19.85
Ailesinin Yanında	47.07
Yuva / Yurtta	2.54
Kurumlarda	20.73
Sivil Toplum Kurumlarında	5.09

Yukarıdaki tabloda en ilginç veri çocukların tamamına yakınının, verilerin toplandığı tarihte ailesinin yanında olmasıdır. Bir önceki tabloda çocukların %90'sının ailelerinin yanına geri dönmek istemediklerini ifade edilmiş olmasına rağmen, çocuklar Çocuk ve Gençlik Merkezleri ile tanıştıktan sonra yapılan ile çalışmalar sonucu çocukların önemli bir kısmının aileleri geri kazandırıldığı görülmektedir. %25'inin de kurumlarda kaldığı dikkate alındığında sokakta yaşamanın bu çocuklarının büyük çoğunluğu için öncelikli bir tercih olamadığı; ancak %20'lik bir grubun sokağı tercih etmesi de azımsanmayacak bir miktar olarak karşımıza çıkmaktadır.

SOKAKTA ÇALIŞTIRILAN ÇOCUKLAR ve AİLELERİ

Beyoğlu Çocuk ve Gençlik Merkezince 2000 yılında yapılan araştırma bulgularına göre⁷ üzere sokakta çalışan çocuklara en fazla %7'şer oranlarla Taksim ve Kadıköy'de rastlanılmıştır. Ayrıca Beyoğlu seçeneği (%2.7) eklenirse bu durumda Taksim-Beyoğlu en fazla sokakta çocuk rastlanılan veya anket uygulanan bölge olmaktadır. Yüzde oranlarına göre belirginleşen oranda sokakta çalışan çocuk bulunan diğer bölgeler sırasıyla, Sultanbeyli, Kartal, Mecidiyeköy, Sanayi Mahallesi, Üsküdar, Ümraniye ve Nişantaşı olarak görünmektedir. İstanbul Valiliği Sokakta Yaşayan ve Sokakta Çalıştırılan Çocukların Korunması Projesinin devreye girdiği 2001 yılından itibaren başta Beyoğlu, Şişli ve Fatih ilçeleri pilot bölge olarak seçilip buralarda çocuklar toplanmaya başladı; daha sonra bu ilçelere Kadıköy, Bakırköy, Beşiktaş ve Eminönü ilçeleri de dahil edildi. Ayrıca diğer ilçelerden kolluk kuvvetlerinin çocukları toplayıp getirmesi durumunda bu çocuklar da ailelerine teslim edilmek üzere Ağaçlı Çocuk ve Gençlik Merkezince kabul edilmektedir. Aşağıdaki veriler iki yıl içinde kayıtlara geçmiş 3263 çocuğu kapsamaktadır.

Tablo 13: Sokakta Çalıştırılan Çocukların Cinsiyet Dağılımı

Çocuğun Cinsiyeti	Yüzde (%)
Kız	16.9
Erkek	83.1

Sokakta yaşayan çocukların tamamına yakını erkek çocuklardan oluşurken, yapılan bütün çalışmalarda sokakta çok sayıda kız çocuğunu çalıştığı tespit edilmiştir. Sokağın aileler tarafından çalışma açısında bir tehlike olarak görülmemesi yanında, kız çocukların çalışma amacıyla sokaklara gönderilmesinin bir nedeni de kültürümüzde çocuk çalışmasının kabul görmesi olarak değerlendirilebilir.

Ancak Beyoğlu'nda yaptığımız çalışmalarda, kız çocuklarının yaş ortalamasının erkek çocuklarında düşük olduğu, bunun altında yatan nedenin de belli bir yaştan sonra ailelerin çocukların sokaklardan 'güvenlik' amacıyla çekmesi olduğu tespit edilmişti. Özellikle kağıt mendil satışı gibi belli bir malı ya da hizmetin satılmasında ziyade, 'müşteri'ye kandırma üzerine kurulu ve dolayısıyla dilenme şeklinde oluşan işlerde küçük yaşta kız çocukları daha etkili olabilmekte.

Tablo 14: Sokakta Çalıştırılan Çocukların Yaş Grupları

Çalıştırılan Çocukların Yaş Grubu	Yüzde (%)
17 Yaş ve üstü	3.2
6-8 Yaş	8.2
9-12 Yaş	49.5
13-16 Yaş	39.1

7 bkz. Abdullah Karatay, et.al. (2000). 'İstanbul'un Sokakları ve Çalışan Çocuklar', I. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, (Yayına Hazırlayanlar) Sevgi Usta-Sayita ve Mustafa Rulhi Şirin, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı yayınları.

Yukarıdaki tabloda cinsiyet ayrımı yapılmadığından, çocukların cinsiyet ve yaş ilişkilerine ilişkin yeni bir yorum yapılamayacaktır; ancak bir önceki tablo için yapılan yorum burası için de geçerlidir.

Sokakta çalışan/çalıştırılan çocukların yaş dağılımına bakıldığında ise 13-14 yaşlarında bir yoğunlaşma göze çarpmaktadır. Çocukların yaşları büyüdükçe sokakta çalışmadan çekildikleri gözlenmektedir; bu da sokakta yapılan işin niteliğinden çok o işi çocukların yapması ile gelir elde edilmesi arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Sokakta yapılan her tür marjinal işi yetişkinlerce yapılabilecekken bunun çocuklara yaptırılması ihmal ve istismar boyutunu da gündeme getirmektedir.

Tablo 15: Sokakta Çalıştırılan Çocukların Eğitim Durumları

Çalıştırılan Çocukların Eğitim Durumu	Yüzde (%)
İlkokul Mezunu-egitime devam etmiyor	10
Okula Devam Ediyor	51.1
Hiç Okula Gitmemiş	19.7
İlköğretim Okulu Terk	19.2

Çocuklar ile sokakta çalışma hiç olmaması gereken ve bir boyutu ile-daha doğrusu çok boyutluluğu içinde-bir ihmal ve istismar olarak görülmesi gerekirken; çocukların yarısının okula halen devam ediyor olması çocuk, aile ve okul ilişkisinde daha işleyen bir yön olduğu ve istismarın 'mutlak' olmadığı görülmektedir. Belki en problemlı kesim okula hiç gitmemiş %19'luk bir kesiminin varolmasıdır.

Ancak, daha önce Beyoğlu merkezli ve İstanbul geneli için yaptığımız iki çalışmada da okula hiç gitmeyenlere rastlanmış ancak ağırlıklı bu çocukların aileleri İstanbul dışında olup kendileri bekar evlerinde kalan ve çoğunlukla ayakkabı boyacılığı yapan çocuklar arasında çıktığı tespit edilmişti. Yine aynı çalışmalarda ilköğretim terk eden çocukların ağırlıklı olarak kente yeni göç etmiş ailelerden gözlenmişti.

Sokakta çalışan çocukların dağılımının gösterildiği yukarıdaki tabloda belirtilen bölgeler ile şehrin parçalanmışlığına örnek olarak gösterilen bölgeler arasında bir ilişki gözlenmektedir. Dolayısıyla kentin yeni yoksulları olan ve çoğunlukla kent merkezine yakın çöküntü alanlarında oturan ailelerin mekanları, yukarıda belirtilen mekanlar arasında yakınlık tesadüf bir ilişki değildir. Örneğin oran olarak en yüksek kesim olan Beyoğlu'nun sokaklarında çalışan çocukları aileleri yürütmesi mesafesinde olan Tarlabası'nda oturmaktadır, Eminönü sokaklarında çalışan çocuklar da ağırlıklı olarak eski yapıların bulunduğu sahil şeridinde oturan ailelerden gelmektedir, Fatih bölgesinde de yine Fatih ilçesinin birçok semtinden çocuklar yürüterek gelmektedirler. Şişli bölgesinde sokakta çalışan çocuklar da ağırlıklı olarak Kuştepe bölgesinden gelmektedir; Kadıköy sahil şeridinde yoğunlaşan sokakta çalışan çocukların ise görece uzak olan semtlerden ve özellikle Yenısahra'dan geldikleri gözlenmektedir.

Dolayısıyla süregelen yoksul kesim, şehrin çöküntü alanları ve sokakta çocuk çalıştırma arasında bir ilişkinin ipuçlarının varlığını aşağıdaki tabloda görüldüğünü söyleyebiliriz.

Tablo 16: Sokakta Çalıştırılan Çocukların Çalıştıkları Bölgeler

Çalıştırılan Çocukların Çalıştığı Semt	Yüzde (%)
Üsküdar	1.3
Kadıköy	10.7
Şişli	10.4
Beyoğlu	24.7
Eminönü	21.4
Fatih	17.6
Bakırköy	7.3
Beşiktaş	8
Diğer	2.5

Tablo 17: Sokakta Çalıştırılan Çocukların Ailelerinin Göç Ettiği Bölgeler

Çalıştırılan Çocukların Ailelerinin Geldiği Bölge	Yüzde (%)
Ege Bölgesi	0.9
İç Anadolu Bölgesi	8.19
Akdeniz Bölgesi	1.2
Karadeniz	9.53
Marmara	5.2
Doğu Anadolu	29.98
Güneydoğu Anadolu	45

Sokakta çocuk çalıştırma bölge ilişkisini Tablo 17’de, çocuklarının ailelerinin neredeyse yarısının yoğunlaşma çarpıcı bir durumdur. Önceki verilerde sokakta yaşayan çocuklar ve bölge karşılaştırmalarında bu yönde bir yoğunlaşma görülmemiştir.

Güneydoğu Anadolu’dan gelen ve çocukları sokaklarda çalışan ailelerin İstanbul’a yeni geldikleri ve çoğunlukla da terör kaynaklı bir istem dışı süreçle göç ettiği bilinmektedir. Bu nedenle yetersiz birikim, kültürel kapalılık ve çocuk işçiliğine açık kırsal kültürle kente gelen bu tutum ve davranışlarını yeni mekanda da sürdürme eğiliminde olan aileler ile yeni durumun normları çatışmaya başlandı.

Diğer araştırmalarda da görüldüğü gibi sokaklarda çalışan çocukların ortalama %70’i Türkiye’de genel yoksullukla özdeşleştirilen iki bölgeden gelmektedir; Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu. Buradan da **sokakta çocuk çalıştırma, göç ve yoksulluk** arasındaki ilişki ortaya çıkıyor.

Bu verilerin pilot bölge seçilen (Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş, Eminönü, Fatih, Kadıköy ve Bakırköy) kesimlerden gelen çocuklardan alındığı akıldaki tutularak bu yorumlara tekrar bakıldığında da, yukarıdaki tablonun çok değişmeyeceği tahmin edilmektedir.

Tablo 18: Sokakta Çalıştırılan Çocukların Ailelerine Yönelik Yasal İşlemler

Çalıştırılan Çocukların Ailelerine Ceza Uygulanması	Yüzde (%)
Ceza Alan Aile	25.5
Yargılaması Devam Eden	60.9
Takipsizlik Kararı Alanlar	13.6

“İstanbul Valiliği Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocukların Korunması Projesi” nin etkin olmasında önemli bir faktörü çocuğunu mükerrer defalar sokakta çalıştıran ailelere yönelik suç duyurusu işlemidir. İstanbul Valiliği tarafından 19.08.2000 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren “Sokakta Yaşayan ve Sokakta Çalıştırılan Çocukların Korunması Suretiyle Kamu

Esenliğinin Sağlanması ile İlgili Güvenlik Kararına” uymamak suçundan hakkında suç duyurusunda bulunulan ailelerin %25.5'i paraya çevrilen hapis cezaları alırken, önemli bir kısmı hakkında da takipsizlik kararı verilmiştir. BU da hakimler arasında çocuk çalıştırmanın suç niteliği konusunda bir görüş birliği oluşmadığını göstermektedir.

Tablo 19: Sokakta Çalıştırılan Çocuk Ailelerine Yönelik Hamilik Uygulaması

Çalıştırılan Çocukların Ailelerin Hami Bulunması	Yüzde (%)
Olumlu Sonuçlanan	13.4
İşlemi Devam Eden	23
Olumsuz Yanıtlanan	63.6

“İstanbul Valiliği Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocukların Korunması Projesi” nin en önemli ayağı, sokakta muhafaza altına alınan ve Ağaçlı Çocuk ve Gençlik Merkezince aile durumu incelenen çocukların takip ve yardım amacıyla bir hayırsever kişi ya da firmanın hamiliğine verilmesidir. Ancak, yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere toplumdaki bu konuda yeterli ilgi ve destek gelmemiştir.

SONUÇ YERİNE

Sokakta çalışan/çalıştırılan çocuklar ile sokakta yaşayan çocukların, metropol şehirlerin sürekli misafirleri olacakları varsayımından hareketle, mevcut kurumsallaşmanın doğru ancak yetersiz olduğu söylenebilir. Bu nedenle özellikle sokakta çalışan çocuklara yönelik olarak yeni birçok çocuk ve gençlik merkezleri açılmalı ve bu merkezler sadece sorunların soyutlandığı kent merkezlerinde değil, sokakta çalışan çocuk üreten bütün çevreye de yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Yapılan çalışmalar sonucunda sokakta çalışan birçok çocuğun okul sürecine yeniden kazandırılması, çocukların sokakta tehlikeli işlerden uzaklaştırılmasında başarılı sonuçlar alınması; sokakta yaşayan birçok çocuğun ise ailelerine yeniden kazandırılmış olmasından hareketli mevcut Çocuk ve Gençlik Merkezleri uygulamasının devamı ve genişletilmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Faili muhtelif olan sokakta çocuk çalıştırma olgusunun konjonktürel görülmemesi, bu olgunun görünür gelecekte de bir toplumsal sorun olarak varlığını koruyacağı anlamına gelmektedir. Sorunun yapısal-ekonomik ya da göçle şehre akın eden nüfusun istihdamla entegrasyonu dışında; sosyal hizmet müdahaleleri ile çocukların eğitim süreci içinde tutulması, evde ya da sokakta ihmal ve şiddetten korunması, oyun, dinlenme, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının gündüzlü hizmet veren Çocuk ve Gençlik Merkezleri kanalıyla sağlanmasının mümkün olabildiği son üç yıllık uygulamalarımızdan çıkardığımız en temel sonuçtur.

Son olarak doğrudan Çocuk ve Gençlik Merkezi adıyla değil ancak benzer işlevli kuruluşları 1970'li yılların başında kurmak isteyip ve çocukların bu ihtiyacını sezen şair ve Kültür Eski Bakanı Talat Halman'ın şu sözlerini aktarmak istiyorum:

“Benim içimde ukte olan bir anımı anlatayım: 1971'de Türkiye Cumhuriyetinin ilk kültür bakanıydım ve kültür etkinliklerinin çok büyük ölçüde çocuklara yönelmesini istiyordum. Halkevlerine benzer 'Çocuk Yurtları', 'Çocuk Merkezleri' kurmayı tasarladık. Bunu ilk olarak büyük kentlerde başlatacaktık, pratik kolaylıkları dolayısıyla. Okul saatlerinden sonra ve Cumartesi, Pazar günleri çocukların sokakta kalmaması, evlerde annelerine babalarına yük olmaması için, ama bunun ötesinde, çok daha hayati bir hizmet olarak, yuvalarda, yurtlarda, merkezlerde oynayarak, eğlenerek, hem de öğrenerek, sevdikleri sanat dallarında yeteneklerini geliştirmelerini sağlamak, temel amacımızda. Resim yapmak isteyen çocuklara bu merkezlerde kağıt, fırça, boya verecektik.

Spor yapmak isteyenler, başka odalarda, kortlarda oynayacaklardı. Müziğe meraklı olanlara gönüllü öğretmenler müzik dersi verecek, çeşitli araçları nasıl çalacaklarını öğreteceklerdi. Kitaplıklar, film gösterileri, danslar, halk oyunları ... Diyelim ki her gün 3'ten 6'ya kadar, hafta sonları bütün gün .. Bunu ancak devlet gerçekleştirebilirdi, özellikle 1970'li yıllarda. Her ay on binlerce çocuk, ilerde yüz binlerce çocuk yararlanabilecekti. Ne yazık ki, ben kültür bakanlığından ayrılır ayrılmaz bu tasarıya ilişkin dosyaları bile ortadan kaldırdılar. 1971'den bu yana 'Çocuk Merkezleri' uygulamaya girseydi, sonraki yıllarda acısını çektiğimiz gençlik eylemlerine belki ki yaşamayacaktık. Yurtların ve merkezlerin sayısı artınca, ülke sathına yayılınca-hele ilerde özel sektörden, vakıflardan, sivil toplum kuruluşlarından da yardım görünce- milyonlarca çocuğumuz, bilgi ve sanat bakımından ne kadar güçlü bir donanıma sahip olabilecekti. Sokaklarda perişan olmaktansa, uyuşturucuya yönelmektense, olur olmaz ideolojilere saplanıp kalmaktansa olumlu ve yaratıcı uğraşlara kavuşacaklardı.”⁸

Talat Halman'ın ancak okul dışı çocuk dünyasını bu şekilde örgütleyen bir cumhuriyetin Çocuk Cumhuriyeti olacağı ve bu bakış açısından ne kadar uzak düştüğümüzü vurgulaması çocuk, aile ve devlet ilişkisindeki tüm şifreyi içinde barındırıyor. Ya da, bu çocuk merkezlerin yaygınlaşması ve kriz dönemi olağan üstü kurumları olarak görülmemesi, Çocuk ve Gençlik Merkezlerinin toplumun olağan kurumları olarak yaygınlaşması ile devletin kalıcı bir sosyal hizmet politikası yerleşebilecektir. Ve bu politikanın hayata geçmesiyle, şehrin parçalanmış halinde birbirinden kopuk sitelerde yaşayan kesimlerinin hiç olmazsa çocuklarını aynı ya da benzer bir dünyada buluşturabiliriz, belki.

8 Halman, T. (1999), "Çocuk Cumhuriyeti", *Çocuk ve Cumhuriyet*, 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi içinde, (yayına hazırlayan) Bekir Okur, s.21, Ankara: A.Ü. Çocuk Kültürü ve Uygulama Merkezi Yayınları.

GÜÇ KOŞULLARDAKİ ÇOCUKLAR

Mustafa DERNEK

Güç koşullardaki çocuklar denildiğinde ülkemizde ilk akla gelen çocuklar sokakta çalışan ve/veya yaşayan çocuklar olmaktadır. Bu çocuklar çeşitli nedenlerden dolayı sokağın güç koşullarında zaman geçirmekte ve fiziksel-cinsel istismar, dengesiz beslenme, eğitim olanaklarından yoksun kalma, kötü alışkanlıklar kazanma ve suça yönelme olguları ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Sokakta Çalışan Çocuklar

Ekonomik yoksunluk, göç, çarpık kentleşme ve çeşitli sosyal kültürel nedenler kentlerimizde çocukların sokakta çalışmasında etkili olmaktadır. Bu çocuklar, özellikle kentin işlek caddelerinde marjinal işlerde (simit satmak, kağıt mendil - yara bandı satmak, araba camı silmek, ayakkabı boyacılığı, dilenmek vs.) çalışmaktadırlar. Çocuklar günün büyük bir bölümünü sokakta geçirmekte, gece geç saatlerde evlerine dönmektedirler. Bu süreç içerisinde sokağın her türlü riskine açık kalmaktadırlar. Günün büyük bir bölümünü sokakta geçiren çocuklar bir süre sonra hem eğitim sürecinden hem de aileden kopmakta ve potansiyel sokak çocuğu olmaktadır. Bu süreçte aile ve çocuk düzenli olarak takip edilip desteklendiği takdirde olumlu sonuçlar alınabilmektedir. Ankara Sokaklarında Çalışan Çocukların sayısı mevsimlere ve okulların açık olup olmamasına göre değişebilmektedir. Bunların içlerinden bir kısmı 4 mevsim boyunca Ankara sokaklarında çalışmaktadırlar. Yaklaşık 500-750 arasında değişen bu grupta yer alan çocukların çoğunluğu okullarından ayrılmışlardır.

Sokakta Yaşayan Çocuklar

Günün tamamını sokakta geçiren ve tüm ihtiyaçlarını sokaktan sağlayan, ailesi ile bağları kısmen yada tamamen kopmuş olan çocuklardır. Sokak çocuklarının sokağı tercih etmelerinin en büyük nedeni zayıflamış veya kopmuş aile bağlarıdır.

Sokakta çalışırken, sokakta yaşar hale gelen çocuklar ilk zamanlar da sokakta çalışmayı aile geçimine katkı da bulunmak olarak tanımlarlarken, daha sonraları bunun bir zorunluluk değil de kullanılma olarak algılamaktadırlar. Özellikle ataerkil aileler de babanın çalışmayıp kendi yerine çocuklarını çalıştırması, kazanılan parayı da aile ihtiyaçlarında kullanmaması çocukları aileden koparmaktadır. Alt toplumsal ekonomik düzeyden gelme, aile içi şiddet çocuklarda zamanla davranış bozukluğu yaratmaktadır. Bu durum normal toplum düzeninde kabul görmezken, kendi oluşturdukları topluluklar da geçerli ve kabul gören davranış halini almaktadır. Sokağın özgürlüğü de eklenince çocuklar sokakta yaşamayı tercih etmektedir. Bu çocukların sokakta yaşama süreleri uzadıkça, madde kullanma ve suça yönelme oranları yükselmektedir. Ankara sokaklarında yaklaşık olarak 75 ila 100 arasında değişen sayılarda sokak çocuğu bulunmaktadır.

Ankara Sokaklarında Çalışan Ve/Veya Yaşayan Çocuklara Verilen Hizmetler

Ankara'da sokakta çalışan ve/veya yaşayan çocuklara yönelik olarak 3 ayrı birim tarafından çeşitli hizmetler verilmektedir. Bu birimler arasındaki koordinasyon istenilen düzeye getirilememiştir. Bu birimler;

1- Ankara Valiliği'ne bağlı Çocuk Eğitim Ve Tedavi Merkezi(ÇETEM): Madde kullanan çocukların tedavisi yapılmaktadır.

2- Ankara Büyükşehir Belediyesi Ankara Sokaklarında çalışan Çocuklar Merkezi:1992 yılında ILO/IPEC-Büyükşehir projesi olarak başlayan ve 1996 yılından beri Büyükşehir Belediyesiince sürdürülen çalışmalarda Ankara sokaklarında çalışan çocuklara mesleki eğitim ve eğitimlerine destek hizmetleri verilmektedir.

3- Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı Behice Eren Çocuk ve Gençlik Merkezi, Ulus Çocuk Ve Gençlik Merkezi ve Fatma Üçer Çocuk ve Gençlik Merkezi:Bu Merkezler aracılığıyla aşağıdaki hizmetler verilmektedir.

a- Ankara'da bulunan çocukların tespitine yönelik alan çalışmaları

b- Bu çocukların gereksinimleri doğrultusunda ve olanaklar ölçüsünde barınma, beslenme, hijyen-özbakım, giyim hizmetleri verilmektedir.

c- Yapılan çalışmalar sonucunda uygun bulunan çocuklar ve ailelerine ayni-nakdi yardım hizmeti verilerek, çocukların sokakta çekilmelerine yönelik çalışmalar yapmak, gerektiğinde aile ve çocukların farklı Sosyal Hizmet modellerinden yararlandırılmalarını sağlamak.

d- Aileye danışmanlık hizmetleri vererek, eğitimden uzaklaşan ve uzaklaşma riski olan çocukların Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO)'ndan yararlanmalarını sağlamak.

e- Merkezlerce düzenlenen faaliyetler aracılığı ile çocukların sosyalleşmelerine katkıda bulunmak ve bu süre içerisinde sokağın riskleri konusunda bilgilendirerek sokakta geçirecekleri süreyi azaltmaya çalışmak.

f- Madde bağımlısı çocukları tedaviye yönlendirmek.

YEDİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: Şule KARAASLAN

*Kent Yoksulluğu:
'Ötekiler' II*

KENTLERDE KADIN YOKSULLUĞUNA TOPLUMSAL CİNSİYET BAKIŞ AÇISIYLA YAKLAŞIM: KAVRAMSAL VE METODOLOJİK VURGULAR

Yıldız ECEVİT, Süheyla TÜRKYILMAZ

Bu çalışmanın iki temel amacı vardır: 1) Genel olarak kadınlar ve özel olarak kentli kadınlar ile yoksulluk arasındaki ilişkiye kuramsal ve kavramsal içerik sağlamak; 2) kentlerde kadın yoksulluğunun nasıl çalışılması gerektiğine yönelik metodolojik bir tartışma zemini hazırlamak. Bu çalışma, bu amacı gerçekleştirecek, araştırmacılara ve plancılara, kent yoksulluğuna yönelik çözümlerin üretilme sürecinde, kadın yoksulluğunun özgülüğü nedeniyle, yoksulluğa farklı yaklaşılması gerektiğinin gerekçelerini sunmayı hedeflemektedir.

Kadınların yoksulluğu, sadece yoksulluk üzerine yapılan genel çalışmaların bulgularından hareketle analiz edilemeyecek kadar özgüldür ve bu özgülüğün kaynaklarına inilmeden kavramsallaştırılması oldukça olanaksızdır. Her ne kadar yoksulluk son yıllarda sosyal bilimcilerin üzerinde önemle durdukları bir konu haline gelmişse de, yoksulluk çalışmaları daha önce yapılan sınıf temelli ve gelir eşitsizliklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmaların kullandığı kavramsal çerçeveden büyük ölçüde farklılaşmamaktadır. Her iki grup çalışmada da toplumsal cinsiyet perspektifi ya hiç yoktur ya da dikkati çekmeyecek kadar zayıftır¹. Başka deyişle, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, sınıfsal eşitsizliklerin gölgesinde kalmış ve kadınların yoksullaşmasına neden olan önemli durum ve süreçler göz ardı edilmiştir. Yoksulluğu kavramaya çalışırken kullanılan hane temelli analizlerin ve ölçümlerin kadınların yaşadığı gerçek yoksulluğu gösteremediği; ancak konuya toplumsal cinsiyet perspektifiyle yaklaşıldığında anlaşılabilir. Bu perspektifin zayıflığından dolayı, kadınların birey olarak yoksullukları önemli bir sorun olarak görülmemekte ve onların yoksulluğunun, ait oldukları hanelerin yoksulluğundan daha belirgin ve yoğun olabileceği hesaba katılmamaktadır.²

Bir Dünya Sorunu Olarak Kadınların Yoksulluğu: Kadınlar ‘Daha’ mı Yoksul ?

Kadınlar daha mı yoksuldur? Bu soru, dünya ekonomisinin krize girdiği ve küresel yoksullaşmanın arttığı son yıllarda, kalkınma ve yoksulluk konularında yapılan tartışmaların ve yoksullukla mücadele etmek için geliştirilecek politikalar için çizilen çerçevenin en temel sorularından biri olmuştur.³ 1990’ dan beri toplanan bütün Birleşmiş Milletler Konferanslarında ama özellikle 1995

1 Türkiye’de yoksulluk konusunda yapılmış çalışmaların pek çoğunda da bu eğilim gözlenebilir. Toplumsal cinsiyet yaklaşımını içeren çalışmalardan bazıları için bk.: Kümbetoğlu: 2002;; Hattatoğlu: 2002; Ecevit, M.ve Ecevit, Y. :2002 ; ODTÜ :2000.

2 Dünya Bankası tarafından 2000 senesinde Türkiye’de hazırlanan “Ekonomik Reformlar, Yaşam Standartları ve Sosyal Refah” konulu raporda da birey düzeyinde yoksulluk riskinin kadınlar ve erkekler için aynı olduğu saptaması yapılmakta ve hane reisinin erkek olduğu hanelerle kadın olduğu haneler arasında yoksulluk riski açısından çok az bir fark olduğu iddia edilmektedir. (Ecevit, Y.2000) Kadınların yoksulluğunu hane yoksulluğundan bağımsız analiz etmeyen ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini dikkate almayan bu tür çalışmaların yanıltıcı sonuçlara ulaştıracağı bu iki örnekten de anlaşılabilir. Daha da önemlisi, bu sonuçlardan hareketle yapılan politikalar ve planlama çabaları kadınları yoksulluktan koruyucu ve kurtarıcı çözümleri getiremezler.

3 Bu yönde kapsamlı bir tartışmanın yapıldığı ve küreselleşme ve yoksulluk ilişkisinin ayrıntılı bir biçimde kurulduğu bir çalışma için bkz: Koray ve Alev: 2002.

Kopenhag Dünya Kalkınma Zirvesi ve aynı yıl yapılan Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'nda, kadınların yoksulluğunun bir dünya sorunu olduğu teyit edilmiştir. Yoksulluk, Kopenhag'da saptanan üç temel sorundan biridir ve bu konferansta 180 hükümetin üzerinde anlaşmaya vardıkları on eylem alanı arasında ikinci sıradadır. Erkeklerle kıyasla daha çok kadının mutlak yoksulluk içinde bulunduğu, bu konferans sonunda yayınlanan metnin çeşitli yerlerinde tekrarlanmıştır. Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Eylem Platformu'nda ise *yoksulluğun kadınlaşması* kavramı yoğun olarak kullanılmış ve hükümetler, 1985-1995 yılları arasında, özellikle kalkınmakta olan ülkelerde, yoksulluk içinde yaşayan kadınların sayısının erkeklerden çok daha hızla artmakta olduğunda anlaşarak, yoksul kadınların gereksinimlerine cevap vermek için dört genel strateji belirlemişlerdir. Bu stratejik amaçlar şunlardır: a) yoksul kadınların ihtiyaçlarını dikkate alan makro ekonomik politikalar ve kalkınma stratejileri benimsemek ve bunları devam ettirmek; b) kadınların ekonomik kaynaklara sahip olmasını ve bunlar üzerinde eşit haklarının olmasını sağlamak için yasaları ve uygulamaları gözden geçirmek; c) kadınların kredi mekanizma ve kurumlarına ulaşabilmelerini sağlamak; d) yoksulluğun kadınlaşmasını ortaya çıkaracak toplumsal cinsiyet temelli metodolojiler geliştirmek ve araştırmalar yapmak (UNIFEM,2000:53).

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı Pekin Konferansı'ndan sonra kadın ve yoksulluk konusunda yapılan analizlerin kilit kavramı olmuştur. Çağatay'a göre bu kavram, şu olgulara işaret etmek için kullanılmaktadır: 1) Erkeklerle kıyaslandığında, kadınların yoksullukla karşılaşma olasılıkları daha *yüksektir*. 2) Kadınların yoksulluğu erkeklerin yoksulluğundan *ciddidir*. 3) Kadınlar arasında görülen yoksulluk durumu erkekler arasında görülene göre, zaman içinde *artmakta ve yaygınlaşmaktadır* (Çağatay,1998:3).

Yoksulluğa Geleneksel Yaklaşımlar

Yoksulluk, ilgili literatürde, yakın zamana kadar, kaynaklara, üretimle ilgili değerlere ve gelire erişilme eksikliği ve bunun sonucu varılan, bireysel tüketimin azaldığı bir maddi yoksunluk durumu olarak yer almıştır. Görelî yoksulluk durumundan ziyade mutlak yoksulluk durumuna dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda gelir yoksulluğu, uygun bir yaşam standardını sağlayabilmek ve devam ettirebilmek için yeterli gelire sahip olmama durumu olarak tanımlanmıştır. Gelir ve tüketim düzeyi ulusal ve uluslar arası olarak üzerinde anlaşmaya varılmış yoksulluk sınırının altına düşmüş nüfus için, gelir yoksulluğundan söz edilebileceği savunulmuştur. (UNIFEM, 2000:95). Nüfusun ortalama geliri yoksulluk sınırının biraz altına düşmüşse önemli, çok altına düşmüş ise daha da önemli bir yoksulluk durumunun var olacağına işaret edilmiştir.

Yine yakın zaman kadar yoksulluğun hem sıklığını hem de ciddiyetini göstermek için kullanılan göstergeler, toplumsal cinsiyet duyarlı bir yaklaşımla hesaplanıp sunulmamıştır. İstatistikler nüfusun ne kadarının gelir yoksulluğu içinde olduğunu gösterse de, yoksulların ne kadarının erkek ve ne kadarının kadın olduğuna ilişkin bilgiler toplanamamıştır. Oysa hane halkı araştırmalarında erkek ve kadınlar için ham veriler toplanmaktadır. Bu verilerin farklı ve yeni türden analizlerinin ve sunuşlarının yapılması durumunda, kadınların ve erkeklerin yoksullukları arasındaki farklar ortaya çıkarılabileceken, böyle bir çaba içine de girilmemiştir.

Öte yandan, yoksulluğun nasıl bir süreçte bir kadın sorunu olduğu (yoksulluğun kadınlaştığı) konusu irdelenirken, kadınların yoksulluğu, yoğun bir biçimde, hane reisliği ile ilişki kurularak açıklanmıştır. Kadınlar arasında görülen yoksulluğun, daha ziyade hane kadın reisleri ile ilgili olduğu iddiası, yaygın bir iddia olarak yoksulluk çalışmalarını etkilemiştir. Kadın hane reislerinin erkek hane reislerinden daha az gelirlerinin olduğu, bu nedenle yoksul oldukları kuvvetle savunulmuştur. Hane reisi kadın olan ailelerin genellikle yoksul oldukları doğru olmakla birlikte, yoksulluğun

kadınlaşmasını sadece hane reisi kadınlarla ilişkilendirmek sorunu küçültmek anlamına gelir⁴ (Çağatay,1998:3; UNIFEM,2000:95) .

Yoksulluğu Kavramsallaştırmada Yeni Yaklaşımlar ve Yoksulluğun Bir Kadın Sorunu Olduğu Kabulüne Götüren Gelişmeler

Bireysel tüketime ve gelire bağlı yoksulluk analizlerinin yetersizliği görüldükçe bu yaklaşımdan uzaklaşılması ve yoksulluk analizleri içine ortak mülkiyet kaynakları ve devletin sağladığı mal ve hizmetlerin de dahil edilmesi ve yoksulluğun saygınlık ve özerkliği, hatta serbest zamanı da içerek şekilde kapsamının genişletilmesi gerektiği savunulmuştur (Çağatay,1998:5).

Yoksulluğa çok boyutlu bakılması gerektiği anlayışı kabul gördükçe bu olgu statik bir kavram olmaktan ziyade bir süreç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Yoksullar edilgen mağdurlar olmak yerine sahip oldukları varlıklarla yoksullukla mücadele eden etkin ajanlar olarak görülmüştür. Varlıkların kapsamı, sadece maddi olanları değil sosyal sermayeyi ve hane içi ilişkileri de içerecek şekilde genişletilmiştir (Moser'den aktaran Çağatay,1998:6).

de Haan: Sosyal Dışlanma

Yoksulluğun sadece maddi boyutu olmayıp başka boyutları da olduğu anlayışı yaygınlaştıkça, yeni kavramlar ile bu anlayış desteklenmiştir. Yoksulluğun doğasını anlama çabaları çerçevesinde kullanılan toplumsal dışlanma kavramı, daha çok kalkınmış ülkelerdeki yoksulluk tartışmalarında, yoksulluğun derinde yatan *nedenlerini ve etkilerini* anlamak ve böylece yoksulluğa daha kapsamlı çözümler üretebilmek için kullanılmıştır. de Haan sosyal dışlanmayı, sosyal ilişkilerin yoksulluğu nasıl daha kötü bir duruma getirdiğini anlama biçimi olarak tanımlar. de Haan'a göre yoksulluk çalışmalarında alternatif bir kavram olarak kullanılan toplumsal dışlanma kavramı, tıpkı toplumsal cinsiyet kavramında olduğu gibi, toplumsal gerçekliklere bakarken bir merceğe görevi görür. Aynı zamanda "Kim neden yoksun, ve niçin?" sorusuna odaklanılabilmeyi sağlar (de Haan, 1998). de Haan, yoksunluğun *çok boyutlu* olduğuna ve bu boyutların birbirleriyle ilişkili olduğuna, bir şeyden yoksun olmanın çoğu zaman başka şeylerden de yoksun olma anlamına geldiğine dikkati çekenlerden biridir. Ayrıca yoksulluğa götüren *süreçlerin* neler olduğunun anlaşılmasına da yardımcı olmuştur.

Amartya Sen: Yetenekler ve Yetkiler

Bu yaklaşıma göre yoksulluk, fonksiyon görebilmek için temel kapasitelerin yokluğudur. (Çağatay,1998:7). Başka deyişle insanların nelere sahip olduklarından ziyade, yeteneklerin kapasitelerinin varlığı veya yokluğu ve neleri yapmaya hak ve yetkileri olduğu konuları önemlidir (The Active Learning Center,2000:7). Gerçi bu tanımla ile Sen, hala mutlak ve göreceli yoksulluk merkezli bir çerçevede kalmaktadır ama bizim için burada önemli olan, yoksulluğa neden olan süreçlerin, hakların ve katılımın altının çizmesidir .

4 Hane reisliği statik bir kavram olarak kullanılmamalıdır. Ayrıca bir hanenin reisinin kadın olması değil, bu duruma hangi süreçte geldiği önemlidir. Diğer taraftan erkeğin iş bularak göç ettiği durumlar'da da kadın reisi haneler her zaman yoksul olmayabilir (Clark, 1986)

Gelir Yoksulluğu Kavramı Yerine İnsani Yoksulluk Kavramı

1997 de BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma Raporuna göre, dünyada 1.3 milyar yoksul olduğu tahmin edilmektedir ve bu grubun % 70'ini kadınlar oluşturmaktadır. Bu rapor yoksul insan sayısını hesaplarlarken Dünya Bankası'nın kullandığı "Günde bir dolar veya daha altında gelire sahip olarak yaşayanlar" tanımını kullanmıştır (UNDP: 1997)

1997 İnsani Kalkınma Raporu'nda kullanılan insani yoksulluk kavramı, yukarıda değindiğimiz yetenekler ve yetkiler yaklaşımının bir ürünüdür. Gelir yoksulluğu kavramından farklı olarak insani yoksulluk kavramı, çok temel veya "tahammül edilebilir" bir yaşam sürmek için gerekli fırsat ve seçimlerden yoksunluğu anlatır. Bu nedenle maddi refah için asgari gereksinimlerden daha fazlasının gerekli olduğu anlayışının bir ifadesidir ve yoksulluğu çok boyutlu olarak açıklar. İnsani yoksulluk kavramı üzerinde odaklaşma, yoksulluğun sadece belirtilerini değil nedenlerini de görebilmeye yardımcı olur.

İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğu kavramı ile ilintilidir ancak bu iki kavram aynı değildir. Gelir yoksulluğunu ölçmede kullanılan ölçümler, örneğin yoksulluk oranı (kafa sayısı oranı : HCR)⁵ mutlak gelir yoksulluğuna odaklanır. Oysa insani yoksulluk indeksi temiz su, sağlık hizmetleri ve okur yazarlık düzeyi gibi yetenekler üzerinde durur.

İnsani yoksulluk kavramı toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile yoksulluk arasındaki ilişkilere ışık tutmada yardımcı olmuştur. Haneler hala önemli birimler olmakla birlikte insani yoksulluk kavramı haneleri ayrıştırmayı ve görelî yoksulluğu ve haneler içinde farklı üyelerin farklı refah düzeylerini analiz edebilmeyi sağlar.

İnsani yoksulluk yaklaşımı ile kadın yoksulluğunu anlamakta daha başarılı olunabilir. Bu yaklaşım kullanıldığında kadınların birçok açıdan (eğitim ve sağlık gibi) daha yoksul olduğu görülebilir.

Kadınlar Yoksulluk Karşısında Neden Daha Korumasızdır? Yoksulluk Neden Daha Çok Bir Kadın Sorunudur?

Yoksulluğun bir kadın sorunu olması, kadınların, toplumsal cinsiyetlerinden dolayı, alta sıralı olmaları ile ilgilidir. Alta sıralı olma, bir grup olarak erkeklerin, hem kadınlardan daha fazla toplumsal ve ekonomik güç sahibi olmalarını, hem de kadınlar üzerinde güç sahibi olmalarını ifade eden bir kavramdır. Daha kısa deyişle, erkeklerin hakimiyetini ve kadınların erkeklere tabiiyetini anlatır⁶. Kadınların erkeklere göre alta sıralanmışlığı, birbiriyle ilişkili birçok alanda kendini göstermektedir, mülkiyet ilişkilerinde, hane örgütlenmesinde ve cins temelli iş bölümünde, devlet ve ilişkili kurumlarda, kadınlara eşit olmayan muamele ya da ayrımcılık biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda anlatılan, kadınların alta sıralı durumları, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri biçiminde onların yaşamlarına yansır. Kadınların yoksulluğa karşı daha korumasız ve riske açık olmalarının teme-

5 Makro düzey yoksulluk çalışmalarında yaygın olarak kullanılan indekslerden biri olan KSO -Kafa Sayım Oranı (HCR-Head Count Ratio) aynı ev içerisinde yaşayan hane bireylerinin dolaylı da olsa yoksulluktan aynı düzeyde etkilendiklerini varsaymaktadır (Çağatay,1998)

6 Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetini anlatmak için ataerkillik de kullanılmakla birlikte Pearson'a göre hükmetme/ boyun eğme ilişkisi hem toplumdaki farklılık göstermekte hem de sürekli değişmekte ve pazarlıklara (D.Kandiyoti (1991) bunun için "ataerkillikle pazarlık" kavramını kullanmaktadır) konu olmakta olduğudur, Bu nedenle Pearson, *altasıralı olmak* (subordinated) kavramını benimser. Çünkü bu kavram herhangi bir özgül toplumsal örgütlenme sistemi ile ilişkili olmadan kullanılabilir. (Pearson,1992:294) Kadınların alta sıralı olma durumu evrenselidir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet ilişkileri her toplumda aynı değildir ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini toplumun tarihi, ekonomisi dinsel inançları ve siyasal sistemleri ile ilişkilendirmek gerekir.

linde toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri yatar. Yoksulluğun çeşitli boyutlarıyla toplumsal cinsiyet ilişkisinin nasıl kurulabileceği Tablo I. de görülmektedir. Kadınların kapasitelerini gelire ve refah durumuna dönüştürebilmeleri zordur. Gelirin dağılımında, kredi gibi üretken değerlere erişimde, mülkiyet üzerinde söz hakkına sahip olmad⁷ veya kazanılmış gelirin kontrolünde erkeklerle eşit koşullara sahip değildirlere. İşsizlik; düşük ücretli ve kötü koşullu işlerde çalışma; pazarlık gücünden yoksun olma; kayıt dışı sektörlerde ve standart dışı işlerde geçici, gündelik, yarı zamanlı, ve sözleşmesiz ya da ücret karşılığı olmayan işlerde çalışma; işe alınmada, ücretlerde ve yükseltmelerde ayrımcılığa uğrama ve iş yerinde cinsel taciz, kadınların işgücü piyasasına girerken ve girdikten sonra karşılaştıkları eşitsiz ve ayrımcı muamelelerin bazılarıdır. Bunlara ek olarak, kadınların, ev içi emeğin kullanımında toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan eşitsiz konumları, ekonomik ve politik kurumlarda yaşadıkları sosyal dışlanma, onların kronik yoksulluğa karşı korunmasız olmalarının nedenleridir ⁸. Bu eşitsizlikler yoksullukla doğrudan ilişkilidir ve yoksulluğun artışına paralel olarak artar. Ayrıca kadınları yoksulluğa karşı risk altına sokar ya da doğrudan yoksulluklarına neden olur. Geleneksel yaklaşımlar, erken evlilik ve gebelikler, eğitimin kurumlarında süregelen önyargılar, ve kız çocuklarına ailelerince ayrılan yetersiz kaynaklar nedeniyle onların eğitime ulaşabilirliğindeki eşitsizlik ve ayrımcılık devam etmektedir (TCBKSSGM, 1996:26). Kadınlar, sağlık ve bağlantılı hizmetlere ulaşabilmede de eşitsizlik yaşarlar.(Payne, 1991:10) Özellikle kendi cinsel ve üremeye yönelik yaşamları hakkında sınırlı güçleri ve karar alma süreçlerindeki etkisiz konumları (TCBKSSGM,1996:61) bedensel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz etkiler. Fiziksel ve psikolojik taciz dahil aile içi şiddet ve cinsel şiddetle karşılaşma, evlilikte tecavüze uğrama, fahişeliğe zorlanma, cinsel istismar ve seks ticaretinin nesnesi olma, aileleri ve yakınları tarafından satılma, savaş durumlarında sistematik tecavüzle karşılaşma, cinsel kölelik ve,gebeliğe zorlanma, kadınların ve kız çocuklarının karşılaştığı ciddi sorunlardır ve aynı zamanda insan haklarının da ihlalidir.

Yukarıda bazılarını kısaca değinebildiğimiz toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri Türkiye’de de vardır. Bu eşitsizliklerin en önemlilerinden biri gelir alanında gözlenmektedir.

2001 yılında hazırlanan ‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Raporu’na göre:

- * Türkiye’de gelir getiren fertlerin %36’sı kadın, %64’ü erkektir. Buna karşılık, yaratılan gelirin sadece %12’si kadınlara, %88’i erkeklerle aittir.
- * Erkeklerde fert başına düşen ortalama gelir, kadınlar için fert başına ortalama gelirin 4.2 katıdır.
- * Gerek kadınlarda gerekse erkeklerde ortalama geliri en düşük olan grup, okuryazar olup bir okul bitirmeyenlerdir. Bu grupta bile erkeklerin elde ettiği gelir kadınların neredeyse 10 katıdır.
- * En yüksek gelirli grup olan lisans üstü dereceli kadınlar ve erkekler grubunda dahi kadınlar erkeklerin ancak yarısı kadar gelir elde etmektedirler.

Türkiye’de özellikle son yıllarda kadın çalışmaları alanında yapılan araştırmaları, yukarıda değinilen alanlardan pek çoğunda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri açığa çıkarmaları bakımından önemli buluyoruz. Bu araştırmalarının sonuçlarının sadece yoksulluk ile ilgili siyasaların değil baş-

7 Kadınların toprağa bağımsız sahip olamayışlarının yarattığı olumsuz sonuçları ve sahip olduklarında da bu toprağı kontrol ve işletmede karşılaştıkları zorlukları anlamak için bkz: Agarwal, 1989: 70-78.

8 Birleşmiş Milletler tarafından açıkladığına göre, Dünyadaki toplam işgücünün 2/3’ü kadınlara aittir. Kadınların günlük çalışma süreleri saat olarak erkeklerinkinden % 25 daha uzundur. Bütün dünyada toplam gıdaman %50’si kadınlar tarafından üretilmektedir. Oysa kadınların geliri dünya gelirinin yalnızca 1/10 u kadardır.Dünyanın tüm varlığının ancak %1’i kadınlara aittir.

ka alanlardaki siyasaların belirlenmesinde de politika yapıcılar ve karar alma durumunda olanlar tarafından dikkate alınması gerektiğini düşünüyoruz.

5. Kadınların Yoksulluğu Nasıl Çalışılmalı? Metodoloji ve Metod

Kadın yoksulluğunu konu alan çalışmalarda, kadınların farklı yaşam deneyimlerini ve yoksulluğa karşı nasıl direndiklerini keşfetmenin yolu, feminist araştırmalarda kullanılan feminist metodolojiden geçer. Feminist araştırmalar, geleneksel sosyal bilimlerin kadınların ve erkeklerin yaşamlarına yönelik kavramsallaştırmalarını eleştiren araştırmalardır. Feminist araştırmaların metodolojisi bu yüzden sosyal bilimcilerin araştırmalarında egemen olan metodolojilerden ayrılır. Bu metodolojinin temel ilkeleri, daha önce araştırma nesnelere olarak görülenleri, araştırma öznelere olarak kabul edip onlarla kısmi özdeşleşmenin sağlanabilmesi (bilinçli taraflılık), bu özdeşleşme temelinde araştırmacı ile araştırılan arasında eleştirel ve diyalektik bir mesafenin oluşması, araştırmacı ile araştırıcı arasında kurulan dikey ve yukarıdan bakan ilişki yerini aşağıdan bakışın alması ve araştırmanın her iki taraf için de bir bilinçlenme süreci olarak yaşanmasıdır.⁹ Böyle bir metodolojiyi savunan araştırmacıların kadın yoksulluğunu araştırma konusu yaptıklarında kullanacakları metodlarda da eleştirel bakmaları gerekir. Aşağıda bu metodların kısa bir tartışmasını yapıyoruz.

Niceliksel ve Niteliksel Metodlar

Yoksulluğun çeşitli yönlerini ortaya çıkarmak için kullanılan metodlar (*araçlar/teknikler*) genellikle şunlardır: 1. Resmi istatistikler; 2. Hane Anketleri; 3. Katılımcı Yoksulluk değerlendirmeleri; 4. Mekansal ölçümler ve haritalama; 5. Çoklu teknikler. Bu tekniklerden bazıları niceliksel bazıları ise niteliksel metodlar grubuna dahil edilebilir.

Niceliksel metodların yoksulluk analizlerinde tek başlarına yeterli olmadıkları bugün pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Örneğin, hane anketleri, kadınların yoksulluğuna ilişkin bilgilere erişilmesi için uygun metodlar değildir. Çünkü hane anketleri ile toplanan bilgilerden bir kısmı toplumsal cinsiyet temelli toplanmaz. Bazı hane odaklı araştırmalarda da toplumsal cinsiyet analizi yapabilmek için bilgi vardır, ancak bu bilgi analizler sırasında araştırmacı tarafından önemli bulunmayarak kullanılmaz ve analizlere yansımaz. Anket dikkatle hazırlanmış ve doğru sorular sorulmuş olsa bile soruları cevaplayanın tek kişi, onun da hane reisi olması, cevaplara hane reisinin bakış açısı ve yorumunu yansıtır. Daha da önemlisi, hane içi kaynak dağılımını göstermeye çalışan hane anketleri çoğu zaman yiyecek, para, ve üretimle ilgili kaynakların kimler arasında dağıldığını ve nasıl kontrol edildiğini analiz etmekte başarısızdır. Sonuçta, kız çocukların ve kadınların kötü beslenme, sağlık hizmetlerine erişememe, kişisel tüketim mallarından yoksun olma ve benzeri durumlarını ortaya çıkaramazlar. (Bambarger, 2001:18-19). Niceliksel metodlar kullanıldığında, örneğin, makro düzeydeki yoksulluk çalışmalarında yapıldığı gibi kafa sayısı oranına (HCR) bakıldığında, araştırılan yoksul haneler, içinde çatışma olmayan uyumlu birimler olarak kabul edilir ve hem gelirin eşit paylaşıldığı hem de hane üyelerinin birbirine yakın tüketim örüntülerinin olduğu varsayılır. Büyümeyi esas alan yoksullukla mücadele yaklaşımları nasıl büyüme olduğunda bunun yoksul hanelere otomatik olarak yansıtacağını savunursa, gelir/tüketim temelli yaklaşımlar da yoksul hanelerde gelir yükselmesinin bütün hane üyelerini aynı derecede olumlu etkileyeceğini savunur. Oysa hanelerde işbirliği ve paylaşma olduğu kadar çatışma ve eşitsizlikler de vardır. Niceliksel metodlar bunların ortaya çıkarılmasında yardımcı olamaz (Çağatay,1998:7) Ha-

9 Feminist metodoloji ve metod tartışmaları için bkz. Stanley and Wise, 1990. Ayrıca aynı konuda M.Mies'in (1983) çalışması konuya ilgi duyanlar için önemli bir başlangıç metni olabilecek niteliktedir. Her iki makalenin de türkçe çevirileri Çakır ve Akgökçe (1996) içinde yayımlanmıştır.

ne anketleri yoksulluk sınırının hesaplanmasında, asgari gelir ihtiyacının saptanmasında da kullanılır (Dumanlı, 1996). Bu gelirin tespitinde, genelde erkeğin hane reisi olarak evi geçindirme işlevini yerine getirebilmesi için gerekli olan değerin ne olduğuna karar verilmekte, dolayısıyla kadın ve çocukların durumu ona tamamen bağımlı bir hale gelmektedir. Kadının emek piyasasına katılma ve bu piyasadan faydalanma açısından hiçbir zaman erkekle eşit konumda olmadığı bu hesaplamada göz önünde bulundurulmamaktadır. Bir diğer önemli nokta, haneye giren gelirin hane yeleri arasında eşit bir şekilde paylaşıldığı varsayımdır. Gerçekte ise durum böyle değildir (Kümbetoğlu, 2002:140) Diğer bir önemli varsayım ise, aynı hane içerisinde yaşayan bireylerin, zaman kullanımlarının birbirinden farklı olmadığı yönündedir. Oysa yapılan bazı niteliksel araştırmalarda, yoksulluk derecesi arttıkaa, bireylerin zaman kullanımlarının ciddi derecede farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu araştırmalar, geliri düşük olan kadının, geliri düşük olan erkeğe göre daha uzun saatler çalışmak zorunda kaldığını, bunun da uzun dönemde, kadının beslenme ve sağlığıyla ilgili ciddi problemler yarattığını göstermektedir. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerde kadınların erkeklere göre daha az boş zamanlarının olduğu da gözlenmiştir. (Quisumbing et al., 2001). Bir başka önemli nokta ise yoksullukla ilgili yapılan çalışmalarda çoğunlukla hanenin tipine göre bir analiz yapılmamasıdır. Genel olarak analizlerde tek bir hane tipi üzerinden gidilmektedir. İster gelir, isterse tktm esas olsun, niceliksel metodlar kullanılarak yapılan analizlerde karşılaşılabilecek bu sorunlara karşı dikkatli olunması gerekir.

Yoksulları anlamak için onların algıladıklarını açık bir tavırla söyleyebilecekleri metodlar kullanılmalıdır. Geçmiş deneyimler, bu amacı gerçekleştirmek için en uygun metodların niteliksel olduğunu göstermektedir. Yoksulluk değerlendirmelerine niteliksel yaklaşımlar, yoksulların yoksullukla ilgili kendi kriterlerine ve kendi çözümlerine vurgu yapılmasını sağladığı için önemlidir. Dünya Bankası bile artık niceliksel metodların yetersizliğinin farkına vararak son yıllarda araştırmacılarından derinlemesine mülakat, odak grup çalışması, katılımcı gözlem ve kurumsal değerlendirme gibi niteliksel metodların kullanıldığı, katılımcılık temelli yoksulluk araştırmaları yapmalarını istemektedir (Salmen,1995:9)

Kadınların yoksullukla ilişkileri kurulurken onların yaşam deneyimlerinin derinlemesine analiz edilebilmesine imkan verecek niteliksel metodların kullanılmasının daha yararlı olacağını savunuyoruz. Çünkü bu metodlar kullanılarak yapılacak bir araştırma, araştırana, araştırılan arasında daha güçlü bir empati kurulmasına yarayacak, ayrıca araştırılanın farklı deneyimlerinin, kendisini hangi noktada gördüğü, nasıl değerlendirdiği gibi önemli noktaların da araştırma içerisine dahil edilmesini sağlayacaktır. Farklı deneyimlerin çalışmanın sonuçlarına aktarılması, çalışmanın başarısıyla doğrudan bağlantılı olacaktır. Bu da ancak aşağıda değindiğimiz katılımcı yoksulluk analizleri ile gerçekleştirilebilir. Özellikle kadının yoksulluğu ne şekilde yaşadığı konusundaki bilgiye ulaşmak, kadının içinde bulunduğu yoksulluk durumunun çok yönlü bir analizi ile mümkündür. Ataerkil kültürün egemen olduğu ve kalabalık hane/aile tiplerinde, kadınlı ilgili veri toplamak oldukça güç olabilmektedir. Bu noktada yerinde gözlem, odak grup, derinlemesine mülakat gibi niteliksel metodlar daha iyi sonuç vermektedir. Yoksulluk göstergeleri ve ölçüm metodlarıyla ilgili olarak sunduğumuz Tablo II, bu konuda bir fikir verebilir. Niteliksel metodlar kullanılarak yapılacak çalışmalarda bu göstergelerin kullanılması, yoksulluğa ilişkin sağlıklı bir model oluşturulmasında büyük fayda sağlayacaktır.

Niteliksel Metodlara bir rnek: Katılımcılık Temelli Yoksulluk Araştırması

Katılımcılık temelli araştırma, yoksulları dinlemek için ve değerlişik gruplardan insanların (kadınlar ve erkekler; topraksız emekçiler; kk toprak sahipleri; dini, etnik ve ırk temelli azınlık grupları) kendi yoksulluklarını nasıl değerlendirdiklerini; hangi yaşama stratejileri kullandıklarını; yaşamlarındaki ne tür değerlişikliklerin yoksulluklarını azaltacağı, kendilerini yoksulluktan neyin ve nasıl

kurtaracağı hakkındaki görüşlerini; hangi grupların hükümetlerce uygulanan ne tür yoksulluk giderme stratejilerini tercih edeceklerini ve hangilerini desteklemeye hazır olduklarını anlayabilmek için tasarımları(Salmen,1995:2). Yoksullar ne tür maddi ve sosyo-kültürel engellerle karşılaşılıyorlar? Yaşamlarında ne türden değişiklikler yoksulluklarını azaltma konusunda etkili olabilir? Hükümetlerin hizmetlerini nasıl değerlendiriyorlar? Bu değerlendirme açısından kadınlar ve erkekler arasında fark var mıdır? Yerel sağlık merkezi, aile planlaması hizmetleri, okul ve gündüz bakım evi için ne düşünüyorlar? Kendilerinin yoksulluktan nasıl kurtulacağını düşünüyorlar? Bu süreçte hangi becerilerin kendilerine en faydalı olacağına inanıyorlar? (Salmen,1995:3). Bu ve benzeri sorulara cevap bulmak, yoksullukla mücadelede sürdürülebilir siyasalar geliştirebilmek için önemlidir ve bu sorular ancak yoksullarla, kendi yaşadıkları çevrede yapılan katılımcı araştırmalarla cevaplanabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada kadın olmak ile yoksul olmak arasındaki ilişkiye kısaca değinmeye ve bu ilişkinin analizinde nelere dikkat edilmesi gerektiğine yönelik düşünceler üretmeye çalıştık. Önemli bulduğumuz noktaları bir kez daha vurgulamakta yarar görüyoruz:

1. Kadınların güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği kendi başlarına önemli konular oldukları kadar, yoksulluk ile ilişkileri bağlamında da önemli konulardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile yoksulluk ilişkisini gözden kaçırmamak gerekir. Eğitim, sağlık ve beslenme, işgücü piyasasına katılım ve benzeri alanlardaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri genel yoksulluk düzeyini artırmaktadır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermek, yoksulluğu azaltıcı bir rol oynayacaktır.

2. Yoksullukla mücadele için geliştirilecek politikalarda toplumsal cinsiyet temelli analiz gerekir. Toplumsal cinsiyet perspektifine¹⁰ sahip olmak önemlidir. Bu perspektif, kadın ve erkeklerin kaynaklara erişimindeki farklılıkları ortaya çıkarırken toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ne kadar önemli olduğunu vurgular ve kadın yoksulluğunun nasıl yeniden üretildiğini anlamamızı sağlar.

3.Yoksullukla ilgili bir çalışmanın kadının yararına olabilmesi, bir başka deyişle kadınla ilgili gerçekleri ortaya koyabilmesi için feminist metodolojiden yararlanması ve ister niceliksel, isterse niteliksel olsun, seçilecek olan araştırma metodlarının bazı koşulları sağlaması gerekir. Bunlardan en önemlisi, araştırma tasarımında ve uygulama aşamasında cinsiyetçi kavramlara yer verilmemesidir.

4.Toplanan verilerin değerlendirilmesinde hem kadınlar hem de erkekler için ayrı ayrı değerlendirme yapılması da önemli bir gerekliliktir. Ayrıca, elde edilen sonuçların makro düzeydeki politikaların “cinsiyetçi” bakış açılarını ortadan kaldırıp, her iki tarafın da yararına olacak biçimde kullanılmasına özen gösterilmelidir.

5. Bu koşulları sadece niceliksel tekniklerin veya sadece niteliksel tekniklerin kullanıldığı araştırmalar sağlar gibi bir iddiada bulunulamaz. Bir çok toplumsal araştırmada olduğu gibi yoksullukla ilgili bir araştırmayı daha da sağlıklı hale getirecek olan yaklaşım, niteliksel teknikler ile niceliksel tekniklerin birlikte kullanılabilmesidir. Yine de, son tablilde, kadının yoksullukla ilişkisinin derinlemesine analiz edileceği bir çalışmada niteliksel metodların mutlaka kullanılması gerekir.

10 Toplumsal cinsiyet perspektifi, kadınların ve erkeklerin kimliklerinin toplumsal olarak oluştuğunu kabul eden ve bunların her birinin farklı sorumluluklarının, rollerinin, haklarının, görüşlerinin, güç ve ayrıcalıklarının olduğunu savunan ayrıca bu farklılıkların nasıl oluştuğunu anlamamıza yarayan perspektiftir.

6. Kentsel politika ve planlama açısından da şu noktaların dikkate alınmasında fayda görüyoruz:

- * Kadınları dışlayan kentsel politika ve planlamaların yerini, toplumsal cinsiyet duyarlı politika ve planlamaların alması;
- * Kentsel kalkınma projelerinde, haneden sorumlu kişinin her zaman hanenin erkek reisi olduğu anlayışından vazgeçilmesi;
- * Projeler hazırlanırken kadınların kentsel hizmetlerdeki öncelikler ve yoksullukla mücadele ile ilgili düşüncelerine ve beklentilerine de yer verilmesi (Katılımcılık esaslı planlama süreci);
- * Kadınların 'edilgen hizmet tüketicileri' oldukları anlayışının terk edilmesi, bunun yerini 'kadınları etken, sorumlu ve yaratıcı bireyler' olarak değerlendiren anlayışın alması;
- * Kadınların günlük ve pratik gereksinimleri kadar stratejik gereksinimlerine de önem verilmesi.

Bu noktaların gelecekte, kentsel politikanın oluşmasında karar alma konumunda olanlar kadar, bu politikayı yönlendirebilecek yeteneğe sahip olan bilim insanları tarafından da dikkate alınmasının yararlı olacağı kanısındayız.

KAYNAKÇA

- Agarwal, B. (1989) "Women, Land and Ideology in India", H. Afshar ve B. Agarwal (der.) *Women, Poverty and Ideology in Asia* içinde, London: Macmillan.
- Bamberger, M.; Blackden, M.; Fort, I. ve Manoukian, V. (2001) (Online) *Gender*, [http:// worldbank.org/poverty/strategies/gender/gen0427.pdf](http://worldbank.org/poverty/strategies/gender/gen0427.pdf), september 2002.
- Clark, M. (1986) "Women-headed Households and Poverty: Insights from Kenya" B. Gelpi, N.Hardstock, C.Novak and M.Strober (der.) *Women and Poverty* içinde, Chicago and London: Chicago Press.
- Çağatay, N. (1998) *Gender and Poverty*, UNDP: Social Development and Poverty Elimination Division, Working Paper Series, No:5, New York.
- Çakır, S.; Akgökçe, N. (1996) *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- de Haan, A. (1998) *Social Exclusion: An Alternative concept for the Study of Deprivation*, IDS Bulletin, No:1
- Devlet Planlama teşkilatı (2001) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Raporu, Yayınlanmamış Kurum Raporu.*
- Dumanlı, R. (1996) *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Ecevit, Y. (2000) "A Critique of the World Bank's Report: "Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study" with a Gender Perspective" *Dünya Bankası tarafından düzenlenen Living Standards Study Dissemination* konulu konferansta sunulan bildiri, 2 Ekim 2000, Ankara.
- Ecevit, M.; Ecevit, Y. (2002) "Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülsüzleşme ve Aile Emeğinin Metalaşması", Y.Özdek (der.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, Ankara: TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- Hattatoğlu, D. (2002) "Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma", Y.Özdek (der.) *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, Ankara: TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- ILO (1995) *Gender, Poverty and Employment: Turning Capabilities into Entitlements*, Development Policies Branch, International Labour Office, Geneva.

- Kandiyoti, D. (1991), "Bargaining with Patriarchy", Judith Lorber ve Susan A. Farrell (der.), *The Social Construction of Gender* içinde, London: Sage Publications.
- Koray, M. ve Alev, H. (2002) "Yoksulluk ve Yoksunluk Hakkında Bütünlükçü Bir İnsan Haklarının Gerekliliği", Y.Özdek (der.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, Ankara: TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- Kümbetoğlu, B. (2002) "Afetler Sonrasında Kadınlar ve Yoksulluk", Y.Özdek (der.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, Ankara: TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- Mies, M. (1983) "Towards a Methodology for Feminist Research", G.Bowles ve R.D. Klein (der.), *Theories of Women's Studies* içinde, London: Routledge- Kegan Paul.
- ODTÜ (2000) *Kentsel Yoksulluk ve Geçişme Stratejileri: Ankara Örneği*, ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler 1999 Yılı Stüdyo Çalışması, Ankara.
- Payne, S. (1991) *Women, Health and Poverty: An Introduction*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- Pearson, R. (1992) "Gender Matters in Development", T. Allen and A. Thomas (ed.) *Poverty and Development in the 1990s*, Oxford: Oxford University Press.
- Rosenhouse, S. (1989) *Identifying the Poor: Is Headship a Useful Concept?* Living Standars Measurement Study, Working paper No: 58; Washington D.C.: World Bank.
- Quisumbing, A., et al. (2001) "Are Women Overrepresented Among the Poor? An Analysis of Poverty in 10 Developing Countries" *Journal of Development Economics*, 66 .
- Salmen, L. (1995) *Participatory Poverty Assesment: Incorporating Poor People's Perspectives into Poverty Assesment Work*, World Bank, Enviromental Department Papers, Social Assesment Series, Washington D.C.:World Bank Pub.
- Stanley, L.; Wise, S. (1990) "Method, Methodology and Epistemology in Feminist Research Processes", L. Satanley, S. Wise (der.) *Feminist Praxis: Research, Theory and Epistemology in Feminist Sociology*, London: Routledge.
- The Active Learning Center (2000) *Women's Participation Projects: A Right Approach to Social Exclusion*, Glasgow: Glasgow Caladonian University, The Active Learning Center Publications.
- TCBKSSGM (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü) (1996) *Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu*, Ankara.
- UNDP (1997) *Human Development Report*, New York: Oxford University Press.
- UNIFEM (2000) *Progress of the World's Women 2000*, UNIFEM Biennial Report, New York.

Tablo I- Yoksulluğun Dört Boyutu ve Toplumsal Cinsiyet Bağlantısı

YOKSULLUĞUN BOYUTLARI	TOPLUMSAL CİNSİYETE BAĞLI OLARAK DEĞİŞEN ENGELLER	POTANSİYEL YOKSULLUK AZALTICI GİRİŞİMLER	SONUÇLAR
<u>FIRSAT</u>	İş pazarına eşitsiz giriş Ücrette eşitsizlik Verimli kaynaklara eşitsiz ulaşım Ekonomik dalgalanmalarda	Ekonomik büyümenin desteklenmesi İş pazarlarına eşit giriş Verimli kaynaklara ulaşım Zaman kullanımının iyileştirilmesi	İyileşmiş ekonomik koşullar
<u>KAPASİTE</u>	Eğitimden faydalanamama Sağlık hizmetlerinden faydalanamama Su ve enerji kaynaklarına kısıtlı erişim	Eğitimden faydalanma Sağlıktan faydalanma Hem kadın, hem erkek için su ve enerji kaynaklarından daha fazla yararlanma	Gelişmiş insan kapitali ve yaşam kalitesi
<u>GÜVENLİK</u>	Ekonomik riske karşı hassaslık Doğal afetlere karşı hassaslık Sivil ve ev içi şiddete karşı hassaslık Çevreyle ilgili risklere karşı hassaslık	Yoksul kadın ve erkeğin riske karşı korumak Ekonomik kriz ve doğal afetlere karşı hazırlıklı bulunmayı sağlamak Evde ve ev dışında her türlü şiddete karşı korumak	Daha fazla ekonomik ve fiziksel güvenlik
<u>GÜC</u>	Devlet kurumlarının yoksul kadın ve erkekler tarafından ulaşılamaz olması Yerel ve milli hareketlerde sessizlik Toplumla ilgili karar alma süreçlerine kadının katılmaması	Devlet kurumlarını, yoksul erkek ve kadına daha çok cevap veren konuma getirmek Erkek ve kadının politik katılım engelleri kaldırmak	Artan politikaya katılım ve cinsiyet eşitliği

Kaynak: Bamberger et. al. 2001

Tablo II- Yoksulluk Göstergeleri ve Ölçüm Metodları

YOKSULLUĞUN BOYUTLARI	GÖSTERGELER	ÖLÇÜMÜ
<u>FIRSAT</u>	Zaman kullanımları ve zaman yoksulluğu Emek piyasasında yer alma konumları ve istihdam Mal ve sermaye yoksulluğu	Hane anketleri, odak grupları, doğrudan gözlem Hane anketleri, emek piyasası analizleri, kredi ve finans kurumları kayıtları
<u>KAPASİTE</u>	Demografik göstergeler (çocuk ölümleri, doğumda yaşam beklentisi vs.) Eğitim Sağlık ve beslenme Kapasite ile ilgili niteliksel göstergeler (kültür, özgürlük, ve özerklik)	Hane ve sağlık analizleri, klinik kayıtları, antropometrik çalışmalar Hane anketleri, okul kayıtları Hane anketleri, klinik kayıtları, katılımcı gözlem, odak grupları Odak grupları, katılımcı gözlem, yaşam analizleri
<u>GÜVENLİK</u>	Ekonomik duyarlık Şiddete yatkınlık Sosyal sermaye	Hane anketleri, odak grupları, zamana bağlı stres, beslenme analizleri gibi teknikler Odak grupları, katılımcı gözlem, örnek olaylar Hane anketleri
<u>GÜC</u>	Politik katılım Hane kaynakları üzerindeki kontrol	Oy kayıtları, katılımcı gözlem Hane anketleri, örnek olaylar, katılımcı gözlem, odak grupları

Kaynak: Bamberger et. al. 2001

KENTTE YAŞLANMAK, YOKSULLAŞMAK

Güzin TÜREL

GİRİŞ

Kentlerin dinamik yaşantısı, metropolleşen kentler ve buna bağlı olarak değişen sosyal yaşantı toplumun bazı kesimleri için problem yaratmaktadır. Burada yaşlılar, sakatlar, çocuklar bazen kadınlardan söz edebiliriz. Ancak yaşlıların konut problemi, giderek artan nüfus oranıyla ve sosyo-ekonomik statülerin farklılığı nedeniyle, artık geleneksel yaşam tarzıyla çözülemeyeceği açıktır. Yaşlılar benzer problemlerle, hemen hemen her ülkede alıştıkları yaşamı sürdürebilme güclüğü içindedir. Bu problemlerin başında, barınma gelmektedir. Gelişme sürecinde birçok konut politikası, standart 4 kişilik aileye konut üretimini hedeflemektedir. Böylece yaşlılar, üretilenle gereksinim arasında çelişki yaşamaktadır.

Yaşlılık olgusu, konut mekanında sahneye konulan bir dizi disiplinler arası çalışmayla belirlenmektedir. Gri yıllar olarak tanımlanan yaşamın bu bölümü, tıptaki ve teknolojiadaki gelişmelerle giderek daha uzur bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Yaşlılık kavramı, sağlık ve fiziksel güçlülüğe bağlıdır ve yaş olarak belirgin bir başlangıç konulamaz. Genel olarak Türkiye için 65 yaş emeklilik yaşı olduğu için, 65-95 yaş dilimi yaşlılık dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem de 65-75 genç-yaşlı, 75-85 yaşlı, 85 üzeri ileri yaş olarak nitelendirilmektedir. Bu yaş dilimlenmelerine göre de ayrı gereksinimler ve çözümler ortaya çıkmaktadır. Burada önemli olan yaşlıların, tek tip bir model olarak alınamayacağı, yaş, fiziksel kabiliyet, eğitim, gelir, kişisel tercihler göz önüne alınarak, çeşitli barınma seçenekleri sunulmalıdır.

YAŞLILARIN KENTTE YAŞADIKLARI OLUMSUZLUKLAR

Yerel yönetimler kentle ilgili plan ve programlar yaparken genellikle yaşlılar ve sakatlar için özel projeler düşünmemektedir. Bunlar ya kendiliğinden oluşmakta ya da eleştiri sonucu düzenlenmektedir. Anka ray ve metro istasyonlarına sonradan asansör eklenmesi gibi daha fazla harcama ve yapılmış bozma şeklinde bir çözüm getirilmiştir. Arabaların park etmesini önlemek için yapılan yüksek kaldırımlar, katlı kavşaklarla yaya geçiş mesafelerinin artması veya katlı yaya geçitleri gene yaşlıların kentte yaşadığı olumsuzluklardır.

Yaşlıların kendi evinde yaşamaları veya yaşlı evlerinde barınmaları durumunda kentsel servislerden yararlanılma sağlanmalıdır. Kentsel servislerden anlaşılın, alışveriş, banka, PTT, sağlık kuruluşlarına yakınlık veya kolay ve ucuz ulaşılabilirliktir. Ayrıca kafe, restoran gibi gereksinimlerin yanında yaşlıya topluma katılma fırsatı verecek yerler de önemlidir. Kentsel alanlara bakıldığında yaşamın sadece genç ve dinamik kişilere göre planlandığı görülmektedir. Bu durum, taşıtların kullanımında, merkezi alanlarda yeteri kadar oturma ve WC bulunamaması olarak gözlenilmektedir (Kalınkara 1999).

Ankara da yapılan araştırmalarda, Bahçelievler gibi merkezi konut alanlarında çok sayıda tek başına yaşlı kişi yaşamaktadır. Burada da önceden planlanmamış kendiliğinden oluşmuş bir yaşlı yaşam biçimi görmekteyiz. Kentsel servislerin yürüme mesafesinde bulunabilmesi, ayrıca yürüyüş aksı üzerinde çok sayıda kafe, dondurmacı kebabçı gibi orta gelir seviyesine hitap eden eğlencele-

rin bulunabilmesi bu semti yaşlılar için çok cazip hale getirmektedir. Kendi evinde yaşamını sürdürebilme şansının yanında, henüz örgütlenmemiş eve servis götürme, destekli yaşam modellerinin burada gene kendiliğinden çözüldüğünü görmekteyiz. Yaşamı kolaylaştırıcı her türlü servis sokak ölçeğinde bulanabilmekte, sokağa çıkamayacak durumda olduğu zaman eve getirebilmektedir.

Bahçeli örneği bu alanda çok küçük bir örnektir. Günden güne kentsel alanın büyümesiyle birlikte güvenlik konusunda da problemler büyümektedir. Hırsızlık olaylarının çok gözlendiği bir ortamda kendiliğinden çözülen problemler tehlike oluşturmaktadır. Toplumsal bir gelişmişlik belirtisi olarak, bu hizmetler planlı, programlı ve denetlenen sosyal hizmet örgütleri tarafından yürütülmelidir.

YAŞLILARIN KONUT GEREKSİNİMİ

Geçmiş dönemlerden gelen, kasaba ve küçük kent ölçeğinde halen sürdürülebilen yaşam tarzında, gelenek örf ve adetlerin öngördüğü görev kabulü ile, yaşlıların bakım ve barınma sorunları aile içinde çözülmektedir. Hatta çocuğu olamayan yaşlılar için bile aynı çevrede oturan çok sayıda akrabası olması nedeniyle, her zaman bir yüklenici bulunmaktaydı. Zaman içinde, yurt içi ve dışı göçlerle, yaşlılar, çoğu zaman çevrelerinde kendisiyle ilgilenebilecek yakınlıkta kişiler bulamamaktadır. Yaşlıların aile içinde bakımını zorlaştıran nedenler:

- * Yetişkin çocukların yaşlılarla aynı şehirde olamaması,
- * Çocukların çalışma amacıyla yurt dışına gitmesi,
- * Dar ve orta gelirli ailelerin ekonomik nedenlerle küçük konutlarda oturması ve büyüklere ayırabilecekleri bir mekanın olmaması,
- * Kentte değişen sosyal yaşam sonucu kırsal kökenli yaşlılarla aile içi uyumsuzluklar,
- * Kentte çalışmış statü sahibi yaşlıların da akraba yanında, sığıntı şeklinde bir yaşam tarzını kabullenememesi,
- * Ekonomik zorunluluklardan ya da eğitimin getirdiği beklentiyle kadınların çalışması bu nedenle yaşlıya bakacak ve eşlik edecek evde bir kişinin bulunmaması,
- * Sağlık alanındaki gelişmelerle daha uzun yaşama ve dinç kalabilme olanaklarıyla kendi sosyal hayatından ve çevresinden kopmadan bağımsız yaşamını sürdürme isteği,

Ayrıca Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı deprem felaketi ile çok sayıda yaşlının çocuklarını kaybetmeleri nedeniyle ortada kaldıkları düşünülürse, yaşlılar için konut politikaları üretmenin gereksinimi anlaşılabilir. Konut edindirmenin güç olduğu ve konut giderlerinin emekli maaşı ile karşılanmadığı bugünkü yaşam standardında, yaşlı barındırma konusunun önemi büyüktür.

Günümüzdeki aile yapısında, kadın ve erkeğin çalışıyor, çocukların da tam gün okullarda olduğu bir yaşam tarzı sergilenmektedir. Kentin kamu ulaşım şartları ve trafik sıkışıklığı göz önüne alındığında, evle iş arasındaki erişim süresi artmakta, oldukça uzun bir zaman, yaşlının evde gün boyu yalnız kalma durumu ortaya çıkmaktadır.

Ailede yaşlı barındırma konusunda, diğer bir negatif faktör yer sorunudur. Çoğunlukla brüt 100 m² ve daha az üretilen 3 veya 2 oda bir salon konut tipinde çoğu zaman evin yaşlısına ayrı bir oda verilememekte çocuklarla oda paylaşılmaktadır.

Tablo 1: Yaşlıların Barınması İçin Getirilecek Çözüm Önerilerine Esas Teşkil Edecek Gruplamalar

Sağlıklı- Dinç 65 yaş üzeri	Üst düzey eğitilmiş	Üst gelir	Apartment otel Evinde bakım Yaşlı apartmanı
Geçici ya da ara sıra yardıma ve bakıma gereksinimi olan 80 yaş üzeri	Orta düzey eğitilmiş Eğitimsiz	Orta gelir Alt gelir	Yaşlı kurumu Yaşlı bakımevi
Daimi bakım gerektiren Zihinsel- bedensel özürlüler			Hastane

Tabloda görüldüğü gibi, eğitim ve gelir bakımından üst düzey yaşlılar için, evinde bakım, yani eve servis götürme, özel tefrişli yaşlı apartmanları ve apart otel gibi çözümlerin gerçekleştirilme şansı vardır. Gelir seviyesi düştükçe, Yaşlı apartmanları ve bakımevleri gelmektedir. Evi olmayan, dar gelirli kişiler için ise kurumlar tek çözüm olmaktadır. Türkiye’de halen devlet sektöründe yaşlı kurumu olarak dar gelirli ile hiç geliri olmayan için aynı çözüm sunulmaktadır. İngiltere ve Almanya gibi yaşlılar için barınma ve sigorta kapsamında çalışma yapan ve projeler üreten ülkelerde, yaşlılar için, evinde bakım, eve hizmet götürme, prensibi ön sırada gelmektedir. Türkiye de ise alt ve orta gelir grubunun oranı göz önüne alındığında, başka çözümlerin aranması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

YAŞLILARIN SOSYO-EKONOMİK SEVİYELERİNE GÖRE GEREKSİNİMLERİN BELİRLENMESİ

Modern endüstrileşmiş toplumlarda her bireyin topluma katılımı gittikçe önem kazanır ve yaşlı insanın topluma pozitif katılımı istenir. (Mollenkopf 1996). Yabancılaşma, kuşaklar arası iletişimsizlik, değer çatışması, sosyal izolasyon tehlikesi, yalnızlık (Palmore 1999; Tinker 1997; Mollenkopf 1996,) yaşlıların günümüz toplumuna katılımındaki belli başlı sorunlardır.

Günümüzde Yaşlıların Barınma Sorunu için Belirlenen Hedefler:

Fiziksel gereksinimlerin yanında, sosyal ve psikolojik gereksinimlerin de düşünülmesi gerekir.

Özel yaşam hakkı,

Alışagelmiş yaşamı sürdürebilmek,

Kendi kendine yeterli onurlu bir yaşlılık,

Kendi özel yaşamı içinde bakılabilmek,

Toplumdan tecrit edilmeden özel yaşam hakkı,

Kentle birlikte yaşama,

Mevcut yerleşmelerde yeni şanslar,

Kendi evinde otel yaşamı, gibi kavramları sayabiliriz.

Burada yaşam tarzını belirleyen en önemli etken ekonomi olmaktadır.

Tablo2: Yaşlı Konut Tipleri ve Servisleri

Konut Tipi	Yaşam Türü	Servis Tanımı
Yaşlı Apartmanları	Bağımsız	Bağımsız birimlerden oluşmaktadır. Yemek temizlik ve alışverişte istenirse destek alınabilir. Devamlı bir görevli bulunur.
Emekli Evleri	Yarı Bağımsız	Oda-ev sistemi bağımsız birimlerden oluşur. Ortak mekanlar vardır. İstenirse yemek ve temizlik hizmeti verilmektedir. Bir yönetici ve birkaç personel vardır.
Yaşlı Kurumları	Yarı Bağımsız	Paylaşımli odalardan oluşan kurumda ortak mekanlar bulunmaktadır. Yemek ve temizlik hizmeti verilmektedir. Yönetim ve az sayıda personel vardır
Yaşlı Bakım Evleri	Bağımlı	Tek veya iki kişilik odalarda tüm sevişler karşılanmakta. Ortak mekanlar ve yönetim bulunmaktadır.
Yaşlı Hastaneleri	Bağımlı	Dört ve altı kişilik odalarda tedavi ve bakım işlevi verilmektedir.

Kaynak: Carstens (1985)

KENTTE YAŞLILARIN BARINMA SORUNU İÇİN PLANLI ve KENDİLİĞİNDEN ORTAYA ÇIKMIŞ ÇÖZÜMLER

Planlılar; devlet veya özel sektör vasıtasıyla sunulan hizmetlerdir. Batılı toplumlarda çok görülen eve hizmet götürme yanında özel tefrişli yaşlı konutları ve yaşlı apartmanlarını görmekteyiz. Yaşlı kurumları da yaşlıya seçme sansı veren çok çeşitli niteliktedir.

Bizde ise devlete ait yaşlı bakım evleri, diğer deyişle huzurevleri, işletme ve mekansal kalite açısından, hemen hemen birbirine çok benzer niteliktedir. Bundan başka kamu kuruluşlarına ve özel sektöre ait huzurevleri vardır. Bunlar daha nitelikli olmasına rağmen çok yaygın değildir. Her ikisinde de yaşlının fiziksel gücü ne olursa olsun yemek, temizlik gibi tam bir bakım amacı taşımaktadır.

Plansızlar: Eskimiş konut alanlarında yaşamını sürdüren yaşlılar, Yazlık sitelerde kış-yaz oturan emekliler. Ucuz toplu konut alanlarından ev satın alarak oluşmuş yaşlı siteleri.

Türkiye'deki yaşlı bakım kurumlarına mevcut ve olması gereken olarak iki kısımda incelenebilir.

Türkiye'de devlet ve özel sektöre ait huzurevi adı verilen kurumlar vardır. Devlete ait kurumlar, Sosyal Hizmet ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) na bağlıdır.

Tablo 3: Türkiye Genelinde Yaşlı Bakımevi (Huzurevi) Sayı ve Kapasitesi

	SAYI	KAPASİTE (*)
SHÇEK'na Bağlı Kuruluşlar (**)	50	5435
Diğer Bakanlıklara Bağlı Kuruluşlar	4	763
Belediyelere Bağlı Kuruluşlar	21	1926
Dernek ve Vakıflara Bağlı Kuruluşlar	22	1442
Azınlıklara Bağlı Kuruluşlar	6	900
Özel Huzurevleri	24	792
Toplam	127	11258

Kaynak: SHÇEK Raporu, 1999

(*) Yatak Sayısı

(**) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Tablo 3'de görüldüğü gibi yaşlı bakımevleri de yeterli sayıda değildir. Dağılımları da homojen değildir. Daha çok büyük kentlere toplanmıştır. SHÇEK'na bağlı çalışan durumdaki 42 adet huzurevlerinden 5 adet huzurevi deprem nedeniyle kapalıdır. 10 tanesi rehabilitasyon merkezidir. Geriye kalan 27 huzurevinden 20 tanesinden alınan bilgilere göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Türkiye'nin doğu bölgesinde yani geleneklerin etkin olduğu alanlarda, huzurevlerinde kapasitenin dolmadığı, büyük kentlerin olduğu batı bölgesinde ise yoğun bir kullanım olduğu, ve uzun bir bekleme listesi olduğu görülmektedir.

İnceleme yapılan huzurevlerinde toplam 1545 yatak kapasitesinin 226 adedi tek kişilik oda kullanımındadır. Dolu olan veya boş yatağı bulunan huzurevlerindeki bekleme listelerindeki tercih ya da bekleme nedeni tek kişilik odaya olmaktadır.

Rehabilitasyon merkezleri hariç bu huzurevlerinde yatağa bağımlı yaşlı bulunmamaktadır. Burada kalanlar genç-yaşlı grubuna giren fiziksel olarak kendine bakabilecek durumdaki kişilerdir. Huzurevi yaşamını tercih nedenleri, ev sahibi ve yeterli gelirinin olamaması gibi ekonomik, yalnızlık ve destek gereksinimi gibi psikolojik nedenlerdir.

İncelenen huzurevlerinde, kurum başına yaklaşık 30-40 personel düşmektedir. Bunlar idari, sağlık, temizlik, sosyal hizmet ve güvenlik gibi alanlardadır. Toplam 607 personel yaşlı sayısı ile oranlandığında 2.5 yaşlıya bir personel düşmektedir. Yatağa bağımlı olmayan hastalar için bu sayı fazladır. Türkiye gibi kapasite ve kalite olarak yaşlı barınması konusunda gereksinimi olan bir ülke için ara çözümler gerekmektedir.

Asıl önemli husus, yaşlı bakım evlerinin niteliğidir. Önceleri, sadece kimsesiz ve hiçbir geliri olmayan yaşlılar için düşünülen kurumlardır. Bunlar ev imajından uzak koğuş tipi barınma mekanlarıdır. Buralara gitme tercih değil çaresizliktir. Bugün ise değişen sosyal yaşam, aile ve kent yaşamı özellikle eğitilmiş ve orta gelirli kişiler için kurum yaşamı tercih edilmektedir. Bunun sonucu olarak kaliteli mekanlar beklenmektedir. Öğretmen emeklisi bir kişinin çocuklarının yanında rahat etmesi mümkün olamamaktadır. Yaşlanan insanda yetersizlik duygusu, başkalarına yük olma korkusu, işe yaramama tedirginliği ortaya çıkar, insanı yaşlı yapan en önemli etken de budur (Tombay, 1977). Tek başına yaşaması, evi olsa dahi ekonomik koşullarda oldukça zordur. Bu durumda, tanımadığı kişilerce paylaşmak zorunda olmadığı, kişiliğine ve kimliğine saygılı bir yaşam ortamı sunulması gerekir.

Yaşlanmanın getirdiği vücuttaki doğal değişim nedeniyle, başkalarını rahatsız edici durumlar yaşlıyı hem aile içinde hem de kurum yaşamında utandıracakı zor duruma sokmaktadır. Bu nedenle ya tek başına ya da anlaşabileceği bir yaşıtıyla oda paylaşması dışında bir çözüm başarılı olmayacaktır. Yapılan mülakatlarda 6 kişilik odalarda yaşlılar arasındaki en büyük anlaşmazlığın pencere açılarak odayı havalandırma isteği ve üşüme şikayetinden kaynaklanmaktadır.

Yaşlı kurumları homojen bir dağılım göstermedikleri için yaşlının sadece evinden değil çevresinden ve tanıdıklarından kopması söz konusu olmaktadır. Örneğin depremi bölgesinde evleri yıkıldığı ve kendilerine bakan yakınları öldüğü için yalnız kalan yaşlılar İstanbul'daki çeşitli bakımevlerine dağıtılmışlardır.

Yaşlı kurumları daha çok büyük kentlere toplanmıştır. Asıl önemli husus, yaşlı bakım evlerinin niteliğidir. Önceleri, sadece kimsesiz ve hiçbir geliri olmayan yaşlılar için düşünölen kurumlardır. Bunlar ev imajından uzak koğuş tipi barınma mekanlarıdır. Buralara gitme tercih değil çaresizliktir. Bugün ise değişen sosyal yaşam, aile ve kent yaşamı özellikle eğitimli ve orta gelirli kişiler için kurum yaşamı tercih edilmektedir. Bunun sonucu olarak kaliteli mekanlar beklenmektedir. Öğretmen emeklisi bir kişinin çocuklarının yanında rahat etmesi mümkün olmamaktadır. Yaşlanan insanda yetersizlik duygusu, başkalarına yük olma korkusu, işe yaramama tedirginliği ortaya çıkar, insanı yaşlı yapan en önemli etken de budur (Tomanbay, 1977). Tek başına yaşaması, evi olsa dahi ekonomik koşullarda oldukça zordur. Bu durumda, tanımadığı kişilerce paylaşmak zorunda olmadığı, kişiliğine ve kimliğine saygılı bir yaşam ortamı sunulması gerekir. Büyük kentlerde, özel sektör olarak hizmet sunanlar genelde apartman dairelerini kullanmakta ve kira bedelinden ekonomi sağlama amacıyla mekansal kısıntıya gitmektedirler. Özel yapılmış binalar çok az olması yanında, aylık ücretler de oldukça yüksektir. Bu tür yerlerde de yoğun bakım hizmeti sunulmaktadır. Buraya gitmek, kısmen yemek ve temizlik yapabilen, kendine bakabilen kişiler için can sıkıcı bir ölüm bekleme süreci olmaktadır.

SONUÇ

Sonuçta yasal kurumlarda yaşlılık kavramı, emekli sandığı, bağ kur, sosyal sigorta kurumu olarak maaş ödemekten öteye gitmeyen bir organizasyondur. Eğer bu maaştan yararlanamıyorsa ya da ek geliri yoksa, yaşlı kişinin akraba yanı ve kurumdan başka seçeneği olamamaktadır. Yeterli geliri olanlarda aile merkez alınarak üretilmiş geniş konutta zorlukla yaşamını sürdürmektedir.

Burada, yaşlı bakım evleri konusunda standart bir sunum söz konusudur. Huzurevi adı verilen bu kurumlarda, 3-4 kişilik paylaşımlı odalarda, yemek ve temizlik hizmeti verilmektedir. Çoğu merkezle bağı zayıf kent dışı konumdadır. Topluma katılım, sosyal aktivite söz konusu değildir zaten buraya gelmek zorunda kalmış kişilerin yaşama isteği de kalmamış bir psikolojidedir. Maddi olanağı çok az veya hiç olmayan kişilere devlet koruması olarak ele alınmıştır. Ancak yaşlının hayatını kolaylaştıracak statüsüne uygun ara çözümler bulunmamaktadır. Zihinsel kayıp ve yatağa bağımlılık durumu dışında paylaşımlı oda tercih edilmemektedir. Gelişmiş toplumlarda, çok çeşitli özelliklere sahip kurumlar dışında, yaşlı apartmanları, yaşlı siteleri de geliştirilmiştir. Özellikle, emeklilik dönemi denilen yaş diliminde, küçük konut ve ev-oda niteliğindeki stüdyo dairelerden oluşan apartman kurumlarının gereksinimi çok açıktır.

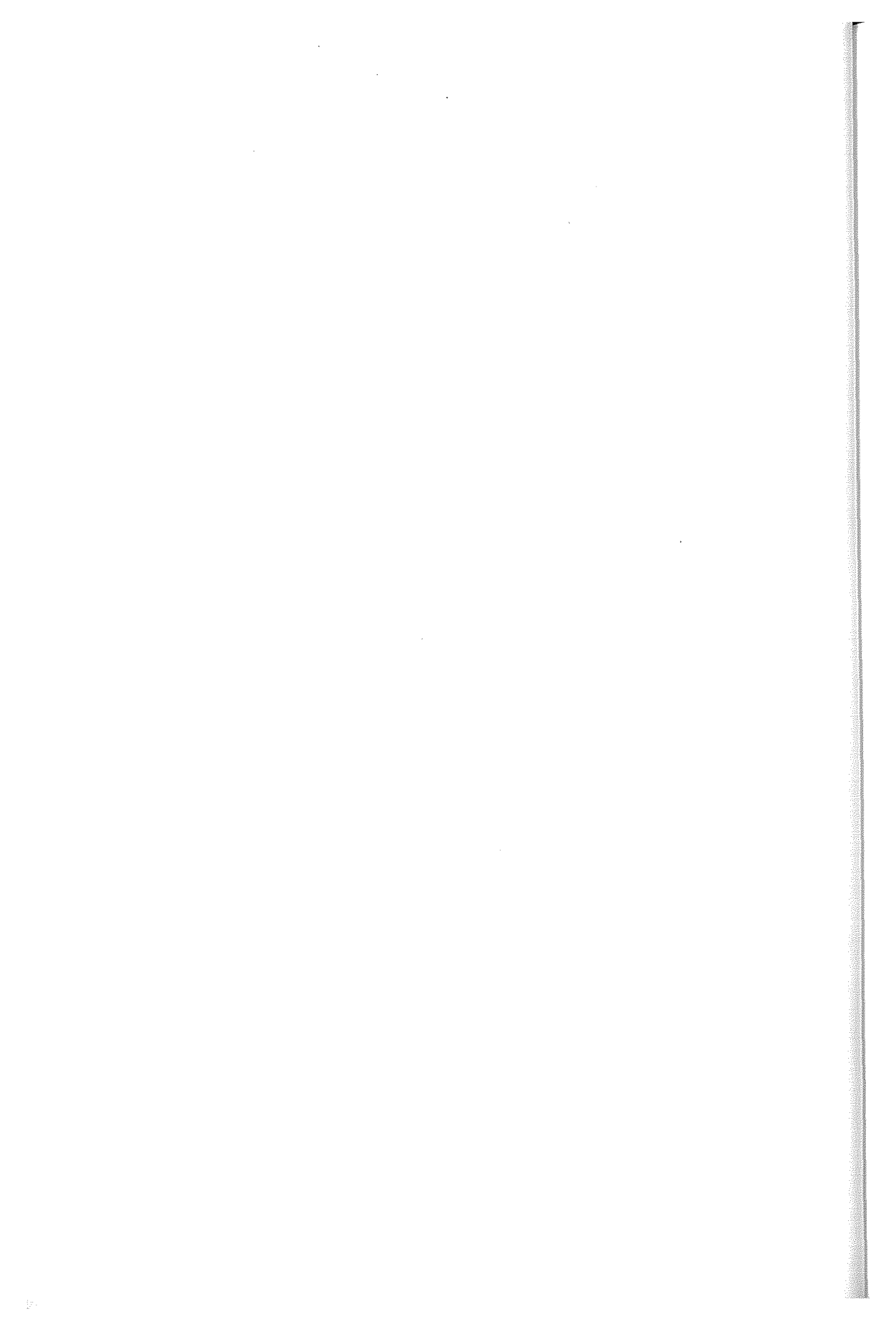
Yaşlılık dönemi için geliştirilecek barınma alternatifleri için aşağıdaki gibi bir formül temel alınabilir.

KİŞİSEL FARKLILIKLAR + GEREKSİNİMLERİN KARŞILANMASI + EKONOMİK SINIRLAMALAR + SOSYAL STATÜYE UYGUNLUK = YAŞLILAR İÇİN YAŞAM ALTERNATİFLERİ

Buna göre normal sağlıkta bir kişi emeklilik-geç yaşlılık döneminde önce gelirine uygun küçük bir eve hatta stüdyo tipi bir daireye taşınabilir. Eğer yeterli geliri varsa eve güvenli bir hizmet alabilir. Bunlar yemek, temizlik ve sağlık konusundadır. Gelişmiş toplumlarda genç yaşlılık dönemi için kurum hiç düşünmeyen bir çözüm olmakla beraber bizim için kurum gereksinimi kaçınılmaz olmaktadır. Burada gelir ve statü durumuna göre çeşitli niteliklerde kurumlar tasarlanmalıdır. İkinci yaş diliminde ev-oda anlayışında tasarlanmış kurumlara gereksinim vardır. Bunlar kişinin kimliğini ve özel yaşamını koruyacak ancak arzu ettiğinde hizmet alabilecek bir organizasyondur. Üçüncü yaş diliminde ise gelire dayalı olarak çeşitli niteliklerde sunulan, her türlü bakımın verildiği yaşlı bakım kurumları geliştirilmelidir. Bunlar halen çözümlenmemiş, ileri yaşlar için konut gereksinimleridir. Yardıma muhtaç yaşlıların barınması korunması ayrı bir sosyal organizasyonda ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Brummett, J.W. (1994) *The Essence of Home*. Center for Architecture and Urban Planning Research University of Wisconsin/Milwaukee.
- Carp, F.M. (1980) Environmental Effects Upon the Mobility of Older People, *Environment and Behavior*, 12 (2):139-156.
- Carstens, D.Y. (1985) *Site Planning and Design for the Elderly. Issues, Guidelines, and Alternatives*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Kalınkara, V. (1999) Yaşlılıkta Sosyal Katılım ve Kent hizmetleri. *Yaşlılık ve Kent Hizmetleri Sempozyumu*, 7 Ekim 1999, Ankara.
- Moos, R.H. (1980) Specialized Living Environments for Older People: A Conceptual Framework for Evaluation. *Journal of Social Issues*, 36(2): 75-94
- Mollenkopf, H. (1996) *Elderly People in Industrialised Societies, Social Integration in Old Age by and Despite Technology*. Edition Sigma.
- Palmore, E.B. (1999) *Ageism; Negative and Positive*. Springer Publishing Company.
- Pakdil, O.& F. (1996) The Problems of Accommodation and Care of the Elderly, Various Types of Services Provided. *Housing Question of the Others*, Habitat II Preconference, May 1996, Ankara.
- Regnier, V. (1994) *Assisted Living Housing For the Elderly*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Robson, D.; Nicholson, A.M.; Barker, N. (1997) *Homes for the Third Age*. The Housing Corporation. London: University of Brighton.
- Spitze, G.; Logan, J.R.; Robinson J. (1992) Family Structure and Changes in Living Arrangements Among Elderly Nonmarried Parents, *Journal of Gerontology: Social Sciences*, Vol. 47, No. 6. USA.
- Tomanbay, I (1977) *Yaşlı Kulüpleri Projesi*. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara.

KENTLERİN YOKSUNLARI ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Sevil ATAÜZ

Benim bildirimim ismi; “Kentlerin Yoksunları Çalışan Çocuklar”. Aslında “en yoksulları” demek isterdim, ama sadece yoksulluk değil, bu çocuklar farklı yoksunluklar da yaşıyorlar.

Ben, “çalışan çocuklar” deyince iki büyük grup düşünüyorum. Bir tanesi sokakta çalışan çocuklar, bir tanesi de görünür olmayan, kapalı işyerlerinde ve evde çalışan çocuklar. Ben, bu sunumumda daha çok sanayide çalışan çocuklara değineceğim ve bunu, Gaziantep’te yaptığım bir araştırmada özelinde tartışmak istiyorum. Ama önce çocuk işçiliği ve kentteki çocuğun çalışmasına ilişkin bazı girişler yapmak istiyorum.

Bugün dünya kentlerinde aşağı yukarı 250 milyon kadar çocuk çalışıyor. Bu, aslında sadece yoksul ülkelerde değil, zengin ülkelerde de söz konusu. Çocuklar çok kapalı, örtük, kaçak ve marjinal işlerde çalışıyorlar. Bu işler, bu kadar örtük oldukları için sömürücü ve çok riskli işler oluyor. Bu işlerde çocuklar, eğitim olanaklarından yoksun oluyorlar, yoksulluk döngüsü içinde sıkışıp kalıyorlar ve en temel hakları olan sağlıkları, hatta yaşamları tehlikeye giriyor.

Çocuklara ve çocuk haklarına ilişkin olarak son 50 yıl içinde çok büyük değişimler oldu. Bu değişimlerin sonucunda varılan en önemli dönüm noktalarından biri, tabii ki Çocuk Hakları Sözleşmesi’dir. Gerek uluslararası örgütlerin, gerek sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını düşündüğümüzde, çocuk hakları açısından bayağı bir gelişme var. Fakat bunların hiçbir şekilde yeterli olmadığını ve çocuk işçiliğinin azalma yerine giderek arttığını görüyoruz.

Aslında şu ayrıma girmek istiyorum: “Çocuk işçiliği ve çocuk emeği” kavramlarının farklı çağrışımları var. Aslında çocuk işçiliği, bazılarında göre artık tarihsel bir kategori. Yani, Sanayi Devrimiyle birlikte o yıllarda yaşanmış. Örneğin, 1830’larda karanlık atölyelerde çocukların çalıştırılması gibi. Mesela, İngiltere’de “Child Labor Museum” var. Bunun ötesinde Güneydoğu Asya, Afrika ülkeleri gibi ülkelerin sorunu gibi görülüyor. Biraz daha ortadaki ya da yahut gelişmiş ülkeler, çocuk emeğinin kullanıldığını çok da fazla kabul etmek istemiyorlar. Bunu, ki konu uluslararası kongrelerde, topluluklarda çok tartışılıyor, bir az gelişmişlik sorununa bağlayarak az gelişmiş ülkelerin sorunu olarak ortaya koymak istiyorlar. Bütün bu anlayışlara karşın, çocuk emeğinin kullanımının hala çok yaygın olduğunu vurgulamak istiyorum.

Çocuk emeğinin kullanımı, aslında çok karmaşık bir konu. Şöyle iki görüş var: Birinci görüş, bizim ülkemizde de çok kabul edilen görüş, çocuk emeğinin kullanımının bir yerde yararlı olduğu, çocuğun sosyalizasyonunun bir parçası olduğu, çocuğu geleceğe hazırladığı ve bunu bütün bu kültürel dinamiklerle bir araya getirdiğinizde çocuğu birtakım tehlikelerden, başıbozukluktan, madde kullanımından koruduğunu savunuyor. Diğer görüş ise yıkıcı, sömürücü çalışma biçimlerinin çocuğun bütün gelişmesini ipotek altına aldığını söylüyor. Bu iki uç arasında gri bir bölge var ve dünyadaki çocukların çoğu bu gri bölgede yaşıyor. Onun için, konuyu, bu iki uca yakın yerlere yerleştirdiğimizde çok fazla analiz yapamıyoruz, doğru tespitlerde bulunamıyoruz.

Aslında UNICEF olsun, Uluslararası Çalışma Örgütü ILO olsun, bu kuruluşlar 15-20 yıldır belli kriterler koyuyorlar. Hangisi çocuğun toplumsallaşması için bir araçtır, hangisi de çocuğun sömürülmesi için bir amaçtır? Çok kısa olarak bunlara değinmek istiyorum; çünkü daha sonra sunacağım araştırmayı da bir yerde bu kriterlere dayandırarak yaptım. Çok küçük yaşta çalışmaya başla-

mak, çok uzun saatler çalışmak, fiziksel yükü ağır, toplumsal ya da psikolojik stres yaratan işler yapmak, sokaklarda kötü koşullarda yaşama ve çalışma, düşük ve yetersiz ücret alma, yaşının ötesinde sorumluluk yüklenme; en genelde çocuğun öğrenimini ve gelişmesini engelleyici işler yapması, kölelik, zorunlu çalışma ya da cinsel sömürü gibi çocukların onuruna ve özsaygısına zarar veren, toplumsal ve psikolojik gelişmeyi aksatan işler yapması. Aslında bu işlerin bir kısmı çocuğu bir bakıma topluma hazırlıyor; ama bir bakıma da gelişmesini engellemiş oluyor, hatta hayatını tehdit etmiş olabiliyor. Yani bütün geleceği ipotek altına alınmış oluyor.

Çocuk için iş yapma, bir şey üretme, aileye katkıda bulunma bir sorun yaratıyor mu, yaratmıyor mu? Bu sorunların neler olabileceğine kategorik olarak baktığımızda, çalışması nedeniyle çocuğun tehlikeye düşebileceği yönler şunlar: 1) fiziksel gelişim. Örneğin, çocuğun genel sağlığında, koordinasyonunda, fiziksel gücünde, görme ve işitme dahil bütün melekelerinde aksamalar oluyor. Örneğin, çalışan çocuklar üstüne yapılan çok büyük bir araştırmada üçte birinin, boy ve kilo olarak "bodur" dediğimiz kategoriye girdiğini görmüşler. Bilişsel gelişimi; okuma, yazma, sayılarla işlem yapabilme gibi yetileri engelleniyor. Duygusal gelişimi çok fazla etkileniyor; özsaygı, aileye bağlılık, sevgi, hoşgörü duyguları yeterince gelişmiyor. Toplumsal ve ahlâki gelişiminde; mesela grup kimliği bilincinde, başkalarıyla iş yapabilme becerilerinde, doğru ve yanlış birbirinden ayırma gibi şeylerde de engellemeler oluyor. Ama bizim en çok gözlediğimiz, fiziksel zararlar oluyor ve en çok da bunlar tespit edilebiliyor.

Daha sonra sık sık üzerinde duracağım uzun çalışma saatleri, fiilen eğitimle rekabet içinde. Bu, okul dışı saatler olabilir; diyelim çocuk okuldan çıkıyor, bir işyerine gidiyor, 8 saat de orada çalışıyor. Böyle bir şey kabul edilebilir bir şey değil. Bu yüzden eğitimi bırakma durumu ortaya çıkıyor.

UNICEF raporuna göre çocuk işçiliği üç nedene dayanıyor. Bunların en başında yoksulluk, eğitim eksikliği ve geleneklerin sınırlandırılması geliyor. Yani yoksulluk en belirleyici ve en başta gelen neden fakat çocuğun çalıştırılmasının tek nedeni değil. Gerek sokakta çalışan çocukların, gerek kapalı işyerlerinde çalışan çocukların ailelerine baktığımızda, aynı kökenden geldiklerini, aynı bölgede yaşadıklarını, aynı özellikleri taşıdıklarını görüyoruz. Ama bir tanesi çocuğunu çalıştırıyor, ötekisi çalıştırmıyor. Onun için başka faktörlere de, başka etmenlere de bakmak lazım.

Örneğin, çocukların anne-babaları genellikle işsiz oluyorlar ya da çok geçici, marjinal işlerde çalışıyorlar. Fakat yine UNICEF raporu şunu gösteriyor: Ebeveynlerin istihdam ve gelir arayışı olmasına, böyle bir işgücü sunmalarına karşın işveren, çocuk işgücünü tercih ediyor. Bunun, dünyanın pek çok yerinde böyle olduğu görülüyor.

İkincisi; sömürülebilecek çocukların sayısı, son 10 yılda dünyada meydana gelen ekonomik değişimler ve özellikle küreselleşme sonucunda daha da artıyor. Hem Uluslararası Para Fonu'nun, hem Dünya Bankası'nın, gelişmekte olan ülkelere dayattığı bu politikalar ve bunların ağır faturaları sonunda daha fazla aile çocuğunu çalıştırmak zorunda kalıyor. Yine ILO tarafından hazırlanan raporlar, çocuk emeği sömürüsünün doğrudan doğruya bu yapısal uyarılma programları çerçevesinde getirilen önlemlere bağlı olarak arttığını gösteriyor.

Sosyal harcamalardaki kesintiler çok önemli. Bu, en başta sağlık ve eğitimi etkiliyor. Eğitime ayrılan payın azalmasıyla birlikte zaten yoksulluk bölgelerinde olan bu çocuklar daha kalabalık sınıflarda okumak zorunda kalıyor. Onun için belki Dünya Bankası'nın ve IMF'nin verdiği desteklerden birisi bu çocuklara okul yardımı oldu. Çocuğunu okula zorla yazdıran ailelerin, çocukları okulda tutması giderek güçleşiyor ve araştırmalar gösteriyor ki, kayıt olan çocukların %30'u okulu bitiremiyor ve bazı ülkelerde bu oran %60'a kadar çıkıyor.

Türkiye'ye baktığımızda, başka ülkelerde olduğu gibi ve hatta bazı ülkelere göre çok daha önemli bir toplumsal sorun ve çok üstü örtük bir sorun olduğunu görüyoruz. Genellikle yoksulluk, çok ço-

cukluluk, tek tip ve gerçekçi olmayan bir eğitim sistemi ve işverenlerin ve işgücü piyasasının ucuz işgücünü tercih etmesi, çocukların erken yaşta çalışma yaşamına girmesine neden oluyor. Biliyor-sunuz, Ahilik teşkilatı çok eskiye dayanıyor. Böyle bir gelenek var, bir kültürel arka plan var ama bunun ötesinde kente göçle gelen ailelerin zaten tarım kesiminden gelmeleri ve tarım ekonomilerinde aile içi üretimde çocuk emeğinin en baştan beri çok fazla kullanılması; bunun kentte de yadrganacak bir şey olmaması üzerinde çok etkili oluyor.

Türkiye’de çocukların en yaygın olarak çalıştığı küçük işyerlerinde 3 ya da daha az kişi çalışıyor. Esnaf ve sanatkârlara ait işyerlerinde çocuklar ya aile üyeleriyle birlikte çalışıyorlar, ya da bir işveren yanında çalışıyorlar. Çok sayıda çocuk bu tür işyerlerinde çalışıyor. Bu işyerleri, 1475 Sayılı İş Kanunu kapsamına girmiyor, yani denetlenmiyorlar, iş müfettişleri buralara giremiyor.

Türkiye’deki sanayiye baktığımızda ikili bir yapı görüyoruz. Bir yanda, en yeni teknolojilerin kullanıldığı, üretimin otomasyona geçtiği, hatta bilgisayarlı üretimin yapıldığı bir yapı var. Diğer yanda ise da hala zanaata dayanan bir yapı var. Tamirat, ticaret, hizmet sektörünü düşündüğünüzde yine çocuk işçiliğine çok uygun bir yapı var. Aslında bu ikili yapı içinde ileri teknoloji kullanılan sektör açısından hakikaten çocuk işçiliği büyük ölçüde çağdışı olarak kabul ediliyor ve çocuk işçi bulamıyorsunuz; ama zanaate dayalı diğer sektörlerde çocuklar yoğunlaşıyor.

Şimdi hızla araştırmaya geçmek istiyorum. Biz bu araştırmayı 2001’de, tam ekonomik kriz olduktan sonra Mart ayı içinde yaptık. Koşullar çok kötüydü. Gaziantep, benim sokak çocukları projelerimden ve başka projelerden dolayı çok iyi bildiğim bir kent. Bu araştırmayı çalışan çocukların sosyal, ekonomik, kültürel arka planını ve çalışma koşullarını belirlemek için metal, gıda, hizmet ve tekstil olmak üzere toplam dört işkolunda yaptık.

Bu işkolları, Gaziantep’teki en belirgin işkolları. Bu işkollarında çalışan toplam 251 çocuğa ulaştık ve her işkolundan eşit sayıda çocukla görüşmeye çalıştık. Araştırmayı nerelerde yaptık? Birincisi, küçük ve orta ölçekli imalat sanayiinde yaptık. Burası, çocukların en yoğun olduğu yerlerden biri. Ayrıca, Küçük Sanayi Sitesi KÜSGET var; birinci, ikinci ve üçüncü organize sanayi bölgeleri var. Gaziantep sanayileşmesi 1950’lerden başlayan, oldukça ileri düzeyde bir kentimiz ve bu organize sanayi bölgelerinin şimdi dördüncüsü kuruluyordu. Araştırmayı, ayrıca, şehir merkezindeki küçük işletmelerde yaptık. Bu işletmelerin çoğu gıda ağırlıklıydı ama kuaförleri de dahil ettik. Araştırmayı, bir de çıraklık eğitim merkezlerinde yürüttük.

Çocukların kökenine baktığımızda, aşağı yukarı %50’sinin Gaziantep’te, ilçelerinde ya da köylerinde doğduğu görülüyor. Bu çok önemli; çünkü daha sonra söyleyeceklerimle yakından ilişkili. İkincisi, Güneydoğu Anadolu’nun diğer illerinden son 10-15 yılda yaşanan zorunlu göçle gelen çocuklar var. Yani, Gaziantep’in daha doğusundaki illerden gelenler var. Ayrıca, zorunlu göç dışında Gaziantep’in büyük bir çekim merkezi olması nedeniyle başka şehirlerden gelen çocuklar var.

Bu çocukların çalışma yaşamına ve özelliklerine kısaca baktığımızda çok çarpıcı sonuçlar bulduk. Bunların 3/4’ü 13 yaşının altındayken çalışmaya başlıyor. Eğitim durumlarına baktığımızda genelde ilkokul düzeyinde olduklarını gördük ve çalışan çocuklar arasında eğitimi bırakma çok yaygın. Ekonomik kriz nedeniyle maliyeti düşürmek amacıyla ucuz talebi oluşuyor ve bu da çocuk işçiliğini körükliyor. Örneğin, Şehreküstü ve Ünalı Mahallelerinde çok çarpıcı atölyeler var. Bu işyerleri en ucuz, naylon ipliklerle halı üreten atölyeler. Bunlar, Sanayi Devriminin ilk yıllarındaki gibi, tam “sweat shop” dediğimiz türde, çok ağır koşulların olduğu, çalışma mekanlarının yerin iki kat altında olduğu işyerleri. Buraya dikkatinizi çekmek istiyorum. Organize sanayi bölgelerinde, büyük sanayi üretiminin yapıldığı yerlerde pek çok işyeri kapanmıştı. Fakat, özellikle kriz nedeniyle maliyeti düşürmek isteyen bu işyerlerinde üretim hala sürüyordu. Bunlar, çocuk emeğine yönelmişler. Şöyle sözler söylendi; bunu işverenden, hem oradaki Çalışma Bakanlığı Temsilcisinden,

hem de ailelerden duyduk: “Bu koşullarda kundaktaki çocuk bile çalıştırılır”. Bence bu çok çarpıcı bir sözdü.

8 yıllık zorunlu eğitimin, eğitime katılımı yükselteceğine, düşürdüğünü gördük. Çünkü, “Nasıl olsa sonuna kadar gidemeyeceğiz. 8 yıllık eğitimi gören de zaten bir şey olmayacağı için, en iyisi çocuğu hepten yollamayalım” diyen çok aile vardı. Başka nedenler de var. Şimdi onlara gelmek istiyorum. Bu çocukların pek çoğu da bilhassa Güneydoğudan göçle gelenler, ilkokul mezunu bile değildi.

Burada, okul eğitimiyle meslek edinme ikilemi var. Bunu, Gaziantep özelinde biraz tartışmak istiyorum. Aileler, çocuklarını okula bile yollasalar, yine de çalıştırmak istiyorlar. Neden çalıştırmak istiyorlar? Çünkü, okul eğitiminin kısa vadede doğrudan bir ekonomik getiresi yok. Halbuki bu aileler yoksul oldukları için, çok çocuklu oldukları için bir ekonomik gelire ihtiyaçları var.

İkinci neden; çocuk okulda başarısız olursa, hiç olmadı mesleğe yönelsin. Bu iki olasılıklı yapıyı her zaman sürdürmek ve işe pişme yaşı geçmesin istiyorlar. Bu, Türkiye'nin pek çok yerinde önemli. Ama Gaziantep çocuk işçiliğinin çok yaygın olduğu bir yer olduğu için daha da önem kazanıyor. Çocuk 8 yıllık eğitimi bitirince artık o işe yakınlığı kalmamış oluyor. Bu durumda bir işe girmesi çok zor oluyor. Çalışma, çocuğu hayata hazırlayan bir süreç, hala toplumsallaşmasının çok önemli bir parçası olarak görülüyor.

Çocukların niye okulu bıraktıklarını sorduğumuzda, aşağı yukarı %49'u maddi yetersizlik sonucu okulu bıraktıklarını söylediler. Diğer üçlüyü bir araya topladım; başarısızlık, ailenin göndermemesi ve isteksizlik gibi. Bu isteksizlik ve başarısızlık çalışmayla birlikte giden şeyler olduğu için %43'ü de bu yüzden okulu bırakmak zorunda kalmışlar. Diğer yandan, şu anda okulda olmak isteyen çocukların oranı %71. Yani, okulu hiç de isteyerek bırakmamışlar. Ailelerde, işverenlerde ve toplumda varolan ve çocuk emeğinin kullanımının ve sömürünün sürdürülmesinin bir yansıması olan deyişi size söylemek istiyorum: “Okuyana ne olmuş, okuyana iş mi var?”

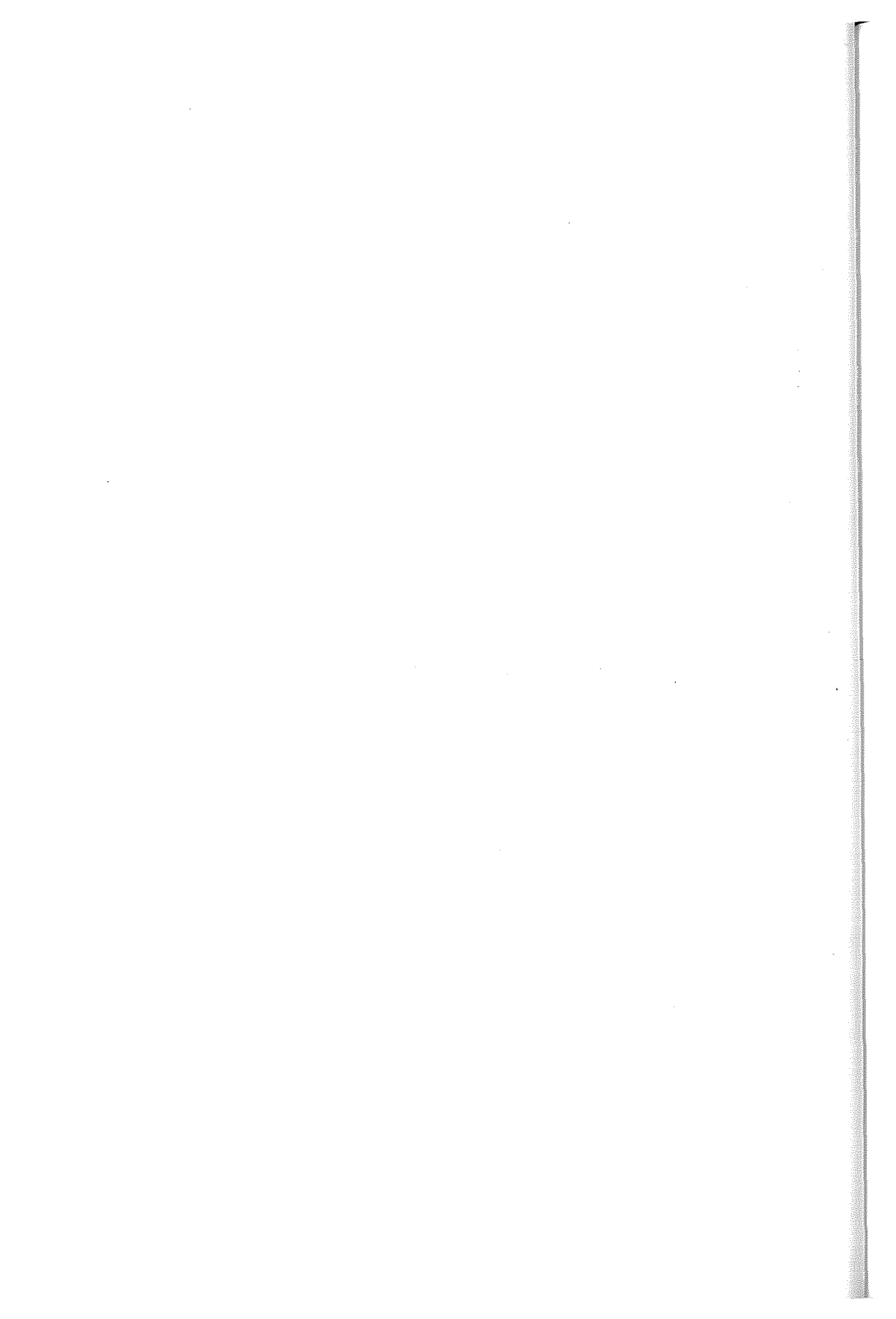
Okula gönderilmeme nedenleri arasında, 8 yıllık eğitimden sonra çocukların zanaatı öğrenmesi için artık geç olması var. Maddi yetersizlikten kaynaklanan zorunluluk yanında aileler, çocukların çalışmasını önemli bir güvenlik ve toplumsallaşma aracı olarak görüyorlar. İşkolları ile öğrenim durumları arasındaki ilişkiye de değinmek istiyorum, çünkü, araştırmanın çok önemli sonuçlarından biri burada yatıyor. Örneğin, Ünal ve Şehreküstü mahallelerinde, en ucuz üretimin yapıldığı işyerlerinde, tekstil işkolunda çalışan çocukların çoğunun eğitim düzeyi ya düşük, ya da okuma-yazmaları bile yok. Bu çocuklar meslek sahibi olmak için değil, günü kurtarmak için çalışıyorlar. İşte bu; “Para var; ama gelecek yok”

“Gaziantep'liler, daha çok KÜSGET'e gider” diyorlar; yani o küçük sanayi ve tamirlerin yapıldığı yere. Bu arada Çıraklık Eğitim Merkezlerine devam eden çocukların da hemen hemen %98'inin Gaziantepli olduğunu görüyoruz. İleriye yönelik bir meslek eğitimi alıyorlar ve bunlar, kendi işyerlerini açacak adaylar olarak görülüyorlar.

Çıraklık Eğitim Merkezleri(ÇEM)'nden bahsetmişken, çırak ve çocuk işçi ayırımına bakmak istiyorum. Çocukların, en başından, istihdam edilme aşamasından itibaren bir ayırımı tabii tutulduğunu, çocuklar arasında bir sınıflandırma yapıldığını görüyoruz. Bu, kültürel tutumlar kadar mesafelerle de belirleniyor. Burada hem aile kültüründen gelen bir süreklilik devam ediyor, hem de aile kökenleri açısından baktığımızda bu çocukların etnik kökenlerinin daha farklı olduğunu görüyoruz. Bu ikisini birleştirdiğimizde de, bazı çocukların ÇEM'lere devam edip geleceğe hazırlık sürecine katıldığını, bazılarının da hiç katılmadığını görüyoruz.

Bir yandan çocuk işçiliğinin azalacağı, bir yandan da çocuk işçiliğinin kısa vadede artacağı düşünülebilir. Aslında bu çocuklar çalışarak bu küçük işyerlerinin, küçük üreticilerin, hatta orta boy

üreticilerin organize sanayi bölgelerine geçmelerindeki kapital birikiminde ucuz emek sunarak bir aracı olmuş oluyorlar. Ama, bilgisayarlı üretime ya da otomasyona geçişle birlikte, çocukların şu anda öğrendikleri beceriler hiçbir şekilde onların işine yaramayacağı için bunun isminin çok açık olarak sömürü olduğunu söylemek gerekiyor. Ailelerin, bu yoksulluk döngüsü içinde günü kurtarmak için bu yola başvurduklarını, çocuk işçiliğinin, çocukların ve aile üyelerinin karnının doyması için, sadece bugünü kurtarmak için araç olduğunu söylemek istiyorum.

KARANFİLKÖY GECEKONDU YERLEŞMESİNDE YAŞAYAN ÇOCUKLARIN SOSYAL KOPMA SEGREGASYON-DÜZEYLERİNİN İRDELENMESİ

Hale EREZ, Oylum SEYREK, Özgün BALKANAY

ÖZET

İstanbul, nüfusunun %60'ından fazlasının yasa dışı ve plansız yerleşmelerde yaşadığı bir metropoliten şehir olarak bu koşulların mekansal izdüşümü olan gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmanın oluştuğu alanlara, yeni şehirlî nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Bu evsahipliliği, farklı sosyolojik olguları ortaya çıkarmakta ve farklı mekansal-toplumsal etkileşimlerin yansımalarının şehrin sosyo-morfolojik yapısına etkilerini ortaya koymaktadır.

Çalışmada, İstanbul'un yasadışı kaçak yapılaşma ve gecekondu bölgelerinde yaşayan çocukların-üçüncü kuşak yeni şehirlî kesimin- üzerindeki hızlı şehirleşme ve segregasyon (toplumsal kopma) düzeyi etkilerinin bulunması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

GİRİŞ

Metropoliten şehirler, şehrsel dinamiklerindeki değişim süreçlerinin kentleşme ve kentleşme politikaları ile uyumuna ve eşgüdümüne bağlı olarak ortaya çıkan değişken kent morfolojisi ve sosyal ve fiziksel makroforma sahip yerleşmelerdir. 1950'lerden sonra başlayan köyden kente göçün mekansal izdüşümü olarak, özellikle büyükşehirlerin fiziksel dokusuna dahil olan gecekondu- lar ve kentleşme politikalarının kentin gelişme dinamikleri ile örtüşmemesi nedeniyle oluşan çö- küntü alanlarının yanısıra; özellikle 1980'lerden sonra ortaya çıkan globalleşme kavramının ortaya koyduğu yeni bir şehrsel doku formu ve sosyal yapı, şehrsel sistemlerin süreksizliğini meydana getirmektedir.

Şehirlerin gelişmesinde etken iç dinamiklerin (sanayileşme, ...) ve dış dinamiklerin (globalleş- me,...) denge durumunda olmaması hali ile ortaya çıkan şehrsel süreksizlik büyükşehirlerde fark- lı kimliklerin oluşmasına nedendir. Türkiye için yerel kimlikle örtüşen bir planlama anlayışının, dış dinamiklerin gerektirdiği plan politikaları ile örtüşmesi ve bu kapsamda, plan kararlarının üretildiği yeni bir planlama konseptinin ortaya konulması gerekliliği kaçınılmazdır.

Algıladıklarımızın sınırlandırdığı yaşam biçimlerinin, algılanan mekan örüntüleri ile ilişkisinin ya- şanılan kentsel alanlar içinde sosyal yapı-mekan ilişkisini ortaya koyması, şehirciliğin yanısıra sosyoloji biliminin de üzerinde durduğu konulardan biridir. Değişen zaman, özellikle değişimin hızlı olduğu şehrsel yerleşmelerde mekansal dönüşümün hızlanmasında etkindir. Çünkü zaman faktö- rü şehrsel dinamiklerin rol oynadığı sosyal yapı üzerinde de bir etki unsurudur. Sosyal yapının de- ğişimi kentlerin sosyal ve fiziksel morfolojisi üzerinde yeni değişkenler ortaya koymakta ve bu, kendi iç döngüsünü yaratan yeni şehrsel sistem parçalarının -yeni gettoların- meydana gelmesinin neden olmaktadır.

Gecekondulaşmanın Gelişim Süreci

Gecekondu, Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı şehirleşme ortamında kırdan şehre göçenler için, düşük gelir gruplarına yönelik meşru yöntemlerle konut sunumu yapılamaması sonucu ortaya çıkmış bir sunum biçimidir (Tekeli, 1994). Sanayileşme ile birlikte mekansal olarak gelişen şehirler, zaman içinde kenti alt bölgelerini oluşturarak bu alt bölgelere doğru göçün başlamasına neden olmuştur.

Şehirleşme süreçlerinin etkisiyle ortaya çıkan kırdan şehre göç kavramının mekansal izdüşümü olan gecekondulaşma, kendi evrimini geçirirken çeşitlenerek şehirselleşen mekana farklı biçimlerde yansımıştır. 1950’lerden sonra tarımda sanayileşmenin de etkisiyle kırsal alanda ortaya çıkan işgücü fazlası kırdan kente göçün en önemli nedenidir. Şehirleşme dinamiklerinin planlama politikalarıyla eş zamanlı olarak örtüşmesi sorunu nedeniyle gecekondulaşma, kırdan kente göçün tampon mekanizması olmaktan çıkmış, büyük şehirlerin planlı konut alanlarına alternatif bir yerleşme mekanizması haline gelmiştir. Bu bağlamda gecekondulaşmanın oluşum ve değişim süreci üç ayrı dönemde incelenebilir:

* Gecekondulaşmanın birinci dönemi, 1950’lerden sonra başlayan kırdan kente göçün ilk evresine rastlar ve bu dönem gecekondu rant kaygısı gütmeyen barınma amacıyla üretilmiştir. Birinci dönem gecekondu evsahipliliği oranının yüksek, kiracı oranının düşük olması ilk kuşak gecekondu yerleşmelerinin yapısal ve çevresel niteliklerinin diğer dönemlere oranla yüksek olmasına nedendir. Aynı zamanda, bu dönemde üretilen gecekondu yapıları kullanıcı ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişmeye açık bir esneklik taşımakta ve bu nedenle insan ölçeğine uyumlu bir yapı karakteristiği göstermektedir.

* Gecekondulaşmanın ilk döneminde, kentin yakınındaki kamu arazilerinin işgaline dayanan gecekondulaşma; 1970’lerde şehir çevresindeki arsaların hisseli satışları ile bir rant aracı haline dönüşmüş ve bu dönem ikinci kuşak gecekondulaşma olarak adlandırılmıştır. Bu dönem gecekondu, birinci kuşak gecekondu aksine ortak mekanların olmadığı ve organik olmayan bir yapılanmaya sahip olmakta birlikte, yine birinci kuşak gecekondu alanlarından farklı olarak evsahipliliği oranı azdır. Dolayısıyla bu dönem gecekondu satılma veya kiralanma yoluyla rant elde edilen bir araç haline gelmiştir. Kiracılığın yüksek oranda olması gecekondu alanlarında çevre kalitesini düşürmüştür.

* Gecekondulaşmanın üçüncü dönemi mevcut gecekondu alanlarının kendi içindeki dönüşüm sürecine karşılık gelmektedir. İkinci dönemde şehir dışında kurulmuş olan gecekondu, şehrin büyümesiyle şehir içinde kalmış ve arazi değerleri artış göstermiştir. Bundan yararlanmak isteyen gecekondu sahipleri gecekondu yıkarak yerlerine apartman inşa etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla gecekondu olgusu, bu dönemde “barınma” amacının ötesine geçmiş, şehirselleşen rant aracı haline gelmiştir.

Gecekondulaşma, Toplumsal Çözülme ve Segregasyon

Her üretim biçiminin yaratmış olduğu kendine özgü yerleşim dokuları ve buna bağlı olarak gelişen kent ve kentli tipi şehirselleşmenin temelini oluşturmaktadır. Bu dönüşüm süreci içinde kentlerin yalnızca üretimle ilişkili olan fiziksel dokusu değil, kentsel yaşam ya da kent kültürü denilen kavramın tüm öğeleri de farklılaşarak yeni bir kentli tipi, davranış normları ve kentlilik bilincinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yalnızca Türkiye’deki değil, dünyadaki tüm metropoliten şehirler için bu sosyal dönüşüm süreci, dikkatle ele alınması gereken ve yeni kentli tipinin kentteki varolma nedenini ortaya koyan bir konudur. Bu dönüşüm süreci noktasında planlamanın rolünün ne olması gerektiği sorusu, yeni yerleşim dokularının oluşumunda etken olan dinamiklerle

rin hangi kurgu içinde çözüme kavuşturulacağı pratiği ile açıklığa kavuşacaktır. Sosyal dinamiklerin farklılaşmasına bağlı olarak çeşitlenen şehirselleşme süreçleri, yani gecekonduleşme sürecini yaşayan alanların doğru bir biçimde tayin edilmesi kadar, fiziksel dokunun meydana getirdiği sosyal dönüşüm biçimlerinin de doğru olarak belirlenmesi, bu türden kentsel alanlara –Karanfildköy örneğinde olduğu gibi- yapılacak müdahalelerin de gerçekçi ve uygulanabilir olmasına olanak sağlayacaktır.

Gecekonduleşme sürecinin doğal sonucu olan yeni kentli tanımının, tavrının ve davranış kalıplarının kent adına yarattığı sosyal çeşitlilik ve sosyal ilişkiler ağının şehrin bütününe etkilemesi durumu yeni tanımlamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu konu özelinde süreklilik taşıyan sosyal dönüşümü, toplumsal çözülme kavramı ile ilişkilendirmek mümkündür. Toplumsal çözülme, toplumdaki kurumsal mekanizmaların fonksiyonlarını yerine getirmesini sağlayan bağ ve denetimlerin çözülmesi anlamına gelmektedir (Kongar, 1995, sf.283). Toplumsal çözülme meydana getirir faktörler:

- * Birey ve/veya sosyal grupların topluma dahil oldukları bilincine varamamaları,
- * Toplumda işbölümü ve sosyal farklılaşmanın gelişmemesi,
- * Birey ve toplum çıkarlarının birbirine karşıt zannedilmesi,
- * Geleneksel yapı ile modern yapı arasında denge ve uyumun kurulamaması olarak tanımlanabilir.

Toplumsal çözülme kapsamında ele alınabilecek olan ve sosyal dokudaki kutuplaşma olarak da ifade edilen segregasyon olgusu, İngiltere’de 1970’lerin sonunda, kalifiye işçi sınıfının yeni şehirlere veya başka yerlere göçü ve gentrifikasyon sonucunda, yüksek yoğunluklu sınıfın yoğunluklu bölgeler oluşturması sonucunda ortaya çıkmıştır (Hamnett, C., 2001, sf 164).

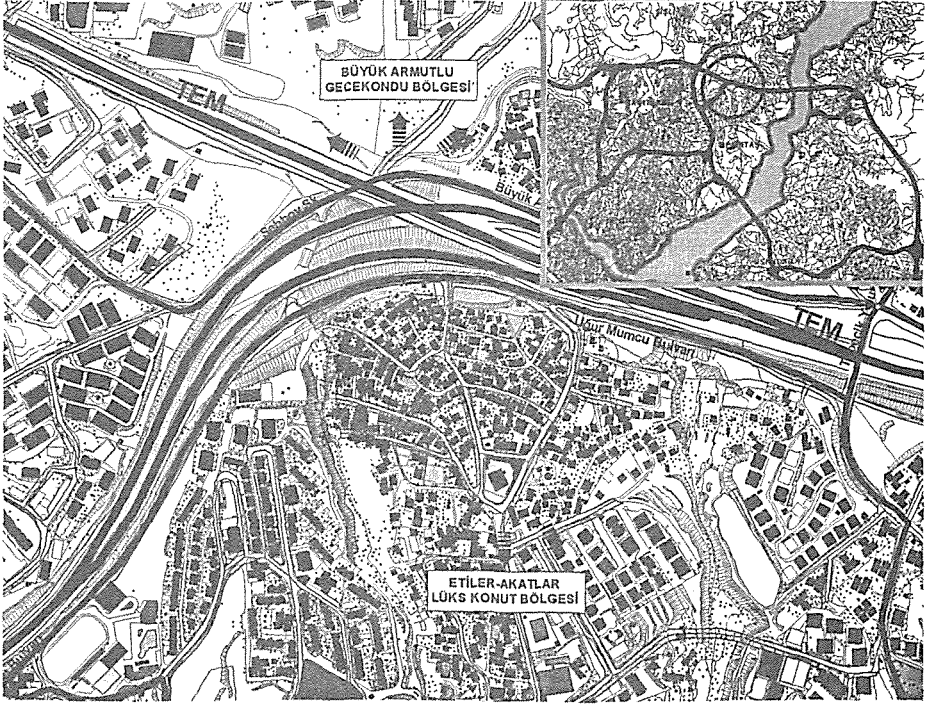
Segregasyon, çoğunlukla olumsuz olarak lanse edilen ve bölücü, anlayış ve hoşgörüyü önleyen, sosyal etkileşimi azaltan bir olgu olarak tanımlanır. Bütüncül olarak düşünüldüğünde segregasyon, aslında farklılıklar üzerine yapılan araştırmalarda kullanılan yardımcı bir metottur. Segregasyon olgusunun hem pozitif hem de negatif yönleri vardır. Tanımın pozitif yönü, grupların kendi sosyal birliklerini korumalarında rol oynamasıdır. Böylelikle kültürel değerler korunur, sosyal ağ genişler. Negatif yönü ise etkin grupların konumlandığı yerlerde ayrıcalıklı sosyal grup bölgelerinin oluşmasıdır.

Farklı sosyal grupların segregasyonlarının davranış kalıplarına yansımalarını sosyo-ekonomik etkileşimin etkilenmesi ile daha iyi kavranabilir. Mekansal yakınlık aynı şehirselleşme mekanı paylaşan farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip gruplar arasındaki sosyal etkileşim potansiyelini artırmaktadır. Bu konu ile ilgili hipotez: “Şehirselleşme alanındaki grupların mekansal dağılımdaki farklılık dereceleri yükseldikçe birbirlerine göre sosyal kopma düzeyleri (segregasyon) o derece yüksek olur.” yargısıdır.

Jacob ve Toscano ise, yakınlık kavramını politik bütünleşme bakımından sorgulamışlardır: “Coğrafi olarak birbirlerine yakın yaşayan sosyal gruplar, birbirleriyle daha bütünleşik ilişkiler kurarlar.” Jacob ve Toscano’nun hipotezi bu görüşün, mekansal anlamda yakın ilişkilerde homojenite, etkileşim ve karşılıklı bilgi alışverişi gibi değerlerle ortaya çıktığı doğrultusundadır (Falsh, G., 1996, sf 852).

Karanfildköy Gecekondu Yerleşmesinde Toplumsal Çözülme ve Çocuklarda Sosyal Kopma Düzeylerinin İrdelenmesi

Karanfildköy, gecekondu oluşum sürecinin ilk örneklerinden biridir ve TEM otoyolunun güneyinde, ve İstanbul'un üst gelir grubu yerleşmelerinden Etiler Akatlar bölgesinin kuzeyinde konumlanmıştır.

Resim 1: Karanfildköy Gecekondu Yerleşmesinin Konumu

Karanfildköy yerleşmesi, gecekondu olgusunun barınma amaçlı oluşma döneminde ortaya çıkmış bir gecekondu yerleşmesiyken, zaman içinde çevre arazilerin merkezilik ve planlı toplukonut ve sitelerin yapılmasıyla arazi değerlerinin artması neticesinde, yüksek gelir grubunun yaşadığı bir bölge olan "Akatlar Mahallesi" sınırları içinde kalmıştır.

Tüm bu gelişim süreci sonucu ortaya çıkan değişimler, Karanfildköy yerleşmesini iki farklı boyutta etkilemiştir:

* Köyden kente göçen yeni kentli, sosyal ve ekonomik yapısına bağlı olarak, kırsal hayat strüktüründen çok da farklı olmayan bir mekansal doku ortaya koyacak şekilde bir yerleşim mekanı oluşturmuştur. Dolayısıyla, sosyal yapının, mekansal oluşum sürecine etkisi ile kırsal karakterli bir gecekondu yerleşmesi ortaya çıkmıştır.

* Yerleşimin çevresindeki arazi değerlerinin artması ve yerleşim sınırını oluşturan konut alanlarına üst gelir grubu kentli nüfusun yerleşmesi ile birlikte, mekansal yapının Karanfildköy yerleşmesinde yaşayan alt gelir grubu üzerindeki sosyal etkileri ortaya çıkmıştır.

Toplumun, farkedil ekonomik ve sosyal statüye sahip, iki ayrı grubunun aynı sınırlar içinde birlikte yaşanabilirliğından oluşan bu yansımalar, toplumsal çözülme ve sosyal kutuplaşma kavramlarının irdelenmesiyle açıklanabilir.

Çalışmanın amacı, Karanfildköy gecekondu yerleşmesini etkileyen toplumsal olguların, üçüncü kuşak üzerinde irdelenmesi yolu ile; yerleşmenin fiziksel yapısının etkileyen birinci boyutun oluşumuna tanıklık etmemiş, ancak ikinci boyutun sosyal etkileri içindeki bir ortamda yetişen çocuklar üzerindeki sosyal yansımaların sosyal kopma düzeyi kapsamında değerlendirilmesi ve ocuk ve mekan arasındaki ilişkide şehirlileşmenin rolünü ortaya koymaktır. Bu bağlamda, araştırma aşağıdaki kuramsal ereve içinde geliştirilmiştir.

1. Hipotez Oluşturma

* ocuk ve mekan arasındaki ilişki ve etkileşim şehirleşme ve şehirlileşme ile bağlantılıdır.

2. Sorunsalın Belirlenmesi

* Birinci, ikinci ve üçüncü kuşaklarda segregasyon (toplumsal kopma)

3. Sorunsalın şehirsel Mekana Yansımaları

* nc boyutta gelişme eğilimi

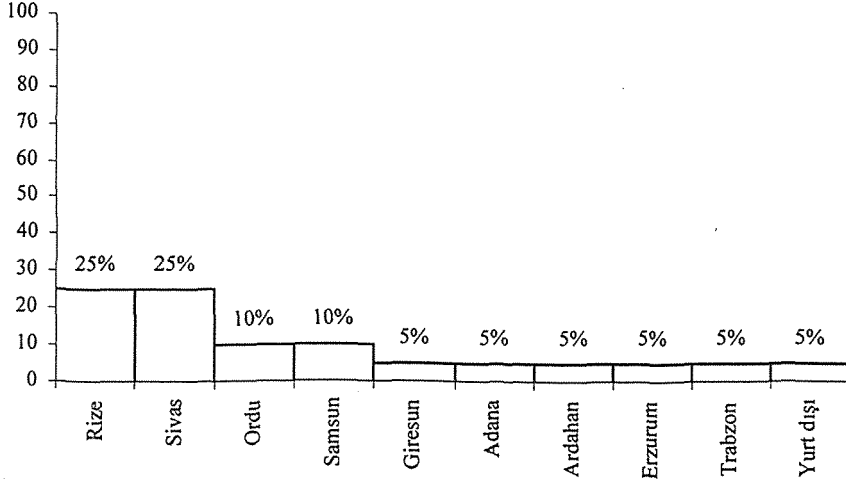
ocuk ve mekan arasındaki ilişkinin şehirlileşme boyutundaki etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla, öncelikle yerleşmenin oluşum sürecine tanıklık etmiş olan ebeveynlerin de şehirsel dönüşüm sürecindeki dinamiklerden ne ölçüde etkilenmiş ve bu dönüşüm sürecinde nasıl ve ne şekilde yer aldıkları sorgulanmış; bu doğrultuda üçüncü kuşak üzerindeki sosyal etkiler hem ebeveynleri ile oluşturdukları çekirdek aile yapısı hem de şehirsel ölçekteki toplumsal yapı içinde değerlendirilmiştir. Çocuklar zerindeki sosyal segregasyon düzeylerinin ortaya konması amacıyla özelikle ebeveynler ile çocukların yanıtları çapraz ilişkilendirilerek, kuşaklar arasındaki sosyal segregasyon düzey farklılıkları ortaya konmuştur.

Karanfildköy’de yaşayan ebeveynlerin tamamı İstanbul dışı doğumlu iken, çocukların % 75’i İstanbul doğumludur. Görüşülen ocukların yaş ortalamasının 10–13 olduğu göz önüne alındığında, 3. kuşağın İstanbul doğumlu olduğu ve İstanbul’da yetiştiği ortaya çıkmaktadır.

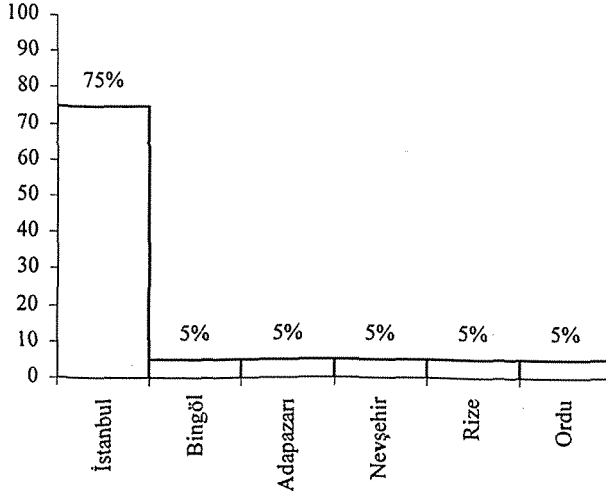
Görüşülen ebeveynlerin %70’inin anne olması, iş hayatı olmayan kadınlara üzerindeki sosyal ilişkiler sistemindeki zlmelerin daha kolay ortaya konmasına yardımcı olmuştur. Nitekim görüşülen annelerin büyük çoğunluğunu ev hanımı, erkeklerin ise serbest meslek sahibi (işçi, taksi şoförü) olduğu grlmştir.

Görüşülen kişilerin eğitim ve öğretime olan yaklaşımları irdelendiğinde ebeveyn eğitim durumlarının düşük olmasına rağmen çocuklarını eğitim konusunda bilinçli bir şekilde teşvik ettikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Çocukların büyük bir bölümünün doktor, mühendis, ğretmen olmak istedikleri, futbolcu ve benzeri gibi kolay ve çok para kazanılan mesleklerin gecekondu yerleşmelerinde genellikle beklenen bir cevap olmasına rağmen Karanfildköy yerleşmesinde oldukça düşük oranda grlmştir. Ebeveynlerinde çocukları için doktor, mühendis oranı yüksek olmakla birlikte, yaşadıkları yasal sorunlardan ötürü politikacı ve hukukçu olmalarını isteyenlerin oranı yadsınamayacak kadar çoktur.

İstanbul’un en eski gecekondu yerleşmelerinden biri olan Karanfildköy’de görüşülen kişilerin % 35’i 16 – 25, % 45’i 6 – 15 yıldır Karanfildköy’de yaşamaktadır. Diğer gecekondu alanlarına nazaran, gecekondu da yaşam süreci daha uzundur. Ayrıca görüşülenlerin % 90’ı ev sahibi, kalanı kiracıdır. Bu durum da, Karanfildköy’n gecekondu oluşumunun ilk döneminde ortaya çıkan, barınma amaçlı gecekonduleşmanın bir rneği olduğu ve çeşitli nedenlerle bu zellini koruduğu sonucu-

Grafik 1: Ebeveynlerin Doğum Yeri

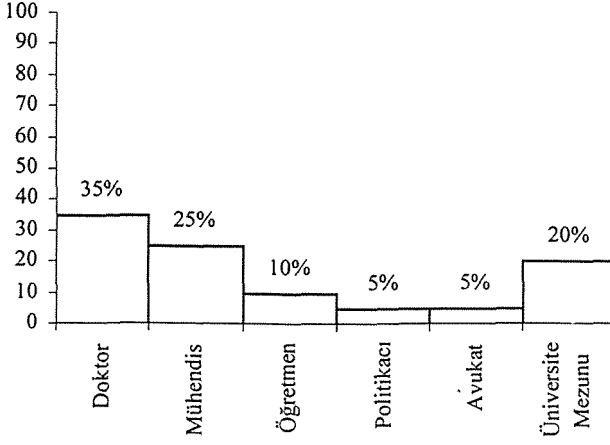

Grafik 2: Çocukların Doğum Yeri

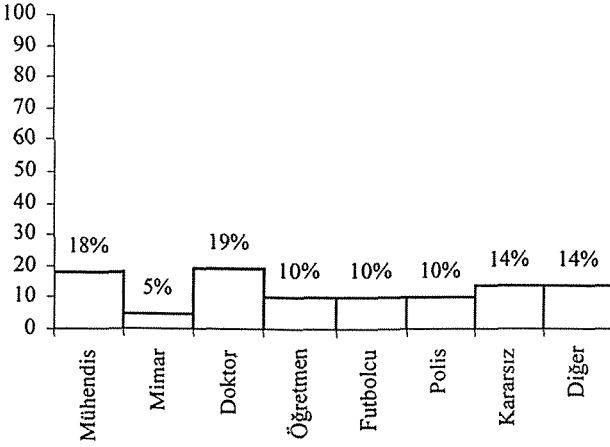
nu ortaya koymaktadır. Ev sahipliğinin ve ilk oluşumdaki fiziksel dokunun korunmasının nedeni, çevre arazi değerlerinin çok kısa zaman içerisinde çok fazla yükselmesi ve Karanfilköylülerin kırsal yeşil alan niteliğindeki yerleşme biçimlerini bir avantaj olarak görüp koruma yolunu seçmeleridir.

Karanfilköy'e yerleşme nedeni büyük oranda akrabalara yakınlık olması, aynı zamanda büyük çoğunluğu (%35) aynı yerde 15 yıldan fazla yaşıyor olması, komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yerleşmenin kendi içinde oturmuş bir sosyal dokusu vardır. Şehirleşme açısından değerlendirildiğinde, Karanfilköy'ün sosyal dönüşümü gerçekleştirebilecek potansiyele sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Karanfölköy Gecekondu Yerleşmesinde Yaşayan Çocukların Sosyal Kopma Segregasyon Düzeylerinin İrdelenmesi

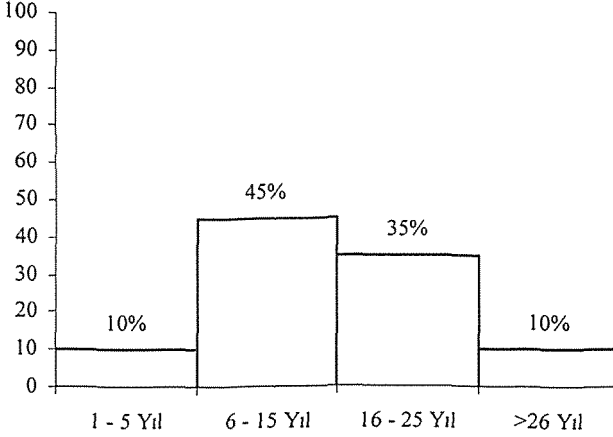

Grafik 3: Ebeveynlerin Çocukları İçin İsteddiği Meslek

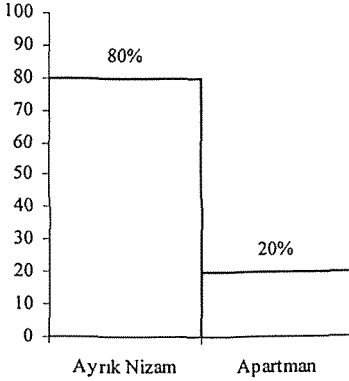

Grafik 4: Çocukların Gelecekte Sahip Olmak İstedikleri Meslek

Anket yapılan Karanfölköylülerin tamamının yaşadığı çevreden memnun olduğu ve % 85'inin taşınmak istemediği, dolayısıyla sahiplenme duygusunun bir yerleşme kimliği ortaya koyduğu sonucu gözlenmektedir. Buna karşılık ebeveynlerin % 55'i taşındıkları takdirde yine Karanfölköy'de bir yere taşınmak istediklerini belirtmiş; çocukların ise tamamı yaşadıkları çevreden memnun oldukları halde taşınmaları durumunda yine büyük çoğunlukla Karanfölköy'ü tercih etmişler ancak az bir oranda olmakla birlikte Etiler, Tarabya, gibi lüks semtlerde ve villa tipi lüks evlerde oturmak istediklerini söylemişlerdir.

Grafik 5: Karanfilköy'de Yaşama Süreleri

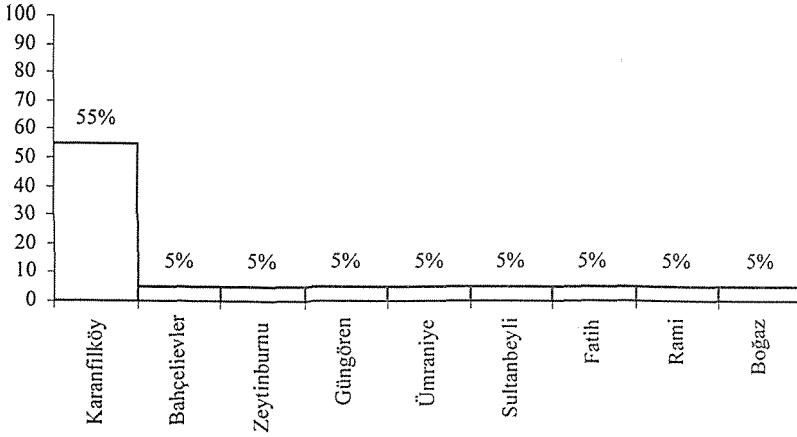

Grafik 6: Konut Türleri

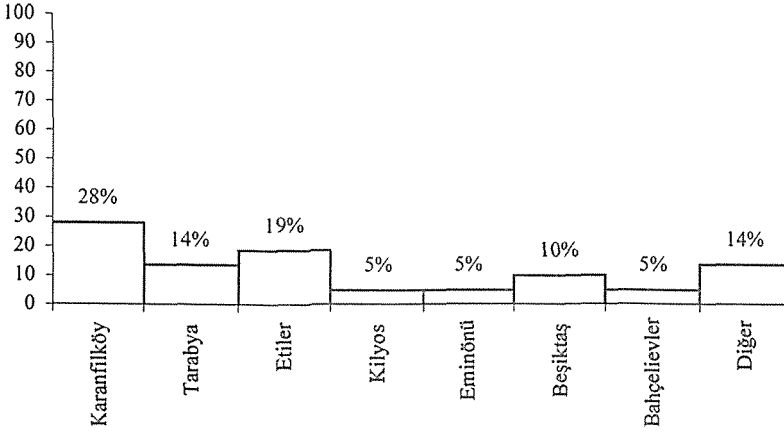
Nitekim, çocuklara İstanbul'da en çok sevdikleri semtler sorulduğunda sırasıyla Karanfilköy, Tarabya, Eminönü, Beşiktaş yanıtları alınmıştır. En sevmedikleri yerler sorulduğunda ise Büyük Armutlu, Sanayi Mahallesi gibi gecekonduların mahallelerini sevmedikleri yanıtları alınmıştır. Karanfilköy'de yaşayan çocukların kendilerini diğer gecekonduların bölgelerinde yaşayanlardan daha iyi durumda olduklarını düşünmekte ve daha iyi bir gelecek hayal etmektedirler. Bu durum, bölgede yaşayan çocukların hem yüksek hem de düşük gelir grubu ile sosyal etkileşim halinde olmalarının bir sonucudur. Nitekim, çocukların % 86'sı üniversite eğitimi almak istemekte ve daha önce de belirtildiği üzere ebeveynler de çocuklarını bu yönde teşvik etmektedirler.

İstanbul'daki tüm gecekonduların yerleşmeleri gibi su, elektrik, kanalizasyon, toplu ulaşım gibi tüm altyapı donatılarına sahip olmasının yanı sıra bölgede yaşayanların hepsi buzdolabı, çamaşır makinesi, fırın, TV, müzik setine sahip olmakla birlikte, cene 5, uydu anteni, DVD, bilgisayar gibi lüks tüketim ürünlerine sahip olan ailelerin de varlığı görüşmeler neticesinde tespit edilmiştir. Bununla birlikte cep telefonu sahipliği de oldukça yüksek bir oranda olduğu görülmüştür. Ayrıca; görüşülen ailelerin ikisinin yazlık sahibi olması, araç sahipliğinin % 40 gibi yüksek bir oranda ve araçların bir gecekonduların mahallesinden beklenilenin üzerinde bir kalitede olması, alış-verişlerini market ve süper marketlerden gerçekleştirmeleri, yukarıdaki ürünlerinde kullanım sıklığı ile değerlendirildiğinde; burada yaşayanların gecekondularında oturuyor olmalarının, yoksullukla çok yüksek düzeyde ilişkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Karanfildköy Gecekondu Yerleşmesinde Yaşayan ocukların Soşyal Kopma Segregasyon Düzeylerinin İrdelenmesi

Grafik 7: Ebeveynlerin Taşınmak İstedikleri Yer

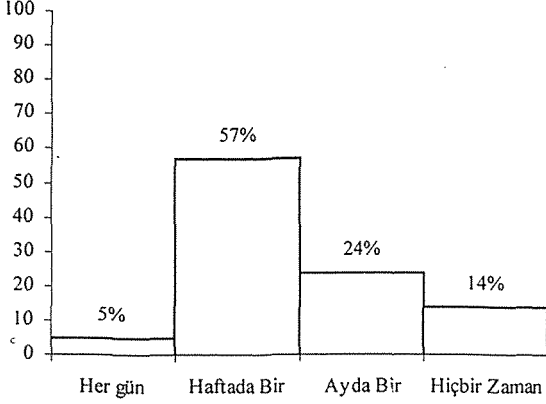

Grafik 8: Çocukların Gelecekte Yaşamak İstedikleri Yer

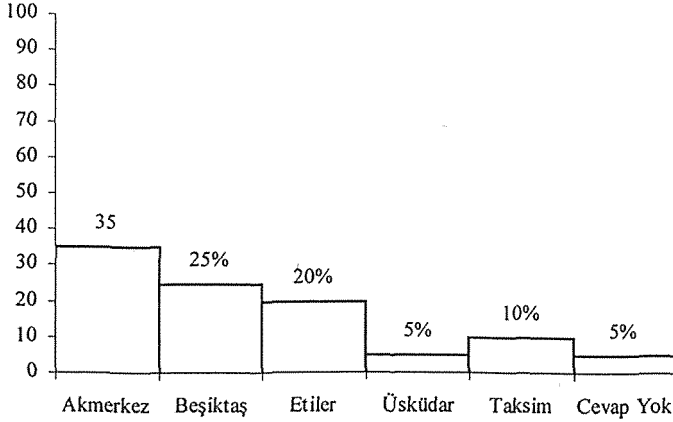
Karanfildköy'de yaşayanların büyük oğunluğ haftasonlarını evlerinde geçirmektir. Bunun nedeni yaşadıkları yeri bir park ya da mesire yerine gitmeyi gerektirmeyecek kadar yeşil ve komşuluk ilişkilerinin de vakit geçirmek için başka bir yere gitmeyi gerektirmeyecek kadar yakın olmasıdır. Nitekim, görüşülen kişilerin yaşadıkları yer ile ilgili memnuniyet nedenleri sorulduğnda %66 gibi önemli bir oranda doğal çevrenin varlığı neden gösterilmiştir. Aileler için yerleşmeye çok yakın konumda olmasına rağmen Akmerkez vakit geçirmek bağlamında uygun bir yer olarak değerlendirilmemektedir. Buna karşılık çocukların istek ve ısrarlarına bağlı bir Akmerkez ziyaret oranı ortaya çıkmaktadır. Nitekim, görüşülen çocukların %60'ı haftada bir, %20'si ayda bir ve %5'inin her gün Akmerkez'e gittikleri gözlenmiştir. Bununla birlikte, çocukların %36'lık bir oranla Akmerkez, Şehir merkezi olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır.

Gecekondu mahallesinde yaşayan ikinci kuşak yerleşimcileri sembolize eden ebeveynlerin, daha önce sözü edilen içine kapalı komşuluk ilişkileri, dışarıda vakit geçirmemeleri sonuçlarına bağlı olarak kendi ilerine kapalı oldukları halde, üçüncü kuşak jenerasyonu oluşturan çocukları daha iyi bir gelecek için derslerinde başarılı olmaları ve değişik sosyal faaliyetlerde bulunmaları konusun-

da teşvik etmektedirler. Bunun yanısıra, bazı sivil toplum kuruluşları sinema, tiyatro, sergi, vb çeşitli sosyal faaliyetlere ait ücretsiz bilet temin ederek, burada yaşayan çocukların toplumsal hayata adaptasyon süreçlerine katkıda bulunmaktadır.

Grafik 9: Çocukların Akmerkez'i Ziyaret Sıklığı

Grafik 10: Çocukların Akmerkez'i Ziyaret Sıklığı, Çocukların Şehir Merkezi Tanımı

Karanfilköy, Armutlu, Sanayi Mahallesi gibi gecekondu mahallelerinde yaşayan çocuklar Karanfilköy yakınında konumlanmış olan 600 öğrencisi olan ilköğretim okulunda eğitim almaktadırlar. Dolayısıyla öğrenciler arasında bir sosyal sınıf farklılaşması bulunmamaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İstanbul gecekondu oluşumunun ilk döneminde ortaya çıkan Karanfilköy gecekondu yerleşmesi, bu dönemin karakteristiği olan yüksek evsahipliliği oranı, ayrık nizam, organik yapılaşma ve nitelikli çevre kalitesi özelliklerini taşımaktadır. Bu özelliklerini bugün de koruyor olması ve farklı bir yapılaşma eğilimine girmemesi ise, çevresindeki arazi değerlerinin çok kısa zaman içerisinde çok fazla yükselmesi, Karanfilköylülerin yükselen arazi değerleri karşısındaki savunma refleks-

lerini, kırsal yeşil alan niteliğindeki yerleşme biçimlerini bir avantaj olarak korumaları şeklinde geliştirmelerine neden olmuştur.

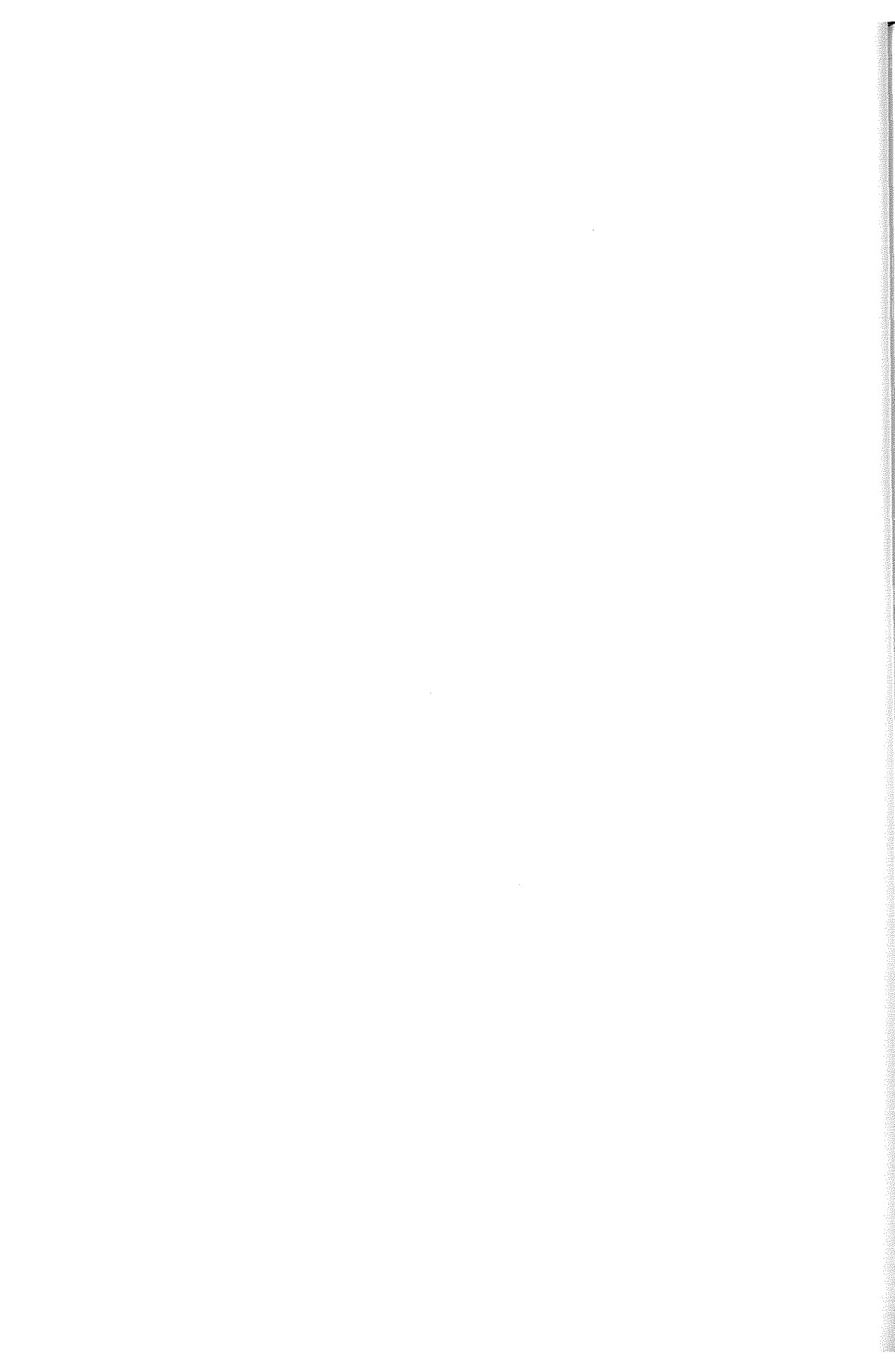
İlk dönem gecekondu yerleşmesinde yaşıyor olmalarının bir sonucu olarak Karanfilköylüler, bu alandaki ikametlerini uzun zamandır sürdürmenin yanısıra, İstanbul'daki yaşam düzeylerini belirli bir seviyeye getirmiş ve alanda sahip oldukları değerleri kaybetmemek adına, sosyal tavırlarını bu yöndeki çıkarları doğrultusunda netleştirmiş durumdadırlar.

Segregasyonun nedenlerinden biri olarak kabul edilebilecek olan iki yakın çevre arasındaki farklı yapılaşma biçimleri irdelendiğinde, çocukların çevredeki apartmanlaşmış kent dokusuna karşı olumlu bir bakışa sahip olmadıkları, aksine yaşadıkları yerleşim dokusundan memnun oldukları gözlenmiştir. Dolayısıyla gecekondu yerleşmesine üçüncü kuşağı temsil eden çocuklar için üçüncü boyutta yerleşme eğiliminin olmadığı gözlenmiştir.

Kendi aralarındaki bütünleşik ilişkilere karşın, Karanfilköy yerleşmesinde ikinci kuşağı temsil eden ebeveynlerin çalışmada yapılan anketler sonucunda yakın çevre sosyal yapısı –üst gelir grubu- ile toplumsal bir ilişki içinde bulunmadığı, kendi içine kapalı bir sosyal ilişkiler dengesini kurmuş oldukları gözlenmiştir. Ancak aynı durum, üçüncü kuşağı temsil eden çocuklar için geçerli değildir. Bunun nedeni ise ebeveynlerin ve eğitim kurumlarıyla iletişim içinde olan sivil toplum kuruluşlarının, çocukları, şehrsel etkileşim ve ilişkiler bağlamında olumlu bir biçimde yönlendirmeleridir. Bu nedenle, üst gelir grubundaki çocuklarla bir arada vakit geçirmemelerine rağmen, çocukların kendilerini şehir yaşamından soyutlamadıkları, bire bir sosyal bütünleşme olmasa da, segregasyon düzeyinin de düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Balkanay, Ö., Erez, H., Özkul, Ç., Seyrek O. (2000) Segregation Degree of Children in Karanfilköy Squatter Area, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, Culture and Urban Form Yüksek Lisans Dersi Seminer Çalışma Raporu, İstanbul.
- Hamnett, C. (2001) *Social Segregation and Social Polarization*, Handbook of Urban Studies, Londra: Sage Publications.
- Kongar, E. (1995) *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1994) *Gecekondu*, İstanbul Ansiklopedisi, cilt 3, sf. 381-385.

SEKİZİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: Ahmet TURGUT

*Kent Yoksulluğu:
Göç, Etnik İlişkiler ve Kimlik Sorunu*

KÜRESEL KENT YOKSULLUĞU VE AVRUPA'DAKİ TÜRKLER

Özer BOSTANOĞLU

GİRİŞ

Üçüncü Binyıl'a adım atmış olan günümüz dünyasının hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerinde genel olarak ve özelden de Türkiye'de, insanların, düzenli ve çağdaş (kentsel) ölçü ve ölçütlerde yaşamaclarının mekânsal kılavuzu olarak şehir planlama alanında ve fizik-yaşamsal anlamda temel ihtiyaçlarından birisi olan düzenli yerleşme ve sağlıklı konutlanma alanında büyük ölçüde eksiklikler ve yetersizlikler olduğu, iyi bilinen bir gerçekliktir.

Dünya toplam nüfusu, yapılmış bulunan projeksiyonlara göre, 1995'teki 5.7 milyardan, 2050 yılındaki 8.9 milyara yükselecek olup, dünya kentsel nüfusu ise 1994'teki 2.5 milyardan 2025 yılındaki 5.1 milyar değerine ulaşacaktır. Millenyum döngüsünde, dünya nüfusunun yaklaşık yarısı kentsel olarak tasnif edilmişti ve yeni millenyumun ilk çeyrek yüzyılındaki şehirleşme süreci, toplam dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisini kapsayacaktır.¹ David Satterthwaite'in tahminlerine göre, dünyadaki 100 en büyük şehirin ortalama nüfusları, 1990 yılında 5 milyon üstü olarak bulgulanmıştı; bu ortalama değer, 1950 yılında 2.1 milyon ve 150 yıl öncesinde, yani 1800 yılında ise sadece 200,000 idi!² Birleşmiş Milletler örgütünün tahminlerine göre ise, 1990 yılında, 6 milyonluk Dakka'dan başlayıp, o yıl için 6.5 milyonluk İstanbul'dan geçip, 7.3 milyonluk Londra, 8.6 milyonluk Kahire, 9 milyonluk Moskova, 9,3 milyonluk Paris, 11.5 milyonluk Los Angeles, 15 milyonluk Mexico City, 16 milyonluk New York ve nihayet 25 milyonluk Tokyo kentsel yığılaşmalarını (aglomerasyonlarını) içeren bir dünya kentsel topluluklar tablosuna ulaşılmış olup³, kentleşme süreci, 1950'lerdeki hızını istikrarlı bir şekilde kaybetmekte bulunmasına karşın, devam edecektir. Doğal olarak da, ulus-devletler, özellikle 1980'li yıllardan beri içine girilmiş bulunan ekonomik küreselleşme ve dünya-kentlileşme süreçlerinin önlere getirdiği yüksek maliyetleri karşılayabilme gayreti içerisinde ve yansısıra, bu nüfus ve yerleşme baskısı ile de uğraşmak durumunda kalacaklardır.

Bu konularda baskı ile karşılaşacak olan ulus-devletlerin sadece Üçüncü Dünya ülkeleri olduğu sanılmamalıdır. 19. yüzyıldaki sanayi devrimi sonunda temel yerleşme özelliği "kent" olarak belirlenen ilerlemiş Batı dünyası da bu baskılardan payını alacaktır. Ayrıca Batı kentinin en baştan beri özelliği olan "yalnızca Batılı insana ait bir mekân oluşu" olgusu da, açık bir şekilde tehdit altına girmiş bulunmaktadır. İlk- ve Ortaçağ'da, Atinalı, Romalı, sonraki dönemlerde ise Hıristiyan fakat kentli yurttaş olan nüfus, Batı kentinin sâkinini oluşturmuş ve Roma döneminde çeşitli Avrupalı halklardan olup Roma'ya gelen barbar kavimler hiçbir şekilde Romalı sayılmamıştır. Batı'da kentlerin Roma döneminde yükseliş, yaygınlaşma, ardından çöküşü neticesinde yaşanan kentli nüfus tasfiyeleri neticesinde bütün Avrupa'yı kır görüntüsünün kaplanması ve bir gözlemcinin tasviri ile "yarısı yıkılmış kent cesetleri"nden söz edilmiş olması bir tarihsel gerçekliktir.⁴

1 John O.Oucho, "Urban Population Trends", *UNCHS-HABITAT Debate*, Haziran 2001, Vol.7, No:2, ss.1, 4.
2 David Satterthwaite (1996) "Continuity and Change in the world's largest cities", (Background paper for the Global Report, 1995), (içinde) UNCHS (HABITAT) (Der.) *An Urbanizing World: Global Report on Human Settlements*, Oxford University Press, s.12.

3 UNCHS (HABITAT) (Der.) *An Urbanizing World: Global Report (op.cit)*, ss.16-17 (Tablo 1.5).

4 Recep Ertürk ve Oya Okan, "Batı Kenti ve Nüfus", (içinde) *21.Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, (Yayına Hazırlayan) Firdevs Gümmüşoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınları No:171/111, Kasım 2001, (ss.53-57) s.55.

Bir başka ve paradoksal bir gerçeklik, tarihte Atina, Roma ve New York'un temsilciliğini yaptıkları "seküler" ya da "dünyevi" zihniyet ile Mekke, Kudüs ve İstanbul'un temsilciliğini yaptıkları "aşkın" geleneklerin boy ölçüşmesinin sürmekte oluşudur. Bir saptamaya göre, Kudüs aşkın geleceğini kendi seküler dünyasında eritmiş olan Roma'ya karşılık, Bizans kralı Konstantin, 4. yüzyılda, Birinci Roma'ya karşılık İstanbul'u eski bir Yunan kentinin yanına İkinci Roma olarak kurmuştur. Türk Sultanı Fatih'in 1453'te İstanbul'u, yâni İkinci Roma'yı ele geçirmesi, Yeni çağı başlatmış; Arapların İspanya'dan atılması ve Amerika'ların bulunup yağmalanması sonucu, Avrupa'nın köklü medeniyet dönüşümlerine yol açmıştır. Bir yüzyıl sonra Tatarları Kazan'dan çıkararak Moskova, kendisini "Roma'nın tek mirasçısı" ilân etmiş ve böylece, 1990'lı yılların başında "kendi kendine bir çürümenin sonucu"nda "realsosyalist" Rus düzeninin çöküşüne değin, Moskova, "Üçüncü Roma" olmuştur. "Dördüncü Roma" ise, 1990'lı yıllardan bu yana artık New York'tur ve Amerika da, dünyanın "Yeni Roma İmparatorluğu" olup, New York, Amerika'yı, Amerika da dünyayı yönlendirmektedir.⁵ Amerika'yı eğer, Kennedy'nin babasının dediği gibi "fazladan olarak, elli adam idare ediyor"sa ve hattâ, bu rakamı, "İlluminati İç Çemberi" adı altında, başını Rockefeller'lar, Rothschild'ler, Oppenheimer'lar ve Habsburg'ların çektiği sadece 10 kişilik bir grubun yönettiği vâki ise (!)⁶, herhalde "bütün yollar Roma'ya çıkar!" sözünün anlamlılığı konusunda, bir ke-re daha düşünmek gerekmektedir...

Yine, sanayi devrimi sonucunda Batı kentleri yöneticileri ve sanayici işadamları, Ortaçağ feodalitesi kırlarının ve tarımının kusmuş bulunduğu kendi köylü yoksul ve aç kitlelerini ucuz sanayi proletaryası olarak bağrılarına basmakla yetinmemişler, içinde buldukları savaş ve savaş-sonrası koşullar, erkek işgücünün azalmış olması ve istihdam açığı nedenlerinden dolayı, 20. yüzyılın başlarında Kıt'a Avrupası'ndan "Yeni Dünya" Amerika kıtasına gerçekleşmiş bulunan iş, geçim ve yeni bir hayat şansı arayışında olan "göçmen (işgücü)" alışverişinin bir benzerini tekrarlamak üzere, Güney/ Üçüncü Dünya emekçilerini ülkelerine çalışmak üzere dâvet etmişlerdir.

İnsan topluluklarının barınma ihtiyacının yeterince karşılanması meselesinde, temiz içmesuyu, kanalizasyon, yol, elektrik, katı atık / çöp tasfiyesi gibi teknik hizmetleri içeren altyapı ve barınılacak konutun bizatihi kendisi olan üstyapı bileşenlerinden oluşan "bütünleşik" bir hizmet sağlanması gerekmektedir. Kamusal olarak, çoğu kez yeteri ölçü ve nitelikte hizmet arz edilememektedir. Bu yetersizliğin; söz konusu ülkedeki nüfus baskısı, gelişmemişlikten, az gelişmiş bir yarı-feodal ve tarımsal ekonomili ulus-devletten ithal-ikâmedici sanayileşmiş bir toplumsal refah ülkesi ulus-devlete ya da gelişmiş ülkelerdeki ileri-sanayileşme sürecine geçişin, bir başka deyişle modernizasyonun sağlanma derecesi ve buna bağlı olarak da, kırsal tarımsal yapıların çözülüp, kır itişisi nedeniyle kentlere göç akışı olgusu, kamusal ekonomik ve mali kaynakların kısıtlılığı, fizikî ve mekansal planlama pratiklerinin, şehircilik-, imar- ve mimarî yapılaşma hukuk mevzuatlarının, belediyecilik kurumsallaşmasının, vatandaşlık/göçmenlik/kentlilik kimlik ve statülerinin gelişmişlik ve olgunluk seviyeleri ile olduğu kadar, ulusal/yerel mevzuatları uygulamakla görevli devlet ve hükümet görevlilerinin mevzuatlarına hâkim ve tâvizsiz, nesnel, patron-müşteri ilişkileri bakımından oy-endişesiz ve yansız uygulama yapmakta kararlı oluş durumlarıyla da yakın ilgisi bulunmaktadır.

Yetersiz kentleşme ve barınma olgusunun temel nedenlerinden birisi, kalkınma ve modernleşme mod, üretim biçimi ve teknolojisi olarak tarım, sanayileşme ve üçüncü gelişme aşaması olarak da bilgilendirim/bilişim çağı⁷ idrâk etmiş insan uygarlığı gelişme ve gerçekleştirme sürecinin, dünyanın her köşesinde aynı etkinlikte ve eşzamanlılık içerisinde ve tüm insan yerleşmelerini ve topluluklarını içerecek şekilde henüz yaygınlaşmamış oluşudur. Ayrıca, bilgilendirim çağına ilk olarak girmiş

5 Nazif Gürdoğan, "Dördüncü Roma New York", *Yeni Şafak*, 20.10.2002.

6 Texe Marrs (2002) *İlluminati: Entrika Çemberi*, (Çev. Ali Çimen), İstanbul, Timaş Yayınları, ss.58-77.

7 Alvin Toffler, *The Third Wave*, New York, Bantam Books, 1980.

bulunan ABD'nde ve onu izleyen Batı Avrupa'da bile, bazılarının "Dördüncü Dünya" tâbir ettikleri "evsiz-barksızlar, tecavüze uğrayanlar, işi olmayanlar, sağlık sigortası olmayanlar, yollarda soğuktan ölenler ve hiç çalışmadığı için hiçbir garantisi olmayan garantisizler diyebileceğimiz genç nesiller"den⁸ müteşekkil bir "sahipsizler" kitlesinin varlığının da işaret ettiği üzere, aynı bir ulus-devlette ve aynı bir şehir-mekânsal düzlemde bile ayrı çağları yaşayan ve o çağlarda barınan insan topluluklarına rastgelinebilmektedir.

Uygarlık aşamalarının değişkenliği yanısıra, belirtilen konulardaki eksiklik ve yetersizliklerin bir diğer ana nedeni, dünya üzerinde ve ulus-devletler içerisindeki gelir dağılımı desenlerinde görülen çok büyük ölçekteki farklılıklar ve maddî uçurumların varlığıdır. Eklenmelidir ki, sözü edilen gelir seviyeleri uçurumları, özellikle 1980'li yıllardan başlayarak küreselleşen dünyamızın neo-liberal politika ve uygulamalarına verdiği özel ivme nedeniyle, her geçen gün daha da büyüyerek, tahmin ve tahayyül düzeylerini zorlamaktadır. Akay bu durumu şu şekilde betimlemektedir:

"(M)egalopollerde, özellikle büyük kentlerde, dünya büyük kentlerinde (..) büyük bir ortak sorun var (..) iki tane alan görmek mümkün, bunlardan bir tanesi iktidara yakın duran, sermayenin ulus aşırı güçleriyle ittifak halinde, ekonomik işlevlerini tamamlayan sermaye grupları ve onların yaşam biçimleriyle ki, bunlar en yüksek seviyeden kademelerle en orta sınıflara kadar gelen bir görünüme sahipler ve bunun karşısında da İstanbul'da, Paris'te, New York'ta ya da dünyanın herhangi bir büyük megalopolünde sefaleti yaşayan insanlar var; yani garantililer ve garantisizler (vurgu bana ait, Ö.B.) şeklinde bölünen bir dünya söz konusu."⁹

2002 yılı (Türkiye) Dünya Şehircilik Günü Düzenleme Kurulu'nun 26. Dünya Şehircilik Günü Kokolyumu'nun tartışma konusu olarak belirlediği "planlama, yoksulluk ve kent yoksulluğu" konularında asıl sıkıntı, doğal olarak bekleneceği üzere, dünyanın görece olarak daha az gelişmiş (Üçüncü Dünya) ülkelerinde ve kentlerinde yaşanmaktadır. Günümüzde "100 milyon insanın herhangi bir barınağı olmadığı tahmini yapılmaktadır; bunlar, ya açıkta ya da kamu yapılarında (örneğin olarak tren ya da otobüs istasyonlarında), ya da, varsa, gece barınaklarında yatarlar. Bu evsiz nüfus içinde, çok sayıda sokak çocuğu vardır."¹⁰ Dünyanın en büyük ve en hızlı yoğunlaşan kentleri, gelişmekte olan ülkelerde olup, sözü edilen kentlerde en az 300 milyon çocuğun kesin fakirlik sınırında yaşadığı belirtilmektedir.¹¹ Ayrıca: "Çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlerde bulunan bir milyar yoksul insan, yeterli konut ve temel hizmetlere sahip olmayan sefalet bölgelerinde ("slums") ve gecekondu yerleşmelerinde yaşamaktadırlar. Şimdi insanlığın yarısı şehir ve kasabalarda yaşadığına göre de, kentsel binyılın önemli sorunu, yoksulların yaşam çevrelerini iyileştirmek"¹², diye eklemektedir, BM-HABITAT İcra Direktörü...

Barrio, favela ve/ya da gecekondu, Üçüncü Dünya kentlerinin yaklaşık yarı-nüfuslarını meydana getirmekte olup, toplumsal, ekonomik ve teknik donatımlılık bakımından yoksulluk ve yoksulluk, gecekondu yaşamının belirleyici karakteridir. Üçüncü Dünya gecekondu bölgeleri, insanlığın gelişme ve ilerleme gündeminde çözümlenecek sorun-alanların başında gelmektedir.¹³

8 Ali Akay, "Megalopoller Döneminde Toplumsal Sorunlar: "Devlet İddet Sefalet"", (içinde) 21.Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan, (Yayına Hazırlayan) Firdevs Gümüüşoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınları No:171/111, Kasım 2001, (ss.353-58)s. 353.

9 Ibid., s.355.

10 UNCHS (HABITAT) (Der.) An Urbanizing World: Global Report (op.cit), s.xxix.

11 Esin Küntay, "Çocuk Dostu Kentler", (içinde) 21.Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan, (Yayına Hazırlayan) Firdevs Gümüüşoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınları No:171/111, Kasım 2001, (ss.315-21)s.317.

12 Anna Kajumulo Tibajuka, "Editorial", UNCHS-HABITAT Debate, Eylül 2001, Vol.7, No:3, s.2.

13 Özer Bostanoğlu, "Türk Belediyeciliğinde Güncel Tarihsellik", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, Haziran 1990, (ss.75-93)s.75.

Yine bu kapsamda hatırlanmalıdır ki, geç 1960'larda, pek çok gelişen ülke şehirleri, (çoğu 1960'tan sonra uygulamaya konmuş bulunan) sefalet bölgeleri ve gecekondu yerleşmelerinin gelişmesine karşı çözüm olarak düşünülmüş bulunan kamu eliyle konutlanma programlarında hayal kırıklığına uğramışlardı. 1970'li yıllar, bir uzmanın târihiyle, "geleneksel bir konut projesinde yapılan bir tek konuta harcanacak maliyetle, çoğunlukla kamunun ürettiği kalitede, iki ile beş arasında konut arsası üretebilecek bir teknik usul olarak"¹⁴ arsa ve hizmetler (sites and services) uygulamasının artan ölçüde denenmesine tanık oldu. (Yine) 1970'ler, Dünya Bankası'nın kentsel borç verme programına geniş ölçüde mâlî olarak desteklenen ve kaçak konutları yasallaştırma, sağlıklılaştırma, teknik altyapı kazandırma¹⁵, toplumsal hizmetler götürme, kullanıcıya güven kazandırma gibi yararlar sağlayacak olan slumlar ve gecekondu ıslah¹⁶ programlarına epeyce yatırım yapıldığını gördü. Arsa ve hizmetler ya da slum ıslah programlarının özellikle mâlî kısıtlılıkları, plançılara ve politika yapıcılara önemli bazı dersler ve tecrübeler sağladı¹⁷ ve geç 1980'lerde olanaklandırıcı ("enabling") yaklaşımın şekillenmesine yardım etti.¹⁸ İstanbul'da 1996 yılında toplanmış bulunan "Habitat II Konferansı"nda 171 ülke hükümeti tarafından kabul edilmiş olan "Habitat Gündemi", "herkese yeterli konut" amacına varmak için, ortaklıkları ve katılımcı yaklaşımları vurgulayarak, olanaklandırıcı yaklaşımı, biraz daha ileriye götürücü bir yaklaşım olarak benimsedi.¹⁹

Dünya kentleşme pratiklerini sorunsallaştıran ve bu anlamda da insan yerleşmeleri gündemini oluşturan Birleşmiş Milletler câmiasındaki bellibaşlı uluslararası örgütlerin kimi yayınlarından yola çıkarak, yoksulluk ve kent yoksulluğu sorunsallarının sadece ya da büyük ölçüde az gelişmiş ülkelerin meseleleri olduğunu farzetmek, bugünün ve geleceğin "ağdaştırılmış" dünyasını şekillendirme çabasında kimi stratejik kısıtlılık ve kuşatılmışlıklara sebebiyet verebilecektir. Bu nedenle, küresel yoksulluğun aşılabilmesi sürecinde önemli bir araştırma, politika oluşturma ve "karşılaştırılmalı en iyi (ya da en kötü) uygulamalar" serisine katkıda bulunabilmenin başka bir yolu, gelişmiş ülkelerdeki kentsel yoksulluk görüngüsünü anlamaya çalışmaktan geçmektedir. Aşağıdaki uzunca alıntı, ağdaştırılmış dünyanın oluşumunu betimlemektedir:

"Yeni bitmiş bulunan yüzyıldaki kentlerin patlama şeklindeki büyümelerine, üç büyük güç sebep olmuştur: Birincisi, 1950'lerden önce şimdi-gelişmiş bulunan dünyayı ve ondan sonra da gelişmekte olan dünyayı dönüştürmekte olan "sanayileşme" ve onunla beraber "sanayisizleşme".(..) İkincisi, bisiklet (ki hâlâ daha gelişmekte olan dünyada temel hareket aracıdır), kitle ulaşımı ve özel otomobile doğru evrilmiş bulunan "ulaştırma" devrimi; ve üçüncüsü de paralel olarak ve telefonda faksa ve internete gelişmiş olan "uzak-iletişim (telekomünikasyon)" devrimidir. Bir dördüncüsünü de ekleyebiliriz, "politik" dönüşüm: Kentsel etkileri daha az noktasal olmakla birlikte, sömürge çağından çıkış, yeni ulusal başkentlerin gelişmesini hızlandırmıştır. Yirmibirinci yüzyılın büyük dönüştürücü gücü görünmektedir: Bir zamanlar ayrıık olarak duran -bilgisayar, uzak-iletişim, televizyon- teknolojileri(ni), bilginin yaratımı, biriktirimi ve değişimi için tek bir ortamda bir-

14 Michael J. Rodell, "Sites and Services and Low-Income Housing", (içinde) People ,Poverty and Shelter, (Der.) Reinhard Skinner ve Michael J. Rodell, Londra-New York, Methuen, 1983, (ss.21-52)s.21.

15 Özer Bostanoğlu, Squatter (Gecekondu) Upgrading Phenomenon with Special Emphasis Upon Technical Infrastructure (Yayınlanmamış Şehir Planlama Yüksek Lisans Tezi), Ankara, ODTÜ, 1986.

16 Richard Martin, "Upgrading", (içinde) People ,Poverty and Shelter, (Der.) Reinhard Skinner ve Michael J. Rodell, Londra-New York, Methuen, 1983, ss.53-79. İçinde 1984 yılında çıkarılan 2981 sayılı İmar Affı yasası sonrası Ankara (Türkiye) deneyiminin de ele alındığı bir çalışma için bkz.: UNCHS (Habitat) (Der.), Informal Settlement Upgrading: The Demand for Capacity Building in Six Pilot Cities (Amman, Ankara, Caracas, Concepcion, Ibadan and Nkayi), Nairobi, Kenya, 1999, ss.109-150.

17 Herbert Werlin, "The Slum Upgrading Myth", Urban Studies, Vol.36, No:9, Ağustos 1999, ss.1523-34.

18 Özer Bostanoğlu, "Türk Kentleşmesinde Saat: 2000'e Beş Kala "HABİTAT", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 28, Sayı 2, Haziran 1995, ss.81-107.

19 Farouk Tebbal ve Kalyan Ray, "Housing the Urban Poor", UNCHS-HABITAT Debate, Eylül 2001, Vol.7, No:3, ss.1 3

leştiren “bilgilenim (enformasyon) devrimi”dir, bu.. Şimdi bu yeni ekonomik devrim hız kazanırken, dünya üzerindeki şehirler, küresel olarak etkileşim ve küresel karşılıklı-bağımlılık karmaşık sistemleri içinde ağdaştırılmaktadırlar (“networked”), ki bu durum, yeni bir uluslararası kentsel işgücü işbölümü yaratmaktadır: Gelişkin dünyanın en büyük şehirleri, manüfaktür ve mal ticaretini, gelişmiş hizmetler lehine terketmekte; yeni-sanayileşen dünyanın en büyük şehirleri bu imalat işlevlerini yüklenmekte; az gelişmiş dünyanın büyük şehirleri de, ki bunlar sadece küresel ağlara çok gevşek bir şekilde bağlıdırlar, temel hizmetleri büyük ölçüde kayıtdışı değişime konu ederek, yaşamaktadırlar..Ağdaşlaşmış dünyada, bu küresel bilgilenim ve denetimin asal merkezlerini oluşturan birkaç dünya şehri ve –“küresel-altı” diye tanımlayabileceğimiz (..) belki kırk ya da elli büyüyen şehir arasında bir ayırımı yapabiliriz. Bunların altında da “bölgesel şehirler” vardır (..) Ve onların da altında, orta boyuttaki “kırsal kentler” bulunmaktadır (..).”²⁰

Geleceğin dünyasında yoksulların, kent yoksullarının ve özellikle, ülkemizin “çağdaşlık ufuk ve vizyonu”nu temsilen Avrupa Birliği’nde, hele de 40 yıldır Türk göçmenlerinin yaşama ve varolma / yerleşme/tutunma çabalarına sahne olmuş Almanya’da Türk kent yoksullarının durumu ne olacaktır? sorusu, bu anlamda üzerinde durulmayı hak edecek bir konudur; zira, Almanya’daki en düşük kent yoksullarının başında gelen Türk-Almanyalıların dört onyıdır tam olarak veril(e)meyen vatandaşlık / kentlilik/hemşehrilik hakları, dünya üzerindeki Birinci Dünya-Üçüncü Dünya ve / ya da Kuzey-Güney diyalogu “bozuk” ilişkiler yolunun önemli kilometre taşlarından birisidir. Bu bozuk ilişkiler sisteminin düzeltilip, düzeltilmemesi meselesi, sadece Türkiye-Almanya meselesi değildir. Sorunların bir şekilde hâlli ya da çözümsüzlüğe terki, zorunlu kalınan kısa vâdeli bir siyasi bir tercih olup, olmamanın ötesinde, uzun vâdede dünyanın küresel düzeyde refah ve barışa mı, yoksa küresel yoksulluk uçurumu ve topyekûn savaşa mı gittiğinin anlamlı ve çok önemli bir göstergesi olacaktır.

Bu nedenle, bu çalışmada, nedense üzerinde gerektiği ölçüde durulmayan, yerli ve yabancı akademik çevrelerden yeterince destek görmeyen, araştırma alanında etkin olan kimi araştırma/bilgilendirme kuruluşları ya da kanallarının gizleyici yahut saptırıcı etkili bir suskun-duruş ya da yanlış-bilgilendirime (misinformation) konu olan²¹ özellikle Almanya’daki (ve dolayısıyla Avrupa Birliği’ndeki) Türklerin kentsel / mekânsal varoluşlarının ve geleceklerinin nereye doğru gittiği üzerinde durulacaktır.

KÜRESELLEŞME, KENTSEL YOKSULLUK VE GÖÇ

Küreselleşme²²

Üçüncü Binyıl’ın başında insanlığın sosyo-ekonomik gelişimini değiştirmeye başlamış tarihsel olgular arasında, bilgilenim teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilen “enformasyon” devrimi; kuramsal olarak tüm dünya ulus-devletlerini kapsamı gereken (pratikte pek çok yoksul Afrika ülkesini kapsamı dışı bırakmakta tereddüt etmeyen, yâni onları “sömürmeye bile tenezzül etmeyen”) bir “karşılıklı-bağımlılaştırma” süreci; realsosyalist Sovyet-Rus İmparatorluğu’nun ve merkezi-planlı “Demir-Perde” ülkelerinin çöküşü; dünya kapitalist sisteminin, “esnek yönetim”, “merkezdisılan-

20 Peter Hall ve Ulrich Pfeiffer, URBAN FUTURE 21 – A Global Agenda for Twenty-First Century Cities, Londra, E&FN Spon (for: The Federal Ministry of Transport, Building and housing of the Republic of Germany), 2000, ss.5-7.

21 Özer Bostanoğlu, “Yeni Bir “Evropai” Oluşum: Almanya’da Türk(-Alman) “Dipsınıf”ı”, Mürekkep, Sayı 13, Kasım 1999, (ss.160-203) ss.193-95 (Dipnotlar 1, 12, 13, 15).

22 Bu bölümde ve ileride, ayrıca belirtilmedikçe, şu kaynaktan yararlanıyorum: Özer Bostanoğlu, Global Migration and “European” Turks in Germany in Quest of Their Identities, A.Ü. ATAUM 30.Dönem TE Dönem Sonu Raporu, Temmuz 2002.

dırma”, firmaların ağdaştırılması, sermayenin emek karşısında güçlendirilmesi, çalışma ilişkilerinin bireyselleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, kadın işgücünün artan ölçüde ücretli işgücüne dâhil edilmesi, pazarların “düzen dışılandırılması/kuralsızlaştırılması” (deregülasyonu) ve toplumsal refah devletinin ortadan kaldırılması gibi özelliklerle “yeniden-yapılan(dırıl)ma” süreci gibi oluşumlar bulunmaktadır. Asya-Pasifik bölgesinin yeni bir ekonomik “küryerel”²³ manüfaktür merkezi olarak yükselmesi, ileride politik bir birlik olmanın da arayışı içerisinde ekonomik bir birlik hâline gelen Avrupa, eski Üçüncü Dünya’nın kendi içinde çözülmesi, sadece Kuzey-Güney arasında değil ve fakat dünyanın her tarafındaki dinamik kesimler ve bölgelerle, dünya sisteminin oyuncuları açısından önemsizleşen “ötekiler” arasında derinleşen “eşitsiz gelişme” olgusu, bu tabloya eklenmelidir. Yine, dünyanın hemen her bölgesinde patlayan suç(luluk) ve Mafia-tipi örgütlenmeler, politik sistemlerin içine girdikleri meşruiyet krizi, toplumsal hareketlerin saçaklanıp, parçalanıp, yerelliğe ve tek-boyutluluğa indirgenmesi olayları gözlenmektedir. Bu kontrolsüz, kafa-karıştırıcı değişimin ortasında da pek çok kişi, bazı temel dinsel, etnik, yerdüzlemsel (teritoryal) ve ulusal kimliklerin etrafında yeniden-toplaşmaya çalışmaktadırlar. Hıristiyan, Müslüman, Yahudi, Hindu, Budist orijinli köktencilikler epey taraftar toplamaktadırlar. Bütün bunların ötesinde de doğuştan getirilmiş ya da inşa edilmiş toplumsal ya da bireysel kimlik arayışları, toplumsal anlamlılığın ana kaynağı olmaktadır.²⁴

Keyman’ın ifadesiyle, globalleşme, bir taraftan devlet ağırlıklı uluslararası ilişkilerden, siyasal aktörlerin çoğullaştığı global ilişkilere geçişi; sermayenin artık uluslararası değil global bir nitelik taşıdığını; sömürü mekanizmalarının değiştiğini ve içerseme/dışarsama (v.b.a. Ö.B.) ilişkilerinin artı değer üretiminin yerini aldığını; iletişim ve bilşim teknolojileriyle dünyanın bir “global köye” dönüştüğünü ve böylece hayali cemaatler yerine “hayali bir dünya”nın oluştuğunu; sonuçta mekansallık ve alansallık yerine, serbest pazara dayalı sermaye akışkanlıklarının belirlediği bir global ilişkiler ağına toplumsal ilişkileri belirlemeye başladığını; otantikliğin bir kimlik kodu olarak söyleneleştiğini ve bu süreçlere karşı “ulus-devlet = ulusal-kimlik” denkleminin gittikçe güç kaybedip, bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya kaldığını, deyimlemektedir.²⁵

Castells’e göre ise, geç 1980’lerde, “yeni bir kapitalizm modeli” oluşmuş olup, temel karakteristikleri şu şekildedir:

- 1-Sermayenin üretim sürecinden daha fazla oranda artı-ürün almasını sağlama yolları:
a)Teknolojik buluşlardan sağlanan yüksek verimlilik, b)Daha düşük ücretler ve kısılmış sosyal faydalar, c)Üretimin daha düşük ücretli bölgeler ve ülkelere merkez dışılandırılması, d)Sistemin hem merkez ve hem de çevresinde olarak, “enformel ekonomi”nin muazzam şekilde genişle(til)mesi, e)Toplumdaki kurumsallaş(tırıl)mış ayırmıcılık ve varolan toplum-

23 Keyman ve Sarıbay, “küreselleşme” ya da “globalleşme”nin muğlak bir terim olduğunu, kavramın bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini, buna bağlı olarak tek bir global kültürün ortaya çıkmasını, bazen de toplum ve toplulukların kendi kimlik farklılıklarını ifade etmeye yarayan bir terim olarak görüldüğünü ve aslında globalleşme ile yerleşme süreçlerinin birlikteliğinin toplumsal yaşamın kurucu ögesi olup, bunun da “küyerel (glokal) bir durum” olduğunu bildiriyorlar: E.Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, “Giriş: Global-Yerel Ekseninde Türkiye, Siyaset ve Toplumsal Yaşam”, (içinde) Global / Yerel Ekseninde Türkiye, (Der. E.Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul, Alfa Yayını No:717/025, Şubat 2000, (ss.1-5)ss.1-2. Aynı kitapta Sevda Alankuş, makalesinin bir yerinde, “glocalization” kavramını, Râna Aslanoğlu’nun “küre-yerelleşme” olarak çevirdiğini söylüyor (bkz.: Ibid., s.300 (Dipnot)); bu yüzden, “glocal” terimini, ben de, ikisinin arasında, “küyerel” olarak karşıladım. (Ö.B.)

24 Manuel Castells, The Rise of the Network Society – Volume I of The Information Age: Economy, Society and Culture, Oxford, Blackwell Publishers, 1998 (1996) -, ss.1-3.

25 E.Fuat Keyman, “Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: “Türban Sorunu”nu Anlamak”, (içinde) Global / Yerel Ekseninde Türkiye, (Der. E.Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul, Alfa Yayını No:717/025, Şubat 2000, (ss.17-38)s.17.

sal etiketlemeden dolayı en incinebilir (vulnerable) toplumsal gruplar olan kadınlar, **etnik topluluklar ve göçmenleri**²⁶ (v.b.a. Ö.B.) daha fazla oranda masetmek üzere işgücü pazarlarının yeniden-yapılanması, f)Sendikaların zayıfla(tıl)ması;

2-Devlet müdahaleciliğinin sermaye birikimi bakımından temelli biçimde değişikliğe uğratılmasının yolları: a)Düzen dışılandırma, b)Özelleştirme, c)Firmalara yarayışlı regresif vergi reformu, d)Yüksek, bilişim teknolojilerine kamu desteği, e)Askerî gücün yeniden kuvvetlendirilmesi ve böylelikle "savaşçı devlet"in (warfare state) yükselmesi, f)Refah devletinin küçültülmesi, g)Mâlif tutuculuk (fiscal austerity) ve sıkı para politikası;

3-Sermaye hareketleri, **işgücü göçü** (v.b.a. Ö.B.), bizâtihi üretim süreci, pazarların (birbirine) geçişimliliği (interpenetration) ve bütün ülkelerin kaderini belirleyecek bir uluslararası rekabette ulus-devletlerin destek öğeleri olarak kullanımını içerecek şekilde bütün ekonomik süreçlerin hızlandırılmış uluslararasılaştırılması...²⁷

Kapitalizmin global yeniden-yapılanma süreci içinde önem taşıyan başka bir gelişme, ekonominin giderek "yasadışılaşması", "kayıtdışılaşması"dır (informalization).²⁸ "Kayıtdışı"lığın olduğu yerlerde gelir dağılımı kutuplaşmaları sonucu oluşan yoksulluk uçurumları, yâni genel bir deyişle "ikili (dual) kentsel yapı" bulunur.Bu tür sosyo-mekânsal gelişmelere, son iki onyıldır, artık merkez ülkelerde de rastlanmaktadır.²⁹Bilindiği üzere, gecekondü (tipi kaçak yapılaşma ve giderek gecekondü-kentleşme) karşıdır (versus) ruhsatlı/modern imar bölgeleri, Üçüncü Dünya kentsel formasyonlarının başat ikiliğidir. Söz konusu ikili yapı, ileri metropol ülkelerde de, ülke vatandaşlık haklarını kullanabilen (beyaz) yurttaşların yaşadıkları iskân bölgeleri karşıdır siyah ghettoları ve yasal/kaçak yabancı göçmen işgücü barınma/sığınma alanları/ghettoları olarak kendisini göstermektedir.

Globalleşmenin, "McDonald" hızlı-besin zincirinin simgelediği kültürel tektipleştirmeden dolayı, "McDonaldlaşma" ya da "Cocakolonileşme" sayılarak, "kültürel emperyalizm" olduğu tespitini yapanlara³⁰ göre, küreselleşme kavramının sözde masumiyeti ile, "emperyalizmin yeni görüntüsüne ideolojik meşruiyet kazandırılmakta"dır. Küreselleşme ve yerelleşme kavram çiftinin, "yeni sağ" projesinin öncülüğünü yapan Dünya Bankası gibi "yeni dünya düzeni" sözcüleri tarafından; asıl yıkıcı olan emperyalizm / kapitalizmin farklı kültürleri yokedip, kendi kültürüne nasıl bağımlı kıldığı olgusunu "herşey kendi başına, dinlerce kültür!" diyerek, gözden kaçırmak üzere kullanıldığını ileri süren araştırmacılar da mevcuttur.³¹Bu tip eleştirilerde klasik Marksist ve radikal İslamcı eleştirmenlerin birleştiğini vurgulayan Alankuş, bunlar yerine "aynılaşma" ve "farklılaşma"yı küreselleşmenin iki yüzü olarak algılayıp, küresel/yerel ilişkilerin küryerelleşme, Kreolizasyon

26 Dünya üzerindeki toplam sayıları 120 milyon olarak tahmin edilen göçmenlerin insan haklarının tanınmamasının, dolayısıyla incinebilirliklerinin, 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri olduğuna işaret eden bir araştırma için bakınız: Jorge A. Bustamante, "Immigrants' Vulnerability as Subjects of Human Rights", International Migration Review, Vol. XXXVI, No:2, Yaz 2002, ss.333-354.

27Manuel Castells, The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process, Oxford, Basil Blackwell Ltd, 1991 (1989), ss.23-27.

28 Manuel Castells ve Alejandro Portes, "World Underneath: The Origins, Dynamics, and the Effects of the Informal Economy", (içinde) The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries, (Der.) Alejandro Portes, Manuel Castells and Lauren A. Benton, Baltimore and London, 1989, ss.11-37; ve ayrıca bkz.:Saskia Sassen, "The Informal Economy", (içinde) Dual City: Restructuring New York, New York, Russell Sage Foundation, 1991, ss.79-101.

29 Bostanoğlu, "Yeni Bir Avrupa Oluşum (op.cit.)", s.174.

30 J. Tomlinson, Kültürel Emperyalizm, (Çev. E. Zeybekoğlu), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.

31 Melih Ersoy ve Çağatay Keskinok, "Küreselleşme ve Yerelleşme", Ada-Kentliyim, Yıl 3, Sayı 9, 1997, ss.54-56 ve ayrıca bkz.: Tark Şengül, "Bir Mekansal Sabit Olarak Yerel Ölçek", Ada-Kentliyim, Yıl 3, Sayı 9, 1997, ss.58-62.

yon ya da melezeleşmeye (hybridization) dönüştüklerini vurgulayan araştırmacıların daha uygun bir teorik çerçeve yaratıklarına işaret etmektedir.³²

17 ve 18. yüzyıllardaki merkantilist dönemin ulus-devletlerin ekonomik olarak yükselişlerini gösterdiğini, Adam Smith'in ise bunlar karşısında ekonomik liberalizm ve serbest ticaretin savunucu guru'luğunu yaptığını, 19. yüzyıldaki sömürgecilik döneminin, bu iki akım arasındaki mücadeleyi güçlendirip, bir tür globalizme daha o zamandan yol açtığını, Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının denetimsiz globalleşmeye karşı fren görevi yaptığını, Büyük Bunalım'ın ardından (faşist Almanya, İtalya; büyük demokrasi ABD, İngiltere, Fransa; ya da devlet sosyalisti SSCB gibi) ulus-devletlerin hemen hepsinin bir şekilde Keynezyen müdahaleci devletli karma ekonomi söylemini benimsediklerini, İkinci savaştan sonra başlayan "soğuk savaş" döneminde ise minimum devlet müdahaleci Batı (OECD ülkeleri) ile üretim araçları üzerindeki kolektif mülkiyet ile devlet müdahaleciliği yanlısı Sovyet Bloku'nun cepheleştiğini söyleyen Valaskakis'e göre, Demir Perde'nin yıkılışını müteakip, (merkezi planlamalı ithal ikameciliği dönemini de tabii ki bu arada, 1960-80'lerde, geçip, Milton Friedman'ın başını çektiği serbest ticaretçi, seçme özgürlükçü ve liberal Chicago Okulu iktisatçıların teorik güdümünde olarak), 1990'lı yıllardan başlayarak herkes Batı'cı olmak istemiş, Batı'nın kurumlarını ve felsefesini kendisine uyarlamış, devlet kuruluşlarını özelleştirmiş, düzensizleştirme ve devleti ve harcamalarını küçültme yoluna gitmiştir. 1988 ile 1998 arasındaki onyıllık içerisinde, gerçekten de, Marshall McLuhan'ın öngördüğü "küresel köy" oluşmuştur. 20.yüzyılın ilk bölümündeki globalleşme ticaret ve imparatorluklarla yürütülürken, son onyıllardakinin yürütücüleri, teknoloji ve sermaye akışları olmuştur. İnternet dünyasında kısa-vâdeli yabancı döviz akışı, günlük 1 trilyon US \$ olup, yıllık 4 trilyon \$'lık ticarete karşılık gerçekleşmektedir. Bugünün globalizm aktörleri arasında, ikisi, "düşen" yıldız olarak "ulus-devlet hükümetleri" ve "ulus-altı (yerel) yönetimler"dir; toplam beş adet "yükselen yıldız" arasında ise, "ulus-aşırı (transnational) firmalar" (ki toplam 200 adet zirve dünya ekonomik oyuncusunun sadece 40'ı ulus-devlet hükümeti, geri kalan 160'ı ÇUŞ ya da küçük girişimci olan bu tip firmalardır), (ulusal ordu, terrorist gruplar, mafia gibi) "özel etkileme grupları", "hükümetlerarası örgütler", "sivil toplum kuruluşları" ve "sivil toplum"un kendisi vardır.³³

Yine aynı yazar, küreselleşmenin yaratacağı büyüme nimetlerinin "sahip-olanlar" ile "sahip-olmayanlar" arasındaki açığı daha da mı arttıracağını sormaktadır. Başlıca da iki ikilikten söz açmaktadır: "1997'nin sonunda OECD ülkelerinde 36 milyon ya da işgücünün yüzde 7.1'i kadar bir "görünür" işsizlik vardı. Ve toplumun sadece yüzde 30'u gerçekten "çalışıp" herşeyi üretmektedir. Teknoloji gerçekten de insan emeğini azaltmakta başarılı olmuştur..." Sonuç, istihdam açığıdır. İkinci ikilik ise, gelir açığına ilişkindir: "Gelir açıkları ülkelerin hem kendi içinde, hem de kendi aralarında büyümektedir. (...) 1997'de 350 (Dolar) milyarlerin toplam varlığı, insanlığın yüzde 45'inin yıllık gelirinden fazladır!(..) "Küreselleşme insanlığın tümüne yaradı mı?" sorusunun karşılığı, bu aşamada, "hayır", ya da "daha değil"dir. Yüzde 30-40 arasında bir kesime yaramış olabilir, fakat insanlığın çoğunluğu hâlâ daha yoksulluk içinde yaşamaktadır; 1.2 milyar insan günde bir dolardan az bir para ile geçinmektedir(..). Yâni, küreselleşme teknolojik değişim ile, kıtlık sorununu tamamen çözmektedir. Fakat şimdiye değin bu varlığı etkin ve âdil bir şekilde dağıtıcı olarak kendisini gösterememiştir. Ekonominin üç temel sorusu olan Ne, Nasıl çözülmüş ve fakat Kim için çözülememiştir."³⁴

32 Sevda Alankuş. "Yerellik(ler), Yerelliğin İmkanları ve Yerel Medya", (içinde) Global / Yerel Ekseninde Türkiye, (Der. E.Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul, Alfa Yayını No:717/025, Şubat 2000, ss.295-330.

33 Kimon Valaskakis, "Globalization as Theatre", International Social Science Journal, No:160, Haziran 1999, (ss.153-64)ss.153-56.

34 Ibid., ss.156-58.

Guy Standing, eski Dünya Bankası Baş Ekonomisti olup, Dünya Bankası'nı suçlayıp, oradan ayrılmış bulunan Joseph Stiglitz'i eleştirdiği makalesinde, 1945-sonrası dünyasında düşük-gelirli ülkelerin başlıca sorununun "sermaye eksikliği" olduğunun zannedildiğini, oysa 1980'ler dünyasında ise yoksul ve durgun ekonomilerin baş meselesinin "pazar güçlerini engelleyen ekonomik politikalar" olduğu inancının hâkim görüş hâline geldiğini belirterek; ticaret liberalizasyonu, mâlî serbestleştirme, özelleştirme, düzensizleştirme, yabancı sermaye liberalizasyonu (FDI engellerinin kaldırılması), güvenli mülkiyet hakları, birleştirilmiş ve yarışan döviz kurları, azaltılmış kamu harcamaları (mâlî disiplin), (sağlık, eğitim ve altyapıya) kamu harcamalarının yönlendirilmesi, (vergi tabanını genişletici ve regresif) vergi reformu, (ihtiyaç içindekiler için) "sosyal güvenlik şemsiyesi" ve işgücü pazarı esnekliği olarak toplam oniki ögeyi içeren "Washington uzlaşması"nın, 1980'lerde, tüm dünyaya önerilen "globalleşmenin tek global modeli" hâline geldiğini ifâde etmektedir. Ona göre, (1972-1982 arasında gelişmekte-olan ülkelerin düşük-gelirli konutlanması meselesinde, teori ve pratik yönünden, neo-liberal politikalar izleyerek, ödenebilir ve geridönüşlü projelere verdiği destekle önemli etkiye sahip olmuş bulunan³⁵) Dünya Bankası, "yapısal uyum" programları çerçevesinde, tekil projelerinden vazgeçerek, ülkelerdeki pazar kurumlarını güçlendirmeye ve kamu girişimleri ve kurumlarını tasfiyeye koyulmuştur. IMF de aynı yönelişin içerisine girmiştir.³⁶

Kentsel Yoksulluk ve Göç

Küreselleşme akımı, "yapısal uyum ve istikrar programları" ve "Washington uzlaşısı" çerçevesinde neredeyse tüm dünya ülkelerinde gündeme getirilip uygulamaya sokulmuş bulunan "esnekleşme" ve kamu kuruluşlarının "özelleştirilme"si ve hâttâ, (ulusaşırı şirketlerle özel yerli, ulusal şirketlerin "evlenme" yoluyla birleşmeleri neticesinde de) "yabancılaş(tırıl)ma"sı politikaları; pek çok ülkede ulusal istihdam yapılarını çözmüş, birçok işçinin işten çıkarılmasına ve muazzam sayıda düşük- ve orta-gelirli insanın (ve dolayısıyla ailenin) yoksullaşmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan yoksulluk türü, kimilerince "yeni yoksulluk" olarak tanımlanmaktadır.

1996 tarihli "Kentsel Yoksulluk: Bir Dünya Meydan-Okuması" başlıklı "Recife Deklarasyonu"nda, "globalizasyonun yeni fırsatlar açtığı gibi, kent yoksulu için ciddi riskler de taşıdığı; ekonomik yeniden-yapılanmanın, finansal pazarların küreselleşmesinin ve yapısal uyumun bütüncül etkileri düşünüldüğünde, bunların, düşük-istihdamlı ve düşük-temsiliyetli aşağı sınıfları daha da yoksullaştırma eğiliminde oldukları ve bunun orta sınıflar için de ciddi endişeler yarattığı"na dikkât çekilmektedir.

Dünya Bankası'nın izlediği yapısal uyum programları çerçevesinde ortaya çıkmış bulunan kentsel yoksulların; sahip oldukları kaynaklara, kaynaklarını ve işgücünü kullanım becerisine ve aile/akraba destek ilişkilerine göre değişik yoksullukla mücadele şekilleri ve güçleri olabilmektedir. Ancak son yılların yoksulluk türleri, kolaylıkla başedilebilecek gibi görünmemektedirler. Son iki onyılda kullanılmaya başlanan, (biyolojik yeniden-üretim için gereken kalori ve besini alma derecesi olarak) "mutlak yoksulluk"; (toplumsal varlık olarak insanın yaşadığı toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında kalanlar için) "görelî yoksulluk"; "yoksulluk hattı"; "kent yoksulları" yanısıra ve/ya da onlar içerisinde (çeşitli derecelerdeki "uzmanlaşmalar"(?!)) yoluyla ortaya çıkmış bulunan "yeni yoksullar"; "her an düşmeye hazır sınırdaki yoksullar"; (ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişki ağlarından "dışlananlar"dan oluşan) "kronik yoksullar/dipsız, sınıfsız, sınıfsızdı"; "yoksunluk" (deprivation), "muhtaç" (destitute) gibi kendi içinde farklılıklar içeren kavram ve

35 Cedric Pugh, "Housing policies and the Role of the World Bank", HABITAT INTL., Vol.15, No:1/2, 1991, ss.275-98.

36 Guy Standing, "Brave New Words? A Critique of Stiglitz's world Bank Rethink", Development and Change, Vol.31, No:4, Eylül 2000, (ss.737-63)ss.737-39.

terimlerin bolluğu, yoksulluk olgusunun dünyada ne denli genişleyip, yaygınlaştığının da bir göstergesi olmaktadır.³⁷

UNDP desteği ile, Çağlar Keyder ve Ayşe Buğra tarafından yenilerde gerçekleştirilmiş bulunan “Yeni Yoksulluk ve Değişen Sosyal Politikalar” başlıklı bir araştırmaya göre, özetle: “Eski yoksulların umudu vardı, yenilerin yok diyebiliriz. Küreselleşme ve son 10-15 yılda güçlenen neo-liberal dalga öncesinde, yoksulların modern yaşama katılma umudu vardı. Köyden kente gelenler önce enformel sektörde iş buluyor, bir süre sonra formel sektöre geçebiliyor, zaman içinde 2 göz oda da olsa ev sahibi olabiliyor, epeyce bir süre alsa da sonunda modern yaşamın bir parçası olabiliyordu. Bugün artık yoksulların böyle bir umudu kalmadı. 1945-75 arasındaki “muhteşem 30 yılı”nın ardından 80’lerde bir parçalanma oldu(..).”³⁸

Bu bağlamda, “ötekileşen yoksulluk”tan bahseden Koray, Türkiye için şunları dile getiriyor:

“Türkiye, görmek istemese de kendi içinde bir “Üçüncü Dünya” taşıyor, üstelik bir yanı ikinci ve ya birinci dünyaya eklenmek ister ve bu yolda biraz ilerlerken, öteki yanı daha da “Üçüncü Dünyalaşıyor”. Tarımın çöküşü, işsizliğin artışı, ücretlilerin gelir kaybı, enformel sektörün büyümesi bir tarafta, rant ekonomisi, yolsuzluk düzeni, yasadışılığın olağanlaşması ve iç kavgalar öte tarafta olunca, Üçüncü Dünyadan sayılmak için geriye ne kalıyor? (..)(..) bazılarına göre (..) Üçüncü Dünyalı özellikler gösterenler ise, bizden değil; onlar “öteki Türkiye”. (..) alt üst oluşumuz yalnızca bizim ve yönetimin kusuru; yani bugünkü denetimsiz küresel sermayenin (..) hiçbir günahı yok(..) dünyada kalan tek sistem de bu, artık akıntıya kürek çekmenin ne gereği var!”³⁹

Dünya Bankası’nın 1980’lerde uygulamaya koyduğu “yapısal uyum” politikalarının sonunda, özellikle Latin Amerika ve Afrika’da yoksulluğun dikkât çekici boyutlarda arttığına değinen İnsel, 1990 yılı başlarında, “kalkınan dünya ekonomisi”nde, sayısı azalacağına artan iki tür yoksul ortaya çıktığını, bunların bir yanda geçimlik ekonomi yoksunluğuna tekâbülden geleneksel yoksulluk; diğer yanda ise, önceden yoksul olmayıp, yeni iktisadî ve sosyal yapılanmanın dışlaması sonrası yoksullaşanlar (v.b.a. Ö.B.) (ki içlerinde “çalışan yoksullar” da var) olduğunu yazmaktadır.⁴⁰

UNDP, Dünya Bankası ve IMF’nin tersine, uluslararası kredilerle değil, hibe destekleri ile yoksul ülkelere yardım sağlamakta olup, Dünya Bankası’nın kalkınmaya ayırdığı 7 milyar Dolarlık kaynağına karşılık, kendisi sadece 700 milyon Dolarlık bir kaynağı kullanabilmektedir. Ancak UNDP, 1990 yılından bu yana savunagelmekte olduğu ve Amartya Sen’in (“etik iktisat”) önermelerinden yararlanarak oluşturduğu “İnsanî Gelişme” (Human Development) yaklaşımı ve 1997 yılından bu yana kullandığı ve “bireyin yaşayabilmesi için gerekli asgari gelirden öte, bireyin insan olarak işlev sahibi olabilmesi –toplumsal hayata katılabilmesi- için gereken temel unsurlardan ne derece mahrum kaldığını yansıtmayı amaçlayan “İnsanî Yoksulluk” (Human Poverty) kavramı

37 Carole Rakodi, “Poverty Lines or Household Strategies?”, HABITAT INTL., Vol.19, No:4, 1995, (ss.407-426)ss.412-13. Kentsel yoksulluk konusunda ayrıca bkz.: İlhan Tekeli, “Kent Yoksulluğu ve Modernite”nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, (içinde) Yoksulluk: Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu, (Der.) TESEV – Devlet Reformu Serisi, İstanbul, 2000, ss.139-160.

38 Meral Tamer, “Yeni Yoksulluk ve Değişen Sosyal Politika”, Milliyet, 22.10.2002, s.6 ve ayrıca bkz.: Halûk Şahin, “Yeni Yoksullar ve Ayıplar”, Radikal, 23.10.2002. Umutlarını kaybetmeye aday “yeni yoksullar”la ilgili olarak İstanbul’da yapılan bir saha araştırması için bkz.: Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İstanbul, İletişim Yayınları No:736/114, 2001.

39 Meryem Koray, “Gerçekliklerin “Stilize” Edildiği Bir Dünyada “Ötekileşen” Yoksulluk”, Toplum ve Bilim, Sayı 89, Yaz 2001, (ss.218-241)ss.220.

40 Ahmet İnsel, “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, Toplum ve Bilim, Sayı 89, Yaz 2001, (ss.62-72)ss.62-63.

ile⁴¹, artık çok sayıda kişi ve kuruluşun rahatsızlık duymaya başladığı dünya (kitlesele) yoksulluğunun gündeme getirilmesinde öncü bir rol oynamaya başlamıştır.

Yoksulluk ve görelî yoksunluklar, tarihin erken çağlarından bu yana bireysel, kabilesel, uluslararası işgücü göçü hareketlerini tetiklemişlerdir. Bizans ve İslam dünyasına Avrupa'nın köle sağlanmasıyla başlamış ve onikinci yüzyılda Akdeniz bölgesinde, Kıbrıs ve Sicilya'da şeker kamışı yetiştirilmesinde kullanılmış olan köle emeği ile gelişmiş olan (yoksul) insan ticareti, 1451-1600 yılları arasında Amerika ve Avrupa'ya gönderilen yaklaşık 275.000 köle; 17. yüzyılda Afrika'dan Karaipler'e gönderilen 1.341.000 köle; 18. yüzyılda Afrika'dan zor gücüyle ihraç edilen 6 milyon köle olgusu ve 1701-1850 yılları arasındaki göçlerin Yeni Dünya'ya varmış olan kölelerin yüzde 80'ini bu zaman zarfında oraya taşımış olduğu gerçeğinin de gösterdiği üzere⁴², tarihin erken çağlarından bu yana önem taşımıştır. Göçlere katılan sadece "siyah köleler" de değildir, üstelik... Belki köle olarak değil ama, gönüllü işgücü ve yeni bir hayat arayıcısı olarak göç dalgalarına karışan Avrupa'lı (çoğu yoksul) insan sayısı, 1846-1932 yılları arasında 52 milyonu bulmuştur. Bu göç dalgasının sonunda, dünyadaki her onbir şahıstan birisi Avrupa-kökenli göçmen olmuştur.⁴³

1990'lı yıllar son dalga küreselleşme akımı sonrası ortaya çıkan "yeni yoksulluk" neticesinde, İkinci Dünya savaşının yarattığı yıkımlardan sonra hız kazanmış olan uluslararası (çoğu eski sömürge) Üçüncü Dünya-Birinci Dünya ve/ya da Güney-Kuzey işgücü göçlerine olan ilgi, talep ve katılım daha da artmıştır.

Mollenkopf v.d.'ne göre, Birinci Dünya'nın (merkez/dünya) kentlerinde yaşanan ve etkileri bakımından ancak 19.yüzyıl sanayi devrimi ile kıyaslanabilecek "postendüstriyel dönüşüm"ün ekonomik ve mekânsal sonuçları arasında, küresel finans pazarlarının mekânsal olarak yoğunlaştırılması olduğu denli, "Üçüncü Dünya'nın sanayileşmekte olan ülkelerinden, Birinci Dünya'nın merkez kentlerine yönelen göçmen akımı" da (v.b.a.Ö.B.) bulunmaktadır.⁴⁴ Bu göçler, yukarıda değinilmiş bulunan ileri metropol ülkelerde de var olduğu artık teslim edilmeye başlanan ikili kentsel yapının daha da görünürleşmesi ve muhkemleşmesine katkıda bulunmaktadırlar.

Frank'a göre ise, "konuk (göçmen) işçilik akımları ve bunların endüstriyel Kuzey ülkelerinde işlendirilmesi olgusu; kapitalist merkez ülkelerin, sermayeye taze işgücü katmak ve "yedek işgücü ordusu"nun ücret düzeylerini düşük tutmak üzere ve ayrıca da kendi sanayi ürünlerini sözkonusu işçilerin geldikleri Güney ülkelerine satma amaçlı bir stratejidir.⁴⁵ Göçmen işçi olarak geldikleri ülkelerle kendi köken ülkeleri arasında, ulaştıkları tüketim düzey ve emtiaş meyanında, en azından birinci ve ikinci kuşaklar döneminde yoğun bir şekilde olmak üzere, sanayileşmiş-(post)modernleşmiş dünyanın ayaklı ve gönüllü savunucuları (reklamcıları da denebilir) olarak işlev gören yabancı işçiler, kapitalist sermayenin multi-işlevsel yardımcılarıdır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, küresel kapitalizmin, yarı-çevre ve çevre ülkelere yönelik "nüfuz etme" çıkarmasının geleneksel ekonomilerde yarattığı tahribat, ayrıca eski sömürgelerin de bağımsızlaşması ve istihdam sorunlarını kendi başlarına çözememelerinin yarattığı sıkışma ve pos-

41 Yeşim M. Oruç, "Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler", Toplum ve Bilim, Sayı 89, Yaz 2001, (ss.73-87)ss.74-81.

42 Eric R.Wolf, Europe and the People Without History, Berkeley, University of California Press, 1982, ss.195-96.

43 Ahmet Y.Gökdele, Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını No:196/14, 1978, s.12.

44 John Hull Mollenkopf ve Manuel Castells, "Introduction", (içinde) Dual City: Restructuring New York, New York, Russell Sage Foundation, 1991, (ss.3-22)s.6.

45 Andre Gunder Frank, "Über die sogenannte ursprüngliche Akkumulation", (içinde) Kapitalistische Weltökonomie: Kontroversen über ihren Ursprung und ihre Entwicklungsdynamik (2.Baskı), (Der. Dieter Senghaas), Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1982 (1977), (ss.68-102)s.75.

tendüstriyel dönüşümden ötürü yoğunlaşan Avrupa ülkelerine işgücü göçü, çok önemli boyutlara varmış bulunmaktadır. 1970'li, 80'li yıllarda petrol üreticisi kimi Ortadoğu ülkelerine yönelik oluşan Ortadoğu, Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya kökenli işgücü göçü de bu "savış-sonrası" dalganın bir başka tezâhürü olarak görülebilir. Batı Avrupa ülkeleri esas olarak Akdeniz ülkelerinden; Birleşik Krallık, İrlanda ve Commonwealth ülkelerinden; İsveç ise Finlandiya'dan göçmen çekmişlerdir. 1970'li yıllarda toplam Batı Avrupa nüfusunun %5'ini oluşturan 11 milyona erişmiş bulunan göçmenlerin sayısı⁴⁶, 1980'li yıllarda 19 milyon dolaylarında tahmin edilmiştir.⁴⁷ "Tek Pazar"ın 01 Ocak 1993'te kabul edildiği 12 ülkeli ve toplam 345 milyon nüfuslu Avrupa Topluluğu'nda, "üçüncü ülkelerden" gelen toplam 9 milyon (yasal) göçmendendir söz edilirken, 1995'te bu sayı, 17.576.800 ve tüm AB içindeki nüfusa oranı %4.7 olarak bulgulanmıştır. Bu sayının içinde Türklerin payı 2.893.900 olarak hesaplanmıştır.⁴⁸ Söz konusu sayının 2000'li yıllarda, yasadışı olarak Avrupa ülkelerine giren kaçak işçilerle birlikte, 20-22 milyon arasında bulunması kuvvetle muhtemeldir. Castles, daha 1984'te, İngiltere, Fransa ve Almanya'daki Üçüncü Dünya göçmenlerinin, bu ülkelerde yaşayan (etnik) azınlıkların %40'ından fazlasını oluşturmaya başladıklarını yazmıştır.⁴⁹ Bu oranı da şimdilerde %50 olarak tahmin edebiliriz.

Castles v.d.'ne göre 1994 yılı itibariyle, dünya toplam nüfusunun %2'sinden fazlasını oluşturan yaklaşık 120 milyonluk bir kitle uluslararası göçmen konumunda olup, bunların 30 milyon kadarı, her yıl ülkelere 67 milyon \$ göndermektedir. Buna rağmen, onları koruma altına alan evrensel bir haklar sistemi yoktur. Almanya ve Fransa gibi çokça göçmen işçi emeğini kullanan ülkelerde, bırakınız ayrı haklar sisteminin mevcudiyetini, onların hâlihazırda "yabancı (oluş)" statüleri, çalışma yaşamı sistemi içerisinde verilmesi gereken "işçi" haklarını bile kısıtlamakta kullanılabilir. ⁵⁰

Türkiye'den organize Türk işgücü göç süreci, Federal Almanya Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Ekim 1961'de imzalanan resmî işgücü anlaşması ile başlamıştır. Türkler, 1950'li yıllarda pek çok İtalyan Fransa, İsviçre ve Almanya'ya götürmüş bulunan göç kervanına onlardan sonra dâhil olmuşlar, sonra da geri dön(e)memişlerdir. 1964'te 66.000; 1970'te 130.000; işçi alımının, uluslararası petrol krizinden (ve zannederiz "entegrasyon" meselelerinin zor olacağına bazı politikacılarca görülmeye başlamış olmasından) ötürü durdurulduğu 1973'te 136.000 kişi olmak üzere, toplam 805.000 Türk, 1961-1975 yılları arasında olmak üzere, İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla yurtdışına gönderilmişlerdir.⁵¹ Almanya'daki Türk nüfus 1993'te 1.918.395'e varmıştır. Türkler (1993'teki) AB içindeki toplam 2.5 milyon nüfuslarıyla, en büyük yabancı nüfus kitlesini oluşturmaktadırlar. Bu rakamın çeşitli ülkelere dağılımı şu şekildedir: Almanya: 1.918.395; Hollanda: 248.656; Fransa: 240.000; Belçika: 84.935; Danimarka: 37.000; İngiltere: 65.000.⁵²

46 Stephen Castles ve Godula Kosack, *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, New York, Oxford University Press, 1973, s.4.

47 Özer Bostanoğlu, *The Turk(o-German)ish and Mexican-American (Guest)Workers / Immigrants in the World Economy: From Labor Migrants (of the Third World) to Underclass Members in (Ethnic/Racialised) Harlem-Ghettos (of the First World) (Volumes I and I)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 1996, (Vol.I) s.46.

48 Faruk Şen, Yunus Ulusoy ve Güray Öz, *Avrupa Türkleri: Federal Almanya ve Diğer Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türklerin Ekonomik Gücü*, İstanbul, Cumhuriyet Yayını, Mart 1999, ss.36-7.

49 Stephen Castles, *Here For Good*, London, Pluto Press, 1984, s.89.

50 S. Castles and M. Miller, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (Second Edition), Basingstoke, Macmillan Press Ltd, 1998, s.60; alıntılayan: Jonathan Skinner, "Globalization and the Age of Migration", *The Sociological Review*, Vol.47, No:3, August 1999, (ss.603-608)s.606.

51 Philip L.Martin, *The Unfinished Story: Turkish Labour Migration to Western Europe With Special Reference to the Federal Republic of Germany*, Geneva, International Labour Office, 1991, s.3.

52 Ferah Zarif, Andreas Goldberg ve Yasemin Karakaşoğlu, *2000'li Yıllarda Almanya'da Türkler*, Ankara, Zentrum für Türkeistudien Yayını, Nisan 1995, ss.12-13.

Yurtdışında yaşayan Türklerle ilgili son sayılardan biri, dışardaki toplam 3.5 milyon Türk'ten (%60'ına eşitlenen) 2.1 milyonunun Almanya'da yaşadığına ilişkindir.⁵³ "Almanya ise, (genel nüfusunun yaklaşık olarak %10'una tekâbülden) toplam 7.2 milyon yerleşik yabancı nüfusa sahip olup, 150.000'ini, yerel yönetimler ya da ulus-devlette hiçbir söz hakkı vermediği yabancılardan sahip olarak işlettiği işletmelerle ekonomisini yürütmektedir."⁵⁴

AVRUPA'DA KENTLER VE TÜRKLER

Avrupa'da Kentler ve Krizleri

2000 yılında Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in Berlin'de yaptığı bir konuşmada, tüm AB vatandaşları tarafından seçilecek olan güçlü bir başkan idaresinde kurulacak (Avrupa) federal sistemin(in) kaçınılmaz olduğundan bahsetmesinden sonra, 50 yıllık bir aradan sonra gündeme gelmiş bulunan Avrupa federasyonu tartışması, Aralık 2001'de Laeken Zirvesi ile resmen kurulup, çalışmalarına başlamış olan "Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu"nda bir nihâi sonuca kavuşulacaktır.⁵⁵

Bugün için 15 üye ülkeden oluşup, 2004'te 25, 2007'de de (Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla) 27 ve daha da ilerideki bir tarihte (belki 10 yıl sonra, 2012-2015 arasında) Türkiye'nin de (muhtemel?) katılımıyla⁵⁶ 28 üye ülkeli bir "federasyon" hâline gelecek olan AB'nin olası lideri Almanya, 367.000 km²'lik yüzölçümü (ki 9.373.000 km²'lik ABD'nin yüzde 4'ünden daha küçüktür) ve 1996'da 82 milyonluk (265 milyonluk ABD'nin üçbuçukta biri kadar) nüfusu ve 1994'te kişi başına 25.000 \$'lık GSMH geliri ile⁵⁷, göç hâyalı içindeki dünya yoksullarını cezbetmeye devam etmektedir.

Avrupa'nın Almanya liderliğine girip girmeyeceği şu an için tartışmalıdır; ancak, Almanya'da belirlenen ve uygulamaya sokulan pek çok ekonomik, toplumsal ve mekânsal politikalar, "Batı Avrupa refah toplumları" genel yakınlık kalıbı içerisinde ve ayrıca da AB ortak davranış pratikleri çerçevesinde, politik olarak istense de, istenmese de, Almanya ile liderliğe yarışan Fransa başta olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri tarafından ilgi, kaygı ve merakla izlenmektedir. Almanya'nın uygulamalarıyla öncülük yaptığı konulardan biri de ulusal sınırları içinde barındırdığı yabancı göçmen işgücü ve dolayısıyla Türkler ve onlarla ilgili uygulamalarıdır.

Priemus ve Dieleman, AB'deki sosyal konut finansman sistemlerini inceledikleri makalelerinde⁵⁸, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Avrupa ülkelerinin büyük konut açıkları ile karşılaştıklarını, sadece savaş sırasında yıllarca duran konut yapım faaliyetleri eksikliğinden değil, savaşta eldeki bina ve yapı stokunun büyük tahribata mâruz kalmasından ötürü bu tablonun ortaya çıktığını söylemektedirler. BM tahminlerine göre 1946 yılında 20 milyon Avrupalı çıplak konut açığı ile karşılaşmıştı. Sermaye ve işgücü, her ikisi de kıt. Kıt kaynaklar da öncelikle, üretici sektörlerle ya da kent geliştirmelerinden ulaşım ve doğal afetlerin önlenmesi gibi büyük altyapıya tahsis edilmiş-

53 Faruk Şen, Çiğdem Akkaya ve Reyhan Güntürk, 2000 Yılı'nın Eşiğinde Avrupa ve Türkiye, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, Aralık 1999, s.13.

54 Skinner, loc.cit.

55 Deniz Altınbaş Akgül, "Avrupa'nın Geleceği: Avrupa Birleşik Devletleri Federasyonu mu?", Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 24, Nisan 2002, (ss.5-21)s.5.

56 Mehmet Ali Birand, "AB Türkiye'ye "Tarih" Randevusu Verecek", Posta, 30.10.2002.

57 Dita Vogel, "Migration Control in Germany and the United States", International Migration Review, Vol.34, No:2, Yaz 2000, (ss.390-422)s.393.

58 Hugo Priemus ve Frans Dieleman, "Social Housing Finance in the European Union: Developments and Prospects", Urban studies, Vol.36, No:4, 1999, ss.623-631.

ti. Savaş-sonrası ekonomi için bu sektörlerin hayatîyet taşıması, hükümetlerin önceliği bunlara vermelerine yol açmıştı. Ülkelerdeki yetersiz konutlanma durumları, 1945 sonrasında kiralardan rayiç değerin altında bir düzeyde dondurulmaları neticesi, özel sektörün yeni konut yapma isteğini yitirmesiyle, daha da kötüleşmişti. Bütün Batı Avrupa'da sosyal konut, yeniden-inşanın yolu olarak görülmeye başlamıştı. Sosyal konut bir yönetim meselesi olmaktan ziyade inşaat meselesi olarak görülüyordu; politika, nitelik ve çeşitlilikten çok miktar ile ilgiliydi; ve imar vizyonu, iskân bölgeleri ile sınırlıydı. Yerleşmelerin doğal çevresine, yerel ekonomiye, yerel topluluklara ya da varolan arazi kullanışlarına pek dikkât gösterilmiyordu. Ayrıca da pazar güçleri devrede değildi; sosyal konutlanma daha çok bürokratik planlama ve dağıtım süreçlerinden oluşuyordu. 1950 ve 1960'lı yılların refah devleti olma özelliği neticesi, GSMH'daki kamu payı, 1975'te %40'ı geçiyordu. Ulusal bütçeler içindeki konut harcamaları payı %10 ile 15 arasında değişiyordu. Sosyal konut, kamu harcamaları içindeki aslan payını alıyordu. İngiltere'deki sektör uygulamaları 1970'li; İsveç ve Hollanda'daki uygulamalar ise 1980'li yıllar boyunca etkinliğini sürdürdü...⁵⁹

Bu şekilde sosyal konuta yatırım yaparak ve ayrıca da konut sahipliğini özendirmek suretiyle, pek çok Avrupa ülkesi konutlanma meselesinde önemli mesafeler katetmiştir. Ne var ki, 1990'lı yıllarda yeni konut yapımı azalmıştır. Bu pazar alt-bölümünün gelecekteki büyümesi de vasat bir hızda beklenmektedir. Dolayısıyla, varolan konut stokunun yenileme ve korunması, gelecekteki hedef olacaktır.⁶⁰

İşte 1960'lı yıllarda Almanya'ya ve zaman içerisinde diğer Avrupa ülkelerine gelen Türk işçileri, böyle bir savaş-sonrası "Avrupa kenti" düzleminde yerlerini alacaklardı... Almışlardır, almasına da; ama, hangi Avrupa'da; nasıl ve ne koşullarda?

04-06 Temmuz 2000 tarihleri arasında Almanya'nın başkenti Berlin'de toplanan ve 1992 Rio-, 1996'daki İstanbul "Habitat-II" toplantılarıyla başlatılmış olan "sürdürülebilir kentsel gelişme" konusuna, Almanya'nın liderliğinde (ve 21.yüzyıl kentleşmesini daha ilerletmek amacıyla; Singapur, Brezilya ve Güney Afrika ile Almanya ülkeleri "Küresel Çevre İnişyatifi" dörtlüsünün adına) ve küresel olarak yeniden dikkât çekme amacı taşıyan "Kentsel Gelecek (URBAN 21) Küresel Konferansı"nda konuşan BM Genel Sekreteri Kofi Annan, "kentlerin binylılı"na girildiğini, ancak kentlerin, ekonomik dinamolo merkezleri olmaları yanı sıra, korku, baskı, sömürü, yoksulluk, eziyet ve işkence merkezleri de olabildiklerini, kentleri herkes için yaşanabilir yerler yapmaları gerektiğini, slum'ların yok edilmesi gerektiğini söylemiştir. Avrupa Komisyonu üyesi M. Barnier, AB içindeki 58 kentte dörtte bir nüfusun yoksulluk sınırı altındalığına, şehirlerin birçoğunun göçmenler, marjinalite gibi sorunları olduğuna değinip; "ikili-hızda bir Avrupa"nın önlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Berlin Belediye Başkanı E. Diepgen ise, "zengin-fakir karşıtlığı istemiyoruz. Yoksullukla savaş hedefliyoruz. (Berlin'de) Karşı-karşıyalık değil, yan-yanalılık arıyoruz!" demiştir. Ancak toplantı sırasında düzenlenen (ve Türklerle ilgili çok kötü tasvirler yapılan "Türk ghettosu Kreuzberg") alan gezisinde olsun, toplantı sonunda yayınlanan "Kentsel Gelecek İçin Berlin Bildirgesi Deklarasyonu"nda olsun, Berlin'li Türk ghetto-göçmenlerine ilişkin yapılmak istenen müdahale, Alman düzenleyiciler tarafından engellenmiştir.⁶¹

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu'na bağlı İnsan Yerleşmeleri Komitesi, 9. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar toplantısını, 09-12 Haziran 2002 tarihleri arasında İngiltere'nin Leeds kentinde yapmıştır. Toplantıyı açan ve P. Bide'in sözleri şu şekilde özetlenmektedir: "Hoşgeldin konuşmasında, o, katılımcıları, birbirlerinin deneyimlerinden yararlanarak ve öğrenerek, ileride herkesin övü-

59 Ibid., ss.623-24.

60 UN – Economic Commission for Europe, Major Trends Characterizing Human Settlements Development in the ECE Region, New York and Geneva, UN Pub. No: ECE/HBP/108, 1998, s.18.

61 Harun Önder ve Özer Bostanoğlu, „Kentsel Gelecek (KENT 21) (URBAN 21) Küresel Konferansı (04-06 Temmuz 2000; Berlin/ALMANYA) (Görev) Seyahat Raporu“, Ankara, BİB, Eylül 2000.

nebileceği (küçük) kentler ve şehirler yaratmanın, ortak amaçları olduğunu belirtti. Konferans'ın önemli konularını şöylece târifledi: Bir İngiliz bakış açısıyla, kentsel çevrelerimizi nasıl daha güvenli, daha câzip, daha sürdürülebilir ve daha müreffeh kılabiliriz? Sorunları da şu şekilde belirtti: Çok fazla sayıda dışlanmış kimse ve (küçük) kent ve şehirleri terkedenler arasında kutuplaşmış esasta kentsel bir toplum (v.b.a. Ö.B.). Bunlara karşı alınan önlemleri de şöylece açıkladı: Saçaklanmayı önlemek ve kent ve şehirlere yeniden-yatırım yapmak; halkın yaşamak isteyeceği güvenli ve konforlu kentsel çevreler yaratmak; komşuluk birimi yenileştirmeleri yoluyla en yoksul komşuluk birimleri ile geri kalanlar arasındaki farkı azaltarak yeni fırsat yaratmak.⁶²

Yine Almanya'nın öncülüğünde, 15-17 Eylül 1998'de yapılan "Avrupa Bölgesel Konferansı" ile nihâyete erdirilen "Avrupa Metropol Bölgeleri – Sürdürülebilir Bir Gelişme İçin Stratejiler" projesinde, Lizbon'dan başlayıp, 10 milyonun üstündeki nüfuslarıyla "dünya kentleri" olan Londra, Paris, Moskova'nın ve diğer ulusal özellikli Oslo, Katoviçe, Berlin-Brandenburg ve Ruhr bölgesi gibi toplam nüfusları 86 milyona varan bir kentsel topluluk, 16 Avrupa bölgesi olarak yer almışlar ve bazı kararlara ulaşmışlardır. Buna göre, canlandırılması gereken eski sanayi bölgelerinden "dönüşüm bölgeleri" yaratılmasının yanısıra, asıl eğilinmesi gereken mesele olarak şu konu vaz'edilmektedir: "Başkent bölgeleri, pek çok ülkede sadece yönetsel merkezler değildirler, aksine ekonomik büyüme, buluşçuluk ve toplumsal değişim yerleridirler. Bu bölgelerdedir ki küreselleşme ile atbaşı giden sorunlar ve şanslar yoğunlaşmaktadır: Mekânın ve ekolojik kaynakların hâddinden fazla kullanılması, sosyal ayrıkoy(ul)ma (segregasyon), artan refah, (v.b.a. Ö.B.) bilimsel, kültürel ve teknik ilerleme."⁶³

Bu kez bir başka örnek gelişme olarak Güneydoğu Avrupa ve Balkanları vermek istiyorum. Belgrad-Yugoslavya'da, 25-26 Şubat 2002 tarihleri arasında, UN-HABITAT, Avrupa Konseyi ve Yugoslavya resmî planlama otoritelerinin düzenleyiciliğinde Balkan ülkeleri yerel yöneticileri ve sivil toplum temsilcileri katılımında gerçekleştirilen ve "geçmişin bölücü ve dışlayıcı politikalarını aşmak" amacını güden bir toplantıda, konut yerleşmeleri alanında yapılması gerekenler listesi hazırlanmış ve "bölgedeki konut kuruluşlarını desteklemek" ve "mülteciler, yerlerinden edilmişler, kadınlar, yoksullar ve diğer incinebilir grupların konut ihtiyaç ve haklarını karşılamak üzere bir inisiyatif kurulması"na karar verilmiştir.⁶⁴

Devam ediyorum; bu kez Hollanda Utrecht Üniversitesi'ndeki Avrupa Göç ve Etnik Araştırmalar Merkezi'nin 1997 yılında yayınladığı ve alanında öncü araştırmalardan birisi olan "Avrupa Kentlerinde Türkler: Konut ve Kentsel Segregasyon" başlıklı yapıtlarının önsözünde, (içlerinden birisi Türk olan) yazarlar şöyle "giriyorlar" konuya: "Kitap, Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin konutlanma ve konut pazarlarındaki seçenekleri ile ilgilidir. Kitabın arkasındaki rasyonelin birkaç yönü vardır. İlk olarak, bu ülkelerin hepsinde değilse bile çoğunda, göçmenler ve çocukları – özellikle de başlangıçta "konuk işçiler" olarak gelenler (ve onların arasında da Türkler) – hâlâ pek çok açıdan dezavantajlıdır. Ortalama olarak, işgücü piyasasında en kötü pozisyonlara sahiptirler ve çoğu da işsizdir. Sonuç olarak, çoğunun geliri düşüktür. Irkçılık, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık, iyi hâllerine olumsuz etkiye bulunabilir. Bazı kereler refah devleti düzenlemeleri için yeterli-seçilemez özelliktedirler. Türkler buna iyi bir örnektir. Tabii ki her Türk bireyi ya da Türk hanehalkı bu ülkelerin vatandaşlarından daha dezavantajlı durumda değildirler. Genel olarak konuşursak, bu

62 United Nations – ECE-CHS, "Report of the Ninth Conference on Urban and Regional Research "Sustainable and Liveable Cities"", HBP/SEM.53/2, 10 July 2002, s.2.

63 Ministry for Agriculture, Environmental Protection and Spatial Planning of the Land of Brandenburg, Strategy Report: Metropolitan Region Berlin-Brandenburg, Potsdam, Aralık 1999, s.87.

64 Anonim, "Balkan Authorities Commit Themselves to Inclusive Cities", UN-HABITAT-Habitat Debate, Mart 2002, Vol.8, No:1, s.22.

olumsuz özellikler, bir bütün olarak Türkler kategorisi için geçerlidirler.”⁶⁵Yazarlar yine devamla söylüyorlar: “Sonuç, Batı Avrupa’daki Türklerin konutlanma koşullarının yerli nüfuslarınkinden farklılığıdır. Çalışılan bütün ülkelerde Türkler, konut stokunun en az istenebilir bölümlerindedirler.”⁶⁶

Aralarında bu çalışmanın yazarının da bulunduğu ve Almanya’yı çalışan diğer bazı araştırmacılar, İkinci Savaş sonrası Almanya’ında düşük-gelirli grupların konutlandırılması meselesinde güçlükler görüldüğünü saptamışlar ve bunları şu şekilde özetlemişlerdir: Güçlüklerden birisi, 20. yüzyıl başlarından kalmış yapıların, örneğin Berlin kira kışlalarının kiralarnın dondurulmuşluktan ötürü arttırılamaması gibi düzenlemelerin, özel girişimciler için teşvik kırıcı bir rol oynaması idi. Başka bir güçlük, ülke konut stokunda önemli bir yer işgal eden yaşlı-konutların, güngünden yıpranması ve konutsahiplerinin bunları koruyucu gayretler içine girmeyip, 1960’lı yıllarda başlatılmış olan kent yenileme çalışmaları çerçevesinde yenilenmesini ve bunun getireceği rant artışını beklemeleleri idi. Bir başkası, 1950’li yıllar sonu ile 1960’lı yıllarda kentlerin çevrelerinde geliştirilmiş bulunan yüksek-katlı yeni konut stoku yaratılması neticesinde, eski konut stokunda oturup, konutlarının yıpranma ve slum’laşma sürecinden rahatsız olan kimileri, kent çevrelerindeki bu yeni ve prestijli konut alanlarına göç etmişlerdi... Onların boşalttığı eski konut stokunda kira düşmeleri beklenileceksen, böyle olmamış, ufukta Türk işçileri, yeni ve yalnız ve de desteksiz bir düşük toplumsal statülü müşteriler grubu şeklinde belirmişlerdi... Bu bölgelerdeki kiracıların toplumsal ve etnik bileşiminin (istilâ – ardılık süreci sonrası) değişmesi, konut kiralarnında önemli artışlara sebebiyet vermiş; genellikle çok-çocuklu aileleriyle küçük bir konutta oturmak zorunda kalan Türk işçileri, Alman büyük-kentlerindeki yaşlı-konut stokunun bulunduğu yenileme bölgelerinde ya da ciddi ölçüde çevresel sorunları olan bölgelerde, yani Alman kentsel konut pazarının en kötü alt-bölümlerinde ve buralardaki son yüzyıl dönümü ve çoğunlukla mutfak-odadan oluşan eski işçi konutlarında barınma imkânı elde edebilmişlerdir.⁶⁷

Bu kapsamda değinilebilecek bir başka konu, refah devletinin sosyal konut meselesine olan yaklaşımının, özellikle 1966/67 ekonomik krizi ertesinde değişmesidir. Daha önceki yıllarda, pahalı sermaye piyasası kredileri yerine, düşük-faizli ya da hiç faizsiz kamu kredisi sağlanması yoluyla, bu konutlarda oturacak düşük-gelirli kimselerin uzun süreli oturabilmelerini temin amaçlı bir sosyal konut politikası izlenmiştir. Bu sistemde bireylerin gelirinde artış olsa bile, devletten ucuz kira yoluyla almakta oldukları destek, kesilememiştir. Kiracılar konutlardan çıkarılamamışlardır. 1960’lı yılların sonunda ise, kiracılar için sınırlı süreli ve gittikçe azalan bir faiz ve maliyet kolaylıkları sistemi kabul edilmiş; böylelikle kiralarnın otomatik artışı ve 10-15 yıl sonra da tam piyasa kirasının ödenmesi garantiye alınmak istenmiştir. Kiracıların zaman içerisinde gelir artışları gerçekleşmezse, “kira yardımı” (Wohngeld) sözkonusu olabilecektir. Yardım, gelir düzeyi belli bir eşiğin altında olan ailelere, aile büyüklüğüne gereken konut alanının belli bir metrekare başına kira ile çarpılmasından elde edilen gerçek kiranın, o gelir düzeyindeki ailenin yasal olarak ödeyebileceği miktarı aşan bölümü olarak ödenir. Bu yardımdan yararlanan hanehalkı sayısı, 1970’te 908.000’den, 1981’de 1.760.000’e fırlamıştır. Bu arada kiraları yükselen ve çoğu 1970’li yıllarda büyük konut siteleri olarak yapılan işyerleri kökenli konut stoklarında önemli oranda boşalmalar

65 Ronald van Kempen ve Şule Özüekren, “Introduction”, (içinde) *Turks in European Cities: Housing and Urban Segregation*, Utrecht University, European Research Centre on Migration and Ethnic Relations Pub. No:4, 1997, (ss.1-11)s.1.

66 Ronald van Kempen ve Şule Özüekren, “Conclusions”, (içinde) *Turks in European Cities: Housing and Urban Segregation*, Utrecht University, European Research Centre on Migration and Ethnic Relations Pub. No:4, 1997, (ss.248-61)s.252.

67 Özer Bostanoğlu, “(Federal) Alman Kentleşmesinde Konut ve Türk Sorunu”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 43/44, Güz 1988-Kış 1989, (ss.141-156)ss.152-54.

gözlenmiş ve düşük-gelirli “sosyal-kiracılar”, belediyelerin ellerindeki sosyal konut stokuna neredeyse mahkûm hâle gelmişlerdir.⁶⁸

Yine sosyal konut bağlamında başka bir “yenilikçi” (isterseniz, “buluşçu”) düzenleme, federal hükümet ve bazı eyaletler tarafından da desteklenmiş olan “sosyal konutların özel kişilere satılması”dır. Zamanlama müthiştir; zira, tam da gelir durumları istihdam yapılarındaki sarsıntılardan ötürü bozulan kiracıların miktarının arttığı ve kentsel konut alt-pazarlarında gelir kutuplaşmasının belirlediği bir döneme denk gelmiştir. Kısıtlı ödeme gücüne sahip sosyal konut kiracıları, bu kez, teknik ve mekânsal/çevresel olarak önemli eksiklikler sergileyen yaşlı konut alanlarına itilmişler ve kısıldıkları alanlarda “itilmişler-ghettoları” oluşturmuşlardır ki bu etnik ve sosyo-kültürel adalar, daha sonra “dipsınıf-ghettoları”na dönüşeceklerdir...

Almanya'nın çeşitli büyükşehirlerinde, örneğin 1920'lerde 4 milyon nüfuslu İmparatorluk başkenti olan Berlin'in yarısı “kira kışkıları”ndan oluşan 430.000 konutunun sağlıklılaştırılmasını hedefleyerek, 1960'lı yıllardan başlayarak geliştirilen ve “yıkıp-yeniden-yapma”, “blok/ada yenilemesi” ve “koruyucu kent yenilemesi” gibi çeşitli tür ve çapta uygulamaya konan “kentsel yenileme programları” sonucunda da oldukça önemli miktarda ucuz kiralık konut stoku kaybı söz konusu olmuştur. 1980'li yıllardan başlayarak, ev işgâl eylemleri, vatandaş inisiyatifleri, yeşil, feminist, alternatif ve çevreci grupların da etkisi ile, konut/kent parçaları yenileme programları törpülenmeye, program mağduru kişilerin fazla zarar görmeyecekleri bir konuma getirilmeye çalışılmıştır. Ancak, F.Alman kentlerinin konut pazarlarındaki en kötü kiracılık koşullarını taşıyan ve hem “yabancı”, hem Türk” ve hem de “çok-çocuklu” (göçmen) olanlar için sorunun çözümü (artuk neredeyse) kendilerine kalmış/bırakılmış olmaktadır.⁶⁹

Priemus ve Dieleman'a göre, Avrupa ülkelerinin konut piyasalarında 1970'li ve 1980'li yıllarda başlamış olan pazar güçlerine açılma, kiralaların düzensizlendirilmesi, konut sahipliğinin teşviki neticesinde, belli grupların belli pazar oyuklarına sıkışması daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Ulusal bütçelerdeki sosyal konut payları, 1980'lerden beri sürekli düşmektedir. Bu meyanda, Almanya, Danimarka ve İngiltere'de yeni sosyal konut yatırımları düşmüştür. Bir tek Fransa, yıllık 50.000-55.000 birimlik üretimini, 1980'li yıllarda sürdürebilmiştir.⁷⁰ Belçika'da yeni sosyal konut yapımı yılda sadece birkaç yüz birime düşmüştür. Sektöre yeni bir teşvik vermek üzere, “Domus Flandria” adı ile kamu-özel sektör işbirliği ile üretilecek 10.000 konutluk bir program başlatılmıştır. Fransa'da, 1993 yılında emlak sektörüne yatırımı arttırmak ve kâr-gütmeyen kiralık konut sektörünü desteklemek üzere geliştirilen bir proje ile 190.000 sosyal kiralık konut yanısıra 110.000 sosyal sektör mülk-konutu yapımı ve 200.000 sosyal kiralık konutun yenilenmesi gerçekleştirilecektir. Almanya'da ise 1980'li yılların sonunda ciddi bir konut açığı oluşmuştur. Bu, kısmen iki Almanya'nın birleşmesi ve bu olayı izleyen göçle açıklanabilir. Açığı gidermek üzere “Üçüncü Yol” adı ile bir devlet yardımı programı başlatılmış, 1994'te değiştirilmiş ve bir ek sübvansiyon getirilmiştir. Ek destek, kiracının gelirine ve hanehalkının kompozisyonuna göre farklılaşmaktadır. (Gariptir ki, varolan sosyal konutların özelleştirilme süreci de, bu arada, devam etmektedir!)⁷¹

Bu arada Almanya'da; İsveç, İngiltere'de yoğun ve daha az ölçüde Fransa, Belçika ve Danimarka'da olduğu gibi yerel yönetimlerin sosyal konut alanında etkinliği gerçeği karşısında, özel sek-

68 Ibid., ss.154-55.

69 Cihan Arın, Sigmar Gude ve Hermann Würtiger, *Auf der Schattenseite des Wohnungsmarkts: Kinderreiche Immigrantenfamilien*, Basel, Boston, Stuttgart, Birkhaeuser Verlag, 1985 ve ayrıca bkz.: Özer Bostanoğlu, *Türkiye'den Federal Almanya'ya Yönelen Dışgöç Hareketi ve Yarattığı Mekânsal Oluşumlar*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 20, Sayı 4, Aralık 1987, ss.89-106.

70 Priemus ve Dieleman, *op.cit.*, s.626.

71 Hugo Priemus ve Peter Boelhouwer, “Social Housing Finance in Europe: Trends and Opportunities”, *Urban studies*, Vol.36, No:4, 1999, (ss.633-645)s.638.

tör ve bireyler de bu alana (fazlaca) yatırım yapabilmektedirler. Sosyal konut düzeni altında üretilen konutların kamu desteği geri ödedikten sonra, bunlar özel konut piyasası konutuna dönüşmektedirler. Belçika'da sektörün payı ülke konut stokunun sadece %6'sı civarında olduğundan, düşük-gelirli gruplar özel kiralık konut stokuna müracaat etmek zorundadırlar. Danimarka, Almanya ve Fransa'da ise sektörün payı, konut stokunun beşte biri kadardır. Hollanda ise %40'lık bir oranla istisnai bir konumdur. Almanya'da stokun %40'ı, mülk-konut; diğer %40'ı da özel kiralık konut olarak tespit edilmiştir. Bu ülkedeki %20'lik sosyal konut payının oluşumunda, bu alanda tek örnek olarak, gerekli finansmanın belli bir kısmının faizsiz devlet desteği hâlinde verilmesi önemlidir. Almanya'da, alana özgül kaynakların %33'ü, kamusal girişimci şirketlerin kendi kaynaklarıdır. 1994'te sosyal konut finansmanının %49'u doğrudan sermaye pazarından gelmiştir. Gelecekte tüm Avrupa'da sosyal konut yapımının düşmesi beklenmektedir.⁷²

Yapımı sağlanan bu sosyal konutların kimlere nasıl dağıtıldıkları meselesi de çok stratejik bir konudur. Sosyal konutlar "kuyruklar"ı, Alman kent yoksullarının liberal konut piyasaları karşısındaki acizliğini çok acı ve açık bir şekilde göstermektedir. Ocak 1980'de yapılan bir araştırmaya göre, Almanya'nın çeşitli kentlerinde 250.000 kişinin sosyal konut için sırada olduğu ve 1978 yılı itibarıyla, toplam 700.000 konut biriminin, ekonomik olarak erişilebilirlik sınırı ötesinde olduğu için, "boş" durduğu; 1981 yılında da B.Berlin'de, 100-160 konutun "işgâl"e uğradığı bulgulanmıştır.⁷³ Alman konut piyasası içinde, "vergi kolaylıklarından yararlanılarak yapılan yeni konutlar", "serbest piyasa koşullarına göre üretilen konutlar yanısıra, "üçüncü yol" olarak "kamu kaynaklarından yararlanılarak ve belirli (düşük-gelirli) gruplar için yapılan sosyal konutlar"ın, konut pazarlarının en mağdurlarını oluşturan yabancı kökenli göçmenlere dağıtılması gerekirken, sisteme yerleştirilmiş seçici, ırkçı ve dışlayıcı mekanizmalar, yabancıları elemekte ve dışlamaktadırlar. Mekanizma şudur: Almanya'da özellikle kamu-destekli konutların başlıca iki dağıtım yolu bulunmaktadır. Birincisi, evsahibinin, kiracısını, (belediyeyle bağlı) konut dairesinin düzenlemeleri ve kendisine başvurana verdiği "konuta hak-kazanmışlık belgesi" çerçevesinde, kendisinin seçmesi olan, "özelci model"dir. İkincisinde ise, konut dairesi, başvuranlar kitlesi içinden bir şekilde üç kişiyi seçip, evsahibine göndermektedir. ("Karma model") Özelci modelde konut şirketlerinin, orta sınıf Alman görevlisi bakış açısıyla konuya yaklaşır, "bölgenin yabancı nüfustan ötürü düşmesini önlemek üzere, yabancı oranını %30 ile (dört-katlı konutlarda en fazla iki yabancı aile ile) sınırlandırarak hareket ettikleri belirlenmiştir. Sosyal konutlara gereksinim duyanları saptamada kullanılan gelir eşiği de "tüm hanhalklarının %75'ini kapsar" hâle getirilmiştir! (Yâni, özellikle yabancı yoksulları elemek için, eşik yükseltilmiştir.)⁷⁴ Ortaya çıkan rahatsız edici duruma biraz olsun çözüm getirebilmek üzere, B.Berlin belediyesi, 1979'dan başlayarak, belediye konut şirketlerinin yeni ve boş duran apartman dairelerinin en az %10'unu, 1982'den itibaren de %15'ini yabancılara kiralamasını istemek zorunda kalmıştır.⁷⁵

ABD'de, bir yanda yoksul siyah, Latino, Meksika'lı değişik ırksal ve/ya da etnik göçmen gruplar ile zengin dışkentlerde yerleşik beyazlar arasında görülen "ırkçılık", "ayırıcılık", "dışlama", "ayrıkoy(ul)ma" edimleri neticesinde şekillenen "etnik-azınlık ghettoları", "barrio"lar, "Chinatown"lar ve giderek kanserleşen "Harlem-ghettolar" ve evsizlik oluşmakta; öte yanda da ekonomik ve mekânsal yeniden-yapılanma sürecinin isterlerine göre "modern"leşme, başka bir deyişle, tarihsel kent-merkezlerindeki eski slum bölgelerinin kent yoksullarının kullanımından alınarak, "şık-modernleştirilmesi" (gentrification) süreçleri eş-anlı olarak yaşanmaktadır. Bu süreçlerde

72 Ibid., ss.639-44.

73 Renate Petzinger ve Marlo Riege, Die neue Wohnungsnot: Das Wohnungswunder Bundesrepublik, Hamburg, VSA-Verlag, 1981, ss.7-37.

74 Bostanoğlu, "Yeni Bir Evropa'ın Oluşum (op.cit.)", s.180.

75 Franz-Josef Kemper, "Restructuring of Housing and Ethnic Segregation: Recent Developments in Berlin", Urban Studies, Vol.35, No:10, 1998, (ss.1765-89)s.1773.

kaybedenler, hep ama hep, kent yoksulları olmaktadır. Aynı süreçler ve doğurduğu sonuçlara, ABD'yi hemen her konuda 10-15 yıllık bir zaman dilimi farkıyla geriden izlediği söylene gelen Almanya'da da rast gelinmektedir.

Hartmut Haeussermann, bir makalesinde, Avrupa ve/ya da Almanya şehrinin bir "toplumsal şehir" olduğunu; 19.yüzyıldaki şehirlerin ise korkunç derecede gelir ve sosyal yapı eşitsizlikleri nedeniyle çok katı sosyo-mekânsal ayrıkoy(ul)ma örnekleri sergilediğini, Almanya'nın Birinci Savaş'tan sonraki Weimar Cumhuriyeti döneminde bu durumu düzeltebilmek için, sosyal konut politikasına geçtiğini anlatmakta ve bunun, yüksek sanayileşme döneminden kalan slumları ve işçi semtlerini yok ederek, Avrupa'yı, sınıfsal ve sosyal olarak derin şekilde ayrılmış bulunan Amerika'dan olumlu bir şekilde ayıran başlıca bir fark olduğunu söylemektedir. Yine ona göre, Almanya'nın bu olumlu özelliği, şimdilerde aşınmaktadır. Bunun üç temel sebebi vardır: a)Nüfus bileşiminin değişmesi: Bütün Alman büyük kentlerinde son yıllarda Almanlar azalmakta, yabancılar artmaktadır. Geçmişte "çağrılı" işçiler gelirken, bugün yabancı göçmenler, zorunluluktan gelmektedirler; b)Şehir ekonomilerinde yeniden-yapılanma: Kent ekonomileri üçüncü sektöre, hizmetlere yönelmektedirler. Bu arada işsizlik, ikili ve kutupsal bir yapı ortaya çıkmaktadır; c)Konut tedarik sistemlerine devlet müdahalesinin sistemli bir şekilde azalması: Pazara yönelmekte; açık, kira yardımı ile kapatılmak istenmektedir. Yoksulların konutu olan yaşlı konutlar, yıkılma, birleştirme, modernleştirme sonucu azaltılmaktadır. Yeni sosyal konut yapılmamaktadır. Bütün bu eğilimler dikkâte alındığında, muhtemel senaryo, Fransa'da çoktandır görülen "banliyö ghettoları"nın oluşmasıdır. Kentlilik ruhu, sosyal kutuplaşma neticesi riske sokulacak, sosyo-ekonomik gruplar arası çatışmalar artacaktır. Eski "bütünleş(tir)me makinesi şehir" artık çalışmamaktadır! ABD'de kent-se bir "dipsınıf" (underclass) oluşmuştur. Yoksa Avrupa'da da mı, Almanya'da da mı? diye sormaktadır, yazar...⁷⁶

Aynı konuya eğilen Wilhelm Heitmeyer de makalesinde, Avrupa kentinin geleceğinin, üç tip "kriz" özelliği taşıyacağını öngörmektedir: Şehir toplumunun çözülmesi; kamusal alanın maksat yabancılaşmasına (Zweckentfremdung) uğraması; ve kentli bireylerin davranış ve tutumlarının gayri-medenleşmesi... Yazar saydığı özellikleri, konutlanmada, çoğunluk toplumuna karşılık azınlık gruplarının ayrıkoy(ul)ması (residential segregation) alanında gözlemeye çalışmakta ve başlıca şu tezleri ileri sürmektedir: a)Ayrıkoy(ul)ma, toplumsal çözülmüşlük göstergesidir ve şehir toplumuna zarar verir; b)Ayrıkoy(ul)ma, "içeri"ye de birlikte yaşamayı zorlaştırıcı şekilde olumsuz etki yapar; c)Etnik azınlıklar için "iç-bütünleşme" (Binnenintegration), çoğunluk yararına olarak eşitsizliklerin ve dinsel ve etnik gruplar yararına da yeni bağımlılıklar yaratılması anlamında, betonlaşma etkisi getirir; d)Gelişmeler, ayrıkoy(ul)manın daha da güçleneceği yönündedir.. Yazar, yabancıların nüfus artış oranı dikkâte alındığında, örneğin 1992'de Duisburg'un toplam nüfusu içinde 20-40 yaş grubundaki yabancı olan kişilerin oranının %17.4'ten, 2010 yılında %45.9'a yükseleceğini belirterek durumun ne derece ciddi olduğunu altını çizmektedir. Ve ileride, Alman kentlerindeki ayrıkoy(ul)ma pratiklerinden dolayı, Türklerin başını çekecekleri (çoğunluk toplumuna) neredeyse "paralel topluluklar"ın oluşma ihtimalini kuvvetle vurgulamaktadır...⁷⁷

Sözü edilen "paralel topluluklar"ın, ABD'de örnekleri birkaç onyıldır görülen "dipsınıf"la organik bağ içerisinde olduğu/olacağı şimdiden söylenebilir. Dipsınıf, daha önceki araştırmalarımızda da

76 Hartmut Haeussermann, "Zuwanderung und die Zukunft der Stadt", (içinde) Die Krise der Staedte: Analysen zu den Folgen desintegrativer Stadtentwicklung für das ethnisch-kulturelle Zusammenleben, (Der. Wilhelm Heitmeyer, Rainer Dollase ve Otto Backes), Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1998, (ss.145-175) ss.161-173.

77 Wilhelm Heitmeyer, "Versagt die "Integrationsmaschine" Stadt?"; (içinde) Die Krise der Staedte: Analysen zu den Folgen desintegrativer Stadtentwicklung für das ethnisch-kulturelle Zusammenleben, (Der. Wilhelm Heitmeyer, Rainer Dollase ve Otto Backes), Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1998, ss.443-67.

belirttiğimiz üzere⁷⁸, ilk kez İsveç asıllı ekonomist Gunnar Myrdal'ın kullandığı ve Amerikan ekonomisinin yarattığı işsiz, işlendirilemeyen ve gizli-işsiz "ayrıcalıksız sınıf"ı anlatır ve ABD toplu-
munda "en azından iki kuşak boyu çalışmamış aileler" ile siyahları, kızılderilileri, Porto-Rikoluları, Meksika-Amerikalıları, Asya-kökenli göçmenleri, Güney- ve Doğu Avrupa göçmenlerini ve kır ya da kent slumlarında yaşayan yoksul beyazları kapsamına alır. Wilson'un kitaplarında ise⁷⁹, dipsınıf, kent-merkezlerinde ve ghetto bölgelerinde yaşayan ve pek çok eksiklikle malul siyahlardan olmak; Amerikan düzenli istihdam yapılarının dışında olmak; kent suçlusu ya da sapkın davranışlı biri olmak; uzun süreli yoksulluk çekiyor ya da toplumsal yardıma bağımlı hâle gelmiş olmak özellikleriyle tanımlanmaktadır.

Dipsınıf ve mağdurları/kurbanları açısından yakından ilgili bir başka kavram, "evsizlik"tir. ABD'de, 1990'lı yılların başında yapılan araştırmalara göre, ülke çapında yaklaşık 2-3 milyon kişinin evsiz olduğu saptanmıştır.⁸⁰Toplumbilimci Rossi'ye göre, "geleneksel konutların dışında, yani ya evsiz barınaklarında, ya da konut olarak tasarlanmamış yerlerde, sokaklarda, terk edilmiş evlerde, ya da otobüs durakları ve hastane bekleme odalarında gecelerini geçirip, yaşıyor" olanlara "evsiz" denir.⁸¹ Hemen tüm merkez kapitalist ülkeler evsizlik sorunu ile yüzyüze gelmişlerdir. F.Almanya ve Hollanda, ev bulamayan gençlerin ve orta sınıftan bazı kimselerin başını çektiği "konut isyanları"nı yaşamışlardır.⁸² Almanya'da resmî istatistiklere göre, Haziran 1992'de sadece Batı'daki evsizlerin sayısı 520.000 ile 580.000 arasında (ki bunun 260.000-320.000'i "göçmen"dir); 1994 yılında ise (320.000'i göçmen) 830.000-920.000 arasında bulgulanmıştır. 1995'te 960.000'e kadar çıkması beklenmekteydi. Ayrıca, Alman kentlerinin merkez ve çeperlerinde, son birkaç on yıldır, çantiye karavanlarında, çadırlarda, kamyon ve otobüslerde "mobil" yaşama da oldukça göze batmaktadır. (Berlin'deki mobil ev sayısı 1.800-2.000 kadardır.)⁸³ Bizim kendi gözlem ve tahminlerimize göre, Almanya'daki evsiz insanların sayısı, en az "birkaç milyon" civarında olmalıdır.⁸⁴ Amerika'nın evsizlik koşullarını yakından bilen Tucker'a göre, "Avrupa'yı, Amerikan-stili evsizlikten koruyan tek şey uygulanan sıkı göç politikalarıdır. Bu kişilerin yaşadıkları yerlerde-Arapların yaşadığı Paris'te, Türklerin yaşadığı Almanya'da ve Jamaikalıların bulunduğu Londra'da- hem sefillik, hem de evsizlik, Amerikan ölçülerinde oluşmuştur."⁸⁵

Avrupa'da ve/ya da Almanya'da Türkler

Aslında yukarıda açıklanmaya çalışılan Avrupa ve ileri metropol ülkelerin yaşadıkları kentsel krizler, hemen bütünüyle dünya (ya da küresel) ekonomik yeniden-yapılanma süreçleri ve bunların dünyanın geri kalan Güney ülkelerinde yarattıkları sosyo-ekonomik dönüşümler neticesinde açığa çıkan ve Gelişmiş Batı'ya yönelen kitlesel yoksul emekgücü göçlerinin sonuçlarıdır. Bu anlam-

78 Özer Bostanoğlu, "Almanya'daki Türk(-Alman) Azınlığın Kentsel/Toplumsal Hareketi Ya da Dipsiz Bir Dipsınıf Yolculuğu Üzerine", ("Kentsel Politikalar" başlıklı Dünya Şehircilik Günü 21. Kolokyumu'na sunulan (yayınlanmamış) bildiri), Ankara, Kasım 1997; ve Bostanoğlu, "Yeni Bir Evropa'ı Oluşum (op.cit.)", ss.175-6.
79 William Julius Wilson, *The Declining Significance of Race: Blacks and Changing American Institutions*, Chicago, The University of Chicago Press, 1978 ve William Julius Wilson, *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and the Public Policy*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1987.
80 Özer Bostanoğlu, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Evsizlik", *Amme İdaresi Dergisi* Cilt 26, Sayı 3, (ss.153-168)s.153.

81 Peter Rossi, *Without Shelter: Homelessness in the 1980's*, New York, Priority Press Publications, 1989, s.4.

82 Rainer Nitsche, *Haeuserkaempfe 1872/ 1920/ 1945/ 1982*, Berlin, Transit Buchverlag, 1982.

83 Federal Ministry for Regional Planning, Building and Urban Development, *Human Settlements Development and Policy - National Report Germany - Habitat II*, Bonn, Federal Research Institute for Regional Geography and Regional Planning, ubat 1996, ss.77-79.

84 Bostanoğlu, *The Turk(o-German)ish and Mexican-American (Guest)Workers / Immigrants (..) op.cit.*, Cilt II, s.557.

85 William Tucker, *The Excluded Americans: Homelessness and Housing Policies*, Washington, D.C., Regnery Gateway, 1990, s.334.

da da, özü itibarı ile, İkinci Savaş ertesinde dünyanın az gelişmiş ülke ve bölgelerinde görülen köylerden kentlere akma ve gecekondulaşma olgusunun; global düzlemde ve doğallıkla, Batı'lı metropol ülkelerin sahip oldukları yasal, mâlî, kültürel ve teknolojik araç, deneyim ve uzmanlık donanmışlığı ile karşı mücadele verdiği bir ortamda olmak üzere, yeniden tekrarlanışıdır.

Bu anlamda, Almanya'daki kentsel krizler; Aralık 1997'de toplam nüfusları 7.37 milyon olan ve Alman toplumunun bu suretle %8.9'unu oluşturan (ve bir çeyreği AB yurttaşları, ki bunların da üçte biri İtalyanlar, beşte biri Yunanlılar, onda biri Avusturyalılar, ondörtte biri Portekizliler ve ondörtte biri İspanyollardır) “yabancılar” arasındaki toplam 2.1 milyonluk ve %28.6'lık paylı nüfuslu (bunu ancak Yugoslavlar %17.2 ile izlemektedirler) en kalabalık etnik topluluk/azınlık olan Türklerden⁸⁶ kaynaklanmaktadır. Onların yaratmış oldukları ghetto-vârî yerleşme, sosyo-kültürel farklılık, sosyo-mekânsal sıkış(tırıl)mışlık, düzenli işlendirilme piyasalarından dışlanmışlık, işsizlik, eğitimsizlik ve yasal/hukuksal anlamda politik insan/vatandaşlık/hemşehrilik haklarından yoksun bırakılmışlıklarının toplu bir neticesi olarak, bir “Türk sorunu”dur.

Almanya'nın izlediği (Türkler için) “yabancılar politikası, başlıca dört aşamadan geçmiştir: 1-En baştaki (1973-öncesi) “rotasyon” dönemi; 2-(1973-1980 arasında) Asimilasyonu (özümlemeyi) hedeflemiş olan “entegrasyon” (bütünleştirme) dönemi; 3-(1980-1990 arasında) “Yabancıları durdur ve/ya da azalt” politikası; ve 4-(1990-sonrası dönem) “Bütün yabancılar (ve bu arada Türkler daha çok) istenmezdir ve/ya da (gitmemekte direnen) Türkleri yakın! yakın!” politikasıdır...Son büyük kundaklama eylemi olarak 29.05.1993'te, Solingen'de evlerinde yakılan 5 Türk olayının uluslararası câmiada yarattığı büyük tepki ve infial, bu politikanın şimdilerde daha düşük-profilli olarak, yâni neo-Nazi grupların korkutma, sindirme, dövme, yaralama gibi küçük fakat etkili saldırı ve taciz eylemleri ile sürdürülmektedir. Şimdilerde çeşitli Alman politikacılarının ileri sürdüğü “Almanya'da kalan/kalmayı düşünen Türkler, dinlerini Almanca dilinde ve Alman uzmanlarından öğrenmek dâhil, Almanlaştırılmalıdır!” siyaset önerileri de, Türkleri geri dönüşe zorlama taktiklerinden biri olarak düşünülmelidir.

Son zamanlara kadar, Alman vatandaşlığına kabul için “kan bağı” şartı arayan katı “Alman vatandaşlık hukuku” uygulayıcıları, Türkleri vatandaşlığa kabul etmemek için her türlü çabayı göstermişlerdir. 1991 yılında çıkarılan (yeni) “Alman Yabancılar Yasası” da, Almanya'da yaşayan yabancılar/Türklerin, bu ülkedeki çalışma ve oturma koşullarını sıkılaştırıcı ve onların “ikinci-sınıf-insan-olma” konularını pekiştirici ve “kurumsal ayrımcılık” mekanizmalarını güçlendirici bir mahiyet taşımaktadır.⁸⁷ Almanlar, “on yıl ikâmet; kendi evinin sahibi olmak (v.b.a.Ö.B.); kendini ve ailesini geçindirebilmek; Alman toplumuna bağlı olmak, dilini bilmek ve öteki uyrukluğundan çıkmak; ve Alman yetkililerinin (vatandaşlığa başvuran) kendisi hakkında olumlu görüş vermeleri”⁸⁸ gibi vatandaşlık yasaı maddeleri sayesinde, 40 yıldır kendi ülkelerinde yaşayan, hizmet üreten, vergi veren, “birleşme”yi finanse etmeye katkıda bulunan Türkleri “yok-vatandaş” statüsünde tutmayı başarmışlardır...27.08.1998 seçimlerinden sonra işbaşına gelmiş olan SPD ve Yeşiller koalisyon hükûmeti zamanında, Türklerle “çifte vatandaşlık” hakkının verilmesini öngören bir yasa tasarısı hazırlanmış; ana muhalefet CDU'nun ve genelde Alman kamuoyunun karşı çıkışıyla bu tasarı yasalasamamıştır. 1999 yılında hazırlanıp, 2000 yılında yürürlüğe girmiş bulunan yeni Alman Vatandaşlık Yasası'na göre, Almanya'da doğan çocuklar ile, anne-babası 8 yıldır Almanya'da oturma

86 Steffen Angenendt, “Germany”, (içinde) Asylum and Migration Policies in the European Union, (Der. Steffen Angenendt), Berlin, Research Institute of the German Society for Foreign Affairs Pub., 1999, (ss.166-192)ss.168-69.

87 Gülay Toksöz, “Neonazi Saldırğanlığı Üzerine”, Cumhuriyet, 10.08.1993, s.2.

88 Douglas B. Klusmeyer, “Aliens, Immigrants, and Citizens: The Politics of Inclusion in the Federal Republic of Germany”, Daedalus, Vol.122, No:3, ss.81-114.

hakkına ve 3 yıldır süresiz oturma iznine sahip olanlara (ancak) vatandaşlık hakkı verilmektedir. (Çocuklar, “rüş” tarihinden 23 yaşına dek istedikleri (sadece) bir vatandaşlığı seçeceklerdir.)⁸⁹

Alman yabancılar yasasının temel uygulama ve denetim aracı, “oturma izni” ile “çalışma izni” olmuştur. Almanya’da genel bir kural olarak çalışma izni, oturma izninden önce verilir. Yabancı göçmenlerin Almanya’da ikametleri meselesi, AB’nin (Schengen Anlaşması (1985), Dublin Konvansiyonu (1990), Maastricht Anlaşması (1993) gibi) çeşitli iç anlaşmalarıyla daha da merkezileştirilip, yaygınlaştırılmış ve muhkemleştirilmiştir. Mekânsal bir manipulasyon aracı oturulacak konutun kendisidir. Almanya’ya yeni gelen bir işçi, yabancılar polisine kaydını yaptırdıktan sonra, oturma izni için başvurduğunda, ailesini de yanına alıracaksa, 6 yaşından yukarı her aile bireyi için 12 m², 6 yaşından küçükler için de 8 m² yaşama mekânına sahip olmak zorundadır.

Alman kentlerine yabancı işgücünün düzensiz doluşmasını önlemek üzere, 01.04.1975’te başlatılmış “Ülkedeki Belli Kentsel Alanlara Yerleşmeye İzin Yasağı” uygulamasına göre, yabancıların kent toplumsal yapısına getirdikleri yük nedeniyle, yabancı yoğunlaşma oranı %6 oranına erişmiş yerel yönetimler, eyalet hükûmetlerine başvurarak, “fazla-yüklenmiş yerleşim alanı” kategorisine dâhil olup, şehirlerine yabancı nüfus almayabilmektedirler. Ayrıca nüfusları içindeki yabancı oranı %12’yi geçerse, yasal olarak yabancı nüfusa kapanabilmektedirler. Alman kentlerinin yabancılara ördükleri duvarlar bunlarla da sınırlı kalmamış; Berlin gibi kimi örneklerde, Tiergarten, Wedding ve Kreuzberg gibi kent içindeki kimi semtlere de yabancıların oturmasını engelleme yetkisi kazanılmıştır.⁹⁰ Ve Werner’e göre, bütün bu engellemelere rağmen, uygulamadan 15 yıl sonra, 1990’da belligönlü Alman kentlerindeki yabancı oranları şu yüksek oranlara varmıştı: Frankfurt am Main: %24.6; Offenbach: %22.7; Stuttgart: %19.7; Münih: %18.3; Düsseldorf: %17.0; ve B.Berlin: %13.6! Kemper’e göre ise, 1992 yılında oranlar daha da yükselmiştir: Münih: %23; Frankfurt: %28; ve Stuttgart: %24 (Bu sayılamalara göre, istenmeyen yabancı ve Türk, Alman kentlerine fazlaca dolmuş; yabancı ve Türk ghettosu Almanya’da artık oluşmuş durumdadır...)

1980’li yıllarda konut sorununu, 24.486.000 hanehalkına karşılık, 24.708.000 birim konuta sahip olarak, 100 hanehalkı başına 101 konutun varlığı, konut başına 4.4 oda, 80 m² alan ve kişi başına 1.77 oda ve 32 m² alan gibi oldukça yüksek konfor düzeyindeki değerler ile “nicel” olarak çözen Almanya’da⁹¹, Türk göçmen işçiler, kentsel konut pazarlarının yoksulları ya da mağdurları olmuşlardır. Zieris’in 1970’lerde Kuzey Ren-Westfalya’da yaptığı araştırmada; yabancı işçi konut standartlarının kesin olarak Alman ortalamasından düşük olduğu vurgulanarak; bölgede 60,1 m² olan konut büyüklüğünün yabancılarda 38.5 m²’ye (2.5 oda/konuta) düştüğü; yabancı konutların sadece %32’sinde WC; ve sadece %16’sında banyo bulunduğu (ve bu ailelerin %58’inin ortak tuvalet kullandıkları; yine yabancıların sadece %17’sinin merkezî ısıtmaya sahip olduğu belirtilmektedir. 1980’li yıllara ait değerler, bir başka Alman araştırmacı olan Rudi Ulbrich’ten gelmektedir: Ulbrich, yabancıların Almanya’daki en sorunlu konutlanma koşullarına sahip olduklarını belirttikten sonra, yabancıların %95’inin kiralık konutta oturduğunu, bunların da %10’luk bir bölümünün alt-kiracı olduğunu kaydedip, %32’sinin 1-2 odalı konutlara sahip olduğunu; kiracıların sadece %40’ının banyo ve merkezî ısıtması bulunduğunu; dörtte birinin tuvaletinin konutunun dışında olduğunu eklemektedir.⁹²

89 Ralph Rotte, “Immigration Control in United Germany: Toward a Broader Scope of National Policies”, International Migration Review, Vol.34, No:2, Yaz 2000, (ss.357-389)ss.380-82.

90 Ray C. Rist, Guestworkers in Germany: The Prospects for Pluralism, New York, Praeger Publishers, 1978, ss.78-80.

91 Helmut W. Jenkis, Alman Konut Sistemi ve Konut Siyasetleri, (Çev.Erol Sayın), Ankara, Kent-Koop Yayını No:36, 1984, ss.2-6.

92 Alıntılan: Bostanoğlu, “Yeni Bir Evropa’ Oluşum (op.cit.)”, s.182.

B. Berlin'de 1987 yılında yapılmış bir araştırma sonuçlarına göre, konut aşırı barınma yoğunluğu yüzdesi (yani bir odaya düşen birden fazla nüfus) Alman hanehalklarında %1.5 iken, yabancılarda (ki 320.000 kişinin 135.000'i, yarıya yakını Türklerdir) oran %24.2; banyo, lavabo ve merkezî ısıtmalı konut yüzdesi Almanlarda %76.4, yabancılarda %55.1; 1918 yılından önce yapılmış olan binalarda oturma yüzdesi Almanlarda %30.5, yabancılarda %53.3; sosyal konutlarda oturma yüzdesi Almanlarda %41.7, yabancılarda %29.8 olarak bulunmuştur.⁹³

Bu bildiri sahibinin Temmuz 1991'de Batı Berlin'de, toplam 70 hanehalkına, çoğu 2.kuşaktan 270 kişilik bir (Berlin'li) Türklerden oluşan örneklem nüfusuna yönelttiği 65 soruluk anketlerden meydana gelen saha araştırmasından yola çıkarak 1996'da sonuçlandırdığı tez araştırmasında bulduğu bazı sonuçlar da şu şekildedir: Ortalama 3.86'lık (çok-çocuklu) aile büyüklüğü; 70 hanehalkı reisinin sadece 6'sı (%8.6) kadın; %72.2'si 30 yaşından genç; çok düşük eğitim düzeyi (sadece 13'ü üniversiteye devam etmiş); en yüksek oranlı (%31.4) meslek "işçi" ("işveren" sadece %2.2); %98.5 oranında oturma izini var; çalışma izinleri %80 oranında sınırsız; iş değiştirme (sanayi ve hizmet kesimleri arasında) çok sık (%15.7'si beşinci işinde!); ev taşınmalarının %53.8'i arkadaşlar yardımıyla; ortalama kira (400,8 DM) aylık gelirin (aile için: 3496,4 DM; çalışan: 2225,1 DM; ankette kişi: 906,5 DM) %11.4'ü; %94.2'sinin WC'si var; %85.7'sinin banyosu (duş) var; %51.4'ünün merkezî ısıtması var; %30'u sobayla ısıtıyor; %47.1'i evinden şikâyetçi (en çok şikâyet evin küçük oluşu (%21.8) ve kiranın çok yüksekliği (%21.8)); %50'si (kent/semt) yenileme / sağlıklılaştırma müşterisi / mağduru (ve bütün kentsel/ kentli katılım(i) retoriklerinin tersine, %74.2 oranında kentsel yenilemeden haberdar olmamışlar/edilmemişler ve ancak %10 düzeyinde yerel belediye toplantılarına katılmışlar); %40'ı sosyal konutta oturuyor; %20'si daha önce denediği hâlde erişememiş; %28.5'i sosyal konut için umutsuz; dolayısıyla sadece %5.7'si konut kuyruğunda beklemektedir...⁹⁴

Yine aynı araştırmaya göre, Türkler, Berlin'in Wedding, Kreuzberg, Neukölln, Moabit/Tiergarten gibi "Türk ghettoları"nda ve oraların da Türklerle özgü alt-bölgelerinde, eski konutlarda, özel mülk kiralık evlerde, %83.7 oranında kiracı olarak yaşamakta, "yabancı" oldukları için (%32.8) ve "Türk" oldukları için (%32.8) "ayırımcılık" ile karşılaşmakta ve şu üç büyük sorunla boğuşmaktadırlar: "İşsizlik (%35.7); 2-Konut (%14.2); ve 3-Yabancı düşmanlığı (%12.8).

İşsizliğin dipsınıf oluşumundaki kritik öneminin ne olduğunu bilenlere de birkaç sayı vermek faydalı olacaktır: 1985 yılında meslekli Türk kadını için %42.5 olan işsizlik, 1990'da (%63'ü imalât kesiminde çalışan) Türk erkeği için %10.5 idi. 1996 yılı itibariyle ise Türklerde görülen işsizlik oranı, tüm yabancı gruplar içinde en yüksekisi olarak, %24.4'ü bulmuştur.⁹⁵ (İşsiz bir Türk'e, Alman sosyal refah makamları, sadece 2.5 yıl "bakmaktadırlar"... Sonrası, ya dipsınıf; ya da Türkiye'ye dön(dürül)üş olacaktır!)

Sonuç olarak, 1973 yılına dek, işçi yurtlarında (Heim'larda), pansiyon ve ucuz otel odalarında, iş yerlerinin sağladığı barakalarda, mahzenlerde kalan; 1973'ten sonraki ikinci aşamada ve ailelerini yanlarına aldırdıktan sonra Alman özel konut piyasalarına çıkış yapmak zorunda kalan ve belli semtlerdeki çoğu eski binalarda yoğunlaşıp, etnik grup şeklinde ghettolaşan Türkler, (Kemper'e göre) bir üçüncü aşama olan 1980'lerde, daha iyi ve kalıcı konut arayışına girerek, sosyal konut sektöründen eski apartman ya da 60'lı yılların çok-katlılarından daire kiralamışlar; (yine aynı yazara⁹⁶ ve Şen & Goldberg'e⁹⁷ göre) dördüncü aşama olan 1990'lı yıllarda ise, ("gettolardan çıkan" ve

93 Kemper, op.cit., s.1774 (Tablo 2).

94 Bostanoğlu, The Turk(o-German)ish and Mexican-American (Guest)Workers / Immigrants (..) op.cit., Cilt II, ss.642-69.

95 Ali Arayıcı, Avrupa'daki Göçmen İşçilerin ve Çocuklarının Sorunları, İstanbul, Doz Yayınlar, 1998, s.175.

96 Kemper, op.cit., s.1772.

97 Faruk'en ve Andreas Goldberg, Türken in Deutschland: Leben Zwischen Zwei Kulturen, München, Verlag C.H. Beck, 1994, ss.30-31.

“hızlı ve yükselen bir kitle” anlamında!) konut sahipliğine yönelmişlerdir. (467.000 hanehalkının %11’i oranında mülk sahibi/oturan statüsüne yükselip⁹⁸, topluluğun üçte biri oranında da (%34.6) yapı tasarruf hesabı açtırmışlardır.) Zannımızca, bahsedilen son iki aşama, Türk(-Alman) dipsınıfının asıl konutlanma biçimi olan dipsınıf-ghettolaşmasını gözden kaçırmaya yönelik kuramsal ve politik tutum alışlardır. Hem üç ve hem de dördüncü aşamalar, Türk ghettolaşmasının Alman topları üzerinde “dipsınıf olarak kalıcılığa mühür” anlamında vardığı son durak olarak değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Türkler, Avrupa’daki 40 senelik yolculuklarının sonunda, ABD’de siyah ve Latino göçmen gruplarının New York’taki Harlem-ghettolarına; başta Berlin olmak üzere, yerleştikleri tüm Alman ve Avrupa kentlerinde değişen ölçülerde olmak üzere, çileli ve çok zahmetli bir “dipsınıf” yol(culuğu)undan ulaşmış bulunmaktadır.

Özellikle Avrupa ülkelerinde görülen kronik işsizlik ve onunla bütünlük olarak sosyal dışlama olgusu, OECD yetkililerinin de çekinerek teslim ettikleri üzere, bir Avrupa “dipsınıf”ı yaratma yolundadır.⁹⁹

Bugün artık büyük Alman kentlerinin yenileme / sağlıklılaştırma bölgelerinde; Türklerin yarattığı “sosyal sorun”un, yâni “Türk ghettosu”nun ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir kentsel politikalar demeti uygulanmaktadır!¹⁰⁰ Bu politikaların mağdurları ve hedefleri “yabancılar” (Türkler) olmaktadır.¹⁰¹

Almanya’daki 1. kuşak Türk göçmenler, zaten olmayan Almanca’ları ve hukukî açıdan “yok-vatandaş” sayılmalarının getirdiği güçsüzlük ve (artık) emeklilik / yaşlılık ve ghetto konutlarının (yenileme?) sorunları ile boğuşurken, birincil ve ikincil sosyalizasyon dönemlerini Almanya’da tamamlamaya(maya)n 2. ve 3. kuşaklar, “işçi ailesinden gelen çocukların işçi kaldığı F.Almanya’nın ekonomik ve politik çıkarları gözönüne alınarak”¹⁰² kurumsallaştırılan yetersiz eğitim ve ilgi ortamına mahkûm olmakta ve sonra da işsizlik, toplumsal dışlanma, alt-kültürel getto yaşamı, izolasyon, kaçış, kopuş olguları ile beraber toplumsal ve psişik patoloji yaygınlaşmakta; sonuçta da lumpenleşme, kriminalite ve anomi ortaya çıkmaktadır.¹⁰³

Neo-Nazilere karşı kurulan “Türk gençlik çeteleri”nden bahsedilmekte¹⁰⁴; şehirselleşme mekanizmalarının çöküşünden ve zor ve güç kullanımına doğru bir gidişten dem vurulmaktadır.¹⁰⁵

98Almanya’daki Türkiye Araştırmalar Merkezi Başkan Vekili Çiğdem Akkaya, şunu derken bir gerçeği dile getirmektedir: “Türklerin konut edinme eğilimindeki son yıllarda gözlenen artışın ana sebeplerinden biri de kiralık konut piyasasında Türklerin karşılaştıkları engellerdir. Kiralık ev bulamayan birikimiyle satın alma yoluna gitmektedir.” Bkz.: Çiğdem Akkaya, “F.Almanya’daki Türkler ve Konut Sorunu”, (içinde) “Diğerleri”nin Konut Sorunları, (Der. Emine M. Komut), Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Mart 1996, (ss.213-22)s.216.

99 OECD, Immigrants, Integration and Cities: Exploring the Links, Paris, OECD Pub., 1998, s.193.

100 Bostanoğlu, The Turk(o-German)ish and Mexican-American (Guest)Workers / Immigrants (...) op.cit., Cilt II, ss.612-42.

101Jürgen Friedrichs, “Gentrification”, (içinde) Grossstadt: Soziologische Stichworte (2.Baskı), Opladen, Leske+Budrich, 2000, (ss.57-66)s.66.

102 Kadir Turan, Almanya’da Türk Olmak: F.Almanya’da Yaşayan II. Kuşak Türklerin Sosyalizasyonu ve Kültür Değişmesi, İstanbul, Sümer K. Yayını, Kasım 1992, ss.220, 224.

103 Ibid., ss.283-4.

104 Klaus Farin ve Eberhard Seidel-Pielen, Krieg in den Staedten (2.Baskı), Berlin, Rotbuch Verlag, 1991.

105 Manuel Eisner, Das Ende der zivilisierten Stadt? Die Auswirkungen von Modernisierung und urbaner Krise auf Gewaltdelinquenz, Frankfurt/Main, New York, Campus, 1997.

1983 yılından beri Türkiye'de faaliyet gösterip, Türk belediyeçiliğinin hemen her tür sorun-alanında (kimi Türk kurumlarıyla ortak) görüş ve çözüm üretmeye çalışan Alman Konrad Adenauer Vakfı, Türkiye'deki örgütlenmesinden 8 yıl sonra, Almanya'da bir Türk kitlesinin yaşadığını hatırlamış (!) ve 2001 yılında Almanya'dakilerle "ilk yüzyüze anketi" gerçekleştirmiştir. Buna göre, oradaki Türklerin "yaşadıkları hayattan memnuniyetleri yüksek seviyededir" ve "kendilerini aşırı sağ akımların tehdidi altında görmek" ve "ihmal edildikleri kanaatinde" olmakla beraber, "çocuklarının Almanya'daki geleceklerine çok iyimser bir gözle bakmaktadırlar".¹⁰⁶ Aynı iyimser bakış açısına, "Berlin'deki Türk gençlerinin yarattığı Kreuzberg diasporik vatanındaki, ırkçılığa, işsizliğe, dışlanmaya karşı oluşturulmuş olan ("üçüncü kültür"-kimliksel) sembolik duvar"ı olumlayan kimi Türk araştırmacılar da rastlayabiliyoruz.¹⁰⁷

"Bir ömür boyu sürdürdüğü bilimsel çalışmalarının sentezi" olarak takdim ettiği son kitabında, "(etnikliklerinde ısrar edecek Türklerin olası alt-sınıf üyeliklerine karşı) dünyada artık sayıları giderek artan kozmopolit altkimliklerle, ulus-ötesi kimlikler taşıyan insanların barındığı kentler"den bahseden Nermin Abadan-Unat da, "ulus-ötesi (Avrupa) ulusçuluk(u)" fikrine varmaktadır.¹⁰⁸

Gelişmiş ülkelerdeki göç, etno-kültürel zıtlasmalar ve ayrıkoy(ul)ma bakımlarından durumun, az gelişmişlerdekine "çok benzer" görüldüğünü ileri süren Friedrichs'e¹⁰⁹ katılmamak mümkün değildir.

O anlamda, biz de, tıpkı Türk gecekondu-kentlerin kalıcılığı gibi; Türk binaları, Türk yoğunlaşmaları, Türk mahalleleri, Türk ghettoları ve nihâyet Türk Harlem-ghettolarına gelip, dayanmış olan Almanya/Avrupa Türk dipsınıf yolculuğunu, diasporik belki, ama maalesef, kalıcı bir süreç olarak görüyoruz...

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, Nermin (2002) *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını No:30/1.

Arin, Cihan, Sigmar Gude ve Hermann Wurtinger (1985) *Auf der Schattenseite des Wohnungsmarkts: Kinderreiche Immigrantenfamilien*, Basel, Boston, Stuttgart, Birkhaeuser Verlag.

Bostanoğlu, Özer (1986) *Squatter (Gecekondu) Upgrading Phenomenon with Special Emphasis Upon Technical Infrastructure* (Yayınlanmamış Şehir Planlama Yüksek Lisans Tezi), Ankara, ODTÜ.

Bostanoğlu, Özer (1996) *The Turk(o-German)ish and Mexican-American (Guest)Workers / Immigrants in the World Economy: From Labor Migrants (of the Third World) to Underclass Members in (Ethnic/Racialised) Harlem-Ghettos (of the First World) (Volumes I and I)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

Bostanoğlu, Özer (1999) "Yeni Bir "Evropai" Oluşum: Almanya'da Türk(-Alman) "Dipsınıf"ı", *Mürekkap*, Sayı 13, ss.160-203.

106 Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, Almanya'daki Türkler, Ankara, KAV Türkiye Temsilciliği, 2001, ss.22, 30.

107 Ayhan Kaya, 'Sicher in Kreuzberg' - Berlin'deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu, İstanbul, Büke Yayını No:2000/5, Nisan 2000, ss.12, 199-200.

108Nermin Abadan-Unat, Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını No:30/1, Ekim 2002, ss.xiii, 248, 292-94, 325.

109 Jürgen Friedrichs, "Vor neuen ethnisch-kulturellen Konflikten?", (içinde) *Die Krise der Staedte: Analysen zu den Folgen desintegrativer Stadtentwicklung für das ethnisch-kulturelle Zusammenleben*, (Der. Wilhelm Heitmeyer, Rainer Dollase ve Otto Backes), Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1998, (ss.233-65) ss.260-61.

- Bostanoğlu, Özer (2002) *Global Migration and "European" Turks in Germany in Quest of Their Identities*, A.Ü. ATAUM 30.Dönem TE Dönem Sonu Raporu.
- Castells, Manuel (1991) *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Castells, Manuel (1998) *The Rise of the Network Society – Volume I of The Information Age: Economy, Society and Culture*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Castles, Stephen ve Godula Kosack (1973) *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*. New York: Oxford University Press.
- Akkaya, Çiğdem (1996) "F.Almanya'daki Türkler ve Konut Sorunu", (içinde) "*Diğerleri'nin Konut Sorunları*", (Der. Emine M. Komut), Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, ss.213-22.
- Friedrichs, Jürgen (2000) "Gentrification", (içinde) *Grossstadt: Soziologische Stichworte*. Opladen: Leske+Budrich.
- Hall, Peter ve Ulrich Pfeiffer (2000) *URBAN FUTURE 21 – A Global Agenda for Twenty-First Century Cities*, London, E&FN Spon (for: The Federal Ministry of Transport, Building and housing of the Republic of Germany).
- Haeussermann, Hartmut (1998) "Zuwanderung und die Zukunft der Stadt", (içinde) *Die Krise der Staedte: Analysen zu den Folgen desintegrativer Stadtentwicklung für das ethnisch-kulturelle Zusammenleben*, (Der. Wilhelm Heitmeyer, Rainer Dollase ve Otto Backes), Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, ss.145-175.
- Kaya, Ayhan (2000) '*Sicher in Kreuzberg' - Berlin'deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu*, İstanbul, Büke Yayını No:2000/5.
- Kempen, Ronald van ve Şule Özüekren (1997) "Conclusions", (içinde) *Turks in European Cities: Housing and Urban Segregation*, Utrecht University, European Research Centre on Migration and Ethnic Relations Pub. No:4, ss.248-61.
- Kemper, Franz –Josef (1998) "Restructuring of Housing and Ethnic Segregation: Recent Developments in Berlin", *Urban Studies*, Vol.35, No:10, ss.1765-89.
- Martin, Philip L. (1991) *The Unfinished Story: Turkish Labour Migration to Western Europe With Special Reference to the Federal Republic of Germany*, Geneva, International Labour Office.
- Mollenkopf, John Hull ve Manuel Castells (1991) "Introduction", (içinde) *Dual City: Restructuring New York*. New York: Russell Sage Foundation.
- Nitsche, Rainer. (1982) *Haeuserkaempfe 1872/ 1920/ 1945/ 1982*. Berlin: Transit Buchverlag.
- OECD (1998) *Immigrants, Integration and Cities: Exploring the Links*, Paris, OECD Publications.
- Önder, Harun ve Özer Bostanoğlu, „Kentsel Gelecek (KENT 21) (URBAN 21) Küresel Konferansı (04-06 Temmuz 2000; Berlin/ALMANYA) (Görev) Seyahat Raporu“, Ankara, BİB, Eylül 2000.
- Petzinger, Renate ve Marlo Riege (1981) *Die neue Wohnungsnot: Das Wohnungswunder Bundesrepublik*. Hamburg: VSA-Verlag.
- Priemus, Hugo ve Frans Dieleman (1999) "Social Housing Finance in the European Union: Developments and Prospects", *Urban Studies*, Vol.36, No:4, ss.623-631.
- Rossi, Peter (1989) *Without Shelter: Homelessness in the 1980's*. New York: Priority Press Publications.
- Rotte, Ralph (2000) "Immigration Control in United Germany: Toward a Broader Scope of National Policies", *International Migration Review*, Vol.34, No:2, ss.357-389.
- Sassen, Saskia (1991) "The Informal Economy", (içinde) *Dual City: Restructuring New York*, New York, Russell Sage Foundation, ss.79-101.

Şen, Faruk ve Andreas Goldberg (1994) *Türken in Deutschland: Leben Zwischen Zwei Kulturen*. München: Verlag C.H. Beck.

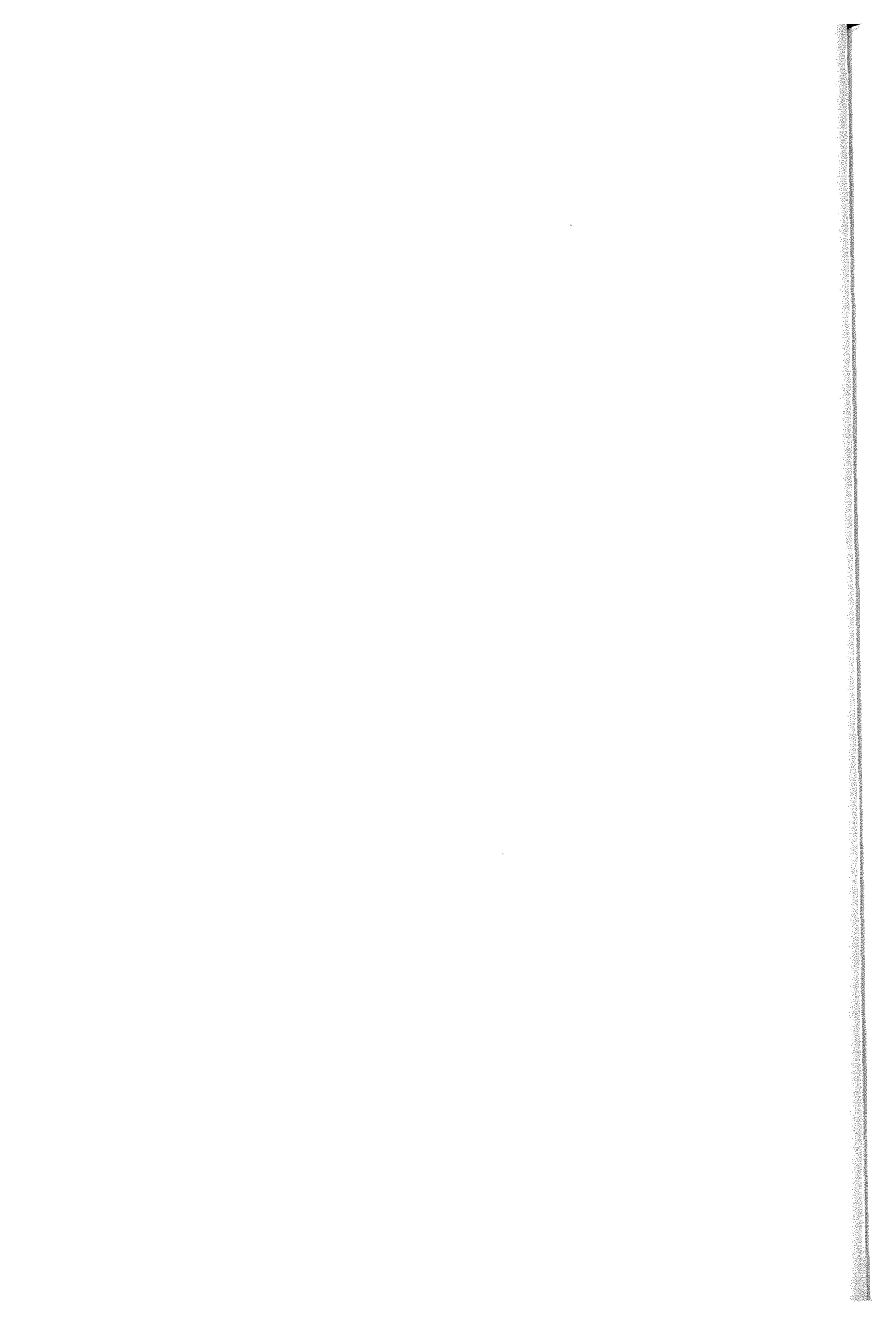
Şen, Faruk, Yunus Ulusoy ve Güray Öz (1999) *Avrupa Türkleri: Federal Almanya ve Diğer Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türklerin Ekonomik Gücü*. İstanbul, Cumhuriyet Yayını.

Şengül, Tark (1997) "Bir Mekansal Sabit Olarak Yerel Ölçek", *Ada-Kentliyim*, Yıl 3, Sayı 9, ss.58-62.

Tekeli, İlhan (2000) "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", (içinde) *Yoksulluk: Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu*, (Der.) TESEV-Devlet Reformu Serisi, İstanbul, ss.139-160.

Turan, Kadir (1992) *Almanya'da Türk Olmak: F.Almanya'da Yaşayan II. Kuşak Türklerin Sosyalleşme ve Kültür Değişmesi*, İstanbul, Sümer K. Yayını.

UN-Economic Commission for Europe (1998) *Major Trends Characterizing Human Settlements Development in the ECE Region*, New York and Geneva, UN Pub. No: ECE/HBP/108.

KENT YOKSULLUĞUNUN DEĞİŞTİRDİĞİ TOPLUMSAL VE MEKANSAL İLİŞKİLER BAĞLAMINDA KİMLİK YAPILANMALARI-İZMİR GECEKONDULARI ÖRNEĞİ

Hayat ZENGİN ÜNVERDİ

Bir “değişim” süreci içerisinde bulunuyoruz. Yalnızca gördüklerimiz yaşadıklarımız değil, tariflemelerimiz ve anlamlandırma biçimlerimiz de değişti. Başka başka oluşumlar ve kavramlar hayatımızın her alanını sarıyor. Ne var ki önümüze yeni formlarla sunulmuş olsa da, yaşadıklarımız bizlere bir alt üst oluş gibi gösterilmeye çalışılsa da, herşeyin aslında süreklilik arz eden bir işleyişin uzantısı olduğunu gösterecek olan verilere ulaşmak ve değişmeyen üretim ilişkilerinden, yönü değişse de hep varolan merkez-çevre kutuplaşmalarından hareketle “Yeni Zamanlar”ın aslında önceki zamanlara ait bozulma ve dağılımlıkların yeniden adlandırılmış bir durumu olduğunu anlamak mümkün. Üstelik bu bozulma ve dağılımlıklar içerisinde çarpıcı bir biçimde artan toplumsal ve mekansal yarılmalar ve “yeni kentsel yoksulluk” olarak kavramsallaştırılan durum, kentlerin bugünkü toplumsal ve mekansal yapılanmasını belirleyen sosyo-ekonomik süreçlerin ve bu süreçlere konu olan tüm unsurların, sorgulayıcı bir biçimde ele alınması gerektiğini de açıkça gösteriyor.

Bu noktadan hareketle ben de, son dönemde ön plana çıkmış olan ve çok geniş bir alana işaret eden “Kimlik” temelli kavramsallaştırmaları, sorgulayıcı bir ele alış içerisinde değerlendirmek ve şüpheli bir bakışla, bireye, özneye referansla ortaya konan özgürleştirici içeriğinden öte, telafi edici rolü ve araçsal konumu açısından tartışarak, toplantıya kentsel yoksulluğun yarattığı toplumsal ve mekansal sonuçlar açısından bir yaklaşım sağlamak istiyorum. Böyle bir araçsal konumu, Türkiye’nin özgün koşulları içerisinde ve yine özgün bir deneyim olarak yaşadığı “gecekondu”nun değişen içeriği bağlamında tarifleyerek, üstelik doğrudan bir kente, hatta somut bir alana odaklanarak da, farklı kimlik yapılanmalarının, küresel etkileşimlerin dışında, hangi yerel koşulların etkisi altında, hangi içerikte ortaya çıkmış olduğuna ve kentsel yapıları mekansal ve toplumsal bazda nasıl biçimlediğine ilişkin sorulara ip uçları sağlamayı amaçlıyorum.

Dünyada ve ülkemizde son yirmi yılda ortaya çıkan “değişim” önceki zamanlara ait bozulma ve parçalanmaların yeniden kurgulanışıyla ve örgütlenişiyle belirginlik kazanan bir proje olarak hayatımızın her alanında ciddi bir dönüşüm süreci başlatırken, bu yeni kurgulanışın ve örgütlenişin merkezinde yer alan, **mekan** ve **toplum**, ayrı ayrı ama birbiri üzerinde belirleyici kategoriler olarak önemli bir değişim sürecinin içerisine girmiştir. Bu değişim süreci içerisinde ise, mekansal düzlemde “**kent mekanı**” tüm tarihsel, kültürel ve doğal değerleri ve toplumsal düzlemde ise, “**kimlik**”, doğal ya da yapay yollarla ortaya çıkmış olan tüm açılımları ile, hiçbir dönemde olmadığı kadar ön plana çıkartılıp, küresel düzlemde pazarlanacak birer meta haline dönüştürülmüştür. Böyle bir gelişmenin en çarpıcı sonuçları ise, yeni mekansal ve toplumsal bölünmeler, eskilerinin üzerine kurulan yeni eşitsizlikler, kutuplaşmalar, zıtlaşmalar ve hatta giderek artan toplumsal hareketler çerçevesinde ortaya çıkmıştır. “**Mekan**” çok kimlikli bir hale dönüşürken, “**Kimlik**”de mekansal olarak temsil edilen ve farklı mekansal parçaları, “yer”leri içermeye başlayan bir yapı halini almıştır. Üstelik bu yapılar ekonomik sistemin ve onlara hizmet eden politik işleyişlerin araçsal açılımları olarak karşılıklı bir etkileşim sürecinin de içerisine girmişlerdir.

Böylece “mekan” bir yandan tüm ilişkilerin içerisinde eğrildiği bir ana gövdenin parçası, diğer yandan da sürekli olarak parçalanan ve hergün farklı bir içerikte yeniden biçimlenen ilişkiler örün-

tüsünün bir sonuç ürünü haline gelirken, birbiri üzerinde dönüştürücü projeler üretmeye çalışan bu iki alan sürekliliği bir gerilimin de ortaya çıkma koşullarını hazırlamıştır. Bu çerçevede ortaya çıkan gerilim ise, artık yalnızca modernitenin kolektif kimlikler ve tarifler üretmeye çalışan bütünleştirici yapısından kaynaklanan gövde-parça gerilimi olmaktan çok daha öteye geçmiş, “mekan”ı ve “kimlik”i iktidar kurulabilecek bir alan olarak gören her türlü oluşum kendisine giderek bozulan, dağılan parçalar arasında daha kolay hareket edebilme olanağı bulurken, kentsel alan da buna bağlı olarak farklılıkların örgütlenişi ile belirginlik kazanan yeni bir toplumsal ve mekansal parçalanma deseni içerisinde yer almaya başlamıştır.

Böyle bir parçalanma deseninin Türkiye’deki mekansal ve toplumsal yansımalarını ise, kentleri çepeçevre kuşatmakta olan ve giderek farklılaşan özellikleri çerçevesinde “arka mahalle” ya da “varoş” gibi dışlayıcı tanımlamalar içerisinde ele alınmakta olan “gecekondu”lar bağlamında görmek mümkündür. Çünkü Türkiye’nin kentleşme pratiğine 1950’li yıllarla birlikte damgasını vuran bu oluşum, hem 1980 sonrasında liberal politikalar aracılığıyla dışa açılmaya çalışan bir az gelişmişlik pratiğinin belirlediği kentleşmeye ait yeni dinamikler, hem de göçün değişen şartları çerçevesinde giderek çok daha farklı bir içeriğe bürünmüştür. 1980 sonrası rant dağılımındaki yeni politikalar aracılığıyla, konumu değişen söz konusu “göçle oluşmuş yaşama bölgeleri”, giderek Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gerçekleştiren “yoksul göçü”nün de etkileri ile birlikte, kentsel ölçekte bozulan dengelerin ve artan “kentsel yoksulluk”un merkezinde yer almaya başlamış ve buna bağlı olarak da yeni yaşama stratejilerinin üretilme noktaları olarak bambaşka bir yapılanma ile gözler önüne çıkmıştır.

Böyle bir gelişme ise, kentsel yapının varoş ve kent bağlamında varolan ikili yapısının bozulmasına ve çok farklı dinamikler ile temellenen yeni ayrışma biçimlerine dönüşmesine neden olmuştur. Enformel, marjinal, hukuk dışı, gibi karşıtlıklar içeren her türlü ayrışma biçimi geçerliliğini yitirirken, göçle oluşmuş yaşama bölgelerini toplumsal ve mekansal düzeyde ayrıştıran dayanışma formları da, yeni yaşama stratejileri bağlamında bambaşka bir görünüm kazanmıştır. Artık her türlü ilişki biçiminin içiçe geçmeye başladığı bir ortamda, dayanışma ilişkileri de yalnızca aile-akrabalık ve giderek hemşehrilik ile temellenen özelliklerinin ötesinde, etnik dinsel ya da politik unsurların belirleyiciliği çerçevesinde yeniden örgütlenmeye, yeni farklılaşmalar ve ayrışma biçimleri ortaya koymaya başlamışlardır.

Üstelik söz konusu farklılıklar ve ayrışmalar giderek, yeni post-modern kent imajının ve dolayısıyla tüketim kültürünün de ön plana çıkararak araçsallaştırdığı öğeler haline gelmişlerdir. Böylece tam bir post-modernlik içerisinde düşen kentler, bir yandan tek tek bireysel özneler aracılığıyla ön plana çıkan, sayısız çeşitlilikte, birbiri içine geçebilen, zaman içinde değişebilen, esnek kimlik öğeleri, diğer yandan da söz konusu kimlik öğelerini araçsallaştırarak kullanan değişik etnik, dinsel ya da siyasi örgütlenmeler ya da popüler tüketim kültürünün sermayeye hizmet eden araçları ile donatılmış yapılar olarak belirginlik kazanmışlardır.

Toplumsal ve Mekansal Yarılmanın Göç ve Gecekondu Temelli Yeni İçeriğinin İzmir Kenti Bağlamında Değerlendirilmesi

İzmir kenti de süreç içerisinde yaşamış olduğu yoğun göç ve gecekondulaşma deneyimi ve Türkiye’de özellikle 1980 sonrasına ait gelişmelerden etkilenerek farklılaşmış olan toplumsal ve mekansal mozaik ile böyle bir değerlendirmeyi geçerli kılabilecek özgün bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Üstelik ülkesel düzeyde çok yaygın bir durumu temsil etmekte ve bu nedenle de belirli bir bağlama otursa da, hem kentsel yoksulluğun değiştirdiği toplumsal ve mekansal ilişkileri, hem de göçle oluşmuş yaşama bölgelerinin bugünkü yapılarını anlamamızı sağlayacak önemli ipuçları sağlamaktadır. Hem kent bütününde, hem de mahalle ölçeğinde var olan sözkonusu farklılaşmış

ilişkilerin yapısını anlamayı sağlayacak sözkonusu ipuçlarını ortaya çıkaracak değerlendirmeleri yaparken ise, yine yaşanan gelişmeleri nedenleyen iki farklı sürece birden bakmak gerekmektedir. Bunlardan ilki kentin farklılaşan iç dinamikleri çerçevesinde gecekondu bölgelerinin değişen konumu, diğeri ise kente doğru akan göçün değişen içeriği bağlamında ortaya çıkmaktadır.

İlk süreçte kolay yaşama şartları sağlama ve sağlıklı toplumsal ilişkiler kurma konularında hep ılımlı izlenimler ortaya koymuş olan İzmir kentinin, 1980 sonrası gelişmeler ve özellikle de son yıllarda ülke geneline hakim olan ekonomik kriz koşulları çerçevesinde değişmekte olan yaşama şartları dikkat çekmektedir. Nitekim 1980'li yıllarla birlikte kentsel toprağın önemli bir yatırım aracı haline gelmesi ve gelir grupları arasındaki uçurumun da giderek artması ile, kentteki toplumsal ve mekansal yarılımların düzeyi pek çok farklı kentte de olduğu gibi giderek artmaya başlamıştır. Böyle bir gelişmeden en çok etkilenen kesimler ise elbette, büyük çoğunluğu düşük gelir sağlayan işlerde çalışmakta olan ve bu nedenle de yarılmanın en alt basamağında yer alan gecekondu olmuştur. Artan yoksullaşmanın çok geniş kitleleri etkilediği ve hatta kentin orta gelir grubu içerisinde yer alan grupları da içine çekmeye başladığı bugünün şartlarında, göçle gelmiş olanların sağlıklı bir kent yaşamı ve ilişkiler sisteminin oluşturma şansı neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.

Böylece fiziksel düzlemde kenti çepeçevre kuşatan düşük nitelikli gecekondu alanlarının, genişleyerek kentin çeperindeki dağ yamaçlarına tırmanması ile birlikte görünür hale gelen farklı yaşamlar, artık yakınına gidilemeyen, içine girilemeyen parçalanmış ve kendi içerisine kapanmış yapılarıyla son dönemin en çarpıcı kentsel oluşumları halini almışlardır. Üstelik 1980'li yıllarla birlikte İzmir kenti nüfusunun neredeyse yarıya yakın bir bölümünü içermeye başlayan sözkonusu oluşumlar, kent mekanında taşınmaz piyasasının daha da haşın ve yıkıcı hale getirdiği inşaat faaliyetlerinin ilerleyişi nedeniyle, çoğu zaman yüksek gelir gruplarının yaşadığı konut bölgeleri ile yan yana olmak ve yanılmayı böyle bir çerçeveden de yaşamak durumunda bırakılmışlardır. Dolayısıyla artık İzmir'de üst gelir gruplarının, alt gelir grupları ile mekansal olarak yan yana yaşadığı, ancak toplumsal yaşantı açısından birbirleriyle hiç kesişmediği kent manzaralarına sıklıkla rastlamak mümkün hale gelmiş ve bu çerçevede de İzmir'de kentsel mekanın hiçbir biçimde örtmeyi başaramadığı ve hatta gözler önüne çıkardığı yarılımlar göçe bağlı içerikleri çerçevesinde açığa çıkmıştır.

İkinci süreçte ise, İzmir kentinde göçün değişen içeriğini okumak ve yaşanmakta olan yarılmanın bu bağlamda ortaya çıkmış olan etkilerini izlemek mümkündür. Çünkü Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan gelişmelere ve politik tercihlere bağlı olarak İzmir'e yönelen göçün mekansal özellikleri de farklılıklar göstermeye başlamıştır. Üstelik bu dönemden sonra göçün mekansal niteliği üzerinde yerel koşullar ve dolayısıyla bu dönemden sonra terör çerçevesinde ortaya çıkan güvensiz yaşama koşulları da önemli ölçüde belirleyici olmuş ve bu çerçevede de İzmir kentinin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden ve özellikle de bu bölgelerin köylerden nüfus kazanma oranı önemli ölçüde artmıştır.

Bölgesel dengelerin giderek bozulduğu ve terör nedeniyle Doğu ve Güneydoğu illerinin yaşanabilirlik düzeylerini giderek yitirmeye başladıkları bu dönemde, İzmir gibi büyük ve sahip olduğu olanaklar açısından da zengin bir kentin varış noktası olarak seçilmiş olması son derece olağan bir gelişme olarak karşımızda durmaktadır. Ancak bu gelişmelere bağlı olarak kent, nüfus profili açısından önemli bir değişim sürecinin içerisine girmiş, 1960-65 yıllarına kadar göç, Konya ve Erzurum dışında Ege Bölgesindeki illerden yoğun olarak gerçekleşiyor iken, 1965 yılından sonra başlayan bir Doğu ve Güneydoğu Anadolu göçü tüm yapıyı farklılaştırmıştır. 1980 yılından sonra ise İzmir artık yakın konumda olan iller dışında, Konya, Ankara, Erzurum, Kars ve Mardin gibi uzak konumlu illerden de önemli ölçüde göç alan bir kent olmuştur (Sevgi, 1988, s.45).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise, İzmir kentinin her dönemde olduğu gibi yine ağırlıklı olarak Ege bölgesi içerisindeki yakın illerden göç alan yapısını sürdürdüğü, buna karşın özellikle Doğu Anadolu kaynaklı göçlerde ise ciddi bir artışın gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarının "doğum yeri" bilgileri birebir değerlendirilmek sureti ile elde edilmiş veri tabanına göre ¹, Ege bölgesinin kent nüfusuna katılım oranı %12,54 olarak en yüksek payı alırken, Doğu Anadolu'da, bu değeri çok yakından izleyen %10,15'lik seviyesi ile, katılım payı en yüksek ikinci bölge olarak karşımıza çıkmaktadır (Bkz.Tablo 1), Yine bu oranlar içerisinde İzmir doğumlular %39,49 'luk bir değerle en büyük payı almakta, %11,94 lük bir kesimi ise yurt dışı doğumlular oluşturmaktadır. (Ünverdi, 2002,s:195).

1997 verilerine bakıldığında ise İzmir'de yaşayanların yalnızca %35'inin İzmir doğumlu olduğunu ve nüfusun %65'lik diğer kısmının da doğum yerlerinin ağırlıklı olarak (%17,5) Ege Bölgesi içerisindeki iller dışında (%17,1) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisindeki illerden oluştuğunu ortaya koymaktadır (Peker ve diğerleri, 1997, 62).

Tablo 1: Başka Bölgelerde Doğuların İzmir Kent Nüfusuna Katılım Oranı (1990) ²

Bölgelere Göre Doğum Yerleri	Katılım Oranı (%)
İzmir	34,49
Ege Bölgesi	12,54
Doğu Anadolu Bölgesi	10,15
İç Anadolu Bölgesi	8,71
Karadeniz Bölgesi	5,24
Marmara Bölgesi	4,90
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	4,26
Akdeniz Bölgesi	2,77
Yurt Dışı	11,94
Toplam	100,00

1980'li yıllarla birlikte yapısı değişen göç hareketlerinin ortaya çıkardığı bu yeni yöresel profil, etkilerini elbette İzmir kentinin mekansal şeması üzerinde de göstermiş ve İzmir kenti farklı yöresel gruplanmalar çerçevesinde belirginlik kazanan bir toplumsal mozaik halini almıştır. Böyle bir gelişmeyi doğum yeri verilerinin mekansallaştırılması çerçevesinde izlemek mümkün olabilmekte ve yöresel gruplaşmalar kent bazında var olan parçalanma deseni hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır. Ne var ki 1985-90 aralığında İzmir'e doğru yaşanmış olan göçe ilişkin sayısal veriler, İzmir'in en yoğun göç hareketlerine sahne olduğu bu dönemin çarpıcı özelliklerini çok daha açık bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Nitekim Devlet İstatistik Enstitüsünün 1990 nüfus sayımı sonuçlarında yer alan, "bir önceki seçim döneminde ikamet edilen yer"e ilişkin soruya ait verilerin birebir değerlendirilmesi yoluyla elde edilmiş olan sonuçlara göre (Bkz. Tablo 2), beş yıllık bir periyotta nüfusunun %12,58'ini göçle kazanmış olan kentte göçün yıllık ortalama, %2,5'lük bir oranda ve yoğun olarak Ege, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinden gerçekleşmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Yöresel profil ve köken temelli ayrışmalar açısından genel göç yapısı ile büyük benzerlikler sergileyen bu döneme ait yer değişim göstergeleri değerlendirilmek sureti ile elde edilmiş veri tabanına göre, Ege Böl-

1 İzmir'de 1980 sonrası mahalleler itibariyle yöresel profilini ve göçün değişen yapısını ortaya koyan bulgular, yazara ait "Sosyo-Ekonomik İlişkiler Bağlamında İzmir Gecekondualarında Kimlik Yapılanmaları" başlıklı yayınlanmamış Doktora Tezinin özgün çalışmalarının ürünüdür.

2 1990 Nüfus Sayımı Sonuçları birebir kullanılarak oluşturulmuştur.

gesinin göçe katılım oranı %2,16 olarak en yüksek payı alırken, İç Anadolu Bölgesi %2,08'lik seviyesi ile, katılım payı en yüksek ikinci bölge durumuna gelmiş, bunu çok yakından takip eden Doğu Anadolu Bölgesi ise %2.03'lük değeri ile üçüncü sraya yerleşmiştir.

Tablo 2: Bir Önceki Sayım Döneminde Başka illerde Olanların İzmir Kent Nüfusuna Katılım Oranları (1990)³

<i>Bölgelere Göre Doğum Yerleri</i>	<i>Katılım Oranı (%)</i>
İzmir	87,42
Ege Bölgesi	2,16
İç Anadolu Bölgesi	2,08
Doğu Anadolu Bölgesi	2,03
Marmara Bölgesi	1,85
Karadeniz Bölgesi	1,22
Akdeniz Bölgesi	0,84
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	0,77
Yurt Dışı	1,63
Toplam	100,00

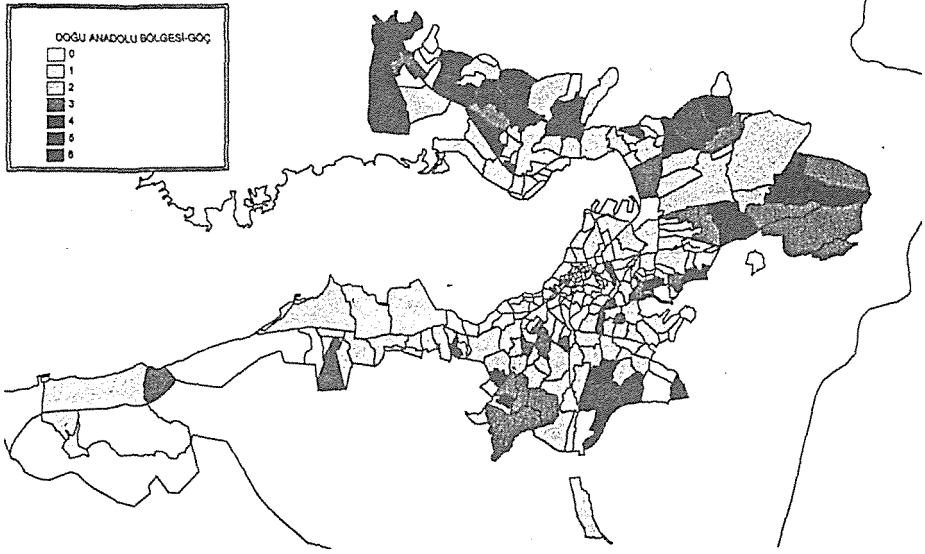
Bu değerlerin, İzmir'deki toplam 178 mahalle itibariyle dağılımı incelendiğinde, yani bütün bu sayısal değerler mekansallaştırıldığında ise, İzmir kentinde 1985-90 döneminde göç almış yaşama bölgelerinin nasıl bir yapılanma sergilediği çok çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Göçün özellikle de başlangıç aşamasında ihtiyaç duyduğu, akrabalık ve/veya hemşehrlik temelli bir araya gelme biçiminin etkilerini sürdürdüğü bu dönemde, oluşmuş olan toplumsal ve mekansal mozaik ve dolayısıyla yöresel temelli gruplanmalar, mahallelerin nüfus yapısındaki çeşitlilik çerçevesinde belirgin bir hale gelmektedir.

1990 nüfus verilerinin her mahalle için ayrı ayrı sınıflanmış ve yedi farklı bölgeye göre guruplanmış olan verileri, öncelikle İzmir Büyük Kent Bütünü içerisinde yer alan 178 mahallenin hemen hemen tamamına yakın bir bölümünün 1985-1990 döneminde yoğun bir biçimde göç almış olduğunu ve sözkonusu göçlerin her mahallede yedi ayrı bölgeyi de içerecek çeşitlilikte yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu çeşitlilik içerisinde yine de mahalleler bazında ön plana çıkan yöresel gruplaşmalar olduğunu ve **Ege bölgesi**'nin de yine her mahalle içerisinde ağırlıklı ve yaygın bir konumu bulunduğunu göstermektedir. Marmara, Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri ise bu dağılım şemasında, hemen her mahalle içerisinde düşük oranlarda seyreden yapıları ile çok belirgin bir şema ortaya çıkarmazken, **İç Anadolu Bölgesinin**, ağırlıklı olarak kent çeperindeki gecekondu kuşağında ve kısmen de kent merkezinde yer seçmiş görülmektedir. **Doğu Anadolu Bölgesi** ise, kenti her yönden çepeçevre saran bir kuşak içerisinde yer almakta ve dolayısıyla yer seçimlerini belirgin bir biçimde kentin en dış çeperine odaklamış bulunmaktadır (Bkz.Şekil 1).

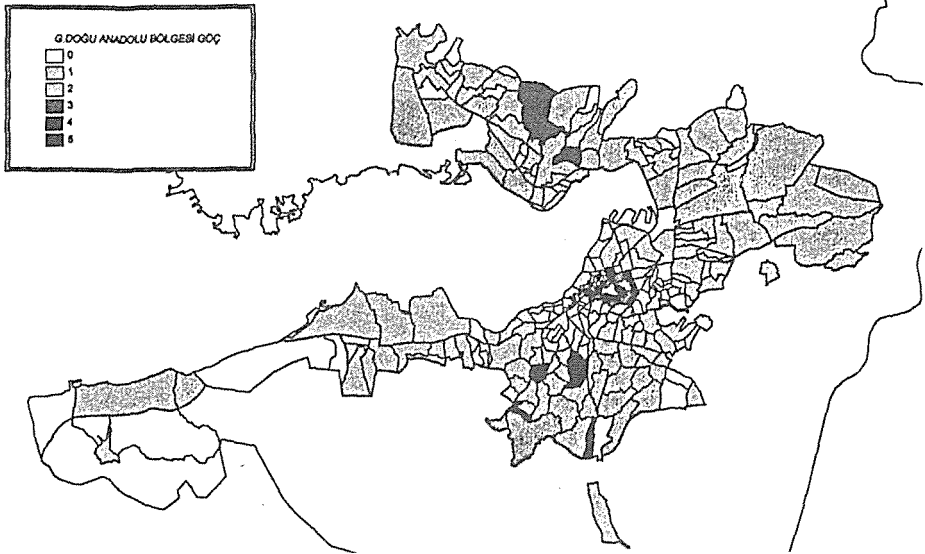
Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise, Doğu Anadolu bölgesinin aksine, tamamıyla kent merkezi çevresindeki çöküntü bölgelerinde, yani çekirdekte odaklanan yapısı ile dikkat çekmektedir (Bkz.Şekil 2).

Karşılaştırmalı bir değerlendirme ile ele alındığında ise, bölgelerin iç içe geçen halkalar biçiminde bir dağılım gösterdiği, bu halkaların en ortasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, orta kısımda İç

3 1990 Nüfus Sayımı Sonuçları birebir kullanılarak oluşturulmuştur.

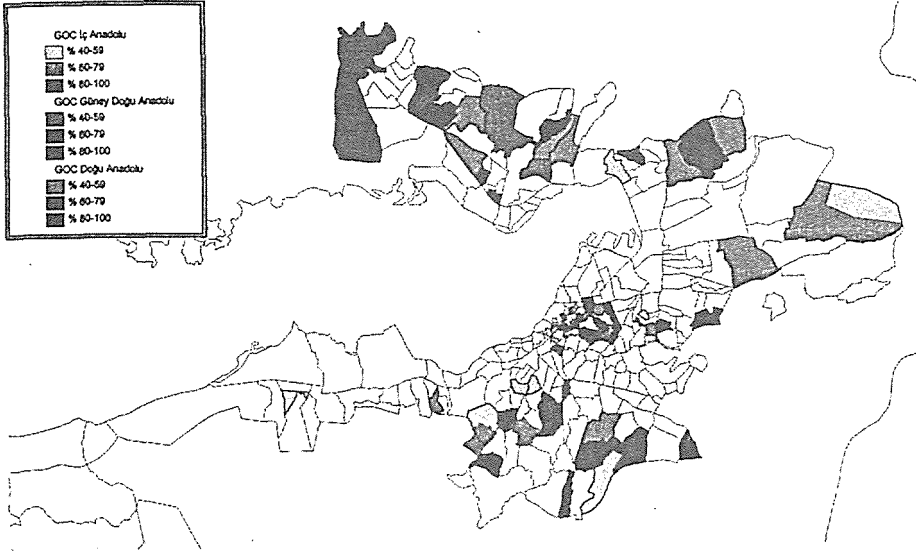
Şekil 1: 1985-90 Döneminde Doğu Anadolu Bölgesinden İzmir'e göç etmiş olan nüfusun mekansal dağılımı

Şekil 2: 1985-90 Döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesinden İzmir'e göç etmiş olan nüfusun mekansal dağılımı

Anadolu Bölgesi'nin ve en dış halkada da Doğu Anadolu Bölgesi'nin yer aldığı görülmektedir. (Bkz. Şekil 3)

Böyle bir sonuç ise, göçün kente çökmesi aşamasında hep önemli bir belirleyici olan **akrabalık** ve **hemşehrilik** temelli biraraya gelme eğilimlerini halen büyük ölçüde var olduğunu ve bu çerçevede de İzmir kentinde göçe dayalı yerleşme pratiğinin, çok kimlikli ve parçalı bir gruplaşma düz-

Şekil 3: 1985-90 Dönemi Göçünün İzmir kentsel mekanında ortaya çıkardığı yöresel mozaik

leminde yer aldığı ortaya koymaktadır. Bu bulgular içerisinde **Doğu ve Güneydoğu Anadolu** bölgelerinin kentin farklı bölgelerini adeta ele geçiren ve dolayısıyla kenti mekansal düzeyde parçalayan yerleşimleri ise çarpıcı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka hiçbir yöre açısından bu denli keskin olarak bulgulanamayan bu yapı aynı zamanda bu yörelerin birbiri ile bir araya gelme eğiliminde oldukları ve dolayısıyla da mekansal düzeyde birbirlerini ittikleri biçiminde yorumlanabilir. Ne var ki bu dağılımı, yalnızca yöresel düzeydeki **gerilim** çerçevesinde yorumlamak, diğer etkileşim biçimlerini ihmal eden, sık bir ele alış biçimi olma riski de taşımaktadır. Oysa bu yorumu, Güneydoğu Anadolu'dan bu dönemde göç edenlerin genellikle terör olaylarından kaçınarak oldukları ve bu nedenle göçün en **yoksul** en çaresiz kesimini oluşturdukları biçimindeki ikinci bir ele alışla da genişletmek mümkündür. Çünkü göç genellikle ekonomik olarak zayıf olduğu durumlarda kent içerisindeki çöküntü alanlarına yönelme eğilimi göstermektedir. İzmir kent merkezi ve çevresi de (güneydoğu bölgesinin yer seçtiği alan) düşük maliyetlerle yaşama olanağı sunan bir çöküntü bölgesi olması sebebiyle, "**yoksul göçü**" tarafından yaşama alanı olarak tercih edilen bir göçe dayalı yerleşme bölgesi olarak ön plana çıkmaktadır

Üstelik merkezinde yaşanmakta olan sözkonusu **yoksulluk temelli yarılma** biçimi, kentin çeperlerinde bulunan gecekondu bölgelerinkinden, hem çevresel özellikler yani bölgenin fiziksel koşulları ve hem de içerisinde yaşayanların toplumsal ve ekonomik özellikleri açısından büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Kendisini işsizlik, yüksek suç oranı ve bakıma muhtaç çocuk ve yaşlıların varlığı çerçevesinde ortaya koyan kent merkezi sahip olduğu bu nitelikler çerçevesinde "**dışlanan**" bir kent bölgesi haline gelmekte, ancak yine böyle bir toplumsal yapı nedeniyle yaşadığı dışlanma sürecine karşı bir direniş gösterememektedir. Başka bir ifade ile böyle bir kent bölgesi, yaşadığı yarılma ve beraberinde gelen dışlanmaya karşı örgütlenebilecek ve dayanışma ilişkileri geliştirmek yolu ile direnebilecek bir toplumsal yapıya sahip bulunmamaktadır (Sönmez, 2001, s.275).

Oysa kent çeperinde gelişmiş olan gecekondu bölgeleri toplumsal düzeyde, kurabildikleri **dayanışma temelli ilişki biçimleri** aracılığı ile kentin zor şartlarına direnç gösterebilme ve hem toplumsal, hem de mekansal olarak yaşadıkları dışlanma süreci ile başedebilme koşullarını yaratabilmiş

olmaları nedeniyle, kentin merkezinde yaşanmakta olan bu gelişmeden önemli ölçüde ayrılmaktadırlar. Bu yapılarıyla içerisinde buldukları yoksulluk koşullarını bir kader haline dönüştürmek ve nesiller boyu yeniden üretmek tercihinden de uzaklaşan söz konusu kesimler, farklı dayanışma formları ve dolayısıyla ilişki ağlarını kullanmak yoluyla kentsel yaşantıya tutunabilme koşullarını da yaratmaktadırlar.

İzmir’de Toplumsal ve Mekansal Yarılmanın Biçimlediği Kimlik Yapılanmaları

Ne var ki, kente tutunabilme koşullarını sağlayan dayanışma temelli ilişkiler 1980 sonrası dönemde hemşehrilik ve akrabalık ilişkilerinin belirlediği biçiminden de giderek uzaklaşmaya başlamıştır. Böylece yöresel dayanışmayı aşan bir toplumsal etkileşim düzlemi ortaya çıkarken, özellikle 1980 sonrasında ait olan göçün mekansal ve toplumsal tercihleri de ciddi biçimde değişim göstermiştir. Bunun sonucunda ise, özellikle bu dönemden sonra göçlerle biçimlenmiş olan mahalleler, kent genelinde saptanabilen tanımlı yöresel gruplaşmaların aksine, keskin olmayan ve pek çok farklı ilişki ağına bağlı olarak biçimlenen heterojen örüntüler halini almışlardır.

Kentsel ölçekte ortaya çıkan böyle bir gelişme biçiminin ise, yalnızca meslek alanı ile ilgili bir sorunluluktan öte, yaşam alanlarımıza ilişkin farkındalıklarımızı geliştirmek açısından ele alınmasının ve mekânın bu yeni özellikleri çerçevesinde okunmaya çalışılmasının gerekliliği açıkça ortadadır. Böyle bir okuma biçimi ise ancak sözkonusu yaşama bölgelerinin doğrudan içerisine girerek ve dolayısıyla sözkonusu ilişki örüntülerini ayrıntılı bir biçimde deşifre ederek mümkün olabilmektedir. Üstelik kentsel mekânı değişen sözkonusu özellikler özellikleri mekânı İzmir’de de özellikle 1980 sonrası göçlerle gelişmiş olan yaşama bölgelerinde, ancak ayrıntılı çalışmalarla ortaya konabilecek bu tür gelişme eğilimleri bulunmaktadır. Nitekim kuruluşu 1970’lerde başlayan Yamanlar ve onun 1980’lerdeki uzantısı olan Onur mahallelerine ait karşılaştırmalı bulgular, değişimin boyutlarını anlamayı sağlayacak önemli ipuçları sunmakta ve kendilerine özgü bir bağlam içerisinde yer alsalar da, Türkiye’de belirli bir gelişim örüntüsünün koşullarını yansıması açısından önem taşımaktadırlar.

Sonuca Bir Mekansal Okuma İle Yaklaşmak

Böyle bir gelişim örüntüsünü çok çarpıcı bir biçimde yansıtan sözkonusu yaşama alanları **ekonomik, toplumsal ve mekansal** özellikleri açısından üç farklı açılım içerisinde yansımalarını bulmakta ve kentsel mekân göçe dayalı yerleşme alanları üzerinden değişen içeriği ile aşağıda yer alan açılımları ile okunabilmektedir. Böyle bir okuma ise, gerek İzmir kentinin kendi bağlamına ve ayrıca Onur ve Yamanlar mahallelerinin kendi özgün bağamlarına ışık tutabildiği ölçüde, genellenebilir bazı özellikler açılarından da Türkiye kentlerinin değişen koşullarına yaklaşım sağlayacak önemli veriler de açığa çıkarmaktadır.

Ekonomik Özellikler Çerçevesinde

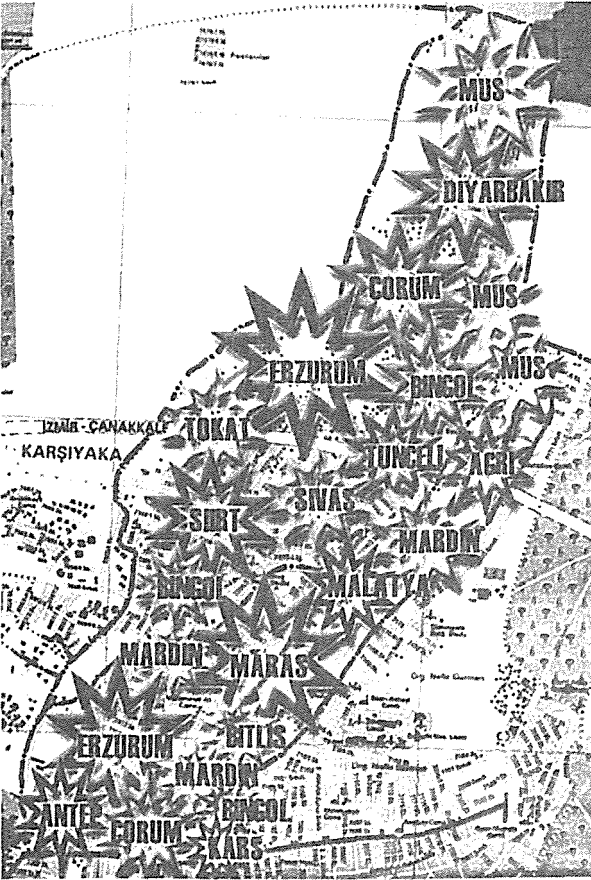
- Söz konusu mahalleler, 1980 sonrasında Türkiye’de izlenmiş ekonomi politikalarının yaratmış olduğu gelişmelerden ve yine bu dönemden sonra belirginlik kazanmış olan terör olaylarından etkilenerek, ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden göçle gelmiş kesimleri içerisinde barındırmaktadır. (Bkz. Şekil 4)

-Terör nedeniyle zorunlu olarak göçmüş olan kesimler, işlerini ve mülklerini geride bırakarak gelmiş olduklarından, hem göç sürecinde, hem de kente ilk yerleşme aşamasında önemli zorluklar yaşamışlardır. “**yoksul göçü**” olarak adlandırılacak böyle bir göç etme biçimi, kentteki iş edinme

koşullarını da biçimlemiş ve zaten eğitim düzeyleri düşük olan bu kesimlerin genellikle inşaat sektörü içerisinde ve dolayısıyla, düzensiz ve düşük gelir getiren işlerde yer edinebilmelerine neden olmuştur.

-Ağırlıklı olarak örgütsüz ve türedi işlerden oluşan iş yapısı içerisinde yöresel bazda bir ayırım ve dolayısıyla himaye ilişkileri ortaya çıkmış, aile ve akrabalık ilişkilerinin de etkin rol oynadığı söz konusu ilişkiler içerisinde, inşaat sektörü, Muş ve Erzurum illerinden gelenlerin dolayısıyla da belirli grupların etkinlik alanı olarak gelişim göstermiştir.

-Mahallelerde yaşayan kesimlerin ekonomik durumları, kente kalma sürelerine bağlı olarak iyileşme kaydetmiştir. Nitekim kuruluşu Onur mahallesine göre daha eskilere dayanan Yamanlar mahallesinde yer alan kesimlerin ekonomik durumları, özellikle de

Şekil 4: Onur ve Yamanlar Mahallelerinde Yörelere Dayalı Gruplanmalar

-Mahallelerde yaşayan kesimler, söz konusu ekonomik yeterlilikleri sağlayabilmenin, iyi gelir getiren işlerde çalışabilmenin, kente katılabilmeyen önkoşulu olarak, bazı güç odaklarının etkisi ile gelişen ilişki ağları içerisinde yer almaya başlamışlardır. Söz konusu ilişki ağlarının politik olarak desteklenen içerikleri ise, bağlı bulunan toplumsal kesimlerin bu içerikleri deşifre etmeyecek biçimde kendilerini yalnızca yöresel özellikler çerçevesinde adlandırmalarına yol açmıştır.

* **Toplumsal Özellikler Çerçevesinde**

-1980 sonrasının gelişmeleri içerisinde Onur ve Yamanlar mahalleleri hem fiziksel hem de toplumsal açıdan İzmir kent bütününden kopmuş ve bu bölgede yer alan toplumsal kesimler için İzmir kentindeki yaşantı ancak uzaktan izlenebilen ve içerisine girilemeyen bir yapı haline dönüşmüştür. (Bkz. Şekil 5)

Şekil 5: Karşıyaka İlçesinde Mekansal ve Toplumsal Yarılmayı Gösteren Harita

-İzmir'e özellikle 1985-1990 döneminde ve terör nedeniyle gelmiş olan kesimler içerisinde buldukları yetersiz ekonomik olanaklar nedeniyle, katılamadıkları kentsel yaşantı karşısında, kendi aile ve akrabalık ilişkileri içerisinde kapanmayı tercih etmişlerdir. Dayanışma formları açısından birincil konumunu hep koruyan aile ve akrabalık ilişkilerinden sonra mahallelerde komşuluk ilişkileri ön plana çıkmıştır.

-Her iki mahallede de yaşayan kesimler için bölge seçimlerinde aile ve hemşehri dayanışması temel belirleyici olmuş, bunun yanında alanın ekonomik açıdan ile yaşantısına uygun oluşu da ikinci bir faktör olarak ön plana çıkmıştır.

-Kent'in zor şartları içerisinde ayakta kalabilme mücadelesi söz konusu mahallelerde, akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri dışında, ama çoğunlukla da bu kanallarla gelişen, etnik, dinsel ya da politik temelli ilişki ağlarına bağlanma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Değişen yapılarıyla özellikle kökene dayalı ilişkilerin biçimlenişinde ise, mahallelerde yer alan kahvehaneler sosyalizasyon merkezleri olarak ön plana çıkmıştır.(Bkz. Şekil 6)

Sosyalizasyon açısından hemşehrilik ilişkisi dışında etnik ya da dinsel formlarla ön planda olan politik içerikli ağların oluşumuna ve gelişimine de olanak sağlamaları, bu oluşumları mahalleler açısından önemli kamusal mekanlar durumuna getirmiştir.

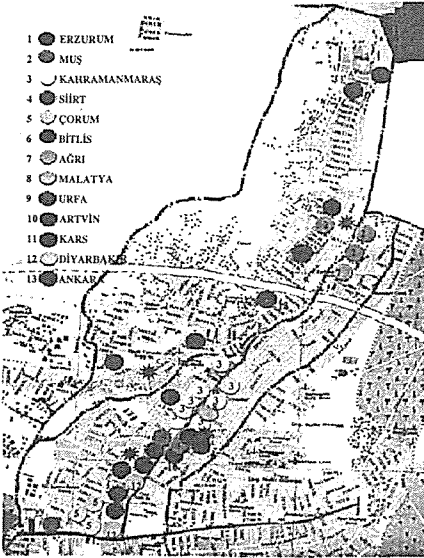
-Söz konusu ilişki ağları mahalleler içerisinde değişen içerikleri ve değişen bağlantıları ile yer alırken, kent'in zor şartlarına karşı verilen ayakta kalma mücadelesi çerçevesinde, birden fazla ağa bağlanma eğilimi ortaya çıkmış, böylece kimlik, etnik, dinsel ya da politik açılımlar çerçevesinde esnek, değiştirilebilen ve birden çok özellikle tanımlanabilen açılımlarda kendisini göstermeye başlamıştır.

-Son dönem gelişmeler çerçevesinde, söz konusu alanlarda yaşayan toplumsal gruplar arasındaki gerilimin ve çatışmanın merkezinde ekonomik süreçlerin yer alması, her türlü etnik ya da inanç temelli çatışmayı geri planda bırakacak yeni gerilim alanlarının biçimlenmesine yol açmıştır.

Böyle bir gelişme mekansal düzlemde de yansımalarını bulmuş ve özellikle son dönemlerde gelişen bölgelerde etnik açıdan önceki dönemlere göre çok daha heterojen sayılabilecek bir yerleşme düzeni ortaya çıkmaya başlamıştır. Mekansal biçimlenişte 1980 öncesinin etnisite temelli ve yine 1980'lerin politik temelli ayrışmaları, yerini esnek kimlik yapılanmaları çerçevesinde belirginleşen çok daha karmaşık ve okunması zor bir yapılanma biçimine bırakmıştır.

* Mekansal Özellikler Çerçevesinde

-1980 sonrası gelişmeler İzmir kentinde, mekansal yarılımları artık gizlenemeyecek ölçüde gözler önüne çıkarmış, Onur ve Yamanlar mahalleleri de, söz konusu yarılma deseninin en alt ucunda yer

Şekil 6: Onur ve Yamanlar Mahallelerinde Yer Alan Kahvehaneler ve Dayanışma Dernekleri

kilerini zayıflatmıştır. Bu çerçevede Yamanlar mahallesi 1980 öncesi (etnisite temelli ayrışmanın ön planda olduğu) dönemde gelişmiş olması nedeniyle sahip olduğu keskin kapanmayı büyük ölçüde yitirirken, Onur mahallesi ise zaten yeni gelişen bir bölge olması nedeniyle, çok daha heterojen sayılabilecek bir mekansal düzende gelişim gösteren bir içeriğe bürünmüştür.

KAYNAKÇA

Peker, M. & Önen, E. & Balkız, B. (1997) *Göç, Kentleşme Sorunları ve Yerel Siyaset, Yeni Eğilimler, Yeni Yaklaşımlar*. İzmir: Saray Yayıncılık.

Sevgi, C. (1988) *Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondu*. İzmir Konak Belediyesi Kültür Hizmetleri. İzmir: Uzman Yayıncılık.

Sönmez, İ.Ö. (2001) *Yapısal Dönüşümler Sürecinde Toplumsal Dışlanmışlıkların Oluşumu "İzmir Tarihi Kent Merkezi Geçiş Alanı"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Ünverdi, H. (2002) *Sosyo-Ekonomik İlişkiler Bağlamında İzmir Gecekondualarında Kimlik Yapılanmaları-Karşıyaka-Onur Mahallesi ve Yamanlar Mahallesi Örnekleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

ZORUNLU GÖÇ, KENTSEL YAŞAM VE GERİYE DÖNÜŞ: OHAL SÜRECİNDE BİR TOPLUMSAL HAREKETLİLİK VE YOKSULLAŞMA OLGUSU ÜZERİNE SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRMELER- VAN ÖRNEĞİ

Cahit BAĞCI

GİRİŞ

Bu Bildiri OHAL sürecinde ülkemizin karşı karşıya kaldığı terör olaylarına bağlı olarak ortaya çıkan sosyal, kültürel ve ekonomik olayların bir kısmının analizini yapmayı hedeflemektedir. Bu durum bir anlamda bölgesel dinamikleri, farklılaşmaları saptama ve aynı zamanda kendi içinde bir zorunlu göç, kentsel yaşam, uyum, entegrasyon, yoksullaşma, tutunma ve geriye dönüş gibi toplumsal olay ve olguları anlama, açıklama, analiz etme ve çözüm önerileri geliştirme konusunda yaklaşım ortaya koymayı amaçlamaktadır.

OHAL Sürecinde Doğu Anadolu'da Toplu Yer Değiştirme Süreci yada Kitlesele Göç Olgusu Üzerine

Göç kavramı 'kişilerin gelecek yaşantılarının ya bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere bir yerleşim biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme' eylemlerini açıklamak üzere kullanılan bir kavramdır. Aslında bu anlamın içerisinde insanın kendi kişisel tercih ve kararının önemli bir belirleyici olduğu gizil olarak yer almaktadır. Ancak bu tebliğde bahse konu göç olgusu tamamen özgür insan iradesi ve/ya karar dışında bir gerçekleşme olduğu en baştan ifade edilmek durumundadır. Bu durum 20 y.y.'nin son çeyreğinde ülkemizde yaşanan bir insanlık trajedisini de önemli ölçüde ışık tutacak ve kısmen aydınlatacaktır.

Bilindiği üzere 1980'li yılların sonlarında başlayan ayrılıkçı terör eylemleri uzun süre devam ederek gerek ülkemiz ve gerekse insanlarımız üzerinde sosyal, kültürel, bireysel, konjonktürel, diplomatik vb. etkiler bırakmış bir ulusal gerçekliktir. Terör baskısının artması ve devletin alan hakimiyetini sağlama stratejisi ve katılımı ortadan kaldırmaya yönelik uygulamaları bölge halkının büyük çoğunluğunun yaşam alanlarını terk ederek (ve/ya zorla terk ettirilerek) en yakın kentlere ve batı illerine zorunlu göçünü ortaya çıkarmıştır. Bu durumun mevcut sosyal yapı ve/ya dokunun önemli ölçüde değişmesinde etkili olduğu bilinmektedir.

OHAL Sürecinde Göçün Nedenleri

- TSK'nin 'alan hakimiyeti' stratejisi nedeniyle köylerin boşaltılması, mera-mezra-yayla yasağı uygulaması
- İnsanların can-mal güvenliği endişesi
- TSK ve Ayrılıkçı Terör Örgütünü (PKK)'nin işbirliği talebi-baskısı arasında sıkışma
- Geçim kaynaklarının daralması
- Kontrollü gıda sevkiyatı

1984-2000 yılları arasında ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde karşılaşılan ayrılıkçı terör eylemleri bireysel, bölgesel ve ulusal düzeyde büyük sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik tahribatlara kaynaklık eden temel bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Pek çok düzeyde (askeri ve/ya iktidar) zorunlu kitlesel göç hareketleri geçici bir durum olarak algılanmış ve düşünülmüş, insanların terör sonrası geriye dönmeleri/döndürülmeleri ile ilgili olarak kapsamlı bir eylem planı ortaya konulamamış sadece bir niyet olarak kendini göstermiştir. OHAL sürecinde toplam 3700 yerleşim alanından 4 milyona yakın insan kendi iradeleri dışında yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Sonuçta doğal ve kaçınılmaz olarak bu duruma maruz kalan insanlar ve/ya kabileler kendilerini en kolay monte olabilecekleri daha büyük ölçekli yerleşim alanlarına atmışlardır. Van kent merkezinde yapılan araştırmalarda bu duruma maruz kalan insanların kamu eliyle hepsinin aynı mekana yerleşmelerine yardımcı olduğu tespit edilmiştir (Yalım Erez Mahallesi ve Hacı Bekir Mahallesinin bir bölümü gibi). Ayrıca bir tutunma stratejisi olarak Van kent merkezine yerleşmelerinde akraba, kabile, aşiret bağları önemli derecede belirleyici olduğu gözlenmiştir. Bu durum pek çok düzeyde geçici bir durum olarak algılansa da yaklaşık 10-15 li yıllara varan sürede köy,mezra ve yaylalardan uzak kalma, bu duruma maruz kalan insanların geriye dönme eğilimlerini azalttığı düşünülmektedir.

Bu bildiride temelde göçle bağlayan süreçte insanların kentlere tutunma ve yaşam stratejileri saha çalışmasına dayalı olarak analiz edilecek, ve özellikle Hakkari, Bitlis, Siirt illerinden bir cazibe merkezi olarak Van iline göç sürecindeki durumları ve geriye dönme eğilimleri ölçülecektir. Bu tebliğ Nisan-Haziran 2002 de bir yüksek lisans çalışmasında¹ ulaşılan nicel bir araştırmanın saha verilerinin kısmen kullanılması ve değerlendirmesine dayalı olarak formüle edilmiştir. Göçle başlayan süreçte kırsal ve kentsel yoksulluk algısının bir analizini yapacak ve özellikle devlet eliyle geriye dönüşü özendirme proje ve stratejilerine karşı tutumların, ve de Van'da hazırlık çalışmaları süren Köy-Kent projelerinin gerek göçü azaltma ve gerekse geriye dönüşü özendirme konusundaki etkilerinin bir değerlendirmesini sunacaktır. Örnek olayımızda Van iline gerçekleşen göçün hikayesine yer verilecektir. Amaç bir ilin herhangi bir içsel potansiyellerden kaynaklanmayan ama sonuçta bir cazibe merkezi konumuna gelişi ve bir kentin yoksullaşma sürecini anlatmak çabası olacaktır.

Zorunlu Göç Süreci-Van Örnek Olayı

Tablo 1: Görüşme Yapılan Hanelerin Göç Ettikler Yerler

Nereden göç ettiği	Sayı	Yüzde
Van'ın köyleri	6	2,8
Van'ın ilçeleri	147	69,3
Hakkari'nin ilçe ve köyleri	41	19,3
Siirt	1	0,5
Bitlis	9	4,2
Diğer	8	3,8
Toplam	212	100,0

1 Arısoy, Zafer., *Van Bölgesi Örneklerine Göre OHAL Sonrası Köye Dönüş Olgusunun Sosyolojik Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Y.Y.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2002

Tablo 2: Görüşme Yapılan Hanelerin Hangi Yıllar Arasında Van'a Göç Ettikleri

Göç edilen yıllar	Sayı	Yüzde
1990-1994	117	55,2
1995-1998	68	32,1
1999-2001	24	11,3
2002	3	1,4
Toplam	212	100,0

Tablo 3 : Göç etme nedenleri konusundaki tutumlar

Göç Nedenleri	Sayı	Yüzde	Geçerli yüzde
İşsizlik	44	20,8	24,4
Yatırım yok	6	2,8	3,3
Fakirlik	16	7,5	8,9
Kolluk kuvvetleri baskısı	25	11,8	13,9
PKK baskısı	27	12,7	15,0
Ağa/şeyh/bey baskısı	5	2,4	2,8
Kan davası	2	0,9	1,1
Diğer	55	25,9	30,6
Bilinmeyen	32	15,1	
Toplam	212	100,0	

Yukarıda görülen üç tablo göçmenlerin nereden, ne zaman ve ne hangi gerekçelerle göç ettiklerine göstermektedir. Araştırma örnekleminde yer alan insanların %73,1'nin Van'ın köy ve ilçelerinden, %20'e yakının ise Hakkari'den göç ettikleri ve bunun %55'ini terörün tırmanma eğiliminde olduğu yıllarda, %32'sinin de devletin kırsala hakim olma sürecinde ciddi başarılar kazandığı yıllarda olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Görüşme Yapılan Hanelerin Kimlerle Birlikte Oturduğu

Kimlerle Birlikte Oturduğu	Sayı	Yüzde
Eşim ve/veya çocuklarımla	144	68,2
Kendi anne babamın yanında	46	21,8
Akrabalarımla	7	3,3
Diğer	14	6,6
Bilinmeyen	1	0,4
Toplam	212	100

Tablo 5 : Görüşme Yapılan Hanedeki Evli Çift Sayısı

Hanedeki evli çift sayısı	Sayı	Yüzde
1	118	58,4
2	58	28,7
3	20	9,9
4	4	2,0
5	1	,5
6	1	,5
Toplam	202	100,0

Tablo 6: Görüşme Yapılan Hanedeki Çalışan Kişi Sayısı

Hanede Çalışan Kişi Sayısı	Sayı	Yüzde
1	144	67,9
2	29	13,7
3	14	6,6
4	1	0,5
5	1	0,5
Bilinmeyen	23	10,8
Toplam	212	100,0

Tablo 7: Görüşme Yapılan Hanenin Aylık Geliri Ve Çalışan Kişi Sayısı Karşılaştırması

Ailenin Aylık Geliri	Ailede Çalışan Kişi Sayısı					Toplam
	1	2	3	4	5	
	84,7%	10,2%	5,1%			100,0%
020 milyon	100,0%					100,0%
025 milyon	100,0%					100,0%
030 milyon	66,7%	33,3%				100,0%
050 milyon	90,9%	9,1%				100,0%
060 milyon	66,7%	33,3%				100,0%
070 milyon	100,0%					100,0%
080 milyon	100,0%					100,0%
100 milyon	76,9%	11,5%	7,7%	3,8%		100,0%
110 milyon	100,0%					100,0%
120 milyon	75,0%	25,0%				100,0%
122 milyon	100,0%					100,0%
140 milyon	50,0%	50,0%				100,0%
150 milyon	85,7%	14,3%				100,0%
160 milyon	100,0%					100,0%
163 milyon	100,0%					100,0%
165 milyon	100,0%					100,0%
170 milyon	100,0%					100,0%
180 milyon		66,7%	33,3%			100,0%
200 milyon	57,1%	38,1%	4,8%			100,0%
230 milyon			100,0%			100,0%
250 milyon	50,0%	10,0%	40,0%			100,0%
260 milyon		100,0%				100,0%
300 milyon	50,0%	16,7%	16,7%		16,7%	100,0%
350 milyon	100,0%					100,0%
400 milyon	100,0%					100,0%
430 milyon	100,0%					100,0%
500 milyon	100,0%					100,0%
750 milyon	100,0%					100,0%
800 milyon			100,0%			100,0%

Tablo 4 ve 5 hanelerdeki nüfusu ve evli çift sayısını göstermek amacıyla ayrı ayrı verilmiştir. Bu iki tablonun analizinden göçmen ailelerin neredeyse yarıya yakınında birden fazla evli çift yaşadığını göstermesi açısından anlamlıdır. Bu sonuç bize göç eden insanları kentsel yaşama tutunma stratejisi geliştirdiklerini ve dayanışma ruhunun/değerini korumaya çalıştıklarını da göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda düşük gelir gruplarında çalışan sayısının birden fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu kente tutunmada önemli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem bu araştırmada hem de yapılan diğer Van Kent Merkezi araştırmalarında aile reisinin dışında büyük oranlarda çalışan çocuklar var olduğu yönündedir. Bu durumda kentlerde önemli bir gerçekliği yansıtmaktadır. Çalışan çocuklarla ilgili yapılan araştırma ve gözlemler ağırlıklı olarak göçmen çocuklarının hane gelirine katkı sunması amacıyla eğitimlerini bırakarak çalışma yaşamına katıldıklarını göstermektedir. İnsanların kente tutunma stratejilerinde en önemlisinin çalışan çocuklar olduğu görülmektedir. Van kent merkezinde karşımıza çıkan çocuk işçiliği ağırlıklı olarak şu süreç içinde gerçekleşmektedir.

* Gündelikçi ve çocuk bakıcısı kızlar

* Sokakta hemen hemen her alanda çalışan çocuklar

Burada üzerine dikkatle durulması gereken konu genç kızların gündelikçi ve bakıcı olma süreçlerinde yaşadıkları sosyo-psikolojik durumlarıdır. Genç kızların gittikleri-çalıştıkları evler ile akşam geri döndükleri kendi evleri arasındaki hayat standardını karşılaştırıp kentsel yaşamda karşılaştıkları çelişkileri fark etmeleri ve önemli bir psikolojik durumu, kısacası sosyal bir travmanın var olduğunu göstermektedir.

Tablo 8 : Görüşme Yapılan Hanenin Konut Durumu

Konut Durumu	Sayı	Yüzde
Kendimize ait	171	80,7
Kira	40	18,9
Toplam	211	100,0

Tablo 9: Görüşme Yapılan Hanedeki Mevsimlik İşçi Durumu

Mevsimlik İşçi Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	144	67,9
Evet	64	30,2
Bilinmeyen	4	1,9
Toplam	212	100,0

Mevsimlik işçiler ile ilgili olarak hanelerde yapılan yoklamada her ne kadar hanenin kendisi bir başka kırsal yerleşimden göç etmiş olsa da Van'da yerleşim sonrası aile fertlerinin bilinen anlamıyla Batı illerine yönelimi azaltmadığı anlaşılmaktadır. yüzde 30.2 lik bir oran önemli bir gerçekliği ortaya koymaktadır. Van'da geçimi sağlayacak yerel potansiyellerin zayıflığı kırsal alandan göçü tutucu bir potansiyele sahip olmadığı anlamına gelmekte, Van ili pek çok düzeyde bozulan yaşam alanını ve ikameti oluşturma mekanı olarak görüldüğü anlamına da gelmektedir.

Tablo 10: Görüşme Yapılan Kişinin Yeşil Kart Sahiplik Durumu

Yeşil Kartınız Var Mı?	Sayı	Yüzde
Hayır	94	44,3
Evet	117	55,2
Toplam	211	99,5

Burada her ne kadar göçmenlerin yüzde55 oranında yeşil kart sahibi olduğu anlaşılmış gibi görülse de, diğer sosyal güvence şemsiyelerinin kapsamında olanlar belli değildir. Ayrıca aile, akrabalık ve aşiret ilişkileri çerçevesinde bir kartla çok sayıda hastanın tedavi ettirildiği bilinmektedir. Ayrıca silahlı kuvvetlerin ve mülki idarenin Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla azımsanmayacak ölçüde mağdur göçmenlere bu kapsamda yardımlarda bulunduğu bilinmektedir.

Göç Sonrası Kentlerin Karşılaştıkları Temel Sorunlar

Göç eden ailelerin kısa vadede pek çok sorunla baş etmek durumunda oldukları bilinen bir gerçekliktir. Araştırma örneklemini oluşturan ailelerin %80'nin 5 yıldan fazla bir zamandır Van'a yerleşmiş olmaları yeni gelenlerle karşılaştıklarında sorunlarını bir ölçüde alt etmenin yollarını bularak kalıcılığı hedefledikleri anlaşılmaktadır. Araştırmamızda konut mülkiyet durumu bunu kanıtlamaktadır. 10 yıla yakın bir süredir bir barınak inşa çabası en temel sorunu ortadan kaldırmaya yönelik bir strateji olduğunu göstermektedir. Buna rağmen hayvancılık faaliyetinin dışında bir beceriden yoksun insanların kentsel yaşamda sorunlarla karşılaşmaması mümkün değildir.

Göç Sonrası Kentlerin Karşılaştıkları Temel Sorunlar

- İşsizlik
- Ekonomik Hayatın Bozulması
- Sağlık Sorunları-Sağlık Altyapısının yetersiz kalması
- Psikolojik Sorunlar
- Çalışan Çocuklar Sorunu
- Kültürel Dejenereasyon
- Ahlaki Sorunlar
- Kentleşme Sorunları
- Yerel Yönetimlerin Eylem Planı Geliştirememe (Acil Eylem Planları Üretememe Sorunu)

Tablo 11: Van'daki En Önemli Sorun Konusundaki Tutumlar

Van'daki En Önemli Sorunlar	Sayı	Yüzde
Susuzluk/WC/kanalizasyon	47	22,2
Sağlık hizmetlerinin yetersizliği	1	0,5
Gelir yetersizliği	51	24,1
Ulaşım güçlüğü	1	0,5
İşsizlik	83	39,2
Diğer	26	12,3
Bilinmeyen	3	1,4
Toplam	212	100,0

Yukarıda yer alan tablo Van'a yerleşen insanların karşılaştıkları sorunların başında istihdam edilememe ve/ya bir iş kuramama, elde edilen ve düzensiz bir özelliğe sahip gelirin kalabalık hanenin geçimini sağlamada yetersizliği ve en önemlisi yerleşilen mekanların kentsel altyapısı tamamlanmayan ve kent hizmetlerinin sınırlı ölçüde ulaştırabildiği alanlarda yerleşilmesi nedeniyle su-kanalizasyon sorunları olduğunu göstermektedir.

Tablo 12 : Van'da Yaşamdan Memnunluk Durumu

Van'da Yaşamdan Memnunluk Durumu	Sayı	Yüzde
Hayır	106	50,0
Evet	103	48,6
Bilinmeyen	3	1,4
Toplam	212	100,0

Tablo 13: Cinsiyete Göre Van'da Yaşamaktan Memnunluk Durumu

Cinsiyet	Van'da Yaşamaktan Memnunluk Durumu		Toplam
	Hayır	Evet	
Erkek	58,0%	42,0%	100,0%
Kadın	38,5%	61,5%	100,0%

Yukarıdaki tablo bize kadınların erkeklere oranla Van da yaşamaktan memnun oldukları sonucunu vermektedir. Bu sonucu kırsal alanda pek çok iş yükünü üstlenen (ev işleri, hayvanların bakımı, sağımı, sütün değerlendirilmesi, tezek ve yakacak temini, çocukların ve yaşlıların bakımı, su taşıma, tarla ve bahçe işleri vb.) kadınların kentsel yaşamda ev işleri dışında ve çocukların bakımı dışında bir iş ve uğraş yapmamaları ve hane gelirinin ve geçiminin sağlayan şartların erkekler tarafından sağlanması durumundan memnun oldukları anlamına gelmektedir. Kırsal alanda büyük bir iş yüküne sahip kadının bu fonksiyonunu kentsel yaşamda erkeğe devrettiği ve kadının rol ve fonksiyonlarının konut içi ile sınırlandığı anlamını da vermektedir. Bu durum görüşmelerde elde edilen verilerle desteklendiği yani özellikle kadınların, gençlerin ve bekarların Van'da yaşamaktan memnun olduklarını göstermektedir. Kırsalda yaşamaya devam eden kitlelerle her ne şekilde olursa olsun kente yerleşen toplulukların kıyaslaması yapıldığında sorunun en azından ciddi ekonomik ve sosyal maliyetlerine rağmen orta vadede kente gelenlerin lehine olduğu söylenebilir. Bir kuşak sonra kentte ayakta ve hayatta kalabilme ile ilgili sorunların çözülme sürecine girdiği görülmektedir. Ayrıca;

- Kentte orta ve uzun vadede özellikle ikinci kuşakların bağımsız yaşama arzusu içerisinde oldukları
- Alternatif iş bulma-kurma stratejisi geliştirerek kentte kalıcılığı hedefledikleri
- Kırsal değer ve bağlardan kopma sürecine girdikleri ve modern değerlerin etki altında kaldıkları ve taşıdıkları söylenebilir. Ancak bu olgu pek çok düzeyde farklı sosyolojik araştırmalarla test edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Geriyeye Dönüş-Döndürülüş Süreci Üzerine Değerlendirmeler

"Geriyeye Dönüş" kavramı ve olayı göç eden kişinin geldiği yere yönelik ilgisinin devam etmesini ifade eden bir kavramdır. Bu durum hem bir bilinçaltı bir durumu hem de hayatta kalma stratejisinin bir alternatifini kurmayı ifade etmektedir.

Geriyeye dönüş konusunda pek çok farklı görüş karşımıza çıkmasına rağmen ağırlıklı olarak STÖ, Siyasi Partiler ve Yerel Yönetimlerin, desteklenmesi yönünde tavır -görüş sergiledikleri görülmektedir. Ayrıca son yıllarda yaşanan ekonomik kriz, kentlerde tutunmayı zorlaştırmış ve bir itici güç olarak geriyeye dönüş eğilimlerini güçlendirmiştir.

Geriye Dönüşü Kolaylaştıran-Cazip Kılan Nedenler

- Terör eylemlerinin sona ermesi
- Mera-Mezra-Yayla Yasağının kalkması
- Boşalan/boşaltılan köylere yerleşim izni verilmesi
- Geriye dönüşü özendirici kamu desteğinin olması (kredi-teşvik-yol-okul vb. altyapı faaliyetleri)
- Kentte üretim-istihdam sürecine katılamama sonucu ortaya çıkan kent yoksulluğu
- Entegre olamama-uyum sağlayamama
- Kabile-aşiret bağları nedeniyle alınan geriye dönüş kararına uyum

Geriye Dönüşü Özendirme Nedenleri

- Yerel Yönetimlerin hızla artan kent nüfusuna yönelik hizmet sunamaması ve Kentleşme Sorunları
- Kentlerde ucuz işgücü piyasasının oluşması
- Ticari hayatın dengesinin bozulması (seyyar ticaret sorunu)
- Güvenlik ve Varoşları kontrol edememe sorunu

Kent dokusunun bozulması sorunu (Kentin orta yerinde ahır hayvancılığı yapmak yada her mahalde 2-3 gün süren sokakta düğün törenleri yapmak gibi- Kente köylü yaşam şekillerinin ortaya çıkması).

- Kent yerlilerinin batı illerine kayması
- Eğitim-Sağlık sorunları
- Gayri menkul ve kira artışları
- Siyasal dokunun değişmesi

Geriye dönüş konusunda pek çok farklı gerekçenin çalışmakta olduğu bilinmektedir. Bunlar yukarıda *cazip kılan* ve *özendiren* nedenler olarak gösterilmiştir. Bütün bu gerekçelere rağmen geriye dönüş eğilimini harekete geçirecek en önemli olayın, dönülecek olan yerin şu an içinde yaşanan sosyo-ekonomik şartlardan daha donanımlı olmak zorunda olduğudur. Bu nedenle geriye dönüş konusu sadece insanların arzu ve özlemlerini yansıtan bir durum olmayıp bir kamu politikası olarak da karşımıza çıkmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde geriye dönüşü özendirme-sağlamak amacıyla kamu eliyle bu donanım sağlanmaya çalışılmakta ve toplulaştırılmış mekanlara geriye dönüş projeleri hazırlanarak trilyonlarca kaynak harcanmaktadır. (Van-Çatak- Konulga ve Özalp-Durutay Köy-Kent Örneği- Konulga yerleşim alanı için 7 köy ve mezra 383 haneli bir köyde toplanmıştır.Toplam 40 Trilyona yakın kamu kaynak kullanılmıştır.)

Nicel araştırmamızın saha verileri bize geriye dönüş konusuna göç eden insanların-ailelerin bakışını ve bu konudaki tutumlarını yansıtmaktadır. Aşağıda verilen tablolar bu konuyu ölçen niteliğe sahip verileri içermektedir.

Tablo 14: Daha İyi Bir Yaşam Konusundaki Beklentiler

Daha İyi Bir Yaşam Konusundaki Beklentileri	Sayı	Yüzde
Kredi verilmesi	7	3,3
Toprak verilmesi	1	0,5
Hayvancılık desteklenmeli	7	3,3
Fabrikalar yapılmalı	101	47,6
Geriye dönüş için yardım edilmeli	51	24,1
Diğer	35	16,5
Bilinmeyen	10	4,7
Toplam	212	100,0

Yukarıdaki tablo bize insanların kentte kalıcılığa dayalı beklentilerini yansıtmasına rağmen _'ünün bir şekilde geriye dönme eğilimi de vermektedir. Aşağıdaki tablo bu durumu pekiştiren önemli bir veri kaynağıdır. İnsanların küçümsenmeyecek bir oranı geriye dönüşlerinin desteklenmesini talep etmektedir. Bu durum bize kentte tutunamışlığı ve potansiyelleri düşük olmasına rağmen kırsal alanda geçimlik üretimi f_antsel yaşama tercih edilebilirliğini göstermektedir.

Tablo 15: Devletten Beklentiler Konusundaki Tutumlar

Devletten Beklentiler	Sayı	Yüzde
Kredi vermeli	19	9,0
Eğitim ve sağlık yardımı yapılmalı	26	12,3
Hayvancılığın desteklenmesi	13	6,1
Mera yaşağının kaldırılması	2	0,9
Geriye dönüşümüz kolaylaştırılmalı/sağlanmalı	54	25,5
Bir isteğim yok	11	5,2
Diğer	82	38,7
Bilinmeyen	5	2,4
Toplam	212	100,0

Tablo 16: Görüşme Yapılan Kişileri Geri Dönme Eğilimleri

Göç Ettiğiniz Yere Tekrar Geri Dönmek İster Misiniz?	Sayı	Yüzde
Hayır	106	50,0
Evet	104	49,1
Bilinmeyen	2	0,9
Toplam	212	100,0

Tablo 17: Geriye dönüşlerini sağlamak için toprak velveya hayvan verilmesi durumundaki tutumları

Geriye Dönüş Desteğine Bakış	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Hayır	18	8,5	15,7
Evet	96	45,3	83,5
Bilinmeyen	98	45,8	
Toplam	212	100,0	100,0

Tablo 18: Cinsiyete Göre Geriye Dönüş Konusundaki Tutumlar

Cinsiyet	Köye Geri Dönme Eğilimi		Toplam
	Hayır	Evet	
Erkek	46,6%	53,4%	100,0%
Kadın	57,0%	43,0%	100,0%

Yukarıdaki tablolar insanların ortalama yarıya yakınının tekrar geriye dönme arzusu taşıdıkları ancak kadınlarda bu oranın erkeklere oranla daha düşük olduğunu yansıtmaktadır. Bu tutum kadınların kentsel yaşamın imkanlarına alışmayı ve de kentsel alanda iş yükünün azalması nedeniyle bu tür yaşamı terk etmekte zorlandıklarını ifade etmektedir. Ayrıca bu tutum mülakatlardan elde edilen veriler ve aşağıdaki sıralanan gerekçelerle de desteklenmektedir.

Tablo: 19 Geri Dönme Düşünmeyenlerin Nedenleri

Geride Dönme Nedenleri	Sayı	Yüzde	Geçerli yüzde
Can ve mal güvenliği endişesi	12	5,7	11,1
Buraya alıştık geri dönemeyiz	16	7,5	14,8
Ben geri dönmek istesem de eşim ve çocuklarım istemiyor	6	2,8	5,6
Buranın imkanları köyden daha iyi	61	28,8	56,5
Diğer	13	6,1	12,0
Bilinmeyen	104	49,1	
Toplam	212	100,0	100,0

Tablo 20: Geliş Yerine Göre Geri Dönme Eğilimi

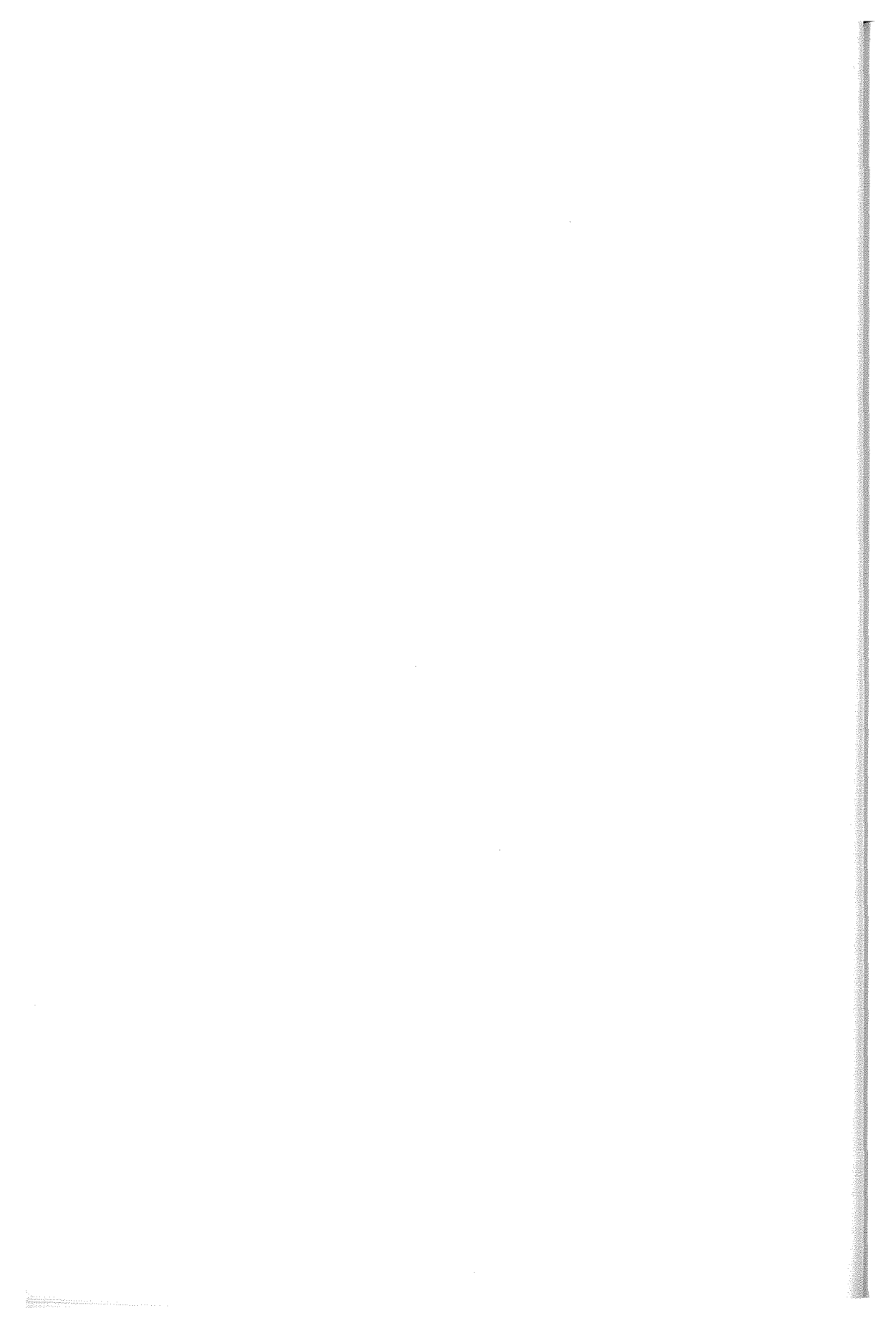
Geliş Yeri	Geriye Dönme Eğilimi		Toplam
	Hayır	Evet	
Van'ın Köyleri	33,3%	66,7%	100,0%
Van'ın ilçeleri	59,3%	40,7%	100,0%
Hakkari'nin ilçe ve köyleri	17,1%	82,9%	100,0%
Siirt	100,0%		100,0%
Bitlis	77,8%	22,2%	100,0%
Diğer	37,5%	62,5%	100,0%

Geriye dönüşe geliş yerine göre bakıldığında özellikle Hakkari ilinde gelenlerin geriye dönme konusunda arzulu oldukları anlaşılmaktadır. Siirt ten gelenlerin %100 oranda geri dönmek istememeleri Van ticari yaşamında Siirt kökenlilerin etkisi ve hemşehrilik dayanışması ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Hakkari'den gelenlerin kente tutunmaları Van köyleri Siirt ve Bitlis'e göre daha düşüktür. Bu sonuçlar bize Hakkari doğumlarının göç edilen ve yerleşmede tercih edilen şehrin Van olma potansiyelinin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Vanlılar için köye dönme daha çok hayvan destekli ve yazları aile bireylerinin kentsel yaşama bir katkı olarak ve hane gelirine artı katacak faaliyetleri sürdürme yeri olarak görmelerinin etkisi olduğu söylenilebilir. Bu durum göç edenlerin köyün ve kentin potansiyellerini birlikte düşündükleri anlamında da yorumlanabilir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bu tebliğde Ülkemizin özellikle son 15 yıldır yaşadığı ve OHAL Süreci olarak bilinen döneminde Doğu ve Güneydoğu İllerinin kırsalında yaşanan ve pek çok kırsal ve kentsel dinamiklerin değiş-

mesi ve dönüşümüne neden olan olayların Van örneğinde nicel bir araştırmaya dayalı olarak kısmi bir betimlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Ümit ediyorum ki bu tebliğ hem yerel yönetimlere kente kamu eylem planı hazırlayıcı ve uygulayıcılarına bir katkı sunar. Bu araştırmadan ortaya çıkan en önemli sonuç göç ile geriye dönüş-döndürülüş süreçlerinin ulusal öncelikler ve ihtiyaçlar dikkate alınarak planlanmasıdır. Açıkcası geriye dönüş projeleri kamuya büyük bir maliyet getirmekte olduğu ve kalıcılığı sağlama gücünden yoksun oldukları göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir. Aynı kaynaklarla kentsel uyum sağlama konusunda daha etkin eylem planları ve projeleri geliştirilebileceği düşünülmelidir. Kamu hizmetlerinin sürekliliğinin sağlanamaması nedeniyle dönülen yerde yaşamın devam ettirilememesi ve tekrar kente göçe yönelme gibi bir sonucun ortaya çıkma olasılığı her zaman yüksek bir ihtimal olarak alınmalıdır. Diğer taraftan son yıllarda yaşanan göçlerin kent dokusunda meydana getirdiği tahribatlar iyi incelenmeli ve bu olaya bağlı olarak kentsel alanlarda yoksulluğun derinleşmesi, kent dokusunun bozulması, altyapı sorunları ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi konular dikkatle üzerinde durulması ve eylem planları geliştirilmesi gereken durumlar olarak ele alınmalıdır.

KENT YOKSULLUĞU VE ETNİK İLİŞKİ AĞLARI:HALKALI ÖRNEĞİ

Melik Zafer YILDIZ

GİRİŞ

Günümüzde, gelir dağılımındaki dengesizlik ve eşitsizlik 3.Dünya ülkelerinde ve hatta 1.Dünya ülkelerinde de yoksulluk tartışmalarını gündeme getirmektedir. Neo-liberal politikaların 1980'li yılları takiben küresel ölçekte egemen olması yoksulluk kavramını özellikle 1990'lardan sonra akademik çalışmaların başat konularından birisi haline getirmektedir. Türkiye özelinde ise yapısal uyum politikalarının ve esnek üretimin enformal ekonomi ile birlikte yaygınlaşması, devletin sosyal devlet politikalarından tedrici olarak vazgeçmesi, ekonominin yapısal kriz döngüsünden çıkamaması yoksulluk sorununun yakıcı bir gündem olarak gündelik hayatımızın bir parçası haline getirmiştir. Aslında yoksulluk tüm bu değişkenlerle belirlenmesine karşın ülke içi göçün yoksulluğu pekiştirdiği ve kent merkezlerinin yeni göç dalgalarına karşı hazırlıksız olması gözden kaçırılmaması gereken bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle yoksulluk konusunu irdeleyeceğimiz bu yazıda daha çok yoksulların yaşadıkları bu olumsuzluklara karşı geliştirdikleri yaşam stratejileri üzerinde durmaya çalışacağız. Ancak unutulmamalıdır ki gelir dağılımındaki var olan eşitsizlik sürdüğü sürece yoksulluk önemli bir gündem maddesi olma özelliğini taşıyacaktır. Bununla beraber yoksulluk kavramının kendisi üzerinde anlaşılmış bir tanımının olmadığını, bu kavrama yönelik farklı bakış açılarının getirdikleri tanımlar arasında önemli ayrımlar olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin sanayi ve nüfus yönünden en gelişmiş ili olan İstanbul'un gecekondu semtlerinden biri olan Halkalı semtinde 2001 yılında yapılmış olan yoksulluk, geçinme stratejileri ve etnik ilişki ağları konulu alan araştırmasının bulguları üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır..

Çalışmanın temel sorusu ise kent yoksullarının karşı karşıya kaldığı ekonomik güçlüklerle karşı koyma amaçlı uyguladıkları doğrudan ekonomik stratejilerin yanı sıra, ekonomik ilişkilerle doğrudan bağlantılı olmayan ve emek pazarında yeralmayan çeşitli geçinme stratejilerini anlamak, kurdukları veya dahil oldukları toplumsal ilişki ağlarını tanımlamaktır. Kent yoksullarının geçinme stratejilerinin bir kısmı, bu toplumsal ilişki ağları içinde yer alan etnik ilişkilere bağlı dayanışma örüntülerine dayanmaktadır. Bu dayanışma örüntüleri, hem kentsel yoksulluğun üstesinden gelebilmek amacıyla bir varolma stratejisi olarak kullanılmakta hem de zaman zaman bu ilişkilerin dışında kalanlar bakımından yoksulluğun kalıcılaşması anlamına da gelebilmektedir.

Çalışmada Halkalı' da yaşayan Alevi ve Sunni'lerin varolma ve geçinme stratejileri emek pazarındaki konumları ve mekansal farklılıkları temelinde incelenecektir. Bu iki grubun emek pazarına girişleri ve oradaki stratejileri, mekansal tercihleri ve mekan kullanımları kentte geliş tarihleri ile ilişkilendirilerek tartışılacaktır.

Sonuç olarak çalışmada etnik ilişki ağları ve yoksullukla baş edebilme yöntemlerinin sosyo-ekonomik sonuçları ve bunun planlama ve politikaya yansımaları üzerinde değerlendirme yapılacaktır.

Alan Çalışmasının Genel Değerlendirilmesi

Çalışma İstanbul ilinin Küçükçekmece İlçesine bağlı Halkalı Semtinin altı mahallesinden ağırlıklı olarak Bezirganbahçe ve Şahintepesi mahallelerinde yapılmıştır. Bu çalışma sırasında 160 hane ile

görülmüş ve anket uygulanmıştır. Ancak değerlendirmeye alınan anket sayısı 150 dir. Çalışmamızdaki 150 hanenin etnik köken dağılımına baktığımızda 118 ailenin Alevi (78.7%); 32 ailenin Sünni (21.3%) olduğunu görmekteyiz. Görüşmeler kar topu yöntemiyle gerçekleştirilmiş, mahallede sözü geçen kişiler aracılığıyla diğer hanelere ulaşılmıştır. Çalışmanın yapıldığı Halkalı evreninde Alevi nüfusunun resmi rakamlar olmasa bile oransal olarak çalışma sonuçlarına yakın olduğunu söyleyebiliriz. Alevi nüfusunun Halkalı'nın tüm mahallelerinde çoğunlukta olmasının yanı sıra yine Aleviliğe mezhepsel anlamda yakın olan Caferiliğin de bu bölgede yoğunlaştığını bilmekteyiz. Ancak Caferi Cemaatinin aşırı muhafazakar yapısından dolayı bu kesimlerle görüşmelerin yapılamamış olması çalışmanın bir eksikliği olarak görülebilir.

Bu çalışmada etnik köken, oturuş mahalle, kente kalış süresi ve gelir grupları arasındaki ilişkiler temelinde analizler yapılmıştır.

Mahallelerin Genel Özellikleri

Adı geçen iki mahallenin karşılaştırmasını yaptığımızda, mekansal olarak birbirlerinden Küçükçekmece Gölü'nün ve TEM Otoyolu'nun ayırdığı, kuruluş zamanları açısından Bezirganbahçe'nin Şahintepesi'nden daha önce var olduğu görülmektedir. TEM Otoyolu'nun inşası sırasında istimplak sonucunu gösterilmesi nedeniyle ve belediyenin görece planlı bir biçimde yerleştirmiş olduğu Bezirganbahçe Mahallesi'nde altyapı hizmetlerinin varlığından söz edilebilir. Bu yüzden yerleşim planının Halkalı semtindeki diğer gecekondu alanlarına göre görece düzenli olduğu söylenebilir. Ayrıca kentsel hizmetlerden görece daha iyi faydalanıldığı; mahalle içi yolların asfalt ya da betonarme olduğu, kanalizasyon sisteminin var olduğu, şehir su şebekesinden yararlanılabildiği, elektrik hizmetinin legal olarak sağlandığı, kentsel ulaşım açısından faydalanılan ve Halkalı merkeze yakınlığından dolayı Şahintepesi'ne göre çok daha iyi bir konumda bir yerleşim birimi olduğu gözlenmiştir.

Kentsel hizmetlerden faydalanmadaki oranın Şahintepesi'ndeki değerlendirmesinde gözlenen; 1992 sonrası yoğun biçimde alınan göçle yerleşilen, kentsel hizmetlerin legal bir otorite tarafından sağlanmadığı ya da çok alt düzeyde hizmetin sunulduğu, mahallere ulaşılan ana yol dışında hiçbir yolun asfalt ya da betonarme olmadığı, mahalle içi yolların stabilize yol ağıyla örülü olduğu, kanalizasyon sisteminin olmadığı, konutların topografyanın özelliklerine göre doğal bir planlama ile inşa edildiği, şehir su şebekesinin bulunmadığı, elektriğin kaçak yollarla temin edildiği, kent merkezine ulaşımın ciddi boyutlarda sorunlu olduğu bir yaşam mekanı olmasıdır.

Bir başka farklılık ise Şahintepesi'ndeki konutların, Bezirganbahçe'nin aksine, genellikle tek katlı olmasıdır. Bezirganbahçe'nin 1960'lı yıllardan beri yerleşim yeri olarak kullanılması ve 1985 sonrası zincirleme göçle beslenen bir yapıda olması bu bölgedeki konutların kat sayılarının da artmasının sebebi olarak değerlendirilebilir. Şahintepesi'nde ise göçmenlerin geliş yıllarına bağlı olarak, konutlaşmanın birincil anlamda barınma işlevi görmesi, henüz kaynakların artırılarak kentsel rant anlamında yatırıma dönüşemediği bir formda oluşu konutların tek katlı olmasının bir nedeni olabilir.

Yukarıda bahsedilen karşıtıkların yanı sıra, her iki mahallede ortak olarak gözlenen; Alevi popülasyonunun yoğun ve oransal olarak yakın olması, her iki yerleşim biriminde de imar planının olması, yerleşim birimi sakinlerinin gelir düzeylerinin oransal yakınlık göstermesi, kamu hizmetlerinden yararlanmalarının alt düzeyde olması söylenebilir.

Gelir Bazlı Dağılımlar

Hane halklarının gelirlerinin tespitinde hane halkı reisleri ve evin kadınlarının verdikleri beyanlara göre hesaplanan hane gelirleri beş kategoride tanımlanmıştır. Bu tanımlama yapılırken, 1972 tarihli asgari ücret yönetmeliğine göre, çalışmanın yapıldığı dönemde 102.000.000TL olan asgari ücretin 23.000.000TL üzeri üst limit alınarak, 0-125 milyon TL aralığında gelir düzeyi olan hane halkları, en alt gelir düzeyine sahip grup olarak kabul edilmiştir. Bu grupta 6 hane bulunmaktadır ve çalışmanın genelindeki oranı ise %4'tür. İkinci gelir düzeyi grubu olarak 126-250 milyon TL gelir aralığında 65 hane bulunmakta, bunun çalışmadaki oranı ise %43.3'tür. Üçüncü gelir düzeyi grubu olarak 251-375 milyon TL gelir aralığında 42 hane bulunmakta ve genel çalışma içinde %28 oranında yer tutmaktadır. Dördüncü gelir düzeyi grubu 376-500 milyon TL aralığında yer alan hane sayısı 31 olup, genel çalışmadaki oranı %20.7'dir. Son olarak 501 milyon TL ve üzeri gelir düzeyine sahip hane halkı sayısı birinci grup gelir düzeyi olan hane halkı sayısı ile aynı oranda çalışma evreninde yer almaktadır.

Çalışmamızda kişi başına gelir aylık 53 milyon TL'dir. Bu rakam yıllık 636 milyon TL'sına denk gelmekte, çalışmanın yapıldığı dönemde 1 USD 1.300.000TL'sına eşitti. Bir başka ifade ile, kişi başına yıllık gelir 489 USD'dir. Bu oran Türkiye geneli için 2001 rakamlarına göre 2100 USD olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamalara göre çalışma evrenindeki hane halklarının gelir düzeyinin, Türkiye ortalamasının %25'inin de altında olduğu görülmektedir. Yine çalışmanın yapıldığı dönemde TÜRK-İŞ'in aile başına yoksulluk sınırı 578.000.000 TL., kişi başına 144.500.000 TL dir. Dünya Bankası'nın açlık sınırı günlük geliri 1 USD'nin altında olanları kapsarken, yoksulluk sınırı ise günlük geliri 2 USD olan kişileri kapsamaktadır. Basit bir hesaplama ile çalışmanın yapıldığı tarihteki USD'nin TL karşısındaki değeri göz önüne alındığında çalışma sonuçlarına göre kişi başına düşen gelir, Dünya Bankası'nın açıkladığı açlık sınırı ile yoksulluk sınırı arasında, açlık sınırına daha yakın olduğu görülmektedir Bir başka ifade ile kişi başına ortalama günlük gelir 1,36 USD'dir.

Etnik köken ve hane halkı gelir düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında; ikinci grup gelir düzeyinin hem Alevi (%44.1) hem Sünni (%40.6) hanelerdeki oranının en yüksek değerlere ulaştığını ve bu oranın genel çalışma evreninde (%43.3) de en yüksek değerde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak, etnik gruplar arasındaki gelir düzeyi açısından oransal olarak dikkat çeken farklılıklar gözlenmemektedir. Çalışma evreninin gelir düzeyinin Türkiye ortalamasının %25'inin altında olmasından kaynaklı, ikinci gelir grubunun bu denli yaygın olarak karşımıza çıkması bizi şaşırtmamalıdır. Ancak göçmenlerin kente geliş yılları ile hane halkı gelir düzeyleri arasındaki ilişkiye baktığımızda dördüncü grup gelir düzeyi olan hanelerin geliş yıllarının 1976-85 yılları arasında olması -ki bunun genel toplam içindeki oranı (%9.2)dir-, kente kalış süresi ile gelir arasında doğrudan bir bağ olduğunun bir göstergesi olduğu kabul edilebilir.

Mahalle ve hane halkı gelir düzeyi arasındaki ilişkiye baktığımızda; Bezirganbahçe Mahallesi'nde ailelerin yoğun olarak ikinci grup gelir düzeyinde (%47.8) olduğunu görülürken, Şahintepesi Mahallesi'ndeki ailelerin yoğun olarak üçüncü grup gelir düzeyinde (%36.7) olduğunu görülmektedir. Bu durum; Şahintepesi Mahallesi'nde yaşayan hane halklarının yaşam stratejilerinin belirlenmesinde hanedeki bireylerin çoğunluğunun enformal işlerde çalıştığını ve hanenin gelirine katkı sunmalarının bir yansımasıdır.

Yerleşim Yılları

Çalışma yapılan ailelerin kente yerleşim kronolojilerine göre değerlendirildiğinde; 8 (%5.3) aile reisinin İstanbul doğumlu olduğu, 1960-1975 arası 25 (%16.7), 1976-1985 arası 44 (%29.3), 1986-1992 arası 45 (%30), 1993-2001 arasında ise 28 ailenin (%18.7) kente göç ederek yerleştiği gözlenmektedir. Kente göç yıllarının dönemlenmesinde göz önüne alınan kriterlere göre bölümlenme-

ler; 1960-75 arası kırdan, tarımın makineleşmesiyle birlikte İstanbul'a ilk gelen birinci kuşak gecekonducular, 1976-85 arası ikinci kuşak gecekonducular ve en son yapılan imar affından yararlanan aileler, 1986-92 arası ithal ikameci politikaların yerine dışa yönelik ihracatla büyüme stratejilerinin egemen olduğu dönem göçerleri, 1992-2001 arası zorunlu göçle ve ekonomik nedenlerle gelenler olarak sıralanmaktadır.

Demografik Özellikler

Çalışmamıza katılan 150 hanenin, hane büyüklükleri iki kişi ile on bir kişi arasında değişmektedir. Toplam hane halklarının nüfusu 692 kişidir. Çalışmada en çok tekrar eden aile büyüklüğü dört kişiden oluşmakta, çalışma grubu genelinde hane halkı büyüklüğü ortalaması 4,65 kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle ortalama hane büyüklüğü; çekirdek aile olarak tanımlanan anne, baba, çocuklar –genellikle iki çocuk kabul edilmekte- dizilimine yakın bir orandadır. Rakamlarda görülebileceği üzere geçerli yüzdelerin dağılımına bakıldığında hane büyüklüğünün en geniş yüzdesi (%34.5) 4 kişilik aile olarak görülmekte, bunu sırasıyla (%20.9) 5 kişi, (%14.2) 3 kişi biçiminde izlemektedir. Bu üç grubun genel dağılımdaki payı (%69.6) oranındadır. En dar hane büyüklüğü iki kişi, en geniş hane büyüklüğü 11 kişidir.

Hane büyüklüğü dağılımlarından sonra aile tiplerine baktığımızda ailelerin %74.4'ü çekirdek ailelerden oluşmakta; bunu %10.6 ile geniş aile, 7.1% oranı ile çekirdek aile ve yakın akraba -ki buradaki yakın akraba ya dul aile büyükleri ya da ebeveynlerin kardeşleri olmaktadır-, son olarak da %2.8 ile parçalanmış çekirdek aileler izlemektedir.

Etnik köken ve aile tipi ilişkisine baktığımızda Alevilerin kendi içinde çekirdek ailelerin dağılımı %81.7 iken Sünnilerde bu oran %71.9 olarak görülmektedir. Genel olarak her iki grup içinde çekirdek ailenin egemenliği gözlenirken bunu geniş aile yapısı Alevilerde %10.1, Sünnilerde %12.5 oranında takip etmektedir. Kente göç yılına göre baktığımızda; 1960-1975 yılları arasında göçle yerleşenlerin geliş yılları içindeki çekirdek aile oranları %91.7 oranı ile en yüksek değere ulaşmakta, bunu %88.4 ile 1976-85 yılları arasında göç edenler izlemektedir. Geniş ailenin geliş yılına göre en yüksek değere %19.2 ulaştığı dönem 1993-2001 dönemidir. Mekansal olarak baktığımızda; geniş ailelerin %17.4 oranı ile Şahintepesi'nde oldukları görülmektedir. Bu durum zorunlu göçle gelen ailelerin yaşam mekanı olarak bu mahalleyi seçmesinin bir kanıtı olarak görülebilir. Beklenmeyen bu göç yüzünden, aileler çekirdek aile yapısından ziyade geniş aile yapısı ile kente eklenmişlerdir. Buna karşın çekirdek ailelerin mahalle bazında –Bezirganbahçe (%76.8), Şahintepesi (%73.9)- oranları birbirlerine yakın değerlerdedir.

Yukarıdaki rakamlardan çıkarılacak temel saptamalar; kentsel nüfusun giderek çekirdek aile tipine kayması, geniş aile yapısının kentleşme ile birlikte yaygınlığının azalmasıdır. Dikkati çeken diğer bir nokta ise, oransal olarak küçük bir değere sahip olsa da, parçalanmış çekirdek ailelerin çalışmamızda kendisine yer bulmasıdır. Bu durum görüşmelerin yapıldığı dönem olan 10 Mayıs 2001 ile 30 Haziran 2001 arasında Şubat-Nisan 2001 yapısal uyum krizlerinin sonrası bir tarihe denk geliyor olmasının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Eğer böylesi bir ekonomik kriz süreci, ki zaten aslında bu süreç yapısal uyum politikasının kendisidir, devam ederse çekirdek ailelerin parçalanmasının hızlanabileceğini söylemek sanırım fazla abartılı olmayacaktır.

Diğer önemli bir bulgu ise, kentsel kullanıma sunulan ya da ankete katılanlar tarafından yapılan konutların, kent arsa piyasasındaki yüksek fiyatlarla ilişkili olarak, büyüklüklerinin kırsal bölgelere göre daha az olmasıdır. Satın alınan evin ya da ev yapmak için alınan arsanın payı, kentin kenar mahallelerinde de olsa arsa spekülasyonlarına daha açık olmaktadır. Bu durum kente göç eden ailelerin, geniş yaşam alanları yerine dar ama mümkün olduğunca işlevsel konut tiplerine yönlendiğini göstermektedir. Bu durumun sonucu olarak çekirdek aile tipinin çalışmamızda oransal üstünlüğü

ile karşı karşıya kalmaktayız. Konut mülkiyeti ve konut büyüklüğüne ilerideki bölümlerde değineceğiz

Kentsel yoksulluğun en belirgin özelliklerinden biriside eğitim düzeylerinin düşüklüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın yapıldığı 150 hane reisinin bitirdikleri okullara göre dağılımlarına baktığımızda ilkokul mezunu olanların (110 hane reisi) oransal olarak dramatik bir biçimde yüksek olduğunu (%73.3) fark etmekteyiz. Tersine bir yorumlama yaptığımızda, temel eğitimin sekiz yılla çıkarıldığı Türkiye’de, hiç okula gitmeyen okur-yazarları da ilkokul mezunları ile birlikte değerlendirdiğimizde %82.2 gibi bir orana ulaşmaktayız. Ancak çalışmamızdaki kadın kent yoksullarının eğitim durumlarına baktığımızda ilkokul mezuniyetinin yine en yüksek değer olması ile birlikte (62%), hiç okula gitmeyenlerin oranının da %16.7 gibi yüksek bir değer olduğu gözlemlenmiştir. Genel çalışma evrenindeki eğitim durumunun oransal dağılımında ise; hane reislerinin %7.3’ünün ilköğretim, %4.7’sinin lise ve %4.7’sinin oranında üniversite mezunu oldukları görülmektedir. Eğitimin toplumsal statü ve ekonomik gelir kaynaklarına ulaşımında önemli bir değişken olarak alındığını kabul ettiğimizde kent yoksullarının içinde buldukları durum bizi yoksulluğun yapısal olarak algılanması sonucuna götürebilir.

Eğitim durumu ve etnik köken arasındaki ilişkilere bakıldığında Alevilerin kendi içlerindeki dağılımında %77.1 oranında ilkokul mezuniyeti başat konumdayken, Sünniler içindeki dağılımın %12.5 oranında ilköğretim(ortaokul) mezuniyetinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Ancak üniversite mezunları açısından ilişkiye baktığımızda Alevilerin (%71.4), Sünnilere (%28.6) göre oransal üstünlüklerini görmekteyiz

Eğitim durumu ve yaşanan mahalle arasındaki ilişkiler incelendiğinde hiç okula gitmeyenlerin kendi içindeki dağılımında Bezirganbahçe’de toplanması (%60) buna karşılık Şahintepesi’nde lise mezunlarının (%42.9) oranının ve üniversite mezunlarının (%57.1) kendi içindeki oranının daha yüksek olduğunu saptanmıştır. 1993 sonrası kente göç eden hane reislerinin tamamının en azından ilkokul mezunu olması dikkate değerdir.

Mekânın Stratejik Potansiyelleri

Kent yoksullarının yerleşim yeri olarak tercihlerinin Gecekondu alanları olması, artık klasik anlamda göçle gelenlerin yerleşim yeri tercihlerinden daha farklı bir boyutta incelenmelidir. Günümüzde Türkiye’deki kent yoksullarının 1. Dünya kentlerinin aksine gecekondu alanlarında yoğunlaştıklarını görmekteyiz. Bu anlamda gecekondu alanlarının kentlerin yumuşak karnı olma özelliklerini devam ettirdiklerini söyleyebiliriz. Bu devamlılığı anlamada önceki yapılan çalışmalarda yer alan konut mülkiyeti, Konutun fiziksel özelliği, Mekansal hareketlilikleri açısından kısa bir değerlendirme yararlı olacaktır.

Konut mülkiyetinin kent yoksulları için önemini incelediğimizde kent yoksulları konut sahibi olduklarında, toplumsal ilişkilerini ve emeklerini yeniden ürettikleri mekanları olması, kira olarak ödeyecekleri paraları başka alanlarda değerlendirdiklerini, konutlarına yaptıkları eklerle gelir sağladıklarını ve ileride kentin imarlı kesimlerinde kalabilmesiyle konutun kullanım değerinin yanı sıra değişim değeri de kazandığını Ersoy (59:1994) ve Tekeli (3:1992) açıklamıştır. Bu bağlamda, konut mülkiyeti açısından Türkiye’de yapılan araştırmalara baktığımızda, DPT’nin araştırmasına göre konut mülkiyeti İstanbul’da %48.52’dir (Alpar ve Yener, 1991). Daha önceki çalışmalara baktığımızda; Şenyapılı’ya göre İstanbul’un konut mülkiyeti yüzdesinin %46 olduğunu görmekteyiz (1981). Türkiye genelinde Keleş’e göre bu oran 1960’ta %42, 1965’ta %45.9’a ve 1970’de %47’ye yükselmiştir (sf:302, 1993). Karpat’ın çalışmasında bu oranın %84 (1968), Şenyapılı’nın çalışmasında konut sahipliğinin %49 (1978) olduğunu görmekteyiz. Kentte kalış süresi ile konut mülkiyeti açısından olumlu bir ilişki vardır; konut sahipliği, kentte kalış süresine göre %77 ile %96

oranlarında değişmektedir (1978). Daha güncel bir çalışma olan DPT'nin çalışmasında, bir yıldan beri kentte oturanlarda konut sahipliği %4 oranındayken, bu oranın 30 yıldan fazla kentte oturanlarda %70'e çıktığını görmekteyiz (Alpar ve Yener, 1991). Ancak Ersoy bu iki değişken arasında ilişkiye bakarken başka etmenlerin de göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ersoy ekonominin genişleme döneminde kente göç edenlerin konut sahibi olma oranlarının arttığını belirtmiştir (159:1985). Bu bakışı tersten yorumladığımızda ekonominin gerilediği dönemlerde konut mülkiyetinin azaldığı sonucuna varabiliriz.

Konutların fiziksel özellikleri de konut mülkiyeti kadar olmasa da, kent yoksullarının yaşam stratejileri açısından önemli bir fonksiyona sahiptir. Bir kez konutun mülkiyetinin elde edilmesiyle konutta yapılacak eklemelerle kullanım değerinin, değişim değeri ile pekiştirildiğini görmekteyiz. Bu aynı zamanda ailenin genişlemesi durumlarında yeni evlilerin konut sorunlarını da azaltmaktadır. Konutlardaki kat yükseklikleri bu bağlamda bize bilgi verebilmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında, kat yüksekliklerinin sermayenin kentte kendini yeniden üretmesiyle ilişkili olduğu söylenmektedir (Şengül, H.T., 30-31: 2001). DPT 'nin yaptığı araştırmaya göre İstanbul'da tek katlı konut oranı %51'dir (Alpar ve Yener, 1991). Yetman, İstanbul'un Kağıthane ilçesi için bu oranların 1966'da %57.5 iken, 1971'de %15.4'e gerilediğini belirtmiştir (Ersoy, 1994).

Alan çalışmamızın yapıldığı Bezirganbahçe mahallesinde, TEM otoyolunun geçmesinden dolayı yer gösterilerek yerleştirilen Konut sahiplerinin tapularının olmaması, ve yerleştirildikleri yerin hazine arazisi olması, devletin hazine arazilerini satışa çıkarmasıyla dramatik bir boyut kazanmıştır. Bu durum Şengül'ün Harvey'e dayanarak yaptığı Keynesci kentsel gelişme ile Keynescilik sonrası kentsel gelişme biçimi ile karşılaştırılmasında; Keynesci dönemin kullanım değerine öncelik veren projelerin göreceli olarak daha başarılı olması için uygun bir ekonomik ve siyasal bağlamı yaratmaktadır. Bu durum, toplumsal tüketim alanının genişlemesi ve kullanım değerine öncelik veren taleplerin yankı bulabilmesi şeklinde özetlenebilir. Öte yandan Keynescilik sonrası dönemde ise giderek kent mekanının özelleştirilmesi ve rant arayışlarının artması, kent mekanının değişim değeri yönünde dönüşüme uğradığını göstermektedir (Şengül, H.T., 30: 2001). Halkalı örneğinde karşımıza çıkan 2001 ekonomik krizinin devletin kendi arazilerini satışa çıkarması sonucunu doğurmuştur. Bir anlamda devlet, hazine arazilerini satışa çıkararak değişim değerini özelleştirme stratejisi ile birlikte uygulamak zorunda kalmıştır.

Kent yoksullarının kent içindeki mekansal hareketlilikleri, kentsel bütünleşme ve yaşam stratejileri ile ilişkili bir olgudur. Bu durumun etnik ilişki ağlarıyla yakınlığıyla ilişkisine bakılması araştırılması gereken bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Giriş bölümünde de değindiğimiz gibi yoksulluğa karşı yapılan ilk mekansal hareketlilik köyden kente gelmektir. Bu süreçte göçmenlerin mekansal tercihlerinin temelinde yatanın etnik ilişki ağlarına ve hemşerilere yakın olma isteklilikleridir. Mekansal hareketliliğin ölçülmesinde sıkça uygulanan yöntem kent içindeki konut değişikliğinin saptanmasıdır. DPT'nin çalışmasında incelenen üç kente, başka mahalleden gelenlerin oranı %40'tır (Alpar ve Yener, 1991). Şenyapılı ise gecekondu alanlarında yaşayanların %29'nun iki kez konut değiştirdiklerini, %56'nın ise bir kez konut değiştirdiklerini belirtmiştir (1981). Ersoy'un araştırmasına göre, kentte kalış süresi uzadıkça düşük gelirli konut alanlarında oturanların oranı düşmektedir. Konut hareketliliğinin en yoğun olduğu dönem kente göçten sonraki ilk yıllar olmaktadır. Kentte barınacak bir yer bulunduktan ve bir işe yerleştikten sonra amaç daha iyi bir konuta geçiş yapmaktır. Sosyal ve mekansal olarak kent dokusunun öğrenilmesi bu yöndeki tasarımların gerçekleştirilmesi olasılığını artırır. Genel olarak bu devingenlik, imarlı ve/veya alt yapı sorunları çözümlenmiş bir konut alanında, temel yapı gereksinimleri karşılanmış bir eve taşınmaya veya bir konut sahibi oluncaya dek sürmektedir (1994). Bunun yanı sıra, ekonomik zorluklar karşısında yaşayan kent yoksulları kente ilk geldiklerinde, düşük gelirli konut alanları ile etnik ilişki ağlarının güçlü olduğu yerlerde yoğunlaşmaktadırlar. Ancak, Ersoy'un açıklamaları bu ilk evreden sonra işlemektedir.

Çalışmanın bu bölümünde etnik yapı ile konut mülkiyetinin ilişkilerine bakarak, konut mülkiyetinin nasıl bir yaşam stratejisine dönüşüp dönüşmediğine bakılacaktır. Bununla beraber, etnik yapı göz önüne alınarak konutların fiziksel durumları arasında bir farklılığın olup olmamasına, ve konutların fiziksel özelliklerinin farklı etnik gruplar tarafından yaşam mücadeleleri kapsamında nasıl değerlendirildiği incelenecektir. Bir başka incelenecek konu ise mahalleler arasında kentsel servislerin sunumunun nasıl olduğudur. Bu bölümde, ayrıca, etnik yapıların kentsel servislerden yararlanma ve memnuluklarına da bakılacaktır.

Konut Mülkiyet Tipleri

Yukarıdaki bölümde incelediğimiz gibi konut mülkiyeti kent yoksullarının geçinme stratejilerinde başat bir öneme sahiptir. Kent yoksullarının geçinme stratejilerinde kira için harcanacak paranın başka alanlara kaydırılması gibi birçok stratejik kolaylık sağlayan bir araçtır. Konut sahipliği çalışmamızda %71.3 oranı gibi yüksek bir değerde çıkmıştır. Akraha mülkiyetinde oturanların da kira vermediklerini düşünürsek bu oran %75'e yükselmektedir. Oturulan konut tipi açısından bakıldığında kent yoksullarının %63.3'nün Gecekonuda yaşadığını, bunu %36.7 ile apartman dairelerinde oturanların izlediği gözlenmiştir.

Etnik kökenle konut mülkiyet durumu arasındaki ilişkide Alevilerin %73.7'nin kendi mülkiyetinde, %22'sinin kirada ve %4.2'sinin akraba mülkiyetinde oturdukları gözlenmiştir. Sünnilerin konut mülkiyet durumlarına baktığımızda; %62.5 ile kendi mülklerinde, %31.3 ile kirada ve %6.3 ile Akrabalarının yanlarında kaldıklarını görmekteyiz. Her iki grubu konut mülkiyeti açısından karşılaştırdığımızda Alevilerin kendi mülklerinde yoğunlaştığını, buna karşın kiracılığında Sünnilerde Alevilere göre daha yaygın olduğunu saptadık. Akraha mülkiyetinde oturanların Sünnilerde oransal açıdan bir üstünlük göstermesi Sünnilerin dayanışmalarının görece daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Etnik köken içinde kente kalış süresiyle konut mülkiyeti arasında bir nedensellik ilişkisi kurulursa 1960-1975 döneminde göç eden Alevilerin %84.2'si kendi konutlarında, %10.5'i akrabalarının yanında ve %5.3'ü kirada oturmaktadırlar. Aynı dönemde gelen Sünnilerin %83.3'ü kendi evlerinde, %16.7'si ise kirada oturmaktadır. Bu dönemde gelen Sünnilerin hiçbiri akraba mülkiyetinde oturmamaktadır. 1976-1985 döneminde kente gelenlerden Alevilerin bir önceki döneme göre konut sahipliğinde düşme gözlenirken (%74.3), kirada oturanlarının yüzdesinin yaklaşık 4 kat (%20) arttığını görmekteyiz. Bu dönemde benzeri bir bulgu Sünniler içinde geçerlidir. 1986-1992 döneminde Alevilerin konut sahipliğinde bir önceki döneme göre yükselme, kiracılıkta azalma saptanmıştır. Bu durumun aksine, 1986-1992 döneminde Sünnilerin konut mülkiyetinde azalma (%62.5), kiracılığında yükselme gözlenmektedir (%25). Aslında bu bulguların nedenlerine göz attığımızda kente önce gelenlerin konut edinme oranlarının yüksekliği vardır. Buna ek olarak 1985 teki imar affından yararlanmalarında olması söz konusu olabilir. Zira, 1993-2001 döneminde Alevilerin konut sahipliği çarpıcı bir inişle %47.8'e gerilerken, kiracılığında çarpıcı bir biçimde yükseldiğini ve tüm dönemler içinde ilk kez benzer bir oranda olduğunu görmekteyiz (%47.8). 1993-2001 dönemi Sünniler içinse tam bir yoksulluk dönemi olmuş bu dönemde ev sahipliği %20'lere gerilerken, kiracılık %80 gibi tüm dönemler içinde en yüksek oranına ulaşmıştır.

Etnik köken, oturuken mahalle ve konut mülkiyeti açısından inceleme yapıldığı zaman Bezirganbahçe'deki Alevilerin %69.1'nin kendi mülkünde, %27.3'nün kirada ve %3.6 oranında akraba mülkünde oturdukları saptanmıştır. Şahintepesi'ndeki Alevilerin %77.8'i kendi mülklerinde, %14.8'i kirada ve %7.4'ü de akraba mülkünde oturmaktadırlar. Her iki mahallenin Aleviler için karşılaştırmasında Şahintepesi'ndeki Alevilerin kendi mülklerinde oturma oranlarının ve etnik dayanışmanın daha yoğun olduğunu saptamaktayız. Bezirganbahçe'deki Sünnilerin konut mülkiyeti

ile Şahintepesi'ndeki Sünnilerle karşılaştırmasında, Bezirganbahçedekilerin %64.3'nün kendi mülklerinde oturmasına karşın Şahintepesi'ndeki Sünnilerin tamamı kendi mülklerinde oturmaktadır. Bu çarpıcı bulgu kendi içinde bize Şahintepesi'nde kiracı ve akraba mülkünde oturan hiçbir Sünninin olmadığını söylemektedir.

Etnik köken, konut mülkiyeti, göç dönemi ve hane gelirleri arasında ilişkileri incelediğimizde Alevilerin en alt gelir grubundakilerinin hepsinin oturdukları konutların sahipleri olduklarını görmekteyiz. Bu gelir grubunun ev sahipliğinin 1976 sonrası dönemde olduğu da bir başka bulgudur. En alt gruptakilerin ev sahibi olmaları, bize yatırımlarını öncelikle konut edinmek için yaptıklarını da gösterebilir. 2. grup gelir grubundaki Alevilerin 1993-2001 döneminde kente göç edenlerinin %46.7'sinin kiracı olması, buna karşın 1986 yılından önce gelenlerin %48.6'sının ev sahibi olması kente kalış süresi ile konut mülkiyeti arasındaki savımızı doğrulamaktadır. Benzeri bir durum 3. gelir grubunun konut mülkiyeti tiplerinde de görülmektedir. Gelirin yükselmesine karşın kiracılığın 1993 sonrası dönemde %44.4'e ulaştığını, bunun yanı sıra, ev sahipliğinin bu gelir grubunda en çok 1986-1992 döneminde yoğunlaştığını görmekteyiz (%42.9). Alevilerin 4. gelir gruplarının konut mülkiyet tipine baktığımızda, kente kalış süresi ve gelirin artmasıyla birlikte konut sahipliğini de arttırdığını, 1986 öncesi gelenlerin %68.5'nin ev sahibi olduklarını gözlemledik. Benzeri bir durum, Alevilerin 5. grubunda olanların tamamının konut sahibi olmaları ve bu hanelerin 10 yılı aşkındır ev sahibi olduklarını da bize göstermektedir. Alevilerin akraba mülkünde oturanları ve gelir grupları arasında ilgi çekici olan nokta en alt gelir grubunda olanların hiçbirinin akraba mülkiyetinde oturmamalarıdır. Bu durum bize hanelerin birbirlerine yaptıkları yardımları aslında karşılık gözeterek yaptıklarını göstermekte, gelirin en alt düzeye indiği grupların yapısal bir yoksullukla karşı karşıya kaldıklarını söylemektedir.

Sünniler açısından bakıldığında en alt gelir grubunda sadece bir hanenin varlığından söz edilebilir. Zaten o haneden 1976-1985 döneminde ev sahibi olmuştur. Sünniler içinde kiracıların %66.6 gibi büyük bir oranının 2. gelir grubundan oluştuğunu (ki bu oranın yarısı 1993 sonrası gelenlerdir), buna karşın, ev sahipliğinin bu gelir grubunda 1976-1985 döneminde %60 oranında olduğu gözlemlenmiştir. 3. gelir grubunda 1986-1992 döneminde gelenler ev sahipliğinin %60'ını oluşturur, bu gelir grubunda kiracıların oranı ise %22.2'dir. 4. gelir grubundaki dağılıma baktığımızda konut mülkiyetinin 1960-1975 döneminde yoğunlaştığını (%60), kiracılığın 4. gelir grubunda %11.1 değerinde 1986-1992 döneminde gerçekleştiğini görmekteyiz. Araştırmamızda, Sünnilerin en yüksek gelir grubunda (1986-1992 dönemi) kendi mülkünde oturmanın dışından başka konut mülkiyet tipine rastlanmamıştır.

Konut mülkiyet durumu, iş durumuna bağlı olarak değişmektedir. Kiracı Alevilerin %53.8'i ücretli maaşlılardan oluşmakta, %19.2'i işsizlerden oluşmaktadır. Buna karşın ev sahibi Alevilerin %36.8'i ücretli maaşlılardan, %18.4'ü emeklilerden, oluşmaktadır. Emekli olan Alevilerin %80'i ev sahibidir. Buna karşın, ücretli maaşlıların %43.75'i kiracıdır. Kiracı olan Sünnilere baktığımızda; %60'ı ücretli maaşlı, %10'nu emekli ve %30'unun işsiz olduğunu görüyoruz. Alevi emeklilere benzer bir biçimde Emekli Sünnilerin %80'i ev sahibi, buna karşın ücretli maaşlı Sünnilerin %54.5'i kiracıdır. Bu rakamlardan varacağımız sonuç, ücretli maaşlıların her iki etnik yapıda da kiracılık oranların yüksek olmasının nedeni düşük bir ücret karşılığında çalışmaları ve emekliler gibi toplu paralarının olmaması yüzünden konut sahipliğinin düşük olmasıdır.

Ev sahiplerinin evlerini nasıl yaptıklarına bakmanın da kent yoksullarının stratejilerini anlamamızda yardımcı olacağını düşünmekteyiz. Ev sahiplerinin %72'si evlerini kendi yapmıştır. %14'ü evlerini başkasına yaptırmış, %11.2'si de evlerini satın almıştır. Bunun yanı sıra, %2.8'si de akrabalarının mülkiyetini kendi mülkleri gibi algılamaktadırlar. Alevilerin %77'si evlerini kendisi yapmıştır. Buna ek olarak %11.5'i yaptırmış, %9.2'si satın almıştır. Sünnilerin ise %50'si kendilerinin evlerini yapmalarına karşın, %25'nin yaptırdığını ve %20'sinin satın aldığını görmekteyiz.

Evlerin edinme tarihleri açısından bir değerlendirme yaptığımızda, 1990 ve sonrası yıllarda bir yoğunlaşma görmekteyiz (%73.1). Bu yoğunluğun nedenini ise kente geliş tarihlerinin 1990 sonrası yıllarda yoğunlaşmasıdır. Etnik köken ve mahaller arası konut sahipliğinin dağılımında ise çarpıcı olan Bezirganbahçe'deki Alevilerin ilk dönemde ev sahipliği görürken Şahintepesi'nde bu dönemde ev sahipliği görmemektedir. Bunun sebebi Şahintepesi'nin yeni bir yerleşim yeri olmasıdır. Her iki mahalledeki Alevilerin 1986 sonrası yıllarda ev sahibi oldukları saptanmıştır. Sünniler için baktığımızda, her iki mahallede de 1985 öncesi ev sahibi olan yokken 1993 sonrası yıllarda her iki mahallede ev sahipliğinin en üst değere çıktığını saptadık.

Kiracıların ödedikleri kira miktarlarının yüksekliği de onların yaşam stratejileri açısından önemlidir. Şahintepesi'nde 50 milyondan daha fazla değerinde kiralık daire yoktur ve kiracıların hepsi Alevidir. Bezirganbahçe ise Alevilerin %53.3'ü 0-50 milyon TL aralığındaki kiralık evlerde otururken, %46.7'si 50 milyon TL üzeri evlerde oturmaktadır. Sünnilerde kiracıların hepsi Bezirganbahçe'de oturmaktadır, bunların %66.7'si 50 milyona kadar kira vermektedirler. Kiracıların ödedikleri bedellerin düşüklüğüne rağmen, gelir bakımından incelendiğinde 50 milyonun kent yoksulları için ne kadar önemli olduğu, aslında konut sahipliğinin önemi bir kez daha anlatılmaktadır.

Mekanın Yaşam Stratejisi Kapasitesi

Mekanda yapılacak düzenlemeler ya da hareketler kent yoksullarına gelişen olumsuz yaşam koşullarına karşı direnme olanağı vermektedir. Bu çerçeveden hareketle kent yoksullarının konut edinme girişimlerini, konutlarında yaptıkları değişikliklere, konutlarından yararlanma biçimlerine bakacağız.

Konut edinme girişiminde olan Alevilerin %46.2'nin kiracı, %53.8'nin ev sahibi olduğunu görmekteyiz. Böylelikle, kiracı Aleviler kira için harcayacakları gelirlerini konut sorunun gidererek yok etmeyi planlamaktalar. Ev sahibi olanlar ise ikinci bir konut edinmeyi düşünmektedirler. Sünnilerin konut edinme girişimlerine baktığımızda %33.3'ü kiracı, geri kalanı ise ev sahibidir.

Çalışmamızda evlerin kat sayısına baktığımızda tek katlı evlerin oranı (%20.7) ile 4 kat ve daha fazla olan evlerin oranının aynı olduğunu görüyoruz. Buna karşın evlerin %58.5'i iki yada üç katlıdır. Bu da yukarıda değindiğimiz, İstanbul'un kentsel rantının yüksekliği ile ilişkilidir. Bir başka ifade ile evlerin %79.3'ü iki kat ve daha yukarıdır. Alevilerin %80.6'sı iki kat ve daha yukarı evlerde otururken, Sünnilerin %74.1'i iki kat ve daha yukarı evlerde oturmaktadır.

Mahallelerin kat sayısı olarak birbirlerinden farklılaşmasına yukarı bölümlerde vurgu yapmıştık. Önce kurulan Bezirganbahçe'de tek katlı evler %22.2 de kalırken, bu oranın Şahintepesi'nde %40 olduğunu görüyoruz. Bir başka ifade ile Bezirganbahçe'deki evlerin %19'u, 4 kat ve daha yukarı binalardan oluşmuşken bu oran Şahintepesi'nde %3.3'lere gerilemiştir.

Salon dışında kullanılan oda sayılarına baktığımızda tek odalı evlerin Alevilerde olduğunu görmekteyiz. Alevilerde yaygın olan oda tipi 2 odalı evlerdir (%50). Alevilerin geri kalanı (%48.1) 2 oda ve fazlasında oturmaktadır. Sünnilerde ise büyük çoğunluğun 2 odalı evlerde yaşadıklarını saptadık (%70.4).

Gecekonduların bir başka özelliği de bahçelerinde yapılacak düzenlemelerle konut sahiplerine yaşam zorlukları karşısında manevra yapma, ya da strateji geliştirme şansları vermeleridir. Bu çerçeveden hareketle bahçe sahipliğinin dağılımlarına baktığımızda, Alevilerin %40.4 oranında bahçe sahibi oldukları gözlemlenmiştir. Sünnilerin bahçe sahipliği de benzeri bir orandadır (%42.3). Ancak, bahçelere yapılan eklentiler açısından bakıldığında, bahçede yapılan düzenlemelerin tamamının Aleviler tarafından yapıldığını saptadık. Bunların oranları, kümes %3.9, dükkan %4.9'dur, küçük olsa da anlamlıdır.

Bahçede yapılan düzenlemeler sadece eklentilerle sınırlı değildir. Kent yoksullarının geçekonda mekanlarını seçmede bir başka neden ise bahçelerinde yetiştirdikleri geçimlik tarım ürünleridir. Bu değışkene baktığımızda bahçesi olan Alevilerin %43.9'nun ekim yaptığını görmekteyiz. Bu oran bahçede yapılan eklentiden bir hayli yüksek çıkmıştır. Daha çarpıcı olan Sünnilerde bahçeye yapılan ekleni yokken, bahçede ekim yapılmasının %41.7 gibi yüksek bir değerde olmasıdır. Bahçede yapılan ekimin başlangıç tarihine bakmakta, bizim için önemli ip uçları verebilir. İlk kentte yerleşen grup olan 1960-1975 grubundan hiç kimse bahçede ekim yapmazken, 1993-2001 yılları arasında bahçenin yoğun biçimde kullanıldığını görmekteyiz (Aleviler için %72.2, Sünniler için %60).

Mekanın yaşamsal strateji kapasitesi (ya da önemi) konut dışındaki düzenlemelerin yanı sıra konut içi düzenlemelerle de artırılabilir. Alevi ev sahiplerinin %75.3'ü evlerinin içinde bir düzenleme yapmasa da, %13.6'sı kat eklemiş, %8.6'sı mutfak eklemiş ve %2.5 gibi küçük bir oranı oda eklemiştir. Sünnilerin ise %85.7'si evlerinde hiçbir düzenleme yapmamışken, %14.3'ü kat çıkmıştır. Mekanda yaptıkları düzenlemelerin nedenine cevap verelerin Etnik dağılımına baktığımızda Alevilerin %66.7'sinin geniş aile haline gelmelerinden dolayı bu düzenlemeleri yaptıklarını, bunun yanı sıra %33.3'nün ek gelir sağlamak için bu yola başvurduklarını görmekteyiz. Sünnilerin tamamının kat çıktığını belirterek, onların yarısının geniş aile haline geldikleri için kat çıktığını, diğer yarısının da ek gelir sağlamak için kat eklediklerini saptadık.

Kent yoksullarının mekansal açıdan dayanışmalarına bir arada aynı evde yaşamakta gösterilebilir. Böylelikle mekan kullanım değeri açısından bir kez daha değerlendirilmiş olur. Mekanın değışim değeri de taşıdığını biliyoruz. Bu anlamda konutlarında başka hanelerle yaşayanların etnik köken ve yakınlık derecelerine baktığımızda Alevilerin %60'nın yanında kalanların akrabaları olduklarını, %40'ında kiracıları olduklarını gördük. Sünniler için bir değerlendirme yaptığımızda ise konutlarında beraber yaşadıkları ailelerin hepsi kiracıdır. Sünniler için mekanın daha çok değışim değeri taşıdığını söyleyebiliriz.

Kentsel Servisler

Kentsel servislerin kullanım biçimi ve bu servislerden hoşnutluk kent yoksullarının mekansal sorunlarını anlamamıza yardımcı olacaktır. Kentsel servislerin ortak kullanımına baktığımızda Alevilerin %20.3'nün, Sünnilerin ise %15.6'sını görmekteyiz. Kentsel servislerden hoşnutluğa baktığımızda Alevilerin %47.7'sinin memnuniyetine karşın çoğunluğunun memnun olmadıklarını gördük (%52.3). Ancak Sünniler için bir değerlendirme yaptığımızda %61.3 gibi yüksek bir oranın kentsel servislerden memnun oldukları, %38.7'sinin memnun olmadıklarını gördük. Mahalle karşılaştırması yaptığımızda Bezirganbahçe'de oturanların kentsel servislerden memnuniyetin %66.7 gibi yüksek bir değere sahipken, bu durum Şahintepesi'nde keskin bir düşüşle %3.3'e gerilemektedir. Benzeri bulgular çevre sağlığı, kentsel ulaşım ve kentsel sosyal servislerde de karşımıza çıkmaktadır.

Mahallelerin sorunlarına ilişkin kurulan derneklerin dağılımına baktığımızda Şahintepesi'nde herhangi bir örgütlenme kaydedilmemiştir. Bir başka ifade ile tüm örgütlenme Bezirganbahçe'de yoğunlaşmıştır. Mahalle örgütlenmesinde Alevilerin %5.5'i varken, %94.5 bu örgütlenmenin dışında kalmıştır. Sünniler için durum biraz daha parlaktır. Sünnilerin %14.3'ü mahalle örgütlenmesine katılırken, %85.7'sinin bu örgütlenmeden uzak durduğunu saptadık.

Mahalle örgütünün dışında kalanların bir araya geldiklerinde konuştukları konuların dağılımında Bezirganbahçe'dekilerin %87.5'nin tapu sorununu, %12.5'nin kentsel servis sorunlarını konuştuklarını gördük. Şahintepesi'nde ise bu durum ciddi bir biçimde farklılaşmaktadır. Şahintepesi'nde oturanların %85'i kentsel servislerle ilgili sorunları gündemine alırken tapu sorunu konuşanlar %15'te kalmıştır. Bu farklılığın temelinde yatan Şahintepesi'nde ki hizmetlerin gerçekten çok sıkıntılı bir biçimde sunulmasıdır. Dolayısıyla zaten illegal yerleşim birimleri olan iki mahallede Bezir-

ganbahçe'nin daha eski tarihlerde kurulması nedeniyle kentsel servislerin görece yerleşmiş olduğunu görmekteyiz. Buna karşı, Şahintepesi'nde oturanların öncelikli sorunları daha yaşamsal sorunlar olarak karşımıza çıkmakta, bu mahallenin kente entegrasyonda ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığını görmekteyiz.

Tüm bu sorunlara karşın kent yoksulları yaşadıkları sorunlara karşı toplu olarak tavır geliştirmeseler de bireysel olarak sorunlarını gidermeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda muhtarlar hem mekansal yakınlık hem de içlerinden biri olmaları dolayısıyla en çok bu sorunlarla ilgilenen, kent yoksullarının en çok ziyaret ettikleri yetkili konumundadır. Bezirganbahçe'deki Alevilerin sorunları karşısında en çok başvurdukları makam %33.3 ile belediyedir. Buna karşın Şahintepesi'ndeki Alevilerin daha çok muhtarlara sorunlarını aktardıklarını görüyoruz (25.9%). Bezirganbahçe'deki Sünniler en çok belediye ile sorunlarını giderme tutumundadırlar (41.7%), bununla beraber %33.3'ü hiçbir yere gitmemektedir. Şahintepesi'ndeki Sünnilerin muhtar ve belediyede yoğunlaştıklarının görmekteyiz ve bu mahalledeki Sünnilerin hepsi sorunları karşısında bir makama başvurmaktadırlar.

Emek Pazarı

Kent yoksullarının emek pazarındaki konumları, geçinme stratejileri açısından çalışma içerisinde anahtar bir konumdadır. Yoksulluğa karşı mücadele etmek için geliştirilen stratejilerin emek pazarındaki yansımaları genellikle ikinci bir iş, sosyal güvenceden yoksun, mesai saatleri dışında çalışılması gibi başlıklar altında ve sektörel bazda düşük ücretli basit düzeyde beceri isteyen iş kollarında yoğunlaşması olarak görülmektedir. Kent yoksulu olarak tanımlanan grup, sadece işçi sınıfından oluşmamakta, heterojen bir yapı sergilemektedir. Farklılaşmış emek pazarı içerisinde emek pazarının dışında kalmış işçiler, sigortasız çalıştırılan işçiler, kendi hesabına başkasının yanında çalışan enformal işçiler, küçük meta üreticileri ve emekliler de vardır. Şenyapılı (1978), işlere kolay giriş çıkışı, geçicilik, güvenlik ve süreklilik esnekliği ile örgütlenememek gibi ölçütlerle kent yoksullarının emek pazarı içindeki konumlarını genel olarak tanımlamaktadır.

Ücretli Maaşlı Çalışan Hane Reisleri'nin Genel Profili

Çalışmamıza katılan hane reislerinin %42'si ücretli maaşlı çalışan, %16.7'si emekli, %18'i işsiz, %14'ü küçük esnaf, %8.7'si kendi enformal işlerinde çalışan biçiminde emek pazarı içerisinde yer almaktadır. Çalışanların %2'si memur, %30.7'si vasıflı işçi, %9.3'ü vasıfsız işçi, %14'ü küçük esnaf, %8.7'si kendi hesabına çalışandır. Ücretli-maaşlı çalışanların sektörel dağılımına baktığımızda; %22.2 ile kamu sektörü, %77.8 ile de özel sektördür. İstanbul'un Ankara'ya göre kamu sektörünün dar olması bu durumda bir etken olarak göz önüne alınmalıdır. Ücretli-maaşlı çalışanların iş kollarına baktığımızda ise sanayi iş kolunda çalışanlar %41.3, hizmet sektöründe çalışanlar %54, imalat sektöründe çalışanlar %4.8 oranındadır. Sanayi iş kolunda çalışanların oranını yüksekliği İstanbul'un Türkiye'nin sanayi merkezinin olmasının bir uzantısıdır. Hizmet sektörünün oransal yüksekliği çalışmaya katılan hane reislerinin düşük gelirli ve beceri istemeyen vasıfsız işlerde çalışmasıyla açıklanabilir. Çalışma sektörü ve iş kolu arasındaki ilişkiye bakıldığında ise Özel sektörün tüm iş kollarında kamu sektörüne üstünlük sağladığını söyleyebiliriz. Sanayi iş kolunda özel sektör %96.2 oranında iken kamu sektörünün oranı %3.8'dir. Hizmet iş kolunda özel sektör %61.8 oranında iken kamu sektörü %38.2 oranında kalmıştır. İmalat iş kolunda sadece özel sektörün varlığı da bize kamu yatırımlarının ne derece sınırlı olduğunu göstermesinin yanı sıra İthal ikameci politikalarında terk edildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Kamu sektöründe çalışanların %64.3'ü 10 yıldan daha uzun bir süredir işyerlerinde çalışmalarına karşın, Özel sektörde 10 yıldan daha az çalışanların oranı %83.7 gibi çok yüksek bir değerdedir. Bu durum özel sektörün çalışanlar açısından sosyal risk yaratıcısı bir mekanizmaya büründüğünün de açık bir ifadesi olarak algıla-

nabilir. Bu durumu biraz daha açarsak özel sektörde çalışanların %69.4'ünün çalışma yılları 1 ile 5 sene arasında değişmekte olduğunu saptayabiliriz. İşten çıkarmaların bu denli hızlı işlediği bir döngü çalışan kent yoksulları açısından sigortasız ve düşük gelirli işlerin bir kader olarak algılanmasını da doğuracaktır. Özel sektörde çalışanların %31.3'ünün iş yerlerinden ayrılmayı, işin ekonomik yetersizlikleri, fiziksel zorlukları ve işverenle yaşanan sorunlar gibi nedenlerle düşünmeleri, buna karşılık kamu sektöründe çalışanların %15.4'ünün sadece emeklilik durumunda ayrılmayı düşünmeleri ve hiçbir kamu çalışanın işlerinin ekonomik yetersizlikleri, fiziksel zorlukları ve işverenle yaşanan sorunlar gibi nedenlerle ayrılmayı belirtmemeleri de kayda değer diğer bulgulardır.

1980 sonrası neo-liberal politikaların ve gelişen teknolojinin etkisi ile özel sektördeki işletmeler küçülmekte, enformal sektör yaygınlaşmaktadır. Bu durum ücretli maaşlı çalışanların çalıştıkları iş yerlerinde çalışan kişi sayıları değerlendirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Özel sektörün yaklaşık yarısı (%51.1) 50 kişiden daha az işçi çalıştıran işletmelerden oluşurken, kamu sektörü, büyük bir oranla (%77) 51 kişiden fazla işçi çalıştıran kurumlardan oluşmaktadır.

Kamu sektörü ayrıca sosyal güvenlik imkanı sağlamak gibi özellikle kent yoksulları için çok önemli olan bir konuda çalıştığı halde sigortası olmayanlar arasında, özel sektördeki çalışanların tamamı sigortasız olmasına karşın, kamu sektöründe çalışanların böyle bir sorunu yoktur.

Etnik yapı ve Ücretli Maaşlı Çalışanların İlişkisi

Etnik yapının emek pazarındaki yapısına baktığımızda ücretli maaşlı çalışanların %53.1 oranında Sünniler tarafından oluşturulduğu, Aleviler arasında bu oranın %39'a gerilediği görülmektedir. Etnik kimlik ve emekliler arasındaki dağılım benzerlik taşıırken, işsizlerin etnik yapıya göre dağılımında Alevilerde %81.5 gibi yüksek bir oranda olduğunu, Sünnilerde ise %18.5 oranında kaldığını görmekteyiz. Enformal nitelikte kendi işleri çalışma durumu ile etnik yapı arasındaki ilişkiye baktığımızda Alevilerin %84.6'nın kendi hesabına enformal işlerde çalıştığını görmekteyiz. Kendi hesabına çalışan küçük esnafın arasında etnik yapının yansımaları şu şekilde olmaktadır; Aleviler için %85.7, Sünniler içinse bu oran %14.3'e gerilemektedir.

Ücretli maaşlı çalışanları etnik yapılarına göre iş kolu, sektör, işi, sosyal güvenlik sistemi ve sendikalılık değişkenlerine göre incelediğimizde karşımıza şu bulgular çıkmaktadır: Sanayi iş kolunda etnik yapıların dağılımında Alevilerin oranı %45.7 iken, hizmet sektöründe etnik yapı dağılımının Sünnilerin oransal ağırlığını taşıdığını görmekteyiz (%70.6). Bunlardan farklı olarak imalat sektörünün tamamı Aleviler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ücretli-maaşlı çalışanların kamu sektöründeki etnik yapı ilişkisine baktığımızda genel dağılımın %22.2'sinin Aleviler için oranı %17.4 iken Sünnilerde bu oran %35.3'e yükselmekte, özel sektörün tüm sektördeki oranı %77.8 iken bunun Alevilerdeki yansımaları %82.6 olmakta, Sünnilerde ise %64.7 oranına denk düşmektedir. Buradaki verilerden de kolayca yorumlanacağı üzere Alevilerin kamu sektöründeki oransal düşüklüğü etnik yapının kamudaki temsiliyetinin bir yansımasıdır. Kamu sektöründe kendine iş bulamayan Aleviler, özel sektörde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla, yukarıda da anlattığımız gibi kamu sektörünün sağladığı avantajlardan yoksun kalmaktadırlar. Ücretli çalışanların işlerinin niteliklerine baktığımızda Sünnilerin, memuriyette oranının %66.7'ye denk düşmesinin yanı sıra, Alevilerin memuriyet içindeki oranı %33.3'tür. Vasıfsız işçilerin %71.4'ünü Aleviler oluşturmakta iken, Sünnilerin oranı burada %28.6'ya gerilemektedir. Vasıflı işçiler açısından bakıldığında etnik kökenlerin kendi içindeki dağılımında, Alevilerin %76.1'lik oranına karşılık, Sünnilerde bu oran %64.7 olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal güvenlik kurumuna bağlı üyelik açısından oransal tablo göstermektedir ki; SSK'ya bağlı çalışan Alevi oranı %75 iken Sünnilerde bu oran %25'tir. Etnik grupların kendi içindeki dağılımında bu oranlar birbirlerine yakın değerlerdedir (Aleviler için %86.7, Sünni-

lerde %76.5). Sendika üyeliği ve etnik yapı arasındaki ilişkinin sunduğu tablo: Alevilerin %64.7'sinin sendika üyeliğinin varolduğunu buna karşın Sünnilerin sendikalaşma oranının %35.3'te kaldığıdır. Çalıştıkları halde sendikaya üye olmayanların etnik kökene göre genel toplam içindeki dağılımı Alevilerde %5.96 gibi düşük bir oranda kalırken, Sünnilerde bu oran %17.6 seviyesinde görülmektedir.

Kent Yoksullarının Kente geliş yılları ile Ücretli Çalışanların İlişkisi

Kent yoksullarının emek pazarında kendilerine yer bulmaları onların kentte kalış süreleri, verili sosyal ve politik yapıları kavramaları açısından önemlidir. Kentte kalış süreleri artıkça emek pazarındaki ilişkileri kavramaları, niteliklerinin artması olasılığını da beraberinde getirmektedir. Kent yoksullarının iş kollarının dağılımına baktığımızda 1986-1992 arası gelenlerin sanayi iş kolunda yoğunlaştıkları (%21.2), 1976-1985 arası gelenlerin %22.8'inin hizmet sektöründe olduklarını görmekteyiz. İmalat iş kolunda olanların ise 1986 sonrası gelenler oldukları saptanmıştır. Bu durum, kamu sektörü içinde yoğunluğun 1976-1985 arası gelenler tarafından oluşturulmasıyla da desteklenmektedir (%66.7). 1980 sonrası şekillenen ve 1985 sonrasında yapısını netleştiren ihracata yönelik büyüme ve özel sektörün geliştirilmesi stratejilerinin çalışmamızdaki yansımalarına da paralellik göstermektedir. Özel sektör içindeki dağılım oranlarını incelediğimizde 1986-1992 döneminde %35.6, 1993-2001 döneminde %31.1 oranlarında görmekteyiz. Ücretli Maaşlı çalışanların yaptıkları işlerle geline yıllar arasındaki ilişkide memurların %66.7'sinin 1976-1985 döneminde olmasına karşın vasıfsız işçilerin %35.7'sinin 1986-1992 döneminde görülmeleri çarpıcı bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentte kalış süreleri artıkça kent yoksullarının ücretli çalışanları arasında vasıflı işlerin oranında da artış olmaktadır; 1. grup için %7.5, 2. ve 3. gruplar için %32.5, 4. grup için %27.5'tir. Çalışmadaki ücretli maaşlı çalışanlarının SSK'ya bağlı olarak çalışanların oranını %86 gibi yüksek bir orandadır. Kentte geliş yıllarına göre yapılan sınıflama açısından dönemle bazında çarpıcı olan bulgu 1960-1975 döneminde gelenlerin SSK'ya bağlı olanların oranı %6.1 iken, bu oran en yüksek değerine 1986-1992 döneminde ulaşmaktadır. Yukarıdaki bulgulara ek olarak kentte gelinen dönemle sendikaya üyelik açısından bir analiz yapıldığında 1993-2001 döneminde ücretli çalışanların hiçbiri sendika üyesi değildir. Bu bulgu bize yeni-sağ politikaların ve informal ekonominin hangi boyutlara geldiğinin bir başka göstergesidir. Bir başka açıdan bakıldığında da sendikaya üyelik yıllarını 10 yıl üzeri olarak değerlendirdiğimizde 1976-1985 döneminde gelenlerin %42.7'sinin bu grupta olduğunu görürken, 1986-1992 dönemindekilerin %5.6 oranında olduğu bulunmuştur.

Oturulan Mahalle ve Ücretli-Maaşlı Çalışanlar

Çalışmamızı Halkalının Altı Mahallesinde yapmamıza karşın yukarıda anlattığımız nedenlerden ötürü Ücretli Maaşlı çalışanların mahalle bazında değerlendirilmesinde Bezirganbahçe ve Şahintepe Mahallelerini iş kolu, sektör, işgücü piyasasındaki niteliği, bağlı olunan sosyal güvenlik kurumu ve sendikalılık düzeyi açısından değerlendirdiğimizde, Mekansal olarak ayrı birimler olarak kabul ettiğimizde karşımıza şu şekilde değerler çıkmaktadır. Ücretli çalışanların iş kollarına göre dağılımlarına baktığımızda; sanayi iş kolunda çalışanların %84.2'si Bezirganbahçe'de otururken, bu oran Şahintepe'sinde %15.8'e gerilemektedir. Hizmet sektöründe de benzeri bir tablo karşımıza çıkmaktadır (%77.8'e e %22.3%). Sektörel ölçekte mahallelerin profilleri iş kollarındaki yapısını devam ettirmekte kamuda çalışanların %90'ının Bezirganbahçe'de yoğunlaşmasını, özel sektörün %77.8'i takip etmektedir. Ücretli maaşlı çalışanların emek pazarındaki niteliklerinin mahalle ölçeğinde oranlarına baktığımızda vasıflı işçilerin %77.8'i Bezirganbahçe'de toplanmıştır, bunu %22.2 oranıyla Şahintepe takip etmektedir. Ücretli çalışan ama herhangi bir niteliği olmayan işçiler açısından

dan oransal dağılımda Bezirganbahçe %100'lük bir orandadır. Ancak bu bulgunun ücretli-çalışanlar arasından çıkarıldığı unutulmamalıdır. Sosyal güvenlik açısından mekansal dağılıma baktığımızda Bezirganbahçe'nin %73 oranında Şahintepesi'ne üstünlüğü görmekteyiz. Sendika üyeliğinin mahalle ölçeğinde dağılımlarına baktığımızda mekansal farklılaşmanın en yüksek değerlere ulaştığını görmekteyiz. Bezirganbahçe de Sendikaya üyelik oranı %81.8 iken, Şahintepesi'nde sendika üyeliği bulunmamaktadır. Yüzdenin geri kalan değerleri Sendika olup ta üye olmayanlardır.

Kendi Hesabına Çalışan Hane Reisleri

Çalışmamızın genelinde kendi hesabına çalışan hane reislerinin oranı %22.7 değerindeyken, kendi hesabına çalışan hane reislerinin dağılımı da %55.9'u küçük esnaf, %29.4'ü enformal işler ve %14.7'si kendi işi olan şoförlük yapmaktadır. Kendi hesabına çalışan hane reislerin emek pazarındaki yansımaları genellikle küçük üreticilik ve enformal işlerle uğraşan bir yapı içerisinde olduklarını ve küçük sermayeli ve yüksek beceri gerektirmeyen iş kollarında yoğunlaştıklarını görmekteyiz. Bir başka ifade ile kendi hesabına çalışan hane reislerinin %93.9 gibi büyük çoğunluğu gerek ortakları, gerekse tek başlarına hem işleri yönetmekte hem de işçi gibi çalışmaktadırlar. Bu durum onların sermayelerine kendi emeklerini katmalarının bir başka göstergesidir.

Kendi hesabına çalışan hane reislerinin %32.4 yanında sürekli işçi çalıştırmakta bu işçilerinin %82'si akraba, hemşeri ya da hane halkından oluşmakta, yalnızca %28.6'sı ücretli çalışmamaktadır. Kendi hesabına çalışan hane reislerinin sosyal güvenlik kurumlarından yararlandıklarını söylemek biraz zordur. Sosyal güvenlik açısından bakıldığında %55.9 oranında hiçbir sosyal güvenliği olmayan hane reislerini görmekteyiz. Bu oranı SSK ve Bağ-Kur'un aynı %20.6 oranları takip etmektedir. Sosyal güvenlik mekanizmalarının tam olarak işlemediği ülkemizde, küçük esnafın son yapısal uyum krizlerinden en fazla etkilenen grupların başında geliyor olması da hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmamanın bir ifadesi olabileceği gibi, enformal sektörün doğasından kaynaklandığını da eklemek gerekecektir. Ayrıca hali hazırda sigorta primlerinin de ne derece ödendiği kuşku bir noktadır. Araştırma sırasında gördüğümüz esnaflar ve enformal sektördeki özelikle 2001 yılında prim ödemelerinin hiçbirini yapamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum daha önceleri hanedeki kişilerin sanki işyerlerinde çalışıyor gibi gösterilip sigortalanması yoluyla geliştirilen stratejilerinde artık uygulanamadığının da beyanıdır.

Etnik yapı ve Kendi Hesabına Çalışanlar

Ücretli maaşlı olarak emek pazarında kendilerine yeterince yer bulamayan Alevilerin kendi hesabına işler yapmakta oldukları genel dağılımın %85.3 gibi bir orandayken, özellikle kendi hesabına enformal işlerde bu oranın %80'e ulaştığını görmekteyiz. Buna karşılık Sünnilerin kendi hesabına çalışmada vasıflı ve görece sermayesi yüksek olan şoförlüğü (%40) yapmakta olduğunu görmekteyiz. Kendi hesabına çalışanların işyerlerinde aile üyelerinin çalışmalarına, etnik yapıyı göz önüne alarak baktığımızda Alevilerin %90.9 gibi keskin bir farkla Sünnilere göre daha çok yardım aldıklarını görmekteyiz. Ancak bu şekilde çalışanların %76.9'unun ücret karşılığında çalıştığını da belirtmek gerekiyor. Bu bulgu kentleşme ile birlikte toplumsal ilişkilerin, dayanışmacı yapısını sürdürmesinin yanı sıra parasal açıdan değerlendirilmesini, kısacası metalaşmasının da bir göstergesi olabilir. Kendi hesabına çalışanların yanında çalıştırdıkları işçilerden akraba ve hemşeri olanların etnik yapı ile ilişkisinde de Alevilerin %100 gibi bir oranla temsil edildiklerini görmekteyiz. İşyerlerinde çalışma biçimlerine baktığımızda ise yukarıdaki bulguların tersine Sünnilerin tamamı işleri sadece kendileri yapmaktadır. Bununla birlikte, Alevilerin %6.1'inin işleri yönetenin sadece kendileri oldukları saptanırken, %85.7'si hem işleri yönettikleri hem de işçi gibi çalıştıkları saptanmıştır. Kendi hesabına çalışanların sosyal güvenlik yapıları ile etnik yapıları karşılaştırıldığında

genel toplamda Alevilerin %44.1 oranında sigortasız, Sünnilerin ise %11.8 oranında sigortasız oldukları görülmüştür. SSK'lı olanların etnik dağılımında ise Alevilerin tamamının bu kuruma üye olduklarını görmekteyiz. Bağ-Kur'lu olanların ise %85.7'si Alevi, %14.3 Sünni'dir.

Emekli Hane Reisleri

Çalışmamız genelinde 25 hane reisinin (%16.7) emekli olduğunu görmekteyiz. Emekli olan hane reislerinin %80'inin Alevi olmalarının yanı sıra, emeklilerin kentte geliş yıllarına göre dağılımlarına baktığımızda kentte gelinen ilk dönemde bu dağılımın en yüksek oranı %50 ile karşılaşmaktadır. Bunu sırasıyla, %25'le 1986-1992 dönemi, %20.8 yüzdeyle 1976-1985 dönemi ve son olarak %4.2 gibi çok düşük oranda 1993-2001 dönemi izlemektedir. Mekansal olarak emeklilerin dağılımı ise bize ilk kurulan Bezirganbahçe'nin üstünlüğünü göstermekte, her iki mahalle içinde emeklilerin tamamının bu mahallede toplandığını vermektedir.

Emeklilikten sonra maddi koşulların yetersizliğinden dolayı hane reislerinin tekrar çalışmaya başlamaları bir yaşam stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır. Emekli olan hane reislerinden %40 gibi dikkate değer bir oranı tekrar çalışmaya başlamışlardır. Emekli olduktan sonra emek pazarına geri dönen hane reislerinin tamamı geçim zorluğu nedeniyle tekrar çalışmaya başlamıştır. Bu durum emekliliğin onlar için bir kazanç olmasının yerine bir kayıp olduğu ifadeleriyle somutlaşmıştır. Emekli olduktan hemen bir yıl sonra çalışmaya başlayanların oranının %70 olması bu görüşü desteklemektedir. Emeklilikten sonra çalışanların %90'ı Alevi kökenlidir. Dönemsel olarak dağılıma bakıldığında emeklilikten sonra çalışmaya başlayanların %50'si 1960-1975 aralığına denk düşmekte, bunu %30 oranında 1976-1985 dönemi ve %20 oranında 1986-1992 dönemi izlemektedir.

Emekli olduktan sonra çalışan hane reisleri çalışmaya başlama yıllarının 1997 den sonraya denk düşmesi çalışmanın en değerli bulgularından biridir. 1997'de %10 olan oran, takip eden yıllarda tedrici olarak yükselmesi yaşanan yapısal ekonomik krizlerin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Yüzdelerin yıllara göre dağılımı şöyledir: 1998 yılında %20, 1999 yılında %30 ve 2000 yılında da %30'dur. 2000 yılında çalışmaya başlayanların etnik kökenlerinin oranları Aleviler için %75, Sünniler için %25'tir. Emeklilikten sonra çalışmaya başlayanların kentte geliş yıllarına göre dağılımına baktığımızda 1960-1975 döneminde gelenlerin çalışmaya 1998 yılından sonra çalışmaya başladıklarını görmekteyiz. Buna karşın 1976-1985 döneminde gelenler 1997 yılından sonra çalışmaya başlamışlardır.

Emeklilik sonrası çalışılan işlerin bulunmasına aracılık yapanların dağılımında akraba aracılığının sadece Aleviler arasında olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda Aleviler işlerini kendi başlarına bulduklarını ifade edenlerinde tamamını oluşturmaktadırlar. İş bulmada alınan yardımların kente geliş dönemleri ile olan ilişkiselliğinde sadece 1960-1975 aralığında gelenlerin akraba yardımı aldıkları bulunmuştur. İşlerini aracasız bulanlar 1976-1985 döneminde yoğunlaşmaktadır (%60). Bu durum kentte kalış süresinin artmasıyla geleneksel yardımlaşmanın azalmasını göstermesinin yanı sıra bireylerin kentleşme ile birlikte kente entegrasyonlarının artmasının da bir ifadesidir.

İşsizler

Çalışma yaşında olup iş bulamayan bireyler işsizleri oluşturmaktadır. Kişiler istedikleri gibi bir iş bulamadıklarından, liberaller ya da yoksulluk kültürü yaklaşımını savunanların söyledikleri gibi kişisel yetersizliklerinden veya sağlık sorunlarından dolayı işsiz kalmış olabilirler. Ancak, asıl temel neden ise Türkiye gibi 3.Dünya ülkesinde (az gelişmiş de denebilir), iş olanaklarının kısıtlı, eğitime ulaşım olanaklarının sınırlı olduğu bir ölçekte iş imkanlarının da sınırlı olmasıdır. Çalışmamıza katılan 150 hane reisinin 27'si (%18) işsizdir. Bu gruba dahil edilenler arasında şu an geçici işler-

de çalışanlarda vardır. Böylelikle süreksiz işlerde çalışan ve gizli işsiz denilen bireylerde bu gruba dahil edilmişlerdir.

İşsizlik nedenleri değerlendirilmeye alındığında karşımıza 19 Ağustos depremin bir işsizlik nedeni olarak %32.1'lik yüksek bir oranla çıktığını görmekteyiz. Bu çarpıcı gelişme, çoğu niteliksiz iş gücü olarak değerlendirilen inşaat işçilerin depremden sonra inşaat sektörünün durma noktasına gelmesinden dolayı işsiz kalmalarının sonucudur. Araştırmanın yapıldığı bölgenin İstanbul'un depremden en çok etkilenen Avcılar-Küçükçekmece aksına yakın olması bu veriyi araştırma bulgusu olarak karşımıza çıkarmıştır. İşsizlik nedenlerin ikinci en yüksek değeri de işten atılmadır (%28.6%). Özellikle Şubat-Nisan 2001 krizlerinin bu oranın oluşmasında katkısı çoktur. İşsizlik nedenlerinin diğer değişkenleri sırasıyla ücreti uygun iş bulamama %17.9, sağlık problemleri %14.3, iflas %3.6 ve mesleğin olmaması %3.6 oranlarındadır. İşsizlik nedenlerinin etnik kökenle ilişkisinde Alevilerin %30.4'nün işten atılması saptanırken, Sünnilerin %60'nun depremden dolayı işsiz kaldığını görmekteyiz. İş bulamayanların, mesleği olmayanların ve iflas edenlerin tamamı Alevidir. İşsizlik nedeni ile kente gelen dönemler arasındaki ilişki 1993-2001 döneminde gelenleri yakından ilgilendiren bir sonuç çıkarmıştır. Bu dönemde gelenler işsiz kalanların %32.1'ni oluşturmaktadır. Yine bu dönemde gelenlerin en çarpıcı özellikleri arasında, iflasın sadece bu dönemde gerçekleşmesi ve depremden en çok etkilenenlerin bu dönemde yoğunlaşması sayılabilir. Mekansal olarak işsizlik nedenleri incelendiğinde, iflasın (%100) ve işten atılmanın (%75) en yoğun olduğu mahalle Şahintepesi'dir. Buna karşın sağlık problemleri (%100) ve depremden dolayı işsiz kalanlar (%83.3) Bezirganbahçe'de yoğunlaşmışlardır.

İşsizlik süreleri de bize işsizliğin yapısal bir döngüde olup olmadığını ip uçlarını verecektir. İşsizlik sürelerine baktığımızda son iki yıldır işsiz kalanların oranının %60.2 gibi yüksek bir değerde olduğu saptanmıştır. Ancak, 9 sene ve daha yukarıdaki işsizliğin etnik kökenle ilişkisine baktığımızda sadece Alevileri görmekteyiz. Sünnilerin işsizlik sürelerinin yüzdelerinin yoğunlaştığı yıllar ise üç seneden daha azdır (%80). Son bir senedir işsiz kalanların kente geliş dönemleri ile olan ilişkisinde 1993-2001 dönemi %55.6 ile en yüksek değerdir. Bu durum, kentte uzun yıllar kalanların yaşam stratejilerinin daha gelişkin olduğunu sonucu doğurmaktadır. Son bir yıldır işsiz olanların mekansal dağılımında Şahintepesi'nin %26.1 ile Bezirganbahçe'ye (%17.4) üstünlük sağladığını görmekteyiz.

İşsizlerin en son yaptıkları işlerin niteliklerinin oranında vasıflı işçiler %28.6, vasıfsız işçiler %35.7, küçük esnaf (%14.3%), enformal işler (%10.7) ve çiftçilik (%10.7) gelmektedir. Çiftçilik, enformal işler ve küçük esnafın tamamı Alevilerden oluşmaktadır. Buna karşın, Sünnilerin %60'ı vasıflı işçi, %40'ı vasıfsız işçidir. Önceden vasıflı işçi olarak çalışan Aleviler %21.7 iken vasıfsız işçilerin Alevilerdeki oranı 34.8% dir. İşsizlerin en son yaptıkları işlerin nitelikleri ve kente geliş dönemleri arasında ilişki incelendiğinde, 1960-1975 döneminde vasıflı işçi %12.5 iken bu yüzde 1993-2001 döneminde 50'dir. İşsizlerin en son yaptıkları vasıfsız ve enformal işlerde 1960-1975 döneminde gelenlerin %63.3 yoğunlaşmışken, bu yüzde, 1993-2001 döneminde %30'a gerilemektedir. En son yapılan vasıfsız işlerin mekansal dağılımında bir fark görülmemiştir. İşsizlerin en son yaptıkları enformal işlerin tamamı Bezirganbahçe'de toplanmıştır. Buna karşın, vasıflı işçilerin %60'ı Şahintepesi'ndedir.

İşsizlerin şu anki geçim kaynakları incelendiğinde, kendi hesabına düzensiz işlerde çalışanların %21.4'ü, çocuğunun yardımları ile geçinenlerin %39.3'ü, kira geliri %10.7'si, başkasının yanında düzensiz işlerde çalışan %10.7'si ve eski birikimleri %7.1'i gözlemlenmiştir. Alevilerin %43.5'i ailedekilerin yardımıyla, %34.7'si düzensiz işlerde çalışarak, %17.4 kira ve birikimlerle hayatlarını devam ettirmektedirler. Sünnilerin %60'ı aileden aldıkları yardımlarla, %20'si düzensiz işlerde çalışarak, ve %20'si kira geliri ile hayatlarını devam ettirmektedirler. Gelenen döneme göre işsizlerin geçim kaynaklarına baktığımızda, 1985 yılında gelenlerin %57.5'inin birikimlerinden ya da

kira gelirinden geçindikleri saptanmıştır. İşsizlerin şu anki geçim kaynakları ve mekansal farklılığa baktığımızda, Şahintepesi'nde oturanların %54.6'sı düzensiz işlerde çalışmaktadır. Bununla beraber, Bezirganbahçe de oturanların %75'i aileden aldıkları yardımlarla geçinmektedirler. İşsiz olanların %82'sinin aktif olarak çalışabilecek yaşta, diğer bir ifade ile 55 yaşının altında olması bu işsizlerin iş bulduklarında çalışabilecek kişilerden oluştuklarını göstermektedir.

SONUÇ

Kent yoksullarının yaşam stratejilerinde etnik ilişki ağlarının önemini irdelemeye çalıştığımız bu çalışmada kentte göç kararının verilmesinden, kentte entegrasyon sürecinde ve sonrasında etnik ilişki ağlarının sosyal devletin çekildiği alanları hızla doldurduğunu görmekteyiz. Özellikle kent yoksullarının verili yaşam koşullarıyla mücadelesinin alternatif hegomonik bir yapılanmayla karşımıza çıktığını söylemenin abartılı olmayacağını düşünüyoruz.

Etnik ilişki ağlarının yaşam stratejilerine etkilerini incelediğimizde, sosyo-politik ve ekonomik açıdan, özellikle 3. Dünya ülkesi olan Türkiye'de, verili toplumsal yapıya yönelik bazı potansiyellerinin, tehditlerinin ve eklemlemelerinin olduğunu görmekteyiz. Bu potansiyeller, tehditler ve eklemlemeler birbirini dışlayan bir mekanizmada olmayıp tersine ilişki bir nitelikte gelişmektedir.

Etnik ilişki ağlarıyla birlikte yürütülen yaşam stratejileri yapısal olarak kapitalist sisteme meydan okuyan bir yapıdan ziyade kent yoksullarının iş bulmada, konut ihtiyaçlarının karşılanmasında ve yaşamda kalmaları için gerekli olan ihtiyaçlarının karşılanmasında enformal çözümleri sunmaktadır. Bu enformal çözümlerin kent yoksullarının emek pazarına girişinde bir dışlanma ile karşılaşmasını sürekli hale getirmektedir. Hatta eğitime ve beceriye dayanmayan işlerde bile kent yoksulları iş bulmakta zorlanmakta, böylece etnik ilişkilerle buldukları enformal sektörü beslemektedirler. Bu durum verili ekonomik sistemin ucuz ve sosyal güvence masrafı olamayan iş gücü ihtiyacını karşılarken sisteme eklemelenen kent yoksulları olmaktadır. Bu gelişmeler örgütlü bir yapı içerisinde hareket eden çalışanlar için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bir başka ifade ile enformal çözümlerin enformal yapıyı beslemesi ve formal sektörle eklemlemesi etnik ilişki ağları dolayımıyla kolaylaşmaktadır.

Bu noktada göze çarpan başka bir ilişki ise hali hazırda refah devleti politikalarının yerini neo-liberal politikaların alması ve dolayısıyla kamu hizmetlerinin ve yatırımlarının daralması, etnik ilişki ağlarının bu daralan alanları doldurmasını sağlamaktadır. Kentlerin planlamasından sorumlu olan ilgili kurumlar kamu hizmetlerinin sağlanmasında daralmaya girince bu servisler etnik ilişki ağları kullanılarak üretilmektedir. Böylece kent yoksulları karar verme, planlama ve uygulamada enformal ve illegal bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kamu harcamalarının illegal ve enformal yoldan karşılanması sonucunu doğurmaktadır. Gecekondu alanları bu gelişim karşısında politik pazarlık imkanını yakalamakta, özellikle seçim dönemlerinde yasal ile yasadışı, enformalle formal arasındaki ilişki bulanıklaşmaktadır. Politik partiler, politik aktörler ya da potansiyel siyaset adayları yapısal dezavantajı araçsallaştırarak bu alandan rant elde etmekte ve bu alanın diğer aktörleri olan etnik temelli yapılanmalar oluşan dezavantajlı yapıdan da görece stratejik kazanımlar sağlamaktadır.

Etnik temelde bir arada yaşayan toplumlar yaşam stratejilerinde sosyal güvence sistemlerinin açıklarını kapatan bir yapıda sağlamaktadırlar. Böylece sosyal devletin güvence sisteminin gediklerini de etnik ilişki ağları kent yoksulları lehine kapatmaktadır. Ancak unutulmaması gereken bir başka nokta ise bu girişimlerin kalıcı çözümler üretmekten uzak pansumancı bir araç olarak kalması, dolayısıyla toplumsal yapının etnisite temelinde ayrışmasını hızlandıran bir forma dönüştürmektedir.

Kent yoksullarını kadercı, tembel olarak yorumlayan yoksulluk yaklaşımlarına yine yoksullar tarafından verilen yanıt kent yoksullarının zorluklar karşısında sürekli strateji geliştirmeleri, bu konularını verili yapı ile eklemlenmeleri olmuştur.

Kent yoksulluğunun azaltılmasına yönelik politikaların belirlenmesinde ücretsiz temel sağlık hizmetleri ve temel eğitim ivedilikle çözümlenmesi gereken noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra asgari ücretin belirlenmesinde görece yoksulluk tanımı kriterleri esas alınmalıdır.

DOKUZUNCU OTURUM
Oturum Başkanı: SEZAI GÖKSU

Kent Yoksulluğu:
Mekansal Dışavurumlar

KENTLER VE TUTUNAMAYANLAR: KONYA ÖRNEĞİ'NDE KENTSEL YOKSULLUK

M. Akif ÇUKURÇAYIR

GİRİŞ

Kentler, uygarlığın, gelişmenin, refahın, estetiğin, kültürün ve insana ilişkin her olumlu şeyin kaynağı ve merkezi olarak bilinirler. Gerçek anlamda bir kent, her zaman bu olumlu niteliklere sahiptir. Ancak, hep bu idealize edilen kentin yanında bir de gerçekleşemeyen ve düşlerde kalan bir kent vardır. Ve bu kentin tutunamayanları vardır. "Tutunamayanlar" kavramı özellikle seçildi. Her ne kadar bu deyiş bir romandan esinlenilse de, dünyanın ve elbette kentlerin tutunamayanlarının çok fazla olduğu bir yüzyılda, bu tanımlama oldukça uygun düşmektedir. Doğuştan şanssız olanlar, bir türlü belli bir yaşam standardının üzerine çıkma olanağı bulamayanlar, dünya nüfusunun yaklaşık % 80'ni oluşturmaktadır. "Yoksulluk" ve "yaşama bir yerinden tutunamama" oldukça örtüşmektedir. Çünkü, yoksul olan, asgari yaşam standardından yoksun kimse olarak tanımlanmaktadır (Dağdemir, 1999: 25). Asgari yaşam standardını yakalayamayan kimseler çoğu kez, kentlerin tutunamayanları olarak "varoş insanları" ya da "gecekondulular" "sıfalfaltı kitle" (Pınarcıoğlu ve Işık, 2001: 31) gibi kavramlarla kimine göre, sağlıksız kentleşme ürünleri, kimine göre barınma ve geçinme sorunlarına alternatif ekonomik çözüm (Keleş, 2002: 551) gibi görelî tanımlamalarla sınıflandırılmaktadırlar.

Bu sınıflandırma, gerçekte her kentte yan yana yaşayan, ancak birbirinden kopuk; kentin bir yüzünde alabildiğinde refah içerisinde yaşayanlar, diğer yüzünde büyük bir bölümü işsiz, çocuklarının oynayacak oyun alanı bile olmayan, eğitim olanakları sınırlı, sinema ve tiyatro gibi kavramlara yabancı olanlar (Erkan, 2000: 18-19); bir tarafta su gibi para harcayan ve her akşam ekranlardan taşan "ünlü"lerin yaşamı, diğer tarafta çocuğuna okul elbisesi alamayan ve harçlık veremeyenlerin, gelecekte umudu olmayanların ve sürekli depresyonda yaşayanların bir fotoğrafını da sunmaktadır.

Sağlıksız kentleşmeyle birlikte kente taşınan, ancak hiçbir zaman kentleşemeyen nüfus, bir anlamda akla gelebilecek her anlamda hayata tutunamayanlar sınıfına girmekte, tüm kentsel toplumsal yapıdan kopan ve kendine özgü yaşam alanları oluşturan bir bütün olarak kabul edilmektedir. Kentsel yoksulluk, çeşitli yokluklardan acı çeken yoksulları, sosyal korumayı, sağlık, eğitim, konut, kişisel güvenlik, alt yapı gibi yoklukları kapsayan, dinamik ve potansiyel boyutları olan bir sorundur (www.worldbank.org, 2002). Doğal olarak, "diğer kentliler"le aralarında önemli eşitsizlikler ve kopukluklar olan bir toplumsal kesimi anlatmak üzere kullanılan bir fenomendir.

Gelir, eğitim, sağlık, güvenlik ve yaşam kalitesindeki yetersizlikler sonucunda, kendine yetemeyen ve kentsel toplumsal yapıya yabancılaşan bir sınıf doğmaktadır. Bu durum, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde durum çok daha trajik bir boyuttadır. Temel gereksinimlerini bile karşılamaktan yoksun sınıflar, her türlü sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel hastalığın kaynağı durumuna gelmektedirler. Küreselleşmenin kontrol edilemeyen negatif yanları da bu hastalıkları artırmakta, kamu hizmetlerinin bile artık yalnızca satın alma gücü olanlara sunulması gibi bir sapmaya gidilmektedir.

Türkiye’de de hem büyük kentlerde hem de diğer kentlerde kentsel yoksulluğun, kentsel kopmanın ve gettolaşmanın her örneğine rastlamak olanaklıdır. Oldukça sorunsuz görünen, sağlıklı kentleşmenin yaşandığı düşünülen kentlerde bile bu durumla karşılaşılabilir. Bu kentlerde bile birçok kimsenin, mesleksiz, sağlıksız, mutsuz, gergin ve tüm kentsel sosyal yapıdan kopuk olduğu gözlenebilmektedir. Konya, oldukça sağlıklı kentleşmesi olan ve gecekondusuz bir kent olarak bilinmektedir. Bu araştırmanın amacı da gerçekte ruhsatsız konuta hemen hiç rastlanmayan Konya’da, gecekondulu kesimin yaşam standartlarına sahip bir kentsel nüfusun, yoksulların ve tutunamayanların olup olmadığını ortaya koymak ve sorgulamaktır.

Türkiye’de İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerin %50’den fazlası varoşlarda/yoksulluk mekanlarında yaşamaktadır. Sağlıklı bir kentsel gelişme ve yapılaşmanın olmadığı Türkiye’de birçok il merkezinde temel altyapı sorunları bile aşılmış değildir. Kaldı ki, kentsel yoksulluğun ve doğurduğu parçalanmışlığın giderilmesi herşeyden önce bir sosyal planlama konusudur. Temel altyapı sorunları aşıldıktan sonra kentle bütünleşemeyenlerin kentsel toplumsal sistemle bütünleştirilerek, her alanda üretken, kendine yeten, dolayısıyla her türlü sosyal şiddet ve yıkımdan arınmış bir kimliğe büründürmeleri için katılımcı ve demokratik bir sosyal planlamanın kısa ve uzun dönemli olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk kavramı ile ilgili olarak seçilen yaşam standardına göre farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Örneğin, bir “mutlak yoksulluk” kavramı vardır ve buna göre hane halkı ya da bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan en düşük tüketim düzeyidir” (Dumanlı, 1996: 6). Bu tanım, aynı zamanda yoksulluk sınırını da göstermektedir. Çünkü, tanım içerisinde kira, elektrik, giyim ve yakıt gibi zorunlu gereksinimler de vardır. Ancak, yoksulluk sınırı göreceli bir kavramdır ve kırdı ya da kentte yaşamaya göre değişebilmektedir. Bir de, yoksulluğu tanımlarken ekonomik boyutu ölçü almak, “yoksulluk” tanımını sınırlamayacak mıdır? Ağırlıklı yaklaşım ekonomik boyutu dikkate alınarak, yoksulluğun ölçülmesi ya da tanımlanmasıdır Şenses, 2001: 62). Yine de, girişte sözü edilen sosyal ayrışma göz önüne alınacak olursa, ekonomik ölçütlere göre yapılacak bir tanımlama oldukça yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğe karşın, temel gereksinimler dikkate alınarak ekonomik ölçütler önemini korumakta, diğer gereksinimler ikincil önem kazanmaktadır.

Yoksulluğun ölçülmesinde “gıda-enerji alımı yöntemi” ve “temel gereksinimler maliyeti yöntemi” olarak iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Her iki yöntemde de nüfusun temel gereksinimlerini karşılayabilmesi baz alınmaktadır. Bunlar günlük kalori gereksinimi ve temel gereksinimleri kapsayan bir sepetten oluşmaktadır (Dağdemir, 1999: 26). Kırsal alanlar için günlük kalori gereksinimi 2400, kentsel alanlar için 2100 olarak belirlenmiş ve bu yoksulluk çizgisi olarak kabul edilmiştir (Alagh’tan aktaran Şenses, 2001: 63).

Dünya Bankası’nın 2001 verilerine göre Hindistan’da nüfusun %44.22’si ve Zambiya’da %72.6’sı ve Türkiye’de %2.4’ü günde bir doların altında bir gelirle yaşamaya çalışmaktadır (Şenses, 2001: 119). Yine Dünya Bankası 2000 verilerine göre 2000 yılında dünyada nüfusun %26’sı ve yaklaşık bir milyar iki yüz milyon kişi günde bir doların altında bir gelirle yaşamaktadır (Worldbank, 2002).

Son çözümlemede 1984’te Avrupa Birliği Bakanlar Kurulu’nun tanımladığı yoksulluk kavramına yer vermek doğru olacaktır (İnsel, 2001: 70) “Yoksullar (...) maddi, kültürel ve toplumsal kaynakların çok sınırlı olması nedeniyle, ikamet ettikleri üye ülkede asgari seviyede kabul edilebilir yaşam tarzından dışlanan kişilerdir.” Yoksulluk, bu belirlemeye göre doğal bir ayıklanma süreci gibi “dışlanmış” bir kesimi oluşturmaktadır. Dünyanın neresinde olursa olsun bu gerçek değişmemektedir.

Kentsel Yoksulluk

Kentsel yoksulluk, bütün dünyada ve özellikle az gelişmiş ülkelerde çok önemli bir sorundur. Nedenleri arasında ilk başta ekonomik yetersizlikler gelmekte ve bunun da gerçek nedeni çoğu kez politik istikrarsızlıklar olmaktadır. Eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal olanaklardan yararlanma gibi temel gereksinimlerin karşılanamaması kentsel yoksulluğu beslemektedir. Aşağıdaki tabloda konunun farklı boyutları nedenleriyle birlikte gösterilmektedir:

Tablo 1: Kentsel Yoksulluk: Nedenleri ve Sonuçları

Yetersizlik	Nedenler	Siyasal İçerikli Nedenler	Diğer Etkiler
GELİR	Temel mal ve hizmetleri alma gücünden yoksulluk Geçici işler Niteliksiz iş gücü	Ekonomik krizler Eğitim, sağlık, altyapı ve ulaşım gibi sosyal ve fiziksel altyapının yetersizliği	Barınma sorunları Temel kamusal hizmetlerin sağlanamamasından dolayı sağlıksız ortamlarda yaşama Eğitimsizlik Sosyal sermayenin bozulması, şiddet eğilimleri ve suçluluk
SAGLIK	Sağlıksız yaşam koşulları Konut ve sanayinin iç içeliği Sel ve heyelan tehlikesiyle karşı karşıya bulunma Bulaşıcı hastalıklar Güvensiz çalışma koşulları	Çevre sağlığının ihmal edilmesi- katı atık ve su sorunlarının çözülmemesi Yetersiz iş güvenliği Sosyal güvenlik olanaklarındaki yetersizlik	Eğitimsizlikten gelen sağlık sorunları Geçim sıkıntısından ihmal edilen sağlık
EĞİTİM	Okul sayısındaki yetersizlik Okul masraflarının karşılanamaması	Kamu kurumlarının yeterli altyapıyı sağlayamaması Yeterli yatılı eğitim verilememesi Eğitim kurumlarına ulaşım sorunları	İş bulma sorunları Okul çağındaki gençler için gerekli etkinliklerin sağlanamaması
GÜVENLİK	Çoğunlukla imarsız konutlar söz konusu olduğu için evler asgari konut standartlarından yoksundurlar. Sosyal bölünme, şiddet ve suçluluk	Arsa politikalarındaki yanlışlıklar. Yasal düzenlemelerin ruhsatlı yapılar için oldukça maliyetli ve zor süreçlerden oluşması Güvenlik ağlarının oluşturulamaması dolayısıyla mekansal kopuklukların oluşması	Arsa düzenlemelerinin yetersiz olması sosyal kayıplara ve informal yapıların oluşmasına neden olmaktadır. Güvenlik ve sağlık için artan maliyetler. Sosyal soyutlanma ve ailenin zarar görmesi Rüşvet ve diğer yolsuzlukların yaygınlaşması ve kentsel hizmetlerin eksikliği

Kaynak: <http://www.worldbank.org/html/fpd/urban/poverty/defining.html#multidimensional> (12.10.2002)

Tablo 1’den görüleceği üzere, kentsel yoksulluğun en önemli bileşenleri, işsizlik, gelir düzeyindeki düşüklük, yetersiz sağlık koşulları, barınma sorunları, sosyal bütünleşme ve suçluluk sorunları olarak görünmektedir.

Türkiye’de gecekondulu nüfus kentsel yoksulları temsil etmiş ve yapılan ilk görgül araştırmalarda da gecekondulu nüfus ve yaşama koşulları incelenmiştir (Bostanoğlu, 1992: 154-159). Türkiye’de 1950’li yıllara kadar, kentsel toplumsal yapı hemen hemen türdeş özellikler gösterirken, 1950’lerden 1980’lere kadar ölçsüz bir kentleşme yaşanmış ve kentin “onulmaz yoksulları” gecekondulular sahneye çıkmış ve çoğunlukla tutunamayanlar sınıfında kalmışlardır. Bu dönemden itibaren kentsel gelişme süreçleri kökten değişirken “nöbetleşe yoksulluk” (Pınarcıoğlu ve Işık, 2001: 36-37) dönemi de başlamıştır. Önce gecekonduluların bir biçimde bir yolunu bulup kurtulanlar, nöbeti yeni gelenlere ya da bir türlü kentte tutunamayanlara yerlerini devretmişlerdir.

Konya’da Kentsel Yoksulluk

Çalışmanın Amacı

Türkiye’de kentsel yoksullukla ilgili görgül araştırmalar, özellikle gecekondulu temelli olarak ağırlıklı olarak 1980 öncesinde Kemal Kartal, Emre Kongar, Mübeccel Kıray, İbrahim Yasa ve Ruşen Keleş gibi kentbilimciler tarafından yapılmıştır. Daha çok gecekondulu nüfusun geldikleri yerlerle bağlantılarını ve ne kadar kente özgü davranışsal özelliklerle gösterebildikleri bu araştırmalarda ortaya konmaya çalışılmıştır (Kartal, 1978). Bu tür çalışmalar, kırsal alandan kopan ve kentle bütünleşemeyen kentsel nüfusun özelliklerini belirlemeye yönelik araştırmalardır. Bu çalışmada da, geçmiş yıllarda yapılan görgül araştırmaların bazı yönlerini –örneğin, köy-kent ilişkileri- tekrar etmek ve bugün Konya’da kent merkezinde bazı kesimlerin yaşam standartları hakkında değerlendirmeler yapmak amaçlanmıştır.

Konya, hem coğrafi konum, hem de ekonomik potansiyel olarak önemli kentlerden biridir ve Selçuklulardan bu yana Anadolu’da merkezi bir kent olmuştur. Selçuklu döneminin siyasal işlevlerinin merkezi olan kent, aynı zamanda Mevlana ile daha sonra kültürel bir merkez haline gelmiştir ve bu özellik günümüzde de sürmektedir. 38257 km kare yüzölçümü ile Türkiye’de en fazla yüzölçümüne sahip olan kent, aynı zamanda 700 bini aşan nüfusuyla (DİE, 1997) Türkiye’nin en kalabalık nüfusa sahip illerinden biridir. Kent merkezi nüfusu, 1950’de 64.434 iken 50 yıllık sürede on kattan daha fazla artarak 700 bini geçmiştir. On yıllık dönemler halinde bakılırsa kentsel nüfus artış hızı %15’in altına düşmemiştir (Gökçe ve Çukurçayır, 1999: 215).

Bu araştırma Konya’nın Karatay ilçesi Uzunharmanlar mahallesinde 300 aile ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Anketlerden 295 tanesi geri dönmüş ve elde edilen veriler SPSS programı ile çözümlenmiştir. Sorular, aile reisinin eğitim, yaş, gelir gibi temel özelliklerini öğrenmenin yanı sıra, aile reislerinin Konya ve Türkiye hakkındaki genel düşüncelerini öğrenmek amacıyla hazırlanmıştır. Yoksulluğun nedenleri, Cumhurbaşkanının adı, Konya Valiliğinin yeri, Konya’nın sembolü, köyden gelinmişse köyle ilişkiler, aile büyüklüğü gibi farklı alanlarda hazırlanan sorular, hem halkın geçim sorunlarını öğrenmek, hem de ekonomik, siyasal ve kültürel yaşama olan ilgileri hakkında değerlendirmeler yapabilmek amacıyla deneklere uygulanmıştır. Ankete tabi olanların yaş aralığı, 18-30 yaş %21, 31-45 yaş %39.7, 46-60 %24.7 ve 60 yaş üzeri %14.2 olarak bulunmuştur. Aşağıda uygulanan anket çalışmasının bazı sonuçlarına yer verilmektedir.

Bir önemli nokta da, 2002 yılında Karatay İlçesi Çatalhüyük Mahallesi’nde daha önce bir başka araştırmacı (Uysal, 2002) tarafından 146 aile reisiyle görüşülerek gerçekleştirilen anket uygulamasının sonuçlarına da zaman zaman karşılaştırma yapmak amacıyla başvurulacağıdır. Bu karşılaştırma iki önemli sonuç doğuracaktır: Birincisi, aynı ilçenin farklı mahallelerinde kentsel yoksulluk ve

demografik yapı hakkında karşılaştırmalı bir çalışma gerçekleştirilecek, ikincisi de Konya'da daha sonra yürütülecek benzeri çalışmalara önemli bir temel oluşturulacaktır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırma bulguları Uzunharmanlar Mahallesi'nde görüşülen 295 kişi ve Çatalhöyük Mahallesi'nde görüşülen 146 kişiden elde edilen verilerin çözümlenmesinden oluşmaktadır. Bu kesimde görüşülen kişilerin eğitim, gelir, meslek gibi durumlarıyla birlikte kente, kültüre, ekonomiye ve kısmen de siyaset bakışları çözümlenmeye çalışılmıştır.

Eğitim

Tablo 2: Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Uzunharmanlar Mh. (Kişi)	Uzunharmanlar Mh. (%)	Çatalhöyük Mh. (Kişi)	Çatalhöyük Mh. (%)
Okuma yazma bilmiyor	31	10.5	10	6.8
İlkokul	183	62	114	72.6
Ortaokul	36	12.2	12	8.2
Lise	24	8.1	4	2.7
Üniversite	21	7.2	6	4.1
Toplam	295	100	146	100

Anket uygulanan deneklerin %72.2'si erkek, %27.8'i kadınlardan oluşmaktadır. Ankete katılanlardan ilkokul mezunu olan toplam 183 kişiden 126'sı erkek ve 57'si kadındır. Okuma yazma bilmeyenlerden 21'i kadın ve 10'u da erkek deneklerden oluşmaktadır.

Uysal'ın Çatalhöyük Mahallesi'nde yapmış olduğu anket çalışmasında 146 kişiden 114'ü ilkokul mezunudur ve bu oran %72.6'ya karşılık gelmektedir.

İlkokul ve ortaokul mezunlarının %44'ü işçi ve %10.4'ü işsizdir. Çocuklarının öğretmen olmasını isteyenlerin oranı %16.9, doktor olmasını isteyenler %24.7, fikrim yok diyenler %22.4 ve diğer meslekleri tercih edenler %36 olarak bulunmuştur.

Aylık Gelir ve Aile Büyüklüğü

Aylık geliri 400 milyonun altında olan 6 ve üzeri kişiden oluşan aile sayısı 61 olarak bulunmuştur. Buda toplam içerisinde %20.6'ya karşılık gelmektedir. Geliri 400 milyonun altında olan 4 kişilik aile sayısı 47'dir ve %15.9 ile ikinci önemli dilimi oluşturmaktadır. Geliri 400 milyonun altında olan 5 kişilik aile sayısı 44'tür ve %14.9 olarak üçüncü büyük dilimi oluşturmaktadır. 4 ve daha üzeri nüfusa sahip aile sayısına bakıldığında 152 aile ve %51.4 ile ankete katılanların yarısından çoğunun bu dilime girdiği görülmektedir.

Tablodan görüleceği üzere deneklerin yaklaşık %50'si dört kişilik ve daha az kişiden oluşan ailelere sahiptirler. Kalan yaklaşık %50'lik aile beş ve üzeri sayıda aile üyesinden oluşmaktadır.

Tablo 3: Aylık Gelir ve Aile Büyüklüğü

Aile Büyüklüğü	100 milyonun altında	100-200 milyon arası	200-400 milyon arası	400-500 milyon arası	500. milyon üzeri	Fikrim yok	Toplam	%
1	1	6	1			3	12	3.7
2	3	9	17	2	2	3	36	12.2
3		14	10	5	4	6	39	13.2
4		23	24	3	5	11	66	22.4
5	4	15	25	4	4	8	60	20.3
6 ve üzeri	4	24	33	7	6	9	83	28.2
Toplam	12	91	110	21	21	40	295	100

Tablo 4: Aile Büyüklüğü

Kişi Sayısı	Uzunharmanlar Mh.	Uzunharmanlar Mh. (%)	Çatalhöyük Mh.	Çatalhöyük Mh. (%)
1	11	3.7	-	-
2	36	12.2	-	-
3	39	13.2	8	6.5
4	66	22.4	16	11.3
5	60	20.3	48	31.1
6	37	12.5	38	25.7
7	28	9.5	18	12.0
8	18	5.9	18	13.4
Toplam	295	100	146	100

Ankete katılanların %17.3'ü köyden gıda maddesi desteği aldığını belirtirken, %60'7'si bu desteği almadığını belirtmiş ve %22'si de bu soruya yanıt vermemişlerdir.

Param olsa ev alırım diyenler %34.2, araba almak isteyenler %3, iş kurmak isteyenler %12 ve hayır işleri yaparım diyenler %26 olarak bulunmuştur. Borçlarımı öderim, çocuklarımı evlendiririm diyenler ve yanıtız bırakanlar da kalan yaklaşık %25'i oluşturmaktadırlar.

Kendi evinde oturanların oranı %59.7 ve kiracı olanların oranı % 39 olarak bulunmuştur.

Aile büyüklüğü ile ilgili sorulan sorudan şu sonuçlar elde edilmiştir: İki çocuklu ailelerin oranı %15.9; 3 den 6'ya kadar çocuk sahibi olan ailelerin oranı %68.4'tür. 7-8 çocuklu ailelerin oranı %12.2'dir.

Meslek ve Çalışma

Tablo 5: Meslek ve Çalışma

Meslek	Uzunharmanlar Mh.	Uzunharmanlar Mh. (%)	Çatalhöyük Mh.	Çatalhöyük Mh. (%)
Memur	21	7.1	8	5.5
Esnaf	52	17.6	2	1.4
Çiftçi	10	3.4	2	1.4
İşçi	58	19.7	46	31.5
Ev Hanımı	47	15.9	-	-
Herhangi bir işi yok	27	9.2	82	56.1
Diğer	80	27.1	6	4.1
Toplam	295	100	146	100

Anketi yanıtlayanların çoğu işçi, esnaf ve ev hanımından oluşmaktadır. Çatalhöyük Mahallesi'nde ankete katılanların %56'sının herhangi bir mesleği yoktur ve geçici işlerde çalışmaktadırlar. Memur olanların oranı Uzunharmanlar'da %7.1 ve Çatalhöyük'te %5.5 olarak bulunmuştur.

Ekonomik Kriz

Tablo 6: Ekonomik Kriz ve Etkileri

Krizin Etkisi	Kişi	%
Durumu iyiye gitti.	4	1.4
Durumu değişmedi.	22	7.5
Durumu çok kötüleşti.	214	72.5
"İdare ediyoruz" diyenler.	50	16.9
Diğer.	5	1.7
Toplam	295	100

Ekonomik krizin geçim koşullarını oldukça zorlaştırdığı bir dönemde, ankete katılanlara bu krizden nasıl etkilendikleriyle ilgili yöneltilen soruda oldukça karamsar sonuçlar elde edilmiştir. Anketi yanıtlayanların %72.5'i durumunun çok kötüleştiğini belirtirken, yaklaşık %17'si de "İdare ediyoruz" biçiminde durumlarını ortaya koymuşlardır. Katılanların yaklaşık dörtte üçü durumlarının oldukça kötü olduğunu belirtmişlerdir ki, bu oldukça yüksek bir orandır.

Siyaset, Konya, Kültür

Seçimleri siyasal tıkanıklığın aşılması için bir umut olarak görenlerin oranı % 50 olarak bulunmuştur. %40'ı karamsar ve kalan %10'da düşüncesini açıklamak istememiştir. Seçimleri umut olarak görenlerin %56'sı erkek ve %44'ü kadındır.

Konya'da yaşamaktan mutlu olanların sayısı geliri 100 milyon üzerinde olanlarda bile %66.7'dir. bu oran gelir arttıkça yükselmektedir. Konya'nın sembolünün Mevlana olduğunu söyleyenler %78, buğday olduğunu söyleyenler %7, Holdingler ve diğerlerini belirtenler %15 olarak bulunmuştur.

Cumhurbaşkanı'nın adını bilmeyenler en fazla ilkokul mezunları ve okuma yazma bilmeyenler arasındadır ve 63 kişidir ve katılanların yaklaşık %21'ini oluşturmaktadır. Genel toplamda Cumhurbaşkanının adını bilenler %76.3 iken, bilmeyenler %16.9 olarak bulunmuştur.

Valiliğin hangi semtte olduğunu bilenlerin oranı %50.8, bilmeyenlerin oranı %38.3 ve yanıtlama-yanların oranı %10.8'dir.

"Ayda bir kez de olsa sinemaya gidiyor musunuz?" sorusuna deneklerin %5.4'ü evet derken, %61'i hayır ve %33.6'sı fikrim yok biçiminde yanıtlamışlardır.

"Ayda bir kez de olsa ailenizle birlikte pikniğe gidiyor musunuz?" sorusuna deneklerin %44.1'i evet derken, %38.3'ü hayır ve %17.6'sı fikrim yok biçiminde yanıt vermişlerdir.

Başka Semte Taşınmak İsteyenler

Karatay Konya'nın en yoksul ilçesidir. Meram ve diğer ilçe ve semtler, Karatay'a göre daha varsıl sınıflardan oluşmaktadır. Ankete katılan deneklerin yaklaşık %52'si Meram ve Selçuklu'nun çeşitli semtlerine taşınmak istemektedirler. Kalan %42 ise yaşadıkları mahalle ve ilçeden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Taşınmak isteyenler arasında Meram'a taşınmak isteyenlerin oranı %32'dir. Kalanlar Selçuklu ilçesinin Bosna Hersek ve Binkonut gibi semtlerine taşınmak istemektedirler. Başka semte taşınmak isteyenlerin durumu Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Başka Semte Taşınmak İsteyenler

Taşınmak İsteddiği Semt	Kişi	%
Meram	94	31.9
Binkonut	12	4.1
Bosna Hersek	4	1.4
Aydınlık	7	2.4
Taşınmak istemeyen	125	42.4
Başka semtler	36	12.4
Fikrim yok	17	5.8
Toplam	295	100

SONUÇ

Genelde yoksulluk ve özelde de kentsel yoksulluk küresel bir olgu olarak yaşamı kuşatmış durumdadır. Hangi tanımlamaya konu olursa olsunlar, kentlerin yoksulları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kentlerin tutunamayanlarıdır. Ve ne yazık ki bu gerçek belli başlı kentlere özgü değildir. Kentleşme durumu oldukça iyi olan kentlerin de tutunamayanları oldukça fazladır. Günlük gıda gereksiniminin yanında diğer sosyal gereksinimlerini de çoğu kez karşılama olanağı bulamayan bu kesimlerle ilgili belirlemeler ve çözümlemeler yapmak da belki sorunun çözümüne küçük bir katkı olmaktan öteye gitmeyecektir.

Konya'da kentsel yoksulluk konusunda bir alan araştırması düşünülürken, "görüntü" ile "gerçeğin" farklı yüzleri olduğunu ortaya koyabilmek amaçlandı. Konya'da da diğer kentlerde olduğu gibi "yoksulluk adaları"nda yaşayanların önemli bir kısmı niteliksiz işgücü, ilkokul mezunu ya da okuma yazma bilmiyor, kente ilişkin değerlere çok da ilgili değil, ekonomik krizden bunalmış ve yaşadığı kentle bütünleşememiş durumda.

KAYNAKÇA

Bostanoğlu, Özer (1992) "Birinci ve Üçüncü Dünyalarda Kentsel Yoksulluk Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 3, Eylül-1992, ss. 147-161

Dağdemir, Özcan (1999) "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1/1999

Dumanlı, Recep (1996) *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*. Ankara: DPT Yayını.

Erkan, Hüsnü (2000) *Bilgi Uygurluğu İçin Yeniden Yapılanma*. Ankara: İmge Kitabevi.

Gökçe, Orhan ve Çukurçayır, M. Akif (1999) "Cumhuriyetin 75. Yılında Konya'da Kentleşme ve Belediyecilik", *Milli Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965)*, Cilt 1, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Konya.

<http://www.die.gov.tr/TURKISH/ISTATIS/Esg2/f.htm> (12.10.2002)

<http://www.ntvmsnbc.com.tr/news/172459.asp?ep1=1> (23.09.2002)

<http://www.worldbank.org/html/fpd/urban/poverty/defining.html#multidimensional> (28.09.2002)

İnsel, Ahmet (2001) "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", *Toplum ve Bilim*, Sayı 89, Yaz- 2001, ss, 62-72

Keleş, Ruşen (2002) *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

Pınarcıoğlu, Melih ve Oğuz Işık (2001) "Kent Yoksullarının Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği", *Toplum ve Bilim*, Sayı 89, Yaz- 2001, ss. 31-61

Şenses, Fikret (2001) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uysal, Ercan (2002) *Konya'da Kentleşme, Kentleşme ve Kent İçeri Nüfus Hareketleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Worldbank, "The Nature and Evolution of Poverty", <http://www.globalsolidarity.org/wdr2000-1/cha1.pdf>, (10.10.2002)

ESKİ KENT MERKEZİNDE YENİ YOKSULLAR: TARLABAŞI, İSTANBUL

İclal DİNÇER, Zeynep MEREY ENLİL

GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyılda dünya üzerinde egemen olmaya başlayan ve günümüzde giderek keskinleşen “eşitsiz gelişme”¹ ve bu kapsamda öne çıkan “kentsel yoksulluk” sorununun, engelleyici ve düzenleyici politikalar üretilemediği takdirde, içine girdiğimiz yüzyılın temel problemlerinin başında geleceği, artık geniş kitleler tarafından kabul edilmeye başlandı. Ancak bu kabul ediş, giderek daha fazla telaffuz ediş ve sahipleniş, dünyanın önünde duran bu çok boyutlu sorunun çözümünde ne derece başarılı olunabileceğinin cevabını vermekten henüz uzak görünmektedir. 1980’li yılların başından itibaren Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası tarafından uygulanan ekonomik programlar ve Dünya Ticaret Örgütü’nün politikaları gelişmiş ve gelişmemiş tüm dünya ülkelerinde toplumsal kutuplaşmaları ve servetin yoğunlaşmasını artırmaktadır. Dünya ülkelerinin karşı karşıya kaldığı bu temel sorun, zaten kırılğan üretim kapasitesi ve dağıtım mekanizmalarına sahip olan ve küreselleşmenin etkileriyle daha da istikrarsız ve dengesiz hale gelen Türkiye’de ve benzer ülkelerde öncelikli gündem maddesi haline gelmiştir. Sosyal refah devleti uygulamalarının gelişmiş Batı ülkelerine oranla tarihsel olarak çok daha zayıf olduğu ülkemizde, 1980 sonrasında izlenen neo-liberal politikalar toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmiş; varıl ile yoksul arasındaki uçurumu daha da artırmış ve genelde yoksulluğu özelde ise kent yoksulluğunu mesleki ve akademik çevrelerin gündemine taşımıştır.

Yakın zamana değin kentteki yoksulluk, göçle gelip kent çeperlerine yerleşen gecekondu nüfus ile özdeş tutulmuştur. Ancak, Türkiye’nin son 50 yıllık kırdan-kente göç tarihi, sosyal refah devleti mekanizmalarının yerini alan enformel iş ve konut piyasaları ve dayanışma ağları sayesinde kente tutunabilmiş ve hatta yoksulluktan kurtulabilmiş kesimlerin kayda değer örneklerini² sunmaktadır. Kent çeperlerinde oluşan bu toplumsal ve mekansal örüntüye karşın, yoksulluktan kurtulmayı sağlayan formal ya da enformel tüm mekanizmaların dışında kalan, bu mekanizmaların sağladığı olanaklardan yoksun olan ve dolayısıyla yoksulluktan kurtulmaya ilişkin ümitlerin tükendiği noktada duran bir “dışlanmışlar” gurubunun eski kent merkezlerinde yoğunlaştığı ise uzun süre araştırmalara konu olmamıştır³. Oysa eski kent merkezleri bugün yeni bir yoksul profili tanımla-

1 Dünya Bankası’nın Dünya Kalkınma Raporu-1995 verilerine dayanarak tahminde bulunan M.Chossudovsky Dünya nüfusunun %85’lik kesimini oluşturan “Yoksul Ülkeler”in gelirlerinin dünya toplam gelirinin %21’in sahip iken, %15’lik nüfusa “Zengin Ülkeler”deki bu oranın %79 düzeyinde olduğunu çarpıcı bir veri olarak belirtmektedir. Bkz: M.Chossudovsky, 1999, Yoksulluğun Küreselleşmesi (çev: N. Domaniç), İstanbul: Çivi Yazıları,s:45.

2 Kent çeperlerinde yaşanan yoksulluğu “nöbetleşe yoksulluk” olarak kavramsallaştıran Işık ve Pınarcıoğlu ile bu konuda benzer bulgulara ulaşan Erder’in çalışmalarını öncelikle belirtmek gerekmektedir. Ancak, editörlüğünü Necmi Erdoğan’ın yaptığı çalışma konuyu ele alış ve sunuş yöntemiyle diğerlerinden farklılaşmaktadır. Bkz: O.Işık, M.Pınarcıoğlu, 2001, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İstanbul: İletişim Yayınları; S.Erder, 1996, İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İstanbul:İletişim Yayınları; N. Erdoğan (ed), 2002, Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayını.

3 1990 Nüfus Sayımı verilerine dayalı olarak yaptıkları çalışmada kent merkezlerinin kentin en yoksul kesimlerinin yaşadıkları mekanlar olduğunu tespit eden Güvenç ve Işık’ın çalışmaları bu konudaki önemli bir tespiti yansıtmaktadır. Bkz: M. Güvenç, O. Işık, 1998, 1990 Sayımında İstanbul, (yayımlanmamış araştırma).

maktadır. Tüm enformel ve formel ilişki ağlarının, iş ve konut piyasalarının dışında kalan bu “yeni kent yoksulları” giderek toplum yaşantısından kopmakta, içine kapalı bir yaşam evreni oluşturmaktadırlar ⁴.

Bu bildiri ile, Türkiye’de toplumsal eşitsizliklerin, mekansal ayrışmaların en üst düzeyde yaşandığı İstanbul metropolünün tarihi kent merkezinde tutunmaya çalışan “dışlanmış” kent yoksullarının mekanı Beyoğlu-Tarlabası örneğinden ⁵ yola çıkılarak, kent merkezlerinde yaşanan yoksulluğu anlamaya ve bu çalışmanın birkaç sonucu kapsamında yeni sorular üretilmeye çalışılmaktadır. Bildiride birkaç sonuç ile sınırlı kalınması temelde iki nedene dayanmaktadır; bilindiği üzere genelde yoksulluğun, özelde kent yoksulluğunun tanımlanması üzerine dünya literatüründe üretilmiş ölçülebilir ve ölçülemeyen bir çok parametre söz konusudur ⁶. Batı ülkelerindeki yoksulluk literatürü çok zengin iken, Türkiye örnekleri yeni yeni oluşmaya başlamış ve bu konuda özgün kavramlar yukarıda da belirtildiği üzere, yakın zamanlarda geliştirilmiştir. Bu kapsamdaki çalışmalara bir katkı olmak üzere, bu bildiri ile Türkiye’de yaşanan kent yoksulluğunun bir örneği sunularak, konunun Türkiye özelinde kavramsallaştırılmasına katkıda bulunulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda bildiride, kent merkezindeki yoksulluğa biraz daha yakın plandan bakılarak, bugün bazı ipuçları yakalanabilen “yeni yoksulluğun” izlerini sürmek, gelecekte “kent merkezlerini nasıl bir yoksulluk bekliyor” sorusunun cevabını bulmaya çalışmak ve kent merkezinde yaşayan yoksulların, “varlıklarını sürdürme biçimlerinin” kent çeperlerindekiinden nasıl farklılaştığına açınımlar getirmek ile sınırlı kalınacaktır.

4 1960’lı yıllarda O’Levis yoksulların kişilik davranışlarını aile ve çevre yaşamlarının oluşturduğu alt kültürel özelliklerin yeni nesillere aktarılarak sürdürdüğünü belirterek, bu kültürün özelliklerini kötü eğitim, düzenli geliri olan işte çalışmama, yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, kendine ve çevresine güvensizlik olarak tanımlamaktadır. 1970’lerde Banfield ise bu tanımlamaların ötesinde, bu nitelikteki bir yaşam tarzından rahatsızlık duymamak ve geleceğe yönelik bir perspektifin olmamasını ve bunun bir kısır döngü olarak yeni nesillere aynen aktarılmasını öne çıkarmaktadır. 1980’li yıllara geldiğinde ise, batı pratiğinde devletin sosyal hizmet alanından çekilmesiyle bu kesimlerin daha güçsüz hale gelmesi sonucunda yaşanan “sosyal dışlanma”, kent yoksulluğunun yeni sürecini oluşturmaya başlamıştır. Bu konuda bkz: ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, 2000, Kentsel Yoksulluk ve Geçişme Stratejileri, ss: 6-21. Ayrıca; O.İşık, M. Pınarcıoğlu, 2001, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İstanbul: İletişim Yayınları, s: 45-84. Türkiye’de ise bu kesimler üzerinde öteden beri zaten çok kısıtlı olan sosyal devlet uygulamalarının olmayışına, emek pazarının daralması da eklenince “yeni kentsel yoksulluğun” Türkiye pratiği açısından tanımlanması gerekmektedir. Bu konuda O.İşık ve M. Pınarcıoğlu kronik işsizlikle karşı karşıya kalan, ekonomik, sosyal ve siyasal olarak dışlanan, yoksulluğuyla baş etmek için hiçbir umidi olmayan “yeni yoksullar”ın gelişmiş ülkelerde bir ayırım/ikilik yarattığını, ancak Türkiye’de bu tür bir yoksulluğun izini sürmenin şu anda pek de mümkün olmadığını belirtmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz: O.İşık, M. Pınarcıoğlu, 2001, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İstanbul: İletişim Yayınları, s: 73. Kent çeperlerinde ve Sultanbeyli gibi “özel” bir alanda yaptıkları alan çalışmasının verileri bu kanıyı oluşturmaktadır. Bildirinin ilerleyen bölümlerinde izlenebileceği üzere batı örneklerinden kısmen farklılaşsa da kent merkezlerinde “yeni yoksulluğun” ipuçlarına rastlamak mümkün olmakta, bunun da ötesinde geleceğe yönelik bir oluşumun izleri kendini belli etmektedir.

5 “Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası, İstanbul” başlıklı bu bildiri, Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nden Doç.Dr.İ.Dinçer, Doç.Dr. Z.M. Enlil, Öğ.Gör. Dr.B.Dikçınar, Öğ.Gör.Dr. H.Yakar, Öğ.Gör.Dr. D. Özdemir tarafından ve 15 kişilik bir öğrenci grubuyla birlikte, Şubat-2000 Haziran-2001 tarihleri arasında gerçekleştirilen Tarlabası alan çalışması verilerine dayanmaktadır. Bu çalışmanın verilerinden bazıları bu bildiri kapsamında ve kolokyum teması çerçevesinde yeniden değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu veri tabanını oluşturan tüm ekibe teşekkürlerimizi sunarız. Tarlabası çalışmasının bir diğer eksenini oluşturan tarihi kent merkezlerinde yaşanan koruma, dönüşüm ve yeniden canlandırma tartışmaları ise Öğ.Gör.Dr. H.Yakar ve Öğ.Gör.Dr. S.Turgut tarafından 22-24 Mayıs 2002 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi’nde gerçekleştirilen Konut Kurultayı’nda “Kent Merkezinde ‘Unutulmuş’ Olan Konut Alanlarının Yeniden Konut Stoğuna Kazandırılması” başlıklı bildiri ile sunulmuştur.

6 Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz: F. Şenses, 2001, Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları.

Beyoğlu Tekrar Yükselirken Kente Sığınanların Mekanı: Tarlabası

19. yüzyıl Perasının, Marmara'yı ve Boğaz girişini kucaklayan güney yamaçları, batılı tüccar ve bürokratlar ile Osmanlı'nın yüzlerini batıya dönmüş kesimlerinin konut, ticaret ve eğlence mekanı iken, Haliç'e bakan kuzey yamaçlar, yani bugünün Tarlabası dar ve orta gelir grubunun konut alanı olarak gelişti. Cumhuriyet ile birlikte Pera, Beyoğlu'na dönüşürken, İstanbul'un en durağan ve hatta gerileyen bu dönemi, kendi halinde yaşayan Tarlabası'nı çok da etkilemedi. Asıl dalgalanma 1950'li yıllar ile birlikte geldi. 6-7 Eylül olayları, özellikle 1964 Kararnamesi ve Kıbrıs Harekatı, ağırlıkla Rum ve kısmen Türklerden oluşan bu dar ve orta gelirli mahallenin kompozisyonunu değiştirdi. Yeni gelenler 1950'li yıllar Türkiyesinin kırsal kesiminden kopan bekarlar ve kırdan birikimi olmayan genç çiftlerdi. Tarlabası'ndan gidenlerin konutlarını bir anlamda işgal eden, bir anlamda ucuza kapatan diğer bir anlamda da bu konutlara sığınan "yeni Tarlabasılılar" bölgenin bugünkü kimliğini oluşturmada "öncü" gruplar oldular. 1970'li yıllar ile birlikte mekansal ve kültürel bir çöküş dönemi yaşayan Beyoğlu'nun "tekrar yükselişi"nde, farklı kesimlerin farklı dillerle yazdıkları "İstanbul'u bir dünya kenti yapmak" projesi içinde yer alan İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılması ve Dalan'ın Tarlabası Bulvarı operasyonu önemli köşe taşları oldular. Bu projeler kapsamında Tarlabası Bulvarı, Levent plazalarını Yeşilköy'e en hızlı aktarabilecek kanaldı. Bu kanal, hukuk kanalları zorlanarak ve tarihi kent merkezi parçalanarak yapılırken, proje bir anlamda da 1970'li yıllarla birlikte yasa dışılığın mekanı olan Beyoğlu'nun ve özellikle Tarlabası'nın "temizlenmesi" projesiydi. Yayalaştırılmış İstiklal Caddesi üzerinde restore edilerek turizm ve eğlence sektörünün hizmetine sunulan binalar yeni sahipleriyle buluşurlarken, Tarlabası Bulvarı'nın Beyoğlu tarafında kalan ve operasyon sırasında yarısı kesilen binaların yenilenmesi, "restore edilmesi" "yüzlerinin aydınlanması", bir on yıl sonra geldi Artık Beyoğlu daha "soylu" kullanıcıların ve kullanıcıların mekanı olurken, Beyoğlu'ndan koparılmış Tarlabası yerleşmesi, çalışmalarımızı sürdürdüğümüz 2000 yılının sonlarında henüz bu soylulaşmanın ipuçlarını vermekten uzaktı. Eski sahiplerinin süzülüp başka mekanlara savrulduğu bu orta halli 19. Yüzyıl kent dokusu, ne bu dokuyu ne de kendilerini koruyacak güçleri olmayan yeni sahipleri ile birlikte kent merkezinde direnmeye devam ediyor.

Tarlabası'nda Yoksulluğun İzlerini Sürmek: Herkes Aynı Düzeyde mi Yoksul?

Tarlabası'nda yoksulluğun izlerini sürmek, "böylesi kent merkezlerini gelecekte nasıl bir yoksulluk bekliyor" sorusunun cevabını aramak ve "kent merkezinde yaşayan yoksulların, varlıklarını sürdürme biçimleri"ne açıklamalar getirmek ile sınırlı olan bildiri kapsamında Tarlabası'nın genel profilini tanımlayan bulgulara ⁷ yer verilmeden, yoksulluk ile ilgili olan veriler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu genel verilerin işaret ettiği temel gerçekler; Tarlabası'nda yoksulluğun genel bir yapı olması, yoksulluğun niteliğinin değişiminde etkin olan parametrenin Tarlabası'nda ve İstanbul'da yaşama süresi olarak ortaya çıkması ve 1990 yılının bu konuda önemli bir kırılma noktası oluşturmasıdır. Bu saptama, bildiri kapsamında kullanılacak alt grupların tanımlanmasına temel oluşturmuştur. Bu alt gruplardan;

* "eski göçmenler" olarak adlandırılan grup, 1990'lı yıllardan önce göç etmiş olup toplam hanelerin %51'ini oluşturmaktadırlar.

7 Bildirinin verilerinin sağlandığı, Dipnot 5'de tanımlanan Tarlabası çalışması, kapsamlı bir kent monografisi olarak kurgulanmıştır. Tarlabası'nın, İstanbul'un tarihi kent dokusunun bir parçası olmasının gerektirdiği hasasiyetlerde ve ölçeklerde çalışılmasının yanısıra, sosyal dokunun ilginç profili de çok yönlü bir anket çalışmasını ve sözlü görüşmeleri gerektirmiştir. %2 örneklem ile 130 anket, eşit temsilli, rastlantısal yöntemle seçilerek gerçekleştirilmiştir. Anket kapsamında sorulan 125 adet sorudan 48'i bildiri teması çerçevesinde yeniden değerlendirilmiştir.

* “yeni göçmenler” olarak adlandırılan grup, 1990’dan sonra göç etmiş olan bu grubun toplam haneler içindeki payı %27’dir.

* üçüncü grubu oluşturanlar ise doğma büyüme İstanbullu, kısmen ikinci ve hatta üçüncü kuşak göçmen olan “İstanbulular” grubudur ki bunların toplam içindeki payı %18 olarak ortaya çıkmıştır.

Bu üç ana grubun dışında içlerinde yabancı uyrukluların, kendilerini travesti, hayat kadını, uyuşturucu bağımlısı, vb. olarak tanımlayanların bulunduğu “özel gruplar” ise %4’lük bir kesimi oluşturmaktadır. Daha geniş araştırmaları gerektiren “özel gruplar”ın irdelenmesi, bu bildiri kapsamı dışında tutularak, aşağıdaki bölümlerde Tarlabası “eski göçmenler”, “yeni göçmenler” ve “İstanbulular” olmak üzere üç ana grup özelinde değerlendirilmekte ve yukarıdaki soruların cevaplarının bu üç grupta nasıl farklılaştığı tanımlanmaya çalışılmaktadır.

Genel Kabuller Kent Merkezinde Tersine mi Dönüyor: “İstanbulular” Grubu’na Daha Dikkatli Bakmak

Yukarıda tanımlanan grupların temel sosyo-ekonomik verilerinden olan hane büyüklükleri ve çalışma düzeyleri bir ön gösterge olarak kabul edildiğinde, gruplar arasındaki farklılıklara işaret eden ilk ipuçları, Tablo 1’de izlendiği üzere, ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1: Hane Büyüklükleri-Aktivite ve Bağımlılık Oranları

	Eski Göçmen	Yeni Göçmen	İstanbulu
Hane Büyüklüğü ⁸	3.66	4.32	4.17
Bekar Hane Oranı	%15	%18	%9
Hane Büyüklüğü ⁹	4.02	5.03	4.48
Aktivite Oranı	0.40	0.26	0.23
Bağımlılık Oranı	1.41	2.87	3.36

“İstanbulular” grubundaki hane büyüklüklerinin “yeni göçmen”ler grubununkine yaklaşması hatta bekarlar hariç tutulduğunda bu değerın İstanbul kent ortalamasının daha da üstüne çıkması, geleneksel olarak kentli hane büyüklüğünün daha küçük olması beklentilerinin aksine bir tablo çizmekte ve “İstanbulular” grubuna daha dikkatli bakılması gerektiğinin ilk ip uçlarını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, “Eski göçmenler” grubu içinde bekar oranının hiç de azımsanmayacak düzeyde yüksek çıkması, kentte 10 yıldan fazla süredir bekar yaşayanlar için Tarlabası’nın önemli bir çekim merkezi olma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bekar haneler çıktığında, “yeni göçmenler” grubunun hane büyüklüğünün Türkiye ortalama kırsal hane büyüklüğünün de üstüne ulaşması ise, 1990 sonrası göçmenlerinin kökenleri ile birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. “Eski göçmenler”in çocuklarının kısmen çalışması, “yeni göçmenler”in ise henüz hane başkanına bağımlılığını sürdürüyor olmasının, gruplarda beklenen aktivite oranlarını vermesine karşın, “İstanbulular” grubunun daha düşük oranda çalışma hayatına katılmaları bu gruba daha yakından bakmak için ikinci bir ipucu olmaktadır.

Bu veriler ışığında genel sosyo ekonomik yapıyı çözümlenmeye, Tarlabası’ların hangi iş kollarında ve hangi statülerle çalıştıklarına bakmakla devam edildiğinde, “işsizlik” “niteliksiz bir işgücü profilinin hakimiyeti”, “iş güvenliğinin olmaması”, “çocukların çalıştırılması” gibi olgular ortaya çıkmaktadır.

8 Bekarlar dahil tüm hanelerin hane büyüklükleri

9 Bekarlar hariç diğer hanelerin hane büyüklükleri

Hane başkanları arasında en yüksek oranda işsiz oranının %35 ile "İstanbulular" grubunda olduğunu, bu gruptaki hane başkanlarının sadece %61'inin aktif olarak çalıştığını öncelikle vurgulamak gerekmektedir. "Eski göçmenler"de %9, "yeni göçmenler"de %12 olan işsiz oranının "İstanbulular"da %35 düzeyinde olması, kent merkezlerindeki yoksulluğun hangi kesim üzerinde daha da yoğunlaştığına işaret etmektedir.

Tablo 2: Sektörel Dağılım

Sektörler	Eski Göçmen		Yeni Göçmen		İstanbulu	
	Hane Bşk	Diğer	Hane Bşk	Diğer	Hane Bşk	Diğer
İmalat	%14	%38	%13	-	%21	%38
İnşaat-EGS	%7	%3	%3	-	-	-
Ticaret	%30	%15	%43	%25	%21	%25
Ulaşt-Haberleş	%9	%3	%13	-	%7	-
Mali Kurumlar	-	-	-	-	-	%13
Kişi-Kamu Hizm	%21	%36	%7	%25	%36	%13
Diğer Hizmetler	%19	%6	%20	%50	%14	%13
Toplam	%100	%100	%100	%100	%100	%100

"Nitelsiz işgücü profili" tanımlamasına ise, çalışılan sektörlerin açılımlarına bakıldığında ulaşılmaktadır. Tablo 2'de izlenebileceği gibi, tüm gruplarda hane başkanlarının ve diğer çalışanların yığılma gösterdikleri ticaret sektörü; bir ya da iki kişi tarafından çalıştırılan bakkal, lokanta, kahve-hane sahibi ya da çalışanı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yine grupların ortak olarak yığılma gösterdikleri bir diğer sektör olan kişisel hizmetler ise, küçük tamir, bakım hizmetleri ile bekleme, temizlik gibi beceri gerektirmeyen işler ile müzik hizmetlerden oluşmaktadır. İmalat sektörü ise küçük ölçekli işletmelerde kundura ve mobilya yapımına karşılık gelmekte olup, "Diğerleri" grubu tahmin edileceği üzere tümüyle seyyar satıcılıktan oluşmaktadır.

Sektörlere dağılımlar açısından bakıldığında, "eski" ve "yeni göçmenler"de hane başkanlarının beceri gerektiren imalat sektörlerinde değil, yukarıda nitelikleri tanımlanan ticaret sektöründe; "İstanbulular" grubundaki hane başkanlarının ise nitelikleri yine yukarıda belirtilen kişisel hizmetler sektöründe yığılma gösterdikleri temel fark olarak ortaya çıkmaktadır. "Eski göçmenler"in çocukları ağırlıklı imalat ve kişisel hizmet sektörlerinde ucuz işgücü olarak çalışırken, "yeni göçmenler"in çocuklarının ise çoğunlukla seyyar satıcılık yaptıkları görülmektedir.

Bu verileri destekleyen diğer bir grup veri de Tablo 3 ile iş statüsü ve güvence kurumu verilerinden gelmektedir.

Tablo 3: İş Statüsü ve Güvence Kurumu

	Ücretli	Kendi İşyerinde Tek Başına	Seyyar	Yanında 1-5 Kişi Çalıştıran	Diğer	Sigortalı	Sigortasız
Eski Göçmen	%23	%37	%19	%9	%12	%61	%37
Yeni Göçmen	%43	%30	%20	%7	-	%6	%94
İstanbulu	%36	%36	%14	%7	%7	%26	%74

Tüm gruplarda %50 ve üstüyle en büyük oranı oluşturan kesimin; seyyar olarak çalışanlar ile çok küçük işyerlerinde tek başlarına bakkal, kahve ve küçük tamir hizmetleri veren, sosyal güvencesi olmayan ve bu halleriyle seyyar satıcılardan niteliksel olarak çok az farklılaşan kesim olması, öncelikle vurgulanması gereken husustur. Bir diğer önemli husus ise, "yeni göçmenler"de en büyük

kesimi oluşturan ücretli çalışanlar grubunun tamamına yakınının sigortasız olması ve yanısıra “İstanbulullular” grubundaki sigortalı oranının eski göçmenlerden çok düşük düzeyde kalmasıdır.

Bu bölümü Tarlabası hanelerine giren gelirin düzeyi ile tamamlamak gerektiğinde Tablo 4’de izlenen şu bulgulara ulaşılmaktadır.

Tablo 4: Gelir Düzeyi

	GELİRİ				
	100.000.000TL’den az	100.000.000-300.000.000 TL	300.000.000 TL’den fazla	Belirsiz	Toplam
Eski Göçmen	%13	%66	%17	%4	%100
Yeni Göçmen	%3	%76	%12	%9	%100
İstanbullu	%39	%48	%9	%4	%100
Toplam	%15	%66	%14	%5	%100

Çalışmanın yapıldığı 2000 yılının ikinci yarısına ait olan ve Türk-İş tarafından¹⁰ tanımlanan “açlık sınırı” ve “yoksulluk sınırı”, hanelerin gelir düzeyleri ile birlikte ele alınıp irdelendiğinde; Tarlabası’ndaki tüm gruplarda hanelerin açlık sınırı ile yoksulluk sınırı arasındaki gelir diliminde yığıldıkları öncelikle görülmektedir. Fakat asıl önemli nokta, “açlık sınırı” altında gelire sahip hanelerin oranının “İstanbulullular” grubunda diğer gruplardan çok daha yüksek olmasıdır. Bundan önceki bulgularla da desteklenen bu sonuç, kent merkezindeki yoksulluğun hangi kesim üzerine daha ağır bir yük olarak bindiğini bir kez daha göstermektedir.

Kentte Tutunma Stratejisi: “Herkes Çalışsın !”-Tarlabası İçin Anlamı Var mı ?

Yukarıda aktarılan veriler, bu üç grubun profillerini ortaya çıkarmakla ve “gelecekte kent merkezlerini nasıl bir yoksulluk bekliyor” sorusuna bazı ip uçları vermekle beraber, bu önemli ve ağır soruya biraz daha yakın bir bakış gerekmektedir. Hanenin gelir düzeyi ve gelir kaynaklarının çeşitliliğine daha yakından bakıldığında, yine “İstanbullu” vurgusu Tablo 5 ve Tablo 6’da izlendiği üzere, öne çıkmaktadır.

Tablo 5: Konut Mülk-Kira Durumu

	YAŞADIĞI KONUT			
	Mülk	Kira	Diğer	Cevapsız
Eski Göçmen	%46	%44	%8	%2
Yeni Göçmen	%12	%85	%3	-
İstanbullu	%17	%65	%13	%4

Öncelikle oturduğu konuta sahip olma açısından bakıldığında; “eski göçmenler” grubunda kira-mülk oranında eşit bir dağılım varken, mülk sahibi “İstanbullu” oranının sadece %17 düzeyinde kalması dikkat çekicidir. Bu grubun %65’inin doğduğundan bu yana ya da uzunca bir süredir¹¹

¹⁰ Türk-İş tarafından yayınlanan Mart 2000 Gıda Harcaması verilerine göre açlık sınırı 135 742 000 TL; yoksulluk sınırı ise 412 590 000 TL olarak tanımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.turkis.org.tr/gidahar.htm>

¹¹ Bu grubun %50’si doğma büyüme Tarlabası iken, diğer %50’lik kesim ise yine kent merkezindeki semtlerde (Fatih, Vefa, Kurtuluş, Kasımpaşa, Dolapdere) doğduklarını daha sonraki yıllarda Tarlabası’na yerleştiklerini belirtmektedirler. Bunlar arasında 10 seneden daha az süredir Tarlabası’nda yaşayan hane bulunmamaktadır.

Tarlabası'nda kiracı olarak yaşıyor olması yoksulluk düzeyleri açısından önemli bir veriyi oluşturmaktadır. Daha da önemlisi "diğer" tanımlaması altında en yüksek yüzdeyi oluşturan "İstanbulullar"ın akrabalarının evlerinde kira vermeden oturduklarını veya kiralarının akrabaları ya da isimlerini açıklamadıkları kaynaklardan ödeniyor olduğunu belirtmeleri, yaşadıkları mekanlara sığınacak konumda olduklarını göstermekte ve yoksulluklarının düzeyine işaret etmektedir.

İkinci olarak, haneye birden fazla kaynaktan gelir geliyorsa, o hanenin gelir düzeyinde önemli bir artış olacağı kabulünün öncelikle eski göçmenler grubunda doğrulanmadığını görmek, göçmenlerin yaptıkları işlerin niteliğinin düşük olduğunu bir kez daha gösterirken, iş bulmada, ev edinmede kurdukları ilişki ağlarına ait yeni soruların da yolunu açmaktadır.

Tablo 6: Gelir Kaynağı-Gelir Düzeyi İlişkisi

	Eski Göçmen		Yeni Göçmen		İstanbullu	
	Geliri 300.000.000 TL'den		Geliri 300.000.000 TL'den		Geliri 300.000.000'den	
	Az Olan Hane	Çok Olan Hane	Az Olan Hane	Çok Olan Hane	Az Olan Hane	Çok Olan Hane
Tek Gelir Kaynağı Olan Hane	%32	%6	%63	%7	%47	-
Birden Fazla Gelir Kaynağı Olan Hane	%50	%12	%23	%7	%40	%13

10 yıldan daha uzun süredir İstanbul'da yaşayan "eski göçmenler" in %50'sinin "İstanbulullar" in %40'ının hanelerine birden fazla kaynaktan gelir girdiği halde, toplam gelirlerinin yoksulluk sınırının altında kalması, eski göçmenlerin gelir düzeylerini yükseltebilecek ilişki ağları içinde olamadıklarını, "İstanbullu"ların ise bu tür ilişki ağları içinde hiç olmadıklarını ortaya çıkarmaktadır. Çalışanların, nitelsiz işgücü pazarının mensubu olmaları elbette ki bu soruyu büyük oranda cevaplıyor gibi gözükse de, "eski göçmenler" grubunda aynı dönemlerde gelen ve kentin o dönemki çeperlerine yerleşen ve benzer işgücü pazarının mensubu olan hemşehrilerinden farklılığını¹² açıklamaya yetmemektedir.

Işık ve Pınarcıoğlu'nun çalışmalarında¹³ ortaya çıktığı gibi, kent çeperlerindeki göçmenler kendilerine özgü yaşam stratejilerini oluştururlarken, kentsel ranta dayalı dönüştürme kapasitesi daha yüksek ilişki ağları kurma becerisini gösterebilmektedirler. Oysa, merkezdeki hemşehrilerinin dahil oldukları ilişki ağları kentsel rant yaratabilme kabiliyetinin uzağında durmaktadır. Yaşamayı zorunlu olarak seçtikleri mahalleler bu rantı yaratmak için gereken ağların kurulmasına müsait olmayan tarihi çevreler olunca, yapabildikleri, bir anlamda mekansal olarak merkezde olup, ilişki ağ-

12 Bu konuda yapılmış araştırmalardan biri Erder'in çalışmasıdır. Erder, Ümraniye'de yaptığı alan çalışması verilerini Pahl'in tanımlamasına dayanarak yorumlamakta ve formel ya da enformel piyasada iş sahibi olan, hanesinde birden fazla çalışmanı barındıran, oturduğu konutun sahibi olan ailelerin "yükselen haneler" olduğunu, buna karşın işsiz ve düşük gelire sahip olan hanelerin giderek daha fazla izole, siyasal olarak güçsüz, toplumsal olarak ise daha az algılanabilir olduklarını tespit etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: S.Erder, 1996, İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İstanbul:İletişim Yayınları, ss:288-296. Oysa Tarlabası'nda birden fazla çalışmanı barındıran, oturduğu konutun sahibi olan hanelerin %50'sinin gelirinin yoksulluk sınırı altında kalması, kent merkezindeki göçmenlerle çeperlerdeki arasındaki farklılığı bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

13 O.Işık, M. Pınarcıoğlu, 2001, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İstanbul: İletişim Yayınları.

ları açısından marijinde kalmakla özetlenebilir hale gelmektedir¹⁴. İçine giremedikleri kentsel rantta dayalı ilişki ağları, kendilerini merkezde sıkışıp kalmaya ve çeperlerdeki hemşehrilerine oranla daha yoksul kalmaya mahkum etmektedir.

Bu farklılıkları anlamlandırmamıza yardımcı olmak üzere, merkezdeki yoksul göçmenlerin kökenleri, geliş yılları, geldikleri yıllardaki yaşları, iş ve ev bulma konusunda kurdukları ilişkilere Tablo 7 ile birlikte baktığımızda bazı ipuçları yakalamak mümkün olmaktadır.

Tarlabaşılı göçmenlerin %39 gibi büyük bir çoğunluğunun 1990 sonrası göç edenlerden oluştuğunu ve bunların da %59'unun Olağanüstü Hal Bölgesi illerinden ve özellikle Mardin başta olmak üzere, Siirt ve Diyarbakır'dan geldiğini görmek, İstanbul'un ve Türkiye'nin artık yabancı olma-
dığı bir bilgiyi tamamlamaktadır. 1990 sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden göç eden kırsal kökenli bu geniş kitle "hazırlıksız göç"¹⁵ tanımlamasının en tipik örnekleri olarak İstanbul'un çeperlerine ve merkezine bir anlamda savrulanları tanımlamaktadır. Ancak, bu bölgelerden göçün Tarlabaşı'na daha önce, 1980'li yıllardan itibaren daha da yüksek oranda (%73) yönelmiş olması ve İstanbul il toplam değerlerinin çok üstüne çıkması önem taşımaktadır. Tarlabaşı'nın bugünkü sosyo kültürel kimliğinin önemli bir belirleyicisi durumunda olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi göçünün en belirgin verisi, Tarlabaşı'ndaki hanelerin %46'sı gibi büyük bir çoğunluğunun bu bölgelerden 1980'li yıllar ile birlikte kopup gelenler olduğudur.

Tablo 7: Göç Hareketleri

Bölgeler	Geldikleri Yıllar					
	1960 Öncesi	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990 sonrası	Toplam
İç Anadolu	%13	%33	%44	%13	%15	%23
Doğu Anadolu	%12	%13	%6	%20	%15	%14
Güneydoğu Anadolu	-	%20	%13	%53	%44	%32
Karadeniz	%38	%13	%18	%7	%6	%13
Marmara	%38	%13	%13	%7	%12	%14
Akdeniz	-	%7	%6	-	%2	%3
Ege	-	-	-	-	%6	%2
Toplam	%9	%17	%18	%17	%39	%100

14 Yoksulların kentteki yerleşme süreçlerinde üç tür uzaklık tanımlayan Ersan Ocak, üçüncü tür uzaklık olarak tanımladığı ve örnek olarak da Tarlabaşı'nı verdiği çalışmasında, "... Bu mahalleler kent merkezinin hemen yanbaşında olmakla birlikte, yoksulların bu merkezle ve bu merkezi kullananlarla kurdukları her türlü ilişki ciddi bir mesafeye sahiptir... Bu tür çöküntü alanları merkezle sınır oluşturdukları cephe üzerinden mistifiye edilirler., bilinmeyen tehlikelerle dolu yerler olarak üzerine hayali imgelerin tasarlandığı uzak yerlere dönüşürler" derken konuya çok önemli bir derinlik kazandırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: E. Ocak, 2002, Yoksulun Evi, Yoksulluk Halleri (ed: N. Erdoğan) içinde, ss: 89-115.

15 Erder bu göç sürecini bir gerilim eksenini yaratan "zorunlu göç" olarak tanımlamakta ve bu göçmenlerin kendilerinden önce gelen hemşehrilerinden çok farklı koşullarda göç ettiklerini belirterek bu hemşehrilerinden konut ve iş edinmede yeterli destek almalarının çoğu zaman mümkün olmadığına işaret etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: S. Erder, 1997, Kentsel Gerilim, Ankara:um:ag Vakfı Yayınları, ss: 177-178. Ayrıca Erder bir diğer çalışmasında bu tür göç hareketlerinin toplumsal, siyasal, ekonomik erozyon nedeniyle zorunlu ve kitlesel olarak yapıldığını belirtmektedir. S.Erder, 1995, "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları", Toplum ve Bilim, S: 66, Bahar 1995, ss: 106-121.

İlişki Ağlarının Değişimi: 1990'lı Yılların Ayrıcılığı

Kent merkezinde kalan yoksulların dönüştürme kapasitelerinin düşük olmasının nedenlerini, Tablo 8 yardımıyla kente geliş yaşlarında ve kurdukları ilişki ağlarının niteliğinde aramak gerekmektedir.

Tarlabası'nın 1990 öncesi göçmenlerinin kente geldiklerinde 20'li yaşların altında olmaları ve bu dönemin kent çeperlerini paylaşma savaşının verildiği yıllara denk gelmesi, sözü geçen grubun bu paylaşımına katılmayarak kent merkezinde tutunmaya çalıştığına işaret etmektedir¹⁶. Ayrıca, biliyoruz ki Türkiye'nin 50 yıllık kırdan kente göç serüveninde hemşehrilik ilişkileri temel belirleyici olmuştur¹⁷. Ancak bu ilişkilerin kent merkezine yerleşen göçmenlerin yoksulluktan kurtulmalarında etkisinin olmadığını, ev ve iş bulma konusunda "yol göstericilik"ten öteye geçemediğini, Tarlabası örneğinden yola çıkarak söylemek mümkündür¹⁸.

Tablo 8: İstanbul'a Geliş Yaşı ve Yılı

Geldiği Yıl	Geldiği Yaş					
	0-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35 +
1960 Öncesi	%50	%38	%12	-	-	-
1960-1969	%40	%33	%7	%7	%7	%7
1970-1979	%38	%25	%19	%6	%13	-
1980-1989	%27	%27	%13	%13	%7	%13
1990 Sonrası	%9	%12	%24	%15	%21	%21

1990 öncesi göçmenlerinin iş bulma konusunda hemşehrilerinden aldıkları yardımın daha düşük oranda olması, bu oranın 1990 sonrası göçmenlerinde %41'e kadar çıkması ve daha da önemlisi 25-35 yaşın üstünde travmatik bir göç dalgası ile gelen "yeni göçmenler" in ilişkilerinin enformel hemşehri ilişkilerinden formal parti ilişkilerine dönmesi, ve ikisini birlikte barındırması göçmenler ve değişen ilişki ağları konusunda yeni araştırmalar yapmayı zorunlu kılmaktadır. Görünen odur ki, Türkiye'nin yaşamakta olduğu cemiyet-cemaat ikilemi ve içiçe geçmişliği kent çeperleri¹⁹ ve merkezindeki yoksullar açısından yeni soruları ortaya atmaya gerektirmektedir. Bir tarafta kent

16 Bu konuda karşılaştırma yapmak açısından benzer bir veriye Erder'de rastlamaktayız: Ümraniye'de Erder'in tasnifine göre daha yoksul olan iki mahallede 18 yaşın altında göç etmiş olan hane başkanlarının oranı %45'lere ulaşmakta iken, daha iyi durumda olan diğer mahallede bu oran %18 düzeyinde kalmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: S. Erder, 1996, İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İstanbul: İletişim Yayınları, ss:191-198 ve Çizelge 42.

17 Bu konuda yeni bir çalışma olması ve özellikle 1990 sonrası Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi göçmenlerini de kapsamı nedeniyle bkz: M. Şen, 2002, "Kökene Dayalı Dayanışma-Yardımlaşma: Zor İş", Yoksulluk Halleri (ed: N. Erdoğan) içinde, ss: 164-192.

18 "...belirli bir grubun üyesi olarak göç edenlerin -yoksul da olsalar- yeni kentsel ortama eklenmede bir tür avantajları olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu ilişkilerin kentsel ortamın sert koşullarına bağlı olarak, özverili dayanışma ilişkileri olmaktan çıktığı ve özellikle yoksulluğun eşiğinde yaşayan ve bıçak sırtında yürüyenler için seçici, sert, güç ilişkiler haline de dönüşebileceği anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: S. Erder, 1995, "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları", Toplum ve Bilim, S: 66, Bahar 1995, ss: 106-121. Ayrıca, Aksu Bora, çok geniş bir alanı kapsayan ve mülakatlara dayanan çalışmasında, "...Görüştüğümüz kişilerin bazıları iş ya da ev bulmaya yardımcı olan akrabalarından ...söz etseler de bu türden yardımların arzı ve güvenilir olmadıklarını söylediler" demekte ve geniş akrabalık ağları ve hemşehrilik/komşuluk ilişkileri içinde "en alttakileri" tutabilecek bir güvenlik ağının görünmediğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: A. Bora, 2002, "Olmayanın Nesini İdare Edeceksin? Yoksulluk Kadınlar ve Hane", Yoksulluk Halleri (ed: N. Erdoğan) içinde, ss: 65-88.

19 Kent çeperlerindeki nöbetleşe yoksulluğu enformel ve formelin içiçe girdiği bir strateji olarak tanımlayan Işık ve Pınarcıoğlu bu içiçe geçmişliği yarattığı gri alandan faydalananların kentsel rantlara el koyma becerisini gösterdiklerini vurgulamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: O. Işık, M. Pınarcıoğlu, 2001, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İstanbul: İletişim Yayınları, ss: 73-83.

merkezinin sıkışık kalmış, kökene dayalı cemaatin oluşturduğu enformel ama bir yönüyle de “formel” olan siyasi ilişkiler kurarak yoksullukla mücadele stratejisi geliştirmeye çalışan Tarlabası, diğer taraftan dini cemaatin yarattığı enformel ilişkiler ağıyla dönüştürme kapasitesini artıran Sultanbeyli ikilemi bu kentin okunmasına ışık tutmaktadır.

İstanbul’un Geliştiremediği Dayanışma Stratejisi ve Yalnızlığı

Tarlabası’nın bakımsız ve köhnemeye yüz tutmuş binalarından, toplanmayan çöplerinden, hepsinden önemlisi kendilerinden olmayan uyuşturucu, kadın ve travesti satıcılarından yakındıkları halde, eski ve “yeni göçmenler”in şikayet etmedikleri, tam tersine övünerek söz ettikleri “komşuları” ve onlarla kurdukları sosyal dayanışma ağları belki de yoksullukla mücadelelerinde bir kalkan işlevini yüklenmektedir. Böylece yoksulluğa bağlı bir cemaatleşme bu insanların varlıklarını sürdürmesinde bir diğer strateji olarak ortaya çıkmaktadır.

Buna karşın, “İstanbulular” ise, “eski” ve “yeni” tüm “göçmen”lerden, bozulan fiziki çevreden, ahlaksızlık ve yasadışı işlerden şikayet ederken, daha da çok yalnızlıklarını, komşuluk ilişkilerinin olmamasını dile getirerek bir içe kapanışa işaret etmektedirler. Gelecek için beklentilerinde de, göçmenlere oranla umudunu çok daha fazla yitirmiş olan “İstanbulular” bu halleriyle “yeni yoksul” tanımına en yakın aday olmanın ve yoksulluğu yerleşik hale getirmenin ilk ipuçlarını verirken bizim de kendi kendimize şu soruyu sormamız gerekiyor; “Çoğunluğunu ikinci kuşak göçmenlerin oluşturduğu “İstanbulular” grubu, yılların yoksullukla mücadelesine yenik düşerken, bugün kent merkezinde sıkışık kalmış olan “eski” ve “yeni göçmenler”in çocuklarını gelecekte nasıl bir yoksulluk beklemektedir? Öyle görünmektedir ki, yoksulluğu yenmek için yeni bakış açılarına dayalı politikalar üretilmediği ve uygulamaya geçirilmediği sürece, bu çocuklar ikinci kuşak göçmen ve “yeni İstanbulular” olarak nesilden nesile aktarılmaya aday yoksulluğun temsilcisi olmaya mahkumlar.

SONUÇ: YOKSULLUĞU YENMEK GELİR FARKLILIKLARINI AZALTMAK DEĞİLDİR

Bu bildiri ile, Türkiye’de toplumsal eşitsizliklerin, mekansal ayrışmaların en üst düzeyde yaşandığı İstanbul metropolünün tarihi kent merkezinde tutunmaya çalışan “dışlanmış” kent yoksullarının mekanı Beyoğlu-Tarlabası örneğinden yola çıkılarak, yoksulluk sorununun “mutlak yoksulluk sınırının” ötesinde, toplumsal ve siyasal bir olgu olarak ele alınması gerektiğinin ip uçları aranmaya çalışılmıştır. Yoksulluğun tanımının, ölçümünün, nedenlerinin ve yoksullukla mücadelede geliştirilecek politikaların ülkelere, bölgelere göre farklılıklar taşıması ve tüm dünyayı egemenliği altına alan neo-liberal politikaların varlığı, yoksullukla mücadelede strateji arayışlarının önündeki temel engeli oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda gelişmiş ülkelerde başlayan küreselleşme karşıtı sivil hareketler, dünyayı etkileyen ekonomik krizlerin yarattığı toplumsal baskılar, yoksulluğun yapısal hale gelmeden çözümlenmesi gerektiğinin işaretlerini vermektedir. Bu işaretler, eşitlikçi bir toplum yapısı yaratmada sadece gelir farklılıklarını azaltıcı değil, aynı zamanda toplumsal eşitliği, bütünleşmeyi sağlayıcı ve dışlanmayı engelleyici politikalar geliştirmeyi gerektirmektedir.

YENİ ZENGİNLERİN SAKLI KENTLERİNDEN YENİ YOKSULLARIN TERKEDİLMİŞ KENTLERİNE 1980 SONRASI İSTANBUL'UN KÜLTÜREL PEYZAJI

Zeynep MEREY ENLİL

1970'lı yıllarla başlayan süreçte küresel düzlemde yeniden yapılanan dünya ekonomisinin kentlerde önemli izdüşümleri oldu. Bu yeniden yapılanma her yeri eşit ölçüde etkilemedi: kimi kentler küresel kademelenmede su başlarını tutup gücün ve zenginliğin odağı olarak yeniden mevzilenir ya da mevzilerini pekiştirirken; diğerleri bu kademelenmenin bütünüyle dışına itildiler. Ancak, çeşitli derecelerde de olsa küresel iklimin etki alanına giren hemen tüm kentlerde benzer eğilimler gözlenmekte. Bir yandan, küresel kapitalizmin uluslarüstü simgeleri kent mekanlarında başgösterip, bir yeri diğerlerine benzetirken; diğer yandan, küresel düzlemdeki gelişmeler sonucu toplumsal eşitsizlikler keskinleşti; kentlerde, hem toplumsal, hem de mekansal kutuplaşma ve dışlanma eğilimleri arttı. Keskinleşen bu toplumsal eşitsizlikler giderek parçalanmış kent mekanında ifade buldu ve ayrılmış konut alanlarını daha da görünür kıldı.

Ulusal ekonominin İstanbul üzerinden dünya piyasalarına entegrasyonunu hedefleyen 1980 sonrası politikalar, İstanbul'u küresel düzlemdeki bu eğilimlerin Türkiye'de en belirgin biçimde gözleendiği kent haline getirdi. Şüphesiz, kapitalist ekonomilerde ne toplumsal ne de mekansal eşitsizlik yeni birşey değil.¹ Ülkemizde önceleri "çarpık" kentleşme olarak ifade bulan bu gelişme eğilimleri İstanbul için de yeni değil. Ancak bu eşitsizliğin pekçok benzeri kentte olduğu gibi İstanbul'da da giderek keskinleştiği, derinleştiği ve mekanda yeni izdüşümleriyle ifade bulduğu ve dolayısıyla yeniden tariflenme gereksinimi doğurduğu da gözardı edilemez bir gerçek. Böyle bir pencereden bakarak, bu bildiri ile 1980 sonrası İstanbul'unun konut alanları açısından sosyo-mekansal parçalanmışlığına ve keskinleşen toplumsal ayrışmanın ifade bulduğu yeni sosyo-mekansal formlara ışık tutulmaya çalışılmaktadır.

1980 Sonrası Dönemde İstanbul'un Değişen Yapısı

İstanbul küreselleşme iklimine, 1980'lerle başlayan dönemde Türkiye'nin dünya piyasalarına İstanbul üzerinden entegrasyonuna öncelik veren neo-liberal politikalarla girdi. Serbest piyasa ekonomisine geçişi ve dışa açılmayı hedefleyen bu politikalar sonucu İstanbul'un ekonomik tabanı yavaş ama istikrarlı bir şekilde değişmeye başladı, imalat faaliyetlerinden finans ve hizmetler sektörüne kaydı.² Üretici hizmetlerinin toplam istihdam içindeki payı 1990 itibarıyla hala düşük olmak-

1 Kentlerde sosyo-mekansal ayrışmanın küreselleşen dünyaya özgü olmadığına; ancak 80 sonrası dönemde yeni olanın bu ayrışmasının nedenleri, tezahürü, ölçüğü ve etkileri açısından olduğuna ve yeni sosyo-mekansal formlarla ifade bulduğuna ilişkin kapsamlı bir tartışma için Bkz: Marcuse, P. Ve R. Van Kempen (2000) *Globalizing Cities: A New Spatial Order?* Blackwell, Oxford.

2 Aksoy, A. (1996) *Küreselleşme ve İstanbul'da İstihdam*, İstanbul: Fes, s. 11. 1990 verilerine göre İstanbul'da sanayi istihdamının toplam istihdam içindeki payı %33 iken bu oran hizmetler sektöründe %60'dır. Çıracı, H. ve G. Erkut (1998) *2000'li yıllarda İstanbul'un Altyapı Beklentileri ve Mekansal Örgütlenme*, İTO yayını, yayın no: 1998-17, s. 49

la birlikte, 1980-1990 döneminde %117'lik bir artış oranı ile en hızlı büyüyen sektörler arasında yer aldı.³

Öte yandan, dışa açılma politikaları ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları desteklendi. Bunun sonucunda Türkiye'ye yatırım yapan yabancı sermaye oranı 1980-1998 arası dönemde 320 misli arttı.⁴ Hizmetler sektöründe faaliyet gösteren ve 1980 sonrası dönemde Türkiye'ye yatırım yapan yabancı sermayenin %60'ı İstanbul'da yer seçti; özellikle de bankacılık ve finans sektöründeki yabancı yatırımcıların %95'i İstanbul'da yoğunlaştı.⁵

1980 sonrasında izlenen politikaların kent ekonomisinde yarattığı bu dönüşümler kent merkezinin mekansal yapısına da yansdı. Hizmetler sektörünün genişlemesi ve üretici hizmetlerindeki artış sonucu Taksim-Şişli-Mecidiyeköy merkezi iş alanının uzantısında Büyükdere Caddesi boyunca yeni bir merkez gelişti. Levent-Maslak aksında gelişen bu yeni merkez yerli ve yabancı banka ve diğer finansal kuruluşların, uluslararası büyük şirketlerle holdinglerin genel müdürlüklerinin ve bir kısım üretici hizmetlerinin yer seçtiği önemli bir alan oldu. Bu merkez gelişimi İstanbul üzerinden uluslararası piyasalara eklenme stratejisinin bir parçası olarak desteklendi. Bunun en etkin araçlarından biri ise 1982'de yürürlüğe giren "Turizmi Teşvik Yasası" oldu. Bu yasa kapsamında merkezi hükümetçe verilen kararlarla Levent-Maslak aksında "Turizm ve İş Merkezi" ilan edilen alanlar verilen ayrıcalıklı imar hakları ile yapılaşarak çok katlı iş ve alışveriş merkezleri, "plazalar" ile doldu. Gene bu yasa kapsamında birbiri ardına 5 yıldızlı oteller inşa edildi.

Bir başka deyişle, İstanbul'u çekici kılmak ve kentin uluslararası düzlemde rekabet gücünü artırmak, diğer kentlerle yarışabilir hale getirmek dönemin merkezi iktidarının ve Dalan'ın liderliğindeki yerel yönetimin üzerinde uzlaştığı bir "Grand Proje" idi adeta. Bu projenin önemli bir diğer ayağını ise altyapı yatırımları oluşturuyordu. Bu doğrultuda 2. köprü ve TEM otoyolunun tamamlanması, havaalanı projeleri, Tarlabası Bulvarı'nın açılması, kent içi ulaşımın geliştirilmesine yönelik sahil yolu projeleri gibi "mega projelerle"⁶ İstanbul'un altyapısı geliştirilmeye çalışıldı. Kongre merkezleri, fuar alanları inşa edildi.

Kent dışa açılma politikasını benimseyen, küresel ekonomiye entegre olmaya çalışan ülkenin vitrini haline geldi. İstanbul uluslararası iş çevrelerinin talep ettiği nitelikte mekansal olanaklar sağlayacak, böylelikle küresel düzlemde akışkanlaşan sermayeyi çekme kapasitesi artacak, uluslararası kongrelere ev sahipliği yapacak, zengin işadamlarını ve turistleri ağırlayacaktır.

Öte yandan, hizmetler sektörünün gelişmesi ve kendi içinde çeşitlenmesi ile değişmeye yüz tutan kent ekonomisi sonucunda, küresel ekonomik düzenin dinamikleri içinde yer alan diğer kentlerde olduğu gibi İstanbul'da da uluslararası iş çevreleriyle bağlantılı olarak günün popüler mesleklerinin sahibi olan, yaşam biçimleri, tüketim kalıpları ve gelir düzeyleri bir yerden diğerine pek de farklılık göstermeyen "yeni orta sınıflar" olarak adlandırılabileceğimiz, bir kesim ortaya çıktı.

Bunun yanı sıra, 80 sonrası dönemde izlenen politikalar toplumda daha önceden kurulu sermaye birikim süreçlerinin ve ittifak ilişkilerinin biçimini değiştirdi. Bunun sonucu belki de kendilerinin bile beklemediği bir hızla zenginleşiveren ve sınıf atlayan bir kesim ortaya çıktı.⁷

3 Üretici hizmetlerin İstanbul'da toplam istihdam içerisindeki payı 1980'de %5.29 iken bu oran 1990'da 7.07'ye yükselmiştir. Üretici hizmetlerinin hizmetler sektörünün toplamı içindeki payı ise 1980'de % 10.3 den 1990'da % 13.9'a erişmiştir. Aksoy, A. (1996) s. 24-33.

4 Özdemir, Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarının anılan dönemde 35 milyon dolardan 11.234 milyon dolara çıktığını; yabancı sermaye yatırımlarını içinde imalat sanayinin payının %91,5'den %56,8' gerilediğini; buna karşılık, aynı dönemde servis sektörünün payının %8,5'dan %40,5' sığradığını belirtmektedir. Özdemir, D.A. (2000) "Yabancı Sermayenin İstanbul Haritası", İstanbul, Sayı 35, s. 98.

5 Özdemir, D.A. (2000) "Yabancı Sermayenin İstanbul Haritası", İstanbul, Sayı 35, s. 98.

6 Öncü, A. ve Ç. Keyder. (1995.) "İstanbul Yol Ayrımında", İstanbul Dergisi. no. 7 s. 30.

Özellikle 90'larla yükselen tüketim kültürünün kalıplarını benimseyen ve edindikleri yeni yaşam biçimi ve tüketim alışkanlarını idame ettirecek derece yüksek gelir düzeyine sahip bu kesimlerin konut açısından belli talepleri oldu. Aradıkları sadece bir konut değil; bir yaşam tarzıydı. Kentin gü-rültüsünden, pisliğinden, karmaşasından, istenmeyen unsurlarla ve "öteki" addedilen kesimlerle dolu kalabalığından uzakta, kendi gibilerin yaşadığı, hem fiziksel hem de sosyal açıdan temiz ad-dedilen korunaklı, güvenli yerleşmeler: Batı literatüründe "Gated Communities"⁸ ya da "Fortified Enclaves"⁹ gibi tanımlamalarla anılan ve bu bildiri çerçevesinde "yeni zenginlerin saklı kent-leri" olarak ifade edilen ayrıcalıklı konut alanları.

Yeni Zenginlerin Saklı Kentleri

Önceleri Avrupa Konakları (şimdiki adıyla Altunizade Koru Evleri), Nova Platin Konutları gibi kentiçi semtlerde yer alan projelerle başlayan bu ayrıcalıklı konut alanları, ya da yeni zenginlerin saklı kentleri, giderek kent çeperlerine (Beykoz Konakları, Acar Kent vb.) ve hatta daha da uzak-lara, orman alanlarına kaydı.

"Park yeri, zamansızlık, ses kirliliği ve benzeri sorunların site kapısında sona erdiği"¹⁰ bu lüks ko-nut enklavlarının ya da adacıklarının temel birkaç özelliği var.¹¹ Öncelikle kendi gibilerle birarada olmak temel hedef. Bunu belkide en net ifade eden proje İstanbul-İstanbul... Bu proje, İstanbul'un merkezine 20 km. uzaklıkta, "biz bize keyifli ve rahat ortam"¹² da olmak olarak ifade edilen slo-gan ile pazarlanıyor potansiyel alıcılarına. Kemer Country ise "güzel komşuluklar" vaad ediyor sık tanıtım dosyasında. Bu yerleşimlerin sakinleriyle yapılan görüşmelere dayalı bir yazıda "güzel komşuluk ilişkilerinin" yeşerdiği "biz bize keyifli ve rahat ortamda" ki yaşam ise şöyle betim-leniyor:

"Semt"tekilerin birbirlerine anlatacakları ve birlikte yapacakları öyle çok şeyleri oluyor ki... Herkes birbirini tanıyor ya da en azından göz aşınası. Çoğu zaman bir evde değil de sosyal tesislerde semten bir ailenin ev sahipliği yaptığı komşu günleri düzenleniyor. Her yaş grubu için ayrı bir eğlence yaratılıyor. Zamanla yaşayanlar seçtikleri hobylere göre daha özel arkadaş grupları oluşturuyor. Semtteki yaşama dair kurallar beliriyor: kimse arabasının klaksonuna basmıyor, hız yapmıyor ya da bahçesinde de olsa çevreyi rahatsız edecek seste müzik dinleyip, gürültü yapmıyor"¹³

Tüm bu ayrıcalıklı konut alanlarının değişmeyen ortak sloganlarından bir diğeri ise "İstanbul'un özlenen değerlerine yakın, fakat yorucu atmosferinden uzakta", "doğa ile iç içe", "yeşil ve temiz" bir çevre içinde olmak. "Bozulmamış bir doğa" vurgusu kimi zaman yerleşmenin içinde yer aldığı "korulara", içinde ya da komşuluğunda bulunduğu "ormanlara", kimi zaman "pastoral bir pey-zaja", kimi zaman da oldukça iyimser! bir yaklaşımla ifade edildiği gibi "yapılaşmanın yasaklan-

7 Pınarcıoğlu, M. (2000) "Yeni Zenginler, Yeni Yoksullar" *Radikal Gazetesi*, Radikal 2 Eki, 23 Temmuz.

8 Marcuse, P. Ve R. van Kempen (2000) *Globalizing Cities: A New Spatial Order?* Blackwell, Oxford.

9 Caldiera, T. (1996) "Fortified Enclaves: The New Urban Segregation" *Public Culture*, 8(2) Winter, pp. 303-328.

10 <http://www.beykozkonaklari.com/home/default.asp>

11 Bu yerleşmeleri farklı açılarından mercek altına alan çalışmalar için bkz.: Işık, O. ve M.Pınarcıoğlu, 2001, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul; Bali Rıfat (1999) "Çılgın Kalabalıktan Uzakta..." *Birikim*, 123 (Temmuz), ss. 35-46; Güzer, A. (2001) "Bir Kültürel çatışma Alanı Olarak Konut" *Gazi Sanat Dergisi*, 2 (Eylül) ss. 71-80; İnal, S.Ç.T. (2002) 1980 Sonrasında Metropolitan Kent Çeperinde Gelişen Lüks Konut Alanları ve kentsel Gelişmeye Etkileri (*Basılmamış Y.L. Tezi*) İTÜ. FBE, İstanbul

12 (Vurgu bana aittir)

13 Gülen, Sevgi (2000) "İstanbul'da Yeni Hayatlar", *Gurme Style*, 3(34), Şubat, s. 40.

ması nedeniyle hala temiz kalabilmiş ender su havzalarına” referansla yapılıyor. Bu tanımların hemen tümünde İstanbul’un “trafik sıkışıklığından”, “hava ve çevre kirliliğinden”, “gürültüsünden” ve “stresinden” dem vuruluyor. “Alternatif” yaşam dünyasının ise “yemyeşil bir doğa içindeki” bu yerleşmelerde saklı olduğu mesajı veriliyor.

Bir diğer ortak slogan, merkeze yakınlık. Hemen tüm yerleşmelerin merkeze yakınlığı, özellikle de “İstanbul’un finans merkezleri Levent ve Maslak’a”¹⁴ dakikalarla ölçülen yakınlığı vurgulanıyor. Avrupa yakasındaki yerleşmeler Levent ve Maslak’a yakınlığı önplana çıkarırken, Anadolu yakasındakiler çoğunlukla TEM otoyoluna, FSM ve Bogaziçi köprülerine sadece birkaç dakikalık mesafelerde olduklarına dikkat çekiyor.¹⁵ Bu vurgular bu ayrıcalıklı konut alanlarının hedef kitlesinin kim olduğunu gözler önüne seriyor.

80 sonrası İstanbul’unun birden zenginleşiveren kesimlerine “güzel bir bahçeden çok daha fazlasını, komple bir yaşam tarzı”¹⁶ sunuyor olmak ise bir başka ortak sloganı bu yerleşmelerin. Yani fitness center’ları, açık/kapalı/yüzme havuzları, tenis kortları, squash kortları, güzellik salonları, Health/SPA center’ları ve hatta en yüksek kesimin moda sporlarına yönelik Atlı Spor Klüpleri ve Golf alanlarıyla paket halinde gelen bir yaşam tarzı bu... Tabii, ayrıcalıklı sakinlerin biraraya geldikleri restoran, kafe, sosyal tesis gibi diğer kamusal mekanlar, sinemalar, marketler ve hatta alışveriş merkezleri de eksik edilmiyor. Kısacası, istenildiğinde “şehirin cılgın kalabalığına” karışmadan tüm gereksinimlerin rahatça karşılanması hedefleniyor.

Ve tabii “24 saat” güvenlik sistemleri ile korunuyor olmak vurgulanan temel özelliklerden sadece bir başkası. Güvenlikli olmak için seçkin komşular ve yerleşmelerin etrafına örülmüş gerçek duvarlar yeterli görülüyor... “Kendizi hiç bu kadar güvende hissetmediniz”¹⁷ ve benzeri sloganlar ile anlatılıyor bu saklı kentlerin ne denli teknolojik donanımlar ve iyi eğitilmiş güvenlik görevlileri ile korunduğu...¹⁸

Kısacası tıpkı Ümraniye’nin kuzeyinde, Ömerli havzasında yer alan Kasaba yerleşmesinin tanıtımında vurgulandığı gibi “doğa, sürpriz ve eğlencelerle dolu korunaklı bir oyun alanı” yaratılmak isteniyor.¹⁹ Bu da N. Smith’in tariflediği gibi, 1980 sonrası süreçte yeniden yapılanarak üst düzey yönetici ve profesyonellerden oluşan kesimlere sundukları iş, konut, eğlence ve kültür olanakları ile kent merkezlerinin adeta birer “burjuva oyun alanı” haline dönüşmesinin kent dışındaki versiyonunu oluşturuyor.²⁰

14 *İstanbul Life*, İstanbul’da Yeni Yaşama Mekanları” Eki, Mayıs 2000.

İstanbul-İstanbul web sitesinde şöyle lanse ediliyor: “... Hem yakın, hem de çok yakın... Kemerburgaz bugün şehrin dışında gibi görünse de aslında şehrin içinde; Levent, Maslak ve Nişantaşı gibi merkezlere çok yakın... Yeni yolun devreye girmesiyle Levent ve Maslak’a sadece 10 dakika..”

15 Bu bilgiler çeşitli yerleşmelerin web siteleri, tanıtım broşürleri ve gazete ilanlarından derlenmiştir.

16 (Vurgu bana aittir)

17 www.alkent2000.com

18 Teknolojik donanımlar sırf bu ayrıcalıklı konut alanlarını “dışarıya” karşı korumakla kalmıyor. Alkent 2000’de olduğu gibi tüm akıllı sistemlerle donatılmış kimi yerleşmelerde çocuklarını sosyal tesislere bırakan anneler, endişesizce ev işleriyle uğraşabiliyor. “Çünkü burada çocukların oyun alanına, kapı girişlerine, restorana, yüzme havuzuna yerleştirilen webcam’ler sayesinde internet üzerinden” çocuklarının ne yapmakta olduğunu izleyebiliyorlar. “Ya da restoranda, havuzda kim var bakıp, ondan sonra programlarını yapıp,” kendileri gibi ayrıcalıklı komşularına katılıp katılmamaya karar verebiliyor”. Gülen, Sevgi (2000) “İstanbul’da yeni Hayatlar”, *Gürme Style*, Şubat 3(34), s. 43.

19 (Vurgu bana aittir)

20 Smith, Neil (1986) “Gentrification, the Frontier, and the Restructuring of Urban Space”, Smith, N. ve P. Williams (der.) *Gentrification of the City* içinde, Boston: Unwin Hyman, s. 32.

"Doğa ile konforun kesişme noktasındaki"²¹ bu yeni yaşam dünyaları kentin diğer kesimlerinin yaşam dünyalarından fersah fersah uzakta; ama mekansal olarak onlara şimdiye dek hiç olmadıkları kadar da yakın... Belki de görmek dahi istemedikleri, kendilerini yalıtılmak istedikleri ve şimdi-lerde kentin "varoşaları" olarak anılan kaçak yerleşmelerle, bir başka deyişle, "yasa dışı kentler" ile sarmalanmakta, yer yer tam da yan yana durmaktalar. Bu iki kesim hiç bu kadar yakın ama bir o denli de uzak olmadılar... Belki de bu nedenledir ki, derinleşen toplumsal ayrışma örülen gerçek ve yüksek duvarlarla mekansal ifadesini buluyor.²²

Öte yandan, tüm bu ayrıcalıklı konut alanları "İstanbul'un Yeni Cennetlerini"²³ ya da "küreselleşmenin aydınlık yüzünü" temsil ediyorlar. "2000'li yıllarda İstanbul'un içinde ya da yanbaşıda yaratılan bu cennetlerle insanlara yeni yaşam tarzları sunuluyor. Yeşillikler içinde huzurlu, mutlu bambaşka bir hayat..." "Metropolden Kaçışın" bugün bir 'Rüyaya Varış' öyküsüne dönüştüğü"²⁴ iddia edilen bu yeni yaşam dünyalarından enstantaneler ise "güneşli günlerde" golf oynayanları, ata binenleri, havuz başı sohbetlerini, belki de ebeveynlerinin sahip olduğu teknelerin benzeri bir minyatür modeli bu yerleşmelerin göletlerinde yüzdüren çocukları görüntülüyor... Bu "çağdaş köylerden" ve kentin yanbaşıdaki "kaliteli yaşam adacıklarından"²⁵ kesitler hiç noksansız, bu ayrıcalıklı hedef kitlenin tüketimine sunulan yeşil ve temiz çevre içinde konumlanmış "tek-aile" evinden çeşitli görüntüleri de içeriyor. Bu görüntülerin ayrılmaz parçası ise yanan bir "şömine" etrafında ya da "bakımlı çimenler" ile bezeli bir bahçede "anne-kız" ve "baba-oğul"dan oluşan mutlu aile tabloları. Bu örnek aile tablosundan köpek ve/veya barbekü hiç eksik olmuyor.²⁶ Bu yönüyle, yeni zenginlerin saklı kentlerinde 2000'li yılların Türkiye'si için betimlenen tablo, 1950'li yılların "Amerikan Rüyası"sını da andırıyor.

"Yeni" Yoksulların Terkedilmiş Kentleri

Ne var ki, İstanbul'da büyük bir çoğunluk için yaşam bu denli rahat ve kolay değil. Tüm çocuklar çizilen bu cennet tablolarındaki kadar "mutlu" değil. Bir de madalyonun öbür yüzü, yani karanlık yüzü var: Bu karanlık yüzün en keskin olduğu, küreselleşme sürecinde, zenginle fakir arasında giderek derinleşen uçurumun en görünür kılındığı yerlerden biri de eski kent merkezleri. İstanbul'da bunun en çarpıcı örneğini ise Tarlabası semti teşkil ediyor. Burada çocuklar çöp ve tıpkı bir savaş alanını andıran enkaz yığıntıları arasında geziniyor; oynar gibi yapıyorlar... Bırakın çimenlerle bezeli bahçesinde aile yuvasının korunaklılığını, o beğenmediğimiz modernist planlama-

21 AYTEK Konutları ilanı, *Radikal Gazetesi*, *İdeal EV Eki*, 30 Nisan 2002.

22 Ne de olsa 80 öncesi İstanbul'unda herkesin kabaca "belli" bir yeri vardı. Egemen olan, üst ve orta-üst gelir gruplarının kıyı kuşağında, orta ve orta-alt gelir gruplarının hemen bunun ardındaki orta kuşakta; göçle gelen düşük gelir gruplarını barındıran gecekondu alanlarının ise dış kuşakta yer aldığı bir yerleşme modeliydi.

23 *Gurme Style*, (2000) "İstanbul'da Yeni Hayatlar" temasının ele alındığı sayısında kent dışında oluşan bu yeni konut alanlarını "İstanbul'un Yeni Cennetleri" olarak tarifliyor. Dosyanın yazarı Sevgi Gülen, Mike Davis'in *City of Quartz*'daki analizinden haberdar mıdır bilinmez ama, seçtiği tanımlama Davis'inki ile anlamlı bir biçimde örtüşüyor. Bkz.: M. Davies (1990) *City of Quartz, Excavating the Future in Los Angeles*, Verso, London.

24 www.kemercountry.com

25 Gülen, Sevgi (2000) *Gurme Style* Şubat 3 (34), s. 38. (Vurgular bana aittir)

26 Hatta kimileri o denli duyarsızca davranıyorlar ki, 3 Kasım seçiminden hemen önce "oyumuz barbekü partisine" gibi bir sloganla ülkenin en yüksek tirajlı gazetesinde ilan vermekte sakınca görmüyorlar. İlanın gerisi ise şöyle: "Bir arkadaşım bahsetti. Seçici olduğumuzu bilir, mutlaka bakın dedi. Etrafta kuğular, bahçeler, huzur veren güvenlik... Örnek evi gördük Muhteşem! Evlerde hem sauna hem de havuz var. Bir de ödeme planını duyunca, şimdiden bahçemizde vereceğimiz barbekü partisini planlamaya başladık." (Vurgular bana aittir) *Hürriyet*, 2 Kasım 2002.

nın sağlamaya çalıştığı ışık ve hava alan, ferah, düzenli, çocuk oyun alanları ile bezeli konut çevrelerinden bile tümüyle yoksunlar....

“Terkedilmiş kentte”, eski kentin merkezinde, özgün sahiplerinin terk ettiği, şimdi kent yoksullarının belki de en umarsız kesimini, işsizleri ve toplumdan dışlanmış tüm diğerlerini barındıran çöküntü alanlarında “var olmaya çalışıyorlar”... Yarınları belirsiz... Belki okula gidiyorlar ama; küçük evlerin 1 ya da 2 odasına sığınmış yetersiz mekanlarda tutunmaya çalışan ailelerinin bütçesine katkı yapmak üzere gece yarlarına kadar Beyoğlu sokaklarında su ya da mendil veya gül satmak zorundalar pek çoğu.

Bu terkedilmiş kentte İstanbul’un şimdiye dek pek de alışık olmadığı başkaları da var: uluslararası göçmenler... Çoğunluğunu, kimi okumaya, kimi çalışmaya geldiğini ifade eden ama gerçekte ne yaptığı, niye burada olduğu pek de belli olmayan Afrikalı’lar oluşturuyor bunların. Bir gazetecinin tabiri ile “Afro-İstanbul’lular”...²⁷ Travestiler, uyuşturucu bağımlıları ve uyuşturucu satıcıları ise bu terkedilmiş, görünmez kılınan ya da görmezden gelinen kent parçasının diğer sakinlerini oluşturuyor. Yaşlılar ise buranın eskileri genelde.... Aldıkları emekli maaşı ile açlık sınırında değilse bile yoksulluk sınırının altında yaşayan ama bu terkedilmiş yaşam adacığına tutunma çabası içinde hala güllü balkonlarını muhafaza etmeye çalışanlar....

Tarlabaşı Bulvarı bölgeyi Beyoğlu’nun kalbinden -İstiklal Caddesi çevresinden- koparıyor. 1980 sonrası dönemin “mega-projelerinden” olan bu aks Tarlabaşı’nı adeta “görünmez” kılıyor; toplumsal dışlanışlığını pekiştiriyor. Kuzeye bakan yamaçlardaki konumuyla bölge az ışık alıyor, karanlıkta kalıyor. Bu coğrafi özelliği ise sembolik anlamda temsil ettiği “küreselleşmenin karanlık” yüzüyle anlamlı bir şekilde örtüşüyor. Ama, bu dışlanmış, toplumsal ve ekonomik açıdan da karanlıkta kalmış konut bölgesinde canlı bir toplumsal yaşam sürüyor. Bu unutulmuş alanda kurulan sosyal ilişki ağları, bu insanların yoksullukla başetme stratejilerinin temelini oluşturuyor.²⁸

Bit Pazarına Nur Yağıyor: “Soylulaşan Kentten” Enstantaneler

Tarlabaşı Bulvarı’nın öte yakasında, İstiklal Caddesinde ise bambaşka bir dünya var.... renkli; hareketli, her an her çeşit insanla dolu. Yaşlısı, genci; orta hallisi, zengini, yoksulu; öğrencisi, sanatçısı, edebiyatçısı; avant-garde’ı, arabeski; konformisti, protesti; yerlisi, yabancısı, “öteki”si herkes orada.

Öte yandan, “bit pazarına nur yağmakta”... İstiklal Caddesinin Boğaz’a bakan güneşli yamaçlarında konumlanmış ünlü sanatçıların, edebiyatçıların mesken tuttuğu yer olarak popülerleşen Cihangir, İstanbul’un Paris’i addediliyor çoktandır.²⁹ Status Estate Dergisi ise kiralari 1000\$’lar ile ölçülen bu semti “İstanbul’un yatırım trendi en yüksek semti” olarak lanse etmekte geç kalmadı...³⁰

Son yıllarda, soylulaşma eğilimi daha aşağılara da sızdı. Sanat galerileri, antikacılar, şık kafeler, barlar....vb. “soylulaşan kentin” tüm göstergeleri Tarlabaşı’na çok daha yakın konumlanmaya başladılar artık. Bu göstergeler Tarlabaşı gibi yoksulluğun kol gezdiği, kurulan komşuluk ilişkileri ve sosyal ilişki ağlarının ise belki de bu yoksulluk ile baş etmede en önemli unsur olduğu bu semt sa-

27 Sarıbaş, Şermin, *Hürriyet*, Pazar Eki, 17 Haziran 2001.

28 Tarlabaşı’na ilişkin kapsamlı bir araştırmanın ön bulguları için Bkz.: Dinçer, İ. ve Z.M. Enlil (2002) “Eski Kentin Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabaşı, İstanbul,” *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kollokyumu, 6-8 Kasım 2002, Ankara.

29 *Milliyet*, Pazar Eki, 3 Aralık 2000.

30 *Status Estate, Gayrimenkul Yatırım Dergisi* (1998) Şubat (2), ss: 44-49. Bu dergiye göre “eski evlerin restore edilerek satışa sunulduğu Cihangir’de konutlar yılda yüzde 700 prim yapıyor”.

kinlerinin de çok da uzak olmayan bir gelecekte soylulaşma baskılarına maruz kalabileceğine işaret ediyor.³¹

Son Birkaç Söz...

Sonuç olarak, bugünden bakıldığında İstanbul adeta bir yamalı bohça; hem kent çeperlerinde hem de kent merkezinde bir çelişkiler yumağı, dipsiz bir çatışma mekanı. Bir yanda, kent çeperlerinde oluşan yeni zenginlerin "saklı kentleri" ve orta sınıfların "hijyenik siteleri"³² bir zamanların kent yoksullarını barındıran "masum" gecekonduları olan, ancak, onulmaz kentsel rant döngüsünden aldıkları paylarla şimdinin "yasadışı kentleri" niteliğine bürünmüş konut alanları ile iç içe geçmekte, birbirini sarmalamakta.

Kent merkezinde ise yeni dünya düzeninin bir başka yüzü kendini göstermekte. Yeni kentsel ekonominin yerel bağlam içinde olabildiğince İstanbul'a yansımaları sonucu ortaya çıkan "yeni orta sınıflar" eski kent mekanlarını giderek sahiplenmekte, bir prestij simgesi olarak gördükleri bu kent parçalarını ele geçirip "soylulaşan kent" mekanları yaratmaktalar. Öte yandan, bu eski kent mekanlarının tam da yanı başında gerek formel, gerekse enformel ilişki ağlarının, iş ve konut piyasalarının dışında kalan yeni bir toplumsal kategori oluşmakta. Mevcut tüm toplumsal kesimlerin marjinde kalan ve "dışlanmışlar" olarak tanımlanabilecek yeni kent yoksulları, içe dönük etnik gruplar, uluslararası göçmenler, travestiler vb gruplar adeta "terkedilmiş kent" niteliğindeki eski kent merkezlerini mekan tutmakta ve kendi gettolarını yaratmaktalar.

Bir yanda "İstanbul'un yeni cennetleri" olarak anılan mekanlar; öte yanda, "yeni cehennemler"... Bu denli ayrışmakta, parçalanmakta olan bir kent yapısının ise, tüm aksine eğilimlere rağmen, sosyal adaleti planlamamın temel misyonu olarak tariflemekte direnen yaklaşımlara çok boyutlu problem alanlarını işaret ettiği ise yadsınamiyacak bir gerçeklik olarak karşımızda durmakta.

31 Bu konuda daha geniş bir değerlendirme için Bkz.: Z. M. Enlil (2000) "Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi", *Domus m*, Aralık, no: 8, ss. 46-49.

32 Bu bildirinin kapsamı dışında tutulan orta sınıfların "hijyenik sitelerine" ilişkin geniş bir değerlendirme için bkz: A. Öncü (1999) "'İdeal Ev' Mitolojisi Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştu", *Birikim*, 123 (Temmuz) ss. 26-34

KENTSEL YOKSULLUK, EŞİTSİZLİK VE GERİLİMLER

Birkan Bektaş, Uğur Yankaya

Giriş

Yeryüzü tarihsel süreç boyunca, ilkel komün aşamasından sonra, üretim ilişkilerinde ve toplumsal ilişkilerde ezen- ezilen, sömüren-sömürülen, varıl-yoksul çelişmesini barındırmış ve bu olgu günümüze kadar süregelmiştir. Sanayi devrimi sürecinde oluşan yoksulluk önceki yüzyıllarda yaşanan yoksulluktan, 21.yüzyılda yaşanmakta olan yoksulluk ise sanayi devrimi sürecinde yaşanan yoksulluktan, ayrıca kırdan yaşanan yoksulluk kentte yaşanan yoksulluktan farklı özellikler taşımaktadır. Marksist bakış açısı yoksulluğu emeğin sömürsüyle açıklamaktadır. "On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar boyunca insanın insanı sömürmesi dolaysız yoldan gerçekleşiyordu ve az çok kesin olarak niceleştirilebilirdi. İnsanın insanı sömürmesi kas enerjisiyle, çalışma saatleriyle, ücret düzeyleriyle, fabrika disiplinleriyle ilgiliydi... Bu senaryo bugün büyük ölçüde farklı. Modern dünyada sömürülmek demek toplumun kıyısında köşesinde tutulmak, toplumdan koparılmak demektir."¹ Günümüzde, tarihsel süreçte yaşanan kutuplaşmaların, yeni dünya düzeni politikaları aracılığı ile dayanılmaz noktalara geldiğini özellikle kentsel mekanda birikmiş olan kent yoksullarının gerçekleştirdiği protesto ve toplumsal hareketlerinden daha iyi anlamaktayız. Bu bildiriye, iki alan araştırmasının verilerinden yararlanarak, yoksulluk eşitsizlik, kitlesel hareketler ve gerilim kavramlarını üç boyutta inceleyeceğiz. Birinci boyutta üretim alanında gerçekleşen değişimlere paralel olarak yaşanan küresel göçün nedenlerini, yoksulluğun ve sonuçlarının küresel ölçekteki yansımaları ele alınarak irdelenecek, ikinci boyutta ise Türkiye de alt gelir grupların barınma mekânları olan gecekondularında yoksulluğun boyutları ele alınarak incelendikten sonra, bildirinin üçüncü boyutunu 2001-2002 yılında İYTE'de şehir planlama yüksek lisans projesi kapsamında yaptığımız İzmir de iki gecekondular bölgesi, alan araştırmasının² izlenimlerinden yararlanarak kent yoksullarının yaşadığı eşitsizlikler ve gerilimleri ele alarak irdeleneceğiz. Bu bildiri kentsel eşitsizlik ve gerilimin toplumsal tüketim mallarına(konut, sağlık, eğitim, ulaşım vs) ulaşılmasından kaynaklandığını göstermeye çalışmaktadır.

Küresel Ölçekte Yoksulluk ve Yansımaları

Günümüzde küresel ölçekte yaşanan yoksulluk, kapitalist gelişme tarzından kaynaklanmaktadır. Toplumsal yaşamda sosyal Darwinizm'in yasaları geçerlidir. Çünkü kapitalist gelişme tarzı, doğası gereği bir yandan toplumun büyük çoğunluğunun sömürülerek küçük bir azınlığın elinde zenginliklerin toplanmasını sağlarken, bir yandan da yoksulların daha yoksullaşmasına neden olmaktadır.

1 Mayor, Federico, Forti, Augusto, *Bilim ve İktidar*, TÜBİTAK, 1997

2 Bu bildirinin alan araştırması verileri, içinde yer aldığımız, 2001-2002 Güz ve Bahar Eğitim-Öğretim dönemlerinde, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans öğrencileri tarafından "CP 501-502" Proje Dersleri kapsamında "2001-2002 kesitinde İzmir'de Kaçak Yaşama ve Gecekondular Gelişimi Araştırma Çalışması"yla elde edilmiştir. Stüdyo ve arazi çalışmalarında araştırma yürütücülerini olarak Doç.Dr. Semahat Özdemir, Yrd.Doç.Dr. Adile Arslan Avar, asistan olarak, Nuray Sevinç, Pervin Şenol; şehir plancısı ve yüksek lisans öğrencileri olarak, Berrin Arıcan, Birkan Bektaş, Evrim Güçer, Hasibe Velibeyoğlu, Mert Kompil, Uğur Yankaya,; Mimar ve yüksek lisans öğrencileri olarak, Deniz Kılıncı,Özgür İmre yer almışlardır.

1970'lerde yaşanan bunalımları aşmak için günümüze kadar uygulanan ekonomik politikalar, refah devletinin kazanımlarını yok ederek insanlığı daha eşitsiz bir yoksulluğa sürüklemiştir. Yer küre üzerinde Kuzey-Güney arasındaki ekonomik, sosyal dengesizlik giderek daha da büyümüştür.

20. yüzyılın ikinci yarısında, dünyanın geliri yedi kat arttığı halde, kişi başına ortalama gelir üç misli artmıştır. Ne var ki, 1960 ile 1995 arasında, dünyanın en zengin –ve hemen hepsi de Kuzey ülkelerinde yaşayan- yüzde 20 insanın bu gelirdeki payı yüzde 70'ten yüzde 86'ya çıkarken, en yoksul yüzde 20'nin payı yüzde 2,3'ten yüzde 1,3'e düşmüştür.. Bununla beraber, dünyamız, yeni bir yüzyıla geçtiğimiz sırada, genel olarak 1960'lara oranla iki kez daha fazla eşitsizdir. Gerçekten, 1960'ta dünyanın en zengin yüzde 20 insanı, en yoksul bir milyanın gelirinden otuz misli dolayında daha çok gelire sahipti. 90'lı yılların sonlarında bu oran 1'den 60'a yükseldi ve en zengin ülkeler dünya çapında gelirin beşte dördünü ellerinde tutuyorlardı.³

Gelişmiş ülkelerin hakimiyetinde olan, Dünya bankası ve IMF'nin neo-liberal yapısal uyum ve istikrar programlarını geliştirmekte olan ülkelere kabul ettirmesiyle beraber yoksulluk küresel ölçekte daha da yaygınlaşmıştır. Bu programların içeriğinde yer alan, üretken kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi, ithalatın serbest bırakılması, finans sektörünün serbest bırakılması, devletin küçültülmesi operasyonları ve sosyal politikalardan kısıntılara gidilmesi, küresel ölçekte yoksulluğun büyük boyutlara varmasına neden olmuştur. Yoksulluğun giderek yayılmasına paralel olarak, Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların yoksulluk üzerinde ilgisinin artmasının nedenleri nedir ? Bu noktada sorulması ve cevap aranması gereken bazı sorular var. Bu kuruluşlar yoksulluğun ortadan kalkmasını mı istiyor yoksa sadece yoksullukla mücadele programları çerçevesinde yoksulluğun belli ölçülerde sürdürülmesini mi amaçlıyor ? “Gelişmiş ülkelerin yoksulluk konusuna bakış açısı da çok büyük ölçüde kendi öz çıkarlarında güdülenmekte ve bu ülkelerde(ve AGÜ' deki) hakim sınıflara karşı girişilebilecek meydan okumaların, bertaraf edilerek kendi güç ve hakimiyetlerinin artırılmasını amaçlamaktadır.”⁴ Dünya Bankası ve IMF'nin yapısal uyum programlarının uygulandığı ülkelerde tarımsal yapı derinden sarsılmış ve tahıl ithalatını artırmıştır. Aşağı Sahra Afrika'sına yapılan tahıl ithalatı 1974'de 3.72 milyon tondan 1993'de 8.47 milyon tona çıkmıştır. 1992 yılında Rusya'da uygulanan ekonomik reformlar, Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde olduğu gibi yoksullaşmaya neden olmuştur. Bu çöküş, ekonominin yanında hastane, tiyatro, okul gibi sosyo-kültürel ve günlük yaşamın önemli parçalardan biri olan kurumların çöküşünü hazırlamıştır.⁵

Kuzey ve Güney ülkelerinde piyasa regülasyonlarının kaldırılması, refah devletinin sunduğu toplumsal tüketim mallarını sağlayan kurumların özelleştirilmesi, tarımsal sübvansiyonların az gelişmiş ülkelerde kesilmesi, özellikle güney ülkelerinde tarımsal üretime bağımlı kitleleri etkileyerek bu insanların büyük metropollere göç etmesine neden olmaktadır. Bu göçün kapsamı sadece az gelişmiş ülkelerin metropolleri ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda gelişmiş kuzey kentlerini de etkilemektedir. Bu göç yasadışı yollarla gerçekleşmekte ve Türkiye bu yasadışı göçün önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yasadışı göçün boyutu giderek büyümüş, öyle ki 1990'lı yılların başında her yıl ortalama 75 milyon insan, yoksulluktan kurtulmak umuduyla, vatanlarından ayrılarak gelişmiş ülkelere göç etmekteydi.⁶ Bu eğilimin oluşmasında, çok uluslu şirketlerin fabrikalarını gelişmiş kuzey ülkelerinin kentlerinden, az gelişmiş güney kentlerine taşıması da etkili olmuştur. Küreselleşme sürecinde kentler, sermayeyi çekmek için bir yarışmaya girmiştir. Bu yarışmayı kazanan, kuzey ve güney kentleri arasında, sermayeye en uygun olanakları sağlayan kentler olmaktadır. Kenttsel mekanda gözlemlenen toplumsal tüketim mallarının özelleştirilmesi, yapıllı çevredeki gerilimin bu alanda da yaşanmasına neden olmaktadır. Küre-

3 Tanilli, Server(2001)Değişimin Diyalektiği ve Devrim, Adam Yayınevi

4 Şenses, Fikret(2001)Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk , İletişim Yayınları

5 Chossudovsky, M(1999)Yoksulluğun Küreselleşmesi, Çiviyazıları

6Aydoğan, Metin(1999)Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye, Otopsi Yayınları

sel ölçekte sermayeyi kendi yörelerine çekmeye çalışan kentler girdikleri yarışta kazananları ve kaybedenleri oynamaktadır. Öyle ki sermayeyi kente çekmek, sermaye için en uygun koşulları hazırlamak anlamına gelmektedir. Bu da ancak düşük işçi ücretlerine, sosyal güvence eksikliğine, vergi muafiyetlerine veya diğer mekanizmalara razı olmak anlamına gelmektedir.

Kuşkusuz bu süreç kapitalist yatırımcı karşısında çalışan sınıfları güçsüzleştiren bir içerik taşımaktadır. Sermayenin yüksek hareketliliği karşısında emeğin hareketliliğinin önündeki engeller sermayeye önemli üstünlükler sağlamaktadır. Sermaye bu sosyo-mekansal eşitsizliğin sağladığı olanaklarla, farklı yerel birimleri birbirine karşı kullanarak, çalışan sınıfları disipline etme şansını elde etmektedir. Çünkü yerel ölçüğe bağımlılığı artan bir işçinin kendi birimine sermayeyi çekebilme için yapması gereken düşük ücrete razı olmaktır. bunun yapılmaması durumunda düşük ücrete razı olunan bir başka yerel birimin aynı sermayeyi çekmesi kaçınılmazdır... Bu tür bir yapılanma bir yerel birimdeki işçinin, diğer yerel birimdeki işçiyle karşı karşıya gelmesi demektir.⁷

Bu yapılanma içinde kentte işini kaybeden birey ve gruplar için gerçek anlamda bir yıkım olmaktadır ve buna karşı gösterilen tepkiler ve gerçekleştirilen eylemler, kendi kentlerinde daha ucuz çalışan yabancı işçilere karşı bir düşmanlık doğurmaktadır. Bu nedenle istihdam olanaklarının azalması ve özelleştirme sonucu, üretim alanında başka bir gerilim meydana gelmektedir. Bu süreç özellikle gelişmiş ülkelerin kentlerinde işsiz kalmış veya işini kaybetme korkusu yaşayan bireylerin, yabancı karşıtı aşırı sağ ve ırkçı partilere yönelmesine neden olmaktadır. Özellikle Batı Avrupa'da bu eğilimin giderek hızlandığı görülmektedir. Bu olguyu kanıtlayan son örnek Fransa'da görülmektedir. Liberation gazetesinin yaptığı bir araştırmada yabancı düşmanı partinin lideri olan Le Pen'in en çok oy aldığı kesimin gençler ve işçiler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu gerilim sadece üretim alanı ile sınırlı değildir. Yaşanan eşitsizlikler mekana yansiyarak farklılaşmalar yaratmakta, etnik açıdan grupların ayrışmasına neden olarak ileri kapitalist kentlerde gettoları oluşturmaktadır. Küresel düzeyde yaşanan eşitsizlikler sağlık, eğitim, konut, ulaşım gibi toplumsal tüketim mallarında yoğunlaşmaktadır. Yoksullar bu toplumsal tüketim mallarına ulaşamadığı zaman, ellerindeki tek gücü kullanarak, yerel ve merkezi yönetime karşı kitlesel protesto hareketleri başlatıp, bu hizmetlere kendilerinin de ulaşmasını talep eder. Bu hareketler özellikle kent hukuku dışında oluşmuş mekanlarda sıkça başvurulan bir eylem biçimi haline gelmiştir. Kaynakların eşitsiz dağılımı ve uygulanan neoliberal yapısal politikalar nedeniyle yoksullaşan kitlelerin, kentsel protesto hareketlerinin sık sık başvurulduğu ülkelere en iyi örnekler Latin Amerikandan verilebilir. "24 Mayıs- 1 Haziran 1989 tarihleri arasında büyük şehirlerde önemli tepkiler oluştu neoliberal politikalara karşı, çoğu kadınlardan oluşan küçük gruplar süper marketlere girip süt, şeker, pirinç ve un gibi temel gıda mallarını alıp ödeme yapmadan çıkmalarıyla başlayan olaylar daha sonra 30-50 kişilik grupların giriştiği ve gıda dışındaki malları da kapsayan yağmalama hareketine dönüştü ve çıkan çatışmalarda 15 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı."⁸ İzleyen bölümde Türkiye'de kent yoksullarının, kentsel toplumsal tüketim mallarına ulaşma çabaları, yaşadıkları eşitsizlikler ve ileri kapitalist toplumlardan farklı olarak mekansal farklılaşmaları üzerinde durulacaktır.

Türkiye'de Yoksulluk ve Yansımaları

Türkiye'de kent yoksulları, hızlı kentleşme sürecinin başladığı dönemden bu yana daha önce paylaşılmış olan kent merkezi çeperlerinde, gecekondu alanlarında yoğunlaşmıştır. İzmir kenti örneğinde kent yoksulları, kent merkezine yakın bulunan kamu arazileri üzerinde yer seçerek kente ek-

⁷ Şengül, Tark(1999) Sosyal Adalet, Kent Mekanı ve Küreselleşme, 3. Bin yılda Şehirler:Küreselleşme –Mekân –Planlama Dünya Şehircilik günü 23. kolokiyumu, 8-9-10 Kasım 1999

⁸Şenses, Fikret (2001) Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları

lemlemeye çalışmıştır. İleri kapitalist ülkelerde ise kent yoksulları kent merkezindeki slum'larda yoğunlaşmaktadır. İleri kapitalist ülkeler ve sanayileşmekte olan ülkelerin yoksulları arasındaki bu mekansal farklılaşma Pazar düzeneği içinde gerçekleşmektedir. Harvey'e göre, "mekansal farklılaşma, büyük ölçüde zaten üretilmiş ise, bireyler yeğlemelerini buna uydurmak durumundadır. Pazar düzeneği, seçim yelpazesini daraltır(en yoksulların hiçbir seçim olanağı yoktur, çünkü, daha varsıl gruplar seçimde bulunduktan sonra geriye kalanla yetinmek durumundadırlar)".⁹

Özellikle 80 sonrası dünyada yaşanan küreselleşme sürecinin etkisiyle-liberal politikalar- tarım kesimindeki sübvansiyonların aşama aşama çekilmesi, tarımsal fonların sanayie aktarılması, özelleştirme, kamu ve özel yatırımların gelişmiş bölgelerde yoğunlaştırılması, kentsel eşitsizlik, yoksulluk ve gerilimleri artırıcı etkide bulunmuştur. Türkiye'de toplumsal tüketim mallarının özelleştirilmesi, gelir gruplarını farklı şekilde etkilemiştir. Üst ve orta gelir grupları gelir düzeyleri nedeniyle özelleştirilen toplumsal tüketim mallarına piyasada ulaşabilirken, alt gelir grubu kent yoksulları yine gelir düzeyleri nedeniyle toplumsal tüketim mallarından yoksun kalmaktadır. Bu gerçeklik nedeniyle kent yoksulları(gecekonducular) ile kamu kurumları ve görevlileri arasında gerginlikler yaşanmaktadır. Eğitimin özelleştirilmesi, yaşanan eşitsizlikleri daha da artırmıştır. Kent yoksullarının çocukları, orta gelirdi ailelerin çocukları gibi dersane olanaklarından ya da üst gelir grubunun çocukları gibi vakıf üniversitesi olanağına sahip değiller. Eğitim, kent yoksullarının sosyal ve ekonomik yaşamda devingenlik kazanmalarını sağlayan bir araç olarak görülmesine rağmen, özelleştirme eğitimin bu işlevini kent yoksulları adına kısmış veya ortadan kaldırmıştır. Bu gerçeklik yoksulluğun mekanda tekrar üretilmesi anlamına gelmektedir. Ülkemizde kırdan kente göç sürecinde yoksulların kent ile bütünleşmelerini sağlayacak örgütlenmeler olmadığı için, kent yoksulları kentte tutunmak için stratejiler geliştirmiştir. Kamu tarafından oluşturulmayan yapıları kendi aralarında toplumsal dayanışma ağları ile sağlamışlardır. Bu ağların oluşmasında geleneksel aile - akrabalık ilişkileri ve hemşehrilik ilişkileri baş rolü oynamıştır. Örneğin, sosyal güvencesi olmayan bir kent yoksulunu ele alalım. Sağlık ocağında, yeşil kartı olsa dahi muayene olması ücretli olmakta ve ilaç alımı bile hastanın kendisi tarafından karşılanmaktadır. Bu durumda kent yoksulları sosyal güvencesi olan komşuları, akrabaları veya hemşehrilerinin sağlık kartlarından yaralanarak ilaç almayı başarabilmekteler. Ancak Her ne kadar Türkiye'de yapılan alan araştırmalarında kent yoksulları arasında dayanışma temelli ilişki ağlarının bulunduğu ve bu ağlarla kente eklenme çalışsalar da, bu ağların dışında kalan ve daha önce Türkiye'de görülmeyen yeni kent yoksulları-çöp toplayarak geçinmek zorunda kalan aileler de- bulunmaktadır. Günlük gıda gereksinimlerini karşılamaktan yoksun kent yoksulları, devletten yardım elde edebilmek için mahalle muhtarlıkları aracılığıyla Kaymakamlıklara yoğun başvurular yapmaktadır. Bu gerçeklik, gecekonducularla ilgili şu tespiti yapmamıza olanak sağlayacaktır. Kent yoksulların barınma mekanı olan gecekondu, homojen toplumsal katmanlardan oluşmamaktadır.

Türkiye'de yoksulluğun bir boyutunu(ekonomik) yansıtan, gelir dağılımının eşitsizliğini rakamlar ile ifade edersek, en düşük gelirdi % 10'luk kesimin ulusal gelirden aldığı pay % 2.3, en düşük % 20'nin aldığı pay % 5.8, en yüksek % 20'nin aldığı pay % 47.7 ve en yüksek gelirdi % 10'luk kesimin aldığı pay % 32.3'tür. Günde 1 dolar ve 2 dolar olarak belirlenen uluslararası yoksulluk çizgisine dayanan yoksulluk oranları göz önüne alındığında, Türkiye'de günde 1 dolarlık yoksulluk çizgisi altında kalan insanların toplam nüfusa oranı 1994 itibarıyla % 2.4, 2 dolarlık yoksulluk çizgisi altında kalanlar ise % 18'e çıkmaktadır.¹⁰

Kent yoksulları sadece gelir açısından değil aynı zamanda yapıli çevre, konut standartları, alt yapı(elektrik, su ve kanalizasyon vb) gibi konularda kentsel hizmetlerden en az yararlanan kesimlerdir. Özellikle kent hukuku dışında gelişmiş gecekondu alanlarında bu olgunun yansımaları görmek

9 Harvey, D(2002) "Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı", 20.Yüzyıl Kenti, İmge Kitabevi yayınları
10 Şenses, Fikret(2001) Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk , İletişim Yayınları

mümkündür. kentsel mekanda yaşanan bu eşitsizlikleri Castells şöyle tanımlamakta; “kapitalizm içsel olarak var olan ve gelir açısından ifade edilen geleneksel eşitsizlik, artık konut koşullarından, çalışma saatlerine kadar uzanan, sağlık, eğitim ve kültürel olanakları da içine alan bir takım ortak hizmetlere ulaşılabilirlikle tanımlanabilen yeni toplumsal ayrım noktalarıyla ifade edilmektedir.”¹¹ Dolayısıyla kent içindeki yoksulluk yalnızca gelir boyutu ile tanımlanacak kadar kapsamı dar olmayıp, aynı zamanda, toplumsal tüketim mallarına ulaşmak ile tanımlanmalıdır. Günümüzde kentler alt yapı açısından, ikili bir yapıya sahip, bir taraftan, konut, eğitim, sağlık, alt yapı ulaşım gibi toplumsal tüketim mallarından en üst seviyede yaralanan toplumsal sınıflar varken bir yandan da bu mallardan yararlanamayan ya da yoksun kalan alt gelir grubunun yaşadığı mekanlar bulunmaktadır. Bu mekanlar yan yana oldukları gibi, birbirinden ayrılmış biçimde de var olabilmektedir. Ayrıca kentsel mekanda, fiziksel ve ekonomik açıdan üçlü bir yapıya sahiptir. Üst gelir grupları -konutlu mekanlar, orta gelir grubu - toplu konutlar ve kent yoksulları - gecekondular biçiminde bir ayrışma sözkonusudur.

Türkiye kentleşme pratiğinde de sık sık karşılaştığımız gibi gecekondular aralarında ittifaklar kurarak yerel yönetimler üzerinde etkili olmuşlardır. Leeds bu durumu şöyle açıklamaktadır; alt gelir grupları, orta ve üst gruplarından farklı olarak, kitlesel olarak mobilize olduklarında güç sahibi olabilmekte ve taleplerinin karşılanmasını sağlamaktadır.¹² Kentsel mekanda yaşanan eşitsizlikler, kentteki sosyal hareketler ve gerilimlerin temel dayanağı olmaktadır. İstanbul-Avcılar, Yeşilkent ve Tahtakale mahallerinde kent merkezi ile mahalle arasında işleyen otobüs hattının kaldırılması nedeniyle, her iki mahalle halkı otoyol ulaşımını keserek Büyükşehir yönetiminden bu ulaşım hattının kaldırılmaması talebinde bulunmuştur. “Fuentes ve Guenter; bu hareketleri esas olarak devlet kurumlarının ve devletin gücünün birçok bireysellik ve toplumsal talebi karşılamakta gitikçe yetersiz kalmasının bir sonucu olarak görmektedir.”¹³ Bu hareketler uysal tepkiler şeklinde olacağı gibi çatışmacı bir kimliğe de bürünebilmektedir. Çatışmacı tepkilere örnek olarak TEDAŞ yetkilileri ve kent yoksulları arasındaki şiddetli çatışmalar verilebilir. Türkiye’de gecekondular hareketleri değerlendirildiğinde, bu hareketlerin sistemle bütünleşme ve sistemin olankalarından yaralandığı ölçüde çatışma potansiyelinin düştüğü söylenebilir. Kentsel eşitsizliklerin önemli nedenleri sermayenin ve kentsel hizmetlerin belirli bölgelerde ve kentlerde yoğunlaşmasıdır. Aynı zamanda kent yöneticilerinin değerleri, eşitsizliklerin oluşmasında önemli bir payı vardır. Kent yöneticilerinin etnik, dini kökeni ve politik bakış açısı hizmetlerin dağıtımında etkili olmaktadır. Kentsel yoksulluğun temel kaynaklarından biride kırsal alanda yaşanan yoksulluktur. Bunun sonucunda kırdan kopup kente gelen dar gelirli kitle, kentin formel serbest pazar yapısı içindeki istihdam ve konut piyasasında olduğu gibi gelir yetersizliği nedeniyle yer alamamakta, bu nedenle barınma sorununu enformel sektör içinde çözmektedir. Bu yoksulluğun kente taşınması ile kırdaki yoksul olan kitlelerin kent de daha yoğun bir biçimde yoksullukları devam etmektedir. Konut pazarındaki eşitsizliklerin kaynağında, bu piyasanın serbest Pazar içinde şekillenmesi ve gelir ve ipotek sistemiyle belirlenmesi vardır. Konuta ulaşmak için aranan koşullar, sadece özel konut sunumunda değil, aynı zamanda kamusal sosyal konut sunumunda da geçerlidir. Kent yoksulları, kentsel alanda gerek gelirleri açısından gerekse de taşınmaz açısından verili piyasada yer edinmemektedir. Türkiye’de üretilen kamu konutları çoğunlukla yasal olarak alt gelir grupları için üretilmesi amaçlanmışsa da orta ve üst gelir gruplarına hitap etmiştir. Emlak Bankasının ve toplu konut idaresinin, ürettiği konutlar bunlara örnek oluşturabilir. Castells, “Kamu konutlarına ulaşılabilirlik bir dizi seçim ölçütüyle sınırlandırılmıştır(düzenli olarak kira ödeyebilme, bakıma katkıda bulunabilme, aile büyüklüğü gibi) ve bunlar niceliksel olarak daha düşük düzeyde olmakla birlikte özel konut pazarında da göz önüne alınan ölçütler olmaktadır. Böylece gelir, istihdam ve eğitime dayalı eşitsizliğin kaynak-

11 Castells, Manuel(1997) *Kent, Sınıf, İktidar*, Bilim ve Sanat yayınları

12 Erder, Sema(1997)*Kentsel Gerilim*, umag

13 Erder, Sema(1997)*Kentsel Gerilim*, umag

ları kamu konutlarında bir kez daha pekiştirilmektedir. Dolayısıyla konutta eşitlik çarpıtılmakta ve sosyal konutların dağıtılması yeni eşitsizliklere yol açmaktadır.”¹⁴

Yoksulluk mekanı olan gecekondu alanlarının yenilenmesi alt gelir gruplarının ve marjinallerinin dışlanması ve bunların boşalttığı yerlere orta gelir gruplarının yerleşmesine yol açmıştır. Daha önce gecekonduya yaşayan kentin yoksul kesimini, sadece mülkiyet ve konut sorununu çözecek uygulamalarla yoksulluğu yok etmek söz konusu değildir. Kent yoksulunu gecekondu apartman dairesine yerleştirmek yoksulluğun görünümünü biçim olarak değiştirmektedir. Kentin bir bölgesinde ortadan kaldırılan yoksulluk mekanı kentin bir başka yerinde ortaya çıkacaktır.¹⁵ Tarihsel süreç içinde planlamanın yoksulluk mekanlarına müdahalesi değerlendirildiğinde, planlama, mekansal eşitsizliği, gelir dağılımını adaletli kılacak uygulamalara yönelik çözüm arayışları, kent- sel topraklardan doğan rantı kamu yararı bağlamında topluma geri dönmelerini sağlayacak araç olmaktan çıkmış, olayın fiziksel ve hukuksal boyutları ile ilgilenerak eşitsizliği – yoksulluğu yok edecek pratikler geliştirememiştir.

Özetle, kentsel eşitsizliklerin ve yoksulluğun kapitalist üretim tarzı içinde çözülmesi söz konusu değildir. Küreselleşme olgusu, kaynakların mekansal olarak eşitsiz dağılımı devam ettikçe, hem ileri kapitalist ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin metropollerinde yoksulluk eşitsizlik ve gerilimler yaşanmaya devam edecektir.

İzmir’de Yoksulluk ve Yansımaları

Bu sempozyumun Yoksullukla Mücadele: Yerel Politikalar oturumunda sunulan “İmar Afları Sonrasında İzmir’de Gecekondu Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme” bildirisinde, bizim de içinde araştırmacı olarak yer aldığımız Narlıdere ve Yeşilçam gecekondu bölgelerine ilişkin bulgular ayrıntılı olarak sunulmuştur. Devam etmekte olan anılan araştırma tamamlandığında bu bölgelere ilişkin daha kapsamlı değerlendirmeler yapmak mümkün olabilecektir. Ancak bu aşamada bu bildirinin kapsamında şunlar söylenebilir. İki bölgede fiziki yapının gelişimi sürecinde, mülkiyet yapısında, yaşayanların sosyo-ekonomik yapı özelliklerinde bazı farklar gözlenirse de, kentsel/toplumsal alt yapı eksikliklerinin varlığı, konut yapılarının gerek konumları(aşırı eğim, dere yatağı vb nedenlerle) gerekse de yapısal nitelikleri açısından büyük riskler taşıdıkları, bölge yaşayanlarının gündelik yaşamı sürdürmekte büyük zorluklar yaşadıkları açık bir biçimde görülmektedir. Alt gelir grubu kentlilerinin yaşamlarını sürdürdüğü bu alanlar ve benzeri alanlar hakkında kesin yargıya varmadan önce, ayrıntılı araştırmalar, ülkemiz genelinde hızla yapılmalı ve bu “bilgi”ye dayanarak, oluşmuş ve oluşacak olan eşitsizliklerin ve bunun yaratacağı gerilimin azaltılmasını ve ortadan kaldırılmasına dönük çözümlerin üretilmesi gerekmektedir. Çünkü deneyimlediğimiz araştırma göstermiştir ki aynı kentteki gecekondu alanlarının niteliklerinde bile önemli farklılıklar oluşabilmektedir.

Kaynaklar :

Aydoğan, Metin(1999): Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye, Otopsi Yayınları

Bostanoğlu, Özer(1999): “Yeni Bin Yılda Eski Dünyanın Eski Şehirlerinin Yeni Kentsel Sorunları”, 3.Bin yılda Şehirler:Küreselleşme –Mekan –Planlama Dünya Şehircilik günü 23. kolokyum

Castells, Manuel(1997): Kent, Sınıf, İktidar, Bilim ve Sanat yayınları

14 Castells, Manuel(1997) Kent, Sınıf, İktidar, Bilim ve Sanat yayınları

15 Şengül, Tarık(1999)Sosyal Adalet, Kent Mekanı ve Küreselleşme, 3.Bin yılda Şehirler:Küreselleşme –Mekan –Planlama Dünya Şehircilik günü 23. kolokyum, 8-9-10 kasım 1999

Chossudovsky, Michel(1999): Yoksulluğun Küreselleşmesi, Çiviyazıları

Erder, Sema(1998): “Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, Yeni eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı

Erder, Sema(1997):Kentsel Gerilim, umag

Harvey, D(2002): “Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı”, 20.Yüzyıl Kenti, İmge kitabevi yayınları

Işık, O; Pınarcıoğlu, M(2001):Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları

Kaygalak, Sevilay(2001):“Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği”, Praksis: Bahar 2001 sayı:2

Recife Deklarasyonu(1997): İletkent, Kent Plancıları İletişim Dergisi, sayı:4-5-6

Mayor, Federico; Forti, Augusto(1997): Bilim ve İktidar, TÜBİTAK

Tanilli, Server(2001): Değişimin Diyalektiği ve Devrim, Adam Yayınevi

Tekeli, İlhan(2002): “Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine” (www.Tesev.org.2002)

Şengül,Tarık(1999): “Sosyal Adalet, Kent Mekanı ve Küreselleşme”, 3.Bin yılda şehirler:Küreselleşme –Mekan –Planlama Dünya Şehircilik günü 23. Kolokiyumu

Şenses, Fikret(2001): Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları

Semahat Özdemir, Adile Arslan Avar; Nuray Sevinç, Pervin Şenol; Berrin Arıcan, Birkan Bektaş, Evrim Güçer, Hasibe Velibeyoğlu, Mert Kompil Uğur Yankaya; 2001-2002 kesitinde İzmir'de Kaçak Yapılaşma ve Gecekondu Gelişimi Araştırma Raporu.2002

YOKSULLUK MEKANLARI - MEKAN YOKSULLUĞU

Konya, Sedirler Bölgesi Örneği

Yasemin ÇAKIRER

“Bir ‘yer’ kendisini özel kılan bir karaktere sahip bir mekandır.”

İlhan Altan

“Mekan içindeki ilişkiler her zaman oldukça kısıtlıdır; çünkü her ne kadar nesnelersonsuzluğu zaman içinde bir ‘nokta’yı işgal edebilse de, iki nesne mekanda aynı noktayı işgal edemez.”

John Urry

ÖZET

Son dönemlerde, yoksulluğun yine gündemde olması, sorunun sadece ekonomik nedenlerle açıklanması olgusunu değiştirememiştir. Konuya sosyolojik bakış açısı yine ihmal edilmektedir. Oysa gelir dağılımındaki eşitsizlikten ve derinleşen sosyal ve ekonomik uçurumlardan ötürü; yoksul ve müthiş debdebeli yaşam görüntülerinin karmaşası ve zıtlığıyla karşı karşıyayız. Bu görüntülerin getirdiği sosyal sorunlarla baş etmekte güçlük çekmekteyiz. Buna karşılık, sosyoloji de, toplumsal pratiklerin mekanla bütünleşik yürüdüğünü ve mekanın toplumsal pratikleri önemli ölçüde etkilediği olgusuna, yetersiz ve etkisiz bir ilgi göstermektedir. Bu noktada, vakit kaybetmeden mekan sosyolojisiyle ilgili çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Yoksulluğu ve yoksulun sorunlarını irdelerken, onun kullandığı mekanları; mekana anlam kazandıran kullanıcıyı tanımlayarak, mekanını kullanma biçimini ve mekanda yayılışını izleyerek tespit etmek gerekir.

Araştırmada; ‘yerleşimcilerin kendi yaşam ortamları üzerinde denetimi’ ilkesi göz önünde bulundurularak, yoksulların kullandığı/ona sunulan/mecburen kullandığı mekanların tespiti, bu mekanların onlara, ‘dünyaya kendi izlerini bırakma ve o izlere yönelme hakkı’ nı sağlayıp sağlamadığı, insanlarla ve onların izleriyle bezenmiş topraklar arasındaki bağı koparan mekanların olup olmadığının, gereksinim duydukları ve yokluğunu hissettikleri mekanların neler olduğunun araştırılması/mekan yoksulluğunun derecesinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Alan çalışmasının yapıldığı yer, Konya kent merkezine fiziksel olarak yakın olmasına karşın, kent sel hizmetlere ulaşma bakımından uzak bir bölge olan ‘Sedirler Bölgesi’ dir.

GİRİŞ

18. yy.’da Alman şair Hölderlin’in dediği gibi ‘İnsan şairce konaklamalı’. Peki şairce konaklamak nedir? Jean Robert’e göre, konaklama işini ciddiye almak ve kişinin bütçesi el verdiğiince şiiresel yerleşimde bulunmaktadır (Robert, 1999:13). Aynı zamanda insanın yaşadığı mekanlara, kendiceliğini katması, mekanını özgünleştirmesidir.

Günümüz kentlerinde bizler şairce konaklayabiliyor muyuz?Bu soruya cevabımız 'maalesef hayır' olmaktadır. Biz, her zaman şairane olamasa da 'mekan ve kullanıcı' arasındaki ilişkinin irdelenmesinden ortaya önemli sonuçlar çıkacağını düşünüyoruz.

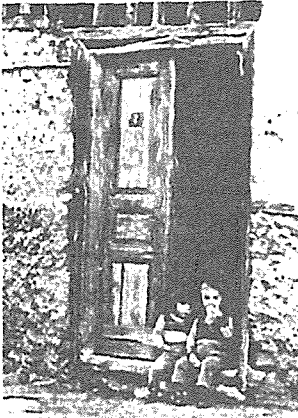
İnsan yaşamı ile mekan arasındaki bütünlük ilişkisi; birbirini oluşturan, dönüştüren, değiştiren bir serüvenden ibarettir. Bu yüzden, insanın var olması, onun var olduğunu hissettiği, içinde bulunduğu "mekan" kavramı ile ortaya çıkar (Demirkaya, 1999:66).

Mekan

Mekan, insanın insanla, insanın nesneyle ve nesnenin nesneyle olan aralıklarının, uzaklıklarının ve ilişkilerinin, kısacası, bizi saran boşluğun üç boyutlu bir anlatımıdır (GÜR 1996:34). Mekan, davranışların kuvvetli bir biçimde işaretlenmesidir (Demirkaya, 1999:8).

Kentsel sistemde mekan, yapıların oluşturduğu, kentlilerin algıladığı, tüm kentsel olayların ilişkilendiği bir bütündür (Kahraman, 1998: 19).

Norberg-Scholz'a dayalı olarak mekanı aşağıdaki gibi sınıflamak doğru olacaktır.

1. Yararsal mekan

Fiziksel çevreyi kendi gereksinimleri doğrultusunda kullanan ve değiştiren insanın yaşama, çoğalma ve üretmeye ilişkin sürekli kullandığı davranış modlarının yer aldığı ekolojik ve operasyonel mekandır.

2. Simgesel mekan

Bireyin doğrudan algısal boyutları içinde olmayan siyasal, ekonomik, kültürel, toplumsal sistemler ve bunların simgesel yapısına bağlı olan, toplumun biliş, duygu ve değerlendirmeleri ile yordanan bireye nüfuz eden mekandır.

3. Varoluşsal mekan

İnsanın duyu organlarıyla algıladığı fiziksel mekanın ilişkiler, anılar, beklentiler gibi örneklenebilen, bilişe dayalı öznel yorumlarla tanımlanmasıdır. Varoluşsal bir gerçeklik olan bu mekan pasif olmayıp insanın eylemleri tarafından sürekli olarak yeniden yaratılan ya da biçimlenen mekandır. Yaşayan mekan... varoluşsal mekanı zihinsel yapı ve süreçler belirler.

4. Mimari yapısal mekan

İnsanı barındıran, zaman dahil dört boyutlu olan sınırlandırılmış örgütsel ve örgütlü boşundur. Coğrafyasal mekandan binaya kadar çeşitli düzeyleri kapsar.

5. Soyut geometrik mekan

Mimari mekanın soyutlama yolu ile elde edilen geometrik kurgusu ve kompozisyonudur. (Gür, 1996:45-47)

Mekan sınıflaması içerisinde yer alan 'varoluşsal mekan', insanın her an içinde olduğu, etkinliklerini yürüttüğü, çevresiyle iletişime geçtiği ve bundan ötürü de her an yenilenen, biçimlenen hatıralarıyla bizde yer eden mekandır (Demirkaya, 1999:6). Mekan ve insan ilişkisinde, ilgilendiğimiz mekan türü de bu varoluşsal mekandır.

İnsan, kentsel mekandan, hem fiziksel ihtiyaçlarını, hem de sosyal ve psikolojik ihtiyaçları karşılama işlevlerini üstlenmesini bekler ve zaten kentsel mekan da insanın; iletişim, ulaşım, bilgi ve mal alışverişi, ortak paylaşım, tanıdıklarla karşılaşma, kendini bir 'yer' e ait hissetme (mekansal, zamansal ve sosyal olarak), yeni kişilerle tanışma, rahatlama, kendini 'bulma' ve kendini 'unutma' gibi bir çok değişik ve bazıları birbiriyle çelişen ihtiyacına cevap veren bir mekandır (Kahraman, 1998:23).

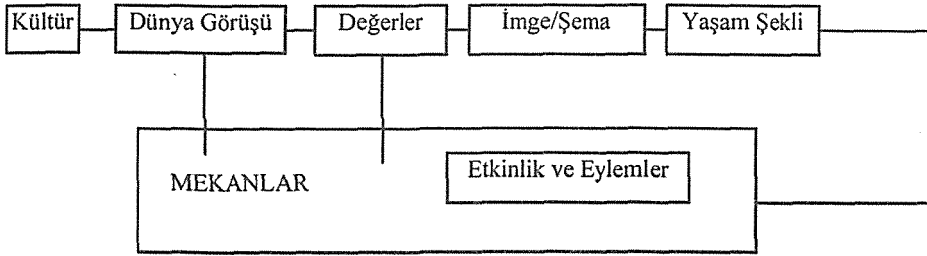
Mekan ve Eylem/ Etkinlik

"İnsan evrensel kaos içinde bir yer tariflemek ve kaosa kendi aklının alabileceği bir düzen getirmek ve bu düzen içerisinde kendi yerini belirlemek zorundadır."

Şengül Öymen Gür

Mekan hareket özgürlüğü olduğundan ötürü fiziksel varlığımızı etkilemektedir. İnsan sezgisel olarak içinde yaşadığı mekana kendini uydurur, varlığını o mekanla kaynaştırır, kendi hareketleri ile o mekanı doldurur (Altan, YTÜ: 6).

Schulz, insanın içinde yaşadığı çevreden yararlanabilmek, ona uyabilmek ya da onu kendine uydurabilmek için o çevreyi tanımak ve anlamak zorunda olduğunu ifade etmiştir (Demirkaya, 1999: 9).

Şekil: 1 Kültür-Eylem-Mekan İlişki Modeli (GÜR 1996:31)

İnsan, mekânla etkileşime geçerken; kültürü, dünya görüşü ve inandığı değerlerinden bağımsız değildir. Şemaya göre; mekân ve davranış ilişkisinde bazı önemli bilgi ve deneyim filtreleri söz konusudur. Bunların sonucunda, insan mekânı algılar ve mekânda eylemini gerçekleştirir.

Çevrenin yada mekânın insan davranışı üzerindeki etkisi araştırmacı ve tasarımcılar tarafından farklı biçimlerde algılanmıştır.

I. Uyumcular, insanın çevre etkilerine ve bulunduğu mekâna ve ortama şu veya bu şekilde uyum gösterme kapasitesine sahip olduğunu savunurlar. Kullanıcılar standart altı da olsa mülkiyetlerinde olan konutlardan pek az şikâyetçi olmaktadır.

II. Özgürlükçüler, insan üzerinde mekânın pek de etkili olmayacağını savunurlar.

III. Belirleyiciler, insan davranışının mekân örgütlenmesiyle istenen normlara kavuşturulabileceğine inanırlar.

IV. Olasılıkçılar, mekansal örüntüler aracılığıyla bileşen ve öğelerin esneklik ve değişebilirlik ilkeleriyle örgütlenmesiyle mekansal zenginliğin artırılarak değişen, çelişen, çeşitlenen davranışsal gereksinimlere süreç içinde yanıt verebilecek çevre seçenekleri üretmeyi savunurlar.

V. Olanakçılar, mekanın insan davranışına sosyal, kültürel vb. etmenler tarafından belirlenen olanaklar ve kısıtlamalar getirebileceğini savunurlar. Amerika'daki ilk toplu konut örneklerinde tasarlanan promenadların (yürümeye ayrılan yollar) düşük gelir grubu tarafından vandalist bir biçimde, hedeflenen amaçlar dışında kullanıldığına değinen Jane Jacobs haklı olarak gereksinme ile arzın bazı durumlarda ne denli çelişkili olduğunu göstermiştir (GÜR 1996:80).

Mekan Kurguları/Mekan Çözümleme

*“Kim çalacak evimin kapısını?
Kapı açıktır girilir
Kapı kapalıdır korkulur
Kapımın dışında atar yaşamın kalbi.”
Pierre Albert-Biroi'tan akt. BACHELARD*

Kentsel mekandan bahsedildiğinde, kentsel mekanın kime hitap ettiğine ve kimler tarafından kullanıldığına göre sınıflandırılmış iki farklı türü olan kamusal ve özel dış mekan kavramları karşımıza çıkmaktadır (Kahraman, 1998:19).

Özel dış mekan, şahsa ait, yalnızca belirli kişilerin kullanabileceği, özel yaşamın süregeldiği mekandır. Kamusal mekan ise, özel yaşamın aksine toplu yaşamın tüm etkinliklerinin süregeldiği, her yaş, cins ve meslek grubunun yararlanmasına açık, kent strüktürü içinde yer alan mekan olarak tanımlanabilir. Kamusal mekan yer aldığı toplumun yapısı ve gelişimiyle karşılıklı etkileşimindedir. Kamusal mekanın kullanım şekli, toplumsal ve kültürel yapıyla ilişkilidir.

Kamusal yaşam, özel yaşamdan farklıdır ve önemli işlevleri yerine getirir.

- I. Bireyin mutluluk arayışının, sürekli olarak kamu yararı için geliştirilen kurallarla dengelendiği bir forum görevi üstlenir.
- II. Kamusal yaşam, insanların bir güç oluşturmak y ada güçlerini göstermek için bir araya geldikleri toplumsal hareketin kaynağıdır.
- III. Toplumca müsaade edilebilir davranışların neler olduğunun öğrenildiği bir okul niteliğindedir.
- IV. 'Yabancı' ile karşılaşılan bir Ortak Zemindir (Kahraman, 1998:22).

Kentsel ve kamusal mekanın iki temel elemanı; sokak ve meydanır (Gür, 1999:20). Meydanın en önemli özelliği kapalıdır. Meydanlar toplumsal olaylar için bir araya gelmeyi sağlayan fiziksel odak noktalarıdır.

Sokak kentsel dokunun bir parçasıdır ve iki tarafından binalarla kuşatılmış bir şekilde boylu boyunca uzanır. Sokaklar kentsel çevreyi yönlendirir ve biçimlendirir, bize şehir yaşamı için çok önemli olan hareket özgürlüğünü sağlar.

Özel mekânlarda ana imge, ev imgesidir. Ev bir nevi, öz varlığımızın topoğrafyası, insanın ruhunun çözümleme aracı olarak ele alınabilir (Bachelard, 1996:27-28).

Bachelard, evlerimizde de içinde büzüşüp kalmayı sevdiğimiz küçük bölümler, küçük köşeler bulmaz mıyız kendimize? diye sorar.(Bachelard, 1996:29)

Dış dünyaya özgü anılar hiçbir zaman eve özgü olanlarla aynı tınıya sahip olmayacaktır. Evle ilgili anıları anımsarken onlara düşsel değerler katarız. Hiç birimiz hiçbir zaman gerçek tarihci olama-

yız, her zaman biraz şairizdir ve heyecanlarımızın dışı vurduğu, belki de yalnızca yitik bir şiirdir. (Bachelard, 1996:34)

Ev, düşü barındırır, düş kuranı korur; ev, dinginlik içinde düş kurmamızı sağlar. Ev, insanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden birisidir. Ev, insan yaşamında, kazanılmış şeylerin korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar. Ev olmasaydı, insan dağılıp giderdi (Bachelard, 1996:34-35).

Yoksulluk, Kültür ve Mekan İlişkisi

*“Bir yanda kenarda yaşayanlar –yoksullar, düşkünler ve karanlıktakiler;
öte yanda sayfiyede, köşklerde ve en güzel semtlerde yaşayanlar –
zenginler, aydınlıktakiler...”*

Orhan Türkdoğan

Yoksulluğa gelince, üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımı yoktur. Tanımlar, bakış açılarına, toplumların değer sistemlerine, bulunulan coğrafi konuma, zamana göre değişkenlik göstermektedir.

Yoksulluk “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamaması durumudur” (Şenses, 2001:62).

Yoksulluğu salt ekonomik bazda ele almak yerine, onların aynı zamanda, sosyal ayrıma ve dışlanmaya maruz kalmış, karar verme süreçlerine, sosyal ve kültürel yaşama katılmada da uzaklaştırılmış / uzak olmuş kesimler olduğunu hatırd tutmak gerekir (TESEV-UNDP, 1998:202).

Gelişmiş ülkelerde yaygınlaşan sistem dışına itilmiş, kronik yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan “yeni yoksullar”, (artık ülkemizde de varlığını hissettirmekte) ne enformel ne de formel tarafından içerilen bir kesimi oluşturmaktadırlar (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 66-67).

Yoksulluk mekanları dediğimizde, kastedilen şey, yoksulların kullandıkları/ kullanmak zorunda bırakıldıkları mekanlardır. Mekanın insani, sosyolojik ve psikolojik etkinliğini, Winston Churchill “Biz yapılarımızı biçimlendiririz, daha sonra onlar bizi biçimlendirir” sözüyle ifade ederken, yoksulların yaşadıkları mekanların da onların yoksulluğunu içselleştirmelerini sağladığına işaret etmektedir.

İnsanlık tarihinin büyük kısmında, yoksulluk durumu, hayatta kalma açısından doğrudan bir tehlike oluşturmuştur. Açlıktan ölme, hasatlık durumunda tıbbi bakımsızlık ve barınaksızlık tehdidi. Hala dünyanın bir çok bölgesinde bu, tehlikeler anlamına gelmektedir. Yoksulların durumu yalnız hayatta kalabilme seviyesinin üstüne çıksa bile, yoksulluk her zaman için kötü beslenme, iklimi değişikliklerine karşı yetersiz korunma ve evsizlik demektir; bunların tanımı , söz konusu toplumun beslenme, giyinme ve barınmanın kesin standartlarını nasıl algıladığına bağlıdır (Bauman, 1999:59).

Yoksulluk aynı zamanda, sosyal ve psikolojik bir durumdur. İnsan yaşamının edebe uygunluğu, içinde bulunduğu toplumun nezih yaşam standartlarıyla ölçüldüğü için bu standartlara erişememesinin kendisi bir sıkıntı, ıstırap ve özsaygı yitimi sebebidir. Yoksulluk, “normal yaşam” olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma demektir. “istenilen düzeyde olmama” demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda “mutlu yaşam”ı ifade eden tüm imkanlardan yoksun bırakılmak, “hayatın sunmak zorun-

da olduğu”nu almamak anlamına da gelir. Bu da kendini değersiz görmeye, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır (Bauman, 1999:60).

Yoksullaşma veya sosyolojik tabiriyle yoksulluk-yan kültürü, sosyal ilimlerde önemli tartışma alanını teşkil eder. Ekonomik bakımdan yoksulluk kültürü; yaşamak için sürekli mücadele, aşağı seviyede ücretler, işsiz ve aylıklar, ustalığa dayanmayan ve ihtisaslaşmamış meslekler, sık sık iş değiştirmeler, düşük satın alma gücü, evlerde yedekte yiyecek yokluğu, ele para geçtiğinde har vurup harman savurma eğilimi, hemen hiç denecek ölçüde tasarruf imkanı ve sık sık evlerdeki eşyaları rehin verme durumunda kalma gibi tutum ve davranışlardan ibarettir (Türkdoğan, 1996:18).

Yoksulluk kültürünün sosyal ve psikolojik yönü ise, daha ziyade, kalabalık mahallelerde yaşama, tenhaliğin olmayışı, sürü hayatı, alkolizm oranının yüksekliği, sık sık fiziki şiddete başvurma, çocuklar için bedenî cezalar, “karısını dövmeler”, cinsi hayata erken yaşlarda başlama, serbest evlenmeler, evlenmede istikrarsızlık, kocaların aileyi terk etmelerinin yüksek nispeti, “ana merkezli” (mother centred) aile kuruluşlarına temayül, ana tarafından yaygınlığı, küçük aile gruplarının hakiyeti, otoriter olma duygusunun yüksekliği ve ideal olarak aile dayanışması üzerinde olan tesirlikten ibarettir (Türkdoğan, 1996:18-19).

Lewis’in, bilhassa önemli olarak gördüğü hususiyetler arasında kenarda kalma, bir şeye “ait olmama duygusu” toplum müesseselerine, hükümet ve siyasi kuruluşlara karşı tenkitçi tutumlar, bilhassa güvensizlik ve umutsuzluk tepkileri burada zikr edilebilir (Türkdoğan, 1996:19).

Yoksulluk kültürünü irdelerken, Seabrook’tan bize önemli bir uyarı gelmektedir. “Yoksullar zenginlerden ayrı bir kültürde yaşamıyor, sadece parası olanların yararı için tasarlanmış aynı dünyada yaşamak zorundalar” (Seabrook’tan akt. Bauman, 1999:64).

Yöntem ve Sınırlar

Bölgeyi tanımayan ana etmen Sedirler Caddesi'dir. Ancak caddenin ne kadarının araştırmaya dahil edileceği problemi, yine ön araştırma sonucu çözümlenmiştir. Etnik farklılıklar araştırmamızı çok boyutta etkileyeceğinden, özellikle orijini sadece Konya ve civarından olan yoksulların yaşam bölgeleri araştırmamıza dahil edilmiştir. Bu bölgede en az 6-7 mahalle bulunmaktadır. Mahallelerin caddeye yakın sokakların dışında, geri kalan kısmı etnik farklılaşmaları da içermektedir. Araştırma evrenimizin sınırlarını, yoksulluğun etkisini gösterdiği Polatlar mahallesinden başlayarak, Müşki mah.sı, Yanık Cami Mahallesi ve Hacı Sadık Mahallesi uzanan bir iki sokak mahalle içerisinden oluşan bir hat oluşturmaktadır.

Araştırma evrenimizde; Polatlar mah.de 40 hane, Müşki mah.de 30 hane, Yanık Cami mah.de 30 hane ve Hacı Sadık mah.de 20 hane olmak üzere yaklaşık 120 hane bulunmaktadır. %10'luk bir örnekleme 12 haneyle net görüşme yapılmıştır. Ön araştırmada görüşülen kişiler buna dahil edilmemiştir. Sedirler Bölgesinde, genelde yoksul ve yetişkin erkek, evi geçindirme sorumluluğunu üstlenmiş durumdadır. Ve ekonomik krizin de etkisiyle, haftanın her günü geç saatlere kadar çalışmak mecburiyetindedir. Bundan ötürü de, Bölgedeki mekanların asıl kullanıcıları evin reisi delikanlılar dışındaki kesimdir. Yani kadınlar, genç kızlar, çocuklar ve yaşlılar mekanların ana kullanıcılarıdır.

12 Haneden toplam 38 kişi ile bire bir mülakat tarzında -birebir- görüşme yapılmıştır. Bu 12 hane-nin aile çeşitlerine göre dağılımı ise şöyledir:

2 hane – dul, tek kişilik

1 hane – evli, iki kişilik çekirdek aile

6 hane – evli, çocuklu, çekirdek aile

3 hane – evli, çocuklu, geniş aile

G.No	Toplam	Görüşülen	Kadın	Erkek	B.anne	B.baba	G.Kız	G.Oğlan	Kız Ç.	Erkek Ç.	
1	2	1	1	1							Polatlar
2	5	3	1	1						3 (2+1)	Polatlar
3	1	1		1							Polatlar
4	5	3	1	1			1	1		1	Müşki
5	4	3	1	1				1		1	Yanık Cami
6	1	1	1								Müşki
7	3	2	1	1				1			Müşki
8	8	5	1	1	1	1			3(2+1*)	1*	Yanık Cami
9	5	4	1	1					2	1*	Hacı Sadık
10	3	3	1	1			1				Hacı Sadık
11	6	5	1	1	1				2	1	Polatlar
12	7	5	1	1	1	1		1	1	1	Yanık Cami
Top.	50	36 % 72	11 %100	11 % 45	3 %100	2 0	2 2	4 2	8 7	9 6	

Şekil 2: Aile içi Roller ve Mahalleye Göre Görüşülen Kişi Sayısı

* 6 yaş ve altı çocuk sayısı
Genç kız/oğlan -15-25 yaş arası

G.No- Hane Görüşme Numarası
Kız/erkek çocuk – 0-14 yaş arası

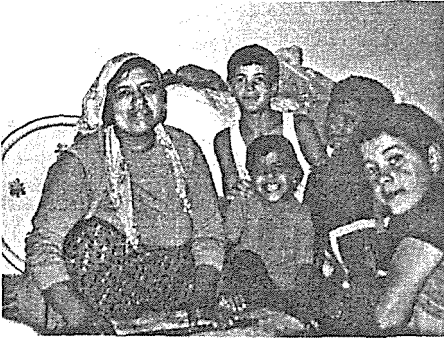
Aile içindeki rollere uygun ve ayrı mülakat soruları hazırlanmıştır. Eş (kadın), Reis (erkek), Genç (kız/oğlan), Çocuk ve Yaşlı olmak üzere ayrı soru kağıtları oluşturulmuştur.

Araştırma Bulguları

Araştırma yöntemimiz, mülakat tarzında olduğundan, verilerimizin aynı paralellikte seyretme olasılığı azdır. İzlenimler ve verilen cevaplara dair yorumlardan sonuçlara ulaşabilmekteyiz.

Bölgede; muhtaçlara yönelik belediyenin yaptırmış olduğu aşevi, kültür salonu (düğün vb. etkinlikler için), ecza deposu (eskiden halıcılık kursu imiş), ilköğretim okulu (araştırma sırasında tamirdedydi ve eğitime açılmamıştı), camiler, çocuk parkı (epey yıpranmış ve hiç yeşil yok), mezarlıklar, pazar alanı (sokak arası), sedirler Caddesi üzerinde küçük dükkanlar (bakkallar, bisikletçi, tüpçü, elektrikçi vb. gibi) bulunmaktadır.

Araştırma bulguları, aile içindeki rollere göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Eş/ Kadınlar

Kadınlar, gündelik hayatlarını daha çok ev ve sokaklarında geçirmektedirler. Evlerinde hayatı kolaylaştıran modern eşyalardan sadece, buzdolabı, Tv, radyo, telefon vardır. Bunlar da genelde, ikinci elden veya eski eşyalardır. Yaşamları gün boyu evin içinde, avluda gündelik işler yapmakla geçmektedir. Sabah eşlerini uğurladıktan sonra hemen işe koyulmaktadırlar. Eğitim mevsimiyse, çocuklarını okula gönderip, geride kalan küçük çocukların bakımıyla ilgilenmektedir.

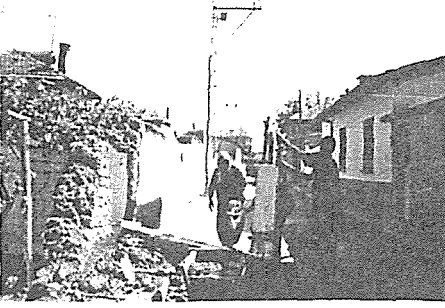
Öğlene doğru, öğleden sonra, sokağa çıkılabilmek ve komşularla görüşme imkanı doğmaktadır. Sokakta otururken, eviyle ilgili bir iş (yemek) veya el işi ile uğraşmaktadır. Evine maddi katkı sağlayabileceği bir iş bulabilirse onu da yapabilmektedir. Araştırma esnasında, kadınlar avlularında kış hazırlığı yapmakla meşguldüler.

Kadınlar, evin erkeği yokken, evin hakimi konumundadırlar. Ev ve özellikle avlu kadının mekanıdır. Çocukların kontrolü ve evdeki yaşlıların bakımı gibi sorumlulukları yüklenmiştir.

Televizyonu, ancak akşamları, o da aile bir aradayken dinleyebilmektedir. Genellikle izlenenler, yeni dönem türk dizileri olmaktadır. Diziler arasında seçimlerini ise, olayları kendilerine yakın buldukları çevrelerde geçen ve mutlu aile tablosu içerenlere yönelik yapmaktadırlar.

Pazar alışverişine genelde kadınlar gitmektedir. Alışveriş büyük oranda pazardan yapılmaktadır. Pazar alanları kadının kamusal alanlarından birisidir. Ancak çok gerekli olduğunda, çarşıdan (merkezden) alınması gerekenleri, evin erkeği almaktadır. Çarşıya kadının gitmesi evin erkeği tarafından yasaklanmış bir durumdur. Gelenekten ötürü bu böyledir. Günümüzde bu geleneğin hala korunmasının aile bütçesiyle ilgili önemli bir katkısı vardır. Nedeni, kadının dışarıdaki hayatla çok fazla yüz yüze gelmesinin engellenerek, erkeğin maddi gücünü aşan isteklerde bulunmaması sağlanmaktadır.

İlginç sonuçlardan birisi de, yaşadıkları yerin kent merkezine yürüyerek 15-20 dk., dolmuşla 5-10 dk. Uzaklıkta olmasına karşın, hayatında Zafer bölgesine hiç gitmemiş kadınların olmasıydı. Oysa, Zafer Konya kentlileri için her gün en azından haftada bir kez uğranılan toplanma/buluşma/alışveriş/ iletişim mekanıdır. Bir kamusal mekandır .

Kadınlar, yakın akrabalarına nadiren de olsa gitme fırsatı bulabiliyorlar. Ancak, Konya'nın diğer bölgelerinde yaşayan oğlunu, kızını ancak bayramdan bayrama görme fırsatı olanlar da mevcuttur.

Kadınlar, avlu ve bahçe temizliğinde de, ev temizliğinde olduğu kadar titizler ve yolların asfalt olmamasından ötürü evlerinin her gün toz içinde kalmasından şikayetçidirler.

Avludaki eklentilerin günlük eylemlerle ilişkisinden ötürü, avlu da epey iş yükünü kadınların omuzlarına yüklemektedir. Evlerinde genelde, çocuklardan ayrı yatma yerleri vardır. Ancak evlerin sobalı olduğu göz önüne alınırsa, kışları ailenin bir arada bir odada kaldığı şüphe götürmez.

Evlerinde en önemli oda, yemeklerin de yenildiği, geceyin ev sakinlerinden en az birinin yattığı, dışarıya açılımlarını sağlayan TV'nin konumlandığı, oturma odasıdır. Ailedeki tüm bireyler en çok bu odayı kullanmakta, en çok burayı benimseyip sevmektedir. Bu mutlu kullanım ilişkisinde iki önemli etken vardır:

I. Çünkü, ailecek iletişime geçilen, bir çok eylemin mekanı olma hüviyetinde olan bir yer

II. Çünkü, dışarıdaki hayatı gözleyebildikleri aygıt bu odadadır.

Sağlık sorunlarıyla pek ilgilenmedikleri/ilgilenmedikleri ve önemsemedikleri görülmektedir. Tek başlarına sağlık sorunlarıyla ilgilenme durumu pek yoktur. Daha çok eşleriyle ya da yakın komşularla sağlık işlemlerini yaptırma eğilimi vardır.

Komşuluk ilişkisi, epey yoğundur. Bu yoğunluğun getirdiği bir dezavantaj ise, komşuların toplumsal kontrol gücünü yükseltmesidir. Komşularla yazları, en çok sokakta oturarak kaynaşmakta, konuşulmakta ve iletişim kurulmaktadır. Bir arada oturduklarında ne çok konuşulan konular; geçim sıkıntısı, akşama ne pişirileceği, mahallede kim ne yapmış, nereye gitmiş gibi dedikodulardır.

Kadınlar ne kadar çok sıkıntı yaşasalar da, epey güçlü gözükmektedirler. Bu kadının, ailede direnme noktası görevini üstlendikleri için ve 'her hale sabır eyleme' gibi bir kültüre sahip oldukları için olabilir.

Kadınlar, evlerini, avlularını ve sokaklarını sevmektedir. Nedenini sorduğumuzda daha çok, tanıdıkların olması, evimin bana ait olması gibi cevaplar vermektedirler. Bir sokakta bulunan haneler o sokağı kendilerine ait gibi hissediyorlar. Hele bir de sokak çıkmaz sokak ise, o sokağa dışarıdan gelen biri hemen fark ediliyor ve "neyin nesi kimin fesi" olduğu hemen soruşturuluyor.

Aşevi civarı bilinmekle birlikte oralara pek gidilmiyor. Aşevinden evinde eri olanın yemek alması hoş karşılanmıyor. Mezarlığa gitmek de, mezarlıkta bir yakının olup olmasına bağlıdır. Yakın olanlar, genelde bayram arefelerinde ziyaret etmekte, ölümleri yakın bir tarihe, ziyaret sıklığıdır. Yine de mezar ziyaretleri erkeklere göre düşünülmektedir.

Kadınlar için üretilen ve kadınların da kendi sorumluluğundaki özellikle kız çocukları için ürettikleri korkular vardır. Dışarıdaki hayattan yana olan bu korkular, evin ekonomisini ve bir nevi namusunun korunması içindir. Kadınlar ana caddeyi, pazara giderken görmekte, onun dışında burayla ir-

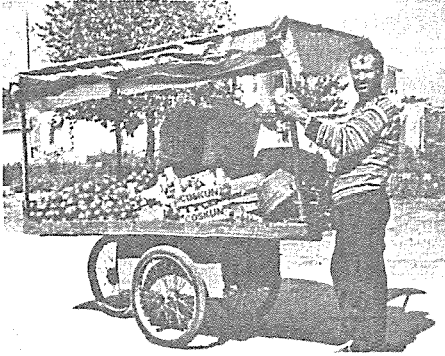
tibatları yoktur. Cadde üzerindeki dükkanları sıralamaları istendiğinde çoğu şeyi hatırlamamaktadırlar.

Kadınlarda ayrıca, mahallelerinin daha gerisindeki etnik yapısı farklı gruplara yönelik, sosyal dışlamanın izleri de mevcuttur. Mahallenin bir iki sokak ilerisi bozuk, rahat yürüyemezsin diyorlar ve gitmiyorlar. Mahallelerini tariflerken, "burası karışık bir mahalle kürdü, alevisi, çingenesi hepsi var.nasıl mahallecek kaynaşalım ki" demektedirler.

Seyyar satıcılardan her gün bir şey alınmakta, ve seyyar satıcılar evden dışarı çıkmayan kadının işine de gelmektedir.

Ailecek bir yerlere eğlenmeye pek gitmediklerini, çünkü evin reisinin bunu istemediğini söylemektedirler. Yakınlarda bir yerlerde uygun yerler olsa, komşularla giderdik demektedirler.

Mekan talepleri, çocuklarına yönelik parkların olması, kadınlara yönelik dikiş-nakış kurslarının açılması, dinlenme parkları, market, yürüyüş yollarıdır. Hangi tür mekan olursa olsun evlerine ulaştığına yakın olsun istiyorlar. Çünkü diğer halde gitme izni alamayacaklar.

Evin Reisi/ Erkekler

Erkekler, evin geçim derdini yükledikleri için, epey stres altında ve agresif bir yapıya sahiplerdir. Her zaman otoriter olma kaygısıyla, evdeki asayiş-i sağlamaktadırlar.

Eve işten dolayı her gün geç gelmekte ve geldiğinde de oturma odasında ailecek tv izleme dışında yaptığı pek bir şey yoktur. Boş vakti olsa, kahveye gitme alışkanlığı edinebilecektir. Ancak mahallede kahveye gitme alışkanlığı erkeklerde yok denecek kadar azdır. Bu oradaki toplumsal yapıyla da ilişkilidir.

İş yerleri genellikle, nitelsiz, marjinal işlere yöneliktir. Ya sanayide, ya seyyar bir şeyler satarak, ya inşaatlarda, ya bir yerlerde bekçilik yaparak evinin geçimini sağlamaktadırlar. Sık sık iş değiştirdiğinden dolayı, kentte bir çok yeri bilmektedir. Kamusal mekanları kadınlara nazaran çok çeşitli ve çok geniştir. Erkek dışarıdaki hayatı gördüğü için, kadına nazaran daha yıpranmış, daha çaresiz ve daha zayıf hissetmektedir kendini. Araştırma alanımızda, söylentilere göre ekonomik sebeplerden ötürü kendini içkiye veren çok kişi vardır. Ancak bunu saptayamadık. Ki bu tür olaylar zaten toplumda gizli kalır, dışarıya aktarılmaz.

Boş vakti odluğunda, hafta sonları da alışveriş yapmaktadır. Bu alışverişlerde yanına erkek çocuğunu da alabilmektedir. Canı sıkıldığında merama pikniğe gidebilmektedir. Ancak ailesiyle birlikte da ailesini diğer insanlardan sakındığı olmaktadır.

nadiren böyle yerler gitmektedir. Sebep olarak

Mahalledekilerle pek irtibatları yoktur. Genelde bir şey yapacaksa, iş arkadaşlarıyla yapmayı tercih etmektedir. Bu da mahallede fazlaca vakit geçiremediğinden ötürü olabilir.

Evlerini sevmektedirler. Çünkü burası onlara aittir, gece geldiğinde dinlenebileceği bir yuvasıdır. Evlerinde huzuru bozacak bir şeyin olmadığını çünkü evdeki herkesin kendisini saymakta olduğunu, emrinden çıkmadıklarını söylemektedir. Yoksulluktan ötürü bir yerlere gidip gelemediklerinden yakınmaktadır. Kız çocuğunu her yere göndermediklerini, çünkü onun namusunu temsil ettiğini söylemektedirler. Ailecek komşu gezme eğilimi yok, çünkü, her evin erkeğinin eve geliş saati birbirine uydurulamıyor.

Ailecek gidebilecekleri, kültürlerine uygun mekanları istemektedirler. Bir park, dinlenme alanları, mahalledeki erkeklerin bir araya gelmesini sağlayacak kahve tarzı bir yer istemektedirler. Tüm mekanlar evine yakın olması halinde, aile üyelerinin gitmesine izin çıkacaktır.

Gençler

Genç kızların, küçük yaştan itibaren evin işlerine yardımcı konumları vardır. Eğitim durumu ya ilköğretim ya da ilköğretim bir kısmından terktir. Hiç gitmeyenler de bulunmaktadır. İlkokul bittikten sonra olursa kuran kursuna gitmektedirler. Onun dışında evin işlerinin büyük kısmı onlara aittir. Ayrıca bir yandan da çeyiz yapmakla yükümlüler, çünkü evlenme yaşı epey düşük. Kızlar için 15-17. bu yüzden genç kızlar, kendilerini bu duruma alıştırmak durumunda.

Tek başlarına neredeyse hiç bir yere gönderilmiyorlar. Özellikle 10 yaşın üzerindeki her kız çocuğu bu baskıları hissediyor. Mahalledeki delikanlılardan, çocuklardan çekiniyorlar kızları.

Genç kız annesiyle birlikte annenin gittiği her yere gidebilmektedir. Kamusal mekanın hiç birine tek çıkamamaktadır. En sevdiği kamusal aktiviteler arasında, nişana, düğüne gitmek, bu bölge dışında oturan akrabaları ziyaret, ve hayalini kurduğu ise, şehir dışındaki tanıdıkları ziyarete gitmektedir.

Genç kızların çoğu evde kendi kendine kalabileceği bir odaya sahip değil. Böyle bir odasının olmasını çok arzulamaktadır. Gündüzleri, ev işinden arta kalan zamanda oturma odasında köşesine çekilip TV izlemenin keyfine doyamıyor. Kamuya tek başına açıldığı tek ortamdır bu onun için.

Evlilik yaşını geçip de halen evlenmemişse genç kız, bunalımlı olmaktadır. Etraftan, konu komşudan ikide bir laf işitmekten nefret etmekte, ve bir an önce evlenmeyi dilemektedir. Bu dönemde, evde üzerine daha fazla sorumluluk almak durumundadır. Mahallede küçük yaşta evlendirilmeden dolayı genç kız sayısı çok az. Bu arkadaş bulma problemiyle yüzleşiyor insanı.

Genç kız, sevdiği biriyle evlenmeyi çok istemekte ve eşinin onu merkezde bir yerde oturtmasını arzulamaktadırlar.

Bu evler yerine apartman dairesi özlemindedir. Onlar neden olarak, daha az temizlik yaparız iş yükümüz hafifler diye söylerler de bu, sosyal ortamdan kaçışı istediklerinden dolayı olabilir bu.

Komşularla, evlerinde, kapı önünde ve sokakta oturup, konuşmaktan memnunlar “ama bir de dedikodularla bizi sıkmasalar” demektedirler.

Yürümekten hoşlanıyorlar, ama istedikleri zaman dışarı çıkıp yürüyemediklerini, evdekileri dışarı çıkmaya ikna etmek durumunda kaldıklarını söylüyorlar. Laf, sözün olmayacağı, genç kızların rahat gidebilecekleri park, dinlenme alanlarının olmasını istiyorlar. Ayrıca kendilerini geliştirmeye yönelik okuma salonlarını, çeşitli beceri kurslarını, spor tesislerini, yürüyüş yollarını talep ediyorlar.

Genç erkekler, küçük yaştan itibaren, kız çocuklarına nazaran daha özgürdürler. Büyüdükçe, babalarına daha yakın işler yapmaktadırlar. 10-15 yaşları arası anneye veya babayla birlikte pazar alışverişinden sorumlu olabilmektedirler.

Eğitim seviyesi en az ilkokul, genellikle ortaokul da okunuyor. Lise isteğe bağlı, üniversite ise hâyalden öteye gitmiyor. Bu hem maddi sebeplerden ötürü hem de kendilerine inanmamalarından ötürü.

Pazar dışındaki alışveriş yerlerine de babayla birlikte gitme alışkanlığı sonra, baba evde yokken onun görevini devralmaya dönüşmektedir.

Kamusal alanları genç kızlara oranla çok çeşitli ve çok fazladır. İsteddiği zaman gezmeye merkeze gidebilmektedir.

Genelinin evde kendine ait odası bulunmaktadır. Kardeşiyle odasını paylaşsa bile odanın hakimi durumundadır. Odasında teyp/ radyo bulunmakta ve müzik dinleyerek rahatladığını ifade etmektedirler.

Gezmek ve eğlenmeyi seviyorlar. Arkadaş bulmakta kızlar kadar sıkıntı yaşamıyorlar, çünkü hareketliler, okuldan veya başka herhangi bir yerden biriyle arkadaş olabiliyorlar. Hareketliliklerinden ve kamusal mekana çok çıktıklarından ötürü pek bunalım yaşamıyorlar.

Ancak, geçim sıkıntısını yüklenme görevleri olduğunda, çok bunalıyorlar, yakınıyorlar. Çünkü, eğitim düzeylerinden ötürü kalifiye eleman değiller ve babaları gibi niteliksiz işlerde çalışmak durumundalar. Boş vakitlerinin kalmaması ve eskisi gibi arkadaşlarıyla görüşmemeleri canlarını sıkıyor.

Odalarını, evlerini ve avlularını seviyorlar. Evde yeterince özgür oldukları için...

Askerliklerini yaptıkları zaman evlenebileceklerini söylüyorlar. Evlenecekleri kızın evlerinde kâynvalideleriyle birlikte oturmayı kabul etmesi gerektiğini düşünüyorlar.

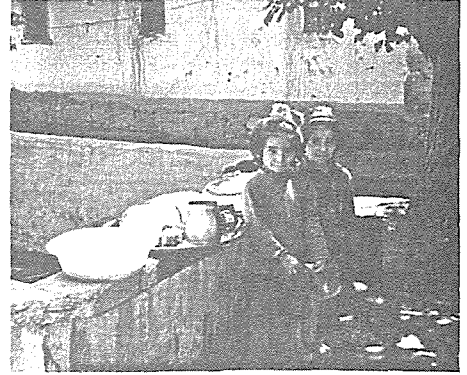
Evlerinin civarına, kızların da gelebileceği (ama kendi kızkardeşinin gelemeyeceği) dinlenme parkı yapılmasını, market açılmasını istiyorlar. İnternetcafe, çay bahçeleri, spor tesisleri olsun istiyorlar.

Çocuklar

Çocuklar arasında da oyun oynama alanının sınırları konusunda cinsiyet ayrımı söz konusudur. Erkek çocuklar sokağın her tarafına ve başka mahallelere gidebildiği halde, kız çocuğuna, avludan dışarı veya kapı önünden başka yerde oynama izni yoktur.

Erkek çocuklar boş buldukları her türlü arsada top oynamaktadır. Ancak, arsa etrafındaki konut sakinleri tarafından gürültü yaptıkları için sık sık uyarılmaktadırlar. Bu sebeple hiç rahat oyun oynamadıklarından şikayetçidirler.

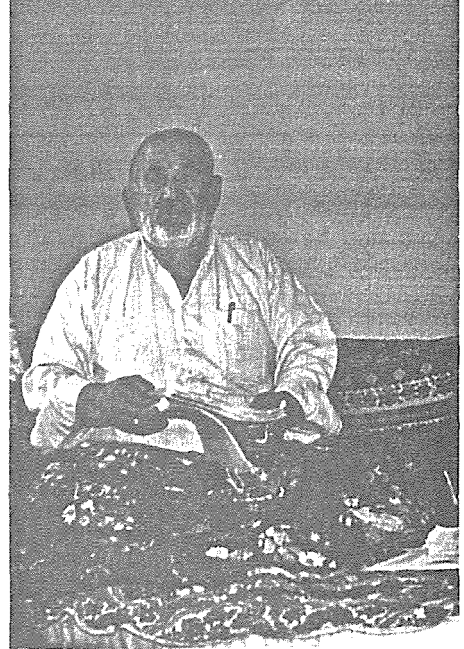
Bazen tehlikeli arazilere dalabilmekteler ve çeşitli kazalar olabilmektedir. Ailelerin çocuklarına yönelik herhangi bir eğitimi yoktur. Çocuklar gün boyu sokakta ve diğer çocuklarla birlikte. Kötü alışkanlık edinme ihtimalleri çok yüksektir.

Mahallelerinde yıllardan beri oyun oynadıkları mekanları benimsemişler, alanlarındaki belirli imgeleri örneğin büyük bir ağaç, anılarından dolayı çok sevmektedirler.

Kız çocukları daha çok, çocuk kaçırıcılarının olabileceği ihtimali ile korkutularak, dışarı çıkmamaktadır. Sokakta evin önünde, becerebiliyorsa el işi yapmakta, evcilik oynamaktadır. Olabildiğince annenin günlük ev işlerine yardım da etmektedirler.

Çocukların en büyük talepleri içinde yeşili de olan bir park/oyun alanı, futbol sahası, yaz okulu ve spor kurslarıdır.

Yaşlılar

Evde büyükanne veya büyükbaba konumundakiler ya da dul tek yaşayan, 50 yaş üstü kişiler bu gruba dahil edilmiştir.

Büyükanne, gelinin ev işine gücü yettiğince yardım etmektedir. Ancak yine de, gelin iş yaparken gün boyu avluda oturup dinlenmektedir. Avluda ya kış hazırlığına yardım eder ya da elışı yapar. Aynı kendilerine ait odaları vardır ya da gelinin evine bitişik evi vardır. Aynı evi varsa kendi evinin günlük işleriyle uğraşmaktadır. Varsa torunlarla olabildiğince ilgilenmektedirler. Sedirler Caddesiyle pek ilişkileri yok. Mahallede evin yakınlarında bir yerlerde dinlenme parkı istiyorlar.

Büyükbabalar vakitlerinin çoğunu çarşıda boş boş gezerek geçiriyorlar. Yıllardır çalışıp da böyle boş kalmak onları bunalımlı yapmıştır. Bir işe yaramadığı duygusu onları yıpratmaktadır. Öğlene kadar evde uyuyup sonra da merkezde tur atmaktadır. Eğer sadece eşiyile birlikte ya da tek yaşıyorsa ve beden pek dinç değilse, daha çok kapı önünde oturup gelen geçeni izlemekle yetinmektedirler. Yaşlılara uygun kendi gibi kişilerin olacağı bir dinlenme parkı istemektedirler.

Genel Değerlendirme ve Öneriler

Ulaşılan sonuçlar;

- * Ekonomik yetersizlikten ve kendi eğitim düzeylerinin düşüklüğünden ötürü eğitime pek sıcak bakılmıyor.
- * Geleceğe umutsuz bakmaktadırlar ve siyasi kurumlara karşı ilgisizlik bulunmaktadır.
- * Kadınlar ve genç kızlar evleri ve sokakları dışına nadiren çıkmaktadır.
- * Kapalı bir toplumsal yapı mevcuttur. Aile bu geleneksel yapıyı korumakla görevlidir.
- * Evlenme yaşı her iki cinsiyet için de epey düşüktür.
- * Genç oğlanlar, 15 yaş üstünde ise, genellikle çalışmak durumunda.
- * Çocuklar yeterli oyun alanlarına sahip değil ve aile içi eğitimden yoksunlar, daha çok sokaktalar.
- * Televizyonun etkisiyle farklı hayatlara özenti var ancak, bu pek fazla dışarıyla irtibatın olmamasından ötürü düzey olarak şiddetli değil.
- * Kendilerini sosyal olaylara karışma, hak arama konusunda çaresiz ve güçsüz hissetmektedirler.
- * Eksikliklerini hissettikleri mekanları evlerinin yakınında olmazsa yine kullanmayacaklarını dile getirmektedirler.
- * Günlük yaşam kavgaları içerisinde kaybolup gitmektedirler ve bizim yaşadığımız hayat-tan çok uzaklar.
- * Konutların çoğu, kendilerine ait, daha çok anne ve babalarından kalmadır. Bölgede 'geniş aile' tipine, kentnin diğer noktalarında rastlanabileceğinden daha çok rastlanmaktadır. Geleneğin koruyuculuğu bu şekilde sağlanmaktadır.
- * Mekan-davranış ilişkisinde denildiği gibi, Uyumcular'ın düşüncü tarzında, çevreye uyum sağlama becerisi olarak, bölgede, kullanıcılar konutları her ne kadar yeterli olmasa da, mülkiyetlerinde olduğu için memnundurlar ve aralarında yıllarca birlikte olmanın getirdiği (anı deposu olduğundan) derin bir ilişki vardır.

* Dini inanışlarla, geleneksel düşünüş kalıpları birbirine karışmış ve kapalı bir devre etkisi göstermektedir. Bu sistem olabildiğince korunmaktadır.

* Evler bahçeli ve avlulu tarzdadır. Bahçe duvarları; en az 1,5-2 m'yi bulmakta ve dışarıdan bakan biri için, içerisinin görülmesini imkansızlaştırma görevini üstlenmektedir.

* Avluda/ bahçede genelde geçimlik sebze vb. ekim yapılmaktadır. Avlunun beton kısmı, yaz boyu günlük vakit geçirilen bölgedir. Kışlıklar burada hazırlanır, komşular, misafirler burada karşılanır, burada oturulur, çocuklar burada oynatılıp zapt edilmeye çalışılır, önemli günlerde (nişan, düğün, ölüm, doğum vb.) törenler burada yapılır.

* Genel eğitim seviyesi, ilkokul mezunu ve aşağısıdır. Yeni nesil için ise, ortaokul seviyesini pek aşmamaktadır. Erkek çocuklar için lise ihtimali olsa da, bu kız çocuklar için geçerli değildir.

* Kentin diğer bölgeleriyle, ekonomik sebeplerden ötürü kaynaşmamaktadır.

* Avlularında/bahçelerinde eklenti olarak; çeşme,tuvalet, depolar, bazılarında ise mutfak, fırın bulunmaktadır.

Ekonomik olarak kendilerini bazı aktivitelere uzak hisseden ve gerçekten de öyle olan bu bölge kullanıcıları, mevcutta çok az mekan kullanmaktadır. Ve bir mekanda birçok işlevi yerine getirmek durumundadırlar. Mevcut mekanları üzerlerinde, anıları, geçmişe dair izleri barındırdıklarından ötürü, benimsemiş durumdadırlar. Ancak eksikliğini hissettikleri mekanlarda, arzuladıkları özellik, 'kendi mahremiyet ' anlayışları' na uygunluktur.

KAYNAKÇA

Alkan, Ahmet (1991) "Apartman ve Aile", ss. 126-130, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 1. Cilt. Ankara: T.C. Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayını.

Altan, İlhan. Mimarlıkta Mekan Organizasyonu, YTÜ. Mimarlık Bölümü, Ders Notları.

Ayata, Sencer (1991) "Apartman Hayatında İç Ev ve Salon", ss. 131-135, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 1. Cilt. Ankara: T.C. Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayını.

Bachelard, Gaston (1996) *Mekanın Poetikası* İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bauman, Z. (1999) *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*. (çev.) Ü. Öktem. İstanbul: Sarmal Yayıncılık.

Demirkaya, Handan (1999) *Mekan Kavramının Tarihsel Süreç İçinde İncelenmesi ve Günümüzde Mekan Anlayışı*, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Y.Lisans Tezi, İstanbul

Gür, Şengül Öymen (1996) *Mekan Örgütlenmesi*. Trabzon: Gür Yayıncılık.

Işık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, Melih (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

İmamoğlu, Olcay (1991) "Çocuğun Gözüyle Evi ve Çevresi", ss. 240-243, *Türk Aile Ansiklopedisi*, 1. Cilt. Ankara: T.C. Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayını.

İnam, Ahmet (1998) "Hanemizdeki Sır",ss. 179-185, *Doğu Batı*, sayı:5, Cantekin Matbaası.

1 Mahremiyet, kişi veya gruba optimum yaklaşma koşulu olarak tanımlanır. Mahremiyet, bir kişinin veya grubun ortamıyla kurmak istediği toplumsal ilişkilerde denetim hakkını elde tutması veya elde tutma isteği demektir. İnsanı zihinsel kurgusunda her ortam ve onun doğduğu davranış için "ideal mahremiyet" tanımı vardır (GÜR 1996:95).

Kahraman, Ceren (1998) *Kentsel Mekan Sürekliliği/Süreksizliği ve Güvenlik İhtiyacı İlişkisi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Y.Lisans Tezi, İstanbul.

Robert, Jean (1999) *Kent ve Halk*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Şenses, Fikret (2001) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

TESEV-UNDP (1998) *Yoksulluğu Önleme Stratejileri*. İstanbul: Boyut Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (1996) *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Urry, John (1999) *Mekanları Tüketmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

TÜRKİYE METROPOLLERİNDE GETTOLAŞMA EĞİLİMLERİ

İpek Özbek SÖNMEZ

GİRİŞ

Getto kavramı daha çok batı literatüründe yer alan, gelişmiş ülke kentlerinde etnisite, ırk, ya da gelir durumu gibi özellikler açısından benzerlikler taşıyan, ekonomik ve toplumsal olarak çeşitli sorunlarla karşı karşıya olan grupların yoğunlaştığı bölgeleri ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır.

Gettolaşma (ghettohization) özellikle Amerikan kentlerinde rastlanan bir oluşumdur ancak Amerikan kentlerinde de gettolar ve göçmenlerin oluşturduğu enklavlar (kümelenmeler) arasında ciddi farklar olduğu vurgulanmaktadır. Marcuse (1999) New York kentinde kökene bağlı yoğunlaşmaların gösterildiği haritalarda Asya'lıların enklav, siyahların ise yoğun gettolaşmalarına işaret etmiştir. Bu konuların tartışılmasının asıl nedeni söz konusu iki farklı kesim için farklı analitik açıklamalarının ve farklı politikaların geliştirilmesi gereğinin vurgulanmasıdır. (Marcuse, 1999:182-183)

Türkiye metropollerini açısından ise *gettolaşma* sorgulanan bir kavramdır. Batılı kentlerdeki bazı oluşumları açıklayan bu kavramın Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin kentlerindeki toplumsal ilişkileri açıklamada kullanımının uygun olup olmadığı, tartışılması gereken bir konudur. Bu bildiride söz konusu soruyu yanıtlayabilmek için öncelikle kavramın batı toplumlarında taşıdığı anlamlar, daha sonra çeşitli örnekler üzerinden Türkiye metropollerinde gettolaşma eğilimlerinin var olup olmadığı tartışılacaktır.

Bu tartışmayı öncelikle batı alanında gettolaşmaya örnekler vererek açmak gerekir inancındayım. Örneğin; Richard Sennett'in 1516'da Venedik'teki Musevi gettoları ile ilgili açıklamalarına göre, gettolarda yaşayan Museviler Venedik ekonomisinin gerekli bir parçasıdır ve gündüzleri gettoya, Museviler dışındaki kişiler çalışma, ya da herhangi bir iş amacıyla girebilmektedir. Dolayısıyla, gettolar toplumun kıyılarına itilmemiştir. Batı toplumlarında gettoların yapıları 1920'lerde değişmeye başlamış, 1960'larda ise karanlık yüzleri belirginleşmeye başlamıştır, ancak yine de getto halkı ile işveren arasında ekonomik olarak bağımlılık söz konusu olmuştur. Ancak Post-Fordist kentte bu yapı değişmiştir (Marcuse, 1999).

Marcuse (1999), Fordist yapıdan Post-Fordist yapıya geçiş ile birlikte Amerikan gettolarındaki dönüşüme işaret etmektedir. Marcuse'a göre Post-Fordist getto yenidir: bu marjinalerin değil dışlananların gettosudur. Bir başka anlatımla gettolar toplum dışına itilmiştir. Geçmişin gettosu ile post-fordist dönemin gettosunu ayıran en önemli fark, geçmişte gettoda yaşayan nüfusun kentin ekonomik yaşamına çeşitli ağlarla bağlı olmasıdır. Oysa, bugün gettoda yaşayanların çoğunluğu batı literatüründe yer aldığı biçimiyle kamu desteğine bağımlıdır, sosyal düzen için tehdit unsuru ve suçluların barınağı gibi bir görünüm sergilemektedirler.

Pek çok araştırmada, post-fordist dönemde getto alanlarında yapılmış çalışmalar bu alanlara ilişkin ortak şu, sosyal ve demografik özellikleri ortaya koymaktadır; Getto alanlarında yaşamlarını sürdürebilmek için kamu desteğine bağımlı çok sayıda insan vardır; işsizlik oranları yüksektir; çalışanlar ise vasıfsız işlerde çalışmaktadır; tek ebeveynli aile sayısı ve suç oranları yüksektir; uyuturucu kullanımı söz konusudur; çocukların eğitimlerini tamamlamadıkları sıkça görülmektedir;

gettolar stigmatize olmuş (örselenmiş) kimliklere sahiptirler (Ley,1983; Wilson,1996). Ancak Marcuse (1999), gettolara ilişkin demografik sonuçlardan öte, yapısal dönüşüm süreçlerinin gettoların dışlanmasına neden olduğunu vurgulamıştır. Gettolarda yaşayanların toplumun egemen güçlerince daha fazla dışlanmaları ve marjinalleşmeleri, istenmeyen işsiz gruplar haline gelmeleri sonucunda, kendi iç kohezyonları da zayıflamış, ancak yere bağlılık hissi güçlenmiştir.

Türkiye kentleri açısından ise gettolaşmanın oldukça yeni bir oluşum olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle, 1960'lardan itibaren metropol kentlerin çeperlerinde, ya da tarihi kent merkezlerinin çeperlerinde yoksulluğun yoğunlaşması söz konusu olmuştur. Ancak göç etmiş yoksul kesimlerin yaşadıkları bölgelerin batılı anlamda getto olarak tanımlanması son 5-10 seneye dayanmaktadır. Bunun başlıca nedenlerinin 1980 sonrası benimsenen neo-liberal ekonomi politikalarına bağlı olarak meydana gelen yoksullaşma, devletin küçültülmesi politikası, enformel sektördeki ve enformel toplumsal ilişki biçimlerindeki genişleme süreci olduğu söylenebilir.

Türkiye'de özellikle metropol kentlerde göç etmiş yoksul kesimler farklı bölgelerde yoğunlaşmışlardır ve göç eden grupların konut edinme, ya da iş bulma süreçlerinde aynı etnik gruba ait bireylerin bir arada bulunmadan fayda sağladıkları ve dayanışma ilişkileri çerçevesinde kent ile bütünleşmeye çalıştıkları pek çok çalışmada saptanmıştır. Ancak 1990'lı yıllara kadar aynı etnik gruba ait bireylerin bir arada bulunmaları gettolaşma eğilimi olarak tanımlanmamıştır. Dolayısıyla, gettolaşmanın parametresi yalnızca belli bir etnik gruba ait olmak değildir. Bazı grupların yaşadıkları bölgelerde gettolaşma eğilimlerinin gözleniyor olması başka parametrelere dayanmaktadır. Bu çalışma ile söz konusu parametrelerin neler olduğu geçmişte ve günümüzde göç etmiş, yoksul kesimler üzerinde yapılmış araştırmalara, özelde İzmir Kent Merkezi çeperinde yer alan konut bölgesinde yapmış olduğum çalışmaya referansla ortaya konmaya çalışılacaktır.

Türkiye'de Getto Benzeri Yapıların Oluşmasının Nedenleri

Kemal Kartal, 1970'lerin sonunda çoğunlukla Ankara'nın gecekondu alanlarında gerçekleştirdiği "Türkiye'de Kentleşme" araştırmasında kırdan kente göç eden gruplarla ilgili olarak şöyle bir sonuca ulaşmıştır. "*Bu insanların yaşam düzeylerinde, kırdan ve kentte varlıklanmak ve kökleşmek için harcadıkları kaynaklarla orantılı bir iyileşme gerçekleşmemektedir*" (Kartal,1992,s.249). Bugün ise iyileşme yerine göç eden grupların yaşam alanlarının bir kısmının gettolara dönüşme eğilimini taşıdıklarını söyleyebiliriz.

Gettolaşma eğilimlerinin nedeni temel olarak göç eden yoksul grupların daha da yoksullaşması; iş olanaklarının giderek daha kısıtlı hale gelmesi; düşük ücretlerle ve güvencesiz iş ortamlarında çalışma; işsizliğin artışı; bu grupların topluluk içi ilişki biçimlerinin değişmesi; kentte yaşayan egemen güçler tarafından dışlanmaları; egemen güçlerin kitle iletişim araçları yoluyla benimsetmeye çalıştıkları tüketim kültürlerine uyum sağlayamamanın verdiği ezilmişlik duygusu; gençlerin ve çocukların çalışma gibi nedenlerle, ya da maddi imkansızlıklar nedeniyle eğitimlerini yarıda kesmeleri ve eğitimsizliğin yanı sıra toplumsal düzenin sürdürülmesi için gerekli ahlak değerleri edinmemeleri gibi nedenlere bağlı olarak suça yönelmeleri ve devletin sosyal alana müdahale gücünün zayıf olduğu ortamlarda geleneksel dayanışma ilişkilerinin yetersiz kalması ile oluşan toplumsal sorunlar olarak özetleyebiliriz. Bu tür toplumsal oluşumların mekansal ifadesi ise getto benzeri yapılar olarak adlandırılabilir.

Güvenç ve Işık (1996 ve 1998), 1990 yılı nüfus sayımı verilerini kullanarak İstanbul'da kent içi mekansal ayrılaşmayı inceledikleri "İstanbul'u Okumak" isimli çalışmalarında kentin en yoksul ve çaresiz kesimlerinin kent merkezi yakın çevresindeki çöküntü alanlarında yer aldığını ve bu grupların batı literatürünün esas konusunu teşkil eden kent içi yoksul gruplarla oldukça benzer özellikler gösterdiğini belirtmişlerdir. "Toplum içindeki konumunu iyileştirebilme umudunu büyük ölçü-

de yitirmiş görünen kent içi yoksulları birçok yönüyle Batı- literatüründeki sınıf altı tanımına uyuyor” denmiştir (Işık, Pınarcıoğlu, 2001, s.39). Ayrıca Güvenç (2000) İstanbul’da en yoksul güvencesiz tabakaların Haliç’in güneyinde Eminönü, Balat, Fener, Eyüp kuzeyinde Cihangir, Kasımpaşa, Dolapdere, Sütüce ekseninde iki paralel kuşakta yoğunlaştıklarını ve kent yoksullarının merkez çevresinde sergilediği yığılmalar açısından İstanbul ile diğer büyük şehirler arasında önemli farklar olmadığını belirtmiştir.

2001 yılında tamamladığım “Yapısal Dönüşümler Sürecinde Toplumsal Dışlanmışlıkların Oluşumu” isimli çalışmamın örneğini oluşturan İzmir Kent Merkezi çeperinde de benzer sonuçlarla karşılaşılmıştır.

İzmir kent merkezi çevresinde yer alan konut alanlarında batılı anlamda kent içi yoksul kesimlerle benzer özellikler taşıyan kesimlerin var olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, merkez çeperleri batılı anlamda gettolaşma eğilimleri taşıyan bölgelere örnek teşkil etmektedir. Marcuse (1999)’ un işaret ettiği üzere Wilson 1970’lerde orta sınıfın ırka dayalı yoğunlaşma alanlarını terk etmesiyle birlikte geride kalan getto yoksulunu “sınıf altı” kesim olarak tanımlamıştır. Bu nedenle Türkiye’de merkez çeperinde yer alan sınıf altı kesimlerin getto benzeri alanlarda yaşadığı söylenebilir.

Merkez çeperlerinde benzer yapıların gözlemleniyor olmasının temel nedeni öncelikle, bu bölgelerde yoksulluk kültürlerinin oluşması olarak açıklanabilir. İkinci neden, bu bölgelerde kiracılık oranlarının yüksekliğine bağlı olarak nüfusun hareketli bir yapı sergilemesi, ve komşuluk ilişkilerinin dahi geliştirilemediği ortamlarda dayanışma ilişkilerinin hiç geliştirilememesidir. Dayanışma ilişkilerinin yetersiz kaldığı, yere bağlılık gibi duyguların oluşmadığı ortamlarda ise giderek artan yoksullaşmaya paralel olarak göç eden grupların daha güçsüz hale gelmesi ve buna bağlı olarak söz konusu bölgelerin suç kaynaklarına dönüştüğü izlenmektedir. Üçüncü neden, merkez çeperlerinin geçmişte de taşıdıkları çöküntü bölgesi olma özellikleridir. Merkez çeperleri merkez işlevlerinden konut işlevlerine geçilen bölgelerdir. Bu nedenle geçiş alanlarında yaşam alanları açısından bir takım toplumsal sorunlara neden olabilecek kullanımlar var olabilmektedir. Böyle bir özellik bir çöküntü bölgesinin gettolaşma eğilimleri taşıması için elverişli koşulları yaratmaktadır. Bu bölgelerin getto benzeri yapılar segilemelerinin dördüncü temel nedeni ise dışlanmalarıdır. Aşağıdaki bölümlerde yukarıda belirtilen nedenler İzmir kent merkezi çeperi örneği üzerinden tartışılacaktır.

İzmir Kent Merkezi Çeperinde Getto Benzeri Yapılar

Göç ve Emek Piyasasına Bağlı Olarak Yoksulluk Kültürlerinin Oluşması

İzmir kent merkezi (Kemeraltı) çeperinde yer alan 12 mahallede 1998 yılında yapılmış olan alan araştırmasının sonuçlarına göre bölgede yaşayan hane halklarının %76’sı bu bölgeye bir başka yerleşmeden göç etmiştir. Göç eden hane halklarının %44’ü Güneydoğu Anadolu bölgesindedir. İl bazında gerçekleştirilen değerlendirmelerde ise Mardin’in %27 oranıyla en çok göç veren il olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, merkez çeperi Türkiye’nin en yoksul bölgelerinden göç almakta, buna karşın göç eden kesimlere güvencesi olan iş ortamları sunamamaktadır. Bölgede yaşayan hane halklarının %77’si ücretlidir ve kent merkezinde enformel üretim sektöründeki yoğunlaşmaya bağlı olarak çalışanların %47’si ücretli ancak sigortasızdır ve bölgeye yerleşenlerin sosyo-ekonomik statülerinde yıllar içerisinde herhangi bir iyileşme olmamaktadır. Çalışan kesimin yoğunlaştığı sektörler tekstil ürünleri üretimi, ayakkabı ve deri ürünleri üretimi, seyyar satıcık ve çeşitli marjinal hizmetlerdir. 12-19 yaş grubundaki çocukların ise %14’ünün işgücüne katıldığı saptanmıştır. Dolayısıyla, emek piyasası koşullarına bağlı olarak merkez çeperi bölgeleri, yaşayanlara düşük ücretlerle çalışabilecekleri güvencesiz iş ortamları sunmaktadır. Yoksulluğun sürekliliği ve genç nesillerin eğitimlerini keserek enformel sektöre yönelmeleri ise yoksulluk kültürlerinin oluşumuna

neden olmaktadır. Dolayısıyla, bölgede yoğunlaşan yoksulluk gettolaşma eğilimlerinin en önemli parçasını oluşturmaktadır.

Dayanışmasız Ortamlar, Güçsüzlük ve Suç

Bölgede yaşayanlar aynı, ya da benzer etnik grupta yer almalarına karşın kent merkezinin mekan-sal yapı özellikleri nedeniyle güçlü dayanışma ilişkileri ve hatta komşuluk ilişkileri dahi oluşturamamaktadırlar. Yaşayanların pekçoğu komşularıyla olan ilişkilerinde sorun olduğunu, hane halklarının %89'u bölgede yardımlaşmanın gelişmediğini belirtmiştir. Bölgede uzun dönemler yaşamış olanlar ise geçmişin toplumsal ilişkilerine özlem duymaktadır. Bölgede kiracılık oranlarının yüksek olması güçlü toplumsal dayanışma ilişkilerinin oluşmasını engellemektedir. Çünkü nüfus grupları sürekli hareket halinde bir yapı sergilemektedir. Dolayısıyla, dayanışma ilişkilerinin geliştirilemediği, kurumsal ilişkilerin ise yetersiz olduğu ortamlarda, kişiler giderek kendilerini daha yalnız ve yoksul hissetmektedir. Bu koşullarda özellikle çocuk suçluluğunda artış olmaktadır. Yaşayanlar yaşadıkları bölgeden ve komşularından şikayet etmekte, imkanları olduğu anda yaşadıkları bölgeyi terk etmek istemektedirler.

Yaşayanların bölgeye ilişkin tanımlamaları bölgenin gettolaşma eğilimleri taşıyıp taşımadığı konusunda daha aydınlatıcı olmaktadır.

“Eskiden 70’li yıllarda memur kesimi oturuyordu. Temiz ve merkeze yakındı. Dürüstlük, sevgi, saygı vardı. Sokak’ta 10 aile toplanıp yemek yiyordu.” (70’li yıllarda göç ederek bölgeye yerleşmiş Karadenizli bir ailenin görüşü)

“Bu mahallenin çocukları başka mahalleye hırsızlık yapmaya gidiyor, diğer mahallelerden ise bu mahalleye gelen çocuklar hırsızlık yapıyor”.

“Eskiden parkta oturuluyordu. Artık oturulmuyor. Bekçi gelmiş, onu da dövmüşler, artık gelmiyor”. (Yeni Mahallesi sakini)

Dolayısıyla, sosyal devletin göç eden kesimlere yönelik olarak gerekli ve yeterli müdahale mekanizmalarını çalıştıramadığı, dayanışma ilişkilerinin gelişmediği, topluluk hissini oluşturmadığı, bireylerin kendilerini ait hissedebilecekleri bir kamu alanının var olmadığı, egemen güçler tarafından dışlandıklarını hissettikleri, geleceğe ilişkin umut taşıyamadıkları ortamlarda sosyal olarak çözümlenemeyen, komşuluk ilişkileri geliştirilememekte, çevrenin fiziksel ve toplumsal kalitesi çökmekte, çocukların suça yönelmeleri söz konusu olmakta, bu nedenle merkez çeperlerinde batı literatürüne konu olan getto alanları ile benzer özelliklerin gözlenmeye başladığını söyleyebiliriz.

Kartal (1992), 1970’li yıllarda göç eden gruplar arasında “çocuk okusun ve kendisi için daha iyi bir yaşam kurma olanaklarına sahip olsun” görüşünün hakim olduğuna işaret etmiştir. Ancak, merkez çeperinde gözlemlenen artık bu görüşlerin yoksullaşmaya bağlı olarak terk edilmeye başladığı ve çocukların eğitimleri yarıda kesilerek çalışmaya yönlendirildiğidir.

Merkez Çeperlerinin Çöküntü Bölgesi Özelliği Taşımaları

Kent merkezlerinin çeperlerinde yer alan konut alanlarının pek çok toplumsal sorunu barındırdığı Mübaccel Kıray (1971) tarafından belirtilmiştir. Dolayısıyla, büyük kentlerinin çeperlerinde 1960’lı yıllarda da çöküntü bölgesi özellikleri gözlemlenmiştir. Örneğin, Kıray’ın belirttiği üzere bu bölgelerde kendi kendini devam ettiren dengesiz bir nüfus topluluğu bulunmaktadır. Şehre yeni göçenler, hayata yeni atılanlar, sanatçılar, garsonlar, işçiler, ezeli muvaffakiyetsizler, serseriler, bohemler, fahişeler gibi kesimler bu bölgelerde yer alır (Kıray, 1998, s. 13).

Bu tür toplumsal özellikler, İzmir kent merkezi çeperinde bugün de gözlenmektedir. Bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda bu tür özelliklerin bir mahallede yoğunlaştığı dahi tespit edilmiştir. Söz konusu mahalledeki yoğunlaşmanın bir nedeni de civarda yer alan Musevilerin inşa etmiş oldukları aile evleridir. Aile evleri bugün pek çok toplumsal sorunla iç içe yaşayan kesimlerin barınacağı haline gelmiş ve çevrede yaşayan aileler açısından şikayet unsuru olmuştur. Bir mahalle sakini çevre ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir.

"Mahallede bekar çok. Çok içki içiyorlar. Kavga ediyorlar. Serseri, içki, esrar, kavga çok. Parklarda serseriler, kadın satışı..., polis buraya gelmiyor. Sosyal hayat sıfır".

"Bu mahalle çok şamatah, gürültülü. Köşelerde içki içenler var. Hırsızlık çok fazla" (Ülkü mahallesi sakini).

"Çocuklar için iyi değil, bu mahalle her yere yakın ama çocuklar için gitmek lazım. Çocuklar 13 -14 yaşında dansözlük yapıyor" (Ülkü mahallesi sakini).

Dolayısıyla merkez çeperleri geçmişte de bir takım olumsuz toplumsal özellikleri barındıran nüveleri içermişlerdir. Bu nüveler geçmişten günümüze bölgenin (stigmatize) örselenmiş bir kimliğe sahip olmalarına neden olmuştur. Bu gibi özellikler ise batılı anlamda gettolar ile benzer özelliklerin taşınmasına neden olmaktadır.

Dışlanma

Kartal (1992), kente göç eden kişilerin kentte kalış süresi uzadıkça üst sınıfların değer yargılarının benimsendiğine işaret etmiştir. İzmir kent merkezi çeperinde de bu durum gözlenmiştir. Bölgede yaşayanlar toplumsal ve ekonomik süreçlerin dışında olmalarına ve kendilerini dışlanmış hissetmelerine karşın üst sınıfların değer yargılarını benimsemektedirler. Örneğin; bölgede var olan toplumsal sorunların büyüklüğü nedeniyle apartmanda yaşama isteği söz konusudur. Bölgede yaşayan bir kişi bu isteği şöyle ifade etmiştir. *"Apartmanda düzen oluyor. Aile terbiyesi alınıyor. Burada çocuklar sokaktan herşeyi alıyor".*

Bölgede yaşayanların kent ile sosyal anlamda entegre olabildikleri tek yer Kültürpark'tur. Dolayısıyla, Kültürpark farklı toplumsal gruplar açısından bir kesişme alanı olma gibi önemli bir özelliğe sahiptir. Ancak bu alanın bölgede yaşayanların farklı kesimlerle karşılaşmalarına olanak sağlayacak tek kesişme alanı olduğu yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır. Bu açıdan Kültürpark dışlayan bir mekan özelliği taşımamaktadır, ancak son dönemlerde kentte gerçekleştirilen yatırımların bazı kesimleri sosyal ve psikolojik olarak dışladıkları gözlenmektedir. Örneğin son 5-10 sene kentte inşa edilen çok sayıda alışveriş merkezine giden sadece bir kişiye rastlanmıştır. Dolayısıyla, Şengül'ünde belirttiği üzere (2001) "refah devleti döneminin yerel yönetimleri kolektif tüketim araçlarını sağlamakla görevli birimler olarak karşımıza çıkarken izleyen dönemin yerel yönetimleri daha çok sermayeyi ve onun taleplerini desteklemeye yönelmiştir" (Şengül, 2001, s.58). Kültürpark alanı kolektif tüketimi sağlayan araçların oldukça önemli bir örneğidir. Bu özellik Kültürpark alanının bugün de farklı grupların bir araya gelmelerine olanak sağlayan önemli bir örnek olarak varlığını sürdürmesine neden olabilmektedir.

Son dönemlerde İzmir kentinde sahil yolu düzenlemeleri gerçekleştirilmiş ve bu sahil kesimleri de farklı grupların kesişme alanı özelliği taşımaya başlamıştır, ancak İzmir kent merkezi çeperinde yaşayanlar, yani kente çoğunlukla son 10 sene içinde yerleşmiş olan kesimler sahil bölgelerini tercih etmemektedir. Pekçok kişi sahilde yürümenin lüks bir eylem olduğunu ve bunun sadece sahil kesimlerinde yaşayanlarca gerçekleştirilen bir eylem olabileceğini vurgulamıştır.

Bu örnekler kent merkezinde yaşayan grupların yaşadıkları ortamın fiziksel ve sosyal sorunlarından kaçabilmek amacıyla üst sınıfların değerlerini benimseme eğilimleri taşıdığını göstermiştir. Ancak kentin bu gruplara sunduğu olanaklar çok kısıtlıdır. Görüşmelerden de anlaşılacağı üzere Kültürpark, kırsal kesimden göç edenlerce sahil kesimindeki düzenlemelerden daha fazla tercih edilmektedir. 1990 sonrasının alışveriş merkezi gibi kentsel mekanları ise kente yeni göç etmiş yoksul kesimleri tamamen dışlamaktadır. Sonuç olarak, merkez çeperindeki bölgelerde yaşayanlar yaşadıkları bölgenin sosyal ve fiziksel sorunları nedeniyle yaşadıkları bölgeden imkanları olduğu anda ayrılmak istemekte çünkü kentin diğer kesimlerinde daha az toplumsal sorun ile karşılaşacaklarını düşünmektedirler. Buna karşın, kentte son dönemlerde gerçekleştirilen yatırımlar yoluyla oluşturulan mekanlar yine son dönemlerde kente göç etmiş grupları dışlamaktadır.

Kentin Dış Çeperlerinde Gettolaşma Eğilimleri

Bu bildiriye üzerinde durulması gereken bir başka durum ise gettolaşma eğilimlerine yalnızca kentin iç kesimlerinde rastlanmadığıdır. İzmir kenti örneğinde kentin en dış çeperindeki mahallelerde de benzer eğilimlerin oluşmaya başladığı düşünülmektedir. bu konuda detaylı bir çalışma yapılmamıştır ancak bu bölgelerde eğitim sektöründe çalışan birkaç kişi ile yapılan görüşmelerde okullarda çocuklar arasında oluşan çeteleşmelere, vandalizme, şiddete ve suça dikkat çekilmiştir. Özellikle en dış çeperlerde yer alan ilk öğretim okullarında ve liselerde öğretmenlerin dahi tehdit edildiği, ailelerin özellikle kız çocuklarını bu kesimlerde yer alan okullara göndermek istemedikleri belirtilmiştir. Bu kesimlerde yer alan aileler çocuklarını kentin eski imarlı kesimlerinde yer alan orta ve üst gelir gruplarının yaşadığı bölgelerdeki okullara göndermeyi istemektedirler çünkü okullarda ki eğitim kalitesi açısından farklılaşmaların olduğu vurgulanmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak “getto”, ya da “gettolaşma” gibi kavramlar batı literatüründe yer alan ve batı toplumlarına ilişkin oluşumları açıklayan kavramlardır. Söz konusu kavram son yıllarda Türkiye metropollerinde ortaya çıkan farklı toplumsal ilişki biçimlerini açıklamak amacıyla zaman zaman kullanılmaktadır. Bu çerçevede iki farklı görüş oluşmuştur. Birinci görüş kentlerde farklı etnik gruplar, ya da kimlikler etrafında bir araya gelmeyi gettolaşma olarak açıklamaktadır. Bu görüşün uzantıları ise farklı etnik gruplar arasında meydana gelen çatışmaları getto öfkesi olarak yorumlamaktadır. Diğer görüş ise getto kavramının Türkiye gibi bir gelişmekte olan ülkenin toplumsal ilişki biçimlerini açıklamada yetersiz kaldığını, bu kavramın batı toplumlarındaki toplumsal oluşumları açıklayabileceğini vurgulamaktadır.

Bu bildiriye Türkiye kentlerinde gettolaşma eğilimlerinin var olup olmadığı özelde İzmir Kent Merkezi Çeperindeki gözlem ve araştırmalara dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Benim gözlemlerim böyle bir eğilimin metropol kentlerin merkez çeperlerinde var olduğu yolundadır. Böyle bir oluşumun belirleyicisi olan parametreler ise bildiriye: **göç ve emek piyasasına bağlı olarak yoksulluk kültürlerinin oluşması; dayanışmasız ortamlarda güçsüzlük ve suç; merkez çeperlerinin çöküntü bölgesi özelliği taşınmaları; ve dışlanma olarak açıklanmıştır.** Dolayısıyla, içinde bulunulan ekonomik ve toplumsal süreçler Türkiye kentlerinde daha önce olmayan ancak özellikle son 5-10 yılda ortaya çıkan yeni bir toplumsal oluşuma neden olmuş ve batı toplumlarında gözlemlenen bazı toplumsal sorunlar Türkiye metropollerinde de gözlenmeye başlamıştır. Aşağıdaki tabloda bu benzerlikler ve farklılıklar elde edilen veriler ışığında ortaya konmaya çalışılmıştır. 1980 sonrasında benimsenen neo-liberal ekonomi politikaları göç eden grupların kentle etkileşim sürecinde 1980 öncesinden farklı ve karmaşık toplumsal ilişki biçimleri geliştirmelerine neden olmuştur. Çünkü “Türkiye”deki refah sistemi küresel kapitalizm koşullarında özellikle 1980’li yıl-

lardan itibaren önemli bir yapısal dönüşüm sürecine girmiş bulunmaktadır ... sosyal güvenlik sisteminin teknik çıkmazları, eğitim ve sağlığa ayrılan kaynakların gittikçe azalıyor olması gibi sorunlar gündeme yerleşmiş bulunmaktadır” (Özbek, 2001:25) Böyle bir süreç kentlerde dışlanan, ya da sınıfaltı olarak tanımlanan kesimlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu bildiri de ortaya konmaya çalışılan bugün kentlerimizde gettolaşma eğilimleri biçiminde yeni oluşumlarla karşılaşılırsa bunun bir durum değil, sonuç olduğudur. Söz konusu oluşumlar benimsenin sosyal ve ekonomik politikaların sonucudur ve eğer kentlerimizde batılı anlamda getto benzeri yapıların oluştuğunu görüyorsak, bu oluşumların sosyal vatandaşlık hakları çerçevesinde çok ciddi biçimlerde değerlendirilmesi gerekmektedir. Yoksulluk kültürleri ve gettolaşma gibi oluşumlarla mücadelede merkezsiz ve mikro kamusal alanlardaki çözüm arayışları, çözüm arayışlarının bir parçası olabilir ancak bu tür arayışların yeterli olmayacağı açıktır. Bu koşullarda sosyal refah uygulamalarının güç-

Batı Literatüründe Yer Alan Getto Alanları	İzmir Kent Merkezi Çeperi Konut Alanı
-Aynı etnik gruba, ya da ırka bağlı kümelenmeler	-Aynı etnik gruba bağlı çeşitli kümelenmeler
-Yoksulluk kültürlerinin varlığı	-Yoksulluk kültürlerinin varlığı
-Toplumun egemen güçlerince dışlanma	-Toplumun egemen güçlerince dışlanma
-Kamu desteğine bağımlılık	-Kamu desteğine ihtiyaç ancak kamu desteğinden yoksunluk
-Sosyal düzen için tehdit unsuru ve suçluların barınağı gibi algılanma. Stigmatize kimlik.	-Örselenmiş bir kimliğe sahip olma
-Yüksek işsizlik oranları	-Sosyal güvencenin olmadığı, düşük ücretli iş ortamları
-Vasıf gerektirmeyen işlerde yoğunlaşma	-Vasıf gerektirmeyen marjinal ve enformel sektörde yoğunlaşma
-Çok sayıda tek ebeveynli aile sayısı.	-Tek ebeveynli ailelerin varlığı
-Yüksek suç oranları	-Böyle bir bilgi edinilememiştir. Ancak çocuk suçluluğunda İzmir’de üçüncü sırada yer alan bir bölgedir.
-Uyuşturucu kullanımı, çete mafya türü oluşumlar	-Bu konuda somut bir bilgiye erişilememiştir ancak yaşayanlar tarafından bu tür toplumsal sorunlar konusunda çok sayıda şikayet bildirilmiştir.
-Yaşanılan bölgeden imkanları olduğu anda ayrılma isteği.	-Yaşanılan bölgeden imkanları olduğu anda ayrılma isteği.
-Demografik yapı özellikleri: yalnız ve yoksul yaşlılar ile parçalanmış ailelerin yoğunlaşması nedeniyle medyan yaşın düşük olması.	-Demografik yapı özellikleri: yalnız ve yoksul yaşlıların ile çok çocuklu yeni göç etmiş genç ailelerin varlığı nedeniyle düşük medyan yaş.

lendirilmesi sosyal adaletin ve vatandaşlık haklarının gerektirdiği koşullar sağlabildiği takdirde göç ederek kente yerleşmiş grupların yeniden eşitlikçi dayanışma, mücadele ve direniş biçimleri etrafında bir araya gelebilecekleri inancındayım. Geçmişte göç etmiş gruplar arasında dayanışma ve geleceğe ilişkin umut yaygın olarak benimseniyordu, ancak günümüzde umutların tükendiğini, yoksulluk kültürlerinin oluştuğunu ve sonuçta getto benzeri yapıların dahi oluştuğunu görüyoruz. Bu koşullarda öncelikle yapılması gerekenin kentte yaşayan bireylerin yaşadıkları yerde kendilerini mutlu ve güvende hissetmelerini ve geleceğe ilişkin umut taşıyabilmelerini sağlayacak olanakları yaratmak olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Boston, D.T. ve Ross, C. (ed) (1999) *The Inner City-Urban Poverty and Economic Development in the Next Century*. London: Transaction Publishers.

Sönmez Özbek, İ. (2001) “Yapısal Dönüşümler Sürecinde Toplumsal Dışlanmışlıkların Oluşumu, İzmir Tarihi Kent Merkezi Geçiş Alanı Örneği”, 2001, DEÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, (yayınlanmamış doktora tezi)

Işık, O. ve Pınarçioğlu, M. (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Güvenç, M. ve Işık, O. (1996) “İstanbul’u Okumak: Statü-Konut Mülkiyeti Farklılaşmasına İlişkin Bir Çözümleme Denemesi”, *Toplum ve Bilim*. 71, s.6-60

Güvenç, M. (2000) “1990 Sayımından İstanbul Manzaraları”ı. *İstanbul*, Temmuz, s.35-40

Kartal, K. (1992) *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme*. Ankara: Adım Yayıncılık.

Ley, D. (1983) *A Social Geography of the City*. New York: Harper and Raw.

Wilson, W.J. (1996) “The Truly Disadvantaged: The Hidden Agenda”. (der.) Susan Fainstein ve Scott Campbell, *Urban Theory* içinde, London: Blackwell.

Marcuse, P. (1999) “Space and Race in the Post-Fordist City: The Outcast Ghetto and Advanced Homelessness in the United States Today”. (der.) Etzioni Mingione, *Urban Poverty and the Underclass* içinde, Oxford: Blackwell.

Kıray, M. (1971) “Modern Şehirlerin gelişmesi ve Türkiye’ye Has Bazı Eğilimler”. (der.) Mübeccel Kıray (1998), *Kentleşme Yazıları* içinde, Bağlam Yayınları.

Özbek N. (2002) “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Adalet”. *Toplum ve Bilim*, Bahar, 92., s.7-33.

Şengül, T. (2001) *Kentsel Çelişki ve Siyaset-Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*. İstanbul: WALD Yayınları.

ÖĞRENCİ PANELİ

Oturum Başkanı: Kübra CİHANGİR ÇAMUR

ÖTURUM BAŞKANI: Programdaki sıraya göre başlayabiliriz. Önder arkadaşımız Dokuz Eylül Üniversitesi'nden. Önder'e, üçüncü sınıf öğrencisi olduğu için de öncelik verelim ve birinci konuşmayı onunla başlatalım.

ÖNDER ULUSOY: Bence bu Kolokyum, bugüne kadar yapılmış olanlardan çok farklı bir yerde, çünkü, yoksulluk, Türkiye'nin en temel sorunudur ve bunun paralelinde kentlerimizin de en temel sorunlarından bir tanesidir. Bu konu, bizzat planlama branşının temel sorunlarından bir tanesidir ve kentin en alt kesiminden, en üst kesimine kadar her bireyi, iyi veya kötü yönde etkilemektedir. Şimdi "alt kesimler" ve "üst kesimler" dendiğine göre, kentte bir sınıflaşma söz konusudur. Kent, heterojenliğin olduğu yerdir. Buna katılıyorum; fakat bu heterojenlik; yani sınıflar arasındaki farklar uçuruma dönüşürse, burada bir sorun var demektir. Yani, insanlar birinci sınıf, ikinci sınıf ve üçüncü sınıf vatandaşlar gibi birbirinden uzaklaşır, uçurum artarsa, burada çözülmesi gereken önemli bir sorun vardır.

Sınıflar arasındaki, oluşması gereken hiyerarşi bozulmuştur ve bunun da temel nedeni, Batılı ülkelerin şu anda uygulamakta oldukları ve Türkiye'nin şu anki durumuyla içine girmemesi gereken bir olgu olan kapitalizm olgusudur.

Bizim branşımız şehir planlama, disiplinlerarası bir bölümdür. Kentin fiziki ve beşeri coğrafyasıyla, ekonomisiyle, nüfusuyla ve diğer konularıyla ilgilenmek zorundadır ve en temelinde ilgilenilmesi gereken konulardan birisi de yoksulluktur. Sanırım bunda hepimiz hemfikirdir.

Şehirdeki sorunlar en yoğunundan, en seyreğine kadar bulunup, belirlenip, uzmanlar tarafından teker teker çözülmeye başlanırsa, kentleşme belli bir raya oturur.

Kentleşme bir olgudur. Öncelikle hepimizin bunda hemfikir olması gerekiyor; sonuçta bir oluşumdur. Kentin gelişmesi planlamayla ilişkilidir ve planlama da süreçler halinde gerçekleşir ve bu süreçler düzenli yerine getirilmediği takdirde, şu anda ülkemizde görülen gecekondulu olgusu ortaya çıkar ve bu olgu diğer gelişmekte olan ülkelerde de görülmektedir.

Plan yapamamanın ya da bu plan yapıldıysa işletememenin temel nedeni ekonomik nedenlerdir. Bazı kesimler bu nedenin, toplumsal nedenlere de bağlı olduğunu ileri sürmektedirler. Aslında bu düşünceye katılıyorum; fakat gecekondulu bölgelerinin oluşumuna baktığımız zaman, açıkçası toplumsal nedenler pek karşımıza çıkmıyor; daha üst düzeye çıktığımız zaman toplumsal nedenler karşımıza çıkıyor. Şehirlerimiz plansız bir gelişme içerisinde oldukları için, bildiğiniz gibi gecekondulaşma kaçınılmaz hal bir alıyor. Bunu herkes gayet iyi biliyor.

"Planlı olsaydı, gecekondulu olmayacak mıydı?" diye de sorular gelebilir ve toplumdan da böyle sorular geliyor. Elbette ki planlı olsaydı da gecekondulu belki oluşacaktı; fakat kent, zaman içerisinde kendi sanayisiyle ve diğer sektörleriyle, sosyal yaşamıyla bu yoksulluğun ve gecekondulaşmanın önüne geçerek, bunu eritebilirdi. Ama şehirlerimizde görülen şimdiki durumu göstermektedir ve burada toplanmamızın nedeni de budur.

Sürenin azlığından dolayı göç olgusuna ve gecekondunun tahliline pek fazla değinmek istemiyorum. Gecekondulu, daha önce söylediğim gibi şehirlerin sağlıksız bir şekilde gelişmesinden kaynaklanıyor. Bu gecekondulu oluşumunun temel nedeni göçtür. Gecekondulu sorunu genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülür ve bunun da nedeni, az gelişmiş ülkelerin kentleşme ve sanayileşme hızlarının çok yavaş ilerlemesinden kaynaklanmaktadır.

Gecekondulu, kente gelen insanların barınma sorununu çözmek için buldukları ilk akla gelen çözümlü yoludur. Kente gelen insanların barınma sorununu çözememelerinin en büyük nedeni, bu insanlara, uygun konut sunulmamasından kaynaklanmaktadır. Aslında şöyle bir şey de düşünüyorum: Şu an ülkemizde "konut açığı" diye bir konu tartışılıyor. Bazı kesimler, gecekondulu oluşumunun bundan ileri geldiğini savunuyor. Ben, konut açığının olduğuna inanmıyorum. Gecekondulu, sosyal ve

kültürel bir oluşumdan da kaynaklanıyor. Yani, insanların sosyal ve kültürel yapısından da kaynaklanan bir sorun ve kente göç eden insanlar kente geldikleri zaman hemen şehir yaşamına adapte olamıyorlar. Bu sebeple, gelirlerine, kültürlerine ve yaşamlarına uygun konut bulamadıkları için, gecekonduların yapma yoluna gidiyorlar.

Yasalarla ilgili birkaç şey söyleyeceğim. Gecekonduların oluşumunun ortadan kaldırılabileceği düşüncesiyle 1948 yılında bir yasa çıkarılıyor. Bu yasa yürürlüğe girene kadar Türkiye’de ülke çapında 25.000-30.000 gecekondular bulunuyor. İkinci yasa 1953 yılında çıkarılıyor ve 25.000-30.000 olan gecekonduların sayısı bu 5 yıllık arada 80.000’e kadar çıkıyor. Bu yasalar, sayılarla da görüldüğü gibi gecekonduların yapımını engellememiştir; “engellemek yerine gecekonduların yapımını teşvik etmiştir” diyebiliriz.

Gecekondular kentte çoğalmaya başladıktan sonra, yasaları uygulamak ve gecekonduların engellenmesi için, gecekonduların bölgelerinde devlet tarafından yıkımlar başlamıştır. Çözümü, yapım halindeki veya içinde oturulur durumdaki gecekonduların yıkımında bulmuşlardır.

FİLİZ ZEYBEK: Ben konuşmama, daha önceden hazırlamış olduğum bir bildirme özetiyle başlamak istiyorum.

“Gelişmekte” olan ülkemiz, geçmişte, sanayiden önce kentleşme olgusunu yaşamış, günümüzde de ekonomik anlamda giderek küçülmekte ve uluslararası finans kuruluşlarına bağımlı hale gelmektedir.

1980’li yıllarda uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar, başta ekonomik alan olmak üzere siyasal ve toplumsal alanlarda da birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Son 10-15 yıldır kent sosyolojisi ve sosyo-politik alanlardan dışlama süreçleri, neo-liberal politikaların bu sürecin oluşumundaki etkileri, dışlananların mekânları ve kentsel-toplumsal dışlanma süreçlerinin aşılması amacıyla geliştirilen politikalar yoğun biçimde tartışılmaktadır.

Tartışmaların ortak noktasını ise, özellikle 1990’larda karşı karşıya kalınan yoksullaşmanın, 1980 öncesi dönemlerdeki yoksulluk kavramıyla açıklanmasının yeterli olamayacağı sonucunu oluşturmaktadır. Bu nedenle, yeni yoksul sınıfların ya da başka kavramsallaştırmalarla toplumsal olarak dışlananların, dezavantajlı kesimlerinin varlığına işaret edilmiştir.

Dışlanma sürecine ilişkin tartışmalarda mekân, üzerinde önemle durulan bir konudur; çünkü yoksulluk, kentlerin belirli mekânlarında yoğunlaşma göstermekte ve yoksulluk kültürlerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Yoksulluğun yoğunlaşması ya da yoksulluk kültürlerinin oluşması ise, karmaşık toplumsal ilişki biçimlerinin ve söz konusu ilişki biçimlerine bağlı olarak yeni eşitsizliklerin ve toplumsal sorunların oluşumu ile sonuçlanabilmektedir. Günümüzde ülkenin içinde bulunduğu yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlik, yolsuzluk, işsizlik ve günden güne büyüyen iç ve dış borçlarla küreselleşme olgusunu yaşaması, ciddi sorunların eşliğinde bulunduğu göstermektedir.

Türkiye’de yerel ve bölgesel yönetimlerin ekonomik, toplumsal ve mekânsal gelişmedeki rollerinin, merkezi yönetim bürokrasisi ve siyaset yapıcılarının tarafından hayli kısıtli tutulması, Avrupa Birliği’nin görev ve politikalarına terstir. Her geçen gün derinleşen olumsuzluklar, eşitsizlikler ve yoksulluk, ulusal ve uluslararası boyutta incelemelere gidilmesini zorunlu kılmaktadır. Dünyada hızla gelişen ve değişen teknoloji, üretim ve tüketim oranlarının hızla artmasını doğururken, yoksulluk gerçeğinin somutlaşmasına engel olamamaktadır. Görev dengesizliği, bozulmuşluk ya da yetersiz işlevler, kültürel etiği ve toplumun entelektüel yeterliliğinin kazanılamamasına, bilgi, bilinç ve kültür yoksunluğu, yoksulluğa neden olmaktadır.

19. yüzyılda ilk çabalar kuramsal yaklaşımlar üretmiş ve bunu, 1930’larda başlayan ve özellikle Amerika’da 1970’lere kadar süren ekoloji okulunun ampirik çalışmaları izlemiş, 1960’ların sonun-

da ekolojik yaklaşım, yerini yeni kuramsal anlayışlara bırakmış ve politik ekonomi ve yeni kent sosyolojisi başlıkları altındaki geniş kapsamlı paradigmlar geliştirmiştir.

1980 sonrasında küreselleşen dünyada yerel farklılıkların önem kazanmasıyla ampirik incelemeler, yerinde veri toplama ve antropolojik yöntem önem kazanmış, 1990'larda ise kentsel temelde ortaya çıkan yeni toplumsal sorunlar; yolsuzluk, yoksulluk, kimlik tüketiminin ve cins ayrımının belirlendiği yaşam biçimlerinin mekânsal temsilleri gibi konular, bir yandan kuramsal söylemler, diğer yandan yeni araştırma-uygulama yöntemlerinin geliştirilmesi gereksinimini gündeme getirmiştir.

Küresel dönüşümler, mekândaki oluşumları da etkilemektedir. Sanayi devrimi sonrasındaki gelişmelerde üretim ilişkilerinin, ekonomik ve toplumsal yapının ve yerleşmelerin nasıl değiştiğini hepimiz biliyoruz. Bu değişim, kendisinden sonra bir dizi oluşumu da tetiklemiş ve yerküre üzerinde bugün varolan politik-kültürel ortamın ve mekân organizasyonun yaratılmasında etkili olmuştur. Bu görüşe göre ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılık içeren toplumsal dışlanmışlık, yoksulluk, eşitsizlik ve işsizlikten farklı bir sorun olarak tanımlanmaktadır.

Ülkemizde yaşanan bölgesel dengesizlikler ve göç olgusu, barınma ve çalışma gibi temel gereksinimleri de doğurmaktadır. Kırdan kente göç eden insanlar, çalışma alanlarına yakın yerleşim yerleri aramakta ve genellikle de çarpık kentleşme sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Göç olgusuyla oranı artan marjinal sektör, bu insanları bünyesine almaktadır. Bu da kent mekânını olumsuz etkilemekte ve kentsel mekân özgünlüğünü ve kent imajını bozmaktadır.

Kentin karakteristik yapısı ve insanların barınma ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı korunaklar, -ki bunlara çoğu zaman yapı demek çok zor- kentsel-kültürel sürekliliğin ya da sürecinin, mekânın gerisindeki öykünün okunması başarısını engellemektedir. Bu noktada planlama bilinci ve erkinin, bunu üstlenmesi gerekmektedir. Burada iki tip mekândan bahsedebiliriz. Birincisi; yoksulluğun ürettiği kentler, ikincisi de kentlerin yoksullaşması durumudur.

Yeşilin yerine gri, insanın yerine betonun öne geçtiği sözde modern yaklaşım, kent kimliği, kişilik, anı ve özgün mekânları silmekte ve mekânda eklemelenememe ve kenarlaşmama sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kentsel mekânı değiştiren yoksulluk unsuru, kültürel sürecin bir kesitidir.

Sözlerimi, okuduğum bir kitaptan, çok etkilendiğimi söyleyebileceğim birkaç cümleyle bitirmek istiyorum.

Susuyorum, sadece susuyorum. Yakınımızda olduğu halde göremediğimiz ve hep uzaklarda aradığımız hayatın mucizelerini düşünerek susuyorum.

Susmamak dileğiyle hoşça kalın.

KAAN SAKAKLI: Öncelikle kent yoksulluğunun tanımını yapmak istiyorum. Kent yoksulluğu; nüfusun bir kesiminin, çeşitli nedenlerle, değişik dönemlerde tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari yaşam standartlarını sağlamaya yeterli kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışsal, gerekse toplumsal ilişkiler açısından ciddi sorunlara açmasıdır. **Mingione**, kent yoksulluğu tanımını bu şekilde yapıyor.

Kent yoksulluğunu anlamamız için öncelikle minimum yaşam standartlarını düşünmemiz gerekir. Bunlara sadece örnekler vereceğim; beslenme, barınma, giyim gibi temel kişisel ihtiyaçlar, kendilerini etkileyen kararların alınmasında söz sahibi olma, içinde yaşanılan topluluk için, topluluk tarafından sağlanan, toplu tüketim konusu olan hizmetler. Bu hizmetlerin neler olduğunu söylersek; içme suyu, kanalizasyon, elektrik, toplu taşıma, sağlık, eğitim vb. İşte, şehir planlama ile kentsel yoksulluk kavramının çakıştığı ilk noktanın, yerel yönetimlerin sağlamak zorunda olduğu bu hizmetler olduğunu söyleyebiliriz.

Bunu, bir örnekle açıklamaya çalışacağım. Bir kişi, ekonomik yönden belirli bir seviyenin üzerindeyken, 10 katlı bir apartmanın 8. katında oturuyorsa ve de toplu taşıma işine gitmek isterken, toplu taşıma durağına en az yarım saat yürümek zorunda kalıyorsa, esas kent yoksulunun olduğunu düşünüyorum. Çünkü, ekonomik yönden ne kadar iyi olursa olsun, kentli olarak yararlanması gereken hizmetleri alamadığı zaman “kent yoksulu” kavramı içine girdiğine inanıyorum. Biraz önce verdiğim tanımı, biraz daha özelleştirerek söylersek, bir kentli olarak kentin her insana sağlamak zorunda olduğu standart hizmetleri eğer o kentli alamıyorsa, o kentli, kent yoksulu tanımına tam olarak uyar.

Kent yoksulluğunun, sadece sağlanması gereken hizmetlerin eksikliğinden kaynaklandığını düşünmek yanlış olur. Genel anlamda kent yoksulluğunun çıkış nedenlerini kısaca maddelersek: 1) İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan küreselleşmeyle birlikte her kentin aynı ölçüde refah seviyesine ulaşamayıp, kutuplaşmaların ortaya çıkması, 1) 1990’lı yıllara kadar aile planlamasının yaygınlaştırılmaması sonucu ortaya çıkan yoğun nüfus artışı, 3) Türkiye’deki tarım mekanizasyonu ve sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan kırdan kente göç olgusu. Bunları çoğaltabiliriz; ama 3 günlük kolokyumda hocalarımız, bunların sebeplerini ayrıntılı bir şekilde anlatıyorlar ve anlatmaya devam ediyorlar.

Şehir planlama ile kentsel yoksulluk kavramının çakıştığı ikinci nokta ise, kırdan kente göç sonucu oluşan sağlıklı kentleşmedir diyebiliriz. Sağlıklı kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan yoksulluk kavramı, içine dahil ettiği bireylerde çeşitli sosyolojik etkiler yaratmaktadır. Bu etkilerden kısaca bahsetmek istersek, yoksulluk kültürü içinde insanların çok az refah ürettiğini ve çok azını geri aldığı söyleyebiliriz. Bu kültürdeki insanların orta sınıf değerlerinin farkında olmalarına rağmen, bu değerlerle birlikte yaşayamamaları diğer bir etkisi. Bu kültürde olan bireylerin özellikleri marjinalite, bağımlılık, çaresizlik, aşağılık duygusu, yüksek oranda zayıf kişilik yapısı, günü yaşama isteksizliği, teslimiyet, kadercilik hissi, erkeğin egemenliğine inanış gibi birçok etkiyi de bu yoksulluk kavramı içinde sayabiliriz.

Buraya kadar anlattıklarım da iki çeşit yoksulluk tanımı vardı. Bu iki çeşit yoksulluk tanımının ortak özelliği, belki de şehir plancısını ilgilendiren en önemli nokta ve en önemli görev olan “insan memnuniyeti” ya da “mutlu kentli” tanımına zıt karakterler oluşturmaması. Bu anlattıklarım sonucunda kesin olan, yoksulluk ve zenginlik arasındaki uçurumun gün geçtikçe derinleşmesi ve eşitsizliğin artmasıdır. Bu da sağlıklı ve yetersiz barınma koşullarında herkesin, hakkı olan kentsel hizmetlerden ve eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerden yararlanamaması durumunu doğurmaktadır. Kısaca, insan haklarından yoksun yaşayan büyük bir kentli kitlesi ortaya çıkmaktadır.

Yoksulluk, nesilden nesle aktarılan bir yaşam biçimi olmaya başlamıştır. Zaten bunun da yoksulluğun, şehir planlamayla olan ilişkisini anlatabilen örneklerden birisi olduğunu düşünüyorum. Şehir plancısı sadece teknik adam olarak değil, kent yoksulluğu konusunda kendinin siyasi kimliğini ve etkinliğini ortaya koyarak çözüm önerileri getirmelidir. Planlamada, öncelikle eğitim, sağlık, kültür, ulaşım gibi hizmetlerden başlayarak tavır koymalı, daha sonra müdahaleci ve düzenleyici kimliğini ortaya çıkarmalıdır. Sırf müdahaleci, düzenleyici kimliğiyle değil, uzlaşma olmasını da sağlamalıdır ve piyasa süreçlerine teslimiyetin önünde duran bir tavır almalıdır.

Planlama, ülke genelinde ekonomik, sosyal planlamayla beraber mekânla bütünleşen planlama ve kent içi estetiklere dikkat eden kırsal kalkınma politikalarına, çevre, gıda, sağlık, konut gibi politikalara önem verdiği sürece, yoksulluk sorununun çözümünde plancının etkin bir rol oynayacağına inanıyorum.

Sonuç olarak yoksulluk, kimsenin arzu etmediği bir toplumsal yara. Yoksulluk sorununun aşılabilmesi için öncelikle gereken, etkin bir planlama ve planı yapabilecek nitelikte, iyi seviyede yetişen şehir plancı adayları; yani bizler olacaktır.

AHU GÜLÜMSER: Ben konuşmamda, Kolokyum konuları olan “yoksulluk, kent yoksulluğu, planlama” konularını kendi gözümle nasıl yorumluyorum ve buna önerim ne olabilir?” diye çok özetle ve kısa bir şekilde size aktarmak istiyorum.

Günümüzdeki şehir plancıları; yani gelecekteki meslektaşlarım, planlamanın sadece fiziki planlama olmadığını savunmaktalar; ancak sosyal planlama ve planlamanın sosyal-kavramsal boyutu üzerinde de bazen aşırı derecede yoğunlaşabilmekteler.

Şehir planlama eğitiminde üç boyutu; ekonomik planlama, sosyal planlama ve fiziki planlamayı bütün olarak ele alıyoruz ve bize böyle öğretiliyor; ancak uygulamaya bakıldığında zaman, bu bütünlüğün kesinlikle sağlanmadığını gözlemliyoruz.

Tüm dünyada gelir dağılımındaki dengesizlikle birlikte gerek kentsel, gerek bölgesel ölçekte yoksulluk sorunu ortaya çıkmakta. Yoksulluk sorunu, terörün yanı sıra, gerek kentsel, gerek bölgesel ölçekte önemli sorunlarımızdan biri.

Kolokyum boyunca yoksulluk sorunu kavramsal, nedensel, politik, sosyal açılarından örneklerle ele alındı, oturumlar hâlâ da devam ediyor; ancak burada da olduğu gibi yoksulluk sorununun ne gelişmiş ülkelerde, ne de gelişmekte olanlarda bir çözümüne ulaşılamadı. Bu noktada “Çözüm ne olmalıdır?” sorusuyla karşı karşıya kalıyoruz. Çok ütöpik yaklaşımlar getirilebilir. İşte yoksulluk, ekonomik olarak ele alınırsa, dünyadaki bütün parayı bir kenara toplarız, bir dünya parası oluştururuz, bu parayı alırız, dünyadaki tüm insanlara eşit dağılımını sağlarız, gelirden eşit paylaşım yaparız, hizmet ve altyapıda da standartlaşmaya gideriz. Bunu yapabiliriz. Eğer hepimiz bir araya gelebilirsek, bu yapılabilir; ancak sorunun çözümüne yoksulluk bölgelerine altyapıyı götürmekle veya burada altyapıyı standartlaştırmakla ulaşılamaz ve “eşitlik” ya da “standartlaşma” dediğimiz şey, asla ve asla “denge” demek değildir. Önemli olan, eşikler arası farkı minimize edebilmektir.

Dengenin varolduğuna inandığımız gelişmiş ülkeler, ekonomik planlama veya ekonomik esaslı planlama yapmalarına karşın, yoksulluk bölgelerinde ya da gettolarda kullandıkları planlama çeşidi, toplumsal planlama ya da “Community planing” adı altında ortaya çıkmakta. Eşitlikten ziyade bu yoksulluk bölgelerinde eğitim, toplum sağlığı, istihdam sağlanarak toplum bilincinin artırılması toplumu yönlendirici bir nitelik kazandıracaktır. Sonuçta toplumsal kalkınmayı amaçlayan, toplumun, planlamanın her boyutuna katılımı ve toplumu oluşturan bireyleri tek tek yapabilir kılarak sağlanacak plan, sahiplenmeyi artırıcı ve her bir bireyin plana katılma isteğini ve planı, “Benim planım, birlikte yaptık” diyerek hem uygulayacağı, hem uygulatacağı bir hale getirecektir ve bunun da, çözümün önemli bir kısmı olduğuna inanıyorum ve planın da böylece başarıya ulaşacağına inanıyorum.

CEM KIRLANGIÇOĞLU: Benim konuşmamın başlığı, “Yoksulluk Panzehiri Refah Devleti”. Bu kavram birkaç gündür zaten bolca konuşuluyor; fakat ben burada tam olarak bir açıklamasını getirmeye çalışacağım.

Konuşmam üç bölümden oluşacak. Önce yoksulluğa kısa bir yaklaşım getireceğim, daha sonra refah devletinin kapsamını açıklayacağım ve daha sonra da Türkiye’nin, refah devleti olma yolunda şu anki durumu ve neler yapması gerektiği konusunda bazı öneriler getireceğim.

Yoksulluk olgusu sadece bir gelir azlığı veya temel kentsel hizmetlerden mahrum olarak algılanmamalıdır; çünkü yoksulluk aynı zamanda alt statülü mahallelerde yaşama, kent mekanında marjinalleşme, sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, adalet, eğitim ve sağlık hizmetlerinden daha az yararlanma, yeterli güvenliğe sahip olamama gibi birçok kavramı da kapsamaktadır; yani bir insanın temel gereksinimlerinin olmaması durumudur.

Özellikle, 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, “insan hakları” kavramını genişleterek, sosyal ve ekonomik hakları da kapsar hale getirmiştir. Böylece insanların onur-

lu bir yaşam sürebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması, devletlerin görevi olarak görülme-ye başlandı. Bu gelişmeler, Keynes'in ekonomi kuramının sağladığı çözümlene olanaklarıyla bir araya gelerek "refah devleti" anlayışının harekete geçmesini sağladı. Bu hareket neydi? Refah devleti; insanların barınma, sağlık, eğitim ve asgari düzeyde bir gelir elde etme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri ve yardımları sunan sosyal güvence sistemleri aracılığıyla bir refah ortamı sağlamakta başlıca sorumluluğu üstlenir ve oluşturduğu sosyal modelin temelinde herkes için demokratik etkinlik ve eşit fırsatlardan yararlanma, çalışanların sosyal ve örgütlenme haklarıyla sendikaların rollerinin kabulü, kamu hizmetlerinin varlığının kabulü gibi elemanları içerir.

Getirdiği çözümlere bakacak olursak, eğer yoksulluğa, ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğinin neden olduğunu düşünürsek, refah devleti, oluşturacağı yeniden dağıtım mekanizmalarıyla bu bozukluğu düzeltecek ve yoksulluk azalacaktır. Eğer yoksulluğu işsizlik oranlarını temel olarak tanımlarsak, refah devletinin gelmesiyle makro ekonomik politikalar sonucu istihdam artırılabilecek ve bireylerin formal sektörlerde görev alması da sağlanarak, yoksulluk çizgisini aşmaları sağlanabilecektir. Dolayısıyla "yoksul" olarak nitelendirdiğimiz grubun gerek emek piyasasından, gerek siyasal süreçlerden, gerekse de toplumsal ilişki ağlarından dışlanması engellenmiş olacaktır.

Diğer yandan bir refah devletinin en önemli vazgeçilmez olgusu, hiç kuşkusuz sosyal güvenliktir. Yoksulluğun Türkiye'de temel bir sorun olmasına ve insanlarımızın önemli bir kısmı fakirlik çizgisinin altında kalmasına rağmen, sosyal korumadan maalesef yoksun durumdadırlar.

Ben, bir ara TÜSİAD'ın raporunu inceledim ve şu sonuçları gördüm: Bugünkü sosyal güvenlik harcamaların, gayri safi yurtiçi hasılaya oranlarını incelediğimizde, bu oranın İsveç'te %38.3, Finlandiya ve Danimarka'da %30, Almanya'da %25, Türkiye'de ise ancak %4.9 olduğunu görmekteyiz. Bu oran, sağlık harcamalarıyla birlikte gayri safi yurtiçi hasılanın %9'una denk gelmektedir ki, bu da sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınan nüfusun ve sosyal listenin yetersizliğini göstermektedir.

Buna ek olarak Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam son derece yaygındır. Sağlanan sosyal güvenlik garantisinin seviyesi düşüktür. Politik müdahalelerin de etkisiyle sosyal güvenlik kuruluşları kötü yönetilmektedir, bu sosyal güvenlik kuruluşlarının birçoğunda varolan yüksek oranlı enflasyon fonları eritmekte, sağlıklı finansal kararlar alınması da giderek güçleşmektedir. Türkiye'de sosyal güvenliğe ayrılan kaynakların bu kadar yetersiz olması bir yana, Türkiye'deki sosyal güvenlik kurumlarının açığı, yurtiçi hasılanın %3'üne ulaşmış durumdadır. Devlet her yıl sosyal güvenlik kurumlarının bütçe açıklarını kapatmazsa, emekli aylıkları ödenemez hale gelmiştir. Bu yetmiyormuş gibi sosyal güvenlik aylıkları çok düşük, özellikle sağlık hizmetleri yetersiz ve kalitesizdir. Şu an nüfusun %35'i, devletin sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadır; yani tutarlı, yeterli, kaliteli bir sağlık politikası yoktur.

Tam bu noktada, Türkiye'nin refah devleti olabilmesi için gerçekleştirmesi gereken bazı temel unsurlar olduğuna inanıyorum. Bunlar, şöyle: Bireylerin demokratik etkisi ve etkinliği güçlendirilmelidir. Toplum için gerekli ekonomik ve siyasal bütünleşme sağlanmalıdır. Toplumdaki sosyo-ekonomik uçurumlar giderilmelidir. Toplumun yapıtaşı olan ailelere özel bir önem ve ağırlık verilmelidir. İş ve çalışma koşullarının cazibesi yükseltilmelidir. Eğitimin, toplumsal ve bireysel gelişim için bir anahtar niteliğinde olduğu unutulmamalıdır. Pazar ekonomisinin başıboş devinimi kısıtlanmalıdır. Toplumsal dayanışma ve insani gelişme hedeflerinin, iktisadın her alanında düzenleyici olması sağlanmalıdır. Kamu hizmetleri etkin, verimli ve kaliteli hale getirilmelidir. Devlet ve sivil toplum kuruluşlarının sürekli iletişim halinde olması sağlanmalıdır. Yerel yönetimler güçlendirilmeli, yerinde yönetim yaygınlaştırılmalı ve etkin duruma getirilmelidir. Yeni sosyal devlet düzenlemelerinin tesis edilmesi sağlanmalıdır. Güçsüz ve donanımsız konumda olanların, ellerindeki sosyal güvenlik olanaklarını güçlendiren önlemler alınmalıdır ve son olarak bireylerin varolan po-

tansiyellerini gerçekleştirmesine olanak verecek genel ve özel koşullar içinde yaşamasına olanak verilmelidir.

Ben açıkçası, böylesi bir refah devletinde yaşamamanın, bütün insanların olduğu kadar Türk insanının da hakkı olduğuna inanıyorum ve bu amaç doğrultusundaki mücadelemi de, bir planıcı olarak hayatımın her aşamasında sürdüreceğim.

MÜGE GÜLEN & GÖKÇE AKSOYLAR: Biz, diğer arkadaşlarımızdan biraz daha farklı olarak biz, belli bir konu üzerinde inceleme yaptık; **“Kentsel Rantın Yoksullukla İlişkisi”**. Zaten şimdiye kadar sunulan bildirimlerde de bu konunun üzerinde sıkça duruldu. Biz de kendi çapımızda bir inceleme yaptık ve onu sunacağız.

Burada öncelikle kentsel rantın yoksullukla neden ilişkili olduğu ve Türkiye’de 1980 öncesi ve sonrasında kentsel rantın dağılımının nasıl olduğu ve son olarak da bazı uygulamaların yabancı ülkelerde nasıl yapıldığı ve kendimizce geliştirdiğimiz bir çözüm önerisiyle bitirmeye çalışacağız.

Bu konuyu seçmemizin nedeni, kalkınma ekonomisinden, artık yavaş yavaş neo-liberal politikalara geçilmiş olması ve refah devletinin ortadan kalkmasıyla, rant ekonomisinin gündeme gelmesi ve bunun da yoksul kesimi ciddi şekilde etkilemesi.

Kentsel rant, rant ekonomisinin kente yansması olarak düşünülebilir ve bu toplumsal dönüşüm, kentsel büyüme, kamunun bazı yerlere getirdiği altyapı kararları, verilen imar kararları ve kentteki arazinin giderek sınırlanmasıyla artmıştır. Kent arazisi, tüm toplumun ortak malıdır ve kentsel rant, bu bölüşümün adaletsiz olmasını sağlayan bir etmendir. Türkiye’de yaratılan değer her yıl %20’si arazi sahiplerine gitmektedir ve Türkiye’de kentsel rantın İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı kentleşme sonucu ortaya çıktığı görülmektedir ve artık bu bölüşüm “1980 öncesi” ve “1980 sonrası” diye ayrılmıştır.

1980 öncesinde kentsel rant: Mülk sahipleri, kat karşılığı arsalarını devrettiler. Sanayiciler, taşınmazlarını güvence göstererek, aldıkları kredi miktarlarını artırdılar. Bazı bürokratlar, konut kooperatifleri kurarak kentten ranttan pay almaya çalıştılar ve gecekondulara sahipleri de, kendi arsalarını yeni gelenlere satmak suretiyle, toplumdaki pek çok kesim tarafından bu kentsel rant bölüşülmüştür. 1980 yılı; yani Özal dönemi, bir kırılma noktası olarak görülüyor.

1980 sonrasında, bu bahsettiğimiz durumda ciddi bir değişim yaşandı; çünkü büyük sermayenin ithal ikameci birikim tarzından sağladığı pay azalmaya başladı ve bu da onların kentsel ranta yönelmesine neden oldu. Önceden toplumun belirli kesimleri bu kentten ranttan bir şekilde pay alırken, büyük sermayenin devreye girmesiyle birlikte toplumun pek çok kesiminin kentsel ranttan pay alma şansı azaldı, bu da kent içerisindeki kesimler arasında daha ciddi eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden oldu.

şitsiz dağılıma engel olmak amacıyla çeşitli ülkelerde farklı uygulamalar olduğunu inceledik. Bunları saymak gerekirse, arsa stoklarını artırmak, arsanın mülkiyetini vermek yerine uzun süreli kiralama yöntemine gitmek, bunun dışında kentsel toprak mülkiyetini kabul edip, üçüncü boyutta yapı yapma hakkı olarak düşünülen şeyin kiralınmasını sağlayabilmek olabilir ya da üçüncü boyutta yapı yapma hakkını kamuya devrederek, yapı yapmak istediği zaman kamuya belli bir bedel ödenmesini sağlamak olabilir, ciddi bir vergi sistemini getirmek olabilir ya da rantı kamuyla paylaşmak zorunluluğu getirmek olabilir. Aslında, bu uygulamalardan bazıları Türkiye’de de denenmiş ve buna örnek olarak da Antalya-Kemer bölgesinde uzun süreli kiralama yönteminin kullanıldığına rastladık.

Tabii bu uygulamaları düşünürken, bir şeyi göz ardı etmemek gerekiyor. Bu da, her ülkenin, bu uygulamaları siyasi yapısına ve yönetim biçimlerine göre ele alması gerekliliği. Yani, Türkiye kendi çözümünü ve kentsel rantın paylaşımıyla ilgili kendi politikalarını, aslında kendi yönetim biçimin-

den ve kendi siyasetinden üretmeli. Bu araçların kullanımının, kentsel rantın dağıtımında eşitsizliği gidermek için bazı yararları var. Bunlardan da biraz bahsedeceğim. Bu, toplumdaki birikim sürecini daha sağlıklı ve üretimi özendirici hale getirebilir. Üretimi özendirmesinde, hem yoksulluk açısından, hem de kentsel yaşam açısından ciddi girdileri olabileceğini düşünüyoruz.

Arsanın, toplumun yarattığı değere haksız el koyma aracı olmaktan çıkarılarak, imar düzeni yozlaşmaktan kurtulabilir. Bu da kentlerde gördüğümüz pek çok sorunun çözümü için bir alternatif olabilir, daha sağlıklı kentsel yapının koşulları yaratılabilir. Ayrıca, kentsel rantın değer artışları, yerel yönetim için bir girdi sağlayabilir ve bu da kentleşmenin finansmanı olarak kente geri dönebilir. Bu noktada İlhan Tekeli'nin ilk gün tematik açıklamalarda dile getirdiği bir şeye geri dönüp, bir noktaya bağlayabiliriz.

İlhan Tekeli, kent yoksulluğunun tamamen ortadan kalkamayacağı, çeşitli şekillerde yeniden geri döneceğiyle ilgili bazı şeyler söyledi. Zaten bizim burada iddiamız, kentsel rantla ilgili çözümler geliştirerek yoksulluğun ortadan kalkması değil. İddiamız, kentsel rantın daha da adaletli dağılımını sağlayacak politikalar üretilmesi, acaba yoksulluğun azaltılması için bir çözüm olarak düşünülebilir mi? Belki bu soru üzerinde yoğunlaşmak, bugün neo-liberal politikalarla kentsel rantın ve rantın bu kadar önem kazandığı bir dünyada çeşitli politikalar üretebilme yolunda bir açılım sağlayabilir.

EVİRİM ŞAHİN: İki gündür bütün sunumları, bütün bildirilerin özetlerini incelemeye çalıştım. Fark ettiğim tek şey, bu bildirilerde genellikle olguyu anlamaya ya da bunun mekâna nasıl yansındığını incelemeye çalışıldığı. Ama, yoksulluk olgusunu ya da yoksul-varsıl ikilisini ortaya çıkaran asıl etmenden yani sistemin kendisinden aslında çok fazla bahsedilmedi. Bu sunumumun içeriği, aslında biraz bu olacak yani aslında çok kapsamlı bir sunu ama süre çok kısıtlı olduğu için ikiye bölmek durumunda kaldım. Öncelikle, bu sistem hakkında yorumlar getirip, kendi düşüncelerimi katıp, ikinci aşamada da "Bu mücadele hakkındaki politikalar nelerdir ve neler olmalıdır?" gibi birkaç öneri getirmeyi düşünüyorum.

Öncelikle kapitalist sistemden bahsediyoruz; yani şu anda içinde yaşadığımız liberal ekonomiyi kimse göz ardı edemez ve belli bir süre boyunca da edemeyecektir de. Yalnız kapitalist sistemi incelemeye başladığımızda karşımıza çıkan en önemli sorun olarak gördüğüm şey, kendi ulaşmaya çalıştığı hedeftir; yani kapitalist sistemin, artı değeri maksimize etmek gibi bir politikası vardır. Bunu da iki yolla yapmaya çalışır. Birincisi; ürettiği ürünün fiyatını yüksek tutarak. Bu, eline geçen miktarı, toplam tutarı artırmak, maliyeti çıkardığımız zaman geriye kalan artı değerimizi yükseltmektir. Bunu yapmak tabii ki biraz zor; çünkü fiyat, piyasada belirleniyor; yani tüketicinin tutumuyla belirlenen bir şeydir. İkinci yol ise; üretimde girdi olarak kullanılan tüm üretim araçlarının maliyetini düşürerek, elinize geçen artı değeri, fiyatıyla ne kadar oynamasanız da, biraz daha yükseltmeye çalışmaktır. Bu da, şu anda günümüzde uygulanmaya çalışılan yöntemdir.

Ben, ekonomist değilim, ekonomi üzerine araştırma yapmadım; ama insanın, kendi içinde yaşadığınız sistemi bilmesi gerektiği bilinciyle bir şeyler söyleme gereği duyuyorum. O yüzden de kendinizi ekonomi dersinde hissetmeyin. Bu, sadece öğrenci açısından bir bakıştır.

Peki, bunun getirdiği sakınca ne? Düşünün ki siz, bir firmada yönetici olarak çalışıyorsunuz. Maliyetinizi düşürmek için üretim araçlarını kullanıyorsunuz ve herkesin bildiği gibi üretim araçlarının başında emek; yani işgücü, arazi, kapital; bunun içinde her türlü makine, alet, edevatı sayabiliriz. Bütün bunların maliyeti düşürmeye çalışıyorsunuz. Bunun içinde emeği de saydık, emeğin de fiyatını düşürmeye çalışıyorsunuz; yani daha ucuz işgücünü yönlendirmeye çalışıyorsunuz; yani şöyle söyleyeyim, emeğe ödediğiniz fiyatı indirmeye çalışıyorsunuz. Belki sigortasından kesiyorsunuz, belki başka şekilde.

Eskiden sömürgeci olup, şimdi “küreselleşme” adı altında yeni yöntemler kullanarak, bunu uygulamaya çalışan ülkeleri görüyoruz. Ucuz işgücünün olduğu yere gidiyorlar ve emeğe ödedikleri fiyatı minimize etmeye çalışıyorlar. Bu durumda da çok büyük bir çelişki ortaya çıkıyor. Yani, bu kapitalist sistemin tüketim açısından yaşadığı krizlerden bir tanesi. Ürünü üretiyorsunuz; ancak ürettiğiniz ürünü tüketecek kesim sizin kendi işçiniz olduğu için ve onun alım gücünü düşürdüğünüz için, üretilen mal ortada kalıyor ve tüketilememeye başlıyor. Bu durum, en temel sorunlardan bir tanesi.

Bu açıdan baktığımızda üretime katılan temel aktörlerin yani işgücünün bir şekilde alıcı fonksiyonunu geçemediğini, kendi temel gereksinmelerini karşılamakta bile -ki, bunu günümüzde çok yaşıyoruz- çok zorladığını görüyoruz. Peki tüketim nerede yapıyor, tüketimi kim yapıyor? Asıl kapital sahipleri yapıyor; çünkü artı değeri artırdıkları için, kendi kapılarına kapital kazandırıyorlar, değerlerini artırıyorlar ve tüketimde biraz daha ön plana çıkıyorlar. Bu açıdan bakıldığında sınıfsal farklılaşma, asıl ekonomik anlamda ortaya çıkıyor yani “varsıl” denilen bu kapital sahibi, değerine değer katan, tüketimin temel aktörleri olarak gördüğümüz insanlar, bir taraftan da alım gücü düşüğü için, kendisine ödenen ücret düşürülmeye çalışıldığı için tüketime yönelemeyen bir kitle, bu da “yoksul” dediğimiz kesim.

Biraz da bunun planlama boyutuna gelmek istiyorum. Üretim, bir aşamada başlayıp, bir aşamada biten bir şey; ama bir sonraki aşamada da devam edecek. Yani tekrar baştan başlayıp, tekrar bir ürün ortaya çıkaracak bir pozisyonudur. Bu aşamada siz, emeği tekrar kullanma gereğini duyacaksınız yani emek, biyolojik ve fiziksel olarak kısıtlı bir şey olduğundan ve sürekli tüketilmeye mahkûm olduğundan, yeniden üretilmesini gerektirecek bir durumdadır. Bunda yapılabilecek en güzel politika kentsel çevreye ve onun yaşadığı ortama yatırım yapmaktır. Bir konutunun olması, kafasını dağıtabileceği rekreasyon alanlarının olması, toplumun diğer üyeleriyle ilişkiye geçebileceği sosyal ilişki ortamlarının yaratılması, belki biraz entelektüel kapasitesinin, yeteneklerinin, birikiminin artırılması için kültürel etkinlikler düzenlenmesi ve en önemlisi kendi gereksinmelerini karşılayabileceği, tüketim fonksiyonlarına katılabileceği belli pazar yerleri, alışveriş merkezleri yapılması gibi.

Bunları göz önüne aldığımızda, bir kent bunlardan yoksunsa, emeğin kendini yeniden üretebileceği bir pozisyonu yaratmıyorsunuz demektir. İkinci çelişki de zaten burada yani kapitalist sistem, kendi varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan faktörün yani emeğin -vasıflı veya vasıfsız, çünkü makineyi de üreten sonuçta bir emektir- yeniden üretimi için gerekli olanları sağlayamıyor. Çünkü, bir şekilde kenti ikiye bölüyor, mekânsal ayrışımına olanak veriyor, kente yatırım yapmıyor. Bu da karşımıza çıkan ya da benim en fazla gördüğüm ikinci çelişkiydi. Bir de bunun küreselleşme boyutu var.

“Küreselleşme” denen şey neydi? Elinizde bir sermaye var, ve o sermaye zaman ve mekân düşünmeden dünyadaki her yere ulaşabiliyor; yani bu kapitalist sistemi ülke içinden çıkarıp, dünya ölçeğine baktığımız zaman, siz emeği, işgücünü ucuzlatmadığımızda ne yapacaksınız? Emek nerede ucuzsa, oraya gideceksiniz; yani bu az gelişmiş ülkeler olabilir ya da arazi nerede ucuzsa oraya gideceksiniz ve emeğin minimizasyonunu burada gerçekleştirmeye çalışacaksınız. Sonuçta bir de elinizde, tüketilmeyen bir ürün vardı, bunu da dışarıya satmaya çalışacaksınız; çünkü bundan kurtulmanız gerekiyor; yani bir şekilde üretiyorsunuz; ama “Tüketmeden de olmaz. Bundan gelir sağlayayım” gibi bir mantık da var ve bunu da o ülkeye gönderiyorsunuz, oradaki işgücünü de ucuzlatıyorsunuz ve orada da bir yoksulluğa sebep oluyorsunuz. Çünkü, orada yaptığımız yatırımlar sayesinde oradaki kapital sahipleri kendi kapılarına yeni değerler katarken, elinize aldığımız ve resme dahil ettiğiniz işgücü orada ucuzlatıldığından, yine karşılığı verilmediğinden, bir yoksulluk da orada meydana geliyor; yani öyle “insanियetti, bilgiye ulaşımdı, işte diğer kültürlerle anlaşmayı, geliştirmeyi” falan diye toz pembe anlatılan şey, aslında ekonomik boyuttan bakıldığında böyle bir

şey. Siz, kendi ülkenizdeki bu yoksulluğu, bilinçli ya da bilinçsiz biraz da dünya ölçeğine yaymaya çalışıyorsunuz. Sonuçta mantık, kârı maksimize etmek olduğu için, bu kaçınılmaz bir şeydir.

Bunun dışında küreselleşmenin getirdiği bir olgu da, dünya kentleri olgusu. Yani artık ülkeler köşe dönmece politikalar yerine, köşe kapmaca politikalara yönelmeye başladı. Bunun en güzel örneği de kimlik edinme arayışlarıdır. Artık bakıyoruz, New York, Londra, Tokyo gibi “finans kentleri” oluşuyor. Bu kentler kapitalin yönetildiği, dağıtıldığı, elde tutulduğu en temel kentler. Ayrıca, “turizm kentleri”(İstanbul, Prag, Paris), “moda kentleri”, “eğitim kentleri“ (Manchester, Illinois, Massachusetts) gibi olgular ortaya atılmaya başlandı. Kentler, artık kendilerine bir kimlik ediniyorlar ve bu şekilde kapitali kendilerine çekmeye çalışıyorlar ki, yatırımlar artsın ve kendi değerine değer katabilsin diye. Bu anlamda da planlamaya yeni bir boyut geliyor. Kente yeni bir vizyon belirlemek durumunda kalıyorsunuz, bu kent ne kenti olsun? şeklinde. Şu anda tüm projelerde yapılmaya çalışılan şey bu. Ankara’da bir sürü üniversite var, “Eğitim kenti yapalım, Türkiye’deki tüm zeki beyinleri buraya çekelim ki buraya yatırım yapılsın” düşüncesi gibi. Bu da, aslında mantığın bir yönü.

Yoksullukla mücadele anlamında ya da insanları bundan az da olsa soyutlamak için belli politikalar geliştiriliyor. Sunumlarda dikkatimi çeken şey, yerel politikaların yalnızca mekânsal düzeyde kaldığı. Burası çok önemli: yerel yönetimler müdahaleyi, yalnızca mekânsal boyutta gerçekleştirebiliyorlar. Bunlara en güzel örnek, kentsel dönüşüm projeleridir ki, bunun da ne kadar başarılı olduğunu tartışmak gerekiyor. Örneğin GEÇAK 1 Projesi kapsamında Koza Sokak örneği verildi. Bu örnekte, o gecekondü bölgesine yeniden bir dönüşüm projesi yapıyorsunuz ve oraya yeniden bir yapılaşma getiriyorsunuz, oradaki hak sahiplerine daireler veriyorsunuz. Ancak, insanlar, orada eskiden beri varolan varsıl kitleyle iletişim kurmak istemeyip, kendi sosyal çevresinde görmek istediği insanların bulunduğu mahallelerde, belki bir, belki 2 tane konut alıyor. Bir taraftan siz ona 2 tane daire veriyorsunuz; ama kişi artık orada yaşamak istemiyor; çünkü onun kültürü o değil; aslında işin sosyal boyutuna bakmak gerekiyor.

Sanırım burada merkezi politikalara da yönelmem gerekiyor. Fak-Fuk-Fonu, Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Fonları gibi “yardımlaşma” adı altında fonlar ortaya çıkarıldı. Bunlar temelde geçici ve sosyal patlama riskini azaltmaya yönelik yatırımlardır. “Sosyal patlama riski” dediğimiz şey ne? Sınıf farklılaşması var. İnsanlar bir tarafta çok iyi yaşam koşullarında yaşıyorlar, bir tarafta çok kötü yaşam koşulları var. Bu patlama riskini ortadan kaldırmaya yönelik olarak “Al sana geçici bir yardım. Bununla gereksinmelerini biraz daha karşılayabilirsin” diye belli fonlar verilmeye başlandı. Bunlar tamamıyla geçici; sorunu ortadan kaldırmaktan çok, göz önünde olan boyutunu gidermeye çalışmak; aslında temelde göz boyayıcı politikalar.

Bunun dışında bir de tabii ki “kamu” kavramı da var. Kamu dediğimiz şey ne? “Kamunun önünde herkes eşittir” diyoruz. Pervin Şenol’un değindiği çok güzel bir nokta vardı. Biz, planlamayı yaparken özne kullanmıyoruz; mekânda, sosyal donatı alanlarını belli standartlar ölçüsünde dağıtıyoruz; ama bu dağıtım esnasında özne yok. Yani, “Ben zengine bu kadar, yoksula bu kadar dağıtıyorum” gibi bir mantık yok. O yüzden kamu karşısında, kamu önünde, yasalarda herkes eşit. Hiçbir şekilde varsıl-yoksul ayrımı gözetilmiyor. Bu anlamda kamunun mekâna yansıdığı alan, kamusal alanlar; yani açık rekreasyon alanları, orman alanları, meydanlar, Türkiye’de çok fazla örneği yok; ama toplanma alanları falan gibi kamusal alanlara yatırım yapmanız gerekiyor ki, siz bu farklı insanların, “sosyal patlamayı ortadan kaldırmak” adı altında bir araya getirecek ve aynı kentte yaşamalarını sağlayacak bir ortam oluşturmanız gerekiyor. Bu da planlamanın kullandığı bir araç.

Bir de küreselleşmenin ve kapitalizmin getirdiği özelleştirme olgusu var. Bu olgu ne? Siz, para kazanmak adına kendi elinizde olan araziye özel sektöre devrediyorsunuz ve artık elinizde, bunları yapabileceğiniz bir ortam kalmıyor; yani kamusal alana yatırım yapmanız için, kamusal bir topra-

ğa ihtiyacınız var. Bunu da verdiniz, elinizde kalan bir şey yok. Bu anlamda da siz, bu insanları bir araya getirebilecek ortam yaratmıyorsunuz.

Örnek vermek gerekirse, geçen sene Ankara'yı çalışıyorduk. Sincan, Ümitköy kesimini bir araya getirmeye getirmek, kuzey-güney farklılaşmasını ortadan kaldırmak için Atatürk Orman Çiftliğini araç olarak kullandık, çok da güzel işleyebileceğini umut ettik ama projeye bakıyorsunuz, insanlar kendi örgütlenmelerini, kendi komünitelerini, yaratmaya çalışıyorlar ve sizin yaptığınız şey, aslında soyut kalıyor. Atatürk Orman Çiftliği olmasa, yapabileceğiniz bir şey yok.

Bu anlamda söylemek istediğim şey, plancılar, sosyal bilimciler, ekonomistler ne kadar kafa yorarsa yorsun, ne kadar çözüm önerileri geliştirmeye çalışırsa çalışsın, sistemin gereği yoksulluğun kaçınılmaz olduğudur. Başkan Günay'ın, dünkü oturumu kapatırken değindiği bir şey vardı; çözüm, siyasidir. Sizin şu anda yapabileceğiniz her türlü mekânsal, üst ölçek, alt ölçek planların politikalarının olmasından bahsedildi. Bunlar ne kadar var olursa olsun, sorunu üreten sistem varolduğu sürece, yeni yoksullar üretmeye devam ettiği sürece -ki bunun en güzel örneği "yeni fakirler" dediğimiz orta sınıfın çöküşüdür- bu sistem bu şekilde devam edecektir. "Haydi devrime gidelim" falan diye bir iddiam da yok; ama yapılabilecek belki en güzel şey, bu artı değerın yeniden dağıtımının örgütlenmesi, artı değerın kapitali yükseltmek yerine, emeğin karşılığının ödenmesi ve emeğin yeniden üretimi açısından mekânlar yaratılmasına yatırım yapılmasına öncelikli verilmesi.

Bir de Yıldız Teknik Üniversitesi'nden gelen arkadaşların değindiği çok güzel bir nokta vardı. Bu dayanışmayla da sağlanabilecek bir şey. Siz, yoksul kesimi bir araya getirip, onları örgütlerseniz ve kendi emeklerinin karşılığını elde etmeleri için bu sisteme karşı ortak mücadele etmelerini sağlarsanız, belki bu sistem biraz olsun rahatlayabilecektir.

FATİH EREN: Günümüzde yaşadığımız bütün problemlerin kaynağı insandır. Şehirlerimizde ortaya çıkan sorunlar da, aslında temelde insandan kaynaklanmaktadır; çünkü şehirlerin bir biçim gidişi kendiliğinden olmuyor. Şehri imar eden de, sorunlar yumağına çeviren de insansa, tüm problemler tartışılırken, insanı merkeze alarak tartışmak gerekir. Konumuz "Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama" olduğundan, ben bildirimde "Yoksulluğun Önlenmesinde İnsan Faktörü" üzerinde duracağım.

Bütün dünyanın en çok hassasiyetle üzerinde durduğu değerler dürüstlük, yardımseverlik, fedakârlık, ahlak, adalet gibi insani değerlerdir. Dünya bunları konuşuyor; çünkü artık gelişmiş ve zengin ülkeler bu değerlerini kaybetmeye başlamıştır. Bu durumu, bazı istatistiksel göstergelerden rahatlıkla görebiliriz. Bugün Avrupa'da zenginlerin sadece kedi, köpek mamalarına harcadığı parayla, birçok yoksul ülkenin eğitim ve sağlık hizmetinin karşılanabileceği ifade ediliyor veya Amerika'da kişi başına yıllık 119 kilogram et tüketilirken, Bangladeş'te ise kişi başına yılda sadece 3 kilogram et tüketiliyor. İnsani değerlere sahip bir millet, acaba bu tabloya, bu kadar duyarsız kalabilir mi?

Konumuz zenginlik olmadığı için, bizim asıl üzerinde duracağımız konu yoksulluk ve insani değerler. Bu konuyu küçük bir hikâyeye açmak istiyorum. Bir şehirde çok dürüst ve erdemli olarak bilinen yoksul bir adam ve karısı yaşamaktadır. Bir gün bu yoksul adam, karısının ölümcül bir hastalığa yakalandığını öğrenir. Aslında bu hastalığın çaresi vardı ve ilaç bu şehirdeki tek bir eczanede satılmaktadır. Yoksul adam hemen eczaneye koşar ve eczacıdan bu ilacı ister. Yalnız çok fakir olduğunu ve bu ilacın bedelini ödeyemeyeceğini de eczacıya belirtir. Eczacı yoksul adama, durumunu çok iyi anladığını ancak yurtdışından getirmiş olduğu bu ilacın çok pahalı olduğunu ve parasız veya taksitle veremeyeceğini söyler. Yoksul adam yakınlarına gider ancak parasal yönden kendisine yardımcı olacak hiç kimse bulamaz. Yoksul adam sonuçta bir gece eczanenin camını kırarak içeri girer ve bu ilacı çalarak kaçar ama daha sonra yakalanır.

Anlattığım bu hikâyeye, sosyolojide sıkça anlatılır. Sizce bu hikâyede kim suçlu; yoksul adam mı, eczacı mı, yoksa adamın, para veremeyen yakınları mı? Aslında bu hikâyede suçlu aramaktan çok, er-

demli bir insanın, çaresizlik sonucu değerlerinden ödün vererek hırsızlık gibi adi bir suçta nasıl meylettği üzerinde durmamız gerekir.

Son yıllarda hızla artan kapkaç olaylarında ve banka soygunlarında yakalanan insanların yakınları, onların asla böyle bir şey yapmayacaklarını ifade etmişlerdir. Demek ki yoksulluk denen durum, bizim en önemli özelliğimiz olan insani değerlerimizin zedelenmesine, hatta yok olmasına neden olmaktadır. İnsanı denetleyen bu değerlerin ortadan kalkması, yaşadığımız şehirlerdeki huzurun, güvenliğin ve barışın da kaybolması anlamına gelmektedir.

Hepimiz biliyoruz ki, kent bireylerden oluşur, yaşayan kent toplumunu bireyler meydana getirir. Aynı bireyler, o kentin kaderini ve geleceğini de belirler. Demek ki *yaşanabilir bir kentte yaşamak*, en başta sağlıklı, bilinçli ve insani değerlere sahip bireyler oluşmasıyla mümkündür. Böyle bir kent toplumunun oluşmasında en büyük engel olan yoksulluğun ortadan kaldırılması gerekir.

Türkiye’de yoksullara yönelik yardımlara baktığımızda, çoğunlukla bunların bireysel yardımlar veya vakıflar, dernekler gibi sivil toplum örgütleri tarafından yapılan yardımlar olduğunu görüyoruz. Bu tür yardımlar maalesef yerel düzeyin ötesine geçememekte, mahalli ve yöresel düzenlemeler olarak kalmaktadır. Bence bunun hukuki bir altyapıya, düzene ve sürekli bir yapıya kavuşturulması gerekir. Bunun için devlete ve devletin kurumlarına ihtiyaç vardır. Demek istediğim şey, hayırsever bir devlet düşünülemez mi? Devletten kastım, tabii ki merkezi yönetim değil. Artık herkesin dile getirmekten zorlandığı, yapılmasının zorunlu hale dönüştüğü, yerel yönetimlerin idarede ağırlıklı söz sahibi olduğu devleti kastediyorum.

Yerel yönetim, küçük ölçek demektir. Turgut Cansever’in de dediği gibi, küçük ölçek, verimlilik ve şeffaflığın, barışın, karşılıklı saygı ve sevginin oluşmasına olanak verir. Dolayısıyla şehirlerde doğrudan yoksulluk sorununa nüfuz edecek kurum belediyeler olmalıdır. Yoksullara yönelik yardımların sevk ve idaresi, organize bir şekilde belediyeler tarafından yapılmalı ve bu yardımların bütçesi devlet tarafından karşılanmalıdır. Bu dediğim olay, aşlında yapılması zor olan bir uygulama değildir. Yalnız, gerekli yetkileri kendisinde toplayan yerel yöneticilerin bu çalışmalarını yapabilmesi için de kaliteli ve yetişmiş bir kent yöneticisine ihtiyacı vardır. Kaliteli idareci, yönetimini yaptığı kentin toplumsal sorunlarına duyarlı, kentinin geleceğine doğru kararlar veren yöneticidir.

Yavuz Sultan Selim’in çıktığı Mısır seferi sırasında, Başveziri Sinan Paşa, Memlûklular tarafından padişah zannedilerek öldürülür. Yavuz Sultan Selim, *Vezirozamının öldürülmesine o kadar üzüldü* ki, şu tarihi sözleri söyler; “Keşke Mısır’ı fethetmeseydik de, Sinan Paşa yaşasaydı.” Sanırım bu söz, kaliteli bir idarecinin, nelere bedel olduğunu bizlere göstermektedir.

MAKBULE YÖNEL: Konuşmamda herhangi bir tematik açıklama yapmayacağım ve ne küreselleşmeden, ne refah devletinden, ne de şu ana kadar konuşulan birçok terimden bahsetmeyeceğim. Konuşmam, oldukça kısa, çünkü öğrenci panelinde daha çok karşılıklı iletişimin sağlanmasının önemli olduğuna inanıyorum. Bu nedenle öncelikle “Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama” konulu 26. kolokyum çerçevesinde 2 gündür yapılan değerlendirme ve konuşmalardan aklımda kalan iki noktanın altını çizerek başlamak istiyorum.

Birincisi, Sayın Orhan Kuntay’ın ilk günü açıklamasında bahsettiği Türkiye’nin proje yoksulu bir ülke olduğu ve proje üretmekte sıkıntı çektiğimize yönelik değerlendirmesi. İkincisi ise, Sayın Gönül Tankut’un değindiği ve aynı zamanda bugüne kadar katıldığım birçok konferansta aynı şekilde duyduğum, mevcut durumu saptama ve eleştirmekte gösterdiğimiz başarıyı, çözüm üretme aşamasında gösteremediğimize yönelik olan değerlendirme. Bu iki noktanın çizmek istiyorum ve buna yönelik olarak konuşmama devam etmek istiyorum.

Bildiğiniz gibi planlama dersi alan öğrenciler olarak derslerimizin bir kısmı teorik dersler, bir kısmı da pratik dersler. Uygulamaya yönelik olan derslerimizi planlama stüdyoları kapsamında görü-

yoruz ve bu derslerde, teorik olarak öğrendiğimiz bilgileri pratiğe dökmeye çalışıyoruz. Bu anlamda yoksulluk, kent yoksulluğu olgusuna, planlama stüdyolarımızın neresinde ele alacağımıza bakmak durumundayız. Kolokyum çerçevesinde yapılan 2 günlük konuşmalar ışığında olgunun fiziki planlamasından çok, sosyal ve ekonomik planlama kapsamında ele alınmasının gerekliliğini görmekteyiz. Bu bağlamda yaptığımız projelerin sosyal ve ekonomik etkilerinin de iyi irdelenmesinin gerekliliği ortaya çıkmış olmaktadır.

“Planlama öğrencisi “Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama” konusuna nasıl bakmalı?” diye düşünecek olursak, öncelikle mevcut durum saptamasını çok iyi yapmalıyız. Yoksulluğun sadece geçkondu kavramıyla özdeşleştirilmemesi gerektiğini, bu olgunun kentin merkezinde, kalbinde, tarihi konut dokularında da gözlemlenebileceğini, olgunun ortaya çıkış nedenlerini, altında yatan etkenleri, yoksullaşma dinamiklerini iyi anlamalı ve analizini yapabilmeliyiz. Bu anlamda Evrim arkadaşımızın yaptığı analiz gerçekten çok başarılı.

Çok değerli hocalarımızın bile çözüm üretmekte sıkıntı çektikleri, hatta çaresiz kaldıkları bir konuda, bir planlama öğrencisinin bu aşamada yapabileceği en iyi şeyin mevcut durum saptamasını doğru yapabilmek olduğuna inanıyorum. “Mevcut durumu ve bu durumu ortaya çıkaran nedenleri daha öğrenciyken doğru anlayabilmek, bir adım sonrasında da çözüm önerileri üretmeyi yapabilir kılacaktır” diye düşünüyorum. Planlama öğrencisinin, yoksulluk ve kent yoksulluğu olgusu için yapabileceği bir başka şey ise, bildiklerimizi toplumun her kesimine anlatmak olacağını düşünüyorum; çünkü bu konuyla, bu bölüm içerisinde olduğumuz için birebir ilgilenmek durumundayız. Fakat, çok farklı bölümlerdeki arkadaşlarımız, dışarıdaki insanlar, bu konuya bizim gösterdiğimiz duyarlılığı göstermek zorunda değiller. Bu nedenle de ben, “Bildiklerimizi mutlaka diğer insanlarla da paylaşalım” diyorum ve ancak bu şekilde bilinçli ve duyarlı toplumların yaratılması mümkün olabilecektir diye düşünüyorum. Böyle bir davranış ve düşünce sistematiği içinde, konuşmanın başında bahsettiğim iki değerlendirme; yani Orhan Kuntay’ın ve Gönül Tankut’un söylediği proje üretmediğimize yönelik değerlendirmelerin ortadan kalkmasına yönelik ilk adımların da atılmış olacağına inanıyorum.

OTURUM BAŞKANI: Konuşmalarımızın ilk turunu tamamladık. Şimdi isterseniz salondan soruları ve çok uzun olmamak kaydıyla katkıları alalım. Ondan sonra arkadaşlarımıza, gelen sorular ya da eklemek istedikleri konuşmalar doğrultusunda yeniden söz vereceğim.

MURAT İZCİ (Dokuz Eylül Üniversitesi): Özellikle böyle bir kolokyuma, daha doğrusu yoksulluğun gündeme geldiği bir toplantıya ev sahipliği yaptığınız için teşekkür ederim ama anlayamadığım şey, neden çekindiniz de öğrencileri bu kadar dar bir kapsama sıkıştırdınız ve bu kadar kısa süreye verdiniz? Sonuçta planlamada bu yükümlülüğü sizden, biz devralacağız. Bizim, sizden neler öğrendiğimizi belki daha iyi görebilirdiniz.

Ben, arkadaşlara özellikle çok teşekkür ediyorum. Çünkü, herkes farklı bir boyutta konuyu ele almış ve çok sevdim. Ancak, şunu söylemek istiyorum ki yoksulluğun tetikleyicisi şu anda gerçekten kapitalizmdir. Bazı arkadaşlar, bunun kentsel hizmetlerle yok edilebileceğini düşünüyorlar. Ben kendi ilköğretim adına böyle bir şey olabileceğini şu an için tahmin etmiyorum. Yani, özellikle siyasal boyutu ele alındığında, bazı şeyler gerçekten çok daha karmaşık. Biliyorsunuz bu ülkede özellikle zenginler her zaman daha üst seviyede kayırılır, onların vergi borçları her zaman affedilir; ama yoksullar her zaman köşeye itilir.

Benim söylemek istediklerim bunlar. Özellikle İTÜ’lü arkadaşım da çok güzel bir konuya değindi. Eğer masa başında plan yapmaya devam edersek, o insanların neler düşündüğünü göremezsek, o insanların nelerin içinde yaşadığını göremezsek, tabii ki yoksulluğa da bir çözüm getiremeyiz. Bence de artık planlamada toplumsal payı düşünmek zorundayız.

MURAT ÇEVİK (Şehir Plancısı, Bölge Planlama Yüksek Lisans Öğrencisi)- Gerek kolokyum boyunca, gerek bu toplantıda, gerekse toplantılar dışındaki ortamda gözlediğim ve kısmen yaşadığım bir sorunu, kolokyum ana temasındaki sözcüklerle oynayarak dile getirmek istiyorum: kent planlamanın yoksulluğu.

Öğrenci arkadaşlarımın ve diğer arkadaşlarımın da kısmen belirttiği şey, bence çok fazla dışa dönük. “Dışarıdaki yoksulluğu, dışarıdaki mekânı -dışarı derken meslek alanı olarak tarifliyorum- inceliyoruz, proje üretmiyoruz” deniliyor. Üretiliyor. Gerek kamu kurumlarında, gerek üniversitelerde üretildiğini de biliyorum; ancak meslek kuruluşlarımızın, üniversitelerimizin cansiperane mücadelesine rağmen, sanıyorum kendimizi bazı konularda yoksullaştırıyoruz. Nerede yoksullaştırıyoruz? Örgütlenmede yoksullaştırıyoruz. Gerçi okullar arasında ve öğrenciler arasında bir birlik, bütünleşme çabası şu an var, uzun süredir de vardı ve bu, bir güçtür. Bir güç oluşturulmasında kendimizi yoksullaştırıyoruz. Güç ve bilgi arasındaki denge, bilginin güç olması konusunda kendimizi yoksullaştırıyoruz.

İkincisi, meslek alanımızda yasal, yönetsel ve kamu hizmeti gören odamızın -ben de bir oda yöneticisiyim- mücadelesine, okulların kısmen eğitim alanında mücadelesine -ki, bu da bilgide yoksullukla mücadeledir- katkı ve destek sağlayamıyoruz. Planlama, bir süreç tasarımıdır. Bu sürecin tasarımını yapıyoruz, arkadaşların dediği gibi proje üretiyoruz ama takip etmiyoruz, izlemiyoruz. 10 yıl önce yapılan bir projenin şu an ne aşamada olduğunu o projeyi yapan da bilmiyor, yaptıran da bilmiyor, uygulama sorumluluğu olan kamu kurum-kuruluşu da bilmiyor.

En önemli olanın, özellikle öğrenci panelinde, öğrenci arkadaşlarımızın kafasında geleceğe yönelik bunun yanıtlarını bulmaları gerektiğini düşünüyorum. Bir de hem kendimize, hem ileriye yönelik bir öneri olması için, öğrenci panellerinin, her şeyiyle öğrenciler tarafından organize edilmesi, düzenlenmesi gerektiğini düşünüyorum.

BİR KATILIMCI: Ben, biraz dünyanın halinden bahsetmek istiyorum. Dünya, yavaş yavaş bir çöküşe gidiyor. Bunu herkes televizyonlardan veya internet’ten takip ediyordur. Dünyanın akciğerleri olan yağmur ormanları katlediliyor. Ozon tabakası bir taraftan, küresel ısınma bir taraftan. Örneğin, Çin’de içme sularının %78’i kirliliğe ve artık insanlar orada susuzluk çekmeye başlıyorlar yani dünyanın hali şu anda böyle görünüyor.

Az önce arkadaşımın bir örneği vardı. Ona benzer bir örnek de ben vermek istiyorum. Tam olarak ülkesini hatırlamıyorum. Sanırım Malezya olması gerekiyor. Bu ülkede bir firma, kansere karşı bir ilaç üretiyor ve devlet, IMF’ye bağlı olan bir devlet. İlacı üreten firmanın devleti, insanlar öldüğü için buna izin veriyor; ama IMF’ye bağlı olduğu için IMF devlete baskı uyguluyor, ambargo uyguluyor ve ilacın üretilmesini yasaklıyor. Bu nedenle o ülkede bir sürü insan ölüyor; yani bu kanser ilacı çok ucuza üretilebilirken, IMF’nin dayatmaları nedeniyle, bu ülke bu ilacı dışardan almak zorunda ve alamayan insanlar ta tabii ki ölüyorlar.

1989’dan sonra, Doğu Blok’unun yıkılmasından sonra, artık dünyadaki tek nihai sistemin kapitalizm olduğunu söyleyen insanlar ve bundan sonra dünyanın çok iyi bir yer olacağını, savaşların olmayacağını, krizlerin olmayacağını, yoksulluğun olmayacağını söyleyen insanlar veya egemenler, bu naraları attıktan hemen dünyayı körfez savaşını gördüler veya dünyadaki açlığı gördüler ve hâlâ da böyle devam ediyor.

Sonuç olarak burada insan faktörü, demin arkadaşın söylediği gibi belki çok küçük bir pay; ama sonuç olarak burada sistem çok önemli. İnsan faktörü çok küçük olmasına rağmen, bunun büyük bir oranda sisteme dayalı olduğu ve aslında yapılması gerekenin bu sistemi çöpe atmak olduğu çok açık olarak belli. Bunun için de dün, “Bu tür toplantılara katılım çok az olduğu, iktidara gelecek olan bir hükümet başkanının sivil toplum örgütlerini çağırıp, ‘hadi bir şeyleri beraber yapalım’ derse, katılımın ancak böyle sağlanabileceği” tarzında şeyler konuşuldu. Katılım böyle sağlanmaya-

caktır. Bunun yapılabilmesi için, mesela “küreselleşme karşıtları” diye bir olgu var. Yarın İtalya’nın Floransa Kentinde bu insanlar oturup, bu sene ana gündem olan göç üzerine konuşacaklar ve yüz binlerce insanın içinde kaplumbağa severler, çevreciler, eşcinseller, işçiler, memurlar, toplumun her kesiminden insanlar, sistemden memnun olmayan insanlar birlikte oturup, “Acaba ne yapabiliriz?” diye konuşacaklar ve eminim oradan bir sonuç çıkacaktır.

ULAŞ AKIN (İstanbul Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi): Gazi Üniversitesi’nden arkadaşım sunuşunda; “Siyasi kimliğini ortaya koymalı” dedi. Bunu çok kısa açmasını rica edeceğim.

Bir de İstanbul Teknik Üniversitesi’nden Ahu Gülümser; “Yoksulluğa bu güne kadar bir çözüm bulunamadı” dedi. Bulundu; ama olmadı. Ben, “bulunabilir de” diyorum.

KAAN SAKAKLI: İsterseniz cümleyi tam olarak okuyayım. “İşte şehir plancı, sadece teknik adam olarak değil, kent yoksulluğu konusunda kendi siyasi kimliğini ve etkinliğini ortaya koyarak çözüm önerileri getirmelidir” Burada benim düşüncem şuydu: “Siyasi etkinlik” demekle, sadece teknik bir insan olarak değil, sadece pafta çizerek değil, iki kutup arasındaki uzlaştırıcı tavrıyla iş görmelidir. Bu, yerel yönetimler içinde de olabilir ya da yerel yönetimle hiçbir ilgisi olmayabilir. Ama, plancıyı sadece uzlaştırımcı tavrıyla iki kutbu birbiriyle yakınlaştıran bir insan olarak gördüm.

AHU GÜLÜMSER: Çözüm, tabii ki var; ama geçerli ve başarıya ulaşmış bir çözüm yok. Bunu belirtmek istedim.

ÖNDER ULUSOY: Gecekondu sorunundan, konut sorunundan bahsettik. Yasaların ve yönetmeliklerin bu soruna çare olamadığından da bahsettik. Yoksul kesimin genel olarak gecekondu yaşamalarının nedenini söylemek istiyorum. İnsanların, ekonomik nedenlerin yanında sosyal ve kültürel faktörlerin yönlendirmesi ve şimdiki devlet düzeninin bozuk yapısı yüzünden gecekondu yaşadıklarını düşünüyorum.

Biraz önce de belirttiğim gibi ve hepimizin de bildiği gibi gecekondu önleme yöntemi olarak yıkım ve oradaki nüfusu başka bir yere yerleştirmek veya nakletmek düşünülüyordu. Artık günümüzde daha somut ve gerçekçi çözümler üretilmelidir. Gecekondu sorunu, toplumsal ve ekonomik bir sorundur; toplumsal ve ekonomik faktörlerle çözülebilir, ekonomik yapıyla ilgili olmalıdır. Gelir dağılımını ekonomisi zayıf ve işsiz insanların lehine çevirmeden, gecekondu ailelerin geleceğe güvenle bakmaları sağlanmadan bu sorun çözülemez. Çözülmemesinin nedeni de, gecekondu olgusunun sadece bir konut sorunu olarak düşünülmesi. Bu sorun sadece bir konut sorunu olsaydı, kanaatimce rahatlıkla çözülebilirdi ve kentleşme rayına otururdu. Ülke çapında kentleşme ve sanayileşme adına kesin ve etkili çözümler bulunmalıdır. Gecekondu sorununa bir yerleşme düzeyinde bakarsak, bir mahalle veya bir kent düzeyinde bakarsak, çözüm bulunamaz.

Kentleşme, ekonomik ve toplumsal süreçlere bağlı olarak ilerler. Şunu söylemek de doğru olur: Kapitalizm, şu anda ülkemizin en temel sorunudur. Kapitalizm, gelişmekte olan ülkelerde uygulandığı sürece kentleşme olmaz ya da bir rayına oturmaz. Gelişmekte olan ülkelerdeki kentlerin en büyük sorunu budur. Gecekondu olgusunu yaratan sebeplerden birisi konut sorunudur; kırdan kente göç eden insanların, yaşamlarını sürdüreceği bir barınma yeri bulamamış olmasıdır ya da uygun konut olmamasıdır. Bunun sebebi de, bence kapitalist üretim biçimidir.

Diğer tarafta ise, hepimizin bildiği gibi sosyalist üretim biçimi var. Sosyalist üretim biçiminde gelir dağılımında, gözle görülür bir eşitlik ve denge var. Sosyalist kentlerdeki fiziksel yapıda gözle görülür çarpıcı farklılıklar yok. Göç, ülke düzeyinde rayına oturmuş durumda yani şu an bizim ülkemizde görüldüğü gibi en doğudan, en batıya göçler yaşanmıyor, belki küçük yerleşmelerden daha üst düzey bir yerleşim yerine göçler yaşanıyor ve sanayi, sosyalist ülkelerde homojen olarak

bütün ülke çapında dağıtılmış durumdadır. Bu nedenle göç, sanayinin bütün ülke çapında çekim merkezleri oluşturmasından dolayı rayına oturmuştur. Sosyalist üretim biçiminde ülkeyi devletin yönetmesi ve devletin her türlü yaptırım gücüne ya da her şeye yetkili olması, planlılar ve diğer bilim dalları açısından da birçok kolaylığı beraberinde getiriyor.

Kentlerin planlı bir gelişme içinde olması için uzmanlar tarafından bilimsel çalışmalar yapılması gerekiyor ve devlet yetkili olmadığı için arsalar ve diğer sektörler özel sektörde olduğu için, planlı rahat bir şekilde çalışma ortamı bulamıyor, önüne her zaman engeller geliyor. Engeller konulduğu için rahat bir şekilde çalışamıyor ve sağlıklı bir gelişme yaratacak planlar uygulanamıyor. Plan yapımında zorluklar çıkıyor, devlet düzeyinde plan yapılamadığı için gecekondular ortaya çıkıyor.

Çözüm için de, öncelikle büyük şehirlerde gecekonduların kökünden ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Sadece bir konut sorunu olduğu düşünülmediği sürece, bu sorun ortadan kalkmayacaktır. Kente olan aşırı nüfus akımları önlenmelidir. Bunun da başarılabilmesi için sadece gecekondularını ilgilendiren yasalar yapılmamalı, sanayileşmeye ülke çapında çözümler bulunmalı ve sanayi bütün ülkeye yayılmalı, bölgeler arasında dengeler kurulmalı ve bu sayede de gecekondular sorunu çözüme kavuşturulmalıdır. Kısaca, gecekonduların şehirden kaldırılması ve oluşmasının önlenmesi yasalarla değil, ekonomik ve toplumsal politikalarla ilgilidir. Devlet, ekonomik ve toplumsal nitelikli politikaları uygulayıp, önlemler almadığı sürece gecekondular sorunu büyüyerek devam edecektir.

Ben, son olarak iki bilim adamının sözleriyle bitirmek istiyorum. Bir tanesi ünlü bir ekonomistin sözü: “Kapitalizm, ülkelerin gereksindikleri mal ve hizmetleri sağlamak yeteneğinden ciddi ölçüde yoksun bulunmakla birlikte, kentler için sayısız sorunlar yaratmaktan da geri kalmıyor. Kent yaşamının düzeyini yükseltebilmek için en büyük gereksinim, çağdaş kentin doğası gereği sosyalist bir işletme biçimi olduğu kabul ediliyor. Başarılı bir sosyalizm genişçe bir alanı kapsamadıkça, kent yaşamı, konut, sağlık ve ulaşım gibi en temel hizmet gereksinimlerine yanıt veremekte yetersiz kalacaktır.” Bu, sanıyorum bütün söylediklerimi özetlemiş durumda.

Çözüme ilişkin bir söz daha söylemek istiyorum. Bu da Albert Einstein’ın bir sözü: “Bugün karşı karşıya olduğumuz sorunlar, geçmişte onları yaratan aynı bilinç düzeyiyle çözülemez”

GÜRKAN AKGÜN (Mimar Sinan Üniversitesi Öğrencisi): Burada bulunan bireyleri yoksul bir kesim olarak görüyorum; çünkü örgütlü bir tabanımız yok, hiçbir yerde söz sahibi değiliz. Hepimiz kendi okullarımızda, kendi tapınaklarımıza kapanmış, birbiriyle etkileşimi ve dayanışması olmayan bir yapı içerisindeyiz. Bu sorunlardan hareketle tarihi sayılabilecek bir yaklaşımı gerçekleştirmeye çalıştık. Dün burada, “Planlama Öğrencileri Birliği” oluşumunu sağlamak için yaklaşık 40 kişiyle bir toplantı yaptık. Şu anda bir birlikteliğimiz olmadığı için ne eğitimimizde, ne Türkiye’nin sorunlarında, ne dünyanın değişen planlama pratiği ve dünyanın değişen sorunları karşısında bir söz sahipliğimiz, bir dayanışmamız yok. Bu açıdan kendimizi de yoksul bir kesim olarak görüyoruz.

Dün yaptığımız tartışmalarda, 6-7 üniversiteden yaklaşık 40 kişilik bir katılım oldu ve şöyle bir hedef belirledik: “Planlama Öğrencileri Birliği” adı altında bireylerin kendi kişisel düşünceleriyle böyle bir çatı oluşturmak ve birbirimizin eksikliklerini gidermek, sorunları kendi aramızdaki dayanışmayla başarabildiğimiz ölçüde çözebilmek. Aynı zamanda eğitimde ve eğitimimizin sonrasındaki mesleki pratiğimizde de söz sahibi olmak amacındaydık. Bundan hareketle Ankara’da, İstanbul’da, İzmir’de, diğer illerde yürütülecek çalışmalarla bunu sürdürmeyi amaçlıyoruz. Bu, şu anda oluşum aşamasında bir şey ve böyle bir katılımı bir güç, bir ses, bir dayanışma, bir ortam oluşturmayı hedefliyoruz. Belki bu noktada, tıkanıldığımız bir şeyi halledebiliriz; çünkü sorunları ortaya koyuyoruz ve çözümlerinde hep şuraya geliyoruz; kamu politikalarıyla çözülebilir, sosyal politikalarla çözülebilir.

Ben kimseye “devrim yapın” demiyorum. Devrimi yalnızca siyasi iktidarı ele geçirmek olarak görmek değil, bireysel ilişkilerimizde, ikili ilişkilerimizde, evlerimizde zihinsel dünyamızın değiştirilmesi ve böyle bir mücadele alanı olarak görmek gerekiyor diye düşünüyorum.

ZEYNEP KORKMAZ: Yoksulluk kavramı ve kent yoksulluğunu irdelediğimizi düşünüyoruz; fakat bence irdelemiyoruz. Yoksulluk kavramı biraz yanlış anlaşıldı. Fakirlikten bahsediliyor. Yoksulluk kavramı fakirlik değil; benim fikrime göre kentin donanımlı olmaması ve kentin, o donanımı, içinde yaşayan insanlara sunum yapması.

Örneğin İzmit, kent yoksulu bir kent. Ben İzmitliyim. İzmit’in fakir insanları yok; yani her kentin fakir insanı vardır; ama sosyal aktivite bakımından yoksun bir kent, onun alt kültürü oluşmamış. Mesela tiyatrosu var, Genco Erkal’ın oyunlarına gidişte, sadece 15 kişilik bir sıra dolar. Bu, insanların parasız olduklarından değil -hepsi işçi kesimi ve iyi paralar alıyorlar- sorun, sadece onların alt kültürü, bunu kaldıramıyor. Onu, bir sonraki çocukları veya ondan sonraki çocukları kaldıracak. Bunun için “yatırımı yapalım, ilerde kullanılacak” mantığından uzaklaşmamamız gerektiğini düşünüyorum.

Yoksulluk ve kent yoksulluğunu açalım. Ne anlamışız? Bence aynı şeyleri anlamamışız ve bence benim anladığım mantıklı, tabii sizce de sizin anladığınız mantıklıdır. Onun üzerinde tartışalım.

AYŞEN AYTEKİN: Ben, öncelikle bu yoksulluk kavramına teşekkür etmek istiyorum; çünkü ülkeyimizin yaşadığı, içinde bulunduğu bu kriz döneminden dolayı birçok arkadaşımız işsiz kaldığı için yüksek lisans yapıyor, dolayısıyla kültür düzeyimiz, eğitim düzeyimiz yükseliyor.

Bizim tartıştığımız konular; gecekondular, evsiz çocuklar ya da kentin yoksulluğu, bunların hepsi asıl bir temadan kaynaklanan, onun sonucu olan şeyler; yani bütün dünyada da yaşanan yoksulluk tabii. Bunu aşmış birinci dünya ülkeleri de var. Biz geliştirmekte olan ülkelerin asıl baş sorunu yoksulluk. Bunun da sürekli bir yerlere bağlanma, bir yerlere bağımlı olma isteğimizden kaynaklandığını düşünüyorum. Hiçbir zaman kendi kaynaklarımıza, kendi insanlarımıza değer vermiyoruz. Ben, bunu hissediyorum ve bu ülkede bunu yaşıyorum. En basitinden şunu söyleyeyim: Siz burada; Gazi Üniversitesi’nde yüksek lisans yaptıktan sonra mı tercih edirsiniz? yoksa yurtdışında bir üniversitede mi? 4 yıl üniversite okuyorlar, 2 yılı lisans eğitimi, 2 yılı yüksek lisans eğitimi. Biz burada 4 yıl lisans eğitimi alıyoruz, üzerine 2 yıl yüksek lisans eğitimi alıyoruz, 6 yılda tamamlamış oluyoruz. Acaba bizden çok fazla bir şey biliyorlar, çok fazla birikimleri var da mı tercih ediliyor? Ben bu durumun kaynaklarımızı, insan kaynaklarını da kullanamamamızdan kaynaklandığını düşünüyorum. Yoksulluk sorununun asıl teması budur. Yoksulluğun, doğal kaynaklarımızı, insan kaynaklarımızı kullanamamamızdan, başkalarına kullandırdığımızdan kaynaklandığını düşünüyorum.

Eğitim durumu iyidir, şöyle iyidir: ekonomik düzeyleri bizimkinden çok daha iyi oldukları için öğrencilerine sunduğu olanaklar daha fazladır. Biz şimdi bir bilgisayar başında 3 kişi oturuyoruz, belki onlar tek tek diz üstü bilgisayarlarda çalışıyorlar. Böyle bir farklılığı var; onların maddi kaynakları daha kuvvetli olduğu için; ama diğer kaynaklarının, insan kaynaklarının, fiziksel kaynaklarının, hiçbirinin Türkiye’nikinden daha yüksek olduğunu düşünmüyorum. Bizim önce kendimize değer vermemiz, kendi vatandaşlarımıza, kendi eğitimimize saygı duymamız gerekiyor. Bu olursa, yoksulluk da ortadan kalkar. Bu bir süreçtir. Uzun bir süreç olabilir; ama bunun düzelmesi durumunda kesinlikle bir adım atmış oluruz.

BİR KATILIMCI (Dokuz Eylül Üniversitesi 3. Sınıf Öğrencisi): Tekrar söz almayı düşünmüyordum ama az önceki bir gelişme, çok istekli olarak söz almamı gerektirdi. İnsanlar, acaba hiç çevrelere bakmıyorlar mı? Dünyada insanlar açlıktan ölüyorlar. Türkiye’nin bilmem kaçta kaç yoksulluk sınırı, açlık sınırı altında ve birileri kalkmış, işçilerin sinemaya gitmediğinden bahsediyor.

Bu, bana çok tezat geliyor. Ayrıca kent, insandan ayrı bir şey değil, birlikte oluşan bir şey; yani insanların yoksullaşması, insanların yoksullaşması ve dünyanın yoksullaşması.

Başka bir konuya geçmek istiyorum. Önder arkadaşın değindiği bir konu vardı. Bir gecekonduda mahallesinin tekrar yapılandırılması, oraya tekrar inşaatlar yapılması ve o gecekonduda yaşayan insanların yeni evlere taşınması gibi. Ama o insanlar, hiçbir zaman o yeni evlerde oturmuyorlar, gidiyorlar, başka bir yere gecekondu yapıyorlar ve o binaları da gelir elde etmek için kiraya veriyorlar, orada başka zengin insanlar oturuyorlar. Gecekondu o bölgede bitmiş oluyor; ama başka bir bölgeye taşınmış oluyor. "Biz, hiçbir zaman gecekondu sorununu çözemeyiz" deyip, oturmak da bence çok saçma. O yüzden deminden beri bahsedilmeye çalışılan Planlama Öğrencileri Birliği hemen örgütlenmeli ve bir şeyler yapılmalı. Bunu arkadaşlarımıza yayarsak ve bunun çalışmasını kendi okullarımızda yapabilirsek ve katulabilirsek, bence çok iyi bir gelişme olabilir.

MURAT ÇEVİK (Şehir Plancısı)- Ben, çok kısa olarak iki konuya değinmek istiyorum. Ayşen, birinci dünya ülkesi ve ikinci dünya ülkesinden bahsetti. Arkadaşlar, tarihsel ve toplumsal olarak içinde bulunduğumuz coğrafya, bizi birinci dünya ülkesi yapıyor. Bütün toplumsal, tarihsel, kültürel gelişmelerin başladığı yer Avrasya'dır. Benim bahsettiğim yoksullukta biraz o da vardı; önce bilgi yoksulluğumuzu giderin.

İkincisi, toplumda çok söylenen bir şey vardı; "Unun var mı? Var. Şekerin var mı? Var. Yağın var mı? Var. Eee, helva yapsana". Arkadaşlar, bütün malzemelerimiz kaba konmuş durumda. Hepimizin birer kent plancı olarak, kent ve bölge bilimiyle uğraşan bireyler olarak; öğrencisi, hocası, oda yöneticisi, hep birlikte şu kazanın ateşini yakmamız gerekiyor, ateşimiz de var.

OTURUM BAŞKANI: Öncelikle Murat Çevik'e bir şey söyleyeyim. Helva yapmak da çok zor bir iş. Gerçekten de öyle kolay yapılmıyor, deneyim gerektiriyor. Deneyim çok önemli. Ben, arkadaşlarımızın konuşmalarından çok hoşnudum. Buraya gelip, konuşma cesaretini göstermeleri bile övgüye değer, alkışa değer bir tutum.

Planlama öğrencileri olarak öncelikle çalışma, düşünme, eğitim yoksulu olmamamız gerektiğini düşünüyorum. Ben de öğrencilikten kurtulalı daha 2 sene falan oldu. Sanmayın ki öğrencilik yıllarımız öyle çok eskilerde kaldı. Öğrencilik, aslında planlama, belki de hiç bitmemesi gereken bir süreç; çünkü planlama, toplumun değişen dinamikleriyle her gün yeniden öğrenilmesi, her gün yeniden üretilmesi gereken bir süreç.

Yoksulluk 15-20 sene önce bu kadar gündemde değildi. Toplum değiştikçe, dünyanın yapısı, işte bu "küreselleşme" dediğimiz süreç toplumun kendi içindeki, artı toplumlararası kutuplaşmayı arttırdıkça, yoksulluk bundan sonra daha da çok üzerinde durmamızı gerektiren bir olgu olarak karşımızda duracak ve sanıyorum buradaki arkadaşlarımız, bizlerden çok daha fazla kentlerin yoksullukla ilgili sorunlarını çözmekle uğraşmak durumunda kalacaklar. Dolayısıyla kesinlikle sırtımızı dönmememiz gereken, bu konuda kendimizi sürekli eğitmemiz gereken bir süreç.

Yine arkadaşlarımızdan birisi, yoksulluğun, kuşaktan kuşağa aktarılan bir yaşam biçimi olduğunu söyledi. Bu da doğru. Yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılması, yoksulluğun toplum tarafından içselleştirilmesi, yoksula yönelik politikaların, yoksulluğu sürdürülebilir kılması da yoksulluğun engellenmesine çözümler getirilmesinde engeldir; çünkü siz, yoksulluğu içselleştirdiğiniz zaman, ana göre yaşamaya başlıyorsunuz, ne eğitim boyutuyla, ne kente uyum sağlama, kent kültürünü kazanma boyutuyla onu aşma yönünde bir çaba göstermiyorsunuz; çünkü sadece parayla yapılamayacak ya da parayla olmayacak çok şey de var.

Gelir olarak -yoksul demiyorum- çok fakir; ama kent kültürü, kentle ilgili davranış biçimi, insanlar arası davranış biçimi uygarlaşmış, gelişmiş insanlar var. Çok zengin ya da varsıl diyebileceğimiz ama her şeyden yoksun insanlar da var. Bunu hep kafamızda tutmamız gerekiyor;

yani yoksullukla, yoksunluk arasındaki farkı çok iyi irdelememiz gerekiyor ve biz, plancılar olarak yoksun olamayız, bilgiden yoksun olamayız. Toplum çok iyi anlamamız gerekiyor.

Ben, şuna da çok katılamayacağım: “Biz, plancılar olarak hep durum saptaması yapıyoruz, problem analizi yapıyoruz, onun ötesine geçemiyoruz”. Ben buna kendi deneyimimle ya da çevremde gördüğüm insanların deneyimlerine dayanarak çok katılamayacağım. Aslında planlamada, sorunun ortaya konulmasının, analiz biçiminin çok derin olmasını gerektiriyor. Planlamaya yüzeysel analizlerle, saptanmamış genel bilgilerle girmeniz mümkün değil; çünkü bir şeyi araştırmaya başladığımız zaman, doğru olarak kabul ettiğiniz bir sürü şeyin, aslında o olguyu anlatan genellemeler olamayacağını görüyorsunuz.

İki gündür izliyorsanız, görmüşsünüzdür, çok ilginç analizler çıktı; gecekondulara ilişkin genel kanıların artık değiştiğini gösteren analizler ortaya çıktı. Dolayısıyla biz, hep araştırmacı ve üstelik de derinlemesine araştırmacı olmak durumundayız, sorgulamamız, kendimizi bilgi yönünde hep derinleştirmeliyiz, bilgi yoksulu olmamalıyız, dayanışmalıyız ve bu dayanışmayı da içselleştirmeliyiz. İşte “Merhaba. Nasılsın?” veya “Sen ne yaptın, ben ne yaptım?” değil, kafamızın içindekileri birbirimize aktarma yönünde hep çabalamalıyız diye düşünüyorum.

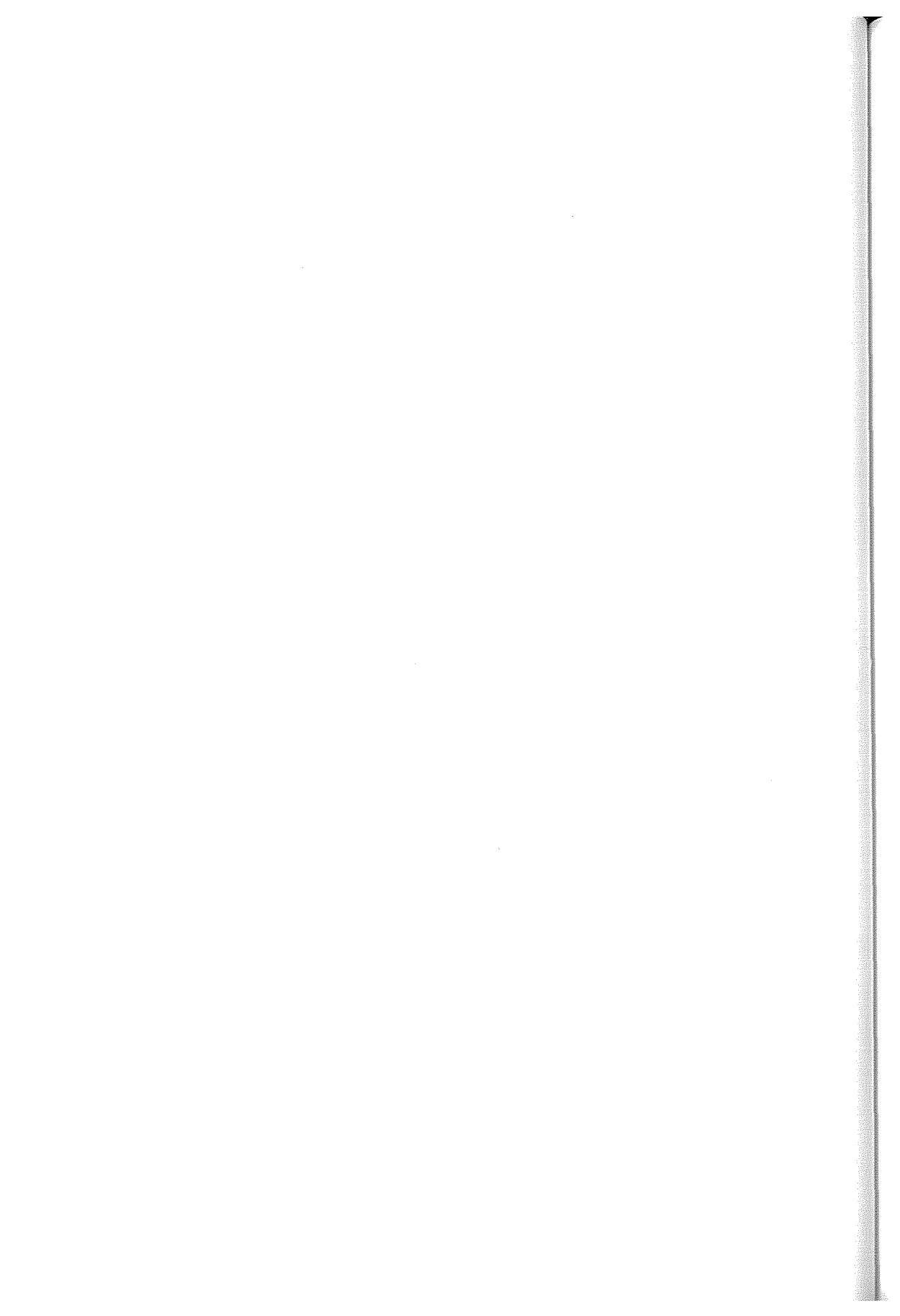
BİR KATILIMCI: Ben, Gazi Üniversitesi ŞBP bölümünün ikinci mezunlarındanım. Kendimi çok şanslı addediyorum. Çok iyi hocalarla çalıştık ve ikinci öğrencileri olduğumuz için, bizim özel hayatlarımıza kadar ilgileniyorlardı. Ben, panelin başını kaçırdığım için çok üzülüyorum. Aradan 13 sene geçtiği için, bize göre çok daha genç, dinamik arkadaşların olması çok hoşumuza gitti.

Kübra Hanım’ın çok güzel saptamaları vardı. Burada hep kent yoksulluğundan bahsettik, kültür yoksulluğundan bahsettik; ama ben, yeni mezun olacağımız için, size bazı şeyleri söylemek istiyorum.

Okuldan mezun olup, gerek yerel yönetimlerde, gerek merkezi yönetimlerde, gerek özel olarak gerçek hayata atıldığımız zaman kentin içindeki yoksullukta bizim parmağımız olduğunu unutmamalıyım. Şehir plancısı olarak mimarlardan daha çok parmağımız var; ama bunu yaparken, eğer birlikte olursak, dayanışma içerisinde olursak, kentteki bu altyapı yoksulluğundan tutun da, kültürel yoksulluğa kadar her şeyi birlikte halledebiliriz.

Ben, şöyle bir örnek vermek istiyorum: Belediyeler çok siyasi ortamlar. Siz, özel olarak çalıştığınızda, bazı işleri alabilmek için ödüller vermek zorunda kalıyorsunuz. Arkadaşlar, plancı olduğunuzda bu tür ödüllerden uzak durun. Yarın bu toprakları çocuğumuza bırakacağımızı unutmayın, çünkü yarın bu sokaklarda dolaşırken, “Niye otopark yok?” dediklerinde, o işte bizim parmağımız var. Eğer bir belediye başkanının karşısına bir kişi değil, beş kişi çıkabilirseniz, o planı imzalamazlar; yani sizin “hayır” dediğiniz bir plana, başka bir arkadaşımız; aynı eğitimi gördüğünüz yanınızdaki arkadaşınız imza atıyorsa, bu bizim birliktelik yoksulluğumuzdandır. Kübra Hanım’ın az önce söylediği gibi dayanışma eksikliğimizdendir. Bunu, ilerdeki hayatınızda mesleğinize saygı, geleceğinize saygı, çocuklarınıza saygı olarak lütfen unutmayın.

GENEL DEĞERLENDİRME PANELİ
Oturum Başkanı: Ümit Nevzat UĞUREL
Kent, Yoksulluk, Planlama ve Çözüm Önerileri

BAŞKAN: Bu son oturumumuz, aslında 2,5 gündür sürmekte olan “Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama” Kolokyumunun bir anlamda bu 2,5 gün boyunca önerilen çözüm önerilerinin tekrarlanması, genel bir değerlendirme niteliği taşıyor.

Öncelikle buradaki katılımcılardan kendi ilgi alanları doğrultusunda sorunları özetlemeleri, konu hakkındaki değerlendirmelerini yapmalarını isteyeceğiz, en sonunda da Sonuç Bildirgesi niteliği taşıyabilecek genel bir değerlendirmeyle bağlayacağız. Yalnız salondan da Sonuç Bildirgesi anlamında katkı beklediğimiz için 30-40 dakika kadar bir vakitte bunları alacağımızı umuyorum. Katılımlar için yine bir çağrı yapacağım, o sırada söz alıp katkılarınızı koyabilirsiniz.

AKIN ATAÜZ: Sayın Başkan, şimdiye kadar yapılmış olan konuşmaların değerlendirmesini yapacağımızı söyledi, ama ben öyle bir şey yapmayacağım çünkü ben başka bir alandan bahsetmek istiyorum: Kır yoksulluğuyla kent yoksulluğu arasındaki ilişki. Gerçi kolokyumun adı “Kent Yoksulluğu” ama kent yoksulluğuyla kır yoksulluğunun yakın ilişkisi olduğunu düşünüyorum. Bu bağlantı kapsamında da neler yapılabileceği, bununla ilgili politikaların nasıl geliştirilebileceği üzerinde ikinci yarıda belki durma şansımız olabilir.

Kısaca benim yapacağım konuşma, kır yoksulluğu, daha doğrusu kır yoksullarının geçinme stratejileri üzerine olacak. Geçinmeyi, yaşayabilme, ayakta durabilme, yaşamını sürdürebilme anlamında kullanıyorum. Bu geçinme stratejileri şu bakımdan önemli: Kır yoksulluğuyla kent yoksulluğu arasında demografik, sosyolojik ve ekonomik bağlar var. Kır yoksulluğundaki değişimler, kuşkusuz kent yoksulluğunu da etkileyecektir ve bu konuşma, belki iki gündür kent yoksulluğu üzerine yapılmış olan konuşmaların kır yoksulluğuyla olan bağlantılarına az da olsa değinme olanağı verebilir diye düşünüyorum.

Söyleyeceklerim daha çok, Ağustos ayında Türkiye'nin 5 bölgesinin kırsal alanlarında, ama daha çok orman köylerine yönelik olarak yapılmış bir çalışmaya dayanıyor. Ama sadece bu çalışmayla yetinmeyip, bu alanda yapılmış diğer çalışmalarla karşılaştırmalar da yaptım; bu geçinme stratejileri açısından kır yoksulluğunun nasıl bir şey olduğunu tanımlamaya çalışacağım.

Kır yoksulluğunun birinci stratejisi çoğalmak. Mümkün olduğu kadar büyük bir hane halkı gerekiyor; kırdaki yaşıyorsanız ve yoksulsanız, büyük bir aileye sahip olmak zorundasınız. Bu iki bakımdan önemli: Birincisi, kendi varlığınızı sürdüreceğiniz gücü ancak böyle elde edebilirsiniz. İkincisi, mümkün olduğu kadar çok işgücü barındırabilirsiniz. Söz konusu güç fiziki bir güç ve yoksulların korumaları gerekenler çok hayati şeyler olduğu için, bunu koruyabilmeleri için büyük bir aile gerekli. Dolayısıyla kır yoksulluğunun birinci stratejisi çoğalmak ve büyük bir aileye sahip olmak ve bu büyük ailenin bir arada tutulmasını sağlamak.

Bütün bunları şu ihtiyatla dinlemenizi rica ediyorum: Bütün bunlar dediğim gibi bir araştırmanın sonuçları, Türkiye’de yapılmış diğer araştırmalarla yapılan karşılaştırma sonuçları. Ancak sonuç olarak bunların hepsi yorum ve daha çok benim bütün bunlardan çıkarttığım yorumlar. Dolayısıyla doğru ya da yanlış olabilirler, ben doğruymuş gibi söylüyorum.

Kır yoksulluğunun ikinci temel stratejisi, mümkün olduğu kadar kaynakları çoğultulandırmak, ailenin dayandığı kaynakları mümkün olduğu kadar çok ve birbirinden farklı ve birbirleriyle kesişmeyen alanlara dayandırabilmek. Bir aile ne kadar farklı yerlerden refahını sağlayacak olanaklar elde edebilirse, geçinmeyi o kadar fazla arttırabilme şansına sahip. Yani buradaki strateji, kırdaki temel kategorilere, örneğin, bitkisel tarımın çeşitli alanlarına farklı biçimlerde eğilmek. Tabii toprağı varsa; çünkü genellikle kır yoksulları ya topraksız ya çok küçük topraklı ailelerden oluşuyor. Burada sözü geçen çeşitlendirme büyük oranda bitkisel tarımla ilgisiz, sadece kendi boğaz tokluğunu sağlayabilecek ya da hayvanı varsa, hayvanının boğaz tokluğunu sağlayabilecek üretimi yapabilmek amaçlı bir çeşitlendirme. Buradaki bitkisel üretim, genellikle pazar için yapılan bir üre-

tim değil, ama belki toprağın büyüklüğüne ve ailesinin büyüklüğüne göre az da olsa pazar için üretim yapılabilir.

Çoğulculuştırma stratejisinin ikinci alt başlığı bitkisel tarımdan daha önemli olan hayvansal üretim. Hayvansal üretim bitkisel üretimden daha önemli çünkü, toprağı olmayanların da yapabileceği bir iş ve daha çok doğanın sömürüsüne dayalı bir hayvancılık stratejisi uygulandığı için buradan gelir elde edebilmek daha kolay. Ayrıca hayvancılık, bitkisel tarıma göre daha vadesiz olarak yatırılmış, ama yüksek faiz getirebilecek bir banka hesabı gibi; istediğiniz zaman bozdurabilirsiniz, bitkisel tarım gibi belli bir süreye çok fazla bağlı değilsiniz ve neredeyse bitkisel tarım kadar yüksek getiri elde edebilirsiniz. Dolayısıyla hayvancılık önemli bir strateji.

Çoğulculuştırmanın içindeki üçüncü alt başlık ücretli işçilikler bulmak. Bu ücretli işçiliklerin özellikle kent yoksulluğuyla ciddi bir bağı var. Çünkü kırdakiler iki türlü yaşayabilirler: Ya tamamen kırdaki ikamet ederler ya da ikili yerleşim biçiminde yaşayabilirler. Türkiye’de, özellikle büyük kentlerin, hatta kasabaların yakınındaki kırsal alanlarda yaşayanların genellikle bir ikili oturma biçimi var. Her yer için doğru mu bilmiyorum, ama benim gördüğüm yerlerin birçoğu için bu ikili oturma biçimi geçerli. Kırdaki oturan, ama kentte çalışabilen ya da kentte oturduğu halde kırdaki tarımsal üretim faaliyetini-hayvansal ya da bitkisel- sürdürebilen aileler var. Dolayısıyla günlük gidip gelmek suretiyle kentte veya kırdaki yapılan ücretli işler bu geçinme stratejisinin önemli bir parçası. Kentte çalışma biçimleri büyük bir oranda ya fabrikalarda olabilir, ki fabrika dediklerimiz genellikle atölyelerdir, ya da basit ve çok fazla bilgiye, uzmanlığa gerek duymayan, son derece niteliksiz işçilikler biçimindeki çalışmalar olabilir. Enformel sektör dediğimiz türdeki işler olabilir yahut inşaat sektörü olabilir. İnşaat sektöründeki niteliksiz ya da yarı nitelikli işleri yapmak için köyde oturmanız yeterli. Bunu mevsimlik ya da gündelik göçlerle yapabilirsiniz.

Mutlaka ailenin bir elemanı ya da birkaç elemanı, mevsimlik ya da gündelik göçlerle kentte ya da kırdaki başka bir alanında aileye nakit girdisini sağlamak amacıyla ücretli işçilikler bulmak zorunda. Tarımsal üretim ve hayvansal üretim, daha çok ailenin geçimine yönelik olabilir. Bu üretimin belki az bir miktarı pazarda satılabilir nitelikte olabilir, ancak, bundan elde edebileceğiniz nakit çok azdır. Bu durumda, ücretli işçilikler ailenin nakit sağlayabileceği önemli kaynak olmaktadır. Zaten, kır yoksullarının yaptıkları harcama son derece küçük bir alana sıkışmış durumda. Bu harcamalar, çay, şeker, sigara, yağ, tıp; kente gidiyor ya da mevsimlik işçilik yapıyorsa yol parası gibi son derece sınırlı birkaç kaleme içine sığdırılabilir nitelikte. Bu harcamalar için nakit lazım ve dolayısıyla nakit son derece önemli.

Bunun dışında, eğer mümkünse tabii, aileden bir feridin, sigortası ve düzenli maaşı olan, emeklilik elde edilebilecek ücretli bir işte çalışıyor olması gerekiyor. Bundan sonra yine küçük, her yerde karşılaşılamayan işler yoluyla, örneğin bir halı atölyesi varsa evin küçük kızının burada çalışması gibi, kırdaki ya da kentte eve nakit girdisini sağlayacak bir iş bulabilmek gerekiyor. Ailenin en azından bir feridin buna sahip olmasını sağlayabilmek önemli.

Kır yoksulluğunun üçüncü stratejisi düşük teknolojileri kullanmak. Zaten küçük bir alanda üretim yaptıkları için çok fazla teknolojik girdi kullanılmamasına gerek yoktur. Zaten kır yoksullarının çok fazla teknolojik girdi kullanabilecek maddi olanakları yoktur. Dolayısıyla kır yoksulluğunu, geri teknoloji ve düşük verimlilik getiren bir olanağı kullanarak kırdaki toprağı tutunmaya çalışan bir yapı olarak düşünebiliriz. Aslında bu yapıyı algılamamız çok önemli; çünkü bu yapının sökülmeye başladığı anda kentlerin, kent yoksulluğunun hızla ve belki tarihin-Avrupa tarihi olsun, Osmanlı tarihi olsun-belirli büyük dönüşüm anlarında yaşadığı gibi büyük bir sökülme yaşanabilir. Dolayısıyla toprağı tutunma, kır yoksullarının geçinme stratejilerini sürdürebilmeleri açısından son derece önemli. Ama bunlar, şu anda, yaşanan ciddi krizin getirdiği büyük bir güçle gerçekleştiriliyor, nereye kadar sürdürülebilir bilmiyorum. Düşük teknolojilerle, hiç traktörü olmadan, hiç gübre kullanmadan, hiç ilaçlama yapmadan tarımsal ürün elde etmeye çalışan geniş kitlelerle karşılaştım.

Bir diğer strateji, mümkün olduğu kadar maliyetsiz girdi kullanmak. Bu anlamda kullanılacak en büyük girdi, kuşkusuz kendi emeği, ailenin emeği, ancak bu ekonomik bir girdi olarak düşünülüyor. Burada önemli olan mümkün olduğu kadar para ödmeden elde edebileceğiniz, sıfır maliyetli diyebileceğiniz girdileri kullanmak. İkincisi, toprağı mümkün olduğunca az sürmek. Marjinal toprakları 1950'lerdeki gibi kullanmıyorlar artık; biraz daha verimli kullanıyorlar. Örneğin, fısık, zeytin, badem gibi ürünler yetiştirerek küçük bir nakit getirebilecek olanak bile olsa bunu kullanmaya ve bulmaya çalışıyorlar. Yani mümkün olduğu kadar çok maliyetsiz girdi kullanan bir üretim yapma stratejisi çok önem kazanıyor. Bu da sonuç olarak doğal kaynakların büyük tahribini ve ekolojik dengeler üzerinde şiddetli bir baskı getiriyor.

Bir diğer strateji, mümkün olduğu kadar nakit kullanmamak. Nakit kullanmamanın yine kent yoksulluğuyla şöyle bir bağlantısı var: Nakit kullanmayan bir ekonomide, yani mal ve hizmetler için âdeta bir takas ekonomisinin ve işgücü için yine aynı şekilde imece ya da dayanışma adı altında bir işgücü takası ekonomisinin geçerli olduğu bir ortamda işgücü piyasalarının gelişme imkânı yok. Dolayısıyla, bu, işgücü piyasasının bir anlamda daralması ve güçsüzleşmesi anlamına geliyor. Bu, bildiğimiz, ekonominin dışına çıkan başka bir ekonomik çevre yaratıyor, ama kır yoksullarının nakit kullanma olanakları olmadığı için mecburen takasa, işgücünün ve mal ve hizmetlerin takasına dayanan bir geçinmeyi sağlayabilmek zorundalar.

Bir diğer strateji, borçlanma. Bu inanılmaz düzeyde geniş bir alan ve şiddetli bir borçluluk var. Bu borçluluğun çok büyük bir bölümü bankalar, kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri gibi modern kurumlara olan borçlar değil, daha çok bireylere ve kurumsallaşmamış yapılara olan borçlar. Bunun en önemlisi iş bulma kurumu gibi çalışan çavuş kurumu. Bu insanlar size hem iş sağlıyorlar, hem de bunun için avans sağlıyorlar. Bu avans, aynı bir avans, yani size ailenin büyüklüğüne göre bir ya da birkaç çuval, buğday getiriyor. Sadece bunu yapmış olması bile, sizin hayatınızın sonuna kadar ödeyebileceğiniz bir borçlanma döngüsüne girmenize neden olabilir. Ama aynı çavuş, köyde bakkalı varsa, bakkaldan alışveriş etmenizi sağlıyor. Eğer kamyonu varsa, sizi kamyonuyla mevsimlik işçiliklerin yapıldığı yerlere getirip götürüyor ve sizi müthiş bir şekilde kendine bağlıyor. Bütün aynı borçlandırmalarla müthiş bir kısır döngünün içine giriyorsunuz ve bundan başka da sağ kalabilmek ve ayakta kalabilmek için başka bir yolunuz yok; çünkü hiçbir şeyiniz yok.

Bütün bu geçinme stratejilerinin uygulanması sürecinde kadınların iş yükü çok ağırlaşıyor, çok daha fazla çalışmaları ve şimdiki kadar kabul edilemeyen belki ve bir anlamda onları evin dışına çıkartan ve daha modern diyebileceğimiz çalışma biçimlerine yönlendiren bir durum ortaya çıkıyor. Kadınlar gibi çocuklar da daha çok çalışmak zorunda. Kırdaki geleneksel, muhafazakâr yapının içinde kadın evde ve tarlada çalışan birisidir, ama artık kadın, kente gidip ücretli işçilikler yapan, ailenin nakit ihtiyacının bir kısmını karşılamak için dolmuşlara binen, kamyonlarla taşınan vs. ve para kazanan birisi oluyor. Bu bir bakıma yükü artırıyor, fakat bir toplumsal değişimin de belki eşiğini oluşturuyor ya da kapısını aralıyor. Aynı şekilde eğitimin de zayıflaması söz konusu. Bu stratejilerin, özellikle, ergenlik çağına ulaşmaya başlayan kız çocuklarının eğitimden kopmasına ya da aldıkları eğitimin kalitesinin düşmesine yol açan etkileri var. Eğitim, özellikle mayıs, eylül ve ekim aylarında hemen hemen oldukça terk edilmiş, terk edilmesine kolayca göz yumulabilir bir nitelik taşıyor.

OTURUM BAŞKANI: Aslında 2.5 günlük süreçte kırdan kaynaklı yoksulluğun kente taşındığı üzerine çok sayıda bildiri dinledik, ama kırdaki yoksulluğu bu ayrıntıda, böyle bir alan araştırmasıyla dinlemediğimiz. Dinleyiciler açısından çok yararlı olduğunu düşünüyorum.

RIFAT DAĞ: Değerli konuklar, ben de kırsal yapıda beklenen, umut edilen değişimlerle ilgili bir takım operasyonel müdahalelerimizin ne yönde olabileceği konusuna değinmek istiyorum.

Kendi içlerinde nüfus ve sektör gruplarını değerlendirdiğimizde müteşebbis grubun yoksulluk oranının % 7'ler civarında, emek grubunun yoksulluk oranının %17'ler civarında, ama kırsal nüfusun yoksulluk oranının %25'lere yakın bir oranda olduğunu görüyoruz. Bu, toplumsal yapıyı ve sistemleri ciddi boyutlarda tehdit eden bir oran. Aslında bu, tabii haliyle sadece kırsal yapıyı ve ilişkileri etkileyen bir sorun bu değil, kentlere de taşınıyor. O halde bu tarım niye böyle oldu? Bunun nedenini Levans'ın sürekli emek arzına dayalı eşitsiz büyüme modelini tekzip etmeyen ve geleneksel olarak sürdürülen politikaların tercih edilmesinde aramak gerekiyor. İç ticaret hadleri yıllardır sürekli tarımın ve kırsal kesimin aleyhine çalışıyor. Durum böyle olunca, alternatif politikalar ve seçenekler benimsenmeyince, bu sorunlar da karşımıza yığılmış olarak çıkmış oluyor.

Tabii bu sorunlarımızı ve özellikle küçük üretime dayalı tarımsal faaliyetlerde bulunan kırsal nüfusun sorunlarını giderek arttıran ve hızlandıran diğer dışsal bir etkenden söz etmek gerekiyor. Bu da GATT süreci tabii; Uruguay Raundunda alınan kararları Dünya Ticaret Örgütü takip ediyor. Bütün tarım politikalarında devlet müdahalesini en aza düşüren bir yaklaşım esası benimseniyor ve tarım politikaları devlet müdahalesinden arındırılıyor. Böyle olunca, iç desteği kaldırılıyorsunuz, birtakım sübvansiyona dayalı mekanizmaları en aza indiriyorsunuz, bu arada gümrük duvarlarını indiriyorsunuz. Tarım, tarımsal işletmeler sanayi işletmeleri gibi değil; bunlar ölçeğe bağlı olmadan -bu, evrensel niteliği- üretim dışındaki piyasalara karşı faaliyetlerini başlı başına sürdüremiyorlar, yani girdi tedarikinde çok güçsüzler ve ürünlerini pazarlamada güçsüzler. Hele küçük işletmelerde bu sorunlar giderek ağırlaşıyor, üretimde bile ciddi sorunlar ortaya çıkıyor; küçük üretim öncelikle endemik kaynaklarını yitiriyor. Popüler ürünler öne çıkınca, mesela pamuk tarımı öne çıkınca, -tabii, bu, çok yüksek katma değer vaat eden bir üretim-yerel ürünlerinizi, ekolojinin tayin ettiği ürünlerinizi yitiriyorsunuz, 50 çeşit elmanız 45 çeşide düşüyor ve böylece küçük üretimin yan kaynaklarına da büyük ölçüde engel olan bir gelişme içine giriyorsunuz.

Ancak şundan da söz etmek lazım: Ben şahsen GATT ve globalleşme sürecinin yanlış tercüme edildiğini düşünüyorum. Burada pazara, serbest piyasaya açık bir sektör, açık bir yapı yaklaşımının da doğru olmadığını düşünüyorum. ABD önümüzdeki 5 yıllık dönem için tarım politikalarını yeni kabul etti ve bu ülkedeki sübvansiyon tutarı 180 milyar dolar civarında, düşünebiliyor musunuz? Türkiye'de ise tarımsal sübvansiyon miktarı nüfus paylarını da hesaba katarsanız söz edilemeyecek kadar düşük düzeyde.

Burada bir ekonomi kuralı var; bu kurala göre siz, üretim değerinin %10'unu destekleyebiliyorsunuz ve "yeşil kutu"da (green box) yapısal uyum programlarını, bölgesel kalkınma programlarını, çevre koruma programlarını, bölgesel kalkınma çalışmalarını rahatlıkla sürdürebiliyorsunuz. Bu, her türlü sübvansiyona açık bir alan olarak önümüzde duruyor, ama biz bunu değerlendiremiyoruz.

Bir diğer profil olan küçük üretimi gözden geçirmek gerekiyor. Bugün Türkiye'nin kırsal alanlarında kırsal nüfusun ancak %70'i tarımla uğraşabiliyor, %30'unun topraksız ve sözü edilemeyecek oranda toprağa sahip olduğu düşünülecek olursa, bunun da çok önemli bir rakam olduğu görülür.

1950'den günümüze tarımsal alandaki büyüme %38 civarında gerçekleşiyor, ama bu alandaki nüfus baskısı daha yüksek oranlarda; %60'lara yakın bir işletme ve nüfus büyümesi söz konusu. Bunun işletme gruplarına göre dağılımına baktığımızda, 50 dönümden küçük işletme oranının %70'ler civarında olduğunu görüyoruz. Başka bir deyişle tarımsal işletmelerin %35'e yakını pazar için üretim yapamıyor zaten, pazar sisteminin dışında kalmış bir kesim. O halde biz bu kesimden başlı başına kendi imkânlarıyla üretim yapabilmelerini bekleyebilir miyiz? Hayır, ama, bu yönde evrensel uygulamalar var, etkin kırsal kalkınma programları var.

Kırsal kalkınma programlarında Türkiye, geleneksel olarak, 26 adet su havzasına bölünmüş durumdadır. Bu, DSİ'nin yapmış olduğu bir bölgelemedir, ki kendi yaklaşımıyla doğrudur (Fırat Hav-

zası, Dicle Havzası, Yeşilirmak Havzası gibi). Ancak bu havzaları tek tek ele aldığınızda, havzaların ekolojik olarak, demografik olarak bir bütünlük arz etmediğini, birtakım alt havzalara da bölünebileceğini görüyorsunuz. Ekolojik havza kavramı, yeni bir kavram. Kalkınma programlarını ekolojik açıdan benzerlik gösteren alanlar temelinde uygularsanız, sosyolojik olarak da büyük ölçüde başarısız gibi bir yaklaşım söz konusu. Buna evrilmesi gerekiyor, öncelikle bunu yapmak lazım.

İkinci önemli nokta, sizlerin de çok bildiğiniz ve kırsal kesim için de çok önemli olan, katılımcı süreçlerin çalıştırılması konusu. Katılımcı süreçler, haliyle çok kolayca hayata geçirilecek süreçler değil, geleneksel karar hiyerarşisi ile arasında bir ihtilaf doğuracak. Fakat bunu yumuşatacak, toplumsal yapıyı ilişkiler sisteminde bu yönde güçlendirecek ciddi kurumsal adımların da atılması gerekiyor. Bu sadece üretimi arttırmayacak tabii. Bölgeye girdi sağlanmasından üretimin bir ölçüde paylaşılarak bir arada, birbirlerinden destek göyerek yürütülmesinden çok, ortak bir bilinç yaratılması açısından katılımın çok önemli bir süreç olduğunu düşünüyoruz. Burada önemli olanın ortak yönelmeyi sağlayacak nihai bir toplumsal hedef yaratılması olduğunu düşünüyorum.

Burada geleneksel uygulamalarımız içinde altyapı hizmetlerinin de mantık olarak, yaklaşım olarak bir şeye evrilmesi gerekiyor. Bizde parçacı yaklaşımla; YSE bir hizmet götürüyor, Tarım Bakanlığı bir başka hizmet götürüyor, Sağlık Bakanlığı'nın hizmeti başka zaman ve mekânlarda gerçekleşiyor. Eşzamanlılık çok önemli, yoğunlaşma çok önemli, bunları sağlamak lazım, ama program esprisini de değiştirmek şart. Köylere su götürüyorsunuz, ama artık hanelere su götürmek durumundasınız, şebeke sağlamak durumundasınız. Haneye elektrik, köye elektrik götürüyorsunuz, ki bu aşamaya gelmesinde de çok ciddi ve büyük adımlar atıldığını kabul ediyorum, ama tarlaya, üretim alanına da elektriğin, enerji kaynağının ulaştırılması şart.

Bu arada tabii bu refah ölçütleriyle ilişkisini birebir sağlamak açısından altyapı imkânlarını ve kalıplarını çeşitlendirmek, zenginleştirmek gerekir. Özetle, kırsal sorunların çözümü bağlamında, pazar için üretim şansı bulma ve büyük ölçüde yoksulluğun yönetilmesi için katılımcı, demokratik kırsal kalkınma programlarını etkin bir şekilde uygulamamız gerekmektedir.

OTURUM BAŞKANI: Sayın Dağ'ın, hem kırsal kesimdeki yoksulluğu bizzat yerinde yaşayan, hem de Güneydoğu Anadolu'daki büyükşehirlerimize kırdan göç eden kesimleri de yakinen izleyen, idari mekanizmada da bunlar için çözümler üreten biri olarak, bize gerçek hayattan bilgiler verdiğini, deneyimlerini aktardığını düşünüyorum.

EROL DEMİR: Ben sosyoloji alanında çalışan biri olarak, kendi alanım açısından bu üç gün boyunca sunulan bildirilere baktığımda, çıkarılacak çok güzel sonuçlar görüyorum. Ben, sunulan bu bildirilerin bir kısmına referans vererek konuyu bir adım ileri götürüp kamusal mekân alanına çekmek istiyorum. Sunulan bildiriler, genellikle yoksullukla ilişkili olarak konut alanları üzerinde yoğunlaşıyordu. Fakat biz, kenti sadece konut alanlarının yoğunlaştığı bir mekân olarak değil, aynı zamanda kamusal mekânın da olduğu, kamusal kültürün de yaşandığı bir bütün olarak düşünmek durumundayız.

Kısaca şu sorulara cevap vermek istiyorum: Birinci olarak, kamusal mekânla yoksulluk arasında nasıl ilişki var, yoksulluk kamusal mekânda nasıl gerçekleşiyor? Bununla ilişkili olarak eğer kamusal mekânda bir farklılaşma, ayrışma, kutuplaşma varsa, bunun görünümleri nelerdir? Üçüncü olarak üzerinde durmak istediğim nokta, mekânın ve gündelik yaşamın bir de imge boyutunun olduğu. Üçüncü noktada eğer kamusal mekânda bir ayrışma ve farklılaşma varsa, bu farklılaşmanın kentin imgesel alanı içinde nasıl inşa edildiğine de değinmek istiyorum.

Öncelikle kamusal mekân kavramının tanımlamasını yapmakla başlayayım. Kamusal mekânı, herkesin ortak kullanımına açık, ilişkilerin herkesin gözleri önünde gerçekleştiği mekân olarak tanımlayabiliriz. Sokaklar, yollar, ulaşım araçları, rekreasyon alanları, alışveriş yerleri, kültür-sanat me-

kânları gibi. Tabii ki bu bir ideal tip; Türkiye’de kamusal ve özel mekân ayrışmasını genelde böyle iki kategoriye ayırsak bile, yer yer kimi durumlarda iç içe geçtiğine de söyleyebiliriz.

İnsanlar açısından ya da kentteki sakinler açısından kamusal mekânın önemi şu: Sosyalleşme ortamı sağlıyor, ikinci olarak bir özgürlük ortamı sağlıyor. Kamusal mekânın bu iki işlevinin altını özellikle çiziyorum; çünkü ortaya çıkan yeni kentsel farklılaşma içinde kamusal mekânların ne derece özgürlük ortamı ve sosyalleşme olanakları sağladığı üzerinde düşünmeliyiz.

Değişik bildirilerde de sunulduğu gibi kentlerdeki farklılaşma, ayrışma ve kutuplaşma giderek derinleşiyor. Bunu, konut alanlarında daha somut olarak gözlüyoruz. Ayrışma, farklılaşma dediğimiz olgular aslında yeni değil. İlk günkü sunuşunda İlhan Tekeli’nin de sözünü ettiği gibi yoksulluk yeni bir olgu değil, insanlığın ilk yerleşime başladığı dönemlerden beri yoksulluk var. Ancak dönemlere göre yoksulluk artmış ya da azalmış ve son zamanlarda yoksulluğun giderek derinleştiğinden söz ediyoruz. Belki buna yeni boyutlar da ekleyebiliriz. Diğer katılımcılar konut alanlarında sınıf temelinde giderek artan farklılaşmadan, ayrışmadan söz ettiler. İşte kamusal mekân da aslında bileşik kaplar yasası hesabı içinde bu farklılaşmayı, bu ayrışmayı yansıtıyor.

Az önce ne tür kamusal mekânlardan söz edebiliriz demiştik. Gündelik yaşamda en fazla içinde olduğumuz ulaşım sisteminden bahsedelim: Her gün içinde yaşıyor ve görüyoruz ki ulaşımın gerçekleştiği mekânlarda son dönemlerde çok keskin bir ayrışma söz konusu. Tabii ki yoksullar, bu ulaşım sistemi içinde hep toplu ulaşım araçlarını kullanıyorlar ve toplu ulaşım araçlarının ne durumda olduğunu söylemeye bile gerek yok. Toplu ulaşım sisteminin ve araçlarının yetersiz olması ve ayrıca standartlarının de düşük olması, kent sakinlerinin giderek, gelirlerinin yettiğince, daha fazla özel araçlara yatırım yapmalarına yol açıyor. Bu ise sonuçta ulaşımında eşitsizleştirici yapıyı değiştirmiyor, kaynakların önemli bir kısmının özel araçlarla ilgili yatırımlara tahsis edilmesine yol açıyor, toplu ulaşım sistemine yatırımları geciktiriyor ve eşitsizlik devam ediyor ve hatta artıyor diyebiliriz de. Bu yapının sosyolojik çıkarsamaları da var. Özel araç ayrıştırıcı, izole edici bir “koza” işlevi gördüğü için yalnızca işe geliş ve gidişlerde değil gündelik yaşamın çeşitli aşamalarında farklı insanlarla karşılaşma olasılığını düşürücü bir faktör oluyor, “öteki”ne karşı ilgiyi azaltıyor, belli bir tipte yaşam biçiminin sarmalına sokuyor, sonuçta kamusalılığı azaltıyor. Böylesi olumsuz bir yapıdan şöyle olumlu bir yapı da çıkarabiliriz: Toplu ulaşım araçlarını eğer kamusal mekân kapsamında ele alırsak, aslında yoksullar burada en fazla ulaşım sistemiyle ilgili kamusal mekânları kullanıyor diyebiliriz, fakat yetersiz standartlarda.

Chicago Okulu’nun şöyle bir teorisi vardı: Kentsel alan bir rekabet alanıdır; bu sınırlı kentsel alan üzerinde çok sıkı bir mücadele, bir paylaşım savaşı vardır. Bu mücadelede donanımları en güçlü olan, -dolayısıyla burada varsıllar oluyor- göz kestirdikleri araziye diğerlerinden daha önce kapatırlar ve orayı kendi yaşam alanları haline getirirler ve eski yaşam alanlarını terk ederler. Varsılların terk ettiği alanı bir süre sonra orta sınıf veya yoksullar da kullanırlar. Kent içinde böyle bir dolaşım vardır. Bunu konut alanlarına uyarladığımız zaman, Amerika örneğinde olduğu gibi, kent merkezinden çeperlere doğru bir yönelim vardır; bir mobilite vardır. Varsıllar giderek kentin dışına doğru yayılırlar, onların boşalttıkları alanlara da bir alt tabaka yerleşmeye başlar. Dolaşımın yönü Türkiye’de farklı olabilir. Sabahki oturumda sunulan Beyoğlu-Tarlabaşı örneğinde görüldüğü üzere, bizde de bir zamanlar orta sınıfın kullandığı semtler ya da mahalleler, bir süre sonra alt gelir gruplarının yaşam alanları haline gelebiliyor. Fakat artık refahın değil, toplumsal dışlanışlığın, yoksulluğun damgasını vurduğu mekânlar oluyor.

Konut alanları arasında gerçekleşen sakinlerin bu dolaşımını kamusal mekânlar için de söz konusu edebiliriz. Bir zamanlar toplumun daha geniş kesimlerine hizmet veren kimi kamusal mekânların, üst-orta ve orta sınıfların yeni kamusal mekânlara yönelmeleri sonucu yoksullara terk edildiğini, yerel yönetimlerin ise bu mekânlara eskisi gibi yatırım yapmadıklarını görüyoruz. Kentsel mekânlar arasında böyle bir yer kapma mücadelesi olunca, kimi kamusal mekânların, kimi sınıfların

tamamen damgalarını vurdukları ve hatta uç biçimde kapattıkları mekânlar olduğunu söyleyebiliriz. Bunu belki genel anlamda bir filtrasyon kavramıyla açıklayabiliriz. Bu kavrama Türkçe’de ayıklama da diyebiliriz veya filtreleme, süzme de diyebiliriz. Bu filtrasyon değişik şekillerde gerçekleşiyor. Örneğin, çok öteden beri bildiğimiz, daha çok mekânın ticarileşerek alt sınıflara görelili olarak kapatılması. Bu, çok eski zamanlardan beri var. Bunun uç noktası zorlayıcı tedbirlerle mekânın belli bir sosyal grubun denetimine geçmesidir. Biraz daha geriye gittiğiniz zaman zorla, bizzat yasalarla kapatılan kamusal mekânların olduğunu görüyorsunuz. Her zaman zorla olması gerekmiyor, caydırıcı önlemler yetiyor. Ancak 2000’li yıllara doğru geriye doğru bir dönüş başladığını söyleyebilirim.

Kamusal mekânın özelleştirilmesi yetmiyor, aynı zamanda kamusal mekânın militarize edilmesinden de söz edebiliriz. Burada kamusal mekânın özelleştirilmesiyle ve aşırı ticarileştirilmesiyle, giderek denetiminin özel sektörün eline geçmesiyle birlikte, devletin kamusal mekân üzerindeki otoritesinden farklı bir şekilde, aslında özel sektörün kamusal mekânı militarize etmesinden söz ediyoruz. Yaşadığımız şehirde yeni büyük alışveriş merkezlerinde giriş çıkışların denetlenmesi, güvenlik elemanlarıyla, çeşitli kamera ve güvenlik sistemleriyle kullanıcıların gözetlenmesi ve denetlenmesi bu militarizme örnek olarak verilebilir.

Tabii üst sınıflar açısından baktığınız zaman, artık orada bambaşka bir olguyla karşılaşıyoruz. “Yoksulluğun Üretilmesi ve Dönüştürülmesinde Planlamanın Rolü-II” başlıklı oturumda Hatice Kurtuluş söz etmişti. Gecekondu ve üst sınıf konut alanları arasında karşılaştırma yaparak, üst sınıf konut alanlarında araştırma yapmanın güçlüklerine değinmişti. Gecekondu da bir araştırmacı çok rahat bir araştırma yapabiliyorken, hatta onların özel alanlarına bile rahatlıkla girebiliyorken, üst sınıfın bırakın özel alanlarına, evlerine girmenin, mahallelerinin ya da başka bir ifadeyle ortak mekânlarına girmenin dahi zor olduğunu, ancak bir denetimden geçildiği takdirde sınırdan içeri girilebildiğinden bahsetmişti. Bu örnekte söz konusu edilen kamusal mekânı, kendiliğinden oluşan değil, toplumun diğer kesimlerine, özellikle yoksul kesimlerine zorla kapatılan bir çitleme olgusu olarak kabul etmek gerekir.

Tabii, cinsiyet olgusunda olduğu gibi, ayıklanma sürecinin farklı görünüşleri var. Kamusal mekâna toplumsal cinsiyet açısından da bakabiliriz. Yine tebliğlerden edindiğim bilgilere göre, kadınların, özellikle yoksul kadınların kamusal mekânlara katılımlarında bir sınırlılık var. Yoksul kadınlar, hane işlerine daha fazla zaman ayırdıkları, geleneksel ataerkil yapı içinde dışarıya çıkmaları kısıtlı olduğu ya da kimi kamusal mekânlarda taciz olasılığıyla karşılaşmaları nedeniyle kamusal mekânları daha az kullanıyorlar. Burada aslında toplumsal cinsiyet açısından baktığımızda kadınların sadece gelir açısından yoksul olmakla kalmadıklarını, aynı zamanda özgülleştirici ve sosyalleştirici ortamlara da uzak kaldıklarını söyleyebiliriz.

Kamusal mekânın başka boyutları da var, bunlardan biri “imge alanı”. Kamusal mekânda yaratılan farklılaşma, ayrışma, kutuplaşma, söylemlerle, temsillerle, simgelerle ve insanların kullandığı gündelik dille beslenen kentin imge alanına yansımakta. Yani burada eğer üst sınıftan alt sınıflara doğru yayılan gündelik yaşam biçimlerine ilişkin bir temsil sistemini düşünecek olursak; önce üst sınıfların oluşturduğu, kendi yaşam biçimlerine göre temellendirdikleri imge ağı, kentin imge alanı içinde başat bir nitelik kazanıyor ve kentin imge ağı dışındakileri ötekileştiriyor. Böylece kentsel mekânlar bir tasnife tabi tutuluyor; iyi mekânlar-kötü mekânlar, şık mekânlar-banal mekânlar, güzel mekânlar-çirkin mekânlar gibi. Bu imge hiyerarşisi içinde, yoksulların kullandıkları, dolaştıkları kamusal mekânlara olumsuz anlamlar yükleniyor.

Tabii ki bu yayılma esnasında giderek temsillerin anlamı da değişebilir, ama bu merkezi konumdaki imge ağının giderek kuşatıcı olduğu, empoze edici olduğunu da söyleyebiliriz ve enformel ya da formel bir şekilde kentsel politikaları belirlediğini, insanların gündelik yaşam kalıplarını, “kentin neresinde dolaşmalı, neresinde dolaşmamalı, neresine gitmeli, neresi güvenli, neresi tehlikeli”

gibi yargularla gündelik faaliyetleri etkileyebildiğini söyleyebiliriz. Buradan, günümüz kent insanının yabancılaşma sürecine nasıl girdiği konusuna geçiş yapabiliriz diye düşünüyorum.

YUSUF AHMET KULCA: Sokaklarda yaşayan ve çalışan çocuklarla ilgili bazı tespitlerimi söylemeden önce, üzerinde akıl yürütmemiz gereken bir konunun da medya ve yoksulluk olduğunu düşünüyorum çünkü medya yoksulluğu gerçekten körükliyor. Medyanın kent yoksulluğunun artmasındaki rolünün yeterinde irdelenmemesi önemli bir açıktır diye düşünüyorum.

Fuhuş vakaları yoksullukta ve büyük şehirlerde, özellikle İstanbul'da, kadınlar ve çocuklarda, erkek çocuklarda oldukça sık görülüyor. Yoksulluk çerçevesinde bu çocukların bir şekilde kullanıldığı birçok olayda da ortaya çıkmış, basına da yansımış durumda. En son örneğini Savaş Ay'ın "erkek fahişeler" adı altında yaptığı programda gördük.

Bence şiddet ve yoksulluk da önemli, çünkü %10'luk yoksul kesim arasında, şiddet, hem aile içinde yaşanıyor, hem de dışarı yansıyor. Suç ve yoksulluk arasında da çok önemli bir ilişki var; yoksul kesimden çoğu kişinin suç işlediğini ve cezaevine girdiğini, bundan dolayı da ailenin parçalandığını ve zayıf kaldığını söyleyebiliriz. Suç örgütleriyle yoksulluk arasında da çok yakın ilişkiler var. Yoksul insanların marjinal anlamda bu suç örgütlerine kaydığını görüyoruz ve bu konu üzerinde de düşünmemizde yarar var diye düşünüyorum.

Yaşlılar, özürlüler, hastalar, çocuklar ve kadınları kapsayan bir çerçevede hukuk ve yoksulluğu da incelememiz gerekiyor. Yani sadece yoksulların karnını doyurarak, para vererek, bazı ihtiyaçlarını karşılayarak yoksulluğu önleyemeyeceğimizi görüyoruz. Çingener hiç incelenmedi; ülkenin en yoksul kesimlerinden biri de Roman vatandaşlarımızdır ve yerleşik alanlarında çok sıkıntılar çekmektedirler. Trakya Bölgesinde yaptığımız araştırmada 200 Çingene aileye ulaştık ve hane reislerinin %92'sinin işsiz olduğunu, %98.5'inin okur yazar olmadığını ve bu nedenden dolayı da çocuklarını dahi okutmadığını gördük. İnceleme sonucunda yoksullar arasındaki yardım bağımlılığı durumunu tespit ettik. Yardım bağımlılığı dededen babaya çok ilginç bir biçimde geçiyor. Bunu da ciddi anlamda irdelememiz gerekiyor.

Mikro ve makro düzeyde yapılan yoksullukla ilgili bu çalışmalar günü kurtarma çalışmaları olarak kalıyor. Yani siyasi partiler, kim olursa olsun, bugüne kadar reklam amaçlı destekler vermişler; planlı, programlı bir destek verilmemiş ve hedef grupları seçilmemiş. Hangi hedef grupların (yaşlılar, hastalar, kadınlar, çocuklar vs.) öncelikle ele alınacağı bir plan dahilinde ortaya konmamış.

Yine medya ve yoksulluk üzerine basit bir örnek vereceğim: Medya, yıllardır sokakta çalıştırılan çocuklarla sokakta yaşayan çocukları aynı kefeye koydu ve televizyondaki görüntülerde, sokakta çalışan çocuklar vardı, ama sokak çocukları olduklarına dair görüntüler, haberler ön plandaydı. Sokak çocuklarını anlatıyor, ama görüntülerde mendil satan, su satan, ayakkabı boyacılığı yapan, kırmızı ışıklarda camları silen çocukları gösteriyorlar ve vatandaş da doğrudan üzülüyor. O programları gördüğümüzde o insanlara gerçekten acıyoruz, üzülüyoruz, vicdanımızla baş başa kalıyoruz ve ertesi gün bu çocuklardan mendil satın alarak, ayakkabı boyatarak, dilenen çocuklara daha fazla para vererek vicdanlarımızı rahatlatıyoruz. Bu çok yanlış bir tutum.

Aslında yoksulluğu yok edecek o kadar etkili mekanizmalar var ki. Medya veya aydın sanatçıların ya da kimse bu işi kim örgütleyecekse- öncülüğünde harekete geçirilecek bir mekanizmayla, orta gelirli ve zengin kesimlerden toplanacak olan paraları yoksul kesime kanalize etsek, devlet bir şey yapmasa bile, önemli bir adım atmış oluruz. Ama sivil toplum örgütleri, çok ilginçtir, araştırmalara bakıyorsanız, bu %10'luk yoksul kesime hiç ulaşmamış. Çok ilginçtir, kadınlarla, çocuklarla, yaşlılarla ilgili sivil toplum örgütleri, yoksulluk çeken %10'luk kesime ulaşmamış; bu kesime belediyeler, tarikatlar, Diyanet ulaşmamış. Bu çok çarpıcı bir şey. Araştırmalara baktığımızda söz konusu yoksul kesime, Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Fonu'nun yeşil kartla, kömür yardımıyla

ulaştığını ve arada sırada yıllık 50 milyon TL miktarında verdiği eğitim yardımıyla ulaşmaya çalıştığını görüyoruz.

O nedenle yoksulluk araştırması yaptığım zaman, sokak çocuklarını, sokakta çalıştırılan çocukları, dilenen kişileri bu yoksulluğun dışına çıkarmak istiyorum. Yani bizim hedef grubumuz, gerçekten eğer bu %10'luk grupta bulunan, unlu yiyeceklerle beslenen, sebze, meyve ve et yüzü göremeyen kişilerse, o zaman bizim bu sokakta çalıştırılan ve yaşayan çocukları yoksullar kapsamında değerlendirmememiz gerekiyor. Eğer böyle bakarsak, kazandıkları miktarlar göz önüne alındığında ortaya çelişik bir durum çıkar. Çünkü biz maddi geliri temel alarak konuşuyoruz; "şu kadar geliri olanlar %10'la %35'lik dilime giriyor" şeklinde. Asgari ücret şu anda 250 milyon lira; 200 milyon lira kazanan bir kişi, rahatlıkla %10-%35'lik grubun arasına katılabiliyor.

Dün Ankara'da sokakta kâğıt toplayan bir çocukla konuştum, günde 15 milyon para kazandığını, 10 saat çalıştığını söyledi. Tabii ki parasal boyutuna bakmıyorum; o çocuğun sağlığı, eğitimi ve ileride bu ülke için yapacağı zararlara bakmak gerekiyor, yani kısacası insan gücü açısından bakmakta yarar var. Yoksa sokakta çalışanlar, dilenciler, sokakta çalıştırılan çocuklar, hatta sokak çocukları belki daha fazla para kazanıyor. Örneğin İstanbul'da 2001 tarihinde 65'ini 18 yaşından büyük gençlerin, 35'inin 18 yaşından küçük çocukların oluşturduğu toplam 100 kişilik popülasyon üzerinde yaptığım yüzeysel bir araştırmada şu sonuç ortaya çıktı: Bu çocukların her biri günde aşağı yukarı 2 şişe tiner kokluyorlar. Tinerin tanesi 2,5 milyon TL, kişi başına düşen günlük tiner harcaması 5 milyon TL. 100 çocuk üzerine yaptığımız bu araştırmada, sadece tiner için harcanan toplam para ayda 15 milyar TL. Buna sigarayı, yemeği dahil edin; bazıları kendine ayakkabı, üst baş alıyor, bu harcamaları da ekleyin, ortaya 100 çocuk ve gencin toplam aylık harcaması olarak 35-40 milyar TL gibi bir miktar çıkıyor. Demek ki, bu, parayla ilgili bir sorun değil, anlayışla ilgili bir sorun. O nedenle makro ve mikro düzeyde, hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler düzeyinde yoksulluğun önlenmesinin hukuki boyutunu ciddi anlamda düşünmemiz gerekiyor.

Kanunlarımızda yaşlılarla ilgili çok önemli şeyler var; örneğin 60 yaşına gelen bir yaşlı huzurevine alınabiliyor. Yani siz sokakta 60 yaşında bir yaşlı görürseniz, rahatlıkla onu huzur evine yerleştirebiliyorsunuz. Ama kişi, 60 yaşın altındaysa bu çok zor. Bizim bunun üzerine gitmemiz gerekiyor; 60 yaşın altındakiler de gerçekten yardıma muhtaçsa, niye kanunları zorlayıp bir bu kişileri bir yerlere yerleştiremiyoruz? Şu anda 60 yaşın altındaki kişiler devletin yardım kurumlarına ancak bakan onayıyla girebiliyor. 2828 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Yasasına bakıyorsunuz, şöyle diyor: "Annesi ve babası tarafından fuhuşa, dilencilığe, alkollü içkilere, uyuşturucuya sürüklenen çocuk korunmaya muhtaç çocuktur; devlet buna sahip çıkar". Bu tanım kapsamına giren tüm çocukların şu anda devletin koruması altında olması gerekiyor. 29 Ekim 1923 yılında çıkan bu kanun kapsamında hiçbir zaman bu saydığım 4 grupta-yani "annesi-babası tarafından fuhuşa, dilencilığe, alkollü içkilere, uyuşturucuya sürüklenen çocuklarla"- uğraşılmamış. Neden uğraşılmamış?: "Bizim yurttaki, Çocuk Esirgeme Kurumu'ndaki çocuklarımızı bozar" düşüncesiyle. Bu durum 1983 yılına kadar sürüyor. Çünkü o zaman "Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu" adı altında Başbakanlığa bağlanıyor. Yine 4. Madde aynen geçerli, yani "Annesi, babası tarafından fuhuşa, dilencilığe, alkollü içkilere, uyuşturucuya sürüklenen çocuk, korunmaya muhtaç çocuktur ve devlet bakar" deniliyor. 1997 yılına kadar, bugüne kadar gelen bakanlar, genel müdürler, il müdürleri, sosyal hizmetlerden sorumlu olan kişiler, yani aklınıza kim geliyorsa, bu 4. maddeyi devreye sokmayarak bana göre suç işlemleridir. Ancak 1997 yılında Devlet Bakanı Hasan Gemici, tepeden inme bir şekilde, "sokak çocuklarıyla, fuhuşa bulaşan çocuklarla, çalışan çocuklarla da uğraşacak-sınız" açıklamasıyla, kendi tasarrufuyla veya duyarlılığıyla Türkiye'de bu işe başlamıştır. Demek ki kanun mevcut olsa bile, kanunla korunmaya çalışsanız bile, zor koşullarda yaşayan insanlara, yoksullara bir şekilde ulaşamıyorsunuz.

1580 sayılı Belediyeler Kanununda, kimsesizler, yaşlılar, çocuklarla ilgili çok güzel maddeler var. Ancak bu maddeler yıllardır reklam amaçlı kullanılmış, yaşlı insanlara, yardıma muhtaçlara, gecekonduda yaşayan yoksul insanlara yemek götürmek, kömür dağıtmak şeklinde uygulamaya konmuştur. Göreceksiniz bir ay sonra, birçok belediye rahatlıkla bu kesimlere ulaşır kömür, odun dağıtacak, yemek götürecektir.

Bana göre, yoksullara yapılan yardımın kesinlikle açıklanmaması gerekiyor. O insanlar arasında kalması gerekiyor. Aksi halde bu insanların onurlarıyla oynuyoruz. Bu noktada, yoksulluğun psikolojisine de bakmamız gerekiyor. Çünkü, yiyeceği, giyeceği, her şeyi verdikten sonra, aradan geçen zaman içinde bu insanların içine düştüğü ezilmişliği, yoksulluğu, aşağılanmışlığı, insanlardan nefret edişini, bu düzenden nefret edişini hangi şekilde gidereceğiz?

İnsana yatırımın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Yoksul kesime bakıyorsunuz, aralarında lise mezunları yok. İleride Türkiye'deki herkes lise mezunu olduğunda yoksulluk olmayacak mı arkadaşlar? Yoksulluğun, beslenmeyi, eğitimi iyileştirmekle, iş imkânı yaratmakla giderileceğini zan etmiyorum. Birçok faktör bir araya gelerek yoksulluğu oluşturuyor. Bu birçok faktörü eğer bir araya getirip çözüm yollarını bu şekilde oluşturmazsak yoksulluğu yaşamaya devam edeceğiz.

HÜSNÜ ÖNDÜL: İnsan Hakları Derneği olarak milletvekili genel seçimleri öncesinde 18 siyasi partinin seçim bildirgelerini incelemiş, bunu da kamuoyuna duyurmuştuk. Ancak ben bu toplantıyla ilgili olarak, seçimler de gerçekleştiği için, iki siyasi partinin, yani Parlamentoda temsil edilecek olan siyasi partilerin, AK Parti ve Cumhuriyet Halk Partisinin seçim bildirgelerini kentli hakları açısından analiz etmeye çalıştım.

Biliyorsunuz Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu ve Avrupa Kentsel Şartı 1992 yılında kabul edilmişti. Bizim sistemimizde, Anayasal sistemimizde mahalli idareler, Anayasanın 120. Maddesinde düzenleniyor ve mahalli idareler ile Anayasa, belediyeler ve il özel idareleri olarak tanımlanıyor. AK Partinin Seçim Bildirgesi 87 sayfa, Cumhuriyet Halk Partisinin Seçim Bildirgesi de 57 sayfadan oluşuyor. AK Parti, Seçim Bildirgesinde 8 ana başlık altında değerlendirme ve taahhütlerde bulunuyor.

AK Partinin Seçim Bildirgesi'nin 8 bölüm başlığı şöyle: "İlkeli Siyaset", "Temel Hak ve Özgürlükler", "Demokrasi ve Sivil Toplum", "Hukuk ve Adalet Reformu", "Yönetimin Yeniden Yapılanması", "Ekonomi Politikaları, Tarım-Hayvancılık", "Sosyal Politikalar" ve "Dış Politikalar". İkinci bölümde "Yönetimin Yeniden Yapılandırılması" ana başlığı altında "Devletin Değişen Rolü", "Devlette Şeffaf Yönetim", "E-Dönüşüm Türkiye Projesi", "Merkezi İdare Reformu" ve "Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi" alt başlıkları var. İşte bu "Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi" alt başlığı altında AK Parti, yerel yönetim modelini ve bu alandaki taahhütlerine yer vermiş. Bu kısım iki sayfa tutuyor ve AK Parti, Türk Anayasal sisteminde varolan merkezi idare-mahalli idare ayrımını ve mahalli idareleri çoğul nitelendirmeyi ve yapılandırmayı yadsımıyor. Dolayısıyla çözüm önerilerini gündeme getirirken, her ne kadar Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına göndermede bulunuyorsa da, AK Partinin yerel yönetim anlayışı, şu anda zaten yürürlükte bulunan sisteme bir alternatif getirme değil. Dolayısıyla AK Parti, tıpkı Türkiye'nin Anayasal sisteminde ve idare hukukunda yer aldığı gibi, mahalli idareler çoğul terimini kullanıyor, yani belediye ve il özel idaresi ayrımını yapıyor. AK Parti, belediyelerin yetkilerini Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına uydurmaya çalışıyor, bununla ilgili taahhütlerde bulunuyor ve Anayasal sistemimize yerel yönetim hakkının dahil edilmesini istiyor ve taahhüt ediyor. İl idareleri bağlamında ise öteden beri Türkiye'de varolan merkezi idarelerin bütün yetkileri kendi tekelinde toplaması, bakanlıklara bağlaması gerçeğinden hareketle bu alanla ilgili olarak valilerin yetkilerinin güçlendirilmesini öneriyor ve il özel idarelerinin yetkilerinin bu yolla Bakanlıklardan valilere aktarılmasıyla daha faal ve etkin olacağı görüşlerini savunuyor.

Programının diğer bölümlerinde, sekizinci bölümde “Sosyal Politikalar” ana başlığı altında, Ak Parti, özellikle eğitim, sağlık ve diğer sosyal politikaları geliştireceğini, gelir dağılımında adaleti sağlayacağını, yolsuzlukla mücadele edeceğini ve işsizliği önleyeceğini, herkese sosyal güvenlik sağlayacağını, aile, kadın, gençlik ve özürürlü yurttaşlarımızla ilgili önlemler alacağını vaat etmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirgesi ise 6 ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar “Temiz Siyaset, Dürüst Yönetim Hedefimiz”, “Vatandaş Odaklı E-Devlet”, “Örgütlü, Üretken ve Yarışmacı Çağdaş Bir Piyasa Ekonomisi Kuracağız”, “Sosyal Devlet Anlayışını Onaracak ve Hayata Geçireceğiz” ve “Varlık Nedenimiz, Herkese Eşit Mesafede Duran Demokratik ve Laik Cumhuriyet” denilmektedir. Bu ana bölümlerden ikinci bölümde, yerel yönetimlerle ilgili tek bir paragraf vardır. Cumhuriyet Halk Partisi, yerel yönetimler alanındaki değerlendirmesini ve taahhütünü ilgili paragrafta şu şekilde dile getiriyor: “Yerel yönetimler reformuyla yerel yönetimlerde yeniden yapılanmayı gerçekleştireceğiz. Yerel yönetimlerin kaynak, yükümlülük ve sorumluluklarının zaman içinde seçici olarak artırılmasını hedef alacağız. Yerel yönetimlerde açıklık, saydamlık, katılımcılık ve etkinlik dönemini başlatacağız, tapu ve imar ihtilaflarına hızla çözüm getireceğiz.” Görüldüğü gibi Cumhuriyet Halk Partisi, Seçim Bildirgesi’nde her ne kadar söylem olarak “yerel yönetimler reformu” gibi bir nitelemede bulunulmaktaysa da bu reformun içeriğiyle ve modeliyle ilgili hiçbir açıklayıcı bilgiye yer vermemektedir. Ancak demokrasinin genel ilkeleri arasında sayılabilecek, açıklık, saydamlık, katılımcılık gibi ilkeler sayılmaktadır.

Dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi’nin şu anda varolan sisteme dönük olarak AK Parti’yle paralel bir düşünce içerisinde mi olduğu ya da böyle bir projesinin varolup olmadığı konusunda bugün itibarıyla bilgi sahibi değiliz. Konuyu kentli hakları açısından ve özellikle yoksulluk bağlamında değerlendirecek olursak, Cumhuriyet Halk Partisi de Ak Parti gibi Seçim Bildirgesi’nin dördüncü bölümünde “Sosyal Devlet Anlayışını Onaracak ve Hayata Geçireceğiz” başlığı altında, eğitim ve sağlık hizmetlerinde fırsat eşitliğini, herkese sosyal güvenlik olanağını, gelir dağılımında adaleti sağlayacaklarını taahhüt etmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet Halk Partisi, tüketici haklarını koruyacağını, hayvan haklarına saygı göstereceğini, emeklilere, güçsüzlere ve engellilere onurlu, huzurlu bir yaşam ortamı sağlayacağını taahhüt etmektedir.

Görüldüğü gibi, şu anda Parlamentoda iktidar ve muhalefet partisi olarak bulunan iki siyasal partinin gerek kentli hakları, gerek Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı bağlamında yürürlükteki sisteme yönelik, bizim değerlendirmemize göre ciddi projeleri bulunmamaktadır. Ancak şöyle söyleyebiliriz: Henüz bir hafta bile olmadı, ama yakında hükümet olacak olan siyasal partinin sözcüleri, hazırlayacakları yasa tasarılarını yasa tasarısı haline gelmeden ve Parlamentoda görüşülür hale gelmeden sivil toplumun ve ilgili kişi ve kuruluşların görüşlerine açacaklarını ifade ettiler. Dileriz böyle olur. Yerel yönetimler yasa tasarısı çok uzun yıllardır çeşitli siyasal partiler tarafından hazırlanmış, en azından ben 1997’den beri izliyorum, bu tarihten itibaren yerel yönetimler reformu en az 5 taslak ve 3 kez tasarısı haline getirilmiştir. Dileriz bu iktidar döneminde veya bu yasa döneminde gerçek anlamda kentlilerin yaşamlarının bütün yönlerine ilişkin kararları alabilecekleri, katılabilecekleri ve gerçekleştirebilecekleri mekanizmalar ya da yönetim modelleri oluşturulabilir ve katılımı bu yasalar sağlanabilir ve böylece demokratikleşmede yerel demokrasinin rolü gerçekleşmiş olur.

ZEKERİYA ÖZGÜR: Ben diğer panelist diğer arkadaşların aksine, biraz farklı bir sunuş yapmayı düşünüyorum. Tabii ben panelin geçmiş günlerine katılmadım. Sunulan bildirimleri de doğrusunu isterseniz çok fazla inceleyemedim. Ancak ben biraz eleştirel bir gözle, bir Belediye Başkanı olarak konuya değinmek istiyorum.

Kent yoksulluğu, gerçekten bugün ülkemizde giderek artan, kentlerde artan bir sorun. Ama ben, panelde sunulan bildirimlerin konuya hangi oranda ve şekilde çözüm ürettikleri çerçevesinde bak-

tuğında çok fazla bir şey göremedim. Konuya, plancı olarak kendimizi eleştirmekle başlayacağım. Örneğin Türkiye kentlerinde yıllardır hisselsi parselasyon ve gecekondulu olgusu vardır. Bunlar üzerine binlerce sayfa araştırma yapılmıştır, ama çözüm kısmında bir-iki tane imar affı yasasıyla yetinilmiştir. Yani sonuçta ortada bir çözüm yoktur. Durum, “af yasalarıyla bu nasıl çözüldü”e gelmiştir, hâlâ da bunlar uygulanmaktadır.

Bir plancı olarak kendi eleştirimi yapayım: Türkiye’de biz, belki de kentlerin gelişiminde yoksul kesimlerin kentlerdeki yaşam biçimini çözecek mekanizmaları üretemedik. Daha somuta indirgemek gerekirse, örneğin, bana vatandaş geliyor, ev yapacak. 200 m² parseli var, bu insanın ruhsat alacak veya proje çizdirecek parası yok. Bana diyor ki, “Bana yardımcı olur musunuz? Eğer böyle bir para vereceksem, -ki projesi, ruhsat harçlarıyla 300-500 milyon TL’lik bir para- konutumu ruhsat almadan yapacağım” diyor. Biz bu vatandaşla yardımcı oluyoruz, “gel, projeni şuna yaptıralım, senin harçlarını da düşürelim, ama konutunu belirlenen yasal sürece göre yap” diyoruz.

Bizim imar mevzuatımız veya belediye mevzuatımız, bu tip durumlara çözüm getirci araçlar üretmemiş. Yani gerçekten düşük gelirli bir kişi yapısını nasıl yapacak? Mevzuat, dar gelirli vatandaş bu harcamaları rahatlıkla yapabilecek orta ve üst gelirli vatandaşlarla aynı prosedüre tabi kılıp, aynı harçları ödemesini zorunlu kılarak aynı kategoride görüyor. Tabii bu beraberinde imarsız yapılaşmayı getiriyor. Bugün hisselsi parselasyon önlenmiş durumda, ama bir başka yolla yapılıyor, kontrol edemediğiniz bir süreçle yapılıyor. Siz tabii duruma mevcut mevzuat içinde çözüm bulamadığınız zaman bu süreçtir veya bu kesimi kentlere yerleştiremediğiniz zaman sorun sürekli artacaktır.

Yoksulluk kentlerde birçok kesimi etkiliyor; sokak çocuklarından tutun yaşlılara kadar. Bu çerçevede belediyelerin yapması gereken şeyler de var. Bir şeyin tek bir sahibi yok, birçok sahibi var; onun için bir şey yapılamıyor. Örneğin bugün baktığımız zaman sokak çocuklarıyla ilgilenmesi gereken birçok kurum olduğunu görüyorsunuz. Bu kurumlardan biri de belediyeler. Ama ne yazık ki durum böyle olduğu sürece sorun çözülemiyor; tıpkı altyapıda olduğu gibi. Biz kentlerde niye altyapıyı bir defada yapamıyoruz? En basitinden bir yol yapıyor, üç ay sonra asfalt tekrar kazılıyor, tekrar yapıyorsunuz, tekrar kazılıyor. Bunun tek nedeni, koordinasyonsuzluk. Tabii koordinasyon olamaz, niye olamaz? TEK ayrı bir kurum, PTT ayrı bir kurum, ASKİ veya MESKİ ayrı bir kurum, belediye ayrı bir kurum. Siz bir şey yapmaya kalkıyorsunuz, “var mı burada bir projeniz?” diyorsunuz o kurumlara, “yok efendim” diyorlar. Yapıyorsunuz yolu, üç ay sonra, “ben şuradan bir hat geçirecektim” deyip yarıyor yolu. Bu şekilde belki de altyapı için kullanabilecek kaynağın yarısından fazlası israf edilmiş oluyor. Bunu noktayı özellikle vurgulamak istiyorum.

Bu yerel demokrasilerin Türkiye’de tam oturmamış olmasından kaynaklanıyor. Hüsnü Öndül, bu konudan partilerin programlarını açarak bahsetti. Türkiye’de Avrupa Birliği süreci içinde yerel yönetimlerin işlevleri yeniden tanımlanmalı. Mevcut yerel yönetim yapısı, hiçbir şekilde Türkiye’de sorunları çözecek yapıda değil. Bundan önce hazırlanmış birçok yerel yönetim yasa tasarısı var. Bu tasarılar yürürlükte olan yasadaki geri olan yasa tasarıları. Aslında merkezi yönetimin yerel demokrasileri kurma yönünde çaba göstermesi gerekiyor. Bu sağlanmadığı sürece Türkiye’de bu sorunlar hiçbir şekilde çözülemez. Örneğin, okul bahçesini asfalt yapamıyorum veya bir sağlık tesisinin kaldırımını yapamıyorum. Böyle bir şey olmaz. Hepsi sizden talep ediliyor ama siz yapamıyorsunuz. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi durumunda Türkiye’nin yapısıyla bağlantılı olarak bu yetkilerin belki bölücü, belki gerici bir şekilde kullanılabilmesi gerekçe gösterilerek merkezi yönetim yetkileri yıllardır elinde tutmuştur. Bu çok yanlış bir şey. Bu bizim İmar Yasamızda da var. İmar Yasası biliyorsunuz 1984’de çıktı. İmar yetkilri eskiden İmar İskân Bakanlığı’nın yetkisindeydi, bu yasayla yerel yönetimlere verildi, ama yasadaki yaptırım yok. Bugüne kadar kaç tane imar müdürü veya kaç tane belediye başkanının “imar yasasını doğru kullanmadığı” gerekçesiyle görevinden alındı veya soruşturma geçirdiğini duydunuz?: Çok az sayıda. Bu nedenle yerel yönetimle-

re yetkiler verilmeli, ancak, merkez bu yetkileri yasalar çerçevesinde denetlemelidir. Bugün Avrupa Birliği sürecinde bu büyük sorunun çözümü burada yatmaktadır.

OTURUM BAŞKANI: Aslında ben belediyeleri biraz şuna benzetiyorum: Bir eviniz var. Evinizin kapısı sürekli açık. Bir gün içeriye elektrik tesisatçısı giriyor, tesisatı değiştiriyor; ertesi gün su tesisatçısı giriyor, su tesisatı üzerine birtakım operasyonlar yapıyor. Belediyeler de aynı bu durumda. Yani kentlerin sahibi, tek yetkili belediye diyoruz, ama maalesef öyle değil. Özellikle altyapı, eğitim, sağlık ve benzeri konularda yerel yönetimlerimiz yeteri kadar örgütlü ve yeterli değil.

ZEKERİYA ÖZGÜR- Sayın Başkan, izin verirseniz, bir noktayı atlardım, onu da belirteyim: Kaynak. Gerçekten bugün ülkemizde kaynaklar kıt, yerel yönetim kaynakları da kıt. Ancak yerel yönetimlere yetkiler verildiği zaman, Türkiye'deki yerel yönetimlerin en önemli kaynağı olan kent- sel rantların, özellikle arazi rantlarının kamuya dönüşümü sağlandığı takdirde Türkiye kentlerinde- ki birçok sorunun çok daha sağlıklı şekilde çözülebileceğine inanıyorum. Bu ne yazık ki bugüne kadar da sağlanamamış durumda.

ERHAN DEMİRDİZEN: Ben Şehir Plancıları Odası adına konuşacağım için, "Oda olarak yoksulluğu, kent yoksulluğunu bu sene neden tartışmalıyız?" sorusunu nereden ortaya attık, nasıl bir iç tartışma süreci yaşadık ve plancıların niye çok önemli bir gündemi olarak gördük noktalarına değineceğim. Şu ana kadar, yani üç gündür birçok bildiri aslında bu konularda pek çok şey söyledi. Ama 3 günlük kolokyumdan edindiğimiz notlar ışığında geriye dönüp bakarak, daha önce yaptığımız tartışmaları bu yeni gözle size aktarmak istiyorum.

Planlama alanı giderek salt teknik içeriğini aşmaya başlıyor ve siyasallaşmaya başlıyor, çok çeşitli bağlamlarda bunu tekrar ediyoruz. Bu dönem, planlamanın salt teknik bir faaliyet olmayı aşma noktasına geldiği dönemlerden biri. Plancılar bunu belli noktalardan yola çıkarak aşılıyorlar. Bunlardan bir tanesi, sosyal mekân ya da belki kamusal mekân denilen alandaki bu çatışmaya plancılar olarak yönelme ihtiyacı duymaya başlamamız. Çünkü sosyal mekân, yani plancının, planlamanın nesnesi olan kent mekânı görmeye çalıştığımız ya da derinleşmesi sebebiyle yeni yeni görmeye çalıştığımız yeni bazı sosyal içeriklerle karşımıza çıkıyor.

Yoksulluk vurgulanıyor, açıkça görünüyor. Yoksulluk giderek bir sosyal mekân olarak kentin, üzerinde tartışılan ya da temel sürükleyici olan konularından biri haline geliyor. Dolayısıyla plancının üzerinde çalıştığı alanın niteliği değişmeye başlıyor, tabii böyle bir noktada plancı da değişmekle yükümlü bir hale geliyor. Dolayısıyla biz, böyle bir bakış açısıyla sosyal mekânı yoksulluk üzerinden görmemiz gerekliliğini tespit ettik.

Tabii aynı zamanda biliyorsunuz son genel seçimleri de bu açıdan izlemek mümkün. Sürekli olarak bir tepkiden bahsediliyor, biliyorsunuz. Kent yoksullarının tepkisinden bahsediliyor aslında. Bunu çok uzun uzun tartışmamız gerekiyor herhalde; çünkü plancı olarak aynı kent üzerinde teknik bir tasarrufta bulunmaya çalışıyoruz. Kent, yeni yeni çatışma alanı olmuyor. Biliyorsunuz bu konuda farklı çalışmalar var, farklı tezler var. Bunlardan bir tanesi, bizim açımızdan ilginç olanı şu: Kent ya da kültür alanı, yani üretim alanının alan diyebileceğimiz kent mekânı, özellikle üretim örgütlenmesinin Fordist dönemini aşmasından sonra çatışma alanına dönüşüyor. Çünkü ilişkilerin ağırlık merkezi işyerinden çıkıp kent mekanına doğru kaymaya başlıyor. Bu yeni bir gelişme değil tabii.

Üretim ilişkilerinin doğurduğu çelişkiler doğrudan üretim alanında değil, artık bu alanın dışındaki kent mekânlarına taşmaya başlamıştır. Boş zaman kullanım pratikleri ve kentteki bütün kararlara ilişkin bir mücadelenin sürüyor oluşu, kentsel mücadelelerin artık giderek kente damgasını vuruyor oluşu; dolayısıyla çelişkinin, çatışmanın ağırlık merkezinin temel niteliğini kaybetmemekle birlikte kent mekânına doğru yayılması kent plancılarını ister istemez yeni kent olgusu üzerinde düşündürüyor. Bütün bu gelişmeler oluyorken, konu hakkında bunca yazılıp çiziliyorken, plancılar

olarak bu konuyu bugüne kadar derli toplu biçimde tartışmadık. Yoksulluk/kentsel yoksulluk sorunu, bunun planlamayla ilişkisinin ne şekilde kurulabileceği üzerine bazı araştırmalar var, ama bunları toplu bir araya getiremedik ve henüz bir veri üretmedik. Aslında kolokyumun bu yönde bir araç olabileceğini düşündük.

Yoksulluk konusunda çok şey söylendi, onları tekrar etmeyeceğiz tabii. Ancak “plancılar olarak bizim çıkış noktalarımızdan birisi ne olabilir?” diye şöyle bir kolokyum boyunca sunulan bildirilere dönüp baktığımızda, aslında yoksulluğun ikili bir karakterinin olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi yapısal düzey. Dün Başkan Günay, o yüzden “biz bir şey yapamayız” dedi, biliyorsunuz. Yani, yoksulluk tarihsel olarak, yapısal karakteri gereği toplumsal formasyonun bizatihi kendisinin kaynaklanan, piyasanın bizatihi yapısal olarak ürettiği bir olgu.

Yoksulluğa sadece bu en katı haliyle baktığımızda plancılara üzerinde çok fazla tartışacağımız bir konu değilmiş gibi görünmeye başlıyor. Ancak bir yandan da bazı araştırmalar gösterdi ki yoksulluğun bir de yerel karakteri var. Farklı farklı mahallerde, farklı tipte, tipolojide yoksulluklar ortaya çıkıyor. Bu farklı mahallelerdeki yoksullukların kendine özgü özelliklerinin olduğunu bazı araştırmalar, bildiriler bize üç gün içinde söyledi. Dolayısıyla plancılar olarak yoksulluğun belki siyasal mücadele alanı olan temel yapısal niteliğine ilişkin burada bir şey söylemek mümkün değil, ama “yoksulluk mekânsal ise, yoksulluğun mekânsal haritası varsa, o zaman plancılar olarak mekânsal stratejiler geliştirmek yönünde biz neleri tartışabiliriz, bunu hangi başlıklar altında tartışabiliriz” noktasına doğru da gitmeye başlıyoruz. Aslında, plancıların soracağı sorular biraz kısıtlı. Yoksulluk alanıyla ilgili olarak çok temel soruları yurttaş olarak kendine soran, ama plancı olarak sadece belki yoksulluğun mekânsal niteliklerine ilişkin mekânsal çözüm arayışlarına yönelmek durumundayız.

Kolokyumu izlerken ben üç tane not aldım, ama bunları arttırmak mümkün. Sosyologların yoksulların baş etme stratejileri dedikleri, aslında birçok araştırmada bulgular ve olguya mekânsal niteliğini veren “geçinme stratejiler” bu notların ilki. Araştırmalara gösteriyor ki farklı mahallelerde farklı baş etme stratejileri geliştiriliyor. Dolayısıyla “acaba plancı buradan bir katkı yapabilir mi?” sorusunu sormaya başlamamız gerekiyor. Bu konuda Sencer Ayata, aramızda yok, ama biliyorsunuz bir ekiple birlikte İstanbul’da bir araştırma yapmıştı ve yakın bir zamanda sonuçlarını yayınladı. Orada bu konuyla ilgili çok ilginç detaylar var, onun sadece bir ayrıntısının altını çizmek istiyorum: Diyor ki, “Yoksul semtlerde baş etme stratejileri açısından, örneğin, pazar yerinin yoksul konut alanına olan uzaklığı belirleyici bir faktör haline geliyor. Çünkü öyle bir yoksul kesim tanımlıyoruz ki, kent içi ulaşım ücretini bile ödeyemiyor. Dolayısıyla pazar yerinin yer seçimi planla verilen bir karar olarak belli mahallelerdeki yoksulların baş etme stratejilerine plancı katkısı olarak değerlendirilebilir. Bu sadece bir örnek; bu kolokyumda üzerinde düşünebileceğimiz başka örnekler de ortaya çıktı.

Bizim yaptığımız planların aslında, çok eleştirsek de, bazı performans ölçütleri var. İmar mevzuatı da bahsetmemekle birlikte, büsbütün bundan çok uzakta bir yerde değil. Bu kapsamda, “bütün bu mevcut mevzuat içerisinde acaba yaptığımız planların performans ölçütlerini kent yoksulluğu çerçevesinde yeniden tanımlayabilir miyiz?”, “Yoksulluğun mekânsal niteliklerine, yoksulluğun haritasına acaba nereye kadar müdahale edebiliriz; planlarımız bu bakımdan başarılı olurlar mı, olmazlar mı?” sorularını sormamız gerekliliği ikinci noktayı oluşturuyor.

Üçüncü bir nokta da aslında bizim çok teknik bir konuymuş gibi tartışageldiğimiz kentsel standartlar konusu. Onu da bu tartışmalardan sonra siyasal söylemin bir parçası haline getirebiliyor muyuz, getiremiyor muyuz bir dönüp herhalde ona bakmamız gerekiyor. Zira artık yerleşik kentsel alanlarda kentsel standartları, asgari standartları savunmak, yalnızca teknik bir tutum olmaktan çıkmaya başlıyor, siyasal bir mesleki duruş haline de gelmeye başlıyor, mesleki siyasal bir duruş haline de gelmeye başlıyor. Çünkü, yerleşik kentsel alanlar, kendi standartlarını, kendi güvenilirli me-

kânlarında sağlayabilen, üst sınıfların terk ettikleri alanlar haline geliyor. Dolayısıyla bu mevcut kentsel yerleşik alanın asgari standartlarının sağlanması konusunda takipçiliğini yapma konusundaki ısrarımız, siyasal bir duruştur diyebilmeliyiz diye düşünüyoruz.

Plancılar olarak üzerinde düşünebileceğimiz bir başka konu, kent yoksulluğunun kırla ilişkisidir. Çünkü kırdaki üretim ilişkileri dönüşüyor. Bu çok yeni bir şey değil, ama yeni olan ve bildirmede de vurgulamaya çalıştığımız şey şu: Son dönem IMF politikaları tarım alanında ciddi bir tasfiye öngörüyor. Tütün Yasası ve benzeri yasaları hepimiz biliyoruz. Dolayısıyla, plancılar olarak bizim, tarım alanındaki üretim ilişkilerinin yeniden dönüştüğü bir ortamda, yeni ucuz işgücü, kent yoksullu dalgasının nasıl bir yeni kentleşme biçimi üreteceği konusunda çok ciddi tartışmamız gerekiyor galiba. Türkiye açısından bakarsak, 40 milyon insandan bahsediyoruz. Tarım kesimindeki 40 milyon insanın peyderpey ne kadarının kente göç noktasına itileceğini şu anda bilemiyoruz. Bu, çok ciddi ama belirsiz bir alan ve bu sorunun yanıtını politika üreticileri de vermiyorlar.

Aslında tepkisinden bahsedilen kent yoksullarının tercih ettiği bir Parti Başkanı da, -bir konuşmacı, dün “gecekonudandan gelen Başbakan” demişti- İstanbul’a vize koymaktan bahsetti. 40 milyon insana karşı herhalde birileri de böyle şeyler düşünüyor herhalde, bu da bir başka soru. Aslında buna benzer şeyler, Avrupa’da, örneğin Portekiz’de, İspanya’da da yaşandı. Tarım alanında gerçekleşen çok hızlı tasfiyeler dolayısıyla buna benzer süreçler yaşandı. “Acaba Türkiye’de yaşayabileceğimiz farklı senaryolar açısından bu pratiklere bakmak gerekir mi, gerekmez mi; plancılar olarak bu soruların ne kadarına, nasıl yanıt verebiliriz, bizi ne bekliyor?” sorularını bu noktadan yola çıkarak yeniden tartışabilir miyiz? Ben sadece bunları aktarmak istedim.

OTURUM BAŞKANI: Sıra Tarık Şengül’de olmasına karşın Rifat Dağ ayrılmak zorunda olduğundan kendisinin ekleyeceklerine ve ona yöneltilecek sorulara öncelik vermek istiyorum.

RIFAT DAĞ: Kırsal yerleşim deseni de iktisadi faaliyetler niteliğine bağlı olarak kendi içinde sürekli değişiyor. GAP örneğinde şunu görüyoruz: 1980’den önceki veriler değerlendirildiğinde, terör olaylarından bağımsız olarak değerlendirildiğinde, hayvancılık alanlarından bitkisel üretim alanlarına sürekli bir göç olayının yaşandığını gözlemliyoruz. Aslında, hayvancılık da yıllardır kaynak olarak çok gerileyen bir sektör. İktisadi faaliyetlerin bu niteliği, haliyle bir alanda bir iç göç hareketi, bir bölgesel göç hareketi doğuruyor. Böylesi bir tespitin önemli olduğunu düşünüyorum. Bir de kentlerde, özellikle Güneydoğu’da, GAP bölgesinde hayvancılık faaliyeti sürdürülüyor. O kente yakın köy çevrelerinde kenttekine benzer hayvancılık faaliyetleri yok, ama kent merkezinde hayvancılık var. Çünkü, bakkala, manava ve pastaneye çok yakın, pazarla ilişkisi kurulmuş. Yani birkaç ilçenin kaldırabileceği hayvan nüfusunun varlığıyla yoksul kent varoşlarında hayvancılık faaliyetinin sürdürüldüğünü görüyoruz. Bu da diğer bir saptama.

Bir başka tespit, makro süreçlerle bölgesel süreçlerin bir arada düşünülmesi gerekliliği. Makro politikalar çok önemli. Ama, bu arada, sadece kırsal ve tarımsal kaynaklara dayanarak, ilk konuşmamda sözünü ettiğim gibi, dar gelirli ve yoksul kesimin ihtiyaçlarını karşılamak ve oradaki potansiyeli ayağa kaldırmak mümkün değil. Operasyonel bir faaliyet niteliğinde olan kırsal turizm konusunun da üzerinde yoğunlaşılabilecek bir konu olduğunu söyleyerek bitirmek istiyorum.

TARIK ŞENGÜL: Bu üç gün boyunca yoksulluk konusunda oldukça farklı boyutlarıyla zengin bir tartışma yaptık; gecekondu sorunu ve yeni dağılımlar, kent mekânındaki yeni görüntülerini, kent merkezlerindeki gettolaşma eğilimlerini gözden geçirdik, bir anlamda yalıtılma sorunuyla ilgilendik. Bu anlamda çok zengin bir katkı yapıyoruz gibi görünüyor, yani plancılar olarak ya da planlama disipliniyle ilişkili diğer disiplinlerden gelen arkadaşlarımızı da dahil edersek bir sosyal bilimler camiası olarak hakikaten önemli bir soruna dikkate değer bir katkı yapıyoruz diye düşünüyorum.

Burada bir genel değerlendirme de söz konusu olduğu için, ne tür sorunlarla karşı karşıyayız, ona bakmak istiyorum. Burada söyleyeceklerim tümüyle bir eleştirelilik olarak alınmasın; sadece hakikaten buradan daha ileri bir noktaya giderken önümüze ne tür sorunlar çıkıyor, bunu belirtmek istiyorum. Hem buradaki sunulan bildiriler, hem de son dönemde yapılan çalışmalar çerçevesinde birkaç önemli sorun alanına dikkat çekmek istiyorum.

Sorun alanlarından birini, farklı ölçekler arasındaki ilişkiyi kurmakta yaşadığımız ve hâlâ süren ciddi sıkıntılar oluşturmakta. Örneğin şöyle değerlendirmeler yapıyoruz: “Küreselleşmenin yarattığı olumsuz koşullar altında bir gecekondu alanında yaşanan sorunlar”. Yani öyle uzun bir atlama ki bu, atlayış gerçekleşirken arada çok şey kaybolup gidiyor. Dolayısıyla farklı ölçeklerde yoksulluk sorunu nasıl çalışıyor, daha doğrusu yoksulluğu yaratan süreçler ve buna bağlı olarak çözüme yönelik süreçler nasıl çalışıyor, bu konuda yeterince egzersiz yapmadığımız ortaya çıkıyor, bir anlamda bu noktada ciddi bir sorunumuz var.

Buna bağlı bir sorun ise şu: Yoksulluk tipolojilerini oluşturmakta henüz çok iyi bir yerde değiliz gibi görünüyor. Genellikle burada da gördüğümüz şey, yoksulluk sorununun büyük ölçüde küreselleşme dinamikleriyle ele alınıyor olması. Oysa bu süreçten etkilenen başka dinamikler de var. Onlar yer yer burada söylenmekle birlikte üzerine çok gidilmeyen noktalar olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin göç olgusu ele alınıyor, ama bu da küreselleşme sürecinin bir alt kümesi olarak değerlendiriliyor. Mesela ben, zorunlu göç sürecine küreselleşme sürecinden biraz ayrılarak bakmak gerektiğini düşünüyorum. Bu süreç, bir başka ölçek olan ulus-devlet ölçeğinde bakılabilecek bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Ama onun altında bu küreselleşme süreci dediğimiz şey sanki çok homojen bir süreçmiş gibi değerlendiriliyor.

Benim de içinde yer aldığım 4 kentte yapılan çalışmada gerçekten de küreselleşme süreciyle ilişkili, ama çok farklı dinamiklerle yaşanan bir yoksullaşma sürecini inceledik. Örneğin, Zonguldak kentinde endüstrisizleşme sonucunda büyük ölçüde yaşanan bir yoksulluk sürecinden bahsediyoruz. Diyarbakır kentine dönüyoruz, orada büyük ölçüde zorunlu göçle beslenen bir yoksulluk tipolojisi karşımıza çıkıyor. Urfa kentine bakıyoruz, tarımsal yapılarla yakından ilişkili bir yoksulluk süreci görüyoruz. Örneğin, bu kentte, mevsimlik göç daha yoğun biçimde başvurulan bir geçiş stratejisi olarak karşımıza çıkıyor. Ankara’daki süreçte hiç öyle bir şey yok. Dolayısıyla bu süreçleri anlamak için herhalde çok daha detaylı çalışmalara, çok daha farklı tipolojilere ve de farklı ölçeklerde çalışmalara ihtiyacımız var.

İkinci bir sorun alanı olarak gördüğüm, burada yapılan konuşmalardan sonra düşündüğüm ikinci bir nokta, ampirizm sorunumuz. Biz plancılar olarak alan çalışmalarını çok seviyoruz, aslında araştırmayı çok da zenginleştiren bir araç. Belli alanları seçip, -bazı soruların etrafında olsa bile- “bu alanda ne var, ne yok” diye yaklaşıyoruz ve her şeye bakıyoruz, yani hakikaten çok kapsamlı çalışmalar yapıyoruz. Ama sanırım bu yöntem bir noktadan sonra üretkenliğimizin önünde bir engel oluşturmaya başlıyor. Yani çok açık seçik sorularla gidip daha sınırlı, ama daha derinlemesine bir veri toplama konusunda sanki yeterince başarılı değiliz gibi geliyor bana. Bütün çalışmalar için bu değerlendirmeyi yapmak istemiyorum, ama böyle genel bir sorunumuz var diye düşünüyorum.

Biz nedensellik ilişkilerini araştırmaya henüz hazır değiliz gibi. Alana çıkmadan önce sosyal süreci tanımlayıp, o sosyal sürecin mekânda kendisini nasıl gösterdiği sorusunu çok da iyi sormuyoruz gibi geliyor bana. Yani bu, kısmen bir özeleştirici de. Bu tür bir sorun bizi sonunda alan çalışmalarımızda birtakım başka disiplinlerden ödünç alma sorununa getiriyor. Ben burada da büyük ölçüde sosyoloji disiplininden ödünç aldığımızı görüyorum. Yani kentsel çalışmalar alanı, bir anlamda, sosyoloji alanından besleniyor.

Burada, tabii, olumlu öğeler çok fazla, çok ciddi bir birikim var ama sonunda iki şey ortaya çıkıyor. Bir tanesi, biz sosyolog değiliz, yani sosyologların yaptığı işi sosyologlar kadar iyi yapamıyo-

ruz. Bu bizim derinleşmelerimizde de yer yer bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin etnik kimliğin nereden geldiği ya da hangi etnik gruba ait olduğu sorusuyla bir anda tıkanıp kalıyoruz. “Mesleğin nedir?” diyoruz, “garsonum” diyor, enformel sektör yazıyoruz ya da memur diyoruz; burada da sınıf boyutunu tanımlıyoruz. Daha dinamik bakış açıları geliştirmek noktasında sorunlar yaşıyoruz. Yani, betimsel kalma sorunuyla da karşı karşıya kalıyoruz. Biz sosyolog değiliz, bunu kabul etmemiz lazım.

İkinci bir sorunumuz; sosyolojiden ödünç alırken, bu alanın sorunlarını da ödünç almamız. Örneğin, “biz burada ne kadar planlamayı, ne kadar mekânın kendisini tartışabildik?” sorusu kafama takıldı ve bu beni rahatsız ediyor. Çünkü, plancının sosyo-mekânsal süreçleri inceleme kaygısının yerini giderek mekânda sosyoloji yapma kaygısına bıraktığını düşünüyorum. Bunun önemli bir boyutu şu: “Biz, planlama kurumu çevresinde ve eleştirel tavırlarla bu tür yapılara nasıl müdahale edebiliriz?” sorunu bir şekilde gündemimizden çıkmış görünüyor. Yani biz, yoksullukla varsıllığı karşı karşıya, yan yana koyup, daha siyasal bir soruna işaret etmek düzeyinde kalıyorsak, bu ya sosyologların ya siyaset bilimcilerin işi. Biz bu düzeyde kalamayız. Bunun ötesinde, ya başka bir şey yapacağız ya da tamamıyla değişik bir iş yapacağız, işi erbabına bırakacağız.

Bu tür bir değerlendirmenin en son noktasında bir başka sorun daha var: yoksulluk sorununa dışarıdan ve de yukarıdan aşağıya bakıyoruz. Bu da aslında sosyolojinin ya da kısmen siyaset biliminin bize bir mirası. Onun bizim açımızdan, siyasalar açısından sonucu şu: “Biz burada bu garibanlar için ne yapabiliriz?”. Yani biraz önce benim de işaret ettiğim şey, onun bir boyutu, ama ben tam onu kastetmediğimi de açmak için bunu söylüyorum: “biz bu insanlar için ne yapabiliriz?” Görüyorsunuz, burada bunlar yoksul; orada da zenginler var, onlar çok iyi evlerde yaşıyor, bunlar çok yoksul koşullarda yaşıyor. Bu bir düzeyde doğru, ama başka bir düzey daha var: Kültürel çalışmalar alanı. Kısmen de olsa, belli bir miyoplukla da olsa bu alan bakmaya başlandı. Yani “bu insanlar başka işler de yapıyor.” tespiti yapılıyor artık. Bunlar sadece basit bir biçimde sürekli manipüle edilen insanlar değil. Bunun ötesinde bu insanlar hakikaten belli ölçülerde direniyorlar, belli ölçülerde karşı stratejiler üretiyorlar.

Ayakta kalma stratejisi bile bu anlamda çok kötü bir şey. Aslında bütün tartışmaların bir özeti. Bu, bir düzeyde hakikaten doğru; insanlar bir yandan ayakta kalmaya, hayatta kalmaya çalışıyorlar. Ancak insan ögesini diğer canlılardan ayıran, ayakta kalmaktan fazla işler de yapmalarındır. Nedir bunlar? Yani gider AKP'ye oy verir, bütün kurulu düzeni şaşırır, % 34 oy verir ve öyle bakar kalırsınız, “bu kadar da beklemiyorduk” dersiniz. Bu bir boyut ama başka bir boyutta daha başka işler de yapıyor. Yerel düzeyde siyasal ilişkileri var, daha yukarı doğru bir şeyleri yapmaya çalışıyorlar. Biz orada bu tür süreçlerin ne olduğuna bakabiliyor muyuz? Yani buna bakamıyorsak, hakikaten elitist, çok seçkin bir çerçevenin içinde sıkışıp kalıyoruz demektir. Bir ölçüde o insanların kendi dinamiklerini nasıl harekete geçirdikleri, nasıl siyasallaştıkları sorunu üzerinde de durmamız gerekiyor; aşağıdan yukarı süreçler nasıl çalışıyor, buna bakılması gerekiyor.

Ancak sadece aşağıdan yukarı süreçlerin nasıl çalıştığı sorunuyla kalırsak, bu kez hatayı tersinden yapacağız diye düşünüyorum. Dolayısıyla “bu yukarıdan aşağı çalışan süreçleri, aşağıdan yukarı gelen süreçlerle nasıl bir arada düşünebiliriz, “bizim plancılar olarak müdahalemiiz o noktada ne olabilir?” sorunuyla da bir anlamda hesaplaşmamız gerekiyor. Dolayısıyla bir anlamda bu ikisini bir araya getirerek belki plancılar olarak bir kilit rol oynayabiliriz diye düşünüyorum.

OTURUM BAŞKANI: Yaklaşık bir saatlik bir vaktimiz var. Bunun yarım saatini salondan gelecek katkı ve sorulara ayırmayı düşünüyorum. Katkı koymak isteyenler varsa, şimdi sırayla söz vereceğim.

NESRİN ODABAŞI (Tempo Dergisi Muhabiri): Kentlerde yaşanan tek sorun yoksulluk değil; zenginlik de ciddi anlamda bir sorun. Özellikle son 7-8 yıldır zenginlerimiz, kentlerin belki de can

damarı olan ormanları, su havzalarını çok rahatlıkla neşterleyerek "Country home"larda, sabahki oturumda da belirtildiği gibi elit yaşam alanlarını oluşturmaktalar. Bunların da planlı olduğunu düşünüyorum. Bunlar kaliteli evler ama yine de bana göre gecekondü niteliğinde evler bunlar.

Bir ikinci boyutu; özellikle şehir plancısı panelistlere sormak istiyorum. İstanbul artık bir Frankeştayn olarak varlığını sürdürüyor ve bunu da halk ve yöneticiler birlikte yarattılar. Burada pek çok konu tartışıldı, tartışılmaya devam ediyor. Acaba bizim ulaşmak istediğimiz noktada, bu yoksulluğu aşarsak, sorunları çözersek, kentlerin altyapısını -örneğin, Mersin, Adana da son dönemde göç alan ve gittikçe Frankeştayn'laşan kentler- diğer eksikliklerini çözebiliyor muyuz, varolan sorunları halledebilecek miyiz? Biz yoksulluğu çözmeye çalışırken sadece bundan sonrasını engellemeye mi çalışacağız? Yani "bugün bir Sultanbeyli var, ama oraya bir şey yapamayacağız" dolayısıyla "yeni bir Sultanbeyli oluşmasını"ın çabasını mı vereceğiz? Yoksa o Sultanbeyli'yi ortadan kaldırmanın bir formülü var mı? Plancılar olarak sizin görüşünüz nedir?

ÖZNUR KARAKAŞ (Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama 3. Sınıf Öğrencisi): Ben Tarık Şengül'ün söylediklerine paralel bir şeyler söylemek istiyorum. Benim DŞG kolokyumlarına ikinci katılım, geçen sene de katılmıştım. Geçen sene beni çok tatmin edici tartışmalar olmuştu ve kafamda birçok şeyin sonucunu bulabilmişim, bu ikinci gelişimde de bunu bekliyordum. Evet yoksulluğu çok iyi tanımlayabiliyoruz, evet yoksulluğun ne olduğunu biz plancılar olarak çok iyi anlatabiliyoruz, ama galiba sonucu bulamıyoruz. Bazı sonuç tartışmalarının da yapılmasını beklerdim; "biz yoksullar için ne yapabiliriz, bunu nasıl yapacağız?" gibi. Belki bu, benim için ileriki yıllarda kafamda birçok şeyin şekillenmesini sağlayabilirdi.

Ancak şöyle iyi bir yön var: Bugün diğer salonda, öğrenci panelinde bunu biraz görebildim, bu tartışmaya biraz girebildik. Keşke burada sunuş yapan hocalarımız da orada olsaydı ve sunuş yapan öğrenci arkadaşlarımızın sonuç üretmelerine yönelik tartışmaları birlikte yapabilsaydık. Çünkü, sanki bu ayağı biraz eksik bıraktık.

BÜLENT TANIK (Şehir Plancısı): Yoksullukla mücadele bağlamında plancıların yapabileceği işlerden birinin, kentlerin, kentlerdeki yaşamın kolaylaştırılması yönünde planlama becerisinin yapılmasına yansıtılmasını sağlamak olabilir diye düşünüyorum.

İleri teknoloji, pahalı bir yaşama biçimi sunuyor. Ancak günümüzün kuramsal tartışmasında, zaman ve mekân boyutlarına dönük tartışmalarda zamanın patlaması, yok olması anlamında baktığımız zaman, insanoğlu bugün çok ileri bir hareket gücüne sahip teknolojileri kumanda edebiliyor. Henüz Einstein'ın formülüne ulaşmadık belki, ama sestən hızlı giden uçak yapılabilen bir dünyada yaşıyoruz ve dolayısıyla sesi yakalayabiliyoruz. Ama bu pahalı bir yakalama biçimi ve kentlerin yaşam biçiminde en önemli tüketim unsurlarından bir tanesi ulaşım. İnsanların zorunlu seyahatlerini, kentteki yaşamı sürdürebilmek için gereksindikleri, mecbur kaldıkları, zorunlu hareketliliği daha az enerji tüketerek, daha az para harcayarak sağlamalarını planlamak durumundayız.

Ulaşım planlaması bu açıdan önemli görünüyor. Ama ulaşım planlamasında genel olarak önümüze sunulabilen, ele alabildiğimiz şey, islah edici teknolojiler bazında yaklaşmak ve ileri pahalı yöntemleri kullanmak zorunda kalmak olarak görünüyor. Oysa kentlerin sağlıklı kurgulanmasına mekân organizasyonuyla başlayabilsek, işlevlerin yer seçimleri yoluyla kentleri daha az karbonhidrat tüketen metabolizmalara dönüştürebilmek gibi bir hedefimiz olsa daha kolay yaşanır kentler kurulmasını sağlayabiliriz veya bu yönde planlamanın müdahalesinde aracı olabiliriz diye düşünüyorum. Kolay kent kurmak, önümüzdeki dönemin hedeflerinden birisi olmalı. Kolay kentlerde, yaşam, yoksullar için de yardım bağımlısı olunmadan yaşanılabilir bir boyut kazanabilir gibi görünüyor.

Bir diğer çözüm alanının ise kentlerin yapılanması ve yönetiminden sorumlu yerel yönetim birimlerine kentlere bir hizmet götürme kurumu olmanın dışında boyutlar kazandırılarak sağlanabilece-

ğini düşünüyorum. Yerel yönetimler, yerel yönetim politikaları kentlere sadece hizmet götüren değil, kentleri ekonomisiyle birlikte düşünen ve bu ekonomiyi geliştirip büyümeyle birlikte düşünen bir anlayışla ele alındığında, bu yönde politikalar üretildiği zaman önemli kazanımlar elde edilebileceğini düşünüyorum.

Bununla kastettiğim şudur: Türkiye'nin yönetimi için merkezi yönetim düzlemindeki insan sayısına baktığımız zaman önümüzdeki 3000-5000 civarında bir aktif nüfus ve kadrodur. Oysa yerel yönetimler düzleminde baktığımız zaman, kamusal rantların geri dönüşüyle kentlerin kalkınması yönünde, kentlere dönük hizmetlerin daha ucuz sağlanabilmesi yönünde, Zekeriya Özgür'ün söylediği düzlemde bir yaklaşımla kent yönetimini, kent ekonomisini güçlendirmeyi esas alan bir boyutta konuya yaklaşması durumunda ülke kaynaklarının daha verimli, daha zengin bir biçimde işlenebileceğini, değerlendirilebileceğini düşünüyorum. Yerel yönetimlerin bu anlamda yaratıcı güçlerinden yararlanmak söz konusu olabilirse, ülkemizin bugün yaşamakta olduğu ekonomik krizin, sermaye eksikliğinin de önüne geçilebilir ve en önemli kaynak olan insan kaynağının daha aktif olarak kendi geleceğini kurmada rol almasını sağlayabiliriz. Bu gerçekleşirse, bence yoksullukla mücadelede başkalarının yardımı olmadan ayakları üstünde duran bir toplum inşasında daha iyi noktalara gelinebilir diye düşünüyorum.

GÖKHAN ÇAN (Siyasal Bilgiler Fakültesi Kent ve Çevre Bilimi): Az önce, Tempo Dergisi'ni temsil eden arkadaşımız ve arkadaki bir arkadaşımız yoksulluk ve yoksulluğa planlama çerçevesinde çözümler üretilmesi konusunda yetersiz kaldığından bahsettiler. Acaba sorun, plancılardan bu konuda çözümler üretmesi gerektiği mi yoksa çözümlerin üretilmesi konusunda destek sağlayıp toplumsal katılımı ortaya çıkan sonuçları kendi alanlarında nasıl uygulayacakları mıdır? Yani Tarık Şengül'ün bahsettiği gibi, biz plancılar, sosyologlar ya da bilim adamları olarak konuyu bir yere kadar getirebiliriz. Politikayı oluşturacak insanların, o kentte, o yerde yaşayan ve bunlardan etkilenen kişiler olmalıdır. Biz ancak onlara yol gösterebiliriz ve vardıkları sonuçların gerçekleşmesinde yardımcı olabiliriz. Bizim bunu gerçek hak sahiplerinin yerine yapmaya pek hakkımız yok diye düşünüyorum.

OYA AÇIKALIN (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü): Ben de Tarık Şengül'ün söylediği bir noktaya karşı bir şey söyleyeceğim ya da onu destekleyen bir şey söylemiş olacağım, sonuçta bu son yapılan yorumla da birleşiyor sanırım. Bir taraftan, uzmanlar, orayı yaşayanlar adına bir şey yapamıyorlar. Gerçekten uzmanlar belki destekleyici ve yön gösterici olabilirler ve "katılım, katılım" denilen şeyin içi belki böylece doldurulabilir. Birilerinin adına bir şey yapmak yerine hep birlikte bir şeyler yapmanın olanakları sağlanabilir. Biz sosyologlar olarak şehir plancısı olarak davranamayacağımız gibi, şehir plancıları ve mimarlar da sosyolog olarak davranamıyorlar. Bunu aşmanın yolu da fiilen aynı projede ortak olarak çalışmaktır. Bunun için de herhalde çok fazla olanak var, somut alanlar var. Özetle, disiplinlerarası çalışmalara olanak verecek ortak projeler geliştirmek gerekiyor.

ULAŞ AKIN (İstanbul Teknik Üniversitesi Bölge Planlama Yüksek Lisans Öğrencisi): Şehir plancısıyım, aynı zamanda Çevre ve Şehircilik Uygulama Araştırma Merkezi'ni de temsil ediyorum.

Zekeriya Özgür'ün eşgüdüm meselesiyle ilgili olumsuz yaklaşımına karşı plancılar ne yapabilir? Şehir plancılarının iletişim konusunda bir hayli mesafe alıp bu konuda pekçok şey yapabileceklerine inanıyorum.

Yoksullukla ilgili olarak teknoloji kullanımının ucuzlaştırılarak ulaşım ve iletişim sektörlerinde yaygınlaştırılmasının planlamaya katılım sürecinde ve insanların ve toplumun birbirleriyle iletişimi kuvvetlendirmesi anlamında çok somut sonuçlar getirebileceğine inanmaktayım, bu konuda çalışmalar da yürütmekteyim.

Tarık Şengül'e bir sorum olacak: "Ödünç aldık" diyor. Şehir planlama disiplinine nasıl bir bilim dalı diyebiliyoruz? Oya Açıklanma birlikte çalışılması gerektiğinden bahsetti; buna kesinlikle katılıyorum. "Kimse kimsenin işine karışmamalı" düşüncesi yanlış bir düşünce, bence karışabilmeli. Uzmanlaşmanın karşısında bir tavır da sergilemenin yeni bir açılım yaratacağına inanıyorum.

Son olarak da, ülke politikası olarak yaratıcılık ya da buluşçuluk olarak nitelendirdiğimiz şeyin biz plancılar açısından da irdelenmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu bağlamda, yoksulluğu bir acıma duygusu ya da kabullenilir bir şey olarak değil de, ortadan kaldırılması hedefiyle ele almak ve bu süreç içerisinde bölge planlamanın hayata geçirilmesiyle azaltılabileceği inancındayım.

ORHAN KUNTAY (Gazi Üniversitesi ŞBP Bölüm Başkanı): Kolokyumun açılış konuşmalarında katılım üzerinde durmuştuk. Bizim proje kültürümüz gelişemedi ve yıllardır üzerinde durmamıza karşın katılımı gerçekleştiriyoruz. Biraz önce Yüzcüncü Yıl Üniversitesi'nden gelen arkadaşım da aynı konuya değindi.

"Yoksulluğa yüklenen özellikler nelerdir?" sorusu üzerinde durduk ve şöyle bir yaklaşım sergilemek istiyorum: Yoksul kimse, yeterli üretim yapamayan ve bu nedenle tüketemeyen kimsedir. Bir kimsenin üretim veya tüketim yapabilmesi için de birtakım alışverişlerde, değişik tokuşta bulunması gerekir. Değiş tokuş sınırlılığı çekiyor ve topluma da tam olarak katılmıyor. Böyle bir durumda bu kişilerin planlamaya ya da projeye katılımı sorununu nasıl çözeceğiz? Bence sorunun en önemli noktası burada düğümleniyor. Birtakım sondajlar yapıyoruz, araştırıyoruz, durumunu saptıyoruz, ama o durumun geliştirilmesine ilişkin olarak araştırmaya konu olan kişilerin düşüncelerini alamıyoruz. Bu kişilerin üretimini arttıracak sistemin ne olduğu konusunda ortak bir çalışma yürütemiyoruz. Yani "sen nasıl üretirsin, üretimini nasıl arttırırsın?" sorularının üzerine yeterince gitmiyoruz. Bunu bütün küreselleşme ve benzeri birtakım kavramların dışında düşünüyorum, yani temel sorunların yine var olduğunu varsayıyorum.

Bu durumda şunu gözlüyoruz: Az önce Bülent Tanık'ın değindiği gibi teknolojinin kullanılması ya da bu insanların ulaşım sorunlarının çözülmesi gibi konular. Ancak örneklere baktığımızda, bunların hiçbir şekilde teknolojiyi kullanacak güçlerinin olmadığını da görüyoruz. Çünkü, ulaşım maliyetini ödeyecek durumları yoktur ve bu nedenle de kentin merkezlerine yakın noktalarda, yürüterek gidebilecekleri konumlara yerleşmektedirler. Bu çok önemli bir nokta: üretimin yapıldığı noktalara yakın yerlere yerleşiyorlar. Zaten birçok kentte yaptığımız araştırmalarda istediği noktaya ulaşmak için saatlerce yürüyen pek çok insan gördük. Belki de şunu söyleyebiliriz: "Bunlar hayatlarını zaten yürüterek kolaylaştırıyorlar, teknolojiyi de fazla kullanamıyorlar, buna bağlı olarak nasıl bir düzenleme yapılabilir?"

Temelde ve sonuç olarak söylemek istediğim üç nokta var, Castells de bunun üzerinde durur: Bunların üretimi, tüketimi ve değişik tokuşunun nasıl sağlanacağı ve bunun üzerinde gelişimin nasıl yürütüleceği? Bu da bir katılım sorunudur. Sosyologlar, ekonomistler, plancılar işin içerisinde olacak ve sorunu çözmeye çalışacağız. Örnek olaylar üzerinde çalışacağız. Yani özel bir örnek olayı alıp gücümüzü o noktaya yönlendirip "acaba bu örnek olayı nasıl çözeriz?" gibi bir çalışma başlatılabilir. Ben bu örnek olaydan yanayım ve bir grup kurmaya çalışacağım, herkesi de bu çalışmaya bekliyorum.

ERSAN OCAK (Şehir Plancısı): Aslında Oya Açıklanma'ın bıraktığı yerden devam edeceğim: Ben hasbelkader kent yoksulluğu üzerine disiplinlerarası çalışan bir grupta çalışma yapma şansına sahip oldum ve aslında bazı şeylere üç gündür biraz şaşırıyorum, biraz tedirginim, bazı konularda da müspet görüşlerim var. Bir tanesi şu: Özellikle kent plancılarımızın -ki ben de şehir plancısıyım- kendilerinden çok emin tavırlarını korumaları konusundaki şaşkınlığım. Bu kadar kendimizden emin olmamıza gerçekten inanmıyorum. Çalışmalarımızdaki keskin sonuçlarımıza, "biz böyle dedik, baktık, eminiz, bilimselliğine de güveniyoruz, böyledir" yaklaşımımıza gerçekten inanmıyorum.

Başka disiplinlerle çalışma şansını elde ettiğinizde, onlarla eş düzeyde çalıştığınızda, her şeyden önce kavramları ödünç almanız gerekmiyor, kavramları paylaşmak gerekiyor. Çünkü, mekân, tüm sosyal bilimler alanının ortak çalışma paydası, tüm sosyal bilimciler olarak bunun üzerinde çalışıyoruz. Biz, mekân üzerinde uygulama hakkını elde etmiş bir meslek dalıyız. Ama sosyolog da, bir antropolog da aslında şehir plancıları kadar mekân üzerinde söz sahibi. Bunu sosyal hizmet uzmanlarının yer aldığı oturumda söyledim, onlara borcumu ödeyemiyorum. Sosyal hizmet uzmanlarının gerçekten bir kere görgül olarak bizden çok ileride olduklarını düşünüyorum. Kavramsal alanda, hatta disiplinimizi kurduğumuz temel kavramlar konusunda çok ileride olduklarını düşünüyorum. Onlarla sahada çalışma şansını da elde ettiğim için kendimi çok şanslı sayıyorum. Aslında hem mesleki olarak, hem disipliner olarak fukaralaştığımı da hissediyorum. Kendimden emin olmadığım her an aslında bir şeyler yapabileceğimi fark ediyorum, potansiyelin burada olduğuna inanıyorum.

Ancak en önemlisi şu: Kavramları ödünç almıyoruz. Ayrıca, böyle bir ekiple çalıştığınızda şunu görüyorsunuz: Herkesin kavramlara bakış biçimi, bakış noktası farklı, onun içinin dolduruş biçimi ve boşaltış biçimi farklı. Bunları paylaştığımızda, aslında kavramın genişlediğini ve kapsayıcı olduğunu, gerçekten kavramsallaştığını görüyorsunuz ve o kavramı o geniş çerçevesiyle kullanmak, yerli yerine koymak mümkün oluyor.

Sayın İlhan Tekeli, ilk gün bizi sosyal bilimler alanının dışına attı. Ben o noktada şaşırđım, “sosyal bilimciler şöyle yapar, plancılar böyle yapar” ifadesini tuhafısdım. Öncelikle, kendimizi dışarıda görmüyorum. İlk önce içeriye girmemiz ve eşitlik sağlamamız lazım. Hâlâ yukarıdan bakan, olaya yukarıdan el koyan, tanrısalcı, elit, “biz dedik, oldu” tavrımızı bırakmazsak ve sosyal bilimler alanında eşitlikçi bir seviyeye inmezsek hiçbir şeyi çözemeyeceğiz. Yani, teknik uygulama tasarımlarımızı Erhan Demirdizen’in dediği gibi kullanmaya kalktığımız noktada çözemiyoruz. Diğer disiplinlerle eş seviyeye inmemiz gerekiyor. Zaten yukarıda bir pozisyonumuz yok ama öyle davranıyoruz. Böylesi bir alışkanlıktan sıyrılmamız gerekiyor. O zaman bazı şeylere gerçekten müdahale edilebilir en önemlisi kavramların gerçek yerlerine yerleştirilmesi, yeni kavramların üretilmesi, bakış açılarımızın değişmesi mümkün olur diye düşünüyorum. Biz senaryo kuran bir meslek alanıyız, senaryolarımızın başka yerlerde de kurulabileceğini görmemiz mümkün. En önemlisi, özellikle sosyoloji, antropoloji, sosyal hizmet, sosyal çalışma alanlarındakilerden katılımı öğrenebileceğimizi gördüm. Katılım, planlama meslek alanında beceremediğimiz bir konu. Sosyal hizmet uzmanları, galiba disiplin alanları kurulu beru bunu beceriyorlar, formasyonlarında da var. Biz katılımı hep “bizim söylediğimize katılınsınlar” diye anladığımızdan kaybediyoruz. Biz aslında kamu hizmetkârıyız, aslında, onların dediğini yapmamız gerekir.

UTKU CİHAN (Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 3. Sınıf Öğrencisi): Birinci gün ve ikinci gündeki konuşmacıların anlattıklarından çıkarttığım bir sonuç vardı: Yoksullukla mücadele için yapılması gereken en önemli şeylerden biri, yoksulluğu oluşturan etkenleri ortadan kaldırmak ve bunlarla mücadele etmek. Yoksulluğu oluşturan şeylerin ne olduğu, öğrenci panelinde çok net ortaya konulmuşken, burada ne üzerine gidildi, ne ortaya konuldu. Şu anda yapılan sunumlar, hiçbir zaman bu perspektifte çözümler getirmedi. Anladığım kadarıyla şöyle çözüm önerileri geldi: Örneğin, tarımda çalışan bir aile, yoksulluktan kurtulmak için ailesini mi genişletecek ya da topraklar elektrik götürdüğümüzde bu insanlar yoksulluktan kurtulmuş mu olacak? Ben bunu anlamadım. Yani yoksullukla bu yönde mi mücadele etmek gerekiyor acaba? STK’lar aç olan veya yeterli beslenemeyen kaç kişiye ulaşabilecek ve ne kadarını kurtarabilecek? Türkiye’de şu anda milyonlarca insan aç durumda ve böyle tek tek kaç kişiye ulaşabilir? Ben bunu da anlayamadım.

Bir de katılım sorunu ve “acaba şehir plancıları bu noktanın neresinde?” diye bir soru vardı. Birinci günde konuşulmuştu: İktidarda olan herhangi bir partinin STK’lara “hadi gelin, beraber artık bir

şey yapalım, biz size danışalım” dediğinde katılım tabii ki sağlanamaz. Katılımın sağlanabilmesi için, tabandan gelen bir şeylerin olması gerektiğine inanıyorum. Şehir plancıları da zaten burada devreye giriyor. Plancıların hem tabanın bir unsuru olarak, hem de topluma bir şeyler kazandırmak isteyen, biraz daha bilinçli bir kesim olarak daha aktif ve taban baskısını daha yükseltebilecek bir rol oynaması gerektiğine inanıyorum.

FİKRET ZORLU (Şehir Plancısı): Ben burada bir şehir plancısı olarak değil, bir vatandaş olarak pratik bir soru sormak istiyorum: Önümüzdeki yıl içerisinde bir kaçak yapı yapmayı düşünüyorum ve şu anda Meclise yeni girmiş tanıdığım bir milletvekili var. Bir sonraki dönemde imar afı ve bir sonraki aşamasında da bir plancının gelip bir ıslah imar planı onayı bana 200 m²'lik gücümün yetebileceği bir parsel üretmesini ve sonrasındaki süreçleri tamamlayarak bir konut sahibi olmak istiyorum. Neden böyle bir önerim var? Düzenli geliri olan, Türkiye ortalamasının üzerinde gelir elde eden bir kişiyim. Ancak bugüne kadar planlamanın bana ürettiği minimum 400 m²'lik mevzuata uygun, altyapılı parsel üzerinde, Zekeriya Özgür'ün de söylediği gibi, barınma olanağım olmadığı için böyle bir yolu düşünüyorum.

Plancıların 30 yıldır bana söylediği, özellikle gecekondular konusunda çalışan plancılardan öğrendiğim şey şu: “Bu ülkesel bir sorundur, bu makro bir politikadır; dolayısıyla kırsal kalkınma, bölgelerarası eşitsizlikler çözülmeden bu çözülemez.” Bu ülkede gördüm ki, 30 yıl içerisinde böyle bir çözüm beklenemez. Önümüzdeki 30 yıl içerisinde politikacılardan böyle bir beklentim yoktur, zaten böyle bir beklenti içinde olmak saflık olur. İkinci seçenek olarak öngördükleri şey ise; “kırsal politikalarla bu kır nüfusunu kırdan tutma olanağı olmalıdır, aksi takdirde biz plancılar olarak bir şey yapamayız.” şeklindedir. Önümüzdeki 30 yıl içerisinde dünyadaki tarımsal politikaları gördüğümde, insanları kırdan tutma olanağım da görünmüyor. Ben de kendimi bu kesimden biri olarak sayıyorum. Dünya Bankası'nın ve birçok kuruluşun yarattığı eğilime göre bu koşullar altındaki yaklaşık 25 milyon insanın kente yerleşeceği görülüyor. Yani kırdaki nüfus artışı, kente göç, kentteki nüfus artışıyla beraber benimle aynı kaderi paylaşacak 25 milyon insan var.

Plancı olarak, benim karşılayabileceğim asgari ölçülerde bir mekânın, buna uygun en az maliyetli bir altyapının nasıl üretilebileceğine dair bir çözüm önerebilir misiniz? 30 yıl boyunca böyle bir çözüm göremedim. Böyle bir çözümün olabileceğine inanıyorsanız veya bir model olanağı varsa bekleyeceğim, aksi takdirde diğer süreci üretmeye devam edeceğim.

SEVİL ATAÜZ (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi): Erhan Ocak'ın sosyal hizmet uzmanları için söyledikleri gerçekten çok iyi oldu. Böyle bir sempozyumda ilk olarak yer aldılar ve ikisi için de teşekkür ediyorum.

Bir şeye dikkatinizi çekmek istiyorum: Kolokyumdaki iki oturum, kent yoksulluğu ve ötekiler üzerineydi. Benim bu “ötekiler” kavramına itirazım var. “Ötekilere” baktığımızda, hiç tesadüf değil, kadınları, çalışan çocukları, sokak çocuklarını ve yaşlıları görüyoruz. Peki bunlar niye “ötekiler”? Aynı bu şekilde bir büyük toplantı da -HABİTAT öncesi- “Diğerlerinin Konut Sorunları” adıyla yapılmıştı. Onlar niye “diğerleri”? Bu kavramlaşmaların üzerinde esaslıca düşünülmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü ben, 12 yıldır birlikte çalıştığım sokak çocuklarını, çalışan çocukları hiç de “ötekiler” ve “diğerleri” olarak görmüyorum ve böyle görülmemesi gerektiğini de düşünüyorum. Böyle gördüğümüz için belki, yani şehir plancıları olarak belki bu “ötekiler” ve “diğerlerini” yeni yeni keşfetmeye başlıyorsunuz.

Aslında bu noktada -başka arkadaşlarım da söylediler- gerçekten disiplinlerarası bir çalışmaya ihtiyaç var. Bu insanlar için mekânlar düzenlerken plancılara ve mimarlara çok ihtiyaç var. Ben başta bir psikologum, sosyal hizmetler alanına, uygulamalı olduğum ve toplumun tam da içinde çalıştığım için sonradan tercih ederek girdim. 12 yıldır çalışmalarımın planlamayla ilgili tüm boyutlarını kendi başıma yapmak zorunda kaldım. Önce çocuklara “siz nasıl bir mekân istiyorsunuz, nerede

istiyorsunuz, nerede olursa kolay ulaşabilirsiniz, bir şeye binmeden gelebilirsiniz?” diye sorarak başladım. Daha sonra bir proje üretmek için araştırma yaptığım kentlerin haritasını çıkardım, yoğunluklarını çıkardım, o yoğunluklara göre mekânları seçtim. Eski mekânları dönüştürerek yeni mekanlar yarattık. Örneğin, Murat Karayalçın’ın Ankara BŞB Başkanlığı döneminde, tam 10 yıl önce, çok katlı otoparkın ikinci katını seçtik ve onu dönüştürdük. Hiç düşünülen bir alan değildi, ama çocukların tam da o çevrede bir yere ihtiyacı vardı. Ama bunu ben bir sosyobilimci olarak yapmak zorunda kalıyorum. Bir belediye başkanı bana soruyor, “bu çocuklar için nasıl bir kompleks yapalım?” diye. Örneğin, bunu Antalya’da, İstanbul’da, Gaziantep’te yaşadık, bu mekânları oluşturmak bana düşüyor. Bu benim konum değil, ama el atmak zorunda kaldığımda mimar ve şehirhircilerin bu konularla çok da fazla ilgilenmediğine, çünkü insanları hep “ötekiler” olarak gördüklerine tanık oldum.

Aslında bu ülkede, yurtdışında “best practised” olarak adlandırılan iyi örnekler, iyi çalışmalar, iyi projeler de var. Yoksullara ilişkin çok başarılı, çok uzun geçmişi olan çalışmalar var. Mesela AÇEV Vakfının yaptığı çalışmalar böyle çalışmalardır. Yine TODAİ’de iki-üç hafta önce yoksulluk üzerine yapılan bir toplantıda böyle örnek çalışmalara yer verildi. Dünyada da yoksulların mekânlarını belirlemede böyle çok güzel çalışmalar var. Belki bu disiplinlerarası yaklaşım içinde bu çalışmalara da daha sonraki toplantılarda yer veririz diye düşünüyorum.

SEMAHAT ÖZDEMİR (İYTE ŞBP Bölümü Öğretim Üyesi): Aslında belki bir alt oturumun planlama ağırlıklı olarak düzenlenmesinde fayda vardı. Bunca yoksulluk ve yoksulluk sorunları tartışmasını böyle bir oturumda yoğunlaştırmalıydık. 2000 yılının DŞG Kolokiyumu teması “Geleceği Planlamak” tı ve o toplantıda birçok meslektaşımın birlikte planlama disiplininin süreciyle, pratiğiyle, yasalarıyla, kurumlarıyla ve diliyle değişmesi gerektiğini dile getirdik.

“Planlama ne yapabilir?": Bence çok şey yapabilir ve ben tam da Akın Atauz’un başladığı noktadan başlamak istiyorum. Biz yeniden alt bölge planlamasına yönelmeliyiz. Havzaları tanımlamalı, kırım potansiyellerini ve sorunlarını ortaya çıkarmalıyız. Diğer disiplinlerle eşgüdüm içinde hareket ederek kırdaki potansiyelleri harekete geçirmeliyiz. Konuya, hem bölgedeki potansiyelleri harekete geçiren, hem de sorunları çözen aktörlerden biri olarak yaklaşmalıyız. Belli bir ekosistem bütünlüğü olan, gerek tarımsal ve hayvansal üretim verimliliğini arttırmayı, doğa değerlerini korumayı, gerekse de o alt bölge bütünlüğü içinde yer alan kentsel ve kırsal yerleşmelerin fiziki gelişimlerini yönlendirmeyi amaçlayan fiziki planlamayı yapmalıyız. Bunu yaparken yerel yönetimler arasındaki eşgüdümü de sağlamayı amaçlamalıyız. Başka bir dille, başka bir süreçle, diğer aktörleri de işin içine katarak, gerçekten katılımcı ve eşgüdümlü bir biçimde planlılar olarak bunun peşine düşmemiz gerekiyor diye düşünüyorum. Bunu başardığımız zaman, alt bölge bütünlüğünde yaşamakta olan yoksullukla gerek kırsalda, gerek kentsele mücadele etme yollarının mekânsal, siyasi, sosyal, psikolojik çözümleri üretilebilir. Bunların mekâna ilişkin kısımlarını da biz planlılar, planlarımızda, ama dediğim gibi başka bir süreçle ve başka bir dille üretilmiş planlarla gerçekleştirebiliriz diye düşünüyorum.

Dolayısıyla bir kez daha planlama pratiğimizi -ki bugünün yaşanan pratiğini, planlama olarak görmüyorum- yeniden tarif etmek zorundayız. Türkiye’de artık bunun birikimi oluştu, bundan korkmamalıyız, sarsmalıyız. Mevcut planlama pratiği Türkiye’nin gerçekleriyle örtüşmüyor; ne gecekodu gerçeğiyle örtüşüyor, ne kent merkezindeki çöküntü alanları gerçeğiyle örtüşüyor, ne de doğa değerleriyle. Dolayısıyla planlılar olarak yapabileceğimiz şeylerin olduğuna inanıyorum. Bunları hayata geçirecek birikime ve disiplinlerarası işbirliğine açık olduğumuzu düşünüyorum. Çünkü, bunun pek çok örneği var.

PERİHAN KİPER (Şehir Plancısı): Küreselleşme tartışmalarının yoğunlaştığı böylesi bir dönemde, içinde yaşadığımız sistem içinde ortaya çıkan birinci sorun-kolokiyumun başlığından yola çıkarak söylüyorum- yoksulluğa karşı ister kır, ister kent yoksulları adına biz planlılar nasıl çözüm-

ler getirebiliriz ya da bulabileceğimiz çözümler ne ölçüde hayata geçebilir, yaşam bulabilir? Bu anlamda biraz gerçekçi olmalıyız diye düşünüyorum.

Sunuşlarda da belirtildiği üzere yoksulluk göreceli bir kavram. Gözlemlerimiz doğrultusunda şehir plancılarının giderek işsizleştiği ve iş bulan plancı arkadaşların ise işlevsizleştirildiği bir süreç yaşıyoruz ve bizler de yoksulluğa itilen kesimler içinde görmeliyiz kendimizi. Bu durumda planlama yerine, piyasa mekanizmalarının öne çıkartıldığı bir dönem geçiriyoruz. Bu bağlamda planlama meslek alanımızın da yoksullaştığı bir süreç yaşıyoruz.

Sonuç olarak diyorum ki, biz de plancılar olarak tüm ezilen, yoksullaşan kesimlerle birlikte bu gidişe dur demek ya da bu gidişi tersine çevirmek üzere sosyologlarla, tüm meslek alanlarıyla ve ezilen halklarla birlikte ortak savaşım vermek durumundayız.

ÖZDEMİR GÜNDOĞAN (ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Yüksek Lisans Öğrencisi): Burada tabii konumuz “Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama.” Ama dün Baykan Günay bence güzel bir şey söyledi: “Biz yoksulluğu anlamayı mı çalışacağız, yoksa bunu değiştirmeye mi çalışacağız?” Aslında yapılan sunuşların çoğu da bunu anlamaya yönelikti.

Peki bunu nasıl değiştireceğiz? En son bence, yine, Baykan Günay’ın söylediği güzel bir şey vardı: “Bunu, siyasetle değiştireceğiz.” Aslında biraz Erhan Demirdizen değindi buna, “acaba plancılar teknisist değil de biraz daha mı siyasal bakmalı?” diyerek. Evet, gerçekten siyasal bakmalılar. Yalnız şöyle bir eksik var sanırım: Şehir plancıları siyaset yapmazlar mı? Siyaset, siyaset bilimcilerin işi midir? Siyaset, siyasetçilerin işi midir? Hayır. Bence insanlar siyaset yaptıkları oranda ortam gerçekten kamusallaşır, kamusal mekân o zaman anlamlı olur. Erol Demir, az önce kamusal mekânı anlatırken siyasete değinmedi. Ama, siyaset olduğu zaman “kamusal mekân”ın gerçek anlamda varolduğu mekânlar yaratılır.

Kent yoksulluğunu ortadan kaldırmış bir sistem, bir düzen var mıdır? Vardır. Aslında son dönemde Karadeniz’e çok şiddetli yağmurlar yağdığına, Emin Çölaşan bir yazı yazmıştı: “Karadeniz’in kuzeyi ve güneyi” diye. Karadeniz’in güneyinin kentlerinde gerçekten de birçok insan ölmüştü, o kentler bizim kentlerimizdi. Ama Sovyetlerin kentlerinde kimse ölmemişti.

Evet, gerçekten plancılar siyaset yapmalı ve kent yoksulluğu kavramı, ancak o zaman planlamayla birlikte anlamlı bir yere oturacak diye düşünüyorum.

AKIN ATAÜZ- Ben şunu söylemek istemişim: Kent yoksulluğu, aslında daha büyük bir mekânın içinde bulunuyor: ülke mekânı. Ülke mekânında kent yoksulluğunu besleyen çok ciddi bir kır yoksulluğu var. Kır yoksulluğu, kent mekânındaki yoksulluğu önümüzdeki yıllarda daha büyük bir şiddetle beslemeye devam edecek. Galiba yanlış anlaşılan bir şey söylemişim, şöyle demek istemişim: Yoksullar şu anda kırdan tutunuyorlar ve bunun için bir baş etme ya da geçinme stratejileri var. Ancak bu kriz geçtiğinde bu durum çözülecek ve insanlar daha fazla orada kalmayı artık gerekli bulmayacaklar. Şimdi kente gelemedikleri için gelmiyorlar. Birçok konuşmada vardı: yoksulluk olgusunda küreselleşmenin etkileri var, tarımda büyük değişiklikler bekleniyor, AB politikaları var, dünya standartlarında gıda üretimindeki değişiklikler var, birçok uluslararası bağlantılar, dış pazarla tarımın bağlantıları tarımı değiştiriyor. Tarım sektöründe Erhan Demirdizen’in de söylediği gibi 40 milyon insan değil, ama nüfusun % 40’ı var ve bu çok büyük bir kitle, bu giderek azalacak. Kırdan yaşayan insanların sayısı azaldığında, bunlar kente doğru hareketlendiklerinde, bunun önemli bir kısmı kır yoksulları olacak ve kent yoksullarına eklenecekler.

Kent mekânı, içinde büyük bir çeşitlilik barındırır. Yani ülke mekânı içinde kırın dışında kalan ve kent dediğimiz olgu içinde 20 bin nüfuslu yer de kenttir, 50 bin nüfuslu yer de kenttir, 100 bin nüfuslu yer de. Büyük kentler, nüfusu 10 milyonun üzerindeki kentlerin bütün bunlarla bir ilişkisi var. Kırdaki yoksulluğun kent dediğimiz mekânın her birinde farklı biçimlerdeki yoksulluklara ek-

lememesi söz konusu. İşte plancının görevi burada ortaya çıkıyor: “15 binlik bir kent yoksuluna kır yoksulu nasıl eklenecek, 10 milyonluk bir kentteki kent yoksuluna kır yoksulu nasıl eklenecek?” Farklı büyüklükteki kentlerde farklı biçimde ortaya çıkan yoksulluk sorunlarının her biri için plancıların çözüm arayabilmesi ve bu yönde araçlar geliştirmeleri gerekmektedir.

Tarik Şengül beni çok şaşırttı. Benim bildiğim plancı, ancak bir grup içinde çalışır. Biz buna göre eğitiliriz. Bunun için sosyoloji, ekonomi, yönetim bilimi, istatistik öğreniriz. Ancak bunları sosyal-bilimci olmak için öğrenmedik, sosyolog da değiliz. Ama sosyologların dilini anlayabilmek için sosyoloji öğreniriz, onların işlevini çalmak için değil. Ersan Ocak’ın söylediği gibi plancılar olarak hiç de üstün bir konumumuz yok. Sadece o ekibin içindeki birisiyiz. Mutlaka onlarla birlikte çalışmamız gerekir, tek başımıza asla hiçbir şey yapamayız. Kent mekânı, Ersan Ocak’ın söylediği gibi, hepimizin mekânı ve o mekanda bir plancı olarak işlevimiz var. Nevzat Uğurel, bana “şehir plancısı” dedi, ama ben kendimi şehirci olarak tanımlamayı tercih ediyorum. Çünkü, şehir planıcısının sizin de söylediğiniz gibi otorite içeren, kendine olağanüstü bir önem vehmeden bir tarafı var, bir seçim için planlayacakmış gibidir. Oysa öyle yapmayacağız. Bu mesleği, ekip halinde mekânla ilgili sorunların nasıl ele alınacağını tartışmak, çözüm alternatiflerini üretmek ve bu mekân kimin için üretiliyorsa, bunu onlarla birlikte tartışarak, onların istedikleri gibi mekânlar düzenleyebilecek bir işlevi yerine getirmek için öğrendik ve bunu yapmamız gerekir. Ben bunu yapamıyorum, onun için kendime şehirci demeyi tercih ediyorum; çünkü sadece anlayabilme kısmında duruyorum.

Son olarak söylemek istediğim bir şey daha var: Öğrenci arkadaşlar, “çözüm üretilmedi” dediler. Burada çözüm üretilmez, çözümün üretilmesi için burası uygun bir yer değil. Burada sadece fikirler tartışılabilir, ama çözümlerin üretileceği yer daha teknik, daha küçük çalışma gruplarıdır. Biz şimdi burada çözüm üretebilir miyiz? Kimin için, nasıl çözümler üretebiliriz? Buradaki bir sürü tartışmayı görmüyor muyuz? Biz burada çözüm üretemeyiz, sorun neredeyse o sorunun içindeki insanlarla ve sorunla ilgilenen diğer bütün meslek alanlarıyla birlikte daha küçük yerlerde, daha teknik çalışmalar yapılabilir. Yoksa “çözüm şudur” demek, şimdiye kadar yaptığımız şey eğer buyusa, son derece aptalca olur bence, öyle bir çözüm de olamaz. Neden böyle olacağını zannediyoruz? Türkiye’de araştırma geleneğimiz hiç yok. Hele şehir plancıları olarak yaptığımız araştırmalarımızın hiçbirisi peş para etmez, niteliksiz, değersiz ve işe yaramaz şeyler. Türkiye zaten, sadece şehir plancıları değil, hemen bütün bilim alanlarında doğru düzgün araştırma yapılmayan, araştırmaya kaynak ayrılmayan, araştırma tekniklerini geliştirmemiş bir ülke ve yaptığımız araştırmalar da bu nedenle hiçbir işe yaramıyor.

Yapmamız gereken şu: O sorun alanında o çalışmayı nasıl yapacağımıza dair özgün, daha alt düzeyde, daha somut olarak tanımlanmış bir sürü araştırmayı bir ekip içinde yapmamız gerekir. Farklı açılardan Ersan Ocak’ın söylediğini önemseyerek ve ondan sonra o araştırmaların somut sonuçlarına dayanarak belli çözüm yolları bulabiliriz, çözüm ancak böyle olur. Ancak burada çözüm bulunamaz ve çözüm bulunmasını beklemek de haksızlık olur.

EROL DEMİR: Az önceki konuşmam yarım kaldı, orada şundan bahsetmiştim: Kentsel mekân içindeki ayrışmanın yalnızca fiziksel ve sosyal olmakla kalmadığını, bunun imge alanı içinde de gerçekleştiğini; imge alanı içinde mekânların da imge hiyerarşisi olduğunu, bu hiyerarşi içinde sınıflara veya farklı kesimlere göre mekânsal imgelerin prestijli veya prestijli olmayan, olumlu ya da olumsuz biçimlerinde tasnif edildiğini dile getirmiştim. Tabii ki burada imge alanı derken tekrar ediyorum: İmge alanı, günlük konuşma dili olabilir, kodlar olabilir, simgeler olabilir, temsiller, söylemler, bunların hepsini içerebiliyor; imge alanı ya da piyasası içinde imge ağlarından birisi bas-kın, merkezi konumda olabiliyor. Yoksul mekânlarına da genellikle olumsuz anlamlar yükleniyor. Aslında plancıların planlarını da bu imge alanı içinde değerlendirebiliriz. Plancıların imgesi, gündelik konuşma dilinden farklı olarak, -ama onun etkisini de taşıyabilin- otoritenin ve uzmanın dilini

yansıtıyor. Burada bir üslup var, ama bu da bir temsil biçimi. Bu temsil biçimi piyasada egemen, başat imge ağının etkisini mi yansıtıyor yoksa bağımsız olarak toplumun tümünü kucaklayan, insanlık değerlerini temele alan imgelere mi yer veriyor?

Sema Erder” in söylediklerine katılıyorum; belki burada -ben plancı değilim, ama bir sosyolog gözüyle söylüyorum- plancılar kendi dillerini, temsil biçimlerini değiştirerek, belki bu mevcut imge alanı içindeki o hiyerarşileştirme, ayrıştırmaya bir darbe vurmuş olabilirler diye düşünüyorum.

Sunuşlardan birisinin konusu Portakal Çiçeği Vadisi’ydi sanırım, vadi üzerine belediyenin oluşturduğu proje ve daha sonra ortaya çıkan yapı tartışıldı. Burada bir site var ve bu site sadece konut alanı değil, aynı zamanda yeşil alanıyla, yürüme koridorlarıyla, koşu alanlarıyla, çarşısıyla kamusal mekânı da içeren bir proje. Fakat öyle bir şey oluyor ki, yerel yönetimin öncülük ettiği bu projede kamusal mekân, yine sadece o sitede yaşayanlara ait oluyor; site sakinleri kendi kamusal mekânlarını, kendi yürüme yollarını, kendi çarşılarını kullanıyorlar ve dolayısıyla gündelik yaşamda hep aynı tip insanlar karşı karşıya geliyor. Bu tür bir yaşam biçimi, kendi içine kapalı bir yaşamı teşvik ettiği için kültürel düzeyde kendi etnosentirizmini üretir. Başta kamusal mekân tanımlarken, kamusal mekânın herkese açık, sosyalleştirici ve özgürleştirici işlevinden söz etmiştik. Bu durumda kamusal mekân hakiki işlevini yerine getirmemiş oluyor. Burada tabii ki imge alanı içinde de onun temsilinden söz ettiğimize göre, belki plancılar, kendi dilleriyle, kendi söylemleriyle imge alanında farklı bir bakış açısı getirerek bunu kırmayı deneyebilirler diye düşünüyorum.

YUSUF AHMET KULCA: Sözlerimi, insana yapılacak yatırımın önemine vurgu yaparak bitirmiştim. Gerçekten de insana yatırım yapılması gerekiyor. Dünyanın üzerinde ozon deliği var ve aşağı yukarı 34 ülke doğrudan etkileniyor, susuzluk çekiyor ve kanserle içli dışlı yaşamak zorunda kalıyorlar. Ozon deliğine neden olan insanlar, akıllı dediğimiz bilgili insanlar ve bu ozon deliğini kapatmak için harcanan paraları düşünün. Yani bir taraftan da korumaya çalışan, bir tarafta da bozan insanlar var. Aynı şey su havzaları -denizler, göller, okyanuslar- için de geçerli. Bir taraf, sanayileşme gerekçesiyle yapılar, fabrikalar kurarak doğayı yok ediyor. Ama birileri de korumaya çalışıyor ve buralara harcanan paraları bir düşünün. Tüm bunların içinde insan unsuru var, sonuçta hepsini insanlar yapıyor. En son olarak hayvanları korumaya çalışanlarla hayvanları bir şekilde telef eden, yok eden şekilde ayrılan iki grup var ve ikisi de insan.

Çok ilginçtir, insanların insanlardan kaçtığını görüyoruz. Özellikle son 10 yıldır bunu çok çarpıcı olarak görüyoruz. Aşağı yukarı 50 yıl önce İstanbul’da tahta kapılar varmış, bunlar 30 yıl önce demir kapılara dönüşmüş, 15 yıl önce çelik kapılar, dokuz zilli kapılar ve bugünlerde de özel güvenlik, kameralı kapılar devrede. Çok ilginçtir; “öteki Türkiye” denilen, varoşlarda yaşayan insanların bu ekonomik krizden dolayı bir patlama yapacağı ve zenginlere ve orta halli ailelere yönelik bir şiddet uygulayacağıyla ilgili müthiş bir korku var insanlarda, özellikle zengin kesimlerde.

Aşağı yukarı 7 milyon insan, yılda 500 milyon dolarla bu fakirliği önleyebiliyor. İstanbul’da “Seda Kent” diye bir konut alanı var. Buradaki bir dairenin fiyatı 1.4 milyon dolar. Örneğin orada toplam 500 daire varsa ve 500 kişi oraya geldiği zaman, yoksulluğu yok edecek parayı harcayarak sadece konut almış oluyorlar, diğer harcamalarını saymıyorum. Bu duruma sadece gelir dağılımındaki adaletsizlik sonucunda oluşan yoksulluk olarak bakmamamız gerekiyor. Harcanan kaynakların, özellikle biraz önce söylediğim kaynakların ciddi anlamda insana yapılacak yatırıma dönüşmesi gerekiyor. Yani birbirini seven, hayvanları seven, çevreyi seven, gerçekten bilgili ve cesaretli insan tipini yetiştirmemiz gerekiyor ki, bu alanlara çok fazla paralar harcamayalım. İnsanlığın tahrip ettiği şeyler yüzünden dünyada aşağı yukarı 400 milyon çocuk sokakta yaşıyor, 1 milyara yakın insan açlık sınırıyla karşı karşıya. Yani sadece Türkiye’nin sorunu değil bu. O bakımdan bence insana yatırıma dönük bir planlama yapmamız gerekiyor. “İyi insan, dürüst insan, ahlaklı insan, yardımsever insan, bilgili insan, paylaşımcı insan tipini nasıl yetiştiririz?” sorusunu yanıtlamaya çalışmalıyız. Aksi takdirde zenginler ve orta kesim, alt kesimi çok fazla düşünmüyor. Onun için si-

vil toplum örgütleri Türkiye’de gerçekten de çok fazla güçlü değiller. Sivil toplum örgütlerine yardım etmesi gereken yerel yönetimler, kendi sivil toplum örgütlerini kurmuş. İşadamlarının da bu sivil toplum örgütlerine destek vermesi gerekiyor; siz de biliyorsunuz ki bütün işadamlarının, aşığı yukarı hepsinin, vakfı veya derneği var. Gerçek anlamda ihtiyaç sahibine bu üç kesimden; devletten, yerel yönetimler ve özel sektörden çok para akıyor.

Burada ilginç bir şey var: Orta sınıfın alt sınıfa ilgisiz olduğu yerde medya da ilgisiz oluyor, politika da ilgisiz oluyor. Onun için orta sınıfların burada yardım etkinliklerini canlandırmak, sürüklemek, miktar olarak çoğaltmak için kendi başına devletten, kamudan bağımsız bir yol oynaması gerektiğini söylüyorlar. Eğer bu mekanizmayı da çalıştıramazsak, yoksulluğu uzun süre, belki 30-40 yıl gibi çok uzun bir süre çözemeyeceğimizle ilgili araştırma sonuçları var.

Eğer sivil toplum örgütleri ciddi anlamda örgütlenmiş olsa, belki Türkiye’de demokrasi, insan hakları gibi kavramlar yerleşebilir. Çok ilginçtir; Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 15. Maddesi, çocuklara dernek kurma hakkı vermiştir. 7 yıl önce Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden geçmiştir. Dernek kurma hakkı, çocukların hakkıdır. Eğer siz çocuklara dernek kurma hakkını vermezseniz, 20-25 yaşından sonra hiç kimse ciddi anlamda dernekçiliği öğrenemez, yaşayamaz ve orada hiçbir zaman katılımcı da olamaz. Çocuklukta öğrenmeye başlaması gereken katılımcılığı hep 25-30 yaşlarında, o da çıkar ilişkileri çerçevesinde yürütmüşüz ve bunun bedelini hep ağır ödemişiz. O nedenle planlama yapılırken, çocuklara bu haklarını vermemiz gerekliliği üzerinde de durmamız gerekiyor. Çocuklukta kazanılan bu deneyim ve alışkanlık yaşam boyu devam edeceği için, bence önemli kazanımlardan biri olacaktır.

HÜSNÜ ÖNDÜL: Benim konuşmam, ağırlıklı olarak şu anda Parlamentoda olan iki siyasal partinin yerel yönetimler alanındaki projeleriyle ilgiliydi. Bildiğiniz gibi 3 Ekim 2001 tarihinden başlamak üzere Anayasanın 34 maddesi değiştirildi ve 2002 yılında üç ayrı tarihte -6 Şubat, 26 Mart ve 3 Ağustosta- kişisel ve siyasal haklar alanında “uyum yasaları” olarak nitelendirilen büyük bir yasama faaliyeti gerçekleştirildi. Bunlar, İnsan Hakları Derneği açısından çok önemli demokratikleşme adımlarıydı, ölüm cezasının kaldırılması gibi.

Ancak dikkatlerinize sunmak istediğim konu şu: Bu ayın sonunda bir tek partiyi iktidarda göreceğiz. Bu tek parti, kendisinden sonra gelen ve Parlamentoda temsil edilen siyasal partiden milletvekili sayısı itibarıyla çok yüksek oranda temsil ediliyor. Ama ayırt edici, çok temel özelliklerinden birisi de doğrudan kentleri ilgilendiriyor: Belediye geleneğinden gelen bir siyasal parti. Ben bütün partilerin seçim bildirgelerini İHD adına analiz ettim ve genel çerçevede eleştirel yaklaşımımızı ifade etmiştik. Ama kabul etmemiz gerekir ki bu 18 parti içerisinde en ayrıntılı biçimde -iki sayfa tutarında- yerel yönetimlere yer veren parti AK Parti fakat konuşmamda da değindiğim gibi yeni bir model önerisi bulunmamakta. Dolayısıyla bu siyasal parti, bu ayın sonundan itibaren yerel yönetimler alanında Yerel Yönetimler Yasası’nı çıkaracaktır, çok uzun bekleyeceği düşüncesinde de değilim. Dolayısıyla kentlilerin kentli haklarını yaşama geçirebilmesi için, hem ülkemizin genel demokrasisi açısından, Anayasal ve yasal çerçeveler açısından, hem de özel olarak yerel demokrasi açısından dikkatimizi yoğunlaştıracağımız, çözümlere ilişkin önerilerimizi her platformda dile getireceğimiz ya da dile getirmemiz gereken bir süreci yaşıyoruz. O bakımdan bence belki model tartışması yapılmayabilir, ama yerel yönetimlerin merkezi idarenin vesayetinden kurtulması açısından belki önemli adımlar atılabilir. Bu bağlamda siyasal iktidarlar üzerinde kentlilerin yaşama alanını daha kolaylaştıracağına emin olmamız gereken kentli haklarının mevzuata girmesi için çaba göstermemiz gerektiğini düşünüyorum.

ZEKERİYA ÖZGÜR: Hüsnü Öndül’ün söylediği şey çok önemli. Gerçekten bu ülkede yerel demokrasilerin kurulması, yerel yönetimlerin idari vesayetten kurtulması, bence birçok sorunun çözümünde en etkin işlemlerden biri olacaktır. Buna kent yoksulluğu, sokak çocukları, yaşlılar da dahil; bir yerel yönetici olarak ben buna inanıyorum.

Tabii bir şey daha belirtmek istiyorum: Akın Atauz'un söylediği bir şeye pek katılmıyorum: "Biz burada yoksulluğu, kent yoksulluğunu derinlemesine tartışıyoruz, çözümü tartışmıyoruz" dedi. Belki burası çözüm merkezi değil, çözüm üretilecek yer değil, ama bir konu derinlemesine analiz edildiği, tartışıldığı zaman, zaten çözümleri de ortaya çıkmış veya belirmiş olur.

ERHAN DEMİRDİZEN: Ben de çok kısa bir-iki nokta üzerinde durup bitireceğim.

"Plancı, yoksulluğu çözecek mi, çözmeyecek mi" konusuna ilk konuşmamda bir miktar girmiştim. Yani, "plancı çözecek" dememiştik zaten. Ancak "plancının ilgisini bu konuya yoğunlaştırabilir miyiz, hangi kanallardan plancının ilgisini yoğunlaştırabiliriz?" sorusunu ortaya atmaya çalıştığımızı söylemiştim.

Bir de, Semahat Özdemir'in ve bazı başka arkadaşların üzerinde durdukları bölge planlama, alt bölge planlama, havza planlama ya da belki kent üstü ölçeklerde yeniden planlama yapılmaya başlanması tartışmalarını belki açmak gerekiyor. Biliyorsunuz bu alanda son yıllarda "yarışan kentler, yarışan bölgeler" kavramları uçuşuyor. Aslında "yarışan kentler, bölgeler" tezi, piyasa mekanizmasının mekânsal bir ifadesi. Dolayısıyla piyasa kendi ölçeğinde ve kendi ilişkiler ağında ne kadar dışlama mekanizması üretiyorsa, "yarışan kentler, bölgeler" tezinin de başka bir biçimde bir dışlama potansiyeli içerdiğini düşünmek mümkün gibi geliyor. O yüzden adına ne dersek diyelim, yani alt bölge planlama, havza planlaması ya da üst ölçekli planlama, bir şekilde yeniden o ölçeği tartışmamız gerekiyor.

Ancak, Türkiye'de de şu anda garip bir gidiş var biliyorsunuz: Üst ölçekli plan özellikle yapılmamak isteniyor. Üst ölçekli diye tanımlayabileceğimiz plan türleriyle ilgili özellikle kurumsal bir karmaşa yaşanıyor; bu konuda mahkeme kararları, Bakanlar Kurulu kararları var. Şu anda kent üstü ölçeğe doğru gidebileceğimiz mevcut bir plan olan çevre düzeni planları özellikle ortada bırakılıyor, onu da söylemek lazım. Kent üstü ölçekte yeniden işbölümü yapan ve bunun üzerinden de işbirliği üreten kentler, bölgeler tartışmasını ancak "yarışan kentler, bölgeler" kavramlarını bir miktar dışlayarak yapabiliriz gibi geliyor bana.

TARIK ŞENGÜL: Tüm bu tartışmalar şöyle iki tür projeyi karşımıza getiriyor: Bir proje var; kentleri olabildiğince değişim değerinin, rant arayışlarının mekânı olarak gören bir proje ve uzun bir süredir önündeki bütün şeyleri ezip geçiyor ve yeni mekânlar yaratıyor. Bunlar kimi yerde get-to, kimi yerde alışveriş merkezi, kimi yerde bir anlamda daha duvarlarla çevrilmiş zengin mekânlar olarak karşımıza çıkıyor. Bu proje ormanları tahrip ediyor, Et-Balık'ı kaldırıp yerine Migros'u dikeyiyor vs. Yani orada sembolik bir şey var: Et-Balık ucuz et üretti, yerinde şimdi bir, anlamda, Migros esiyor. Böyle bir proje var, hakikaten buldozer gibi geliyor.

Tabii bu noktada asıl sevindirici olan şey; bu durum karşısında çok ciddi rahatsızlık duyan bir plancı, sosyobilimci kitlesinin var olması. Burada bir karşı projenin üretilmesi sorunuyla karşı karşıyayız. Burada biraz önce benim karşı bir bakış açısına yönelik yukarıdan aşağı, aşağıdan yukarı süreçlere ilişkin değerlendirmem, aslında bu ikinci projeye yönelik bir değerlendirmeydi, yani burada bir projeye karşı başka bir proje üretmek zorundayız. Bu projenin yukarıdan aşağı inşası da bir zorunluluk, yani bunun tabandan başlaması meselesi bana çok umut verici görünmüyor. Ancak yukarıdan aşağı bir örgütlenmenin de bizim bu klasik rasyonel kapsamlı planlama çerçevesinde olmaması lazım, onda da hemfikiriz. Aşağıdan yukarı süreçlerin işte burada çok önemi var.

Plancılar ya da sosyobilimciler olarak bir ölçüde şunu anlamaya çalışacağız: Bu yoksul kitleler gerçekten bu durumla nasıl baş ediyor? Ancak başka bir şey daha var: Bu yoksul kitleler, hakikaten böyle bir ikinci projenin parçası haline nasıl getirilebilir? Burada yapmamız gereken şey, bizim doğrularımızı dayatmak kadar, bu insanlar bu tür mekanizmalara nasıl açılımlar sağlıyorlar? Yani, nasıl dinamiklere sahipler? Bunları anlamak zorundayız. Olara anlatmak kadar, onları dinlemek de önemli. Bu anlamdaki bir aşağıdan yukarı süreçten bahsediyorum. Yani benimki postmodernist bir

aşağıdan yukarılık süreci değil, daha çok “yukarıdan aşağıya bir projeyi nasıl olur da aşağıdan yukarı besleriz” projesi. Dolayısıyla bu modernist bir projedir, belli ölçülerde de yukarıdan aşağı bir projedir.

Burada planlamanın rolü, kent mekânını değişim değerinin mekânı olarak kurgulayan proje karşısında duracak bir kurumsal yapılanmayı oluşturabilmeye yönelik bir strateji geliştirmektir. Burada bölge planlarından, alt bölge planlarından bahsedildi. Aslında karşı projeden bahsedildi, yarışan kentler meselesinde nasıl ikisinin birbirini dışladığından bahsedildi. Dolayısıyla bu, daha üst düzeyde, bölgesel, alt bölgesel planlarla bütünleşmesi gereken bir proje. Dolayısıyla, planlamayı bütüncül bir yaklaşım olarak sunması gereken bir proje. Ancak bunu yaparken rasyonel kapsamlı planlama anlayışını da, bir anlamda, dışarıda bırakıp, başka tür bir yaklaşım geliştiren, yani topluma daha diyalektik bakan, aşağıdan yukarı-yukarıdan aşağı, yatay-dikey ilişkileri aynı anda kavrayabilen bir proje olmak zorunda. Örneğin, müzakereciliğin de bu projenin içindeki dinamiklerden biri olması gerekiyor. Burada, değişim değerini dayatan bir projeye kullanım değerini dayatan bir proje arasındaki müzakereden bahsetmiyoruz. Burada, kullanım değerini bir karşı proje olarak örgütlemeye çalışan insanlar, müzakereci planlama anlayışını çok yoğun olarak kullanabilirler. Nasıl kullanabilirler? Bizim gibi “ben bu işi yukarıdan aşağı da yaparım” diyen insanlar, o aşağıdan yukarı dinamiklerle hem direnmeye, hem de karşı şeyler üretmeye çalışan insanlarla karşı karşıya oturup, birbirini bir kere koşulsuz dinlemek zorunda.

Dolayısıyla bizim burada planlamayı çok sıkı savunmamız gerekiyor. Planlamayı, kent mekanında kullanım değerini baskın hale getirmeye çalışan bir karşı projenin en stratejik araçlarından bir tanesi olarak dayatmamız gerekiyor. Çok geniş, bir teknokrat-bürokrat-akademisyen taban var. Buradaki sorunumuz, “bu proje nasıl daha başka kesimlerle bütünleştirilecek?” sorusundadır.

OTURUM BAŞKANI: Kolokyumun bütününe ele aldığımızda şöyle değerlendiriyorum: En azından yoksulluk ve kentsel yoksulluk konularında kafaları biraz karıştırdık gibi geliyor bana. Zaten çok fazla da sonuca ulaşmayı beklemiyorduk, bunu açılış konuşmamda da belirtmiştim.

Yoksulluk konusu son yıllarda çok tartışılıyor, ama ortak bir zeminde tartışılmıyor. Herkes kendi bağlamında tartışıyor. Şehir plancıları olarak planlamayla çok da ilişkilendirmeden, biraz da kendimize dokunmaya başladığı için -onu da bir arkadaşımız söylemişti- ve bu bizi rahatsız etmeye başladığı için konuşmaya başlamıştık. Ancak, bu alanın insanları olarak bunu özellikle sosyolog arkadaşlarımızla tartışalım istedik. Farklı alanlarda kullanılan terminolojiler, yapılan tanımlar konusunda ortaklaşalım istedik, bunu da başardığımızı düşünüyorum.

Bundan sonraki aşamaya ilişkin olarak da çeşitli öneriler oldu. Bundan sonra yapılacaklara ilişkin, bu konunun burada tartışılıp kalmaması gerektiğine ilişkin çeşitli öneriler getirildi. Benim de bu konuda düşüncelerim var. Ayrıca, bu konu, Oda Yönetim Kurulu gündemine geldiğinde, bunun Kolokyum’da konuşup bırakacağımız bir konu olmadığını belirtmiştik. Bir sonraki adım, birtakım iller bazında, hem sosyolog hem de kamu yönetimindeki arkadaşlarla birlikte düzenlenecek atölye çalışmaları şeklinde gelişebilir. Aslında, bu çalışmalar, sadece akademisyen çevreler arasında değil, hem ŞPO üye tabanımız, hem de yerel yönetimler ve bürokrasinin de katılımıyla gerçekleşmeli. Bu tarz yerel atölye çalışmalarında konuyu olgunlaştırıp çözüm önerileri ve henüz işin yönetimiyle ilgili modellere de girmemiz gerektiğini düşünüyoruz. Bunları henüz çok olgunlaştırmadık; umarım daha görüşeceğiz ve bu konuyu daha çok tartışacağız.